Dr. Victor János

Ki hazudott Önnek, Hepp professzor úr?

és más írások

Válogatás Victor János (1888-1954) református lelkész,
teológiai tanár írásaiból

Szerkesztette és a szükségesnek ítélt megjegyzésekkel ellátta:
Horváth János

TARTALOMJEGYZÉK

Ki hazudott Önnek Hepp professzor úr?
(kézirat, nyílt levél Hepp, holland professzor cikksorozatára, 1929)

Egyházi életünk holland „szigorú református" szemmel nézve
(Református Figyelő, 1929. május 25.)

A „Péceli Kör" alapokmánya
(Reformáció, 1920. október. Megjelent a „Térj magadhoz drága Sion!" c. könyvben is.)

Krisztust szolgálni
(Feljegyzések az 1921-i „péceli konferencián" tartott előadásról)

„Térj magadhoz, drága Sion!"
(Reformáció, 1921. január 1.)

A hazaszeretet eszménye
(1912. Princeton-Budapest)

Nemzetünk jövendő hivatása
(Diákvilág. 1915-16. 1-3. sz.)

A hazafiság eszménye
(1929. márc. 10-én, a Budapesti KIE hazafias ünnepélyén)

A csodák természetessége
(Diákvilág, 1916/7.)

A modern lélek válsága
(1929. máj. 21-én, tanítónőjelöltek „csendes napján")

A vallás hatása a közművelődésre
(Alapvizsga dolgozat, 1908.)

Az egyén problémája
(Budapest, 1918.)

REFORMKÍVÁNSÁGOK

A Bethánia Egyesület célját, munkamódszerét és szervezetét illetőleg
(Budapest, 1917.)

„Drummond és a drummondizmus"
(Budapest, é. n.)

A református kegyesség és a zsoltárok
(Sárospatak, 1923.)

Hívők útja
(Három előadás, Budapest, 1942.)

Jézus „istensége"?
(Tahitótfalu, 1924.)

Krisztusmentes keresztyénség?
(kézirat, é. n.)

Az egyház a hit tárgya
(Református Egyház, 1950?)

Egyházunk igehirdetésében és tanításában előtérbe helyezendő elemek
(1950-es évek eleje?)

Mit értünk „teológiai enciklopédia” alatt?
(1950-es évek eleje)

Szól az Ige
(Lelkészek csendesnapján tartott, mindenkinek szóló három előadás. Budapest, 1942.)

A lelkész, mint exegeta
(Különös tekintettel az Újtestamentumra. „Igazság és Élet”, 1936.)

Az egyház munkája
(az efézusi levél alapján)
(A Bethánia-Egyesület 1918. évi konferenciáján tartott beszéd)

A Biblia tanítása az egyházról
(„Az egyház a világban” c. ökumenikus kötetben, 1948.)

Egyház és egyházalkotmány
(Sárospatak, 1946 őszén)

„Ecclesia – quid?”
(Budapest, 1941. szeptember.)

Maradjon egyházunk népegyház?
(Budapest, 1941. okt. 29-én.)

A mának vallási problémái
(Magyar Protestáns Almanach az 1933. évre)

A lelkipásztor, mint hívő ember
(Budapest, 1931.)

Miért lesznek baptistákká?
(Egyházi Értesítő, 1923.)

A keresztség szimbolizmusa
(Barth Károly egy dolgozatának kapcsán, Budapest, 1944.)

Lidia gyászjelentése
(Bp. 1929.)

A református „eucharistia”
(1938. „Igazság és Élet”)

Luther és az Úrvacsora

Keresztyén egyetemesség és református sajátosság
(Református Figyelő, 1928.)

A teológiai tudomány és a lelki ébredés
(Budapest, é.n.)

Lelki ébredésünk mérlege
(Református Figyelő, 1932.)

Ki hazudott Önnek, Hepp professzor úr?*

(* Másoló megjegyzése: Az alábbi másolat a Ráday-levéltárban található eredeti kéziratról készült. Hogy a levelet Victor János elküldte-e a címzetthez, valamint hogy a lelkészi kar nyilvánossága elé tárta-e, ahogy eredeti terve volt, az kérdéses, már csak azért is, mert egyes adatok helyei kitöltetlenül vannak a levélben, és sehol nem található – tudtommal – történeti megemlékezés a levél elküldésének tényéről.)

Igen tisztelt Professzor Úr!

Magyar nemzetünknek és református egyházunknak őszintén nagyrabecsült barátja!

Azt a figyelemreméltó cikksorozatot, amelyben Ön tavaly nálunk tett látogatásáról nagybecsű lapjában, a „Reformatie"-ban beszámolt holland testvéreinknek, közelebbről a „szigorú református" egyházbelieknek, nemrégiben hálásan méltattam egy ismertetésben, a Református Figyelőben. Köszönetet mondtam ott az Ön rólunk rajzolt helyzetképéért, még annak lényeges hiányai és tévedései ellenére is, mert hiszen még ezeknek is önismeretre ösztönző hasznát láthatjuk.

Azok a nagyonsokak közé tartozom, akik általában mély hálát éreznek az Ön nemzete s abban közelebbről az Ön egyháza iránt is, a mi irántunk, és különösen gyermekeink iránt az elmúlt nehéz esztendőkben tanúsított mérhetetlen sok megsegítő szeretetért. Sok más ezer meg ezer magyar emberrel együtt én is igyekszem az utánunk jövő fiak és unokák emlékezetébe továbbplántálni az Önök példaadását, és a mi hálatartozásunkat. Én magam személyesen is sok lelki áldást köszönhetek annak, amit az Ön egyházában láttam, s annak több nagy tanítómesterétől tanultam az Istennek nagyságos dolgairól.

Mindezeket nem „captatio benevolentiae" végett írom, mert hiszen, mint láthatja majd az alábbi sorokból, én nem kérek Öntől mást, mint egy lovagias keresztyéni kötelesség teljesítését, amellyel Ön az én becsületemnek, és velem együtt a magyar református egyház még több szolgája becsületének is tartozik. Hogy ilyen igénnyel bátorkodom Önt felkeresni, azt bizonyára nem kell igazolnom. Ön és testvérei Hollandiában bizonyára nem gondolkoznak úgy, hogy az irántunk tanúsított sok szeretettel jogot váltottak arra, hogy magyar reformátusok jóhírével tetszésük szerint bánjanak el.

Éppen ellenkezőleg, meg vagyok győződve, hogy Önök maguk tartanának minket méltatlanoknak testvéri szeretetükre, ha hiányzanék belőlünk az a kálvinista önérzet, amely másoktól is megköveteli becsületének tiszteletben tartását.

Az Ön beszámoló húsz cikke között van kettő, amelynek tartalma súlyosan sértő valótlanságokat tartalmaz énrólam, és rajtam kívül több lelkésztársamról is. A dolognak az ad különösen fájdalmas jelentőséget, hogy e valótlanságok nem csak személyünket érintik, hanem egyúttal megtévesztő képet adnak egyházi közéletünkről is. Az Ön egyháza és a mi egyházunk közötti kívánatos viszonyt tehát oly módon befolyásolhatják, amiből – reánk nézve mindenesetre, – szomorú károk származhatnak. Ez eggyel több ok arra, hogy ne maradjon válasz nélkül az említett két cikk.

Mivel bennük név szerint énvelem foglalkozik Ön, nem szorul magyarázatra, hogy mások nevében is én adom meg e választ. Inkább azt szeretném csak indokolni, hogy miért nyílt levélben, és miért nem magánlevelezés útján. Egyrészt úgy érzem, hogy jogom van erre. Ön anélkül, hogy (egy, Budapesten jártakor történt futólagos bemutatkozástól eltekintve) ismerne engem, mégis egyházának közvéleménye előtt súlyosan kompromittált a szóban forgó cikkekkel. Ha Ön a nyilvánosság előtt <u>kezdi</u>, nem kifogásolhatja senki, hogy én is ott <u>folytatom</u>.

Másfelől pedig úgy érzem, hogy kötelességem is a nyílt levél formájához folyamodni, amelyet egyházam lelkészi karának nyilvánossága elé bocsátok. Az Ön cikkeiben esett sérelem, amint alább kifejtem, nagy részben úgy fogható fel, mint egyenes következménye a Kálvinista Szemle burkolt és közvetett vádaskodásainak. Ez a lap utólag azonosította is magát az Ön információival, – legalább is implicite. (A folyó év márc. 20-i számban 104.k.: „Egy külföldi lap a magyar egyházi életről" c. közlemény. A magyar olvasóval nem közli ugyan a holland cikkek valótlanságait, csak látatlanban dicséri őket „leplezetlen őszinteségükért", „nyíltságukért és világosságukért". Kilátásba helyezi egyes részletek ismertetését, de az azóta eltelt két hónap alatt jobbnak látta, úgy látszik, elállni e szándékától.) A felelősség egy része tehát áthárul a szerkesztőjére, Dr. Sebestyén Jenőre. Az alábbiak egybenmásban válaszul szolgálhatnak őneki is. A nyilvánosság előtt tette közzé ő is rám nézve sértő, nyíltan ki nem mondott, de indirekte könnyen érthető vádjait, – a nyilvánosság előtt kell nekem is helyes megvilágításba helyeznem azokat.

Még egy dolgot ezzel az indokolással kapcsolatban (egy másikat meg majd később): nem megyek nyílt levelemmel a teljes nyilvánosság elé, hanem megmaradok vele lelkésztársaim körében. Az a meggyőződésem, hogy egyházunknak jelenlegi, külső-belső veszedelmektől szorongatott helyzetében egyik féltve őrzendő erőssége a szószéknek és az Ige szolgáinak megbecsülése. A Kálvinista Szemle beleesett abba a súlyos hibába, hogy lelkészeinknek egy csoportjáról a legteljesebb nyilvánosság előtt rendszeresen írt olyan hangon, amely alkalmas volt arra, hogy őket gyülekezeteik előtt diszkreditálja. Erre a kockázatos útra még védekezés közben sem akarom követni.

Hangsúlyozni kívánom, hogy az Ön cikkeiben foglaltakért én Önt nem akarom felelősségre vonni. Önt félrevezették, és Ön áldozatául esett az információjába vetett bizalmának. Ön mindenesetre elkövette azt a hibát, hogy megfelejtkezett egy reánk, professzorokra nézve kötelező elvről, arról t.i., hogy vitás kérdésekben csak az első forrásból merített tudás alapján szabad állást foglalni; meg arról a minden igazságkereső emberre nézve kötelező elvről is, hogy „audiatur et altera pars". Ön készpénznek vette az elfogult egyoldalú információt. Ezért a vigyázatlanságáért meg is lakolt. Olyan képet rajzolt egyházi helyzetünkről neve aláírásával ezekben a cikkekben a holland közönség számára, hogy azt, a helyzetet ismerők csak megütközéssel vegyes derültséggel fogadhatják. Ezért a kínos helyzetért őszintén sajnálva Önt, továbbá tekintetbe véve, hogy Önt magyar reformátusok iránti szeretete indíthatta csak az információjuk iránti meggondolatlan vak bizalomra, én Önnek nem akarok szemrehányást tenni.

Nekem az Ön informátorával van voltaképpen dolgom. Cikkeiben Ön felhasználja Dr. Sebestyén Jenő bizonyos cikkeit is forrásként. De nyilvánvaló, hogy azokon kívül volt Önnek más forrása is. Én Önhöz azzal az egyetlen kéréssel fordulok: nevezze meg ezt az információforrást. Hogy az alábbiak elolvasása után Ön milyen más lépésekre érez még indíttatást a megtörtént becsület-károsítás jóvátételére, én azt teljes bizalommal ráhagyom az Ön lelkiismeretére és belátására. Ezt az egyet azonban elvárom Öntől, számítva arra, hogy kálvinista gentleman-férfiasságában ennek az igényemnek a kényszerítő erejét át fogja érezni. A további követeléseimmel azután az illetőhöz kell fordulnom.

Mert ez az Ön informátora Önnek hazudott. Ezt a bűnét jóvá kell neki tennie.

Nem indulatos meggondolatlansággal sújtom ezzel a kemény váddal az ismeretlent. A leghiggadtabb és lehetőleg megértő lélekkel igyekszem eljárását minden mentséggel enyhítve elbírálni. Feltételezem, hogy csak valami éretlen ifjú zelota lehetett, akinek még nem nőtt be a fejelágya eléggé ahhoz, hogy szavait közéleti kihatásuk szempontjából meg tudja fontolni. Fiatal koránál fogva közvetlen tudomása nem lehetett olyan dolgokról, amelyek akkor játszódtak le, amikor ő még az iskola padjain ült. Tehát jóhiszeműen tévedhetett ezeknek elmondásában. Azután meg tapasztalatlanságában beleesett abba a hibába, hogy a Kálvinista

Szemle cikkeiből, azoknak burkoltan sejtető vagy általánosságban mozgó kijelentéseiből kiolvasott, és határozott formába öntött olyan állításokat, amelyeket a cikk írója maga sem mert volna nyíltan képviselni. Egyben-másban tehát, amikor valótlanságokat mondott, maga is áldozata lehetett mások hibáinak.

De ha mindezeket tekintetbe veszem is, marad még az Ön információiban egy jelentékeny rész, amelyre azt kell mondanom, hogy kvalifikálatlan hazugság. Nincs az a becsületes magyar ember, akitől Ön információt kérhetne, aki jó lelkiismerettel így informálhatná Önt. Meg tudom érteni lélektanilag, hogy egyébként jóravaló ember is hogyan eshet bele ilyen hibába. Van a hazugságnak egy bizonyos fajtája, amit az ember nem hideg megfontoltsággal követ el, hanem szenvedély, félelem, vagy érdek sodorja bele, és csak a következő pillanatban veszi észre, hogy nem mondott igazat. De Ön bizonyára egyetért velem abban, hogy a bűnt semmiféle pszichológiával sem lehet fehérre mosni, hanem végeredményben az Isten törvényeinek alapján kell megítélni. Azokat valaki itt lábbal tapodta!

Nyílt levelem magyar olvasói kedvéért hű magyar fordításban ideiktatom az Ön cikksorozata XVIII. közleményének a végét, és a XIX-et. amelyek a „Reformatie" ezévi jan. 11. és febr. 1.-i számaiban jelentek meg. Kiemelem azokat a részleteket, amelyekre észrevételeket óhajtok tenni az alábbiakban:

(Másoló megjegyzése: a kéziratban az idézetek nem, csak a hozzájuk fűzött megjegyzések találhatók.)

Ez foglaltatik abban az „imponálóan éles szemmel" megírt „bírálatban" – a Kálvinista Szemle szerint, amely által Ön „hatalmas olvasóközönségével a magyar viszonyokat ily alaposan és ily igazságosan megismertette." (L. a már említett márc. 20-i számbeli cikket.)

„Az esztendő szomorú vége".*

* Fent a K. Sz. idézett cikkét eredeti szövegében közlöm, és nem a holland fordításból visszafordítva. Ahol a holland fordítás az eredetitől említésre méltóan eltér, ott a lap alján jegyzetben emlékezem meg erről.

1. A holland fordításban e helyett az van: „hallani sem akarják a Református Figyelő hívogatását (lokken)". Mintha a fordító érezte volna, hogy „erőszakolt beolvadást", ha egyszer nincs, aki az „erőszaknak" engedjen, nehéz volna megértetni a holland olvasókkal.

2. Itt a holland szöveg eltér a magyar eredeti értelmétől. De a zavar nem érinti a lényeget, s ezért nem érdemel több szót.

3. Ezt a mondatot így nem találtam meg az idézett cikkben. Ezért a hollandból fordítottam le. A további idézeteket az eredetiből veszem.

4. Így van a holland szövegben. A R.F.-ben ez az idézett mondat így végződik: „hogy közelebb jussunk az erők egyesítéséhez. Ezért programul tűztük ki egyházi lapjaink egyesítésének munkálását is. (R. F. 1. sz. 7. o.)

5 Nyilván a budapesti teológia januári konferenciája értendő alatta.

Akik lelkésztársaim közül elolvassák az Ön fenti közleményeit, azok egy szívvel-lélekkel igazat fognak nekem adni abban, hogy azokra nekem nyíltan válaszolnom kell. Ha hallgatásba burkolódzom, nem tarthat engem senki sem méltónak sem lelkészi palástomra, sem teológiai katedrámra, de még az általános férfiúi megbecsülésre sem. Nem kevesebbet állít Ön rólam – a Kálvinista Szemle élénk helyeslésétől kísérve, – mint hogy én, a református lelkészi esküt tett ember, közismert „anti-református" vagyok, református elvekkel ellentétes irányzatú lap élén állok, amely mégis református címet visel, „visszaélve ezzel a névvel", nyilván megtévesztő szándékkal; hogy én vezető szerepet játszom olyan törekvés szolgálatában, amely „Istentől kapott lelki javakat akar elrabolni", „ki akarja irtani a hitvalló keresztyénséget",

„tönkre akarja tenni az Isten munkáját”. És ezeket nem olyasvalaki mondja rólam, aki felett napirendre térhetne az ember annak a mi közmondásunknak az értelmében, hogy „kutya-ugatás nem hallatszik fel a mennyországba”. Hanem egy hálásan tisztelt külföldi testvéregyháznak vezetőorgánumában („A holland reformátusok egyik legtekintélyesebb hetilapja”, amelynek „hatalmas olvasóközönsége van” – írja róla a Kálvinista Szemle. /1929. márc. 20-i szám 104.l./) írja annak szerkesztője, akit egyházunk nemrégiben tisztelettel fogadott körében vendégül, s akire mindig tisztelettel akar közvéleményünk a jövőben is gondolni. Kinek nézhetnék én még megsemmisülő szégyenkezés nélkül a szemébe, ha ilyen helyről jövő ilyen vádakra nem adnék feleletet?

Csak egy forrásból várok kifogást, sőt egyenesen megbotránkozást ezért a megszólalásomért: a Kálvinista Szemle részéről. Eddig is nem egyszer kellett már hallanom onnan azt a gúnyos vádat, hogy „siránkozunk” és „jajveszékelünk”, valahányszor, nagy ritkán mukkanni mertünk támadásai ellen.

A Kálvinista Szemle szeret olyan harcot folytatni, amelyben csak ő lő. Ha az „ellenfélnél” is mutatkoznék valami mozgás, akkor elkiáltja: „Nézzétek, hogy támadnak engem!” Pedig mi nagy önfegyelemmel viseltük lövegének állandó záporát. Vártuk, hogy talán csak felismeri majd rajtunk is ugyanannak a seregnek az uniformisát, amelyet ő is szolgál. Úgy, hogy már nagyon komoly helyről figyelmeztettek bennünket arra, hogy hosszas hallgatásunkkal kétes megvilágításba kerülünk, és hogy „a krisztusi béketűrést mindenek felett állónak tartó” passzív viselkedésünk nem tarthat örökké komoly kockázatok nélkül. (L. Dr. Révész Imre cikkét „A Hit és Szolgálat mozgalma válságához” címen a Debreceni Prot. Lap 1929. jan. 26.-i számában.) Milyen égrekiáltó békebontásnak fogják most nevezni ezt a nyílt védekezésemet!

El vagyok készülve különösen egy dologra, – és ez az, amit indokoló bevezetésemben megemlítettem, mint később hozzáfűzendőt. Azt fogják mondani, hogy súlyos vétséget követek el e nyílt levelemmel annak az intézetnek érdekei ellen, amelynek a szolgálatára elválasztattam. Hivatkozni fognak a budapesti teológiai akadémiának, melyben Dr. Sebestyén Jenővel együtt kell előkészítenem egyházam jövendő szolgáit hivatásukra, a belső békességére. Nyilvánvaló, hogy az intézet tanári karának, ifjúságának, egész munkásságának érzékeny érdekei forognak kockán. Ezeket jól láttam a múltban is, és nagy részük volt abban, hogy a hallgatásban fegyelmeztem magamat. De vannak bizonyos határok. Mit érne elkerülni a nyílt válasz okozta megbotránkozásokat, ha az intézet hallgatói, tanítványaim előtt le kellene sütnöm a szememet? Hiszen az Ön cikkeinek a tartalma nem is egy úton elszivárog ide mihozzánk. Itt azt olvassák az emberek, hogy Ön „alaposan és igazságosan” ítéli meg a helyzetet s a szereplőket. (A Kálvinista Szemle már említett márc. 20.-i cikkében.) És nekem előbb-utóbb kérdőn rámmeredő tekintetek előtt kell megtartanom az előadásaimat...

Ha Dr. Sebestyén Jenőről írta volna bárki azokat, amelyek az Ön cikkeiben énrólam foglaltatnak, őneki is halaszthatatlan kötelessége lenne tisztázni magát azoknak súlyos ódiuma alól. És hogyha a vádak tisztázása közben még egyik professzor-társával kellene is vitatkoznia, az sem tarthatná őt vissza attól, hogy becsületét megvédje. Quod uni justum alteri aequam.

Ha valaki Dr. Sebestyén Jenőék részéről intézetünk érdekeire hivatkozva akar nekem szemrehányást tenni, az kérdezze előbb meg: hogyan volt lehetséges az, hogy e becsületbe vágó valótlanságok megjelenése és elolvasása után Dr. Sebestyén Jenő az ő nagy befolyásával és tekintélyével, amellyel az Ön lapjánál bír, nem ragadott azonnal tollat, hogy Öntől az ő tanártársa reputációján esett sérelem helyreigazítását kérje, hanem e helyett a saját lapjában lelkesen tapsolt az Ön szóban forgó közleményeihez? Ez az a harmonikus kollegiális viszony, amelyet én bontok meg, amikor erkölcsi kényszerhelyzetemben a védekezés szavát felemelem?

Nyugodtan bízom minden elfogulatlan ember ítéletére „siránkozásomat” és „támadásomat”. Az igazságnak ki kell derülnie!

Mindenekelőtt vannak az Ön cikkeiben egyes, a valóságnak meg nem felelő olyan állítások – nem is lényegesek, – amelyekért senkit sem akarok felelőssé tenni, még az Ön informátorát sem. Egyszerűen az Ön téves információinak, vagy emlékezetbeli lapszusainak a rovására írom és korrigálom őket.

Ilyen az az állítás, hogy „alakult egy csoportja a – mint ahogy ott (t.i. nálunk) nevezik őket – mottistáknak”. Az Ön informátora használhatta ezt a nevet, és Ön azt a benyomást kaphatta, hogy ez nálunk közkeletű elnevezés. Ez tévedés. Nálunk ilyen néven nem emlegetnek senkit, se egyént, se csoportot. Nem is volna értelme. Ez az Ön informátorának egyéni terminológiája.

Azután: „úgy sejtik” – írja Ön, – hogy én a Református Figyelővel kapcsolatban „Amerikából dús anyagi támogatásban részesülök”. Ezzel a „sejtelemmel” sem találkoztunk még itthon. Az Ön informátora táplálhatott, és kifejezésre juttathatott ilyen „sejtelmet”, de Ön tévedett, amikor azt a benyomást nyerte, hogy minálunk ezt úgy általában „sejtik”.

Ami azonban a „sejtelem” tartalmát illeti, az már lényegesebb dolog, s ahhoz kell is még egy-két megjegyzést fűznöm. Az Ön informátora ezzel az egyéni „sejtelmével” kétszeres sértést követ el.

Először is azért, mert a Református Figyelő munkás-gárdája és velük együtt az egész magyar református egyház közvéleménye, becsületkérdésnek tartja azt, hogy magyar református egyházi közvéleményt senki se csináljon külföldi pénzen. Szeretetmunkáink támogatására, iskolai és missziói munkára, egyáltalán mindenre, ami szolgálatot jelent, hálásan vehetünk el anyagi támogatást külföldről. De kényesek vagyunk arra, hogy egyházi sajtót, amely pozíciót és irányító befolyást jelent, se közvetlenül, se közvetve ne finanszírozzon külföldi kassza. Csapások idején, katasztrófális anyagi körülmények között természetesen másképpen áll a dolog. Akkor életmentő szerepe van a jobb sorban levő külföldi testvérek pénzsegítségének. Egyházunk közvéleménye csak hálásan gondolhat vissza arra a támogatásra, amellyel az Ön egyházának tagjai talpraállították megbénult egyházi sajtónkat a Kálvinista Szemle megindításának lehetővé tételével az 1919-i gyászos emlékű felfordulás után. De valamennyire is tűrhető gazdasági viszonyok között, ugyan milyen felemelt fővel szerkesztené Ön a „Reformatie”-t holland testvéreink számára, ha „dús anyagi támogatásban részesülne” valahonnan külföldről?

Azután sértő a „sejtelem”, mert feltételezi azt, hogy az állítólag Amerikából kapott „dús anyagi támogatást” titokban tartjuk úgy, hogy a szemlélő „sejteni” kénytelen. Ha valaha is abba a helyzetbe jutna a Református Figyelő, hogy önérzetével összeegyeztethető módon igénybe kellene vennie valahonnan külföldi támogatást, akkor is legelső dolga volna, már csak hálatartozásból is, nagy betűkkel, feltűnő helyen közzétenni azt a támogatást, amellyel külföldiek szeretete nehéz idők bajain átsegíti. Hiszen idegen pénzforrás titokban tartásával csak rossz lelkiismeretet akarhatna palástolni.

De térjünk át azokra a valótlanságokra, amelyekért már az informátora tájékozatlanságának lehet betudni az Ön „alapos és igazságos” megállapításait. Ezek az én személyemmel függenek össze, s azért röviden végzek velük. Nem is volna jelentősége annak, hogy én téves életrajzi adatokat korrigáljak, ha nem világlana ki belőlük a sértő tendencia.

„Néhány évig Amerikában tanultam” az Ön értesülése szerint, és „ott érintkezésbe jutottam Mott Jánossal”. Már mint okleveles lelkész, két évvel azután, hogy a budapesti teológiai akadémián befejeztem tanulmányaimat – tehát valamennyire már érett fejjel, – én csakugyan kiutaztam Amerikába. Ott nem „néhány évet”, hanem egy tanévet töltöttem el. Ez alatt az idő

alatt se a Mott Jánossal való érintkezéssel foglalkoztam. Ő vele ott mindössze egyszer találkoztam, a tanév végeztével, egy diákkongresszuson, ahol néhány szót válthattam vele. Az ismeretség, mely hozzáfűz, régebbi keletű: 1909-re, egy magyarországi látogatására nyúlik vissza. Amerikai utamnak semmi köze hozzá. „Hogy magamévá tettem az ő gondolatait" – akár Amerikában, akár máshol, – arról majd alább. Ellenben kitöltötte amerikai évemet az, hogy a princetoni szemináriumban posztgraduális tanulmányokat végeztem. Princeton pedig, amint Ön is tudja, az egész angolszász világban a történelmi kálvinizmus fellegvára. Többi jeles tanárom között, akik mind a kálvinista ortodoxia bajnokai voltak, lábánál ültem Warfield Benjáminnak is, akit Ön is úgy ismer bizonyára, mint a nagy Hodge utáni nemzedék legjelesebb konfesszionális kálvinista szisztematikus teológusát az angolnyelvű világban. Ha tehát már szóba jött az a kérdés, hogy mit hoztam haza Amerikából, akkor azt kell felelnem: végső megerősödést abban a református öntudatban, amelyet már zsenge gyermekkoromban magamba szívtam a bibliás szülői hajlékban, és az esztendőkön át tanult Heidelbergi Kátéból. Önt úgy informálta valaki, hogy engem külföldi tartózkodásom anti-reformátussá tett. Félek, hogy az én információm az „alaposabb és igazságosabb".

Azután azt írja Ön, hogy „már sokat beszéltettem magamról", amikor a kommün alatti „egyházi forradalom" szereplőinek ügyét egyházi bíróság tárgyalta. „Dr. Victor is közéjük tartozott- amint értesülünk". – Ön is, meg az informátora is rosszul értesültek. És ezeknek az eseményeknek az idején az Ön vendégszerető hazájában időztem. Többedmagammal azon fáradoztam ott, hogy külföldi testvéregyházainkhoz eljuttassam a mi egyházaink segélykiáltását a háború után ránkszakadt katasztrófa közepette. Amikor hazajöttem, mert már tovább nem maradhattam távol a budapesti kommunista felfordulásban szenvedő családomtól, az egész „egyházi forradalom" már a múlté volt. Meglehet, hogy ezek a tények nem illeszkednek jól bele az Ön informátorának elméletébe. Az is meglehet, hogy szerinte akkor a tények nem úgy történtek, ahogy ő elvárná. De ezen már bajos segíteni.

„Később az egyházi bírósági tárgyaláson, mint védőjük léptem fel" – írja Ön továbbá. Ennek az állításnak is a derült kék levegőégben van az alapja. Az illető egyházi bírósági tárgyaláson soha jelen sem voltam. Kívülről sem tettem, sem mondtam semmit sem, amivel tárgyalásait bármely irányban befolyásolni akartam volna. Az Ön informátora ezekről bizonyára nem tudhat. Alighanem serdülő éveit élte még akkor, és nem kísérhette figyelemmel az egyházi közélet jelenségeit. Honnan vette ezeket a légből kapott híreket – nem tudom. A Kálvinista Szemle szerint ez „alapos és igazságos" információ. A szerkesztőségben így tudják?

Az az egész jellemzés is tehát, amellyel Ön engem bemutat, mint aki a fenti szereplésemmel „sokat beszéltettem már magamról" – valakinek az élénk fantáziájában született meg. Hogy a hátam mögött, négyszemközt vagy zárt társaságban milyen becsületrontó pletykák járnak „jóakaróim" között, azt nem tudhatom. Azt sem tudom, hogy egyáltalán beszéltek-e valaha rólam „sokat" egyházam köreiben. De azt tudom, hogy ha beszéltek – gyáva susárlóktól eltekintve, amilyenek úgy látszik, vannak, – akkor nem az „egyházi forradalom" hozta forgalomba a nevemet.

De vegyük elő a súlyosabb dolgokat. Térjünk az Ön cikkeinek a lényegére. Eszerint én vezéralakja vagyok egy református-ellenes „általános keresztyén" tömörülésnek, amely Dr. Sebestyén Jenőnek és lapjának a megsemmisítésére tör, ezáltal „születésében igyekszik megfojtani egy csendes kálvinista mozgalmat", és különösen a Református Figyelővel folytatja ezt a kíméletlen offenzívát.

Ez az a valótlanság-komplexum, amelyért az Ön informátoráról hajlandó vagyok a felelősséget áthárítani a Kálvinista Szemlére. A Kálvinista Szemlének imponál az a „leplezetlen nyíltság", amellyel Ön ezeket megírta. Nem „leplezetlenül" és nem „nyíltan", a dolgoknak ugyanezt a beállítását sugallta ő is hónapokon át. Ha ugyanilyen „leplezetlen nyíltsággal" meg

merte volna tenni, akkor most nem kellene Önhöz fordulnom nyílt levelemmel, hanem őt vontam volna már régen felelősségre. De vannak bizonyos módszerek, amelyekkel úgy lehet gondolatokat elterjeszteni, hogy az ember fedezi magát a felelősségre vonás elől, és hivatkozhat arra, hogy ő azokat sohasem mondta ki. Az Ön informátora, meglehet, jóhiszemű áldozata a Kálvinista Szemle eme technikájának.

Két ilyen módszer van különösen, amelynek példáiból szép csokrot lehetne összegyűjteni a Kálvinista Szemle kertjéből. Az egyiknek az a sémája, hogy az ember nem mondja ki, hogy A=B, hanem egyszer csak annyit mond: A=C, másszor pedig csak annyit, hogy C=B. Az olvasó lelkében aztán végbemegy a megfelelő kombináció. Azt, hogy én „antireformátus" vagyok, a Kálvinista Szemle hasábjain senki sem olvashatta. Ott csak arról volt szó, hogy Dr. Sebestyén Jenő lapja és egyéb akciói ***a*** református ügy, máskor arról, hogy neki vannak ellenfelei, akiket éles teológiai ellentétek választanak el őtőle; megint máskor arról, hogy ellenfelei énbennem találták meg vezérüket. Külön-külön mi sértő van ezekben? És ki tehet, ugye, róla, ha az olvasók, mint a gyermekek az ő színes kockáikkal, összerakósdit játszanak az ilyen állításokkal?

A másik módszernek viszont az a sémája, hogy az ember úgy általában mond valamit A-tól Z-ig sok mindenkiről, ami – tegyük fel: M-N-O-ról csakugyan állítható. Csoda-e akkor, hogy az olvasó X-re és Y-ra, és Zs-re is érti? Pedig azokról senki nem mondott semmit! Hányszor kértem én is, mások is, Dr. Sebestyén Jenőt, hogy világosan és határozottan adresszálja vádjait, hadd lehessen férfiasan elébük állni! Az volt a válasza rendesen, hogy neki olyan sok és különböző „ellenfele" van, hogy nem címezheti kifogásait külön-külön mindegyiknek, hanem kénytelen sommás megállapításokat tenni. Azok aztán egyszer az egyikre, másszor a másikra találnak...

Csoda-e, ha ilyen eljárási mód mellett egy-egy be nem avatott ember fejében megszületnek a hazugságok, és Önnek is akad olyan informátora, mint amilyen akadt?

Az Ön értesülése szerint a következő tények állapíthatók meg:

1. Van Magyarországon egy református amerikai és hollandiai jelenségekkel rokontermészetű, közelebbről Mott János hatásaira visszavezethető „általános keresztyén" törekvés, amely református szempontból pusztító szörnyetegnek tekintendő. (Ennek az „általános keresztyén" mozgalomnak az Ön értesülése szerint én vagyok a vezérapostola. Ez a megállapítás azonban nem tartozik a dolog lényegéhez, s ezért ezzel nem akarok foglalkozni. Hiszen ugyanazon elbírálás alá esne egy ilyen törekvésben való részvételem, akár vezér, akár közkatona volnék benne.)

2. Ez az „általános keresztyén" mozgalom ellenségesen állt szemben a Dr. Sebestyén Jenő által vezetett „csendes kálvinista mozgalommal", és azt „születésében akarta megfojtani".

3. Ennek az „általános keresztyén" elemnek az előretörése meghamisította a Hit és Szolgálat mozgalmának református jellegét is Dr. Sebestyén Jenő számára, aki pedig teljes készséggel rajtavolt a békés együttműködés megteremtésén; lehetetlenné tette a helyzetét a mozgalomban.

4. A Református Figyelőben ez az „általános keresztyén" tábor megteremtette a maga sajtóját a református elveken álló Kálvinista Szemle ellen.

5. A megalapított Református Figyelő támadólag lépett fel, „halálharangot kongatott" a Kálvinista Szemle felett, és egy Dr. Sebestyén Jenő elleni „vad offenzíva" szolgálatában áll.

Akármilyen jóhiszeműleg informálhatta is Önt valaki így, ezek egytől-egyig szemenszedett valótlanságok. Vegyük sorra őket:

I. A magyar „általános keresztyénség”.

Ön, ugyebár, nem akar a szavakkal játszani? Akkor el kell ismernie, hogy ezt a kifejezést kétféleképpen lehet érteni.

Először is lehetnek alakulatok, amelyekben bizonyos közös célok szolgálatában különböző egyházak tagjai összefognak. Ilyenkor a közös munka elvi alapjául meg kell állapítani egy bizonyos bázist, amelyet mindnyájan a magukénak vallanak. Ez a bázis református bázis lesz annyiban, hogy református keresztyének is vallják a benne foglaltakat. S ugyanakkor nem református bázis is lesz, mert nem csak reformátusok vallják a benne foglaltakat, és reformátusok sok egyebet is vallanak még. Az ilyen alakulatok „általános keresztyén” alapon állnak. Azt jelenti-e ez, hogy akik részt vesznek bennük, egyének vagy csoportok, most már maguk is „általános keresztyének”? Hollandia tagja a Népek Szövetségének, amely nemzetközi alapon szerveződött. Ezért most már nemzetközi jellege van Hollandiának, és elárulta, levetkőzte holland nemzeti mivoltát? Talán felesleges bővebben fejtegetnem, hogy az ilyen értelemben vett „általános keresztyénség” nem áll ellentétben a kálvinizmussal. Sőt. Vannak a keresztyénségnek félénk, magukba zárkózó, más keresztyénektől óvatosan elvonuló fajtái, amelyek fáznak az ilyen felekezetközi összefogástól. A református keresztyénség tudtommal nem tartozik hozzájuk. Egyetemes látókörének szélessége és aktív lendületének bátorsága arra kvalifikálják, hogy ilyen „általános keresztyén” összefogásokban ne csak részt vegyen, hanem az élükön járjon.

Másodszor van az „általános keresztyén” kifejezésnek egy református szempontból valóban odiózus értelme, és – a Kálvinista Szemlével együtt, – Ön is ebben az értelemben használja. Az a hitvallásbeli minimalizmus ez, amelynek nincs érzéke a hitvallások gazdagsága iránt. Közömbösségében el is veti őket. Ilyenkor a közös keresztyén elvek bázisa nem kiindulópontja az együttműködésnek, hanem végső célja, és rajta túl már semmi sem következik. A keresztyén életnek és ismeretnek egy fejletlen fokon való megakadása ez: lemondás a Krisztusban való „teljes férfiúság” érettségéről. Ez a fajtája az „általános keresztyénségnek” természetesen szembe kell, hogy találja magát a kálvinizmussal. Ennek nincs joga a református egyházban érvényesülni. Ez valóban „Istentől kapott lelki javakat rabol el”.

A kétféle „általános keresztyénség” között disztingválnia kell annak, aki nem akar zagyva értelmetlenségekbe esni. Mi magyarok, megtanultuk a bőrünk árán élethalál harcot folytatni egy bizonyos „nemzetközi irányzat ellen”, aminek Ön is, mint nemzetünk barátja, bizonyára szívből örül. De mit szólna akkor, ha ennek a „menzetköziségnek” a vádjával sújtanánk tudósainkat, akik „nemzetközi” kongresszusokon részt vesznek, – művészeinket, akik „nemzetközi” tárlatokon és hangversenyeken szerepelnek, – politikusainkat, akik „nemzetközi” tárgyalásokon megjelennek? Nyilván azt mondaná, hogy elment az eszük. Hát őrizzük meg ezt az isteni ajándékot, amely disztingválásra képesít, akkor is, ha egyházi kérdésekben ítélkezünk!

Akkor kitűnik, hogy vannak a magyar református egyházban elemek, amelyeket ifjúkori emlékek, vagy más szálak hozzáfűznek egy s más, (egyháztól független) jóértelemben vett „általános keresztyén” alakulatokhoz. De nincsenek a magyar református egyházban „általános keresztyén” elemek.

60-70 évvel ezelőtt voltak. Akkor egyházunk nagy részében az volt az uralkodó hang: úgyis ugyanazt hisszük, amit más egyházak tagjai, ami pedig megkülönböztetne egymástól, az elvesztette jelentőségét. Ezen a veszedelmen régen túl vagyunk. Hogy Amerikában vagy Hollandiában mennyire akut ez az „általános keresztyénség”, az nem tartozik ide. De aki ma Magyarországon találkozni akar vele, annak egy, az egyházi élettől egészen félrevonult, szektajellegű mozgalmat kell felkeresnie, amelynek, hogy sokat mondjunk, lehet talán vagy 200 híve az ország 8 milliónyi lakosságában. Ilyen „általános keresztyén” mozgolódást a mi

egyházunkban csak becsukott szemmel lehet álmodva látni, és csak bedugott füllel lehet hallani vélni.

A jó értelemben vett „általános keresztyén" munkában résztvevőket ezért rossz értelemben is, egyénileg is „általános keresztyéneknek" bélyegezni: mégis csak olyan primitív konfuzió, amibe nem volna szabad beleesnie annak, aki az egyházi közéletben hallatni akarja a szavát. Nyilvánvaló, hogy a helyes okoskodás éppen az ellenkező irányban mozog. Hogy valaki református-e vagy nem, azt az illetőnek az egyházban vallott elveiből, és végzett munkájából kell előbb megítélni. És ha ez a próba kedvezően dőlt el, akkor innen lehet visszafelé levonni a megnyugtató következtetést, hogy nem lehet református szempontból rossz értelemben „általános keresztyén" az az alakulat, amellyel jó viszonyban van egy-egy ilyen jó református ember. Hogy az Önök nagy dogmatikusa, Bavinck, református volt, azt a művei mutatják. Hogy ő ugyanakkor szívesen közreműködött nem egyszer az „általános keresztyén" holland diákmozgalomban, az jó fényt vet az utóbbira, de nem rossz fényt őreá.

Így szolgáltam én is, református lelkész létemre, egyházam hozzájárulásával, hosszú éveken át a szintén „általános keresztyén" magyar diákmozgalmat. Óhajtva vártam az időt, amikor megválva e munkától, egyházam közvetlen szolgálatába léphetek, amelyre gyermekkorom óta készültem. Közben boldog voltam, hogy indirekte is egyházam számára teremhet a munkám nem egy értékes gyümölcsöt. S ha ugyanakkor más egyházak számára is származott jó eredmény a munkámból, az református öntudatomat nem csökkentette, hanem csak fokozta.

II. „Magamévá tettem Mott János gondolatait".

- írja Ön. Van csakugyan egy nagy gondolat, amelyet Mott János talán jobban képvisel, és szélesebb körben szolgál a keresztyén világban, mint bárki más. Nem ő találta ki. Én sem őtőle tanultam. De szívesen tisztelem őt ebben, mint lelkesítő példát. Ez a gondolat a különböző egyházak keresztyéneinek összefogása közös feladatoknak közös erővel való szolgálatára. Egyszer ez a gondolat a következő szövegezést nyerte minálunk: (Másoló megjegyzése 2006-ban: ez az idézet sincs benne a kéziratban).

Ha tetszik, ám nevezzük ezt az állásfoglalást „mottizmusnak". De akkor Dr. Sebestyén Jenő is „mottista", mert ezt a nyilatkozatot közösen írtuk alá. Ez a jó értelemben vett „általános keresztyénség".

Ami a másikat, a rossz értelemben vett „általános keresztyénséget" illeti, hadd mondjam el Önnek egy kedves emlékemet. 1920-ban egyszer rövid látogatásra Budapestre érkezett Mott János. Egy közös vacsorán találkozott fővárosunk protestáns vezetőivel. Akkor, mint sötét börtönbe zárt rabok, el voltunk vágva a külvilággal való érintkezéstől, nagy dolog volt számunkra egy ilyen találkozás. A vacsora előtt megmutattam illusztris vendégünknek a meghívottak listáját. Dr. Sebestyén Jenő nevénél is informálódott. „A fiatalabb nemzedékből való határozottan kálvinista professzor" – mondtam neki. „Nagyszerű" – felelte ő. „Határozott emberekre van szüksége a világnak!" Az „általános keresztyénség" rossz értelmében tehát maga Mott János sem „mottista"! Mi szüksége van akkor a magyar református egyháznak, amelynek éppen elég frontja van, amin harcolhat, hogy egy nem létező veszedelem pusztító szörnyetegét festegessék elébe?

A „Mott János elveit most egyházi téren akarják alkalmazni" – írja Ön. Ha az ember megteszi az említett elemi dinstinkciót az „általános keresztyénség" kétféle értelme között, akkor rögtön tisztázódik, hogy ennek az állításnak is vagy nincs semmi értelme, vagy nincs semmi alapja. Ha a Dr. Sebestyén Jenő által is aláírt értelmet vesszük, akkor mit jelenthet ez a megállapítás? Hogy lehet a felekezetközi összefogás elveit átvinni az egyházi életbe, ahol úgyis egy felekezeten vannak már az emberek? Ha pedig a másik, elítélendő értelmet vesszük, akkor azt jelenti az Ön megállapítása, hogy van egyházunkban egy elem, amely a hitvallásos

öntudatot el akarja törölni; amely azt prédikálja az egyház tagjainak, hogy nem fontos nekik éppen reformátusoknak lenni; amely pusztítón garázdálkodik a református ősök szent örökségével... Erre csak azt válaszolhatom, hogy ha megint eljön Ön Magyarországra, legyen szíves nekem valakit mutatni, aki ilyen „általános keresztyénségért buzgólkodik Magyarországon”!

„De strigis quae non sunt, nulla quaestio fiat” – mondta egy régi bölcs királyunk. Ha a mi egyházunkban ilyen „általános keresztyének” nincsenek, természetesen tárgytalanná válik az Ön minden további megállapítása is róluk. De azért vegyük sorra őket, és tisztázzuk az igazságot!

2. „Általános keresztyén” ellenségeskedés a kálvinizmus ellen:

Elmondom Önnek, miben állt ez. Amikor Dr. Sebestyén Jenő a kommunista felfordulás után abban a helyzetben volt, hogy megalapíthatta a Kálvinista Szemlét, olyan lehetőségek álltak előtte, amilyenek ritkán adatnak embernek. Az előző két évtizeden át Isten gazdagon megáldotta egyházunkat. Többek között azzal, hogy különböző forrásokból a fiatal lelkészgenerációnak egy népes gárdája állt elő, amely eltelve az Isten háza iránt való buzgalommal, egyházunknak egy nagy megújhodásáért imádkozott és lelkesedett. Voltak közöttük árnyalati különbségek. De abban egyek voltak, hogy mind a Krisztus királyságáért akartak harcolni a magyar református egyházban, és senki közülük nem képzelte ezt másképpen, mint az ősi hitvallások alapján. Egy nagy hiányuk volt: nem volt jegecesedési pont, amely körül összetömörülhettek volna. Egy sajtószervnek magasra emelt zászlaja adhatta volna ezt meg. Egyházi sajtónk akkor egy idősebb nemzedék köztiszteletben álló tagjainak a kezében volt. Ők szívesen fogadták az ifjabbak közreműködését, de – ami egészen érthető, – kristályosodási középponttá nem tudtak válni a számukra. 1919 nyomorúságai „tabula rasa”-t teremtettek. Ekkor jelent meg a színen a Kálvinista Szemle. Dr. Sebestyén Jenőnek módjában állt volna, mint aki maga is az új nemzedék tagja volt, tömöríteni az összes erőket, a fiatalokat is, meg az öregeket is. Ezt a nagyszerű lehetőséget azonban ő nem használta ki.

Nem volt elég világos látása ahhoz, hogy megtegye azt a megkülönböztetést, amelyről fentebb volt szó. Frontot csinált az új lelkész-nemzedék egy csoportja ellen, mint „általános keresztyének” ellen. S állandó támadásaival nem csak őket idegenítette el lapjától, hanem sok más értékes elemet is. Voltak számosan, akik nem tartoztak ehhez a megbélyegzett „általános” csoporthoz, de az az ellen folytatott rövidlátó polémia miatt szintén távol tartották magukat a Kálvinista Szemlétől.

Az „általánosok” próbálták magyarázni: ők is reformátusok, és Dr. Sebestyén Jenő kárt tesz a maga ügye seregében, ha lövegét ugyanazon uniformist viselők ellen fordítja. Hangoztatták, hogy ha hiányosnak találja az ő kálvinizmusukat, szívesen tanulnak őtőle; forduljon feléjük a nevelő jószavával, ha kell, a bírálat vesszejével is, de ne az ellenség fegyverével...”Ugyanazt akarjuk, mint Te. Fogj össze velünk!” – mondták. A válasz ez volt: „Ti nem vagytok reformátusok. Nincs jogotok az egyházban érvényesülni!”

Erre aztán az „általánosok” elkövették azt az „ellenségeskedést”, hogy Dr. Sebestyén Jenőnek ezt az elzárkózását nem fogadták boldog helyesléssel. Meg mertek maradni annál az állításuknál, hogy az ellentét mesterségesen csinált valami, és hova-tovább mind inkább kifogásolni merészelték az egyházban ilyen felesleges belső frontnak a fenntartását. Ez persze újabb támadást vont a fejükre. Hiszen nyilvánvaló volt, hogy szembefordulnak „a történeti kálvinizmussal”, és el akarják gáncsolni annak ügyét!

Az eredmény kettős lett. Egyfelől a Kálvinista Szemle munkásgárdája nagyon szűkre szorult. Magán a szerkesztőn és egy-két súlyos szavú alkalmi munkatárson kívül sok szárnypróbálgató kezdő ember töltögette meg hasábjait. Másfelől a laptól elidegenítettek mindinkább érezték a

tarthatatlanságát a maguk néma helyzetének, és szintén készültek megindítani egy egyházi lapot.

1920-ban létrejött egy tömörülés, az ú.n. „Péceli Kör", amely sok más értéket is egyesített, de legnagyobb részt az „általános" bélyeggel ellátottak összefogása volt. Ez megalapította a „Reformáció" című lapot. A „Péceli Kör" alapító okmányából és a „Reformáció" munkájából mindenki világosan láthatta, hogy milyen az az „anti-református" szellem, amelyet szolgálnak. A viszonyt nem is lehetett tovább kiélezni. 1921-ben a Kálvinista Szemle és a Péceli Kör összefogtak egy nagy egyházi reformkonferencia megrendezésében, amelynek „kunhegyesi memoranduma" a háború utáni évek legérdekesebb egyházi dokumentuma. Sőt egyszer már komoly tanácskozások is folytak a két lap egyesítéséről, amelyek azonban személyi okokon megfeneklettek. A helyzet lényegében nem oldódott meg.

A Reformáció azután anyagi válságba jutott. Egy éven át az én szerkesztésemben új jelleggel kísérletezett, mint havilap. Aztán visszaszállt az első kézbe, és a gyülekezeti munka szaklapjává lett. Általánosabb jellegű országos lapnak maradt ismét a Kálvinista Szemle, és haladt a régi úton tovább.

Az ellenségeskedés, amellyel körül volt véve, abban állt, hogy voltak emberek, akik ezzel a helyzettel elégedetlenek voltak. Szó-emberek, akik úgy érezték, hogy nekik is volna mondanivalójuk az egyházi közvélemény szolgálatában, de nem juthatnak szóhoz. Még védekezni sincs módjukban, amikor őket egy rossz szemüvegű látás az egyházra nézve „nemkívánatos idegeneknek" minősíti. És amikor ugyanez a téves judícium megnyilatkozik más kérdésekben is, az olvasóközönség ki van szolgáltatva egyoldalú hatásainak.

Elismeréssel voltak a Kálvinista Szemle sok fáradtsággal járó sok hasznos szolgálata iránt, amelyeket más lap híján ő töltött be egyházi közéletünkben. De láttak benne komoly hibákat és hiányokat is. És várták az alkalmat: mikor léphetnek a bírálat útjáról maguk is a pozitív munka mezejére.

Egy külön lap alapításának a tervét félre kellett tenni természetesen, amikor 1926-ban megjelent a látóhatáron a Hit és Szolgálat mozgalma, és felújult a reménység, hogy Dr. Sebestyén Jenő összefog végre olyanokkal, akiket fölöslegesen tartott ellenségeiknek. Különösen, amikor anyagi nehézségekbe jutva Dr. Sebestyén Jenő az „általánosok" egy csoportja által létesített nyomdába vitte, s annak kiadásába is átadta a lapját: lehetett reménykedni abban, hogy új erők bevonásával a Kálvinista Szemle ki fog nőni egyoldalúságaiból. Ez azonban nem következett be. A Kálvinista Szemle hasábjain továbbra sem találhattak otthont a hajléktalan tollak. És abból a szolidaritásból is, amit a Hit és Szolgálat mozgalma létrehozott, Dr. Sebestyén Jenő nemsokára kivált.

A régi kielégítetlenség végre megteremtette az óhajtott lapot. Megszületett a Református Figyelő. Ez az „ellenségeskedés" története. Ha Dr. Sebestyén Jenő a „l'état c'est moi" módján a megtestesült kálvinizmus, akkor természetesen „hódolat illette volna meg őt, és nem bírálat" (Madách: Ember Tragédiája), s aki elégedetlenkedett lapjával, az a kálvinizmus ellen emelt volna szót; és minden más hangnak megadással kellett volna egyházunkban elhallgatnia. De nem mindenki tudott e szerint a premissza szerint gondolkozni.

3. <u>A Hit és Szolgálat mozgalmának meghamisítása</u>.

Világítsuk meg ezt az ügyet is úgy, ahogy a legközelebbről beavatottak ismerik:

A mozgalom – az Ön tudomása szerint is – határozottan református alapon jött létre. Azon áll ma is. Nem ütött kissé szöget az Ön fejébe az a körülmény, hogy mégis csak különös antireformátusok lehetnek azok az „általános keresztyének", akik egy ilyen határozottan református ügyben keresik és vállalják a Dr. Sebestyén Jenővel való együttműködést? Dehát – tegyük

fel, – talán másoknak „általános keresztyénsége” még enyhébb, megalkuvóbb és elviselhetőbb. Akkor lett csak nyilvánvaló a baj, amikor én is odaálltam a „református alapon” egyesültek közé. Félálomban követtem el anti-református létemre ezt a következetlenséget? Vagy analfabéta vagyok teológiai dolgokban, vagy nem vettem észre, mennyire ellentétes az a társaság az én elveimmel? Vagy világcsaló módjára valami hazug szerepet játszottam? Nem tudom, hogy képzeli Ön és mások. De az, úgy látszik, alapdogma, hogy ahova én beteszem a lábamat, ott veszélyben forog a „református alap”.

Dr. Sebestyén Jenő, amint az Ön által is idézett cikkében elmondja, csakugyan ellenezte bevonásomat. Egy gyűlés alkalmával nyíltan kijelentette, hogy engem nem tart reformátusnak. Zárt körben történt ez a kijelentés, különben olyan konzekvenciákat kellett volna levonnom, amelyek egyházi hatóságom elé tartoztak volna. Én ott rögtön arra kértem erre a Hit és Szolgálat vezetőségét, tekintsen el az én bevonásomtól. Ha Dr. Sebestyén Jenőt együtt láthatom dolgozni olyanokkal, akikkel szemben állt addig, elég nagy öröm ez nekem egyházam szempontjából, hogy beérhessem a magam számára a kívülálló szemlélő szerepével. De ő egyedül állt ellenkezésével. Mindenki marasztott. Ő is belenyugodott. S én maradtam.

A mozgalom aztán sok szép munkát végzett, úgy látszott, hogy mindnyájunk nagy örömére és megelégedésére. Most utólag nagy meglepetéssel olvassuk, hogy a mozgalom egy része „nem tartotta magát teljes komolysággal a református alaphoz”. Tréfálkozás nélkül: ugyanilyen joggal mindjárt azt is lehetne állítani, hogy mohamedán vagy buddhista alapra siklott át. Mondani éppen olyan könnyen lehetne ezt is. Bizonyítani éppen olyan lehetetlenség amazt is. Minden anyagi fedezet nélkül is busás pályadíjat mernék ígérni annak, aki egyetlen református elvet is tudna mutatni, amelytől a mozgalom az idők során eltántorodott volna. A pályázat szánalmas meddőségre volna kárhoztatva.

Ha voltak elvi lazulások, miért nem emelte fel Dr. Sebestyén Jenő ott, a mozgalomban, óvó szavát? Soha nem tette, mert senki nem adott rá okot és alkalmat! Hogy engem „egy bizonyos csoport hovatovább mind inkább az előtérbe tolt” – a mozgalom református jellegének rovására, – arra is csak azt mondhatom, hogy ha így volt csakugyan, akkor micsoda kálvinisták azok, akik egy nagyra hivatott református ügynek ilyen romlását passzív némasággal nézték, soha egy szót nem szólva ellene? Szívesen áthárítottam volna minden rám bízott munkát a mozgalom valamelyik másik tagjára, ha megtudom, hogy aggályosnak tekintik az én „előtérben” állásomat!

Ha pedig az is szerepet játszott Dr. Sebestyén Jenő elkedvetlenedésében, hogy „végül vezérré választattam”, ebben nagy előrelátás állapítható meg. Mert én 1928. -án választattam meg ővele együtt alelnökké, ő pedig már hónappal előbb félreállt a mozgalomtól, és kivonta magát annak minden munkájából.

Hogy miért, arra egészen konkrét feleletet adott akkor. Nézeteltérések támadtak őközötte, mint megrendelő, és a mozgalomnak a Sylvester-nyomdát vezető tagjai, mint iparosok között. Lapjának olyan címszalagokat is szállítottak, amelyeken homályos volt az írás. Egyik könyvére, a kiadónak a karácsonyi piacra sürgősen elkészített első szállítmányban, olyan boríték-képet nyomtak, amely nem tetszett neki. Egy másik könyvébe nem nyomtatták bele azt az előszót, amelynek a kéziratát ő nem is adta le. És volt egynéhány más hasonló magánviszonylatbeli differenciája az illető tagtársaival. Ha igaza volt is ezekben, kár volt az egyházi közéleti együttműködést megszakítani miattuk. És természetesen nem lehet a meghasonlást a kálvinizmus elvi ügyévé felmagasztalni.

Ezeket az üzleti ellentéteket 1928. aug. -én egy döntőbizottság elé vitték a felek. Az mindkét fél hozzájárulásával békésen felbontotta szerződésüket, a nyomda jelentékeny anyagi áldozata árán békésen visszaszármaztatva a Kálvinista Szemle kiadását Dr. Sebestyén Jenő kezébe.

Az egyességben, amely ekkor köttetett, Dr. Sebestyén Jenő aláírásával vállalt egy kötelezettséget. Annak teljesítésével bizonyságot tett volna arról, hogy az üzleti kontroverziák sírbatételével, helyreállt az egymás lojális megbecsülése, és lehetővé válik a Hit és Szolgálat mozgalmában való együttműködés. Erre a bizonyságtételre több tagtársa hetekig várt. Hiába várt. Mentek hát tovább a maguk útján. Megindították a következő hónap -én a Református Figyelőt. Erre Dr. Sebestyén Jenő, hivatkozva arra, hogy az új lapnak tudta nélkül való megindítása felborítja a Hit és Szolgálat mozgalmának alapegységét, – barátaival együtt formálisan is kilépett a mozgalomból.

Ez a mozgalomban feszülő „teológiai ellentétek" története.

4. A Református Figyelő, mint ellenlap.

Ön azt írja, hogy a Református Figyelőt a Kálvinista Szemle ellen alapították; megindulása egy, Dr. Sebestyén Jenő ellen folyó „vad offenzíva" egyik súlyos mozzanata. A Kálvinista Szemle is így fogta fel valóban, és így is írt róla állandóan. Mi az igazság? Az, hogy Dr. Sebestyén Jenőnek az új lap megindulásakor és annak nevében személyesen és ünnepélyesen kijelentettem, hogy tudjuk, hogy lesznek, akik ilyen ellenreakciónak fogják felfogni a dolgot, és ha volt valami, amiért nehezen szántuk el magunkat erre a vállalkozásra, akkor az éppen ez a fenyegető látszat volt az. De bízunk benne, hogy munkánk mindenki előtt el fogja oszlatni ezt a látszatot, s meg fogja mutatni, hogy olyan pozitív céljaink vannak, amelyek mellett a két lap testvériesen megfér egymás mellett. Azonban ez a nyílt kijelentés nem érte el célját. Voltak olyan mozzanatok, amelyekből Dr. Sebestyén Jenő mégis csak azt a meggyőződést merítette, hogy az új lap ő ellene irányul.

Az egyik az volt, hogy a lap megindulásáról ő nem értesült előre, annak terveibe ő nem volt beavatva. A lap megindítói persze úgy vélekedtek, hogyha egyszer éppen azért kell egy új lapot indítaniuk, mert Dr. Sebestyén Jenővel nem lehetett együtt dolgozniuk az ő lapjában, akkor egész természetes, hogy nem ővele fogják megbeszélni egy új lap terveit. Igen, de ez a külön úton járás ellenkezett a Hit és Szolgálat mozgalmának egyezségével, mondja Dr. Sebestyén Jenő. És ez az egyetlen konkrét mozzanat, amely az új lap ellen szórt vádjaiban megfogható. Széltében ki is használták: a Református Figyelő „bűnben fogantatott", megindítása szerződésszegés volt. Valóban, a Hit és Szolgálat mozgalmának az alapokmányában van egy pont, amely ezt mondja: .....

Csakhogy azok, akik erre a pontra hivatkoztak, egy dolgot nem tudtak, vagy elhallgattak. Azt t.i., hogy Dr. Sebestyén Jenő már kilenc hónappal azelőtt kivonta magát minden „közös irányítás" alól, a mozgalomtól való teljes félreállásával. Az ilyen kötelezettségek nem érvényesíthetők egyoldalúan. A Református Figyelő megalapítói jó lelkiismerettel meg voltak győződve róla, hogy ha egyszer Dr. Sebestyén Jenő következetesen megtagadja a lojális tagtársi viszonyt, akkor őket nem kötelezheti ugyanennek a megtartása ővele szemben. A Hit és Szolgálat mozgalma –én hozott határozatában ezt a tényállást megállapította, és nyilvánosságra hozta. Mivel felelt erre Dr. Sebestyén Jenő? Mélyen hallgatott róla. A Kálvinista Szemle, nem hogy szembeszállt volna ezzel a határozattal, – egy szót sem írt róla.

Volt egy másik körülmény is, amely az ellenséges szándék benyomását keltette őbenne. Az, amiről Ön is bőven megemlékezik. A Református Figyelő megindulásakor állást foglalt a lapok koncentrációjának gondolata mellett. „Programul tűztük ki valamennyi egyházi lapnak egy lappá való összeolvasztását" – idézi Ön informátora nyomán. Ez ugyan így nem volt olvasható a Református Figyelőben sohasem. Ez a mondat szóról-szóra így jelent meg: „Programul tűztük ki egyházi lapjaink egyesítésének munkálását". Tehát nem „valamennyiét", aminek nem volna értelme, mert hiszen egy lapnál többre, többfélére van szüksége egyházunknak. Csak azokét, amelyeknek párhuzamos munkája mindenki által elismerten erőpazarló duplikációt, vagy triplikációt jelent. És nem a koncentrációt magát, hanem annak „munkálá-

sát" jelentettük be. Hogy a cél maga nem rossz, abban egyházi életünk minden ismerője egyetért. A módot, amelyen „munkálni" akartuk, feltételezte Dr. Sebestyén Jenő olyan kárhozatosnak, hogy megtámadva érezte lapja érdekeit. Egy Dr. Ravasz László püspök úr által összehívott értekezleten, amelyen megkíséreltük a két lap viszonyát méreg-mentesíteni, megtudtuk, hogy ez a balvéleménye bizonyos fülébe jutott hírekből táplálkozott. A hírek mendemondáknak, félreértéseknek bizonyultak. Végül is megállapíttatott, hogy a Református Figyelőtől távol állt a lapegyesítés gondolatának felvetésekor minden erőszakos szándék, amelytől bármely lapnak féltenie kellene a maga exisztenciáját. Ezt az említett értekezlet határozatában Dr. Sebestyén Jenő is neve aláírásával „megnyugvással vette tudomásul". Így olvashatta mindenki a Kálvinista Szemlében is. (1929. jan. 5-i szám 6-7. l. „Egy fontos értekezlet határozata:")

Ön mégis egy hónappal később, a Reformatie febr. 1-i számában homlokegyenest ellentétes információt tesz közzé. Azt imputálja, hogy „az egyházi sajtómonopóliumot akartuk megszervezni", és „agyon akartuk konkurrálni a többi lapokat". Ám legyen. Ön, vagy informátora talán még nem tudott a fenti közleményről. De hogy lehet akkor az, hogy márc. 30-án a Kálvinista Szemle korlátozás nélkül „alaposnak és igazságosnak" dicséri az Ön helyzetképét? Csak úgy, hogy az aláírt „megnyugvás" nem hatolt valami mélyre Dr. Sebestyén Jenő lelkében. Aminthogy ez a monopólium-vád egy s más formában az ő lapjában is fel-felbukkant azóta is – az aláírt „megnyugvás" ellenére is.

Az elmondottaknál csakugyan van még egy mélyebb ok, amely miatt ő ellenlapot lát a Református Figyelőben. A maga által képviselt református elvekkel szembeni ellentétes elvek sajtószervét látja benne. Vagyis megint ott vagyunk az „általános keresztyénség" szörnyetegénél, amely kitátotta torkát, hogy elnyelje a kálvinizmust.

És erre a következő meggyőző bizonyítás szolgál: „Hogy az alapítók szellemükben, teológiájukban, egész lelkületükben mennyire távol állnak a Kálvinista Szemle szellemétől, teológiájától, egész lelkületétől, annak legvilágosabb bizonyítéka maga az a tény, hogy egyáltalán új lapot indítottak." Más szóval: aki új lapot indít, „eo ipso" elvi ellenfele Dr. Sebestyén Jenőnek; ő a kálvinizmus elvi alapján áll, az ellenfélnek eszerint nincs mit keresnie a református egyház területén. Dictum-factum: másnak nincs joga magyar reformátusok számára lapot szerkeszteni. Mi ez az egész gondolkozásmód, ha nem a sajtómonopólium igénylése?

A Kálvinista Szemle egy olyan évtizedre tekinthet vissza, amelyen át ő volt az egyetlen boldoguló országos hetilapunk. Sajtóegykéje volt a református közvéleménynek. Élvezte ennek az egyedüllétnek minden előnyét. Most aztán született egy életképes kisöccse, a Református Figyelő. Persze, hogy nagyon kellemetlen betolakodó. A megjelenése offenzív ellenségeskedés.

5. A Református Figyelő támadó hadjárata.

„Nem csak megjelenése volt ellenséges aktus, hanem tényleg vesztére is tört a Kálvinista Szemlének." – így tudja, és így írja Ön. – Mi az igazság?

Azt a „halálharangot", amit Ön szerint a Református Figyelő „kongatott a Kálvinista Szemle felett", visszhangozni lehetett hallani az utóbbiban, de magában a Református Figyelőben senki sem hallotta. Arra az ingerült fogadtatásra, amiben idősebb testvére részesítette, a Református Figyelő a 3. számában ezt üzente válaszul: „Ha a Kálvinista Szemle lapunk megindulásában nem tud mást látni, mint egy ellene tömörülő és megsemmisítésére törő tábor megmozdulását, akkor nagyon sajnálatos módon egy teljesen, de teljesen téves benyomás áldozata, amelyre lapunknak sem eddigi számai nem adtak semmi okot, sem a jövőben megjelenők nem fognak alapot szolgáltatni! És ehhez tartotta is magát híven. A Kálvinista Szemle számot-számra támadott, hol vádaskodott, hol csúfolódott. Sejtéseket hintett el, és

imputációkat adott tovább. Folytonosan ígérte a kellemetlen leleplezéseket: „mindenre sor fog kerülni...” Még olvasóit is felszólította kompromittálás céljára felhasználható adatok beszolgáltatására, – el egészen magánlevelek bekéréséig. A Református Figyelő minderre hallgatott. Ezért lehet, hogy egyesek elítélték. Sokkal többen megszerették. Mindenesetre valótlanság azt mondani, hogy „vad offenzívát” szolgált. Hiszen végre már a Kálvinista Szemle is megirigyelte laptársa hasábjainak csendes békességét, és kijelentette, hogy „utóvégre neki is joga van megkímélni olvasóit a vitatkozásoktól...” (1929. febr. 9-i szám 45. l. „Új megoldás” cím alatt)

Így áll a dolog azzal az öt tétellel, amelyből az Ön helyzetképe összetevődik. Ne vegye tiszteletlenségnek, ha ezekben a dolgokban nem tudom a Kálvinista Szemlével együtt dicsérni az Ön „imponálóan éles szemét”. Ön ezeket egy informátor szemén át látja, aki valószínűleg megint másnak a szemén át látta, a végső forrás pedig, a Kálvinista Szemle ezekben a dolgokban – nem tisztán látott.

De az Ön helyében, ezeknek az elolvasása után, énbennem mégis megmaradna egy nagy kérdés: mi lehet az oka annak, hogy ha mindezek így vannak is, hogy Dr. Sebestyén Jenő elvi ellenfeleket lát bennünk? Megvallom őszintén: ez a kérdés énbennem is él. Ez az éppen, amit tíz év óta kérdezünk, s amire nem tudunk feleletet kapni. Ön erre nagy szemeket mereszt, és én megértem, hogy egészen hihetetlenül hangzik Ön előtt. Mégis így van. Az állítólagos elvi ellentétek tisztázásában Dr. Sebestyén Jenő hihetetlen következetességgel meg tudta eddig őrizni a némajátékos szerepét.

Hogy magamról beszéljek, tíz év óta sokszor polemizált velem – közvetve vagy közvetlenül, – úgy általánosságban. De soha egyetlen egyszer sem tett vita vagy ellentmondás tárgyává egyetlen általam képviselt konkrét elvet sem. Pedig eléggé nyilvánosan kiteregetve fekszik mindenki előtt a gondolkozásom. Szószékekből prédikálok évről évre legalább húszszor. Előadásokat tartok a nyilvánosság előtt évenként legalább kétszer annyi-ízben. Néhány könyvem is megjelent már. Cikkeket is írtam elég gyakran kisebb elterjedtségű egyházi lapokban. A Református Figyelő megindulása óta pedig szélesebb olvasóközönséghez szólok meglehetős sűrűn. Négy év óta, hogy tanár vagyok, vagy 200 hallgatóm előtt mintegy 800 előadást tartottam már, és ha nem is a szisztematika teológia körében mozognak tárgyaim, de állandóan súrolják annak határait, úgy hogy van alkalmam színt vallani kardinális teológiai kérdésekben. Mindezekben a megnyilatkozásokban következetesen a református elvek alapján állok. Ha valaki ezzel ellentétben mégis tagadja református voltomat, annak ugyebár, – saját érdekében is – bizonyítania kellene ezt, idézve valamit, vagy hivatkozva valamire, ami merész állításának valamelyes alapjául szolgálhatna! Dr. Sebestyén Jenő ezt tíz éven át nem tartotta szükségesnek megtenni.

Sőt, tovább megyek: amikor egyenesen nyilvános kihívásban részesül e tekintetben, akkor is következetesen hallgatásba burkolózik... Íme, az esetek: -ban a Reformációban egy .... számon át folytatott cikksorozatot írtam. Az volt a célom vele, hogy Dr. Sebestyén Jenőnek az „általános keresztyének” elleni polémiáját nyugvópontra juttassam. Részletesen kimutattam, hogy az őáltala hirdetett elvekben egyetértenek azok is, akiket ő támadni szokott. Azt reméltem, ő is sorra fogja venni érveimet, és vagy ellenérvekkel védi eljárását, vagy örömmel regisztrálja egyetértésüket. Egyik sem történt meg. Okulva a kudarcon, ugyanazon lap .... évfolyamában még egyszer hozzáfogtam ugyan-ilyen célzatú cikksorozathoz. De az első cikk végén feltettem hozzá címezve bizonyos alapvető kérdéseket, hogy ha azokban kitűnik az egyetértésünk, haladhassak tovább fejtegetéseimben. A kérdésekre vártam, de hiába vártam a feleleteket. A cikksorozat természetesen nem folytatódott. A már említett utolsó közös megbeszélésünkön f. évi január 1-én, a határozatok aláírása után a Kálvinista Szemle részéről bejelentették a Református Figyelő képviselőinek, hogy az egymásnak adott megnyugtatás nem jelenti azt, hogy az elvi polémiától eltiltva éreznék magukat, mert végre tisztázni kell bizonyos kérdéseket, és most rá kerül a sor erre. Mi erre lelkes örömmel azt feleltük, hogy: no

végre! Nemcsak hogy nincs ellene kifogásunk, hanem éppen ez az, amire oly régóta sürgetve várunk. Azóta elmúlt idestova egy félév. Még mindig várunk!

A legsúlyosabb kihívást a Debreceni Protestáns Lap egy vezércikkében kapta Dr. Sebestyén Jenő négy hónappal ezelőtt. (1929. jan. 26-i számban „A Hit és Szolgálat mozgalma válságához" című már idézett cikk) Az írója Dr. Révész Imre, akinek – bizonyára Dr. Sebestyén Jenő szemében is – még tiszántúli egyházkerületi főjegyző tisztségénél is nagyobb súlyt adnak egyházi életünkben egyháztörténészi érdemei. A mi nemzedékünkben ő az az ember, aki legtöbbet tett a magyar kálvinizmus történelmi lelkének felkutatása és feltárása terén. Ezeket írja az említett helyen: „Dr. Sebestyén Jenőnek van a magyar lélekkel szemben egy óriási tartozása, amelynek lerovása elől méltán bírt presztizsének súlyos kára nélkül nem húzódhat vissza: pontról-pontra, tételesen igazolni és részletesen kifejteni azt a sokunkat megdöbbentő állítását, hogy a (Hit és Szolgálat) mozgalom ... másik szárnya nem áll övelük azonos hitelvi alapon. Meg kell egyszer már szűnnie annak a képtelen helyzetnek – amelynek tragikus volta annál szélsőségesebb, mert olykor már-már a komikum másik szélsősége felé leng ki, – hogy legyen a magyar református egyházban egy ... csoport, amelyik egy másik ... csoportot állhatatosan a református hit ősi, tiszta elvi alapjairól való leszakadással vádol, de vádjait nem tartja szükségesnek konkrét tényekkel, és részletes, tárgyilagos okfejtéssel alátámasztani." Egy ilyen provokáció már csak kiugratja a nyulat a bokorból – gondolná ugyebár, Ön is? Ebben az esetben tévedett. Mert mi történt?

Dr. Révész Imre ugyanabban a cikkében egy választott bíróság felkérését javasolja. Az, szakemberekből összeállítva, alkalmas és hivatott lett volna megállapítani, hogy van-e, és ha van, mi a magva a nagy „elvi" ellentéteknek. A Hit és Szolgálat Mozgalmának vezetősége azonnal kifejezte készséges hozzájárulását ehhez. Dr. Sebestyén Jenő kitért előle. Választott bíróságok munkája szerinte „terméketlen és meddő" szokott lenni. Ehelyett – és ez nem rosszmájú tréfa, hanem tény, – nyilvános hitviták rendezését ajánlotta. Az azokon megjelenendő publikumtól eredményesebb döntést várt! Ezen kívül még az egyházi bírósági eljárást is ajánlotta. (Kálvinista Szemle 1929. febr. 9. „Új megoldás".) A Hit és Szolgálat vezetősége erre rövidesen megadta válaszát. A hitviták javaslatát nem fogadta el, mert nem lát fennforogni megvitatásra alkalmas anyagot. (Dr. Sebestyén Jenő meg is feledkezett arról, hogy a „játék szabályai" szerint, ha valaki nyilvános disputát akar rendezni, mindenek előtt a téziseket köteles nyilvánosságra hozni, amelyeket támadni, vagy védeni akar!) De az egyházi bírósági eljárásra vonatkozó javaslathoz hozzájárult a maga részéről is, és felszólította Dr. Sebestyén Jenőt, hogy vádjainak a konkretizálásával indítsa meg ezirányban a folyamatot. Ez a felszólítás ... látott napvilágot. Azóta elmúlt .... Dr. Sebestyén Jenő sem lapjában, sem egyebütt nem reagált azóta rá.

Az ügy tehát jelenleg úgy áll, hogy a Dr. Révész Imre által odavetett kesztyű az ide-odanyilatkozás közben a földön felejtődött, a kihívott fél más elfoglaltsága után sietett. Dr. Révész Imre pedig, és vele együtt mások is, bizonyára tűnődve néznek utána. A „képtelen helyzet" minden „tragikumával" és „komikumával", ahelyett, hogy megoldódott volna, csak még jobban kiéleződött.

De ezek mind az én referálásaim – mondhatja Ön, és én nem vagyok elfogulatlan tudósító. Hadd idézzem hát Dr. Sebestyén Jenő szavait. Valahányszor személyes megbeszélések során volt alkalmam őt szorongatni, hogy mondja meg hát: miért nem ismer el engem reformátusnak, egy jellegzetes feleletet szoktam tőle kapni. Ugyanazt nemrégiben nyomtatásban is közzétette a neve jegyzésével.

„Magyarországon" – írta legutóbb lapjában – „nekünk is meg kell hallani minden évben a református szellem, a református teológia és hitvallás iránt érzékkel nem bírók, azt nem ismerők, vagy a csak világkeresztyénséget ismerők részéről a gúnyos megjegyzést: „Mi hát a

református öntudat? Mondják meg már egyszer, kik az igazi kálvinisták?" – És az ilyeneknek mi azt feleljük: „Nincs érzéketek hozzá...Más a szellemetek, más a lelkületetek..." ... A szomorú a dologban csak az, hogy olyan irányzatokkal kell megküzdeni, amelyek a (református) szellem lényegét nem tudják megérteni, de mégis jogot és szerepet követelnek maguknak az ...egyházi életnek irányításában. Az ilyen irányzatoknak azonban...azt kell odakiáltanunk, amit Nehémiás mondott...gúnyolódó ellenségeinek: „...nektek részetek és jogotok és emlékezetetek nincsen Jeruzsálemben." („Más szellem, más lelkület" cím alatt, Kálvinista Szemle, 1929. máj. 29-i szám. 167. lap)

Ez az üzenet természetesen nincsen névre és címre irányítva. De elég világosan céloz azokra, akikhez én is tartozom. És ezt a lutheri választ: „Ihr habt einen anderen Geist." – nem egyszer hallottam Dr. Sebestyén Jenőtől személyesen is.

Igaz, hogy a kérdéseim némi lényeges eltéréssel voltak felvetve. „Mi hát az a református öntudat, amelyet nem találsz meg bennem is? Mondd meg már egyszer, hogy kik az igazi kálvinisták, ha engemet nem számítasz közéjük?" Nem a gúnyolódó ellenség szólt belőlem, hanem a testvér, aki keresi az elválasztó okokat, hogy talán el lehetne oszlatni őket valahogyan. A válasz azonban az volt: „Más a szellemed!"

Mit szól Ön az elvi ellentéteknek ehhez a fixirozásához?

Abban bizonyára egyetértünk mindnyájan, hogy a kálvinizmusnak, mint minden nagy történelmi szellemi hatalomnak, megvan a maga sajátos íze és zamatja, vagy bibliaibb kifejezéssel élve: az illatja. Van benne valami, ami nem definiálható, s azért nem tanítható, és el nem tanulható. Ami nemzedékről nemzedékre szálló karaktere, s amibe úgy lehet leginkább belenőni, ha az ember gyermekségétől fogva a levegőjét szívja már magába. De az ellen minden tudásom és meggyőződésem tiltakozik, hogy a kálvinizmusban ez az imponderábilis atmoszféra volna minden, vagy akár csak a döntő dolog. Más nagy szellemi hatalmak „illata" is határozottan megállapítható és megszövegezhető elvekből száll fel. És mindenekfelett a kálvinizmus jellemvonása, hogy öntudatos világossággal igyekszik tételezni az igazságait, amelyekből él, s amelyekért harcol. A kálvinizmusnak kedvenc locusa: „Mindig készen legyetek megfelelni mindenkinek, aki számotkér tőletek". (I. Pét. 3,15.) Az ilyen világos számadás elől a szubjektív „érzék" területére menekülni, sőt egy szuverén „szuper-érzéket" vindikálni, amelyik intuitív bizonyossággal még azt is megítéli, hogy másnak megvan-e az „érzéke" – nem, kérem, ez, hogy mást ne mondjak róla, – nem kálvinista „szellem". Objektív, határozottan megállapítható kritériumai vannak annak, hogy valaki kálvinista-e. Ezeket kell felmutatnunk, ha valaki kálvinistának tartja magát, és mi nem ismerjük el őt annak. És ezeket kell hirdetnünk és védenünk még akkor is, ha gunyoros ellenség kérné számon tőlünk a kálvinizmus lényegét.

Mégis csak különös egy új teológiai módszer volna a nézetek érdemleges tisztázása helyett egymás „szellemét" fürkészni akármilyen éles „érzékkel" is, és a „de gustibus non est disputandum" címén kivonni magunkat a vitatkozás felelőssége alól! Miért folyt századokon át annyi szó és annyi tinta teológusok vitáiban, ha a világos érvelés fáradságait megtakaríthatták volna egyszerűen egymás körülszimatolásával, és tisztázhatták volna, hogy hányadán vannak?

Összegezzünk! Az elmondottakból kitűnik, hogy nem igaz az, hogy Dr. Sebestyén Jenő „mindent megtett, ami módjában állt" a harcok elkerülésére. Elmulasztott egy elemi dolgot. Tíz év óta – minden kérés, ösztönzés, kihívás ellenére is – titokban tartotta azokat az elveket, amelyek miatt ellenfeleket lát olyanokban, kik vele együtt akartak dolgozni közös hitükért és közös egyházukért. – És nem igaz, hogy a másik fél részéről „megoszlás magvait hintették el". Csak az történt, hogy amikor Dr. Sebestyén Jenő mindig újra kitagadta őket „Jeruzsálem részességéből, jogaiból és emlékezetéből", ők ebbe a lelki exkommunikációba nem nyugodtak bele. Siont ők is szerették, mint a szemük fényét. Romladozó falainak építésében minden

erejükkel részt akartak venni. A kiközösítő emberi szó helyett az isteni parancsra hallgattak, amely munkára kötelezte őket. Ha az egyik falon dolgozók elzárkóztak előlük, úgy látták, hogy találnak még elég építeni valót egy másik falon. Hagyták, hadd buzgólkodjék tovább a Kálvinista Szemle, – de ők megindították a Református Figyelőt.

A „jó békesség" kedvéért azt kellett volna tenniük, hogy összecsukott kézzel megállnak messziről? Nem lettek volna reformátusok, ha meg tudták volna tenni!

Az Ön egész helyzetképe hamis. Informátora talán jóhiszeműleg tanította Önt így látni, mert ő is így tanulta a Kálvinista Szemlétől. De az nem elfogulatlan bíró ebben az ügyben, hanem olyan elfogult hangos vádló, aki az igazság ítélőszéke előtt néma vádlottá változik át.

Végül azonban rá kell térnem azokra az információkra, amiket sehogy sem tudok menteni. Ezek adták a számba, minden enyhítési kísérlet után mégis a kemény kérdést: „Ki hazudott Önnek?"

1. Hogy megint magamon kezdjem: Önnek valaki azt mondta, hogy én „közismert anti-református" vagyok. Hát az illetőnek lehetett ez a bátor magánvéleménye énrólam. De amikor közvéleménnyé fújta fel becses egyéni véleményét, – csúnyát füllentett. Huszonnégy óráig nem tölthetném be a rámbízott állást egyházamban, ha engem „anti-reformátusnak ismernének". És ezt nálunk mindenki tudja. Az Ön informátora is. Hazudott.

2. Ugyanilyen hazugság volt az is, amely Önnél aztán így jelentkezik: „A lap (t.i. a Református Figyelő) bevallotta, hogy a nagy egyházközi keresztyén világmozgalmak szolgálatában akar állni, tehát felekezetközi." Az idézett „bevallás" így szól szóról szóra: „Hozzá akarunk járulni azoknak a nagy keresztyén világmozgalmaknak az előbbreviteléhez is, amelyeknek éppen olyan szükségük van a történelmi magyar református egyház szellemének erőteljes színeire, mint amilyen szükségünk van nekünk a világkálvinizmus és világkeresztyénség egyetemes mozgalmaiba való bekapcsolódásra." Aki Önnel ebből az első mondatot közölte, annak ismerne kellett az utána következőket is. Azokból mindenki láthatta, hogy az új lap nem olyan „csak világkeresztyénséget ismerő" színtelen felekezetnélküliségért lelkesedik, hanem éppen a magyar református szellem történelmi színei alatt vonul fel, és mindenestől fogva a magyar református egyház érdekei szerint orientálódik. Hogyan festhette hát Ön előtt „felekezetközi" szürkére a Református Figyelőt jó lelkiismerettel? – Hazudott!

3. Arról az információról is ugyanezt kell mondanom, amely szerint a dunamelléki egyházkerület főjegyzőválasztása a Kálvinista Szemle és a Református Figyelő mérkőzése volt. „A Victor-csoport is, a Sebestyén-csoport is" – írja Ön – „előállt a maga jelöltjével". A dolognak ilyen beállítását minálunk mindenki csak fejcsóváló derültséggel olvashatja. A Kálvinista Szemle ezzel a választással kapcsolatban – hogy igazságosan-e, ne vizsgáljuk most, – élénk szemrehányásokat tett a Református Figyelőnek. De mi volt a legmesszebb menő ténybeli vádja? Az, hogy a hozzá közelállók az egyik jelölt ügyét támogatták – (és ezzel – szerinte – ártottak neki). De azt, hogy ezt a jelöltet a „Victor-csoport" állította ki a porondra, még a Kálvinista Szemle sem merte állítani. Még ehhez megközelítően hasonlót sem mert állítani. Éppen olyan komikumba fulladt volna az is, ha azzal dicsekszik, hogy Dr. Kováts J. Istvánt, a megválasztott jelöltet, a „Sebestyén-csoport" állította, mint a „maga jelöltjét". Ilyen tényállást csak Önnel, a külföldivel lehetett elhitetni. Itthon mindenki tudja, hogy mind a két jelöltnek hosszú évek óta sokkal régebbi, mélyebb és szélesebben elágazó gyökerei vannak egyházunk közéleti talajában, semhogy ilyen vagy olyan szerkesztőségi „csoportok" virágcserepeiben költött plánták gyanánt lehetne őket felfogni. Beszámítható ember jó lelkiismerettel így nem informálhatta Önt. – Hazudott.

4. De ez csak egy részletmozzanat abból az általános lódításból, amellyel Ön előtt valaki felfújta a dolgokat. „A Magyar Református Egyházban olyan harc folyik mostan, amilyen

évszázadok óta nem fordult elő." Szeretném, ha Ön láthatná azoknak az arcát, és hallhatná azoknak kacaját, akik ezt itthon olvassák. Nem, akármilyen csábító dolog volna Dr. Sebestyén Jenővel együtt odaállnom a történelmi jelentőségnek arra a magas piedesztáljára, amire valaki odaállított bennünket Ön előtt, ha valamennyire is komolyan akarom venni magamat, és komolyan akarok vétetni másoktól, – nem tehetem meg. Igaz ugyan, hogy Dr. Sebestyén Jenő megjövendölte, hogy a nagy elvi ellentétek harca (amelyekről senki sem tudja, hogy miben állnak!) „végig fog vonulni az egész egyházi életen, le az egyházmegyékig, sőt a gyülekezetekig." De hát ez egyelőre csak jóslat, nem valóság. És hála Istennek, nem igen mutatkoznak megvalósulásának az előjelei sem. Személyi harcok lehetnek itt-ott. De két ellentétes teológiai álláspont miatt sem egyházmegyéink, sem gyülekezeteink egyikében sem kerültek eddig szembe „Sebestyén-pártiak és Victor-pártiak." Egyházunk nagy folyama csendesen hömpölyög tovább a maga medrében. Bárcsak kavarogna benne egy-egy valóban nagy kérdés világos elvi ellentétei közül egy-egy komoly örvénylés. A folyó sodra sebesebb lenne akkor. De jelenleg? Olyan kavarodás van csak benne, amilyet a parti sekélyben csapdosó libák csinálnak. (Másoló megjegyzése: a kéziratban e mellett a mondat mellett „nem jó!" megjegyzés található.) Micsoda dimenziókból látszhat ez a hullámverés évszázadokra kimagasló viharnak?

A dolog úgy áll – ebben minden itthoni olvasóm igazat fog nekem adni, – hogy az ... gyülekezetből álló másfél milliónyi magyar reformátusság jóval nagyobb domínium, semhogy a „Sebestyén-csoport", és a „Victor-csoport" football-pályájául lefoglalható volna, és a magyar református egyház vezetőinek és tagjainak sokkal több egyéb gondjuk és bajuk van, semhogy egy K.Sz.C. és R.F.C. mérkőzés izgalmaiban a tribünön egymást kezdenék gyomrozni.

Aki Önnek így referált egyháztörténelmi helyzetünkről, maga sem hihette. Hazudott. Még akkor is, ha a Kálvinista Szemle minden kifogás nélkül a helyzet „alapos és igazságos ismertetéséért" mond Önnek köszönetet. Ez csak egyike a sok bizonyságnak arról a rossz szemüvegről, amelyet a Kálvinista Szemle visel, s amely miatt nem tudtak egyesek belenyugodni abba, hogy – mint egyetlen országos lapnak, – mindenkit és mindig az ő látása befolyásoljon...

Bevégzem hosszú írásom. Szívesebben hallgattam volna. Álmatlan éjszakákat és fizikai szívszorongásokat szerzett mindezeket elmondanom. De nem lehetett hallgatnom. Egyszer már igazán „tisztuljon a helyzet".

Megismétlem kérésemet: nevezze meg informátorát. Hadd vonhassam felelősségre. Senki nem lesz hozzá kegyetlen. Egyházi közéletünk nagyon türelmes és elnéző. Csak arra fogjuk kényszeríteni, hogy becsületes bűnbánattal tegye jóvá, amit vétett. És aztán szemmel fogják tartani, hogy bajkeverő többé ne lehessen; szavát csak akkor hallathassa egyházunk életében, ha előbb valahol csendes, hűséges szolgálattal bebizonyította, hogy lehiggadt és megokosodott.

És mi lesz a helyzet alakulása?

Ön szerint „a közeledés már nem látszik lehetségesnek". Ez Dr. Sebestyén Jenőn fordul meg. A másik „csoport" részéről nincsen semmi akadálya. Két igényünk van csak – bírálja el bárki: békebontás és engesztelhetetlenség-e ezeknek a fenntartása?

Az egyik így szól: nyugodjék bele a Kálvinista Szemle abba, hogy mellette van egy párhuzamosan működő testvérlapja. Ne lásson a megszületett új családtagban támadót, hanem legyen kész testvériesen együttélni vele, aminthogy az is kész erre ővele szemben.

A másik igény pedig ez: válasszon egyet a következő két nyilvános megnyilatkozás közül. Vagy tegyen közzé egy érthető nyilatkozatot, amellyel lerója végre a Dr. Révész Imre által olyan világosan meghatározott „súlyos adósságot", világosan megnevezve „ellenfeleinek" azokat az elveit, amelyek miatt „ellenfeleknek" kezelte és kezeli őket. Vagy pedig, ha erre

nem képes, becsületesen vonja le a konzekvenciát, és tegyen róla nyilvános nyilatkozatot, hogy sajnálatosan elhibázott ítélet vezette ezekben a harcaiban.

Egyik nyilatkozattal sem árthat magának, hanem csak használhat. Az állítólagos elvi ellentétek világos tisztázásáért mindenki hálás lesz neki, legfőképpen „ellenfelei". És egy esetleges férfias retrakrációért is általános tisztelet és helyeslés övezné. A saját érdeke kívánja a választást. „Tertium non datur". Sem „quartum", sem „quintum". Ha ő a felállított két lehetőség közül azt a harmadikat választaná, hogy újra hallgatag szfinxé dermed, vagy azt a negyediket, hogy minden vitán felül álló arbiterként felülről szórja felháborodásának ítéleteit erre a szózatra; vagy azt az ötödiket, hogy üldözött mártír pózában a közrészvétet kéri ez újabb „megtámadtatásért", – ám ne panaszkodjék „presztizsének súlyos károsodása miatt."

Hajlandó vagyok egy ajánlattal megkönnyíteni a helyzetet. Ha világos tételekben előadja, mely elveim miatt tart engem ellenfelének, magamtól telhetőleg hajlandó vagyok viselni az „.....(másoló: nem tudtam elolvasni) probandit". Neki volna ugyan kötelessége bizonyítani: mikor és hol képviseltem én nem református elveket. De bizonyítékok nélkül is elfogadom, ha egyszerűen megnevezi az általam megsértett elveket. Amennyire lehet, én fogom a negatív bizonyításnak – mindig jóval nehezebb – munkáját elvégezni; kimutatom, hogy én nem vétettem azok ellen az elvek ellen. Csak ahol az ilyen bizonyítás természetes határaiba ütköznék bele, hárítanám át őreá a pozitív bizonyítás terhét.

Még egy személyes kérésem is van természetesen őhozzá. Ezt is meg fogja Ön érteni. És igazat fog adni nekem abban, hogy lovagias kötelessége lesz neki ezt a kérésemet teljesíteni. Nevezze meg ő nekem azt a munkatársát, aki az Ön cikkének valótlanságait „alapos és igazságos" ítélkezés gyanánt üdvözölte. Igaz ugyan, hogy „mindenkor magas elvi fejtegetéseknek" minősítette az Ön cikkének tartalmát. De a feketére hiába mondja valaki, hogy fehér. Az igazság az, hogy nyilvánvalóan valótlan ténybeli megállapítások foglaltatnak az Ön cikkeiben, és pedig személyileg is súlyosan kompromittáló jellegűek. Aki ezekkel a nyilvánosság előtt lelkesülten azonosítja magát: vállalja és viselje érte a felelősséget!

Tehát végül is, és még egyszer: – ki hazudozott Önnek?

Számítva férfias és nyílt válaszára, maradok őszinte nagyrabecsüléssel Ön iránt, mint hazánk és egyházunk melegszívű barátja iránt, aki megérdemli, hogy igaz képet kapjon egyházunk kis és nagy eseményeiről.

Szolgatársa a református igazságok ügyében:

Dr. Victor János
ref. theol. tanár.

Budapest, 1929. május végén.

***

II. ÉVFOLYAM. BUDAPEST, 1929 MÁJUS 25. 21. SZÁM.

REFORMÁTUS FIGYELŐ

Szerkesztik: Dr. VICTOR JÁNOS, MURAKÖZY GYULA, BERECZKY ALBERT

Egyházi életünk holland „szigorú református" szemmel nézve.

Írta: dr. Victor János.

Hollandiában két számottevő testvéregyházunk van: a Hervormde Kerk nevű és a Gereformeerde Kerken nevű. Mind a két név fordítására csak a „református" szavunk van, ezért megkülönböztetésül az utóbbit rendszerint „szigorú reformátusnak" szokták minálunk nevezni. Jóval kisebb a másiknál, amelyből való kiválás útján jött létre Kuyper Ábrahám munkássága nyomán. De számbeli hátrányát ellensúlyozza komoly hitélete és lendületes munkássága. Ennek bizonysága az a mifelénk is kiáradó szeretet és érdeklődés, amelynek annyi jelét láttuk, különösen a háború óta eltelt években. Ínséget szenvedett gyermekeink százai érezték áldását annak az áldozatkészségnek, amelyet – persze a másik hollandiai egyházban élő testvéreinkkel együtt is, de külön is – ennek az egyháznak a tagjai kifejtettek. Református sajtónknak a kommün romjai felett kihajtott s a legutóbbi időkig egyetlen országos orgánuma, a „Kálvinista Szemle" is ebből a forrásból kapott segítséget. Különböző intézményeink, gyülekezeteink, ösztöndíjas theológusaink stb. sokat tudnak beszélni ugyanennek a testvéregyháznak megtapasztalt szeretetéről. Ezeknek a jelenségeknek a láncolatába, – amelyek körül tudvalevőleg Dr. Sebestyén Jenő fáradozik legtöbbet, mint „összekötő tisztje" a két egyháznak, – illeszkedik bele *Dr. Hepp V.* amsterdami professzornak még 1928 tavaszán tett látogatása a mi egyházunk körében. Akik akkor találkoztak vele s tudták, hogy egy eléggé komoly lábsérülésben szenvedve tette meg – emiatt rövidebbre is szabott – utazását hozzánk és közöttünk, – őbenne megtestesítését szemlélhették a „szigorú" testvérek önmegtagadó barátságának, amellyel irántunk vannak.

Mindig nagyon hasznos az embernek mások szemüvegén át látnia önmagát, s már ezért is mindnyájunkat érdekelhet az a beszámoló, amelyet *Hepp* professzor az ő szerkesztésében megjelenő „Reformatie" című hetilapban közzétett. Húsz cikkből álló hosszú sorozatot írt. Az első még 1928 május 11-én jelent meg. Az utolsó nem régen, f. évi április 9-én. Magával viszi előbb olvasóit a bejárt helyekre. Budapesti élményekről szól az I-V., komáromiakról a VI-VIII., debreceniekről a IX-XI., és kolozsváriakról a XII-XIV. Az utolsó közleményekben azután (XV-XX.) összefoglaló helyzetképet ad ezen a címen: „Hogyan ítéljük meg a magyar kálvinizmus helyzetét?"

Természetesen ezek felé az utóbbiak felé fordul leginkább a figyelmünk. De ha a tér szűke nem tiltana el tőle, az előbbiek ismertetése is csábító feladat volna. Könnyed, naplószerű stílusban mond el az író fontos és nem fontos dolgokat úti észleleteiből. A célja itt: az érdeklődés ébrentartása. Ezt szolgálja egy sorozat szép fényképfelvétel is épületekről, személyekről stb. Jellemző holland aprólékossággal elidőz kicsiny részleteknél is (szószékeink elhelyezése, papi palástjaink selymének fényjátékai, a pesti theológia mutatós lépcsőháza stb., stb.) De

olykor egy-egy ilyen részleten át belelát a magyar református lélek mélységeibe. Kolozsvárott a Bethlen Gábor nevének áhítatos emlegetése feltárja előtte a magyar reformátusok *erős történelmi öntudatát.* „Hollandusok nem tudnak így beszélni De Ruyterről, még Orániai Vilmosról sem". Éneklésünk lassú menete elárulja előtte *„a régi magyar reformátusoknak Istenükben való nyugodt bizakodását"* a százados küzdelmek idején, „amely nem enyészett még el egészen ivadékuk lelkéből sem""

Alapos tanulmányokra természetesen nem alkalmas az ilyen futólagos látogatás. Bár meglátszik az írón, hogy a részletkérdések megértéséhez szerzett általános tájékozást is; felhasználta a nem régen megjelent „Hungarian Protestantism" című angolnyelvű kiadványt s abban különösen a Dr. Kováts J. István dolgozata, egyházunk jelenéről, adta kezébe a kulcsot egyházalkotmányunk sajátosságainak a megértéséhez. Kisebb hibák természetesen becsúsztak úti emlékei közé. Nagyobbaktól megmentette az a nagy szeretet, amellyel beleélni igyekezett magát tárgyába. Egy egész fejezetet szentel *„könnyel és vérrel"* írott történelmünknek. „Akármerre fordul az ember, szemben találja magát a Fájdalommal" – múltban és jelenben egyaránt. Mélyen együttérez a háború utáni súlyos megpróbáltatásainkkal. És járt a komáromi hídon túl, meg a románok bírta területen is. Felháborodott lélekkel összegezi megfigyeléseit abban, hogy „a művelt Európa szégyene" a mai magyar sors.

Tudatában van maga is a jövő-menő látogató korlátozottságának. Nem akar a látottakból általánosítani. Nem tartja hivatottnak magát, mint kívülállót, minden magyar egyházi kérdés elbírálására. S különösen Debrecenben érzi, hogy vannak benyomások, amelyeket nem lehet hamarjában elemezni és definiálni, – titkok ejtik hatalmukba a futólagos vándort, és azzal tud csak elbúcsúzni, hogy „ide vissza kellene még egyszer jönni".

Hogy ezt a tisztes tartózkodást nem tudja következetesen betartani, azért ne tegyünk neki szemrehányást. De viszont ne is hallgassuk el, hogy nem marad ura a kísértésnek: különösen az utolsó cikkekben olyan ítélkezéseket enged meg magának, amelyekre hiányos tájékozottsága egyáltalán nem jogosította fel. De bírálat helyett folytassuk az ismertetést.

Helyzetképét azzal kezdi, hogy szembeállít két nézetet, amelyekkel holland honfitársainál találkozott. Az egyik – a pesszimistább – azt vallja, hogy „igazi kálvinizmusról a magyarok között már nem lehet szó, eltekintve egy kicsiny csoporttól, amely Sebestyén professzorban bírja legnevezetesebb képviselőjét". A másik – az optimistább nézet, – úgy látja, hogy a magyar helyzet a jelenben megfelel annak, amelyben a hollandok voltak Kuyper fellépésekor, vagyis más szóval: széles körökben megvan az erőteljes kálvinista hit és élet, csak az van hátra, hogy az élén álló valamilyen magyar Kuyper tömörítse, megszervezze, és diadalra juttassa.

Az író egyik nézetet sem osztja. Nem tud olyan pesszimista lenni, hogy csak Sebestyén professzor csoportjára korlátozza a magyar kálvinizmust, mert úgy látja, hogy a kálvinizmustól idegen hatásoknak behódolt papi kar azért nem öntudatos és harcias híve ezeknek az idegen hatásoknak. Csak felületesen követik Ritschl és mások theológiáját. Él még bennük a kálvinista tradíció és összeötvöződik a „német és más theológiákkal", úgyhogy a szószékekre egy sajátos „mis-mást" visznek fel. „Minálunk, ahol olyan élesen elkülönülnek az irányzatok, nehéz erről fogalmat alkotni. A lelkészek meglehetősen nyitva állanak mindenféle irányzat számára. S a hívek is..." Éppen ezért a „holland irányzatok címkéi Magyarországon egyáltalán nem alkalmazhatók. Párhuzamokat húzni tanulságos lehet, de mindig veszélyes. Elhamarkodott összehasonlításokkal az ember elzárja magát éppen a magyar egyházi helyzetet jellemző sajátosságok meglátása elől". (Ennek a világos elvnek a betartása azonban az író számára is erején felüli feladatnak bizonyult.)

Az optimistákkal viszont nem tud egyetérteni, mert a népkegyességnek olyan szép kivirágzásait, amelynek egy megkapó példáját nemrégiben ismertette ugyancsak a „Reformatie"-ban Dr. Sebestyén Jenő (a kopácsi Borkó Julis néni lelki önéletrajza) – kivételes jelenségnek

tartja. Kuyper fellépése idején típus volt Hollandiában az ilyen mélyen bibliás, egyszerű ember. A magyaroknál szomorúan megritkultak a bibliaolvasók, elhanyatlott a bibliás családi élet (ebben szerinte különösen a vegyes házasságoknak volt pusztító hatásuk). „Az Igével való sokkal bensőségesebb együttélés" az, amire szükség van Magyarországon. Vannak ugyan jelei a fordulatnak, nemcsak egyesekben, hanem bibliás mozgalmakban is (például a Bethániáé), de ezekkel „a kálvinizmus nem léphet fúzióra, ha nem akarja elveszíteni sajátos jellegét".

A jövőt illetőleg minden reménysége a Sebestyén professzor csoportjához fűződik. Két cikkben foglalkozik még (egy, már előbb adott ismertetés után) azzal az új helyzettel, amely a „református Figyelő" megindulásával állott elő. Itt azonban olyan súlyos tévedések és valótlan információk áldozatává lesz, hogy olvasóinkat meg kell kímélnünk az idevágó fejtegetések ismertetésétől. A dolog lényege az, hogy a „Református Figyelő" szerinte antireformátus orgánum, amely csak visszaélés révén viseli a református címet! Majd valamilyen más helyen kell hozzászólnunk Hepp professzor vádjaihoz, hogy súlyos félrevezetettségéről felvilágosítsuk, és korrekciót kérjünk. Azután, még egy utolsó cikkben arról mond megszívlelendő dolgokat, hogy milyen nagy hiánya a magyar kálvinizmusnak az, hogy nincs erős iparos- és kereskedőrétege. A múltunkat ugyan kissé igazságtalanul ítéli meg e tekintetben, mert hiszen ez a hiány nem állott fenn mindig. A jelenben azonban csak annál inkább kell szégyenkeznünk e találóan megállapított gyengeségünk miatt.

Már most megnézve magunkat ebben az elénk tartott tükörben, mit mondhatunk a kép hűségéről?

Abban bizonyára mindnyájan igazat adunk Hepp professzornak, hogy a két holland vélemény között középúton jár az igazság. De magának az igazságnak a hű tükrözése mégsem sikerült neki, – jó igyekezete ellenére sem tudta helyesen beállítani a tükröt s a kép kissé elferdült.

Az csakugyan igaz, hogy nem lehet a magyar kálvinizmust Sebestyén professzorra és körére korlátozni. Ebben a helyzet minden ismerője egyet fog vele érteni. De nem azért, – amint ő mondja, – mert a többiek nem kálvinista irányzatai nélkülözik a harcias határozottságot, és *még nem* vetették le a kálvinista tradíciókat sem magukról. Hanem azért, mert sokan vannak köztük határozott kálvinisták. Debrecenből például azt a sok reményre bíztató megállapítást hozta magával, hogy „megvan bennük *a vágyakozás.* – hogy sokakban-e, vagy kevesekben, azt nem tudom megítélni – arra, hogy *megint kálvinisták legyenek*". Nos, Debrecent súlyosan megbántja ez a dicséret. Ennél jóval több is van ott, meg egyebütt is.

Az is igaz, hogy a népkegyességnek olyan theológiailag is tudatos tömegerőivel nem rendelkezünk, mint amilyenekre Kuyper támaszkodhatott Hollandiában. A híveink elvilágiasodásáról, a bibliás élet elhanyatlottságáról elmondottakat sok részben szomorúan alá kell írnunk. De a helyzet itt is más egy kissé, mint ahogy Hepp professzor látja. Sokkal több a múltból megmaradt és megújult kegyesség, mint amiről ő tudni látszik. Nemcsak elszórt bibliakörök révén (és azok sem annyira, református szempontból aggályosan „pietisztikus" jellegűek, mint ahogy ő véli), hanem *az újabb lelkipásztori nemzedék hűséges fáradozásai révén.*

Három nagy nehézség állotta útját annak, hogy Hepp professzor megismerkedhessék az igazi helyzettel. Az egyik egy külső körülmény: nem juthatott rövid látogatása alatt érintkezésbe híveink tömegével. Falusi gyülekezetben egyben sem járt. Komáromban látott valamit a vidéki gyülekezeti életből, de ott is eltakarta azt az éppen gyűlésező, gondnokot beiktató egyházmegye ünnepsége. Egyébként csak kollégiumokat és vezető embereket ismert meg. Ezen egy újabb látogatás segíthet majd.

A másik két nehézséget magával hozta. Senki sem lépheti át a saját árnyékát.

Az egyik ezek közül az, hogy *nincs érzéke a katholicizmus fenyegető ostromának meglátására.* A túlnyomóan protestáns Hollandiában ez nem aktuális kérdés. Ezért a beszámolóban sincs

egyetlen szó sem arról, hogy mi jelenleg egy szívós, elszánt, védtelen ellenreformáció napjait éljük. Pedig enélkül nem lehet jól megítélni a helyzetünket. Hepp professzor is megállapítja, hogy nálunk ismeretlen dolog „az irányzatok éles elkülönülése". Ő ugyan csak azért mutat erre rá, hogy reményt merítsen belőle: a Sebestyén professzorék körén kívül állók még nem tekintendők végleg elveszettnek. Vagyis azt reméli, hogy az irányzatok éles elkülönülése esetén még nagy tömegek csatlakozására számíthat az említett csoport. Mi, innen belülről nézve a dolgokat, mást olvasunk ki a tényekből. Azt, hogy nálunk a jövőben sincs kilátás az irányzatok éles elkülönülésére. Egyházunk *a maga egészében* eleveníti fel mindjobban ősi hitvallásos tudatát. A közös hitvallások alapján álló egyének és csoportok között pedig nem fogja tűrni az „éles elhatárolásokat". Mert egy körülzárt és ostromlott vár népe nem engedheti meg magának a belső villongások fényűzését. Árnyalati különbségeknek megvan a jogosultságuk. De ha akárki áthághatatlan válaszfalakká akarná ezeket felduzzasztani maga és református testvérei között, előbb vagy utóbb magára maradna. Hollandiában bizonyára más a helyzet. Mi, kisebbségben a hódító tömegkatholicizmussal szemben, az egymás megértésére és összefogásra vagyunk utalva.

A másik, még megemlítendő nehézség Hepp professzornak abban az elfogultságában rejlik, amellyel a Sebestyén professzor akcióját teszi meg a magyar kálvinista jövendő tengelyévé. Ez a szeretet elfogultsága és nagyon érthető. Utóvégre a „szigorú" holland egyház Sebestyén professzor munkáján át ismeri a mi egyházi életünket, és azon keresztül volt alkalma befolyást gyakorolni reá. Úgy tekinthet őreá, mint a maga képviselőjére közöttünk. Hiszen úgy tudja Hepp professzor, hogy őneki „hollandiai diákévei alatt nyíltak meg a szemei a kálvinizmus igazságának és szépségének a meglátására." Nem csoda hát, ha a magyar református megújhodást így szövegezi: „Dicsőséges feladat áll Sebestyén professzor előtt". És ha tisztában van is azzal, hogy „módosítások nélkül nem lehet a kálvinizmust Hollandiából Magyarországra importálni", – azért mégis úgy állítja fel a problémát, hogy milyen sajátos formát öltsön Magyarországon a kálvinizmus, amivel Sebestyén professzor Hollandiában megismerkedett.

A problémát mi másképpen állítanók fel: milyen meggazdagodást meríthet külföldi s köztük hollandiai testvéregyházak életéből a megújuló magyar kálvinizmus? Mert annak megvan a maga eredeti élete, amely elsősorban nem importból, még csak nem is módosított importból, hanem – a nálunk is élő és Igéje által munkás Isten kegyelméből táplálkozik. Más szóval úgy mondhatnók, hogy theocentrikusabb szemléletünk van egyházi helyzetünkről, mint Hepp professzornak.

Feltűnő hiánya az ő helyzetrajzának, hogy bár nagy szeretettel érez velünk a sok szenvedésben, mely alatt görnyedünk, egy szót sem szól annak lelki hatásairól. Pedig ha majd megírják annak a nagyszabású megújhodásnak a történetét, amelynek ma még csak az elején áll egyházunk, a históriusok első, másod- és harmadsorban az Istennek nagy tetteiről fognak beszámolni, – arról, hogy milyen tüzes kemencébe vetette ezekben az években magyar választottait, milyen megaláztatásokon és gyászos keserveken át tanította meg őket bűnbánatra és az ősi hit felújítására. És csak meglehetősen mellékesen fognak megemlékezni azokról az egyesekről és csoportokról, amelyek már a zivataros esztendők előtt előkészítették azt – esetleg külföldről hozott indításokkal.

Mindenesetre köszönjük Hepp professzornak baráti szeretetét egyházunk és nemzetünk iránt. Még az is hasznos szolgálat, amivel ellentmondásra ösztönöz. Nagyon örülnénk, ha a lapunk ellen hallott és készpénznek vett csúnya rágalmak dolgaiban meg tudnók győzni az igazságról. De ha ez nem sikerülne is, csak tartsa meg meleg szívét a magyar kálvinizmus ügye iránt. A mi szemünkben ez olyan nagy dolog, hogy a másik kérdés eltörpül mellette.

***

A „PÉCELI KÖR” ALAPOKMÁNYA.*

* (A fenti okmány nemcsak tartalmában közös terméke a benne említett lelkészi konferencia résztvevőinek, hanem szövegezésében is – ha jól emlékszem – három ember közös műve. Mivel emlékezetem szerint azonban reám esett a szövegezés feladata nagyobb részben, megengedhetőnek tartottam, hogy a sok szempontból nevezetes konferenciának ez az okmánya belekerüljön ebbe a könyvbe, és így hozzáférhetőbbé váljék az olvasóközönség számára. – *V.J.*)

„Alulírottak, a magyar református egyháznak Péczelen 1920. évi augusztus hó 17-20-ik napjain együtt volt lelkipásztorai, miután újból bizonyságot szereztek a Szentírásból Istennek elhívása felől, és miután a nemzetünket és vele együtt egyházunkat is ért pusztító megrázkódtatásokból úgy látták, hogy az embereket újjászülő isteni kegyelem nagy aratására ebben a nemzedékben értek meg a mezők: Isten Lelkétől kényszerítve érezték magukat arra, hogy egymással az alább kifejezett meggyőződésekben és kitűzött célokra szoros szövetséget kössenek.

I.

Alulírottak, alázatos hálaadással, bizonyságot tesznek arról, hogy a maguk életében megismerték Istennek a Jézus Krisztusban megjelent megváltó szeretetét, melyben az elgyötört világ minden bajának egyedüli elégséges orvosságát is tudják és vallják.

Örvendező lélekkel adnak hálát Istennek azért, hogy e megváltó szeretetről való bizonyságtételre a református egyház szolgálatában nyertek elhívást, mely egyház eleitől fogva e bizonyságtételre rendeltetett, és ma is ebben vallja a maga létjogosultságát.

Megkeseredett szomorúsággal szemlélik egyházunknak lelki erőben, tagjai erkölcseiben és anyagi életképességében való megrokkanását annak következtében, hogy benne az élő bizonyságtétel, mely megteremtette és százados veszedelmeken át is megtartotta, elhalványodott.

Szorongó lélekkel állapítják meg, hogy napjaink viharos eseményei választ elé állítják az egyházat; úgy látják, hogy rövidesen el kell dőlnie, vajon képes-e az egyház múltjához és eszményeihez méltó életre megújhodni, vagy pedig elítéltetik a halálra és csúfságos elgyengülésre, sőt tekintélyes részben a feloszlásra.

Hirdetik azt a meggyőződésüket, amelyet a Szentírás és az egyház történelme csalhatatlanul tanít, hogy az egyház megújhodására egyetlen út vezet, az t.i., ha tagjaiban és vezetőiben visszatér annak a Jézus Krisztusban kijelentett kegyelemnek megtapasztalására, melyről való bizonyságtétel a létjogosultsága.

Evégből az egyház életfeltételeként állítják fel azt, hogy az egyházat alkotó gyülekezetek élén olyan lelkipásztorok álljanak, kiket Isten e bizonyságtétel szolgálatára belsőleg elhívott, s a gyülekezetek a Jézus Krisztusban hívő emberek testvéri szeretet- és munkaközösségeivé építtessenek át.

II.

Áthatva a fent vallott meggyőződésektől, alulírottak Isten és egymás színe előtt ünnepélyesen fogadják, hogy minden erejüket egyházuk ily értelmű megújítására szentelik.

Igehirdetésükkel, minden egyéb lelkipásztori munkájukkal és személyes életükkel alkalmasak igyekeznek lenni arra Isten kezében, hogy az egyháznak mennél több tagja eleven kapcsolatba jusson Isten kegyelmével, és növekedjék abban a Jézus Krisztus által.

Céltudatosan törekedni fognak arra, hogy ily élőhitű egyháztagokat a gyülekezeti szolgálatban való munkatársakká neveljenek, különös gondot fordítva arra, hogy a gyülekezeti tisztségekben levők, főképp a presbiterek szintén alkalmasak legyenek a gyülekezetnek a Jézus Krisztusban való építésére.

Azon fognak munkálkodni, hogy a gondjaikra bízott egész gyülekezet alapos és bölcs átmenettel megszűnjék a kényszertagok nehézkes tömege lenni, és az Isten Igéjének értelmében vett öntudatos tagok önkéntes csatlakozásával létrejött hívő gyülekezetté váljék, melynek minden tagja aláveti magát az Isten Igéje és a testvéri közösség fegyelmezésének.

Kötelességüknek tartják a vezetésük alatt álló gyülekezet öntudatába belevinni a gyülekezet méltóságának azt a követelményét, hogy bizonyságtételének szolgálatát anyagilag is az önmaga önkéntes adományaival tartsa fenn, és ne támaszkodjék olyan anyagi erőkre, melyek nem a Krisztus evangéliumáért való felelősségből fakadnak.

Ébreszteni és ápolni fogják a gyülekezetükben a keresztyénség egyetemességének tudatát és az ebből fakadó felelősségérzetet más gyülekezetekért, valamint az Isten országáért bárhol folyó bármilyen munkáért.

III.

Alulírottak, amikor fenti kötelességek teljesítését megfogadják, tudatában vannak annak, hogy Isten segítsége mellett rá vannak utalva egymás segítségére is, és ezért érzik egymásért való felelősségüket is. Ebből a tudatból és érzésből kifolyólag egymással baráti kötelékben egyesülnek, mely minden tagjától testvéri bizalmat és hűséget feltételez egymás iránt.

Megígérik egymásnak, hogy levelezés, személyes érintkezés és egymásért való buzgó imádkozás által a barátságot ápolni fogják, hogy egyiküket se hátráltassa munkájában az az érzés, mintha magára volna hagyatva nehézségei között vagy örömével.

Megígérik egymásnak azt is, hogy ha e szövetség alapját képező meggyőződések és törekvések miatt bárkit bármilyen támadás ér, azzal szemben egymást hűségesen támogatni és segíteni fogják.

Elhatározzák, hogy baráti körük közös ügyeinek intézésével megbíznak néhányat önmaguk közül.

Megbízzák a vezetőséget azzal, hogy minden évben egyszer hívja össze a baráti kör minden egyes tagját bizalmas, lehetőleg több napig tartó együttlétre és készítse el annak tárgysorozatát, mely legyen alkalmas nemcsak a közös gyülekezetépítő mozgalom kérdéseinek tisztázására, hanem lelki elmélyedésre és teológiai továbbképzésre is.

Megbízzák továbbá a vezetőséget, hogy ügyeljen fel arra, hogy a baráti kör tagjai egymást a kölcsönös buzdítás és tanácsolás végett, az illető gyülekezet érdekei és szükségei szerint meglátogassák.

Felhatalmazzák ugyancsak a vezetőséget arra, hogy a baráti kör kötelékébe bevonjon olyan református lelkipásztorokat, akik a fenti meggyőződéseket magukéinak vallják, s akiket ezenkívül a baráti közösség két tagja személyes barátság alapján beajánl. Úgyszintén felhatalmazzák a vezetőséget, hogy e baráti kör tagjai között felmerülő minden panasz esetén a Szentírás értelmében való testvéri fegyelmezést gyakorolja.

Kimondják, hogy szükségét érzik egy folyóiratnak, mely alkalmas volna közösségük ápolására, és közös gyülekezetépítő mozgalmuk előmozdítására.

IV.

Alulírottak tudatában vannak egyfelől annak, hogy egyházuk lelkipásztorainak és tagjainak soraiban sokan vannak, akik vagy teljesen egyetértenek a fenti meggyőződésekkel és célokkal, vagy azonnal egyet fognak érteni azokkal, mihelyt megismerkednek velük; másfelől pedig azt is érzik, hogy a más véleményen levők előtt is kötelességük addig hirdetni e meggyőződések igazságát és e törekvések sürgősségét, míg ők is magukévá nem teszik azokat.

Evégből megbízzák vezetőségüket, hogy alkalom és lehetőség szerint rendezzen megfelelő nyilvános értekezleteket, kurzusokat, stb. lelkészek, világi egyházvezetők, gyülekezeti munkások, stb. számára azzal a céllal, hogy az egyház megújítására vonatkozólag fentebb kifejezett eszméket velük megismertesse és elfogadtassa.

Szükségesnek látják azt is, hogy meggyőződéseiknek és törekvéseiknek az egyház legszélesebb köreiben való elterjesztésére a baráti közösség tagjai minden erre felhasználható sajtószervet rendszeresen igénybe vegyenek.

Óhajtandónak tartják azt is, hogy ugyane célból közülük egyesek utazásokat tegyenek, és előadásokat tartsanak oly gyülekezetekben és egyházi gyűléseken, melyek ezt szívesen veszik.

Végül alulírottak segítségül hívják az örökkévaló Istent, hogy kegyesen véve egyszerű szolgáinak mindezen elhatározását és fogadását, használja fel baráti közösségüket arra, hogy kegyelme bővelkedjék mindnyájuk életében és megsokasodjék azoknak ereje, akik az egyházban az Ő dicsőségének megnyilvánulásáért munkálkodnak.”

Reformáció, 1920 okt. 31.

***

KRISZTUST SZOLGÁLNI.

(Feljegyzések az 1921-i „péceli konferencián” tartott előadásról.)

A keresztyén élet és munkálkodás egyik legközkeletűbb jelszava az, amit e cikk címéül leírtunk. Egyike azoknak a kifejezéseknek, amelyeket szinte gondolkodás nélkül használunk egyszerű jelzéséül annak, hogy mit jelent keresztyénnek lenni. Mi a keresztyén ember életprogramja? „Krisztust szolgálni.” Kik azok az emberek, akikre családi, egyházi, nemzeti életben mindenütt szükségünk van, hogy megszámlálhatatlan nyavalyánkból meggyógyuljunk? Akik szívvel-lélekkel „Krisztust szolgálják.” A lelkipásztor ideálja: „a Krisztus igaz szolgája” – s a gyülekezet ideálja az a közösség, melynek minden tagját, köz- és tisztbéli rendeit egyaránt ugyanez az indulat jellemzi: „Krisztust szolgálni.”

A jelszó a lehető legjobb. Nemes örökség, magának az újtestamentumi korszaknak a hagyatéka. Csak el ne engedjük fakulni, gondolatnélküli megszokott frázissá válni. S ez ellen a legjobb orvosság az, ha megfürdetjük annak a kohónak a hevében, amelyből kikerült: az Újtestamentum gondolatvilágában, hogy teljes eredeti gazdagságában és fényében tündököljék.

Ha elővesszük az Újtestamentumot, és íróinak eredeti szóhasználatában próbáljuk megfigyelni ennek a fogalomnak: „Krisztust szolgálni”, az értelmét, meglepetéssel kell megállapítanunk, hogy milyen bősége az árnyalatoknak s az azokat tükröztető különböző kifejezéseknek, áll e mögött az egyszerű magyar fordítás mögött: „Krisztust szolgálni.” Hamarjában öt különböző szó körül csoportosíthatjuk az újtestamentumi írók gondolatvilágának e dús változatosságát, mely e körül a fogalom körül megfigyelhető. És ezzel az öttel nincs az kimerítve teljesen. De vegyük csak ezeket sorra.

1. A legjellegzetesebb kifejezés: *„dulejn”*, a rabszolga viszonyát jelzi urához. Olyan szolgálatot jelent, amelyben abszolut tulajdonai vagyunk valakinek, és neki hatalma van felettünk korlátlanul rendelkezni. Ez az a viszony, amelyben Pál apostol szereti tudni magát Jézus Krisztussal, az „Úrral”. És joggal tünteti ezt fel, mint a keresztyén élet alapkritériumát. Úrnak vallani magunk felett Krisztust, boldog engedelmességgel csak az övének lenni akarni, és vallani azt, szent tapasztalatok bizonyosságával, hogy Ő az, akinek joga van testünk-lelkünk sorsa felett korlátlanul rendelkezni: valóban ez az „egyetlen vigasz mind életünkben, mind halálunkban.”

A „Krisztus rabszolgája” kifejezés teljes értelmét, különösen Pál apostolnál, akkor értjük meg, ha meggondoljuk, hogy a görög városok lakosai között, kiknek az ő munkájának javarésze szólt, nem volt ritka az olyan, aki – mint Pál is – valami isteni lény rabszolgájának nevezte magát. Azt jelentette az ilyen elnevezés, mint pl. „Aszklépiosz rabszolgája”, hogy az illető valóban rabszolgaságban élt valamikor, de felszabadult, és felszabadulásakor az illető istenség oltalma alá helyezte magát; az összegyűjtött vagy bármint szerzett váltságdíjat annak az istennek a templomában helyezte el, és annak papjaival váltatta ki magát szabad emberré, hogy így egyszersmindenkorra biztosítsa magát minden más gazdának a tulajdonjoga ellen, mint aki ezentúl érinthetetlen tulajdona Aszklépiosznak, vagy akárki volt is védőistene.

Ezért menekül hát a keresztyén lélek oly feltétlen odaadással a Krisztus uralma alá. Ismer más uralmat is, amelynek rabszolgajármát görnyedve viselte és viselné örökre, ha Krisztus ki nem szabadította volna alóla. A hálának és az önvédelem ösztönének együttes érzésével simul az Ő akaratához, mert tudja, hogy csak addig van biztonságban élete, csak addig szabad ember a világtól, a testtől, a gonosznak minden rontásától, míg lebilincselve tartja őt a Krisztus szolgálata.

2. Egy másik, szinte ugyanolyan gyakori újtestamentumi kifejezés bevezet bennünket ennek a viszonynak már most a tartalmába. Mit csinál Krisztus azok életével, akik rabjai lettek neki? Felhasználja őket *„diakonia”*-ra. Még ha nem igaz is, hogy a szolgálatot jelző ez a szó a „konisz” (por) szóból származott és eredetileg a portörülgető, söprögető szolga munkáját jelentette, mindenesetre a szolga alárendelt, igénytelen, szerény teendőit jelenti. Minden háznak ökonómiájában vannak magasabbrendű és alsóbbrendű elvégezni valók. Ha nagyobb a háztartás, a gazda, fenntartva magának a fontosabb feladatokat, melyeknek a kedvéért van tulajdonképpen a többi is, amazokat szolgákra bízza. Ahogy Spurgeon magyarázta el egyszer a házi cselédeinek: „Amikor én a magam prédikátori munkáját végzem ezrek meg ezrek áldására, abban nektek is részetek van, mert nem boldogulnék, ha ti nem tisztogatnátok ruhámat, lakásomat, s nem végeznétek el szolgálatotokat a konyhámon.”

A keresztyén ember „nem hánykódik nagy dolgokkal”. Nem válogat a munkában kényes igényekkel. Nem „derogál” neki semmilyen feladat, amit kötelességként ró reá Ura. Elég neki tudnia, hogy amit tesz, azzal Őneki szolgál, – az beleilleszkedik valahogy az Ő világot megváltó s az Atyát megdicsőítő nagy munkájának az összefüggésébe. „Krisztusnak szüksége van rá, Ő bízta rám”, ez a tudat tölti be derűvel és örömmel azt a munkát is, amit egyébként csak zúgolódó, vonakodó lélekkel végeznénk el.

3. Míg azonban egyfelől kedvessé teszi a keresztyén ember kötelességteljesítését az a tudat, hogy a Krisztus háztartásának a szolgája, ezzel az intim vonással szemben áll egy másik: megvan a Krisztus szolgálatának a zordon, kíméletlenül komoly oldala is. *„Hüpéretész”* egy következő szó, mellyel az Újtestamentum a Krisztus szolgáját nevezi. Eredetileg evezős legényt, matrózt jelentett ez a szó. Azután átvitték minden olyan szolgálattevő emberre, akinek lényeges kelléke volt a nagy testi erő, – izmos teherhordókra, markos porkolábokra. A szolga fogalmához hozzátartozik ez a vonás is: nemcsak alárendelt a helyzete és a munkája, hanem fáradságos, nehéz is.

Így a Krisztus szolgálata is. Nem élt még keresztyén életet és nem végzett még istenes munkát az, aki nem fáradt és nem verejtékezett benne. Nem ünnepi szórakozás és üdülés az, amire Krisztus hív bennünket, hanem mindennapi iga viselése és teher hordozása. Könnyű ugyan és gyönyörűséges az, de csak azért, mert Ő maga is megosztja velünk a súlyát. De feszülnie kell benne a lelkünk minden izmának, mint ahogy erőlködik a szél ellen küzdő gálya evezőshada. Keserves erőfeszítések nélkül – önmagunk belsejében és a világ ezernyi ellentétével szemben – nincs „Krisztus szolgálata”. – „Tagadja meg önmagát és vegye fel az ő keresztjét....”

4. *„Lejturgiá”*-nak is nevezi az Újtestamentum nyelve a Krisztus „szolgálatát”. Egészen új térre visz bennünket ez a szó. Eredete szerint „közszolgálatot”, a nép megbízásából vagy a nép érdekében végzett munkát jelentett. Különösképpen hozzátapadt a papok szolgálatához, kik a nép nevében és képviseletében fenntartották a kapcsolatot az égiekkel.

Minden keresztyén életben van valami fenségesen ünnepélyes vonás, ami méltóvá teszi ebben az értelemben is „a Krisztus szolgálatának” a nevére, – az „egyetemes papság” vonása. Ami sokkal többet jelent, mint hogy mindenki közbenjáró nélkül maga léphet az Isten színe elé. Azt is jelenti, hogy mindenki, aki Isten elé járul és Isten színe előtt jár, másokért való közbenjárást teljesít, másoknak a képviselője, akár tudják azt azok a mások, akár nem, sőt még ha ő maga sem tudja. Mindnyájunk élete úgy összefonódik megszámlálhatatlan kapoccsal az emberéletnek összefüggő hálózatává, hogy mikor Isten egy lelket magához emel, benne és általa már emeli a többieket is. Minden egyéni hívő mögött ott van a „nép”.

Boldog, aki tudatára ébredt ennek a szent tisztségnek, és öntudatosan rója le annak felelősségét. Ez a keresztyén élet méltóságának egyik eleme: mindig az ő embertestvéreinek közös ügyét hordozza. Az ő fájdalmaik alatt panaszkodik, és az ő bűneik miatt is hajlik meg, legmagányosabb imádságaiban is. És az ő javukra veszi át Isten kezéből az áldásokat, hogy

aztán kimenve, közéjük szétszórja azokat, még ha „az ő hitük papiszolgálatánál” az életét kell is „italáldozatként kiontania”.

5. A keresztyén élet és munka méltóságának másik elemére egy ötödik szó mutat reá, amely az Újtestamentumban a Krisztus „szolgálatát” jelenti: *„latreja”*. Eredetileg a zsoldos katonának a hadiszolgálatát jelentette. Aztán jelentett minden olyan odaadást, amelyre valakinek a hatalma és uralma fel van építve. Jelentette a buzgó istentisztelők áldozását, imádságát és egyéb ájtatosságát, amivel egy-egy istenségnek a híveit szaporították. Abban a kavargó versengésben, amit az istenek hada egymással folytatott az emberek felett való uralomért, nyereség volt minden lélek. Aki valamely isten tisztelőihez csatlakozott, annak a „renoméját” öregbítette, annak számára hódított, – amíg a hozzáfűzött reményeiben nem csalódott, hogy aztán átpártoljon egy másik táborhoz, ahol érdemesebb zsoldban állnia.

Ebbe az azóta is – ha más formák színe alatt is – folyó harcba lépett bele Krisztus azzal az igénnyel, hogy egyeduralkodója legyen az egész világnak. S aki az övé, az harcosa is neki, vetélytársat nem tűrő igényeinek az érvényesítésében. Keresztyénnek lenni annyi, mint a Krisztus zsoldos szolgálatában állni, az Ő jelvényeit viselni, és az Ő győzelmét képviselni az emberek között. Ez a tábor még sohasem vallott szégyent. Aki hozzátartozik, fölényben van egy egész világgal szemben. S ha mégoly magányos őrhelyre rendelte is ki kötelessége, ahol csendesen, ellenségtől körülvéve kell virrasztania, ő ott is a nagy Király nevében áll, és tudja, hogy „szolgálatának” bőséges jutalom a zsoldja. Mint ahogy a római sasok hordozói jártakkeltek legyőzött bennszülöttek között, megdönthetetlen hatalmuk teljes presztízsével, ugyanolyan felemelő méltóságot jelent a „Krisztus szolgálata” ebben a világban.

Kezdődik a Krisztus szolgálata azon, hogy rabjaivá leszünk, mert belátjuk, hogy csak ez ment meg bennünket – s aztán boldog engedelmességen, hűséges fáradozáson, mások életével való egybeforráson át visz odáig, hogy uraivá tesz a világnak, akik előtt nem állhat meg ellenséges hatalom. Nagyon mélyen megaláztatni, de nagyon magasra felmagasztaltatni, – ez a „Krisztus szolgálata”.

***

„TÉRJ MAGADHOZ, DRÁGA SION!”

Az élő és élettelen valóságot az különbözteti meg egymástól, hogy az élettelennel csinálhatsz, amit akarsz, az élő azonban nem tűri ezt. A fatuskót faraghatod szoborrá, aprithatod forgáccsá, zúzhatod péppé, – lényegében mit sem változott. De az élő plántának megvan a maga szuverén törvénye, amelyet tiszteletben kell tartanod, ha azt kívánod, hogy éljen, nőjön, virágozzék és gyümölcsöt teremjen. Megsértheted ezt a törvényt, de akkor lakolnod kell érte; a megbántott élet hátat fordít neked, és odább száll, csak a köntöse marad a kezedben, amiben lakozott; a plántát megölted, és már csak holtteteme mered rád vádlón.

És így az emberi életben is. Lehetnek itt is élettelen, mesterségesen létrehozott alakulatok, amelyek kárvallás nélkül elviselik, akármilyen változást ejtenek is rajtuk. Ami tegnap még erdőkitermelő részvénytársaság volt, holnapra már kiakaszthat egy új cégtáblát, és lehet sertésforgalmi vállalat. De bizonnyal vannak olyan alakulások is, melyek nem emberi akarat tákolmányai, hanem úgy születtek, az Istennek egy-egy öröktől fogva elrejtett teremtő gondolatának testetöltése gyanánt, s amelyekben éppen ez az isteni gondolat él, mint éltető lélek és sérthetetlen törvény. Bántsák meg az emberek azt az igazságot, mely létrehozta és élteti az ilyen organikus valóságokat az emberi társas életben, – és a lélek el fog szállani a testből, csak a külső szervezet rothadásnak induló hulláját hagyva hátra.

Panaszkodtok az egyházi életben mutatkozó anarchiáról, a felbomlás rettentő jelenségeiről, az összetartó, felelősséget éreztető és kötelességeket végrehajtató belső kötelékek katasztrófális meglazulásáról? Bizony mondom, nincs mit csodálkoznotok rajta. Búcsúzik a lélek a betegségben aláhanyatló testtől, mert megbántották. Nem emberalkotta szervezet ez a mi anyaszentegyházunk, hogy mindegy volna neki, mit csinálunk, és mit nem csinálunk vele és benne. Lélek teremtette, az Istennek Lelke, fájdalmas, mártíromságos idők viharos vajúdásaiban. Magának teremtette drága közegül, hogy szóljon, munkálkodjék és hasson általa. Megvolt a nagyon határozott belső rendeltetése és üzenete a világhoz ennek az egyháznak – és mert annak hordozója volt, nem bírtak vele a kegyetlen idők. De amikor hűtlenekké váltunk ehhez az életfenntartó belső elvhez, a Jézus Krisztus Evangéliumához, akit a Lélek hirdetni akar a világnak, ne háborogna ez a Lélek keserű búsulással, és ne fenyegetőznék azzal, hogy magunkra hagy, martalékul az oszlásnak? Amikor a szószékeinkről nem az az isteni szó hangzik, amely életet teremt bűnös emberszívek mélyén; amikor egyházunk tagjának lenni vagy tagjának nem lenni, nem jelent különbséget százezrek életében; amikor a gyülekezeteink sorsát igazgató tanácsok gyűlései ugyanolyan földi színvonalon mozognak csak, mint valami szövetkezeti választmány, vagy községi képviselő-testület gyűlései; amikor iskoláink hajszálnyi különbség nélkül éppúgy végzik munkájukat, mintha állami intézmények volnának és nem egyházunkéi; amikor az egész vonalon nincsen sóíze a sónknak és nem árasztunk semmi nevezetesebb fényt a magyar éjszakába: akkor hajtsuk meg alázattal a fejünket a feddőző Isten előtt, és csodálva tiszteljük kegyelmét, mely eddig is és ennyire is elszenvedett.

Ha pedig volna olyan tájékozatlan ember, aki nem érti e kemény beszédet és megütközik sötétszínű szavainkon, attól csak azt kérdjük: nem igaz-e, hogy négyszáz évvel ezelőtt a mi magyar reformációnk is a Biblia szellemét, elveit és erejét akarta egyházi életben testté váltani? Nos, ha igaz, vegye bárki kezébe a Bibliát, a tervet, amely szerint megalapozták őseink egyházunkat, és hasonlítsa vele össze az épületet, úgy amint ma előttünk áll, napjaink egyházi életét. Megegyeznek-e egymással? Csoda-e, ha repedeznek a falak? És rémlátók-e, akik azt mondják, hogy vagy sürgősen restaurálunk az eredeti eszmény fundamentális vonalain, vagy nagy lesz a mi házunk romlása?

„Térj magadhoz, drága Sion!” *Magadhoz*, amint Istened megadta igaz énedet, való lelkedet, maradandó, örök lényegedet. Amíg nem késő! Mert ha benned nem érvényesülhet az Ő élete, teremt az magának új közeget és organizmust. Elvégzett dolog az Őnála, hogy meg akarja látni dús gyümölcseit megváltó hatalmának, a bűneiből megtisztult, boldogságra virágzott s minden nyomorúságából meggyógyult magyarságban is. Már későre hajlik türelmének ideje. „Miért foglalja el a földet hiába?!”

„Uram, hagyj békét neki még!” Még egy kegyelmi esztendőt!

Reformáció, 1921. jan. 1.

***

A HAZASZERETET ESZMÉNYE

ÍRTA:
VICTOR JÁNOS
A M. E. K. Dsz. TITKÁRA

A MAGYAR EVANGÉLIUMI
KERESZTYÉN DIÁKSZÖVETSÉG
KIADVÁNYA

Bíró és Schwarcz könyvnyomdája Budapest, IX., Ráday-utca 26.
Telefon „József” 29-33.

Barátaimnak,
akik az első toborzás óta
részesei voltak
ez új hazafiui eszményért
megindult „hadjáratnak”.

„Ma harci szózat hangzik, –
Holnap győzelmi dal. . . . ”

Hadd legyek magam az első, aki e füzet sok gyarlóságát megállapítsam és elismerjem. A körülmények arra kényszerítettek, hogy válasszak: vagy tegyem e füzet tartalmát gondosabb kidolgozás tárgyává, ami megjelenésének tetemes elhalasztását jelenti: vagy mondjak le arról, hogy a külső forma magasabb igényeknek megfeleljen, és halasztás nélkül vessem ki diákságunk talajára ezt a magot, amelynek gyümölcstermését néhányan – és hála Istennek mindig többen – türelmetlen vágyakozással várjuk.

Természetesen az utóbbi volt a kötelességem. Ez legyen mentsége a tökéletlen külsőnek.

A tartalomért azonban ép oly kevéssé kell mentegetődznöm, mint ahogy nem kér bocsánatot az, aki kenyeret ad az éhes embernek, vagy mint ahogy nem mentegetődzik az, aki mentőövet röpít az elmerülőnek.

Sokan be fogják látni, hogy ez nem túlzás. A tárgy még e jelen szegényes formán át is ***kell,*** hogy éreztesse hatalmát.

1912. október havában.
Princeton. U. S. A.

V. J.

A hazaszeretet eszménye.

I. A hiányzó eszmény.

Diákságunk jelen válsága

A magyar diákélet egykori vezéremberei maguk is mondják, de minden figyelmes szemlélő megállapíthatja, hogy diákságunk a legutóbbi évek alatt nagy változáson ment át. Olyan mozgalmak, célok, eszmények, melyekért nem is olyan régen életveszélyes utcai tüntetések erejéig lelkesült, ma csak nagyon kis töredékében keltenek elhaló visszhangot. Mivel első sorban a nemzeti élet kérdései körül váltotta fel az egykori viharos érdeklődést a mostani közömbös csendesség, a diákélet szemlélői között sokan kimondják a szomorú ítéletet: a diákságból kihalt a hazaszeretet.

Szomorúnak mindenesetre szomorú a helyzet, – de a felületnél csak kissé is mélyebbre néző szem látja, hogy nem a hazaszeretet jellemző vonását vesztette el a magyar diákság, – az sokkal mélyebben meggyökeredzett öröksége, semmint hogy néhány év kitörölhetné, – hanem abban rejlik a nagy hiány, hogy *diákságunknak nincs eszménye, mely a lappangó hazaszeretetet biztos irányba terelve, felszínre hívná és eredményesen értékesíthetné.* Ebben foglalhatjuk össze a magyar diákságban végbement változást: kiábrándultunk azokból az eszményekből, melyeknek szolgálatában eredménytelenül pazaroltuk hazaszeretetünk energiáját.

A legújabb időkben annak lehettünk tanúi: mint kísérlik meg új csoportosulások a hazaszeretetnek új, termékenyebb eszményeit odaállítani a diákságunk elé. Ezeket a törekvéseket dicséret illeti, nem pedig bírálat. Annyi azonban bizonyos, hogy inkább a kísérletezés jellegét viselik magukon, mint valami kipróbált, biztos irányét.

Kivezető út a válságból

Ebben a helyzetben a Keresztyén Diákmozgalom azzal a biztos tudattal emeli fel mindig szélesebb körökbe elhangzó szavát, hogy birtokában van a kérdés teljes megoldásának. Ismeri, és meg akarja ismertetni a hazaszeretetnek azt az eszményét, mely – ha egyszer megismeri a magyar diákság, – nemcsak minden eddiginél magasabb fokú hazafias erőket fog kiváltani lelkéből, hanem azokat kitartó, csüggedhetlen, alkotó munkára is képes lesz értékesíteni. Ez az ismeretlen eszmény az egyetlen, melyből nem lehet kiábrándulni sohasem, mert mennél tovább áll valaki szolgálatában, annál lebilincselőbb hatalmába kerül annak.

A hazaszeretetnek ez a nélkülözött, ismeretlen eszménye: Jézus Krisztus.

Sokan mosolyra indulnak tán', sokan meg éppen bosszankodhatnak erre a kijelentésre. Jézus Krisztus ismeretlen? A vallás új dolog volna? És éppen ez oldaná meg diákságunk iránytalanságának kérdését?

Jézus eddig ismeretlen eszmény volt előttünk

Legyünk őszinték. Először is: Jézus csakugyan ismeretlen előttünk. A neve, egy-két rávonatkozó közhely, néhány lapos általánosság ismerős előttünk. De van-e közöttünk, tudományos gondolkozásukra büszke diákemberek között egy is, aki ezt „ismerésnek" merné nevezni? Kinek volna becsülete azt állítani, hogy ismeri Michelangelot, vagy ismeri Cromwellt, ha úgy és annyit foglalkozott csak vele, mint ahogy és amennyit a magyar diákság átlaga Jézussal foglalkozik? *Jézus Krisztust még csak ezután kell felfedeznünk.*

Másodszor pedig azt a keveset is, amit tudunk róla, beosztjuk egy „vallás” jelzésű külön skatulyába, és igyekszünk a reális élettől mennél távolabb eső fiókban zár alatt tartani. Fenti állításunkban pedig éppen arról van szó, hogy ebből a lomtárból vegyük elé Jézust, és nemzetünkkel szemben teljesítendő gyakorlati kötelességeink közepette értékesítsük hatását.

Megtette-e már ezt valaha öntudatos diákságunk? Az őszinte felelet csak egy lehet. Ha általában ismeretlen előttünk Jézus Krisztus, kétszeresen ismeretlen úgy, mint a hazaszeretetnek irányító eszménye.

Nem engedheti tehát meg magának egy diáktársunk sem azt, hogy ha kezébe kerül ez az irat, mely Jézusnak hazaszeretetünkre vonatkozó jelentőségébe óhajt némi betekintést nyújtani, közönyösen, olvasatlanul tegye félre azt.

Ellenvetések tárgyunk ellen

Mielőtt azonban rátérnénk erre a tárgyra, néhány felmerülő ellenvetést kell eloszlatnunk.

Jézus személyének dogmatikai vonatkozásai

Lehetnek, akik – akár a hitnek, akár a tagadásnak álláspontjáról – arra a nehézségre mutatnak rá, hogy mivel Jézus személyisége szorosan összeszövődik reávonatkozó dogmatikai nézetekkel, – azért ő nem alkalmas arra, hogy a magunk reális életének színvonalára állítva a mi hazaszeretetünk eszményét keressük benne. Mi is feltétlen bizonyossággal a Jézus emberfeletti, isteni mivoltának és méltóságának álláspontján állunk, – bár ez elsősorban nem „dogmatikai nézet”, hanem tapasztalati belátás ránk nézve. Ez azonban legkevésbé sem gátolhat abban, hogy őt úgy vizsgáljuk, amint megjelenik előttünk, amint ő maga is akarta, hogy vizsgáló szemek tárgya legyen: mint embert. Ez nem von le méltóságából, mert emberi jellemének beható megfigyelése volt már első tanítványai számára is és maradt mind máig a legbiztosabb út istenségének megismeréséhez. Nyugodtan félretehetjük tehát egy időre minden reávonatkozó meggyőződésünket és kételyünket, hogy pusztán történelmi jellemét tanulmányozzuk s azt is a szóban forgó szempontból: hazafiúi vonatkozásában. Azt természetesen nem szabad egy percre sem felejtenünk, hogy *ez a vizsgálódás csak hiányos, egyoldalú eredményre vezet.* Aki teljes képet akar nyerni Jézus személyiségéről – amennyire ez lehetséges – annak sok más szempontból is foglalkoznia kell vele.

Jézus különleges szerepe nemzete életében

Egy további ellenvetés az lehetne, – s ez közelebb is visz tárgyunkhoz, – hogy Jézus olyan sajátlagos helyet foglalt el népe között, melyhez hasonló a mienk soha sem lehet. Az ő nemzete évszázadokon át azzal a várakozással nézett a jövőbe, hogy jönni fog valaki, akinek vezetése alatt a nemzet megszabadul minden tehertől és bajtól, s be fogja tölteni a ráváró világtörténelmi szerepet. Ehhez a várvavárt személyiséghez volt kötve, hogy a nemzet azzá legyen, amivé lennie kellett. Jézus ezt a központi helyet tartotta a maga helyének. Ő nemzetének Messiása akart lenni.

Ez a mi hazafiúi szerepünktől mindenesetre egész sajátlagosan eltérő, egyedülálló helyzet. S azért lehetetlen is mindenben utánoznunk Jézus hazafiúi magatartását. De nehézséget ez nem okoz az ő hazaszeretetének tanulmányozásában és eszményül választásában, ellenkezőleg: ez az ő sajátlagos központi helyzete csak annál élesebben kidomborítja számunkra mindazokat a vonásokat, melyeket elsajátíthatunk a magunk nemzetével szemben való magatartásunkban.

Egy nagyon súlyos gyakorlati ellenvetést most mellőzve, hogy majd tanulmányunk legvégén visszatérjünk reá, még egy nehézségre kell figyelmünket irányítanunk, mellyel azonban már el is hagyjuk a bevezetésszerű megfontolások területét, és tárgyunk legelső fontos kérdéséhez: Jézus hazaszeretete alaptermészetének megvizsgálásához érünk.

Jézus univerzalizmusa

Azt kérdezhetné t. i. valaki, hogy lehet-e egyáltalán szó Jézus hazaszeretetéről? Lehetséges-e őt, akit az egész emberiség közös eszményének és megváltójának tekintettek hívei, egy bizonyos nemzet számára lefoglalni? Nem jutunk-e az ő saját szellemével összeütközésbe, ha őt valamelyik nemzettel – még ha azzal is, melynek fia volt, szorosabb, sajátlagosabb viszonyban fogjuk fel, mint más nemzetekkel és népekkel?

II. Jézus hazaszeretetének alaptermészete.

Bizonyos, hogy Jézus személyiségét szűkebb perspektívába beleállítani, mint amelyet az egész emberiség nyújt, jellemének, igényeinek és egész eddigi történelmi hatásának a megtagadásával lehet csak.

Céljai az egész világra vonatkoztak

A látókör, melyet minden lépésénél szem előtt tartott, feltétlenül univerzális volt. Működése folyamán ritkán érintkezett más nemzetbeliekkel, de az ilyen alkalmakat nyomatékosan felhasználta arra, hogy munkájának az egész emberiségre kiható voltát hangsúlyozza. Amikor a kapernaumi hadtest centuriója csodálatos bizalmat tanúsító kéréssel kereste fel egy ízben, a körülállókat ezzel a kijelentéssel lepte meg: „Bizony mondom nektek, még az Izraelben sem találtam ilyen nagy hitet. De mondom nektek, sokan eljönnek napkeletről és napnyugatról és letelepednek Ábrahámmal, Izsákkal és Jákóbbal a mennyek országában...” Amikor pályafutása utolsó napjaiban Jeruzsálemben ismeretségét kereste néhány görög, ki az ünnepre felzarándokló sokasággal szintén odaérkezett, örömmel fogadta őket s zálogát látta bennük a majdan minden népből hozzácsatlakozó beláthatatlan seregnek. „Én, ha felemeltetem e földről, mindeneket magamhoz vonzok” – így szólt ez alkalommal.

Tanítványainak is – annak a maroknyi, műveletlen, nehézkes halásznak és vámszedőnek, – eleitől fogva nem kisebb hivatást jelölt ki, mint hogy azokkal az erőkkel küzdjenek meg, melyek az egész emberiséget bomlasztják: „Ti vagytok a földnek sava”. Együttlétük vége felé pedig egymást érték az ilyen megdöbbentő búcsúparancsok: „Tegyetek tanítványokká minden népeket.” „Lesztek nekem tanúim (figyeljük meg a mind messzebb táguló köröket) úgy Jeruzsálemben, mint az egész Judeában és Samáriában és a *földnek mind végső határáig.”*

Munkája egyetemesen emberi

Nem is lehetett másképpen. Hiszen ha honfitársaira korlátozta is működését, szavait, tetteit soha sem ahhoz intézte, ami zsidó nemzeti volt bennük. Mindig életüknek azt a mélyebb rétegét kereste meg, mely általánosan emberi volt – s csak azzal foglalkozott. Innen van, hogy minden szava és tette kiemelkedik a kor- és helyszerű múló esetlegességekből, és egyetemes, örök érvényességgel hat. Innen van, hogy a legkülönbözőbb fejlődési fokozaton álló, legellentétesebb alaptermészetű népek fiai egyaránt a maguk eszményét találják meg benne.

S ugyanabból következik, hogy Jézus töredékesen megértett rejtélyes személyiség marad mindaddig, míg az egész emberiség is el nem jut egyetemes életének egész kifejlődéséig. Majd ha a világ minden faja és minden nemzete kivette részét Jézusnak gondolattal és gyakorlati élettel való interpretációjából, csak akkor állhat előttünk tisztán az ő képe.

Mégis erős nemzeti öntudat jellemzi

De bár egyaránt megdöbbentő egyetemesség jellemzi Jézusnak mind törekvéseit, mind eredményeit, épp oly tagadhatatlan az is, hogy ő *testestől-lelkestől a maga kis nemzetének fia volt és maradt.* Annak a nemzetnek dicsőségben és gyászban egyaránt gazdag múltja volt az a lelki környezet, mely minden földi hatás között a legmélyebb nyomot hagyta lelkén. Akinek van érzéke iránta, az számtalan célzásából, elejtett szavából kiérzi, hogy fiúkorában, mint foglalkoztatták képzeletét a zsidó történelem héroszai s későbbi ifjúkorában mint szeretett elmerülni a zsidó nép egykori szellemi vezérférfiainak, a prófétáknak szemléletébe. A zsidó nemzet klasszikus irodalma volt az a szellemi táplálék, melyen felnőtt, s melyből állandóan irányító hatásokat merített. A zsidó nemzet sajátlagos intézményein odaadó szeretettel csüngött. A jeruzsálemi templomot, mely a már szétszórt nemzetnek egységesítő központja volt, sűrűn felkereste az ünnepre felvándorló vidéki karavánokkal együtt. Két ízben ostort ragadva űzte ki a templom előcsarnokában megtelepedett kufárokat, – nem törődve azzal, hogy engesztelhetetlen gyűlöletet kelt maga iránt a papságban, mely jó jövedelmet húzott az előcsarnok kibérléséből. Ő nem nézhette egy ilyen nemzeti tényezőnek a megszentségtelenítését. A zsinagógákat, a törvényt magyarázó „írástudomány" e székhelyeit, bármerre járt, szombatonként következetesen felkereste. Még ha az ott látottak és hallottak csak hanyatlásról, betegségről tanúskodtak is, ő a nemzet szellemi életének e sajátos gócpontjait mégis egész jelentőségük szerint méltányolta. „Amit (az írástudók) parancsolnak nektek, mindazt megtartsátok és megcselekedjétek. De az ő cselekedeteik szerint ne cselekedjetek" – mondta tanítványainak. Az volt a vágya, hogy belőlük „a mennyek országa felől megtanított írástudóknak" új rendje fejlődjék a megromlott régi helyébe, s így a nemzet megszabaduljon az olyan képmutató szellemi vezetők korrumpáló hatásától, akik „beszélnek, de nem cselekszik azt".

Munkáját saját nemzetére korlátozza

S hogy minden további részletezést mellőzzünk: elég arra utalnunk, hogy *egész működését szigorúan a maga nemzetére irányította és korlátozta.* Már földrajzilag is. Hazája szűk határain kívül nem is járt, csak egyszer-kétszer, amikor a fárasztó nyilvános működést megszakítva, tanítványai meghitt körével néhány napi pihenőre visszavonult Syria északibb részeibe. Ilyenkor igyekezett a teljes ismeretlenség leple alatt maradni. „Nem küldettem, csak az Izrael házának elveszett juhaihoz." Amikor tanítványait első ízben bocsátja saját szárnyaikra, szétküldve őket kettesével országos prédikáló útra, őket is szigorúan a hazai munkatérre korlátozza. „Pogányok útjára ne menjetek és samaritánusok városába ne menjetek be, hanem menjetek inkább Izrael házának eltévelyedett juhaihoz."

Tartalmilag is egészen Izraelre volt korlátozva működése. Bár a nemzeti sajátosságoknál mélyebben fekvő: általános emberi rétegben kereste minden bűnnek és bajnak a gyökerét, mégis csak azokat a visszásságokat ostromolta, melyekben a maga nemzete sínylődött. Nem támadta sohasem a görög városok erkölcstelenségét, nem dörgött a római hatalmasok léha szívtelensége ellen, nem támadta meg az alexandriai tudósok elvont, mesterkélt hiúságait. Egy szava, egy perce sem volt, amit ezek ellen fordított volna. De egész erejével küzdött a nemzetén rágódó bajok ellen; pl. a családi élet laza felfogása, az anyagi boldogulás félszeg túlbecsülése, s mindenek felett a külsőségekben túlzó, belső értékben semmis, léleknyomorító, természetellenes vallásosság ellen, melyet maga körül uralkodni látott.

Működése elképzelhetetlen nemzeti háttér nélkül

Jézus egész működése érthetetlenné, sőt történelmi lehetetlenséggé válik, ha őt kiemeljük abból a háttérből, melyet a korabeli zsidó nemzeti élet nyújt. Tanításának fő gondolatai,

cselekedeteinek indítóokai a legszorosabb kapcsolatban vannak azzal a várakozó, feszült lelkiállapottal, melybe előfutárának, a pusztai prófétának beszédei juttatták a zsidóság legnagyobb részét. Keresztelő János pedig csak utolsó fellobbanása volt annak a tűznek, mely a próféták sorozatában az elmúlt századokon át olyan sokszor irányította Izraelt: a várakozó reménység tüzének, mely a nemzet jövendőjét szabadnak, virágzónak, dicsőségesnek világította meg. János csak azt hirdette, hogy az a fordulat, mely ezt a jövendőt elhozandó volt, a Messiás megjelenése, már küszöbön van. S az így felébresztett hazafias várakozás középpontjába állt oda Jézus, hogy benne megtalálja nemzete a nemzedékeken át óhajtott Messiást. *Ennél szorosabban még sohasem forrt egybe nemzetnek múltja, jelene, jövője, hazafiúnak életével.*

Hazafiasság és „világpolgárság" ellentéte?

Mi a magyarázata ennek az ellentétnek? Hogyan lehet Jézus tökéletes megtestesülése a minden korlátot felülmúló egyetemes emberiségnek ugyanakkor, amikor a legjellegzetesebb nemzeti meghatározottsággal jelenik meg előttünk? Nem jár-e a „világpolgárság" szükségképpen a nemzeti öntudat elmosódásával és viszont az erőteljes, következetes hazaszeretet nem vezet-e ép oly szükségképpen szűklátókörű sovinizmusra? Ha ezt a kérdést megoldja számunkra Jézus, akkor valóban értékes segítséget nyújtott már a helyes hazafiúi magatartásunk eltalálására. Minden gondolkozó ember foglalkozott ezzel a kérdéssel és a legtöbb érezte a benne rejlő nehézséget.

Sokan megelégszenek azzal a megoldással, hogy egyensúlyt igyekeznek tartani a hazaszeretet és – jobb híján ezt a rossz mellékízű szót kell használnunk – a világpolgárság között. Jézus megoldása gyökeresen eltér ettől s amilyen egyszerű – éppoly tökéletes. Számára a hazafiúság és a világpolgárság nem ellenséges hatalmak, melyek csak egymás rovására léphetnek fel. Még nem is egymás iránt semleges hatalmak, melyek békén fejlődhetnek egymással párhuzamban. Az ő szerinte való hazaszeretet és világpolgárság egy *egységes életiránynak a kettős megnyilatkozása.* Egyik nem lehet el a másik nélkül, mert egymásból táplálkoznak kölcsönösen.

Az „Isten országának" gondolata

Hogy ezt a megoldást megértsük, Jézus egész gondolkozása és munkássága alapgondolatából kell kiindulnunk, mely – ha nem is teheti valaki magáévá első hallásra, – megérdemli és megkövetelheti mindenkinek elfogulatlan figyelmét. Az „Isten országa" ez az alapgondolat.

Jézus egyfelől az emberi életnek minden baját és nyomorúságát a maga teljes sötétségében olyan nyílt szemmel látta és olyan szigorúan ítélte meg, mintha a legvigasztalanabb pesszimista lett volna. Másfelől azonban olyan szép jövőt helyezett kilátásba minden egyén és az emberiség számára, olyan diadalmas bizonyossággal állította minden baj és nyomorúság teljes megszűnésének a lehetőségét, hogy ebben a világ legszélsőbb optimistája sem éri utol. Ez a bizonyossága abból a tudatból származott, hogy minden bűn és szenvedés ellen folytatott, sokszor elkeseredett küzdelmében az ember nincs magára hagyatva, nincs bizonytalan esélyeknek kitéve, hanem feltétlenül számíthat a személyes teremtő Isten győzelemre segítő erejére. Az ő mindenhatósága előtt nem állhat meg semmi ellenséges hatalom.

A baj csak az, hogy az emberek nem bíznak ebben a segítő erőben; vagy azt nem hiszik, hogy Isten feltétlenül képes, vagy azt, hogy feltétlenül készséges is az ő erejével elintézni a bűnnel vagy a szenvedéssel folytatott minden küzdelmet. S az emberi léleknek ez a bizalmatlansága el is zárja az útját annak, hogy Isten olyan helyzetet teremtsen, melyet az ember is óhajtana, de Isten maga is akarna. Ott azonban, ahol feltétlenül megbízó hitre talál, szabad folyást nyernek az emberi boldogság érdekében munkáló mindenható erői. Ott megvalósul az ő

szándéka és akarata. Ezt a helyzetet értette Jézus az „Isten országa” alatt. Ezt valósította meg a maga személyes életében, s erről hirdette, hogy meg kell valósulnia és meg lehet valósulnia az egész emberiség életében.

Az emberi életnek Jézus szerint nincs is más célja, mint megtanulni s aztán másokban is felébreszteni azt a hitet, melyre válaszként Isten szabadító segítsége valóra váltja az ő országát.

Az ellentét megoldása

Ebből az alapgondolatból kiindulva, egyszerre megoldódik a hazaszeretet és a „világpolgárság” kérdése. *A nemzetek életének is az az egy értelme és célja van, hogy kivegyék részüket az Isten országa egyetemes megvalósításából.* De természetes, hogy minden nemzet csak oly mértékben lehet továbbterjesztője az Isten országának, amily mértékben azt már a saját kebelén belül megvalósította. Amily mértékben valamely nemzet életében legyőzött hatalom a bűn és szenvedés, oly mértékben válhat csak, de oly mértékben válik is szükségképpen az illető nemzet más nemzetek hitének ébresztőjévé, s az Isten országa végső egyetemes győzelmének részesévé.

Ezen az álláspontón a hazaszeretet magában foglalja az egész emberiség szolgálatát. A hazafiú nem kívánhat a maga nemzete számára nagyobb jót és dicsőséget, mint azt, hogy annak mennél nagyobb szerepe jusson ebben a világot átalakító küzdelemben. S viszont az egész emberiség szeretete magában foglalja a haza szolgálatát. Az emberiség érdeke követeli meg a magunk nemzetének lehető legnagyobb boldogságát.

Jézus hazaszeretete

Jézus ezt a hazaszeretetet állítja elénk: *a legodaadóbb, osztatlan hazaszeretetet, melynek látóköre mégis az egész világ.* Ha valaki, akkor ő szerette nemzetét. De a dicsőség, melynek magaslatán azt látni akarta s a cél, melyet ezért hazaszeretete elé kitűzött, nem volt kisebb, mint az, hogy nemzete a szomszéd nemzetekkel s az egész emberiséggel szemben hatalmasan betöltse azt a hivatást, melyre egész múltjánál fogva rendelve volt. *Hazaszeretete világprogramot nyújtott neki.*

És másfelől soha senki sem érezte annyira egynek magát az egész világ valamennyi küzdő, szenvedő, reménykedő népével, mint ő. De úgy látta, hogy egy hajszálnyira sem segítheti közelebb más népek fiait a boldogsághoz, míg azokon nem végezte el munkáját, kik legközelebb állnak hozzá. *Egyetemes emberszeretete hazafiúi programot szabott eléje.*

III. Jézus hazafiúi működése.

1. Jézus programja.

Mi volt már most ez a program? Milyen munkát végzett voltaképpen Jézus? Mert Jézus hazaszeretete inkább csak üres fogalom marad mindaddig, míg az ő tényleges működéséből ellesett vonásokkal e fogalom eleven tartalmát nem adhatjuk.

Nem politikai program

Az eddigiekből már világos, hogy Jézus hazaszeretetét *nem oszthatjuk be azokba a kategóriákba, melyekben a nagy hazafiak működése rendszerint mozogni szokott.* Jézus nem állt politikai reformok szolgálatába. Lehetetlen, hogy nagy teherként ne nyomta volna mindig nemzetének elnyomott helyzete. De nem indított mozgalmat annak megváltoztatására. Amikor a jeruzsálemi egyházi tekintélyek, abban a reményben, hogy a római fennhatóság elleni nyilatkozatokat válthatnak ki belőle, nyilvánosan megkérdezték: „Szabad-e a

császárnak adót fizetni?" – rámutatott az előkért ezüst dénár császárképére: „Adjátok meg, ami a császáré, a császárnak." Az ő forradalmi szándékai más térre irányultak: „Adjátok meg, ami az Istené, az Istennek." – tette hozzá. Ha ezen a téren rendben lett volna a nemzet élete, nem került volna sohasem sor arra, hogy idegen Caesarnak alattvalói tributumot fizessenek.

Nem társadalmi program

Társadalmi reformok éppoly kevéssé foglalkoztatták. Pedig ismerte az elnyomott társadalmi osztályok minden terhét személyes tapasztalásból. „Mit együnk, mit igyunk, mivel ruházkodjunk?" A hétköznapi, gondtelt életnek e szüntelen kérdései állandóan a fülébe csengtek és sokszor utalt is rájuk beszédeiben. A fényűző hatalmasok bűnei éppúgy magukra vonták figyelmét és gyakran ostorozó ítéletét. A gazdagság és szegénység igazságtalan ellentétét nem festette a világirodalom egy nagy szelleme sem olyan lázító, és mégis nyugodtan hatalmas színekkel, mint ő a gazdagról és Lázárról mondott parabolájában. „...volt egy gazdag ember és öltözik vala bíborba és bársonyba, és mindennap vígan lakik vala. Vala pedig egy Lázár nevű koldus, ki az ő háza elé vetteték és fekélyekkel teljes vala..." De bár nemzetének akkori társadalmi helyzete százszámra nyújtotta az ilyen példákat, ő mégis a legkisebb intézkedést sem tette a vagyon igazságosabb megoszlása céljából.

Még egyénekkel szemben is tartózkodott ilyen szereptől. Egyszer egyik hallgatója felkérte: „Mester, mondd meg az én testvéremnek, hogy ossza meg velem az örökséget." Válasza ez volt: „Kicsoda tett engem köztetek bíróvá vagy osztóvá?" Annál távolabb állt tőle az, hogy a társadalom gazdasági berendezkedésébe szóljon bele cselekvőleg. „Ha bővölködnek is valakinek gazdagságai, nem azokban van az ő élete." – jegyezte meg az említett alkalommal. S éppen azért nemzetének legsürgősebb megoldásra váró kérdéseit más téren látta és szolgálta.

Igaz, hogy egyesektől, kik a vagyonos osztályból követni akarták, megkívánta, hogy birtokukat osszák el a vagyontalanok között, – de ebben nem láthatjuk működésének általános jellemző vonását, mert más, nagy vagyonú híveitől viszont egyáltalán nem kívánt ilyen lépéseket.

Vagy hogy másra ne is utaljunk: a rabszolgaság súlyos és korszerű kérdését soha nem is érintette.

Nem kulturális program

Kulturális reformokhoz sem nyúlt. A népoktatás szervezése, egyetemek fejlesztése, tudományos ismeretek terjesztése, a nemzet műveltségi színvonalának emelése, – mindez nem tartozott hazafiúi működéséhez. Igaz, hogy anakronizmus is volna abban a korban céltudatos kulturtörekvéseket keresni. De az emberiség nagyjait éppen az jellemzi, hogy ami a nagy tömegre nézve még időszerűtlen anakronizmus, az számukra és általuk korszerű valósággá válik. Ha Jézus nemzete legégetőbb szükségeit kulturális téren látta volna, bizonyára korát hosszú századokkal meghaladva, közművelődési mozgalmat indított volna. Ha más téren képes volt az emberi fejlődés elé olyan standardot szabni, melyet kétezer év óta csak éppen hogy némileg sikerült megközelíteni, a kultura fejlesztésében sem akadályozhatták volna meg korának szűk korlátai. Ő azonban e korlátokat nem is próbálta feszegetni, mert erejét más célra látta jobbnak összpontosítani.

Nem egyházi program

Sőt elmondhatjuk azt is, hogy még nem is egyházi reformokért munkálkodott. A papságról, mely hatalmi párttá süllyedt a nemzet életében, bizonnyal meg volt a kíméletlen véleménye. De nem dolgozott ki semmiféle haditervet e papság nyomasztó uralmának a megtörésére.

Tisztában volt azzal, hogy az egész uralkodó vallási rendszernek, hierarchiai szervezetével, külsőségekben kimerülő szertartásaival, szőrszálhasogatóan részletes, de az ember igazi benső énjét nem is érintő erkölcsi(?) parancsaival, – meg vannak számlálva a napjai. De nem lépett fel reformjavaslatokkal, nem tömörített pártot, mely a vallási kormányzó testületekben keresztülvitte volna a papság, a szertartások, a törvénymagyarázat megtisztítását.

Jézus hazafisága nem idegen ezektől a céloktól

S mindezt nem azért nem tette, mintha helytelenítené a politikai szabadságért, a társadalmi igazságért, a kulturális fejlődésért, vagy az egyházi élet megtisztításáért folytatott küzdelmeket. Ha mindezek a célok összefűződnek a valóságos emberi élet érdekeivel, akkor nem eshetnek kívül Jézus programjának körén. Ha az az „Isten országa", amelyről tanított, amelyet élt, és amelyet fel akart állítani, nem földöntúli ábránd, hanem ennek a mi életünknek a dicsőséges tökéletességre jutása, akkor annak fel kell ölelnie a tökéletes politikai viszonyokat, tökéletes társadalmi berendezkedést, tökéletes kulturális állapotokat és tökéletes egyházi helyzetet is.

Hogy Jézus a maga működésében távoltartotta magát ezektől a céloktól, az *nem jelenti, hogy aki őt választja hazaszeretetének eszményéül, annak szintén érintetlenül kell hagynia nemzetének politikai, szociális, kulturális, egyházi és egyéb bajait.* Ellenkezőleg.

Homlokegyenest ellentétbe jut Jézus hazaszeretetének szellemével az, aki bele tud nyugodni hazájának olyan politikai helyzetébe, mely a nemzet szabad, egészséges felvirágzását megakadályozza.

Éppúgy nem értette még meg Jézust az sem, aki nem akar közremunkálkodni oly társadalmi rend teremtésében, melyben senki sem panaszkodhat másnak az elnyomó ereje, vagy kizsákmányoló kapzsisága miatt.

Nem szabad azonosítania magát Jézussal annak sem, aki természetesnek és tűrhetőnek tekinti, hogy az emberi műveltség nyújtotta értékes előnyök és élvezetek birtokából hiányos oktatás és nevelés miatt a nemzet zöme ki legyen zárva.

Az pedig magától értődik, hogy egyenesen Jézus követelményeinek tesz eleget, aki hazája egyházi viszonyainak olyan átalakulásáért küzd, hogy az egyházak szerepe ne uralkodás, hanem a szó teljes értelmében vett *szolgálat* legyen a nemzet életében.

Jézus programja mélyebbre hat

Mit jelent hát mégis az, hogy Jézus nem fordította idejét és erejét ezekre a célokra? Jól értsük meg: ő a nemzete életében látott egy olyan kiáltó bajt, mely – ha gyökeres orvoslás nélkül marad, hiábavalóvá tesz minden egyéb reformot, rövidéletű elmúlásra kárhoztatja még a legnemesebb politikai, szociális, kulturális, egyházi vagy bármilyen törekvések látszólag elért eredményeit is. Bármennyire kívánta és helyeselte volna is ezeket a törekvéseket, úgy látta, hogy azok *csak bizonyos alapon épülhetnek fel tartós életre* s ő éppen ezt az alapot látta hiányozni nemzetében. Ez a magyarázata annak, hogy mellőzve minden más nemzeti életkérdést, – erre az egy teendőre: *az alapvetésre szorítkozott teljes működésével.*

Nem lehet kétséges, hogy miben látta ezt a hiányzó és megteremtendő alapot. Működéséből az tűnik ki, hogy ő *a nemzetét alkotó egyének jellemét elégtelennek és alkalmatlannak tartotta arra, hogy a belőlük összeálló nemzet eljuthasson különböző érdekeinek egészséges kielégítéséhez, ezáltal virágzó nemzeti kifejlődéshez, és világtörténelmi hivatásának erőteljes betöltéséhez.*

Reform a nemzetet alkotó egyének jellemében

Munkaprogramja ezért kizárólag ez volt: egyenként átalakítani a nemzet tagjait, más, *új típusra átformálni honfitársainak jellemét.*

Első szava, mellyel fellépett, ezt az átalakulást sürgette: „Térjetek meg." S ismételten hangsúlyozta, hogy a nemzet múltja bármennyire predestinálja is honfitársait arra, hogy első szerepet vigyenek az „Isten országa" nagy nemzetközi tervének megvalósításában, míg gyökeresen át nem alakul egész lényük, ki vannak zárva ennek a felséges nemzeti hivatásnak a részesei közül. „Bizony, bizony mondom nektek, ha valaki újonnan nem születik, nem láthatja az Istennek országát." „Ha meg nem tértek, semmiképpen nem mentek be az Isten országába."

E program újszerűsége

A hazaszeretet ilyen programja mindenekelőtt újszerűségével lep meg. Amíg mások nemzetük életét uralkodóházuk sorsában, kormányok munkájában, alkotmányok kiépítésében, törvények hozásában, intézmények virágzásában látták, Jézus kétezer évvel ezelőtt mindezeket a szempontokat háttérbe szorítva, rámutatott az *emberre,* arra az emberre, aki egy házban lakik veled, akivel levelezni szoktál, akivel az utcán találkozol, akivel együtt végezted iskoláidat, akinek alkalmazottja vagy, akivel üzleteket kötsz, aki rokonságod köréhez tartozik, aki szolgádul szegődik, egyszóval, *akinek mindennapi élete egy nemzet életébe szövődik a tieddel. Itt* van legfőbb hazafiúi kötelességed! Itt fejezd ki elsősorban hazaszeretetedet! *Azt a sokféle alkalmat és módot, mely érintkezésbe hoz honfitársaiddal, használd fel arra, hogy bennük kialakítsd a virágzó nemzeti élet alapjául szükséges egyéni jellem típusát,* és az elgondolható legsúlyosabb szolgálatot tetted hazádnak. A hazát szeretni Jézus szerint elsősorban annyi, mint *a hazában élő emberekre átalakító hatást gyakorolni.*

E program észszerűsége

De bármily idegenszerű is ez az álláspont az első pillanatra, a második pillanatban már alapos, józan észszerűsége ragadja meg figyelmünket. S minél tovább gondolkozunk róla, annál jobban nő a csodálkozásunk, hogy a hazaszeretetnek ezt a magától értődő világos főkötelességét mi és velünk együtt a hazaszerető emberek óriási többsége eddig soha észre sem vettük. Hiszen nyilvánvaló, hogy ha a nemzet emberanyagát át nem alakítjuk más jelleművé, hiábavaló a legfelségesebb hazafiúi törekvésünk.

Szabadabb politikai helyzetért küzdeni eredménytelen erőpazarlás, ha előbb, vagy legalább, ha egyidejűleg nem szaporítjuk a nemzetben azoknak számát, kik érett, erős, becsületes lélekkel meg is fogják őrizni a kivívott jobb helyzetet.

Igazságosabb társadalmi rendért mozgalmat vezetni, amikor jól tudjuk, hogy a hozzánk csatlakozók zöme a „ma neked, holnap nekem" elvét vallja; vagy rövidlátás, vagy színészkedés. A mai elnyomottak, ha fordul a helyzet, holnap már elnyomók lesznek s a küzdelem újra kezdődhetik.

Kulturális reformok jelentenek-e igazi haladást mindaddig, míg nincs biztosítékunk arra, hogy magasabb műveltségüket a nemzet tagjai valóban pozitív irányban fogják értékesíteni? Hátha csak önmaguk és embertársaik rafináltabb ellenségeivé lesznek nagyobb értelmi képességeikkel? És másfelől *megvolna-e oldva a nemzet igazi baja, ha műveletlen rétegei olyanokká lennének, mint mostani művelt osztályai?*

S egyházi átalakulást munkálni mindaddig, míg a bajok forrásai az átalakulásra szoruló egyes jellemekben nincsenek kiapasztva, minden tanácskozás, bizottságok és rendelkezések, szervezkedések és mozgalmak dacára is ép oly lehetetlenség.

Forradalmat az egyes jellemek világában! Ez volt Jézus reformtörekvése nemzete érdekében.

Két kérdés érdekel bennünket ezzel kapcsolatban. Először is: milyen volt az a típus, melynek mintájára Jézus át akarta alakítani honfitársait? S azután: mi jellemezte munkájának a módszerét, mellyel ezt az átalakulást megvalósítani igyekezett?

2. A Jézus szerint való típus.

Forrásaink

Azt a típust, mely Jézus szeme előtt lebegett, egyfelől az ő saját jellemében tanulmányozhatjuk. Ő először is a maga életében ábrázolta ki mindazt, amire másokat el akart juttatni. Olyan feltétlen bizonyossággal még soha mester nem állhatott tanítványai elé, mint ő: „Jöjjetek én hozzám...tanuljatok tőlem...” Ép oly mély betekintést nyerünk az általa kitűzött típusba, ha azokat a követelményeket vizsgáljuk, melyeket tanítványai iránt támasztott, nyilvános beszédeiben csakúgy, mint magános beszélgetéseiben. És nagyon becses anyagot nyújt tanítványai később kialakult jellemének megfigyelése is. Itt már megvalósulva látjuk azt, amit Jézus el akart érni egyes honfitársaival. Ilyen részletes tanulmányba azonban most nem bocsátkozhatunk. Arra szorítkozunk csak, hogy felsoroljuk ennek a típusnak legfőbb vonásait. Állításainkat bőven lehet igazolni mind a három említett területről vett adatokkal.

Bátor optimizmus

A legszembeötlőbb vonása a Jézus szerint való embertípusnak: a bátor optimizmus. Örül az életnek. Látja mindazt, ami keserűvé, nyomorúságossá teheti az életet, de nem fél attól. Nincs az a külső körülmény, ínség, betegség, elhagyatottság, félreértettség, üldöztetés, még akár erőszakos halál is, amivel szemben gyáva aggódás, vagy csüggedés fogná el. Egyáltalán független a boldogsága mindattól, ami a külvilágból érheti. *Ez a győzelmes optimizmus belső forrásokból táplálkozik:* abból a bizonyosságból, hogy élete a személyes Istennek kezében van, aki végtelen erejével és végtelen jóindulatával kíséri minden lépését. „Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk?”

Aki ismeri az emberi természetet, az megérti, hogy Jézusnak nem volt könnyű ezt a vonást elfogadtatni az emberekkel. De ő fáradhatatlanul hangsúlyozta ezt, nem törődve azzal sem, hogy sokszoros ismétlésbe bocsátkozik. „Ne aggodalmaskodjatok!” – mondta újra meg újra, amikor a kenyérgondtól hajszolt, a „holnap”-tól ijedező emberek köréje gyűltek. „Tekintsetek az égi madarakra...a ti mennyei Atyátok eltartja azokat. Nemde drágábbak vagytok-e ti azoknál?”

Az az ügy, melynek szolgálatára tanítványait nevelte, bő alkalmat kínált ennek a bátor optimizmusnak a kifejtésére. Börtön, kereszthalál, hóhérpallos: mind kilátásban volt. „Ne féljetek azoktól, akik csak a testet ölhetik meg...” „Ne féljetek!” – ez volt a refrénje annak a beszédnek, mellyel első önálló munkájukra bocsátotta őket.

Tanításának legmegragadóbb részei azok, melyekben ennek a bízó bátorságnak az alapját igyekszik megvetni az emberek lelkében. Szünetlenül annak meglátására hívogatja őket, hogy az az Isten, aki sokukra nézve nyomasztó vallási monstrumnál alig volt több, *ennek a győzelmes boldogságnak a megrendíthetetlen alapjául kínálkozik.* Forduljanak hozzá olyan bizalommal, mint amilyen kételkedést nem ismerő hittel a gyermek elvárja atyjától, hogy

minden szükségletéről gondoskodik. „Kérjetek és megadatik néktek.” Még a legmélyebbre süllyedt tékozló fiú is számíthat az Atyának gazdag szeretetére, ha csak bizalommal tér meg hozzá.

Ezt a bizalmat volt nehéz felkelteni! „Legyen hitetek!” „Ha csak akkora hitetek volna, mint a mustármag...” Hányszor kénytelen volt ezzel a szemrehányással fordulni tanítványai felé, ha valami súlyosbodó külső körülmény gondot okozott nekik, vagy elcsüggesztette őket: „Hol van a ti hitetek? Miért féltek, oh, kicsinyhitűek?”

De idővel megtanulták a leckét, amit eléjük ábrázolt napról-napra a Mester élete is: hogy csak a mi bízó hitünktől függ, hogy a *legellenségesebb körülmények is elháruljanak, vagy legyőzessenek az Atyától nyert erővel.* Későbbi történetük folyamán, mint ennek a bátor optimizmusnak a klasszikus hősei szállnak szembe egy egész idegen világgal. „Az a győzedelem, amely legyőzte a világot: a mi hitünk.”

Radikális tisztaság

A Jézus szeme előtt lebegő típusnak egy másik ép oly jellemző vonása a radikális tisztaság. Nem tűr meg magában semmit, ami másoknak egyéni, családi, társadalmi boldogságán csorbát ejthetne. Kiirtja magából még a csíráit is mindennek, amivel megrontaná a másokhoz való helyes testvéri viszonyát. A gondolatot, a vágyat, a tekintetet, ép oly szigorú elbírálás alá veszi ebből a szempontból, mint magát azt a cselekedetet, mely belőlük fakadhat. Belső lelki világából száműz már mindent, aminek külső véghezvitele jogos megbélyegzést vonna magára.

Semmitől sem irtózott Jézus jobban, mint attól, hogy tanítványai a tiszta élet vonzó külsejét felöltsék magukra, de a felület alatt azzal nem egyező belső életet folytassanak: hogy jobbaknak akarjanak feltűnni, mint amilyenek valójában, vagy ne akarjanak valójában olyanok lenni, mint amilyeneknek látszani óhajtanak. A képmutatás, mint valami alattomosan fertőző légkör vette őket körül a kor vallási életében. Jézus nem győzte eléggé óvni őket ellene. „Vigyázzatok és őrizkedjetek a farizeusok kovászától...!”

A nagy cél szempontjából, melynek megvalósítására elhívta őket, úgyszólván kárba vész egész életük, ha az, amit kifelé vallanak, nem valósult meg legbensőbb énjükben. „Valaki csak egyet is megront a legkisebb parancsolatok közül és úgy tanítja az embereket, a mennyeknek országában a legkisebb lesz”, – az emberiség dicsőbb jövőjének megvalósításában a legszegényesebb szerep is alig juthat neki.

Az ő tanítványainak hasonlóknak kell lenniük ő hozzá ebben is: *egy öntetből való emberek legyenek, akiknek nincs mit rejteniük és titkolniuk a világ elől,* akik bármikor és bárki előtt nyugodtan feltárhatják egész bensőjüket. Jézusnak magának is egyik legjellemzőbb vonása ez az átlátszó tisztaság.

Érdekes mértéket állított fel tanítványai számára e tekintetben: az érzékeny, minden hatásra legelevenebben fogékony gyermeki lelket. Amit egy kis gyermek előtt el kellene rejteniük, amivel annak lelke sima tükrére csak egy párás foltot is lehelnének: azt úgy irtsák ki magukból, mint halálos veszedelmet. „Aki megbotránkoztat egyet e kicsinyek közül, jobb annak, hogy malomkövet kössenek a nyakára és a tenger mélységébe vessék.”

Egyébként is megdöbbentően kérlelhetetlenek a tisztaságot követelő nyilatkozatai. Azt akarta, hogy tanítványai a legradikálisabb tisztaságot olyan nagy jónak tartsák s oly szenvedéllyel ápolják, hogy érdekében minden áldozatra készek legyenek. A vakság tűrhetőbb állapot legyen rájuk nézve, mint a tisztátalanságra vezető világos látás... „Ha a te jobb szemed megbotránkoztat téged, vájd ki azt és vesd el magadtól: mert jobb neked...”

Ezekkel a hallatlanul magas igényekkel szemben nem tűrt megalkuvást és nem ismerte el jogosnak az emberi gyarlóság lemondó bátortalanságát. Itt is felébresztette a fennebb említett bátor optimizmust, és tanítványaiban meg is gyökereztette azt a bízó meggyőződést, hogy ha Isten mindenható és végtelenül segíteni kész ereje velünk van, akkor *nincs a jellemtisztaságnak oly merész magaslata, melynek meghódítására ne vállalkozhatnának.*

Hatalmas szolgálatkészség

Az amúgy is hiányos, vázlatos jellemzést egy harmadik, döntő jelentőségű vonással fejezhetjük be. Jézus azokban az egyénekben, kiket honfitársaiból alakítani szándékozott, mindenekfölött hatalmas szolgálatkészséget akart kifejleszteni. Az új típus viselői nem maguknak, hanem másokért élnek. *Minden működésük súlypontja áthelyeződött a maguk érdekeinek területéről mások szükségeinek kielégítésére.* Hangsúlyozottan „hatalmas" szolgálatkészségnek neveztük ezt a magatartást, hogy ezzel ellentmondjunk annak a szokásos felfogásnak, mely a szolgálatkészségben gyengeséget lát, az erőt pedig az önző élet sikereiben látja csak kifejtve. A szolgálatkészség mindenesetre lehet gyengeség jele, ha t.i. kimerül abban, hogy az illető nem tud ellenállni a segítséget igénybe vevő – és sokszor azzal visszaélő kéréseknek. Jézus azonban nem ilyen passzív szolgálatkészséget tartott szem előtt, hanem erőteljesen és céltudatosan cselekvőt, mely ott is munkába lép, hova nem is hívják segítségét, sőt ott is szolgálni akar, ahol ellene szegülnek. A Jézus szerint való szolgálatkészség maga keresi és találja meg, hogy hol van szükség és alkalom erejének értékesítésére.

Azt az elhatározást, mellyel az egyén önző életét elvetve minden képességével mások szolgálatára szenteli magát, Jézus nem valami lemondásteljes veszteségnek tekintette. Ő ezzel a renunciacióval egy magasabb, hatalmasabb élet ajtaját nyitotta meg tanítványai számára. Aki nem hajlandó meghozni az áldozatot: az marad szerinte örökre vesztes. „Aki meg akarja tartani az ő életét, elveszti azt; aki pedig elveszti az ő életét, megtalálja azt." Aki nem hajlandó odaveszteni életét mások szolgálatában, még nem jutott el annak az igazi gazdag életnek az éléséhez, mely számára lehetséges. Szerinte az odaadó szolgálat nem a kicsinység, hanem a nagyság útja. „Aki közöttetek nagy akar lenni, legyen a ti szolgátok; és aki közöttetek első akar lenni, mindenkinek szolgája legyen."

A gyenge, beteges élet az, melynek látóköre csak a maga szükségleteire szorítkozik. Csak az erős, egészséges élet, mely a maga problémáinak megoldására elégséges és még azon felül is bőséges erő birtokában van, képes arra, hogy szemét állandóan nyitva tartva, mások szükségeivel szemben erejét azoknak eloszlatására szentelje, és gazdagon osztogassa szolgálatának ajándékait.

Jézus olyan bőséges erejű embereket akart alakítani, akiknek még ellenségeik megsegítésére is dúsan jut erejük! „Jót cselekedjetek azokkal, akik titeket üldöznek!" Nem szabad megtörténnie annak, hogy az ő tanítványaival találkozzék bárki is úgy, hogy üres kézzel menjen el. Ha anyagiakban szűkölködik, ételt és ruházatot, ha beteg, ápolást, ha elhagyatott, gondozást, ha gyászoló, vigasztalást, ha életunt, új boldogságot, ha eltévedt, biztos irányt kell kapnia tőlük, és mindenképpen szolgálatkész baráti, sőt testvéri szeretetet kell találnia bennük.

Az erőt erre a hatalmas szolgálatkészségre ugyanabból a forrásból fogják nyerni, melyből bátor optimizmusuk és radikális tisztaságuk táplálkozik; abból az élő bizonyosságból, hogy mennyei Atyjuk minden emberi szükséget – ha kell, általuk is – feltétlenül képes és feltétlenül kész megszüntetni.

Jézus ezt a hatalmas, önfeláldozó szolgálatkészséget természetesen a végső cél: az Isten országa megvalósulása érdekében akarta értékesíteni. Ennek az ügynek csakugyan olyan munkásokra volt szüksége, akik megfeledkezve a maguk erejéről, egy egész világ bűneinek és bajának leküzdéséért tudnak élni. „Aki én utánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye fel az

ő keresztjét (vagyis számoljon le azzal, hogy esetleg hóhér kezére is juthat), és úgy kövessen engem!" De a nagy célok mellett a hétköznapi legapróbb mozzanatokra is kiterjedt figyelme: „Aki inni ad egynek e kicsinyek közül csak egy pohár vizet, bizony mondom nektek, el nem vesztheti jutalmát."

Nincs a világtörténelemnek olyan lebilincselő része, mint az, mely Jézus ezirányú munkájának közvetlen eredményeiről értesít. Azokból a szűklátókörű halászokból, kik a maguk napi keresetén kívül más iránt nem érdeklődtek, s azokból a vámszedőkből, kiknek neve is egyértelmű volt akkor a zsaroló önzéssel, olyan emberek váltak, kik hatalmas szolgálatkészséggel *egész lényüket annak a boldogságnak a terjesztésére áldozták, melyet maguk bírtak, s amelyre éhezni és szomjúhozni látták az egész világot.* S azok a növekvő társulatok, melyekkel széles látókörű munkájuk csakhamar az egész római birodalmat behálózta, a súlyos gazdasági válságokban vergődő s azért fokozottan önző világ sivárságában ennek a bőséges szolgálatkészségnek voltak messze ellátszó oázisai. „Nézzétek, hogyan szeretik egymást", – ez volt a pogány társadalom elcsodálkozó nyilatkozata. „Szűkölködő nem volt köztük."

E típus önmagát igazolja

Képzeljük magunk elé azt a látványt, mely Jézus elé tárult, ha nemzetének zömén végigtekintett: az élet iránt bizalmatlan és ezer baja miatt panaszkodó tömeg; olyan emberek sokasága, kik kénytelenek egymással szemben állandóan színészkedni, mert ha csak egy napig is igazi benső mivoltukban bontakoznának ki, pokollá tennék egymás számára az együttlétet; önző, kicsinyes egzisztenciák, kik megelégszenek ha a maguk ügyes-bajos dolgaikkal szerencsésen keresztültengik az életet, egyébként pedig össze is omolhat a világ.

És állítsuk ezzel szembe a bátor optimizmussal, gyökeres tisztasággal, hatalmas szolgálatkészséggel az ő keze alatt kialakuló típust. Kit nem győz meg az ellentét arról, hogy erre a reformra, az egyének jellemének ily forradalmi átalakítására van első sorban szüksége minden nemzetnek? Mit nem várhatnánk annak a nemzetnek jövendőjétől, melynek kebelében ez a reform széltében végbemegy? *Boldog, tiszta, erős emberek előtt minden irányú fejlődésnek biztos és beláthatatlanul dicső útja nyílik meg.*

3. Jézus módszere.

Röviden néhány szót Jézus módszeréről, melyet ez átalakító munkában alkalmazott. Ez a kérdés gyakorlati fogós vége. Hasztalan volna Jézusnak hazafias programja a legmeggyőzőbb; ha módszere és eszközei nem állnak a rendelkezésünkre, akkor ő nem lehet számunkra a hazaszeretet valóságos eszménye.

A barátság módszere

Nos, módszere és eszközei mindnyájunknak többé-kevésbé a rendelkezésére állnak. Ebben az egy szóban foglalhatók össze: *barátság.* Azok az egyének, kikben elérte célját – az új típus kiábrázolását, – barátai voltak. A legbensőbb személyes érintkezésben álltak vele, s ez alkalmat nyújtott arra, hogy az ő személyiségének hatása átjárja és átalakítsa az ő jellemüket. A nyilvános beszédek, melyeket a galileai tó partján, kicsiny falvak határában, vagy Jeruzsálem térein tartott, csak előkészítői voltak ennek a személyes érintkezésnek. Eredményüket akkor érték el, ha a sokaságból kiválva egy-egy hallgató odalépett a Mesterhez, vagy az éjszaka csendjében felkereste őt, hogy feltárja előtte vágyait, küzdelmeit. Ezek a magányos találkozások, melyek Jézus és az illető között örökre szóló kapcsolatot létesítettek, indították meg a forradalmat. S minél huzamosabb és gyakoribb volt a találkozás, minél mélyebb az

egybekapcsoló ismeretség, annál jobban érlelődött az illetőben az új típus: a boldog, tiszta, erős ember.

Mint a program maga, úgy megvalósításának ez a módja is meglepő egyszerűségével és józan észszerűségével ragad meg. Nincs itt gépezet, nincs itt szervezet, nincs itt vezetőség, bizottság, tagság, nincs itt sok minden, amivel nagy célokra törő mozgalmak fel szoktak lépni. Egyszerűen a személyes érintkezés hatása. És van-e ennél döntőbb hatalom e földön? Amik vagyunk, nem személyes hatások alatt lettünk-e?

S ez a módszer mindenkinek rendelkezésére áll. Mindenki érintkezésben áll másokkal: van alkalma barátságokat kötni s azok által hazája számára boldog, tiszta, erős embereket alakítani. S kire állna ez inkább, mint diákemberre, kit munkája órákhosszat, nap-nap után, esztendőkön át érintkezésben tart hazája egykorú fiaival? Más hazafiúi eszmények szolgálatához, hogy valóságos szolgálat legyen, pénz, társadalmi pozíció, sok szabadidő, vezetésre termettség, és sok más, a diákság zöme előtt elzárt eszköz kell. Ez az eszmény csak azt kérdezi: *boldogabbá, tisztábbá, erősebbé lesz-e hatásod által barátod, és kötsz-e ezzel a céllal barátságokat?*

Érdemes volna Jézus módszereinek egyes, kidomborodó vonásait vizsgálgatni. Csak kettőre mutatunk rá.

Gyermekek barátja

Különös jelentőséget tulajdonított annak az új nemzedéknek, mely még alig nőtt bele a régi boldogtalan, képmutató, önző típusba: a gyermekeknek. Tudta, hogy ha ők hatása alá kerülnek, akkor biztosítva van a nemzet dicsőséges jövője. Tanítványainak nagy csodálkozására kijelentette, hogy úgyszólván a gyermekeken fordul meg az Isten országáról hirdetett nagy dolgok megvalósulása. „Engedjétek hozzám jönni a gyermekeket, és ne tiltsátok el őket, mert ilyeneké az Istennek országa.” Ő különös mértékben a „gyermekek barátja” volt.

Bűnösök barátja

De ez nem azt jelentette, hogy lemondott volna az életükben már előrehaladt, alkalmatlan irányba kiforrott jellemekről. Ellenkezőleg: az jellemezte működését, hogy különös előszeretettel foglalkozott a legreménytelenebb egyénekkel: a nemzet salakjával. Felkereste azokat, kiknek boldogtalansága végzetesnek, erkölcsi romlása gyógyíthatatlannak, és minden nagy cél iránti fogékonyságuk halálra sorvadtnak látszott: gonosztevők és a társadalom közmegvetésének egyéb tárgyai közé ment, és ott mutatta fel átalakító baráti hatásának csodaműveit. Be akarta bizonyítani, hogy *vissza tudja adni értékes elem gyanánt a nemzetnek* azokat, kiket az élet sodra, mint hasznavehetetleneket, könyörtelenül kivetett magából. Egy ilyen egyénnek a megmentésében nagyobb értéket látott, mint kilencvenkilenc „tisztességes” polgár életében. És tudta, hogy miért. A nemzetet emésztő bűnök ellen azoktól várta a legagresszívebb tisztító hadjáratot, akik maguk is áldozatai voltak azoknak.

IV. Jézus hazafiúi működésének vége.

Tárgyunktól nem válhatunk meg anélkül, hogy Jézus hazafiúi pályafutásának végével ne foglalkozzunk. Nem csak azért, mert itt nyílik a legmegkapóbb betekintés Jézus hazaszeretetének mélységeibe, hanem már azért is, mert sokak előtt ez a vég megcáfolni látszik hazafiúi programjának gyakorlati kivihető voltát.

Jézus törekvéseinek kudarca

Nem végződött-e egész működése kudarccal? Ami a saját nemzete szélesebb köreit illeti, tagadhatatlanul. Akik csatlakoztak hozzá, azokban biztos kézzel végrehajtotta hazaszeretetének szándékát bizonyságául annak, hogy ha a nemzet többi tagjai nem zárkóztak volna el előle, képes lett volna egyetemes győzelemre vinni terveit. *De a barátságot nem lehet erőszakolni. Csak kínálni lehet.* S ahhoz idő kell. Azt pedig nem engedték neki a nemzet akkori vezetői.

A mozgalom eleinte gyanúsnak, majd hatalmukra veszedelmesnek látszott. Még mielőtt végzetessé nőne, el kellett fojtani. A tájékozatlan tömeget könnyű volt felingerelni. A kínálkozó alkalmat nem mulasztották el felhasználni a népszerűségtől már jórészt megfosztott Jézus elfogatására. A törvénykezési apparátus kezelésénél nem kellett mindent olyan lelkiismeretesen venni. A halálos ítélet kimondása, a római fennhatóság helybenhagyó ítélete, az ítélet végrehajtása, a golgotahegyi tragédia, néhány óra műve volt már csupán.

Aki akar, képzelődhet arról, hogy mi lett volna, ha Jézus a vezető osztály közbelépése nélkül, vagy annak ellenére is, nemzete szélesebb köreiben folytatta volna munkáját. A történelem tényei arról beszélnek, hogy mint folytatta munkáját más nemzetek életében.

A nemzet belső katasztrófája

Azonban nem nehéz belátni, hogy ez a szomorú vég nem dönti meg Jézus hazafiúi programjának értékét, sőt ha jól meggondoljuk, egyenes bizonyságul szolgál amellett. Ő maga is abban az elutasító magatartásban, melyet a félrevezetett nemzet részéről tapasztalt, *sohasem a maga, hanem a nemzet katasztrófáját látta.* A nemzet vesztett akkor, amikor elszalasztotta a páratlanul kínálkozó alkalmat arra, hogy világtörténelmi hivatásának a magaslatára jusson. Ezzel eljátszotta a jogot ehhez a világtörténelmi szerephez. Az ajtó bezárult az előtt a dicsőséges jövendő előtt, melyre egész múltja előkészítette és képesítette.

Megdöbbentő jelenet lehetett az, amikor Jézus ezt az ítéletet nyilvánosan kimondta a nép vezetőinek szemébe. Pályájának utolsó jeruzsálemi napjai teltek már. A közte és a vezető tekintélyek közötti ellentét már a végsőkig fokozódott s a végzetes vihar kitörését sokan érezték már. De annyi népszerűsége még mindig volt a názáreti tanítómesternek, hogy érdemesnek és szükségesnek is látszott hivatalos küldöttséget meneszteni, hogy nyilvánosan, a szavain csüngő hallgatóság előtt vonják kérdőre „avatatlan" működéséért. „Milyen jogcímen cselekszed mindezt?" Ez a kérdés majd végleg megfosztja hitelétől és tekintélyétől a nagy sokaság szemében.

Jézus erre a kérdésre nem válaszolt. Ellenben ő fogta kérlelhetetlen kérdések kereszttüzébe a zavarba jött tekintélyes küldöttséget. Levonta róluk a leplet, és az összesereglett tömeg előtt nyíltan szemükre hányta, hogy az ellene elfoglalt rosszindulatú viselkedésük mögött felelősségteljes hivatásuknak bűnös lábbaltiprása rejlik. Ők lettek volna illetékes vezetői a nemzetnek az Isten országa dicsőséges megvalósításában. E helyett eltékozolták még a múltnak rájuk bízott örökségét is, és megfosztották a nemzetet is a rá váró jövendőtől.

És végül az elnémult, megszégyenített elöljárókra, mint a nemzet képviselőire, kimondta az ítéletet: (képesek vagyunk-e elgondolni a hazafiúi érzések viharát, melyek ez ünnepélyes percben lelkét dúlták?) – *„Annakokáért mondom nektek, hogy elvétetik tőletek az Istennek országa, és oly népnek adatik, amely megtermi annak gyümölcsét."*

A nemzet közelgő külső romlása

Röviddel utóbb ismét felkeresték a különböző, befolyásos pártok kiküldöttjei, hogy a nép figyelmét még mindig lebilincselő hatalmas beszédeit megzavarva, olyan elméleti és gya-

korlati vitás kérdéseket vessenek fel előtte, melyek vádanyagul felhasználható kijelentésekre vezethetnének. Az eredmény ismét az ostromlóknak teljes megszégyenülése volt. „Senki egy szót sem felelhetett neki; sem pedig nem merte őt többé senki sem kérdezni."

A kínos elhallgatásra következett azután az a megindító jelenet, melyet Jézus hazaszeretetének bizonyítékául szoktak idézni azok is, akik mást nem is tudnak arról mondani. És valóban itt tárul fel előttünk legmélyebben mindaz, amit Jézus nemzete iránt érzett.

Miután a sokasághoz intézett szavaival ismét rámutatott vezetőiknek kárhozatos képmutatására, magukhoz a megdöbbent tekintélyekhez fordult, és szabad folyást engedett a nemzet meghiusított jövőjéért búsuló haragjának. „Jaj nektek, képmutató írástudók és farizeusok, mert a mennyek országát bezárjátok az emberek előtt; mivel hogy ti nem mentek be, akik be akarnának menni, azokat sem bocsátjátok be!" Hétszer ismétlődött meg a vésztjósló „jaj" szó, mely a nemzet vezetőit felelőseknek bélyegezte minden bekövetkező romlásért. S aztán egyszerre csak könnyekbe fúlt szava. A villámok cikázása, mennydörgés ítélete, hirtelen elnémult, s megeredt a gyászoló fájdalom csendesen zokogó zápora. Végigtekintett a városon, mely éppen azokban a napokban gyülekező helye és szimbóluma volt az egész nemzetnek. *„Jeruzsálem, Jeruzsálem! ki megölöd a prófétákat és megkövezed azokat, akik te hozzád küldettek! Hányszor akartam egybegyűjteni a te fiaidat, miképpen a tyúk egybegyűjti kis csirkéit szárnyai alá. És te nem akartad. Ímé pusztán hagyatik nektek a ti házatok!"*

Ő már világosan látta a fent kóválygó vércsét. S azért tudta, hogy oltalmazó szárnyainak visszautasításával, milyen veszedelembe rohan a nemzet. Azt a belső válságot, mellyel világtörténelmi hivatásának útja bezárult előtte, nemsokára külső katasztrófák kell, hogy kövessék: „Nem marad kő kövön, mely le nem romboltatik..." Jeruzsálemnek, a nemzet középpontjának véres végnapjai s azzal együtt az egész nemzeti élet menthetetlen felbomlása ott sötétlett a láthatáron, és Jézus utolsó beszédeiben nem titkolta el tanítványai elől, hogy mit lát a közeljövőben. Mit érezhetett, amikor nemzetének ezt a nagy temetését megjövendölte?

És mit érezhetett, amikor az ő hazafiúi működése iránt tanúsított ellenszegülésüket az ő halálra hurcolásával készültek megpecsételni? Amikor ott áll megkötözve, az ostorcsapásoktól vérezve, Pilátus mellett a bírói emelvényen, alant pedig ott hullámzik a nép, az ő népe, és az ingadozó rómaitól sürgetve követeli az ítéletet, magára vállalva annak felelősségét: „Feszítsd meg! Az ő vére mirajtunk és a mi fiainkon!"

Mit érezhetett, amikor a vesztőhelyre menet a keresztfa gerendái alatt görnyedve így szólította meg a látványon könnyekig elérzékenyülő asszonyokat: „Jeruzsálem leányai, ne sírjatok én rajtam, hanem ti magatokon sírjatok és a ti magzataitokon. Mert ímé, jönnek napok, melyeken ezt mondják: Boldogok a meddők, és amely méhek nem szültek, és az emlők, melyek nem szoptattak. Akkor kezdik mondani a hegyeknek: Essetek reánk, és a halmoknak: Borítsatok el minket!"

Az az elviselhetetlen gondolat, hogy vak és félrevezetett nemzete nem is sejti, milyen romlást zúdít magára, amikor őt eltaszítja, elkísérte halálos óráiban is. Már a kereszten függött, ennek a brutális, lassú kivégzési módnak minden kínját szenvedve, amikor a körülállók így hallották imádkozni: „Atyám, bocsásd meg nekik, mert *nem tudják, mit cselekszenek!"*

Összefüggés Jézus sikertelensége és nemzetének pusztulása között

Hogy aközött, amit a nemzet vezetői Jézussal cselekedtek és aközött, amit szinte még ugyanabban a nemzedékben Tiberius hadai műveltek Jeruzsálemmel és lakosaival, okozati összefüggés van, azt a mai történetíró tagadhatja. De utolérheti-e a késő évezred idegen nemzetbeli fia azt az éleslátást, mellyel Jézus a saját nemzetében működő s annak sorsa felett döntő erőket elemezte és megállapította? Ő a maga halálában a nemzetnek rövidesen külsőleg is beigazolandó katasztrófáját látta.

S ez magától értetődik, ha visszagondolunk arra, hogy működésével a nemzetnek legéletbevágóbb érdekeit akarta szolgálni. Csak ennek a hazafiúi programnak a megvalósulása tarthatta fenn nemzetét a fenyegető veszélyek ellenére is páratlanul fenséges történelmi szereplésre. Ennek a programnak meghiúsulása végveszély volt. „Hányszor akartam egybegyűjteni a te fiaidat, miképpen a tyúk egybegyűjti kis csirkéit szárnyai alá!”

Jézus programjának végső igazolása

Ebben a megvilágításban a tragikus kimenetel távol attól, hogy levonna Jézus hazafiúi programjának értékéből, éppen a végleges hitelesítő pecsétet nyomja arra rá. Mert az a hazafiúi program, melynek kudarcát a nemzet könnyen kiheveri, vagy tán meg sem sínyli, nem érinti a nemzet igazi érdekét. *Olyan hazafiúi célokra van szükségünk, melyek meghiúsulását nem élné túl a nemzet!*

Itt van a Jézus programja: boldog, tiszta, erős emberekké átalakítani a nemzet egyéni tagjait. Álljon ellene ennek a törekvésnek bármely nemzet, ragaszkodjék bármi okból is ahhoz az állapothoz, melyben tagjainak élete boldogtalan, kétszínű, kicsinyesen önző, – feltartóztatást nem tűrő meredek lejtőre került. A nemzeti virágzásra és hivatásra eljátszotta jogát, s a külső felbomlás, vagy összeomlás csak idő kérdése. *Ez a program a nemzeti élet velejéig hat le. Ennek a programnak a kitűzése: a nemzeti élet nagy válságának órája. A megvalósulása beláthatatlanul gazdag élet. A meghiúsulása katasztrófa.*

Jézus programja és a nemzet vezető eleme

De még valami élénken kidomborodik Jézus hazafiúi működésének tragikus végéből: a nemzet vezető elemeinek döntő szerepe és felelőssége a nemzeti sors alakulásában. A politikai, társadalmi élet vezető emberei voltak Jézus programjának meghiúsítói. Ha ők nem állnak Jézus útjában, mi minden nem következhetett volna be! *De milyen jövő nem nyílik az előtt a nemzet előtt, melynek éppen vezető emberei szánják életüket Jézus programjának a megvalósítására!*

Diáktársaink! Ma még egyszerű hallgatói a főiskoláknak, de holnap már kormányzói a nemzet politikai, jogi, kulturális, egészségügyi, gazdasági, műszaki, egyházi gépezeteinek! Értitek-e, mit jelent ez rátok nézve? Nem rajtatok fog-e megfordulni ennek a nemzetnek sorsa? Nem nektek van-e letéve kezetekbe az a félelmetesen felelősségteljes lehetőség, hogy nemzeteteket felemeljétek egy messzire kiható világtörténelmi hivatás magaslatára, vagy pedig meggátoljátok – talán egyszer s mindenkorra – ilyen dicső jövőjének megvalósításában?

Csak elgondolni is szédítő, hogy milyen új korszak nyílna meg nemzeti történelmünkben, ha a nemzeti élet vezető elemei egyen-egyen mindazt a befolyást, melyet magasabb műveltségük és társadalmi helyzetük nyújt nekik, s mindazt az alkalmat, mely hivatásos munkájukban azonkívül is honfitársaiknak százaival hozza érintkezésbe őket, elkezdenék arra felhasználni, hogy a Jézus szerinti típust mennél több egyénben kialakulni segítsék, hogy maguk körül örvendező boldogságot, feltétlenül megbízható tisztaságot és kifogyhatatlan segítő szeretetet ébresszenek és terjesszenek! „Nem rejtethetik el a hegyen épített város!” Milyen zarándokhelyévé válnék hazánk más népek fiainak, akik eljönnének hozzánk a virágzó új élet titkát megismerni. Milyen központjává lennénk a más nemzetek életébe kisugárzó boldogító, tisztító, fejlesztő hatásoknak! Általunk is feljebb lendülne a világ azon a lépcsőn, melynek végére Jézus kitűzte az Isten országának megvalósítandó célját. S amikor eljön – későn-e, vagy korán, ki kérdi? – az emberiség végső megváltásának nagy győzelmi napja: *annak dicsőségében része lenne a mi nemzetünknek is.*

Jézus programja és mi

S mindez rajtatok fog állni? Nem! *Most áll rajtatok!* Az életben azok lesztek, akikké most váltok. Hazátokkal szemben azt a munkát fogjátok teljesíteni, melyet most vállaltok s melyre most készültök. A nemzet holnapi vezetői csak akkor kezdhetnek hozzá a dicsőséges jövő megvalósításához, ha a mai diákság a magáévá teszi Jézus hazaszeretetét, és már diákéveiben munkálja környezetében a boldog, tiszta, erős egyének kialakulását. S a magyar diákság nem várja éppen, hogy szunnyadni tért hazafiúi lelkesedését és odaadását életre ébressze valamely új, hatalmas eszmény?

Ismét fel kell vetnünk a kérdést: nem igaz-e, hogy ezzel a programmal: az örömöt osztó, tisztaságra vezető, önzetlen munkára gyújtó, új típusra formáló baráti szeretet nagy hadjáratával, *öntudatosan még sohasem próbálkozott diákságunk* hazafiúi kötelességet teljesítene? Nem ismeretlen eszménye volt-e eddig a hazaszeretetnek Jézus? És nincs-e itt az ideje, hogy megszűnjék az lenni?

V. Végső ellenvetések.

Jézus programja alkalmatlan a gyakorlati élet számára

Azt mondja valaki talán ezek elolvasásakor: ábrándozó, naiv idealizmus, minden gyakorlati érték nélkül. Álljunk meg. Minek alapján állítja ezt az illető? Kipróbálta már egyszer Jézus hazafiúi programját? Vagy méltónak tartja magához egy ilyen könnyed kézlegyintéssel elintézni, minden becsületes utánjárás nélkül azt az új, de feltétlen értékkel kínálkozó eszményt, mely egész diákságunk életében új világot teremthet, s ha ezt megtette, új jövendőt nyithat az egész nemzet számára? Ismét kérdezzük: méltó magatartás ezt az eszményt *kipróbálás nélkül értéktelennek bélyegezni és félretenni?*

Mi vagyunk alkalmatlanok e program megvalósítására

Hangzik azonban egy másik, sokkal őszintébb, komolyabb vonakodás hangja is: „bármilyen szép és vonzó Jézus programja, én nem léphetek munkásai közé.” Miért nem? „Hogyan ébresszek és terjesszek barátaim között Jézus szerint való, bátor optimizmust, mikor nekem is olyan kevés, szegényes örömöm van az életben? Hogyan teremtsek személyes hatásommal olyan tisztító légkört, mely barátaimból gyökeresen kiirtson minden rejtegetni valót, amikor az én bensőm is olyan megromlott levegővel van telve, hogy vigyáznom kell, kivel szemben mennyire lehetek őszinte? Hogyan alakítsam át erős, szolgálatkész egyénekké társaimat? Hiszen magam is menekülni igyekszem mindentől, ami mások nyomorára, szükségeire emlékeztetne, és még azt a kevés örömöt is megkeserítené, amit az életben magamnak találtam?”

Egyszóval: hogyan lehetek annak az új típusnak alakítója a körülöttem élőkben, amikor magam is a réginek, annak a mesterséges örömökön tengő, egymás előtt színészkedni kénytelen, a maga önző körébe közömbösen elzárkózó típusnak az örököse és hordozója vagyok?”

Ez ellenvetés jogos alapja

Ez a nehézség nemcsak őszinte, hanem annyira súlyos is, hogy ha nem tudunk rámutatni elégséges megoldására, természetesen összedől mindaz, amit Jézusról, mint a hazaszeretet eszményéről mondtunk. Itt lappang az a tárgyunk ellen felhozható ellenvetés, melyre fentebb a bevezető szavakban csak céloztunk, s amelynek most kell egész nyíltan a szemébe néznünk. Lehet-e egyáltalán szó arról, hogy Jézust a hazaszeretet eszményéül választva, mi is azt a

programot munkáljuk, melyet ő maga elé kitűzött? Nem akadályozza-e ezt meg eleve *az a különbség, mely őt mi tőlünk elválasztja?*

Erkölcsi érzékünk, ez a gyakran agyonaltatott belső bíró őt tökéletes, hiánytalan jellemnek jelenti ki, önmagunkban ellenben sok eltévesztett, hibás vonásra mutat rá. Mi legfeljebb küzdünk felfelé, ő állandóan a kifogástalan eszményiség magaslatán jár. Ő ment volt mindannak a visszásságnak az árnyától is, amit maga körül uralkodni látott. Mi azonban nem küzdhetünk nemzeti életünk egy bűne vagy baja ellen sem, melyben önmagunknak is ne volna valamilyen részünk. Ellenségeink gyanánt támadhatunk ellenük, de az ellenségnek titkos szövetségese van önmagunk bensejében, és megbénítja minden ostromunkat. Felemeljük tán óvó szavunkat az elnyeléssel fenyegető sírvermek előtt, melyek felé észrevétlenül halad a nemzet, – de tettleg, vagy hallgatólag mi is segítünk azokat mind mélyebbre ásni. Sürgethetjük a nemzet védekezését az életét elsorvasztó bajok ellen, de ha őszinték vagyunk, be kell vallanunk, hogy a mi egyéni szokásainkból, hajlamainkból, vágyainkból, egész lelki életünkből kiáradó lehelet azt a légkört táplálja, melyben buján tenyészhetnek ugyane bajok csírái.

Hogyan lehetünk átalakítói annak a nemzetnek, melynek átalakítandó tagjai között ott vagyunk mi magunk is?

Eddigi kereteink közt az ellenvetés végzetes

Ha Jézus csak a nagy hazafiak egyike, akár a legnagyobbik, az eszményül választásra a legméltóbb, a legtökéletesebb, – de ennél nem több: akkor ez a nehézség megoldatlanul az utunkban marad, és elzárja tőlünk Jézus programjának gyakorlati megvalósítását. *Akkor inkább alsóbbrendű, tökéletlenebb eszményeket választunk, melyek legalább a mi erőinket meg nem haladó célokat tűznek elénk.*

Jézus nem csak eszmény

De – és itt vessük szét azokat a korlátokat, melyek közé eddig Jézust szorították – *ő több, mint a hazaszeretetnek, vagy bármi másnak eszménye,* aki egykor feltűnt, szemünkbe ragyogtatta követésre vonzó tökéletességét, hogy azután ismét eltűnjön, és követésére képtelen voltunk bántó tudatában magunkra hagyjon. *Ő eleitől fogva többet akart ennél: erőt is adni* mindazoknak, kiket eszményi élete vonz, annak valóságos elsajátítására. És mindazoknak tapasztalata alapján, kik komoly próbára tették ez állítás igazságát, induktív igazságként állíthatjuk és hirdethetjük, hogy Jézus „tegnap és ma ugyanaz": *most is valóságos erőnek élő forrása annak az eszménynek megvalósítására, melyet elénk élt.*

Akármilyen magyarázatát adjuk is a ténynek, a tény az, hogy Jézus személyisége élő személyiségként hat bele mindazok életébe, akik azzal közelítenek hozzá, ami minden benső, személyes kapcsolat alapfeltétele: bizalomteljes hajlandósággal. Mindennapi tapasztalata nem egyes abnormis, rajongó elméknek, hanem a gyakorlati józan ész talaján álló emberek szaporodó százezreinek, hogy mennél állandóbb és mélyebb bizalommal viseltetnek nehézségeik közepette Jézus személyisége iránt, annál hatalmasabban és reálisabban nyilvánul meg irántuk nehézségeiket legyőző baráti, élő jelenléte.

A nehézség megoldása

Ha ez igaz, akkor önként megoldódik az az ellenvetés, mely hiábavalóvá látszott tenni egész vizsgálódásunkat. Akkor Jézus nemcsak eszményi fia volt hajdan a maga nemzetének, aki hazája érdekében fáradozott egy új típus kifejlesztésén, de kinek működését könyörtelenül félbeszakította a halál. *Ő az egész emberi nem élő Ura, aki munkáját ma is feltartóztathatatlanul folytatja bármely nemzet érdekében.* A boldogtalan, tisztátalan, szűkkörűen önző jelle-

meket személyes baráti érintkezésébe vonva, ma is képes boldogokká, tisztákká, áldozatkészen önzetlenekké átalakítani a maga képére.

S aki ennek az új típusnak terjesztését vállalja hazafias programjául, *nem egy sárbahanyatlott nagy eszmény kontár utánzója, hanem egy élő, hatalmas személyiségnek mind mélyebben beavatott munkatársa lesz.*

Kivezető út a kételyekből

Kételyei vannak ezzel szemben valakinek? Nem kívánjuk, hogy mesterségesen elfojtsa. De sürgetjük, hogy ez állítás igazságát próbára téve, keresse kételyeinek eloszlatását. Töltse be azokat a feltételeket, amelyek bármely élő személyiségnek alkalmat adnának arra, hogy eleven realitással belehasson életébe.

Először is igyekezzék mennél teljesebb képet nyerni, *alapos „ismeretséget" szerezni Jézusról.* Az életét feltüntető iratok figyelmes és kitartó tanulmányozása lesz ennek legméltóbb és legeredményesebb módja.

Továbbá bizalomteljes várakozással terjessze *a megtapasztalandó Jézus Krisztus elé legégetőbb nehézségeit.* Ha életének csüggeteg örömtelensége nyomja legnagyobb teherként, – akkor azt. Ha képmutató tisztátalanságától akar megszabadulni, – azt. Ha szegényes, önző életét utálta meg, – azt.

Kettőre kell vigyáznia. Arra, hogy ne vesszen óhajtása általános semmiségbe, hanem *reá szegeződjék a legkonkrétabb életmozzanatokra,* melyekben örömtelensége, vagy tisztátalansága, vagy önzése megnyilvánul.

És még fontosabb, hogy óhajtása őszinte legyen: *akarjon valóban – minden áron, melyet esetleg megkövetel tőle e lépés – az új típusra átalakulni.*

Elképzelhetetlen, hogy ha ily alapos és őszinte kéréssel bízva fordul Jézus láthatatlan, de közellévő személyiségéhez, és a róla szóló iratokban feljegyzett jellemképével gyakran foglalkozva, alkalmat ad neki hatását érvényesíteni, – rövidesen ne élné át a csodálatos változást, mely minden kételyét el fogja oszlatni Jézus hatalmára vonatkozólag. *Ha egyszer egész működését az ilyen egyéneket átalakító munkára összpontosította, ebben kell majd életének megnyilatkoznia, s aki ezért keresi, megtalálhatja őt.*

Az élő Jézus közösségében

Maradhatnak elméleti kérdések – hol nincsenek ilyenek? – de gyakorlati nehézség ezek után nem állhat senkinek útjában, hogy Jézust hazaszeretete eszményéül válassza és kövesse.

Minél súlyosabban érzed, hogy alkalmatlan vagy az új típus terjesztésére, mert magad is a régi rabságát sínyled: annál felségesebb alkalmad van megtapasztalni, hogy Jézusnak egykori nemzeti programja kiterjed a te hazádra s abban éppen reád is.

S ha megláttad, hogy a veled folytatott baráti, benső érintkezése új, boldog, tiszta, szolgálatkész emberré teremtett, nincs jogod kételkedni abban, hogy ugyanez a szándéka és képessége megvan minden honfitársad iránt. Azzal a bizalommal foghatsz hozzá a veled érintkező emberek átalakításához, hogy a te szavadon át ő szól hozzájuk, a te munkád által az ő ereje jut el hozzájuk, s a te baráti közösséged az ő átformáló szeretetének körébe emeli őket.

Mint a magad, úgy a barátaid életét is a végtelenül hatalmas és végtelenül szerető személyes Istennel fogja összekapcsolni, s bennük is ki fog fejlődni a rajtuk ismét túláradó bátor optimizmus, a belőlük még tovább terjedő gyökeres tisztaság, s róluk megint sokakra átragadó, égő szolgálatkészség.

Nem láttad még, hogy milyen propagatív ereje van az egyszerű személyes hatásnak a régi rossz típus terjesztésében? Nem döbbentett még meg, hogy egy boldogtalan ember rövid napok leforgása alatt hogy megkeserítheti öt másiknak egész életfelfogását? Hogy egy diáktársad máról-holnapra hogy viheti be tíz másiknak életébe azt a mételyt, mely hazug képmutatásra kényszeríti, – s hogy egy önző ifjú légkörében hány másnak is megfagy még meglevő kevés lelkesedése, mellyel nagy, önzetlen céloknak áldozott?

Ugyanezt a hatalmas eszközt az ellenkező irányban értékesíteni, baráti hadjáratot folytatni, mely boldog, tiszta, erős embereket ejt zsákmányul a nemzet jövendője számára: ezt a programot tűzi ki elénk Jézus Krisztus s ehhez kínálja elégséges erejét.

Az égen borús, nehéz fellegek között hány lecsapni kész vércse, héja kóvályog!

„Én egybe **akarom** gyűjteni a te fiaidat, miképpen a tyúk egybegyűjti kis csirkéit az ő szárnyai alá.”

És ti? **Akarjátok?**

A M. E. K. Dsz. lapja

a „D i á k v i l á g”

megjelenik – julius
és augusztus kivételével – havonként

IV. évfolyam

Előfizetési díja:

1 tanévre 2 korona (diákoknak 1 kor.)

Megrendelhető a kiadóhivatalban (Bpest. IX., Ráday-u. 23. I. 1.)

Nehány felvilágosító szó
a Magyar Evangéliumi Keresztyén
Diákszövetségről

(Budapest, IX. Ráday-utca 23, I. em. 1.)

A M. E. K. Dsz. célja.

„...az ország egyetemein, akadémiáin, tanítóképzőiben olyan diákegyesületek létrehozása és fejlesztése, melyeknek célja a diákokat Jézus Krisztusban, mint isteni Úrban és Megváltóban való hitre vezetni s az Ő szolgálatában való életre és munkára megnyerni és abban erősíteni".

(Az alapszabályból.)

A M. E. K. Dsz. alapelvei.

Az evangéliumi keresztyénséget nem mint külső szokások és hagyományos nézetek fenntartásában kimerülő „vallásosságot", hanem mint **az egész életet átalakító és betöltő hatalmat** akarjuk fejleszteni és erősíteni.

Nemzetünk lelki megújhodásának legfőbb érdeke az, hogy **jövendő vezetői**, a jelen diákjai találjanak valóban értékes: tiszta, tartalmas és boldog életet.
A diákság között folytatandó munkára elsősorban, mint **legalkalmasabb munkásoknak:** maguknak a diákoknak kell egyesülniük.

Nem egyleti szervezkedésre van először szükség, hanem **magára a munkára.** Nem tömegek megmozgatásával, hanem **egyének megnyerésével** érhetünk el igazi eredményeket.

A M. E. K. Dsz. létjogosultságát

bizonyítja **munkájának szükségessége.** Diákságunk lelki életén sok szomorú jel mutatja az erőteljes keresztyén hatások hiányának – sokszor végzetes – következményeit.

Bizonyítja **eddigi munkája.** Rövid idő alatt gyökeret vert a fővárosi diákságban és vidéken is, a legtöbb protestáns főiskolai központon, csendes munkájával már nem egy diák életére döntő befolyást gyakorolva.

Bizonyítják a **külföldi példák.** Több. mint 40 országban végzik bevált munkájukat hasonló célú szövetségek, a Keresztyén Diákok Világszövetségének egyesítő hatása alatt.

Kiktől kér támogatást a M. E. K. Dsz.?

Akik szívükön viselik nemzetünk jövőjét, akik a diákságban látják letéve annak sorsát,
akik ismerik diákságunk lelki életének nagy bajait,
s akik e bajokat a keresztyénség erejével tartják orvosolhatónak.

A támogatás módjai:

Adományok (tetszés szerinti összeggel).
Segélyező tagság (5 korona évente).
Pártoló tagság (10 korona évente).

Bővebb felvilágosítással szolgál

a M. E. K. Dsz. központi irodája
(Budapest, IX. Ráday-utca 23, I. em. 1.)

***

NEMZETÜNK JÖVENDŐ HIVATÁSA.

ÍRTA: IFJ. VICTOR JÁNOS
A MEKDSZ FŐTITKÁRA.

A MEKDsz. 1915. évi debreceni nyári
gyűlésén tartott előadás

Kiadja a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség

*

D I Á K V I L Á G

A Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség lapja.
Megjelenik minden hó elején (júl. és augusztus kivételével).

Tartalmaz: hitvédő, ébresztő, mélyítő cikkeket, híreket a hazai s a külföldi diákmozgalomból, könyvismertetéseket, stb. stb. Elsősorban a diákokhoz, a művelt közönséghez szól.

Előfizetési díj

diákoknak 2 korona egész évre, másoknak 3 korona egész évre,
Féléves előfizetést is elfogadunk.
Az előfizetései díj a kiadóhivatalba küldendő:
Budapest, VIII. Üllői-ut 16/B.

!!! Terjesszük a Diákvilágot !!!

I. Nemzeti hivatás és keresztyénség.

Tárgyunkat: nemzetünk jövendő hivatását a keresztyén hit megvilágításában akarjuk megvizsgálni. S ezért nem kell mentegetőznünk. Nem mesterkélt dolog a keresztyén világnézet távlataiba beleállítani egy nemzet jövendő hivatását. Nem egymás számára idegen dolgokat kapcsolunk össze, amikor a nemzeti hivatás gondolatát a keresztyénség alapmeggyőződésével összefüggésben tekintjük. Sőt kétségbevonhatjuk a nemzeti hivatás hitének és vizsgálatának jogát akármilyen más alapon. Más világnézetnek, mint a keresztyénségnek légkörében, idegen plánta a nemzeti hivatás gondolata, – csak addig él meg, míg eredeti hazájából magával hozott erői tartják. A nemzeti hivatás lényegében véve keresztyén gondolat.

Bizonyságául ennek elég rámutatni a gondolat eredetére. Több szempontból egészen modern gondolatnak tarthatnánk. Erre vallana a nemzeti öntudattal való szükségképpeni összefüggése. Lehetett-e szó nemzeti hivatásról addig, míg a nemzeti eszmének hatalmas ébredése a XIX. század elején talpra nem állította a népeket? A nemzeti hivatás gondolata mintha csak egyik gyümölcse volna annak a hatalmas szellemi erőfeszítésnek, amellyel Európa nemzetei lerázták magukról annak az időnek mesterséges, autokratikus államépítő terveit, mindegyik érvényesíteni igyekezvén a maga életének sajátos igényeit.

Azután meg elképzelhetetlennek látszik a nemzeti hivatás gondolata anélkül a történelmi gondolkodás nélkül, melyre a legutóbbi évtizedekben jutott el az emberi szellem. Csak a XIX. század filozófiai és természettudományi munkájának öröksége az, hogy a történelemben is fejlődést, összefüggő, egységes, kibontakozó drámát tudunk látni, melyben minden kornak és minden résztvevőnek megvan a maga jelentős szerepe. Még nem régi dolog, hogy egyes nemzetek történetét nemcsak magukban véve szemléljük, hanem azoknak az értékeknek szempontjából is, melyekkel más nemzeteknek és az egész emberiségnek életét gazdagították meg.

De az igazság mégis az, hogy a nemzeti hivatás gondolata nem újdonság az emberi gondolkozás világában. Ha az újkor legújabb évtizedei hozták is megint úgy forgalomba, hogy ma nagy mértékben mozgató ereje a nemzetek életének, eredete mégis a messze ókorba nyúlik vissza. Csak úgy járt, sok más nagy gondolattal együtt, mint egyes hegyes vidékek folyóvizei. Miután már jó uton öntözték a völgyeket, és díszítették a tájat, a vidék sajátos földtani alakulásai miatt eltűnnek, elvesznek, s csak amikor újabb kedvező rétegeltolódások kerülnek pályájukba, akkor bukkannak megint napfényre, hogy részt vegyenek a felszín életében.

A nemzeti hivatás gondolata is már évezredekkel ezelőtt történelmet alakító erő volt. Nem ugyan a klasszikus népeknél. A görögöket odakapcsolta a közös magasabb műveltség tudata a barbaroszokkal szemben, – de soha nem jutott eszükbe, hogy ezt a kultúrközösséget valamilyen „nemzeti hivatással" felruházottnak tekintsék a megvetett többi fajtával szemben. A római polgárság is erős közösségi tudatot teremtett az egész imperium óriási területén. De mindig csak kiváltságokat jelentett, sohasem felelősséget valami hivatásnak betöltése szempontjából.

A földközi tenger délkeleti sarkában, egy félreeső zugban találjuk meg azt a népet, mely rövidéletű független virágzása és évszázados küszködése és elnyomatása alatt feljutott annak a gondolatnak a magaslatára, hogy az emberiség életében *missziója* van, melynek betöltésére senki más, hanem éppen ő van kirendelve. A zsidó népet tanították meg vezetői a „választott nép" öntudatára. Igaz ugyan, hogy a nép nagyon is hajlandó volt ezt a választottságot a görög hiúság és a római büszkeség mintájára úgy felfogni, hogy gőgös lenézésben részesítette csak a többi „közönséges" pogány népet. De a nemzet legjobbjai, és élükön azoknak a lánglelkű

vezéremberekneknek évszázados sorozata, akik oly fényes kincsét képezik Izráel történetének: a próféták, állandó harcot folytattak ez ellen a tendencia ellen. Az egész prófétizmus nem más, mint ünnepélyes, sokszor félelmes „memento" Izráel életében a nemzeti hivatásra vonatkozólag. Működésük folytonos tiltakozás az ellen, mintha Isten a zsidó népet azért választotta volna ki, hogy annak hiúságát legyezze ezzel, és mintha az a „szövetség", melyre a néppel lépett, minden körülmény között feltétlen védelmet és boldogulást biztosítana annak. Hirdették, hogy a szövetség kétoldalú: Isten feltételekhez kötötte ígéretét, és ha a nép azokat be nem tölti, engedetlenségéért és hűtlenségéért éppoly pusztulással lakolhat, mint akármely más nép. Legmagasabbra szárnyaló próféciáikban káprázatos látomásokat festenek arról, hogy milyen céljai vannak Istennek Izráellel, hogy milyen szerepnek betöltését várja el tőle, és azután, de csak azután és az által, milyen boldogságra akarja emelni.

Az Újtestamentum annyira az egyénre fordítja figyelmét, hogy a nemzeti hivatásnak ez az ótestamentumi gondolata nem igen jut szóhoz benne. De azért a keresztyénséget előkészítő ótestamentumi fejlődésnek ez a hatalmas gondolata nem veszett el a keresztyénségben. Sőt éppen az által, hogy az egyén általános emberi értékét helyezte középpontba, eltekintve minden nemzeti meghatározottságtól, minden nemzetnek egyaránt nyitva álló közkincsévé szabadította fel a nemzeti hivatás gondolatát. Minden nemzet, mivel Isten számára egyenlően értékes egyénekből áll, éppúgy valamilyen rendeltetésre, isteni célra való kiválasztottnak tekintheti magát, mint hajdan Izráel!

Sőt már maga a prófétai gondolkodás is felemelkedett olykor arra a magaslatra, ahonnan minden népnek tarka, nyüzsgő élete Istentől kiszabott parancsok és feladatok munkaterének látszott. El fog jönni az az idő, jövendöli például Ézsaiás, amikor Isten akaratának ismerete és teljesítése nem lesz Izraelnek kizárólagos tulajdona, hanem a népek, iskolába járva hozzá, szintén meg fogják tanulni Istennek az ő számukra kijelölt akaratát, és egymást kölcsönösen buzdítva és segítve igyekeznek rendeltetésüket betölteni. Így hajnalodik fel az a korszak, amelyben az emberiség élete nemzeti összeütközésekből kigyógyult harmonikus összeműködéssé válik, s a népek „fegyvereikből kalapácsot csinálnak, és dárdáikból metszőkéseket, és nép, népre kardot nem emel és hadakozást többé nem tanul." (Ézs. 2,1-4.)

Nem is lehetett másképpen: a nemzeti hivatás gondolata szükségképpen ugyanabból a gyökérből kellett, hogy kisarjadzék, mint a keresztyénség. A zsidó vallási gondolatvilágban ugyanis nem valami esetleges helyet foglal el ez a gondolat, nem véletlenül felmerülő csodajelenség, hanem az egész gondolatvilággal szervesen összefüggő, minden szálával mélységében gyökeredző mozzanat. Éppen ezért van értéke annak a megállapításunknak, hogy a nemzeti hivatás gondolatát a keresztyénség előkészülete vetette fel. Hiszen találkozunk az ókor népeinél máskor is szórványosan felcsillanó modern gondolatokkal, újkori eszmék anticipálásaival. De ezek a lángelme játékos eltalálásai, csodálatos intuíciók, melyek semmi logikus összefüggésben nincsenek az illető egyén, vagy nemzet, vagy kor világnézeteivel, s azért nem is bizonyítják annak a világnézetnek semmiféle igényét. De itt szükségképpeni belső összefüggéssel van dolgunk. Az az istenismeret, melyből az egész zsidó vallási élet folyt és fejlődött, s amely a keresztyénségben jutott teljes kibontakozásra, elmaradhatatlanul maga után vonta a nemzeti hivatás nagy gondolatát is. Ha a világot és benne az emberi történelmet is nem személytelen, közömbös hatalmak véletlen játéka hozta létre, hanem minden történést személyes, élő Isten okoz és igazgat, értelmes, kegyelmes szándékok megvalósítására, akkor mindennek a világban célja van, és nem utolsó sorban a nemzetek élete is rendeltetést szolgál.

S amilyen érthető, hogy egy ilyen alapmeggyőződés világánál a nemzeti élet szükségképpen a nemzeti hivatás hordozójaként jelenik meg, éppoly bizonyos az is, hogy csak ez az alapmeggyőződés lehet jogos alapja a nemzeti hivatás gondolatának. Minden olyan történelmi felfogás, mely a történelemben nem isteni terv kibontakozását látja, túllép a maga jogos határain,

ha nemzeti hivatásról beszél. Tekintsük meg például ebből a szempontból azoknak a felfogásoknak, melyek Isten nélkül magyarázzák az emberiség történelmét, két alaptípusát.

Egyfelől áll a történelmi materializmus, a történet magyarázatára következetesen átvitt anyagelvűség. Ha ezen a világon minden, s az emberi élet is csak anyagi processzus, akkor a történelem okai és magyarázatai is teljesen megtalálhatók a fizikai természet világában. A nemzet nem egyéb, mint anyagi életérdekek, gazdasági szükségletek előnyösebb kielégítésére létrejött kapcsolata az egyéneknek. Semmiféle szorosabb, kötelezőbb szál nem fűzi az egyént nemzetéhez, mint az, hogy annak a nemzetnek szervezeti, kollektív életében nagyobb jólétet, megélhetési előnyöket talál, mint a magános életben. Amely pillanatban rájön, hogy egy másik nemzet körében még kevesebb erőkifejtéssel még előnyösebb helyzetet szerezhet magának, teljes joga van hazát cserélni. Senki sem állíthatja fel vele szemben a követelményt: „Áldjon, vagy verjen sors keze, itt élned, halnod kell!" Mihelyt kitűnne, hogy a nemzetek különálló életükről lemondva, és egy nagyobb tömegbe olvadva előnyösebben elégíthetnék ki tagjaik gazdasági érdekeit, jogossá válnék a nemzetek öngyilkossága, s a szürke világpolgárság uralma. És viszont: ha egy nemzet életén belül valamelyik csoportnak hátrányára van anyagi érdekei szempontjából a nemzet berendezkedése, jogossá válik a nemzeti kötelék szolidaritását teljesen szétszaggató legkíméletlenebb osztályharc is a megrövidített érdekek védelmére. Így fest a nemzet fogalma materialista alapon.

Kétségtelenül nagy előnye ennek a történetbölcseletnek a pozitivizmusa. Pontosan kimutatható tények világos összefüggésén épül fel. Dicsekedhet azzal az egzaktsággal, amely többékevésbé tulajdona minden anyagi téren mozgó tudománynak. Kétségtelen, hogy a nemzetek megszületését és továbbfejlődését minden alakuláson át gazdasági okok kísérik. A földnek termékei, melyekkel az ember anyagi szükségletét fedezi, vagy pedig azoknak hiánya, azok a módok és berendezések, melyek egy adott korban ezeknek a termékeknek feldolgozását, forgalomba hozását és elosztását megkönnyítik, vagy megakasztják: kimutathatólag döntő jelentőségű történelmi tényezők.

Anélkül, hogy most perbe szállnánk ezzel szemben e felfogás végzetes hibáival, a mi szempontunkból elég azt megjegyezni, hogy ezen az alapon nemzeti hivatásról nem lehet szó. Az így felfogott nemzetnek csak egy teendője lehet, mint egy termelők és fogyasztók szövetkezetének: gondoskodni tagjainak minél könnyebb anyagi boldogulásáról. Ez fogja eldönteni magatartását más nemzetekkel szemben is. Békés szövetségre lép majd velük, ha abból gazdasági előnyök származnak, de minden erejével bukásukra vagy megbénításukra fog majd törekedni, ha gazdasági érdekeinek útjában állnak. Lesz barát vagy ellenség, fog emelni vagy fojtogatni, terjeszt áldást vagy átkot, – de a szó igaz értelmében hivatást sem nem tűzhet ki, sem nem tölthet be az emberiség életében.

Ezzel szemben áll a kultur-idealizmus történelmi felfogása. Óriási különbség választja el amattól. Itt az ember már nem az anyagi természet része csupán, hanem abból egy magasabb, szellemi életkörbe felemelkedő valóság, akinek az a rendeltetése, hogy önnön szellemi képességével, munkássága által kifejlessze a maga életét. Az ember, mint természeti lény, mindig ugyanaz a nyersanyag marad, de igazi hivatásának, a művelődésnek útjain lépve, bámulatos lehetőségeket sejtet. Ezeket valóságra váltani: mindig tökéletesebbre kifejlesztett emberi életet élni, mindig több oldalú, gazdagabb, mélyebb kulturát kiépíteni, – ez az általános emberiség életének a feladata és értelme nemzedékről nemzedékre, évezredről évezredre. Ez a fejlődés azonban nem egyetlen mederben halad célja felé. Éppen az emberi életben rejlő lehetőségek gazdagsága miatt, a megvalósulásra törekvő általános emberi eszme dús sokoldalúsága miatt a fejlődés útja ágakra oszlik. Így születnek meg a nemzetek. Minden nemzet letéteményese az emberi eszme egy bizonyos töredékének, melynek nemzeti sajátosságait köszönheti, s melynek ereje hajtja előre évszázados útján. Minden nemzet az emberi életnek más-más színű, más-más fajtájú kulturáját valósítja meg. És így az egyes nemzetek

változatos munkájából tevődik össze, és keresztül-kasul érvényesülő kölcsönhatásaikból fejlődik ki mind tökéletesebbé az egész emberiség közös ideálja.

Ezen az alapon minden nemzet felbonthatatlan szellemi egységet képez. Egyesíti nemzeti géniusza, melynek hordozója és kifejlesztője. Ennek a közös nemzeti szellemnek örököse minden egyéni tag, és ezért: „A nagy világon e kívül nincsen számodra hely". Elszakadva a maga nemzetétől, melynek szellemébe beleszületett, és még inkább belenevelődött, más nemzet kötelékében csak élősdi, idegen elem lehet. Otthon nem érezheti magát másutt, ha kulturlény akar lenni, mint a maga nemzeti művelődésének munkaterén. Ezen az alapon egy nemzet életét megszüntetni, vagy hátráltatni akár összeolvasztási kísérletek, akár bomlasztó belharcok által, a legszentebb emberi értékek elleni bűn. Látszólag elég jogosultságot nyújt mindez a nemzeti hivatás gondolata számára. Ha minden nemzet egy sajátságos géniusz letéteményese, világos, hogy kötelező hivatása ezt teljes erejéből kifejleszteni; önmagát minden lehetőségével realizálni, és így kivenni részét az egész emberiség fejlődéséből.

De hát szilárdul áll-e maga ez a fundamentum, hogy a nemzeti hivatás gondolatát teljes kötelező súlyával elbírja? Ott mutatkoznak nagy gyengéi ennek a történetfelfogásnak, ahol a történelmi materializmusnak az erőssége van: azok a tényezők, melyekkel operál, nem egzakt pozitívumok. Mi az a nemzeti géniusz, az a nemzeti szellem, ami egy-egy nemzet életét irányítja, hogy benne önmagát realizálja? Felségesen igaz absztrakciók, amik azonban objektív valóságban – nem léteznek. A nemzet csakis egyes tagjaiban van meg, – ezektől különállva, ezek fölé helyezve, mint valami magasabb lény, – költői szimbólumnak igaz, de bölcseleti fogalomnak ködös, fantasztikus, valótlan. Egyáltalán milyen jogon beszélhetünk az emberi ideálról, amikor a valóságban az emberi élet annak csak torzképe, legjobb esetben is nyomorultul szegényes, hiányos mása? Mi a garancia arra, hogy az emberi élet vívódásának itt az anyagi természet közepette csakugyan az az értelme és célja, hogy a szellemnek ezt a diadalát, az ideális kulturát, a tökéletességre fejlesztett emberi életet megvalósítsa? Észszerű-e akkor küszködni és fáradni a nemzeti géniusz realizálásának évszázados hivatásával, ha talán az egész emberi kulturfejlődés nem más, mint kiábrándulásra ítélt álmodozás? Nemzeti hivatásról csak akkor lehet szó, ha biztos, hogy egyszer csakugyan lesz a kulturának olyan teljessége, amelybe beletorkollik majd a mi nemzetünknek is sok vérrel, verejtékkel, könnyhullatással kitermelt minden sajátos értéke. Lesz-e valamilyen elégtétel, ami a jelenben érdemessé teszi már a nemzeti kulturmunka fáradságait és áldozatait, ha az eredmény a késő jövő bizonytalanságának ködében vész el?

Hogy e tekintetben milyen kényes pontjai vannak az egyszerű kultur-idealizmusnak, kitűnik akkor, amikor a történelmi materializmus egzaktságával kerül szembe. Mikor ez utóbbi az anyagi természettel való összefüggéséből, sőt éppen ahhoz tartozásából magyarázza egymás után a történelem alakulatait, az idealista felfogás nem tagadhatja le a tényeket, a gazdasági erők munkáját, de nem igen tud velük mit csinálni. Tiltakozik az ellen, hogy a történelmet pusztán anyagi erők játékának tüntessék fel, de félénk idegenkedéssel kerüli annak a kérdésnek erélyes tisztázását, hogy mégis hogy juthatnak ilyen döntő szerephez anyagi okok a szellemi kultura kifejlődésében? Mivel nem alapozhatja meg e felfogás kellőképpen a szellemi élet létjogát ebben az anyagi mindenségben, azért kényes kérdés számára a kettőnek határérintkezése. A háttérben elintézetlenül ott lappang az a kétely, hogy hátha az egész szellemi kultura, melynek tanui és részesei vagyunk e földön, nem más, mint az anyagi mindenség felszínén kibuggyant múló buborék, mely elpukkan, mihelyt mostohalelkű szülőanyja, az anyagi természet visszatemeti magába a kölcsönadott erőket. Ezért a struccviselkedés azokkal a tényekkel szemben, melyek azt bizonyítják, hogy az emberi kultura csakugyan bele van ágyazva az anyagi természet oksági hálózatába.

Ezekkel szemben hallgassuk meg a keresztyén történetbölcseletnek mondanivalóját. Klasszikus tolmácsát találjuk Pálban, a keresztyénség nagy úttörő apostolában, aki az athéni

Aeropáguson tartott beszédében ezt a magyarázatát adja a történelemnek: „Isten, aki teremtette a világot és mindazt, ami abban van....az egész emberi nemzetséget egy vérből teremtette, hogy lakozzanak az egész földnek színén, meghatározva eleve rendelt idejüket és lakásuknak határait, hogy keressék az Urat, ha talán kitapogathatnák Őt, jóllehet bizony nincs messze egyikünktől sem, mert Őbenne élünk, mozgunk és vagyunk."

A kulcs, mellyel a keresztyén ember számára minden rejtély megnyílik: Isten. Nem valami elvont fogalom a számára ez, amit betanítottak vagy bebizonyítottak neki, hanem a legközvetlenebb személyes tapasztalat bizonysága. Isten olyan állandó és elháríthatatlan élmény számára – „Őbenne élünk, mozgunk és vagyunk", – hogy ennek megvilágításában lát és vizsgál mindent: az emberiség történelmét is. A történelem is Isten műve, benne is Isten tervei bontakoznak ki, és Isten céljai valósulnak meg.

Ebben a történet-szemléletben szóhoz jutnak a történelmi materializmus pozitívumai. A keresztyén lélek nem fél szemébe nézni annak a ténynek, hogy minden történelmi alakulás benne gyökerezik az anyagi világ oksági összefüggésében. Nincs oka félteni az emberiség szellemi kulturáját az anyagi természet hatalmától, mert tudja, hogy az egész anyagi világ is, minden hatalmával együtt, a személyes, teremtő Szellemnek hatalmában van. A természet fizikai hatalmai sohasem nyelhetik el az ember magasabb értékeit, mert maguk sem egyebek, mint eszközök annak az élő Istennek kezében, aki az ember legnagyobb értékeit akarja valósággá testesíteni. És mint ahogy az egész emberiség szellemi élete az anyagi mindenségnél is hatalmasabb Isten szellemi valóságában bírja alapjait, úgy az egyes nemzetek szellemi élete is belőle, az Ő tervező és munkás akaratából folyik. Igaz, hogy egy-egy nemzet megszületésénél és kifejlődésénél hatalmas gazdasági okok dolgoznak, de hogy ezekkel szemben a nemzeti élet szellemi lényegét biztosítsa, a keresztyén ember nem kénytelen a nemzeti géniusz mitikus hatalmait felvenni. Elég tudnia azt, hogy a leganyagibb okok mögött is Isten rendező szándéka rejtőzik, s azért azokon keresztül feltétlen szellemi célok valósulnak meg. Amint Pál kifejezi: „Isten... az emberi nemzetséget teremtette, hogy lakozzanak a föld színén, meghatározva eleve rendelt idejüket és lakásuknak határait..." A földrajzi helyzet minden adott anyagi tényezője, s a kornak berendezése, mely e tényezőknek érvényesülési kereteket szab, ezek a gazdasági hatalmak valóban nemzeteket teremtő és alakító okok, de mögöttük Isten van, aki ezek által bontakoztatja ki csodálatos, előre megszabott terve szerint a nemzetek és bennük az emberiség életét.

Ezért, amilyen kevés oka van a keresztyén történet-felfogásnak arra, hogy a történelmi materializmus egzakt eredményeitől idegenkedjék, és absztrakt, ködös eszmék oltalmába meneküljön, mint a kultur-idealizmus, éppoly lehetetlen számára a történet gazdasági összefüggéseinél megállni, és bennük a történelem elégséges magyarázatát látni, mint ahogy azt a történelmi materializmus teszi. Elismeri, hogy ami az emberiség történelmében végbement, az mind gazdasági okoknak befolyása alatt állt, mint ahogy a legmagasabb röptű madár sem rázhatja le magáról a nehézkedés hatalmát. De amint hazudna az, aki csak annyit mondana a kőszáli sasról, hogy az is éppúgy rabja a gravitációnak, mint a hüllő, úgy hazugságnak tartja a keresztyén lélek azt a felfogást, mely a gyomor igényeivel akarja megértetni velünk a nemzetek egész történelmét. Az anyagi világ, a természet, a gazdaság erők csak a bázist nyújtják, melyen át Istennek mélységeiből kiemelkedik és kiépül az emberiség szellemi élete. A történelem igazi értelmét azok a célok adják meg, melyek az emberi lélekben valósulnak meg, s melyeknek minden anyagi összefüggés csak a kitermelő talaját képezi, de nem a létforrását.

Ezeknek a szellemi céloknak közelebbi meghatározásánál domborodik ki a keresztyén felfogás igazi sajátsága. Az emberi életnek legfőbb értékét az az isteni kapcsolata adja meg, mely a keresztyén lélek legbensőbb tapasztalata. Minden, ami az emberiség történetében végbemegy, ennek az Isten és ember közötti közösségnek a szolgálatában áll. Pál szavai szerint az emberiségnek életcélja, melynek megvalósítására Isten rendelte, az „.....hogy keres-

sék az Urat, ha talán kitapogathatnák és megtalálhatnák Őt...” Azok a fizikai feltételek, melyek közepett egy nemzet létrejön, és sajátos kifejlődést nyer, csak alkalmat nyújtanak ennek a célnak: Isten megismerésének a szolgálatára. Az emberi élet természete olyan, hogy igaz mivoltát csak az örökkévaló, végtelen Istennel kapcsolatban fejtheti ki. Ez a kapcsolat lényegbeli. Akkor is megvan, amikor az ember nincs tudatában. „Isten ...bizony nincs messze egyikünktől sem, mert Őbenne élünk, mozgunk és vagyunk.” De az embernek olyan életre kell eljutnia, amelyben öntudatosan ismeri Istent, s amelyben ez az istentudat hatja át minden életnyilvánulását. Isten az anyagi világ minden ellenállásán keresztül és annak minden akadályát legyőzve az ember öntudatos istenismeretében akarja kifejezésre juttatni magát. Az egész teremtettség célja és értelme: az Istent igazán ismerő emberiség. Ennél kevesebbel a keresztyénség nem éri be. Elhibázottnak és vesztesnek tekint minden kulturát, mely ide fel nem emelkedik.

Már most igaz, hogy Pál apostol retrospektive, a Krisztus előtti évezredekre vonatkozólag állítja fel elsősorban ezt a történelem-magyarázatot. A néptömegeknek azt a tehetetlen, vergődő, és azért mégis legyőzhetetlen törekvését tárja elénk, melyről a keresztyénségen kívüli vallástörténelem számol be oly megdöbbentő fejezetekben. Kiemelkedni az emberi élet korlátaiból és valami magasabb valósággal kapcsolatba jutni, s abban megtalálni az élet igazi értelmét: ezért a célért lobogott az áldozatok tüze, ezért folyt oly temérdek vér, ezért vetette alá magát az ember nélkülözéseknek és önsanyargatásoknak évezredeken át. Mégpedig anélkül, hogy igazi kielégítést nyert volna. Mint az éjszakába tévedt gyermek, tapogatózott, keresgélt az emberiség Atyja felé. Minden nemzet más-más irányban. Mindegyiknek a maga sajátos földrajzi és korbeli elhelyezkedésénél fogva alkalma volt az emberi életnek más-más tapasztalat-tömegét felhalmozni s abból más-más sejtéseket, félelmeket és reménységeket meríteni az Istenről. Így mindegyik más-más színekkel és mozzanatokkal járult hozzá ahhoz a fenségesen borzasztó vallástörténeti panorámához, melyben az emberiséget a maga élete nagy titkával: Istenének megismerésével látjuk birkózni.

Krisztus megjelenése ezek után új korszakot jelent a keresztyénség tapasztalata és vallomása szerint. Amióta Ő elvégezte munkáját e földön, Isten többé nem ismeretlen hatalom számunkra, kit a sötétségben kell kitapogatni. „Aki engem látott, az Atyát látta” – mondta Ő maga, és szavára minden követőjének megpecsételő visszhangja hangzik évezredek óta már. Ő a maga belső világában és annak kiélésében úgy megtestesítette Istent számunkra, hogy az istenkereső ember teljes kielégülést talál benne. A nyugtalan, lázas tapogatózás után a biztos eredmény békessége tölti el azt, aki Jézus Krisztushoz fordult Istenért.

De ez nem akadálya annak, hogy Pálnak a Krisztus előtti történelemre felállított magyarázatát ne alkalmazzuk éppoly érvénnyel a Krisztus utánira is. Az, hogy Krisztusban végleg adva van az emberiség számára Isten ismerete, nem jelenti távolról sem, hogy további haladásnak nincs már útja. Sőt éppen azért, mert Istennek teljessége lett valósággá számunkra Krisztus életében és munkájában, ennek a mérhetetlen gazdagságnak igazi kifürkészésére végtelen pálya nyílik meg az emberiség előtt. Krisztus annyit változtatott a helyzeten, hogy többé nem sötétségben tapogatózunk a bizonytalanságnak és reménytelenségnek kínjaitól gyötörve, hanem „világosságban” járunk; egy előttünk ismerős Istennek mind teljesebb megismerésén fáradva, de a legcsekélyebb kezdő eredményben is boldogító zálogát bírva további biztos eredményeinknek, s egykor a teljes ismeretnek. Nem valami fénytelen földalatti üregben kutatunk vízerek után, amiket halk csörgedezésükről sejtünk, hanem a felszínre áradó dús forrásból merítünk mind többet és többet. Értsük meg, hogy Istennek ez a kiismerése is nem elmélet, hanem az élet dolga. Hogy Jézus Krisztusban milyen Isten áll előttünk, annak megismeréséhez csak egy út vezet: a valóságos élet ezer változatos viszonylataiban és helyzeteiben kitapasztalni és értékesíteni Jézus Krisztust. Miközben gyakorlati életünknek mind szélesebb területeit vonja be csodálatos irányító és alakító hatalmának varázskörébe, – így dereng fel előttünk mindig

öntudatosabb ismerete annak, akiben „élünk, mozgunk és vagyunk”. S az egész emberiség akkor jut el majd nagy szellemi céljának: Isten együttes ismeretének megvalósítására, amikor a maga egészében Jézus Krisztusból merített életet él.

Ennek a távoli, de dicsőségében egész közelről vonzó világcélnak szolgálatában találják meg hivatásukat a nemzetek. Ez a keresztyén felfogás a nemzeti hivatásra vonatkozólag. Ha Isten „eleve elrendelte idejüket és lakásuknak határait”, ha az emberiség élete természeti, anyagi feltételei miatt isteni terv szerint differenciálódott, ennek jelentősége az, hogy mindegyik nemzet a maga sajátosan kialakult életében sajátos helyzetekben tapasztalhatja ki és értékesítheti a Jézus Krisztusban megtalálható Istent, és így sajátos vonásokkal járulhat hozzá az egész emberiség felhalmozódó, kiépülő istenismeretéhez. Nem minden nemzet hivatása egyforma jelentőségű. Vannak nemzetek, melyeknek élete több, vannak, melyeké kevesebb alkalmat nyújt Jézus Krisztus mélységeiből új értékek kiaknázására. Különbözőképpen rendezte el Isten azokat a feltételeket, melyek egy nemzet életének kifejlődését eldöntik. Vannak földrajzi fekvések, melyekben egy nemzet élete egyhangú és egyszerű. Viszont vannak földrajzi fekvések, melyek a megoldásra váró feszült problémáknak egész halmazával teszik nehézzé, válságossá egy nemzet életét. Másfelől vannak korszakok is, melyeknek egész menete szinte meddő nagyobb nemzeti életkérdésekben, míg másfelől jönnek korszakok, melyek valósággal hemzsegnek az egymásra torlódó, sürgős nemzeti feladatoktól. Minden nemzet kötelessége a maga fekvésének adottságából és korának fejleményeiből származó életkérdéseit öntudatosan felfogni, bennük isteni kihívást látni annak a kijelentésnek kipróbálására, amit Jézus Krisztusban adott magáról Isten, s a belőle merített erőkkel úgy megoldani azokat az életkérdéseket, hogy így a jövendő nemzedék s az egész emberiség számára újabb istenismeretet építsen bele a történelem tényeibe. Minden nemzetnek ki kell váltania Jézus Krisztus csodálatos, hatalmas személyiségéből azokat a hatásokat, amiket éppen ő válthat ki sajátos problémáival, és így kell hozzájárulnia Istennek e világban mind világosabban kibontakozó dicsőséges arculatához.

II. Három nagy feladat.

A mi nemzetünk jövendő hivatásának megállapításánál is ez a szempont vezethet csak: meg kell keresnünk azokat a nemzeti feladatokat, melyek a mi földrajzi elhelyezettségünkből és a mi történelmi fejlődésünkből folyólag ránk várnak, s amelyeknek megoldása közben alkalom nyílik Isten új mélységeinek és gazdagságainak a kitapasztalására. Olyan feladatokat kell keresnünk, melyeknek megoldásában számíthatunk Istenre, mivel összhangzásban vannak azzal, amit eddig megismertünk belőle, – és amelyeknek megoldásához szükségünk is van Istenre, mivel minden emberi erőt meghaladnak a bennük rejlő nehézségek. Nem vezethet nemzeti hivatás betöltésére olyan törekvés, mely céljait nem a Jézus Krisztusban adott istenismeret világánál vizsgálja és mérlegeli. És éppúgy nem vezethet nemzeti hivatás betöltésére az olyan törekvés sem, mely csak az útjában álló nehézségekre és az emberi tökéletlenségekre tekintve nem meri magasra tűzni céljait. A Jézus Krisztus által munkálkodó Isten ott fog újabb erőkkel belehatni a történelembe, ahol egyfelől engedelmességre, másfelől hitre talál; engedelmességre, mely Jézus Krisztust parancsoló tekintélynek fogadta el az élet minden területén, – és hitre, mely Jézus Krisztusban valóban világot legyőző, emberfeletti lelki erők forrását ismeri.

Adott helyzetünkben tehát, a világnak ezen a helyén, és a történelemnek ebben az idejében, milyen feladatok állnak előttünk, melyek nemzeti hivatást rejtenek magukban?

Szükséges-e hangsúlyozni, hogy erre a kérdésre minden felelet csak rövidlátó lehet? A nemzeti jövendőbe kitekintő szem alighogy egynéhány évtized távolságát fürkészheti csak át. Hogy évszázadok lefolyása alatt, vagy, ha megadatik, egy újabb évezred alatt mivel járulhat

hozzá a magyar nemzet élete Isten kibontakozó ismeretéhez e földön, ki merne erről beszélni? Hogy pedig akkor, ha a múlt nem egy nagy nemzetének sorsára jutva egyszer a magyar nemzet élete is befejezéséhez érkezik és lezárt egész lesz, milyen színnel fog Isten mozaikjában fényleni nemzetünk élete, erre nézve a titkon tervező nagy Művész előtti imádatteljes elnémulás lehet csak a felelet. Ebbe az Ő nagy, elrejtett gondolatába belekontárkodni silány nyegleség volna. Ránk csak az tartozik, amit a mi nemzedékünkre bízott: a közvetlen előttünk elterülő évtizedek útja.

De még itt is a legszerényebb mérséklet hangján illik szólnunk. Látomásunk lehet hiányos, lehet hibás. Mégis kötelességünk meglátni azt, amit megláthatunk, és hirdetni azt, amit megláttunk. Ha egy kellék: a lélek becsületessége megvan bennünk, akkor akármilyen tökéletlen tapogatózásunk is közelebb visz a célhoz.

Három nagy feladatra szeretnék rámutatni, amelyet – úgy látom, – ránk parancsolnak fekvésünk és kialakult állapotaink, ha nemzeti hivatásra igényt tartunk.

1. Sokszor megtárgyalt közhely, hogy nemzetünk történelmi hivatása a múltban abból a földrajzi fekvésből folyt, mely a „Nyugat” és a „Kelet” határmezsgyéjére állított bennünket. Valóban, a közép- és újkori művelődéstörténet szempontjából két nagyon eltérő jellegű terület közé volt beékelve hazánk. Nyugatra tőle az ókori kultura örökségét aránylagos nyugalomban, biztonságban ápolhatták tovább a népek, és szerencsésebb viszonyok között kifejlesztették azt, amit „nyugati műveltségnek” nevezünk. Keletre tőle forrongott, hullámzott tovább a kultura nyersanyaga: a népek nagy tömege – anélkül, hogy a művelődésnek megfelelő életerőit és kereteit meg tudta volna szerezni magának. A két világ ellentéte újra meg újra válságokra vezetett. Keletnek hatalmai nem egyszer pusztító elárasztással fenyegették Nyugatnak területeit. Keletnek önkényes uralom alatt egyesített nagy tömegei a bennük forrongó fékezetlen erőkkel állandó veszélyben tartották a Nyugat megállapodottabb, békésebb nemzeteit. A Nyugat nem folytathatta volna termékeny kulturmunkáját és az emberiség újkori műveltsége nem bontakozhatott volna ki, ha a két világ ütközőpontján nem élt és nem küzdött volna nemzetünk, feltartóztatva a Keletnek támadásait. Ezer éven át a magyar nemzet teste védőbástyája volt az emberiség legnagyobb értékeinek. Azoknak fejlesztéséhez pozitiv munkával nem járult hozzá oly mértékben, mint más nemzetek, éppen azért, mert az ő számukra küzdötte és szenvedte ki ennek a munkásságnak zavartalan lehetőségét. A tulajdon művelődésének évszázados elhanyagolásával és elmulasztásával fizette le a nyugati művelődés folytonosságának árát.

Minden nagyobb támadás, amelyre Keletnek erői felvonultak, a magyar nemzet ellenállásába ütközött bele. Nem szólva a népvándorlás elkésett utóhullámzásairól, melyek nemzetünket első századában nyugtalanították, és alapvető munkájában zaklatták, elég csak utalnunk a nagy mongol fergetegre, mely magyar földön merült ki, az Iszlám európai beözönlésére, amelynek hullámtörője megint a magyar nemzet volt, és az orosz elmaradottság világuralmi törekvéseire, melyeknek gőzhengere megint magyar hegyek és jórészt magyar vitézség ércfalán akadt el.

Nemzetünknek ez a súlyos, áldozatos volta miatt csak annál fenségesebb hivatása azonban előbb-utóbb lejár. Magyarázatát adja a múltnak, de nem ad értelmet a jövőnek. A világhelyzet idestova megváltozik. Kelet és Nyugat ellentétéről a régi értelemben mind kevésbé lehet beszélni. Nyugatnak kitermelt művelődési értékei megkezdték már, és folyamatosan végzik átalakító munkájukat még azokon a kínai falakon belül is, melyeknek aljáról Dzsingisz khán hordái elindultak. A félhold világa is döntött már. Amidőn fegyveres uralmának mocsárvizei alól egyik elözönlött európai terület a másik után szabadult fel, és a török állami élet megtalálta végre egészségesebb medrét, elemi erővel megindult ott is a tespedést felváltó haladás. És az orosz zsarnokság világa is alá van aknázva. Feltartóztathatatlan átalakulások ott is a

nyugati műveltséghez méltóbb állapotokat fognak teremteni. Anélkül, hogy felületes optimizmussal néznénk a jövőbe, mert hiszen a legjobb feltételek mellett is beláthatatlan tömegeket kell még átgyúrnia keleten a Nyugat hatásának, mégis bizonyos, hogy Nyugatnak Kelettel szemben való megvédése hovatovább idejétmúlt hivatás lesz. Nemzetünknek valami egyéb szolgálat után kell néznie, ha nem akar a múlt érdemeinek nyugdíján megvénhedni.

De nem rejt-e magában a jövő számára egy másik nagyszerű feladatot ugyanez a lejáró, elévülő hivatás, jobban mondva az a fekvésünk, melyből származott, és az a történelmi stádium, melyre nemzetünket elvezette? Most ez az új helyzet vesz körül bennünket: egyfelől a zavartalan művelődési fejlődés gyümölcseit élvező nyugati népek, másfelől a közelebbi és távolabbi keleten régi rabláncoktól megszabadult, vagy még régebbi álom dermedtségéből felébredt kisebb-nagyobb nemzetek, melyek sietve igyekeznek elsajátítani a Nyugatnak műveltségét. Amint exponált védelmezői voltunk a múltban a Nyugatnak a Kelet ostromai ellen, nem vár-e ránk kiváló szerep a Kelet tömegeinek a nyugati műveltség számára való meghódításában? Ha igen, akkor az utódok megtalálták a legméltóbb folytatását annak a hivatásnak, melyet oly temérdek vér árán töltöttek be az elődök.

A fekvésünk az új világhelyzet szempontjából éppoly jelentős, mint volt a múltban. Amint hadak útja volt a magyar alföld, úgy most a legjelentősebb közlekedési vonalak egyike húzódik a Duna medencéjén végig. A közelebbi keletnek, a Balkánnak és a török Előázsiának a Nyugattal való érintkezése magyar vasútvonalak közbeiktatásán át bonyolódik le. És a távolabbi Ázsiával való szárazföldi érintkezés későbbi kiépülése előre nem is látható módon fokozhatja fekvésünknek ezt a jelentőségét. Bizonyos, hogy a közelebbi Kelet egészében s a távolabbi Keletnek is mindig növekvő része nem keresheti fel a Nyugatot anélkül, hogy arról legelső benyomásait ne Magyarországon szerezze.

Az az időszak pedig, melyet történelmünkben most élünk, még felelősségteljesebbé teszi azt a helyzetet. Nem nehéz bebizonyítani, hogy keleti népeknek rohamos művelődési átalakulások közepette olyan segítségre is szükségük van, mégpedig nem is utolsó sorban, amilyet a mi nemzetünk jobban megadhat, ha akarja, mint bármely más nyugati nemzet. Az a hirtelen átvedlés, mely néhány évtized alatt akarja elsajátítani a Nyugat évezredes lassú fejlődésének gyümölcseit, komoly veszedelmeket rejt magában. A sietős művelődés könnyen a külső látszatra dolgozik, az intézmények és keretek kiépítésére törekszik azok éltető lelkének és tápláló talajának elhanyagolásával. És ha óvóintézkedések nem történnek, elmaradhatatlan, hogy a hirtelen fellendülést éppoly gyászos összeomlás ne kövesse. Azért ezeknek a nemzeteknek nemcsak arra van szükségük, hogy azt lássák meg, hogy hova kell eljutniuk nekik is. Ezt megtalálják tőlünk nyugatra. Azt is meg kell látniuk valahol: hogy juthatnak el oda gyorsan, és mégis biztosan. És ezt mi mutathatjuk meg nekik.

Hosszú múltunk viharos volta miatt a mi jelenkori nemzeti kulturánk is egészen fiatal még. A sivár elmaradottság romjaiból alig egy évszázad építette fel a magyar nemzetet azzá, ami ma. Ennek a rohamos átalakulásnak sok veszélyét gondviselésszerűen el tudtuk kerülni. Másfelől pedig most is sínyli a nemzeti életünk egész sorát azoknak a megoldás nélkül maradt problémáknak, melyek ebből a sietős művelődésből származnak. Rajtunk áll, hogy sikeres tapasztalataink áldását közkincsévé tegyük a hasonló úton, talán még meredekebben szökkenő lejtőn feltörekvő keleti népeknek. És méginkább rajtunk áll, hogy kulturánknak még nyilalló betegségeiből úgy kigyógyuljunk, hogy még több mondanivalónk legyen azok számára, kik a gyors és egészséges haladás együttes biztosítását akarják eltanulni.

Eddig nem sok érzéket árultunk el ez iránt a hivatás iránt. Máris visszahozhatatlan alkalmakat szalasztottunk el. Amikor a Balkán emancipálódó nemzetei egymásután belekezdtek ennek az átszerveződésnek a munkájába, nem volt segítőkezünk, melyet a határunkon át feléjük nyújtottunk volna. Százával bocsátották útnak minden esztendőben jövendő vezetőiket, főiskoláik

diákságának legjavát, hogy nézzenek szét haladottabb országokban: hogyan lehet gazdaságilag, társadalmi rendben, nevelésben, iparban, és minden egyéb szempontból naggyá fejleszteni egy nemzetet; – és az ifjúság el is árasztotta a Svájcnak, Németországnak, Franciaországnak egyetemeit és más helyeit, ahol tanulhatott, de bennünket elkerült. Miért kellett a mi fejünk felett messzebb nyugatra nyúlni a szomszédainknak művelődésért? Miért kell nélkülünk és talán ellenünk elérniük azt, amiben a legközelebbi segítséget tőlünk nyerhetnének?

Nem rázhatjuk le ezt a felelősséget a nyelvünkre való hivatkozással, mely nem világnyelv. Ezt a hátrányt az erős akarat játszva ellensúlyozhatná ezerféle módon. Csak egy magyarázata van ennek a szégyenteljes mulasztásnak, mely nem éppen áldásos kihatással lesz a jövőre, ha erélyesen jóvá nem tesszük: nem volt vonzó ereje a mi nemzeti művelődésünknek a tőlünk keletre esők számára. Itt áll előttünk az első nagyszerű feladat, mely nemzeti hivatásra nyit utat: fiatal, gyorsan nőtt volta mellett is olyan alapossá, komollyá, egészségessé kifejleszteni minden téren kulturánkat, hogy a Kelet a magáéhoz hasonló problémákkal telt helyzetből kiépítve ugyanazokat a művelődési eredményeket találja meg nálunk, amiket a magáétól idegen előzményekből kifejlődve talál meg messzebb Nyugaton. Ez a cél, minden áleredménnyel szemben türelmetlen becsületességet, és megfeszített, hősies munkát kíván. De ha megvalósul: nyitva áll előttünk a befolyás útja, mellyel részt vehetünk az emberiség nagy többségét képező felserdülő nemzetek fiatal kulturájának kialakulásában.

Mi az oka annak, hogy egyetemeken és főiskolákon gyakran az egészen fiatal tanárok a legkedveltebbek, és az ő előadásaikból nyer legtöbbet a diákság, holott éltesebb kortársaik sokkal érdemdúsabb tudományos pályára tekinthetnek vissza? Nyilván azért vonzódik az ifjúság e fiatal mesterekhez, mert megérzi, hogy azok közelebb állnak hozzá, tudományos lelkületük még nem távolodott el annyira az egészen kezdők nehézségeitől és szükségleteitől. Miért ne képezhetné ki magát a magyar nemzet ilyen népszerű fiatal tanítómesterré a világkultura egyetemén tanuló ifjú nemzetek számára?

2. Ha Délkelet Európának etnográfiai térképére vetünk egy futó pillantást, feltárul előttünk a földrajzi fekvésünknek egy másik sajátossága, mely más korokban semmitmondó lett volna, de a történelem jelen korszakában nagy, komoly feladatot rejt magában. Nincs a világnak még egy része, hol ilyen kis helyen olyan tarka sokaságát hordozná a különböző fajoknak. Másutt ugyanekkora területet egységes nyelvi közösségek népesítenek be. Itt egy tucatnál is több kisebb nyelvi egység éli a maga külön kulturális és egyes esetekben külön állami életét is. Negyven-hatvan-nyolcvan milliós népek helyett, amilyenekkel egyebütt találkozunk, két, öt, tíz milliós népek vannak összehalmozva itt olyan földrajzi viszonyok között, melyek lehetetlenné teszik számukra az egymástól való elszigeteltséget. Egymásra vannak utalva gazdaságilag és kereskedelmileg, méginkább politikailag is.

Mindebből világosan következik, hogy ez az aránylag kis terület egymagában annyi történelmi problémát rejt, mint amennyihez egyebütt egész világrészek kellenek. Valóságos tűzfészke ez az összeütköző érdekeknek. „A veszedelmek zónája” – amint egy élesen látó utazó elnevezte. S ehhez hozzájárul még az egész Délkelet Európának kényes fekvése Európának Ázsiába nyúló kapujánál. Itt, errefelé kavarog az Ázsiában érdekelt világhatalmak összeütköző féltékenysége már vagy egy század óta. És még jó ideig az lesz a helyzet előreláthatólag, hogy az egymás ellen áskálódó nagyhatalmak ezeknek az utjukba eső kisebb államalakulatoknak maguk közötti ellentéteit fogják egymás ellen is kijátszani. Ezért ezeknek a délkelet-európai ellentéteknek világpolitikai jelentőségük volt és lesz is.

Így nemcsak tulajdon életük szempontjából, hanem az egész világ szempontjából komoly kérdés az, hogy nem találhatnák-e meg Délkelet-Európa gyűlölködő, versengő népei valamilyen békés együttélésnek és együttműködésnek becsületes, maradandó alapját? Az egész emberiség nyugalmas kulturfejlődésének érdeke a délkelt-európai harmónia. Valahogyan ki

kell alakulnia egy iránynak, amelybe párhuzamos törekvéssel egymást segítve indulhatnak és haladhatnak ezek az egymást taszigáló, tolongó népek. Akármilyen lehetetlennek lássék is, előbb-utóbb meg kell valósulnia közöttük nem valami ideig-óráig tartó mesterséges külső egybekapcsolódásnak, hanem az ellenszenvek és irigységek felett diadalmaskodó és hosszú jövőre összhangot teremtő belső megértésnek, rokonszenvnek, testvériesülésnek.

Hogy ennek a világtörténelmi feladatnak a megoldásához mivel járulhat hozzá a mi nemzetünk, nem nehéz meglátni. Valóságos kötelességként hárul reánk, hogy ennek a megbarátkozásnak és megbékélésnek a zászlaját felvegyük, és magasra emeljük. Egyedülálló helyzetünk van Délkelet-Európa néptömkelegében. Ha földrajzilag nem vagyunk is éppen a kellős közepében ennek a területnek, mégis elmondhatjuk, hogy annak bajai a mi nemzeti életünkben összpontosulnak. Más szavakkal: a mi nemzetünk életében megoldásra vár kicsiben ugyanaz a feladat, mely nagyobb arányokban egész Délkelet-Európára nehezedik. Hazánk földje és állami szervezetünk olyan számban és oly változatosságban egyesíti Délkelet-Európa elemeit, mint semmiféle más keret. Itt vannak határainkon belül a tőlünk nyugatra élő németség képviselői, az északnyugatra, északkeletre, délnyugatra és délre levő szláv népek rokonai tótok, rutének, szlovének, szerbek, horvátok – csakúgy, mint a délkeletre lakó román faj testvérei. És mindegyik elemben növekvő hatalommal ébrednek az önálló sajátos életnek törekvései. Ami hovatovább olyan probléma elé állítja a magyar nemzetet, melyhez fogható próbát alig állt még ki nehézségekben és válságokban gazdag múltja folyamán.

A feladat elől kitérni nem lehet. Így örököltük át a nemzetiségi helyzetet, és ma már késő arról beszélni, hogy milyen módon lehetett volna a nemzetünk testébe annak idején beépülő idegen elemeket felszívni, és hazánk népének homogén voltát biztosítani. Tény az, hogy míg az államfenntartó magyarságnak felső rétegei élték a maguk kulturéletét, a magyarság többi részével együtt – csak még fokozott mértékben – elhanyagolva, magukra hagyva konzerválódtak hazánk másnyelvű néprétegei is. És tény az is, hogy amikor az addig „alsóbb" rétegek is felemelkedhettek a kulturélet kiváltságainak színvonalára, amikor a szélesebb körű tömegek előtt is megnyíltak a művelődésnek, gazdasági erősödésnek és a politikai jogoknak útjai, ezekbe az életszférákba hazánk másnyelvű népei a maguk sajátosságaival igyekeztek benyomulni, nehéz kérdések elé állítva a magyar elemnek addig minden kérdésen felül álló egységes uralmát. Semmiféle józan számítás nem bíztat most már azzal a reménységgel, hogy ezeket a másnyelvű elemeket egységes magyar nyelvű néppé lehetne asszimilálni. Ha kisebb szigetek volnának, elszórva a túlnyomóan magyar nyelvű lakosságban, más lehetne a kilátás. Azonban összefüggő tömbökben helyezkednek el az ország területén. S amennyiben a maguk területén belül magyarsággal érintkeznek, ők vannak sokszor az ő irányukban való felszívással fenyegető túlsúlyban. Az asszimiláció nagy sikereit érheti el céltudatos nemzeti nevelés ott, ahol újonnan beözönlő, régi gyökereitől elszakadt és új gyökereket még nem vert bevándorló idegen elemekkel kell megküzdenie. De itt más a helyzet. A legjobb esetben is már több évszázados múltja van hazánk másnyelvű elemeinek. Nemzedékek folyamán kialakult intézmények, kifejlődött erős tradíciók, felgyűlt történelmi emlékek szellemi kohéziója tartja többé-kevésbé mindegyiküket össze. És hovatovább mindjobban tűnik az eredményes beolvasztásnak egyik legfőbb előfeltétele: a beolvasztó elemnek műveltségi döntő fölénye a beolvasztandóval szemben. Más nyelvű nemzetiségeink is kiműveltek már magukból olyan középosztályú vezető réteget, mely a magyar műveltség színvonalán állva öntudatos, erélyes, ha nem is mindig önzetlen őre nemzetisége külön érdekeinek.

Nem volna a magyarság ezeréves páratlan múltjához méltó ennek a helyzetnek a világos meglátásától idegenkedni. Az életerős ember számára a nehéz feladatok nem bosszúságot, hanem élvezetet nyújtanak. S az életerős nemzetből is mennél bonyolultabb helyzetek, mennél fenyegetőbb alakulások csak annál bizodalmasabb, büszkébb munkakedvet válthatnak ki. A magyar nemzet számára csak egy út van hátra, ami méltó hozzá: leszámolva azzal, hogy

testében megvannak ezek a heterogén alkotó elemek, rá kell vetnie magát arra a nehéz feladatra, hogy ezeknek külön fejlődési törekvéseit a maga vezetése alatt megbonthatatlanul egységes összhangba foglalja. Mintha a múlt meg akarta volna tisztelni a magyar nemzet jelenét azzal, hogy ennek a komplikált nemzetiségi helyzetnek a kialakításával ilyen nehéz feladatot bízott rá. Más nemzetnek halálos óráját jelenthetné ennyiféle nemzetiségi igény és törekvés. Őseink talán bizonyos úri könnyelműséggel megbíztak az utánuk jövő magyarságban, és ebben a bizalomban nem csalódhattak, hogy meg tud birkózni sikeresen egy ilyen feladattal. Államférfiaink sokat kísérleteznek még jobbra-balra, sok hibát is ejtenek, sok kudarcot is vallanak még, míg a kielégítő megoldást kidolgozzák. De ezek esetleges részletmozzanatok lesznek csak. A lényeg, mely mellett minden más a feledésbe fog törpülni, nem lehet kétséges: a magyarságnak sikerülni fog, sikerülni kell, az ország minden nyelvű nemzetiségeit békében és bizalomban együttélő családdá egyesítenie, és mint együttműködő, részeinek változatossága miatt csak annál gazdagabb egységes szervezetet, nagy jövő felé vezetnie.

Magától értetődik ennek a sikernek kihatása Délkelet-Európa problémájára. Szinte felmerül az a sejtelmes kérdés: vajon a határain belül ráváró nemzetiségi feladat nem elemi iskolája-e a magyar nemzetnek, mely későbbi magasabbrendű feladatok számára neveli? Ki tudja? Az a vezetésre termett erő és érettség, mely nélkül államának belső harmóniáját nem biztosíthatja a magyarság, nem avatja-e majd olyan kristályosodási középponttá, amelynek befolyását érezve és elismerve, egész Délkelet-Európa minden eleme megtalálja a maga helyét egy nagyobb, összehangzó közösségben? Meglehet, hogy hiú ábrándozás kérdései ezek. Annyi azonban minden levegőbeépítés nélkül is bizonyos, hogy ha a magyar nemzet magával szemben és egymással szemben megtanította nemzetiségeit bizalomteljes, rokonszenvező, testvéries magatartásra, ezzel megbecsülhetetlen bázist nyújt a békés megértés és megbecsülés szellemének egész Délkelet-Európa meghódítására. Azoknak a nemzeteknek, melyeknek képviselői hazánk határain belül egyetértésben virágzanak, nehezebb lesz egymás élete ellen áskálódni, és könnyebb lesz kölcsönös jóakarattal egymás kezét megragadni határainkon kívül is. És még azokra a nemzetekre is, melyekre ilyen közvetlen hatások csatornáin át nem érvényesülhet Magyarország megoldott nemzetiségi helyzetének befolyása, közvetve ellenállhatatlan nevelő hatással lesz az a tény, hogy Délkelet-Európa országútján él egy állam, melyben sikerült minden faji ellenszenvet és nemzetiségi gyűlölködést gyökerestől kiirtani. Így veheti ki részét nemzetünk a jelenkori világtörténelem egyik legkényesebb kérdésének megoldásából: Délkelet-Európa belső, szellemi pacifikálásából.

3. Egy harmadik nagy feladat, mely elé földrajzi fekvésünk és a beléje épült történelem állítanak, akkor tűnne világosan a szemünkbe, ha olyan térképre tekintenénk, mely földrészünknek a keresztyénség felekezetei szerint való megoszlását tünteti fel. E tekintetben is határvonalon élünk. A reformáció Németországból kiindulva feltartóztatás nélkül terjeszkedett nyugat felé. Keletnek indulva eljutott egészen hazánkig – és itt elakadt. Távolabb keletre is eljutottak szórványosan azok a hatások, amelyek hozzánk elhozták a reformációt, de maradandó nyomokat nem hagytak. Mitőlünk is indultak kísérletek a reformáció munkájának továbbterjesztésére kelet felé, de sikerrel ezek sem jártak. Kialakult az a helyzet, amely reánk is szállt változatlanul, hogy Magyarország, a XVI. században megszerveződött, s azóta minden próbát és szenvedést győzelmesen kiállt, több milliót számláló tekintélyes protestáns egyházaival a reformációnak legmesszebb keletre előretolt erőssége. Azok az örvendetes, de még jelenleg mindig kezdetleges eredmények is, melyeket különböző (különösen amerikai) protestáns missziók a balkáni nemzetekben és a török birodalomban elértek, lényegében véve még mindig változatlanul hagyják ezt a helyzetet. Természetesen mélyenfekvő okai voltak annak, hogy a római egyház szellemi világában és a nyugateurópai kultura viszonyai között megszületett vallási mozgalom terjeszkedő útjában elakadt, amikor a keleti egyház terüle-

teihez és a keleteurópai kultura viszonyai közé érkezett. De ha egészen érthető is, ezzel még nem vált megnyugtatóbbá a reformáció mozgalmának ez a megdermedése hazánk földjén. Nagy kárnak, veszteségnek kell tekintenünk, hogy az újkor kezdetének ez a döntő jelentőségű mozzanata, mely államokat alakított, egész népek történelmét terelte új irányba és megtermékenyítette egész újkori művelődésünket, úgyszólván érintetlenül hagyta a keresztyén világnak nálunk távolabb eső részeit.

Ennek az ítéletnek kimondásával nem felekezeti szempontok vezetnek. A reformáció nemcsak a protestáns egyházak életének szempontjából, hanem az egész világtörténelem szempontjából is elsőrangú fontosságú esemény volt. És a reformáció hatásának érvényesülése sem csak protestáns egyházi érdek, hanem az emberiségnek általános vallási érdeke. Még akkor is, ha a római katolikus keresztyénség álláspontjára helyezkedünk, amely ellen irányult közvetlenül a reformáció, nem csak negatívumot, veszedelmet, romlást látunk abban, mihelyt a dolgokat arról a magaslatról szemléljük, melynek hűvös tiszta kilátását sem az évszázados gyűlölködésnek forrósága, sem a még mindig dúló egyházi érdekküzdelmek füstös párája nem zavarja meg. Az elfogulatlan, széleslátókörű ítélet a római keresztyénség szempontjából is meg tudja látni a reformáció pozitív, serkentő, emelő hatását. Világos tény, hogy a római katolikus keresztyénség mind értelmi öntudatosság, mind erkölcsi tisztaság és erő szempontjából magasabb színvonalon él, és értékesebb munkát teljesít az emberiség életében ott, ahol a protestantizmus hatása érvényesül, akár rajta, akár mellette, akár ellene, mint ott, ahol a reformáció ilyen közvetlen érintésétől mentes maradt. Más a magyar római katolikus típus, és más az olasz. Más a német, és más a spanyol. Más az északamerikai, és más a délamerikai.

A reformáció olyan erőknek az erupciója volt, amelyek ott feszengtek magában a római egyházban, és működnek benne mind máig. Mihelyt egy keresztyén vallási közösség abba a veszélybe jut, hogy a vallást és erkölcsöt egymástól elválassza, hogy elismerjen olyan vallási buzgóságot, mely nem von maga után erkölcsi tökéletesedést, azonnal megmozdul benne a keresztyénség ősi természete, és érvényesülést követel megint a valóságos élet isteni megtisztulásának. A keresztyénség lényegében véve életmegújulás, a bűnöktől való szabadulás, és ezt a lényeget nem pótolhatja sokáig a vallási életnek semmiféle külső támasza. A keresztyénség római egyházszervezetében is mindig megújuló védelmi harcot folytat a keresztyénségnek ez a belső lelke a külső formák ellen, ha azok túlsúllyal nyomakodnak reá. A reformációt az tette elmaradhatatlanná, hogy ezek az egyházat belülről megújítani akaró törekvések ismételten kudarcot vallottak. A Léleknek a régi egyházban tehetetlenül feszengő erői tehát új medreket szakítottak maguknak, a keresztyénségnek új egyházi keretei keletkeztek, amelyek minden külső és formai vonás fölé emelték a keresztyénségnek magvát és lényegét: az egyéni életnek közvetlen hittapasztalatai által Istentől való megújulását. Így a protestantizmus, mely ennek az elvnek megtestesülése, örök tiltakozás marad a keresztyénségnek minden olyan alakulata ellen, mely az ember valóságos életét érintetlenül hagyó akármily sokat mondó külső cselekményekre és külső kapcsolatokra helyezné a súlyt. És ez a hatalmas óvás, mely protestáns keresztyének millióinak életéből felhangzik, nem is maradt eredmény nélkül. Ahol hatása érvényesült, ott a római katolikus egyházban is több élet áradt a régi keretekbe, több erkölcsi hatóerő töltötte meg a külsőségeket, és több keresztyén jellem nevelődött az emberiség számára.

Mindennek érdekes következménye az a jelenség, hogy a jelenkori tudományos műveltség ott kerül kérlelhetetlen összeütközésbe a keresztyénség tényezőivel, ahol a keresztyénség a reformáció hatásától mentesebb maradt. A modern haladás szétmorzsol minden vallási intézményt, amelyikben nincs valóságos életet építő erő. Ahol a keresztyénség nem bűnöket és bajokat irtó élethatalom, hanem hagyományos szokás, vagy betanult nézet és szertartás, ott találkozunk a társadalmak keresztyénellenes szervezkedésével és akciójával. Ahol ellenben a keresztyénség szüntelen újabb szolgálatokkal vívja ki magának létjogát a modern élet terén,

ahol elsősorban életet romlástól óvó és megmentő erő, ott a modern haladás áradata nemcsak megfér a keresztyénség virágzásával, hanem annak is újabb lendületet kölcsönöz.

Ennek a szélesebb látókörnek a szemmeltartásával nem ingadozhatunk abban a kimondott ítéletben, hogy kár és veszteség a tőlünk keletre levő népek számára az, hogy a reformáció csak Magyarországig jutott el. Sőt, ha arra a nagy belső művelődési átalakulásra tekintünk, melyen ezek a nemzetek évtizedeinkben átmennek, egyenesen veszedelmesnek kell mondanunk rájuk nézve azt, hogy a reformáció értékei nélkül élik történetüknek ezt a válságos szakát. Az a keresztyénség, melynek uralma alatt Európa keleti és délkeleti tömegei élnek, eltekintve a tisztes kivételek eseteitől, külsőségekben megmerevedett, élettelen. Ezeken a területeken a vallás politikai összetartó hatalom, hagyomány szentesítette dogmák tisztelete, sokszor a babonák határán járó szertartások betartása, de nem életet újjáteremtő élménye a léleknek. És soha nincs egy nemzetnek olyan szüksége a keresztyénség-szülte jellemekre, azoknak álnokságtól ment becsületességére, áldozatokra kész önzetlenségére, nehézségekkel dacoló hiterejére, mint az ilyen gyors lendületű átalakulások idején. Másfelől milyen jövő elé nézhet a keresztyénség ezekben az országokban, ha a modern műveltség próbája elé ebben az élettelen formájában lép? A keleti keresztyénségnek olyan arányú nagy ébredést kell élnie, amilyen mély és hosszú volt az alvása, ha jövendőre méltóvá akarja tenni magát. A krisztusi életerőknek egészen rendkívüli kiáradása nélkül keleti szomszédaink haladó életükben le fogják rázni magukról az átöröklött vallási maradványokat, és neki fognak indulni a vallás nélküli művelődés minden bomlásának és pusztulásának.

A reformáció erőire még óriási világtörténelmi misszió vár ezen a területen is. Az egyéni üdvtapasztalás és életmegújulás robbantó eleme teremtheti csak meg a szükséges egészségesebb állapotokat a keleti egyházak háza tájékán. Annak a tiltakozó szózatnak, melynek inkarnációja a protestantizmus, bele kell harsognia ezekbe a külsőségek párnáin mélyen szunnyadó egyházakba is, hogy talpra állva elvégezzék ők is nemzeteikben azt a munkát, melyet az egyház Ura őrájuk is bízott, és amely nélkül menthetetlenül el is vesztik talajukat. Honnan kaphatják meg egy életteljesebb, és az újkori műveltség világában erősen gyökerező keresztyénségnek ilyen nélkülözhetetlen hatásait szomszédaink, ha nem tőlünk? A reformáció útja nálunk akadt el. Mi természetesebb, mint hogy tőlünk is induljon további útjára?

Magyarországnak missziói központtá lehet és kell is válnia a keleti keresztyénség számára. A keresztyénség forrásait olyan tágasan fel kell nyitnunk magunk között, hogy vizük elárassza a szomszédos száraz földeket. Ha a magunk nem protestáns keresztyénségében is kevés van abból az élethatalomból, amelynek érvényesítéséért a protestantizmus felemelte világtörténelmi óvását, protestáns egyházainknak megsokszorozott munkával kell pótolniuk azt, amit az egész magyar keresztyénség serkentése, éltetése, emelése tekintetében elmulasztottak. És ha ennek a mulasztásnak oka az, hogy maga a magyarországi protestantizmus sem az, aminek természete szerint lennie kellene, ha benne is összeszáradt a régi keretek medrében egykor hömpölygő életfolyam sovány erecskévé: először itt kell a csodás ébredésnek bekövetkeznie. Az eldugult forrásokat és elzárt zsilipeket feltárva, a keresztyénség élethatalmát egyénről-egyénre, rétegről-rétegre továbbterjesztve, a Léleknek új pünkösdi zúgását és áradását kell megérnünk, tehát: munkálnunk. Annak a megváltó szeretetnek és hatalomnak, mellyel Jézus Krisztusban megjelent számunkra Isten, szabad folyást kell nyernie, hogy megújuljanak bűnöktől rontott egyének, megépüljenek bajoktól rágott társadalmi osztályok, meggyógyuljon és megtisztuljon egész nemzeti életünk.

A Krisztus életétől lüktető Magyarország közelében a fagy engedni fog, a meleg tőlünk tovasugárzik. A keresztyénség újkori diadalmenete így vezet rajtunk keresztül tovább keletre, névleg régen behódolt, de tényleg tőle elhanyatlott népek megmentésére. És aki tudja, hogy az Iszlám nagy világmissziói problémája nem oldható meg addig, míg a mohamedánok közt élő keleti keresztyén egyházak a maguk gyűlölködő, kicsinyes, külsőséges mivoltukkal úgy

képviselik a keresztyén vallást, mint ahogy eddig tették: az megérti, hogy a keleti keresztyénség felébresztésével megnyílik számunkra a török fajnak s a rajta túl levő mohamedán fajoknak evangelizálására is az egyetlen tágas út. A mohamedán világ és a reformáció által felébresztett keresztyénség között ott terjed a keleti keresztyénség lomha, tétlen tömege. És mi előretolt őrei vagyunk annak a nyugati keresztyénségnek, amelyiktől az egész világ, benne a mohamedán világ is várja a megújhodást.

Szemébe nézni ezeknek a nagy feladatoknak, melyek irányában hivatást tölthet be nemzetünk, nem lehet anélkül, hogy valakinek a lelke vagy el ne komorodjék a kötelességek súlya alatt, vagy pedig léhán lerázva magáról a személyes felelősséget össze ne zsugorodjék a nagy dolgok iránti érzéketlenségre. Vagy áhítatos magunkba szállással ismerjük fel a világot igazgató isteni kéz ujjmutatását itt, vagy nyegle közömbösséggel fütyörésszük tovább meddő, nyomorúságos életünket. Mindenképpen választást tesznek sorainkban ezek a látomások. „Vagy-vagy" elé állítanak, mert személyes kérdéseinkké válnak, mihelyt a mélyükre hatolunk. Hogy elismerem-e vagy nem nemzetemnek hivatását arra, hogy a világ életében ezeket a messze kiható szolgálatokat lerója, az rám nézve nagyon komoly konzekvenciákkal terhes kérdés. Ha a magyar nemzetnek kulturmissziójáról van szó, nekem magamnak kell a magam életpályáján olyan színvonalú kulturtényezővé válnom, hogy más nemzetek hasonló pályájú tagjai tanulhassanak mintaszerű munkámból. Ha a magyar nemzetnek gyűlölködő fajokat kiengesztelő szerepét emlegetjük, nekem magamnak kell a jóindulat és nagylelkűség olyan gazdag mértékével megtelnem, hogy élethatásom szűkebb körében el tudjak fojtani minden kicsinyes torzsalkodást és ellenszenvet az emberek között. És ha a magyar nemzetnek keresztyén erőket kisugárzó hivatását kívánjuk meg, akkor a magam személyes életének kell Krisztustól telített életnek lennie!

Mihelyt a dolognak ilyen személyes oldalát meglátjuk, kitűnik, hogy csakugyan valóságos nemzeti hivatásról van szó, a fogalomnak keresztyén értelmében. Arról nem is kell bővebben szólni, hogy ezek a kitűzött célok egy irányban vannak Istennek a Jézus Krisztusban megjelentett világcéljával. Amennyire Krisztustól tudjuk, a Mindenható maga is arrafelé igazgatja emberiségének történetét, amerre ezek a célok hívogatnak. Kelet népeinek az elmaradottságból a Nyugat életjavainak színvonalára való kiemelése, gyűlölködő fajoknak békés szeretetközösségbe olvadása, és az isteni megváltás áldásától elesett tömegeknek az Evangéliummal való felébresztése – olyan ügyek, amelyekből a Jézus Krisztus mennyei Atyja nem vonhatja meg hozzájárulását. Ezek az Ő ügyei. Ezek alkalmas célok arra, hogy munkába lépjen megvalósításukra az Ő emberfeletti hatalma.

Ez nyilvánvaló. De éppúgy kitűnik az is, hogy ezek a célok csak Istennel valósíthatók meg. Mihelyt az egyéni élet konkrét területein hozzáfogunk, hogy nemzetünknek e feladatait csak valamivel is közelebb vigyük a beteljesedéshez: erőnket meghaladó akadályok előtt állunk. Magunkban és egész nemzetünkben mennyi restség és lomhaság, mely a gyökeres, mintaszerű nemzeti művelődésnek ellene szegül! Mennyi önző érzés és törekvés magunkban és körülöttünk, megannyi választófal és összeütközési pont ember és ember között! És milyen felületes közömbösség mindnyájunkban a keresztyén élet dicsőséges lehetőségei iránt! Vagy nevetséges nagyzolás, a valóságos embereket és viszonyokat nem ismerő képzelgő rajongás mindaz, amit nemzetünk felséges feladatairól mondtunk. Vagy ha csak valamennyi komoly igazság van is benne, nekünk és a hozzánk hasonló embereknek túl kell nőnünk a mostani erőink korlátain. Óriások kellenek ezeknek az utunkban álló hegyeknek az elmozdításához, a nehézségek és akadályok legyőzéséhez.

Végeredményben ahhoz a kérdéshez jutunk, hogy vajon csakugyan a Mindenható Isten bocsátotta-e magát emberi életünk rendelkezésére Jézus Krisztusban? A vázolt feladatok lehetősége attól függ, hogy ha belenyúl olyan kicsiny emberek életébe, mint mi vagyunk, képes-e azt Jézus Krisztus megragadni és felemelni messze az önnön magasságunk fölé olyan

magasságba, hogy minden nehézségnek és erőpróbának szemébe mondhassuk: „Még győzelmeseknél is győzelmesebbek vagyunk az által, aki szeretett minket”? Realitás-e az, hogy „mindenek lehetségesek a hívőnek”?

Minden nemzet akkor tölt be hivatást, amikor a maga földrajzi fekvésében és a történelmi korszakban rejlő feladatokat felismeri, és azokban alkalmat lát Isten kitapasztalására, teljesebb megismerésére és megismertetésére.

Gondoljuk el, hogy nemzetünk életében sikerül ezt a három feladatot megoldani, és ezáltal más nemzetek iránt leróni a jelzett nagy szolgálatokat. Nem Isten csodája volna-e? Nem az Ő hatalma és az Ő kegyelme sugároznék-e keresztül nemzeti életünk ilyen eredményein az egész világ szemébe? Az emberiség általunk is gazdagabb ismeretére jutna el annak, hogy milyen Isten él felettünk, és miket képes Ő cselekedni Az által, akiben magát nekünk adta.

Ezért is, és ha utána már semmi más sem következne, csupán ezért is nem érdemes-e magyarnak lenni?

***

A HAZAFISÁG ESZMÉNYE

(1929. márc. 10-én, a Budapesti KIE hazafias ünnepélyén.)

Március 15-ének közeledtével a Budapesti Keresztyén Ifjúsági Egyesület is meggyújtja tüzeit a hazafias érzések oltárán. De természetéből, lényegéből és egész programjából kifolyólag ezen az oltáron is Annak áldoz, akiért *van*, akit szolgálni akar, mint az élet egyedüli Urát. Őbenne – Jézus Krisztusban – látja a hazafiságnak is tökéletes eszményét, és az Ő színe elé viszi hazafiúi érzéseit, hogy Általa megítéltessenek és meggazdagíttassanak.

Talán különösnek tűnik fel egyesek előtt a hazafiságnak és a Krisztus követésének ez a szoros egybekapcsolása. Sokakban él az a ki nem mondott vélekedés, hogy Krisztusnak akármennyi mondanivalója legyen is az örök haza szempontjából, akkor, amikor a földi hazánkról van szó, meglehetősen néma marad. És ezért olyanok is, akik az örökkévalóság dolgaiban Őbeléje vetik hitüket és reménységüket, sokszor Őnélküle, szinte az Ő háta mögött ápolják hazafias érzéseiket. Nos, mondjuk meg nekik, talán nem lesz benne semmi sértés, ez a Krisztust kikerülő hazafiság egyszerűen tájékozatlan tudatlanságból fakad. Aki igazán elmerült egyszer Krisztus alapos megismerésébe, az rá kellett, hogy jöjjön, hogy nincs az emberi életnek olyan oldala, amely ne találná meg Őbenne a maga tökéletes beteljesedését. Az embernek hazájához való viszonyában is Ő mondotta ki az utolsó szót. Ő a hazafiságnak is örök és kötelező eszménye.

Természetesen le kell azzal számolnunk, hogy nem fogjuk megtalálni Őbenne a mi jellegzetes, átlagos magyar hazafiságunk vonásait. De hiszen általában véve tisztában kell lennünk azzal, hogy a hazaszeretet nem csak egyfajta lehet. Olyan virág ez, amely ahány talajon, annyiféleképpen virít, és más-más éghajlat alatt sokféle színben díszlik. Aki idegen népek hazafias költőit olvassa, vagy megtelepszik más országok között elég hosszú ideig, hogy meghallhassa a szívük verését, az két dolgot figyelhet meg mindig. Az egyik az, hogy ők nem úgy szeretik hazájukat, mint mi. A másik az, hogy azért ők is nem kevésbé szeretik a hazájukat. Másképpen érzi minden nemzet a maga múltját és másképpen büszke reá. A francia „császárról szól fiának". „Hellasnak kincse egy elomló rom". A mienk egy évezreden végig vérző „szentelt fájdalom". És másképpen tapad minden nemzet lelke a jelenhez is. Az egyiknek érzései a haza földjének szépséges tájait lengik körül. A másik nemzetének világhatalmi pozíciójára büszke, és azért a trónért és uralkodóházért rajong, amely jelképesen megtestesíti nemzete hatalmát. A harmadiknak hazafiságát valamilyen megoldást sürgető kínos nemzeti probléma színezi. És így tovább.

Milyen volt Jézus Krisztus hazaszeretete? Aki meg akarja érteni, annak az ótestamentumi próféták sorába kell belehelyeznie alakját és működését, – mint ahogy Ő maga is előfutárait látta bennük, és az ő munkájukat akarta teljességre vinni. Istennek ezek a nagy követei mindenestől fogva nemzeti jelenségek voltak. Szavukat nem egyénekhez intézték, hanem az egész népükhöz. Nem az egyes lélek sorsa körül forgott a szolgálatuk, hanem országuk sorsáért tusakodtak. És ebben mindig két dolog jellemezte őket.

Mindenekelőtt úgy látták, hogy nemzetük előtt egy isteni kéztől megszabott út áll, amelyet meg kell járnia. Ki van választva egy kiváltságos küldetés betöltésére. Nem véletlenségből született, és ezért nem igazodhat emberi ötletekhez. Istennek örök végzése hozta létre, szabott neki törvényt, és ruházta fel olyan megbízással, amelyet ha betölt, dicsősége lesz minden népek között, de amelyet, jaj, ha elmulaszt, elvettetésbe és halálba kell hanyatlania! Ebből folyt a próféták másik „terhe": ehhez a küldetéshez méltóvá kell válnia népüknek. Meg kell

tisztulnia mindentől, ami alkalmatlanná tenné rá. Ki kell cserélődnie a szívének, hogy engedelmes, tiszta eszköz lehessen Isten kezében az Ő céljainak megvalósítására.

Ilyen volt a Jézus Krisztus hazafisága is. Fellépésekor kijelentette, hogy ütött a döntő óra: most kell megmutatnia népének, hogy felismeri-e az Isten szándékait, amelyek múltjának évszázadain át vezették, és hogy boldogan, készségesen beáll-e azoknak a szolgálatába. Ezért hangzott el az első naptól kezdve a „megtérésre" hívogató szava. Jól tudjuk, mi lett működésének a külső, történelmi eredménye. Népe vaknak bizonyult hivatásának felismerésére, és megkeményítette szívét a megújhodás követelménye előtt. Az utolsó napokban világossá lett, hogy „el kell vétetnie az országnak" őtőlük, hogy másoknak adassék, és az egyetemes megtérés helyett felhangzott a végzetes „feszítsd meg!" De ez csak annál élesebben domborítja ki a Jézus Krisztus hazafiságának a lényegét. Amikor a kereszten meghasadt a szíve, az egyebek között azért is történt, mert Ő nemzetének az életét akarta hősies erőfeszítéssel ráterelni rendeltetésének útjára, és mert nemzetének a szívét akarta romlottságából kiragadni tisztább életnek a színvonalára.

Nem világos-e, hogy ez a hazafiság nem csak egyfajta a többi mellett, hanem maga az eszményi hazafiság? Nem ez-e az, ami minden másfajta hazafiságnak is egyedül adhatja meg az értékét? Mi szívós ragaszkodással csüngünk hazánknak ezeréves földjén is. A szívünkhöz nőtt az utolsó röge is. De miért? Csak azért, mert szépségekben gazdag ez a Kárpát-övezte ezeréves terület? Vagy csak azért, mert földrajzilag olyan egységes, hogy csak rövidlátó balgatagság meg elvakult mohóság bonthatta meg ősi határait? Nem csak azért! Hanem azért, mert ez a föld termőtalaja volt a magyar léleknek. Völgyeiben és síkságaiban, sziklaváraiban és városaiban egy nagy küzdelem folyt le magyar eszményekért. Vizébe olyan vér keveredett és porát olyan verejték öntözte, amely azért folyt el, mert a magyarság kiválasztott népnek tudta magát, és méltó akart lenni küldetéséhez. – Büszkén szőjük bele hazaszeretetünknek szövedékébe nagy hősöknek és hőstetteknek az emlékét. De miért? Csak azért vajon, mert a magyar múlt minden regényköltő képzeletét megszégyenítő módon gazdag tüneményes alakokban és viharosan érdekes fordulatokban? Nem volnánk méltók arra, hogy ajkunkra vegyük a kegyeletes emlékezés dicsérő szavait, ha nem tudnánk, hogy a múlt hősei egy nagy nemzeti ügy szolgálatában nőttek nagyra, amely szent örökségül szállott reánk, és küzdelmeikben nagy életigazságok forogtak kockán, amelyek bennünket is kötelezneknek. És így folytathatnánk tovább és meggyőződhetnénk róla, hogy a hazafiságnak minden szála odavezet ahhoz a hazafisághoz, amely Jézus Krisztusban testesült meg. Az az eszményi hazafiság, és azt kell hűségesen lefordítanunk a magunk magyar nyelvére.

Akiben megdobban a magyar szív, annak tudnia kell, hogy magyarnak lenni kettőt jelent: hozzátartozni egy nemzethez, amelynek Istentől kapott rendeltetése van; és ezért különb életet élni, mint amilyent magában véve élne egyébként az ember. A nemzetünk küldetése, amelyet a népek nagy világában be kell töltenie, lehet homályba burkolt. Nemzedékről nemzedékre csak részletekben mutatja meg talán a történelmet igazgató Kéz. Az út vége fényes ködbe veszhet és csak egy-két lépés világosodik meg tán előttünk. De tudni kell azt, hogy ezek a lépések egy titkos, de biztos isteni úton visznek előre. Nem a vaksors vihara vetette ezt a nemzetet erre a földre. Kijelölt őrhelye az. Nem esetlegességből élte túl egy évezred válságainak hosszú sorát. Előkészület iskolája volt az számára. És ezért nem kétséges a jövője: szükség van rá a föld színén; más nem pótolhatja azt, amit ő fog nyújtani az emberiségnek; missziója van, amelyre összefogott erejével oda kell szentelnie magát. Ezért „nem hagyhatja el magát" az, aki magyar akar lenni. Szent kiváltságnak a részese, tehát szent felelősség hordozója is. Mindennap meg kell küzdenie magában a lefelé húzó erőkkel, hogy azokat a lába alá tapodva feljebb nőjön. És maga körül is hadakozva minden ellen, ami életet rontó silányság, másokra is ragályosan továbbterjedő nemesebb élet hordozójaként kell a dolga után járnia. Ez a Jézus Krisztus szerint való hazafiság.

Ebben van meg az orvossága azoknak a betegségeknek is, amelyek ma fenyegetik a magyar hazafiság életerejét.

Az egyik válság, amely ma erőtleníti hazafiságunkat, a változott történelmi viszonyokból fakad. Hosszú évszázadokon át egy nyugati hatalommal szemben kellett kifejtenünk nemzeti energiánkat. Sokáig fegyveres erőszakkal, bitófák kegyetlenségével, majd utóbb simább eszközökkel, de nem kevésbé szívós következetességgel dolgozott azon, hogy betörje és beleolvassza a magyarságot idegen népek, nyelvek, érdekek „összbirodalmába". Hosszú nemzedékeken át hozzászoktunk, hogy ez ellen a veszedelem ellen helyezkedjünk védelmi állásba. Bécs felé ráztuk az öklünket, és az osztrák zsarnokság ellen tüzeltünk. Aztán egyszerre összeomlott a Habsburg-hatalom, és azzal együtt ki volt rántva az alap a hagyományos magyar hazafiság alól. Igaz, hogy új veszedelmek szorongatnak ma. Régi elnyomóink szerepe csak másokra hárult át. De szemmel látható, hogy a magyar hazafias lelkület nehezen tud áthelyezkedni az új viszonyok alapjára, és a beidegzett megszokás folytán ma is arrafelé fordítja még energiáinak nagy részét, amerre annak már semmi értelme sincsen. Emlékek légüres terében mozog még sokszor, és nem tud teljes erejével a valóság alapjára helyezkedni.

Ezen az átmeneti zavaron csak az az eszményi hazafiság segít át, amelyet Jézus Krisztustól tanulhatunk. Át kell éreznünk azt, amit sokszor elfelejtettünk, hogy a nyugati elnyomás ellen fordított ősi negáció mögött hatalmas pozitívum volt. Nem azért volt a sok szabadságharc, felkelés és nemzeti ellenállás, mert olyan rebellis fajta volt a magyar, hogy semmiképpen sem tudott beleilleszkedni más népekkel való közös szervezetbe, és nem tudott rendet, fegyelmet, engedelmességet tartani. Hanem azért, mert a beléje oltott küldetés életösztönét akarta kifejteni; mert az akart lenni, aminek az Isten is rendelte; és mert hitványságnak tartotta a megalkuvást és a hajlongást, amikor nemzeti öncélúsága forgott kockán. Ha tudatában maradunk ezeknek a nemzeti lélek mélyén feszülő acélrugóknak, könnyebb lesz a változott történelmi viszonyokhoz szabnunk hazafias gondolat- és érzésvilágunkat.

Azután ott van egy másik betegség is, amely kikezdte hazafiságunkat, – a magyar történelem „revíziója". Szinte habozok, hogy a komoly válságok közé sorozzam ezt is, mert hiszen csak kicsi, szeplőszerű foltot ronthat a nemzet testén, és annak egészséges erői biztosan kivetik magukból a beleoltott méreganyagot. De mégis megkezdődött a rontás és terjeszkedni akar. Nézzünk hát a szemébe ennek is. Azt mondják bizonyos részről, hogy át kell értékelnünk mindent, amit nagynak és felségesnek tartottunk az elmúlt évszázadokban. Akiket szabadsághősöknek tartottunk, önzéstől hajtott kalandorvezérek voltak. Amiben a nemzeti lélek tűzoszlopszerű kitörését láttuk, az elhibázott, öngyilkos politikából fakadt. A márciusi ifjúságot gyerekes meggondolatlanság vezette. És a negyvennyolcas idők legendás küzdelme csak egy eszétvesztett nemzedék szerencsétlen tombolási rohama volt. A szégyenkezés és sajnálkozás illeti meg mindazt, aminek eddig a csodálat és hála járt ki.

Mi segít azokon, akiket megrendít ez a beszéd, s akik nem tudnak megfelelni a célzatos „történettudósok" leleplezéseire? A Jézus Krisztus szerint való eszményi hazafiság. Meglehet, hogy a történelem félistenei tüzetesebb vizsgálat fényében egészen emberi, néha nagyon is emberi ábrázatot mutatnak. Hasznos dolog, mert az igazság követeli meg, kivetkőztetni őket minden olyan ékességből, amelyet ők valójában nem hordoztak, csak a képzelet szövögette vele körül az alakjukat. De ennek a történelmi „revíziónak" mégsem lesz kiábrándító sivárság a végeredménye, ha a múltunk egészen emberi tényezői mögött meg tudjuk látni a történelem lényegét, a benne kibontakozó és rajtunk keresztül folytatódni akaró isteni tervet. Akármilyen gyarló emberek voltak is a múlt hősei, úgysem az a fontos, hogy ők mik voltak magukban, – állomások voltak a nemzeti sors útján. Még hibáikban is örökre értékesek maradnak ezért. Bálványoknak nem alkalmasak, de örökre megmaradnak útmutatóknak, amelyekből kiolvashatjuk, hogy merre visz az eleve elrendelt magyar út, és mi kívántatik tőlünk annak járásához.

És ott van végül a jelen helyzet legkomolyabb nehézsége, amely próbára teszi hazaszeretetünk életképességét. Trianon nyomása naponként kisajtolja lelkünkből a „nem, nem, soha!” tiltakozó kiáltását. De hányszor csak az életük gyökeréig megsebzett természeti erők feljajdulása ez bennünk, – az az ösztönös fellázadás, amellyel minden teremtmény, még a féreg is, föl-ágaskodik a gyilkos fojtogatás és az eleven húsába vágó éles fegyver ellen! Hányszor csupán a gyűlölet háborgó szava ez a jelszó, amellyel ellenségei felé fenyegetőzik a megbántott és megkínzott nemzeti lélek! Pedig ebben nagy veszélyek rejlenek. Meddőségre és tehetetlenségre kárhoztatja magát vele a hazafiság. Várja a nagy leszámolás napját, és lázas képzelettel színezi ki az elégtételt, amelyet szenvedései után kapnia kell, közben pedig múlnak az évek, minden napnak és minden órának visszahozhatatlan drága alkalmaival, és elvégezetlen marad sok csendes, lépésről-lépésre haladó, komoly munka, mely nélkül sohasem következik el a magyar feltámadás. Gyűlölségből éltető erő sohasem fakadt még. Kiülhet tőle az arcra a látszat-erő hazug piros rózsája, de odabent emésztő kór bontja, sorvasztja a szervezetet. A mai trianoni helyzet elleni lázongás bénító átokká válhat rajtunk, és a nemzet saját keserűsége levében tehetetlenül vergődhet miatta, – ha meg nem tanuljuk a Jézus Krisztus hazafiságát. A „nem, nem, soha!” szavai ne halkuljanak el ajkunkon egy pillanatra sem. De értsük bele, mondjuk bele, és mindenekfelett éljük bele egy hatalmas „igen, igen, mégis és csakazért is!” programját. Lássuk magunk előtt az istenszabta nemzeti életfeladatokat, amelyek a szétdaraboltatás ideje alatt is várják szolgálatunkat, és szenteljük meg magunkat azok szolgálatában. Az utolsó poltron is tud ökölbeszorított kézzel indulatosan tiltakozni, ha megütötték. A magyar lélek azért emelje fel szavát a legnagyobb történelmi gonosztett ellen, mert küldetése parancsolja, hogy szétfeszítse béklyóit, és mert ennek a küldetésének jogcímét magasabbrendű életével tudja igazolni!

A látóhatár sötét és borús. Néha mintha derengene már. Aztán felhők húznak el az ég alján és elfedik újra a fényt. Nem tudjuk: csakugyan közeledik-e már a hajnal, vagy tart-e még az éjszaka. De ragyog felettünk az eszményi hazafiság csillaga. Láttuk Jézus Krisztust. Megtanultuk tőle, hogy hihetünk a „nagy, erős Istenségben”, aki akar valamit a mi nemzetünkkel is. És megtanultuk tőle: híven kitartani a virrasztásban, áldozatul nem esve a sötétség kísértő hatalmainak. Tiszta vértezetben, hűséggel állunk a magyar vártán. Amíg az a csillag ragyog, addig biztos, hogy valahol sugárzik és felénk is közeledik az égen a fényes nap. A hajnal el fog jönni!

***

A csodák természetessége.

(DIÁKVILÁG 1916/7.)

Sok komoly léleknek, amikor elindult megkeresni Jézust, botránkozás kövei lettek útjában az evangéliumok csodatörténetei. Hova forduljon az, akit régi korok egyoldalú elképzelései és szárazzá préselt dogmatikai meghatározásai nem elégítenek ki, s aki a maga szemével „látni szeretné Jézust", – ha nem a négy evangéliumhoz? De éppen itt, amikor magához a rendelkezésünkre álló legősibb forrásokhoz megy vissza figyelő, kereső lelkével, találkozik szembe egy olyan akadállyal, mely, sajna, sokszor elkedvetleníti, és visszafordulásra készteti korunk tudományos műveltségű emberét. Jézus élete története, amint az evangéliumok előadják, át meg át van szőve csodás eseményekkel. Még könnyű volna a helyzet, ha ezek az elbeszélt csodák, akármily nagy számban is, – de csak mesterségesen illeszkednének bele az elbeszélés menetébe, mint valami szövetbe betűzött virágok. Akkor leválaszthatnánk ezt a csodás elemet a többiről, és megmaradna, talán kevésbé díszesen, színekben szegényebben, de érthetőbben, elfogadhatóbban Jézus életének és jellemének képe. De ez nem lehetséges, legalább is csak nagy erőszakkal és csak siralmasan szegényes eredménnyel. Ha valaki pl. kitűzné magának célul, hogy összeállítja az evangéliumokból azt az anyagot, amely csodamentes – mondjuk: Jézusnak megkapó mondásait, emberekhez való viszonyait, életének tagadhatatlan forduló tényeit, – lépten-nyomon megoldhatatlan nehézségekbe ütközne. Úgy találná pl. hogy Jézusnak egyes lényegbe vágó szóbeli kijelentései valamely csodás tettével összefüggésben bírnak csak értelemmel. Beszélt arról, hogy szombatnapon még egy juhot is kivon minden józan eszű ember a veremből, mennyire felette áll tehát egy ember életének az értéke minden, még oly szent vallási hagyománynak és szokásnak is. De hogy gondolhatjuk el ezt a mondást a szombaton véghezvitt csodás gyógyítás nélkül, mellyel kapcsolatban feljegyzik az evangélisták? Azután sok emberrel, akár jóbaráttal, akár ellenséggel való érintkezése is, melyről megkapó feljegyzéseink vannak, tehát magában véve szintén nem csodaszerű eleme az evangéliumoknak, úgy telve van a csodákra való utalásokkal, hogy azok nélkül értelmét veszti. Hosszú feljegyzések szólnak az írástudókkal való vitatkozásairól, melyekben cáfolja azt a forgalomba hozott állításukat, hogy ő a Sátán ereje által végezte közismert csodás tetteit. Keresztelő Jánossal, a fogságba esett előfutárral is az evangéliumok egy jellegzetes és jelentős szakában foglalkozik Jézus. De a neki küldött üzenet is nem más, mint beszámoló a csodákról. Még olyan szilárd pontok körül is, mint Jézus halála, zavarba jön az, aki csodamentes szemelvényekbe akarná redukálni a tudósítást. A kereszt alatt álló ellenségek gúnyszava is még arról beszél, hogy Jézus „másokat megtartott", csodákat tett. És a példák hosszú seregével lehetne még bizonyítani, hogy kétségbeesett vállalkozásra indul az, aki a csodás elemtől megtisztított „alapművet" akarna feltárni az evangéliumok feljegyzéseiben. Csonka törmelékek gyér és szétesző gyűjteménye maradna csak munkája után, – de semmi, amiben eleven, szerves, megragadó Jézus-képet láthatna a legmegáldottabb képzelet is.

Tehát nem egyes csodatettek támasztják a nehézséget. Azokon egy s más magyarázat segítségével, vagy akár le is mondva a magyarázat megtalálásáról, átzökkenhetnénk. Hanem a csodáknak ez az egész tömkelege. Ez a helyzet igazi nehézsége. Jézust csak ezektől a csodáktól elhalmozva láthatjuk meg, vagy pedig – ezek nélkül csak olyan kopaszon és ösztövéren, hogy néhány szaktudóstól eltekintve, másnak nem is érdemes megnézni.

De hogy nyugodhatna meg rajta nyílt, vizsgáló tekintetünk a csodák ilyen tömege közepett, amikor minket, a jelenkor tudományos ismereteinek birtokában levő embereket bánt és izgat minden, ami csoda? Mi a „természeti törvény" csillagzata alatt születtünk már. Egész mindennapi életünk, technikai berendezésünk, hovatovább mind mélyebb szerveződésben társadal-

munk egész alkata is a természet törvényeinek felismerésén épül fel. És szellemi életünknek biztonsága is, tudományos és világnézeti munkánk alapváza, mely minden magasabbra törés súlyát hordozza: a világban mindenütt uralkodó törvényszerűség.

Hol van tőlünk az a naiv kor, amelyben a csoda még olyan természetes, bizonyításra nem szoruló dolog volt, hogy vele bizonyítottak mást, mint amikor pl. Jézus személyének isteni volta mellett érvek gyanánt sorakoztatták fel csodáit! Ezek előtt az egykori emberek előtt a csoda nem volt más, mint valami rendkívüli, szokatlan, feltűnő jelenség. Kételyük nem volt vele szemben más, mint történeti kétely: megtörtént-e igazán? megbízható tudósítás szól-e róla? S ha erre a kételyre megnyugtató feleletet kaptak, az a kérdés már nem zavarta nyugalmukat, hogy megtörténhetett-e egyáltalán?

De ez a mi kérdésünk. Hiába bizonyul be az evangéliumi tudósítások akármilyen jóhiszeműsége és jólértesültsége; hiába tudjuk meg, hogy a tudósítások keletkezése olyan közel esik a feljegyzett események idejéhez, hogy közben aligha illeszthető be legendaképződéshez szükséges elegendő idő; hiába szólna tehát minden valószínűség amellett, hogy az evangéliumok valóban megtörtént eseményeket adnak elő, mi mégis inkább hajlandók volnánk az ellenkező oldalra billenteni ítéletünk mérlegét, belebonyolódva egy sereg valószínűtlenségnek a rejtélyébe, de elhárítva magunktól a csodák elhívését. Csodák nem történhetnek, és nem történhettek, – ez a rendíthetetlen alapdogmája korunk természettudományos világnézetének, és ebbe a világnézetbe éppen ezért nem illeszthető bele az evangéliumi Jézus-kép.

De igaz-e ez az alapdogma? Teljes igazsága van-e annak a világnézetnek, mely a mindenségre reáteríti törvényeinek sűrű, semmi rést nem hagyó hálózatát, és azt hiszi, hogy valóban mindent befogott hálójába?

Egy-két megfontolás meggyőzhet arról, hogy a természeti törvény gondolatát az emberi ész a jogos határon túlviszi, ha a csodák lehetőségének a priori tagadására használja fel, és hogy jelenkori tudományos gondolkozásunk minden értékének megtartása legalább is összefér az evangéliumi csodák elhívésével.

Eleve is csak természetesnek, szinte megjósolható bizonyosnak látszik, hogy az emberi gondolkozás a „természeti törvény” gondolatát túlhajtja kellő határokon. Minden nagy vívmánya az észnek, mint a gyermeket a karácsonyi ajándék, bizonyos elvakult lázba ejti. Mást egyideig nem lát, nem hall. Figyelmének köréből az elnyert újdonság egyelőre kizár egyebeket. Csak később higgad le annak belátására, hogy még más is van, amit számba lehet venni, s az újat a régebbi birtokai közé besorozva, csak utóbb ismeri meg, elfogulatlanabb szemekkel, az újnak is igazi mivoltát.

Aligha volt még olyan relevációszerű felfedezés az emberi gondolkozás történetében, mint amikor az újkori természetvizsgálat, felkutatva az élettelen világnak, az élők birodalmának, az emberi életnek is minden zegét-zugát éppúgy, mint óriási dimenzióit, rájött, hogy mindenütt rend uralkodik; hogy bizonyos egyöntetűség nemcsak durva, nagy vonásokban jellemzi a világ életét, amint azt mindig tudta az ember – lehetetlen volt nem tudnia, – hanem egyöntetűség, következetesség, ok és okozat viszonyának állandósága van mindenütt, s ezt visszamenőleg is éppoly határozottsággal állíthatjuk, mint amilyen bizonyossággal számíthatunk rá a jövendőben. Mohó munkával sietett az emberi szellem megismerni a világ jelenségeiben annyi állandó kapcsolatot, annyi összefüggést, annyi törvényt, amennyit csak lehetséges, – hogy ezeknek birtokában áttekinthetőbben uralkodhasson tudása mindafelett, ami volt, és ami van, és célszerűbben alakíthassa akarata mindazt, ami lesz. Mi sem természetesebb, hogy mikor aztán ezt a munkáját fényes siker koronázta, az emberi ész nem tudott elfogulatlan maradni becses vívmányával szemben. Új volt a világ, melyben élt, azóta, hogy törvények világának ismerte, és új volt jövendő fejlődésének a kilátása, amióta törvények szerint igazodó

erőket állíthatott céljainak szolgálatába. Nem csoda, ha a természet törvényeit túlbecsülte, és olyan értékkel is felruházta, amilyennel nem bírhatnak.

Egy alapos tévedés abban rejlett már, amikor a felfedezés igazi nagy jelentőségét a konkrét természeti törvényekben magukban látta az emberi szellem. Összetévesztette a törvényeket a törvényszerűséggel. Az egyes törvények állnak és megbuknak; ma teljes érvényűeknek hirdeti őket valamely tudomány, holnap talán már új tények birtokában alaposan megváltoztatja őket. Valamennyi megállapított törvény függ a tapasztalásunkkal eddig felölelt valóságtól, és annak kitágulásával ki van téve a változás esélyének. Gyakorlati szempontból lehet egy törvény kimondhatatlanul értékes, temérdek áldásos következmény származhat ismeretéből; de ami a törvények igazi felszabadító, mondhatnánk: boldogító értékét teszi számunkra, hogy t.i. velük és általuk biztonságban érzi magát elménk a jelenségek világával szemben, az nagyon ingatag alapon áll, míg csak az egyes törvényeket tartjuk szem előtt. A törvények ismerete azért tette olyan olvasható, nyitott könyvvé előttünk a világot, mert általa rájutottunk teljes tudatossággal általában a világ törvényszerűségére. A sok felismert egyes törvény által szellemünk be merte vallani végre, amit mindig, öntudatlanul is érzett, hogy ez a világ mindenestől fogva az ő világa, minden ízében, ha nagyon lassan is, megérthető és alkalmas arra, hogy az emberi gondolkozás rendező kategóriáiba elhelyezkedjék. Az nem biztos, hogy valamely most fennálló törvény mindig érvényben marad, és mindig csak olyan jelenségekkel fogunk találkozni, amelyek igazolják. De az bizonyos, hogy mihelyt felmerül valamely jelenség, mely ellenemond és megdönti, az nem szeszélyes véletlen játéka lesz, melyben semmi meg nem érteni való nincs, hanem szintén törvények szerint megy végbe, amelyeket kellő munka árán okvetlenül szintén megismerhetünk. Minden törvényünk megdőlhet, de a helyét nem romhalmaz fogja jelezni, hanem egy helyébe felállított új törvény. Az egyes törvények bizonytalan, ideiglenes birtokai tudásunknak, – maga a törvényszerűség, az, hogy a világ mindig, mindenben úgy áll előttünk, mint törvények világa, maradandó öröksége a múltnak a jövendő szellemi élet számára.

Ha ezt a különbséget mindig józanul szemmel tartották volna, nem vált volna olyan engesztelhetetlenné az ellentét korunk gondolkozása és az evangéliumi csodák között. Ezek a csodák nyilván nem illeszkednek bele az ismert törvények kereteibe. Mondjuk: ellentmondanak mindennek, amit mi a természetben uralkodó rendnek meg tudunk állapítani. Ámbár rá lehetne mutatni néhány újabban felismert, jobban mondva még csak tapogatódzva sejtett olyan törvényre a lélek és a test, valamint különböző emberek lelki élete közötti kölcsönhatás terén, ami már „érthetőbbé" teszi némileg a csodás történeteket. De ettől eltekintve: ha elhisszük a csodákat, feladtuk-e ezzel az újkori világnézés nagy vívmányát, a törvényszerűség gondolatát? Ha a csodákban valami minden eddig megállapított törvénytől eltérőt látunk is, és mint ilyet elfogadjuk is, azért okvetlenül szeszélyes véletlent, rendet zavaró értelmetlenséget, semmiféle törvényt nem követő, semmiféle összefüggésbe nem hozható képtelenséget ismertünk el bennük? Nem tekinthetünk-e a csodákra is úgy, mint előttünk ismeretlen törvények megnyilvánulásaira, a mindenség nagy, összefüggő rendjében, törvényszerűségében éppoly polgárjoggal fellépő jelenségekre, mint amilyenek a vizsgálatunk számára hozzáférhető s azért pontos törvényekbe foglalható akármelyik köznapi jelenség?

Egy másik túlbecsülése a természeti törvényeknek az volt, hogy az emberi ész, elkábulva a nagyszerű felfedezéstől, világmagyarázatot látott bennük, amit pedig legkevésbé sem nyújtanak. A természet törvényei „megmagyaráznak" egyes jelenségeket, amennyiben azokat kiemelik elszigeteltségükből, és visszavezetik számtalan más jelenségben is megtapasztalt közös oksági kapcsolatokra. De egészben véve a világot nem magyarázzák egyáltalán, csak leírják. Hány ember dobálózik ilyesféle kifejezésekkel: „Természeti törvények igazgatják a világot", – „semminek a keletkezése nem titokzatos már, mert természeti törvények hoznak létre mindent" stb. stb., amik mögött voltaképpen nincsen semmi értelem. A természeti

törvények nem igazgatnak semmit és nem hoznak létre semmit. A természeti törvények csak azt mondják meg, hogy hogyan igazgatódik a világ, de azt nem, hogy ki vagy mi igazgatja; és csak leírják, hogy miképpen keletkezik valami, de meg nem magyarázzák, hogy honnan? miért? A természeti törvényekben összefoglaltuk mindazt, amit a világ lefolyásáról és menetéről megtudtunk, de ezzel még semmit sem feleltünk arra a kérdésre, hogy mi a világ értelme. Egyszóval, nincs okunk a természet törvényszerűségén, mint magas trón párnáin, öntelt, tétlen tetszelgésnek átadni magunkat. Az igazi nagy feladat még hátra van. Ki érné be, egy drámával foglalkozva, ha akármely alaposan is, de csak verssorainak gördülését, rímelési technikáját, vagy akár cselekményének szerkezetét is ismerte meg, – de nem nyert betekintést az alkotó szellembe, melyből a dráma fakadt, annak élettapasztalataiba, erkölcsi és költői élményeibe? A világ törvényszerűsége azt jelenti, hogy a világ nem zűrzavaros, dadogó, nyöszörgő hangtömkeleg, hanem artikulált nyelv, melynek megvan a grammatikája. De miről beszél a jelenségeknek ez a szózata? Mi az üzenete hozzánk?

Ezt a kérdést elfojthatjuk, amikor mint valamely tudománynak specialistái böngészünk a világ ilyen vagy amolyan jelenségei között. Utóvégre az is hasznos munka, amikor a nagy költőnek tüzes lelkéről, gondolatainak sodró áradatáról megfeledkezve, valaki csak a sorok verslábait méricskéli költeményeiben. Azt is tudnunk kell, hogy hogyan írt. És így el kell merülnünk olykor a mindenség prozódiájába is, megelégedve a dolgok menetének pontos megállapításával. De aztán felébred bennünk az emberlélek, aminek mélyebb és nagyobb igényei vannak a tudományos megismerésnél, – és érteni akarja a világot a maga igazi velejében. És amilyen zavaró, alkalmatlan elem a csoda az előbbi alkalommal – olyan várvavárt, hálásan fogadott dolog lehet az utóbbi esetben.

Mert hogyan áll a dolog? Hirdet-e valamilyen világos üzenetet a világ, amint éli körülöttünk törvényszerű életét? Megnyílik-e számunkra jelenségeiben valamilyen jelentés, ami egészen kielégíthetné? – Kapunk nagyon bíztató hangokat. A törvényszerű mindenség sok ezer esetben úgy működik körülöttünk, mintha egyenesen a mi számunkra készült volna. Megvannak benne létünk feltételei, és megszervezhetjük erőit életünk mindenféle gazdag fejlődésének az előmozdítására is. Sőt olykor az is kivillan belőle, hogy titkos szövetségben van legszentebb eszményeinkkel és vágyainkkal, – mintha szelíden hordozná hátán az emberi jóságot, áldásait bőven ontva ott, ahol emberek egymásért és egymással szeretetben dolgoznak, – viszont mintha vésztjóslóan megborzongana, ha emberi romlás nyergeli meg, előbb-utóbb felidézve kérlelhetetlen törvényszerűséggel minden életnek összeomlását, amelynek az önzés az elve. Az tehát a világ értelme, hogy benne egymásnak testvéreivé váljunk s az így megtisztult életben megdicsőülésünket találjuk? És az egész mindenség jelentése az, hogy van fölöttünk egy Akarat, melynek ez a célja velünk, mely tehát ellensége minden szeretetlenségnek, és maga is Szeretet?

Igen, – ezt sejteti lépten-nyomon a világ menete, melyet sikerült törvényekbe foglalnunk. De aztán hallunk kétségbeejtő hangokat is. Ugyanez a világ telve van vérrel és könnyel is. Közönyös kegyetlenséggel gázolja el sokszor a legszebbet is, a legnagyobbat is, amivel az embert megajándékozta. Milyen lázítóan kegyeli sokszor az orcátlan bűnt, és milyen gúnykacajjal hagyja cserben a vértanút! Érc-törvényszerűségével megy a maga útján, akárhogy tördelik az emberek a kezüket az égő házak romjainál, vagy a hajóroncsokat kivető tenger partján. S amint készségesen szóbaáll az emberrel, ha arról van szó, hogy néhány millió embertársa jobb táplálóanyaghoz jusson, vagy a tudás és művészet sokszorosított kincseihez férjen hozzá, – éppen úgy kapható megbízható segédnek a mérges gázokat gyártó laboratóriumban, vagy a halált okádó ágyúk öntéséhez. Ezeket látva, révedező szemmel nézünk bele a világba: nem az-e az értelme, hogy nincs értelme? És ami értelmet adtunk neki, hogy alátámogassuk emberi életünket, küzdelmeinket, melyeket ebben a világban kell lefolytatnunk, – mindez nem rövidlátó, balga illúzió-e?

A törvényszerűségnek, mely szerint a világ működik, akármilyen alapos felkutatása sem dönti el számunkra ezt a kérdést. Az az üzenet, amit kiértelmezhetünk a világból megismert törvényein át, nagyon is kétértelmű.

Így áll a dolog: mindennek érdekében, ami életünkben jó, szent és értékes, azt kell remélnünk, hogy az előbbi felelet az igaz, és hogy a világ törvényszerűsége, amennyire megismertük, nem a végleges üzenet; abban kell bíznunk, ha nem akarunk a testi suicidumnál szomorúbb lelki öngyilkosságot elkövetni, hogy van még mélyebb betekintés is a világ értelmébe, mint amilyet a természeti törvények adnak, s az a mélyebb betekintés a jobbik, a dicsőséges eshetőséget igazolja. Hinnünk kell, hogy amit megfigyelhettünk a valóságból, – az annak csak felénk fordított, legközelebb eső felülete, melyen túl van még más is, láthatatlan mélység is – és keresnünk, remélnünk kell, hogy valahol, valahogyan feltárul számunkra ez a mélység, ez a közönséges tapasztalatunkon túleső valóság.

Már most akár beválik ez a vágyunk és reményünk, akár végzetes csalódások után vissza kell majd térnünk arra, hogy megelégedjünk a megismert törvények szerint haladó világ kínzó, kétes üzenetével; annyi bizonyos, hogy ha valahol, valahogyan a szokott nyelvénél érthetőbben szól hozzánk a valóság, akkor – legalább valamelyes részben – más nyelvet is fog használni; ha valahol az elrejtett mélység feltárul, ott ketté kell válnia annak a felszínnek, amit mi szorgos vizsgálódásunkkal már szilárd törvényekké tapogattunk, és felszínre kell jönnie előttünk még ismeretlen, törvényekbe nem foglalható jelenségeknek is, melyek azonban, ha elég sokáig felszínen maradnának, szintén megismert törvények esetévé merevedhetnének kezünk alatt. Világosan szólva: ha valahol, valahogyan történik „isteni kijelentés", – ott fellép a csoda is; ha találkozunk valakire vagy valamire, akiben vagy amiben végleges bizonyossággal feltárul előttünk Isten, az Atya, a Szeretetnek szent teljessége, aki az egész látható világ mögött rejtőző láthatatlan valóság, akkor nincs mit csodálnunk azon, hogy ez önfeltárásban és azzal kapcsolatban Isten másképpen fejezi ki magát e világban, mint ahogy máskor szokta, a dolgok rendes, ismert folyásában. Az a nyelv, melyen Isten hétköznapokon beszél, magában véve nem világos és nem kielégítő; ha van Isten és közöttünk ilyen ünnepi találkozás, melyben elvonja magáról az ismeretlenség fátyolát és betekintést enged lényének szívébe, – a hétköznapi nyelv szűknek fog bizonyulni, és új akcentusok fogják megütni fülünket.

Akik Jézusról feljegyezték életének csodás dolgait, s akik tudósításaikat elfogadják: ezért tudják elhinni, hogy Jézus élete csodákkal teljes volt, – és ezért nem tudják másként el sem képzelni Jézus életét. „Aki őt látta, az Atyát látta" – mondta ő magáról. „Az Istent soha senki nem látta, de ő megjelentette minekünk" – tanúskodik róla tanítványa. Jézusnak belső harcaiban és kivívott lelki élményeiben csakúgy, mint élete megnyilatkozásaiban, szavaiban és tetteiben, most már kétezer év millió és millió hívő lelkének bizonysága szerint az emberiség bírja azt, amit mi a természetnek ily nagyszerű megismerése után még jobban sóvárgunk, mint bármely előző kornak emberei: a végtelenül szerető Istennek bizonyosságát, az Atyának kijelentését. Jézusban megkapta minden kor azóta, megkaphatja a miénk is a maga világa rejtélyének megoldását, a mindenség igazi értelmét és jelentőségét. És ma is, mint egykor Péter ajkán, elhangozhat a személyes bizonyságtétel: „Te vagy Krisztus, az élő Isten Fia" – nem „testtől és vértől", emberi hittan formuláiból, vagy hitvédelem észokaiból merítve bizonyosságát, hanem magától az Atyától kapva azt, mint a lélek ösztönös erejű belátását. Aki egyszer így találkozott Krisztussal és így néz fel rá, az előbb-utóbb magától értetődőnek fogja tartani, hogy Istennek világa másképpen viselkedett, amikor Isten így megjelent benne, mint ahogy szokott viselkedni, amikor Isten elrejtőzik mögötte.

Az Isten kijelentésével, mely Jézus személyében megtestesül, ilyen kapcsolatban látva a csodákat, elvesztik ezt a felszínes látszatot, mely előttünk, a természeti törvényszerűség gondolatán gondolkozni tanult emberek előtt első pillanatra bántókká teszi őket: a sze-

szélyesség, ötletszerűség jellegét. Nem a természet rendjébe vaktában való „isteni beleavatkozások” e csodák. Nem az a védelmük, hogy „Isten mindenható, tehát megtehette”. Sokkal inkább: „Isten megtette, mert másképp nem is tehetett”. Összefüggést látunk a csodák között; a Jézus személye – a legnagyobb csoda – körül elhelyezkedő rendszerként jelennek meg előttünk; kezdik sejtetni a bennük megnyilvánuló magasabb törvényszerűséget, – és érthetőkké válnak számunkra lényegükben. Azt tartanánk értelmetlennek, ha a Szeretet Istene, amikor olyan tökéletes kijelentést nyújthat, mint amilyenre Jézus személyisége alkalmat ad, nem gyógyítaná meg a bélpoklost, nem nyitná meg a vak szemét, nem támasztana fel halottakat, egyszóval nem kényszerítené ezt a nehézkes közeget, a természeti világot, hogy egyszer érthetően, örökre érvényesen beszéljen arról, hogy mit érez, és mit akar a Láthatatlan.

Aki elkezdi olvasni az evangéliumokat, ne hagyja abba a csodák miatt, ha nem tudja is elhinni azokat. Olvassa csak tovább ezzel a kérdéssel szíve legőszintébb, magányos mélységében: nem szól-e hozzám itt az az Isten, akit másutt mindenütt hiába kerestem, hogy megnyugodhassék benne életem? Mire így végigolvasta az egyik evangéliumot és belekezd a másikba, – már nem is fog olyan nagyon csodálkozni a csodákon.

Exspectator

***

A MODERN LÉLEK VÁLSÁGA.

(1929. máj. 21-én, tanítónőjelöltek „csendes napján”.)

Ki tarthat igényt a művelt ember nemesi előnevére? Arról, ugyebár, nem is kell szót ejtenünk, hogy a műveltség nem külsőségek, ruházkodás és modor dolga, hanem szellemi magasabbrendűség. De tegyük mindjárt hozzá, hogy a szellem világában elért eredmények sem teszik még okvetlenül műveltté az embert. Nem okvetlenül művelt még az a férfi, vagy nő, aki nagy jártasságra tesz szert valamilyen tudományban, aki sok nyelvet beszél, vagy aki ért a művészetek valamelyikéhez. Talán abban határozhatnánk meg az igazi műveltség lényegét legjobban, hogy az nem más, mint az embernek a maga korával való mély és öntudatos közössége. Az a művelt ember más szóval, aki nem csak a maga életét éli, hanem a maga életében embertársai millióinak az életét is; akit nem csak az érdekel, hogy mi történik ővele, hanem az is, hogy mi megy végbe annak az egész nemzedéknek a lelkében, amelyhez ő is tartozik. A művelt embert tehát az különbözteti meg, hogy míg mások lent élnek a völgyekben és a homályban sodródnak a nagy tömeggel, maguk sem tudva, hogy hová és merre, addig ő magas kilátó ponton áll, ahonnan tájékozódhat, és az esze pillantásával csakúgy, mint a szíve ölelésével átfogja mindazt a törekvést, áramlást, küzdelmet és kavargást, amely körülötte lejátszódik.

A mi mostani beszélgetésünknek is az a célja, hogy ilyen magas szemlélőpontra vigyen fel bennünket, ahonnan beleláthatunk a mai ember, a modern ember lelkének a mélységeibe. Természetesen nem szabad elfelejtenünk, hogy a „mai ember” alatt nem ugyanazt értjük, mint amit az éppen ma élő emberek összessége jelent. Nagyon sok tegnapi, sőt tegnapelőtti ember is él ma a föld hátán. Mint ahogy mindig is voltak, úgy a XX. században is vannak az emberiség karavánjának óriási utócsapatai, amelyek még a XIX. században, sőt még régebbi korokban élnek a lelkük alkatát illetőleg. És a művelt embert rendszerint az jellemzi legjobban, hogy ezeket a haladástól elmaradozott sokaságokat is belefoglalja látókörébe, nem fitymáló fölénnyel tekint le rájuk, hanem megérti és számonveszi őket is, mint a jelen világ el nem hanyagolható alkotóelemeit. De mi most korlátozzuk magunkat a szó szorosabb értelmében vett „mai emberre”, arra, aki valóban átélte már a legújabb idők változásait, s akinek a számára csakugyan problémák a legújabb problémák.

A vizsgálódásunkat visszapillantással kell kezdenünk. Nem érthetjük meg, hogy hol áll ma a modern ember, ha nem vesszük előbb számon, hogy honnan jön. Ha erre egy szóval akarunk felelni, akkor legjobb azt mondanunk, hogy a mechanizmus világából jön. Lássuk közelebbről, hogy mit kell ez alatt érteni.

Az újkor azzal kezdődött az emberiség szellemi történetében, hogy az ember bátorságot vett magának újra arra, hogy kinyissa a szemét, és megnézze, hogy milyen is az a világ, amelyben él. A középkor lelke felett a tekintély elve uralkodott. Az emberek meg voltak arról győződve, hogy nem csak az isteni titkok jelentettek ki egyszer s mindenkorra úgy, hogy ez előtt a kijelentés előtt engedelmesen meg kell hajolni, hanem a földi dolgokról is rég elmondották már okos emberek a legfontosabb igazságokat és ezért nincs más hátra, mint jól megemészteni azt, amit az ő írásaikban feltálalva kapunk. De aztán rájöttek az emberek, hogy még nagyon sok meglepetést tartogat számunkra a világ, és hozzáfogtak, hogy birtokukba vegyék az új megismeréseknek széles birodalmait.

E közben különösen egy dolog ragadta meg a figyelmüket – az, hogy ha az ember a jelenségek okait vizsgálja, akkor egy nagyszerű rend bontakozik ki előtte. Ugyanazok az okok mindig maguk után vonják ugyanazokat az okozatokat. Törvények uralkodnak a világban – az

égitestek mozgásában is, az almának a fájáról való lepottyanásában is, – és ezeket a törvényeket, ha az ember alaposan utána kutat, egészen szabatosan meg lehet állapítani. Nemzedékről nemzedékre haladt tovább az emberiség ezen az úton, míg végre a XIX. században, annak is különösen a második felében, szédületes magasságokra jutott el a természetnek ilyen kiismerésében.

Az eredmények, amelyek ezt a vizsgálódást megjutalmazták, olyan dúsgazdagok voltak, hogy egészen érthető, ha a XIX. század embere mámoros lett tőlük. Azt hitte, megtalálta minden rejtély kulcsát. Csak még egy kicsit tökéletesebbre kell csiszolni és csak még egy kicsit jobban kell bánni tudni vele, és fel fog pattanni tőle minden zár. És nem is csak az elméleti tudás zárai, hanem a gyakorlati nehézségek elzárt lakatjai is. Mert hiszen, ha az ember kiismerte a természeti törvényeket, amelyek szerint annak jelenségei igazodnak, akkor uralkodni is tud felettük. Az okokból előre ki tudja számítani, hogy milyen okozatok fognak bekövetkezni, mint ahogy a csillagász meg tudja jósolni másodpercnyi pontossággal, hogy mikor következik be a napfogyatkozás, és a vegyész előre meg tudja állapítani a menetrendjét mindannak a változásnak, amely lombikjában végbe fog menni, ha egyszer tudja, hogy milyen anyagokat kevert benne. De másfelől azt is ki lehet számítani, hogy ha az ember bizonyos okozatokat akar előidézni, milyen okokat kell akkor munkába állítani. Csak meg kell indítania a folyamatot, a többit már elvégzik engedelmesen, megbízhatóan a természet törvényei. „A tudás hatalom!" Úgy látszott, hogy korlátlan lehetőségek nyílnak meg az ember előtt. Úrrá lehet végre minden természeti erő felett, amelynek eddig tehetetlenül ki volt szolgáltatva. Csak alkalmazni kell a kivívott új tudást. Be kell rendezkedni úgy, ahogy a megismert természet diktálja. És akkor rövid időn belül várni lehet a földi paradicsom megvalósulását.

A mechanizmus szavával jelezhetjük legjobban ezt a korszakot, mert elméletileg is úgy fogta fel a világot, mint valami nagy gépezetet, amelyben minden fogaskerék megszabott pontossággal kapaszkodik bele a másikba, és gyakorlatilag is a gépek segítségével igyekezett hasznát venni tudásának.

Nem tagadhatjuk meg a csodálatunkat sem az egyik, sem a másik téren az elért nagyszerű eredményektől. Nem is tudjuk, mennyit köszönhetünk ennek a korszaknak. Ha egy-két századdal ezelőtti időkbe vissza tudnánk szállni, akkor látnánk csak meg a nagy különbséget. Mennyi babonás félelemtől szabadultunk meg, amióta tudjuk, hogy pontosan ellenőrizhető törvények uralkodnak olyan jelenségekben, amelyeknek a szörnyű titokzatossága előtt lúdbőrös rettegéssel álltak meg a régiek. És valóban, milyen hihetetlen áldásokat árasztott a világra az újkori technika, a közlekedés, az ipar, az élet kényelme, az orvosi művészet, stb, stb. terén

De ez nem vakíthat el azzal a ténnyel szemben, hogy nagy hibák is csúsztak bele a számításba. Elméleti téren az volt a hiba, hogy a világban felfedezett gépies rend annyira elkáprázta tatta az embert, hogy csak az érdekelte, ami csakugyan gépies rend szerint megy végbe a világban, és azt hitte, hogy ez – minden. Pedig vannak körülöttünk dolgok, amelyek nem férnek bele egy ilyen mechanisztikus világnézetbe. A billiárdgolyó pályáját ki lehet előre számítani, de nem lehet egyetlen fűszál hajlását, vagy egyetlen bogárka röptét sem előre megjövendölni! Még kevésbé lehet az emberéletet megérteni, ha csak a gépiesen működő törvények kulcsával feszegetjük a rejtélyét! A mechanizmus mindig visszafelé néz: az okokat keresi, és azokkal magyaráz. De ahol élet van, ott valami előre törő, kibontakozni és megvalósulni akaró hatalom dolgozik. Célok is uralkodnak itt, nemcsak okok. És nem érti meg a világnak ezeket a magasabb rendű jelenségeit, aki mindig csak visszafelé néz; nem érti meg az egész világot az, aki belemerevedett az okság gépezetének a szemléletébe.

Ez volt éppen ennek az egész világszemléletnek a sorvasztóan káros egyoldalúsága: arra nevelte az embereket, hogy csak szenvtelen szemlélői legyenek egy kész, változhatatlan rend

szerint működő, gépies világnak. Mintha nem volna más dolguk, mint értelmük tágra nyitott szemeivel lefotografálni azt, ami van. Persze, ha az ember elfelejtkezik mindarról, ami nem csak van, hanem lenni akar is, és főképpen, ha elfelejtkezik arról, hogy ő maga is még valamivé lenni akar, sőt valamivé kell, hogy legyen, akkor, – csak arra figyelve a világban, ami visszatérő, egyformán változatlan, kész és bevégzett, – csakugyan nem is fog mást látni, mint óriási gépezetet. Így elhalnak, vagy legalább is az ember tudatából kiszorulnak az életét hajtó vágyak és eszmények, és nem marad más, mint a hideg, semleges értelem, a visszanéző tekintet, a világ mechanizmusát utánaszámító tudás. Intellektualizmusnak nevezzük ezt a beteg egyoldalúságot, amely ránehezedett az előttünk járt nemzedékre, és megrontotta az egész életét. Elsikkasztotta a szeme elől az élet gazdagon teremtő világát, a léleknek titokzatos csodabirodalmát, és nem hagyott meg számára mást, mint a megkopasztott anyagot. Egészen természetes, hogy ez a korszak belefulladt a materializmusba. Hiszen az élettelen, lelketlen anyag világa az, amelyben otthon érezhette magát, mert az csakugyan gépiesen forog örökugyanazon törvények szerint. Száműzve bolyongott a lélek valósága ebből a világnézetből. Önmagában és embertársaiban is csak a test érdekelte ezt a gondolkozásmódot. Gazdasági gépezetté vált számára a történelem is. A gyomor és az érzékek rugói mozgatnak mindent, úgy vélte. És önnön nagyszerű tudásából sivár börtönt épített magának, amely sötét volt, és amelyben igazán nem maradt értelme és öröme az életnek.

A gyakorlati mechanizmusban pedig, amit ez a korszak tudományos technikájával felépített, az volt az eredendő hiba, hogy egyáltalán *volt*. A kifejtett elvek alapján, ha következetes lett volna ez a korszak, nem lett volna szabad olyan hatalmas gyakorlati lendülettel leigáznia a természet erőit. Alap nélkül, levegőbe épített óriási alkotmány volt az egész, s ezért eleitől fogva magában hordta az összeomlás végzetét. Valami felséges irónia volt abban, hogy ugyanaz a kor, amelyik gondolkozásában siváran intellektualista volt, az életében minden előbbi kornál aktívabb lendületet fejtett ki. Elméletileg felmagasztalta a szenvtelen belefelejtkezést egy előttünk készen forgó gépezetbe, de gyakorlatilag kénytelen volt csúfosan meghazudtolni magát, – a valóságban tele volt vágyakkal, törekvésekkel, céloknak neki feszülő hatalmas akarással. Csinált magának egy filozófiát, amely szerint igazán nem tudni, miért érdemes és nagy dolog embernek lenni, aztán, mintha nem mondott volna semmit, kibontotta a haladás büszke lobogóját, és hősies erőfeszítéssel vetette bele magát az élet minden akadályának leküzdésébe. Robogtak a vonatok, feszültek a kazánok, zakatoltak a gyárak, épültek a nagy városok, gyarmatosok lepték el a távoli világrészeket, a bányák, a földek, a raktárak ontották a termelés javait, lázban égett a munka, és olyan tempót vett az élet, amilyenről nem is álmodtak nagyapáink.

Jól figyeljük meg, hogy ezt az egész hajszát vak erők fűtötték. Nem voltak előtte világos célok, legfeljebb mindig csak néhány lépésnyire. Hiszen az egész kor behunyta az előrenéző szemét, célok és eszmények nem érdekelték. Mi sem természetesebb, mint hogy ez az önellentmondó gyakorlati mechanizmus csődbe kellett, hogy jusson. A sötétben sietőknek óhatatlanul vagy falnak, vagy egymásnak kellett rohanniuk. Elég csak két dologra utalni, ami előbb-utóbb rá kellett, hogy döbbentse a világot annak tudatára, hogy nem mehet tovább úgy, ahogy sokáig ment. Az egyik dolog az, amit a „szociális probléma” néven ismerünk. A hallatlan nagy termelésre megszervezett társadalmi gépezet nyikorogni kezdett, itt-ott elakadtak a kerekei, és félni lehetett, hogy mennél sebesebben járatják, annál rettenetesebb lesz alkotó részeinek egymásba gabalyodása egy hirtelen reccsenésben. A másik intő jelenség a világháború volt. A világ nagy gazdasági érdekeltségei felfokozott versenyükben egyszer csak egymásnak lódították a népek millióit, és teméntelen vér folyt éveken át, és felmérhetetlen romlás maradt hátra még eljövendő évtizedekre is átkos örökségül.

Valamilyen fordulatnak tehát be kellett következnie. Már évtizedekkel ezelőtt jelentkeztek az előhírnökei. A tömegek még telistele voltak a régi szellem mételyével, amikor egyes tisztáb-

ban látó vezérszellemek már új utakat kerestek. És mire eljöttek a nagyobb, eszméltető megrendülések, máris úgy állt a helyzet, hogy vezetőkörökben rég leszámoltak a kor uralkodó irányzataival. Csak akik másod és harmadkézből kapják irányító eszméiket, a napi sajtó munkásai, a tömegirodalom termelői, és az általuk kiszolgált sokaságok hódoltak még a mechanizmus világnézetének, sínylődtek még az intellektualizmus sorvasztó egyoldalúságában, és korlátozták még látókörüket az anyag világára. Valójában ez a szellemi viselet már „uraságoktól levetett" ruha volt. Fent, a szellemi élet magasabb szintjein már más szelek fújtak. Ott az emberek, egyre többen, észrevették már, milyen rossz szemüveg van az orrukon, és siettek azt levenni, hogy szabadabb szemmel megint messzebb és tisztábban lássanak. Egyre több figyelmet szenteltek a valóság olyan mezőinek, amelyeken a mechanisztikus felfogással nem megy sokra az ember. És újra belátták, hogy ha meg akarják érteni a világot, nem csupán egyes részleteiben, hanem egészében, és különösen, ha meg akarják érteni az ember szerepét a világban, akkor magyarázó okok mellett, sőt még azoknál sokkal inkább is, értelmező irányvonalakat kell keresniük. Ami *van*, ez az egész oksági összefüggésre visszavezethető gépezet, csonka résznek tűnt fel, amely egésszé csak úgy teljesedik, ha hozzávesszük azt is, aminek *lenni kell,* – azt a valóság feletti világot, amely a meglévő valóságot, mint az ég boltján világító hold a tenger víztömegeit, vonzza maga felé, nyugtalan mozgásban tartja, és uralmat gyakorol fölötte. Új vezérgondolat kerekedett felül: az „értékek" gondolata. És a legérdekesebb kérdésként az tolult előtérbe: mik azok a magnetikus pontok, amelyek felé akarva-nemakarva irányul az ember élete? Szóhoz juthatott így újra az ember világának addig elhanyagolt egész gazdagsága. Nem csak fényképező lemez volt már a lelke, merő értelem, amely hű képet akar kirajzolni a valóságról, – hanem sejtésekkel, vágyakkal, ösztönökkel felajzott titkos eol-hárfa, amely az értelem elől örökre elzárt szellők rezdüléseire is reagál; és főképpen akarat, amely formáló erővel nyúl bele a valóságba, sohasem nyugodva bele annak egyszerűen adott állapotaiba, hanem hódító paranccsal kényszerítve reá a maga igényeit. Az anyagi világ megmaradt olyannak, amilyennek megismerték azelőtt, de most ébredezett már az a tudat is, hogy az egész csak színtere egy magasabbrendű világnak, a szellemének, és gyermekesen naivnak látszott már az a hatalmas materialista áramlat, amely úgy akarta megérteni a mindenséget, hogy ezt a fontosabb, elsőrendű tényezőt egyszerűen kihagyta a számadásaiból, hogy könnyebben boldogulhasson a problémával.

Aztán jöttek az említett komoly intések, és ébredezni kezdtek a tömegek is. Egyszerre fogékony lett a kor talaja az új magvetés számára. Az emberek észbe kapva kezdték kérdezni mindenfelé: hová rohanunk, mi a célja és az értelme nyugtalan sietségünknek? Szép dolog, hogy a tudományos megismerés fényénél olyan nagyszerűen kezelhető géppé vált számunkra a természet – mondották, – de itt nem állhatunk meg! A legfontosabb kérdés még hátra van: mit csináljunk ezzel a gépezettel? Nem elég az apparátus, amelyet a haladás a kezünkre adott, program is kell hozzá! Nem vagyunk mégsem csupán tudásra kíváncsi észlények, hiszen míg azoknak álmodtuk magunkat, azalatt is zakatolva rohant velünk az élet. Soha nem érhetjük be puszta megismerésekkel, mert nem tudunk semlegesek maradni, vágyak hajtanak bennünket, igényeink vannak, sokszor lázadva kelünk fel a valóság tényei ellen, és öntudatlanul is egy lerázhatatlan parancs él bennünk, amelyet minden küzdésünkkel és vergődésünkkel valóra kell váltanunk! Ide kell tehát a világosság: látni akarjuk magunk előtt a célt, amelyre törünk, az eszményt, amelyre fel kell tennünk az életünket, az értékeket, amelyek értelmet adnak ennek a keserves létnek. Nem tudunk már a nagyapáink módjára tetszelegni a természettudományi felvilágosodás eredményeiben, mert végeredményben az érdekel minket, hogy mi keresni valónk van ebben a szépen megismert világban? És nem tudjuk már az apáink naivságával átadni magunkat a technika vívmányaival való dicsekvésnek, mert rájöttünk, hogy ezek a vívmányok mindnyájunkat megevő szörnyetegekké válhatnak, ha nem tudunk velük jó célokra élni.

Ez éppen a modern léleknek az a válsága, amelyet tárgyunkul kitűztünk. Most azon fordul meg minden, hogy kiáltó kérdéseire milyen feleletet kap korunk. Ki tud neki eszményeket adni és milyeneket? Hol lát utat és irányt, amelyre rábízhatja magát? Kinek és minek a szolgálatába hódol meg vezetésre sóvárgó lelkével?

Ahol ilyen kereslet van, ott természetesen a kínálat sem hiányzik. Se szeri, se száma a sok prófétának, aki az irányt kereső mai emberiségnek vezérül ajánlkozik. Azzal a zűrzavaros képpel, amely ennek következtében jellemzi a jelenkor szellemi helyzetét, mi most nem foglalkozhatunk. De egy nevezetes vonást kiemelhetünk belőle. Kétségtelen, hogy egyre több ember szeme fordul újra Jézus felé. Érthető is, – hiszen az útját vesztett ember visszatekint: hol haladt el olyan állomás mellett, amelynél még jó úton volt? Nincs az emberiség múltjában egyetlen olyan útjelző sem, amelyről biztosabb bizalommal lehetne megállapítani, hogy jól mutatta az irányt, – mint Jézusról. Akárhogy elszakadtak is tehát az emberek az egyházak tanításaitól, az elmúlt keresztyén nemzedékek hagyományaitól, – Jézus alakja megint érdekli őket, jobban, mint valaha. Mintha mégis Ő volna az egyetlen biztos sarkcsillag, amely szerint igazodhatunk a sötét hullámokon való utazásunkban!

Azonban ezzel még nem oldódik meg a modern lélek válsága. Ellenkezőleg: itt emelkedik tetőfokára. Mert mit látnak Jézusban a legtöbben azok közül, akikről szó van? Valakit, aki a legtökéletesebb megszemélyesítője az emberi élet eszményi értékeinek. Olyan személyiséget, amelyhez tehát tanácsos dolog hozzámérni minden törekvésünket. A példáját szabályozó normául tűzhetjük ki magunk elé személyes életünkben, és a szellemét programmá szélesíthetjük ki a társadalmi élet számára. Ki lehet adni a jelszót: minden haladásunknak akkor van csak értelme, ha Jézus irányában haladunk. Meg lehet álmodni egy jézusibb világot, jézusibb emberekkel, és át lehet adni az embernek magát annak a meggyőződésnek, hogy ha ez megvalósul, akkor igazolva van a mindenség, – nem hiába született meg világködökből a naprendszer, nem hiába népesült be a nyüzsgő élettel a föld háta, és nem hiába formálták ki ezerfelől összecsomódzó erők azt a lényt, amely az ember nevet viseli. Ilyen célért érdemes elviselni az élet drámájának minden küzdelmét...

Csakhogy ebben az idealizmusban van egy nagy *ha*, amely nyugtalanít. Hátha nem sikerül? És mindnyájan eléggé ismerjük az életet ahhoz, hogy elszoruljon a szívünk. Hátha ez a Jézus felé való irányzódás csak azt jelenti, hogy egy szép illúzió játszik velünk, és keserves kiábrándulás lesz az elkerülhetetlen vége?

Hogy a modern ember nyugvópontra jusson, többet kell meglátnia Jézusban! Nem állhat meg ott, hogy – hogyan, hogyan nem, – megtalálta benne az irányt, amely felé kormányát fordíthatja. El kell nyernie Őbenne azt a minden kétséget legyőző bizonyosságot és azt az erőt is, amellyel a jó irányban feltartóztathatatlanul el is indulhat. Meg kell győződnie arról, hogy Ő nemcsak a legtisztább érték, amely utat szab, hanem a legfőbb valóság is, amely biztosítéka a célhoz érkezésünknek; több, mint a legnemesebb embereszmény, – magának a mindenségnek az életforrása, a teremtő Istennek dobogó szíve, az örök Fiú, akiben, aki által, és akire nézve vannak mindenek. Így majd nyugodt lehet a felől, hogy a modern világ egész apparátusát jézusi célok szolgálatába állítva nem vállalkozott eleve kudarcra ítélt álmodozások megvalósítására. A Jézus irányába való továbbhaladás nem lesz pusztán az embernek hősi, kockázatos kalandja. Melléje szegődnek az Istennek titokzatos, kifogyhatatlan erői – és azoknak küzdelme nem lehet bizonytalan kimenetelű. Jézus több lesz, mint parancs, amely elszánt önkénteseket toboroz; ígéret lesz, amely a legnehezebb csüggedések próbáiban is megtart, és már előre érezteti a győzelem örömét.

Rövidre fogva: a mechanizmus anyagelvű világnézetéből felébredt modern embernek még azt az idealisztikus világnézetet is le kell győznie, amelyre félig-meddig már eljutott, és el kell érkeznie a keresztyén világnézethez: le kell borulnia újra az előtt az Isten előtt, aki magát az Ő

Egyszülöttjében jelenti ki. Akkor átesett azon a súlyos válságon, amelyben ma vesztegel. S akkor bekövetkezhet egy olyan korszak, amelyért nem volt hiábavaló néhány nemzedéknek akármennyi gyötrelmet és keserűséget átélnie.

Sok egyszerű lélek mit sem tudva a világnak ezekről a nagy vívódásairól, hűségesen éli is ezt a keresztyén világnézetet, és sugározza maga körül annak bizonyságtételét. A művelt keresztyén ember csak annyiban különbözhet tőlük, hogy ezt az egyéni hitvallást és szolgálatot bele tudja állítani a kor nagy összefüggéseibe. Felszívta a maga szívébe egész korának kereső sóvárgását. És amikor ő maga Jézus Krisztus által Istenben él, akkor tudja, hogy ezzel egy világtörténelmi válságot segít kibontakoztatni az üdvös megoldás felé. Mert minden egyes emberrel, akiben élő hatalom a keresztyénség, s akiből az másokra is átplántálódik, közelebb van a válság vége és egy új korszak szépsége, – az Isten országának egy minden eddiginél nagyszerűbb győzelme.

Nagy dolog volt mindig keresztyén embernek lenni, – de kétszeresen nagy kiváltság az a mai világban. És még nagyobb dolog, ha valaki ezenkívül művelt ember is, aki ezt a kiváltságot teljes öntudatossággal értheti át, és a szerint hálálhatja meg, és vállalhatja magára a szolgálatának terhét.

***

A vallás hatása a közművelődésre.

Alapvizsgai dolgozat.

Irta

Victor János
II. éves theologus.

Budapesten, 1908. május havában.

A vallás hatása a közművelődésre.

„Vallás” és „közművelődés” oly szavak, melyek naponként ajkunkon forognak, alig vehetünk kezünkbe napilapot, alig olvashatunk az irodalom bármely ágába tartozó könyvet anélkül, hogy a „vallás”-sal, vagy a „közművelődés”-sel ne találkoznánk lapjain. – És mégis, mily határozatlan, mily bizonytalan körvonalú fogalmak azok, melyek a „vallás” és a „közművelődés”, vagy hogy bár az idegen, mégis megfelelőbb nevén nevezzük: a „kultura” mögött rejtőznek. Azon százezrek között, kik a legnagyobb könnyedséggel használják e szavakat, hányat találnánk, ki meg tudná határozni, mit ért alattuk? S ha azután az így nyert kevés meghatározást egybevetnők, mily chaos tárulna elénk!

Világos, hogy mielőtt azon kérdést: mily hatással volt és van a vallás a közművelődésre? nemcsak tárgyalás alá vehetnők, hanem egyáltalán felvethetnők, tisztában kell lennünk fővonásaiban a vallás és kultura fogalmának tartalmával.

A vallás.

Külön tanulmányt igényelne, – és meg is érdemelné, – annak megvizsgálása, mit értettek „vallás” alatt, és mint vélekedtek róla az emberiség kimagaslóbb gondolkozói, akár mint koruk szellemének szószólói, akár mint annak irányítói. E tekintetben az utolsó másfél század nyújtaná a legtanulságosabb és a modern embert természetesen legközelebbről érdeklő anyagot. Látni azt, hogy egy oly tünete az emberiség történetének, melyet a tudomány vagy ignorált, vagy kedvetlenül tárgyalt csak, mert kulcsát nem bírván nem tudott vele mit cselekedni, hogy egy oly tünete az emberiség történetének, melyet az elmúlt évtizedek jellemző gondolkozása azzal intézett el, hogy vagy a műveletlen ember balga önámításának, babonájának, „világtörténelmi humbug”-nak bélyegezte, mely ellen a felvilágosodott tudománynak elkeseredett harcot kell vívnia, vagy – némileg szelídebben – az emberi szellem fokozatos fejlődésében egy alsóbb stadiumnak tekintette, melyet önkéntelenül háta megett hágy a haladó ember; hogy egy ily tünete az emberiség történetének, mint válik mind komolyabb vizsgálódás tárgyává, és mint igazolja a költői lélek (Goethe) messzire látó nyilatkozatát, hogy t. i. a vallás „a világtörténelemnek nemcsak legmélyebb, hanem legfőbb tárgya, mellyel szemben a többi mind alárendelt”, – mint igazolja legalább bizonyos vonatkozásokban a modern tudomány eredményeivel dolgozó társadalomtudós egy oly műben, mely rohamos terjedésével az egész művelt világot meghódította; látni mindezt: nem közönséges látvány az emberi szellem történetében.

Az említett író: Kidd Benjamin, a „Társadalmi evolucio” szerzője, kinek művére gyakran fogunk hivatkozni, bár vezérül egyáltalán nem fogadhatjuk el kérdésünk tárgyalásánál, – egy egész fejezetben, művének éppen legélvezetesebb részében, tünteti fel azt, hogy mily végtelen a tájékozatlanság a tudomány birodalmában a vallási jelenségek mivoltát illetőleg. S e tájékozatlanság annál bántóbb, hogy a vallási jelenségek fontosságát, jelentőségét mindig nagyobbnak kénytelen elismerni a mai tudomány.

Még kevésbbé kielégítő feleletet nyerünk, ha a vallás, helyesebben a vallások keletkezése, eredete felől tudakozódunk. – Régebben fennállott, de tarthatatlan és képtelen voltuk miatt rombadőlt elméleteken kívül manapság két elmélet kínálkozik e kétségkívűl elsőrangú kérdés megoldására. Mind a kettő a ma élő vadember vallására hivatkozik. Az egyik az elhaltak szellemének tiszteletét, az ősök imádását tünteti fel úgy, mint a természetfelettire vonatkozó minden képzetnek forrását, a másik pedig a fetisizmus tényeiben igyekszik feltalálni minden vallási jelenség alapját. Amint a mai vadember lelki életében megvannak, ugy megvoltak az ősprimitiv emberében is e jelenségek és ezekből fejlődött ki az evolucio mindenütt uralkodó

törvénye szerint a későbbi mind tisztább és tisztább vallásalakok, fel a zsidóságon keresztül a keresztyénségig.

Bármily tetszetősek legyenek is ez elméletek a mai „evolucio-ittas" kor előtt, a legkomolyabb aggodalmak vethetők fel ellenök alapjukat illetőleg. Elég volna csak azt kérdeznünk: mily jogon következtetnénk a mai vad emberről a primitiv emberre? Nemde éppen az evolucio törvényei tiltják ezt a leghatározottabban, melyek szerint megállás, megállapodás nincs az idő forgatagában? A mai vadember vagy evolucio, vagy degenerácio produktuma, de – tekintve a közbeeső több ezredévnyi időszakot, – egy szinvonalon az ősemberrel nem állhat. Másodszor azt kérdezhetnők, hogy ha az ősemberben megvoltak a későbbi nagyszerű fejlődés lehetőségei, miért hiányzanak azok teljesen a mai vadakból, kikben annak a föltett nagy életrevalóságnak legkisebb nyomát sem találjuk?

De leghatalmasabban megcáfolja ez elméleteket maga az egyetemes vallástörténet. Ennek félre nem érthető bizonysága az, hogy fejlődést a vallások kialakúlásába csak körmönfont hypothesisek magyarázhatnak bele; visszafejlődést azonban a világos tények mutatnak fel az egész vonalon. Minden egyes vallásalak szinte kikerülhetetlen törvények szerint inklinál a degenerációra, melynek célpontjai: az elsötétült értelem babonája, az istenfélelem szörnyű eltorzulása és az erkölcsi élet anarchiája a mai vadember vallásának alkotóelemei. Kell-e hivatkoznunk az egykor józan Konfucianizmus babonás ősimádására, a hajdan derűlt, tiszta Hinduizmus mai erkölcstelenségeire, a Budhizmusnak felismerhetetlenségig eltorzult alakjaira, a régi zsidók makacs bálványimádó hajlamaira, a fogság utáni Judaizmus elsekélyesedésére, vagy legközelebbről véve a példát: a középkori keresztyénség pogányságára? A példák számát könnyen megtöbbszörözhetnők.

A fetisizmus, totemizmus, atavizmus e szerint nem annyira az emberiség vallási evolucijának nagyreményű csírái, mint inkább egy tragikus romlásnak végső roncsai. – E felfogás nem nagy harmóniában áll az általánosan uralkodó fogalmakkal, s a céhbeli tudósok részéről sem igen tud képviselőt felmutatni. (Az evolucios vallás-keletkezési elméletek mégis rugódoznak már, és elvétve akad a fentebb vázolt felfogásnak egy-egy kiváló tudós szószólója. – Így pl. a jeles skót történettudós, Ramsay, kijelenti legújabb művében (Pál apostol városai): „Az a primitiv vadember, aki természetszerűleg fejlődik a totemizmus fokáról Sophokles és Sokrates bölcsességére, vagy aki fetisét a nemzedékek folyamán az elohista fokon át a zsidók Jehová-jává alakítja, – ismeretlen előttem". „Amennyire a Földközi tenger országainak története visszavezethető, csak degenerációt találok, melyet időnként nagy próféták és tanítók hatása „korrigál".) A kérdést így felfogni és a végső következtetésig elmenni t. i. nagyon kényes dolog. Hogy mennyire kényes, mutatja az is, hogy Kidd Benjámin abban a műben, melyben a vallásnak alapvető jelentőségét mutatja ki az emberiség haladásában, a vallások genezisének kérdését a legmélyebb hallgatással mellőzi, mintha ily kérdés fel sem merülhetne. Mert ha bebizonyul az, hogy a különböző vallások degenerációnak stádiumai, akkor alázattal el kell ismernie a modern vallásbölcsésznek, hogy ezt már húsz évszázaddal ezelőtt hirdette Pál apostol a rómabeliekhez írott levelében, kinek „nézetein" magát eddig oly biztosan érzett fensőbbséggel túltette. És ha igaz az, hogy az emberiség vallás tekintetében lejtő irányában halad, elkerülhetetlen kérdés a „honnan"? Mi volt az a magaslat, az az elveszett állapot, melyről a hanyatlás megindult? E kérdésre pedig más felelet nem adható, mint amelyet megadtak a Genesis „mythos"-ai. S ha a tudomány azt kezdi vallani, hogy az ősemberek vallása, „valamilyen alakja a monotheizmusnak" volt, ezzel egyszersmind elismeri, hogy a Biblia első lapjai nem a „vallásos paedagogiában alkalmasan használható (különben a tanulságos mesékkel egyrangu) elbeszéléseket", hanem az emberi faj gyermekkorának nagy jelentőségű tényeit tartalmazzák.

Mindennek elismerésére nem egyhamar lesz rávehető a XX. század tudományos közszelleme. Mi azonban nem várjuk be ezt, és addig is az isteni kijelentés biztos vezetésére bízzuk magunkat. Ennek világításánál pedig az emberiség vallási története a következő képet tárja

elénk. A vallást nem az ember szerezte magának bármily módon, s nem is az evolucio kozmikus törvényei tették szükségessé (Kidd hallgatagsága ilyenféle nézetet árul el. Bár ez még semmit sem mond. Az emberiség fejlődésében szükség volt a vallásra, a fejlődés törvényei megkövetelték, – ugymond; de még mindig megmarad a kérdés: honnan jutott tehát e szükséges tényező az emberi lélekbe"); a vallás az ember lényegében, mivoltában benne van. Nem áll az, hogy az emberrel „két új erő születik e világra, melyek hivatva vannak azt időnként felforgatni", t. i. értelme és társadalmi képessége. (Kidd: Társ. Ev. 40. l.) Elsősorban és mindenekfelett egy új erő születik az emberrel a világra: az Istenséggel rokon lélek. Nem helyes arról sem beszélni, hogy a Teremtő „beleoltotta" az emberbe (mint már a nélkül is kész lénybe) a vallási tehetséget, mint valami superplus-t. Az ember „Isten képére és hasonlatosságára" teremtetett, más szóval lényegében szellemi, személyes lénnyé, ki egyfelől képes, másfelől hivatva van Teremtőjével összhangban élni. Korlátolt elméjét a végetlen Mindentudó fogja megvilágosítani, véges érzelmi világa a végtelen Szeretetből fog táplálkozni és önmagában erőtelen akaratja úgy motívumait, mint energiáját a tökéletes Akaratból fogja nyerni – ez volt programja a világba belépő embernek. És ez az, ami emberré tette. Harmóniában a Végtelennel – lehetetlenség más földi teremtmény számára. Gazdag tehetségei, hajlamai még csíraszerűen szunnyadtak lelkében; ezek kifejlésre vártak; ezek tekintetében beláthatatlan evolucio állott előtte. De „vallás" tekintetében (szinte lehetetlen e szót itt használnunk inadaequat volta miatt,) a természetfelettihez való vonatkozását illetőleg csak egy feladata lehetett: fenntartani azzal a meglevő harmóniát. De bekövetkezett a katasztrófa: az összhangot megzavarta a „bűn", a „rossz", életünk e nagy mysteriuma. És tragikus voltában is fenséges látvány szemlélni az embert, az isteniség magaslatáról mint rohan lefelé, míg az állatiság határához sűlyed.

Az ember azonban, ha Istentől el is szakadt, isten nélkül nem élhetett! Emberi mivoltának legmélyebb lényege követeli értelme számára a transzcendens képzeteket, érzelme számára a természetfeletti tárgyat és akarata számára az életirányító princípiumot. E szükségeinek igaz Kielégítőjét elveszítette az Eset által, tehát helyettesíti – a saját „képére és hasonlatosságára" alkotott istenekkel. Ez az út természetesen csak lefelé vezethetett. S így látjuk az emberi romlással lépést tartani az istenképzetek romlását. Közben-közben fellép egy-egy mélyen járó elme, nagy lelkesültségű vallásalapító és mintha a degeneráczio sodrából milliókat ragadna ki, ellátva őket tisztább vallási képzetekkel, tisztább erkölcsi elvekkel, – de csak azért, hogy további sűlyedésük annál elszomorítóbb legyen. A vallástörténelem e nagy alakjaiban mintha az emberi szellem Istent kereső tusakodását, az elveszett Igazságért folytatott reménytelen, de megragadó küzdelmét látnók. A degenerácio feltartóztathatatlanul folyt. Budha káprázató jelensége dacára követőinek gépimádkozása és a fetis-imádó szerecsen vallása között (a lényegben) bajos volna különbséget felfedezni.

A degenerácio megakasztása csak az isteni részről eszközöltethetett. És meg is indúlt a munka a harmonia visszaállítására, az a lassú, türelmes folyamat, melyben az emberiség egy népe egymásután nyerte vissza a természetfeletti képzetek tisztaságát, az erkölcsi elvek helyességét; az a folyamat, melyben a próféták egész sora készítette el a talajt arra, hogy a végleges tény az egész emberiség számára megtörténhessék. E végleges tény nem lehetett egyébb, mint az isteni kegyelem benyúlása a történelembe az ember Jézus Krisztus személyében. Egyáltalán nem térhetünk ki most az Incarnatio vallástörténeti jelentőségére. Csak jelezzük, hogy az Isten-ember személyében az emberi lélek ismét megtalálhatja elveszett Istenét. Az értelem eltorzúlt vallási képzetei kiigazíttatnak, – „Aki engem lát, látja az Atyát..."; az érzelem méltó transcendens tárgyat talál Benne, – „Mi szeretjük Őt..."; és az akarat tökéletes princípiumot, Urat talál Benne, – „Aki az én parancsolatimat cselekeszi..." Hogy a keresztyénség területén is bekövetkezett más vallások kikerülhetetlen sorsa: a degenerácio, azt nyilván mutatja az egyháztörténet. De ugyancsak az bizonyítja azt is, hogy a Krisztus Evangeliuma diadalmasan rázta le magáról mindig a romlás nyügét és jövendőbeli történetének esetleges sülyedésről, hanyatlásról szóló fejezetei felé is odaírhatja: „Nebicula est, transibit."

Hosszasnak tűnhetik fel e kitérés a vallás kérdésének megvilágítására. De szükséges volt, tekintve azt a homályt, mely e téren uralkodik. Eredményeink tehát a következők:

1. A vallás az emberi lélek fundamentumát érinti. Schleiermacher óta tudjuk, hogy a vallás sem az értelem, sem az érzelem, sem az erkölcsiség (az akarat) kizárólagos birodalmába nem tartozik. De azt a tételt, hogy: „hanem mind a három lelki működés területére kihat", így kell korrigálnunk, illetőleg kiegészítenünk: „mind a három lelki működésnél mélyebben gyökerezik az emberi lélek osztatlan egységében, fundamentalis középpontjában." Foszd meg az embert tudományától! Lesz tudatlanná, de ember marad. Foszd meg művészetétől! Lesz szürkévé, szárazzá, de ember marad. Foszd meg bonyolult társadalmi életétől! Lesz vaddá, de ember marad. De foszd meg attól, mit oly klasszikusan fejezett ki Augustinus e szavakban: „Ad Te creasti nos...", a természetfelettivel való viszonyba-lépés lehetőségétől, vágyától, kényszerűségétől, foszd meg vallásától, és megszünt embernek lenni. Azt vetted el tőle, ami által, a sülyedés legalsó fokán is, egy fejjel még mindig kimagaslik minden más teremtettség fölé. – Ez eredményünk fontossága ott fog kitünni, ahol pl. Kidd ama tévedésére kell reámutatnunk, hogy az egoismus és altruismus harca helyett az ész és a vallás (a maga egészében) egyenrangú ellenfelek volnának, melyek antagonizmusra léphetnek. Vagy midőn óvakodnunk kell majd oly – nagyon elterjedt, de felületes gondolatoktól, melyek testvérjelenségeket látnak a vallásban és a művészetben.

2. Továbbá reámutatunk arra, hogy a kijelentett vallás és minden más vallási alakulat között tátongó űr van. Amaz isteni munka, emezek emberi erőfeszítés eredményei. Amaz abszolut, „az igazság", emezek tartalmaznak részigazságokat, melyek értékét azonban leszállítja a sok tévedés, hazugság, sötétség, melybe beágyazva találjuk őket. Ez álláspontot rideg dogmatizmusnak mondják sokan. Ám legyen. Annyi bizonyos, hogy kulcsát adja sok olyan jelenségnek, mely nélküle talány marad. Fontos lesz számunkra e tétel annak megértésére, hogy ahol más vallások tehetetlenek, hatástalanok voltak, ott a keresztyénség tudott hatni, fejleszteni, építeni. Itt is közelebbről Kiddnek egy tévedésére kell reámutatnunk, midőn t. i. általában a vallásnak tulajdonít olyasvalamit, ami csak a keresztyénséget illeti meg (saját tudása szerint is.)

Meg kell jegyeznünk még azt, hogy az egyes történeti vallások hatásáról csak addig lehet szó, – természetesen – amíg élnek. S ez életnek mértéke semmiesetre sem lesz a kultusz virágzása, sem a papirend hatalma, hanem azoknak száma, kiknek lelkében az illető vallás életbevágó tényező, mondhatnók: „élő hit." Az ilyenek az illető nemzetnek vagy társadalomnak mindig csak bizonyos töredékét képezik. De viszont nem szabad elfelejtenünk, hogy e töredék körén kívűl állókra nem kevésbbé biztosan érvényesűl a vallás hatása, sőt rajtuk válik szembetűnővé.

A kultura.

A mi a kulturát illeti, bár kisebb mértékben, de szintúgy határozatlanságot találunk úgy fogalmának meghatározása, mint története alapelvei tekintetében, mint fennebb a vallásnál. Csak utalnunk kell a XIX. század német idealista bölcseletének pantheisztikus felfogásaira, melyek a kulturában teljes öntudatra ébredését látták valami „világszellem"-nek, mely az élettelen és az értelem nélküli élőkben, a tudattalanság fagyában, álmában szendereg. Nem részletezhetjük most e felfogásnak Fichte, Hegel, Schopenhauer, Hartmann-nál található különböző árnyalatait. Szintén csak utalhatunk a materializmus felfogására, mint éppen ellenkezőre, mely szerint a kultura csak gazdasági, anyagi viszonyok produktuma. A művelődéstörténet alaptörvényeire vonatkozólag .....találjuk egymással szemben a legsötétebb pesszimizmust, mely a kulturát a szerencsétlen emberiség dőre, önámító játékának tekinti; haladásról persze szó sem lehet, – másfelől a leggyermekesebb optimizmust, mely mesebeli

álmokat fest a kultura evolúciója elé. Ott van egyfelől egy olyan tekintélynek, mint Vámbéry (ld. „Nyugat kulturája Keleten" c. könyvét) azon nézete, hogy a kultura igaz fejlődést a vallásmentes területeken vett. Ott van Rankenak a nagy történettudósnak nyilatkozata: „Balgatagság az emberiség általános fejlődéséről beszélni; az egyetlen haladást a keresztyénség képezi." És ott van sokaknak, kik a keresztyénség apologétáiként lépnek fel, azon állítása, hogy a keresztyénségnek, mint ilyennek, semmi köze nincs a kulturához, amelyben igaz haladást kimutatni nem lehet. Amikor az emberiség egy része – mondják – fejlődik, ugyanakkor a másik rész régebbi fejlődésének eredményei szomorú sűlyedés áldozataivá lettek. Az átlagos kultura így nem halad s az egész emberiség sohasem volt civilizált, nem is lesz. (E gondolkozásnak tipikus képviselője: Betten F.(?) Lásd „Naturforschung und Christentum" c. könyve fejezetét („Fortschritt?")

A mi az első kérdést illeti, mint a vallásnak, úgy a közművelődésnek, a kulturának fogalmát sem kíséreljük meg formaszerűleg meghatározni. Nem is szükséges. Célunknak megfelel annyit megállapítani, hogy mint az egyes embernek van bizonyos szellemi tartalma, úgy a nagy társadalmi organizmus „közszellem"-ének tartalmáról is lehet szó és ez az, a mit kulturának nevezünk. Amint pedig az egyén tartalmát értelmi, érzelmi és akarati elemek alkotják, ugy a közszellem tartalma is e három kategoriába osztható. A közszellem értelmi elemeit a tudomány tartalmazza. Az érzelmi elemek a művészetben keresnek kifejezést. Az akarati, erkölcsi elemeket pedig nem az erkölcstanok theoriájában, hanem a társadalmi élet praxisában fogjuk megtalálni.

Igy oszlik a műveltség tudományos kulturára, művészeti kulturára és szociális kulturára, mely utóbbi fogalom nagyon közel áll a civilizációéhoz.

A második kérdést illetőleg pedig, a művelődéstörténet alapelvére vonatkozólag azt az álláspontot kell elfoglalnunk, hogy igenis az emberiség kultura tekintetében halad. A fejlődés mértéke az értékösszehasonlítás. Értékesebb-e a mai tudomány, a mai művészet, a mai szociális állapot régebbieknél? De hát boldogabb-e a mai ember régebbi kulturák fiainál? – ezt kérdik a haladás tagadói. Feleletünk: „Nem." A mai kultura sem boldogíthatja az embert. De ez nem von le a régieknél értékesebb voltából, mert a boldogítás nem is volt rendeltetése. A boldogtalanság nem a kultura hiányából származott, a kultura tehát nem lehet hivatva annak megszüntetésére. A nélkül, hogy illúziókba merülnénk fajunk jövője felől, teljes józansággal elfogadhatjuk a tudomány, a művészet és a társadalom evolucióját.

Feladatunk lesz tehát a következőkben kimutatni, hogy a kultura eme haladásában mint érvényesült a vallás, helyesebben a vallások? Mily befolyással volt a vallás, mint vallás, önmagában a kultura egyes ágaira? Oda kell esnie vizsgálódásunk súlypontjának. A terület járatlansága és erőnk elégtelen volta miatt természetesen csak vázlatos utmutatásokat tehetünk e tekintetben. Azonkivűl figyelembe kell vennünk a vallások azon hatását, melyet nem közvetlenűl, lényegükből kifolyólag, hanem külső szerveik, megjelenő körülményeik által gyakoroltak a kulturára.

A dolog természete szabja meg utunkat: a tudományos, a művészeti és a társadalmi kultura hármas fejezetében kell megtennünk vizsgálódásunkat.

A vallás hatása a tudományos kulturára.

A művelődés haladását tagadók előszeretettel hozzák fel érvűl álláspontjuk támogatására a görög műveltségben megnyilatkozó magas szellemi képességeket. „Felülmúltuk-e ez országokat?" – kérdik. Sőt még oly evolucionista tudós is, mint Kidd, „Az emberi evolucio eredetileg nem értelmi" c. fejezetében szinte az ember értelmi képességeinek hanyatlása mellett foglal állást. (Társ. Ev. 258. l. „A nyugati művelődésünkben végbemenő evolúciós folyamat egyik legjellemzőbb és

legélesebben kidomborodó vonásának az látszik, hogy az a szellemi fejlődést hátráltatja.) Lehet-e szó tehát az ember értelmi fejlődéséről, vagy hol, miben keressük azt? – azt elismerhetjük, – bár tehetnénk ellenvetést, – hogy a görög szellem egyes képviselői élesség, mélység, „kaliber" tekintetében felülmúlhatatlanok mind a mai napig. De feleletünk erre az, hogy az értelmi evolúciót nem a szellemi képesség forrásában, hanem mind tökéletesebb és szélesebb arányú kifejtésében, gyakorlásában keressük. Szóval az értelmi haladást nem a lángelmék termelése mutatja, hanem a tudomány fejlődése. Mellesleg megjegyezve, a munkatér szélesedése, a tudományos anyag bonyolúltsága és terjedelme, mellyel a mai elmének dolgoznia kell, lehetetlenné teszi számára oly erélynek feltüntetését, melyet a görög szellem sokkal szűkebb térre koncentráltan felmutathatott. S ha e modern szétforgácsoltságot tekintetbe vesszük az összehasonlításnál, kétes, vajon szégyenkeznünk kell-e a korunk-termelte nagy elmék miatt a görögök nagyjaival szemben.

Akármint álljon is az emberiség szellemi erejének története, azt senki sem tagadhatja, hogy a tudomány ma értékesebb, mint ezer esztendővel ezelőtt és akkor is értékesebb volt, mint kétezer évvel ezelőtt.

Hogy miben áll a tudomány értéke, azt a következőkben foglalhatjuk össze: 1. A felölelt ismeretek mennyiségében, 2. A bírt ismeretek kellő elrendezésében és 3. A tudomány határainak kellő szem előtt tartásában; szóval: a tudomány terjedelmében, érettségében és józanságában.

A tudomány halad, midőn új meg új területekre veti ki vizsgálódását és több tényt figyel meg, – A vallás, mint az emberi lélek alapjában rejlő rendeltettség a természetfelettivel való összeköttetésre, természetesen az értelemben is megjelenik, mint a vallási képzetek összessége, mint vallásos világnézet. Így megtörténik, hogy az ily világnézet valamely kiemelkedő pontja magára vonva az ember figyelmét, megadja az inditást a vizsgálódásra. Így vezethető vissza egyes népek virágzó tudománya vallásuk jellemző tulajdonságaira. A babiloniai az égi testekben magasabb lényeket látott és vallásos tiszteletének tárgyait képezték. Figyelme így az éjszakai mennybolt jelenségeire irányult és csodálkoznánk, ha a csillagászati ismereteknek bizonyos gazdagságát nem találnók meg a babiloni kulturában. Hasonló módon hathatott a kínai King-ek rendkívül becses történeti anyagának összegyűjtésére az a vallásos jelentőség, mellyel az elődök szerepelnek Konfucse követőinek világnézetében.

De sokkal nagyobb fontosságú az a hatás, melyet a vallások közvetve gyakoroltak az ismeretek gyűjtésére, a tudományos vizsgálódás kiterjedésére. Így például társadalmi szervezetük útján. A legkezdetlegesebb kulturától kezdve csaknem mai művelődésünkig végig lehetne kísérni az egyházak, a papirendek óriási szerepét e tekintetben. Úgy látjuk, hogy minden kultura hajnalán a papok a tudományos vizsgálódás megkezdői és később is kezükben tartják a vezetést. Könnyű ennek magyarázatát találni. A kezdetleges társadalom munkafelosztásában a rabszolga tömeg szóba sem jöhet ebből a szempontból, az iparos és kereskedő kaszt elnyomott, alsóbbrendű életre van kárhoztatva, a katonai osztály életmódja nyugtalan, háborús, és csak a papirend az, mely egyfelől idővel, alkalommal rendelkezik arra, hogy tudományos működést végezzen, másfelől helyzete is megköveteli tőle ezt, csakis tudásával biztosíthatván felsőbbségét a többi osztállyal szemben. A nép vallásos tisztelete, félelme, rendesen jó jövedelmi forrás az ily papi kaszt számára, mely szabadon az anyagi gondoktól a legodaadóbb tudományos munkát végezheti. Gondoljunk a babiloniai mágusok tudományára, India brahmin kulturájára, Egyiptom papitudományára, stb. Közelebbről érdekel bennünket az a megbecsülhetetlen érdem, melyet e téren a középkori római egyház szerzetesrendjei vívtak ki. Fölösleges a közismert tényeket bővebben ismertetni. Annak fejtegetésébe sem bocsátkozhatunk, hogy a vallásoknak ily hatása nem szolgálhat mértékül magának az illető vallásnak megbecslésében, mert ahhoz vajmi kevés köze van.

Továbbá hasonló közvetlen hatással voltak egyes vallások a tudás anyagának szaporítására, midőn (hogy a számos jelenségből egy példát hozzunk fel,) különböző okokból utazásra indították híveiket. Csak éppen utalunk a különféle zarándoklások jelentőségére a földrajzi, néprajzi stb. ismeretek gyűjtésében. Ide esik a keresztes háborúk művelődés-történeti súlya is jórészt. A vallási missziók szintén megbecsülhetetlen szolgálatot tettek a tudománynak. Itt találjuk megfejtését annak a meglepő ténynek, hogy az Iszlám keretében, amely pedig oly kevés (és semmi önálló) kulturafejlesztő elemet tartalmaz, a középkorban mégis oly virágzó tudományos műveltség állott elő. Magának Mohamednek és vallásának vajmi kevés érdeme van a spanyolországi mór kulturában, de közvetve, amennyiben a hittérítés céljából világhódításra indított egy testi és szellemi energiában gazdag, de addig elrejtve élt fajt, mégis az Iszlám hatása alatt fejlődött ki az arab természeti mennyiségtani, bölcseleti stb. tudományosság. Sokat lehetne mondani arról, mennyit köszön a modern tudomány a legkülönbözőbb ismeretekben való gazdagodásáért a XIX. században fellendült keresztyén hittérítés embereinek. Nem is szólva arról, hogy a pogány népek kulturájában új fejezetet nyit meg az európai misszionárius megjelenése.

Ezekben foglaltuk össze a vallások részben közvetlen, de sokkal nagyobb mértékben közvetett kedvező hatását az ismeretek gyűjtésére, a tudományos vizsgálódás kiterjesztésére. Ki lehetne mutatni, hogy gyakran ugyanezen okok hátráltatták a kulturát. Nem mindig szélesítette a tudás körét az, hogy az ismeretek szerzésének módja, úgyszólván joga a papirendnél volt. Sok terület elkerülte így sokáig a vizsgálódó figyelmet. Közvetlenül maga a degenerált vallás is ártott e tekintetben, midőn oly tárgyakat, a természet oly jelenségeit, melyeket az ember gyakorlati használat s ezzel együtt megismerő kutatás alá vehetett volna, fetisekké, ereklyékké, babonás tisztelet tárgyaivá s így a megismerés gátjaivá tett.

Az ismeretek halmaza, a vizsgálódás bármily dús eredménye azonban még nem tudomány, legfeljebb „tudás". Rendezni kell az anyagot, a részismeretekből szerves egészet alkotni, az egyes tényeket általános törvényekre visszavezetni, a jelenségekben az uralkodó elveket megtalálni: ez lesz másodsorban az út, melyen haladás nyílik meg az emberi elme előtt. E rendező munkásság koronája a philosophia, mely a tudás egész anyagát egységes szempont alá foglalva szerves rendszert van hivatva alkotni a többi tudomány alapján. Mennél jobban és igazabban sikerül ez, annál közelebb jut az értelmi kultura az érettség tökéletességéhez.

Van-e ebben a haladásban szerepe a vallásnak? – Az emberi lélek vallásra-teremtettsége részben éppen abban nyilatkozik, hogy elméje erején felülemelkedik a részlegesen, a töredéken, és transzcendens, a mindenséget összefoglaló, sőt afelett álló képzeteket alkot, legyen az a hívő Istene, avagy a hitetlen „Anyag és Erő"-je. Elvárhatjuk, hogy a mindenséget így összefoglaló emberi lélek e magaslatnak lépcsőit is meg fogja építeni: az alsóbb régiókban is rendszerezni, összefoglalni fog. Egyszóval az ember rendszeres tudásra azért képes, mert tud a világ felé, a természetfelettihez emelkedni, vagyis mert a vallásra képes.

S amily mértékben lesznek tiszták vallási képzetei, oly mértékben lesz érett tudománya is. Az afrikai benszülöttnek nincsenek rendszeres képzetei a természetfelettiről. Degenerált vallási funkciója csak itt-ott rendszertelenül lát szellemeket a nélkül, hogy egységes vallási gondolkodásra képes volna. Ezért tudása is éretlen ismerethalmaz. – Másfelől: hol válik rendszeressé a tudás? A kevésbé degenerált vallások hatása alatt. Sokat mondó tény az, hogy kezdetben a philosophia csaknem egy e vallásokkal. Gondoljunk a kínai vallásalapítókra, kik – kétes – nem bölcselők voltak-e inkább, mint vallásalapítók; a hindu vallásra, mely annyira philosophia, hogy a modern Európa bölcselete sínyli ma hatását, az egyiptomi bölcsességre stb. (Csak a görögöknél látjuk először különválni a vallást és philosophiát.) E tények nem bizonyítják-e, hogy a rendszeres, általánosítani tudó gondolkodás mennyire függ a vallástól?

A felsorolt vallástörténeti példák igazolják a vallás kedvező hatását e tekintetben. De hogy kedvezőtlen hatásról is kell beszélnünk, mutatja az a körülmény, hogy a fejlődő gondolkodás útja vallások romjain vezet előre. A rendszeres tudás, ahol megerősödött, végzetes lett szülőanyjára, a vallásra. Itt van a vallás és tudomány harcának problémája az egyik oldalról. A rendszeres tudás a vallásnak köszönhette fejlődése megindulását. De mivel az illető vallás épp annak a kornak műveltségi fokán állt, ahhoz viszonyított igazságokat s abból folyó tévedéseket tartalmazott, az általa megindított rendszeres tudomány, közelebbről a bölcselet, fejlődése pedig ezt a bizonyos műveltségi fokot csakhamar elhagyta: a szakadásnak nyilván be kellett következnie. Ha a vallás elég társadalmi hatalommal rendelkezett, a tudomány volt kénytelen elnémulni (Sokrates; Galilei; Giordano Bruno stb.) Ez azonban végleges elintézés nem lehetett és végül mégis a vallás ment tönkre, elveszítvén erejét, vallási jelentőségét. Lett hatalmi eszköz a „buta nép" vezetésére; lett nemzeti összetartó kapocs, mint Hellasban, lett állami hivatalos ceremónia, – de senki sem hitt már benne.

E szakadást csak az isteni Evangélium kerülhette el, mivel nem egy bizonyos kor műveltségéből, nem is emberi forrásból, hanem revelatioból fakadt. Jézus Krisztuson sohasem fog a tudomány túlhaladni. Mily figyelemre méltó tény az is, hogy míg minden vallás csak egy nép számára képzett tudományos rendszert, addig a keresztyén tudományos kultura mintha magán viselné a Mester abszolutságának bélyegét: mind az öt földrészen uralkodik.

Hogy a keresztyén egyház is mutat fel harcot a tudománnyal, azt egyfelől a felvett pogányság, krisztustalanság, másfelől egy alább tárgyalandó körülmény okozta.

A „vallások" tehát előnyösen, (ha csak nagyon mélyre nem jutottak már degenerációjukban), de csak ideiglenesen hatottak a tudomány érettségének előmozdítására. A keresztyénség világnézete pedig diadalmasan fogja befolyásolni mindenkor az igaz tudás rendszereit.

Egy harmadik kelléke a tudománynak a józanság, az eléje szabott korlátoknak szemmel tartása. A tudomány nincsen hivatva minden kérdés megoldására. És éppen a lét legfontosabb kérdései veendők ki köréből. Ezekre a vallás adja meg a feleletet. A józan tudomány belátja, hogy ez nem számára való terület és nem lépi át a határt. – A vallások nagy jelentősége a tudomány eme józanságára az, hogy mindaddig, míg kielégítő feleleteket nyújtanak e kérdésekre, a tudomány józansága nincs veszélyeztetve; mihelyt azonban a vallás felelete nem kielégítő, a kérdések megoldását a tudománytól várja a kíváncsi ember, levonva így azt a biztos talajról. Ilyenkor a tudomány lesz félig-meddig vallássá. Nem nehéz eldönteni, vajon előnyére-e. – Ez a kulcsa annak, hogy a hanyatló római vallás korában több volt a vallási elem a neoplatonizmus és a stoa tudományos rendszereiben, mint a flamenek és pontifexek működésében. – Vajon megbecsülték-e a keresztyénség érdemét a tekintetben, hogy a modern tudományosság hajnalán egy Baco oly világosan el tudta határolni a vallást a tudománytól az utóbbi számára oly józanul jelölve ki a tapasztalás birodalmát? Az sem véletlen, hogy abban a társadalomban hangzott el Spencer agnoszticizmusa szavában a tudomány végleges lemondása a lét nagy kérdéseinek megoldásáról, amely társadalomban oly hatalmas erő az Evangélium.

De mindamellett, hogy a keresztyénség kielégítően felel a nagy kérdésekre, nem mindenki fogadja el feleleteit. Ma is van még tudomány, mely nem respektál határokat és erején felüli, a vallást támadó és pótolni akaró munkára vállalkozik. A „világproblémák" megoldásáról nem mond le – Kant kijózanító kriticizmusa sem oszlatta el egészen a metaphysikai álmodozások ködét a bölcselet berkeiből s a divatos philosophusok „vallást" készítenek ma is milliók számára. – Ez a vallás és tudomány harcának másik oldala.

A keresztyénség hatása a tudomány babonáinak eloszlatásában a jövőben sem fog hiányozni. Nem annyira cáfolással és tudós apológiákkal, mint inkább az emberi szívben rejlő szomjúságnak, a lét problémáinak megoldására való sóvárgásnak mind szélesebb arányokban és mind nagyobb erővel való kielégítése által. A Krisztus Evangéliuma ma is az életnek vize. Így fogja a keresztyénség fölöslegessé tenni a tudománynak saját köréből való kilépését.

A tudomány józanságának ily pozitív irányú fenntartását más vallások hatása – természetesen – sohasem eszközölhette állandóan.

Ez nagy vonásokban a vallás hatása az értelmi művelődésre.

A vallás hatása a művészeti kulturára.

Amint az egyéni lélek az öntudatban megjelenő képzetekre ösztönszerűleg reagál és létrehozza az érzelmek egész skáláját, úgy a társadalmi organizmus „közszellemében" élő értelmi tartalom nyomában is valamily tudattalan visszahatás él, megfelelőleg az érzelemnek.

Ha az értelmi tartalmat a tudományban találtuk fel, az érzelmi momentumokat a művészeti kultura foglalja magában. – Némileg szokatlan a művészet lényegét az érzelem birodalmába helyezni, mert előttünk lebeg az a nagy szerep, melyet benne a képzelet, tehát értelmi működés játszik. És mégis a képzelet csak a testét adja meg a műalkotásnak, lelkét az az eszmei tartalom képezi, mely belőle kisugárzik s mellyel nem tudatos értelmünk, hanem öntudatlan érzelmünk foglalkozik. A művészet lényege a szépnek alkotása. Szép pedig az, ami érzelmi világunk harmóniáját csalja ki, midőn minden gyakorlati szemponttól eltekintve helyezzük magunkat viszonyba vele. A természet addig szép előttünk, midőn elfelejtjük realitását, mellőzzük az ehhez fűződhető szempontokat és a puszta látszatban saját tartalmunk tükröződését, harmonikus visszhangját sejtjük. A műalkotásnál maga az ember teremti a látszatot (szoborban, képben, zenében stb.) beleágyazva abba valamit saját eszmei tartalmából. A műélvezet azon harmóniának érzése lesz, mely a lélek és a mű eszmei tartalma között fennáll, s mely érthetetlen, magyarázhatatlan, mert érzelem. Ily fontos szerepe lévén a művészetben az érzelemnek, nem tévedhetünk, ha valamely kultúra érzelemvilágának nyomait művészetében keressük.

Természetesen nem minden műalkotás léphet fel azzal az igénnyel, hogy egy kultúra érzelemvilágát tárja fel előttünk. Azokról az örökbecsű, maradandó művekről van szó, melyeknek eszmei tartalma az érzelemvilág legmélyebb rétegeiből vétetett, melyek nincsenek oly sok változásnak kitéve, úgy hogy évezredek múltán is érthetők, élvezhetők és értékesek. – A művészet tökéletesedését ily alkotások termelése jelzi.

A vallás, mint az emberi lélek fundamentumában rejlő rendeltettség természetszerűleg az érzelmi világ legmélyebb rétegét szolgáltatja. A vallási érzelmek különböző árnyalatai (a félelem, a bizalom, a hála, a bűnbánat, a sóvárgás stb. Istennel szemben) az emberi lélek legbensejének legősibb megrezdülései.

Apriori következik ebből a vallás hatása a művészeti kultúrára: ha a közszellemben tiszták és élénkek a vallási érzelmek, a művészet előtt nyitva vannak a legnagyobb alkotás lehetőségei. Ahol a vallás degenerált volta az érzelmi világ romlását okozta, vagy ahol az érzelmi világból kihaltak a vallási érzelmek, ott a művészet meg van fosztva legdicsőbb pályafutásától.

S mit mutatnak a tények? Még ennél is többet: azt, hogy a művészet eredetét köszönheti a vallási érzelemnek. Minden egyes ága, a művészeteknek a vallás körébe vezethető vissza. Az építőművészet eredete az isteneknek emelt szép oltár és szép templom; a szín és alak beszédes kifejezéseit szintén az istenek szobrain, képein alkalmazták először; a zene titokzatos szavát s

a nyelv költői szépségeit szintén az égiek iránti érzelem szólaltatta meg. S ezt értjük is, mert ha valamelyik érzelem hivatva volt a művészet megteremtésére, akkor a vallási érzelemnek kellett ezt megtennie.

Természetes, hogy az egyes nagy vallásalakok reányomták egyéniségük bélyegét alkotásaikra. Hiszen az építészeti stylusok – kivéve tán a két-három legújabbat, – különböző vallásokhoz fűződnek. Az egyiptomi templomok modora azt, a titokzatosba némán elmerülő szellemet lehelli, mely vallásuknak jellege volt s melynek megtestesülése a fenséges Sphynx. A hindu pagodák magukon viselik vallásuk csillogóan dús, mégis kietlen jellegét. A görög templom oszlopzata derűs hangulatú vallásról tesz bizonyságot, ám a fölötte levő merev gerendázat az emelkedni akaró szellem tehetetlenségét hirdeti. A bizánci stylus a keleti egyház megdermedt dogmatizmusának hidegségét viseli magán, egyúttal az aszketizmus korát is sejtetve. A gót ízlés a lovagkor magasba törő vallási idealizmusának kijegecesedése., stb. stb. S ha az élettelen formával dolgozó művészet így tudja tolmácsolni az illető vallás gondolatvilágát, mennyivel inkább a hajlíthatóbb anyaggal dolgozó magasabb rendű művészetek?

Ha felesleges nem volna, a művészettörténeti tények egész sorával mutathatnók ki fentebbi következtetésünk helyes voltát, mely szerint valamennyi művészet legnagyobb, legmaradandóbb alkotásai a vallásos érzelem szolgálatában állottak.

Eredményünk tehát az, hogy a vallás volt a szülője a művészetnek, s valahányszor ez a legjavát adja, megint csak a vallástól vette.

Ha nagyobb tér és bővebb művészettörténeti anyag állana rendelkezésünkre könnyű volna kimutatni, hogy mivel a vallás, az emberi lélek törzsműködése révén, és az érzelem birodalmában is a legmélyebb réteget képezvén, hatását okvetlenül kiterjeszti más érzelmekre is, ezért ezeknek kifejeződései, vagyis a tulajdonképpeni vallásos művészet körén kívül álló maradandó értékű alkotások is magukon hordják többé-kevésbbé az illető vallás bélyegét.

Hasonlóképen nem tehetjük most vizsgálat tárgyává, hogy a tiszta keresztyén művészet (ahová a renaissance alkotásai nem sorozandók tulajdonképpen) a magasztosság mily tökélyével hágy maga mögött minden mást.

Arra a tényre is csak utalhatunk, hogy egyes vallások a történet folyamán társadalmi szervezetükben valóságos művészet-pártoló intézményekké váltak és így a művészetre közvetett befolyást is gyakoroltak, mely befolyás a művészetre igen, de magára a vallásra aligha lehetett előnyös következményekkel. A római keresztyénségnek ez a veszedelme indította sokhelyt a reformációt arra, hogy ne csak templomaiból távolítsa el a vallásművészetet, hanem bizonyos félszeg puritanizmusból általában hadat üzent neki. Sokszor érte e miatt a protestáns keresztyén társadalmakat a művészeti meddőség vádja. E vádra azonban egyszerű a felelet: a protestantizmus e téren elkövetett „nagy mulasztásait" (?) csak akkor fogja restelleni, ha majd Róma büszkeségének tekintheti mindazt az erkölcstelenséget és romlást, mely karöltve járt a pápák nagy műpártolásával.

A vallás hatása a társadalmi kulturára.

Elérkeztünk a közművelődés harmadik tényezőjéhez: a társadalmi élethez. – Itt nem a tudomány rendszereivel, nem is aesthetikai élvezettel, hanem a valósággal van dolgunk, melyben a társadalmi organizmus él, mozog és cselekszik. A „közszellem" akarati elemei szerepelnek itt. Vajjon van-e e téren haladás? Értékesebb-e a mai társadalmi állapot régebbieknél? Fülünk telve a mai bajok felett elégedetlenkedők panaszával, a tegnapi bajt már elfelejtettük s úgy tetszik, mintha a régi szép idők jobbak lettek volna. Mi ad kezünkbe biztos mértéket a haladás vagy hanyatlás megítélésére? Erre vonatkozólag jobb feleletet nem

találhatunk, mint amelyet Kidd ad: „A folyamat célpontja, mely felé a (társadalmi) fejlődés irányul: oly társadalmi állapot létrehozása, melyben a létért való küzdelemben... a ....nép egész tömege egyenlő feltételek mellett vehet részt.” Az ily értelemben vett egyenlőség (melynek semmi köze a küzdelem nélküli egyenlőséghez) az ideálja a társadalmi állapotnak. Mennél jobban megközelíti ezt valamely társadalom, annál előbbre jutott a fejlődés folyamán.

Az egyéni lélek vallási funkciója – feltéve, hogy nincs elsorvasztva, – ha valamely tehetségre, úgy az akaratra van különös befolyással. Az akarat egyöntetűsége az isteni akarattal: ez volt az ember eredeti tökéletességének kulcsa. Az akarat elfordulása volt a harmonia megzavarása és megindítója a kérlelhetetlen vallási degenerációnak, melyen sem a tudomány, sem a művészet nem segíthetett, mely tehát az egész ember degenerációjának tekinthető. – Ha a vallási funkcio, mint az emberi lélek fundamentalis jelensége ily szoros összefüggésben van az akarattal, s ha már a vallásnak oly nagy hatását láttuk a tudományos és művészeti kulturában, joggal várhatjuk, hogy különös, mondjuk: döntő hatással lesz a kultura „akarására”, a társadalmi fejlődésre.

Mi tehát a vallás szerepe a társadalom fejlődésében? E kérdést a társadalomtudomány sokáig nem tárgyalta, nem is tartotta érdemesnek felvetni. Kereste a földrajzi, éghajlati, politikai stb. körülmények hatását a socialis evoluciora, de e ható erők közé a vallási jelenségeket is felvenni eszébe sem jutott. Végre Kidd Benjamin, a jeles angol sociologus, idézett elő változást e tekintetben. A „Társadalmi evolucio” c. művében kimutatja, hogy a vallás az emberiség történetének legkiemelkedőbb és állandó jelensége. Valami mélyen rejlő, nagyjelentőséggel kell tehát bírnia a társadalom evolúciójában. A tudomány nem mellőzheti többé; fel kell vetnie a kérdést: mily szerepe van a vallásnak a társadalmi haladásban? – E kérdés egy azzal, melyre magunk is éppen feleletet keresünk. Önként kínálkozik Kidd műve tehát, hogy meghallgassuk. S ha ismerjük azt a feleletet, melyet ő ad a felvetett kérdésre s megrostáljuk: nézeteiből mit fogadunk el, másfelől kiigazítjuk azt, amit tévesnek találunk: megoldottuk feladatunkat.

Kidd felelete a felvetett kérdésre a következőkben foglalható össze: Minden fejlődés természetes kiválasztás, kiselejtezés útján történhetik csak. Minden haladás nehéz küzdelem eredménye, mely küzdelemben elkerülhetetlen a gyengébbek kínos bukása csakúgy, mint a győzők fáradságos szenvedése. A haladás, a fejlődés feltételei tehát terhesek. Így van ez a természet minden országában, így van ez az emberi társadalomban is. – Itt azonban bonyolódik a kérdés. Az ember ugyanis eszes lény és eszének erejével megszabadíthatná magát a terhes feltételektől. Eszében nem találja szentesítését annak, hogy a társadalom fejlődése érdekében alárendelje magát e feltételeknek. Igaz, hogy, ha az ember megszakítja a küzdelmet, meg fog szakadni a fejlődés is, hogy visszafejlődésnek adjon helyet, de ennek káros következményeit az illető generáció még egyáltalán nem, csak a következőek fogják megérezni. Hogy e következő generáció érdekeinek alárendelje az ember a maga érdekeit, arra az ész nem adja szentesítését. Az evolucio érdekében szükséges tehát egy oly tényező közbelépése, mely mégis szentesíti az ily magaviseletet. E szentesítés – az ésszel szemben – csak észfeletti, természetfeletti lehet. Ez észfeletti szentesítéssel lép fel a vallás. (Honnan, honnan nem? s az észfeletti szentesítést vajon az ember tukmálja-e önmagára, vagy vajjon valóban ész- és természetfeletti forrásból fakad-e? azt nem mondja meg, nem is kérdezi Kidd) Tehát a társadalmi evolucio története két ellentétes erő küzdelmét tünteti fel: egyik az ész, a katabolisztikus erő, mely a fejlődés megakasztását munkálja; másik a vallás, az anabolisztikus erő, mely a fejlődést, a haladást munkálja. Ennélfogva a vallás jelentősége a következő meghatározásban fejezhető ki: „A vallás a hit oly alakja, mely észfeletti jóváhagyásról gondoskodik az egyéni magaviselet ama gyakori eseteire, mikor az egyén érdekei a társadalmi

szervezetéivel ellentétbe jutnak, s melynél fogva az előbbiek az utóbbiaknak a faj evolúciója általános érdekében alárendelődnek." (Társ. Ev. 104. l.)

Ez Kidd rendszerének lényege. Beigazolódva látjuk ebben ama várakozásunkat, hogy a vallásnak nagy, döntő fontosságú szerepét fogjuk találni a társadalom fejlődésében. Nagy érdeme Kiddnek, hogy a vallás ily elsőrangú jelentőségét bebizonyította, sőt az uralkodó tájékozatlanság közepette magyarázatát is adta. Nagy érdeme továbbá az, hogy felállított – és bebizonyított – egy sereg oly tételt, melyre nézve a legnagyobb zavar uralkodott eddig a tudományban. Hangsúlyozza azt, hogy a vallásban lényeges és elsőrendű elem a természetfeletti; azt, hogy a vallást nem helyettesítheti és nem pótolhatja semmiféle philosophiai erkölcstan; azt, hogy az emberiség haladásával nem csak hogy ki nem küszöbölődik a vallás, hanem ellenkezőleg mind nagyobb jelentőségre fog szert tenni; stb, stb.

Ez érdemeivel szemben azonban oly tévedései is vannak, melyek rendszerének kiépítésében a következetlenség kényszerével meg is bosszulták magukat.

Lássuk e tévedéseket. – Az emberi ész – ugymond – képes a fejlődés terhes feltételeit megszüntetni és megtagadni azt a követelést, hogy saját érdekeit a magasabb társadalmi érdekeknek alárendelje. Ezt elismerjük. Az ész képes erre. De következik-e ebből, hogy meg is teszi? Következik-e ebből az, hogy az ész, önmagában, már katabolisztikus erő a társadalom evolúciójában? Egyáltalán nem! Hiszen akkor az önzetlen érdekalárendelést esztelenségnek s az emberiség legjobbjait, a legnagyobb szolgálatot tevőket korlátolt eszüeknek kellene mondanunk! – A fenti állításból csak annyi következik, hogy ha fellép valamilyen katabolisztikus erő, az az észt fogja mint alkalmas eszközt, mint sikeres munkást médiumának használni. (Az a körülmény, hogy az emberben tagadhatlan meglévő romboló erő az ész által képes leghatalmasabban nyilatkozni, okozta azt a nemcsak Kiddnél, hanem a köz-gondolkozásban is igen gyakran található tévedést, hogy a kettő tulajdonképpen egy és ugyanaz. Érdekesen nyilvánul e tévedés a költészetben. Hogy másra ne hivatkozzunk, Madách „Az ember tragédiájá"-ban a hideg, számító, bölcselő észt Luciferben, ki a köztudatban a gonoszság atyjaként szerepel, személyesíti meg.) De magát a katabolizmust máshol kell keresnünk, mint az észben. Viszont igaza van Kiddnek abban, hogy az igaz magaviselet, nevezhetnők újtestamentumi névvel: a dikaioszüné, nem talál szentesítést az ész részéről. De éppúgy be lehetne bizonyítani, hogy magától a puszta, befolyásolatlan észtől cáfolásban, támadásban sem részesül. Mert a dikaioszüné nem az ész dolga. –

Mi tehát és hol rejlik a katabolizmus? – Ott, ahol a vallási képesség székhelyét kijelöltük: az emberi lélek fundamentumában, mélyebben az észnél. S abban áll, hogy az ember alaprendeltetése az Istennel való harmonia volt, most pedig ez alaprendeltetéséből kibukott. Abban, hogy az ember detronizálta Istent és önmagát helyezte saját lelkének centrumába. Az alaprendeltetésbeli viszony elromolván, romlott lett minden más viszonya is: a társadalmi viszony is. Ott van a katabolisztikus erő: a bűn, az önzés, vagy nevezzük bárminek. Igy kell tehát Kiddet korrigálnunk: az ész – önmagában – csak képes a haladás ellen fellépni, a bukott, a bűnös, az önző ész pedig fel is lép és munkál a haladás ellen.

Ebből következtethetjük, hogy az anabolizmusra vonatkozólag, melyet az ésszel állít szembe, szintén téved Kidd. Igaz az, hogy minden társadalmi szervezet a múltban, „észfeletti jóváhagyást", vallási alapokat keresett. Klasszikus példája ennek a hindú kasztrendszer, mely egyes rendjeinek eredetét Brahma különböző testrészeiből származtatja. A konfucianizmus is a Yin és Yan metaphysikai principiumaira építi társadalmi rendszerét. Valamennyi ókori társadalom, még ha nehezebben mutatható is ki, mint pl. a római ordo-k eredeténél, de bizonyos mértékben vallásos jellegű volt. Észfeletti szentesítést találunk mindenütt – bőven. Megtalálhatjuk a ma élő vadember kezdetleges társadalmi életében is. – Érdeme Kiddnek, hogy erre reámutatott.

De érvényesül-e elmélete, mely szerint minél erősebb az észfeletti szentesítés, annál nagyobb kellene, hogy legyen az evolucio? Nem nehéz eldönteni, hogy a kasztrendszert az „észfeletti jóváhagyás" a társadalmi egyenlőség eszménye felé való közeledésre, szóval evolucióra segítette-e, vagy inkább a haladás teljes megakadását idézte elő. Vagy, ha mindenütt volt és van „észfeletti jóváhagyás", van vallás, miért nem érvényesül mindenütt – bármily kis mértékben is a haladás ideálja, az egyenlőség? Hellyel-közzel mintha látnánk haladást, pl. a római plebs szabadság-mozgalmaiban; de hogy ezek folytatólagos, állandó haladás jellegét öltötték volna, hogy itt „evolucios folyamat"-tal állanánk szemben, azt nehéz volna bebizonyítani. (Kidd saját szavaiból idézhetnénk egész sereget, melyek nyilván vonatkoznak a Krisztus előtti társadalmak evolucio-meddőségére. A római birodalmat úgy tekinti, mint egy nagy korszaknak: a katonai társadalmak korszakának bezáróját. De máshelyt meg utal arra, hogy a vadember kezdetleges társadalma is „katona-társadalom" tulajdonképp. Hol van akkor az evolució e hosszú „korszak"-on át? Bármennyivel bonyolultabb legyen a római társadalom a vadember törzsi-rendszerénél lényegben, az egyenlőség megközelítésében – semmi haladás. A keresztyén kultura egyedülálló volta Kiddnél is feltűnik: „...művelődésünk a világtörténetben ritka kivétel..." (Társ. ev. 123. l), de ennek következtetéseit nem vonja le.)

Ily folyamatot egy helyen látunk csak megindúlni: a keresztyénség fellépésénél. Az első keresztyének között megvalósult a társadalmi egyenlőség eszméje és megindult a folyamat ez egyenlőségnek a gyülekezet keretei közül ki –, a tulajdonképpeni társadalmi életbe való vitelére. A római katholicizmus kifejlődése megakasztotta, legalább nagyobb arányokban, e nagy reményű evolucios folyamatot. A reformáció azonban elhárítván útjából a gátakat, ismét megindította. Utját oly korszakos tények jelzik, mint a rabszolgaság eltörlése, a politikai egyenlőség kimondása (a legtöbb keresztyén országban). A társadalmi elnyomatás megszüntetésére hozott számtalan törvény stb. – Ezek csak formai, külső dolgok, de a felület alatt végbement nagy változásokra engednek következtetést. Itt tehát látunk evoluciót.

Mivel különb a keresztyénség „természetfeletti" szembesítése más vallásokénál, hogy ily eredményeket mutat fel? Bebizonyíthatnók, hogy semmivel sem különb, sőt gyengébb, amennyiben cikkelyezett szabályokat, társadalmi törvényeket nem, csak a szeretet tág parancsát adta, fenséges – egyúttal felelősségteljes – szabadsággal ajándékozva meg követőit. De hiszen a pogány társadalmak felett tartott szemlénk meggyőzött már arról, hogy pusztán észfeletti szentesítéssel soha vallás nem hatott evolucios erőként. A keresztyénség sem hathatott volna. Mivel hatott tehát?

Érdekes megfigyelni e ponton Kidd következetlenségét. „A nyugati művelődés" c. (VI. és VII.) fejezetekben két korszakra osztva végigtekinti mai kulturánk történetét. A két korszak határa: a reformáció. Már most egyhelyt így nyilatkozik: „A keresztyénségnek kezdettől fogva két jellemző vonása volt, melyek hivatottá tették, hogy elsőrangú evolucios erővé legyen. Egyik az általa nyújtott észfeletti szentesítés rendkívüli ereje", – ezzel már foglalkoztunk, – „mely a most áttekintett hosszú időszakon át (t. i. a reformáció előtt) fejlődött ki. Másik a hozzá tartozó erkölcsi rendszer természete", – ilyesmiről eddig még nem volt szó; tehát itt nem csak az észfeletti szentesítés jó tekintetbe, hanem az is, ami e szentesítést nyeri, a vallásnak nem csak tekintélye, hanem tartalma is, mely mellett a tekintélyt felállítja! Tehát az erkölcsi rendszer természete, „mely későbbi szakában (a reformáció után) ...a befolyása alá kerülő népeket a társadalmi erőnek addig elért legmagasabb fokára volt hivatva eljuttatni..." (Társ. ev. 133. l.)

Tehát tulajdonképpen ez utóbbi vonás: „az erkölcsi rendszer természete" viseli az evolucio súlyát, a mint kitűnik számos egyébb nyilatkozatából. A reformácio előtti korszakban – úgymond – inkább az egyik vonás: az észfeletti szentesítés érvényesült és elhomályosította a másik vonást: az „erkölcsi rendszert", az altruizmust. A középkor a másvilágiság, az aszkétizmus kora. A reformációval ez erős természetfelettiség vonúl háttérbe és felszabadúl, közkinccsé, társadalmi erővé lesz az altruizmus. – Igaz ugyan, hogy a két vonást így szembeállítani, e helyt nagy felületessége Kiddnek, – mert egy vallás tekintélye és tartalma nem

egynemű dolgok, hogy egymás rovására érvényesülnének; – de az igaz, hogy a középkorban a keresztyénség erkölcsi rendszere, mondhatjuk: maga a keresztyénség háttérbe szorult, elhomályosult. Ha már most ezt okozati összefüggésbe hozzuk azzal a ténnyel, – melyet Kidd is elismer, de más okokból magyaráz, – hogy a középkor alig mutat fel evoluciot a társadalomban; s ha hozzá figyelembe vesszük azt a körülményt, (amely különben az előbbi két tény okozati összefüggését is bizonyítja), (csodálatos, hogy Kidd ezt nem veszi észre), hogy amint a reformáció előtérbe helyezi a keresztyénség igazi tartalmát, – megszűnik mindjárt az evolucióbeli meddőség (amint Kidd is elismeri), ha mindezeket figyelembe vesszük: – megtaláltuk a feleletet kérdésünkre: a keresztyénség nem az észfeletti szentesítés által, hanem tartalma által hatott mint evolúciós erő.

S hogy miben áll lényében az a tartalom, melyet Kidd az altruizmus erkölcsi rendszerének nevez: azt megtaláljuk, ha visszagondolunk arra, amit a katabolisztikus erőről mondottunk. A katabolizmus az emberi lélek bukottságában, bűnös, önző voltában állott, az emberiséget előbbre vivő anabolizmus nem lehet más, mint a bukókat felemelő, a bűnöst megváltó, az önzőt önzetlenné tevő isteni kegyelem. Nem „erkölcsi rendszer", hanem erkölcsi életerő, ujjászülő hatalom. Ezt hozta a keresztyénség, ez volt tartalma, és ezzel tudott evolúciót teremteni.

Két erő küzd az emberiség történetében, de nem az ész és a vallás, hanem a bűn és a kegyelem. A problema megoldása a golgotai kereszt volt. Abból fakadt az az energia, mely az emberiségnek a haladásra egyedűl előnyös typusát megteremtette, melyet Kidd „szelid"-nek, „altruisztikus"-nak jellemez, amelyet János apostol – sokkal erőteljesebben – így körvonalaz: „Ő életét adta miérettünk, nékünk is azért adni kell a mi életünket az atyánkfiaiért." (I. Ján. 3,16.)

Ez az erő oltotta bele önmagát a keresztyénség hívőibe s munkált általuk, mint „a világ sava" által az egész társadalomnak, még a hitetleneknek is átalakítására, fejlesztésére.

Feladatunkat megoldottuk. Szemlét tartottunk a tudományos, a művészeti és társadalmi kultura felett és megállapítottuk nagy vonásokban a vallás hatását mind a háromra. Feltett elveink helyesnek bizonyúltak. A vallás tényleg nem úgy befolyásolja a tudományi, művészeti és társadalmi jelenségeket, mint velük egyenrangú, hanem mint az egyéni lélek fundamentális funkciója, s az emberiségnek is alapkérdése. – Láttuk a nagy különbséget a „vallások" és a keresztyénség között. Már a tudományos és művészeti kulturánál is kitűnt fölénye: amikor pedig az élet realitásához, a társadalmi fejlődéshez jutottunk, az isteni eredet és tökéletesség jellegével állott szembe velük. –

Az emberi kultura minden nagy eredményéért a múltban úgy, mint a jövőben, Őt illeti a dicsőség akinek nevében minden térd meg fog hajolni és akiről minden nyelv vallani fogja, hogy Ő az Úr, az Atya Isten dicsőségére!

**

Széles körű vallás-elméleti és kultur-elméleti kitűnő megalapozás után nagy tudással, erős judiciummal és józan keresztyén hittel mutatja ki a „vallások" és a keresztyénség hatását az értelmi, a művészeti és társadalmi kulturára. Tanulmánya magasan fölüljár az iskolai tudás átlagos mértékén; vallástörténeti és theologiai itéletei kiforrott, szilárd lelkületű theologusra vallanak, dolgozatában nagy önállóság és ily korban ritka eredetiség nyilatkozik meg. Eltekintve a stylusán érezhető némi idegenszerűségtől, a dolgozat olyan kiváló és derék, hogy osztályzatát kiválóan jeles-nek kell megállapítanom.

Budapest, 1908. VI. 21.

Szőts Farkas dr.

A szaktanár bírálatában foglaltakhoz mindenben hozzájárulva, a munkát ugyancsak jeles-nek osztályozom.

Kecskemét 1908 julius 22-én

Mészáros (Sándor? János?)
reform. lelkész

Dicsérettel adózom én is e dolgozat irójának és minden pontjában aláirom a szaktanár méltányló megjegyzéseit, valamint azt is, hogy e mű kiválóan jeles osztályzatunak minősitendő.

Sárkeresztúr, 1908. aug. 28.

Lévay Lajos
lelkész

***

AZ EGYÉN PROBLÉMÁJA

(A BUDAPESTI KERESZTYÉN DIÁKEGYESÜLET
EGY ESTÉLYÉN TARTOTT ELŐADÁS)

ÍRTA:
IFJ. VICTOR JÁNOS

BUDAPEST, 1918
BÍRÓ MIKLÓS NYOMDÁJA IX. RÁDAY UTCA 26.

I.

A levegő körülöttünk tele van „problémákkal”. A társadalmi, a nemzeti, a nemzetközi élet legkülönbözőbb területein soha sem állt még előttünk annyi megoldásra váró kérdés és annyira öntudatosan, mint most. A világháború nyomása alatt minden régi baj is sokszorosan fáj, és hány új seb szakadt az emberiség testén, ami mester-orvosára vár!

De alapjában véve csak egy „probléma” van ma is: az egyén „problémája”. Csak őszinteség és idő kérdése, hogy ide jusson el mindenki, akármilyen nagy égető kérdés foglalkoztassa is. Objektíve is az egyénen fordul meg minden. Rendszerek és intézmények hiába változnak, ha az őket alkotó egyének a régiek maradnak. A legzseniálisabb programok sem viszik előre egy tapodtat sem az életet, ha nincsenek megfelelő emberek, akiknek egyéni jelleme és képessége kezességül szolgálhat e programok reális értéke mellett. A világ szekerét ezerféle kátyújából biztos és boldog útra csak *emberek* tolhatják ki.

De még inkább az egyén „problémájává” redukálódik minden „probléma” szubjektive minden egyesünkre nézve. Mert hogyha valamilyen – mondjuk – nemzeti súlyos kérdés az én kérdésemmé vált, azonnal én magam vagyok a tulajdonképpeni kérdés. A világ drámája valóságos küzdelem, nem pedig színjáték. Csak szereplői vannak, – nézői nincsenek. Vagy annyira megragadott a nagy, bonyolult cselekménynek egy csomója, hogy annak a kibogozása személyes ügyemmé lett, én is részt akarok benne venni; vagy ha ennyire nem tudott hozzám férkőzni, akkor nem is érdekel az életnek ez a megoldásra váró bonyodalma s akkor az egész ki fog esni az öntudatom világából. Vagyis minden „probléma”, mihelyt komolyan izgatja a lelkünket, mindjárt munkásaivá is avat. Nem az a kérdés, hogy miként fog megoldódni, hanem az, hogy mit tehetek *én* a megoldására? Szubjektive minden nagy „probléma” egy ünnepélyes kihívás, melyre csak magam adhatok feleletet, csak a magam nevében.

Végeredményben tehát reám nézve a világ minden „problémája” ezzé az eggyé zsugorodik össze: mi vagyok én a világ számára? Mit jelent az én személyiségem az élet rettentő nagy harcaiban? Jobb-e a világ énvelem? Boldogabb lesz-e énáltalam? – Ismételjük: csak őszinteség és idő kérdése, hogy ide, az egyén ezen „problémájához” jusson el mindenki, az életnek akármilyen fajta „problémái” foglalkoztassák is. Előbb vagy utóbb fölmerül minden ember előtt, aki öntudatos részt akar venni az emberiség életében, – és ha eljött az órája ennek a kérdésnek, csak a szemfényvesztő nyegle térhet ki előle. Az őszinte szemébe néz, és többé nem felejtheti el ezt a találkozást. Vagy megoldódik számára kedvezően ez a kérdés, és akkor boldogan veti bele magát a világ harcába valamelyik veszélyeztetett ponton, hogy ott számítson az ő élete is a győzelem kivívásában. Vagy pedig, ha a kérdés megoldatlan marad számára, letört lélekkel fog visszavonulni a küzdelmek színteréről, rábízza a harc folyását másokra, vagy az önmaga értelmetlen játékára, – de nem fogja a világot csalni azzal, hogy jelszavakat harsog és jobb jövő zászlaját lengeti, holott tudja, hogy ő maga semmi komoly áldására nem válhat a világnak.

II.

A helyzetet az teszi természetesen komollyá, hogy az egyéniség csakugyan „probléma”. Nem elméleti sorrend kívánja csak, hogy magammal legyek rendben s azután induljak ki a harc tömkelegébe, – hanem kínos, gyakorlati valóság, adott és megoldást követelő „probléma” az, hogy tényleg nem vagyok rendben magammal. Az nem kétséges, hogy célul kitűzöm-e a magam egyéniségének értékességét. A lényem minden egészséges porcikája ezt parancsolja s ezt követeli. Jól tudom, hogy akkor érdemes élnem, ha a magam korlátolt kicsinységében ugyan, de számba jövő tényező vagyok a világban. Produktív lény akarok lenni, akiből, mint

forrásból, ha még oly kicsiny is, édesvizű táplálékot kap a világ nagy keserű tengere. Egyszóval *élni* akarok, mert hiszen mit jelent az élet, ha nem azt, hogy mindig új alakulásokat hoz elő magából, mindig új erők és funkciók tolulnak elő mélységeiből, és így szünetlenül gazdagodva gazdagítja a világot!? Egyikünknek sem eszménye a madárijesztő, aminek egyetlen mozgása a szél okozta kalimpálás. Az igazi természetünk halálának éreznénk, ha gépekké kellene válnunk, amiket rajtuk kívül eső okok mechanikusan hajtanak. Nem, ember csak az lehet igazán, aki önmaga tud hajtóerő lenni valahol, az emberiség valamely pontján.

De amilyen bizonyos, hogy ösztönszerűen ezt az egyetlen életmódot kívánjuk meg, ugyanolyan kétes az, hogy csakugyan birtokában vagyunk-e. *Ez* az, ami nekünk *kell*. De vajon ez-e az, amit sikerül megvalósítanunk? Az emberek legjobbjai és legnagyobbjai voltak éppen azok, akik erre a kérdésre hol vad kétségbeesés, hol méla fájdalom, hol kiábrándult cinizmus hangján, de egyöntetűen tagadó választ adtak. Csak nevetséges önismerethiány vagy alantas köznapiság rejtheti el a szemünk elől azt az irtózatos szakadékot, ami lényünk igazi aspirációi és siralmas ténylegessége között tátong.

Elindulunk bele ebbe az életbe, mint az íjról elpattant nyilak, melyek mindegyike célt rejt irányában, s aztán jön a közegnek súrlódása, melyben a pályát be kellett volna repülni; a fogytán levő sebességen erőt vesz a nyíl nehézkedő súlya, s a büszke repülésből fáradt, lanyha lebegés lesz, míg végre a sárban talál pihenőt a nyíl – messze innen a célponton! Hozzuk magunkkal hatalmas adagát az élet ösztönének, a belénk írt teremtői utasítást, mely azt parancsolja, hogy a magunk belsejéből szünetlenül megújuló, friss, termékeny, hasznos, értékes legyen a létezésünk az emberiség közepette. S aztán jönnek egymás után a hatalmak, melyek az ellenkezőjét akarják ennek. Jön a környezet, amelybe beleszülettünk, s belenevel minket egy sablonba, nem sokat kérdezve, hogy előnyünkre válik-e, vagy elnyomorodik-e abban az erőteljes, eredeti személyiségünk. Jön a társadalmi élet ezerféle konvenciójával, és megkérdezésünk nélkül reánk parancsolja, hogy mit és hogyan tegyünk. Jön az önnön felhalmozódó múltunk, és rabszolgatartónkká válik, akárhogy is akarnánk szakítani vele. Jönnek kifejlődő, elhatalmasodó szenvedélyeink, és örökre befészkelik magukat életünk tartalmába. Jön az ifjúság évei után az idegrendszerünk mind teljesebb megállapodása, és szokásgépekké válunk, akik szinte maguktól járnak tovább, ahogy egyszer elindították őket. És jön az idő, nagy ollójával, és nyesi egymásután az életünk hátralevő éveit mind kevesebbre és kevesebbre.

Fakadozó, csodákra bontakozó rügyek akarnánk lenni az Élet fáján – és mintha minden körülöttünk irigyelné tőlünk ezt a sorsot, és nyomorítana, szorítana, zsugorítana. Szabad, gazdag, teljes életet élő egyéniségeknek volnánk teremtve – és millió kaján ellenség fosztogat, bilincsel, fojtogat. Elindulunk hatalmas csarnok küszöbéről azzal a repeső váradalommal, hogy mind fényesebb, tágasabb termek tárulnak fel, amint ajtót ajtó után nyitogatunk. S ehelyett belekerülünk valami boszorkányos folyosóba, amely végig sötétnek látszik, s csak azt látjuk benne biztosan, hogy hova-tovább mindig alacsonyabb és szűkebb lesz.

Veszélyben van az igazi énünk és minden értéke! Ez az egyéniség „problémája”: meg kell mentenünk az élő magvát a páncélként reámerevedő haláltól! Lehet-e? Ez a kérdés. Csalóka volt-e az az ösztön, mely értékes, kifogyhatatlan lehetőségekben gazdag életet festett elénk? Talán az az ember magától értődő sorsa, hogy letörjenek róla az ilyen igények szárnyai és – ha derült külső mögött is – mégis egy mindjobban összeaszó múmiát hordjon magában már életében? Vagy pedig van mód arra, hogy az élet belső forrása el ne száradjon, hanem szüntelen friss hullámokkal öntözze a már szikkadó részeket is maga körül? Nyitva lehet-e tartani a világ minden gépiessé fonnyasztó hatalma ellenére is a lélek előtt a felfelé vezető, mind felségesebb ígéreteket beváltó utat?

III.

A kérdés mélyén egy újabb kérdésre bukkanunk, – arra a régire, hogy van-e Isten? Mert azzal le kell számolnunk, hogy e mentési munkát, ami után igazibb énünk kiált, nem várhatjuk magunktól. Magunkat nem menthetjük meg, mert éppen önmagunktól kell megmentetnünk. Azok a hatalmak, amiket felsoroltunk, mint az életünk igazi életteljességének ellenségeit, meg a többiek is mind, amiket mindenki jól ismer tapasztalásból, nem rajtunk kívül sorakoznak már ellenünk! Belőlük összetevődött mibennünk valami sajátságos alakulat, amit szidalmazhatunk a „*rosszabbik* énünknek", de akkor is el kell ismernünk a „rosszabbik *énünknek*": És csak absztrakció az, ami elválasztja ezt a „jobbiktól". Valójában csak *egy* „én" vagyok, és éppen ezért magamra utalva én ezt az ént nem válthatom meg ugyanennek az énnek a rabságából. Az egyéniségnek az önakarattal való megmentése, akármilyen kétségbeesett őszinteséggel próbálják is, teljesen reménytelen, tragikus kudarcra ítélt dolog.

A menekülés egyetlen lehetősége az, ha magamon kívül talál az eredeti, rendeltetésszerű énem valamilyen segélyforrást; ha belekapcsolódhatnék valamilyen magammal rokon Életbe, melyből meg-megújuló erőbeáradások eleveníthetik meg személyiségemet az önértékéért vívott harcában; ha van hatalom, akit érdekel az én győzelmem, mert Ő is személyiség, s aki bőségesen kipótolja hiányaimat és felemel minden bukásom után. Vagyis: ha van Isten. De természetesen nem arról van szó, hogy szép szillogizmusokkal be lehet-e bizonyítani, hogy hihetőbb, hogy van, mint hogy nincs. Sem nem arról, hogy vajon a világ előállásának az az elmélete észszerűbb-e, amely szerint Isten teremtette, vagy az-e, amely szerint valami egyéb végső ok és forrás magyarázza a létét. Nem ilyen elméleti kérdés érdekel bennünket. Hanem az a teljesen, mélységesen gyakorlati, hogy amikor érzem a nagyobbra vágyódó lelkemen a kicsinyességek nyomását, megtapasztalhatom-e egy láthatatlan Segítőnek erejét, akivel együtt könnyen elbírom a nyomást; amikor szorongatja az élni, hatni, termelni akaró bensőmet a reám kérgesedő renyheség páncélja; átjárhat-e akkor engem egy nálam Nagyobbnak az élete árja, megelevenítve rajtam a dermedő elemeket is; mikor nyomorult bilincsbe verve béna rabja lettem a bűnnek, fölkeres-e a várva-várt Szövetséges, aki lepattantja béklyóimat és szabaddá teszi megint az akaratomat? Olyan Istent keresünk, aki tapasztalatilag belépjen az életünkbe, és ezzel örökre eldöntse azt a kérdést, hogy martalékai leszünk-e az életünk gyökerét rágó férgeknek, vagy pedig minden akadály fölött győzve dicsőséges rendeltetés felé haladhatunk-e.

IV.

Nem kell úttalan, iránytalan találgatásnak indulnunk, mikor egyéni életünknek erre az alapvető kérdésére feleletet keresünk. Felénk hangzik kétezer év megszámlálhatatlan bizonyságtétele: erre a kérdésre végleges feleletet adott Jézus Krisztus. Elég lesz ezt a feleletet megvizsgálni, – elfogadhatjuk-e a magunk számára?

Nem könnyű utánuk gondolnunk és éreznünk az elmúlt századok gyermekeinek, hogy hogyan oldotta meg számukra Jézus az egyéni élet „problémáját", mert hiszen annyi minden elválaszt minket őtőlük. Sok minden, amit ők elfogadtak, s amire tovább építhették életüket, számunkra már – a múlté. Ők Istent megillető imádattal borultak le Jézus előtt, s ezt az imádatot beleépítették dómjaikba és beleköltötték énekeikbe. Ők grandiózus fogalmazású dogmákban teregették ki azt, amit Jézus személyiségében és jelentőségében bírtak. Ők természetesnek tartották azokat a történeteket, amik csodák jeleivel tűzdelték tele Jézus életét. A mai ember pedig? Vesztes-e vagy nyertes-e vele, arra nézve eltérnek a nézetek, de az bizonyos, hogy búcsút mondott az elmúlt keresztyén nemzedékek e hitének. Kivetkőztetve minden kultuszi imádatból, dogmai méltóságból, csodás díszből, nem maradt meg más a mi korunk tipikus

embere számára, mint a mezítelen ember-Jézus, és egyesek még abban is kételkednek, hogy biztosak lehetünk-e efelől is?

De nézzük meg, nem elégséges-e nekünk kiinduló pontul éppen ez? Hiszen utóvégre az isteni imádat, amiben részesült, csak a lelkekből kiváltott hatása volt, – akár jogosult, akár téves. A dogmai definíciók is, amikbe személyiségét beleillesztették, csak róla szóló magyarázatok voltak, akár elfogadhatók, akár nem. És a csodatettek is, amiket feljegyezve találunk, csak jellemző megnyilvánulásai voltak a személyiségének, akár hitelesek ezek a feljegyzések, akár nem. Tehát a lényeges, ami tulajdonképpen számít, megmarad számunkra és felhasználható, – ha minden kultuszt, dogmát és csodát félretolva, magát a személyiséget megtaláltuk. Alapjában véve elég nekünk tudnunk azt, hogy élt valaha e földön egy ember, akinek az volt a lelki tartalma, a jellemző gondolat- és érzésvilága, amit feljegyezve találunk Jézusról. Elkerülgetve azért mindent, ami akadály lehetne a mai ember útjában, keressük fel az evangéliumi feljegyzések Jézus-képének ezt a magvát: a Jézus öntudatát, amint szavaiban megnyilatkozik. Ezt az utat szabadon járhatjuk. És célhoz is vezet.

V.

A legelső, ami azonnal megragadja figyelmünket, amint beletekintünk Jézus lelkivilágába, az, hogy reá nézve nem állt fenn a mi problémánk. Neki meg volt rá a felelete. És pedig olyan megdöbbentő magátólértetődéssel élt ennek a feleletnek a birtokában, hogy azt kell következtetnünk, hogy soha életében nem nélkülözte egy percre sem azt. Semmi nyoma annak, hogy küzdelem útján vívta ki magának ezt a megoldást, vagy hogy valaha is elvesztette volna annak bizonyosságát. Nyilván úgy nőtt bele az életbe ezzel a biztos felelettel a szívében, s a felelet is úgy nőtt naggyá és bizonyossá a szívében ővele együtt.

Sehol nem találjuk benne a legkisebb jelét sem annak, hogy valaha is bizonytalan lett volna Isten felől, vagy Istentől elszakadva átszenvedte volna a veszélyeknek kitett, magára maradt emberi személyiség félelmes óráit. Reánézve az a bizonyosság, hogy „mennyei Atyja" van, akiben, és aki által él, olyan természetes volt, mint a levegő, amit belélegzett. A belső élete egy állandó körforgása volt az erőknek a maga embervolta és az állandóan vele levő Atya lénye között: „Minden, ami az enyém, a tied, és minden, ami a tied, az enyém."

Veszélyeket ismert az ő lelke is. Szakadatlan küzdelemben élt emberekkel, körülményekkel, szokásokkal, felfogásokkal, bűnökkel és kísértésekkel, melyek mindenfelől szorongatták, és elnyeléssel fenyegették életének értékét. Kívülről szemlélve az élete folyását, lépten-nyomon hajlandók volnánk a fájdalomtól vagy a haragtól felkiáltani, amikor látjuk, hogy milyen fogadtatása volt ebben a világban annak a személyiségnek. Véghetetlenül kicsinyes körülmények közé szorítva, ostobán elfogult emberekkel körülvéve, rosszakaratú ellenfelek irigységének zsákmányul vetve, csalódások sorozatán végiggyötörve, végül a közönséges gonosztevők vesztőhelye intett feléje. Minden pillanatban aggódva kérdeznénk: mi lehet még sorsa? – ha csak így kívülről ismernénk sorsát, mint ahogy remegve figyeljük a dühös hullámverésbe került sajkát, amint kegyetlen játékot űznek vele az elemek, olykor meg egészen elsüllyesztik szemünk elől.

De egészen helytelen szempont volna Jézust sajnálatraméltó áldozatnak tekinteni élete rettenetes harcaiban. Az utolsó úton, amikor véres, megkötözött, roskadó testtel ment a Golgotára Jeruzsálem bámész utcai tömege között, határozottan elhárította magától annak a néhány érzékeny lelkű és vele tartó nőnek a sirató sajnálkozását: „Ne engem sirassatok..." És ebben a jelben áll egész élete. Amikor elcsap felette egy-egy hullám, aminek csekély része is elég lett volna arra, hogy más ember hajótörött roncsként kerüljön ki belőle, reményt, bátorságot, akaratot és minden életörömöt a hullámzásba temetve, Jézus egyszerre csak a régi üdeségben és erőben bontakozik ki a veszélyek közül s a régi lendülettel halad tovább célja felé.

Tehetetlen volt vele szemben minden, ami az emberi személyiséget össze szokta roppantani, és el szokta gázolni. Mert a mögött a külső oldal mögött, melynek megfigyeléséről az előbb volt szó, volt életének egy rejtett belső oldala is: Atyjával való társalkodása. És nem volt a külső életnek olyan erőpróbája, amely számára ez a belső forrás nem szolgáltatott volna bőven elegendő erőt.

Csak egy példát a számtalan sok közül. Szűkebb hazájában, Galileában kifejtett munkájának végén látjuk Jézust. A nagy összeütközés népének hatalomban levő vezetőivel már veszedelmesen kiéleződik. Az idő rövid. Szétküldi tanítványait egész Palesztina földjére, hogy legalább általuk bevonja működésébe a még el nem ért városokat és falvakat. Ő maga addig összegezi munkájának eredményét. Alig volt Galileának olyan zuga, amit be nem járt volna Evangéliumának hirdetésével. Mit ért el? Kétségbeejtően keveset. A nép nevetséges közönnyel napirendre tért fölötte. Azzal a kifogással nem rázhatták le magukról, amivel Keresztelő János hatása alól kivonták magukat, hogy t. i. zordon aszkétaéletet él. Vele szemben jó volt az ellenkező kifogás: ő azért nem kellett, mert „evett és ivott" és fesztelenül részt vett a társas élet örömeiben. Az ítélet haragos villámai dörögnek, de a visszautasított szeretetnek fájdalmai is benne zokognak azokban a szavakban, melyekkel „szemükre hányja" azoknak a városoknak, amelyekre legtöbb munkáját pazarolta, hogy „nem tértek meg". „Jaj néked Korazin, jaj néked Bethsaida...Sodoma földének könnyebb dolga lesz az ítélet napján, mint neked!"

Hogy bírja ki Jézus ezt a rettenetes krízist? Élete legszebb, legtöbbet ígérő, örömökben leggazdagabb munkás korszaka volt az, ami végül is, emberileg szólva, gyászos kudarccal végződött. Lázas, fáradhatatlan munkában szentelte oda ereje legjavát Galileának. És milyen lelkesedés kísérte eleinte! Most pedig leolvadt híveinek nagy serege egy maroknyira! Ki ne tört volna le zúgolódó kedvetlenségre ilyen megdöbbentő élmények után?

Jézus pedig „abban az időben", a kiábrándító összegezés e napjaiban, egyszerre csak imádságra fakad, és a hallgatói nem felejthették el ezt az imádságot, úgy hogy ránk maradtak szavai: „Hálákat adok néked Atyám... Igen, Atyám, így volt kedves előtted." A látszólagos kudarc az ő szemében mély értelmű isteni intézkedés volt. És éppen ezért nem volt kudarc, hanem – eredmény. Ereje csorbíthatatlanul a régi: „Mindent nékem adott át az én Atyám." És az emberek iránt érzett hatalmas szeretetét sem ronthatta meg annyi csalódás; imádsága átcsap a nagy meghívás szavaiba: „Jöjjetek énhozzám mindnyájan...én megnyugosztlak titeket." „Abban az időben." Mennél félelmesebben szorongatták személyiségének veszedelmei, annál hatalmasabban fakadtak föl benne és áradtak túl rajta az Isten erői.

VI.

Magától értetődőleg folyik ebből a másik is: ha ily kétségtelenül bizonyos birtokában és élvezetében volt az emberi életnek rendelkezésére álló Segítségnek, mely azt minden veszélytől diadalmasan megmentheti, – természetszerűleg mindig úgy tekintett az emberi életre, mint amely előtt felséges rendeltetés áll nyitva. Efelől sem mutatott soha sem legcsekélyebb ingadozást sem. Öntudatának egyik legjellemzőbb vonása az, hogy soha sem ismert el semmilyen mentséget, aminek alapján bele lehetne nyugodni akármilyen emberi életnek a pusztulásába. Ő nem színtelen fráziskénti mondta, amit senkinek sem kell komolyan vennie, hanem ellentmondást nem tűrő követelményként állította fel: „Legyetek tökéletesek..." Szerinte minden ember előtt nyitva áll az útja annak, hogy lerázzon magáról tespedést és tehetetlenséget és igazán éljen.

Elég bizonyságul csak arra az egyre utalni ezzel kapcsolatban, hogy milyen szerepet játszott tanításában és életében a megbocsátás elve. Meg nem bocsátani annyi, mint úgy venni az embereket, amint vannak, hibás, eltorzult, elsenyvedt állapotukban és ennek alapján állást foglal-

ni velük szemben. Ez ellen Jézus vehemens tiltakozást emelt. Ő nem úgy vette az embereket, amint vannak, hanem úgy, amint kellene, hogy legyenek, mert hitte, hogy lehetnek is még úgy. Az ő szemében az emberekre rárakódott, igazabb énjüket fojtogató bűnök, hibák, leváltak a személyiség magváról – akármilyen komolyan át is érezte mindennek tragikus realitását, – és kiemelkedett előtte minden emberből az, amivé az illető maga is vágyott volna lenni, ami felé legjobb pillanataiban hatalmas ösztön vonzotta, de amiről – talán már nagyon régen – lemondott. Ő még nem mondott le erről az eltemetett énről és eszerint bánt az emberekkel. Ez az a megbocsátás, amit gyakorolt és tanítványaitól is követelt. Ha még oly makacsul megrögződött is már egy emberen az, ami értékességétől megfosztja, ha kiirthatatlannak látszó szívóssággal visszatér is életében az a bűn, ami polipkarokkal behálózta a személyiségét, ha „hetvenhétszer vétkezik is ellened", – mégis meg kell bocsátani neki. Története még nincs lezárva és állapota még nem okvetlenül végleges. Mert van még – Isten.

Erről az álláspontról volt képes lenyúlni az élet legnagyobb romlásának mélységeibe, hogy onnan is gyöngyöket hozzon fel. Nem lehetett annyira kiégett, összeszáradott, hogy ő ne tartotta volna érdemesnek odaszentelni magát annak megmentésére. Mindenki előtt felséges megújhodásnak és kibontakozásnak a lehetőségét látta. Számára nem volt „probléma" az, hogy mi az emberi élet igazi rendeltetése, vajon lombhullató, télbe fonnyadó ősz-e, vagy mind dúsabb gyümölcsözésre hajtó, örök tavasz.

VII.

De előbbre visz-e bennünket ez a megállapítás? Mit használ nekem tudni azt, hogy Jézus számára nem volt „probléma" az, ami nekem igenis mélységes, kínos „probléma"? Egyáltalán éppen ez a körülmény, hogy Jézus személyiségéből hiányzik az a megdöbbentő kérdés, amellyel mi mindnyájan szembekerülünk a magunk életében, nem jelenti-e azt, hogy nála rossz helyen keressük a feleletet reá? Jézust csakugyan nagyon éles határvonal különíti el tőlünk éppen ezen a ponton. És ez a határvonal valóban illetéktelenné tenné Jézust arra, hogy hozzá forduljunk kérdésünk megoldásáért, – *ha* ezt a határvonalat mi fedeznénk fel. De a dolog úgy áll, hogy ő maga is nagyon világosan látta már ezt a határvonalat, nagyon élénk tudatában élt ennek a különállóságának és le is vonta belőle a maga következtetéseit, elejét véve ezzel annak, hogy mi levonjuk a magunkét, amely egészen elhibázott lenne. Mi megzavarodottan állnánk meg egy ilyen kivételes ember előtt, kinek életéből hiányzik a mi kínos vergődésünk a személyiségünk megmentéséért és csak arra az egy konklúzióra juthatnánk, hogy mivel kívül esik a mi általános tapasztalásunk kategóriáján, nyugodtan mellőzhetjük is, mint akihez semmi közünk nincsen. Őreá nézve azonban egyedülálló helyzete isteni megbízatást, missziót, programot jelentett az egész emberiséggel szemben s ezért az ő konklúziója az, hogy éppen kivételes voltánál fogva mélységesen köze van mindnyájunkhoz és mindnyájunknak őhozzá.

Azzal nagyon józanul tisztában volt, hogy aminek ő birtokában van, az minden más embernek a legjobb esetben is csak törekvése és vágya. Világos szemmel látta, hogy az Istennel való belső közösségnek állandó bizonyossága és az emberi személyiségnek ebből fakadó diadalmas örökifjúi értékessége, boldogsága, ereje, valami csodás titokként csak őbenne egymagában van meg, – másokban legfeljebb egy-egy töredék van csak belőle, ami annál fájdalmasabbá teszi az egésznek hiányát. „Senki sem ismeri az Atyát", mondotta, csak ő maga, „a fiú". Határozottan megállapította, hogy éppen e miatt az ő személyisége a küszködő, tépelődő, békétlen emberek tömegében egy nagy rejtély, melynek megoldása el van zárva az emberi értelem elől. Csak az isteni látás és gondolat előtt áll nyitva ez a nagy kivétel az emberi élet egyetemes „problémája" alól. „Senki sem ismeri a fiút, csak az Atya." Azért sem magát, sem másokat nem fárasztotta ennek a rejtélynek értelmi magyarázgatásával, feszegetésével. De annál nagyobb súlyt helyezett a gyakorlati jelentőségére. Az megingathatatlan bizonyosság

volt előtte, az első pillanattól fogva, hogy öntudatát bírta, – hogy nem értelmetlen véletlenképpen botlott bele az ő kivételes személyisége ebbe az embervilágba, hanem az Atya „küldte" őt nagyon határozott rendeltetés betöltésére. És az sem lehetett homályos előtte sokáig, hogy mi ez a rendeltetés. Mi értelme lehet egy Isten nélkül és értékes élet nélkül vívódó emberiség közepette egy olyan személyiségnek, aki zavartalan birtokában van Istennek s az élet teljességének, ha nem az, hogy éppen őáltala jusson birtokába az emberiség is ennek a nélkülözött kincsnek? Ha senki más „nem ismeri az Atyát", csak ő, akkor neki az a feladata, hogy „megjelentse az Atyát". Ha az emberek igazi énje veszélyben van, pusztul, halódik, és csak őbenne árad az élet, akkor ő „azért jött", hogy a többieknek is „életük legyen és bővelkedjenek benne".

Ez a második megállapításunk, amint beletekintünk Jézus öntudatába. Nem csak feltétlen birtokában van a maga számára annak a feleletnek, amit mi életünk legmélyebb kérdéseire keresünk; hanem egyenesen, öntudatosan azon a jogcímen élvezi ezt a kiváltságos helyzetet, hogy abból kifolyólag minket is birtokába juttasson a keresett feleletnek. Vagyis kilép azokból a dimenziókból, ahol előttünk állna, mint érdeklődésünknek vagy csodálatunknak a tárgya, mely egyébként távol áll azonban tőlünk. Áthatolva minden távolságon, mely elválasztaná tőlünk, egyenesen felénk hatol azzal az igénnyel, hogy dolga van velünk. Érdekünkké teszi, hogy meghallgassuk és elfogadjuk, amit nyújthat. Személyes közünk lesz egyszerre hozzá, mert azt mondja: Te is ember vagy, aki az életedet megmentő isteni közösséget keresed, és én éppen ezt akarom megadni, mert nekem megvan.

VIII.

De hogyan? Ez a nagy kérdés. Miként remélte Jézus, hogy bizonyosakká tehet másokat is az Atya felől, amint bizonyos volt ő maga is felőle, és hogy minden bilincset lerepesztő életteljességet fakaszt fel bennünk, amint ő telve volt az Élet erejével? Egyet előre is ki kell kötnünk: bizalmatlanok leszünk minden olyan kísérlettel szemben, amely értelmi meggyőzés, érvelés és bizonyítás útján akarna eljuttatni minket az Isten és a diadalmas élet bizonyosságára. Bizalmatlanok leszünk, mert nem *ezt* keressük. Arra el vagyunk készülve, hogy valami ügyes dialektika előtt esetleg kénytelenek lennénk meghajolni, elismerve, hogy van Isten, akibe belekapcsolódhatnék a mi veszélyeztetett egyéniségünk s ezért van számunkra lehetőség a mind feljebb fejlődő, gyümölcsöző életre. De azzal is nagyon tisztában vagyunk, hogy ez az értelmi meggyőzetés egy nyomorult lépéssel sem vinne előbbre. Ez nem jelentené még azt, hogy meg vagyunk már mentve. Semmi sem elégít ki bennünket, csak olyan tapasztalati megtalálása Istennek, ami önmagában már az új, gazdag, biztosított életnek a birtoka is.

Annál megnyugtatóbb, hogy Jézusnál nem is találkozunk sehol olyasmivel, mintha ő logikával akarná tovább adni az embereknek azt, aminek kizárólagos birtokában van. Nagy súlyt helyezett ugyan a tanításaira, de egészen más szempontból. Nem tételeket adott az embereknek, amiket pro és kontra meg lehetne vitatni, hanem parancsokat, amiknek engedelmeskedni kellett. Nem az értelemhez, hanem az akarathoz intézte szavait; nem az emberek nézeteit akarta meghódítani, hanem magukat az embereket. És ezért, akármilyen nagy súlyt helyezett is tanításaira, még sokkal fontosabbnak tartotta célja érdekében azt, ami az emberek meghódításában végeredményben az egyetlen hatalom: személyes hatását. Tanítását sem tartotta egyébnek, mint egyik módját annak, hogy a maga személyiségét kiárassza hallgatóira. „Az én beszédem élet és lélek." Megnyilvánulások voltak csak másfajták mellett, részek a nagy egészből, az egész pedig ő maga volt, élő teljességében.

Jézus életprogramját arra az egyszerű elvre építette fel, hogy életigazságokat csak magának az életnek a nyelvén lehet meggyőzően terjeszteni. Az életével akart tehát az emberiséghez

intézett isteni üzenet lenni. „Én *vagyok* az igazság” – mondotta. Azt tűzte ki magának célul, hogy akármilyen utakra vezetné is ez a vállalkozás, ő nem akar más lenni, mint örök megtestesülése az Istennel való közösségnek és az emberi élet felséges rendeltetésének. Ami nélkül az emberek nyomorogtak s aminek ő maga boldog bőségében volt, azt napról-napra és percről-percre bele akarta építeni az élete forró, eleven valóságába, hogy az ő személyisége örökre úgy álljon az emberiség középpontjában, mint egy soha el nem hallgatható, ellent nem mondható argumentum és felelet az emberiség kérdéseire. Egész lényét feltette arra a bizonyosságra, hogy az embernek örökkévaló életet lehet élnie, mert ebben vele van Isten, és fizette ezért a hivatásért minden szenvedésnek és áldozatnak az árát, amit csak elgondolhatunk.

IX.

Mi lett az eredmény? Van-e meggyőző, hódító foganatja ennek az élettel, verejtékkel, vérrel írott prédikációnak? – Először tegyük fel a kérdést negatíve: nem vallott-e Jézus kudarcot vállalkozásával? Erre a kérdésre hamarább megfelelhetünk. Mert bizonyos, ugyebár, hogy ha valaki önámító tévedésekre épít, mennél következetesebben átviszi azokat életébe, annál gyorsabban és nevetségesebben vagy szánalmasabban utoléri a bűnhődés. A Valósággal nem lehet játszani. Az szétcsap a kártyavárak között és csak azt hagyja megállni, ami maga is valóságból épült. Ha Jézusnak nagy bizonyosságai, amikre feltette minden vágyát és törekvését, rajongó ábrándok voltak, akkor a valóságos élet próbájában ennek ki kell tűnnie. És annál kérlelhetetlenebbül, mennél bizonyosabb az, hogy Jézus következetes volt törekvésében, vagyis amivé lett, az teljesen és csakis éppen azokból a bizonyosságokból kifolyólag lett. Ha azok a képzelet irreális világából való, akármilyen jóhiszemű, lelkes, de csalóka gondolatok voltak, akkor végeredményben Jézusnak élete, melyben testet öltöttek, tragikus, vagy komikus fiaskóval kellett végződnie. Vagyis akkor Jézus egész személyisége úgy áll előttünk, mint egy szegény, elhibázott élet elrettentő példája. Akkor lehetnek különbségek az emberek között abban, hogy részvéttől könnyes szemekkel, vagy kárörvendő cinizmussal néznek vissza rá, de abban egyet kell akkor értenie mindenkinek, hogy Jézus bukott hőse volt a maga kitűzött harcának. Hibákra épített, és maga is egy megtestesült hiba volt. Alakja akkor örök cáfolata azoknak a gondolatoknak, amiknek bizonyosságával botorul meg akarta ajándékozni az emberiséget.

Nos, így áll-e a dolog? Nem habozhatunk kijelenteni, hogy az elmúlt kétezer év alatt soha senki, aki megismerte Jézust, még nem nézhetett rá sem jó, sem rossz akaratú sajnálkozással, mint valami eltévesztett életű, naiv rajongóra. Elismerjük: Jézussal mindent meg lehet tenni. Lehet gyalázni és lehet – ami ellen sokkal jobban tiltakozott – illetéktelenül magasztalni. Lehet egyenesen letagadni, hogy valaha is élt. Lehet módosítani és idomítani is tetszés szerint, úgy hogy lehet felőle olyan torzképet is rajzolni, amely végre csakugyan sajnálkozást vagy gúnyt válthat ki. És mindenekfelett: lehet Jézusról beszélni, ítélkezni és dönteni, anélkül, hogy az ember valaha is megismerkedett volna vele. De nem erről van szó. Hanem arról, hogy milyen benyomást vált ki Jézus azokból, akik komolyan szembe kerülnek vele, akik személyiségét nem hírből, hallomásból, eltorzító közvetítésből, vagy maguk szabta előítéletekből, hanem a valóságnak megfelelően akarják megismerni. Ismételjük: Jézusnak ilyen elfogulatlan szemlélői között eddig nem volt még egyetlen egy sem, akinek szemében Jézus vonásai valamilyen csúfos, fájdalmas karikatúrává húzódtak volna el. Egytől-egyig, pedig nagyon különböző korok, népek, kultúrák és vérmérsékletek képviselői voltak, mind valami páratlanul nagyot, hatalmasat, szépet és fenségeset voltak kénytelenek meglátni benne. Ha a kritika mérővesszejével közeledtek is feléje, akkor is rövidesen lerakták szerszámaikat elébe, hogy hódoljanak a dicsőségnek, ami benne lenyűgözte őket. Az emberiség milliói valóban nem úgy őrzik emlékükben Jézusnak alakját, mint aki gyászosan kidőlt a nagyság versenyében, hanem úgy, mint akinek a legnagyobbak sem érnek a közelébe sem.

X.

Negatív kérdésünk próbáját Jézus vállalkozása így kiállta. Azon az alapon, amelyre ő épített és abból az anyagból, amiből ő életét építette, az emberi történelem legnagyobb és legcsodáltabb alakját sikerült építenie. Az alap nem lehet fövény s az anyag nem lehet gyönge szalma-széna. Nagyon mélységes valóság kell, hogy rejtőzzék azokban a bizonyosságokban, amiknek inkarnációjára szánta életét, ha azoknak inkarnációja csakugyan ilyen hódolatra késztető.

De még mindig nem vagyunk célnál. Még mindig csak az értelmünk számol be eredményekről. Ha eljutunk is annak elismerésére, hogy valóságos szikla volt az a bizonyosság, amelyen Jézus állt a mi hánykódó tengerünk közepette, ezzel még mindig nem jutottunk fel tényleg a sziklára, hanem továbbra is benne vagyunk a veszedelmek torkában. Hol van a tényleges megmentetés útja? Hogyan bizonyosodhatunk meg a pozitív oldalról is, hogy ne csak ne térhessünk napirendre Jézus felett, mint kudarcot vallott rajongó felett, hanem bizonyságot is tehessünk arról, hogy beváltotta igényeit és minket is megmentett az Istenben való bővelkedő életre?

Elérkeztünk ahhoz a ponthoz, ahonnan csak nagyon keskeny palló vezet át a túlsó boldog partra. Nem valami hívogató, kényelmes átjáró. Nem mehetünk át rajta nehéz vasas fegyverzetében sem tudományosságunknak, sem erkölcsiségünknek, sem akármilyen kiválóságunknak. Levetve mindent, amit magunkkal hoztunk, akármilyen díszünk, drága terhünk is, a mezítelen személyiségünk mehet csak át rajta. És azt is szívesebben vinnénk át kedveltebb, népesebb hidakon. De föl s alá, hiába keresünk más utat. Az a kérdés: át akarunk-e csakugyan menni?

A sorok ritkulnak, a nép oszlik. Magunkra maradunk néhányan, akik át akarunk jutni minden áron és mennél előbb, mert az innenső parton nem bírjuk már az életet. Magunkra maradunk azok, akik megismerkedtünk az egyéni életünk égető problémájával s akik feljajduló fájdalommal komolyan várják a szabadulást. Akinek egyszer csakugyan „a problémává" vált a maga személyiségének értéke és sorsa s aki belátta minden másnak nyomorult nevetségességét, amíg ez a kérdés nincs megoldva, az nem fog visszariadni ettől a zordon átjárástól. „Add ide a kezedet és bízd rám magadat" – hangzik feléje. S ő kész levetni minden díszt és minden csomagot, mindent, ami hiúvá és önelégültté úgy sem teheti, amióta tudja, hogy veszélyben van ő maga és mezítelen énjét rábízva a vezetőre, elindul. Nem néz az árra, mely alatta zúg. Nem figyel a palló recsegésére, ami rémíthetné járása közben. Vezetteti magát. És átérkezik. Meg van mentve.

Ezen fordul meg végeredményben az, hogy megfelel-e Jézus a mi kérdésünkre. Az, hogy sikerül-e neki a személyisége erejével közölnie velünk azt, aminek ő birtokában van, mi pedig veszedelmes hiányában, attól függ, hogy rábízzuk-e magunkat gyakorlati, élő bizalommal erre a személyiségre. Itt nincs más mód, mint a tapasztalás próbája. Alkalmat adni Jézusnak, hogy szóljon hozzánk napról-napra az életének kétezer éven át felénk zengő szavával, hogy átrezeghessen a mi személyiségünkbe azoknak a bizonyosságoknak a realitása, amiket ő beleöntött, beleábrázolt az élete tényeibe és jelleme vonásaiba. Életnek szavát csak élet érti meg. Az életünket kell megnyitnunk előtte.

Ez az, amit nem szívesen teszünk. Az életünknek magunk akarunk urai maradni. Féltve elzárjuk legbensőnket az ilyen vezetés, uralkodó befolyás alól. És elszalasztanánk a megmentetésünket! Az a kérdés, van-e okunk és jogunk erre a meghajlani nem akaró féltékeny önállóságra? Olyan nagyszerű remekmű az életünk úgy, amint magunk alakítottuk ki, hogy sajnálnánk kiadni a magunk mesteri kezéből? Akkor természetesen elmegy Jézus az előtte elzárt ajtónk mellett. „Nem az egészségeseknek van szükségük orvosra." De ha egyszer

kitűnt, hogy kontárok vagyunk és meg kell mentenünk az önnön szerencsétlen kezünkből az életünket? „Aki meg akarja tartani az ő életét, elveszti azt. Aki elveszti az ő életét, az megtalálja azt.” „Fogd meg a kezem és bízd rám magadat!” Ez Jézusnak utolsó szava a mi kínos, nehéz kérdésünkre. És csak rajtunk áll, hogy kibontakozzék belőle az a felelet, amit egyenként nekünk ad, véglegesen, elégségesen. Jézussal belép életünkbe az Atya és felvirrad az ünnep: az *élet,* amit érdemes annak nevezni.

***

REFORMKÍVÁNSÁGOK

A BETHÁNIA EGYESÜLET CÉLJÁT, MUNKA-MÓDSZERÉT ÉS SZERVEZETÉT ILLETŐLEG

(Isten népének kiáltása:)
Kelj föl, kelj föl, öltözd fel az erőt, oh
Úrnak karja! Kelj föl, mint a régi időben...

(Isten válasza:)
Serkenj föl, serkenj föl, kelj föl Jeruzsálem!

Ézsaiás 51, 9, 17.

Irta: Ifj. Victor János
Budapest, I., Bertalan-utca 24.

BUDAPEST, 1917
BIRÓ MIKLÓS NYOMDAI MŰINTÉZETE IX. KERÜLET, RÁDAY-UTCA 26.

Ez írás keletkezésének története

F. évi augusztus hó utolsó napjaiban megtartotta a Keresztyén Véndiákok Országos Köre első konferenciáját. A keresztyén diákmozgalom régebbi tagjai, akik együtt voltak és még egynéhányan, akik csatlakoztak hozzájuk, azt a világos célt tűzték ugyan ki maguk elé, hogy ezúttal a Diákszövetség munkájához kapcsolódnak. De a múlt szava mellett nem lehetett elfojtani a jelenét sem. Természetellenes lett volna, ha nem esik említés arról, hogy az egybegyűltek, amióta elhagyták diákéveiket, belekerültek ki ilyen, ki olyan körülmények között a magyar keresztyénség általános felébresztésének munkájába. S ezért egészen indokoltnak látszott, hogy a program tulajdonképpeni tárgyai mellé kiegészítésül felvette a rendezőség eszmecserék tárgyául ezt a témát is, mely kívül esik a keresztyén diákmozgalom tulajdonképpeni körén: „Teendőink a magyar keresztyénség felébresztése körül." A tárgy nagyon élénk hozzászólásokat váltott ki, és jellegzetesen domborodott ki többek hozzászólásából az a fájdalmas megállapítás, hogy jelenleg a magyar keresztyénség terén nincs semmiféle egységes, nagyszabású, öntudatosan vezetett, átgondolt tervekkel dolgozó, lendületes és győzelmes ébredési mozgalom, melynek egészébe örömmel érezhetné magát beletartozónak minden keresztyén munkás a maga külön helyén végzett különféle munkájával. Különösen abból a szempontból tűnt föl ez a jelenlegi, bizonyos tervszerűtlenség, céltudatlanság és kuszaság által jellemzett helyzet egyenesen fenyegetően aggasztónak, hogy a háború rázkódtatásai és megpróbáltatásai olyan kihívó alkalmat nyitnak az Evangélium munkásai előtt, amelyhez hasonló, nem tudjuk, mikor nyílik ismét. A szükségletek és nyomorúságok is, melyek a háború nyomában járnak, olyan parancsolóan várják az Isten országának üzenetét és gyógyító erejét, hogy ha most nem tudunk nekilendülni valamilyen alaposan átgondolt és teljes erővel folytatott evangéliumi hadjáratnak, Isten büntető ítélete okvetlenül utoléri evangéliumi csoportosulásainkat, és hosszú időre megvonja tőlük igazi áldásait. Mindezzel nem akartunk sem *hálátlanul panaszkodni,* amikor pedig ismerjük az Istentől eddig nyert sok csodálatos eredményt és előmenetelt, sem *szeretetlenül ítélkezni,* amikor tudjuk, hogy sok keresztyén testvérünk olyan megszégyenítő odaadással és kitartással állja meg a maga Istentől kijelölt helyét. De tekintettel az óriási teendőkre, melyekre még borzalmasabban rávilágított a háború, úgy éreztük, hogy *Istennek sokkal nagyobb megbízásainak kell lennie és sokkal nagyobb erőket kell készen tartania a magyar keresztyénség felébresztésén munkálkodó gyermekei számára, mint amilyeneket az eddigi keresztyén munkáink sejtetnek.* És ezért mélyen megalázva magunkat Előtte, könyörgünk hozzá különkülön is, együttvéve is, ennek az okvetlenül szükséges fellendülésnek az eljöveteléért.

Az ilyen légkörben természetesen nem maradhat el az az eredmény, hogy megszólal az egyéni lelkiismeret. Miután felkiáltottunk az Úrhoz: „Serkenj föl, serkenj föl!" – az Ő felelete az volt most is: „Keljetek föl ti!" Nem Istennek kell új utakra térnie, hanem nekünk, ha azt akarjuk, hogy változás álljon be. Nem Ő aludt érzéketlenül, hanem mi voltunk azok, akik világos tények és szükségletek előtt behunyva szemünket zsibbadoztunk.

Volt a jelenlévők között egy csoportja olyanoknak, akik tagjai a Bethánia-egyesületnek. Ezek a gyűléseken felmerült indíttatásokat tovább fűzték magukban és egymás között a gyűléseken kívül. A Visegrádra tett kirándulás után hazatérőben pedig a hajó fedélzetén baráti értekezletet tartottak, mint Bethánia-egyesületi tagok, és a következő eredményekre jutottak:

1. A Bethánia-egyesületben látják azt a keresztyén munkáscsoportosulást, mely elsősorban alkalmas és hivatott volna egy olyan egységes, széleskörű és erőteljes evangéliumi hadjáratra, amilyet a nagy idők kívánnak ma hazánk keresztyéneitől.

2. Éppen azért, mert a Bethánia-egyesületen fordul meg véleményük szerint a legtöbb a mostani állapotból egy jobb állapotra való átmenetnél, azért úgy látják, hogy a Bethánia-egyesületen kell megkezdődnie a legkomolyabb önvizsgálatnak, megújulásnak és komoly átalakulásnak a nagy célhoz mérten.

3. Megbízták ezért alulírottat, hogy foglalja írásba mindazokat az észrevételeket és bírálatokat, amik a Bethánia-egyesületre vonatkozólag a beszélgetéseik során felmerültek és küldje meg ezt az írást a Bethánia-egyesület azon tagjainak, akikről eleve is valószínű, hogy ugyanilyen reformvágyakat táplálnak magukban.

4. Kívánatosnak tartják, hogy a Bethánia-egyesület mindazon tagjai, akik egy véleményen vannak ez írásban foglaltak dolgában, annak rendje-módja szerint tudomására hozzák kívánságaikat az egyesület vezetőségének, és lehetőség szerint érvényt szerezzenek meggyőződéseiknek az egyesület további munkájában.

Alulírott már most eleget tesz a 3. pont alatt említett megbízásnak ennek az írásnak az elkészítésével és szétküldésével.

Jó lesz talán előrebocsátani még a következőket: Ámbár az alábbiak nagyon határozott egyéni meggyőződéseim, és ámbár azok egy részének éppen magam adtam hangot ez együttlét alkalmával, még sem álltam volna e meggyőződések tevőleges szolgálatába, ha nem találkoztak volna olyan egyhangú, élénk visszhangra a többiek részéről is, akik tagjai, hívei és többé-kevésbé munkásai a Bethánia-egyesületnek. – Azután ne felejtsék el, akik elolvassák ez írást, hogy nem arra kaptam megbízást, hogy leírjam az együttvoltak *egész véleményét* a Bethánia-egyesületről. Csak a nézetünk szerint változtatásra szoruló, jelenleg helytelen vonásokat sorolom fel, mert itt *az* a feladatom. Kissé hosszabb írásra volna szükség, ha a kép világos részét is meg akarnám rajzolni, és be akarnék számolni arról, hogy mit látunk Istentől valónak és hálára indítónak a Bethánia-egyesület meglétében, tagjainak életében, tevékenységében és eredményeiben. – És végül hangsúlyozom, hogy az alábbiakat, mint a Bethánia-egyesület egy tagja írom, ha valamilyen közelebbi meghatározás és minősítés kívántatik meg azon kívül, hogy az Isten országának hazánkban bekövetkezendő győzelméért vágyakozó és ezért imádkozó keresztyén ember vagyok. A Keresztyén Diákszövetségben való titkári munkámnak az egész ügyhöz annyi köze van, hogy ennek az állásomnak az őrhelyéről jobban megismerkedhettem az egész ország legkülönbözőbb vidékeinek szükségleteivel és viszonyaival, mint amennyire megismerkedhettem volna egyébként. Továbbá: a Diákszövetség munkája is sürgeti egy olyan általános evangéliumi helyzet előállását, melyben egészséges és termékeny kapcsolattal helyezkedhet el ő is a többi tevékenység és mozgalom közé, s amelyben világosan körvonalazott távolabbi evangéliumi célok szolgálatára nevelheti a maga tagjait. Azonban alapjában véve a Bethánia-egyesület jövő hivatása és sorsa lebeg szemem előtt, amikor az alábbiakat írom, úgy látva a helyzetet, hogy ha az egyesület megérti az alábbiakban gyakorolt bírálatot és annak értelmében átalakul, az örökkévalóság szempontjából olyan munkát végezhet, amilyenhez hasonlót ebben az évszázadban magyar földön aligha végezhet még egy csoportosulás, míg ha elzárkózik e bírálat elől és megmarad annak, ami eddig volt, előbb-utóbb összezsugorodásra és elsorvadásra lesz ítélve. Minden félreértéstől mentesen és világosan álljon mindenki előtt, hogy itt az egyesület legsajátosabb érdekei szólalnak meg, nem pedig idegen, kívülálló szempontok!

Három pont körül csoportosíthatók reformkívánságaink: az egyik az egyesület célja, a másik az egyesület munka-módszere, és a harmadik az egyesület szervezete. Az első az alapvető, belőle folyik természetszerűleg a második, és mint legvégső konzekvencia a harmadik.

I. Az egyesület célja

Az egyesület munkájának eddig, úgy látjuk, nem volt eléggé világosan kitűzött célja (nem értve most ez alatt az alapszabályok idevágó paragrafusát, amely éppen nem felel meg a szükségleteknek, hanem a működést tényleg vezérlő cél). Két szövegezésben hangzott el az a jelszó, amely kifejezte: „mit akarunk?" „Krisztusért és az egyházért" – volt az egyik; „az Evangéliumot a magyaroknak a magyarok által", a másik. Mind a kettő utalt az objektív isteni célra, amelyet szolgálni akar az egyesület („Krisztusért..." „Az Evangéliumot...") és utalt arra az emberi közegre, melyben ez az isteni cél testet ölt (egyrészt mint már végleges megvalósulásra s egyúttal munkás testületre: az „egyházra", melynek továbbépítése a cél, másrészt pedig mint munkatérre, mely egyúttal a toborzandó munkások termő talaja is: a „magyarokra"). Az objektív isteni ügyre vonatkozólag nincs semmi megjegyzés. Amennyire értelmetlen és magyarázatra szoruló az minden „kívül álló" előtt, annyira magától értődő, közös terhe mindnyájunk lelkének, akik megtapasztaltuk, hogy emberi életünk megtalálhatja és meg is találta üdvét az Isten Krisztusában. Ez a végcél világos: azt akarjuk elérni, hogy mennél több embertársunk is eljusson ide, hogy azután megint másokat is elvezessen ide.

De hogy vagyunk az emberi közeggel, amelyben ezt a célt az egyesület szolgálni akarja? Itt mindenesetre közelebbi körvonalazás kell. Egyet kapunk is határozottan: az egyesület a magyarságra korlátozza magát a cél megvalósításánál. Ez teljesen elfogadható, bár természetesen nem jelenti azt, hogy az egyesület indirekte nem állhat a magyarság körén kívül álló isteni célok szolgálatában, mint amilyen pl. a külmisszió. Úgyszintén nem zárja ki a hazai nemzetiségek evangélizálásáért való felelősséget sem. De még mindig nem világos a közelebbi célkitűzés. Mert bizonyos, hogy *az egyesület nem akarhat minden tevékenységet felölelni, szervezni és fejleszteni, amit magyarok végeznek, hogy az Evangélium a magyarok között diadalra juthasson. Ha ezt akarná az egyesület, ezzel a Krisztus magyarországi egyházává deklarálná magát.* Isten rendelése szerint valamely munkatéren az Evangéliumért teljesített szolgálat összességét csak az Ő híveinek összessége végezheti, mely felölel kicsinyt és nagyot, családi életet és hivatásbeli munkát, mindenkit, aki Krisztussal közösségben él és mindent, amit az ilyenek Krisztussal közösségben tesznek és mondanak. Ez az, amit az Újszövetség látói az „Isten anyaszentegyházának" neveznek. Egy egyesület, akármilyen nagy programja legyen is, ennek csak valamilyen részét vállalhatja; nem törekedhet ezzé az egyházzá lenni, hanem csak annak valamilyen szolgáló szerve lehet.

Természetesen nehéz lehet pontosan megmondani, hogy a Bethánia-egyesület mit *nem* vindikál magának ebből a mindent felölelő programból: „az Evangéliumot a magyaroknak a magyarok által." De mindenesetre lehetséges és feltétlenül megkövetelendő, hogy megjelölje, hogy pozitíve *mi az, amit vállal?*

Hogy nem az egész munka-összességét vállalja, vagyis nem vindikálja magának az egyház jellegét, hanem csak az egyház egy szolgáló szerve akar lenni, arra utal a jelszó is: „...az egyház*ért*!" Azonban ha pontosabban nem körvonalaztatik, hogy mi az a munka, amit az egyházért végezni akar ez a csoportosulás, félreértések támadhatnak, amint támadtak is. Ahelyett, hogy a tagok ebben az ő általános keresztyén életük programját látnák kitűzve, mely szerint minden tettükkel és szavukkal a Krisztus ügyét kell szolgálniuk e földön, megtörténhet, hogy (amint meg is történt nem egy ízben) egyesületi tagságuk kötelezettségeit látják kifejezve ebben a jelszóban és voltaképpen azt értik alatta, hogy „Krisztusért és a Bethánia-egyesületért", észrevétlenül is elárulva azt a véleményüket, hogy a Bethánia-egyesületben látják a Krisztus egyházát.

Ezzel rá is mutattunk a tulajdonképpeni veszélyre: *ha a keresztyén emberek akármilyen csoportosulása nem jelöli meg világosan alárendeltségi viszonyát az egyház életével szemben, és nem tisztázza a végleges feladatokat, melyeket annak érdekében be akar tölteni, menthetetlenül előbb-utóbb az egyház jellegét fogja felölteni önmagára.*

Ez nem egészen világos a fejlődés elején, amíg kicsiny csoportosulásokról van szó. De amikor valamely keresztyén mozgalom nagyobbra nő és hívő emberek nagyobb csoportját egyesíti már magában, egyszerre csak szemben találja magát azzal a válaszúttal, hogy vagy öntudatosan a szolgálatába áll a Krisztus egyháza valamelyik meglévő részének, illetve részeinek, úgy amint azokat az egyház eddigi története létrehozta, vagy pedig azok mellé egy új, párhuzamos egyházrészt fejleszt ki.

Eddig a Bethánia-egyesület ez elől a döntés elől kitért. Vezetősége hangsúlyozta ugyan mindenkor, hogy az egyesület tagjait a meglévő evangéliumi egyházak iránti hűségben akarja megtartani. És senki sem tagadhatja, hogy az egyesület munkájának minden eredménye (elhanyagolható kivételektől eltekintve) az egyházak életét erősíti és gazdagítja végeredményben. De ez nem elég. Ha a fentemlített, kikerülhetetlen kérdésnek szemébe nézünk, és azt valljuk, hogy külön egyházi közösség kifejlesztése egyáltalán nem célunk, akkor sokkal céltudatosabban kell berendezkednünk és sokkal direktebb módokon kell munkálnunk a meglevő felekezeti egyházak igazi keresztyén érdekeit.

Azoknak, aki a Bethániát a múltban egyháziatlansággal vádolták, egyáltalán nem volt igazuk abban, mintha az egyesület bármit is tenne, ami kárára van az egyházi életnek; de sokszor igazuk volt abban, hogy az egyesület munkája nem áll kifejezetten és szorosan az egyházak szolgálatában. Hogy az egyesület világosan nem szabta meg útját ebben az irányban, az a mulasztás kívül- és belül-állók között egyaránt *azt a benyomást keltette gyakran, hogy az egyesület önmagában akarja kifejleszteni a hívők igazi közösségét.* Vajon nem erre a tagadhatatlan félreérthető látszatra vezethető-e vissza az a később bevallott ingerültség és idegesség, amellyel annakidején Csia Lajos ügyét kezelte a vezetőség? Vajon, ha az egyesület munkája, világosan, mint a nap, az egyházi élet kifejezett szolgálatában állt volna, nem viselhette volna el sokkal higgadtabban és nyugodtabban azt az esetleges gyanút, ami egy-két tagjának egyházellenes viselkedése miatt ráeshetett? Csia Lajos nem tett egyebet, mint hogy konzekvensen végiggondolta és cselekedte azt, ami az egyesület több tagjának lelkében kevésbé átgondoltan élt: ha mi a hívőknek az a lelki közössége akarunk lenni, amit az Újtestamentum „egyház" alatt ért, akkor jogunk van az eddigi felekezeti egyházak mellé helyezkedni, mint azokkal párhuzamos (csakhogy persze azok hibáival és romlottságával szemben tiszta és igaz) egyház. Az, hogy Csia Lajos nem vallotta be önmagának sem, hogy ő új egyházat alapít voltaképpen a régiek mellé, nem változtat a tényen: a körülötte csoportosult keresztyének közösségéből csak az állami, jog által megszabott felekezeti jelleg hiányzik, és talán csak idő kérdése, hogy az is meglegyen egyszer. A Bethánia egyesületre nézve azért lehetett akkor kompromittáló ez az esemény, mert a vezetőségnek éreznie kellett, hogy a Csia Lajos által levont konzekvenciák premisszái benne élnek az egyesületben. Ezért vált szükségessé a vele való közösség tüntető megtagadása. A nyilatkozatok kemény hangjával kellett pótolni az egyesületi munka tényeinek nem elég világos és határozott beszédét.

Sajnos, amikor az egyesület vezetősége ezzel az irányzattal, a külön egyházzá fejlődéssel szemben ilyen határozottan kijelentette rosszallását, a másik irányban, az egyházak szolgálata dolgában nem tett éppoly határozott lépéseket. Továbbra is megmaradt az a tisztázatlan helyzet, hogy *az egyesület tagjai közül sokan, anélkül, hogy a meglevő egyházaktól elfordultak volna, mégis nem az azokhoz való viszonyukat tartották elsősorban fontosnak maguk számára, hanem a Bethániához való viszonyukat. Nem a ref. vagy ev. keresztyén egyháztag öntudata uralkodott a lelkükben, hanem a Bethánia-egyesületi tagság gondolata (vagy ami azzal egyenlő: a keresztyén szövetségi tagságé).* Ha az Evangélium jövendő nagy diadalait maguk

elé gondolták imádságaikban és beszélgetéseikben, sokkal inkább *egy hatalmasan virágzó Bethánia-egyesületben* képzelték el azokat, mint *virágzó és életerős protestáns keresztyén egyházakban.* Ami munkát végeztek Isten Országáért, azt nem X község vagy város ref. vagy ev. egyházaihoz tartozó munkának érezték, hanem elsősorban „bethániai munkának", akármi lett légyen is az. Sokszor, még ha hivatalos szolgái, lelkészei voltak is valamelyik protestáns egyháznak, elsősorban nem a lelkipásztori hivatásuk nagyszerű lehetőségei és kötelességei lelkesítették őket, hanem a Bethánia egyesületi terjeszkedés és fejlődés körül végzett munkáik.

Mindezeket nem hírből-hallásból állapítják meg azok, akiknek véleményét tolmácsolom, hanem nagy részben a saját emlékeikből, magukon és magukhoz hasonlókon tett megfigyeléseik alapján. Nem is vádképpen tesszük szóvá ezt a túltengő összetartozási tudatot, mely, ha megmarad, előbb-utóbb külön egyház keletkezésének csíráit hordja magában, hanem az orvoslást akaró szeretet igazmondási kötelességéből.

Sőt még egy lépéssel továbbmenve, rá kell mutatnunk arra, hogy *temérdek egészségtelen jelenség fészke is rejlik ebben az egyházakkal szemben laza, az egyesületben befelé pedig annál erősebb testületi egybetartozási tudatban.* Igaz, hogy ez egészségtelen jelenségektől a vezetőség ment volt, sőt óvta tőlük gyakorta a tagokat is. Mindamellett a jelenségek megvoltak, mert nem irtatott ki a gyökerük. Fölösleges itt bővebben felsorolni őket, hiszen az egyesületnek volt alkalma sokszor szenvedni szemrehányások miatt, amik ha gyakran túlzottan és igazságtalanul is, mégsem alaptalanul érték. Ha valahol, bevallottan vagy öntudatlanul, az mindegy, de uralomra jut az a tendencia, hogy kifejlesztessék egy közösség, mely hívő lelkek testületi közössége legyen a közösség kedvéért, vagyis azért, hogy e közösségbe tartozás szolgáltassa számukra a „szentek egyességének" áldásait: ott lábra kap bizonyos ítélkező és gyámkodó szellem, mely sem nem alkalmas a lehető legtöbb lélek evangélizálására, sem a megnyert lelkek legerőteljesebb kifejlesztésére. A testületbe már fölvettek és még föl nem vettek között olyan válaszfal vonatik, ami az utóbbiak közül sok őszinte, de érzékeny lelket elidegenít. Azután a már fölvettekben olyan arisztokratikus hajlamokat táplál ez a rend, melyek szintén nem vezetnek a legtermékenyebb gyümölcstermésre az Evangélium érdekében. A kívülállókkal szemben olyan túlhajtott lelki ellenőrzés származik ugyanebből a forrásból, sőt a közösségbe már bejutottak fölött is olyan, néha szinte detektívszerű felügyeletet von maga után ugyanez a körülmény, hogy végeredményben önálló keresztyén egyéniségek helyett, aki az Úrnak tetszését keresik, kiskorú lelkek fejlődnek ki, kiknek legfőbb vágya a közösség valamelyik vezetőjének tetszését megnyerni vagy megtartani, ha ugyan előre is vissza nem riadtak ettől a függéstől, és el nem távolodtak emiatt az Evangélium köréből.

Ismételten hangsúlyozom: csak egyes meglevő jelenségekre mutatok rá abban a meggyőződésben, hogy azok nagy mértékben táplálékot nyertek abból, hogy az egyesületben túltengő testületi tudat fejlődött ki az egyházakhoz való viszony tisztázatlansága miatt. Hogy ezek a jelenségek milyen arányban állnak fenn és milyen arányban mentes tőlük az egyesület, az most nem tartozik ide. Azt sem felejtem el, hogy minden keresztyén munkának vannak, mivel kezdő lelkekkel is dolga van, félszeg jelenségei. Itt most annak a megállapítása a fontos, hogy az egyesület sok esetben, amikor önálló érettségre kifejlődő és az Evangélium nagy céljaiért lendülettel dolgozó, széles látókörű és erőteljes keresztyéneket nevelhetett volna, olyan keresztyéneket nevelt, akik nem láttak túl az egyesület körén és aggságoskodó, ítélkező, bizalmatlankodó hajlamokkal fojtották el magukban és másokban a Léleknek teljesebb és gazdagabb munkáját. És történt mindez azért, mert az egyesületben levő lelki erők útja és csatornája nem volt világosan megvonva az egyházi élet szikkadt és szomjúhozó földjére, hogy kiáradhassanak, hanem jobbadán *az egyesület önfejlődésének zárt medencéjében kellett forogniuk.*

Innen van az a tagadhatatlan és, az egyesület szempontjából csakúgy, mint az illetőkéből, szomorú jelenség, hogy immár egy egész sora van olyan evangéliumi munkásoknak, akik életük legértékesebb áldásait nyerték talán a Bethánia-egyesületben, de mindenesetre ott töltötték el keresztyén nevelkedésüknek egy-egy fontos időszakát, s akik később mégis eltávolodtak az egyesület életétől, – nem azért, mert ellanyhultak az Evangélium szolgálatában, hanem ellenkezőleg. Amikor megnyílt a szemük az Isten Országának tágasabb munkamezői és távolabbi céljai iránt, nem látták azokkal közvetlen kapcsolatban az egyesület – munkáját. És fájdalmasan, de kötelességszerűen inkább az egyesületnek mondtak többékevésbé búcsút, mint hogy a nagyobb látomást feláldozva beleszűkültek volna az egyesület látókörébe.

Ezeknek a bajoknak orvoslására és megelőzésére egy út van: *a Bethánia egyesületnek valamilyen konkrét szerepet kell vállalnia kifejezetten az evangéliumi egyházak felébresztésére, és erre a szerepre teljes céltudatossággal berendezkedve, teljes erővel munkába kell lendülnie.* Alább rákerül a sor ennek a szerepnek a pontosabb megjelölésére. Itt még egy két szót az egyházakról. Egész érvelésünknek ugyanis ellene vethető egyházaink mostani leromlott és élettelen állapota. Világos, hogy a keresztyén léleknek szüksége van a „szentek közösségére" és azt ma egyházainkban nem találja meg. Egyházaink szervezete nyilván túlnyomó nagyobbrészt olyan elemeket ölel fel, akik nem hogy az Evangélium erejét nem tapasztalták meg, hanem még az átöröklött külső egyházias hagyományokkal is hadi lábon állnak. Mi itt már most a teendő? Három lehetőség van. Az egyház hívő tagjait külön közösségbe szervezni és kivinni az egyházból, mely már nem érdemli meg ezt a nevet. Ez az, amit az egyesület keményen elítélt mindig. Másodszor lehetséges az egyház hívő tagjait közösségekbe szervezni, melyekben megtalálják szervezett alakban a „szentek közösségét", de ezt az alakulatot meghagyni az egyházak életében, hogy egyfelől kihasználja a továbbhatásnak azt az ezer becses alkalmát, amit az egyházi élet nyújt, és hogy másfelől, mint kovász, lassanként alakítson át, amennyire lehet, az egyházi életből is mennél többet. Ez volt a Bethánia egyesület eddigi eljárása. Egy harmadik lehetőség ettől látszólag alig különbözik és mégis lényegesen más: *az egyházban látni, ha elrútítva és megrontva is, mégis azt a szervezetet, mely valamikor a „szentek közösségének" a testületi kifejezése volt, és azzal a kitűzött céllal munkához fogni, hogy az egyház megint újuljon meg és tisztuljon meg azzá, aminek lennie kell;* az egyház hívő elemeit csak annyiban szervezni, amennyiben az egyháznak ez a felélesztése megkívánja, egyébként pedig szomorúan leszámolni azzal, hogy mi már egyszer olyan korban kaptuk Istentől a megbízatásunkat, amikor nem gyönyörködhetünk a „szentek közösségének" szervezeti megjelenésében (még megközelítőleg sem), hanem kénytelenek vagyunk a „láthatatlan egyházban" keresni ennek a pótlását, buzgón ápolva az előttünk járt keresztyén nemzedékekkel való lelki közösséget, melyeknek örökösei vagyunk és a más helyeken szétszórt testvérekkel való lelki közösséget, anélkül, hogy velük valamilyen tagsági nyilvántartási listába volnánk felvéve, mint az igazi élő gyülekezet tagjai. Ez a harmadik megoldás tehát azt jelenti röviden, hogy *az egyházak felelevenedése ne valami melléktermék legyen a bennük élő, külön szervezkedett hívő közösség életének, hanem a tulajdonképpeni cél legyen, melyért bátor és elszánt munkára indulnak a hívó lelkek. Ez az az út, melyre a Bethánia egyesületnek lépnie kellene szerintünk.*

Ez természetesen előfeltételezi azt a komoly reménységet, hogy az egyházaink, mint ilyenek, a maguk egészében felébreszthetők (természetesen eltekintve olyan holtpontoktól, amelyektől soha sem volt ment még a legéletteljesebb keresztyén közösség sem). *Nem, mint valami kétes eshetőség lebeg szemünk előtt a „szentek közösségévé" megújhodott magyar ref. és ev. egyház, hanem mint Istennek biztos parancsa, és ezért az Ő Lelkének hatalma által megvalósítható cél.* Mindenesetre rá lehet mutatni egyházainknak olyan sajátságaira, amelyek lehetetlenné teszik ennek az eszménynek megvalósulását, – amíg megvannak. Hogy csak egyet említsek:

addig, amíg az állami egyháztörvények szerint százezrek tartoznak „anyakönyvileg” az egyházakhoz a legcsekélyebb belső odatartozás nélkül, – addig az egyházak a maguk egész zömében sohasem lehetnek a Krisztus élő teste. De hol van az megírva, hogy egyházaink nem fogják előbb-utóbb lerázhatni ezeket a holt tömegeket? Nem tudhatjuk, nem következik-e be talán rövid időn belül valami új törvényhozás, mely egyházainkat magára hagyja azokkal, kik komolyan magukévá teszik az egyházak elveit és érdekeit? Ezzel óriási ugrással közelebb lendítenék a külső körülmények az egyházakat az ideális állapot felé. És ki tudja, nem lehet-e a belső fejlődés kellő stádiumában egyenesen az egyház hívő elemeinek sürgetniük és kikövetelniük a külső körülményeknek ezt a változását?

Csak egy példa ez arra nézve, hogy *az egyházak helyzetének legreménytelenebb vonásaival szemben is egy élő, mindenható, nemzetek sorsát intéző Istenben való hitet kell gyakorolnunk, és ebből a hitből kifolyólag kell megszabnunk reménységeinket a jövendő lehetőségeket illetőleg.*

Másfelől pedig gondoljunk azokra a beláthatatlanul nagyszámú jelekre, melyek mind azt bizonyítják, hogy egyházaink gyorsabban haladnak igaz mivoltuk felébredése és megvalósulása felé, mint gondolnánk. Vessünk egy pillantást az új lelkészi generációkra: mily rohamosan szaporodnak benne az olyan egyének, akik fiatal éveik erőteljes keresztyén tapasztalatai alapján öntudatosan állnak az élő Ige szolgálatába. Gondoljunk arra, mint elevenedik meg egy-egy régi egyházi intézmény eredeti isteni jelentősége és tartalma mind többek gondolkozásában, mint amilyenek a konfirmáció, a presbitérium, az egyházfegyelem stb. Gondoljunk még arra is, hogy – amint érthető – a hitélet kipusztulása milyen kézzelfogható anyagi nyomorúságot von maga után az egyházak életében, s milyen hatalmas kényszerítő ostort suhogtat ez által Isten, hogy a forrásokhoz: az egyéni üdvösség bizonyosságaihoz visszaterelje az egyházak vezetőit és tömegeit.

Valóban, csak a tájékozatlanság tehet ma reménytelenekké ezen a téren! *Mindezeket a jelenségeket az egyházakban itt-ott tömörült hívő csoportoknak nem úgy kell „örvendetes tudomásul” venniük, mint valami a kerítésen túl, a szomszédban történő dolgokat, melyeknek boldog szemlélői, egyébként azonban nem közvetlen részesei. A saját ügyüket kell látniuk mindebben, és teljesen kibontott vitorlákkal ki kellene úszniuk erre a dagadó árra, felismerve az Istentől adott órát, melyben az ő régi, elsorvadt egyházai megint élettel tölthetők meg.*

Már most számos a teendő, ami egyházaink hívő tagjaira vár e nagy cél érdekében. A legsúlyosabb feladatok ebben foglalhatók össze: belmissziói munka – értve alatta az eddig hivatalosan az egyház által megszabott tevékenységen kívül, önkéntes buzgóságból végzett rendszeres keresztyén szolgálatot. Beletartozik ebbe az ifjúság lelki gondozása, gyermekkorban, serdülőkorban és az ifjúkorban, mindkét nem szerint. Beletartozik a szegénygondozás és betegápolás szeretetmunkája. Beletartozik az iszákosok, elzüllöttek, veszélyeztetett gyermekek mentése, stb. stb. *Teendőknek olyan bonyolult hálózata, hogy elvégzésükre munkásgárdáknak és szervezeteknek egész serege szükséges.* Isten országának érdeke ezért az, hogy e sokféle különböző tevékenységek mindegyikének meg legyen a maga speciális irányító és propagáló központja. Mindegyiknek világosan megszabható lesz a maga feladata, amellyel hozzá akar járulni az egyházak felébresztéséhez.

Melyik feladat jusson ezek közül a Bethánia-egyesületnek? Eddigi múltját éppen az jellemezte, hogy nem ilyen speciális feladatokból állt a programja, hanem vagy mindenfélét felölelve, vagy mindenfélét egyesítve, *a részleges munkák fölött álló valamilyen általános evangéliumi ügy akart lenni.* Ebben a helyes ösztön vezette, mert a specializált munkaágak mellett s azokat egybeforrasztva *kell folyamatban lennie valami általános evangéliumi mozgalomnak, melyből mindegyikük a maga erőit meríti.* Azonban e helyes ösztön követése közben az egyesület beleesett abba a hibába, hogy egy általános evangéliumi mozgalom részeseinek zárt közössé-

gét akarta megteremteni s ezzel nem elősegítette a többi speciális ügyeket, hanem súrlódási felületeket teremtett, – ahelyett, hogy az evangéliumi *munkásokat, mint olyanokat* szervezte volna munkaközösségbe, bármilyen munkában dolgoznak is, és ezzel megteremtette volna a legkülönbözőbb speciális munkák *belső lelki egységét.*

Ebben látjuk a Bethánia-egyesület hatalmas szerepét a jövendőben: legyen mindazoknak harcos tábora, akik valamilyen rendszeres belmissziói munkát végeznek komoly evangéliumi alapon egyházaink felébresztésére. Ezeknek az evangéliumi munkásoknak, mint olyanoknak, vannak *közös szükségleteik* (eltekintve speciális munkaágaiknak speciális szükségleteitől), amelyeket kielégíteni elsőrangú fontos és dicsőséges dolog a magyar protestáns egyházak újraéledésében. *Nem a Bethániát fogják szolgálni ezek a munkások,* hanem ki-ki a maga helyén egyházának ottani gyülekezetét, kicsinyeiben, betegeiben, ifjaiban vagy asszonyaiban. *De a Bethánia fogja szolgálni ezeket a munkásokat,* gondoskodva mindarról a segítségről, amit nekik egy ilyen kapcsolat nyújthat. Ez a Bethánia-egyesület eddigi, némileg öncélú mivoltával szemben radikális önmegtagadást jelent, de éppen ezért az Isten országa törvényei szerint jelenti a jövendő dicsőségét Isten dicsőségére. *Az egyesületi „én"-re is áll az, hogy el kell veszteni, hogy az élet teljességére és gazdagságára eljusson.* Itt van egy elég nagy feladat, melybe belevesztheti az egyesület régi „én"-jét.

Csak egy pár részletet. Minden evangéliumi munkásnak szüksége van időközönként lelki üdülésre, munkástestvéreivel való csendes együttlétre, konferenciákra. Szükségük van továbbá rendszeres kiképzésre, tanfolyamokra. Szükségük van a maguk szempontjából, de mások közötti munkájukban felhasználható irodalomra is, lapokra, könyvekre, egyéb kiadványokra. Szükségük van a maguk munkahelyén felüdítő segítségre, irányításra, látogató utazó munkásokra stb. Mindez nem új dolog a Bethánia-egyesület számára. Új dolog ebben csak az volna, hogy mindezeket az egyesület, mint az *egyházak* belmissziói munkásainak egyesülete tenné az illetők *egyház*-ébresztő munkájának előmozdítása érdekében. Vagyis *világosan meg volna jelölve az egyesület függési és eszközi viszonya az egyházzal, mint helyreállítandó „szentek közösségével" szemben.* Ezzel messzi, tágas perspektívák nyílnának meg az egyesület előtt. A nagy célok hatalmas vonzóereje a legjobb erőket vonná be az egyesület szolgálatába, és Istennek beláthatatlan áldásai fakadnának az egyesület munkája nyomán, ha nem is az egyesület neve alatt, hanem az illető egyházak neve alatt. A cél elérését valószínűleg nem érik meg a mai munkások. Talán még unokáik sem fogják meglátni a megvalósulást: a jelenlegi romlásból kitisztult egyházakat. De Isten országa mindig úgy jött el, hogy hosszú türelmet kívánt a munkásaitól, és azok voltak az igazi munkásai, akik türelmet kívánó távoli feladatokért éreztek felelősséget.

II. Az egyesület munkamódszere.

Vonjuk le már most ennek konzekvenciáit az egyesület munkamódszerére vonatkozólag.

Eddig a módszer az volt, hogy az egyesület, ahol alkalom nyílt rá, munkába állította egy-egy hívő lélek által Istennek igéjét, többnyire bibliaórák, bibliakörök alakjában. Az így tömörültekkel fenntartotta az érintkezést a központ, lapja, személyes kapcsolat és konferenciái által. Amikor azután elérkezett a megfelelő érett helyzet, a megtért egyénekből *az egyesület „keresztyén szövetségeket" alakított* az amerikai eredetű, ismert C.E. szövetségek szervezetével, kettős tagsággal, kétféle tagsági fogadalommal, fogadástételi órákkal, jelvényekkel stb. Viszont egyes helyeken fiókegyesületi alakban szervezte meg munkáját, és egyéb munkaágak mellett ezeknek égisze alatt folytatta, mint főmunkát, szintén a „keresztyén szövetségi" munkát. A „keresztyén szövetségek" különbözőképpen tagozódhattak. Itt kor szerint, amott nemek szerint, néha még foglalkozás szerint is, néha pedig tagozódás nélkül vegyes közösséget alkottak.

Meg kell állapítani, hogy a „keresztyén szövetségi" munka *mai alakjában messze eltért a Bethánia-egyesület megalakulásakor kitűzött programtól.* Akkor a konfirmáció után álló serdülő ifjúság számára honosíttatott meg ez a munkaforma, és mint ennek az ifjúságnak gondozására kiválóan alkalmasat hirdették az egyesület vezetői szóban és írásban. Azóta más irányba terelődött az egyesület figyelme és törekvése: arra igyekezett, hogy *a keresztyén élet és munka általános gócpontjait létesítse* hívő emberek tömörítése által, és ezeknek közösségét szervezte meg a „keresztyén szövetségekben", jórészt arra helyezve a súlyt, hogy e szervezet kettős tagságán át megrostálva az igazán megtért lelkek biztosított, tiszta közösségét teremtse meg, melyet a még ki nem próbáltak és az érdeklődők köre vesz körül. Így előállt az a sajátságos helyzet, hogy több helyen kifejlődött kisebb-nagyobb arányokban az, amit Németországban „Gemeinschaft"-mozgalomnak neveznének, de „E.C. szövetségi" formában.

Fentebbi célkitűzésünkből természetesen folyik az a meggyőződésünk, hogy *ezt a munkamódszert az egyesületnek el kell ejtenie.* Ez a módszer még akkor is elejtendő volna, ha az egyesület nem direkte az egyházak felébresztésére akarná rávetni magát minden erejével, hanem az egyházakon belül csakugyan „közösségi mozgalmat" akarna fejleszteni, mely a maga életével mint „ráadást", „mellékterméket" hozná meg az egyházak kisebb-nagyobb mértékű felébredését. A „keresztyén szövetségi" módszert alapítója mindenestől fogva *a serdülő ifjúság lelki sajátosságaihoz szabta és ezen a téren az fényesen be is vált.* Ki tudja, milyen szolgálatokat tehetett volna eddig ez a forma, ha az eredeti indulás értelmében a Bethánia-egyesület következetesebben törekedett volna meghonosítani azt egyházaink életében a konfirmált ifjúság gondozásában! Felnőtt embernek lelki gondozására azonban ez a forma egyes tagadhatatlan alkalmatosságai mellett mégis többrendbeli alkalmatlanságokban szenved. A fogadalomnak és havonkénti megismétlésének formája, a kettős tagság előmozdítási rendszere, a külső jelvény s az egész szervezettel járó vezetőségi lelki fegyelem zseniális pedagógiai gépezet az ifjúság egy bizonyos fejlődési fokán, de későbbi életkorban elidegenítő hatással van legtöbbször éppen azokra a lelkekre, kik erőteljesebb belső életet akarnak élni s ezért féltékenyek önállóságukra. Sok ember számára bizonyos erőszak elkövetését jelentené önmagán, ha ilyen formaszerint megszervezett lelki ellenőrzés és nyilvántartás alá kellene vetnie magát. És ki merné állítani, hogy az ilyen lelkek azért ilyenek, mert távolabb vannak az Úrtól, és érzéketlenebbek az Ő Lelkének a szívük mélyén való munkálkodása iránt? Egyszerűen fel kell vetnünk a kérdést: kielégítő volt-e felnőttek között a „keresztyén szövetségi" módszer termelése érett, önálló gondolkozású, erőteljes keresztyén egyéniségek dolgában? A tagadó felelet nem lehet kétséges. Ez a módszer alkalmas volt bizonyos fajta lelkek együtt tartására, akiknek jelentőségét és értékét lebecsülni az Isten országa szempontjából súlyos vétek volna, de akik mellett az elszalasztott és meg nem nyert másfajta lelkek hiányát fájdalmasan nem érezni és annak okát erélyesen nem orvosolni szintén az Isten országa szempontjából épp oly súlyos vétek volna. Egyébként elég utalni arra, hogy a németországi Gemeinschaft-mozgalom is a serdülő ifjúság gondozásában, de nem felnőttek között alkalmazza ezt a módszert. *(Jugendbund für Entschiedenes Christentum.)*

Ha pedig nem az a törekvésünk célja, hogy testet öltsön szervezeteinkben a „szentek közössége"; ha egyszer leszámoltunk azzal, hogy az csak a megtisztított egyházakban ölthet majd testet, és ezért erre a célra összpontosítunk minden keresztyén tevékenységet; akkor meg éppen elejthető a „keresztyén szövetségek" munkamódszere. Állíttassék vissza ez a módszer eredeti céljának szolgálatába a serdülők gondozása terén. *Felnőtt hívő lelkek számára azonban mondjunk le és tegyünk le mindenféle szorosabb szervezetről, mely a hívők közösségének, mint olyannak megtestesülése akarna lenni.*

Azt mondhatná erre valaki, hogy elemi szükséglete a hívő lelkeknek, hogy *egymásra találjanak és egymás közösségében* további, elmélyítő táplálékot nyerjenek Istennek igéjéből. Ez feltétlenül igaz. De ez még *nem jelenti azt, hogy ezeknek az egymással közelebb tömörülő*

hívőknek megszervezett keretre volna szükségük, amelybe szigorú vizsgálat alapján vétetnek fel tagokul. Ott, ahol megfelelő vezető munkás van (és ahol nincs, ott természetesen szervezkedésről sem lehetne szó), az képes lesz a kifelé való evangélizáló igeszolgálaton kívül olyan összejöveteleket tartani, melyeken az ige mélyebb gondolataiba vezeti be a jelenlevőket, és ez összejövetelek jellege és tartalma maga már önként meg fogja rostálni a résztvevőket. Azok fognak megjelenni rendszeresen, akiknek mélyebb lelki igényeik vannak. Önkéntelenül fog kialakulni közöttük az a szorosabb lelki kapocs és közelebbi, bensőbb ismeretség, amely töredékes ízlelő a „szentek közösségéből" – anélkül, hogy szervezetet alkotnának, mely *forma szerint bevesz egyeseket, kizárva ezzel a többieket s ezzel „hivatalosan" megállapítja egyesek, és kétségbe vonja mások újjászületett életét.* Sőt értékesebb lesz ez a közösség, mert minden emberi szervezet nélkül maga a Szentlélek alakítja ki az Igének hatalma által.

Azt is mondhatná valaki, hogy szervezet nélkül nem lehet azt a *fegyelmet és lelki gondozást gyakorolni,* amire a hívőknek szükségük van. Arról most nem szólva, hogy sokszor nagyon is túlzott jelentőséget tulajdonítunk az emberi fegyelmezésnek, amikor pedig a Lélek szabad munkásságára és az Ige feddő és vezető hatalmára kellene inkább bíznunk az embereket, ettől eltekintve is, ott, ahol igazi vezető van, aki alkalmas a hívők pásztorolására (és csakis ilyen eseteket tarthatunk most szem előtt), az illető minden szervezet nélkül is el fogja végezhetni a szükséges lelki fegyelmezést. Utóvégre is *nem tagsági kizárásokon meg hasonló, csak szervezett testületekben foganatosítható módokon fordul meg a lelkek nevelése, hanem beható, lélekkel teljes személyes foglalkozáson, ami szervezet nélkül is gyakorolható.*

Hogy félreértés ne legyen: el kell ismerni, hogy vannak kivételes végső esetek, amikor csak olyan fegyelem használhat, amit testületi szervezet nélkül nem lehet gyakorolni. És jeleztük, hogy lemondással tudunk csak belenyugodni abba, hogy napjainkban nincs olyan szervezet, amelyre rá lehetne mondani: ez a Krisztus igaz híveinek serege, s amely azért élhetne minden ebből folyó lelki hatalommal. Ez vesztesége és szégyene a mi korunkban az Evangélium ügyének. De inkább lássuk be az egyszer meglévő valóságot, hogy *ma nincs tiszta látható egyház, és ne akarjuk ez óriási hiány fölött eláltatni magunkat azzal, hogy megcsináljuk a mi kis privát látható egyházainkat, amelyek szintén előbb-utóbb a teljes tisztaság szomorú hiányaival éktelenkednek.* – Különösen, amikor ezzel egyenesen hátráltatjuk a megrontott látható egyházak megelevenedését. Mert az bizonyos, hogy ha az említett lemondás csekély hátrányait nem akarjuk vállalni, és a mai viszonyok között meg akarjuk szervezni a hívők külön (fegyelmet is gyakorló) közösségét, akkor ezzel magunkra vállaljuk annak a sokkal nagyobb hátránynak súlyos felelősségét, hogy *a szervezet válaszfalán kívül állók számára megnehezítjük az Evangélium megismerését.* Azok úgy fognak tekinteni a hívőkre, mint tőlük elkülönülő, zárkózott társaságra, melyben nekik nincs mit keresniük. Hogyha pedig a szervezett hívő csoportnak élén a *gyülekezeti lelkész* áll, akkor meg éppen fonák helyzetbe kerül; ő, akinek *egyforma közvetlenséggel kellene hozzáférkőznie Isten Igéjével a gyülekezet minden tagjához,* mert hiszen mindnyájuk lelkipásztora, menthetetlenül úgy fog feltűnni a szervezeten kívül állók szemében, mint aki *az egyháztagok ama kis töredékének a külön lelkésze akar lenni,* és megbecsülhetetlen szálak szakadoznak el ezáltal, amelyek sokakat bevonhattak volna különben az Isten országába.

Munkamódszer dolgában is a *munkát végző munkásra kell a súlyt helyezni, és nem a hívők közösségének kialakítására.* Ha az előbbi tényező rendben van, akkor minden egyéb, az utóbbi is, természetszerűleg rendben lesz.

Legelső feladata tehát az volna az egyesületnek, hogy kikeresse az egyes helyeken a megfelelő vezető munkásokat, ahol nincs ilyen, ott neveljen, vagy oda juttasson. Természetszerűleg legelsősorban a lelkészek jöhetnek itt szóba. Ott, *ahol a lelkipásztor személyes, élő hitű lélek, meg van adva a kulcs egy gyülekezet életének a felébresztéséhez.* Van valaki, aki szolgálhatja az Igét, megtérítésre és elmélyítésre egyaránt, s aki gondozhatja a lelkeket. Még

pedig teheti mindezt már a szervezett egyházi élet középpontjából, annak megbízottjaként és annak nevében. Azok a munkatársak, akiket Isten ad neki különböző speciális teendők elvégzésére, természetesen az ő vezetése alatt állnak és boldogok lesznek, hogy ilyen közvetlenül fáradozhatnak egyházuk egy bizonyos gyülekezetének a felélesztésén. Azok a hívő lelkek, akiket szűkebb testvéri közösséggé fűz az Ige hatalma, akik speciális munkaágakban nem értékesíthetők ugyan arravaló talentumok híján, de akik mindennapi keresztyén életükkel és bizonyságtételükkel igen hathatós továbbterjesztői az új életnek, szintén a lelkész vezetése alatt állván, magától értetődőleg nem valami külön, egyházon kívüli vagy egyház melletti, hanem jellegzetesen egyházias öntudatban fogják munkájukat végezni. Bűnöket pl. nem azért kerülnek, mert ilyen vagy olyan *szövetség tagjai,* hanem azért, mert megtanultak a szó igaz értelmében *református, illetve evangélikus keresztyének lenni.* És szomszédaikon, ismerőseiken végzett munkájukkal *nem valamilyen egyesületnek* akarnak új tagokat megnyerni, hanem *református, illetve evangélikus szeretett gyülekezetüket akarják egy lélekkel megint tisztábbá és igazabbá tenni.* – Ilyen helyeken nincs más teendője a Bethánia-egyesületnek, mint a fentebb vázoltak: a lelkész és munkatársai munkáját konferenciák, kurzusok, lapok, kiadványok, evangélisták, más látogatók által ösztönözni és éltetni. A többit majd elvégzik a maguk helyén Isten vezetésével ők maguk.

Több a teendő az olyan helyeken, *ahol nincsen hívő lelkész.* Ott szigorú elvnek kellene lenni, hogy *rendszeres, nyilvános evangéliumi munkát csak olyanok végezzenek, akik megtérésükön kívül kétségtelen karizmával is rendelkeznek arra.* Ahol nincs ilyen alkalmas munkás, az olyan helyet ajánlja be az egyesület valamely más helyen dolgozó munkás felelősségébe, aki levelezés és személyes érintkezés útján gondozni fogja az egyes megindult lelkeket, amíg helybeli vezetőt kapnak valahonnan. Egyébként pedig szorítkozzanak a maguk egyéni gondozására Isten igéje és jó olvasmányok által, egymást ebben a szűkebb körben, magántalálkozásban segítve is, és maradjanak meg az egyéni, csendes bizonyságtételnél, – *tartózkodva mindenféle igehirdetés-jellegű összejöveteltől.* Az egyesület fontos teendője volna éppen azért, mert evangéliumi munkások közössége, őrködni, amennyire befolyásával megteheti, hogy evangéliumi munkát avatatlanok ne végezzenek, akik bölcsesség és hozzáértés híján csak árthatnának az ügy jövőjének. Úgyszintén egyik legfontosabb kötelessége lenne az egyesületnek a jövendőben olyan *munkásokat kiképezni és rendelkezése alatt tartani, akiket szükség esetén kitelepíthetne* olyan helyekre, hol alkalmas vezető híján az egyébként erőteljesen ébredező lelki fogékonyság felhasználatlanul maradna.

Különbséget kell tenni az ilyen helyeknél, amelyeken nem a lelkész maga áll az evangéliumi munka élén, két eset között. *Lehet, hogy a lelkész mindamellett a legteljesebb jóakarattal barátja a munkának és lehet, hogy rossz szemmel nézi.* Az előbbi esetben – nem felejtve el, hogy Istentől kellő képességekkel megáldott vezető áll az élén, hovatovább több munkatárssal – a munka körülbelül éppúgy helyezkedhet el az egyházi élet középpontjában, mintha a lelkész a maga hite erejével kezében tartaná a vezetést. A vezető bölcsességén fog megfordulni, hogy a lelkész jóindulatát ébren tartsa, sőt Isten segítségével a munka igazi megértésévé fejlessze, ami esetleg maga után vonja azt a változást, hogy maga a lelkész kerül az ügy élére. De enélkül is az élő hitű keresztyénség minden nehézség nélkül úgy tűnhet fel eleitől fogva, mint *nem valami új és más, mint a református vagy evangélikus hit és élet, hanem éppen az, a maga igazi mivoltában.* Tehát a munka közvetlenül az egyház megelevenítésére irányulhat, és a kialakuló hívő közösség az *egyház élő magvának fogja tudni magát, mely az egésznek meghódítására törekszik.* A munkásokkal szemben ugyanazok a feladatai volnának a Bethánia-egyesületnek, mint az előbbi esetben. Azzal a különbséggel, hogy a munka irányítására intenzívebb befolyást kellene gyakorolni látogató, és pedig lehetőleg lelkészjellegű kiküldöttek által, akik esetleg nehéz helyzetekben tanáccsal látnák el lelkészük iránti viselkedésüket és vele való együttműködésüket illetőleg az ottani munkásokat. *Anélkül, hogy az evangéliumi*

határozottságból a legcsekélyebbet is lealkudnák, egy központi, tehát nagyobb áttekintésű tanácsadó útmutatása szerint kikerülhetnek majd egyes súrlódásokat és nehézségeket, és munkájukat olyan mederben folytathatják, hogy ha előbb-utóbb hívő lelkészt vezet gyülekezetükbe Isten, az minden zökkenés nélkül mint a maga gyülekezeti belmisszióját veheti vezetése alá az egész munkásságot.

Az olyan helyeken, ahol a lelkész egyenesen ellene van mindenféle evangéliumi munkának, mindez sokkal fokozottabb mértékben válik szükségessé. Itt forog fenn az a veszély, hogy a gyülekezetben levő hívők és különösen a keresztyén munkások, amikor semmi megértésre nem találnak a gyülekezet vezetőségénél, elvesztik a belső kapcsolatot az egyházi élettel s annak jövendő lehetőségeivel, és a rájuk eső támadások és elítéltetések nyomása alatt lassanként *egy külön élettel és jövővel bíró külön közösségnek érzik magukat.* Ilyen helyeken kell az országos központnak különösen erős gondozásban részesítenie a munkásokat, hogy a más helyeken folyó munkákból megtudják és megérezzék ők is, hogy az ő egyházuk, akármilyen ellenállást tanúsít is az ő helybeli lelkészük, nagyjában és általában véve mégis erőteljesen útban van a megelevenedés felé, és ezért ők is remélhetik előbb-utóbb, hogy munkájuk minden értéke és áldása beleárad a gyülekezeti élet kereteibe, hogy ott hömpölyögjön tovább. Addig talán nagyon sok türelemre lesz szükség és sok megbocsátó szeretetre, de mennél több a szenvedés, annál felségesebb lesz bizonyára az eredmény: a végül mégis csak megelevenedett gyülekezet. Ilyen helyeken van különös jelentősége a központból jövő *lelkészjellegű munkásnak gyakori látogatására, aki* egyfelől a kialakult hívő közösség előtt képviselje azt a *megélemedő egyházi vezetőséget, melyből ők a helyszínén oly keveset látnak,* viszont a helybeli lelkész előtt legyen kezesség arra nézve, hogy a gyülekezetében folyó munka nem egyházellenes, hanem éppen egyházépítő, és lehetőleg szerelje le ezáltal annak ellenállását. Sok esetben a lelkész megtérése lenne az eredménye az ilyen látogatásoknak. De minden esetben meglenne az az eredménye, hogy készülne az út arra, hogy előbb-utóbb hívő lelkész kerülvén oda, véget érjen a nehéz helyzet, és az egyháza mellett híven kitartott kis sereg megkapja a maga legtermészetesebb vezetőjét.

Az egyesület a maga gyűlései, nyomtatványai, kiküldöttei útján kicserélhetné a különböző helyeken működő munkások tapasztalatait, és egészen új alkalmakra, eszközökre és módozatokra hívná fel egyesek figyelmét. *Így a munkások útján voltaképpen az egész evangéliumi mozgalom lüktető életének az irányítója lehetne, anélkül, hogy az a mozgalom más név alatt folynék, mint a ref. és ev. keresztyénség megelevenedése címén.* Ösztönzést adhatna pl. központi tisztviselői által az egyesület, hogy valamely vidék különböző helyeinek hívő csoportjai jöjjenek össze egy hiterősítő konferenciára. Segítene annak megrendezésében. Gondoskodnék, ha kívánják, előadókról. S a konferencia mégsem ilyen vagy olyan egyesület konferenciája volna, hanem pl. baranyamegyei református keresztyének konferenciája. És így tovább, a példák százait lehetne felsorolni arra, hogy az egyesület elveszítvén magát az egyházak jövőjének szolgálatába, beláthatatlan hatalommal építhetné Istennek országát hazánkban.

Három megjegyzés egészítheti még ki a munkamódszer reformjáról mondottakat. Először is eddig *a legegyszerűbb helyzeteket tartottuk szem előtt:* a falusi és kisebb városi gyülekezetekét. Nagyobb városokban, különösen a fővárosban a helyzet annyira komplikált, hogy a fenti elvek alkalmazása bővebb tanulmányt igényelne. Egyfelől komplikálja a helyzetet ilyen pontokon az, hogy rendszerint több lelkész és több egyházi gócpont, templom, esetleg különválasztott gyülekezet van egy városban és – ami a legideálisabb volna, – hogy t.i. minden ilyen egyházi tűzhely körül külön-külön evangéliumi munka és hívő csoport fejlődjék ki teljesen belehelyezkedve annak a bizonyos körzetnek az életébe és egészen céltudatosan annak felébresztéséért munkálkodva: sokszor egyszerűen jó ideig megvalósíthatatlan, mert ilyen széthelyezkedéshez nincs elég ember. Másfelől módosítja a helyzetet itt az is, hogy ilyen

helyeken találkozunk nagyobb tömegével azoknak, akik az egyházaktól teljesen elidegenedtek, és semmiféle egyházias szellemű munka által nem közelíthetők meg. Továbbá ilyen helyeken nagy a felekezeti tarka együttélés, amikor tehát szintén temérdek alkalom kihasználatlanul marad lelkek megnyerésére, ha csak egyházi jellegű evangéliumi munka folyik. A fenti elvek azonban itt is fennállnak, és semmiféle kezdetbeli nehézség, sem pedig az egyházias munka számára elérhetetlen tömegekért érzett bármilyen felelősségérzet sem ment fel az alól, hogy az ilyen városi helyeken is céltudatos, hősies evangéliumi munka ne folyjék elsősorban az elhanyagolt, pusztuló városi protestáns gyülekezetek megelevenítésére, tagjaiknak Krisztushoz való megtérítése, Ő benne való megerősítése és az egyház közösségében való egyesítése által. Ennek a bonyolult kérdésnek a teljes gyakorlati megvilágításától most eltekinthetünk, mivel az elvi irányszabás a lényeges elsősorban.

A másik megjegyzés, amit még ennél a tárgynál tanácsos lesz megtenni, ez: ezzel a munkamódszerrel, ha t.i. elejtve a szervezett keresztyén közösségek létesítését, az egyházakért lelkesülő munkások nevelése és irányítása által akarjuk az Evangélium általános diadalát munkálni, egyúttal megoldását nyeri a mai evangéliumi helyzetnek egy régi betegsége. *Rend és áttekinthetőség költözik a különböző speciális munkák országos központjai közé.* Többé nincs súrlódás a Bethánia egyesület és pl. az Ifjúsági Keresztyén Egyesületek Nemzeti Szövetsége között, vagy a Bethánia egyesület és az Evangéliumi Leánydiákszövetség között. Mert a Bethánia egyesület általában, mint evangéliumi munkást kapcsolja a maga központjához az egyént, – amivel teljes mértékben összefér az, hogy az illető a maga speciális munkássága révén beletartozzék az illető speciális munka országos kapcsolatába is. A Bethánia a maga tagjainak ifjúsági munkáját nem bethániai munkának fogja tekinteni, amelybe az ifj. egyesületi utazótitkár nem teheti be a lábát, sem az ifj. egyesületi központ nem fogja valamely helyen működő egyesületét félteni attól, hogy a Bethánia egyesület ottjáró utazó-evangélistája beszédeket tart benne. Nem lesz vitás az ilyen munkák hovatartozása. Az az egyesület az X-i ref. vagy ev. gyülekezet keresztyén ifjúsági munkája. Szakügyekben hívja az ifjúsági egyesületi központ segítségét. Általános evangéliumi ösztönzést munkásai és tagjai számára hálásan fogad az evangéliumi munkások országos kapcsolatától, a Bethániától. Milyen termékeny egybekapcsolódás és kölcsönös kiegészítés indulhatna így meg az egész vonalon! *Kettős önmegtagadás kell hozzá: a Bethánia egyesület részéről annak bizalomteljes elismerése,* hogy ezeknél a speciális munkaközpontoknál megvan legalább is *a jószándék a legkomolyabb keresztyén munkára,* tehát jó reménységgel bocsáthatja a maga tagjait azoknak kötelékébe: ami még hiányzik azok működéséből, azt éppen tagjainak odabocsátásával megadhatná nekik. Viszont ezeknek *a speciális evangéliumi munkaközpontoknak* is vállalniuk kellene azt az önmegtagadást, ami vele jár ilyen *tetemes új elem beáradásával,* amit okozna az, ha a Bethánia-egyesület azokat a tagjait, kik valamilyen speciális munkát végeznek, ennek révén belekapcsolódni ösztönzi a megfelelő országos munkakötelékbe. Mindenesetre nem egy kialakult régi tradíción esnék ezzel változás, és sok gyökeres, talán nehéz átalakulást jelent ez a vázolt berendezkedés. Talán nem is valósítható meg, csak lassan, fokozatosan. De bizonyára csak valami ilyen megoldás foghatná össze az ország valamennyi evangéliumi munkását egy olyan egységes, hatalmas mozgalomba, melyben minden alkotó rész a maga világosan kijelölt szerepét töltvén be, nincs határvillongás, nincs súrlódás, nincs erőpazarlás, és nincs drága alkalmak parlagon maradása.* (* Mellesleg talán nem fölösleges rámutatnunk arra, hogy mely jelenleg meglevő szervezetek és milyen szereppel helyezkednének el az így megváltozott Bethánia egyesület, mint valamennyiük munkásainak közössége köré. Feltétlenül szükséges speciális munka az ifjúság külön gondozása mindkét nem szerint. Az Ifjúsági Keresztyén Egyesületek Nemzeti Szövetsége a fiatalemberek, az Evangéliumi Nőegyesületek Nemzeti Szövetségének megszervezendő leányegyesületi szakosztálya a fiatal leányok közötti munkát terjesztené és fejlesztené. Az utóbbinak különválasztandó (szorosabb értelemben vett) „nőegyesületi" szakosztálya ugyanezt a szolgálatot teljesítené a szintén legtöbb helyen szükséges, idősebb nőkből alakult, részben evangélizáló, de méginkább gyakorlati szeretetmunkát végző nőegyesületek számára. Meg volna a külön országos központja, a maga propagáló és irányító szerveivel, a vasárnapi iskolai munkának a felelevenítendő

Vasárnapi Iskolai Szövetségben, valamint a serdülők között az E. C. Szövetségek módszere szerint végzett munkának valamilyen külön e célra alakítandó Országos Szövetségben. Meg volna továbbra is a jogosultsága a munkatér specialitásánál fogva a Keresztyén Diákszövetségnek és az alakulófélben levő Középiskolai Evangéliumi Munkások Országos Szövetségének. Egyes speciális célok, mint pl. az alkohol átka elleni küzdelem és hasonlók, szintén a maguk külön Országos Szövetségeikkel bírnának. Úgyszintén a diakonissza munka is. Létre kellene jönnie előbb-utóbb a keresztyén árva- és szegénygondozás számára is valamilyen központi kapcsolatnak, mely célszerűbbé és kiterjedtebbé tudná tenni azt, ami e téren (sajnos, még csak kis mértékben) megvan.

Mindezekhez járulna még egy-egy fontos országos központ külön-külön a két protestáns felekezeti egyház egy fontos érdekének szolgálatára, mely indirekte az Evangéliumnak is fontos érdeke. (Az előbbi ügyek központjai mind közös protestáns jellegűek lehetnek, bár szükség szerint a maguk kebelében megalakíthatják felekezeti szakosztályaikat vagy külön szerveiket.) Abban áll ez az érdek, hogy valahogyan megőriztessék a remélt megelevenedés számára az az egyháziasság és vallásosság, ami ha nem üti is meg nagyon sok esetben az evangéliumi hit mértékét, mégis megvan az egyháztagok nagy tömegeiben, és eléggé meg nem becsülhető előnyöket rejt magában az Isten Országa jövője számára. Még ha nincs is személyes hitélet egy ref. vagy ev. egyháztagban, ha az illetőben mégis van némi komoly ragaszkodás egyházához és érdeklődés annak előmenetele iránt, az Evangélium egészen másképpen fogja találni az illetőt, mint ha pl. római katolikus formalizmustól megnyomorított gondolkozásmódban nőtt volna fel, vagy minden vallástól teljesen elvadult ateista vagy léha szkeptikus lenne. Ha azután meg lehet értetni az ilyenekkel, hogy mit jelent voltaképpen jó kálvinistának, vagy jó luteránusnak lenni, régi, magában véve még üdvbizonyosságot nem adó vallásosságuk mégis rendkívül értékes átmenetnek bizonyulhat az Istennel való élő közösség birtokára. Nem mindegy tehát az Evangélium szempontjából, hogy maga ez a múltból fennmaradt és mindjobban pusztuló vallásosság és egyháziasság továbbra is pusztul és helyt ad a katolicizmus vagy a teljes hitetlenség terjeszkedésének. Rendkívül fontos feladat vár ezért olyan helyi munkákra s azok országos kapcsolataira, melyek a valamennyire is érdeklődő és buzgó egyháztagokat – egyelőre személyes hitéletükre való tekintet nélkül, – egyesíti, és a bennük rejlő szellemi és anyagi erőket szervezi és mozgósítja, ha kell: a protestáns egyházak megvédésére területvesztések ellen, ha lehet: egyenes továbbterjeszkedése végett erre alkalmas helyeken. Az Isten Országa számára rendkívül becses előkészítő munkát végezhet például egy babonás, elmaradt nemzetiségi vidéken működő protestáns szórvány iskolája, melyet az egyházak így tömörített buzgó tagjainak adományaiból tartanak fenn. Anélkül, hogy még az Evangélium igazi lényegét megértették volna, mégis százezrek befolyása és pénze értékesíthető arra, hogy egyházuk nehéz előőrsi helyeken, vagy különösebb veszélyek által fenyegetett helyeken visszavettetést ne szenvedjen. A református egyházban az egyház érdekei iránt való ilyen általánosabb érzék ébrentartása és kihasználása volna a tulajdonképpeni feladata egy olyan szervnek, mint amilyen a Kálvin Szövetség, és ugyanilyen célra előbb-utóbb létre kellene jönni az evangélikus egyházban is valamilyen hasonló országos egyháztársadalmi szervezetnek. Az igazi munkát ezekben is mindig olyanok végeznék bizonyára, akik feladataikat az Evangélium igazi céljainak szempontjából tekintik. S ezeknek is, mint minden evangéliumi munkásnak, erőt adó és ösztönző testvéri közössége lehetne a Bethánia egyesület.)

Egy harmadik, utolsó megjegyzés a munkamódszert illető reformkívánsággal kapcsolatban az – bár ezt talán szükségtelen is külön megjegyezni, – hogy ez a reformkívánság nem értendő valamilyen merev és türelmetlen értelemben. Nem azt jelenti ez, amikor a keresztyén szövetségi módszer elejtését sürgetjük, hogy már most záros határidőre oszlattassék fel minden meglevő keresztyén szövetségi szervezet. Amint eddig is voltak helyek, ahol a Bethánia egyesület eltekintett a keresztyén szövetségi módszer meghonosításától, mert úgy látta kivételesen helyesnek, úgy a jövőben is lehetnek kivételes esetek, ahol ennek a formának a megtartása valamilyen okból kívánatos és bölcs dolog esetleg. De azt kívánjuk, hogy amennyire jellemezte a Bethánia mozgalmát ez a forma, mert bevallottan főprogramja volt, úgy ne jellemezze ezentúl. Bizonyos az is, hogy az egyik (a hívőket szervezetbe egyesítő) s a másik (a Lélek egyesítő kötelékével beérő) módszer között végeredményben a tapasztalat próbája dönt s nem az elméleti érvelés. De hisszük, hogy vannak az egyesületnek tagjai között többen is, akik az utóbbi módszert már próbára tették, s akiknek munkája példájául szolgálhatna annak, amit országosan el kellene terjeszteni az Evangélium érdekében. Tehát nem valami egészen új dolognak erőszakos forradalmi bevitelével állna szemben az egyesület, ha reformkívánságunkat elfogadná, hanem olyasvalaminek, ami, ha háttérben is, de megvan már, a felkarolásával és előtérbetolásával simán menne át az általunk feltüntetett állapotba. Már is több hely van, ahol semmiféle helyi szervezet nincs, de van egy-egy munkás, aki tagja a Bethániának, s aki által így az egyesület irányítja az ott folyó munkát. Ezeket az eseteket

szeretnénk programszerűen normálisaknak látni, annak kifejezett hangsúlyozásával, hogy az illető tag a maga helyén nem a Bethániát szolgálja és építi, hanem a maga élettelen egyházának jobb jövőjét, a Bethánia pedig egyszerűen segíteni akarja őt ebben a munkájában.

III. Az egyesület szervezete

Vegyük már most szemügyre a fentebbiek következményeit a szervezeti reformokat illetőleg.

Eddig mindig „Bethánia-egyesületről" beszéltünk, de voltaképpen csak az egyszerűség kedvéért. Most rá kell mutatnunk, hogy nem az egyesületről, mint meglévő formáról van szó, mert az ennek a programnak a megvalósítására nem volna alkalmas, hanem csak arról a csoportosulásról, mely ma ennek a formának a keretei között él. A forma gyökeres átalakulást igényel. Nem akarok itt kidolgozott tervezetet nyújtani, csak alapvető irányelveket lerakni.

Először is *a mai szervezetnek ketté kell szakadnia egyfelől egy országos szervezetté, amelynek munkájáról eddig folytonosan szó volt, és egy budapesti szervezetté, mely végezné a fővárosban azt a munkát,* amiről azt mondtam fentebb, hogy közelebbi programja külön tanulmányt igényel. Mindenesetre két egészen külön feladat a budapesti teendők ellátása (bármik legyenek is azok), és az ország összes evangéliumi munkásai (természetesen: amennyiben bevonhatók) közös szükségleteinek és érdekeinek a gondozása. Egész külön tájékozottság, tehát külön szervek kellenek az egyikhez is, a másikhoz is. A Bethánia egyesületnek egyik legnagyobb gyengesége az volt a múltban, hogy egyben volt fővárosi evangéliumi munkának a szerve, és országos evangéliumi mozgalom szervezete is. Választmányának egyaránt kellett érteni a budapesti ügyek apró részleteihez is, meg az országos helyzet nagy áttekintéséhez is, ami nyilván lehetetlenség. Annak idején, a kezdet napjaiban megvolt bizonyára az oka és szükségessége ennek a berendezésnek, de az ügy régen kinőtte már azt. Ma, amikor egy sokfelé elágazó országos mozgalmat jelent már a Bethánia-egyesület, egészen elavult az a régi alapszabály, mely szerint az egyesület lényegében egy vallásos jellegű fővárosi jótékony egyesület, melynek három-négy vidéki fiókegyesülete van. E helyett a régi forma helyett egy *kifejezetten országos szövetségre van ma már szükség.* Illetőleg nem e helyett, hanem e mellett. Mert a budapesti helyzet, ha nem bocsátkozunk is a megvilágításába, világos, hogy megkívánja annak a folytatását, ami a Bethánia egyesület, mint budapesti egyesület volt a múltban.* (* Legradikálisabb megoldás az volna, ha a Bethánia egyesület, mint fővárosi keresztyén csoportosulás (szintén alapos revízió alá vévén ugyan céljait, módszereit és szervezetét a fővárosi szükségletek szempontjából) ezzel a névvel és jelleggel folytatná munkáját, míg az eddig körülötte csoportosult vidéki munkások a budapestiekkel egyben valamilyen új, kifejező név alatt megalakítanák az evangéliumi munkások országos kapcsolatát. Egy másik megoldás az lehetne, ha a mostani Bethánia egyesület alakulna át ugyanezen név alatt az országos kapcsolattá, s ezenkívül eddigi budapesti munkáját új név alatt, új egyesületben szervezné meg kifejezetten helyi, fővárosi jelleggel. Az előbbi megoldásnak megvolna az az előnye, hogy az országos evangéliumi mozgalom számára új névvel kibontott új zászló leghívebben juttatná kifejezésre az igazságot, azt t. i., hogy új korszak indul meg, új tervekkel és új reményekkel.)

Ennek az országos szervezetnek azután legalábbis kétféle tagsága kellene, hogy legyen. Az egyik megfelelne a mostani rendes tagságnak. Ebbe komoly személyes ismeretség alapján azok vétetnének fel, akik *határozott evangéliumi alapon állnak életükkel és tényleges munkájukkal.* A választmány dönthetne felvételükről két tag személyes ajánlására. A másik tagságba felvehető volna bárki, aki maga nem evangéliumi munkás ugyan, akármilyen okból is, de az evangéliumi munkásoknak ezt a táborát segíteni és támogatni akarja akár szellemi, akár anyagi úton. Természetes, hogy az egyesület ügyeinek intézése csak az előbbi fajta tagoknak kezébe volna letehető. De annak kezébe csakugyan letehető volna, s a belőlük álló közgyűlés igazi döntő alaptényezője volna az egész ügynek, nem pedig csak formaszerinti jóváhagyója a vezetőség intézkedéseinek.

Az ügyek vezetésére *megfelelő választmány* állna az elnökség mellett. Fontos volna, hogy ez a választmány mindenestől fogva *reprezentatív* legyen, vagyis olyanokból álljon, akik által az országos evangéliumi helyzetnek mindenféle kérdése szóhoz juthat, és mindenféle érdeke képviselve van, városi és falusi munkák, lelkészi és nem lelkészi vezetés alatt dolgozó csoportok stb. stb. egyaránt. Fontos érdek volna, hogy ha a Bethánia így átalakul evangéliumi munkások országos kötelékévé, választmányában képviselve legyen minden nevezetesebb speciális munkának az érdeke is, úgy hogy pl. irodalmi termelésében, munkásképző konferenciáin stb. tekintettel lehessen az egyes speciális munkák szükségleteire. Ez a képviselet vagy úgy biztosítható, hogy a választmányi tagok választásánál már tekintettel lennénk erre a szempontra, vagy ami még jobb megoldás volna, a választmány az egyes speciális munkák központjaitól bekérne egy-egy azok által megbízott képviselőt a maga tagjai közé. A lényeges az volna, hogy a választmány alkalmas legyen nagy céljára: az ország legkülönbözőbb helyein, a legkülönbözőbb viszonyok között folyó munka tényleges irányítására és hatékony szolgálatára. Ez természetesen olyan szétszórtan élő választmányt jelentene, hogy az csak kétszer-háromszor ülésezhetne évente (de akkor természetesen nagyon érdemleges tárgyalásokkal). Ami szükségessé tenné azt is, hogy az időközben felvetődő kisebb ügyek intézésére legyen a választmánynak egy szűkebb körű megbízott testülete a Budapesten és közelebbi környékén lakó tagokból.

Egy fontos újítás volna még hátra: a választmány tagjaiból *szakosztályok vagy bizottságok* volnának szervezendők, állandók és szükség szerint ideiglenesek is. Állandó ilyen szervre volna szüksége az irodalmi munkásságnak. Állandó szerv kellene, hogy külön egyesítse a lelkészeket, vagy egyéb, elegendő speciális közös gonddal bíró tagokat. Állandó szervek kellenének külön a két felekezeti egyházzal való kapcsolatnak ápolására és azok speciális szükségleteinek a szolgálatára. Ideiglenes ilyen szervek által volna elérhető pl. az, hogy bizonyos időkben az ország minden evangéliumi munkásának igyekezete egy bizonyos célra összpontosíttassék. Egyszer az lehetne egy hatalmas erőfeszítés tárgya, hogy az ifjúság lelki gondozása iránt felrázassék a közérdeklődés; máskor egy nevezetes történelmi évforduló lelki áldásának bőséges kiaknázása lehetne a feladat, ismét máskor az ország egy bizonyos része vonhatná magára az egész ország keresztyén munkásainak egyesült odaadását. Mindezt ilyen külön ideiglenes szervek által lehetne elérni.

Ezek volnának a nagy jövendő által megkívánt berendezkedések az országos összefoglaló szervezet tekintetében. Egy szóba foglalva: *fejlődjék ki a Bethánia mostani alakjából egy evangéliumi munkások csakugyan, kifejezetten és tisztán országos szervezete, mely az országos feladatok végzésére alkalmas országos szervekkel bír.*

Külön kérdés ezzel szemben, és az előbbitől elválasztva tárgyalandó *a helyi szervezkedés*. Erre nézve elvül felállítjuk még egyszer a föntebb hangoztatott kívánságot: semmiféle helyi szervezet ne tartozzék bele az országos szövetség programjába (kivételes esetektől eltekintve), aminek az a célja, hogy a hívők közösségét foglalja külső keretekbe. Ahol ilyen szervezetek vannak, azoknak a – természetesen lassú és fokozatos, bölcs módon való – lazítása és előbb-utóbb beszüntetése legyen a cél, ami természetszerűleg meg is valósul, mihelyt a hangsúly a munkásokon és azoknak az egyházak felélesztésén végzett munkáján nyugszik. Helyi szervezetek jogosultsága két esetben forog fenn. Először olyan helyeken, ahol annyi evangéliumi munkás dolgozik, hogy azoknak egy helyi munkaközösségbe való szervezése szükségessé válik. Egy ilyen munkásközösség nem jár majd olyan veszélyekkel, mint a megszervezett külön hit- és életközösség. A munkásközösség senki előtt sem tűnik majd fel elidegenítő exluzivitás színében, mert magától értetődik, hogy akik részt vesznek egy szétágazó tevékenységben, azoknak vannak egymással megbeszélni valóik, s azok ezért egybe kell, hogy szervezkedjenek. Ennél a szervezetnél napnál világosabb lesz, hogy nem öncélú és önértékű, aminek a gyanúja teszi olyan hátrányossá a hívők általános közösségének külső megszervezését az egyház életével szemben. Másodszor pedig megvan a létjogosultsága a helyi

szervezkedésnek olyan kivételes esetekben, amikor a helybeli egyházi életben nem bír eléggé elhelyezkedni az evangéliumi munka, vagy azért, mert az az egyházi élet nem fogadja jóindulattal, vagy azért, mert olyan bonyolult és szétágazó, hogy csak későbbi fejlődés folyamán remélhető az evangéliumi munkának teljes hozzásimulása. Ilyen esetekben az evangéliumi munkának szüksége van valami jogi formára, melynek keretein belül folyhat. Ott, ahol a munka az egyházi élet központjába helyezkedhet, mint amikor maga a lelkész végzi és vezeti a maga gyülekezeti belmisszióját gyanánt, vagy ahol a lelkész legalább jóindulattal akceptálja és támogatni kész, – már maga az egyház elég jogi fedezet a munka számára, és külön szervezet neve és védelme alá helyezni nem szükséges. Fontos azonban, hogy még az ilyen esetekben is, amikor helyi egyesület szervezése szükségessé válik, az kifejezetten az egyházi élet felébresztését, vagy legalább is elsősorban azt tűzze ki céljául. – Világos, hogy az ilyen helyzeteknek egyesült példája a főváros. Itt mind az evangéliumi munkások nagy száma, mind a teljesen egyháziassá válás számára túlkomplikált viszonyok megkövetelik azt, hogy legyen egy helyi evangéliumi munkás- és munkaszervezet, mint amilyen volt eddig is részben a Bethánia-egyesület. És hasonló viszonyokra találhat az evangéliumi munka terjeszkedése egyebütt is. Hogy a budapesti munkában milyen reformokat vonna maga után a fenti alapelvnek keresztülvitele, hogy t. i. a fősúly az egyházi élet felélesztésén munkálkodó evangéliumi munkások egybekapcsolására és irányítására helyezendő, nem pedig egy hívő közösség kifejlesztésére, mely előbb-utóbb az egyház öntudatát és jellegét ölti fel: ezzel a kérdéssel külön kell majd foglalkozni, ide csak megemlítése tartozik.

Az lényegtelen részletkérdés ezek után, hogy az ilyen kivételesen indokolt helyi szervezetek milyen viszonyban állnak az evangéliumi munkások országos kapcsolatával, s azért azt sem szükséges közelebbről megvilágítanunk. Legtermészetesebb volna a fiókegyesületi forma: az országos szövetség egy helyen élő több tagjának, ha szükségét látja, megbízást ad egy helyi keresztyén munkásszervezet létesítésére s annak életére felügyel.

Befejezés

Ezekben látja a Bethánia-egyesület néhány tagja azt az utat, amelyen az egyesület alkalmas szervvé válhat Isten kezében arra, hogy az egész országra kiterjedő, egységes, tervszerű hadjáratot vezessen az Evangélium győzelmére. Mindezt összefoglalva: *öntudatosan le kell számolnia azzal, hogy a magyar keresztyénség jövendője – akármilyen szolgálatokat tehetnek is új felekezeti, egyházi és szektaszerű mozgalmak, – utóvégre mégis a két protestáns egyházhoz van kötve, s azért minden keresztyén mozgalom akkor kamatoztatja legjobban erőit, ha azokat ezeknek az egyházaknak a felébresztésébe fekteti bele mennél közvetlenebbül.* Ezért a „Krisztusért és az egyházért" jelszó másik felének öntudatosan azt az értelmet kell adni: *„a magyar református és evangélikus egyházért"*. A másik jelszót: „az Evangéliumot a magyaroknak a magyarok által" pedig így kell világosabban körvonalazni: „Az Evangéliumot elsősorban a névleg evangéliumi keresztyén magyaroknak a magyar evangéliumi egyházak igazi tagjai és munkásai által."

Ezzel nem vesszük le szemünket *a protestáns egyházakon kívül élő milliókról,* sem nem rázzuk le magunkról az értük való felelősséget, mint akiknek éppúgy adósai vagyunk az Evangéliummal. De egyfelől az evangéliumi egyházakon kívül álló tömegeknek is azzal tesszük a legnagyobb szolgálatot, ha ezeket az egyházakat, melyek diszkreditálják előttük az Evangéliumot, mennél gyorsabban élő egyházakká tenni törekszünk, hogy annak bizonyságtétele belehatolhasson tömegeikbe, úgy ahogy semmiféle egyesület munkája nem hatolhat közéjük. Másfelől pedig minden evangéliumi munkának, ha még oly céltudatosan és kifejezetten protestáns egyház ébresztő jellege van is, okvetlenül meglesznek a mellékhajtásai a nem protestánsok közötti evangelizálás terén, és meglesznek a melléktermékei felséges eredményekben a nem protestánsok között megmentett életekben. Ez nem változtat vélemé-

nyünkön, amikor a munka *törzsének,* amelyből e *mellékhajtások* kinőhetnek, mégis erőteljes célkitűzését a protestáns egyházak felébresztésében kívánjuk. Ha a jelen szűk látókörén csak egy kissé is felülemelkedünk és messzebb jövőbe tekintünk, azonnal világossá válik ez előttünk. Egyesületek és mozgalmak jönnek és megint elmúlnak az idők folyamán. Valamennyinek igaz értékeit pedig magába gyűjtve fennmarad és tovább épül Krisztusnak egyháza, mely az Igében nyert kijelentést vallja alapjául, és a Krisztusban lett váltságot akarja hirdetni e világnak szavával is, minden rendtartásával is. *A Bethánia-egyesület is erre a sorsra jut előbb-utóbb. A neve és emléke fennmaradhat, de az eredményeit a magyarországi evangéliumi egyházi élet fogja örökségül kapni és tovább élvezni, amikor Bethánia-egyesület már rég nem lesz.* Az a kérdés: miért következzék be az egyesület életerőinek az egyházba való ez az átáradása csak a történelmi szükségesség folytán, önkéntelenül, talán kedvünk és terveink ellenére? Miért ne tűzhetnénk ki ezt egyenesen világos célunkul, és miért ne munkálkodhatnánk *ebben* az értelemben, felismerve, hogy ez az isteni kormányzásnak az iránya? *Miért ne tehetnénk az okvetlen bekövetkezendőket egyenesen programunkká?* Tűzze ki az egyesület, mint mostani fejlődési stádiumában veszélyek nélkül már *el nem odázható feladatát: a protestáns egyházak felébresztését egészükben és gyülekezeti sejtjeikben, lelkészi és világi vezetőiben és egyéni tagjaiban. És tekintse magát azok szervezetének és semmi másnak, akik ezért a feladatért rendszeres munkássággal dolgozni akarnak.*

A többi, ami fentebbi javaslatainkban foglaltatik, nem más, mint tapasztalataink és ismereteink világánál ebből a célkitűzésből levont konzekvencia. Ha a célban, annak reménységében és elkötelező felelősségében egyetértünk, a módszerre és a szervezetre vonatkozók könnyen érthetők lesznek.

Abban a meggyőződésben ajánljuk mindezeket a Bethánia-egyesület önvizsgáló figyelmébe, hogy Isten akarata *ezt* az utat mutatja az óhajtott „ígéret-földje" – az erőteljes magyar keresztyén ébredés felé, és hogy ez az út a Bethánia-egyesület igazi nagy jövendője felé is. Meglehet, hogy gondolataink nem fognak egyszerre teljes elfogadásra találni. Meglehet, hogy a rájuk adandó ellenkező nézetű testvéri feleletből tanulva egy s más részletet mi is újabb megvilágításba fogunk látni. A lényegben azonban erős meggyőződés alapján állunk és azon meg is maradunk, kitartással várva, amíg, talán lépésről-lépésre, megnyerhetjük mindezek elfogadására a Bethánia-egyesületben csoportosult keresztyéneket. Minden egyes lépés, amivel sikerül előbbre vinni e reformkívánságok ügyét, bizonyság lesz számunkra, hogy jó úton járunk, és minden egyes akadály, amely meglassítja a haladást, újabb ösztönzés lesz, – mert tudjuk: Istennek *Magyarország megmentése végett szüksége van egy olyan szervre, amilyet a fentiekben vázolni próbáltunk,* és lelki világunkat nagyon felforgató tapasztalatok győzhetnének csak meg arról, hogy ezt a szervet Isten a Bethánia-egyesület mellőzésével akarja létrehozni. Hozzá intézi, hisszük, e reformkívánságok által is, ébresztő szavát: „Serkenj föl, serkenj föl, kelj föl Jeruzsálem" – és a Bethánia-egyesületen áll, hogy századok öntudatos, milliók öntudatlan égre kiáltása: „Kelj föl, kelj föl, öltözd fel az erőt, oh Úrnak karja" a mi szomorú napjainkban dicsőségesen meghallgattassék.

Ezért a következő kérést szándékozunk a Bethánia-egyesület vezetősége elé terjeszteni a magunk, mint egyesületi tagok és azok nevében, akik a fentiekben egyetértenek velünk:

1. hívjon össze az egyesület vezetősége egy konferenciát olyan tagjaiból, kiket keresztyén tapasztaltságuk és látókörük illetékesekké tesz az egyesület célja, módszerei és szervezete itt felvetett kérdéseinek az alapos, Isten színe előtt való megvizsgálására; még pedig hívassék össze ez az értekezlet, a nagy, sürgős feladatokra tekintettel, mennél rövidebb idő alatt,

2. hívjon össze az egyesület rendkívüli közgyűlést, mely az értekezleten leszűrődött reformokat majd intézményesen is keresztülviszi a szervezet terén.

Akik e sorokat megkapták, azokat arra kérjük: tegyék eddigi tapasztalataiknak és Isten az Evangélium által kijelentett nagy céljainak világánál mindezeket *lelkiismeretes vizsgálódás* tárgyává és szíveskedjenek megjegyzéseiket rövidesen közölni alulírottal. Kívánatos volna, hogy az Egyesület vezetősége elé e reformkívánságokat mennél többek nevében terjeszthessük, akik teljesen egyetértenek mindenben azokkal. Ha azonban többen volnának, akik a fenti kívánságok egyikével-másikával nem értenek egyet, esetleg egyes részletek kihagyásával közös alapot teremthetnénk, hogy annál többek reformkívánsága egyesülhessen, s az összehívandó értekezlet idejére hagynánk az így mellőzött részletek előterjesztését. Kérem tehát a bíráló és helyeslő megjegyzéseket egyaránt.

Még csak azt jegyzem meg, hogy egyfelől ennek az írásnak a szétküldése a Bethánia-egyesület vezetőségének tudomásával történik, tehát távol áll tőle minden olyan jelleg, mintha titkos aknamunka volna, másfelől pedig *feltétlenül kívánatos, hogy a címzettek senkivel ne közöljék ennek az iratnak sem létezését, sem tartalmát, hogy az ügy káros, meg nem értő mendemondák tárgyává ne legyen.* Ha óhajtanák, hogy egyik-másik tagtársuk is bevonassék e reformkívánságok ismeretébe és megbeszélésébe, annak nevét közöljék kérem alulírottal, ki azután annak is megküldi ez írást ugyanolyan bizalmas közlés jellege alatt.

Istennek tanácsadó lelke legyen Úr fölöttünk az Ő országa ez ügyeinek megfontolásában és megbeszélésében.

Ifj. Victor János
Budapest, I. Bertalan-utca 24.

U. i.: Akik úgy látják, hogy fontos közös célokat szolgál ez az irat, s akik azért segíteni akarnak nyomtatási *költségeinek* a mai viszonyok közepette meglehetősen terhes viselésében, azoktól köszönettel fogadom segítő adományok beküldését. Az esetleg (bár egyáltalán nem valószínűleg) fennmaradó pénz a Bethánia házalapjára fordíttatnék.

Hogy híven feltüntessem a reform-kívánságok eredeti jellegét, nem változtattam meg a fenti szöveget azután sem, amikor megtudtam, hogy egészen függetlenül ettől a kívánságtól, maga a Bethánia vezetősége is megérezte a szükségét egy szűk körű vezető konferencia egybehívásának, mely – november hó folyamán – éppen az egyesület jövendő céljait és programját lesz hivatva megbeszélni. Sokatmondó találkozás, hogy egyszerre többfelől is felmerült egy ily programot-revideáló értekezlet szükségének az érzete.

Ez a novemberi értekezlet kívánatossá teszi, hogy erre a reformjavaslatra mennél előbb beérkezzenek hozzám a megjegyzések, hogy már ott értékesíthetők legyenek.

***

„Drummond és a drummondizmus."

Ezzel a címmel jelent meg Szeremley Barna kisújszállási gimnáziumunk igazgatója tollából egy négy ívnyi terjedelmű füzet, mely még ezt az alcímet viseli: „Tallózás a „természeti" és a „szellemi" világ határán; úgyszintén az „élőkeresztyénség" körül." Mohón vesszük a kezünkbe. A „drummondizmus" ingerli kíváncsiságunkat. Mert ilyesmiről még tudtunkkal senki sem írt, sem beszélt. És a „tallózás" szintén érdekes olvasmányt ígér. Az első sorokból megtudjuk, hogy a szerző egy úrinőtől megkapta Drummodnak „Természeti törvény a szellemi világban" című művét, s az ajánlott olvasmányra reflektál e füzetben – válaszul.

„Drummondot" ismerjük. A XIX. sz. végének egyik legkimagaslóbb angolnyelvű vezetőférfia, aki élőszóval végzett munkájának messzire elágazó hatásán kívül különösen kisebb-nagyobb irataival vált ismeretessé – elmondhatjuk, – világszerte. Magyarul is megjelentek nagyobb művei közül az ismert és szóban forgó „Természeti törvény a szellemi világban", és több kisebb elmélkedése a Prot. Irodalmi Társaság kiadásában (immár harmadízben, egyik-másik már több fordításban is.) – Az „élő" keresztyénséget is ismerjük, melynek nevével ma a Bethánia-egyesület indított meg a fővárosban és többfelé vidéken is terjeszkedő szervezkedést, magyar protestáns világunknak ma egyik legelevenebb és legtevékenyebb mozgalmát, – akármi is legyen egyébként a véleményünk róla.

A fentjelzett kíváncsiságunkhoz, mellyel kezünkbe vesszük e füzetet, hozzájárul az öröm a felett, hogy végre megint egy a ritka esetek közül: egy világi ember és éppen egy vezető állásban levő vezetőemberünk, aki érdeklődik vallási tárgyak, egyházi jelenségek iránt, – és érdeklődik elannyira, hogy nézeteivel a nyilvánosságot is foglalkoztatni akarja. És ha már a címben is egy s más némi gyanút keltene ezekkel a nézetekkel szemben, olyan ritkán hallunk egyáltalán ilyen nem-lelkészi nézeteket, hogy: „még az apagyilkosnak is meg kell bocsátani" köztük.

De hiába az előlegezett jóindulatunk, örömünk és kíváncsiságunk: a füzetet keserves elégedetlenséggel tesszük le kezünkből, hogy ne mondjam: bosszankodással. Ennek a „tallózásnak" jobb lett volna meg nem íródni, vagy legalábbis meg nem jelenni, hanem megmaradni ahhoz az úrinőhöz címzett magánlevélnek, kéziratban, akihez az egész írás intézve van elsősorban.

És ha Sz. B. nézeteivel felkereste a nyilvánosság színterét, bizonyára nem lehet kifogása az ellen, ha mi is ugyanaz előtt a fórum előtt adunk kifejezést élénk „nem-tetszésünknek", amelyet füzete kiváltott belőlünk. Annál inkább, mert bizonyára sokaknak nevében beszélünk, akik vagy mint Drummond-olvasók, vagy mint az ominózus „élőkeresztyénséggel" valami összeköttetésben állók, „egy s más tekintetben sértve érzik az érintett dolgok felől már kialakult véleményüket" – mint ahogy a címzett úrinőről helyesen felteszi Sz.B.

Indíttatva érezzük magunkat erre a válasziratra részben Drummond szempontjából. Talán senki sem fogja „hazafiatlanságnak" ítélni, ha egy „ellenség" védelmére tollat fogok. Az angolszász keresztyénségről divat most rosszat beszélni. És lehet is, hogyne lehetne. Az angolszász keresztyénség gyengeségeit és hibáit senki sem ismeri jobban, mint éppen azok közülünk, akik legtöbbet érintkeztünk vele, hogy tanuljunk tőle, amit eltanulni érdemes, – s akiket szeretnek kritikátlan „angolimádóknak" feltüntetni. Ha a világot eddig nem kürtöltük tele az angolszász keresztyénség hibáinak hírével, hanem arra mutatunk rá, ami nagy és kiváló benne, azzal csak keresztyén kötelességünknek tettünk eleget, mely szerint másban tiszteljük azt, amivel jobb, mint mi, de ne emlegessük azt, amiben vagy nem jobb, vagy éppen még rosszabb is, mint mi. Elég az hozzá, akármennyire nem bizonyít Drummond kiválósága mellett az, hogy angol (ki mondana ellent ebben Sz. B.-nak?), másfelől éppoly kevéssé teszi

ez még „Vogelfrei”-jé. És a magunk becsülete is kockán forog akkor, amikor egy ellenséget támadunk. Azt a harci modort pedig, melyet Sz. B. követ, nem tartjuk éppen dicsőségünkre válónak.

Közelebbről kötelességemnek tartom Sz. B. Drummond-kritikájára feleletet adni, mert mint eddig, úgy ezután is jó lelkiismerettel fogok azon törekedni, hogy Drummond írásai, mint a mai intelligens ember lelkét megragadó evangéliumi iratok éppen abban a közönségben terjedjenek, amelynek életében is kedvence volt Drummond: a diákságban. Drummond volt egyike azoknak, akiknek működéséből indirekte kisarjadzott a nálunk is megerősödött „keresztyén diákmozgalom”, és ha a tér és időbeli távolság miatt gyengülve érkeztek is el hozzánk, sokan vagyunk e mozgalom munkásai és tagjai között, akik hálát adunk Istennek, hogy megismerkedhettünk ezekkel a hatásokkal. Drummond személyisége, amint – sajnos magyar nyelven még alig hozzáférhető életrajzaiból megelevenedik, – sok szent, mélységes ösztönzés forrása volt számunkra, és a jövőben is a legújabbkori keresztyénség egy olyan alakját fogjuk benne látni, akivel érdemes megismerkednie mennél több művelt magyar embernek.

Másfelől indított ennek a válasznak a megírására az „élő keresztyénség” problémája is. Valamikor pro és kontra meglehetősen heves viták indultak e körül. Aztán elcsendesedtek. Talán lehiggadt már sokakban a hév, és elő lehet venni a kérdést nyugodtabb, elfogulatlanabb megvilágítás végett. Sz.B. támadásában sok az egyházi élet egészségét szívén viselő jóakarat, de nagyon hiányos a tájékozottsága, és még kevesebb a megértő képessége az „élő keresztyénséggel” szemben. Talán érdemes vizsgálat alá venni ezt a kritikáját is azzal a reménnyel, hogy kibonthatunk belőle valami pozitívumot, ami hasznára lesz egyházi életünknek a háború után reáváró kritikus korszakban.

Sz. B. háromszoros igazságtalanságot követ el. Először is Drummond könyvét bírálva olyan elfogultságról tesz bizonyságot, mely miatt, ha nem ismerném a füzet szerzőjét, egyenesen rosszhiszeműséget mernék feltételezni. Ezt persze így kizártnak tartom, és csaknem szándékos ellenszenvnek, valami által felkeltett érzelmi elvakultságnak, ellenszenvnek tulajdoníthatom a teljesen méltánytalan elbánást, amiben Drummondot részesíti.

Azután fájdalmas igazságtalanságot követ el az „élő keresztyénséggel” kapcsolatban, tényleg meglevő, és eléggé nem ostorozható hibákat tekintet nélkül általánosítva. Általánosságban tartott „megrovási kalandjai” alól természetesen nyugodt lelkiismerettel kivonhatná magát mindenki, akinek „nem inge”, – ha rá nem varrná az egész filippikára a pontos címzést: „élő keresztyének”, és ezzel ismét teljesen méltatlanul bele nem rántana a megszólásba sok embert, akit, noha nem osztom e cím viselését velük, és noha több fontos kérdésben eltér tőlük véleményem, mégis csak nagy tisztelettel emlegethetek, mint protestáns egyházaink igen értékes és fontos elemét. Érthetetlen pl. előttem, hogy miként idézhette ezt a dinstikció nélküli megrovást a szerző a teljes tiszteletadás kíséretében egy olyan úrinőhöz, aki – mint kitűnik – maga is az „élő keresztyének” közé tartozik (sőt tudtommal vezető helyet foglal el köztük). Vagy ez a tisztelet hazug, vagy az „élő keresztyének” általános elporolása igazságtalan. Tertium non datur – és mivel távol áll tőlem feltenni az előbbit, az utóbbival szeretnék szembeszállni.

Egy harmadik igazságtalansága Sz. B.-nak, amivel rövidesen leszámolhatunk itt, abban rejlik, hogy ő mindezt a félszegséget, amit „élő keresztyénség” címen összegyűjt, nyakába varrja Drummondnak. Abban a felfogásban van nyilván, hogy Drummond valami külön mozgalmat, vagy irányt alapított, melynek „Hodegusza”, „orákulumszerű tekintélye” a szóban forgó könyv, a „Természeti törvény a szellemi világban”. Beszél „a könyv hatása alatt támadt hasonló irányú vallásos hívőkről”. Emleget „Drummond-féle élőkeresztyéneket” – „az ő keresztyéneit”. Ami mind tisztára rémlátás, minden valóságos alapot nélkülöző képzeletbeli

kombináció. Már a külső valószínűtlenség is visszariaszthatta volna ettől a feltevéstől a szerzőt, hogy Drummond művét inkább csak művelt emberek értik meg, természettudományi bőséges utalásai és egész értelmi színvonala miatt, – nem igen hihető tehát, hogy ő volna a felelős olyan vallási félszegségekért, melyekre inkább csak az egyszerű, szűklátókörű, műveletlenebb emberek hajlamosak; – ezek nem is képesek elolvasni Drummondot! Az pedig, hogy ezt a könyvet olvassák és emlegetik, ajánlják is talán, mint ahogy szerzőnek is ajánlották „élő keresztyének", – éppoly kevéssé bizonyítja, hogy meglevő és képzelt hibáikat Drummondtól örökölhették, mint ahogy nem lehet azokért a Bibliát sem felelőssé tenni, melyet pedig bizonyára többen olvasnak, emlegetnek és ajánlanak, mint Drummond könyvét.

Ha a szerző, mielőtt a nagy nyilvánosság előtt vádolt és ítélkezett, kissé utánajárt volna, megtudhatta volna, hogy Drummond között és az őáltala aposztrofált „élőkeresztyének" között ég és föld a különbség. Voltak Drummond hazájában és idejében is (egy kis egyháztörténelmi visszaemlékezés megmondja: voltak már jóval előtte is, úgy, hogy nem neki kellett „alapítania") olyan keresztyén áramlatok, amelyekben némi mását fedezheti fel Sz. B. az ő „élőkeresztyéneinek". De ezeknek, amint kitűnik Drummond életrajzából, nem volt ő valami kedves emberük – tragikomikusan éppen olyan vonásai miatt, amelyeknek az ellenkezőjével vádolja most őt meg Sz. B. egy kalap alatt az „élőkeresztyénekkel".

Egész más forrásra vezethetők vissza azok a félszegségek, és egészen alaptalan dolog azokat Drummond művéből levezetni. „Drummondizmus" nem volt eddig, most is csak Sz. B. művében létezik, és reméljük, ott is rövid lesz az élete. Drummond olyan eredeti, egyedülálló, sok tekintetben különc egyéniség volt, hogy „iskolát" nem csinálhatott volna, még ha akarta volna is. Temérdek ösztönzést adott, értékes indíttatásokat emberek és ügyek életének, – de a képét nem nyomta rá semmire sajátlagosan.

Szerzőnknek ez a felfogása egyszerűen informálatlanságon alapszik, és ártatlan tévedés volna, ha nem sietne oly lendülettel továbbinformálni a nyilvánosságot elhamarkodott, teljesen szubjektív ítélete alapján.

I.

Vegyük szemügyre kissé azt a bánásmódot, melyben Drummond könyvét részesíti. Hogy az a fenti vádunk, mely szerint kritikája a legjellegzetesebb elfogultságban szenved, helytáll, azt a következő tételekkel talán eléggé sikerül bebizonyítani.

1. Amikor és ahol jogos kritikát gyakorol Drummond valóban meglevő hibái felett, nem mutatja semmi jelét annak, hogy próbálná megérteni: hogyan juthatott a hibákba Drummond, és mi mentheti azokat. 2. Drummond hibáival szemben minden komolyabb érdemet eltagad tőle. 3. Végül megvádolja Drummondot teljesen ártatlanul több súlyos tévedéssel és hibával. – Mit szólnánk ahhoz a bíróhoz, akire ilyen három állítás beigazolódik?

1. Már fentebb említettem, hogy Sz. B. füzete annál bántóbb hatást tesz a tárgyat ismerő olvasóra, hogy egyes fontos ítéleteiben teljesen igaza van. Egészen aláírjuk pl. azt, amit Drummond szóban forgó könyvének alapgondolatáról mond. Drummond azt tűzte ki magának célul – ha nem is rendszeresen, de néhány példával, – hogy kimutassa: a szellemi világban is ugyanazok a törvények uralkodnak, mint a természeti világban. És ennek az azonosságnak az alapján azt vélte, hogy rámutathat a keresztyén hitigazságok felépítésének egy új megalapozására, mely korunknak jobban megfelel, mint a tekintélyre alapozó régi hittani gondolkozás. Minden teológiailag gyakorlott elme rögtön belátja ennek a vállalkozásnak és reménységnek a képtelen voltát. Más a természet a maga törvényeivel és más a szellem a maga külön világával. A természetben jelenségekkel találkozunk, melyeket annyira, amennyire, törvényekbe tudunk foglalni, tökéletesen, matematikailag formulázható módon az élettelen

anyag világában; már kevésbé precízen – mindig helyet hagyva bizonyos kiszámíthatatlan szabadságnak, – az élet jelenségeiben. Amikor azonban az önnön szellemünk mélységeibe tekintünk, itt jelenségek helyett magával a jelenségek fölött és mögött álló isteni Szellemmel találjuk szembe magunkat, legalábbis a szellemiségnek azon a magaslatán, amelyet a keresztyén vallásos öntudat nyújt. Törvényekről itt már szó sem lehet.

Drummond itt végzetesen összezavart két nagyon különböző dolgot. Más a keresztyén hittan, és más a keresztyén igehirdetés (ezt a szót a legtágabb értelmében véve). A keresztyén hittan feladata kifejteni a keresztyén hittudatnak a tartalmát; rendszerbe foglalni azokat az értékeket, melyeknek hatalma tartja fenn a keresztyén hívőt a maga szellemisége magaslatán; logikailag –átgondolt képet adni arról, hogy erről a magaslatról szétnézve mit hogyan lát a keresztyén hit: mit mond Istenről, emberről, Krisztusról, bűnről, ítéletről és váltságról. – Ezzel szemben egészen más az igehirdetés feladata: megragadni a lelket a keresztyén hit értékeinek az erejével, és felemelni, felvezetni nehézségeken át is, az említett magaslatra. Amaz elméleti, rendszeres munka, – emez gyakorlati, módszeres. Az logikával dolgozik, ez pszichológiával. Amaz az értelemhez szól és fejteget, emez a képzelethez, s azon át az akarathoz szól; megláttat, szemléltet, és ezzel rabul ejt. – Az természetes, hogy a kettő összefügg. Amaz, a dogmatika, anyagot ad ennek, megszabja a normákat, melyeknek meg kell, hogy feleljen az igehirdetés tartalma. Viszont emez, a lelkekkel való gyakorlati foglalkozás hozzájárul amannak munkájához; napfényre hozott tapasztalataival erősíti, illusztrálja, ellenőrzi amannak elvont állításait. De minden összefüggés mellett is két külön terület ez a kettő – és ezt Drummond eltévesztette szem elől.

A modern természettudományok eredményeiben csodálatos kincsesbányát talált, amelyet kiaknázhatott és értékesíthetett – igehirdetői munkájában. Természettudományi ismereteinek birtokában megkapó új megvilágításban látta maga előtt teendőit, azt a folyamatot, melyet megindítania, fejlesztenie és segítenie kell a lelkek világában, és egyúttal új képeket, hasonlatokat, szimbólumokat is talál, melyekben öltöztetve megkapóbban tudja feltüntetni az emberek előtt a keresztyén értékeket. És amikor észreveszi, hogy természettudományi gondolatokkal átszőtt írásai, beszédei meggyőzőbbek, – elfelejti, hogy a gyakorlati építő munka meggyőző ereje sohasem a logikai megalapozottságban rejlik, hanem a szemléltető elevenségében. Itt ugrik át Drummond gondolkozása egy szofizma szakadékán. Kimondja a felfedezett elvet: a természettudományok eredményeire kell felépítenünk keresztyén életünk igazságait.

Holott a keresztyén hittannak, a dogmatikának csak egy alapja lehet: a keresztyén hitnek öntudata, jobban mondva – mivel a keresztyénség történelmi vallás, az a legteljesebb keresztyén hittudat, amely a történelmi folyamatnak elején állva normatív tekintéllyel bír; azoknak a keresztyéneknek a hittudata, akik először jutottak el rá, akik tehát kijelentésképpen kapták azt Istentől. Ezért a bázis, amelyen felépül a keresztyén hittan, az Istenről, a világról, bűnről, váltságról stb. keresztyén gondolatrendszer, – örökké a Szentírás marad, és annak helyét semmiféle modern természettudományi vívmányok nem vindikálhatják. „Törvényekről" természettudományi értelemben nem is lehet szó a hittan terén. A törvények jelenségeket írnak le: – mi hogy van. A hittanban értékekről van szó, amikre vágyakozunk, s amiket elnyerünk. Egy bizonyos szempontból mondhatjuk, hogy a vallási életnek is vannak „törvényei". Leírhatják pl. hogy a testiség élesztésével együtt jár a harmonikus istentudatnak elhalványodása, vagy hogy egygondolkozású hívők együttléte erősítőleg hat akarati elhatározásaikra. De ez még nem hittan, ez még csak valláspszichológia, melynek a lelki bukás éppoly semleges megfigyelési tárgy, mint a lelki haladás. Itt időben kifejlő jelenségekkel foglalkozunk. A hittanban ezzel szemben minden időn felülálló örökkévaló értékek rendeződnek szemünk előtt, függetlenül múlttól, jelentől, jövőtől. A hittanban, mint parancsoló eszmény áll előttünk az Istennel való békesség, és bűn mindaz, ami azt megakadályozza; az akarati odaadást is, mint óhajtott értéket állítja be rendszerébe, s a hívők közösségét, amely azt előmozdítja,

szintén: „Hiszem a szentek egyességét”. Ez semmiféle „törvényből”, mint olyanból, még nem következnék! És ezen a területen semmiféle említésre méltó gazdagodást, vagy általában változást nem jelent a természettudományok akárhány felfedezett törvénye, akármilyen nyereséget hozzanak is más tekintetben a keresztyénség gyakorlati szempontjából, amint később látni fogjuk.

Miután egyszer már ezen a szakadékon átsiklott Drummond, feltartóztathatatlan volt belebonyolódása ennek az alaptévedésnek sok egyéb konzekvenciájába, és egészen természetes, hogy miután elfoglalta a kiindulási pontot, és miután azt – tévesen bár, de mégis erősen – indokolva látta, tervének kivitelénél nem ütközött meg a részletek nehézségén. Ugyanaz a lendület, amely átvetette észrevétlenül a nagy tévedés szakadékán, vitte tovább, és könnyen átsiklott egy sereg apróbb árkon is.

Már most Sz. B.-t csak elismerés illetné azért, hogy egy még mindig sokat olvasott könyvnek ilyen súlyos hibájára – nem a fenti distinkció alapján, de egy laikusnak becsületére váló világos látással és biztonsággal rámutat. Mint aki nem szakember, természetesen nem tudhatta, hogy mik voltak azok az okok, amelyek ebbe a tévedésbe sodorták Drummondot. De mint aki nem kis műveltségű ember, azt tudnia kellett volna, hogy biztosan voltak, kellett, hogy legyenek okok, amelyek ha nem is igazolják Drummondot, de megértetik velünk, s azért mentik tévedését.

Az egyik magyarázó körülmény az volt, hogy a Drummond tévedése ősi terhe a keresztyénségnek. Nem ő zavarta először össze a tudományos hittant és a gyakorlati lélekgondozást. Egész korszakok voltak, melyek azt hitték, hogy feltétlenül vigasztaló, felemelő, lelkesítő hatással van egy gyülekezetre, ha egy kifogástalan logikájú dogmatikai disszertációt hallgat végig. Viszont voltak mindig teológusok, akik a hittartalom tudományos rendszerezésébe vittek bele olyan elemeket, melyek a gyakorlatban nélkülözhetetlenek, de a dogmatikában csak héjak, amikből kihámozandó a mag, s azután mellőzendők. Jegyezzünk meg két dolgot: a két területnek összezavarási hajlandósága mind a két irányban megvolt Drummond környezetében. Egyfelől virágzott hazájában az ő napjaiban a doktrinás prédikációk stílusa, s ő, látva azok unottságát, a prédikációk stílusával együtt elvetette ezt a doktrina-rendszert is, melynek pedig ha ott nem is, de másutt meglett volna a maga értéke. – Másfelől éppen Drummond környezetének, az angol-szász keresztyénségnek volt egyik hiányossága az, hogy a gyakorlati élet és munka túlságos hatása alatt volt tudományos gondolkozásában is. Érthető tehát, ha Drummond, gyakorlatilag nagyon jól beváló elemeket mindjárt tanrendszerbe foglalhatóknak is tartott a régi, általa elítélt, „száraz” tanrendszer helyébe. Ha Sz. B. akkor és ott élt volna, vele éppúgy megeshetett volna Drummond esete!

Van azonban még egy mentő körülmény, amely már nem a teológia területére, hanem az általános műveltséghez tartozván, eszébe kellett volna, hogy jusson Sz. B.-nek Drummond megítélésekor. Ha megpróbálta volna bírálata tárgyát belehelyezni abba a környezetbe, mely azzá tette, ami lett, tudnia kellett okvetlenül, hogy Drummond akkor, és közelebbről ott gondolkozott és írt, amikor és ahol az embereket elárasztotta a Darwin, Huckley, Spencer-féle evolucionizmus. Vagy két évtizedig biológia-ittas volt az emberek egész gondolkozása! Azóta már leapadt az ár, hiszen idestova egy fél évszázada lesz már. Mi már látjuk termékenyítő hatását is, melyet maga után hagyott, de azt a szűkebb medret is, melybe az idők visszaparancsolták. Meg szabad-e feledkeznünk erről a gondolkozásbeli eltolódásról, mely köztünk és a között a kor között van, amikor megítéljük egy tipikus képviselőjét? Igazságos és méltányos dolog-e a mi mértékünkkel mérni őt, és szemére hányni, hogy nem látja be, amit mi oly világosan látunk? Ha volt valaki, akiben sajátságos módon összetevődött a keresztyén gondolkozás a kor természettudományi gondolataival, van-e nekünk, egy későbbi kor fiainak jogunk őt (nem bírálni, mert az természetes jogunk és kötelességünk, hanem) pellengérre állítani azért, mert az ő korának szellemi áramlataival szemben nem tudott a mi higgadtabb

álláspontunkra helyezkedni, és megtörtént vele, hogy amúgy sem tökéletes dogmatikai gondolkozását elhomályosította a mindenre ráboruló természettudományi köd? Szabad-e fölényesen azt mondanunk, hogy „a saját korszakalkotónak vélt felfedezésébe való szenvedélyes beleszerelmesedés" érteti meg velünk tévedéseit, és eljárása „lealázása és lealacsonyítása a ...hittartalomnak"?

Szerzőnk sehol semmi kísérletet nem tesz annak megértésére, hogy hogy jutott, hogy juthatott bele Drummond egy előttünk annyira nyilvánvaló tévedésbe. Pedig igazságos bírónak az is elemi kötelessége, hogy beleképzelje magát a delikvens helyzetébe, és magyarázni törekedjék maga előtt annak kialakulását. Ehelyett könnyű és olcsó diadallal nyargal végig Drummond tévedésein, és ilyesfajta szellemeskedő tételekkel dokumentálja, hogy mennyire „behatolt" Drummond gondolatvilágába: „A Szentháromság tanát semmiféle trigonometriai ábrával és képlettel világosabbá tenni nem lehet..." „A barométer jelezhet ugyan zivatart, de semmiesetre ... az utolsó ítéletet". „A hangtani törvények bármennyire megdönthetetlenek és abszolút érvényűek a hangokra nézve, semmi szerepük és jelentőségük sincs a talajjavítás körül..." Drummond nyilván nem ismerte ezeket a distinkciókat? Vagy legalább is, ha Sz. B. idejekorán figyelmeztette volna Drummondot ezekre az „igazságokra", akkor Drummond nem írta volna meg könyvét? Valószínű ugye, hogy csak éppen azért jutott el könyvének az egész alapgondolatára és kidolgozásához, mert éppen ez a fontos felvilágosítás már egy kicsit későn jött? Ismételjük: Sz. B.-nek lényegében igaza van, de igaz ténymegállapítás alapján is lehet bántóan igazságtalanul, elfogult, meg nem értő ítéletet kimondani, s ezt ő meg is teszi Drummond feje felett.

A teológiai tudomány terén régen elintézett dolog a Drummond ajánlott teóriája, – s azért Drummond könyve mégis tovább él és tovább hat. Mert hát a teológiai tudomány bizony kevesek szűk körének érdeklődési szférája, a milliók pedig, e szűk körön kívül, gyakorlati elmélkedésre, erőre, támaszra várnak. És lehet valami tudományos szempontból még oly gyenge dolog, hálásan fogják fogadni, ha igazi segítségükre van jobb és boldogabb élet megvalósítására!

2. Még bántóbb a szerző elfogultsága annyiban, hogy Drummondnak említett teológiai tévedésétől nem látja meg a könyvnek ezt az igazi értékét. Mert valami komoly értéknek mégis csak kell lenni benne, ha ennyire elterjedt. Ha csak a szellemi és természeti világ tudományos szempontból képtelen összezavarása teszi ki a tartalmát, akkor – többek között – különös, hogy már nálunk is harmadik kiadása fogy, és külföldön is több évtizedes múltja mellett is még mindig kelendő! Sz. B. jól ismeri a könyv elterjedtségét, de annak semmi jelentőséget nem tulajdonít. A detektív rémregények és pornográf művek is nagyon el vannak terjedve – mondja – s ez mégsem bizonyítja, hogy „a világirodalom créme-jének" tekinthetjük őket. De talán ezeknek az elterjedtsége mégis más „keresletre" vezethető vissza, mint a Drummond könyvéé? Egy kis különbség van a között az „érdeklődés" között, amit amazok akarnak, s amit ez akar kielégíteni. És ha a Prot. Irodalmi Társaság, amelyet Sz. B szeretne kihúzni valahogy becsülettel a kellemetlen „Krédóból", csakugyan nem is azért adta ki magyar nyelven, hogy „minél több kritika nélkül követője akadjon", valószínű, hogy másfelől nem is az a szándék vezette, hogy csak mint valami kuriózumot „teológusainkkal megismertesse, hogy ellene alkalomadtán védekezni tudjanak" (komolyan hiszi ezt Sz. B.?). Valószínűleg van a „kritika nélküli követés" és „védekező" tiltakozás között elég széles középút. És sokan vannak – ezt mégiscsak bizonyítja a könyv elterjedtsége, – akik szerényen óvást emelnek Sz. B. ama véleménye ellen, hogy ez a könyv „végzetesen romboló és megtévelyítő hatást" gyakorolhat. Ezt még nem mondta senki eddig Drummondról, még azok sem, akik tudományos teológiai szempontból mindjárt eleinte megtámadták. A gyakorlati hitélet szempontjából legalább egy néhány százezer ember, élete egyik legépítőbb, legáldásosabb olvasmányának tapasztalta.

És ez azonnal világos lesz előttünk, mihelyt elfelejtjük Drummond ominózus programkitűző bevezetését, és a könyv tulajdonképpeni tartalmát tekintjük. Az újkori természettudomány ismeretvilágából vett képekben a keresztyén hívő életének legfontosabb kérdéseit megkapó megvilágításban találjuk itt sorra. Mit bánjuk már azt a tévedést, hogy Drummond azt hitte, hogy ő egy új dogmatika alapvonalait tárja itt fel! Elég nekünk, hogy gyakorlati ösztönzést, indíttatást és útmutatást kapunk a keresztyén életre valakitől, aki azt nagyon jól ismerte, és úgy szól hozzánk, mint egy tapasztalt jó barát! A művében sorra vett természeti törvények nem bizonyítják a kitűzött teoretikus tételt, de tárgyalás közben alkalmat adnak Drummondnak, hogy erőteljes bizonyságot tegyen az Evangéliumról, – és ez kell nekünk elsősorban.

Ha dogmatikai szempontból nem is, a gyakorlati lelkipásztori munka számára annál inkább, éspedig két szempontból van nagy értéke a modern természettudománynak, közelebbről a biológiának. És nem közönséges intuícióról tesz bizonyságot Sz. B. laikus létére azzal, hogy körülbelül eltalálja ezt a két szempontot. Először is: akármennyire minden időbeliségen felülálló, örökkévaló értékek azok, amelyekben a hit megfogódzik (s amelyeket logikai rendszerbe foglal a hittan), uralmuk és érvényesülésük mégis időbeli folyamatban bontakozik ki. A hitnek megvan a maga pszichológiai élete, s a lélek testi feltételei miatt ez az élet bele van ágyazva természeti, fiziológiai életünkbe. Ezért hitéletünknek is megvan a „biológiája", temérdek párhuzama az alsóbbrendű „élet" törvényszerűségeivel. S amint a test fiziológiájának ismerete adja a higiene elveit, úgy ennek a lelki biológiának, – ami tudományos kifejlésében nem más, mint vallás-pszichológia, – a birtokában sokkal céltudatosabban és tervszerűbben gondozhatjuk, irányíthatjuk hitéletünket. – Másfelől pedig a hit értékei nem logikai felfogás, hanem képzeleti szemlélés útján hatván, éppen arra van szüksége a modern embernek, hogy a keresztyénség régi gondolatait az ő nyelvén hirdessük, az ő világából vett képekbe öltöztetve, az ő érdeklődését kiváltó szimbólumokban és analógiákban megszólaltatva. A modern természettudomány mármost ennek az anyagi világnak, melyből minden szemléltető képét kénytelen meríteni a keresztyén hit képzelete is, csodálatos új mélységeit tárta fel. És korunkat (még inkább a Drummond korát!) az jellemzi, hogy egész érdeklődési köre ezeknek a természettudományi vívmányoknak a jegyében áll. – Ha a keresztyénség a mi korunkhoz szólni akar, és a mi korunkban nevelni akar, akkor biológiai nyelven <u>is</u> kell beszélnie. Ez az a fontos út, amelyre elsőnek Drummond lépett, maga sem tudván egész világosan lépése jelentőségét, és ez az az irány, amelynek klasszikus műve a szóban forgó könyv. Sok modern kételkedő embert vezetett el a keresztyén hitre – nem azért, mint ahogy ő gondolta: mert biztosabb alapokra fektetett hittant nyújtott neki, hanem azért, mert a modern ember nyelvén beszélt neki régi keresztyén igazságokról. Az igazságokat magukat előbb is ismerte az, de mindig csak régi korok szövegezésében; olyan képekben, szemléletekben, melyek neki már semmitmondók voltak. Drummondnál azonban felfigyelt; itt olyasvalamit hallott, ami az ő érdeklődési körébe vágott; itt a lelkét megragadó köntösben <u>látta meg</u> a Krisztusban való életnek nagy értékét, – és ezt éppen <u>látni</u> kell valahogyan, hogy megkívánjuk és megszerezzük.

Sz. B. helyesen állapítja meg, hogy bár Drummond a kétféle világ törvényeinek <u>azonosságát</u> ígéri bebizonyítani, nem jut messzebb <u>hasonlatoknál.</u> De éppen ez az értéke. Ezek a hasonlatok – Sz. B. azt mondja: „kétes értékűek", mi kimondjuk: – egészen értéktelenek akkor, amikor keresztyén hittani rendszer alkotására kerül a sor, de megbecsülhetetlen értékűeknek bizonyultak a gyakorlati lelkigondozás terén, amikor a magunk hitéletébe akartunk több rendet bevinni, vagy közönyösségéből akartunk felébreszteni egy-egy modern embert.

Itt-ott elejt ugyan egy-egy fukar elismerő szót kemény kritikusunk is: „Kerülnek benne megkapóan szép, valóban emelő és építő hatású...fejtegetések". De ezt is mindjárt megsajnálja tőle: „Az igaz, hogy szinte akarata ellenére...", és: „mások is írtak már ilyeneket előtte". Vagy egy más helyen az egyik fejezetről kénytelen elismerni, hogy „legtöbbször érdekes és tanul-

ságos", de rögtön hozzáteszi: „bár felettébb újnak ennek jó része sem mondható". – Mintha lehetne igazán „újat" mondani a keresztyén élet titkairól, és mintha Drummond értéke nem éppen az volna, hogy éppen a régi dolgokat mondja el lebilincselően egy olyan kor embereinek, akik már megunták azokat, és túlhaladott dolgoknak tekintették.

Mert hiába ítéli meg Sz. B. olyan optimista módra a helyzetet, a modern ember éppen a természettudományokra hivatkozva valóban elfordult a vallástól. Hiába mondja, hogy az igazi nagy tudósok szemében nem süllyedt a vallás, csak a demagóg féltudomány szemében. Sajnos, az utóbbinak sokkal nagyobb a hatása, mint az előbbinek, és egyáltalán nem áll az, hogy az utóbbiak vélekedése „a vallásra nézve valóban közömbös". Ellenkezőleg: ilyenekkel annál nagyobb gonddal kell törődni. Az állítólagos „tudományosság" miatt hitetlenekké váltaknak utánuk menni és megmutatni nekik, hogy a természettudományi képzettség nem ok még a hitetlenségre, hanem ellenkezőleg, lehet a keresztyén hitnek meggazdagítója; ez volt a célja, és nagy mértékben sikere is Drummondnak. Abban a tudatban tekintett ő örömmel művére, hogy „habár éretlenül és tökéletlenül is...., kísérlete legalább összhangzik korának gondolkozásával és irányával". Amit minden jóakaratú olvasó azonnal megért és aláír: Drummond műve csakugyan azért értékes, mert bele tudott illeszkedni az Evangélium hirdetésével abba a szellemi vágányba, amelyen haladt, s amelyen azért megragadható volt az ő kora. És senki sem – csak az elfogultság – fogja azt az áltudós demagógok „olcsó tetszésére, a közöttük való népszerűség biztosítására való pályázásnak" nevezni, mint Sz. B. teszi; és senki sem – csak a meg nem értő ellenszenv – fogja felvetni a kérdést: „vajon....a pusztulásra már megérett Sodomában és Gomorában szintén érdemszámba ment a kor és a környezet gondolkozásával – meg irányával – összhangzásban lenni?" Az újkori természettudomány fellendülése – még a vele járó egyoldalúság kísértései mellett is, – talán mégis másképpen bírálandó el, mint a felsorolt dísz-helyek és korok erkölcsi rothadása. Az a mélységes sötétség műve, de ez talán mégis Istentől ajándékul nyert haladás a világosság felé, – és lépést tartani vele legalább is nem bűn. Talán még érdem is. És talán még Drummondnál is. Vagy nála nem? Csak valami erős, ellenszenves elfogultság lehet az oka annak, hogy Sz. B. Drummondnak ezt az evangelizáló, a keresztyén hit és korunk számtalan műveltje között tátongó szakadékot áthidaló, építő, megragadó erejét nem ismeri fel és nem ismeri el, hanem ellenkezőleg, így nyilatkozik: „olyan műnek tartom, amely végeredményben....olyan beteges vallásos irányzatba, a lelki megkísértetés....meredélyeibe vezet..." A befolyása „végzetes".

3. Legbántóbban azonban a szerző elfogultsága a Drummond ellen felhozott hamis vádakban nyer kifejezést. Nem mondhatjuk enyhébben. Itt persze csak egy-két szemelvényre szorítkozhatunk, és csak örülhetünk, hogy Sz. B. nem kritizálta végig Drummond egész könyvét, hanem csak egy-két fejezetbe kötött bele. Mi sült volna ki, ha végigmegy az egészen?

Itt van pl. az „Élősdiség" című fejezet. Először néhány kikezdésben rámutat Sz. B. arra, hogy Drummondot helytelen kiindulópontja milyen – tudományos szempontból – helytelen megállapításokra kényszeríti. Pl. hogy a törvény azonossága meglegyen, kénytelen már az állati világban feltűnő élősdiséget is bűnnek nevezni, holott az ott erkölcsi elbírálás alá nem eshet. Ez magától értődik. Ezzel az elhibázott drummondi állásponttal már leszámoltunk. De most jön a fő kifogás: Drummond addig megy, mondja Sz.B., hogy „a templomozást és a papnak nagyhatású szónoklatát egyenesen veszedelmesnek ítéli, mert – szerinte – gátolják a hívek személyes élő hitének a kialakulását, és mert bizonyos kényelmes élősdiségre kapatják". Nos, ez ellen jön egy oldalakon keresztül folytatott cáfoló értekezés. Hogy még nem vagyunk ott, hogy „becsukhatnánk a templomokat és szélnek ereszthetnénk a papokat", hogy a „templomkerülést" nem lehet „újabb keletű kegyelmi eszköznek és üdvintézménynek" felállítani; hogy annál inkább „eltöretlen hagyhatta volna Drummond a templomok és jó papi szónokok feletti pálcát", mert így és úgy „a templomi istentiszteletek pótlására szánt magán összejöveteleken" is kifejlődik a lelki élősdiség, stb. stb.

Csupa igaz és megdönthetetlen állítás, de miért kell ezeknek kivetítésével Drummond rovására érdemeket szerezni? Hol a csudában ajánlja Drummond a templomi istentiszteletek mellőzését vagy akármit is, aminek szerzőnk itt nagy lendülettel lándzsát szegezve neki vágtat? Nem szélmalmon akad fenn? Elővesszük Drummondot, hogy csakugyan írt-e valamit, amit egy kis elfogultsággal így lehetne értelmezni? És ezeket találjuk: „A templomba járást, magában véve, minden keresztyén méltán úgy tekintheti, mint a lelki élet érlelésének megbecsülhetetlen eszközét." Néhány sorral lejjebb: „Megjegyezzük, hogy ha kénytelenek vagyunk e tiszteletre méltó rendszer néhány visszaélését (értsd: a vele való visszaélést, mint kitűnik az összefüggésből) kimutatni: csakis a visszaéléseket, nem pedig magát ama szent intézményt ostromoljuk." Lehet ezt félreérteni? Miért felejtkezik meg ezekről Sz.B., amikor megállapítja Drummond kifogásolandó és lecáfolandó álláspontját? Hiszen idézi ő is ezeket – lent a lap alján, hogy kimutassa, milyen következetlen Drummond, hogy ilyen elismeréssel is tud nyilatkozni a templomi istentiszteletről, miután azt „egyenesen veszedelmesnek" ítéli? De milyen alapon állítja ezt Sz.B.? Miért konstruál magának egy képzelt Drummondot, hogy aztán az igazit következetlenséggel vádolja, miért nem úgy nyilatkozik, ahogyan „kellene"? Drummond beszél a templomozás „veszélyéről". De azért, mert valaki figyelmeztet, hogy a húsevésnek veszélye is van, (ha t.i. egyoldalú a táplálkozás), már jogom van világgá hirdetni, hogy az illető „egyenesen veszedelmesnek", és a világ színéről eltörlendőnek mondta a húsfogyasztást? – Mi a templomozás Drummond szerinti veszélye? Az, hogy „a gyülekezet a papot helyettesnek tekinti, akinek a gyülekezet helyett mindent el kell végeznie." Sz.B. éppoly jól tudja, mint akárki más, hogy ez a veszély csakugyan fennforog (bár csak fennforogna, mint eshetőség!) , és hogy csakugyan „veszedelmes" éppúgy az egyén, mint az egyház szempontjából. A pap – mondja Drummond – „nagymértékben táplálja, gazdagítja hallgatóit. De ez magában véve nem elég." Van-e, lehet-e protestáns keresztyén ember, aki ezt alá nem írná, s aki Drummonddal együtt nem tartaná nélkülözhetetlennek a gyülekezeti közös épülés mellett az egyéni önnevelés munkáját a hitélet terén? Miért mondja akkor Sz.B., hogy Drummond „minden erejéből igyekszik a templomozás nimbuszát nyirbálni, célirányosságát diszkreditálni?" Nem jobb lett volna levenni a kötőt szeméről, és megnézni, hogy mi is Drummondnak nem az általa képzelt, hanem valóságos álláspontja? Ha megtette volna, megtakaríthatta volna Sz.B. a vitatkozásra pazarolt hevét, és – nyomdaköltségét is. Könnyen megláthatta volna, hogy Drummond is az ő álláspontján van. Nem is szólva arról, hogy aki Drummondnak az életrajzába tekint, milyen képtelenségnek fogja találni őt az egyházi élet lekicsinylésével, vagy pláne egyenesen „veszedelmesnek" hirdetésével vádolni!

Ugyanilyen „elfogulatlan igazságszeretet" jellemzi azt a vádat is, amelyben Drummondot a „Mortifikáció" című fejezettel kapcsolatban marasztalja el. Kapunk egy néhány, összefüggéséből kiszakított idézetet, és azután halljuk az ítéletet. „Egészségtelen világfelfogást tükröző rész." „A középkori aszketizmus legbetegesebb vallásos elfajulásaira és kóros rajongásaira emlékeztet." „Valóságos vezérfonal remeték, aszkéták, flagellánsok és egyéb e fajta keresztyén fakírok részére." Azután találkozunk még ilyen utalásokkal: „a lélek soha meg nem szűnő válogatott, s ebben a perverzitással határos kéjt találó kínzásai..." „Köldöknéző"..."a földi élet az emberre nézve kizárólagosan csak siralomvölgye, a gyásznak, szenvedésnek sötét hajléka, kínzókamrája...".

Ámulva nézünk fel: ez lenne Drummond gondolkozása? Némileg megnyugtat azonban már az is, hogy a lap alján, jegyzetben, Sz.B. megint kénytelen Drummondot „következetlenséggel" vádolni. Mert Drummond – hallatlan – erről a dologról sem úgy beszélt, amint Sz.B. szeretné, hogy azután beleakaszthassa bírálata tengelyét. Drummond egész határozottan kijelentette egyebütt, hogy a keresztyénség „az esztétikust akarja, az aszketikust elveti"! És hogy „az élet arra való, hogy éljük"!

De nézzük meg, mi hát az a „Mortifikáció”, amiről Drummond olyan „perverzitásig” menő „önsanyargatást” ajánló „flagelláns” fejezetet írt? Elővesszük könyvét, hogy feleleventsük régi ismeretségünket, és ezeket találjuk: Drummond természettudományi képekben, analógiákban beszél arról a belső önfegyelmezésről, ami nélkül – Sz. B. szerint is – nem lehet keresztyén élet. Beszél arról, hogy a magasabbrendű környezet mellett, mely hat ránk (a Biblia ezt „isteni kegyelemnek” nevezi), benne vagyunk egy alsóbbrendű környezetben is, melynek hatása lépten-nyomon összeütközésbe kerül az előbbivel. Ha ez alatt „társadalmi környezetet” ért Sz.B., – figyelmetlen olvasásból származó vaskos tévedés áldozata. „Régi hagyományok, a múlt emlékei és szenvedélyei, az előbbi élet összeköttetései és megrögzött szokásai...” – egyszóval az értendő alatta, amit a Biblia nyelve „a világ”-nak nevez: „ne szeressétek a világot”, – egy bizonyos lélektani miliőt. Mármost ezzel az új élettel összeütköző régi „környezettel” meg kell szakítani az „összeköttetést”, biológiai nyelven: számára meg kell halni. Magától értődik: „Két úrnak nem lehet szolgálni.” – Ez még mindig nem „köldöknézés”, hanem legelemibb keresztyén életszabály. Drummond itt három fokozatot különböztet meg. Első az egyszer s mindenkori „öngyilkosság”. Ez elég véresen hangzik, de az értelme minden Drummond-olvasó előtt világos. Vannak az Istenhez térő emberek múltjában és egész lelki környezetében dolgok, amikkel egyszer s mindenkorra, egy erőszakos elhatározással le kell számolni. Lopásból és iszákosságból nem lehet fokozatosan megjavulni. Itt radikális szakítás kell. – A következő fajtája a mortifikációnak – talán itt jön már a „kínzókamra”? – a szorosabb értelemben vett „öldöklés”. Borzalmas, ugye? De Pál apostoltól tanulta Drummond a dolog lényegét is, magát a kifejezést is! Ez az az állandó harc, amelyben egyszerre ki nem irtható bűneinkkel kell állnunk. Napról-napra újra „el kell szakítanunk az összeköttetést” – ha fel akar újulni pl. az indulatosság. Ez is, mintha legelemibb keresztyén elv volna már 2000 év óta. Az új csak az rajta, hogy Drummond nem erkölcsprédikációt ír róla, amit a sarokba vág a mai ember, hanem biológiai képeivel megragadja annak lelkét, és megszívlelteti vele gondolatait. – De talán a harmadik fokon jutunk el a „kóros rajongáshoz és beteges elfajuláshoz”. Ez a „korlátozás” esete. A régi, világi „környezetünkben”, amelyikből felemelkedtünk a kegyelem „környezetébe”, vannak dolgok, amelyek magukban véve helyesek, sőt szükségesek is lehetnek, de csak bizonyos határig. Ha azon a határon túl is vannak és hajlanak vágyaink, választanunk kell: vagy engedünk a vágyaknak s akkor kárt vall Istennel való életünk, magasabb hivatásunk, vagy pedig ez utóbbit tartjuk értékesebbnek, s akkor érte korlátoznunk kell magunkat annál a bizonyos határnál. „Önmegtagadással” jár szóval a keresztyén élet. A sport lehet nagyon egészséges, üdvös dolog, de ha uralkodó szenvedélyemmé lesz, szigorú korlátozást neki! – mert Istentől vonja el különben a lelkemet, s az istenszabta kötelességeimtől. Szeretnék szobám kényelmében elmerülni egy gyönyörű regény élvezetébe, de akkor le kell tennem arról, hogy felkeressem a zimankós viharban azt a szegény beteget, akinek éppen ma akar általam bíztatást, szeretetet küldeni Isten. Melyiket válasszam? A magasabbrendű „környezet” von – és amazt „korlátozom”. Tudtunkkal az önmegtagadás keresztyén elvét sem Drummond találta ki!

De hol van hát az „egészségtelen világfelfogás”? Talán paragrafusokat szab, hogy miben kell az önmegtagadást gyakorolni, és hol van az a bizonyos határ, ameddig a vagyon, az élvezet, a művészet stb. jó, s amelyen túl már káros? Nem. Világos józansággal ezt mondja: „Minden ember maga határozza meg, hogy mikor hagyjon fel vele (t.i. az olyan dologgal, ami „csak akkor lesz rosszá, ha túlságba vitetik”). „Ebben áll a korlátozás nehézsége, de egyszersmind magasztossága is.” – Vagy talán beteges örömet talál a lemondásban? Keresi az áldozathozatalt valami benne rejlő érdemért? „Senki sincs egyoldalúlag önmegtagadásra kötelezve. De valami jobbért, magasztosért érdemes önmagunkat megtagadni.” Ez is világos beszéd.

Hol van hát az a „végzetes megtévelyítő hatás”, amely ellen Sz.B. lapokon át küzd? Hol említi csak messziről is Drummond „a világi társadalomból való teljes kiszakadást”, mint

„feltétlenül szükségest”? Hol szólít fel – ha csak bele nem magyarázzuk erőltetve a szavaiba – arra, hogy „szakítsunk meg a velünk nem egy húron pendülő bűnös embertársainkkal (hozzávetőleg az emberiség 99 %-ával!) minden összeköttetést”? Hiszen, ha Sz.B. így érti és így kell értenünk Drummon-dot, akkor – hogy mást ne mondjunk – a Protestáns Irodalmi Társaság egy futóbolond őrültségét propagálná tulajdon tekintélyes neve alatt! Hol van csak nyoma is annak, hogy Drummond „az Istennel való egyesülésnek ezt a lehető legkényelmesebb... minden izzadás és munka nélküli módját ajánlja”, hogy „zártkörű klubokba, céhekbe, mint kölcsönös üdvözülést biztosító szövetkezetekbe tömörüljenek a keresztyének”? Tisztára a képzelet levegőegéből kapott állítás! Sz.B. egyhelyt céloz Newton, Spencer, Huxley sírbeli „tartós nyugtalansági” állapotára, amit nekik állítólag Drummond okoz. De mi lehet Drummond sírjában ezek után? Vagy hogy az Sz.B. által felállított kritérium elé idézzük őt magát: mit szól ehhez a teljesen kitalált vádaskodáshoz és igaztalan ócsárláshoz – Jézus Krisztus?

Kevés elégtétel az – ezek után, – hogy végre Sz.B. is oda lyukad ki, hogy más szavakkal Drummond véleményét ismétli: „rajta kell lennünk, hogy a test a maga vágyaival a lélek felett és rovására zsarnoki túlerőre ne kapjon!” Azt az eljárást pedig már jobb nem is jelzővel ellátni, elég szomorúan, és a szerző későbbi visszavonása reményében pusztán megállapítani, amelyre elfogultsága ragadja, hogy t.i. egyenesen Drummond erkölcsi karakterébe tapos bele. Hogy Drummondnak „nem valami szilárd és megtisztelő véleménye lehetett saját hite és szentírása felől” – azt még csak egy „elfojtott sóhajtással” olvassuk, bár nem tudjuk megérteni, miért vádolja máshelyen a szerző ugyanezt az embert azzal, hogy a szekták eljárására emlékeztet az a mód, ahogyan a Szentírásból „agyonidézni” törekszik az esetleges ellenvéleményt. Hanem amikor azt olvassuk: „itt bizony egészen csinos kis erkölcsi defektus lappang”, vagy amikor „mindenkinek tetszeni akaró elvtelenséget” vet a szerző Drummond „kevéssé kényes és érzékeny tudományos lelkiismeretére”, akkor tisztelettel egészen elhallgatunk, – t. i. Drummond emléke iránti tiszteletből.

Jellemzésül a pártatlan olvasó számára csak megjegyezzük, hogy a „csinos kis erkölcsi defektus” abban nyilvánul meg Sz.B. szerint, hogy Drummond így szól a bevezetésben: „Ha egyes helyeken túlbuzgónak látszom ez elv magasztalásában, ez a nagyítás annak tudható be, hogy” – és itt egy szép hasonlatban azt fejezi ki Drummond, hogy kezdetben minden új eszme túlzásba viszi híveit. – Drummond tehát – mondja Sz.B. – „a felelősség világos és hűvös tudatát érezve” „vezeti félre” olvasóit. – De ha ugyanezzel a jóindulattal néznénk Sz.B. jelen írását is, mit szólnánk ahhoz, hogy az első lapján ő is így szól: „ha egyben-másban tévedtem volna is, nézeteim a jóhiszemű meggyőződés és a jó szándék tiszta forrásából fakadtak”. Bizony – amint néhány példában láttuk – súlyosan tévedett, sőt vétkezett is bírálatának tárgyával szemben. Kívánjuk Sz.B.-nek, hogy vele szemben soha senki ne emlegessen „felelősség világos és hűvös tudatát”, és senki tőle meg ne tagadja azt a „jóhiszeműséget”, amelynek fehér ruháját ő oly lovagiatlanul lerántja ellenfeléről.

Ugyanígy állapítja meg az „elvtelenség” „erkölcsi defektusát” abban, hogy Drummond művének fejezetei közt megkülönböztet: némelyek „inkább a gyakorlati életre vonatkoznak”, „a közbeeső egy-két fejezet” pedig „azok számára való, akiknek az előbbiek irányzata nem tetszik”. „van itt minden – mondja finoman Sz.B. – mint egy jól bevezetett vegyeskereskedésben. Minden igényű kuncsaftok megkapják benne portékájukat”. Szerinte Drummond „némely fejezeteit radikálisabb, más fejezeteit kevésbé radikális olvasóinak szánta”. Ha ez „elvtelenség”, akkor „elvtelennek” kell lennie minden jó prédikációnak is, melynek nyújtania kell valamit mindenféle hallgatójának, sőt „elvtelenség” pl. maga a „hegyibeszéd” is, amelynek „némely fejezetei” Krisztus tanítványainak „gyakorlati életére vonatkoznak”, más részei (mint a vége) pedig „azoknak számára valók, akiknek az előbbiek irányzata nem tetszik”, – akik csak szoros kaput, és keskeny, zord utat látnak, s akiket az élet ígéretével kell unszolni, hogy mégis lépjenek Jézus tanítványai közé, hogy azután ők is „földnek sava és világ

világossága” legyenek. – Ismételjük: nem kívánjuk, hogy valaha Sz.B. felett olyan „elfogulatlanul” ítélkezzék majd 20-30 év múlva bárki is, mint ő Drummond felett!

Végül csak még egyet. A füzet úgy indul, mint Drummond alapgondolatának (a természeti és szellemi törvény azonosságának) a komoly cáfolata. És ha úgy folytatódott volna, örömmel üdvözöltük volna, mint nem új felfedezést hozó, de mindenesetre igazat hirdető, és tévedést tisztázó iratot. Azonban amikor ezen a jogos területen elfogultsága túlhajtja a szerzőt – mint láttuk, – le is süllyed a stílusnak komoly színvonaláról, amelyen indul, és a tárgyhoz nem éppen méltó, adomázó, élcelő hangnembe csúszik bele. A fentiekben idézett mondatok ízelítői lehetnek a mű „zamatjának”. Hellyel-közzel ő maga is kénytelen közbeszólnia magának: „sit venia verbo”, vagy „tisztesség ne essék mondván”, vagy „bocsásson is meg Drummond...” Hallunk a és poloska helyéről a gothai almanachban, a füstnélküli lőporról, jóétvággyal meglakmározott szépreményű csirkeéletekről, a megvakart kozákról, a villogóan fehér plasztronról, Zeppelin-bombákról és még sok mindenről, ami élcesen fűszerezne egy vacsora utáni beszélgetést, de a szellemi és természeti élet határán végzett „tallózás” alkalmával kicsit eltérő attól, ami szokásos. A bevezetésben menti és magyarázza a „fesztelenebbül csevegő” levélformát, melyben „laikus létére” kifejezte nézeteit. Azonban úgy érezzük, hogy „laikus lété”-ből ellenkező irányú konzekvenciát kellett volna levonnia. Szakember inkább megengedheti magának ilyen cáfoló iratban ezt a fölényes, kevélykedő hangot. A „laikusság” véleményünk szerint inkább óvatos stílusra, rezerváltabb modorra, nagyobb önfegyelmezésre és mérsékletre kötelezett volna.

Annál inkább, mert a szerző bevallja, hogy „nem mélyedhetett el” tárgyában – akármilyen tisztes okból is – ahogy szeretett volna, és „ahogy a tárgy természete megkívánta volna”. (Ezért kell neked, szegény Drummond, „vad aszkétának” és „élő anakronizmusnak”, és még mi egyébnek lenned! Mertél volna csak te ilyen vallomást tenni, hogy nem mélyedhettél el tárgyadba úgy, ahogy – a „felelősség hűvös és világos tudata” szerint – a tárgy kívánta volna! Még minek nem mondott volna Sz.B.!) De hát hagyjuk ezt a kérdést, utóvégre a stílus megválasztása ízlés dolga, vitatni nem lehet. Mindenesetre könnyed, csevegő modora miatt „jobban csúszik” a könyv, és élvezettel teszi le kezéből az – aki nem ismeri Drummondot! De aki az „altera pars” ismeretében olvassa, bizony igazat ad a szerzőnek: „bokros hivatali teendői” lehettek, hogy csak így mélyedhetett el tárgyában. És bárcsak inkább pihenésre fordította volna kevés szabad idejét a Drummond-kritika megírása helyett!

Hogy mi indíthatta a szerzőt Drummond iránt ilyen igazságtalan elfogultságra, az érdekes lélektani probléma lehet, s aki ismerős a dolgokkal, sejthet is egyet mást. De a kérdés személyi területre vinne, s azért nem tartozik ide. Akármi magyarázza és mentse is azonban Sz.B.-nek ezt az elhamarkodott, ingerült reagálását Drummond könyvére, támadása igazságtalan marad, és ezért megérdemli a visszautasítást.

***

A REFORMÁTUS KEGYESSÉG ÉS A ZSOLTÁROK.

(Feljegyzések egy Sárospatakon, az ORLE 1923. évi őszi lelkészi konferenciáján tartott előadásról.)

Aligha van konzervatívabb hajlandóságú teremtés a föld hátán, mint amilyen egy egyházi énekeskönyv. De ha él, akkor ez sem vonhatja ki magát a minden élet felett uralkodó törvény, a fejlődés alól. Addig, amíg múzeumi régiséggé nem válik, nincs megállás az útján, legfeljebb csak hosszabb-rövidebb megnyugvás, amíg az új tovamozdulást kiváltó erők felgyülemlenek. – Akármi legyen is valakinek bíráló véleménye a mi „új énekeskönyvünkről", abban egyet kell értenie mindenkinek, hogy ez a „megújhodás" annak a bizonysága és szükségszerű folyománya, hogy a magyar református egyházban még nem vált múzeumi tárggyá az énekeskönyv. Élő embernek élő ügye, és ezért nem maradhatott meg változatlanul, amikor az emberek annyira megváltoztak. Igaz, hogy több, mint egy évszázadon át változatlan maradt. De ez a mostani átváltozása semmiesetre sem utolsó rángása valami kimúlófélben levő erőnek, ami után nemsokára bekövetkezik a végső dermedt mozdulatlanság. Ellenkezőleg: hosszú elernyedés után első megmozdulása az ébredező elevenségnek, amely után bizonyára sűrűbben következnek a továbbiak. Mert sem prófétának nem kell az embernek lenni, sem pesszimistának nem kell lennie az „új énekeskönyv" értékét illetőleg, hogy meg merje jövendölni: ez az énekeskönyv nem fog 100 esztendőt megérni, mint az elődje! Külsőségekben is hovatovább mind gyorsabbá válik az élet üteme, – még az egyházi közélet sem vonhatja ki sokáig magát ez alól a kor-sajátosság alól. A dolog belső lényegét tekintve pedig kétségtelen, hogy ébredező egyházi életünkkel elmaradhatatlanul lépést fog tartani ébredező vallásos ének- és zeneügyünk is, részben mint kivirágzó okozata amannak, részben pedig mint előmozdító oka is. Az új énekek áradata feltartóztatás nélkül el fogja lepni a szíveket. Lesz közöttük sok múló hatású, amit idegenszerűsége vagy értéktelensége tiszavirág-életre ítél. De lesz olyan részük is, amely gyökeret ver híveinek lelkében és polgárjogot fog kérni az istentiszteleti használatra rendelt hivatalos énekgyűjteményben is. Az „új énekeskönyv" ajtaján nem rozsdásodhat olyan sokáig a zár, mint a régién: sűrűbben és számosabban fognak bebocsáttatásért jelentkezni új vendégek.

Hogy ez csakugyan előre látható, arról tanúskodik a már itt-ott felhangzó vita is, mely az új énekek befogadását egyáltalán helyteleníti, a régiekben rejlő szent hagyományokat féltve tőlük. (Nem nagyon mozdítja elő a tisztánlátást ebben a kérdésben az a dilettáns mód, ahogy az új énekeket sub titulo „hozsánnának" emlegetik néha, mintha volna egy ilyen névvel nevezhető műfaj. Valójában nagyon heterogén énekanyagról van szó: külföldi testvéregyházak évszázados tekintélyű koráljaitól és a reformációkorabeli régi magyar ének-gyöngyöktől el az angolszász modern revival-ek néha egyenesen valcer-szerű dalaiig, meg napjaink magyar vallásos dalköltészetének legfrissebb terméséig. Egy kalap alá vonni mindezt a fenti cím alatt csak azért, mert más gyűjtemények között van egy „Hozsánna" című ilyen énekeket tartalmazó gyűjtemény is, legalábbis a szabatosság hiánya. Egy közös vonásuk van ezeknek az énekeknek: egyházunk hivatalosan szankcionált énekgyűjteményével (t.i. a régivel!) szemben – újak.

Szükségtelen azzal a történelmi szempontból nagyon érdekes, de már komolyan alig védett állásponttal foglalkozni, mely a zsoltáréneklést – és pedig kizárólag a zsoltáréneklést – a zsoltároknak, mint szentírásbeli énekeknek a különös inspiráltságával indokolja: „Istent csak olyan énekekkel dicsérhetjük méltóképpen, amelyeket Ő maga adott nekünk erre a célra". Ez az érvelés kedves naivitással arra a tételre épít, amit éppen bizonyítani kellene, hogy t.i. csakugyan arra a célra adatott a zsoltárok könyve, hogy az Isten egyházának minden időkben kizárólagos énekanyagául szolgáljon.)

Mert egészen természetes: az újnak ezen a téren is meg kell vívnia harcát a birtokon belül levő és meggyökerezett régivel. És ez nem is mindig csak a kritika harca, amelyen át kell esnie minden kétes értékű újdonságnak, hogy magát méltó társnak bizonyítsa a bevált értékű régi mellé. Hanem sokszor az elfogultság harca is, amelyben az újdonság csak azért, mert újdonság, mert „később jött", veszedelmes vetélytársként tűnik fel a meggyökerezett régivel

szemben. Ilyenkor nem vizsgáljuk: szárnyaló-e az ének szövege, vagy lapos; szép-e a dallama, vagy mondvacsinált; megfelel-e a szelleme a református keresztyénségnek, vagy idegen attól? Minden érdemi, objektív bírálat helyett már *a priori* rossz dolog az új ének, azért, – mert új (t.i. nekünk új, még ha egyébként akármilyen történelmi zománca van is).

Az Úr Istennek mindeneket felölelő bölcs háztartásában bizonyára valamilyen hasznos szerepet tölt be az ilyen elvakult maradiság is. Azért hát ne haragudjunk reá.

De azért – másfelől – ne is hajoljunk meg előtte. Egy csöppet sem tiszteletreméltó magatartás, mint amilyen volna az ellenkező elfogultság, amely mindent rossznak tartana, ami régi, mert régi, és minden újat dicsérettel halmozna el azért, mert új.

A helyes út.

A helyes úton bizonyára akkor fogunk járni, ha féltékenyen őrködünk minden régi érték felett, nem azért, mert régi, hanem azért, mert érték, s ugyanakkor szigorú kritika ajtaján bebocsátunk minden igaz új értéket is. Az első lépés tehát: öntudatossá tenni régi kincseinkhez való ragaszkodásunkat. Ez az öntudatosság fogja körülbástyázni őket a legbiztosabb védelemmel minden kockázat ellen, ami a haladással velejárhat.

Ezt a feladatot szeretném szolgálni ez alkalommal néhány szerény meggondolással – nem az egész régi énekkincsünket illetőleg, hanem annak csak egyik, éppen a legfontosabbik részét, a zsoltárokat illetőleg. Hogy semmiféle új éneknek, ha még oly kiváló is, nem szabad háttérbe szorítania egyházunkban a zsoltáréneklést, azzal mindenki tisztában van, akinek a véleményére lehet valamit adni. Nem véletlen, hogy a kálvini reformációból született egyházak mind zsoltáréneklő egyházak, és még ha ideig-óráig elhanyatlik is bennük a zsoltáréneklés, újra felvirul azonnal, mihelyt tudatára ébrednek történelmi sajátos rendeltetésüknek. Ösztönszerűen érezzük, hogy valahogy a református keresztyénség mivoltából folyik a zsoltárok éneklése, és lényegét tagadná meg, vagy legalább is csonkítaná meg, ha abbahagyná a zsoltáréneklést.

De most arról van szó, hogy ezt az ösztönt öntudatosítsuk. Meg kell felelnünk erre a kérdésre: *miért áll fenn ez a szoros kapcsolat a református keresztyénség és a zsoltárok között?* Anélkül, hogy új dolgokat akarnánk megállapítani ennek a kérdésnek a tisztázása közben, mégis azt hisszük, hogy – akármilyen vázlatosan, mégis régóta esedékes és nélkülözhetetlen vágányra tereljük a következő megállapításokkal az egész kérdést. Elég sokszor hangoztattuk már lelkes ragaszkodásunkat a zsoltárokhoz. Ideje már, hogy olyan indokolását is adjuk már egyszer, mely nemcsak tradíciókra és „atavisztikus ösztönökre" hivatkozik.

Kálvinizmus és Ótestamentum.

Mindazt, amit mondani akarunk, összefoglalhatjuk abban, hogy *a református kegyesség azért nem gondolható el a zsoltárok éneklése nélkül, mert nem gondolható el az Ótestamentum nélkül.* A zsoltárok azért örök társaink az istenes élet útján, mert bennük jellegzetesen megszólalnak azok az ótestamentumi értékek, amelyekkel együtt bírja a mi keresztyénségünk az Újtestamentumban az Istennek egész kijelentését.

Hogy bennünket az Ótestamentumnak ez a kultiválása jellemzően megkülönböztet a hozzánk legközelebb álló testvéregyházak tipikus kegyességétől is, azt mások éppúgy állítják rólunk, mint mi önmagunkról. Ők hibánkul róják fel (és ismerjük el, hogy hasznos dolog önvizsgálatot tartani az ilyen bírálat fényénél), mi ellenben előnyünknek érezzük. Van valami a kálvinizmusban, ami határozottan ótestamentumi jelleget ad neki. Nem feladatunk most azt vizsgálni, hogy melyik volt előbb: vajon megvolt-e már egyéb okoknál fogva a kálvinizmus-

nak ez a jellege s azért vonzódott az Ótestamentumhoz, vagy előbb érvényesült az Ótestamentum hatása, és az nyomta ránk ezt a jellegzetes bélyeget. Talán olyan is ez a kérdés, mint az, hogy melyik volt előbb, a tyúk-e, vagy a tojás? Elég most rámutatnunk erre a korrespondenciára. Mi a lényege ennek az ótestamentumi bélyegnek?

Az Újtestamentumot, egész lelki szerkezetét tekintve az különbözteti meg az Ó-tól, hogy benne teremtő erejű vallásos élet friss felbuzogásával van dolgunk, míg amott – ezen kívül – egyúttal *kialakult vallási életrenddel* is. Az Újtestamentum, ne felejtsük el, alig két emberöltő életének lelki tükre, az Ótestamentum mögött évszázadok állnak. Mi sem természetesebb, hogy amott vulkanikus erők sodrában vagyunk, égő, forró láva zúg el mellettünk; emitt pedig szemtanúi vagyunk már a megkeményedett kéreg, sőt egész kőzetrétegek kialakulásának is. Igaz, hogy az Újtestamentumban is mutatkoznak már előjelei annak, hogy az élet kitörő árjai majd meg fogják ásni a medrüket és nyugodt formában fognak megülepedni. Látjuk a dogmaképződésnek, az egyházi rend kialakulásának, a kegyesség gyakorlása stereotipizálódásának előjeleit. De mindez itt még csak csírázik, úgy, hogy könnyen elsiklik felette a szem. Az Ótestamentum lapjairól azonban hatalmas vonalakból kiolvasható a nagy igazság, hogy a vallás életéhez éppúgy hozzátartoznak a konzerváló mozzanatok, mint a teremtő jellegűek. Úgy, hogy bizonyos szempontból ebben a megfordított értelemben is áll a régi mondás: in vetere testamento patet quod in novo latet. Hogy csak egyetlen példát hozzunk fel: akármennyi himnikus erő zúgjon-zengjen is az Újtestamentumban, ott mégis csupán néhány vitatható csíraszerű töredék mutat rá arra, hogy a keresztyénség teljességéhez hozzátartozik a keresztyén énekköltészet is. Ezzel szemben az Ótestamentumnak volt ideje kitermelni az egész zsoltáros könyvet.

Más, rokonvérű keresztyén típusoktól az különböztette meg mindig a református keresztyénséget, hogy kiváló érzéke volt a vallási életnek e – nem kell haboznunk bevallani: – szekundér oldala iránt. Tisztában volt azzal, hogy nemcsak ünnepei, hanem hétköznapjai is vannak az Isten népe vándorútjának; akármilyen szent a nagy lelki élmények elragadtatása, a mámoros öröm nem állandósítható, és ha el kell hogy jöjjön a lehiggadás, akkor nem bízható a véletlenre, vagy az élet sokféle hatóerejének ellenőrizhetetlen játékára, hogy vajon milyen formákban következik be a megállapodás, hanem a vallási életnek ez az oldala is gondos és következetes kultúra tárgyává teendő. Ezért vált számunkra olyan becses könyvvé az Ótestamentum: az állandóságra berendezkedő keresztyénség ott talál gazdag útmutatást és ösztönzést olyankor is, amikor az Újtestamentum, ez az első hódító rohamtól lendületes könyv cserben hagy bennünket.

Ennek az általános tételnek az illusztrálására hadd soroljunk fel néhány jellegzetes példát, tudatában maradva annak, hogy csak néhány példáról van szó, és sem nem rendszeres, sem nem kimerítő elemzésről.

Életfegyelem.

Itt van, hogy ezen kezdjük, a keresztyén életnek fegyelme. Vakság kellene hozzá, hogy azt állítsa valaki, hogy az Újtestamentum nem erről szól. A „Hegyi Beszéd" egyébről sem szól, és Jézus nagy hangsúllyal beszél az „Ő parancsolatainak megtartásáról", – az apostoli levelek pedig soha nem felejtik el az „intéseket", akármiről írnak is egyébként. De ezzel szemben mégis úgy áll a dolog, hogy a maga egészében az Újtestamentum nem életrendet hirdet, hanem életerőt kínál. Ezért „Evangélium". Azzal az üzenettel lépett bele a világba és azzal indult hódító útjára, hogy Isten eljött a Krisztusban és elvégezte és minden hívő szívében elvégzi a váltságot. S a keresztyénség alapvető mozzanata mindörökké ez marad: nem amit tőlünk követel Isten, hanem amit számunkra Ő végzett el s amit bennünk is Ő végez el. A keresztyén egyház énekköltészetének örökké bőséges forrása volt és marad mindenkor – a

hálaadás a Krisztusban elnyert megszabadulásért. De a keresztyén életnek csak első, elragadtatott stádiumában lehet ez a passzív megajándékoztatás az egyetlen öröm és gondolat. Nemsokára előtérbe nyomul *a megszentelődés életprogramja minden aktív felelősségével* s az Evangéliumból kibontakozik a „nova lex" életfegyelme. Jaj, ha közben elhalványul az Evangélium! De éppen olyan baj, ha „az Úr törvényének szolgálata" nem válik öntudatossá! Ez ellen örök védelem az Ótestamentum levegője, mely a Sínai villámlásaitól villanyos még, s melyben prófétai szózatok viharai tisztítanak el minden ködöt, hogy világosan kitűnjék: Isten uralkodni akar, és engedelmes szolgálatot követel az övéitől. *Ennek a lelki fegyelemnek költészete ott zeng a zsoltárokban.* És jó nekünk újra meg újra velük együtt megzendíteni az „Úr ítéleteinek" dicséretét, és áldanunk azok boldogságát, akiknek „az Isten törvényére vagyon gondjuk és a szerint élnek minden időben."

„Isten népe."

Egy másik ilyen mozzanat *a keresztyén életnek kollektivitása.* Megint nem úgy áll a dolog, mintha az Újtestamentum nem vezetne el erre is bennünket, – ott van, hogy mást ne mondjunk, Pál apostolnak az egyházról szóló hatalmas tanítása. De úgy áll a dolog, hogy ezen a ponton maga az Újtestamentum is ótestamentumi gondolatok fonalát veszi fel és szövi tovább, mert az ő tulajdon, legsajátosabb üzenete mégsem a keresztyén egyházról, hanem annak tagjairól, az egyénekről szól. Itt az egyetlen, a századik juh a fontos, amely után elmegy a pásztor. A bűnös ember és az isteni kegyelem között végbemenő, örökre szóló tranzakció az egyén belső világában játszódik le. És aki öntudatosan felfedezte a maga számára az Evangéliumot, az első, túláradó örömében mindig individualista volt: elég lett volna neki, ha az egész mindenségben csak Isten és ő maga lettek volna kettesben. De ez sem maradhat így sokáig. Lassanként mégis csak kitűnik, hogy mások is vannak a világon, és nagyon jó, hogy vannak! A lehiggadó keresztyén öntudat megtanulja a keresztyén közösség nélkülözhetetlen értékeit becsülni. Rájön, hogy meg sem születhetett volna, és fenn sem maradhatna az ő egyéni kapcsolata a kegyelem Istenével, ha az nem volna közös kincse a többiekkel. S végül alázatosan elfoglalja a maga kijelölt helyét a nagy sokaságban, melyet, mint egy testet váltott meg Isten a kárhozat világából, hogy megmutassa rajta dicsőségét.

Ezért marad örökké aktuális az Ótestamentum. Magában véve túlhaladott az álláspontja, mert Krisztus óta nyilvánvaló az, amit a legnagyobb próféták némelyike is sejtett már: hogy Isten szemében minden egyén, mint olyan, külön értékes. De kiegészítésül emellé az újszövetségi igazság mellé örökké nélkülözhetetlen az Ótestamentum kollektivizmusa, mely szerint Isten mindig *az Ő népével, mint egésszel* áll szemben. És semmi sem biztosítja úgy ezen a ponton a kegyességünk kiegyensúlyozottságát, mintha tovább élnek a szívünkben, szánkban a közösségnek hangjai, amint a zsoltárokban megszólalnak: „Dicsérjétek nagy hatalmát, ki felséges méltóságát *Izráelen* láttatja..."

Áldottak a földön is.

Ugyanerre a lapra tartozik az ótestamentumi kegyesség *„evilágisága".* Az Újtestamentum levegőjét átlengi az eschatológia feszültsége, – „elmúlik a világnak ábrázata", és aki megtért, az „várja az Isten Fiát a mennyekből, akit feltámasztott, a Jézust." Ha számunkra már idejét múlt formákban kifejezve is, itt az az örökké fennálló szakadék tárul mégis elénk, amely elválasztja a bűnében megítélt világot az Isten kegyelmének új teremtésétől. És nem lépett még be a keresztyénség legbensőbb szentélyébe az, aki nem élte át az Újtestamentumnak ezt a katasztrófális elemét, aki nem halt meg e világ számára, vagy ami ugyanaz: akinek számára ez a világ nem omlott össze, mint ítéletreméltó, hogy egy eljövendő világnak adjon helyet. Másfelől azonban nyilvánvaló, hogy az életünk nem maradhat meg egyoldalúan ebben a

beállítottságban: háttal a világnak, arccal az eljövendő dicsőségnek. Múlik az idő, és kitűnik, hogy magának ennek a másvilági beállítottságnak az érdekében, hogy fenntarthassuk és kifejthessük, nekünk nagyon erősen meg kell vetnünk a lábunkat ebben a világban. Mert az életünk bele van ágyazva ebbe az elítélt világba, és vagy mi kaparintjuk a hatalmunk alá, vagy az nyel el bennünket. Égetővé válik tehát az az első pillanatban mellékessé silányult kérdés: *hogy boldogulunk ebben a világban?*

Itt megint az Ótestamentum kegyessége nyújt kívánt kiegészítést a maga (magában véve túlhaladott) „evilágiságával". Jó nekünk a Krisztus előtti kegyesekkel újra tudnunk, hogy Isten evilágbeli előmenetelünknek is Ura, törekvéseinknek Szövetségese, harcainkban Oltalmazónk. És jó megtöltenünk a szívünket a zsoltáros bizonysággal: „Az Isten a mi reménységünk, midőn reánk tör ellenségünk...az Isten minden időkben mivelünk vagyon ínségünkben..."

Századok emlékei.

Az előzőkből folyik egy további vonás: a kifejlődött, megállapodásra jutott kegyesség *történelmi öntudata.* Az Újtestamentumnak nincs, nem is lehet még külön történelmi öntudata; ami van benne, az ótestamentumi. Ezt nem is érzi hiánynak a keresztyén ember, amíg belső életének friss, forrongó élményei lefoglalva tartják. Elég feldolgoznivalót kapott a lelke azzal, hogy ő mint egyén, megszabadult ennek a gonosz világnak a kárhoztatása alól. De amily mértékben eljut a Krisztus kollektív testéhez való tartozás tudatára, s amily mértékben rájön, hogy ez a világ nemcsak siralomház, hanem az Isten népének küzdőtere is az Isten új világának győzelméért: olyan mértékben ébred fel a történelmi érzéke. Hálásan veszi tudomásul: mennyi harc és győzelem ment már végbe a világban őelőtte, és alig van felemelőbb dolga, mint Istennek kezét szemlélni az évszázadok eseményeiben, amint fenntartotta, vezérelte, nevelte az Ő népét mind máig.

Akkor azután ismét aktuálissá válik az Ótestamentum. Mert annak van évszázadokra visszapillantó történelmi szemlélete, amelyhez iskolába járhatunk. S itt említsük meg azt a nagy többletet, amit az Ótestamentum azáltal nyújt, hogy a benne szereplő nemzet egyben vallási tényező is, a kijelentés letéteményese, és politikai tényező is, állam a többiek között. Elénk tárul tehát itt egyfelől Istennek üdvtörténeti kormányzása, amellyel az Ő ismeretének és lelki országának ügyét igazgatja ezer válságon át, nemzedékről nemzedékre, és ugyanakkor az az egyetemes gondviselés is, amellyel ennek az Ő ügyének megfelelő külső kereteket formál a nemzetek alakuló sorsában. Akár az *egyháztörténelem* emlékei töltik el tehát a lelkünket áhítatos hálával, akár *nemzeti történetünk* válságos fordulatainál megállva imádjuk a mindeneket intéző nagy Királyt: egyaránt ajkunkra illenek azok az énekek, amelyekben az Ótestamentum történelmi öntudata megzendült. Erről a magaslatról, ahonnan nemzedékek hosszú során tekinthetünk végig, kivilágosodnak szemünkben azok a nagy vonalak, amelyek különben egyéni életsorsok arasznyi határai között olyan kuszán elvesznek előlünk: az Isten végzései, amelyeknek megvalósulása ad értelmet a lepergő évszázadoknak. Bizony „nagy hatalommal országol az Isten, öltözvén Ő felséges erejében..." Mivel pótolhatnánk a zsoltároknak e lelket tágító látomásait, és hogyan nélkülözhetnénk?

Jeruzsálem kőfalai.

Rövidebben, mert hiszen az elmondottakban benne is foglaltatott már, emlékezzünk meg arról is, amit az ótestamentumi és minden kiforrott kegyesség *institucionalizmusának* nevezhetünk. A gyermek nem tudja, mit jelent az „intézmény". A férfinak már életeleme. Ugyanígy az első, friss lendület idején a Krisztus tanítványa sem ad sokat a megszervezett, biztosított keretekre, – elég neki a személyes élő tartalom. Később rájön arra, hogy a kagyló életében nem mellékes

a héj, s az Evangélium hullámzó haderői nem nélkülözhetik a kiépített erős bástyákat. Vitatható, hogy az Újtestamentum egyházfogalmában mennyi az institucionális elem. De maga az a tény, hogy a kérdés vitatható, igazolja azt, amit előre is feltételeznénk, hogy tavaszi ifjú kivirágzásában a keresztyénség nem tartotta olyan döntő kérdésnek az intézményes formákat, hogy félreérthetetlenül megfelelt volna rája. Itt még összemosódnak a láthatatlan és a látható egyház vonalai. Annál élesebben kirajzolódnak a látható egyház formái később. A kálvini reformáció nagy áldása volt, hogy a látható egyház túltengő előtérbenyomulása ellen nem tiltakozott az ellenkező szélsőséggel: a látható egyház elhanyagolásával, hanem érett józansággal értékelte az egyház földi, emberi kereteit is, mint az Isten terveihez hozzátartozó és éppen azért vallásos tisztelettel és felelősségérzettel kezelendő elemet.

Ezért járunk az Ótestamentumhoz iskolába ezen a ponton is. Amikor a régi kegyesek aggódó szeretettel csüngenek Jeruzsálem emlékén, imádkoznak békességéért, siratják romlásait, sóvárognak újraépüléséért, mindez egy-egy darab a mi lelki életünkből. Velük együtt énekeljük „Sionnak zsoltárait."

Isten egész birodalma.

Még két vonást, talán a leglényegesebbeket. Az egyik az ótestamentumi kegyesség *univerzális látóköre,* amit közösen bír vele minden lehiggadt kegyesség. Ki merné azt állítani, hogy ez hiányzik az Újtestamentumból? Lépten-nyomon elénk tűnik egy-egy fordulatnál, hogy itt is arról az Istenről van szó, aki mindeneket teremtett, fenntart és igazgat. De itt mégis a „különös kegyelem" foglalja le a figyelmünket majdnem teljesen. A „minden igazságra elvezérlő Lélek" csodája az, hogy ennyire is, hogy egyáltalán bele van állítva a bűnbocsátó és újjászülő kegyelem az Isten mindeneket felölelő munkásságának szerves összefüggésébe. De kétségtelen, hogy kezdeteket, kiindulópontokat ad csak e tekintetben az Újtestamentum, amikbe azután nyugodtabb idők szemlélődései kapcsolódhattak bele termékenyen. Idő kell ahhoz, hogy az ember és az egyház is, miután a váltság csodájában megismerte Istenét, most már nyomon követhesse Őt egyebütt is mindenben, és ráismerjen ugyanarra az Istenre földön és égen a legkisebb és legnagyobb dolgokban egyaránt. A Krisztussal való találkozás első örömében a lélek igazat adna a gúnyolódó hitetlennek: „Isten megbocsát, – hiszen ez a foglalkozása." Különösen, ha hozzátesszük: „És meg is tisztít", – úgy látszik, mintha ez a legáhítatosabb dicséretmondás volna, amit ember elmondhat Istenről. Később kitágul a látóhatár és kitűnik, hogy elveszett gyermekeinek a megkeresésén és megmentésén kívül – éppen ennek érdekében – Istennek még nagyon sok más „foglalatossága" is van.

Az Ótestamentumnak volt ideje az Isten mindenekre kiterjedő gondviselését áhítatos szemmel nyomozni – viharos felhőkben és tenger zúgásában, évszakok változásában, növények és állatok tarka világában, a családi áldás bőségében és a termés beérésében, a házépítés sikerében és a dögvész elmúltában, a csillagok járásában és a tanácsban ülők gondolataiban, – mindenben, amiből az Ő világának sorsa szövődik. Mindezek „nyilván hirdetik az Úrnak erejét, szépen kijelentik kezének munkáit..." És ennek a mindenünnen felzengő istendicséretnek a dús visszhangja kél a zsoltárok sokhúrú hárfáján.

Szemtől szembe Istennel.

A másik és utolsó lényeges mozzanat, amit még meg akarok említeni, *az ótestamentumi kegyességnek a transzcendentizmusa.* Megint teljesen félreértene az, aki úgy értené ezt az állítást, mintha az Újtestamentumot ennek hiányával vádolnám. De mert az Újtestamentum jelentősége éppen abban rejlik, hogy kipótolta az Ótestamentum fájdalmasan érzett hiányát az isteni immanencia tekintetében, természetes, hogy benne *ez* nyomul előtérbe. Az Ótestamentum látói a jövő látóhatárán kémlelték azt az isteni ígéretet, hogy az ég egybe fog ölelkezni a

földdel. Az Újtestamentum apostolai arról tesznek bizonyságot, hogy a kimondhatatlan csoda megtörtént, a kegyelem szivárványa lehajolt, az Ige testté lett. Nem csoda, ha a lelkük annyira tele van az új kijelentés örömével, hogy kevesebbet beszélnek arról, ami a dolognak a háta mögött van, hogy t.i. az ég mégis milyen magas, és milyen végtelenségeket kellett áthidalnia a kegyelemnek. Ismét a kijelentést munkáló Léleknek csodaműve, hogy az Újtestamentum az isteninek ilyen kézzelfogható közelségének birtokában egyáltalán megtartotta az isteni transzcendencia tudatát, és nem csúszott bele valami panteisztikus miszticizmusba. Hiszen az Isten teljessége megjelent testben, hozzánk hasonló emberben, és az Ő Lelke kiáradt belénk úgy, hogy mi Őbenne élünk és Ő mibennünk! Mi sem természetesebb, mint hogy Krisztus, az inkarnált kegyelem uralkodik az Újtestamentum gondolatvilágában. És amikor valakinek az életében újdonság a kegyelem munkája, az be is éri az Újtestamentumnak ezzel a beállításával: Krisztus ajkairól hallja a bűnbocsánat igéjét, Övele való életközösségben találja meg megújhodását, és Őt magasztalja szabadulásáért.

Nem ellentéte ennek, csak kimélyülése, az a későbbi lelkiállapot, amelyben az ember szeret Krisztuson keresztül Krisztus mögé is, az Istennek szívébe nézni, aki Őt küldte. Kitűnik, hogy az Isten közelsége az Ő Fiában és az Ő Lelke által éppen azért olyan kimondhatatlan nagy dolog, mert a tőlünk olyan messze levő, megközelíthetetlen Istennek a közelsége. És jól esik a szemünket megnyugtatnunk a kereszt gyújtópontjában összefutó sugarakon – ott, ahol még nincsenek egy pontban együtt, amint a végtelenségből törnek felénk beláthatatlan örökkévaló messzeségből.

Az Ótestamentum még nem ismerte a bűnösök szelíd és alázatos barátját, sem „nem volt még Szent Lélek." De azért ismerte Istennek kegyelmét, mint Istenét, aki felséges és hatalmas. És könyörgő, meg hálálkodó zsoltáraiban ki is öntötte előtte szívét. Jó hát nekünk ajkunkra vennünk ezeket az énekeket és Istenről elmondanunk azt, amit máskor Krisztusról mondunk el: „mily boldog az oly ember éltében, akit az Isten bévett kegyelmébe, és megbocsátá az ő vétkeit..." A Krisztus-látás azért nem fog szétoszlani szemeink elől, csak áttetszőbbé fog válni, s amiért Ő eljött közénk, az teljesebb valósággá lesz mibennünk.

*

Mennyi mindent kellett volna még elmondanunk! Hiszen mindent, amit kellene, csak úgy mondhatnánk el, ha sorra vennénk a zsoltárokat, és azokat beszéltetnénk magunk helyett. Beszélnek is ők, ne féltsük őket az elnémulástól. Amíg a református kegyesség az lesz, ami, – meggyőződésünk szerint – teljesebb, kiforrottabb, kiérettebb és megállapodottabb felfogása és megvalósítása a keresztyénségnek, mint ebben a törekvésben testvérei és versenytársai, – addig a zsoltárok mindig szerves részét fogják képezni életének. A zsoltáréneklést, akármilyen szép más énekek térfoglalásától félteni annyi volna, mint kételkedni a református kegyesség szívósságában és életképességében.

Reformáció, 1925. jan.

***

HÍVŐK ÚTJA

Három előadás

I. A megtérés követelménye

Jól emlékszem rá: amikor egy nemzedékkel ezelőtt, gyermekéveimben tanúja lehettem a magyar protestantizmusban, közelebbről a mi református egyházunkban, különböző megújulási ébredési mozgalmak elindulásának, ezek a mozgalmak lépten-nyomon beleütköztek – egyebek között – egy vissza-visszatérő kifogásba. Kifogásolta a közvélemény azt, hogy ezek a mozgalmak „megtérésről" beszélnek, „megtérést" hirdetnek, „megtérést" sürgetnek. Sokak szemében úgy tűnt ez fel, mint valami „szektás" dolog, ami idegen a református keresztyénség szellemétől. Ilyesmiről azidőben a mi egyházunkban nemigen lehetett hallani. Nemzedékek nőttek fel a mi egyházunkban úgy, hogy soha senki nem állította elébük ezt a követelményt: „Térjetek meg!" A megszokott gondolatvilágot megzavaró, különös újdonságnak tűnt hát fel a „megtérés" gondolatának ez a felbukkanása.

Hadd említsek meg egy szomorúan humoros esetet, amely az ilyen kifogásokat azonnal leszállítja megfelelő értékükre. Hallottam egy jóravaló református magyar emberről, aki egyszer így fejezte ki elismerését a baptistákkal szemben: „Meg kell adni: szép vallás a baptisták vallása. Tiltja például a lopást!" Mintha az ő egyházának ugyanabban a Bibliájában nem volna benne ugyanaz a Tíz Parancsolat, amely ezt a tilalmat magában foglalja! A különbség csak az volt, hogy a baptistáknál azt látta az illető atyánkfia, hogy ők ezt a parancsolatot komolyan is veszik, a saját egyházában ellenben, ott helyben és talán a környéken is, azt figyelte meg, hogy elnézik a lopás bűnét, sőt talán valóságos népszokássá engedték elburjánzani. Láttam már én olyan színtiszta református községet, amelynek népe büszke volt ugyan ősei hitére, szerette templomát, szívesen áldozott annak harangjára és hasonló célokra, de ugyanakkor képtelen volt bármilyen magasabbrendű mezőgazdálkodást folytatni, a lopás egyetemesen elterjedt bűne miatt. A földjein senki sem termelhetett pl. valamilyen kényesebb fajta zöldséget, ami több munkával járt volna, de a közeli város piaca révén bőségesen jövedelmezhetett volna is, mert aki megpróbálta is, csakhamar rájött, hogy más szedi le munkájának a gyümölcsét. És ebbe szépen beletörődött az egész község. Ez talán szórványos eset. De azért meg kell állapítanunk, fájdalom, a mi egyházunk megrestült abban, hogy az Isten törvényét teljes szigorúságában nekiszegezze az ilyen bűnöknek. Így siklott át, hogy csak egy példát említsek fel, nemzedékek óta az olyan pusztító bűnök felett is, mint amilyen az egész vidékeken az egykézés, és csak amikor már leplezhetetlenül kiütköztek a következmények, akkor kondította meg a vészharangot.

Az, hogy a közvélemény mit tart, vagy mit nem tart református dolognak, nem irányadó! A mögöttünk lévő korszakban sajnálatosan elhanyatlott a református hitélet, s ennek nyomában megromlott a református közgondolkozás. Az, hogy ebben a korszakban nem beszéltek megtérésről, egyáltalán nem jelenti még, hogy nem kellett volna róla beszélniük! Az igazság az, hogy egyházunk nagy részében eltávolodott az Isten Igéjétől. Azért ment feledésbe a megtérés követelménye is. Ugyaninnen ered az egyházi életben minden más hanyatlás és romlás is, mert Isten az Ő Igéje által teremtette, és az által tartja is fenn, növeli is, oltalmazza és védelmezi is az Ő egyházát. Ha pedig újra megszólal az Ige tisztán és erőteljesen, ha az emberek kezdik újra olvasni a Bibliát, a hívek között megszaporodnak azok, akik lelki életük tápláló forrását látják benne, s ha a szószékeken is megsokasodnak az Isten szolgái, akiket szíven talált az Ő Igéje, s akik ezért nem tehetnek mást, mint hogy azt hirdessék, amit az Igében maguk is „láttak és hallottak", egyszóval ha az Ige csillagzata megint emelkedőben van az egyház életében, az ebből fakadó általános lelki megelevenedéssel szükségképpen

együtt jár az is, hogy újra felhangzik a megtérés követelménye. Felhangzott az a reformáció korában is, ami nem volt más, mint az Igéhez való hatalmas visszakanyarodás az egyház életében. És felhangzik ma is, és a jövőben is mindig fel fog hangzani, amikor az Isten kegyelméből az Ige által megújul az egyházi élet. Mert a Szentírásban kétségtelenül megszólal, éspedig úgy, mint mondanivalójához lényegesen hozzátartozó mozzanat, ez a követelmény: „Térjetek meg!"

Hadd idézzek csak két helyet a Szentírásból. Azért kettőt, mert ott előfordul az a két szó, amellyel az Újtestamentum eredeti nyelve a megtérés fogalmát megjelöli.

Az egyik szó – amely sokkal ritkábban fordul elő, mint a másik, – megtalálható Pál apostolnak I. Thess. levelében, az 1. rész 9-10. verseiben: „Mert azok maguk hirdetik felőlünk, milyen volt a mi hozzátok való menetelünk, és miként tértetek meg az Istenhez a bálványoktól, hogy az élő és igaz Istennek szolgáljatok, és várjátok az Ő Fiát az égből, akit feltámasztott a halálból, a Jézust, aki megszabadít minket amaz eljövendő haragtól." „Azok", akikre az apostol céloz, a szomszédos tartományokban élő keresztyéneket jelenti. Róluk mondja, hogy nem is kell neki eldicsekednie előttük a Thessalonikában elért eredményekkel. Jól tudják ők azt már maguk is a hozzájuk eljutott jó hírekből, s ők maguk emlegetik fel nagy örömmel, mi történt Thessalonikában. Nos, mi történt ott? Megtérések történtek. „Megtértetek az Istenhez a bálványoktól." Azt a görög szót, amelyet az apostol itt használ, úgy lehet pontosan lefordítani magyarra: „megfordultatok". „Elfordultatok a bálványoktól, és odafordultatok az Istenhez." Ha az itt használt kifejezés csak ritkán fordul is elő az Újszövetségben, jó azért éppen olyan nagy súlyt helyeznünk rá, mint a mindjárt említendő másikra, mert viszont az Ótestamentumban véges-végig egy olyan héber szó használatos a megtérés megjelölésére, amely ugyanezt jelenti: a lelki „hátra arc"-ot, a megfordulást. Aki lelkileg az egyik, éspedig eltévesztett irányban haladt, mert háttal volt Istennek, megfordul, és most Isten irányában, arccal feléje folytatja életét – ez a megtérés e szerint.

A második kifejezés használatára, amely az Újszövetségben általában uralkodik, felhozhatjuk például a Lukács evangéliuma 5. részének 32. versét. „Nem azért jöttem" – mondja itt Jézus, – „hogy az igazakat hívjam, hanem a bűnösöket a megtérésre". Az itt előforduló görög szó olyasfélét jelent, mintha magyarul ezt mondanánk – bocsánat ezért a mesterkélt, csinált szóért: – „átlelkülés". Jelenti az ember lelki világának alapos, nagy átalakulását; egész gondolkodásmódjának azt a kicserélődését, hogy amit eddig kívánatosnak és dicsőségesnek tartott, arról belátta, hogy mit sem ér, s amit eddig úgy megvetett, hogy nem is törődött vele, ezentúl éppen arra helyezi a súlyt. Amint tehát láthatjuk: ez a szó is ugyanazt jelenti a valóságban, mint amaz előbbi. Az ember haladt egy bizonyos irányban, mert ott látta maga előtt a hívogató, ragyogó értékeket. Aztán rájött, hogy eltévesztette az utat; azok a vélt értékek nem érdemlik meg, hogy feléjük törjön, rájuk függessze a szívét, és nekik szolgáljon. Hátat fordít tehát nekik. Másképpen gondolkozik már. Aminek eddig háttal volt s amitől egyre távolodott, most már azt tartja igazán fontosnak, abban találja meg az élete értelmét, s ezért a felé halad teljes igyekezettel. Ez a mélyreható „fordulat" a megtérés e szerint a második görög neve szerint is.

Látjuk: ez a második szó is két mozzanatot ölel fel, mint ahogy két oldala van a megtérés valóságának is. Van benne negatív mozzanat: állásfoglalás a múlttal szemben, amelytől az ember elszakad a megtérésben; és van benne pozitív mozzanat: állásfoglalás a jövendőt illetőleg, amely felé a megtéréssel elindul az ember. S ez a kettő – a valamitől elfordulás, és a valami felé odafordulás, – együttvéve teszi a szóban forgó lelki átalakulást.

Már most az történt, hogy amikor a Szentírást lefordították más nyelvekre, elsősorban latinra s azután már a latin fordításnak a hatása alatt egyéb európai nyelvekre, rendesen egy-egy olyan szót használtak (ez csak általánosságban állapítható meg és pl. a mi magyar bibliafordításunk

is kivétel ez alól), amely szó inkább a negatívumot fejezi ki, s amely magyarul „bűnbánatot", vagy „bűnbánattartást" jelent. Így az idézett evangéliumi hely is így alakul a latin és több más európai fordításban: „Azért jöttem, hogy a bűnösöket hívjam bűnbánatra." Innen érthető, hogy Luther Márton, a német Bibliának klasszikus fordítója is, ugyanezen a nyomon haladva aztán hirdetett valamit, ami ennek a kifejezésnek alapján csakugyan nagy igazság is, hogy t.i. olyasmiről van itt szó, aminek a keresztyén ember életében minden nap meg kell ismétlődnie. A keresztyén embernek csakugyan naponként „bűnbánatot" kell tartania. De ha az ő idevonatkozó kijelentéseit magyarra fordítva megint a bibliai eredeti szónak jobban megfelelő magyar „megtérést" használjuk, és azt mondjuk, hogy „a keresztyén embernek mindennap meg kell térnie", rögtön láthatjuk, hogy itt valami zavar támadt, amelyet el kell oszlatnunk. Majd lesz arról szó, hogy a keresztyén ember életében csakugyan van valami, aminek mindennap elölről kell kezdődnie, és soha sem lehet lezárulnia. De ha a Szentírásnak idevonatkozó helyeit mind latra vetjük, akkor meg kell állapítanunk, hogy ez nem mond ellent annak a másik igazságnak, hogy Isten akarata szerint kell lennie az ember életében egy egyszeri, és az egész életre szóló, döntő jelentőségű átalakulásnak. S a „megtérés" neve erre illik rá. Az embernek egyszer meg kell térnie úgy, hogy aztán már „megtért" ember. Ezt a kifejezést nem tanácsos ugyan használnunk, mert – amint látni fogjuk, – veszedelmes félreértésekre ad alkalmat. A Szentírás sem beszél soha „megtért emberekről" ilyenformán. Nevezi őket „hívőknek", „Krisztusban élőknek", „szenteknek", „Isten gyermekeinek", és sok másféle néven. De ez mind azt jelenti, hogy volt életükben egyszer egy lényeges változás, amely azzá tette őket, amik, s amely nélkül nem volnának sem „hívők", sem „Krisztusban élők", sem „szentek", sem „Isten gyermekei", sem egyebek, amiknek neveztetnek. Ha tehát „megtérteket" nem emleget is a Szentírás, azért a „megtérés" alatt mégis olyasvalamit ért, ami az egész ember életére rányomja a maga bélyegét.

Azok, akik idegenkedéssel hallgatták az olyan bizonyságtételt (akár a szószékről, akár magánbeszélgetésben hangzott el), amely a megtérés szükségességét hangoztatta, rendesen arra szoktak hivatkozni, hogy a Szentírásban olvasottakat nem lehet egyszerűen átvinni a mai életre. A thessalonikabelieknél nagyon érthető, ha megtérés történt. Hiszen azok addig pogányok voltak, és csak megtérés által lehettek keresztyénekké. Az addigi életük olyan tudatlansággal, babonával, mindenféle hazugsággal és romlással teljes vallásos formában játszódott le, hogy annak teljesen vége kellett, hogy szakadjon, ha az Evangélium szava elérkezett hozzájuk, és ők azt befogadták. Előbbi életüknek teljesen hátat fordítva kapcsolódhattak csak bele Krisztus híveinek a közösségébe. Pogány területen tehát nyilvánvaló a megtérés szükségessége. De hogyan beszéljünk megtérésről olyanoknál, akik sohasem voltak pogányok, hanem már kicsiny korukban megkeresztteltettek, eleitől fogva keresztyén nevelésben részesültek, és szinte már az anyatejjel szívták magukba az igaz Istennek, a megváltó Krisztusnak, az üdvösségnek az ismeretét? Mi szerepe van itt a megtérésnek? Itt nem lehet azt követelni, hogy a lélek gyökérzete szakadjon ki régi talajából és plántálódjék át más talajba, csak azt lehet sürgetni és elvárni, hogy egyre jobban gyökerezzék bele a lélek abba a talajba, melyben már eleitől fogva növekedett.

Vagy pedig, ha a másik idézett helyre, a Lukács evangéliumabelire gondolunk, azt mondják, hogy ott csakugyan nem pogányokról van szó, hanem Jézus-korabeli zsidókról, akik az egy, igaz Istent imádták, akiknek tehát nem volt szükségük arra, hogy valamilyen torz vallási világnak hátat fordítsanak, hanem csak előbbre kellett volna lépniük, hogy az ő Istenüknek azt a teljes és végső kijelentését is elfogadják, amely Jézus Krisztusban állt előttük; de viszont mégis szükségük volt megtérésre, mert erkölcsileg olyan romlásba süllyedt az életük, amellyel gyökeresen szakítaniuk kellett, hogy Jézus tanítványai lehessenek. „Vámszedőkről" volt szó, akiket úgy hatalmába kerített az anyagias önzés, hogy kivetkőzve nemzeti társadalmukkal való összetartozásuk minden érzéséből, beálltak az idegenek zsoldjába, s annak érdekében –

no meg mellesleg a maguk zsebének a megtöltéséért – sanyargatták a maguk népét. Az ilyen és másféle, a közmegvetéstől hasonlóan megbélyegzett „bűnösökre” értette azt Jézus, hogy azért jött, hogy őket „megtérésre hívja”. Nekik nyilván meg kellett utálniuk azt, amiért addig éltek, és azután olyasvalamire – az Isten akaratának szolgálatára – kellett feltenniük az életüket, amivel addig mit sem törődtek.

Ehhez hasonló helyzet a keresztyén egyházhoz hozzátartozó és eleitől fogva abban felnövekedő emberekkel kapcsolatban is előállhat. Miért, miért nem, velük is megeshet, hogy kisiklik az életük, meghempergetik magukat sok bűnnek a mocsarában, eljátsszák a becsületüket, s ha így folytatják, testileg-lelkileg tönkreteszik magukat. Az ilyeneknek nyilván szükségük van arra, hogy egyszer megálljanak, „hátra arcot” csináljanak, bűneiknek a karmai közül kiszabaduljanak, és az ellenkező irányba, az Isten megtartó kegyelmébe meneküljenek. Ez is megtérés. De mi szükségük van megtérésre azoknak, akiknek nemcsak hogy a vallási múltjukat nem kell lerombolniuk, de erkölcsi szégyenfoltoktól sem kell megtisztulniuk, erkölcsi romlásból sem kell kigyógyulniuk, mert mindig derék, becsületes, kifogástalan emberek voltak? Nekik nincs szükségük megtérésre!

Akik azonban így vélekednek, azoknak szöget üthet a fejébe az, hogy voltak ilyen emberek Jézus napjaiban is, és éppen az ilyenekkel kellett megvívnia legnehezebb harcait. Azért mondta el az elveszett juhról, az elveszett drachmáról és a tékozló fiúról szóló példázatait is, hogy éppen az ilyen embereknek mondja a szemébe: „Mondom nektek, nagyobb öröm lesz a mennyben egy megtérő bűnösön, mint kilencvenkilenc igaz emberen, akiknek” – Ő is így mondja! – „nincs szüksége megtérésre.” Amikor ezt mondja, nyilván fájdalmas mosoly játszik az ajkai körül. Irónikus a szavajárása. Dehogy is ismerné el ezzel, hogy akikhez szól, azoknak nincs szükségük megtérésre! Csak ők hiszik ezt magukról! A legszebben a tékozló fiúról szóló példázat végén világítja meg ezt a kérdést. Annak éppen ott van a csattanója, mert amikor Jézus ott bemutatja nekünk az idősebb testvért, abban éppen azoknak a lelkületét rajzolja meg, akikhez szavait intézte. Amikor az apa afeletti örömében, hogy elveszettnek látszott fia hazatért, nagy vígasságot rendez, a gazdaságból éppen akkor ballag hazafelé az idősebb testvér. Már messziről hallja a zeneszót és a hangos vigasságot. A szolgától, akit előfog, nagy csodálkozással tudakolja: mi van itt? Az a maga tenyeres-talpas módján megmagyarázza: „Hazajött az öcséd. S az édesapád úgy örül annak, hogy jó egészségben jött meg, hogy levágatta a hízott tulkunkat, és nagy lakomát csapott.” És akkor – emlékszünk rá – az idősebb fiú nem akar bemenni a házba a vigadozók közé. Mogorván és bosszúsan megy egyéb dolga után. Az édesapjának kell kimennie utána, hogy beinvitálja. Szemrehányó szóval kell megkérdeznie tőle: „Hát nem örülsz annak, ami nekem ilyen nagy örömem?” S erre a fiú kifakad. Keserű panasszal támad rá édesapjára: „Én nem olyan fiad voltam, mint ez. Nem vétettem ellened úgy, mint ő. Nem herdáltam el a vagyonodat. Szorgalmasan dolgoztam itthon, és gyarapítottam a jószágot. És engem mégsem tüntettél ki sohasem, nemhogy ilyen ünnepi lakomával, de még egy kecskegödölyével sem, hogy egyszer víg vendégségre hívhattam volna a barátaimat!” Az apa elcsodálkozva néz a fiára: „Nem értem ezt a panaszt! Minden, ami az enyém, a tiéd is. Mindent megkaphattál volna, amire kívánkoztál. Hogy van az, hogy köztem és közted az egész idő alatt ilyen válaszfal volt? Te magadban ilyen zúgolódó elégedetlenséget táplálsz, pedig csak egy szavadba került volna, és meglett volna a kívánságod! S most is hogy van az, hogy ilyen idegenül nézed az én nagy örömömet?” – Ez a fiú nem ment el messze idegenbe. Otthon maradt. S mégis olyan távolság volt közte és édesapja között, mintha más országba vándorolt volna ki ő is, mint az öccse! Lehet az Istentől nagyon idegen valaki anélkül is, hogy akár a pogányság messze földjein tévelyegjen, akár az erkölcsi züllés mocsarában szennyezze be az életét! Lehet valaki úgynevezett vallásos, buzgó egyháztag, tiszta és becsületes jellem, mindenki által tisztelt és becsült ember, és lehet, hogy ugyanakkor közte és Isten között mégis mélységes szakadék tátong.

Hogyan? Hát úgy, amint ez az otthon maradt idősebb fiúval is történt. Éppen ezért, mert olyan szorgalmas, derék, engedelmes fiú volt az atyja házánál, beleélte magát a „jó fiú" tudatába, és nagyon meg volt magával elégedve. Igényei támadtak: mindezért ő már csak elvárhatna valamit az édesapjától! És ennek nyomán ott settenkedett a lázongás, amelynek csak alkalom kellett, hogy kirobbanjon: „Nem kapom meg azt, ami nekem járna!" Éppen azok, akik gyermekkoruktól fogva a keresztyénségben nevelődtek fel, s akik abban a kiváltságban részesültek, hogy míg mások eltévedtek az élet bozótjaiban, addig ők jól egyengetett, biztos úton haladhattak, míg mások felvérezték és beszennyezték a lelküket, addig ők megmaradhattak épségben és tisztességben, – éppen az Istennek az ilyen „jó fiai" úgy eltávolodhatnak Istentől, hogy semmi közösségük sincsen Ővele, sőt hadilábon állnak vele! Ezek azok az „igazak", akikről Jézus beszél. Róluk mondja, hogy nem őket, hanem a bűnösöket jött hívogatni a megtérésre. Az ilyenek számára nincs mondanivalója, legfeljebb annyi, hogy elébük tárja tükörképüket. Hátha ráismernek benne magukra, és elborzadva veszik észre, hogy Isten előtt egy hajszálnyira sem jobbak a „bűnösöknél". Nem „igazak" ők sem, csak azoknak tartják magukat! S nekik is éppúgy „szükségük van a megtérésre!"

Mert a megtérés nem egyéb, mint az Istennel közösségre jutás. Ennek előzménye persze az, hogy Isten akar velünk közösségben lenni, és Ő ezt nekünk tudtul is adja. Erről szól az Ő egész kijelentése a Szentírásban. Ő közelget hozzánk abban, még akkor is, amikor kemény ítéleteit hallatja, és szentségével rettent minket. Hiszen, ha tőlünk eltávolodva sorsunkra hagyna, akkor nem zúgna felénk haragjának szava sem, nem dörögne felénk törvényének szigorú parancsa sem. Ezzel is csak annak bizonyságát adja, hogy akar velünk valamit! S amikor aztán megszólal a Törvény mellett irgalmasságának szava, akkor ebből megérthetjük – bármily csodálatos is a szemeink előtt, – hogy mi Isten gyermekei lehetünk. Ő azt akarja. Ő kinyújtja felénk megbékélt szívének ajándékait, és várja, és el is várja, hogy mi azokat elfogadjuk. Ez a megtérés: amikor az ember az Istennek erre az Igéjére hálásan és boldogan igent mond.

Ezt más néven egyszerűen úgy is nevezzük: hit. Hiszek: – az Evangélium értelmében éppen ezt jelenti: megragadom az Istennek felém nyújtott jobbját. Ha Ő úgy szeret engem, ahogy Krisztusban megmutatta, akkor hadd éljek ebben az Ő szeretetében! Akármilyen lehetetlennek lássék is számomra, ha egyszer Ő maga hirdetteti és maga mondja nekem, akkor igaznak kell lennie, és erre az igazságra nyugodtan feltehetem az életemet! Még ha látható jelei nem mutatkoznak is, ha Istennek nyilvánvaló áldásai nem kísérik is az életemet, akkor is tudhatom, hogy „Ő velem van". Ő megígérte, s ezért bizonyos, hogy közössége van velem, és nekem Ővele.

Erre a hitre eljutni, az Istennek megbékélésre kinyújtott kezét így megfogni – ez a megtérés. Ennek csak a visszája, a negatív képe az, amit bűnbánatnak nevezünk. S a kettő, mint az érem két oldala, együtt tesz egy egészet. A bűnbánat azt jelenti, hogy tudom és átérzem, hogy vesztett ügyem volna, ha nem lehetne így hinnem. Ha az Isten nem nyújtaná így felém a kezét, hanem ellenségem maradna és az Ő igazsága szerint perlekedne velem, semmi reménységem nem lehetne. Igazat kell neki adnom: bűneimért én is elítélem magamat. Nem szépítgetem, hanem szánom-bánom őket. De megint ott van a dolog másik oldala: ha magamban elveszett ember volnék is, Krisztusban megmentett ember vagyok. Megragadtam az Ő kezét. Hittel elfogadtam az Ő Igéjét.

Arról már most sokat lehetne beszélni, hogy ez a hit hogyan születik meg, tehát a megtérés is hogyan megy végbe az ember életében gyakorlatilag. Azt kell megállapítanunk, hogy voltaképpen ahány ember, annyiféleképpen játszódik az le. Mérhetetlenül gazdag az Isten kegyelme, és kifogyhatatlan változatosság szerint viszi véghez munkáját. Soha nem használ sablonos mintákat, hanem minden ember életében eredeti művészettel dolgozik. Legfeljebb bizonyos

nagy csoportokat lehet felállítani, amelyekbe az emberek megtérési típusok szerint besorolhatók.

Így csakugyan megkülönböztethetők azok az emberek, akikhez az Ige csak az életük későbbi folyamán jut el. Sokáig egyáltalán nem hallották hírét sem, és pogányságban nőttek fel. Amikor aztán egyszer mégis elérkezik hozzájuk az Evangélium szava, s ők azt elfogadják, ez természetesen olyan felfordulást idéz elő az életükben, amelyet mindenki azonnal észrevehet. Hiszen addig a bálványok templomait látogatták, most pedig a Krisztus híveinek a közösségéhez csatlakoztak. Olyan szembeszökő, annyira ellenőrizhető ez a változás, hogy meg lehet mondani: melyik napon történt? Sőt az illető talán az óráját és percét is meg tudja jelölni: mikor dőlt el benne, bizonyára sok előzetes töprengés és tusakodás után, a nagy kérdés; mikor tudta végre kimondani magában a döntő szót?

Viszont olyanoknál, akik kicsiny gyermekkorukban találkoztak már az Igével, éspedig úgy, hogy az foglyul ejtette a szívüket: akik úgy nőttek fel a Krisztus ismeretében, hogy annak napfényében fürödhetett a lelkük már zsenge kivirágzásának éveitől kezdve, – az ilyeneknél természetesen nem mehet végbe a megtérés olyan szembeszökő módon. Hiszen ők nem messze tájakról teszik meg az utat Krisztushoz, hanem mindig ott éltek a közelében. Már mint gyermek-emberek belenőttek a vele való közösségbe. Felé fordult a lelkük, még mielőtt teljes öntudatra ébredtek volna. Ki tudná lelki fejlődésüknek homályos kezdeteiből kielemezni: mikor is történt az ő megtérésük?

Az ilyenek életében is lejátszódhat ugyan egy szembeszökő élmény, amelyet sokan hajlandók megtérésnek nevezni. Megtörténhet ugyanis, hogy amikor serdülő és ifjúkorukban most már öntudatosságra ébredten, átrendezik egész lelki világukat, amelyet neveltetésük kialakított bennük, s aztán kialakítják abból a maguk világát, amelyet már igazán a sajátjuknak tekinthetnek; ennek során ugyanilyen öntudatos döntéssel vállalják a Krisztusban való hitet is. Sok ember él át ifjúsága idején egy-egy olyan ünnepélyes órát, amelyben azt mondja: most már ismerem az életet, vissza is tudok tekinteni és előre is tudok nézni; most már mindent latba vetve magam is le tudom vonni a konzekvenciát, és ennek értelmében ki tudom mondani és ki is mondom, hogy én „mind testestől, mind lelkestől, az én hűséges Uramé, a Jézus Krisztusé vagyok”, aki engem eddig is kézen fogva vezetett. Hasonlíthat az ilyen döntés a pogányokéhoz abban is, hogy ezt is megelőzheti bizonyos töprengésnek, a belső leltározásnak és mérlegelésnek néha nagyon nyugtalan időszaka, amelyben a lélek mindent számon vesz és felülbírál, míg aztán megtalálja megkönnyebbülését a döntő szó kimondásában. De ha jól megnézzük a dolgot, azt kell mondanunk, hogy az ilyen lélek már régen átment a megtérésen, most csak az Istentől már régtől fogva elnyert hitének a fejlődésében érkezett el egy nevezetes állomáshoz, amelyhez mindenesetre el kellett érkeznie. Ez nem a megtérés, hanem annak az öntudatosodása. A megtérésnek nem az öntudatosságában van a lényege, hanem a hitben. És lehet valaki hívő ember a nélkül is, hogy ennek tudatában volna. Fejletlenségre vall, ha nincs tudatában. Illő, hogy előbb-utóbb ráeszméljen, és az öntudatosság teljes felelősségével mondja ki az igent Isten szavára. De ez nem változtat azon, hogy ez az „igen” régóta ott zenghetett a lelkében. S nem jól teszi az ilyen ember, ha mindenáron most akar megtérni, és erőszakosan át akar élni olyasvalamit, ami nem lehet számára természetes dolog, hanem csak mások utánzása. Adjon inkább hálát az Istennek, hogy már akkor élvezhette a megtérés ajándékát, amikor még maga sem tudta, hogy azt már elnyerte. Erősítse és öntudatosítsa magában a hitet minden módon! De ne akarja, hogy most szülessék meg benne a hit, amely az Isten jóvoltából már él benne! Gondolja meg: milyen nagy ajándékban részesült, amikor még nem is tudva igazában, mi játszódik le a lelkében, már elfordulhatott a veszedelmekbe vivő iránytól, és odafordulhatott az ő Megtartó Istenéhez. A bűn ott rejtőzött az ő szívében is, és ha Isten magára hagyta volna, el is hatalmasodott volna rajta, és pusztította-rontotta volna az életét, éppúgy, mint azokét a szánandó emberekét, akiknek nagy kerülő utakat kell meg-

tenniük az évek folyamán, míg tékozló fiakként végre mégis hazaérkeznek Istenhez. Aki már kicsiny korában megfogódzott hitével Jézus Krisztusban, és aztán meg is maradt ebben a hitében, azt sok lelki kárvallástól őrizte és kímélte meg ezzel az Isten kegyelme! Amikor aztán az ilyen ember eljut valamelyes érettség korába, jól teszi, ha egy ünnepélyes pillanatban öntudatosan is vállalja a hitet, és egész életét mintegy két kezébe véve, felajánlja és elkötelezi Krisztusnak: „Legyen a Tied, hiszen eleitől fogva eljegyezted azt a magadénak!" De ne legyen háládatlan, és a múltnak áldásairól megfeledkezve ne vélje, hogy most tér meg Krisztushoz!

Vannak azonban ismét olyan esetek is, amikor valaki a keresztyén hitben nevelkedett ugyan kiskorától fogva, de aztán kitűnik, hogy az nem vált igazán hitévé, nem vált megtartó erővé az életében. Erkölcsi lejtőre jut. Szenvedélyek szerencsétlen rabjává lesz. Bemocskolja életét sok mindenféle bűnnel. Esetleg a nyílt hitetlenség pártjára is átáll. Az ilyen embereknek a megtérése, ha egyszer megállítja őket az Ige eltévesztett útjukon, és visszafordulnak, épp olyan szembetűnően megy végbe, mint a pogányoké. Külsőleg megfigyelhető: eddig kocsmázott, most már nem kocsmázik; eddig pazarló, henye életet folytatott, most hasznos, munkás emberré vált; eddig gúnyolódott az imádság felett, most maga is imádkozik. Néha a napja és órája is megmondható: mikor állt be a fordulat.

Sőt valójában ide sorolandók azok az emberek is, akikről az előbb volt szó: akik tisztességes, kifogástalan, sőt ú.n. vallásos életet éltek neveltetésüktől fogva, de aztán egy szép napon tudatára kell ébredniük, hogy Istentől elfelé haladt az útjuk, s egyre nagyobb szakadék választotta el őket tőle. Sokszor hallották az Igét, talán állandó hallgatói is voltak hirdetésének, de még soha nem értették meg igazán! Látszólag az Evangélium hatása alatt alakult ki egész lelkiviláguk, valójában pedig valami egészen evangélium-ellenes önelégültség fejlődött ki bennük. Hálát kell adniuk az Istennek, ha egyszer aztán úgy a lelkükbe hasít az Igének felismert igazsága, hogy attól összetörik önhitt önelégültségük, és fel tudnak jajdulni: „Oh, én nyomorult ember! Kicsoda szabadít meg engem...?" Boldogok, ha aztán megértik, hogy a bűntudatnak ilyen gyötrelmeibe éppen azért taszította alá őket Isten keze, hogy abból végül ki is emelje őket a bűnbocsánat és az Istennel való közösség magasságaira! Kifelé talán nem mutatkozik szembeszökő változás az életükön, de belül, az ő számukra szembeszökően világos, hogy új élet kezdődött ezzel!

Sokféleképpen mehet végbe a megtérés. Az a fontos, hogy így, vagy úgy, de végbemenjen. Ez a mi emberi életünk, amely természeténél fogva Istentől elforduló élet, ettől az átkos, rossz beállítottságától meg kell, hogy szabaduljon, és a Megváltó Krisztus hatalmától megragadva az Úr Isten felé kell, hogy forduljon! El kell, hogy jusson az Őbenne való hitre, ez által a hit által az Ővele való közösségre, amely már ebben a földi világban is előíze az üdvösségnek, és magában hordja a jövendő üdvösség ígéretét. Meg kell térnünk!

Mégis, amint már utaltam rá, nem tanácsos „megtért emberekről" beszélnünk. És pedig azért nem, mert a „megtértség" fogalmához veszedelmes tévedések fűződhetnek. Hogy ezekről csak egészen röviden szóljak pár szót, először is megtörténhet, hogy valaki a megtörtént megtérésben már magában véve is valami nagy értéket lát. Pedig az magában véve semmit sem ér. Minden értéke attól függ: mi következik utána? Azt olvassuk a Thessalonikabeliekhez írt levélben: „megtértetek az Istenhez a bálványoktól, hogy az élő és igaz Istennek szolgáljatok..." Tehát célja van a megtérésnek: az Istennek engedelmességben szolgáló élet. Itt érkezünk el ahhoz, amit mindennap újra kell kezdeni! Mindennap újra van okunk megvizsgálni magunkat, és bűnbánatot tartani! És ugyanakkor mindennap azzal a bizalommal fordulhatunk Istenhez, hogy ha mégoly engedetlen, rossz szolgái voltunk is, azért Ő nem taszít el magától, hanem megtart szolgálatában, s mindennap új megbízatásokat adva vezeti tovább az életünket. Az igazi megtérés az, amely után az ember szinte nem is ér rá az egyszer megtörtént megtérésre vissza-visszatekinteni, mert naponként annyi dolga van megtérése gyakorlati

következményeinek a levonásával, hogy éppen elég, ha arra futja a figyelméből! Megtérésében elkötelezte magát az ő Megváltó Istenének, most ezt a kötelezettségét le is kell rónia! Magában véve az, hogy valaki aláírt egy kötelezvényt, mit ér, ha aztán sohasem váltja be?

A másik veszedelem az, hogy a megtért ember, valami magában befejezett dolognak tekintve megtérését, kezd benne gyönyörködni és büszkélkedni is. Pedig arról van szó, hogy – megint idézve és folytatva Pál apostol szavait, – „megtértetek ...hogy várjátok az Isten Fiát az égből". A megtérés azt jelenti, hogy eljegyeztük magunkat. De az eljegyzés még nem minden! Hátra van még a fődolog: a mennyegző! Micsoda menyasszony volna az, aki dicsekedne a maga jegyességével, de azzal befejezettnek vélné a dolgot, s az esküvő már szinte nem is érdekelné! Nem volna az igazi jegyesség! Mennél komolyabb valakinek a megtérése, annál jobban érzi, hogy az igazi célhoz még nem érkezett el, és annak elérésére még várnia kell! Öntetszelgés helyett inkább életének fájdalmas hiányait érzi, és sóvárogva reménykedik abban, hogy egyszer eljuthat a teljességre. De azt nem lehet siettetni. Ahhoz várni tudás kell! Csak Isten tudja óráját, mikor jön majd el! Addig pedig csak töredékes és csonka az életünk, és csak „rész szerint való" benne minden jó eredmény. Éppen csak hogy zálogot kaptunk abból, amit Isten majd egyszer megad nekünk egész teljességében. De jó volna már most benne élni ebben az eljövendő teljességben! De még nem lehet. És még sokszor kell felszállnia „az Isten Fiát az égből váró" lelkünkből a fájdalmas sóhajtásnak: „Jövel Uram! Jövel Uram Jézus!" A jelennek minden elégtelenségét ilyen sóvárgó fájdalommal, és mégis szent reménykedéssel viselő ember az, aki igazán megtért!

*

II. A „megszentelődés" értelme.

Amikor ma este a „megszentelődés" fogalmát akarjuk magunk előtt tisztázni, mindjárt megakad a pillantásunk magán ezen a szón. Nem tudom, manapság hogyan tanítják az iskolákban a magyar nyelvtant. Az én iskolás éveimből annak az emlékezete maradt meg bennem, hogy az ilyen képzésű szavak ú.n. „visszaható cselekvést" fejeznek ki. Akkor így tanították nekünk. Vagyis olyan cselekvést fejeznek ki, amelynek ugyanaz az alanya is, a tárgya is. Amikor pl. azt mondjuk, hogy valaki „mosódik", vagy „mosdik", akkor ez azt jelenti, hogy az illető mos, de nem más valakit, vagy más valamit, hanem sajátmagát mossa. Ez azonban csak azt mutatja: mennyire idegen nyomokon haladt akkor a mi tanításunk. Más nyelveken szoktak használni háromféle igelakot: cselekvőt, szenvedőt, és visszahatót, amivel kifejezhető olyan cselekvés, ami tőlünk indulva ki másra irányul, aztán olyan, ami mástól indulva ki, ránk irányul, és végül olyan, ami tőlünk kiindulva magunkra térül vissza. Az ilyen visszaható igealakoknak a mását igyekeztek aztán feltalálni a mi nyelvünkben is. Pedig, ha jól meggondoljuk, a magyar nyelvben nincs olyan igealak, amely okvetlenül a visszaható cselekvést fejezné ki! Mondjuk meg mindjárt: „megszentelődni" sem azt jelenti egyszerűen, hogy „magunkat megszentelni".

Az ilyen képzésű magyar szavak sokszor egyszerűen a szenvedő igealak helyett szerepelnek. Ha pl. azt mondjuk, egy csintalan gyereknek: „Vigyázz, mert megverődöl!" – ez nem azt jelenti, hogy ő maga fogja megbüntetni magát. Csak azzal fenyegetjük meg, hogy szenvedő alanya lesz a büntető műveletnek. Hogy ki fogja azt végrehajtani rajta, azt a kérdést nyitva hagyjuk. Lehet ez, vagy lehet az, erről nem nyilatkozunk. A cselekvő alany határozatlanságát fejezik ki sokszor az ilyen magyar képzések. Csak magát a cselekvést jelölik meg az alany megjelölése nélkül.

Így vagyunk a „megszentelődés" kifejezésével is. És ez nagyon jól van így! Örülhetünk ennek a kifejezésnek, mert mindjárt meg kell állapítanunk, hogy olyan folyamatról van szó, amelynek nem egy alanya van. Egyfelől igenis olyasvalami a megszentelődés, amit magunkon kell

elvégeznünk mi magunknak. Tehát van visszaható értelme is ennek a szónak: olyan feladat rejlik mögötte, amelyet magunknak kell szolgálnunk a magunk életében; olyan harcot jelent, amelyet kinek-kinek magának kell megvívnia saját magában. De nem ez az első és fődolog! Ennél sokkal fontosabb a másik alany: Isten maga szentel meg bennünket! Őnélküle hogy is szentelhetnénk mi meg magunkat? Hiszen Ő maga az egyedül való szentség. Csak Tőle jöhet a szentség a mi életünkbe is, még ha abban aztán nagyon fontos szerep jut is a mi igyekezetünknek. Így hát elsősorban tárgyai vagyunk az Isten megszentelő munkájának, bár aztán alanyai is ennek a folyamatnak, mint Isten munkatársai abban.

De az Isten munkájának és a mi magunk munkájának ez az összeszövődése nem úgy értendő, hogy Isten is végez valamit, és mi is végzünk valamit úgy, hogy meg lehetne vonni a határvonalat: eddig terjed az Isten munkája, de itt aztán az Isten megáll, s most már rajtunk van a sor, hogy ezen túl mi végezzük el a magunk dolgát. Nem így áll a dolog. Legalább nemcsak így áll. Mert sokszor így is áll: Isten már megtette a magáét, és most már nekünk kell egyet lépnünk, hogy előbbre jussunk. De aztán, amikor mi is megtesszük a magunkét, előbb-utóbb kitűnik, hogy azt is Isten cselekedte, és a mi saját igyekezetünkön át is az Ő kegyelme munkálkodott bennünk. Ő adta ahhoz is a készséget és erőt, s Ő nem engedte azt ellankadni. Ő buzdította fel és Ő táplálta a mi akaratunkat is. Általa is Ő végezte a maga munkáját. Ezért bizonyos szempontból azt mondhatjuk, hogy a megszentelődés mindenestől fogva az Isten műve. Csakhogy Ő nem úgy végzi el rajtunk a művét, mintha fatuskók volnánk, akik maguk sem tudják, mi történik velük, hanem úgy, hogy tudatos részt ad benne nekünk is. Felszólít és felserkent bennünket, hogy feszítsük meg mi is akaratunkat az Ő akaratának megvalósítására.

Ugyanaz a helyzet e tekintetben itt is, mint a megtérésnél. Amikor a megtérésről beszélgettünk, nem volt időnk erre is kitérni. Nem árt, ha most utólag pótoljuk az elmaradottakat, és megállapítjuk: a megtérés is Isten műve mibennünk. A dolog csakugyan úgy áll, amint elmondtuk: a megtérésben az ember maga fordul el akár bálványoktól, akár bűneitől, akár addigi önelégültségétől, és az ember fordul oda Istenhez. De nem ennyi a teljes igazság! Ez a mi megtérésünk ugyanakkor Istennek titokzatos munkája is: Ő adja nekünk, és viszi véghez a mi megtérésünket. Azt mondtuk: a megtérés lényegében nem más, mint a hitnek a felébredése, a hitre való eljutás, a hit által Krisztushoz való odakapcsolódás. Most azt is hozzátesszük: ez Isten ajándéka. Isten hozzánk intézi a felszólítást: „Higgy!” És erre nekünk kell leküzdenünk minden kétséget és bizalmatlankodást, és teljes lélekkel belevetnünk magunkat az Isten kezébe. Nekünk kell hinnünk, mert senki más nem hihet helyettünk. Mégis Istennek kell hálát adnunk ezért a hitért is, mert Őneki köszönhetjük azt is, ha hinni tudunk.

Ezért a megtérés körülbelül ugyanaz, mint amit újjászületésnek nevezünk, csak a másik oldaláról nézve. Most nem foglalkozhatunk vele, azért csak hadd utaljunk egyszerűen azokra a fontos dolgokra, amelyeket a János evangéliuma 3. fejezetében találunk feljegyezve: Jézusnak a Nikodémussal folytatott nevezetes éjszakai beszélgetésében az újjászületésről elhangzott kijelentéseire. A Szentlélektől újjászületett ember a hívő ember. Legfeljebb annyi a különbség, hogy az újjászületés nem okvetlenül azonnal nyilvánul meg a hitben is, tehát nem esik egybe időben a megtéréssel. Lehet, hogy Isten az Ő Lelke által támasztott új életet beleoltja valakibe, s az annak életében csírázik és dolgozik már, de egy ideig még csak úgy, mint a földbe rejtett mag. A felszínen talán sokáig nem mutatkozik semmilyen életjele. De egyszer egészen bizonyosan áttöri a lélek kemény kérgét, és jelentkezik: hitté válik. A hit, az igazi hit, mindig az Istentől bennünk fakasztott ilyen titkos forrásokból jön napfényre. A Szentlélek munkája bennünk, ahogy Pál apostol mondja egy helyt (Ef. 2,8.): „Kegyelemből tartattatok meg, hit által, és ez nem tőletek van: Isten ajándéka ez.” Nem választhatjuk tehát ketté a megtérést, hogy ennyi benne a magunk munkája, a többi pedig Istené. Az egész a magunk dolga, s ugyanakkor az egész az Isten műve.

Ugyanígy vagyunk a megszentelődéssel is. Mondjuk meg mindjárt: nem is más a megszentelődés, mint a megtérésnek aprópénzre váltása. A megszentelődésben kell kibontakoznia mindannak, amit a megtérés már magában foglalt, mint ahogy a magban benne van az idővel belőle kibontakozó egész palánta. Mindnyájan láttunk már olyan távcsöveket, amelyek a könnyebb hordozhatás vagy elhelyezhetés végett úgy vannak megszerkesztve, hogy meglehetősen csekély terjedelemre össze lehet tolni őket. A csövük több részből áll, s az elsőbe belefér a második, abba a harmadik, és így tovább. Használat alkalmával aztán sorra ki kell húzni egymásból ezeket a részeket, s úgy jelenik meg előttünk az egész távcső. Ilyen teleszkópikus szerkezete van az emberi életnek is. Nem egymás mellé rakható külön szakaszokból és részekből áll, hanem az egyikben már benne van a másik is, csak elő kell jönnie belőle a maga idején. Ha valaki pl. elfogad egy állást, elszegődik egy szolgálatba, vállalkozik egy neki felajánlott munkakör ellátására, ez bizonyos elhatározást, döntést kíván az ő részéről, amelyen át kell esnie. Ha határozott és döntött, akkor ezzel a dolog el van intézve. Igen ám, de hogyan van elintézve? Úgy, hogy abban benne van már egy csomó más, későbbi döntés is, amely majd aztán nap-nap után kell, hogy napfényre jöjjön. A teleszkópot majd ki kell húzni! Valaki pl. kapott és elfogadott egy tanári, vagy tanítónői állást. Ezzel eldőlt az, hogy az az ő állása. De mit jelent ez? Nemcsak azt, hogy ő most döntött a felől a kérdés felől, amely éppen pillanatnyilag fel volt vetve előtte. A jövő télen, egy sötét korai reggeli órában, amikor olyan jól esne még tovább pihenni ágyában, onnan majd ki kell ugrania, egy újabb döntésen kell átesnie. Eszébe fog majd jutni, hogy 8 órakor szól az iskola csengője, és neki ott kell lennie az osztályban. Az ő mostani döntésében, amellyel állását elfogadja, benne van már az is, hogy ő akkor sem fog kényelmeskedni, hanem idejében felkel, hogy akármilyen szeles, havas, zord is az a téli reggel, pontosan ott lehessen kötelességeinek a színterén. De azon a bizonyos reggelen ez majd mégis külön döntéssé fog válni számára. Az ő mostani döntésének a dobozából majd előkerül ez, mint külön kérdés, és neki majd erre külön is felelnie kell. És így kell majd megfelelnie száz meg száz kérdésre is, amely sorban felmerül előtte, pedig már eleve eldöntötte valamennyit, amikor az állást elvállalta. Bele kell majd illeszkednie a tantestület munkaközösségébe, alá kell majd vetnie magát az iskola igazgatója rendelkezéseinek, tartania kell majd magát állandóan a tanügyi hatóságoknak egy sereg utasításához. Meglehet, hogy ez néha nehéz tusakodásokat jelent majd számára. S neki minden más szempontot félretéve, minden akadályt és ellenkezést legyőzve, mégis úgy kell majd döntenie mindig újra, hogy a dolgok rendjét, amelybe már egyszer beleállt, engedelmesen elfogadja és megtartja.

Ugyanígy vagyunk a mi Urunk Jézus Krisztussal, és Ő általa az Istennel való viszonyunkban is. A megtérésben egyetemes döntés történik, amelyben már eleve benne van a jövendőnek minden sorra kerülhető döntése is. Előre aláírjuk a kötelezvényt, amellyel egész életünkre lekötjük magunkat Krisztushoz. Előre felesküszünk az Ő zászlajára, holtig tartó hűséget fogadva. Előre alávetjük magunkat az Ő vezetésének, és átadjuk magunkat az Ő tulajdonába. De azután jönnek egymás után a napok, és minden nap a különböző helyzetek. És meglehet, hogy mindig új harcot kell megvívnunk magunkkal, és mindig új döntésekkel kell levonnunk megtérésünknek a konzekvenciáit. Aprópénzre kell váltanunk a megtérést! Ezeknek a küzdelmeknek és döntéseknek a sorozata az, amit megszentelődésnek nevezünk. A megtérésben Jézus Krisztuséivá leszünk fogadástételünkben, a megszentelődésben ezt a fogadástételt beváltjuk: az Övéivé leszünk a valóságban. A megtérésről szólva azért kellett hangsúlyoznunk, hogy nagy hiba azt valami magában lezárt dolognak tartani, és puszta megtörténtét – a magunk vagy mások életében – már különös értéknek felmagasztalni. A megtérésnek az értéke abban van, ami utána következik: a megszentelődésben. Csalás, vagy önámítás az olyan megtérés, amely nem kerül beváltásra a megszentelődésben!

Ezért a megszentelődést úgy is lehet nézni, hogy voltaképpen ez az, amit Isten akar. Így mondja Pál apostol is a thessalonikabeliekhez írt I. levelében (4,3.): „Ez az Isten akarata: a ti

szentté lételetek.” Nem Isten akaratának egy részletéről van tehát szó itt, mintha Isten sokféle egyéb mellett vagy között, akarná a mi megszentelődésünket is, hanem egyszerűen „ez az Isten akarata”, és semmi más! Ha a levél összefüggésében nézzük meg, hogy miről is beszél ezen a helyen az apostol, azt látjuk, hogy bizonyos bűnöket sorol fel – a paráznaság bűnét, a hazugságot, az anyagi dolgok körül elkövetett visszaéléseket, mások megkárosítását, stb. – amelyekről azt mondja, hogy ilyesmiknek nincs többé helye az ő olvasóinak életében. Egyszóval azt mondhatnánk: az életük tisztaságát követeli tőlük, és ezt nevezi az ő „szentté lételüknek”. Azonban eltévesztenénk az apostol szavainak az értelmét, ha úgy vennénk, hogy tehát szerinte a megszentelt élet nem más, mint az olyan élet, amely tiszta minden folttól, amin az emberek szeme megakadhatna. Erre is nagy súlyt helyez ugyan az apostol. Most csak röviden utalhatunk rá, de valóban fontos az is, hogy a megszentelődés az emberek előtt való bizonyságtétel is. Csak ezzel lehet emberek előtt képviselni az Isten ügyét. Bűneinkkel ellenben rontjuk annak hitelét, és nem dicsőséget, hanem szégyent hozunk az Isten nevére. Ezért még a látszatát is kerülnünk kell mindennek, amivel az emberek jogos megrovásának tehetnénk ki magunkat. De nem ebben van a megszentelődés lényege! Azért kell az emberek előtt is szemet szúró bűneinktől is megtisztulnunk, mert mindenekelőtt Istennek a szemét bántja minden mi bűnünk. Az a szakasz, amelyből az apostol szavát idéztük, így kezdődik: „Kérünk titeket atyámfiai, és intünk az Úr Jézusban, hogy a szerint, amint tőlünk tanultátok, mimódon kell forgolódnotok és Istennek tetszenetek, mind inkább gyarapodjatok...” (I. Thess. 4,1.) Ezt ismétli az apostol más szavakkal meg, amikor aztán azt mondja, hogy „Isten akarata a ti szentté lételetek.” Mert a szent élet az Isten tetszését kereső élet, azért nem maradhatnak meg benne olyan bűnök, amelyek Isten szemét bántanák. A megszentelődés tehát lényegében véve nem emberek, hanem Isten tekintete előtt megy végbe. Ezért sokkal több a megszentelt élet a pusztán emberi szempontból tiszta, becsületes, nemes életnél. Hiszen találkozunk ilyennel is, nagy örömünkre, nem egyszer. Látunk kifogástalan, mintaszerű életű embereket, és hálát adhatunk Istennek értük, mert jótétemény számunkra, ha ilyenekkel van dolgunk. De mégis hiányzik valami náluk, éppen az, ami a megszentelt életnek a lényege: az Isten színe előtt való járás. Nem az Isten kedvéért, nem azért, hogy Őneki kedvesek legyenek, hanem ki tudja, milyen más okból tartanak távol maguktól mindent, ami beszennyezhetné az életüket. Sőt kérdés, hogy amikor így kerülnek mindent, ami tisztátalan, közben nem szennyezik-e be magukat észrevétlenül a legnagyobb tisztátalansággal: nem az hajtja-e őket, hogy eltelhessenek a maguk dicsőségével?

De mindjárt jegyezzük meg, hogy még mindig nem jelöltük meg jól a megszentelődés lényegét. Mert a bűnt kerülni Isten jótetszésének a kedvéért, – ez még csak negatív dolog. A megszentelődés pedig pozitív valami: egész életünknek, egész valónknak az Istennek való odaszentelését jelenti. A bűnnel szemben való elutasító magatartás szinte már csak ennek a járuléka. Azért, mert mindenestől fogva az Istenéi akarunk lenni, az Ő rendelkezésére akarunk mindenkor állni, az Ő dicsőségét akarjuk mindenünkkel szolgálni, – azért nem engedhetjük magunkhoz közel se férkőzni a bűnt, hanem örök harcban kell vele állnunk. Isten rendelkezésére állni pedig, az Ő dicsőségére élni – ezt jól jegyezzük meg, – nem valami különcködés. Ez a legtermészetesebb élet, mert erre vagyunk teremtve. Isten „a maga számára teremtett” minket. Egészen félreértik a megszentelődést azok, akik valamilyen excentrikus életformában keresik a megvalósulását. Igaz, hogy Pál apostol is pl. a II. Korinthusi levelében (6, 15-17.) erőteljesen hangsúlyozza a keresztyéneknek környezetüktől való elkülönülését: „Mi egyezsége van Krisztusnak Béliállal (vagyis a Sátánnal)? Vagy mi köze hívőnek hitetlennel? Vagy mi egyezése Isten templomának bálványokkal? Mert ti az élő Istennek temploma vagytok, amint az Isten mondta: Lakozom bennük, és közöttük járok, és leszek nekik Istenük, és ők népem lesznek. Annakokáért menjetek ki közülük és szakadjatok el, azt mondja az Úr, és tisztátalant ne illessetek, és én magamhoz fogadlak titeket.” Úgy értelmezik ezt néha, mintha ebben valamilyen külső elkülönülésről volna szó. Mintha azoknak, akik az Istenéi, tüntetőleg

ki kellene válniuk a világ életéből, nem véve részt annak társadalmi életében, nem jelenve meg olyan helyeken, ahol az emberek általában szórakozást keresnek üres óráikban; nem igazodva azokhoz az életszabályokhoz, amelyek szerint a világ berendezte a maga életét, és így tovább, el egészen a ruházkodásban, a hajviseletben, és hasonló külsőségekben való elkülönülésig. A megszentelt életnek, mondják, mindenben másnak kell lennie! De az apostol nem az ilyen külső „kivonulásról" beszél! Hiszen azok, akiknek ír, külsőképpen már eléggé alaposan „kimentek" az őket környezők közül. Annak a pogány városnak az életéből, amelyben éltek, egész életrendjéből már kiváltak ők. Uralkodó áradatával már nem úsztak együtt. Egészen külön világot teremtettek maguknak benne, mint valami kis szigeten, az ő maroknyi keresztyén gyülekezetükben. Mégis azt mondja nekik az apostol: „Menjetek ki közülük és szakadjatok el..." Honnan és hova menjenek még ki? A továbbiakból megtudjuk, mire céloz az apostol: „Mivelhogy azért ilyen ígéreteink vannak, szeretteim" – hogy t.i. ha „kimegyünk" és „elszakadunk", akkor Isten bennünk lakozik, nekünk Atyánk lesz, és mi az Ő fiai és leányai, – „tisztítsuk meg magunkat minden testi és lelki tisztátalanságtól, Isten félelmében vivén véghez a mi megszentelésünket". Nyilvánvaló, hogy itt nem külső elkülönülésről, hanem belső mássá lételről van szó! Az a „mi megszentelésünk", amelyre az apostol serkent, hogy „vigyük véghez", egyszerűen azt jelenti, hogy mi, akik természettől fogva úgy élünk, mintha nem volnánk az Istenéi, legyünk valósággal az Övéi!

Ez azt jelenti, hogy sok dologban nem lesz külsőképpen semmi különbség köztünk és más emberek között. Háziasszonyok lévén, sütni és főzni fogunk, az otthonunkat rendben fogjuk tartani, házunk népének gondját fogjuk viselni, – ahogy azt mások is megteszik. Hivatalnokok lévén, el fogjuk látni dolgainkat, mint bármely más kötelességtudó kartársunk. A társadalmi életben meg fogjuk adni mindenkinek a szokásos tiszteletet a bevett formák szerint úgy, ahogy azt mindenki megteszi. És így tovább. Mindezekben a dolgokban nem az lesz a fontos, hogy mi mást cselekedjünk, mint mások, hanem az, hogy más lélekkel csináljuk ugyanazt. Az a lélek kell, hogy éljen bennünk, amely tudja, hogy Isten állított oda a magunk helyére, és ott az Övéi vagyunk, Őt kell szolgálnunk és dicsőítenünk az életünkkel. Házas életet fogunk élni mások módjára, – de amint esketési szertartásunkban az eskü szövege szépen mondja: „vele szentül élek", – Istennek szentelt házasélet lesz az. Gyermekeket fogunk nevelni, amit megtesznek mások is, de nem azért, mert a magunk boldogságára gyönyörködhetünk bennük, vagy mások előtt dicsekvésünkre szolgálhatnak, hanem Istennek fogjuk nevelni őket. Lesz dolgunk a világ javaival, pénzzel, földdel, egyéb értékekkel – az egyikünknek éppen csak annyival, amennyire szüksége van, a másikunknak talán többel is, – de akár kevés lesz, akár sok, ezt is szent dolognak fogjuk tartani, mert Isten bízta a kezünkre, és az Ő dicsőségére kell vele sáfárkodnunk. És be fogjuk tölteni szerepünket a társadalom életében, nemzetünk életében, nem maradva el ebben mások mögött, csak azzal a különbséggel, hogy közben felfeltekintünk oda, ahonnan a vezetést és az erőt kapjuk hozzá. Még a testi dolgainkban is, amelyek legjobban belekötöznek ebbe a múlandó világba, az lesz a főszempontunk, hogy ezt a látható világot is, benne a mi testünket is, Isten teremtette, az övé az, s ezért egyedül az Ő akaratát kell szolgálnia. Ahogy az apostol mondja egy helyen: „Akár esztek, akár isztok, akármit cselekesztek, mindent az Isten dicsőségére míveljetek." (I. Kor. 10, 31.) Ezek olyan dolgok, amelyeket minden ember cselekszik, s alóluk mi sem vonhatjuk ki magunkat. De mindent „az Isten dicsőségére fogunk mívelni."

Együtt jár a megszentelődéssel aztán természetesen az is, hogy bizonyos dolgokban láthatóan is el fognak válni az útjaink másokéitól. Erről már volt szó. Mivel azt is, amit minden más emberrel egyformán cselekszünk, mégis más lélekkel cselekszünk, ez a más lélek vissza fog tartani sok mindentől, amit a többiek megtesznek, mert őket nincs, ami visszatartsa. Egy darab úton együtt megyünk velük, de aztán jön egy határ, amelynél mi megállunk és megfordulunk, míg ők tovább mennek a maguk útján. Számunkra mértéktelenség, telhetetlenség, szaba-

dosság lesz az, aminek ők fesztelenül és korlátlanul átadhatják magukat, és visszariadunk tőle. Bűnnek fogunk tartani mindent, amiben a test kerül a léleknek fölébe, és a maga tehetetlen rabjává nyomorítja azt. Bűnnek mindent, amiben már csak a magunk énjének a kívánságait szolgálnánk, mintha az volna a mi urunk és istenünk, – az egyetlen élő, igaz Isten szolgálata helyett. És minden bűn tisztátalanság és szenny lesz előttünk, amelyet teljes erőnkkel távol tartani igyekszünk az életünkből.

Sok mindent fogunk csinálni, amit mások is, csak más lélekkel, mint ők; bizonyos dolgokat nem fogunk megtenni, amiket mások megtesznek – de ehhez még azt is hozzá kell tenni: bizonyos dolgokat meg fogunk tenni, amiket mások nem tesznek meg. Támadnak majd bennünk indítások és parancsok bizonyos szolgálatok elvégzésére, áldozatos vállalására, amelyekről nincs tudomása annak, aki nem a megszentelődés útját járja. És ezeknek az engedelmes elvégzése is hozzátartozik a megszentelődésünkhöz. Mert ha Istenéi vagyunk, akkor egészen bizonyos, hogy Ő fel akar és fel is fog használni minket az ő céljaira, – minket és mindazt, amit nekünk adott. Igénybe fogja venni képességeinket, erőinket, javainkat a maga dicsőségére úgy, ahogy arra különben semmilyen elkötelezettséget nem éreznénk. A megszentelődés azt is jelenti, hogy boldogan odaadjuk az Ő céljaira, amit így megkíván tőlünk. A világ legtermészetesebb dolgát fogjuk látni abban, hogy a szabad időnkből odaszánjuk azokat az órákat, amelyekkel kivehetjük a részünket az Ő ügyének a munkálásából, vagy az Ő parancsára mások szükségletének a szolgálatából. Örömest és szívesen odaáldozzuk a pénzünkből azt, amivel az ilyen célokhoz hozzájárulhatunk, – holott fordíthatnánk azt a pénzt a magunk kívánságainak a kielégítésére is, de hadd menjen oda, ahová Isten irányítja! És így általában megteszünk sok mindent, amit különben nem tennénk meg.

„Ez az Isten akarata: a ti szentté lételetek" – ezt olvastuk. Térjünk vissza oda, ahonnan kiindultunk: olyan dolog ez, amit Isten maga is munkál bennünk, de nekünk is munkálnunk kell. „Isten akarata" – ez éppen ilyen kettős dolgot jelent. Jelenti azt is egyfelől, hogy Isten úgy akarja a mi megszentelődésünket, hogy parancsolja és követeli, elénk szabja, és tőlünk elvárja. Rajtunk áll aztán, hogy ennek az Ő akaratának engedelmeskedjünk. Jó, hogyha sokszor így hangzik felénk ez az igazság, és komoly szavának mennydörgésével felébreszt minket rest szundikálásunkból. Meg kell vallanunk: sokszor elszunnyadunk s megfeledkezünk a megszentelődésnek erről a parancsáról! Jó, ha eszünkbe jut, és mi riadtan ráeszmélünk újra: ezért vagyunk e világon, ezért tartogat bennünket Isten napról-napra; ez az egész életünk egyetlen értelme: hogy megszentelődjünk az Isten embereivé! De az, hogy „ez az Isten akarata", – mást is jelent. Úgy is érthető és úgy is igaz, hogy Ő akarja, tehát meg is cselekszi. Amit Ő akar, azt Ő véghez is viszi. És erre is jó sokszor gondolnunk. Mert néha úgy van, hogy nagyon is igyekeztünk és megfeszítettük minden erőnket, és a végén mégsem sikerült! Az Istenéi akartunk lenni, de nagyon kevéssé tudtunk azok lenni. Őt akartuk szolgálni és dicsőíteni, – és mi lett mégis belőle? Olyan szürke, közönséges, köznapi maradt az életünk, amelyet szakadatlan istentiszteletté kellett volna átminősíteni! Nem haladunk előbbre a megszentelődésben, nem boldogulunk vele! Hát ilyenkor jusson eszünkbe, hogy ha az Isten ezt akarja, akkor voltaképpen az mégis meglesz. Neki majd lesz rá gondja, hogy meglegyen! Ő maga nem szűnik meg érte munkálkodni! Ezért a legfontosabb, amit mi a megszentelődésünk érdekében tehetünk, az, hogy alázatosan rábízzuk magunkat az Ő munkájára, és Őt kérjük állandóan: végezze el a mi megszentelődésünket Ő maga.

Így kitűnik, hogy elmondható az is, hogy a megszentelődő élet valójában nem más, mint imádkozó élet. Nem az értelemben, ahogy néha halljuk erről vagy arról az emberről a többiek nyilatkozatát: „Milyen szent ember! Mennyit imádkozik!" Nem az imádságnak ilyen külsőleg megfigyelhető mennyiségével mérhető az élet szentsége! Imádkozhat valaki kora reggeltől késő estéig, az nem teszi még okvetlenül megszentelt életű emberré. Az imádságból fakadó eredményen fordul meg a dolog. Mi haszna mutatkozik az életében az imádságainak? – ez a

kérdés. Ha alapjában véve ugyanolyan ember marad, amilyen volt, és az élete ugyanolyan, amilyen lenne imádságai nélkül is, akkor mondjuk meg: nem is volt igazában imádság az, amit csinált. Imádkozni nem magáért az imádkozásért kell, mint ahogy a testedzést sem magáért a testedzésért űzik értelmes emberek, hanem a belőle származó hasznos következményekért, azért, hogy az izmaik erősödjenek általa, betegségekkel szemben ellenállóbb legyen a szervezetük, és hasonló egyéb testi előnyökért. Az imádságnak is vannak a lélek számára ilyen áldott hatásai. És ezekre az utána következő és belőle fakadó eredményekre gondolunk, amikor azt mondjuk: az imádság által szentelődik meg az ember élete.

De végül is ki kell még emelnünk valamit, amit nem lehet eléggé hangsúlyozni: akárhol érkezünk is a Szentírásban olyan helyre, ahol a megszentelődésről van szó; milyennek akarja látni, és milyenné akarja formálni az ember életét, az ilyen szakaszoknak mindig egy a csattanója, a megszentelődésnek a lényege mindig egyben csúcsosodik ki. Mindig azt figyelhetjük meg, hogy a megszentelődés élete – a szeretetnek az élete. Nem lehet tehát sohasem igazi megszentelődés, hanem annak csak valamilyen torz utánzata az, amelyet a szeretetlenség, a rideg ítélkezés, a fölényeskedő öntetszelgés, az arisztokratikus lelki gőg jellemez. Ha ezerszer is megszentelődésnek nevezik, ez nem az! Mert a megszentelődés – hogy megint más oldalról mutassuk be – nem más, mint a mi Urunk Jézus Krisztushoz való hasonlóvá tétel. Ő ábrázoltatik ki a mi életünkben a megszentelődés által. Őtőle pedig mi sem állt távolabb, sőt, semmivel sem állt Ő élesebb ellentétben, mint azzal a nagyon istenes, nagyon kegyes farizeizmussal, amely állítólag nagyon is Istené akart lenni, valójában pedig csak a maga hiú, pöffeszkedő énjét élte ki úgynevezett szent életében.

Az igazi megszentelődés, mondtuk, a megtérésnek aprópénzre váltása. Az igazi megtérés pedig eleitől fogva az énnek a megöldöklése, a Krisztussal együtt való megfeszítése, hogy a Krisztussal együtt fel is támadva a Krisztus életét éljük. Hogy ez az élet milyen, azt Őróla magáról olvashatjuk le világosan. És az valami egészen más, mint a maga kiválóságával eltelt, és a maga lelki előkelőségében oly nagyon gyönyörködő, mások felé pedig a szeretetlenség fagyos levegőjét árasztó farizeusi élet!

Jól vigyázzunk! Mert akármilyen nagy különbség van a kettő között, mintha ég és föld távolságára volnának egymástól, a Sátán ezt a szakadékot úgy el tudja leplezni, hogy az ember sokszor észrevétlenül átsiklik az egyikből a másikba. Úgy indul el az ember, vágyakozik is Krisztus hasonlatosságára eljutni, s egyszer csak oda érkezik – maga sem tudja, hogyan? – hogy a legnagyobb szomorúságot okozza Krisztusának. Egyszer csak úgy áll ott előtte, mint azok a hajdani ellenfelei, akikkel Ő mitsem tudott csinálni. Úgy telve volt a szívük önmagukkal. Olyan gazdagok voltak lelkükben. Olyan jók és olyan szentek voltak. Ő már nem adhatott nekik semmit. Nem volt hely az életükben, ahová Ő elférhetett volna. Az igazi megszentelődés a „lelki szegények” dolga, akik mennél többet kaptak már, annál többnek a hiányát érzik még mindig; mennél előbbre jutottak, annál jobban látják: milyen nagy út van még mindig előttük. És bár hálásak Istennek mindazért, amit az Ő megszentelő kegyelméből már megtapasztaltak, mégis Pál apostollal tartanak: „amik a hátuk mögött vannak, azokat elfelejtvén” – azokkal nem sokat gondolván, azoknak gyönyörűségében el nem merülvén, – „nekidőlnek azoknak, amelyek előttük vannak”, és „célegyenest futnak az Isten elhívásának a jutalmára.” (Fil. 3,14.)

III. A hit erőpróbái

Amikor a hit erőpróbáit tesszük mai vizsgálódásunk tárgyává, hadd mutassak rá mindenekelőtt arra: milyen összefüggés van e között, és előző beszélgetéseink tárgyai között. A megtérés, láttuk, nem más, mint a hitre való eljutás. A megszentelődés pedig, mondtuk, a megtérésnek gyakorlati beváltása. Ebből tehát az következik, hogy a megszentelődés a hitben

való előbbre haladás, a hitben való növekedés és elmélyülés. Amikor a megszentelődéssel foglalkoztunk, nem világítottuk meg eléggé erről az oldaláról, mert elég dolgunk volt sok egyéb fontos igazsággal, amelyet a megszentelődésre vonatkozólag szemügyre kellett vennünk. De most utólag hadd fűzzük ezt is még hozzájuk: a megszentelődés nem más, mint a hitnek erősödése és fejlődése. Csak azt kell természetesen szem előtt tartanunk, hogy a hit, amelyről beszélünk, nem valamilyen, az emberi lélekről leválasztható dolog. A növényről leszakíthatom a virágját, és külön felmutathatom: íme, itt a virág. A hittel ezt nem lehet megtenni. A hitem nem leválasztható része az énemnek, a hit én magam vagyok, egész valómnak egy bizonyos magatartása. A hit maga a hívő lélek, és ezért a hit meg kell, hogy nyilatkozzék annak a hívő léleknek minden más megnyilvánulásában is, egész életében is. A megszentelődő élet ilyen értelemben a hívő élet, az egyre hívőbb élet, a hitében egyre jobban elmélyülő élet. Vagyis, ha a hit az Úr Jézus Krisztussal való egybekapcsolódás, akkor a megszentelődés az ebbe a kapcsolatba mindig jobban belegyökerező élet. S ha Istennek az az akarata, amint láttuk, hogy mi megszentelődjünk, akkor ez azt jelenti, hogy erre a földi életünkre nézve, ahol „nem látás által, hanem hit által" járhatunk csak, valóban beletanuljunk ebbe a „hit által való járásba". A többi aztán már az Ő dolga! Hitünk által Krisztusba kapcsolódva, a Krisztus által örökre Istenbe kapcsolódva, elnyerjük majd hitünkre érkező feleletképpen, ajándékképpen, mindazt, amit Isten nekünk szánt, mind ebben a világban, mind az eljövendőben, ahol már „látásra" változik a hit.

Ha azonban a hitben való életnek a kifejlését a Szentírás világánál vizsgáljuk – és most már közeledjünk tulajdonképpeni tárgyunkhoz, – világosan szemünkbe tűnik egy nevezetes igazság. Az t.i., hogy a hitnek ez a növekedése és elmélyülése, amely a megszentelődést jelenti, éppúgy, mint Istennek a mi életünkben végbemenő minden egyéb munkája is, nem emberi számítások szerint megy végbe, hanem azokat sokszor egyenesen csúffátéve. Nem ellenőrizhető tehát emberi módon. Mondhatjuk így is egyszerűen: nem egyenletesen megy végbe. Erre utal Jézus szava is: „Az Isten országa nem szemmel láthatólag jön el". (Luk. 17,20.) Isten nem megfigyelhető módon végzi munkáját. Nem lehet sohasem azt mondanunk: ennyi idő alatt megtettük az út felét, tehát ha megint elmúlik ugyanennyi idő, odaérkezünk az út végére. A vonat járásának lehet ilyen menetrendje. És benne ülve, óránkkal a kezünkben figyelhetjük az ablakon át a mellettünk elsuhanó kilométeroszlopokat, hogy ellenőrizzük a haladás sebességét. De az Isten országának az eljövetele, és természetének megfelelő módon az egyén lelki életében is a hitnek az előbbrehaladása, felborít minden effajta emberi számvetést. Titokzatos és kiszámíthatatlan itt minden előmenetelnek az útja. Sokszor, amikor mi megelégedetten megállapítanánk, hogy jól megy minden, egyszer csak kitűnik, hogy nagy bajok vannak! Úgy látszik, hogy szépen haladtunk, most rá kell eszmélnünk: igazában nem hogy haladtunk volna, hanem visszaestünk! Máskor meg éppen fordítva: amikor sokáig szomorkodva azt kellett megállapítanunk, hogy előbbrejutás helyett minden jel szerint visszafelé csúszunk, nagy meglepetésünkre kiderül, hogy az életünknek egyik legnyereségesebb szakaszát éltük át!

Sohasem állíthatjuk fel annak semmilyen mértékét, hogy mennyire vitt már a haladásunk. Emberi szem azt nem ellenőrizheti. Így járja voltaképpen a természet is a maga útját: ugrásokkal halad előre nagyon sokszor. Most is, mintha hiába múlnának a napok és a hetek, semmilyen jel nem mutatja, hogy már alaposan benne vagyunk a tavaszi időben. A fák és a bokrok fittyet hánynak a naptár előírásainak! És mégis bizonyos, hogy ha egyszer kisüt a májusi nap melege, a természet utoléri magát, mert napok alatt végbemehet az a kitavaszodása, ami máskor heteket vett igénybe. Készül már most is állandóan a kivirágzása. Csak előlünk elrejtett módon. Azután majd egyszerre kirobban, amikor eljött az ideje. A hitnek az életében is vannak ilyen veszteglések és aztán előreszökkenések. Sokáig rejtve megy végbe az erők felgyülemlése. Semmi sem látszik belőle. Kopár és puszta a szemünk előtt minden, mint

amilyen ennek a későre elnyúlt télnek idején a tájnak képe. Aztán, talán amikor a legkevésbé várnánk, kicsattannak a felgyülemlett erők, s a hitünk egyszerre olyan erővel nyilatkozik meg, amilyet azelőtt fel sem tételeztünk volna róla.

Világosan kitűnik a Szentírásból – és ezzel akarunk éppen foglalkozni most – hogy a hitnek az ilyen nevezetes megnövekedéseit és előbbrejutásait, amelyekért – valahányszor megkapjuk, – mindig nagy hálát érzünk Isten iránt, sokszor a nagy próbatételeknek köszönhetjük, amelyeknek Isten kitesz bennünket. Olyan helyzetek állnak elő, amelyekben még nehezebb megmaradnunk a hitben, mint máskor. És ha a próbát megálljuk, akkor aztán egyszerre, szinte pillanatok alatt olyan nagyot nő a hitünk, mint máskor esztendők alatt sem. Ennek a megvilágítására nem is kell a Bibliából innen-onnan sok helyet felolvasnunk, mert van benne egy történet, amelyben a hitnek különböző ilyen erőpróbái szinte felsorakoznak a szemünk előtt. Nem mondom, hogy mindent megtalálunk ebben a történetben, ami most érdekelhet bennünket. Jó is lesz, ha majd kiegészítjük a benne találtakat eggyel-mással egyebünnen. De mindenekelőtt fordítsuk figyelmünket e felé a történet felé. A kananeus asszonyról szól, akinek leányát Jézus meggyógyította, amint ezt a Máté evangéliuma is elmondja 15. részének 21-28. verseiben.

„És elmenvén onnan Jézus" – így kezdődik a történet – „Tírus és Sidon vidékeire tére." Úgy látszik, Ő maga is elfáradt működésének nap-nap utáni terhei alatt, és egy időre szükségét érezte a pihenésnek; tanítványaira nézve is kívánatosnak tartotta, hogy néhány napra szakadjanak ki a megszokott élet mozgalmasságából, és csendesedjenek el lélekben az Ő társaságában, senkitől sem zavartatva. Elvonul hát velük a szomszédos országnak, Szirofőniciának a területére. Ott senki nem ismeri Őt, s ott nem fogják megrohanni annyi kéréssel, mint odahaza nap mint nap. Megpihenhet majd kissé, és új erőt gyűjthet a további munkára. De a híre, úgy látszik, oda is utána terjedt, vagy talán már meg is előzte Őt ott. Voltak, akik felismerték Őt. Márk evangéliuma így mondja ezt el: „nem akarta, hogy valaki észrevegye, de nem titkolhatta el magát." (Márk 7-25.) (Ezt jó megjegyeznünk mellesleg. Jézusnak mindig lehetetlen titokban maradnia. Ahol megjelenik, ott mindig észreveszik azt az emberek, ha senki nem harsonázza is a hírét!) Így fülébe jutott a híre annak a szegény, megpróbált asszonynak is, akiről a történet szól. „És ímé, egy kananeus asszony" – vagyis egy az ott lakó nép leányai közül, – „jövén ki abból a tartományból, kiáltott neki: Uram, Dávidnak fia, könyörülj rajtam! Az én leányom az ördögtől gonoszul gyötörtetik." Ki tudja, honnan és mikor hallott először Jézusról? Meglehet, hogy azóta, amióta leánya az ördöngős megszállottság állapotába jutott, sokan emlegették előtte: van valaki, aki az ilyen szerencsétleneknek vissza tudja adni lelki szabadságát, tisztaságát és épségét, csak az a baj, hogy nagyon messze van, sem onnan a beteghez elhívni, sem a betegeket hozzávinni nem lehet. Annyi bizonyos, hogy az asszony lelkében egyszer valahogyan megszületett a hit: Jézus tudna segíteni az Ő leánya nyomorúságán. S hogy most azt hallotta: itt van a környéken ez a csodálatos gyógyító Mester, teljessé lett a hite azzal a bizonyossággal, hogy nemcsak tudna, hanem fog is segíteni az ő bajukon. Talán elindult kinyomozni, hol is található meg Jézus az Ő rejtőzködése napjaiban. Talán lesben állt olyan utakon, amelyeken biztosra vehette Jézusnak az elmenését. És egyszer csakugyan elérte, amire vágyakozott. Jézus ott ment el tanítványaival előtte. Mihelyt ráismert, azonnal megragadta a várva-várt alkalmat: utána sietett, és már messziről kiáltotta feléje a maga panaszos, de bízó kérését: „Uram, Dávidnak fia, könyörülj rajtam!"

És ekkor történt meg vele az, amit mindjárt a hit egyik nehéz próbájaként vehetünk szemügyre: kiáltozására nem érkezett válasz. „Ő pedig egy szót sem felelt neki" – ezt olvassuk Jézusról. Ment tovább a maga útján, mintha mit sem hallana, vagy amit hall is, nem tartozna rá. Hogy ez a hitnek milyen próbáját jelenti, azt akkor látjuk világosan, ha meggondoljuk: mit jelent a hit számára az isteni felelet. Mert hiszen Isten szokott felelni nekünk a mi hitünkre. Várunk sokszor valamit Istentől, és meg is kapjuk. Nemcsak előre tekintve lehet a hitünknek

bizonyossága olyan dolgok felől, amelyeket el fog nyerni, hanem visszatekintve is be tud számolni már elnyert áldásokról. Vannak minden hívőnek hittapasztalatai, amelyekben hitének az igazolását szemlélheti. Ez az Isten kegyelmének rendszerint alkalmazott módszere a hitnek növekedésére: az által, hogy a hitünk beválik, bíztat és serkent még nagyobb hitre. Ne legyen félreértés: nem azt jelenti ez, hogy hitünk valaha is a hittapasztalatainkra épülhet fel, mint fundamentumára. Hiszen akkor nem Istenben hinnénk, hanem hinnénk egyszerűen a tapasztalatainknak. S ez annyira különböző két dolog, hogy az utóbbi már meg sem érdemelné a „hit" nevet. Előbb-utóbb meg is betegszik és el is hanyatlik az a keresztyén élet, amelyik ilyen túlzott jelentőséget tulajdonít a maga hittapasztalatainak, és azokra akar támaszkodni, mintha azokban bírhatná alapját. Az idő múlik, s az ilyen tapasztalatok, a legnagyszerűbbek is, egyre nagyobb távolságba sodródnak tőlünk. Emlékük egyre halványabban néz reánk a múltból. S egy szép napon az egész már úgy tűnik csak fel előttünk, mint valami szép álom, amelyet valamikor átéltünk. Hogyan támaszkodhatunk akkor már rá? A Sátánnak olyan könnyű akkor elhitetnie velünk, hogy illúzió volt az egész, autoszuggesztio ejtett hatalmába. Jól esett valamit elhitetnünk magunkkal, és azért valóságként éltük át. Akkor komoly tapasztalásnak véltük ezt, de hol vagyunk már attól? Vajmi ingoványos, megbízhatatlan talaj a hittapasztalat akkor, ha rá akarnánk építeni! Hitünknek alapja mindig csak egy lehet: az Istennek ígérete. Azért bízunk benne, mert erre Ő maga bíztat, mert Jézus Krisztusban Ő maga úgy jelentette ki magát, mint aki a mi Istenünk akar lenni. Addig hit a hit, amíg nem más, mint lelkünknek ebbe az isteni kijelentésbe való belefogódzása. De milyen nagy segítség éppen ebben a hittapasztalat! Hogy ösztönözhet az bennünket arra, hogy mindig újabb bizalommal támaszkodjunk Isten ígéreteire, ha már előző alkalmakkor megtermettek az ilyen bizodalmunknak a tagadhatatlan gyümölcsei! Mennyivel könnyebb újra, még nagyobb várakozásokkal feltekintenie Istenhez annak, aki visszatekintve is megállapíthatja, hogy nem hiábavaló Isten ígéreteiben bíznia!

Ha a hitnek növekedésében ilyen nagy szerepet játszik az isteni felelet elnyerése, akkor megértjük, milyen próbatétele a hitnek az, amikor nem jön rá felelet. Mert néha elmaradnak a hittapasztalatok. Mi teljes bizalommal fordulunk kéréseinkkel Istenhez, és mintha csak a levegőbe hangzanék el a szavunk. Ott maradunk felelet nélkül, és már-már felmerül bennünk a kérdés: érdemes-e hát? – van-e ennek értelme? Ilyen próbáknak minden hívő ember ki van téve. Ezekben kell megtanulnunk, hogy Istenben hinni nem azt jelenti: Istennel rendelkezni. Nem úgy vagyunk mi Ővele, hogy csak egyet kell szólnunk, s mint a vendéglőben a figyelmes pincér, azonnal jön az Isten, hogy kiszolgáljon minket. Istenben hinni nem olyasvalami, mint amikor egy automatába bedobjuk a pénzünket, aztán megnyomunk egy gombot, és a kívánt portéka mindjárt kihull a nyíláson. Nem mi vagyunk az urak, hogy Isten forgolódjék körülöttünk, hanem Ő a felséges Úr, akinek jogában áll minket meg is várakoztatni. Ha Ő úgy akarja, nem felel mindjárt a mi szavunkra, hanem talán jó sokáig hallgatásba burkolózik. A hitünk engedelmessége van ilyenkor próbára téve. Ki kell tűnnie: vajon nem követelőző-e a hitünk? Nem az elkényeztetett kisgyermek lelkülete él-e bennünk, aki azt veszi természetesnek, ha az egész ház körülötte forog, és aki felségsértésnek veszi és felháborodik rajta, ha kívánságára nem ugrik mindenki azt teljesíteni? Úgy hiszünk-e Istenben, hogy magunkat Őneki alárendeljük? Úgy bízzuk-e rá magunkat, hogy csakugyan az Ő akaratát ismerjük el mindenben a legjobbnak? Így hiszünk-e Őbenne, amikor az életünk külső folyásának a kérdései merülnek fel? Amikor azt kérjük tőle: vegye le vállunkról valamilyen szenvedésnek a terhét, vagy oldjon meg számunkra valamilyen tűrhetetlenné vált bonyodalmas helyzetet, – elbírjuk-e azt, hogy Ő megvárakoztat a felelettel? S ugyanígy, amikor a lelki életünknek a szükségeit tárjuk elé és kérjük tőle az erőt, hogy le tudjuk győzni a kísértéseinket; a vigasztalást, hogy békességgel tudjuk elviselni fájdalmainkat, – rá tudjuk-e hagyni alázatosan Istenre, hogy Ő akkor feleljen, amikor Ő jónak látja, addig pedig mi majd várunk?

A kananeus asszony ezt a próbát jól kiállta. Más az ő helyében talán így szólt volna magában, vagy talán fennhangon is így beszélt volna: „Hát hiába kiáltozom én itt? Akkor nyilván csalódtam hitemben! Levonom a keserű konzekvenciát belőle. Én azt hittem, hogy irgalmas szívű segítség az, aki itt jár köztünk. Most hazamegyek, és elmondom mindenkinek, hogy érzéketlen, szívtelen volt hozzám.” De a kananeus asszony nem így gondolkozott. Megmaradt azon az állásponton, amelyen volt. Tovább is hitt abban, hogy Jézus közelében adva van az ő bajára a segítség. S az Ő hallgatásától mit sem zavartatva magát, tovább is kiáltozott utána.

Jézus tanítványai már meg is sokallották a kiáltozását: „És az Ő tanítványai hozzá menvén kérték Őt, mondván: bocsásd el őt, mert utánunk kiált.” Már nekik is különösnek tűnt fel Jézus hallgatása. A helyzet kezdett kínossá válni. Legalább egy pár jó szót szólna hozzá feleletül, és ezzel lecsendesítené, elhallgattatná! Erre a kívánságukra Jézus csakugyan megszólal és mond valamit, amivel az asszony hitét egy második, még nehezebb próbának teszi ki. Nem az asszonyhoz szól ugyan még most sem, hanem tanítványaihoz intézi szavait, de hallhatta jól az asszony is. „Ő pedig felelvén, mondta: Nem küldettem, csak az Izráel házának elveszett juhaihoz.” Ami azt jelentette más szóval: „Jól tudhatjátok, hogy én földi életem munkás esztendeit nem akarom más népek között járva-kelve eltölteni. Majd eljön az ideje annak, hogy az én Evangéliumom minden népnek hirdettessék, s az én követeim minden országot bejárjanak. Az én dolgom ezek alatt a rövid évek alatt csak a magam nemzetére korlátozódik. Ott van kijelölve az én misszióm. Ott hirdetem az Evangéliumot. Ott gyógyítom a betegeket. Ott űzöm ki az ördögöket. Néhány pihenő napra eljöttem ennek az idegen népnek a körébe. De a szolgálatomat itt folytatni, ennek a könyörgő asszonynak az ügyét is elintézni – kívül esik az én munkám megszabott határain.” Rövidre fogva azt jelentette ez, hogy az asszonynak meg kell értenie: kérése el van utasítva!

Ez a hitnek egy másik, s az előbb tárgyaltnál csakugyan még nehezebb próbája! Isten néha nemcsak hogy hallgatásba burkolózik, és nemhogy adós marad a várt felelettel. Felel nekünk, de nem úgy, ahogy mi vártuk. Nem igent mond a mi kéréseinkre, hanem elutasít bennünket. Megtagadja tőlünk azt, amit tőle vártunk. Ilyenkor még jobban próbára van téve a hit. Éspedig ugyanazon a ponton: az engedelmesség dolgában. Az a kérdés ilyenkor: el tudjuk-e fogadni alázatosan az Isten tagadó válaszát is? Nincs senki, aki a hitnek útján csak valamekkora távolságot is megjárt volna már úgy, hogy ebben a próbatételben ne lett volna még része! Néha vannak ugyan Istennek olyan tagadó válaszai, amelyek nem vágnak az elevenünkbe. Megtagadta tőlünk ezt, vagy amazt: tudomásul vesszük, és megyünk tovább az utunkon. De vannak olyan tagadó válaszai, amelyeket rettenetesen nehéz elviselni. Gondoljunk pl. Pál apostolnak arra a megpróbáltatására, amelyről a II. Korintusi levelében tesz olyan megkapó vallomást. Valamilyen súlyos testi baj nehezedett rá. Könyörgött az Istenhez: vegye azt el tőle. Éspedig olyan forró imádságban kérte ezt, hogy még évek múltán is jól emlékszik rá: háromszor volt ezért nagy tusakodása az Istennel. A válasz, amelyet kapott, nagyon gyengéd és kíméletes formába volt öltöztetve. Mintha a keze simogatásával kísérte volna Isten. Így hangzott: „Elég neked az én kegyelmem...” De alapjában véve tagadó válasz volt. Meg kellett értenie belőle, hogy Isten elutasította ezt a kérését: nem veszi el „testéből a tövist”: hordoznia kell azt tovább is, talán az élete végéig is. (II. Kor. 12, 7-9-)

Pál apostol kiállta ezt a próbát. Kiállta a kananeus asszony is. Mert noha világosan hallotta a Jézus szavaiból kicsendülő elutasítást, mégsem fordult sarkon még erre sem. Úgy, ahogy elindult feléje, ment utána tovább, míg utol nem érte, és elébe nem került. „Az asszony pedig odaérvén, leborult előtte, mondván: Uram, légy segítségül nekem!” Mintha közben mi sem történt volna! Nem zavartatta magát még a tagadó válasz által sem. A végén ki is tűnt, hogy Jézus tagadó válasza látszólagos volt csupán, s az asszonynak ez a szívós kitartása igazolást nyert. Pál apostol is azért újította meg kérését másodízben is, majd harmadízben is, mert ő is úgy vélhette, hogy az a tagadó válasz, amelyet kapott, nem az utolsó szava Istennek. Sokszor

csakugyan úgy is van, hogy ha Isten nemet mond is először, sőt ismételten is, ha csak kitartunk hitünkben, bizakodásunkban, könyörgésünkben, végül mégis megadja, amit kértünk. De sokszor végül is érvényben marad, és véglegesnek bizonyul az Ő tagadó válasza. Akár így történik, akár úgy, mindenképpen nagyon komoly próbára van téve a hitünk. S ha bírjuk és álljuk ezt a próbát, a végén mindig hálát adhatunk érte Istennek, mert erősebbé s mélyebbé lett általa a hitünk. Pál apostol is a végleges tagadó válasz ellenére is a hálaadás és öröm hangján végzi az erről szóló vallomását: „Amikor erőtelen vagyok, akkor vagyok erős!" (II. Kor. 12,10.)

De még hátra volt a kananeus asszony hitének a legsúlyosabb próbája. Amikor Jézus elé odaborulva megismétli kérését, nemcsak újabb elutasításban részesül, hanem olyan formában történik ez, hogy mi is meghökkenve kérdezzük: hogyan mondhat Jézus ilyet? „Ő pedig felelvén, mondta: nem jó a fiak kenyerét elvenni, és az ebeknek vetni." Az imént már megmondta, hogy munkásságát az Izráel népének tartja fent, és földi élete napjaiban nem terjesztheti ki szolgálatát más népekre. Most ugyanezt megismétli, de olyan szavakban, mintha ezt az elhatárolást a zsidó nép uralkodó szellemében tenné. Mintha azért korlátozná működését, mert az valamilyen magasabbrendű nép, s vele szemben a többi nép alacsonyabbrendű, megvetendő lényekből állna. Ez volt a zsidók általános felfogása: ők a „fiak" az Isten házánál, más népek csak „ebek". Mintha Jézus is magáévá tenné ezt a felfogást! A szegény asszony számára, átérezhetjük, milyen lealázó és sértő lehetett ez a válasz! Íme, a hit legsúlyosabb próbájának a hű képe! Vannak esetek, amikor hívő reménykedésünkkel Istenhez fordulunk, s Ő nemcsak hogy hallgat; nem is csak hogy nemet mond; hanem egyenesen ránk támad, összetör és megsebez! Ahelyett, hogy levenné vállunkról a terhet, a nyakunkba zúdít még egy újabbat is! Ahelyett, hogy kiemelne a mocsárból, amelyben vergődünk, még mélyebbre taszít benne! Nemhogy nem válik be a hitünk, hanem egyenesen visszájára fordul. Mintha jobban jártunk volna, ha el sem kezdjük az Istennel való dolgunkat! A Sátánról meg van írva a Szentírásban, hogy néha „a világosság angyalának" álcázva lép elénk. Mintha ugyanilyen módon az Isten viszont magára öltené a kegyetlenségnek, a rosszindulatnak az álarcát, és egyenesen abban találná kedvét, hogy meggyötörjön bennünket!

Vannak a hitnek ilyen tüzes próbatételei. De ezekből is megerősödve és győzelmesen kerülhet ki! Gondoljunk a Jákób éjszakai tusájára azzal az Ismeretlennel, aki a Jabbók révénél útját állta és megtámadta. Isten volt az, aki – úgy látszott, – az életére tört éppen akkor, amikor végre vágyai beteljesedésének a küszöbére érkezett: hazatérhetett az ifjúkorában elvesztett otthon tájaira. Ő sem adta meg magát: „Nem bocsátlak el téged, míg meg nem áldasz engem." (I. Móz. 32,26.) És a látszat szerint veszedelmes ellenség végül csakugyan az áldások Istenének bizonyult. Így győzött keserves próbájában a kananeus asszony is. Mondhatta volna: „Uram, ha ilyen megvetés hangján beszélsz velem, akkor sajnálom, hogy eddig is fárasztottalak; sajnálom, hogy valaha is a legkisebb reménység is ébredt bennem irántad." De nem ezt mondta. „Az pedig mondta: Úgy van, Uram, de hiszen az ebek is esznek a morzsalékokból, amik az ő uruknak asztaláról aláhullanak." Mintha azt mondaná ezzel: Uram, ám legyen igazad! Tegyük fel, hogy mi csakugyan annyira hátrább valók vagyunk a te népedbelieknél, mint az ebek, a ház gyermekeinél. Igazad lehet azért abban, hogy a te munkásságod szabálya az, hogy csak a magad népét részesítheted annak jótéteményeiben. De kivételt akkor is tehetsz e szabály alól! Morzsák az asztal bőségéből azért hullhatnak néha nekünk is! Egyszer tehetsz azért csodát egy más népből való, megkínzott szívű édesanya kérésére is!

Az asszonynak ezt a minden próbatételnek fölébe kerülő, sőt minden próba küzdelméből csak egyre erősebben kikerülő hitét látva, Jézus végre kimondja a várva-várt szót: „Ekkor felelvén Jézus, mondta neki: Oh, asszony! Nagy a te hited! Legyen neked a te akaratod szerint! És meggyógyult az ő lánya attól a pillanattól fogva." Kitűnik a történet végén, hogy csakugyan próbatétel volt minden, amin az asszonynak át kellett esnie, míg végre elnyerte kérését. Arra

való volt minden, hogy hitének diadalmas ereje napfényre jöjjön. Ezek nélkül a próbák nélkül nem derült volna ki, milyen nagy az ő hite. Sőt nem is lett volna olyan nagy, mint amilyenné éppen a próbák terhe alatt nőtt meg!

Ha most már ezt az egész történetet, a próbatételeknek ez egymást követő sorozatát szem előtt tartjuk, el egészen a történet boldog végéig, és ha eszünkbe vesszük, hogy ez csak példája annak, ami – ilyen vagy olyan formában – minden hívőnek az életében lejátszódik, akkor megértjük azt, amit a Jakab levelének mindjárt a legelején olvasunk: „Teljes örömnek tartsátok, atyámfiai, amikor különféle kísértésekbe (vagyis próbatételekbe) estek, tudván, hogy a ti hiteteknek megpróbáltatása kitartást szerez. A kitartásban pedig tökéletes cselekedet legyen...” (Jak. 1, 2-4.) Amikor először éri hitünket komoly próba, érthetetlennek tűnik fel ez a felszólítás. Hogyan „tartsuk teljes örömnek” azt, hogy ilyen keserű tapasztalatokat kell megízlelnünk! Sőt, amikor újra meg újra hasonló helyzetekben vagyunk, amíg bennük vagyunk, nehéz igazat adnunk ennek a bíztatásnak, és valami nagy boldogságnak tartanunk hitünk próbatételeit. De lassanként, amint egyik próbát a másik után kiálltuk, rájövünk: milyen igaz beszéd ez. Kivilláglik előttünk: milyen áldott iskolába fog és milyen nagy jót tesz velünk Isten, amikor fájdalmas próbákon vezet át. Valahányszor hallgatásba rejtőzik el előlünk, vagy elutasítja kéréseinket, vagy ellenségünknek mutatja magát, Isten mindig a hitben való „kitartásban” gyakorol csak bennünket, és ennek végül mindig valamilyen felséges győzelem a jutalma. Ha ezt megtanulta valaki, akkor már a próbák terhe alatt is tud örülni a rá váró, végül majd napfényre jövendő, mindenért kárpótlást nyújtó ajándéknak. És ebből merítheti a serkentést további állhatatosságra: hinni tovább, és hinni mindvégig! Csak nem abbahagyni, és a próba vége előtt letörni! Ne legyen félmunka a kitartás, hanem legyen benne „tökéletes cselekedet”!

Talán ismert történet, de hadd mondjam el. Egy természettudósról szól, aki a lepkék életét tanulmányozta. A lepkének a bábból való kikelését figyelve, valósággal meghatotta őt az a rettenetes küzdelem, amelyet a szegény állatnak ki kell fejtenie, amíg a gubóján támadt repedés résén átpréseli magát, és kiszabadul a napfényre. Egyszer megszánva egy ilyen állatot, elhatározta, hogy segítségére siet. Éles késével felnyitotta gubóját, hadd jöhessen elő kényelmesen. Elő is jött a lepke, ki is tárta szárnyait. De az bizony nem volt olyan lepke, amilyennek lennie kellett volna! Akkor jött rá a tudós, hogy az a küzdés és vergődés, amelyen át szoktak esni ilyenkor a lepkék, nem hiábavaló dolog, mert miközben átesnek a gubó résén való kiszabadulás nagy erőlködésén, akkor préselődnek bele a szárnyaikba testüknek azok a nedvei, amelyek szárnyaikat olyan szép tarka színekre festik. Az a mesterséges beavatkozással kényelmesen napfényre segített lepke színtelen, szürke teremtés maradt! Amikor Isten minket úgy megszorongat és megkínoz hitünknek próbatételeivel, akkor festi meg hitünknek szárnyait, akkor végzi el rajtunk életszépítő, életgazdagító munkájának mesterművét. Amikor úgy látszanék, hogy levette rólunk kezét és elfordult tőlünk, valójában éppen akkor vett kezébe a legkomolyabban. Csakugyan „teljes örömnek tarthatjuk”, amikor Isten így munkába vesz, még ha nagyon fáj is közben a próbát elszenvednünk!

De vannak a hitnek másfajta próbatételei is, mint amilyenekről eddig szó volt. Amikor nem mi várunk valamit Istentől, hanem Isten vár tőlünk valamit. Amikor Ő szab elénk feladatokat, és Ő bíz reánk küzdelmeket. Hányszor teszi ezt úgy, hogy mi visszariadunk és megrettenünk! Úgy érezzük: nem nekünk való ez, messze meghaladja a mi erőnket! És készek vagyunk gyáván meghátrálni. Ilyenkor is próbára vagyunk téve: van-e bennünk igazi hit? A Zsidókhoz írt levélben azt olvassuk, hogy a hit és a meghátrálás egymást kizáró ellentétek. „Mi nem vagyunk a meghátrálás emberei, hanem a hitéi.” (Zsid. 10,38-39.) Az igazi hitnek mindig ez a jelszava: „Előre!” – akármilyen nagy feladatokkal, akármilyen nagy nehézségekkel találkozik is szembe!

A János evangéliuma is elmondja azt a történetet, amelyet megtalálunk a három másik evangélistánál is: az ötezer ember csodás megvendégeléséről szólót. De van az elbeszélésében egy mozzanat, amelyet csak nála találunk feljegyezve, s amelyre most érdemes ráirányítanunk a figyelmünket. Amikor Jézus meglepi tanítványait azzal a felszólítással, hogy lássák el ők élelemmel a nagy sokaságot, azt olvassuk itt: „Ezt pedig azért mondta, hogy próbára tegye őket." Hozzáteszi még az evangélista ezt is: „Mert Ő maga tudta, mit akar cselekedni." (Ján. 6,6.) Próba alá vet Isten minket mindig, amikor ilyen nagy feladatok gondját helyezi a lelkünkre. Megláttatja velünk az éhező sokaságot, az emberek életében megelégíttetésért kiáltó nagy szükségeket, és azt mondja nekünk: ezen nektek kell segítenetek; rátok bízom, lássatok hozzá és oldjátok meg ezt a feladatot! Mi ilyenkor elkezdjük számolgatni: mennyi telik tőlünk, milyen erőkkel rendelkezünk? És nagyon hamar panaszra nyílik a szánk. Valamink van ugyan – öt kenyerecske, két halacska, – de mi az ekkora tömegnek? Próbára tette Jézus akkor a tanítványait, és ilyen helyzetekben mi is próbára vagyunk téve: vajon hiszünk-e Őbenne, aki – akármilyen kevés a mi erőnk, – meg tudja azt sokasítani? Vajon hiszünk-e abban, hogy ha Ő parancsol valamit, akármilyen lehetetlennek látszik is az, lehetségessé fog válni?

Hányszor szégyent vallottak az Ő tanítványai, azok az elsők is, a későbbiek is mind végig, az ilyen próbatételekben! Így történt abban az esetben is, amelyet a Máté evangéliuma 17. részében találunk feljegyezve. (14-21.v.) Jézus három legkedvesebb tanítványával fent volt a megdicsőülés hegyén. Azalatt egy apa elhozta kórságos fiát, hogy az Jézusnál elnyerje gyógyulását. Amikor Jézust nem találta ott, csak a visszamaradt tanítványokat, hozzájuk fordult kérésével. Feltételezte róluk, hogy az a gyógyító hatalom, amely Jézusból áradt, bennük is meg kell, hogy legyen, általuk is tovább kell, hogy áradjon. De nem tudtak a fián segíteni. Megoldhatatlan feladat volt ez számukra. Maguk is érezték, hogy ez valahogy nincsen rendjén, s amikor Jézus visszaérkezett körükbe, és meggyógyította a beteg fiút, megkérdezik Őt: „mi miért nem tudtuk meggyógyítani? „Jézus pedig mondta nekik: a ti hitetlenségetek miatt. Mert bizony mondom nektek: ha akkora hitetek volna, mint a mustármag, azt mondanátok ennek a hegynek: menj innen amoda, és elmenne; és semmi sem volna lehetetlen nektek." A hitük volt próbára téve, és nem állta meg a próbát!

Ha próbatételekről van szó, azt hiszem, mindnyájan az amolyan fajta próbatételre gondolunk, amikor mi várunk valamit Istentől, és az késik, vagy elmarad, vagy helyette valami más jön, amit nagyon nehéz elviselni. De jó megjegyeznünk, hogy akkor is próbára van téve a hitünk, amikor Isten vár tőlünk valamit! Voltaképpen mindennap próbára vagyunk így téve. Mindennap vannak előttünk feladatok, amelyeket Isten ránk bízott. És minél nagyobbak ezek a feladatok, minél inkább felülhaladják a mi erőnket, annál inkább arra valók, hogy növeljék hitünket; hogy arra kényszerítsenek bennünket, hogy elfogadjuk és felhasználjuk hittel az Isten erejét, amely kipótolhatja a mi gyengeségünket. Ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel! – mondta a régi vitézi példaszó. Ha kevés az erőd, toldd meg hívő imádsággal! – ez kell, hogy legyen a mi mindennapi jelszavunk.

Boldogok vagyunk, ha nemcsak az elénk tornyosuló feladatokat, nemcsak a sok elvégzendő munkát és megelégítésre váró sok szükséget vesszük észre, hanem a mindebben rejlő és felénk hangzó kihívást is. „Nos, hadd lássuk, csak a magatok erején jöttök-e? Akkor nem is igen érdemes jönnötök! Nem is igen fogtok akkor jönni, hanem meg fogtok hátrálni! Jöttök-e az élő Istennek, a Mindenhatónak az erejével, tudván azt, hogy mindenek lehetségesek a hívőknek?" Csodálatosan megnő a hite az ilyen próbákban annak, aki meri a hitét használni, és általa erején felül való dolgokat is véghez vinni!

***

Jézus „istensége”?

„Ha Jézus Krisztus ember, és semmi más, csak ember, akkor esküszöm, ezt az embert követem árkon-bokron át. Ha Jézus Krisztus Isten, akkor Ő legyen egyetlen Istenem égen és földön.” Ezekben a szavakban, vagy legalább is ilyesféle szavakban fejezte ki egyszer valaki állásfoglalását Jézus Krisztussal szemben. És igaza volt. Biztos, hogy eltalálta vele magának Jézus Krisztusnak a szellemét. Kétségtelen, hogy így állítaná fel, – nem, így állította fel – Ő maga is a ranglétrát: elsőrendű kérdés az, hogy valaki szereti-e Őt, megérezte-e személyiségének, céljainak, eszményeinek bűvös vonzóerejét és elindult-e utána, hogy örökre egy utat járjon Ővele; és ezzel szemben nem is tudjuk hányadrangú kérdés az, hogy valaki milyen definícióba foglalja bele azt, hogy kit és mit talált Jézus Krisztusban.

De azért vigyázzunk: ne vessük meg a definíciókat se. Ne állítsuk egymással ellentétbe ezt a két dolgot: a Jézus valóságos, gyakorlati követését, és a Jézusról szóló átgondolt vallástételt. Vannak esetek, de csak abnormis esetek, amikor ez a két dolog ellenlábasa egymásnak, és fordított arányban áll egymással. Jézus maga is megrajzolta már előre azoknak típusát, akik hangosan vallják: „Uram! Uram!” – csak azért, hogy ezzel elleplezzék az életüknek Jézustól való idegenségét, – azt, hogy nem azonosították magukat vele az isteni akarat cselekvésében. De az egészséges állapot mégis csak az, hogy egyenes arány áll fenn. Vagyis minél lelkesebb készséggel veti bele magát az ember Jézus Krisztusnak élésébe, annál izgatóbb és halasztathatatlanabb feladat számára az, hogy öntudatosan számot is adjon magának és mindenkinek arról, hogy kicsoda hát az a Jézus Krisztus, akinek hatalma alá jutott?

Jézus maga is felvetette ezt a kérdést első követőinek körében: „Kinek mondotok ti engem?” És azóta is az elmúlt évszázadok folyamán a keresztyénségnek egyik legjellegzetesebb életnyilvánulása volt mindig a Jézus személyiségének meghatározása dolgában való állásfoglalás. Jézus kérdésére Péter akkor azt válaszolta: „Te vagy Krisztus, az élő Istennek Fia.” És azóta központi „dogmája” – ne ijedjünk meg ettől a szótól, azt jelenti: egyetemes érvényre emelt bizonyságtétele – lett a keresztyén egyháznak a Jézus istensége.

Előbb vagy utóbb mindenkinek állást kell foglalnia ebben a kérdésben, aki foglalkozik a keresztyén hit és élet igazságaival és értékeivel. Szinte arról lehet felismerni egyesek életében csakúgy, mint korszakokéban a keresztyénség komoly virágzását, hogy milyen figyelemben részesítik ezt a kérdést.

Ma újra úgyszólván minden gondolkozó embernek problémájává lett ez a régi keresztyén dogma. Hangos, vagy a lélek mélyén lappangó, de annál elkeseredettebb vita zajlik e körül a kérdés körül mindenfele. Hátha segítségére lehetünk ezzel a néhány sorral egy-egy a vita harcaiba belekerült, tájékozatlan, vagy ingadozó barátunknak?

A vitába magába nem akarunk beleelegyedni. Nem akarjuk „bizonyítani” Jézus „istenségét”, – sem nem akarjuk cáfolni az ellene elhangzó érveket. Ez is nagyon hasznos és érdekes munka volna. De úgy látjuk, hogy van ennél egy előbbre való és ezért sürgősebb feladat, amivel segítségére lehetünk sokaknak. Mert nem úgy áll-e a dolog, hogy pro és kontra folyik sokszor az ellenvélemények tusája a Jézus „istenségéről” anélkül, hogy a vitázó emberek világosan tudnák, hogy miről is van voltaképpen szó? Pedig, amíg a célpont nincs tisztán kijelölve, kárbaveszett minden lövöldözés. Csak akkor válhat értelmes munkává annak vitatása, hogy igazuk van-e, vagy nincs azoknak, akik évezredeken át vallották Jézus „istenségét”, ha előbb kiderítjük, hogy mit is értettek alatta. Sok meddő, irreleváns okoskodást megtakaríthatunk, és otromba akadályok elhárításával nyitott utat készíthetünk sokak számára

az öntudatos állásfoglalás felé, ha most nem az **igazságát**, hanem az **értelmét** igyekszünk feltüntetni ennek az ősi keresztyén hitvallásnak.

*

Fogjunk hozzá először negative ehhez a munkához. Azért is, mert mindig előnyös módja a világos ítéletnek az elimináció, a helytelen ítéleteknek a kiselejtezése. De még inkább azért, mert ekörül a kérdés körül csakugyan rengeteg kárt okoz néhány széltében elterjedt félreértés.

Sokan, amikor Jézus „istenségéről" van szó, azt hiszik, hogy ez Jézus tanításának tekintélyszerű megalapozását jelenti. Ilyesféleképpen: mert Jézus Isten volt, azért igaz, vagy azért kell, hogy igaz legyen minden, amit hirdetett. Nem éred fel ésszel tanításának igazságát? Vannak kétségeid aziránt, hogy szavaiban valóban az emberélet és a világrend változhatatlan alapelvei tárulnak fel? Hát akkor is el kell hinned, mert nem emberrel állsz szemben, aki tévedhetett, hanem Istennel, akinek nem lehet ellene mondani. Mintha revolvert szegeznének neki az emberi észnek, s úgy kényszerítenék, hogy ejtse el ellenállásának és védekezésének fegyvereit és adja meg magát kényre-kedvre.

Nagyon természetes, hogy ez a logikai terrorizmus csak annál erősebb ellenhatást vált ki, és az embereknek egyszerűen nem kell ilyen Isten-Jézus. De elég egy futó pillantás az Evangéliumok lapjain végig, és mindenki meggyőződhet róla: ott nincs szó ilyen Jézusról. Az a Mester, akit ott megfigyelhetünk, nem így tanított. „Istenségének" állítását Ő nem tette logikai alapjává annak, amit az embereknek hirdetett. Semminek az „elhívését" sem követelte ilyen érveléssel. Érveit az élet mindenki által megfigyelhető tényeiből merítette. Vagy pedig arra támaszkodott, hogy egy-egy igazság, amit feltár hallgatói előtt, önnön nyilvánvaló erejénél fogva meggyőzi azokat, akiknek „van fülük a hallásra". Hogy mennyire távol áll az igazságtól a Jézus „istenségének" vázolt felfogása, világosan kitűnik abból, hogy a szó formális értelmében Jézus nem is „tanította" az Ő „istenségét". Fejtegetett, erősítgetett sok mindent az Ő beszédeiben és elejtett mondásaiban, de ezt nem. És amikor mégis szóba hozta, hosszú idő elmúltával, csak kérdés alakjában érintette a dolgot, és a tanítványainak lelkéből hozta elő, mint a Sokrates emlegette „bába", az Ő „istenségének" gondolatát. Ha egyáltalán szabad ilyen leegyszerűsített viszonyt felállítani, akkor sokkal több igazság van abban, hogy a Jézus egyéb tanításainak megkapó igazságaiból győződtek meg tanítványai az Ő „istenségéről", mint abban, hogy az Ő „istenségének" súlyos tekintélye előtt meghajolva fogadták be az Ő egyéb tanításait.

Egy másik nagyon elterjedt és sok ember fejében zűrzavart okozó félreértés az, amely szerint Jézus „istensége" egyértelmű az Ő csodás születésével. Úgy értik ezek az emberek, hogy amikor Jézust Istennek vallották a keresztyének, ezzel azt mondták, hogy nem földi atyától nemzetve, hanem „Szentlélektől fogantatva" lépett bele ebbe a világba. Istenség annyi, mint isteni eredet – így áll előttük a dolog. Egy további félreértés már csak ennek a színezése, amikor úgy értik, hogy a keresztyén hit Jézus személyiségét a mitológiai héroszok módjára képzeli el valahogyan, akik égi hatalmaknak földi halandókkal való frigyéből születtek, hogy ebben a világban csodákat vigyenek véghez, s azután szaporítsák a pantheon lakóit. Arra nem érdemes szót vesztegetni, hogy az ilyen felfogás milyen távol áll a keresztyénségtől. Nagyon tudatlan embereknek kellene csak magyarázgatni azt, hogy a keresztyénség nem vallott soha olyasmit, hogy a régi Isten mellé Betlehemben született még egy új is, akivel most már népesebb lett az ég. De ettől a sötét analfabéta félreértéstől eltekintve is tévedés Jézus „istenségét" azonosnak érteni az Ő természetfeletti módon történt születésével. A szóban forgó és szintén ősi keresztyén dogma, a „szeplőtlen fogantatás", sokkal nagyobb kérdés, semmint hogy itt most kitérhetnénk rá. De éppen azt szeretnénk hangsúlyozni, hogy nem is kell kitérnünk rá, mert az más kérdés. Természetesen összefügg a mi kérdésünkkel, mert hiszen minden összefügg egymással, ami Jézus személyiségét érinti, de mégis más kérdés. Röviden

csak annyit, hogy amikor a keresztyén hit Jézus születését nem a természet törvényszerűségének, hanem a teremtő isteni erő és akarat közvetlen beavatkozásának tulajdonítja, szóval csodának minősíti, akkor Jézus emberi mivoltáról beszél, és nem az „istenségéről". A betlehemi éjszakában egy emberi lény született, aki addig nem volt, – nem pedig Isten, aki nem születhetik, még oly csodás módon sem, mert öröktől fogva való. Annak az emberi csecsemőnek a megszületése előtt, mint megfoghatatlan titok és csoda előtt leborulni más dolog, – és abban az emberi személyiségben Istent felismerni és imádni megint más dolog, – akármilyen összefüggés legyen is köztük. Itt is inkább megfordítva áll a dolog, mint ahogy sokan képzelik, – bár ismét kockázatos dolog egy mondatban elintézni az ilyesmit: nem a Jézus csodás születésének elhívéséből folyik az Ő „istenségének" bizonyossága, hanem az Ő „istenségének" felismerése alapján lesz elfogadhatóvá az Ő csodás születésének története. Egyszóval: egészen téves nyomon jár az, aki azért, mert tudományos kételyei vannak a „szeplőtlen fogantatás" történeti valóságát illetőleg, megdőltnek tekinti magára nézve a Jézus „istenségét" is.

Hadd nézzünk szemébe még egy félreértésnek, mely legkomolyabb, szinte azt mondhatnánk, legtiszteletreméltóbb valamennyi között. Mögöttünk van egy nemzedék, mely romantikus lázzal vetette rá magát a múlt nagy alakjainak, a „hősöknek" a kultiválására. Egyidejűleg a Bibliával foglalkozó tudományok is régebbi tradicionális megkötöttségükből felszabadulva, új látással és rengeteg új ismeret birtokában fogtak hozzá Jézus életének, működésének, jellemének a vizsgálásához. Mindennek az eredménye az, hogy, amint valaki mondotta, a XX. Századnak sokkal elevenebb képe van Jézusról, mint az első közvetlen tanítványok óta bármely elmúlt nemzedéknek. Nem hittani fogalom számunkra már Jézus, mint volt elmúlt évszázadok számára; nem szent név csupán, melynek lehetnek ragyogó körvonalai, de azokon belül kitöltetlen. Ismerjük Őt ismét természetes, eleven, eredeti mivoltában, mintha csak mi is ott ültünk volna a köréje telepedett sokaságban, vagy vele együtt vándoroltunk volna faluról falura az első „tizenkettővel" együtt. S amint akkor is megtörtént, úgy most is felmérhetetlen erkölcsi erők áradnak ki ebből az ismeretségből. Az ember Jézusnak ez az újra való felfedezése a legigazabb és legmesszebb kiható vívmánya az előttünk járt nemzedéknek.

Már most sokan, amikor Jézus „istenségét" hallják emlegetni, féltve szorítják keblükre ezt a drága kincset; az ember Jézus színes, eleven, nélkülözhetetlen képét. Féltik, mert azt hiszik, hogy Jézus „istenségének" vallása szétmállasztaná ezt a reális képet, és ismét dogmatikai fogalommá párologtatná el annak dús tartalmát. Azt hiszik, hogy Jézus „istensége" annyit jelent, mint felállítani az egyenletet: „Jézus egyenlő Isten". És ezen az alapon joggal kérdik: mi lesz hát abból a názáreti férfiból, akinek olyan valóságosan emberiek a törekvései, olyan tragikusan emberiek a szenvedései, olyan dicsőségesen emberiek a győzelmei, és olyan tökéletesen emberi az egész valója? Mindez csak áttetsző köntös volna, amiben mint álruhában, egy valójában nem is emberi lény járt köztünk? Mindez csak látszat, irreális, tehát végeredményben semmis? Valóban, ha Jézus „istensége" egyszerűen csak „istenség", vagyis az „emberséggel" ellentétbe állított s azt negáló valami, akkor nem gondolható el az emberiségnek nagyobb megrablása. Az ember Jézust, ha már újra feltártuk az évezredek rétegei alól eredeti ragyogásában, nem adhatjuk oda semmiért se! Ha e között van a választás, hogy ember-e és nem Isten, vagy Isten-e és nem ember, akkor nem lehet haboznunk: azonnal az előbbit valljuk és védjük minden támadás ellen. Mert a másik alternatíva egy elfogadhatatlan fantomot kínálna, melynek emberi nyelven szóló minden szava üresen kongana az élő emberi tartalom híján, és minden emberi módon végbemenő tette vagy szenvedése bántó színjáték volna, valóságos emberi akarás és gyötrődés nélkül.

De hamis az egész alternatíva. A Jézus „istenségét" sohasem így fogta fel a keresztyénség. Ha akadtak is fegyelmezetlen eszű egyének itt-ott, akik ilyesfélét kezdtek tanítani, rögtön felzúdult ellenük a közvélemény. Akármit jelentsen is a Jézus „istensége", egy hajszálnyira sem csorbíthatja az Ő „emberségének" komoly, becsületes valóságát: ez a határozott követel-

mény benne zúg a keresztyénségnek minden dogmai megszólalásában. Ha már bele akarjuk szorítani a dolgot egy matematikai képletbe, akkor soha sem a „Jézus egyenlő Isten" volt a keresztyénség felfogása, hanem az, hogy „Jézus egyenlő ember plusz Isten". Az ember Jézus ismerete sértetlenül megmarad. Ebből nem elvesz, hanem ehhez hozzátesz valamit a keresztyén hit, amikor az Ő istenségét vallja.

*

De hát mit ért alatta? Néhány téves felfogás eloszlatása után térjünk már át a pozitív munkára. Akármilyen kegyetlen dolog is itt matematikai formulákkal dolgozni, ha már az imént felállítottuk a „Jézus egyenlő ember plusz Isten" képletet, maradjunk meg mellette egy pillanatra. A Jézus személyiségéről alkotott ilyesféle meghatározásban nyilván kidomborodnak a következő mozzanatok: A keresztyén hit először is mond itt valamit arról az emberről, akit Istennek is állít. Azután mond valamit Istenről is, amikor Őt azonosítja azzal az emberi személyiséggel. És végül megvan a jelentősége annak a „plusz"-nak is, mely azt állítja, hogy ami „emberi" és ami „isteni", az egy személyben áll előttünk Jézusban. Vagyis mond itt valamit a keresztyén hit az ember és Isten közötti viszonyról is.

Jézus „istenségét" vallani elsősorban is jelent egy bizonyos állásfoglalást éppen azzal az emberi személyiséggel szemben, akinek újonnan feltárult gazdag, közvetlen ismeretével eldicsekedtünk fentebb. És pedig jelenti az igenlését és helybenhagyását mindannak, jobban mondva a készséges meghódolást mindaz előtt, ami az ember Jézusban páratlanul egyedülálló.

Ez így nagyon homályosan hangzik, de mindjárt érthetőbbé lesz a következőkben.

Az az éles reflektor, melynek fénye megvilágította előttünk Jézus emberi alakját, belehatolt az Ő belső életébe is és feltárta előttünk az Ő öntudatát is. Voltaképpen az Ő öntudatának az ismerete teszi igazán megkapóvá, elevenné, életének külső sorsát és minden megnyilvánulását. Ezt az öntudatot pedig mindenekfelett az jellemzi, hogy egészen *sui generis,* egymagában álló, semmiféle kategóriába be nem sorozható. Ismerjük a nagy mesterek, hősök, szentek, próféták öntudatát. Valóban más az, mint az átlagember közönséges öntudata. Egészen kivételes szabadságjogokat igényelnek ők maguknak, és egészen különös hivatásokra érzik elkötelezve magukat. Az embermilliók mélységeiből kiemelkedő hegyóriások ők; külön család a többiektől elválasztva; nem is érti meg őket más, csak ők egymást. Azonban ők mégis többen vannak. Ritkán felcsillanó kivételek, kiválasztott „kevesek", de mégis csoport, fajta. Ott fenn, messze a tömeg fölé emelkedve köszöntik egymást évszázadok távolságain át és nyelvek és fajok válaszfalain át, mint egymásra ismerő rokonok, – de egymásra ismernek és társai egymásnak. Jézus öntudata azonban más. Ő nem érzi magát beleillőnek a legkiválogatottabb zsenik közösségébe sem. Ő nem osztozik senkivel sem, nem osztozik igényeiben, amelyekkel éppen Ő áll az emberek elé és senki más sem, a feladatban, amelyet betölteni csak Ő van hivatva és rajta kívül senki. Az ellipszisnek még lehet két fókusza, de a körnek már csak egy középpontja van. Jézus abban a tudatban élt, hogy az emberiség az Ő köre, és odaállott a középpontba.

Ez az, amit „messiási öntudat"-nak nevezünk Jézusban. Messiásból nem lehet kettő. Csak egy, mert ha igazán Messiás, akkor nincs is szükség utána másodikra. Mindenki elmerülhet annak tanulmányozásába, s azért itt nincs is szükség a részletes feltárására, hogy mi mindenben nyilvánult Jézusnak ez az öntudata; hogy milyen örökre döntő jelentőséget tulajdonított Ő annak, hogy az emberek milyen állást foglalnak el vele szemben; milyen abszolút, végleges hangon intézte el az emberi szív és akarat legkényesebb kérdéseit is, amik elébe kerültek; milyen feltétlen uralmat igényelt híveinek egész élete felett stb. stb. A lényege az egésznek abban rejlik, hogy Jézus önmagában látta a letéteményesét a világcélnak, megtestesítőjét az emberiség istenakarta rendeltetésének, elhozóját az Isten végleges ismeretének, királyát az Isten országának, mértékét és bíráját minden emberéletnek. Végleges rendezőjét, megoldóját

az emberélet legmélyebb kérdéseinek. Mennél szerényebb, alázatosabb, csendesebb az a mód, ahogy végigjárta a maga emberi életét a kereszthalálig, annál szédítőbb mélységként tárul elénk az az öntudat, amellyel végigjárta. Olyan felhatalmazás birtokában tudta magát és olyan erők óceánját érezte feszülni az élete szürke, egyszerű gátja mögött, hogy lehetetlen Őt besorozni akármilyen csoportba vagy osztályba. Ő egészen egymagában áll; se vetélytársa, se hasonmása nincs az emberiség életében.

Természetes, hogy egy ilyen jelenség nyugtalanító, zavaró az emberi gondolkozás számára, mely éppen abból él, az a foglalkozása, hogy rubrikáz és skatulyáz, összekapcsol a hasonlóság alapján, és általánosságokat keres. Ezért mennél világosabb képet adott az újabb kutatás Jézus öntudatáról, annál serényebben látott hozzá a racionalizmus, az ész egyeduralmi törekvése, ennek a páratlan öntudatnak a letompításához. Egymás után íródtak a „Jézus élete" című vagy legalább is ilyen tárgyú művek azzal a céllal, hogy „észszerű" Jézus-képet rajzoljanak. Olyan alakot akartak belőle formálni, amilyenhez hasonlót ismerünk mást is, akár a múltból, akár a jelenből. Közelebb akarták hozni az „ismert" élethez. De kitűnt, hogy ez lehet érdekes szépirodalmi gyakorlat, – ahány író, annyiféle Jézus alakot teremthet a képzelete, – de vajmi kevés köze van a tudományos történetíráshoz, melynek mégis a rendelkezésre álló adatok kell, hogy irányt szabjanak, nem pedig írói szubjektivitások.

Ma már elmosni, letagadni nem lehet a történelemben élt názáreti Jézusnak messiási öntudatát. Ma csak ezek az alternatívák állnak előttünk: Elismerhetjük a történeti tényt úgy, hogy patologikus magyarázatot igyekszünk neki adni, akár úgy, hogy – amint egyesek rosszindulatúlag megtették, – elmeháborodottnak, szerencsétlen rajongónak bélyegezzük Jézust (ami már nem is csak judícium, hanem ízlés dolga is, jobban mondva: mindkettőnek hiányáé); akár pedig úgy, – amint mások mégis megpróbálták megőrizni a Jézus nagysága iránti tiszteletet, – hogy a világ legnagyobb zsenijének tiszteljük, aki az emberiség vallási fejlődésén mélyebb nyomot hagyott, mint bárki más, de aki ezen a ponton, éppen önnön óriási jelentőségének tudatában, kissé – „überschnapp"-olt, az egyensúlyból kibillent. Ez az egyik alternatíva. A másik: elismerni az egyedülálló tényt és elsiklani felette. Nagyon elegáns mozdulatokkal is meg lehet szökni a gondolkozás kötelessége elől is. Miért foglaljunk állást okvetlenül? – És a harmadik lehetőség: elismerni a tényt, és elismerni annak belső igazságát és jogosultságát; megadni Jézusnak azt az engedelmességet, amit Ő megkövetelt, és elfogadni Tőle azt az ajándékot, amelyet Ő felkínált a világnak.

A középső alternatíva elejthető. Csak átmeneti állomás. Ideig-óráig kerülgethető a kérdés. Előbb-utóbb szemébe kell nézni. Vagy igaza volt Jézusnak, vagy nem. Vagy joga volt odaállítani magát a világ középpontjába azzal az igénnyel, hogy Őbenne az emberiség legvégső szükségletei oldódnak meg, – vagy nem volt joga rá. Ha nem, akkor nincs más hátra, mint minden szépsége és tisztasága mellett is szegény, túlfűtött képzeletű rajongóvá degradálnunk őt. Ha ellenben igaza és joga volt, akkor mi sem természetesebb, mint hogy ennek az igazának és jogának tudatában is volt, bármily felmérhetetlenül mély és magas is számunkra ez az öntudat.

Jézus „istenségét" vallani annyi, mint hálás, boldog hódolattal leborulni Jézus előtt, mint aki valóban az, aminek tudta magát: Isten országának hordozója, és halálon és minden poklokon át diadalra vivője egy bűntől megnyomorított emberiség életében, – a mi életünkben. Senki más úgy nem beszélhetett magáról, mert nem tudta ugyanazt nyújtani. Ha Ő, egyedül Ő, meg tudott birkózni az életünk istenellenes hatalmaival, és ezzel zálogát tudta adni annak, hogy az egész emberiségnek is felszabadítója lesz még, akkor miért akarnánk beszorítani Őt általánosabb kategóriákba? Egyedülvaló fenségében tiszteljük és szolgáljuk Őt, kiemelve minden más ember fölé. Az emberi életnél nagyobbat, titokzatosabbat, hatalmasabbat látunk benne felragyogni: Istent magát, aki végső feleletet ad a megváltásért vívódó lelkek Hozzá felkiáltó imádságaira.

*

Az ember Jézus égbe magasló alakján felkúszó tekintetünk így feljut Istenhez. Itt van azután a másik fontos mozzanat, mely kiteszi a Jézus „istensége” gondolatának a tartalmát. Jelent ez az ősi dogma hatalmas bizonyságtételt arról is, hogy Isten nem kétes és nem ismeretlen valóság többé. Nincs nagyobb kérdése az emberiségnek, mint az istenkérdés: Kicsoda, micsoda, a minden lét végső alapja, minden törvényszerűség és történés fenntartó hatalma, minden cél és értelem összessége ebben a világban? Aki Jézus „istenségét” vallja, az azt akarja mondani ezzel, hogy Jézus személyisége véglegesen megvilágította számunkra ezt a rejtélyt; Őbenne megnyílt a titok, előttünk áll a végső valóság: Isten. Van Isten, és Isten lényegében véve olyan, mint amilyennek Jézust ismerjük.

Tegyünk egy kis kerülőt. Az összehasonlítás kedvéért, ami kidomborítja majd ennek a bizonyosságnak a jelentőségét, hadd idézzem egy nagyon olvasott írónak a gondolatait. Wells H. G. az angol nyelvű világ egyik legnépszerűbb regényírója, a háború óta felcsapott világnézethirdető prófétának. Írt egy könyvet: „Isten, a láthatatlan király” címen, azzal az igénnyel, hogy amit ő itt megír, az voltaképpen, nagy körvonalaiban, az emberiség most megszülető új vallása. A keresztyénség már betöltötte hivatását, mondja; már kiélte magát és elvesztette hatalmát. A keresztyénségtől elfordult művelt emberiség megpróbált azután vallás nélkül boldogulni, – ez nem sikerült. Száz meg százezer ember egyéni tépelődéseiben, tapogatódzásaiban ma az emberiség, úgymond, azon dolgozik, hogy megteremtse magának az új vallást, mely kielégíti majd a régi vallási szükségleteket, de megfelel a modern szellemi élet követelményeinek is. Ő nem akar ebben a könyvben mást, mint számon venni ennek a munkának eddig jelentkező eredményét; összefoglalni a nagyon különböző területeken mutatkozó jelenségek alapján, hogy milyesféle vallás is lesz az, ami a XX. századbeli ember lelkében készülőben van?

Mit mond hát? A művelődés élén járó emberiség, mondja, megint hisz, nagyon határozottan és boldogan hisz Istenben; hisz egy emberfeletti személyes valóságban. És pedig hisz benne azért, mert ez az Isten megtapasztaltatja magát az emberrel; belenyúl a lelki világába, harcra kel az emberi akarattal, és a maga szolgálatába hajlítja azt. Szembe kerülünk mindnyájan egy magasabb, jóságos akarattal, mely érvényesülni akar bennünk és önmegtagadásunkat, odaadásunkat követeli. Itt él, jár-kel közöttünk egy láthatatlan, erőteljes, harcias valóság, mely ostromol, legyőz, fegyelmez, szervez, irányít, és boldoggá tesz azzal a reménységgel, hogy győzelméhez mi is hozzájárulhatunk valamivel.

Ebből nagyon szép etikai gondolatok folynak. Szembe van állítva az önző, önmagában megromló és értelmét vesztő emberélet az önmagát legyőző és az Isten hadseregébe beálló emberélettel. És az egésznek erősen szociális háttere van. Istennek az a törekvése és annak szolgálatára akarja az egyént megnyerni, hogy az emberiség zűrzavaros gazdasági, társadalmi, politikai életébe, amely annyi könnyet, meddő verejtéket és vérpatakzást fakaszt, belevigye a józan, boldog rendnek az összhangját.

Mindebben sajátságos elfogultság vakítja el az író szemét a keresztyénséggel szemben. Jézusnak csak valamilyen szomorú, aszkétikus, szenvelgő torzképét ismeri. Éppen ezért nem is tulajdonít a kereszten csendes rezignációval kiszenvedő mártírnak (amint ő leírja) komolyabb jelentőséget az akaratos, bátor, agresszív Isten szempontjából, akire a modern embernek szüksége van. És ennek az ő Istenének egész szociális programját és etikáját lépten-nyomon a keresztyénséggel ellentétben fejti ki.

Pedig az ellentét jó nagy részben hazug. Keresztyén gondolatok ütköznek ki mindebben, ha töredékesen és elferdítve is. Úgy hogy alapjában véve a modern ember vallása sem más, mint ami mindig volt a vallás: megfogódzás valamilyen emberfeletti hatalomban, mely legmagasabb eszményeinket garantálja számunkra. És mert előttünk felragyogott a szociális igazság eszménye, természetesen nem találjuk békességét a lelkünknek, – mert nem találjuk értelmét minden küszködésünknek és törekvésünknek, – mindaddig, amíg nem tudjuk, hogy ez az

eszmény sem csak a mi emberi eszményünk, hanem nálunk hatalmasabb isteni valóságnak is akarata. Igaza van Wellsnek abban, hogy csak olyan vallás hódíthatja meg a XX. század lelkét, amely országolni akaró Istent hirdet, s amely ennek az Istennek eszközeiül, orgánumaiul toborozza az embereket, hogy általuk a már-már káoszba omló modern életből megszülethessék egy új világ. Ebben öntudatlanul is keresztyén alapon áll.

De másképpen áll a dolog, amikor ennek a modern vallásnak a metafizikájára kerül a sor. Ki ez az áldott szellemi valóság, aki szívén viseli az emberi haladást, és érette küzd és dolgozik közöttünk és általunk? Honnan jő és hová megy? „Istennek" nevezi őt az író, de figyelmeztet bennünket, hogy nem szabad ezt a szót régi, bevett értelmében vennünk. Nem a világokat szülő és végtelenségeket összetartó végső valóságról van itt szó. Csak annyit tudunk, hogy az emberiség életében egyszerre jelentkezni kezdett, tudatossá vált, és mind nagyobb lendülettel halad célja felé. Még azt sem tudhatjuk, hogy milyen viszonyban van azzal a végső valósággal, a létnek titkos hátterével, amire azelőtt szokásos volt az „Isten" szót használni. Meglehet, hogy van valami lényegbeli rokonság közöttük. Talán csakugyan a végső mélységekből, ahonnan minden előjött, származik az emberiségnek ez az erőteljes vezérlő géniusza is. De meglehet az is, hogy az a végső valóság, amely minden létet hordoz, egészen közömbös az emberiség Istenének vállalkozása iránt. Sőt azt sem tudhatjuk, nem ellenséges-e vele szemben? Az egész ügy nagyon kockázatos. Meglehet, hogy hiába minden mi igyekezetünk és meglehet, hogy a mi ügyünk nagy bajnokának, a szóban forgó „Istennek" minden igyekezete is kudarcot fog vallani; meglehet, hogy a harmonikus, jó, nemes emberi élet e föld hátán soha nem fog győzni; mert meglehet, hogy az egész mindenség alapjában véve olyan, hogy nem tűrné meg annak megvalósulását, ami nekünk boldog álmunk és vigasztaló reménységünk. Nem tudjuk, – mert a megismerhető világ mögött rejtőző valóság lefátyolozott arcú, örök Titok.

Mit jelent ez? Nemde azt, hogy amit ez az állítólagos új vallás az egyik kezével nyújt, s ami olyan világosan magán hordja keresztyén eredetének bélyegét, azt a másik kezével visszaveszi? Azt hirdeti, hogy minden emberi önzetlenségnek, az emberiség testvéri rendjéért való minden áldozatos munkának megvan az értelme és jogosultsága, mert belekapcsolódik az Isten nagy hadjáratába az ő uralmának győzelméért. De amikor azt kérdezzük, hogy az Istennek ez a hadjárata feltétlenül győzelmes lesz-e, akkor erre azt feleli, hogy azt nem tudhatjuk, mert kérdés, hogy vajon ez az Isten az ő egész életével belekapcsolódik-e vagy nem a mögötte rejlő végső valóságba. Azt mondják itt nekünk, hogy építsük önmegtagadással a jövendő falait, mert erős fundamentumok vannak lerakva azok számára. S aztán kitűnik, hogy az egész talaj, amelyen fundamentumostul nyugodnia kell a háznak, nem az ősi szikla anyarétege, hanem csak tutajra hordott földréteg, egy úszó sziget az óceánon, melybe, ki tudja, akármikor belebillenhet az egész alkotmány. Játékot űz itt önmagával és társaival a modern ember.

Ha örök rejtély az, hogy a végső valóság hogyan viszonylik a mi emberi eszményeinkhez, akkor mondjuk ki nyíltan, hogy nem ápolhatunk magunkban, nem is hirdethetünk másoknak se olyan vallást, mely megoldja kérdéseinket. Volt a vallási fejlődésnek egy olyan stádiuma, amelyben az emberi lélek megelégedett, ha a maga erejénél csak valamennyire is nagyobb szellemi vagy isteni erővel léphetett szövetségre a lét nagy harcában, még ha tudta is, hogy ezek az ő védő szellemei vagy istenei maguk is gyenge lények valamilyen őfelettük is uralkodó végzettel vagy világteremtő hatalommal szemben. De ezen a primitív fokon egyszer s mindenkorra túl vagyunk már.

Csak ebben a lázbeteg korban, amelyik a jazz-bandben és a dadaizmusban lát „haladottabb" művészetet, jutna eszébe valakinek felújítani vallási téren is ezt a primitivizmust.

Annak meg volt a jogosultsága akkor, amikor az emberi szellem még töredékekben szemlélte a világot és egy-egy rész-jelenséggel szemben megelégedhetett valamilyen relative hatalmas égi oltalmazóval. De a görög gondolkozás óta, legalább is azóta, a világgal, mint egésszel áll már szemben az emberi szellem, és ezzel az egésszel, az egy univerzummal szemben keres támaszt, biztonságot, védelmet a maga szellemisége, eszményei, szabadsága számára. Semmiféle világon belüli „Isten" nem lehet már Istene. Csak az egész világ és minden lét fölött álló végső Való. Ez az egyetlen kérdése a modern embernek is: Az, a titokzatos, akin, vagy amin túl már nincs nagyobb és hatalmasabb, Istenem-e nekem, vagy nem; velem van-e harcaimban, vagy nincs; van-e egyáltalán valami köze a mi emberi küzdelmeinkhez, vagy egészen idegen azok iránt?

És ez az a kérdés, amire a keresztyén ember megfelel, amikor Jézus „istenségét" vallja. Azt jelenti az ő vallástétele, hogy akármilyen titkok fátyola takarja is el ezt a világ mögül reánk néző arcot, Jézus személyiségén át eléggé kivilágosodnak az arcvonásai ahhoz, hogy feltétlen bizodalommal támaszkodhassunk reá. „Atyánk" Ő nekünk.

Amint mondottuk, bennünket most nem az a kérdés érdekel, hogy igaza van-e ennek a vallástételnek, és azért nem megyünk bele annak megvizsgálásába, hogy mire támaszkodik a keresztyén embernek ez a bizonyos hite, hogy ő Jézusban magát az örök, végtelen Istent látja megnyilvánulni. Ha ennek a kérdésnek utánanéznénk, akkor is rájönnénk, hogy végeredményben nem „érvei" vannak a keresztyén embernek, amikkel őt is meggyőzték, s amikkel ő is meggyőzhet másokat, hanem „élményei" vannak. Úgy hatott rá Jézus személyisége, hogy abban a hatásban isteni hatást élt át; megérezte benne azt a fenséget és szentséget, ami éppen az isteninek a sajátos íze és bélyege. Találkozott Jézusban Istennel és azért ismeri Őt!

Itt most csak az érdekel bennünket, hogy a Jézus „istensége" a keresztyén ember számára ennek a fundamentális világnézeti kérdésnek a megoldását jelenti. Voltak az elmúlt évszázadok folyamán kísérletek arra, hogy Jézus „istenségének" valamilyen más értelmezés adassék. Voltak irányzatok, amelyek leborultak Jézus előtt imádatteljes tisztelettel, mint emberfeletti lény előtt, de ugyanakkor Ő közötte és a mindenség végső Ura között mégis fenntartották bizonyos szakadéknak a távolságát, amin nem léphetett már át az emberi lélek. Úgy hogy aki eljutott Jézushoz, még mindig nem magához Istenhez jutott el, csak Istennek valamilyen küldöttjéhez, képviselőjéhez, helytartójához. De a keresztyén öntudat azonnal felemelte az ilyen áramlatok ellen tiltakozó szavát. Ha valamit jelentett számukra Jézus „istensége", akkor azt jelentette, hogy magát Istent ismerték meg, kapták meg és bírhatták mind teljesebb mértékben Őáltala, – azt az Istent, aki eget és földet teremtett, és aki hatalmával mindeneket igazgat az Ő örök célja felé.

Ez volt a keresztyén lélek legmélyebb megnyugvása és leghatalmasabb harci indítéka: a világnak alapjai olyan Isten akaratában vannak lerakva, akit Jézusban meg lehet ismerni. Az, amit Jézusban látunk, végtelenségig megnagyítva, a mindenhatóság trónjára odaültetve a világ fölé: adja Istennek igaz képét. Akkor nincs mitől félni és nincs mitől meghátrálni. Ebben a világban győznie kell az embernek, mert arra való ez a világ. Zűrzavarokon, bűnökön, bukásokon át el kell jönnie a napnak, mely beteljesít minden reményt és valóra váltja eszményeinket, mert nincs sem égen sem földön nagyobb hatalom Jézusnál. Ezt jelenti Jézus „istensége".

*

Még egy pillantást az utolsó mozzanatra, amely, mint mondottuk, kidomborodik a Jézus „istenségének" gondolatában. Előttünk áll az ember Jézus, egyedülálló, világtörténelmi, sőt kozmikus küldetésének tudatában, és feltárul számunkra ebben az emberben a különben megközelíthetetlen végső valóság, a Szeretet Istene. Az ember Jézus oly páratlan, hogy kinő közülünk, s az égbe magaslik. És az Isten, aki megjelenti magát benne, annyira a mi Istenünk, minket atyailag felkaroló és velünk magát azonosító, hogy a végtelenségből egészen közel

lép, behatol a mi történelmünkbe és sorsunkba. De a fontos itt mégis az, hogy ez az egymáshoz ennyire közel hajló két valóság egészen egybecsap és Jézus személyiségében elválaszthatatlanul eggyé lesz, mint ahogy egy fénysávban sül ki az ellentétes villamosságok feszültsége.

Az emberi gondolkozás fogalmakkal kénytelen operálni. S a fogalmak, ezek a kicsiszolt, éles határlapokkal körülvett gondolattestek, nehezen illeszkednek egymáshoz. Tudjuk, már amennyire tudjuk, hogy mi az ember. És ugyanúgy megvan a fogalmunk, már amilyen, arról is, hogy mi az Isten. És a kettő egymástól különböző, sőt egymást kizáró. A mi fogalmaink nyelvén beszélve azt kell mondanunk: „vagy ember, vagy Isten".

Nos, a Jézus „istenségének" vallója azt is vallja ezzel, hogy tisztelet-becsület az emberi észnek, a fogalmi gondolkozásnak, de a valóság mégis gazdagabb, dúsabb, elevenebb valami, semmint hogy beleférne az ő skatulyáiba. Vannak dolgok, amikre nem lehet ráhúzni az észnek kicirkalmazott ábráit, mert áradó életükkel minden gondolatformát szétrepesztenek. Vannak pontok, ahol az észnek, szerényen, józanul le kell raknia a fegyvert, mert az ő nyelvén kibeszélhetetlen titokkal áll szemben. És ezek közé a misztériumok közé tartozik, ezek között a legmagasabb, a Jézus személyisége.

Jézus „istensége" azt jelenti, hogy akármilyen szépen meg tudjuk is vonni az éles distinkciót elméletben Isten és ember lénye között, a valóságban a kettő mégis mélységesen egymásba fonódó, egymásba átmenő, egymásban megvalósuló két realitás lehet és teljesen azzá is lett Jézusban. Olyan misztikus egyesülésre van beállítva Istennek lénye és az emberi élet, ami csak éppen őközöttük lehetséges. Élő, valóságos Istent sohasem lehet úgy elgondolni, mint a világon kívül létezőt. A világ maga is telve van Ővele. Gondolatai benne élnek minden törvényszerűségben, minden összhangban és egyensúlyban, ami összetartja ezt a világot. És akarata ott lüktet minden megmozdulásban, életösztönben és célra törekvésben, ami hajtja ezt a beláthatatlanul bonyolult mindenséget. De akárhogy „benne legyen" is Isten napoknak izzó gáztömegeiben és tengeri ázalagok sejtjeiben, havas hegyormok alkonyati rózsás árnyaiban és a sivatag királyának minden élőt megreszkettető ordításában, egyszóval mindabban, amit „természetnek" nevezünk, szemben az ember világával; valami egészen más, sajátos értelemben lehetséges jelen lennie, benne lakoznia Istennek az emberben. Amott lehet az Ő jelenléte törvény, erő, ösztön. Itt azonban szeretve átölelt, öntudatosan bírt bizonyosság. Amott korlátozva feszeng a mindeneket betöltő isteni jelenlét, mert akármennyi keresztül szűrődjék is Őbelőle a természet fátyolán, mint igazság vagy szépség, a legigazibb lényege: szeretete, nem tud kifejezésre jutni. De amikor megnyílik előtte az emberi lélek, ott módjában áll kifejtenie dicsőségét. Azt azért alkotta magának, hogy időben és térben, anyagi természetnek a méhében kiformálja és kiábrázolja mindazt, ami öröktől fogva meg volt benne. Az emberben újra élteti önmagát, mint ahogy remekművében új életre kelti önmagát a művész.

Ez egyetemlegesen valami mélységesen szent és ünnepélyes megvilágításba helyezi az emberi életet, minden e világra született ember életét. De ami minden embernél lehetőség, az Jézusban diadalmas és teljes valóság. És viszont, mert Őbenne valóság, azért lehetőség most már nem csak elméletileg, hanem gyakorlatilag is minden ember számára. Ebből a szempontból tekintve Jézus az Isten „emberré lételének" csak a kezdete. Isteni és emberi életnek az az egysége, amit benne látunk, nem arra való, hogy csak az övé maradjon, hanem arra, hogy Ő azt tovább is adja, és mint az élet kenyerét szétossza egy éhes világnak. Az Ő „isteni természete" olyasvalami, amiben „részesülni" lehet. Úgy hogy a kétezer évvel ezelőtt élt Jézus, akinek „istenségét" vallja a keresztyénség, tovább él a történelemben emberszívek millióira szétoszolva, és őket egyúttal egybe is kapcsolva, mint ahogy a sziklaoromról alázuhanó vízár szétporlik megszámlálhatatlan cseppre és mégis ugyanaz az egy zuhatag marad. „Aki Őt befogadja, az Atyát fogadja be" – és megszületik a nagy titokzatos egység: „amint Te énbennem, Atyám, és én Tebenned, hogy ők is egyek legyenek mibennünk". Isten belépett a

történelembe, és népek, nemzetek, fajok, emberek tömkelegében éli a maga titokzatos életét, mint ahogy az ember éli a maga életét testének sejtszövedékeiben, és nem lehet megvonni a határvonalat az egyes sejt élete között, és az embernek, mint egésznek élete között.

De az, hogy az embernek isteniesülése és Istennek emberi életté válása ilyen egyetemes dolog, nem von le semmit Jézus egyedülvalóságából. Ellenkezőleg, mennél több emberre hatol el ez az Istennel való titkos egyesülés, annál nagyobb az Ő egészen különálló méltósága. Már csak azért is, mert Őrajta keresztül torkollott bele a világba ez az isteni élet. Mint ahogy az első mag, amit az új korallszigetre kivet a hullám, magában hordja az egész későbbi őserdőt, úgy hordozta Jézus a maga egyetlen emberi személyiségében felhalmozva mindazt az isteni életet, ami azóta nemzedékről-nemzedékre annyi emberre terjedt tova. Ő volt és marad örökre az „elsőszülött" az Isten nagy családjában.

De ennél még több is van, ami örökre kiemeli Őt. Nemcsak történelmi úttörő Ő, aki megajándékozza a világot egy új lehetőséggel s aztán akár feledésbe is merülhet, míg az utána jövők élvezik és valóra váltják – nélküle – mindazt, amit neki köszönhetnek. Ilyesmi megtörténhet utazókkal, akik először tették lábukat valamely ismeretlen földrészre. Annak a földnek kincseit bizony feltárhatják és kiaknázhatják majd olyanok, akik hírét sem hallották a felfedezőjének. Vagy megtörténhet nagy tudósokkal, akiknek laboratóriumában először engedett betekintést a természet valamilyen féltve őrzött titkába. Az emberiség jövője szempontjából egyáltalán nem lényeges a feltaláló emlékezetének fenntartása. Csak kegyelet kérdése, de e nélkül is vígan értékesíthető maga a találmány a természet erőinek leigázásában. De itt mindenütt az emberi életen kívül eső valamilyen újdonságról van szó. A felfedező megérkezett, félrevonta a leplet az addig nem ismert dolgokról – és munkáját elvégezve nyugodtan tovább állhat.

Másképp áll a dolog Jézusnál. Az az új világ s az az új erő, amit Ő tárt fel az emberiség számára, nem rajta kívül, hanem Önmagában volt. Az Ő személyisége nemcsak Kolumbusz, hanem maga Amerika; nemcsak Curie, hanem maga a rádium. „Én vagyok az út, az igazság és az élet". Ő tanítómester is, mint sok más, aki nagy igazságokat hirdetett, s akit túléltek az igazságai. De legfőbb tanítása mégis az, hogy az életét éli végig és a halálát szenvedi el a szemünk láttára, – a szívét tárja fel előttünk. Nem magán túl utal, hanem önmagába befelé vonja tekintetünket. Ott ég a szent tűz, benseje oltárán, amely éppúgy a mindenekben engedelmes, hősies emberi odaadás tüze, mint ahogy az Isten világmegváltó szeretetének is tüze.

Ezért soha nem avulhat el Jézus személyisége. Csak annyiban van hatása a világra, amennyiben az emberek Övele magával vannak érintkezésben. Nem olyan forrás, amelyből egyszer kiáradva a habok tovasietnek, akár soha többé vissza se gondolva eredetükre, hanem olyan, mint a tengerszem fenekén buzgó forrás, melynek bő vize állandóan frissíti, élteti, tisztítja a belőle született tavat. Ahol Isten és ember között életközösség van, ott mindenütt az örökkön élő Jézus él és hat. Akárhány millió emberélet szövődjék is össze a nagy testbe, amelyben Isten a történelem folyamán beleöltözik, a test feje Jézus marad. Belőle indulnak ki az irányító erők, és minden életnyilvánulás idegszálai Őbenne futnak össze. Ő a summája az Isten és ember közös életének, – „tetszett az Istennek, hogy Őbenne lakozzék az egész teljesség." Ha majd végkifejléshez jut a nagy dráma, és Isten célhoz ér az emberiségben magára öltött életével, akkor lesz csak igazán nyilvánvaló, hogy ki volt Jézus, és mit jelent az Ő „istensége".

Addig is jelenti, nyilvánvalóan jelenti keresztyén emberek ajkán, azt a bizonyosságot, hogy Isten és ember nem ellentétnek van szánva, hanem Isten eggyé akar lenni az emberrel, mert úgy alkotta, hogy eggyé lehessen vele.

*

Nem foglalkozhattunk itt azzal a kérdéssel, hogy ezeket a jelentéseket amik a Jézus „istenségében” megszólalnak, hogyan szövegezték meg nagy gondolkozó egyének és nagy teremtő korszakok a keresztyénség múltjában. Nagyon érdekes, de nagyon bonyolult folyamat tárulna fel a szemünk előtt, ha hozzá fognánk a számon vételéhez. Merész röptű spekulációkat látnánk, hangos vitákat hallanánk. Soha végső nyugvópontra nem jutó, nemzedékről nemzedékre kiújuló küzdelem ez: a mindenkori gondolkozás szerszámaival áttekinthető, világos meggyőződések kristályaivá csiszolni a Jézus „istenségének” egész tartalmát. Ennek utána járni: tudományos szakmunka, teológiai feladat.

De a Jézus „istenségére” igent vagy nemet mondani minden értelmes embernek elháríthatatlan feladata, akármilyen messze esik is tőle az, amit teológiának nevezünk. Mi megelégedtünk annak feltüntetésével, hogy aki ebben a kérdésben állást foglal, voltaképpen mit dönt el. Eldönti azt, hogy meghódol-e az előtt a csodálatos ember előtt, aki kétezer év távolságából is királyi igénnyel követeli hódolatát. Eldönti azt, hogy van-e a mi fölfelé törő emberi harcainknak ebben a világban végső megalapozottsága egy értünk intézkedő, velünk törődő Istenben. És eldönti azt, hogy szent álmodozás-e az, vagy fenséges realitás, hogy a mi méltatlan, szürke kis életünkbe beleszövődhet az Isten életének valamilyen arany ragyogása. Egyszóval eldönti azt, – és ugyanakkor önnön élete és halála fölött dönt – hogy van-e számunkra megváltás.

Aki rájött, hogy van, az Jézus elé leborulva vallja: „Én Uram és én Istenem!”

***

Krisztusmentes keresztyénség?

A Pro Christo Diákszövetség programja lényegében véve benne van a címében: „Pro Christo”. Ezt lehet kevesellni, de nem lehet kicsinyelni. Lehet szemrehányásokat tenni ennek a szövetségnek azért, hogy nem foglalkozik sok minden egyébbel, de azt, amivel foglalkozik, el kell ismernie mindenkinek, aki akármilyen keresztyén alapon áll, elsőrangú és döntő jelentőségűnek. Igaz, hogy háttérben marad sok minden, amit egyes felekezetek, mint a maguk sajátos, megkülönböztető értékét joggal nagyra tartanak és ápolnak, – de előtérben áll az, ami utóvégre mégis mindenfajta keresztyénségnek a középpontját képezi, s ezért közös és egyetemes keresztyén érték: maga Krisztus.

Háttérben állnak a konzekvenciák, amelyeket a keresztyénségből le kell vonni a gyakorlati élet nagy kérdéseinek megoldása érdekében, és érthető, hogy éppen ma, amikor megoldatlan kérdések lázában él a világ, sorban hangzik fel jobbról-balról a követelmény, hogy elsősorban a keresztyénségnek nagy társadalmi, gazdasági, nemzeti és nemzetközi alkalmazásával kellene foglalkozni.

De előtérben áll a premissza, amelynek világos felállítása nélkül szó sem lehet a konzekvenciák helyes levonásáról, – maga Krisztus.

És noha igyekszik szövetségünk a háttérben mennél tágasabb helyet biztosítani felekezeti specifikumok ápolásának, a keresztyénség közéleti alkalmazása végiggondolásának és minden egyéb helyes és szükséges kiegészítő foglalatosságnak, mégis abban a meggyőződésben él, hogy nem volt hiba eddigi munkájában, ha minden egyébtől függetlenül Krisztust állította az előtérbe, és a jövendőben is ezzel teljesítheti legjobban küldetését. Ez olyan szolgálat, amely feltétlenül érdemes és indokolt. Van szükség a keresztyénség gyakorlati alkalmazásának kidolgozására is a jelenkori élet óriási problémáival szemben, – mert nagy a zűrzavar e tekintetben. De mindenekfelett szükség van Krisztusra, mert semmi sem rejt nagyobb veszedelmet magában, mint a körülöttünk élő keresztyénség krisztusmentessége. Ez a belső ellentmondás halálos baja a keresztyénségnek, mert Krisztus nélkül nem kevesebbtől van megfosztva, mint önnön lényegétől.

Felejthetetlen benyomást tett rám a kínai keresztyén diákmozgalom egykori titkárának, C. T. Wangnak, a Keresztyén Diákok Világszövetségének gyűlésén több ízben tett megállapítása. (Azóta, hogy ilyen alkalmakkor találkoztam vele, nagy pályát futott meg nemzete közéletében. A legutóbbi időkben Kína központi kormányának külügyminisztere volt, amíg a japán előnyomulás által felingerelt nacionalista diákságnak egy csoportja reátámadt és félholtra verte.) Azt a kérdést fejtegette az említett alkalmakkor, nem is egyszer: mi a magyarázata annak, hogy a keresztyénség nem keresztyén népekben is, közelebbről azoknak a diákságában is olyan vonzó és hódító erőt gyakorol az ősi vallások rovására? Ezt a feleletet adta rá: „Buddha sok szépet tanított, de Buddha meghalt; Konfucse tanításának is sokat köszönhetett Kína évezredeken át, de Konfucse is meghalt; egyedül a keresztyénségnek van olyan alapítója, – aki él.” Igaza volt: a keresztyénségnek az a megkülönböztető lényege, hogy nem halott mesternek örökségét kínálja a világnak, hanem élő Urat és Megváltót; nem valamit, hanem Valakit: Krisztust.

Hogy a keresztyénség lényegében véve Krisztus, ez kitűnik abból az öntudatból, amellyel Ő maga végezte munkáját, míg e földön járt. Nem útmutató akart lenni, aki valahová küldi az embereket, hanem Önmagához hívta őket. Önmagára vonatkoztatva ítélte meg őket. Önmagát akarta ajándékul adni nekik. A jövőbe előre tekintve sem az volt az álma, hogy „eszméinek győzedelme legyen emlékjel” porladó tetemei felett, hanem a halálon át is győzelmes élettel

Ő maga akart hatni és uralkodni a világban. Jelen akart lenni mindenütt, ahol tanítványai lesznek. Olyan életközösségbe akarta foglalni őket önmagával, amelyre nézve közömbös az, hogy test szerint itt van-e, vagy nincs.

És amikor tanítványai elindultak útjukra, csakugyan olyan hadseregnek érezték magukat, amelyet élő vezér igazgat, ha láthatatlanul is. Tőle kapták a parancsokat csakúgy, mint a bíztatást, az ihletést, az erőt azoknak véghezvitelére. Nem a múlt temetőjébe szálló kegyelettel őrizték emlékezetét, hanem minden pillanatban az élőnek kijáró bizalommal és engedelmességgel hódoltak neki.

Azóta is mindenkor ez volt a keresztyénség lényege. Amint a Heidelbergi Káté felülmúlhatatlan prológusa is vallást tesz róla: a keresztyén ember egyetlen vigasztalása – életben, halálban egyszerre – az, hogy nem a magáé, hanem az ő hűséges Megváltójának, a Jézus Krisztusnak a tulajdona. Keresztyénnek lenni annyi, mint Krisztussal úgy szembenállani, hogy ez a viszony minden másnál fontosabbá váljék; Krisztus hatalma alatt élni; Krisztust a középpontba helyezni.

Ebben a viszonyban a keresztyén embernek megvan a fogalmi ismerete is Krisztusról. Tudja, hogy ki az, akivel szemben áll. Ha megmagyarázni és felfogni nem képes is Őt, de éppen azt nagyon világosan megismerhette, hogy a titkok titkával áll szemben. Bizonyos afelől, hogy Krisztusban az ég és a föld találkozott, az örökkévalóság nyúlt bele az időbe, Isten lett emberré, az Ige vált testté. Alázatosságában és szelídségében mégis mindenek felett álló dicsőség és hatalom, törékeny emberi erőtlenségben semmi mással össze nem mérhető erő, szenvedésen és halálon át csak annál győzelmesebb élet – ez a Krisztus személyének titka. Ezért az egész emberiségnek tengelye, amely körül az évezredek történelme forog. A világ ezerarcú történései mögött a titkos mozgató rugó, láthatatlan királyi székből népek és korszakok életét kormányzó szuverenitás, s a végső cél, amelynek diadalmas kibontakozásában egyszer összefut minden szála az emberiség rejtelmes drámájának.

Ugyanakkor azonban ennek a misztériumnak nagyon ismerős arca is van. A fogalmi ismerethez hozzájárul egy világos szemlélet is, amely a képzelet vásznán jelenik meg. Mert ez a Krisztus azonos azzal, aki valamikor ott járt Galilea poros útjain és megállt Jeruzsálem piacain. Itt hagyta emberi életének az emlékét. A róla szóló írásokból felénk tekint az alakja, és képzeletünkkel élénken meg tudjuk jeleníteni. Mintha látnánk fenséges nyugalmát és megronthatatlan derűjét, amint szembe halad egy egész ellenséges világgal. Magunkon érezhetjük tekintetét, amelynek tiszta fényében úgy elfogja az embert a szégyenkezés minden tisztátalanságáért. Szinte halljuk a szavát, amellyel hívja a megfáradtakat és megterheltetek, hogy megnyugtassa őket és toborozza a gazdátlanul tengődőket a maga követésére, hogy célt és értelmet adjon az életüknek. Valósággal érezhetjük az erős keze fogását, amellyel minden újabb elestünkből felemel, hogy a bocsánat bizonyosságával és új bátorsággal folytathassuk utunkat. Megjelenik előttünk kitárt karjaival, hogy nagy szívére öleljen mindenkit, kicsinyeket és nagyokat, megvetetteket és előkelőket, fajtestvéreket és ellenségeket.

Keresztyénnek lenni mindig azt jelentette igazában: szemben állni ezzel a Krisztussal, és kitárni előtte az embernek a maga lelkét; naponként újra átélni a magunk életébe besugárzó világosságát és erejét; megtapasztalni úgy, mint a leghatalmasabb realitást, amelyre feltétlenül számíthatunk, és mint a legnagyobb értéket, amelyben minden más érték is megtalálja a maga beteljesedését, s amely elégséges kárpótlás minden más értéknek a hiányáért. A keresztyénség lényege a magunk szűk énjéből való kiszabadulás, és ebbe a nagy „Te”-be, a Krisztusba való belekapcsolódás, az életünk szempontjának áttolódása önmagunkról Őbeléje; a magunk bizodalmas és engedelmes odaadása az Ő hatalmába: a Krisztus tulajdonává válás. Egy szóval megmondva: a Krisztusban való hit. „Mit cselekedjem, hogy megtartassam?” – ez volt a világ

örök kérdése a keresztyénséggel szemben. S annak mindig az volt rá az egyetlen felelete: „Higgy az Úr Jézus Krisztusban és megtartatol."

És mégis megtörtént, hogy a keresztyénség elvesztette ezt a központi lényegét, és előállt a krisztusmentes keresztyénség fából készült vaskarikája. Nem is egy hatás játszott közre ebben.

Mindjárt elindulásának első környezetében találkozott a keresztyénség a görög szellemmel, és ennek a találkozásnak sok nyeresége mellett megvoltak a káros kihatásai is. Az az erős intellektualizmus, amely a görög szellemet jellemezte, rávetette magát Krisztusra, és éppen azért, mert központi java volt a keresztyénségnek, annál fontosabbnak tartotta az értelem eszközével való feldolgozását. Megindult az a történelmi folyamat, amely kitermelte az ókori egyház nagy dogmáit, és lassanként bekövetkezett az az eltolódás, hogy Krisztusnak helyét elfoglalta a Krisztusról szóló tan. A hit helyett, amely boldogan tett vallást nagy gazdagságáról, előtérbe nyomult az igazhitűség, amely pontosan recitálta a hitvallást. A confessioból professio lett. Az élő, jelenlévő Krisztus uralmát felváltották a Krisztusról szóló tételek, s Ő maga, mint azoknak valami távoli tárgya, egyre messzebb tűnt a látóhatáron. Átalakult a keresztyénség egy olyan házzá, amelynek falain a gazdának nagyon pontos képmásai függenek, de ő maga elköltözött belőle, s ezért, ha mégolyan pontos lenyomatok emlékeztetnek is rá, a szobák mégis kihaltak; hideg borzongatja azt, aki bennük jár, és ahová nyúl, pókhálós piszok lep be mindent.

Hasonló következményekkel járt a római géniusszal való találkozás. A keresztyénségnek ki kellett fejlesztenie a maga intézményes kereteit, mihelyt megfelelő arányokat öltött. Ebben a szervező munkában mesteri segítségére volt a jogi rend és az államalkotás népének szelleme. Kialakult csakhamar az egyház jól megalkotott épülete, amely viharállónak bizonyult még akkor is, amikor maga az imperium Romanum darabokra hullott szét. De közben bekövetkezett a végzetes eltolódás: nem Krisztus volt már a mérték, hanem maga az egyház. Nem az tartozott az egyházhoz, aki a Krisztusé volt, hanem az egyházhoz kellett tartozni s aztán már magától adódónak látszott minden egyéb. Az egyház a maga papi rendjével egyre jobban lekötötte a figyelmet, s mögötte Krisztus egyre jobban eltűnt. A keresztyénség nem olyan hadsereg volt már, amelyben minden katona ismerte a Királyt, mert kezet foghatott vele, a szemébe nézhetett, és úgy gyúlhatott iránta mindenre kész hűségre. Az uniformis tartotta össze a csapatot. A fejedelmet a fronttól távol valahol elérhetetlen elzártságban tudták. Ha elég fényes zsinórzattal ékeskedett egy-egy káplár, azt is összetévesztették vele, és úgy hódoltak neki. Harcoltak, mert benne voltak már a harcban, de nem lett volna tanácsos eltűnődniük azon, hogy miért is folyik a harc. Jelszavakban zengett a Krisztus neve a sokaságok szájában, a képe ott lengett a lobogókon táborok és pártok felett. De körülnéztünk, ha vajon megtalálhatnánk Őt magát valahol – és íme, nem volt seholsem.

Hogy a keresztyénségnek ez a krisztusmentessé válása nem csak az ókor jelensége, hanem hogy a középkoron át fennmaradt az újkorig, és ma is széltében megfigyelhető, arról nem is kell szólnom. De hozzájárult ezekhez az ókor óta ható tendenciákhoz még egy sajátosan újkori is: az autonómmá lett modern ember szelleme. Más-más színezetet öltött az utolsó évszázadok folyamán. Hol arról beszéltek, hogy az emberi ész önmagában hordja minden kérdés zárjához a kulcsot. Hol az ember kedélyvilágát magasztalták úgy, mint amely képes sejtelmeivel kitapogatni az élet és a világ rejtelmeit. Hol az erkölcsi öntudatnak tulajdonítottak olyan erőt, amellyel a világ és önmaga fölé szárnyalhat az ember. Mindenképpen arról volt szó, hogy az ember elég önmagának, csak élnie kell a benne szunnyadó lehetőségekkel.

Mi szüksége lehet az ilyen autonóm embernek Krisztusra? Legfeljebb átmeneti nevelőjét láthatja benne, akinek nagyon sokat köszönhet fejletlensége éveiben vagy gyengesége pillanataiban. Az eszmény mindig az a nagykorúság marad, amelyben az ember már nem

szorul támaszra, hanem megállhat a maga lábán. Krisztus így nem egyéb, mint egy közülünk, társunk a vándorúton, aki megelőzött bennünket, s ezért adhat bíztató hírt olyan tájakról, amelyeket azután magunk is bejárhatunk. Mint ahogy a csillagászat tudása is felfedezhetett előttünk olyan égi jelenségeket, amelyeket nélküle még sokáig nem láthatnánk meg, és adhat nekünk olyan magyarázatokat, irányítást és figyelmeztetést, amelyek nélkül hiába ülnénk le a teleszkóp elé, nem látnánk semmit, de aztán végül mégis csak a saját szemünkkel látjuk a dolgokat, és többé nincs már szükségünk őreá; úgy Krisztus is játszhat nagy szerepet az életünkben, de előbb vagy utóbb „megtette kötelességét és elmehet". Így született meg a képtelen kérdés: beletartozik-e maga Krisztus egyáltalán a keresztyénségbe, és legtisztább, eredeti alkatában nem úgy állíthatjuk-e helyre a keresztyénséget, ha nem Krisztus*ról* szóló, csak Krisztus*tól* hirdetett örömhírnek fogjuk fel az Ő Evangéliumát?

A krisztusmentes keresztyénségnek ezek a fajtái elvesztették a központi lényeget. De van egy másik fajta is, amely még meg sem találta. Az évezredek folyamán felölelt a keresztyénség olyan tömegeket, amelyekkel még soha sem tudta megértetni mindmáig a maga lényegét. Egész hitvilágukat azok a kérdések töltik ki, amelyeket a természet és a sors minden embernek az útjában felvet. Hogy Krisztusnak a megjelenése még ezeken túl milyen mélyebb kérdéseket vet fel és old meg, arról tudomásuk sincs, és érzékük sem ébredt még fel iránta. Van talán őszinte és mély hitük a világteremtő és fenntartó Istenben, gondviselésének bölcsességében és jóságában, erkölcsi világkormányzatának igazságában. De nincs hitük a Krisztusban megnyilatkozott Istenben, és nem is tudnak mit kezdeni Krisztussal, még ha hagyományos szokások szerint vallják és emlegetik is.

A krisztusmentes keresztyénségnek ezek a különféle színű szálai keverednek el és csomódzanak össze annak a keresztyénségnek a szövedékében, amely körülvesz bennünket – csak éppen a tulajdonképpeni hiteles szál ötlik olyan ritkán a szemünkbe. Olyan kivételes ünnepi élmény emberekkel találkozni, akik azt a benyomást keltik bennünk, mint egykor az első tanítványok a felettük bíráskodó jeruzsálemi vénekben, akik – mint olvassuk – „megismerték őket, hogy Krisztussal voltak". Pedig kétségtelen, hogy annyi keresztyénség van a világon, amennyi Krisztussal közösségben élő ember. Minden egyéb csak jó- vagy rosszhiszemű visszaélés a keresztyénség nevével – vagy önáltató illúzió, vagy ámító világcsalás.

Világos, hogy nincs a keresztyénség ügyének nagyobb kérdése, mint ettől a belső ellentmondástól való megszabadulása, a krisztusmentességtől való megtisztulása. Minden egyéb mellékes ehhez képest. Ezen fordul meg az élete-halála.

Ehhez viszonyítva nemcsak alárendelt jelentőségűek, hanem tárgytalanok és értelmetlenek mindazok a kérdések, amelyek a keresztyénséget egymástól elkülönülő részekre választják. Hiszen minden felekezeti sajátosság ezt a Krisztussal való életet akarja formába önteni. E nélkül tehát gyökértelen műfa minden felekezeti öntudat. Krisztusmentes alapon minden vita keresztyének és keresztyének között csupán vértelen kísértetek légi küzdelme, amelynek csak annyi szerepe van a valóságos életben, hogy riogatja és zavarja annak nyugalmát. Egyenesen komolytalan egy épület stílusa felett vitákat folytatni, amíg azt sem tudjuk: templomot akarnak-e emelni, vagy vasúti állomást, sem telkünk nincs, sem az épület anyagának beszerzéséhez fedezetünk. Előbb ott kell csíráznia a lelkekben a reális szándéknak, amely testet akar ölteni az épületben, és előbb meg kell vetnünk a lábunkat a szándék megvalósításának reális előfeltételeiben – csak akkor érdemes a terv kiképzésének kérdését tisztázni. Ha már megvan a lényeg: az életünkben ható Krisztus, akkor kezd csak izgalmassá, érdekessé és komollyá válni a kérdés: hogy építhető ki ez az élethatalom megfelelő nagy vonalakban, milyen tannak, szervezeti módnak, kulturformáknak a vonalvezetésében bontakozhat ki legtisztábban a lényege? Mennél inkább ránehezedik hát valakinek a lelkére a gond és a felelősség, hogy az a fajtája a keresztyénségnek, amelyet ő is vall, számottevő tényező legyen a jövendőben, és ne térhessen fölötte napirendre a világ, annál inkább arra kell összpontosítania az igyekezete

legjavát, hogy Krisztus élő hatalommá váljék ebben a keresztyénségben – elsősorban őbenne saját magában, s aztán a társaiban is. Egyetlen felekezetnek sincsen sürgősebb és életbevágóbb ügye, mint ez a nagy közös ügy: a krisztusmentesség átkát lerázni!

Az ifjúságnak s benne elsősorban a diákságnak az a szerepe az élet háztartásában, hogy az apák és fiúk örök harcában mindig újra revízió alá vegye örökségét, és úgy építse meg önmagában a jövendőt. Sehol nincs olyan nagy szükség az új nemzedéknek eme szolgálatára, mint éppen a keresztyénség kérdésében. Kegyes szólamok tömkelegét, a megszokás szívósságával továbbélő üres formákat, megtévesztő illúziók álomvilágát reá kell vetnie a lényeg mérlegére. Minden nagyképűséget levetve, becsületes számadással, ahogy a német jelszó mondja: a „Sachlichkeit" szemüvegén át nézve a dolgokat, tiszta helyzetet kell teremtenie magának. Természetes őszinteségével hadat üzenve a szavalás zengő frázisainak és a nagy gesztusok hipokrízisének, meg kell néznie: miről is van voltaképpen szó? Rá kell térnie magára a dologra, arra, ami valójában lenni akar a keresztyénség. És kíméletlenül szemébe kell néznie a valóságnak, ha kitűnik, hogy ebből a lényegből semmi sincsen meg a látszatnak nagy része mögött. És vállalnia kell a küzdelmet azért, hogy a krisztusmentessé vált keresztyénségben Krisztus megint jogaihoz jusson.

Ezt a bátor revíziót sürgetik az idők. Ideges emberek forradalmi kitörések lehetőségéről rebesgetnek. Nem veszik észre, hogy nyakig benne vagyunk a forradalomban, a legnagyobb arányúban, amilyet valaha látott a világ. Azért, mert vértelenül zajlik le bennünk és körülöttünk, nem kevésbé forradalom. Semmiképpen nem lehet a lassú evolúciók lapjára elkönyvelni. Kataroktokhoz(?) érkezett a történelem folyama a mi napjainkban. Még néhány rövid esztendő, és ha előveszi majd a nyugati műveltségű ember a 15-20 évvel korábbi szellemi arcképét, nem fog ráismerni önnön arculatára. Rohamosan érlelődnek ki olyan folyamatok, amelyek gyökeresen meg fogják változtatni a világ képét. Nos, az ilyen idők nem tréfálnak. Menthetetlenül elsodornak mindent, ami csak látszatéletet él, de belül megkorhadt. És ezt a próbatételt nem kerülheti el a keresztyénség sem.

Nem attól kell féltenünk, hogy eltűnne a föld színéről. A legpesszimistább jóslatnak is le kell számolnia azzal, hogy nagy tömegeket évezredeken át hatalmukban tartott szellemi tényezők még halálra ítélten is nemzedékeken át vonszolják tetemeiket a teljes elmúlás sírja felé. A kérdés csak az, hogyan fogja túlélni a keresztyénség ezt a világkrízist? Vajon a múltnak hervatag maradványaként, amely az élet perifériáin, félreeső zugaiban tengetheti tovább megtűrt exisztenciáit, míg maga az élet fittyet hányva neki, még komoly küzdelemre sem méltatva, rohan tovább függetlenül tőle? Vagy pedig lesz-e a keresztyénség olyan vezető hatalom a holnap életében, hogy rányomhatja arra a maga bélyegét, hogy áthassa azt a maga erőivel és igazolhassa abban ősi igényeit, hogy általa van csak megtartatás?

A krisztusmentes keresztyénség luxusát nem fogja megengedni magának a világ. Azt ki fogja rostálni magából. Akik ma zengő hangon szónokolnak a nevében, seregestől fogják cserben hagyni az idők fordulatával, vagy ha olyan etikus emberek, hogy a szélkakas szerepét nem tudják játszani, legalább is hangjukat vesztve fognak meghátrálni és szétszóródni, mert nem lesz mondanivalójuk, amelyre érdemes lenne még figyelnie a világnak. Azok, akik Krisztusban bírják a keresztyénség lényegét, túl fogják élni az özönvizet. Bennük a keresztyénség megmarad olyan realitásnak, amellyel számolni kell, akármilyen új világnak is. És ha elenyésző kis csapatként kellene is szembeszállniuk egy túlerős idegen szellemmel, akkor is lesz bennük annyi törhetetlen életösztöne a keresztyénségnek, hogy megismétlődhet az apostoli idők csodája, és megint többséggé növekszik a hódító maroknyi kisebbség.

Itt van hát a missziója annak a kis diákcsapatnak, amelyik a „Pro Christo" névben vallja programmját. Amint minden igyekezetével Krisztussal szembesíti önmagát és diáktársait, és állandóan napirenden tartja a kérdést: mit jelent Krisztus nekem és neked? – a krisztusmentes

keresztyénségnek revízióját viszi végbe. Nem nagyhangú reklámmal, ország-világ figyelmétől kísérve, hanem csendben és elrejtve folyik ez a munka. Magános diákszobákban, a Könyvek könyve fölé hajolva, amelyből Krisztus arca meglátható. Fesztelen kis baráti csoportokban, ahol nem vasárnapi szószékek ünnepi pózában, hanem diáknak diáktársai előtt való köznapi természetességében folyik a szó arról, hogy kicsoda Krisztus. Nyári táborok elmélyülő napjai alatt, ahol láthatatlanul Krisztus ad találkozót magával diákemberek százainak. – De ez az a munka, amelyet a helyzet parancsol.

Az ajtónkon nem is zörgetés, de dörömbölés hallatszik. Még az alvókat is fel akarja riasztani, mert drága minden perc. Ki az, aki bebocsátást követel?

Krisztus áll az ajtó előtt. Megszoktuk, hogy kívül hagyjuk. Itt az ideje, hogy belépjen, és jogos helyét elfoglalja.

***

„Az egyház a hit tárgya.”

(Református Egyház)

„Az egyház az Ige tanítása szerint a hit tárgya. Az apostoli hitvallásban azt valljuk, hogy „*hiszek* egy, közönséges, keresztyén „anyaszentegyházat”. – Ezzel a megállapításával fundálja meg egyházunk legfelső elöljáróságának „Testvéri Izenete” mondanivalójának a jó részét, sőt azt mondhatjuk: mindazt az eligazító útmutatást, amelynek irányában terelni kívánja egyházunk életét. Ez a – mondhatni tehát, alapvető jelentőségű – tétel megérdemli, hogy nagyon sokszor felidézzük emlékezetünkben, és nagyon komolyan elmélyedjünk benne.

Ennek a tételnek a vallásával nem tagadjuk azt, hogy valamilyen értelemben a hit nélkül élő ember számára is valóság az egyház. Hogy ezen a világon van keresztyén egyház, és a mi népünkben is él egy társas alakulat, amelyet közelebbről református keresztyén egyháznak neveznek, azt hit nélkül is tudhatja mindenki: „a vak is láthatja”. De mit képes felfogni az egyházból ez a puszta látásra, vagy mondjuk tudományosabb kifejezéssel: empíriára támaszkodó, hit nélkül való egyházszemlélet? Tagadhatatlanul sok mindent. Csak éppen azt nem, amiről maga az egyház azt vallja, hogy éppen a lényege. Úgy áll szemben a hit látását nélkülöző ember az egyháznak mindenki által látható valóságával, mint a hozzá nem értő ember egy ismeretlen géppel. Hogyne láthatná a csodálkozásban tágra nyíló szemekkel részleteiben és egészében, alkatában és működésében egyaránt! De mindaddig, amíg nem tudja: mire is való és mi is történik akkor, amikor működik, – éppen az elébe táruló valóságnak a lényege van elrejtve előle. Az egyház lényege pedig abban rejlik, hogy Istennek az a kegyelme, amelyet Jézus Krisztusban irántunk megbizonyított, az egyház élete és munkássága által válik mindnyájunknak valósággal elnyert osztályrészévé. Aki ezt a lényeget nem látja az egyházban, az bármily sokat tud is róla, és bármily otthonosan forgolódik is körülötte vagy benne, igazában nem tudja, mi az egyház.

„Az egyház az Ige tanítása szerint a hit tárgya”, – mondja a Testvéri Izenet. Ezzel éppen arra emlékeztet bennünket, amit az imént az egyház „lényegének” neveztünk. Mert amikor az Ige az egyházról beszél, mindig éppen ez a lényeg lebeg a szeme előtt. Az egyház az Ige szerint semmi, ha nem Isten egyháza, amely által Ő végzi el ebben a világban a Jézus Krisztusban fundált üdvözítő munkát. Az Ő Fiának „teste”, amelyben élete szétárad és megnyilvánul; az Ő Szentlelkének „temploma”, amelyben üdvösségre vezérlő világossága és ereje működik. Ilyen valóságnak az egyházat csak a hit láthatja. E szerint az igazi lényege szerint az egyház a hit tárgya.

Két veszély fenyegeti ezen a ponton egyházunk tagjait, és mindkettő ellen védekeznünk kell a Testvéri Izenet idézett alaptételének a hangsúlyozásával. Az egyikkel azoknál találkozunk, akik élő hitre még el sem jutottak, sőt nem is igyekeznek arra eljutni, mert a felé vezető úton úgy elakadtak, mintha tovább már nem is volna miért igyekezniük. Az ilyenek szemében az egyház természetesen puszta emberi ügy. Hogyan lehetne a hitük tárgya, ha nincsen hitük? Lehet azért számukra is nagyon drága ügy. Ha hitüknek nem is, de szeretetüknek azért lehet nagyon komoly tárgya. Érette még nagy önmegtagadással járó áldozatokra is képesek talán. Az egyház igazi valóságával szemben mégis idegenek. Legfeljebb eljegyzettjei és várományosai, ha öntudatlanul is, annak az örökségnek, amely az egyház igazi valóságában számukra is el van készítve. Velük szemben nyilván az a feladatunk, hogy a szóban forgó igazság hirdetésével is igyekezzünk őket ráeszméltetni arra, milyen „elrejtett kincs” felett járnak. Addig nem is töltötte be az egyház a maga hivatását velük szemben, amíg ezt a kincset meg nem találtatta velük, s ez által a maga lényeges mivoltába be nem avatta őket.

Vannak azonban élő hitre eljutott emberek is egyházunk soraiban, akiknek nagy szükségük van ugyanennek az igazságnak a hirdetésére. Ők elnyerték a hit látását, és élnek is vele sok más tekintetben, csak az a baj náluk, hogy éppen az egyház valóságát nem ezzel a látással szemlélik. Az egyházban ők is pusztán emberi ügyet látnak. Ennek megint két oka lehet. Meglehet, hogy hitükkel is benne ragadtak még annak az egyoldalú individualizmusnak az illúzióiban, amely általában uralkodott az emberek gondolkozásában és gyakorlati életében is a közelmúlt időkben. Az Igéből csak azt szemezik ki, mint a kalácsból a mazsolát a gyermekek, ami ott valóban Istennek minden egyes ember iránt egyenként megnyilvánuló kegyelméről szóló felséges igazság. De érzéketlenül elmennek a mellett, hogy az Ige szerint Istennek kegyelme nem „magánügye" a hívőnek, hanem minden hívővel közös olyan „közügye", amelynek körén belül érvényes csak az egyéni hívőre vonatkozó áldása. Ahogy a Testvéri Izenet mondja: „Isten Igéje azt tanítja, hogy minden áldást a hívő számára az egyház, az eklézsia nyújt", – ami persze református összefüggésben csak úgy érthető, hogy „minden áldást a hívő számára Isten maga nyújt ugyan, de az egyház, az eklézsia által, nem pedig attól függetlenül". A hívőknek ez az Ige-ellenes individualizmusa egy letűnt és tőlünk egyre távolodó múltnak a maradványa lévén, bízvást feltételezhető róla, hogy olyan olvadó hó, amely nem is sokára magától el fog enyészni. Komolyabb probléma rejlik azonban az olyanokban, akik teljes és élénk tudatában vannak annak, hogy Isten áldásaiban nem magános utakat járó egyéni vándorokként részesülhetnek, hanem csak más hívőkkel való együttes, „közösségi" életben, de akik mégsem az egyházban látják ennek a szükségüknek a kielégítését, hanem azt más úton igyekeznek biztosítani. Az Igének azt a tanítását, amelyre a Testvéri Izenet imént idézett mondata utal, jól ismerik, csak mindazt, amit az Ige „az egyházról, az eklézsiáról" mond, nem vonatkoztatják arra a valóságra, amelyet közönségesen egyháznak szokás nevezni, közelebbről nem vonatkoztatják a magyar református egyházra. Az számukra nem az Istennek az az egyháza, amelyről az Ige beszél. Nem hitüknek a tárgya, – mivel nem felel meg hitük igényeinek.

Ez az utóbbi jelenség az, amely voltaképpen foglalkoztatja a Testvéri Izenet nem egy szakaszát. Éspedig abban a jó reménységben, hogy – amint jelentős jelenségekből megítélhető, – gyógyulófélben lévő betegségről van szó. De nem is csak a jövőre vonatkozó ilyen jó reménységnél fogva, hanem a múltra visszatekintve is láthatunk és kell is látnunk ebben a jelenségben valami örvendetes mozzanatot. Betegség, de annak az új életnek a gyermekbetegsége, amely egyházunkban – a Testvéri Izenet hálás megemlékezése szerint is, – kibontakozóban van. Az magában véve még nem baj, ha az egyház tagjaiban kérdésessé válik az, hogy az egyházuk valóban Isten egyháza-e? Csak az a baj, ha ebből a kétségeskedésből nem találják meg az Ige szerinti látásra kivezető utat. Az egyháznak nem jó túlságosan biztosnak lennie afelől, hogy Isten egyháza – mert ebben a biztonságban problémamentesen elringatnia magát annyi, mint máris veszélyeztetnie azt, hogy Isten egyháza. Ha nyugtalanság támad e körül a kérdés körül, az még lehet nagyon üdvös, éppen újabb megbizonyosodásra vezető nyugtalanság. Az a tétel, hogy az egyház a hit tárgya, nem jelentheti azt, hogy a hittannak olyan tárgya, amelyről a hittan kimondta a maga szavát és ezzel mindenkorra el van intézve a kérdés. Az, hogy az egyház tagjaiban élő hit ezt a kérdést mindig újra felveti, olyan hasznos jelenség, amelyre az egyháznak mindig szüksége van – feltéve persze, hogy a kérdésre ez a hit onnan várja és keresi a feleletet, ahonnan meg kell kapnia: az Igéből.

Mielőtt azonban éppen erről az Igéből megkapható feleletről elmondanánk egyet-mást, jó lesz hangsúlyozni, amint ezt megteszi a Testvéri Izenet is, hogy nem éppen csak az „egy, közönséges, keresztyén anyaszentegyházról" van szó, mint a hit tárgyáról. Arról is szó van, az *ecclesia universalis*-ról, amint a Testvéri Izenetnek az apostoli hitvallásra való utalása mutatja. De éppúgy szó van az *ecclesia particularis sive localis*-ról, az egyetemes egyháznak az egyes helyi gyülekezetekben megjelenő valóságáról, az eklézsiának az eklézsiákban meg-

nyilvánuló életéről, és velük együtt természetesen olyan összefoglaló alakulatokról is, amilyenek a mi sok helyi gyülekezetet egybefogó magyar református egyházmegyéink, egyházkerületeink és országos egyházunk. „A mi magyar református egyházunk...az Úr egyháza egészében és minden gyülekezetében", – mondja a Testvéri Izenet. Tehát ez is éppúgy a hit tárgya, mint az egyetemes egyház.

Egészen hibás volna olyan megkülönböztetést tenni az „egy, közönséges, keresztyén anya-szentegyház" között egyfelől, és a helyi gyülekezetek között másfelől, hogy míg az előbbi „láthatatlan egyház" és ezért természetesen a hit tárgya, addig az utóbbiakban a „látható egyház" jelenik meg, és ezért hívő és hitetlen egyaránt tisztában lehet velük. „Láthatatlan egyház" és „látható egyház" nem így válik el egymástól, sőt sehogyan sem válik el egymástól. Akár az egyetemes egyházról van szó, akár a helyi egyházról, az egyház mindig egyben „láthatatlan" is, meg „látható" is. „Látható" valóság az egyetemes egyház is. Nem azon fordul meg a kérdés, hogy akárki közülünk áttekintheti-e egész valójában. A földgömböt sem tekintheti át senki közülünk, de azért nem szűnik meg a „látható" világhoz tartozó valóságnak lenni. Közönséges emberi látással is megállapítható, hogy az emberiség történetében van valami, amit keresztyén egyháznak nevezünk. Még az is megállapítható, hogy – minden különbség és ellentét ellenére, amely részekre hasogatja – egyazon ügy elágazásai ezek a részek. És amint az egyház egysége, úgy egyéb „attributumai" is, legalább valamilyen mértékben, hasonlóképpen láthatók. Ami az egyetemes egyházban „láthatatlan", az Istennek benne érvényesülő uralma, a Szent Léleknek benne végbemenő munkája. A „látható egyházban" – a maga egyetemességében – ezt is, sőt elsősorban ezt látni és így az egész egyházat igaz valójában látni – ez már aztán valóban a hit dolga. De ugyanígy vagyunk az egyház minden helyi részlet-megvalósulásával, minden gyülekezettel is. Persze, egy-egy gyülekezet sokkal könnyebben „látható", mint az egyetemes egyház, – de azért nem nagyobb mértékben „látható", mint az. És igaz valójaként szintén csak úgy ismerhető meg, ha hitünk által felfogjuk a benne is élő és kialakuló „láthatatlan egyházat".

Mi már most a hitnek az a látása, amely a „látható egyházban" a „láthatatlan egyházat" is, tehát a kettőt együtt egy valóságnak látja? Jól idézzük emlékezetünkbe: más a hit és más a képzelet. A szobrászművész is lát, valamilyen kiváltságos látással, a faragatlan kőtömbben valamit, amit más nem láthat abban. A képzeletével látja benne azt a műremeket, amelyet belőle ki lehet faragni. A hit látása azonban nem ilyen – akár emberi, akár isteni erők által megvalósítható – lehetőségek látása. Ez a képzelet látása, amelynek szintén megvan a jogosultsága, sőt szükségessége is az egyházat illetőleg. De ez már feltételezi azt, hogy a hit látásával lássuk az egyházat, és nem azonos azzal. Nem azonos azzal még a szeretet látása sem, amelynek szintén megvannak a csodálatos képességei arra, hogy lásson tárgyában valami egészen mást is, mint amit mások látnak. A szeretet látásával még a gonosztevőben is láthatjuk a „tékozló fiút", akiben előbb-utóbb felsír az elvesztett tisztaság után való vágyakozás, és akinek előbb vagy utóbb elkövetkezhető megtérésében ezért lehet reménykedni. Hogyne kellene ezt a látást is gyakorolnunk az egyházzal szemben, valahányszor a benne is mutatkozó, sőt sokszor elhatalmasodó bűnökön akad meg a szemünk? De ez a megtisztulásban reménykedő és annak bekövetkeztét bízó türelemmel kiváró szeretet már gyümölcse, következménye a hitnek, nem maga a hit. A hit, amelyről szó van, nem más, mint elfogadása annak, amit Isten mond, vagyis a mi alázatos, bízó és háládatos ráfelelésünk az Isten Igéjére. Az egyház azért a hitnek a tárgya, mert az Igének tárgya. És az egyházat valóban az Isten egyházának látnunk azért kell és lehet, mert Isten az Ő Igéjében maga annak nyilvánítja.

Mit jelent már most az, hogy Isten egy evilági alakulatot, amilyen az egyházban mindig előttünk áll, a maga egyházának nyilvánít, és ezzel jogunkká és kötelességünkké teszi, hogy mi is annak tekintsük? Ezen a ponton szokott bekövetkezni a nagy kisiklás. Az Igének gyökeres félreértése az, amivel gyakran találkozunk, amikor emberek úgy vélik, hogy Isten ilyenkor

valamilyen jól letett vizsga alapján jó bizonyítványt állít ki az egyházról. Fentebb említettük, hogy hívő embereknek sokszor az okoz nehézséget, hogy az egyház nem felel meg az ő igényeiknek. Ők ezeket az igényeket persze abban a tudatban táplálják az egyházzal szemben, hogy ezek magának Istennek az igényei. Ha az egyház megfelelne ezeknek, akkor Isten is elismerné, és ezért az ilyen hívő emberek is elismerhetnék az egyházat az Isten egyházának, amelyről az Igében szó van. De ezeknek az igényeknek a mértékével megmérve az egyház nem bizonyul helytállónak. És ez nagyon érthető okoskodás, csak egy baja van: homlokegyenest ellenkezik az Igének azzal a bizonyságtételével – amely valóban sokkal kevésbé érthető, sőt az emberi értelem számára teljességgel „bolondság", – hogy Isten nem az Ő igényeinek megfelelő társaságot nyilvánít a maga egyházának, hanem ellenkezőleg: az Ő igényeinek nem megfelelő volta ellenére nyilvánítja annak azokat, akiket Őneki a maga egyházának nyilvánítani tetszik. Amikor Isten ezt a minősítést megadja az egyháznak, az sohasem megérdemelt elismerés és jutalom, hanem mindig csak az Ő irgalmasságának a ténye olyanokkal szemben, akik erre semmivel rá nem szolgáltak, csak éppen úgy rá vannak utalva, hogy az Ő irgalmasságán kívül nem lehetne semmi reménységük. Nyomorultakon könyörül Isten akkor, amikor megbíztatja őket azzal az ígérettel, hogy – Jézus Krisztusért – minden bűnüket megbocsátva, a maga népévé fogadja őket, és közöttük és bennük akar lakozni, mint a maga egyházában. És még amikor bűneik miatt perlekedik is velük és ostorozza is őket, ez nem azért történik, hogy a jó eredmény esetében majd elfogadja őket a maga népéül, hanem éppen azért, mert már előzőleg – minden érdemtelenségük ellenére – elfogadta őket.

Amikor tehát felmerül a kérdés: Isten egyházának tekinthető-e a mi egyházunk, akkor semmivel sem jutunk közelebb a helyes válaszhoz, csak eltávolodhatunk attól, ha körülnézünk, és számon vesszük mindazt, ami jó vagy ami rossz a szemünkbe tűnik egyházunk életében. Egyéb alkalmakkor nagyon fontos lehet mennél pontosabban felállítanunk az így felállítható diagnózist. De semmi köze ahhoz, hogy egyházunk az Isten egyházának minősül-e vagy nem. Ezt a kérdést csak Isten maga döntheti el, és pedig annak az Ő legigazságosabb diagnózisának alapján, amely kárhoztató ítéletének is alapjául szolgálhatna, de megfoghatatlan kegyelemből csak alkalmul szolgál neki a Jézus Krisztusban kinyilvánított irgalmának megbizonyítására. Minden azon múlik tehát: szól-e a mi egyházunkhoz a kegyelemnek ez a szava? Hallható-e benne Istennek az a bíztatása, hogy Jézus Krisztusért Ő minket kész elfogadni a magáénak? Akármilyen is egy folyóvíznek vagy állóvíznek a tisztátalansága vagy tisztasága, csillogó fényt ölt, ha rásüt a nap. Rásüt-e az Isten kegyelmének a napja a mi egyházunkra? – ez az egyetlen kérdés. Ha igen, akkor az Ő egyháza, mert Ő maga annak minősíti.

Ez aztán olyan kérdés, amelyről hiábavaló volna egymással ellentétes felfogásoknak vitára szállni. Azt az Igét, amely által maga Isten eldönti a kérdést, vagy hallja valaki egyházunkban vagy nem. Mellékes most, – egyébként persze egyáltalán nem mellékes, – hogy olyan tisztán, erőteljesen, olyan általánosan zeng-e ez az Ige egyházunkban, ahogyan kellene. Ha embereknek, akik által zengenie kell, még oly sok mulasztásuk és hiányosságuk van is e tekintetben, most az a kérdés, hogy Isten ennek a sok vétekkel terhelt emberi szolgálatnak ellenére is mégis csak hallatja-e az Ő Igéjét? Aki pedig csak határozatlan „igen is, nem is" féle feleletet tudna erre adni, annak hadd legyünk segítségére még ezzel a kisegítő kérdéssel is: Vajon fogyó mértékben, egyre csak halkabban hallatja-e Isten ezt az Ő Igéjét egyházunkban, vagy pedig fokozódó mértékben, egyre erőteljesebben? Valóban, aki mindannak ellenére, amit egyházunk megújulása végett Isten a mi nemzedékünkben cselekedett velünk és körülöttünk, azt állítja, hogy Isten a mi egyházunkhoz nem szólja a kegyelemnek azt az Igéjét, amely által Ő maga nyilvánítja egyházunkat a maga egyházának, annak minden vitatkozás helyett csak egyet mondhatunk: ne hallassa szavát egyházunkban, hanem tanuljon meg előbb jobban hallgatni arra, amit Isten mond. Jobb elcsendesedve megvárni, amíg valakinek a füle megnyílt, és csak azután megnyitni a száját, mint fordítva.

Hogy az egyház a hitnek tárgya, az tehát azt jelenti, hogy szakadatlanul mindig újra Isten tulajdon beszédéből vesszük az egyetlen jogcímet arra, hogy egyházunkat az Isten egyházának tekinthessük, de mert onnan szakadatlanul mindig újra meg is kapjuk ezt az ajándékot, azt hittel elfogadjuk és igyekszünk hálás engedelmességgel levonni minden következményt, amely belőle folyik.

Oszlassunk még el bizonyos félreértéseket, amelyek e körül a kérdés körül fel szoktak merülni. Először is hangsúlyozzuk, hogy az egyháznak az a hit által való szemlélete, amely Istennek az Ő kegyelme által a magáénak vallott egyházát látja benne, egyáltalán nem jelenti azt, hogy az egyházban ennek alapján minden további nélkül biztosítva van minden egyénnek az Istennel való közössége, üdvössége és örök élete. Az egyház, amelyhez az egyén tartozik, hiába Isten egyháza, ha az egyéni egyháztag nem jut el arra a hitre, amely által ő maga egyénileg is elnyerheti Istennek kegyelmét, és abban élhet és meghalhat is. Ha én meghallottam az egyházban azt az Igét, amelyben Isten az egyház népét a maga népének vállalja és elfogadja, és ha én erre az Igére hittel igent mondva az egyházat Isten egyházának tudom és vallom, amelyben körülvesznek engem és reám áradnak az Ő kegyelmének áldásai, – ez mit sem használ még teneked, ha benned is nem gerjedt még fel ugyanaz a hit. És viszont hiába élsz te abban a boldog bizonyosságban, amelyet az egyháznak ilyen hittel való szemlélete nyújt, nekem nincs abból semmi hasznom, ha bennem is nincs meg az a hit, amely így tudja szemlélni az egyházat. Más kérdés tehát az, hogy az egyház kollektíve úgy áll-e előttünk, mint Isten egyháza, és ha ez a kérdés igenlő értelemben eldőlt is, megint más kérdés az, hogy egyénenként ki részesül Istennek kegyelmében és ki él annak áldásai nélkül.

Az Ige teljes józanságra és minden irreális képzelődéstől mentes gondolkozásra tanít bennünket a tekintetben, hogy az egyházat, amelyet Isten irgalmasan a magáénak nyilvánít, úgy tekintsük az Ő egyházának, hogy ugyanakkor mindig számoljunk azzal: ennek ellenére is lehetnek az egyház soraiban olyanok, akik egyénileg nem jutottak el, vagy még nem jutottak el arra a hitre, amely által ők is valósággal részesei lehetnének az Isten egyháza életének. Mindig vannak tehát az egyháznak olyan tagjai is, akik csak látszat szerint tartoznak hozzá. Az ilyenek jövendője felől jó reménységgel kell lennünk, hogy élő hitre eljutva ők is valóságos részeseivé válnak majd az egyház életének. Ugyanakkor nem szabad meglepődnünk azon sem, ha ebben a reménységünkben csalódnunk kell. A látszat idővel valósággá is válhat, de szét is foszolhat. Közben pedig sohasem szabad magunkat összetévesztenünk a szívek titkait egyedül ismerő Istennel. Csak Ő tarthatja számon: kik azok, akiket Ő, mint a maga népéhez tartozókat ismer, és magunkat illetőleg is mindig csak az Ő Igéjének bíztatásából kell szakadatlanul új bizonyosságot merítenünk, hogy minket is közéjük számlál.

Úgy van az egyház a benne mindig megtalálható ilyen nem-egyházzal, mint minden élő szervezet a benne megtalálható idegen anyaggal, amelyet még nem dolgozott fel a maga szerves összetételébe, vagy talán nem is fog abba feldolgozni, hanem előbb-utóbb ki is fog küszöbölni magából. (Még az is megtörténhet, hogy nem is küszöböli ki magából, hanem csak utólag a boncolás hozza napfényre: mit rejtett magában, ami nem tartozott hozzá. Minden élő szervezet normális életéhez hozzátartozik az idegen anyaggal való ez az állandó megterheltetés és a vele való szakadatlan rejtelmes birkózás. E nélkül nincs táplálkozás, növekedés és életben maradás. Csak mumifikált állapotában jut el valamely szervezet oda, hogy lezárt mivoltában biztosítva van minden nem hozzátartozó anyag behatolása ellen. Az egyház sohasem lehet ilyen mumifikált állapotban, hanem mindig csak életfolyamatának állandó történései közben állhat fent. Tehát természetes, hogy szakadatlanul bevon a maga életforgalmába olyan elemeket is, amelyek majd csak idővel válnak igazán, vagy talán sohasem válnak igazán élő organizmusának alkotóelemeivé.

Még az is megtörténhet – ami persze már nem normális jelenség, hanem komoly riadalomra okot adó abnormitás, – hogy az *idegen* elemek nagyon elszaporodnak az egyházban elannyira,

hogy elszomorító jelek bizonysága szerint már-már azt lehet megállapítani: a magával hurcolt sok élettelen elem mellett kisebbséggé vált az egyházban az igazi egyház. Még ez a beteg és mindenesetre sürgős orvoslást kívánó helyzet sem változtat azonban azon, hogy kollektíve az egyház a hit szemlélete számára megmarad az Isten egyházának. Az ilyen esetekre ugyanis áll az a szabály, hogy „a potiori fit denominatio". Mert mégsem az egyházban elhatalmasodott hitetlen tömeg a fontos számunkra ilyenkor sem, hanem a megmaradt hívők érdekelnek bennünket, azért rájuk való tekintettel Isten egyháza marad az egyház hitünk számára. A vízzel nagyon felhígított tejet is mégis csak úgy tartjuk számon, mint tejet, amely a felhígítás révén nagy romlást szenvedett, és nem úgy beszélünk róla, mint vízről, amely a tejjel való keveredése révén nagyban feljavult minőségében. Hogy ezt az „a potiori" szemléletet csak-ugyan szabad, és csak ezt szabad, az egyházra is alkalmaznunk, az világosan kitűnik az Igéből. Isten maga is ennek alapján minősíti az egyházat a maga egyházának. Csak hétezren maradtak Illés idejében olyanok, akik nem tántorodtak el Őtőle a Bál imádására, de azért az egész népet a maga népének tekintette és Illés által így szólította meg. És noha a sárdisbeli gyülekezetben már annyian voltak a halálba dermedt lelkűek, hogy az egész gyülekezetre rányomták a maguk bélyegét, mégsem csak az az ítélet hangzott el felette: „Az a neved, hogy élsz, és halott vagy", hanem – akármilyen kevesen maradtak is, akiktől még elvárható volt, hogy „vigyázzanak, erősítsék meg a többieket, akik halófélben vannak", mégis az egész gyülekezethez úgy szólt a mennyei Úrnak üzenete, mint az Ő gyülekezeteinek egyikéhez. Ez az egyház felé, ilyen súlyos beteg állapotában is, elhangzó Igének még egy külön csodája, ráadás ahhoz a legnagyobb csodához, hogy Istennek egyáltalán van bűnös emberekhez szóló olyan Igéje, amelyben magát az ő kegyelmes Istenüknek hirdetteti, és ezzel lehetségessé teszi számukra azt, hogy magukat az Ő egyházának tudhassák. Az a hit, amely által ezt igaznak fogadjuk el, amazt a többletet is el kell, hogy fogadja, és legelesettebb állapotában sem kevésbé az Isten egyházának kell, hogy lássa az egyházat, mint legvirágzóbb állapotában.

Az elmondottakban már benne rejlett, de emeljük ki még külön is, hogy az Igére felelő hit által Isten egyházát látni az egyházban, bármilyen állapotban van is, egyáltalán nem azt jelenti, hogy ezzel szentesítsünk az egyházban bármilyen állapotot. Istennek igenis megvannak a maga igényei, és pedig magasra szabott igényei, az Ő egyházával szemben. Csakhogy egészen más dolog ezeket az igényeket úgy érteni és úgy szegezni a magunk részéről is az egyháznak, mint feltételeket, amelyeknek betöltése esetén lehet az egyház valóban Isten egyháza; és egészen más dolog ezeket az igényeket éppen annak alapján fenntartani, mert az egyház Istennek egyháza. Az előbbi esetben kirántjuk az egyház alól a kegyelem fundamentumát: azt a bizonyosságot, hogy valóban Isten egyháza, arra akarjuk felépíteni, hogy erre méltónak bizonyította magát már előzetesen. Isten nem erről beszél az Ő Igéjében, hanem arról, hogy Jézus Krisztusban Ő vetette meg ingyen való kegyelemből azt az egyetlen fundamentumot, amelyen kívül senki mást nem vethet, és ennek alapján fogad el minket, erre teljességgel méltatlan és érdemtelen embereket a maga egyházának, de aztán utólag elkötelez bennünket arra, hogy teljes igyekezetünkkel és az Ő Szent Lelkének minden segítségével élve odaszenteljük magunkat az Ő engedelmes szolgálatára a Jézus Krisztus királyi uralma alatt való életre.

Az tehát, hogy az egyház a hitnek tárgya, egyáltalán nem jelent közömbösséget az egyház valóságos állapota iránt, mert nem jelent szabadságlevelet arra, hogy változatlanul hagyjunk benne mindent úgy, ahogy van. Ellenkezőleg, éppen a hit látásával szemlélve az egyházat, kapjuk meg azt a magas mértéket, amely alá mindent oda kell állítanunk az egyház életében, hogy – mimagunkon elkezdve a dolgot – mindent mindig újra lelkiismeretes revízió alá vegyünk benne, és – megint mimagunkon elkezdve a dolgot – „az Isten teljes fegyverzetével" harcoljunk benne minden ellen, ami nem a Jézus Krisztus királyi uralma szerint való. A nagy különbség azonban az lesz, hogy ez a harc az egyház megtisztulásáért nem olyanok harca

lesz, akik külső szemlélők módjára szemben állnak az egyházzal és bár külsőképpen hozzátartoznak, bensőleg mégis különálló álláspontot képviselnek, hanem belülről fog folyni a küzdelem: az Isten egyháza maga fog tusakodni azért, hogy megtisztítsa magát az Ő elhivatásához illendőképpen. Nem lesz ennek a küzdelemnek olyan jellege, amely azt a félreértést támaszthatja, mintha valami „új vallást" akarna bárki is meghonosítani az egyházban, hanem azon lesz minden hangsúly, hogy az egyháznak komolyan kell vennie azt, amit vall; rá kell eszmélnie arra, mennyi benne az önmagával való ellentmondás, és valósággal kell megtöltenie életének sok látszatos keretét. A megújulásra való felhívás éppen arra fog hivatkozni, hogy Isten egyháza lévén ez a mi egyházunk, ezért kell megtérnie hűtlenségének és engedetlenségének útjairól a maga Istentől kapott hivatásának útjára. E mellett meg lesz még a maga jogosultsága és szükségessége az olyanfajta igehirdetésnek is, amelynek tenorja alig különbözik a pogányok közötti missziói igehirdetéstől. Mindig akadhatnak olyanok, akiket nagy távolságból kell arra szólongatni, hogy induljanak el a rájuk is váró kegyelem felé. De nem ez a hang lesz az uralkodó. Elsősorban és főképpen azokhoz fog szólni az Ige, akik annak régtől fogva hallgatói, és bennük igyekszik majd tudatosítani, milyen nagy kegyelem az, amellyel Isten az Ő Szent Lelkének annyi megszomorítása után is még mindig kész az egyházat a maga egyházának tekinteni, és őket igyekszik majd „felébreszteni" az ebből folyó konzekvenciák hálás és eltökélt levonására.

Nem feladatunk most továbbfejteni ennek a belülről való megújhodásnak a menetét. A kiindulópontja érdekel most bennünket. Az pedig nem más, mint egyházunknak a hit látásával való szemlélete, amelyre Istennek a benne és feléje hangzó kegyelmes Igéje jogosít fel és kötelez bennünket. Az egyháznak, benne elsősorban minden egyes gyülekezetnek a hit tárgyaként való ilyen elfogadása aztán sok ponton jelentheti számunkra gondolkozásmódunknak és gyakorlati módszereinknek a megváltoztatását. Ne restellje senki az ezzel járó megalázkodást és újratanulást. Megéri. A magunk személyes életére csakúgy, mint minden szolgálatunkra teméntelen áldás származhat abból, ha ebben a lényeges kérdésben minden más, bármennyire tetszetős és látszólag igeszerű felfogás útjáról rá tudunk térni az Ige igazi útjára.

***

Egyházunk igehirdetésében és tanításában előtérbe helyezendő elemek.

Előadó: Dr. Victor János.

(A másoló megjegyzése 2003-ban: Az eredeti gépiraton nem szerepel dátum. A szöveg keletkezésének időpontját 1949-50-re tesszük, de természetesen lehet egy-két évvel későbbi is.)

Tételek.

1. Isten Igéje, amikor Istennek a Jézus Krisztusban megjelent és az Ő halálában és feltámadásában fundált kegyelmes uralmáról „örömhírt" mond nekünk, nem csak arra szólít fel, hogy reá hitünkkel válaszolva váljunk részeseivé a benne biztosított, ez életre és az örökkévalóságra egyaránt szóló javaknak, hanem egyben arra is elkötelez bennünket, hogy szenteljük oda magunkat annak az uralomnak engedelmes szolgálatára is, amelyet Isten Jézus Krisztus által kifejt ebben a világban.

2. Ennek a szolgálatnak a formai jellegzetességét Isten Igéje teljes megvilágításba helyezi ugyan számunkra, hogy semmiféle más emberi tevékenységgel össze ne téveszthessük; tartalmát illetőleg azonban ígéreteivel és intelmeivel a Szent Lélek útmutatására utal bennünket, akitől esetről-esetre kell és lehet is elnyernünk azokat a konkrét parancsokat, amelyeknek teljesítésében forgolódnunk kell. Áll ez egyéni szolgálatainkra csakúgy, mint azokra is, amelyek az egyház szűkebb vagy tágabb körű közösségében tölthetők csak be.

3. Ezek a konkrét parancsok nem egyebek, mint az Isten és a felebarátok iránti szeretet kettőségy törvénynek esetenkénti alkalmazásai, aszerint, hogy milyen (szubjektív és objektív) lehetőségek birtokában vagyunk, amelyekkel sáfárkodva, és milyen szükségekkel állunk szemben, amelyeknek szolgálva, a szeretet munkáját el kell végeznünk. Ezért, amilyen lényeges az Igében megjelenő Jézus Krisztusra való állandó figyelmezésünk, ugyanannyira elengedhetetlen az is, hogy mennél tisztábban lássuk a magunk és felebarátaink valóságos helyzetét. E tekintetben az Ige élesítheti ugyan a látásunkat, de semmiképpen nem pótolhatja a közönséges emberi forrásokból meríthető tájékozottságot.

4. Azokat, akik Istennek a Jézus Krisztus által gyakorolt uralmát a hit engedelmességével szolgálják, a Szent Lélek a szeretet közösségében egy testté, az egyházzá szerkeszti egybe. Ezért a szeretetben való szolgálatnak sajátos fészke és otthona az egyház. Azonban a szeretetben való ez a szolgálat nem csak hogy nem szorítkozhat az egyházban együvé tartozók körére, hanem innen inkább csak erősítést nyerve, erejének javarészét az általános emberi együttélés mezején kell kifejtenie, és ott kell megállnia hiteles voltának legkomolyabb próbáit is.

5. Az általános emberi együttélés világa nem úgy áll ugyan Jézus Krisztus urasága alatt, mint az Ő egyháza, amely Őt Urának vallja, de azért nem kevésbé az Ő urasága alatt áll. És pedig nemcsak a teremtés jogán, Őáltala és Őreá nézve teremtetvén az embervilág, amely jog változatlanul fennáll a bűn tényének ellenére is, – hanem a megváltás jogán is. Jézus Krisztus váltsága biztosítja az embervilág számára Istennek azt a mindenkire kiterjedő kegyelmét, amely által lehetséges az emberi életnek bűnös volta ellenére is folytatódnia, fejlődnie, sőt Isten áldásaival sokszor virágzásra is emelkednie. Ezt az általános emberi életet szeretetben szolgálni tehát semmivel sem kevésbé a Jézus Krisztus uralma alatt való szolgálat, mint az egyház körében végzett szolgálatok.

6. Az általános emberi élet területén ezt a szeretetben való szolgálatot – legalább általánosságban szólva – csak úgy végezheti el valaki, ha belehelyezkedik az általános emberi életnek

abba a sokféle szabály által meghatározott rendjébe, amely benne érvényben van; tiszteletben tartja a benne uralkodó szabályokat, és az általuk megszabott kereteket igyekszik a maga szeretetből végzett szolgálatával kitölteni. A Szent Lélek adhat ugyan ettől eltérő magatartásra: a fennálló rend elleni fellázadásra is parancsot, de ezt csak kivételes esetekben teszi meg.

7. Isten Igéjének világánál nem lehet kétséges, hogy minden evilági rend, a legjobb esetben is, Isten ítélete alatt áll: magában hordozza a bűn romlását, akár nyílt, akár rejtett formában, és ezért mindnyájunknak, akik részesei vagyunk, felelnünk kell a végső Ítélőszék előtt, sőt olykor már a történelem folyamán is ad Isten ízelítőt ebből az Ő végső ítéletéből. Ugyanakkor azonban a felől is biztosít bennünket Isten Igéje, hogy az embervilág ennek ellenére Istennek kegyelme alatt is áll. Istentől beléje oltott és benne ébren tartott erők munkálkodnak az emberi történelemben, éspedig ugyanabba az irányba terelve azt, amelybe Isten maga indította el eleitől fogva: az emberek kölcsönös szolgálatán felépülő közösség kialakulásának az irányába. Maga az egyház is ugyanígy áll ebben a világban egyaránt ítélet és kegyelem alatt; a különbség csak az, hogy benne a kegyelem a Jézus Krisztus által való „új teremtést" munkálván, az egyház abban a bizonyos reménységben haladhat az említett irányban, hogy benne Isten dicsőséges beteljesedésre is fogja vinni az ember felől elvégzett tervét.

8. Az irány azonosságának ellenére is főképpen abban mutatkozik a szembeszökő különbség a két életkör között, hogy míg a Jézus Krisztus uraságát hívő engedelmességgel valló emberek körében, az egyházban, a Szent Lélek a szeretet belső késztetéseivel építi az egymás szolgálatán felépülő közösséget, addig az általános emberi életben ennek a célnak az érdekében nem nélkülözhetők a külső kényszerítő eszközök sem. Ezért a sokféle kölcsönös szolgálatok által egybefűzött általános emberi társas élet mindig állami és jogi rend kereteibe foglaltan jelenik meg.

9. Istennek az a hosszútűrő kegyelme, amellyel az emberi életet Jézus Krisztusért fenntartja és sokféle áldásával előbbre segíti, különösképpen abban nyilvánul meg, hogy ott is, ahol az Ő megváltó szeretetének nyomán nem fakadnak fel az emberi szívekből az egymás iránti, szolgáló szeretet erői, legalább az igazságosság iránti érzéket valamennyire ébren tartja az emberekben, hogy annak alapján valamilyen állami és jogi rend állhasson fent, és biztosíthassa az emberi együttélést, még ha abban a rendben az igazságosság követelménye sok igazságtalanságtól eltorzulva érvényesül is.

10. A Szentírásban, még annak újtestamentumi részében is, anakronizmus volna ennek kifejezett bizonyságait keresni, de az elmondottak alapján az következik, hogy mi – a mi korunk haladottabb tájékozottsága szerint – a Jézus Krisztus nevében reáhelyezhetjük és reá is kell helyeznünk a történelem folyamán kialakult állami és jogi, valamint a bennük megjelenő társadalmi rendszereket az igazságosság követelményének a mérlegére. Sőt, mint mai emberek, tudatában lévén már azoknak a lehetőségeknek is, amelyek az ember birtokában vannak az önnön történelmi életének az alakítására, a szeretet törvénye alatt felelőseknek is kell, hogy érezzük magunkat azért, hogy Jézus Krisztus uralmát azzal is szolgáljuk, hogy olyan állami és jogi rend kialakulását munkáljuk, amelyben az emberek kölcsönös szolgálatain felépülő közösség az igazságosság követelményének a lehető legteljesebb érvényesülését valósítja meg.

11. A jelenkor termelési viszonyainak megfelelően ez a cél gyakorlatilag azt jelenti, hogy a kapitalizmus rendjét fel kell váltania a szocializmus rendjének. Ezért a Jézus Krisztus uralmát valló emberek szolgálatához, – egyénenként és egyházi együttesükben egyaránt, – a jelenkorban lényegesen hozzátartozik a szocializmus ügyének szolgálata. Ha nem ismerik fel a Szent Léleknek világos parancsát erre vonatkozólag, annak csak két oka lehet. Vagy nem a szeretet indítékai uralkodnak bennük, hanem azoknál hatalmasabb érdekeik, amelyekkel benne gyökereznek az igazságtalanságai miatt ítéletre megérett kapitalista múltban. Vagy pedig annak

ellenére, hogy a szocializmus kérdése már egy évszázad óta dörömböl az ajtón, még mindig nem ébredtek fel annak a valóságos jelennek a felismerésére, amelyben a Szent Lélek parancsát fel kellene fogniuk és szolgálniuk.

12. A szocializmus ügye nem abban az értelemben az egyház ügye, mintha éppen csak reá várna a szolgálata. Olyan általános emberi ügy az, amelynek szolgálatában az egyház csak más történelmi erők mellett érvényesítheti a maga közreműködő készségét. Hogy az ilyen közreműködésre milyen lehetőségek nyílnak meg vagy nem nyílnak meg előtte, az nem politikai mérlegelés alapján bírálandó el. Történelem-átalakító szolgálatok tekintetében az egyház leginkább olyankor bizonyult a legmeddőbbnek, amikor nagy politikai súlya volt a népek életében. És viszont néha olyankor áradtak belőle ki a leghathatósabb erők, amikor közvetlenül semmi szava sem lehetett a közügyek alakításában. Olyankor is, amikor más történelmi erők munkája nyomán az egyház befejezett tények elé kerül már, hálásan kell fogadnia annak az új rendnek a felvirradtát, amelynek szolgálatára mindenképpen el van kötelezve, még ha Istennek úgy tetszett is, hogy más eszközöket választott és használt fel erre a célra, és ettől a háládatosságtól vezetve mindenképpen őszinte és odaadó szolgálatával kell részt vennie az új rend kiépülésében.

13. Mivel pedig nagy történelmi fordulatok, különösen, ha forradalmi úton következnek be, nem mehetnek végbe ebben a világban anélkül, hogy a szeretet törvénye ellen sok vétség ne történjék, vigyáznia kell az egyháznak, hogy bele ne essék abba a kísértésbe, hogy az ilyen jelenségekkel szemben az ítélőbíró szerepébe élje magát. A szeretet mértékével mérni és ennek alapján megítélni mások cselekedeteit csak annak lehet, aki megfeledkezik arról, hogy ezzel a mértékkel mérve mindnyájan vétkeseknek találtatunk, és mindnyájan ahhoz az emberi nemzetséghez tartozunk, amelyért Jézus Krisztusnak éppen ezért kellett meghalnia. De ugyanakkor arról is megfeledkezik az ilyen ítélkező lelkület, hogy Jézus Krisztus valóban meg is halt ezért a mi világunkért, és ezért Isten úgy szeretheti azt bűneinek ellenére is, hogy előbbre vezetheti történeti útján egy igazságosabb új rendnek a korszakába. Különösen pedig olyankor nem illik az egyházhoz annak a munkának a bírálgatása, amelyet más történeti erők kezére hárított át Isten világkormányzó bölcsessége, amikor ennek magyarázata főképpen abban keresendő, hogy maga az egyház vétkesen elmulasztotta az új rendért való küzdelmet akkor, amikor erre nagy lehetőségek birtokában volt. A maga bűneiért kell ilyenkor bűnbánatot tartania, nem a másokéin fennakadnia.

14. Végül emlékezetben tartandó az is, hogy a szeretet törvénye teljes érvényesülését csak személy és személy közötti viszonylatok terén nyerheti el. Mihelyt embersokaságok felé kell lerónunk a szeretet szolgálatát, ezt mindig csak úgy tehetjük meg, hogy bizonyos személytelen rendet is szolgálunk abban a tudatban, hogy éppen ez által szenteljük oda magunkat mások javára. Ezzel pedig óhatatlanul együtt jár az is, hogy esetenként egy-egy felebarátunkkal szemben olyan magatartást kell tanúsítanunk, amelytől a szeretet törvénye eltiltana bennünket akkor, ha csak köztünk és közötte való személyes viszonylatról volna szó. Az ilyen látszólagos szeretetlenséget is indokolhatja a szeretet, csak tágabb körre vonatkoztatva. A szeretetnek nem az a próbája ilyenkor, hogy tartózkodik-e sebek ejtésétől, hanem az, hogy kész-e az elkerülhetetlenül ejtett sebeket tőle telhetőleg ápoló gondozásba venni.

Tudatában vagyok annak, hogy az általam elmondandók kissé kiesnek ennek a konferenciának az egységes képéből. A mi együttlétünknek az a célja, hogy egyházkormányzatunknak jelenlegi irányát teológiailag felülvizsgáljuk, az Ige mérlegén lemérjük. Én már abból a feltevésből indulok ki, hogy ez a mérlegelés pozitív eredményre vezetett, vagyis – legalább nagyjában és egészében – az Igével megegyezőnek, általa egyházunknak a mai helyzetben parancsoltnak tekintjük azt az irányt, amelyben egyházunkat a legfelelősebb őrállói helyeken szolgáló testvéreink vezetni igyekeznek. Ennek alapján már most annak a kérdésnek szeretnék a szemébe nézni: hogyan lehetne és kellene ennek az egyházkormányzati iránynak a számára

biztosítani a gyülekezetek részéről azt a megértést, sőt azt az engedelmes együttműködést, amely – jól tudjuk, – nagymértékben hiányzik. Amint a mi – általam feltételezett – egyetértésünk szerint az Ige szabta meg és szabja meg napról-napra ezt az irányt, ugyanúgy gyülekezeteink is csak az Ige alapján tehetik a magukévá. Bármely más alapon való elfogadása vagy velük való elfogadtatása méltatlan volna hozzánk, mint a Jézus Krisztus egyházához.

A kérdés tehát az: hogyan lehet gyülekezeteink előtt világossá tenni az Igének ezt a ma mindnyájunkra kötelező irányító szavát? Lényegében véve tehát ugyanarról a kérdésről van szó, mint amely egész konferenciánkon foglalkoztatott bennünket: mit mond a Lélek a gyülekezetnek mai helyzetéből adódó kérdéseire útmutatásul?

Csak annyiban rí némileg ki előadásom egész tárgyalásunkból, hogy ezt a kérdést nem a teológiai tudományosság hűvösebb levegőjében, hanem a gyülekezeti szolgálatok gyakorlati szintjén veti fel. Nem kell talán félreértéseket eloszlatnom a tekintetben, hogy ezt a különbséget nem éles szembeállítás értelmében veszem, hanem csak viszonylagosnak tekintem. Számolnom kell ezért azzal is, hogy míg egyfelől alája fogok szállani a tárgyalásainkat egyébként jellemző tudományos színvonalnak, addig másfelől a gyakorlati szolgálatok emberei még mindig nagyon elvont teologizálásnak tekinthetik.

Ha aközött az irányzat között, amelyet az Igéből folyónak elismerünk, és gyülekezeteink széles köreinek gondolkozása között jelentős divergencia mutatkozik, akkor ez nyilván arra vezethető vissza, hogy gyülekezeteink számára az Igéből nem világosodtak meg bizonyos fontos elemek, amelyek különben döntő módon más irányba hajlítanák gondolkozásukat. A feladat ezért nyilvánvalóan az, hogy ezeket az elemeket kell az előtérbe helyezni. Melyek ezek? Erre a kérdésre szeretnék valamelyes feleletet adni, számítva arra, hogy nem egy ponton fontos kiegészítésre vagy kiigazításra is fognak szorulni az általam elmondandók. Hogy előadásom címe szerint miért nem csak „egyházunk igehirdetésében", hanem „tanításában" kiemelendő elemekről is lesz szó, az ki fog világlani a továbbiak során.

Természetes, hogy amikor bizonyos elemeknek az előtérbe helyezéséről van szó, – akkor ez sem az előadásom tételeiben foglaltakra vonatkozólag, sem egyebekre vonatkozólag, amelyekkel tételeim kiegészíthetők volnának, nem azzal a negatív implikációval értendő, hogy más elemek viszont háttérbe szorítandók. A világért sem egyebek rovására vagy egyebek helyett, amelyeknek nyomatékos hirdetésére elkötelez bennünket az Ige, hanem egyebek mellett, amelyek amúgy is előtérbe volnának talán, kell az előtérbe helyeznünk bizonyos elemeket, amelyek a háttérbe szorultak, hogy így elnyerje az Ige szolgálata napjainkban azt a teljességet, amely napjaink szükségeinek megfelel, de amelyre egyébként is törekednünk kellene.

A tételeimhez fűzendő megjegyzéseimben nem arra törekszem, hogy azokat megvilágosító magyarázattal kísérjem, legalább is általánosságban szólva nem ez a szándék vezet bennük. Ilyesminek a szükségessége itt nem forog fent. Annál inkább fent forog majd egy más téren: ott t. i., ahol majd arra kerül a sor, hogy segítségére legyünk az igehirdetés és tanítás szolgálatát a gyülekezetekben végző atyánkfiainak a mi tanácskozásainkból folyó konzekvenciák érvényesítésében. Nyilvánvaló, hogy ahhoz, hogy a felsorolandó tételekben vagy bármily más hasonló célzatú tételekben foglaltak csakugyan a kívánt hangsúllyal szólaljanak meg gyülekezeteink körében, még nagyon sok magyarázó szóra van szükség. Itt azonban elegendő lesz inkább csak indokolni, miért látszik szükségesnek bizonyos elhanyagolt, vagy legalább is eléggé nem érvényesülő igazságoknak az előtérbe helyezése.

1. tételem.

Azt hiszem, vita nélkül megállapítható, hogy abban az idegenkedésben, amellyel egyházkormányzatunkat a gyülekezetekben sokan szemlélik, nem dogmatikai, hanem etikai kifogások szerepelnek. Azok, akik őrállóinkat nem tekintik hű őrállóknak, nem igen hoznak fel bizalmatlanságuk indokolásaképpen református keresztyén hitünk javaiból bármit is, aminek elárulásáért akarnának vádat emelni. Ellenben erkölcsileg helytelenítik azt a módot, ahogy őrállóink a maguk kötelességeit felfogják és betöltik. Felmerül azért az a kérdés: azonos alapról történik-e a helyes magatartás megítélése? Ugyanaz-e a kiindulópont, amelyből aztán ellentétes eredményekre jutunk?

Ezért tartom elsőrendűen fontosnak, hogy a keresztyén ember és a keresztyén egyház életében egyedül érvényes alapelv: a Jézus Krisztus királyságának hívő szolgálata, sokkal erőteljesebben szólaljon meg, hogy aztán azok, akik ebben csakugyan egyetértenek, egy nevezőre juthassanak egymással abban is, hogy mit jelent ez a szolgálat a jelenben.

Ennek az alapelvnek a kiemelése két fronton való harcot jelent. Jelenti egyfelől minden olyan „erősségnek a lerontását", amely Jézus Krisztus uraságának az utjában áll: mindannak a nem Jézus Krisztusból kiinduló, hanem akárhonnan máshonnan átvett és követett erkölcsi normának a leleplezését és leküzdését, amely szerint gyülekezeteink széles körei gondolkoznak és cselekszenek. Ezeknek akárcsak illusztratív felsorolásába nem mehetünk most bele. Tisztában vagyunk azzal, hogy vannak bőséggel. Sokaknak a lelkében nagy harcoknak kell végbemenniük, amíg eljutnak oda, hogy keresztyén egyháztagnak és keresztyén gyülekezetnek lenni azt jelenti: az egész életüket a Jézus Krisztus uralma alá helyezni, és minden dolgukban neki engedelmeskedni.

A másik front azoké, akik komoly hittel csüngenek ugyan Jézus Krisztuson, de a hozzá való viszonyukat antropocentrikusan fogják fel: Jézus Krisztus van őérettük és nem ők Jézus Krisztusért. Ebből a kvietivumokban gazdag keresztyén lelkiségből hiányzik a motívum, amely pedig éppoly lényeges, sőt végeredményben a legfontosabb alkotóeleme a keresztyén hitnek: az Isten ügyének látása, aki eleitől fogva mindent az Ő Fiának uralkodásáért cselekedett és cselekszik, amiből folyik annak az elhivatásnak a tudata, amellyel Isten a mi odaszentelődésünket veszi igénybe az Ő ügyének szolgálatára. Ebből a csonka keresztyén alaplelkületből sem lehet eljutni arra az Ige szerint való megegyező eligazodásra, amelyre a mai helyzetünkben szükségünk van.

Az előbbi front gyülekezeteinknek inkább azokban az elemeiben található meg, amelyek a tradicionális egyháziasság vonalain mozognak, az utóbbi viszont inkább az olyanokban, amelyekre az újabb kori lelki ébredés nyomta rá a maga bélyegét. Nem várható addig jó eredmény, amíg itt is, ott is nem helyezkednek bele az emberek az Ige által megjelölt egyetlen helyes kiindulópontba, hogy onnan tájékozódjanak az élet minden kérdésében.

2. tételem.

Ez a tétel is, mint az előbbi, olyan elemi igazságot fejez ki, amelynek mindig is előtérben kellett volna lennie, – különösen olyan keresztyén egyház tudatában, amely a reformáció örököse, és ezért fokozott háládatossággal kellene vallania és gyakorolnia az Isten fiainak felséges szabadságát. A valóságban mégis az a helyzet, hogy széltében feledésbe ment és ezért erőteljesen az előtérbe helyezendő az Igének az az ígérete és parancsa, hogy Isten a törvény alatt való élet helyett a Szent Lélek vezetése alatt való járást szánta nekünk Jézus Krisztusban. Elhatalmasodott gyülekezeteinkben a „törvényeskedésnek" sokféle fajtája, amely mind megegyezik abban, hogy amikor akár a maga cselekvésében keres eligazodást az ember,

akár mások cselekvését helyezi mérlegre, bizonyos általános és merev szabályokat tart szem előtt. Lehetnek azok a hagyományos tiszteletben tartott „jó reformátusság” fogalmában foglalt szabályok, vagy lehetnek az újabb kori ébredések „praxis pietatis”-ában foglalt szabályok. És mindezekben természetesen lehet sok jó és megbecsülendő. De abban a normatív szerepben, amelyet sokaknak a gondolkozásában betöltenek, nyilván az Igétől való súlyos elhajlást jelentenek, mert feledésbe merül mellettük az a lényeges igazság, hogy Isten az Ő Szent Lelkével igazgatja a vele élő közösségbe jutott embereket.

Az ilyen „törvényeskedő” lelkület gondolataiba nem fér bele Istennek az a szabadsága, hogy az egyes hívőnek vagy az egyháznak új helyzetekben új parancsokat is adjon, amelyeknek szolgálata eltér minden megszokottól. Azokat, akik a Szent Lélektől való vezettetés bizonyosságában új utakra lépnek, a maga régi szabályaival mérve elítéli és, ami még nagyobb baj, nem tudván reászabni a maga régi szabályait az új helyzetekre, egyszerűen megzavarodottan áll azokkal szemben s ezért a reális világból elmenekül valamilyen illúziók világába, amelyben továbbra is érvényeseknek tarthatja a régi szabályokat.

3. tételem.

Ennek a tételnek kettős jelentősége van. Az egyik abban rejlik, hogy állandóan el kell oszlatnunk azt a félreértést, mintha a Szent Léleknek azok az aktuális parancsai, amelyeket az imént hangsúlyoztunk, atomizálnák az életünket egymással össze nem függő egyes engedelmességi aktusokra. Az Igéből sokféleképpen kiviláglik, mint fűződnek fel ezek az aktusok az egységes új életnek olyan szálára, amely végig kell, hogy húzódjék valamennyiükön. A legvilágosabb e tekintetben az Igének az a tanítása, hogy Isten a szeretetben való életre hív el, és a Szent Lélek által abban vezet bennünket. Ez az a Törvény, amely minden „törvényeskedő” értelemben vett törvénynek az eltörlését jelenti. Ez szolgálhat tehát a legegyszerűbb mértékéül annak: vajon azon az úton jár-e az egyes hívő vagy az egyház, amelyre elhivatása elkötelezi. Ennek az elemi és alapparancsolatnak a világánál kell gyülekezeteinknek megvizsgálniuk magukat: milyen indítékok uralkodnak a lelkükben?

Hamarosan lelepleződik a valóság: a szeretet parancsával szöges ellentétben álló mennyi indulat kavarog és feszeng bennük. Hogyan lehetne egy értelemre jutniuk az Istentől számukra kijelölt irányt illetőleg, amíg szívük mélyén az Isten akarta iránnyal ellentétes irányba hajtó erők uralkodnak, és amíg emiatt való bűnbánatban megtisztulva oda nem szentelik magukat a szeretetben való szolgálat életére, vagyis komolyan a Jézus Krisztus követésére, a keresztyén életre?

Másfelől pedig a szeretet parancsának a komolyan vételével együtt járna annak a józan valóságlátásnak és valóságértésnek a követelménye is, amely nélkül a legtisztább szeretetből folyó cselekvés is abban a veszélyben forog, hogy a visszájára fordulva nem jó szolgálatot végez, hanem csak bajt és kárt okoz. Ezen a ponton tűnik ki, hogy a szorosan vett igehirdetésen kívül általánosabb értelemben vett tanításra is szükségük van gyülekezeteinknek. Még magánviszonylatok területén is sokszor találkozunk a közönséges világi ismeretek dolgában való elmaradottságnak néha ijesztő példáival. Még inkább súlyos elmaradottság, tájékozatlanság és tudatlanság észlelhető azoknak a közéleti valóságoknak a tekintetében, amelyek közepette ma él az egyház és minden tagja, és amelyek közepette a szeretet szolgálatát hivatása szerint be kellene töltenie.

Az természetesen külön megvizsgálandó kérdés, hogy az egyház mennyiben gondoskodhat ennek a visszás állapotnak a megszüntetéséről a saját szolgálatai által, és mennyiben kénytelen megelégedni azzal, hogy más forrásokhoz utasítja tagjait avégre, hogy ott kipótolják valóságismeretüknek a hiányosságát. Itt most azt fontos hangsúlyoznunk, hogy a szeretet parancsa, ha komolyan vesszük, magában foglalja a tájékozottság megszerzésének a felelős-

ségét is. Ez az igazság mélyen rejtőzik a háttér sötétségében. Erőteljesen oda kell tehát helyezni az előtér világosságába. És ezzel jelentős lépéssel előbbre volnánk a minket most foglalkoztató cél felé.

4. tételem.

Ez a tétel az Igének abba az irányba való fordítását sürgeti, amelybe az magától is fordul, ha félre nem hajlítják, t. i. a bármiféle egyházi beltenyészet ellen forduló irányba. Mostanában sokat foglalkoztatta egyházi közvéleményünket az ébredési mozgalommal kapcsolatban kialakuló csoportok („közösségek") „zárt" vagy „nyitott" jellege. De az a probléma, amely itt jelentkezik, csak vetülete egy általánosabb problémának. Az egyházi életben benne élő emberek általában hajlandók magukat egy olyanfajta határvonallal elhatárolni másoktól, amilyet az Ige nem ismer el, sőt egyenesen eltilt. Ez a különbségtétel a „mi" között és az „ők" között feltétlenül helyes addig, amíg a „mi" alatt értendők hálatartozásáról van szó olyan áldásokért, amilyenekben az „ők" alatt értendők még nem részesültek, és amíg ebből a hálaadásból fakadó szolgálatokról van szó, amelyeknek a felelőssége az előbbieken nyugszik és nem az utóbbiakon. De amikor ennek a felelősségnek nem az alanyairól, hanem a tárgyairól van szó, akkor vagy teljességgel tartózkodni kell minden megkülönböztetéstől, vagy ha már teszünk megkülönböztetést, akkor az inkább az „ők" javára és nem a „mi" javára kell, hogy történjék. Aki Jézus Krisztus uralma alatt a szeretetben való szolgálat életét akarja élni, annak elsősorban ott kell azt kifejtenie, ahol mindenfajta emberrel együtt él, – vagyis egyszerűen nem a gyülekezeti közösség vasárnapi és más rendkívüli alkalmaival, hanem a hétköznapi élet elegyes területein.

Gyülekezeteink azonnal el tudnának indulni a helyes eligazodás útján, mihelyt az a vágy töltené el őket, hogy a maguk között egymás között felszított szeretet fényét és melegét egész életükkel sugároztassák bele, egyenként és együttesen, a körülöttük zajló világi életbe, és ezzel feleljenek meg annak az elhivatásnak, amelyre Jézus Krisztusban elhivattak.

5, tételem.

Itt az „egyetemes kegyelem" igazságának erőteljes előtérbe tolásáról van szó. Azt lehetne ugyan mondani, – és pedig nem kevés igazsággal, hogy gyülekezeteink tudatában ez az igazság úgyis annyira dominál, hogy egyébfajta „kegyelemről" sem tudnak igazában. Nyilvánvaló, hogy ezért különös nyomatékkal kell hangoznia körükben annak az Evangéliumnak, amely a Jézus Krisztusban, a bűnösök Megváltójában hozzánk hajolt „különös kegyelmet" hirdeti elsősorban. Ezért tettük 1. tételünkben minden egyébnek az élére azt a követelményt, hogy ennek az Evangéliumnak kell mindenekelőtt úgy hirdettetnie, hogy kiindulópontjává válhasson a benne hívők minden téren való eligazodásának. Fájdalmas tények sokasága mutatja, hogy a „különös kegyelem" ismerete nélkül nincs is sok haszna az embernek abból, hogy hisz az Istennek az egész világ kormányzásában megmutatkozó valamilyen „egyetemes kegyelmében". Az ilyen úgynevezett hit, amely nem a Jézus Krisztusban adott kijelentésből fakad, hanem valamilyen naiv színvonalon űzött „theologia naturalis" szüleménye, a legkritikusabb pontokon mond éppen csődöt: akkor nem tudja éppen Istennek a világbeli történésekben munkálkodó „kegyelmét" felismerni, amikor erre a legnagyobb szüksége volna.

Más az, amire gyülekezeteinknek szükségük van: a Jézus Krisztusban adott kijelentés fényénél kell az egész világ folyamatát az Isten uralma alatt állónak szemlélniük. A „különös kegyelem" erőteljes hirdetésével kell együtt járnia, mintegy korrolláriumnak, az „egyetemes kegyelem" erőteljes hirdetésének. Különben leszűkül a hit látóköre az egyház életére, amelyben Jézus Krisztus a „különös kegyelem" uralmát sajátlagosan kifejti, és az a látszat támad, mintha az egyházon kívüli, a világi, a mindennapi élet felett nem is Ő uralkodnék, és ezért Őt

ott nem is lehetne szolgálni. Innen fakad az az éppen nem az Ige szerint való magatartás, amelyben az ember éppen csak az élet keserű kényszerűségéből tölti be a maga szerepét evilági hivatásának a körében, és csak akkor boldog, ha onnan olykor elmenekülhet az egyházi közösség csendes szigetére. Az ilyen lelki-hasadásos lelkület nem az, amellyel Isten népe betölthetné hivatását ebben a világban, tehát nem alkalmas arra sem, hogy eligazítást kapjon a Szent Lélektől az ő jelenbeli helyzetének kérdéseiben.

6. tételem.

Azokra a kivételes esetekre, amelyekre tételem végén utaltam, nem kell most időt és figyelmet fordítanunk. Elméletileg jó velük is foglalkoznunk, de gyakorlatilag semmi jelentőségük sem volna a róluk szóló fejtegetéseknek. Az ilyen esetek lényege éppen abban rejlik, hogy ilyenkor nem emberi szó adja az indíttatást és az útmutatást, hanem maga a Szent Lélek ad közvetlen, kényszerítő és felhatalmazó parancsot.

Ami pedig a tételben foglalt általános igazságot illeti, arról azt kell mondanunk, hogy magában véve nem új és szokatlan dolog a hirdetése. Gyülekezeteink általában ezen az igazságon nevelkedtek fel. Tudják, hogy a keresztyén élet kötelességtudó élet és, hogy mi a kötelessége, amelyben lelkiismerettel helyt kell állania, azt mindenkor megszabja számára az a helyzet, amelybe Isten beleállította, hogy ott töltse be a maga hivatását. Egészen külön kérdés számára az, hogy vajon az a rend, amelynek a szabályai reá nézve helyzeténél fogva kötelezők, mindenben bírhatja-e a helyeslését vagy sok tekintetben kiváltja a bírálatát. Erről a külön kérdésről majd a továbbiakban kell szót ejtenünk. Azonban, amíg a rend az, ami, eleget kell tenni a belőle folyó kötelességeknek. Áll ez arra a politikai és jogi rendre is, amelyben a Jézus Krisztusban hívő és az Ő uraság alatt élő ember találja magát. Ezért van az, hogy – általánosságban szólva és mint mindig, úgy ebben a kérdésben is fenntartva a Szent Léleknek esetenkénti konkrét parancsai számára a szabadságot, – az ilyen emberek nem alkalmasak forradalmi akciókra, még olyankor sem, amikor a fennálló rend megérdemli azt, hogy forradalmi úton feldöntsék egy jobb rend érdekében.

Ha ellenben más erők munkálkodása révén mégis bekövetkezik a forradalom és azzal egy új rendnek a kialakulása, akkor ugyanaz a türelmes, sérelmeket is elhordozni kész, jámbor lelkület kell, hogy jellemezze ugyanezeket az embereket az új renddel szemben is. És ez az a pont, amelyen tételünk igazságát, bármennyire jól ismert igazság is általánosságban, az előtérbe kell helyeznünk. Sok esetben kitűnhet ugyanis, hogy kötelességtudó magatartásukat emberek a múltban nem azért tanúsították, mert ezt az Ige így követelte tőlük, hanem azért, mert az csak egy bizonyos rendnek szólt, amely érdekeiknél vagy megszokottságuknál fogva jónak tetszett nekik, – de amikor fordult a helyzet, egy más renddel szemben már nem érzik az Igének ugyanazt a kötelező követelményét. A gyökeresen megváltozott viszonyok között csak azok fognak az Igének megfelelő módon eligazodást találni, akik megértették, hogy Istennek engedelmeskedni – kivételes esetektől eltekintve, – általánosságban azt jelenti: engedelmeskedni azoknak, akiknek Ő e világ szerint az uralma alá helyezett.

7. tételem.

Ennek a tételnek értelmében nagy igyekezetet kellene kifejtenünk avégre, hogy gyülekezeteink lelkében az Igének megfelelő egyensúly feszültségében álljon egymással szemben a világ életének az a pozitív és negatív megítélése, amely egyaránt hozzá tartozik a Jézus Krisztus uraságának helyes felfogásához és szolgálatához.

Csak pozitíve megítélni a világ életét, mintha az lényegében véve jó úton volna a maga rendeltetésének a megvalósítása felé, annyi volna, mint nem számolni a bűn valóságával és

ezért tárgytalanná tenni a Jézus Krisztusban történt megváltás munkáját. Akik Őbenne hisznek, azok sohasem tekinthetnek Őt megkerülő evilági történések felé azzal a túlzott reménykedéssel, amely tőlük minden kérdés teljes és biztos megoldását várja. Abszolút értéket nem tulajdoníthatnak a legüdvösebb történeti alakulásoknak sem, – még magának a keresztyén egyháznak sem, amennyiben az szintén történeti alakulás jellegével is bír. Azonban az a veszély, hogy gyülekezeteink így beleszeressenek a napjainkban kibontakozó történeti fordulatba, nem is nagyon fenyeget. A dolognak ez az oldala bennünket inkább csak abból a szempontból érdekel, hogy a múltban nagymértékben áldozatul estünk ennek a kísértésnek. Sokan közülünk, nem figyelve meg, milyen messze elsodródott Jézus Krisztustól az a rend, amelyben éltünk, – még ha kegyes szólamaiban állandóan Őreá hivatkozott is, – valami végsőt, változhatatlant láttak ebben a rendben, és eszményi színekben szemlélték, holott már rohanva közeledett feléje a megsemmisítő ítélet.

Ma inkább az a veszély fenyeget, hogy a világ életének azzal a pozitív megítélésével maradunk adósok, amelyet pedig szintén megkövetel tőlünk az Ige. Megköveteli tőlünk már csak azért is, mert Isten nem olyan kétféle munkát végez ebben a világban, egyet az egyház életében, egyet az egyházon kívüli életben, amely nagyon szorosan össze ne függne egymással. Hiszen maga az egyház is része az általános emberi életnek. Maga alatt fűrészeli tehát az ágat, ha Istennek azt a munkáját, amelyet általában a népek életében végez, nem veszi éppen olyan komolyan, mint azt, amelyet sajátlagosan az ő körében végez. Már mondottuk, hogy a Jézus Krisztus urasága alatt élni csak úgy lehet, ha mindkét területen a szeretetben való szolgálatnak egy és oszthatatlan életét éljük.

Minden emberi tevékenység magában hordozza a bűn fertézetét, akár az egyházon belül, akár az egyházon kívül folyik, és ezért a Jézus Krisztusban megnyilvánult kegyelemből él, akár tudja ezt, akár nem. A különbség abban rejlik, hogy az „eljövendő világra” átmentendő értéke csak akkor van, ha ezt a kegyelmet hit által elfogadja a maga „megigazulására”, különben pedig elenyészik ennek a „jelenvaló világnak” az elmúlásával. Az egyházat éppen a „megigazító” kegyelemben való hit különböztetvén meg, annak a munkának, amelyet Isten benne végez, megvan az az ígérete, hogy „megtartatik” az „eljövendő világban” való dicsőséges beteljesedés számára. De ugyanakkor nyilvánvaló, hogy Isten munkálkodik, hogy úgy mondjuk, a múlandóság számára is az embervilágban. Mert ha úgy mondjuk is, hogy: hagyja az embert munkálkodni a múlandóság számára, ezt sem érthetjük úgy, hogy távolból és tétlenül nézi. Benne van ebben is az Ő mindeneket igazgató keze, – bizonyos értelemben az Ő munkája ez is. Ha pedig Ő nem átallja ezt az Ő evilági történeti munkáját folytatni, hogyan volnának akkor felmentve annak engedelmes szolgálata alól azok, akik az Ő szolgálatára öntudatosan elnyerték ezt a hivatást?

Amint Istennek az egyházban folyó munkája arra irányul, hogy egykor majd „mindeneket egybeszerkesszen” Jézus Krisztusban, ugyanúgy igazgatja az emberi természetből fakadó erők által a történeti fejlődést is az emberi életnek egyre teljesebb „egybeszerkesztésének”, vagyis a társadalmi előhaladásnak az útján. Bármennyire magán viseli is ez az előhaladás a bűn valósága folytán azt a bélyeget, amely miatt megvan a szükségessége annak is, hogy negatív módon is meg tudjuk ítélni, mégis pozitív módon kell értékelnünk, örömmel és felelősségérzettel kell fogadnunk minden lépést, amelyet ezen az úton előbbre tesz az emberi élet.

Amikor ma benne élünk egy ilyen, minden eddiginél nagyobb lépésnek az eseményeiben, azoknak ilyen pozitív megítélése nélkül semmiképpen nem találhatjuk meg közöttük az Ige szerinti eligazodást.

8. tételem.

A „fegyverről”, amelyet az Ige szerint Isten adott a kezébe az emberek között állami és jogi rendet fenntartó „hatalmasságnak”, azért kell mostanában nyomatékosan szónak esnie gyülekezeteinkben, mert annak valóságával sokkal szemléletesebben találkoznak napjaink átalakulásai közben, mint régebben. Ezen fennakadnak és megzavarodnak. Meg kell érteniük, hogy minden állami és jogi rend az erőszak eszközeivel is felruházottan tudja csak fenntartani magát. Azelőtt is a „fegyver” uralma alatt éltek. És ez akkor is nyilvánvalóvá lett mindig, amikor az akkori állami és jogi rend veszélyeztetve érezte magát. Ha gyülekezeteink általában véve megfeledkezhettek erről, annak csak az a magyarázata, hogy általában véve engedelmesen beleilleszkedtek az akkori rendbe. Velük szemben az akkori hatalmasság tehát nem kellett, hogy mutogassa a készen tartott „fegyvert”, hanem elrejtette palástja alá. Ma egy új állami és jogi rend kialakulásának az idejét éljük, amikor érthető okokból nem ilyen leplezett, hanem nyíltan bevallott és megmutatott valóság a „fegyver”.

A Jézus Krisztus uralmát szolgáló ember számára az aztán külön kérdés, hogy ha e világbeli hivatása őt is odarendeli az állami és jogi rendnek valamelyik felelős őrállói helyére, vagyis ha neki magának is részt kell vennie a „fegyver” erőszakos eszközeinek az alkalmazásában, akkor hogyan kell kötelességeit úgy betöltenie, hogy az szeretetben való szolgálat legyen és ne erőszakos hatalmaskodás. Gyülekezeteink számára azonban ma ez általánosságban szólva csak elméleti kérdés. Gyakorlatilag abban a helyzetben vannak, hogy a „fegyver” nem a kezükben van, hanem a fejük felett. Ezt a helyzetet Isten Igéjének a világánál úgy kell tudomásul venniük, mint az általános emberi életet és benne az ő életüket is igazgató Isten kegyelmes rendelkezését, amely hozzá tartozik az emberi együttélés biztosításához, tehát nagy jótétemény. Még akkor is az, ha alkalmat ad egyeseknek a hatalmaskodás visszaéléseire.

9. tételem.

Ennek a tételnek a tartalmát azért kell hangsúlyozni, mert ebből világosodik ki: miért jótétemény a kényszerítő eszközökkel is érvényesülő állami és jogi rend az emberi életben. Ha nem volna valóság az emberi életet megrontó bűn, akkor ilyen rendre nem volna szükség. A szeretet szolgálatában élve egymással szemben az emberek minden külső kényszerítő rend nélkül is összhangzó közösségben tudnák élni egyéni életüket. Az egyháznak éppen az a hivatása, hogy benne a bűn hatalmát megtörő Megváltó ereje munkálkodván, legalább valamelyes, gyarló bizonyságát mutassa be a világ előtt ennek a szeretetben való közösségnek, amely Istennek eredeti gondolata az emberi élet felől. De még az egyház is csak részleges birtokában van a megváltás megújító erőinek. Az általános emberi élet pedig zűrzavarban bomlanék fel, ha legalább külső összhangot nem tartana fent benne egy olyan rend, amely körülhatárolja egymással szemben az egyének életét, és mindegyiküket kényszeríti a maga határain belül való megmaradásra, és a másik ember számára elhatárolt életkör tiszteletben tartására. Isten kegyelmének a munkája a bűnös emberiségben az, hogy ilyen rendnek a szükségessége iránt mindig ébren maradt benne az érzék, és ezért valamilyen formában mindig ki is épített a maga számára ilyen rendet.

Bevallottan az ilyen rend mindig az igazságosság elvén épül fel. Gyakorlatilag mindig sok igazságtalanságot magában foglal. De ilyenkor abban van a hiba, hogy az emberek nem ismerik fel igazságtalanságnak az igazságtalanságot, hanem azt is úgyvélt igazságosság címén érvényesítik. Azonban minden bírálat ellenére is, amely valamely konkrét állami és jogi rend ellen a benne foglalt igazságtalanságok miatt felhozható, mindig hálaadással kell elismerni azt, hogy a maga eltorzult módján mégis az igazságosság rendjét akarja megvalósítani.

10. tételem.

Az előbbi tétel tartalma egyenesen a Szentírásból igazolható. Amiről most van szó, hogy t. i. Jézus Krisztus uraságának szolgálatában nem csak lehet, de kell is bírálatot gyakorolni az állami és jogi rend igazságtalanságai felett, sőt felelősséget kell érezni ezeknek az igazságtalanságoknak a megszüntetéséért is, – már csak közvetve folyik, de azért nem kevésbé határozottan folyik a Szentírásban foglalt Igéből. Még az Újtestamentum írói is egyszerűen adottságnak veszik azt az állami és jogi rendet, amelynek keretei között kell a Jézus Krisztusban hívőknek szolgálatukat betölteniük. Azonban ezen a ponton megint lényeges fontosságot nyer az, amit fentebb a szeretethez megkívánt tudásról mondottunk.

Mi a bibliai kor embereihez képest messze előbbre haladott tudásnak a birtokában lehetünk a szóban forgó kérdésben. Nem tartozik ide annak a kifejtése, mi volt a történeti menete annak, hogy ez a mi mai tudásunk kialakuljon. A tartalmából is elég csak annyit felmutatnunk, amennyiről a tétel röviden megemlékezett. Ha egyszer egy nemzedék elérkezett annak felismerésére, hogy a társadalmi és jogi rendek nem változhatatlan adottságok, hanem van bennük fejlődés az egyre nagyobb igazságosság irányába, és ha ezzel együtt ez a nemzedék felismerte ennek a fejlődésnek a törvényeit is, amelyeknek ismeretében maga is céltudatos munkát végezhet az állami és társadalmi rend megfelelő átalakítása érdekében, akkor nem lehet Jézus Krisztus uraságát úgy szolgálni, vagyis nem lehet a szeretetben való szolgálat életét úgy élni, hogy abban jelentős helyet ne foglaljon el ez a milliók baját vagy javát érintő ügy.

Az egyházat ez a kérdés ma elsősorban úgy érdekelheti, mint bűnbánatnak a tárgya. Olyan felelősségről van szó, amelyet már jó idő óta át kellett volna éreznie, de nem érzett át. És olyan szolgálatokról van szó, amelyeket elvégezhetett volna, de elmulasztott elvégezni. Ebből további konzekvenciák is folynak, amelyek majd az alábbiak során lesznek megemlítendők. Itt elég arra a nagy különbségre rámutatnunk, amely az apostoli kor első századának egyházi helyzete, és a XX. századbeli egyháznak a helyzete között van. Erről a századról régtől fogva megállapították, hogy a „szociális kérdés évszázada". Ekörül a népek millióit foglalkoztató égető kérdés körül – nagy általánosságban szólva, – az egyház olyan magatartást, mintha ez a kérdés nem volna sürgetően felvetve, csak súlyos mulasztási bűn elkövetésével tanúsíthatott.

11. tételem.

Ennek a tételnek a tartalma megint csak közvetve folyik a Szentírásban megszólaló Igéből, és igazsága nem is csak az Ige szaván, hanem emberi forrásokból meríthető tájékozottságon is alapszik. Ha az egyház, tagjaiban és együttesében, átérezte volna a maga felelősségét a kor általános problémájává vált szociális kérdés megoldásáért, és ha felvetette volna azt a kérdést: milyen volna tehát az a rend, amely a jelenkori viszonyoknak megfelelően a lehető legteljesebben biztosítaná embereknek az igazságosság követelményein felépülő együttélését, akkor hozzáértő emberektől megkaphatta volna a komoly tudományossággal megalapozott választ. Eszerint a válasz szerint a telhetetlen haszonvágy útjaira tolódott kapitalizmust, azzal az állami és jogi renddel együtt, amely biztosítja számára a dolgozók kizsákmányolásának a lehetőségét, és a nyersanyagforrásokért és a piacokért folyó versenyben óhatatlanul véres háborúkat idéz fel, fel kell váltania a szocializmus rendjének, amelyben a termelő eszközök a közösség tulajdonát képezvén, a közösség minden tagja csak mint dolgozó, a többiek javára hasznos szolgálatot teljesítő ember számíthat megbecsülésre, akár anyagiak, akár egyebek tekintetében, és az ilyen dolgozó közösségekké megszervezett népek békességben működhetnek össze az emberiség mennél virágzóbb jóléte érdekében.

Ennek alapján az egyháznak az újabb korban egyik főigyekezete az kellett volna, hogy legyen, hogy tőle telhetőleg mozdítsa elő a szocializmus ügyét. Hogy ezt elmulasztotta, sőt

hogy jó nagy részben mind máig nem ismerte fel ebbeli hivatását, annak meg lehet találni a magyarázatát. Tételünkben rá is mutattunk a két legfontosabb magyarázó okra. Azonban egyik sem olyan, hogy az Ige ítélőszéke előtt az egyház felemelt fővel vállalhatná. Gyülekezeteinkben ezt tudatosítanunk kell. Az Igének nagyon határozott mondanivalója van azokról a mások rovására érvényesülést kereső önző érdekekről, amelyek a kapitalizmus rendjében olyan tág teret nyertek az érvényesülésre, s amelyek miatt ezért sokan idegenkednek a szocializmus rendjétől. Úgyszintén erőteljesen megfeddi az Ige – minden jó szándék ellenére is – az olyanokat, akik tompalelkűséggel úgy élnek a jelenben, mintha Isten egyszerűen csak a múltat akarná tovább folytatni a világ életében, – vagyis akik restek tanulni.

12. tételem.

Ha az egyház idejében felismerte volna is, és vállalta volna is a szocializmus ügyében reáváró feladatokat, akkor is tudnia kellett volna, hogy ennek az ügynek a diadalra vitelében csak együttműködő munkatárs lehet egyéb, nem a Jézus Krisztus uraságát valló, hanem az általános emberi életből fakadó erők mellett. És késznek kellett volna lennie arra, hogy velük egyazon célra fejtse ki a maga szolgálatait annak ellenére is, hogy a részletekben nem egy kérdésben nem érthet egyet velük. Törekednie kellett volna arra, hogy az ilyen részletekben is tőle telhetőleg érvényesítse a maga Jézus Krisztusból kiinduló felfogásait, azonban ennek a törekvésének a sikere mindig kétséges maradt volna. Ennek ellenére is az ügy lényegére kellett volna tekintenie, amelyet szolgálni neki éppúgy hivatása volt, mint tőle egyes részletekben eltérő tényezőknek. Ha pedig – méghozzá éppen az egyház vétkes mulasztásaiból kifolyólag, – úgy alakult a helyzet, hogy a szocializmus ügye teljesen az egyház nélkül lép a megvalósulás útjára, és az egyház e tekintetben úgyszólván befejezett tények előtt áll, amelyeknek az alakításában már nem lehet semmi szava, az sem változtat azon az igazságon, hogy az egyháznak a jelenkorban egyik fő feladata a szocializmus ügyének a szolgálata.

Az egyház, ha múltbeli mulasztásaiért bűnbánatot tartva, és ezt a reá váró hivatást engedelmesen vállalva megtisztul, akkor bízhat abban, hogy Isten az emberiség történetében a szocializmussal beköszöntő új rend kiépítésében valahogyan bizonyára fel fogja használni az Ő egyházát, még ha pillanatnyilag szinte az egyház félre tételével más eszközöket használt is fel a döntő fordulat elhozatalában. Ebben a bizakodásában, amellyel a szocializmus szolgálatára készen kell állania, nem szabad, hogy érdekelje az egyházat az, hogy pillanatnyilag nincs befolyása az események alakulására. A látszólagos tehetetlenség alkalmai arra valók, hogy annál gazdagabban buzogjanak fel az imádság forrásai, amely által nagy dolgok mennek végbe Isten terveiben. Ha a kialakuló szocializmus élén forgolódó emberek felé hiába is ajánlaná fel az egyház a maga sajátos szolgálatait, annál inkább kell könyörgéseiben felajánlania magát Istennek. Vagyis komolyan kell imádkoznia a szocializmus ügyéért, annak Isten jó tetszése szerint való mennél egészségesebb és biztosabb kialakulásáért. És közben, emberektől nem igényelve a maga számára semmilyen irányító szerepének az elismerését, olyan szeretettel kell szolgálnia ezt a lényegében Isten akarata szerint való ügyet, amely szeretet a hosszútűrésben és megbocsátásban igyekszik nyomon követni az Isten hosszútűrését és megbocsátását mindennel szemben, amit emberek az ügy részleteiben nem az Ő akarata szerint cselekszenek.

13. tételem.

A fentiekben volt szó arról, hogy gyülekezeteinknek és tagjaiknak erőteljes új indíttatásokat kell nyerniük az Igéből arra, hogy odaszenteljék magukat Jézus Krisztus uralmának a szeretetben való szolgálatban való engedelmes vállalására, mivel a Szent Léleknek világosan eligazító parancsait csak ennek a szolgálatnak az irányában lehet megkapniuk. Lényegében

most is ugyanerről van szó. Mert semmiben nem ütközik ki jobban a szeretet hiányossága, mint éppen a szeretet követelményének másokkal szemben való felállítására, és cselekedeteik felett ennek a mértéknek az alkalmazása alapján való ítélgetésben. Amikor az egyház és tagjai azzal az igénnyel lépnek fel az általános emberi élettel szemben, hogy abban a szeretet törvénye szerint kellene mindennek történnie, és sértődötten megütköznek azon, hogy léptennyomon a szeretetlenség jelenségeivel kell találkozniuk, – ezzel csak azt árulják el, hogy maguk sem értették még meg sem azt a szeretetet, amellyel Isten ezt a mi embervilágunkat, mindnyájunknak sok szeretetlensége ellenére is szereti Jézus Krisztusban, sem azt a szeretetet, amelyet Isten tőlünk követel maga iránt és minden felebarátunk iránt. Ettől az ítélkező lelkülettől az Ige által meg kell tisztulniuk gyülekezeteinknek. És mennél több szeretetlenséget látnak megnyilvánulni – a dolog természete szerint – a jelenleg végbemenő forradalmi átalakulás részleteiben, annál inkább csak alkalmat kell látniuk ebben az Ige által tanított szeretetnek a gyakorlására, amely inkább maga alázkodik meg mások bűneinek a terhe alatt is, semhogy fölényeskedve az ítélőszékbe üljön és pálcát törjön felettük. És mennél inkább tudatában van az egyház annak, hogy sok részletében másképpen kellene végbemennie ennek az átalakulásnak, ha ennek munkásai Jézus Krisztus uralmát hívő engedelmességgel szolgálnák, annál inkább meg kell aláznia magát a saját bűnei miatt, amelyekkel alkalmatlanná és erőtelenné tette magát arra, hogy a saját szolgálatai által a szeretetnek erőit hathatósabban érvényesítse ebben a nagy átalakulásban.

14. tételem.

Ez a tétel arra emlékeztet, hogy ha az új rendre való áttérés küzdelmeiben nem érvényesülhet a szeretet törvénye úgy, ahogy annak érvényesülését a Jézus Krisztus egyházának és híveinek kívánnia kell, akkor ennek magyarázata jó részben abban található meg, hogy maga az egyház és tagjai is sokszor azzal a hibával tetézték a szeretetben való szegénységüket, hogy hamisan szentimentális értelemben fogták fel a szeretet törvényét. Kiveszett tudatukból az, hogy a szeretettel nem csak összeegyeztethető, hanem sokszor szükségképpen velejár és éppen belőle folyik bizonyos keménység is, amely nincs tekintettel a felebarát kívánságaira és érzékenységére. Ilyenkor az, amit valaki cselekszik, kíméletlen szeretetlenségnek tűnhet fel. De a kérdés azon fordul meg: miért cselekszi? Mondottuk, hogy az általános emberi életben elvégzendő szolgálatunk java része csak úgy lehetséges, hogy belehelyezkedünk valamilyen rendbe, amelyet – még esetleges súlyos hibái ellenére is, – az emberi élet javára szolgálónak kell tekintenünk, és szolgálatunkat ennek a rendnek a szabályai szerint végezzük el, még akkor is, ha ezzel egyes felebarátaink életében fájdalmas sebeket ejtünk. Annál inkább vállalnunk kell szeretetből az ilyen – egyes részleteiben nézve – szeretetlenségnek látszó magatartást, amikor arról van éppen szó, hogy olyan új rend kiépülését segítsük elő szolgálatunkkal, amely sokkal mélyebb és sokkal általánosabb sebeket van hivatva orvosolni, mint amilyeneket az érette való küzdelem egyeseken ejt. Az igazi szeretet természetesen nem mehet el közönyösen az így ejtett sebek mellett sem. De egészen más dolog ezeket is szívünkön viselni és orvoslásukért minden igyekezetünket kifejteni, mint a szeretet nagy időszerű szolgálatától, az új rend odaadó és elhatározott munkálásától tartózkodni azon a címen, hogy a szeretet nem engedi meg olyan sebek ejtését, amelyek az új rend kiépülésével óhatatlanul együtt járnak.

Befejezésül legyen szabad még egyszer visszatérnem az 1. tétellel kapcsolatban elmondottakra. El tudom képzelni, hogy egyik-másik tételemmel kapcsolatban felmerülhetnek kétségek, amelyeket alaposabb megbeszélés által kellene eloszlatni. De semmi kétség nem támadhat bennünk a tekintetben, hogy – amint ezt az 1. tétellel kapcsolatban igyekeztem hangsúlyozni, – gyülekezeteinkben felül kell kerekednie annak a tudatnak, hogy Isten az Ő Igéjében a Jézus Krisztus uralmának nem csak az áldásaira, hanem a szolgálatára is elhív bennünket. Ha nem lesz úrrá felettük ennek a szolgálatnak a hivatástudata, amelynek teljesítése végett keresnek

eligazodást, akkor nem fognak találni eligazodást. Más cél felé, más irányban a Szent Lélek nem ad parancsokat, amelyek az egyház előtt és egyenként tagjai előtt kivilágosodhatnának. Viszont ha erőteljesen kiújul gyülekezeteinkben az az odaszentelődés, amelyre az Igében Isten mindnyájunkat elhív, akkor bizonyosan eloszlanak a bizonytalanságok minden egyéb ponton is, amelyeket tételeimben érintettem.

***

I. Mit értünk „teológiai enciklopédia” alatt?

A teológiai enciklopédia fogalma az enciklopédia általános fogalmából adódik. Enciklopédia jelenti a tudományos ismereteknek, vagy valamely szaktudomány körébe vágó ismereteknek a maguk összességében való előadását.

A neve a görög „enkyklopaideia” latin formájából ered. „Enkyklos” annyit jelent: „körben való”, „paideia” pedig „nevelést” jelent. A két szó összetételével a teljes, azaz mintegy körben lezáródó nevelést értettek az ókorban, amelyet az akkori iskolák adtak az ifjúságnak. Aki azoknak alsó tagozatát, a triviumot, a grammatika, dialektika és retorika tárgyaival, valamint felső tagozatukat, a quadriviumot, a musika, arithmetika, geometria és astronomia tárgyaival, végigtanulta, arról azt mondták: „enciklopédikus képzettsége” van.

„Dictionnaire... des Science, des Arts et des Métiers...” címen adtak ki Párizsban 1751-1780-ban, összesen 33 kötetben. Diderot és d’Alambert szerkesztői irányítása alatt az akkor virágjában álló francia „felvilágosodásnak” legkiválóbb tudósai és írói vettek részt a megírásában, akiket ezért az „enciklopédisták” gyűjtőnévvel is szoktak megjelölni. Munkájuknak jelentős része volt a nagy francia forradalom szellemi előkészítésében. („Szent szövetség a vakhit és a zsarnokság ellen.”)

Amint ebből a példából is látható: a tudományos élet újkori fellendülése folytán „enciklopédikus” mű megírása már akkor meghaladta egyetlen, bármily nagy képzettségű tudósnak a lehetőségeit és olyan feladattá vált, amelynek megoldásához munkatársaknak egész gárdájára volt szükség. Azóta olyan mértékben folytatódott a tudományos előhaladás, hogy ma már egy-egy szaktudománynak összefoglaló előterjesztéséhez, vagyis „szakenciklopédiák” elkészítéséhez is sok specialista együttműködése kívántatik meg.

Az „enciklopédiák” említett nevezetes őse azért viseli a „Dictionnaire” vagyis „szótár” címet is, mert ábécés rendben veszi sorra azokat a tárgyakat, amelyekre vonatkozólag előadja a tudnivalókat. A „szótár” elnevezés mellett az ilyen művek jelzésére közelebbről a „reál-enciklopédia” elnevezés is használatos. (Mivel a „res” = „dolgok”, egyenként kerülnek bennük megtárgyalás alá.) Legközönségesebben használt nevük azonban a „lexikon”. (Vannak „univerzális lexikonok” és vannak „szak-lexikonok”.) Ezzel szemben vannak olyan enciklopédikus művek is, amelyek nem ábécés rendben, hanem a megtárgyalt ismeretek belső összefüggéseit tartva szem előtt, adják elő vagy az ismeretek összességét, vagy valamely szaktudomány, illetve tudománycsoport körébe vágó ismereteket. „Rendszeres enciklopédiáknak” nevezzük az ilyeneket.

Eszerint a „teológiai enciklopédia” alatt a teológiai ismeretek összessége értendő, nem pedig a teológiai tudományosság fáján egy külön ág a többi mellett.

Irodalmi vállalkozás formájában is megjelenhet a teológiai enciklopédia, éspedig legtöbbször reál-enciklopédia formájában. („Teológiai lexikon” néven is.) „Theologiai Ismeretek Tára” címen magyar nyelven is megjelent ilyen mű Zoványi Jenő szerkesztésében (3 kötetben, 1894-1901), amely azonban már elavult. Újabbkeletű teológiai lexikonok csak idegen nyelveken állnak rendelkezésünkre. Ilyenek: „Realenzyklopedie für Protestantische Theologie und Kirche”. Szerkesztették: Herzog és Hauck. 3. kiadásában megjelent 1896-1913., 24 kötetben. Rövidített jelzése: RE. – „Religion is Geschichte und Gegenwart”. Szerkesztették I. kiadásában (1909-1913.), Schiele és Tscharnack, 2. kiadásában Gunckel és Tscharnack. (megjelent 1927-1931.) Mindkét

kiadásában 5 kötetre rúg. A teológia világában közben bekövetkezett fontos fordulat következtében azonban a két kiadás között lényeges különbség van. Rövidített jelzése. RGG1, illetve RGG2. – „Encyclopedia of Religion and Ethics". Szerkesztette: Hastings. Megjelent 1908-26. 12 kötetben. Rövidített jelzése: ERE. (vannak nagyszabású római katolikus és zsidó enciklopédiák is.) (A teológiai ismeretek jórésze a Bibliával lévén közvetlen kapcsolatban, az említett művek mellett megemlíthetők a „bibliai lexikonok" is. Magyar nyelven legutóbb Czeglédy Sándor, Hamar István és Kállay Kálmán szerkesztésében jelent meg ilyen 1931-ben, két kötetben.)

Amikor külön tudományként jelenik meg a teológiai enciklopédia más teológiai tudományok mellett, és méghozzá egy ember előadásában, akkor nem más a feladata, mint madártávlatból áttekintést adni az összes teológiai tudományok helyett. Bevezetésül szolgál ilyenkor azok számára, akik azután az egyes teológiai tudományokba el akarnak mélyedni.

Hogy a teológiai tudományok felett áttekintést adhasson, fel kell mutatnia: milyen viszonyban állnak azok egymással, és mint rendeződnek el egymással összefüggő, szerves egészet alkotó egységbe, amely „teológiai tudomány" néven elkülönül minden más tudománytól. Ennek az egységnek a felmutatása végett tisztáznia kell azokat az elveket, amelyeken a teológiai tudomány felépül, mint sajátos alapjain. Fel lehet fogni a teológiai enciklopédiát úgy is, mint amelynek legfőbb feladata éppen ez az elvi bevezetés minden teológiai tudományhoz. Mi azonban csak futólag fogunk foglalkozni ezzel a feladattal, mert átutalhatjuk az ilyen „prolegomena" („Prinzipienlehre") kérdéseinek a behatóbb vizsgálatát a dogmatika feladatkörébe. (l. alább.)

Az egyes teológiai tudományok sajátos feladatainak a felmutatása mellett tekintettel kell lennünk majd arra is, mint alakultak ki az idők folyamán. Úgyszintén hasznos lesz feladatkörüket példák felmutatásával is szemléltetni, mintegy ízelítőt adva abból, hogy milyen kérdésekkel foglalkoznak, vagy foglalkoztak a múltban.

II. A teológiai tudományról általában.

A „theologia" görög szó, „Istenről való beszédet", illetve „Istenről való tudást, ismeretet" jelent. Minket itt ennek a szónak csak az az értelme érdekel, amelyet a keresztyén egyház szóhasználata tulajdonított neki. Eszerint a „teológus" névvel az olyanok különböztethetők meg másoktól az egyházban, akik Isten ismeretének dolgaiban másoknál járatosabbak, úgyhogy ebben az ismeretben tanítómesterei lehetnek másoknak. Ettől a fejlettebb, magasabbrendű ismerettől aztán az kívántatik meg manapság, hogy megüsse a tudományosság mértékét is. A tudományos ismeretet minden téren két dolog különbözteti meg a közönséges ismerettől: 1. módszeressége, vagyis az, hogy nemcsak arról ad számot, hogy mit tud tárgyáról, hanem arról is, hogy milyen úton-módon jutott el erre a tudására, vagyis igazolt és bárki más által is igazolható formában tudja előadni azt, amit tud; – 2. rendszeressége, vagyis az, hogy nem elégszik meg a tárgyára vonatkozó bármilyen gazdag tudás összefüggéstelen felhalmozásával, hanem igyekszik tudásába összefüggő rendet belevinni, tehát azt átgondolással fel is dolgozni. Az Istenre vonatkozó ismereteket, amilyenekkel a nem-teológus éppúgy bírhat, mint a teológus, az utóbbi úgy emelheti tudományos színvonalra, hogy a módszeresség és a rendszeresség e követelményeinek igyekszik megfelelni.

Ezeknek a követelményeknek azonban minden tudomány csak viszonylagosan – egyebekről nem szólva, – csak a kor színvonalának megfelelő mértékben felelhet meg. Ezért van minden tudományban fejlődés. Egy elmúlt nemzedék tudománya a jelenkorban már nem felel meg a tudomány igényeinek. Minden tudomány tökéletesíti a tárgyának megfelelő módszereket, és részben újabb ismeretanyag feltárásával, részben a már feltártnak is újabb átgondolásával tökéletesedik a rendszeresség irányában is. Ez áll a teológiára nézve is.

Felmerülhet azonban a kétség: alkalmas-e az az ismeret, amely Istenre vonatkozik, egyáltalán tudományos feldolgozásra? Éspedig kétségbe vonják a teológiának, mint tudománynak a jogosultságát mind a hit álláspontjáról, mind a hitetlenség álláspontjáról.

A hívők a hit érdekeit féltik a teológiától, mit tudománytól. Arra hivatkoznak – éspedig nyilván teljes joggal, – hogy Isten megismerésére az ember hit által juthat csak el, nem pedig azoknak a szellemi képességeinek a felhasználásával, amelyek révén a tudományok világában halad előbbre. Istent egyáltalán csak úgy ismerheti meg az ember, ha lerakja értelmi fegyvereit, és a „gyermeki" lelkület egyszerűségével közeledik hozzá. Ebből azonban elhamarkodott következtetést vonnak le akkor, amikor azt állítják, hogy a tudományos vizsgálódás és a hit egymással csak fordított arányban állhat, tehát mennél inkább igyekszik a teológus a maga munkáját tudományos szinten végezni, annál inkább elzárja maga elől az utat Isten igazi ismerete felé, amely pedig a szeme előtt lebegne, mint munkájának a tárgya és célja. Igazi hit nincs sohasem hitbeli ismeret nélkül, és ha hit által lehetséges Isten megismerése, akkor ebben lehetségesek és valósággal vannak is a növekedésnek és az előhaladásnak különböző fokozatai is. Ez a növekedés és előhaladás nem csak egyirányú, és a világért sem szabad pusztán csak értelmi mértékkel mérni. De egyik iránya óhatatlanul értelmi jellegű. Minden hívő valamiképp gondolataival is feldolgozza azt, amit hite által igazságnak ismert meg. Ezért valamilyen szinten minden hívő „teológizál" is. Ebben pedig benne rejlik az a parancs, hogy akiknek más hívőknél fejlettebb értelmi képességek jutottak osztályrészül, vagy éppen más hívőknek hitbeli ismeretek dolgában tanítómesterei kell, hogy legyenek, értelmileg se elégedjenek meg kevesebbel hit dolgában, mint amennyire el lehet jutniuk, vagyis törekedjenek tudományos szinten is tisztázni hitbeli ismereteiket.

Hátrányossá, sőt egyenesen veszedelmessé csak akkor válik a hitre nézve a teológia, ha úgy belefelejtkezik a maga tudományos, tehát értelmi munkájába, hogy elveszti szem elől a maga másodlagos jellegét a hittel szemben, vagyis magának igényli azt a szerepet, amely csak a hitet illeti meg, és amelynek feltételezésével van csak értelme a teológiai munkának. Minden igazi teológiai munkának a vezérelvét Anselmus (canterbury-i), a korai középkor legnagyobb teológusa (élt 1033-1109) ezekben a jeligékben fejezte ki: „Credo ut intelligam", és „Fides quaerens intellectum". Azt jelenti ez, hogy minden teológiai „megértés", vagyis tudományos feldolgozás már csak azon alapszik, hogy a teológus hit által elnyerte Istennek azt az ismeretét, amelyet értelmével is igyekszik feldolgozni, és ugyancsak hite által állandóan birtokában is van annak. A teológiai tudományosság együttjár azzal az állandó kísértéssel, hogy kizökkentse a teológust a hitnek „gyermeki" egyszerűségéből, de ez a kísértés is azok közé tartozik, amelyek elől nem lehet kitérni, hanem velük megküzdve győzedelmeskedni kell felettük.

> Alapjában véve ezt a kísértést nem a teológiai munka idézi fel, hanem csak fokozza. Magával a hitbeli ismerettel, még ha az nem tudományos szinten mozog is, jár együtt az a veszély, hogy „az ismeret felfuvalkodottá tesz" (I. Kor. 4,1.). Nem éppen csak teológusok felé súlyos intelem az, ami Jézus szavaiban foglaltatik: „Atyám,...elrejtetted ezeket a bölcsek és értelmesek elől, és a kisdedeknek megjelentetted..." (Máté 11, 25.) De teológusoknak természetesen különösen meg kell szívlelniük.
>
> Az első veszedelmes tévelygés, amely mindjárt az apostoli kor után kikezdte a keresztyén egyházat s amely ellen az friss életösztönével azonnal erőteljesen szembe is fordult, mint halálos veszedelem ellen, az a „gnoszticizmus" volt, amely úgy fogta fel a hitet, mint valami alsóbb fokozatot, amelyen át a keresztyén ember fel kell, hogy emelkedjék a „gnózis", a tudás felsőbb fokára. Csak természetes, ha a teológia története folyamán aztán ki-kiújulni látjuk ennek az „eretnekségnek" a kísértéseit. Az igazi teológia mindig résen is van ellene, és vigyáz arra, hogy bármennyire is az értelem nyelvén beszél, mindig hitből szóljon, és lényegében véve Istennek azt az ismeretét adja elő tudományos szinten, amelyet maga a teológus is csak annak köszönhet, hogy hívő

ember, mint akármely más hívő. Valahányszor felhangzanak olyan apostoli intelmek, amelyek az Isten „megismerésében" való előbbrejutásra serkentenek, azok sohasem úgy értendők, hogy egyszerűen az emberi értelem képességeit kell munkába állítanunk, amint ezt bármely másfajta „megismerésben" való előbbrehaladásnál szoktuk tenni, hanem mindig arról van szó, hogy Isten Lelke „világosítsa meg értelmünk szemeit" (Pl. Ef, 1, 17-18.) Ez az ajándék csak hit által nyerhető el. Viszont „az értelemnek megvilágosított szemeit" a hívő azért kapja meg, hogy használja, vagyis hogy vizsgálódjon és szemlélődjön velük Isten mennél teljesebb „megismerése" céljából. Így a teológia feladata, nem hogy összeegyeztethetetlen volna a hit érdekeivel, hanem egyenesen következik a hit valóságából, és amíg nem szakad el attól, hanem megmarad a hit folyományának, és nem is akar más lenni, mint annak értelmi kiteljesedése, csak javát szolgálhatja a hitnek. (Erről alább még bővebben.) A feladatát jól felfogó teológia nem más, mint az Isten iránti szeretet „nagy parancsolatából" következő kötelesség, amelyben az is benne foglaltatik. „Szeresd az Urat, a te Istenedet... teljes elmédből (Máté 12, 30.)

Azok viszont, akik a hitetlenség álláspontjáról tagadják a teológiának, mint tudománynak a jogosultságát, éppen a benne érvényesülő hit miatt vonják kétségbe tudományos jellegét. Szerintük az igazi tudomány mindig „előfeltevésektől mentes", a teológia pedig nyilván előfeltételezi a hitet. Annak a kérdésnek, hogy vajon csakugyan „előfeltevésektől mentesnek" kell-e lennie a tudománynak, és milyen értelemben, a taglalásába szükségtelen ezzel kapcsolatban elmélyednünk, mert hiszen világos, hogy még ha el kellene ismerniük a teológia szóban forgó ellenzőinek azt, hogy minden tudomány bizonyos előfeltevéseken alapszik, akkor is fenntartanák a kifogásukat éppen az ellen az előfeltevés ellen, amelyen a teológia épül fel. Nem más ez az előfeltevés, mint a hitnek az a bizonyossága, hogy Isten, akiről a teológia vizsgálódásai és tanításai szólnak, valóság, éspedig megismerhető valóság. Akiben a hitnek ez a bizonyossága nem él, az természetesen a tudományok világában sem ismerheti el jogosultnak ennek minden további vizsgálódás alapjául szolgáló érvényességét.

A teológiát azonban alapjában véve közömbösen kell, hogy hagyja az a kérdés: vajon más tudományok elismerik-e őt is tudománynak, vagy nem. Tudatában kell lennie annak, hogy „nem mindenkié a hit" (II. Thess. 3,2.), és ezért a teológiának érvényesülési köre sem az általános emberi kultúrközösség, hanem ezen belül csak az egyház.

Az egyház története folyamán alakulnak olyan helyzetek is, amelyekben az egyház egy-egy népnek vagy népcsoportnak az életében olyan szellemi vezető szerepet játszik, hogy rányomja bélyegét az általános művelődésre is. Az ilyen „népegyházi" helyzetben a tudományos élet is szellemileg úgyszólván az egyház körén belül folyik. Ilyen esetekben a teológiának elismert helye van a tudományok között, sőt – tárgyánál fogva – elsőségi rangot élvez közöttük. Kifejezésre jut ez a tudományos élet intézményes szervezeteiben is, mint pl. az egyetemek alkatában, amint az a középkorban kialakult és több-kevesebb változással az újkorba is átjött. Az életnek már a XIX. században megindult és a jelen században még nagyobb mérteket öltött „szekularizálódása" során azonban a tudományos élet is egyre jobban elhajlott az egyháztól, és így a teológia elvesztette a „regina scientiarum" hajdani méltóságát, sőt nagy mértékben egyáltalán tudományos jellegének az elismertetését is. A közeli jövő nemzedékei alatt nem is várható, hogy etekintetben számottevő fordulat álljon be, sőt számítani kell arra, hogy ez a folyamat csak még jobban ki fog teljesedni. Ennek a folyamatnak a magyarázata többfelé elágazó történeti okokban rejlik. Legtanulságosabb a teológia számára az lehet, ha a saját múltját vizsgálva azt igyekszik felismerni: mennyiben járult hozzá önhibájával is ahhoz, hogy a valamikor általánosan elismert tudományos tekintélyét elveszítette, aminthogy az élet általános elvilágiasodásának a folyamatáért is elsősorban magának az egyháznak kell felelősnek éreznie magát.

Az egyház körén belül azonban nincs ok, amiért a teológia tudományos jellegét és erre vonatkozó igényének a jogosultságát bárki kétségbe vonja. És mennél jobban végzi a teológia a maga munkáját, annál inkább számíthat is arra, hogy az egyházi életben nagy megbecsülésben lesz része éppen azon a címen, hogy olyan funkciót tölt be, amely a tudományosság igényeit is kielégíti.

Hogy az egyházi életben, annak egyéb funkciói között, milyen sajátos funkciót tölt be a teológia, azzal még külön is fogunk foglalkozni. De eltekintve attól, hogy milyen hiányosság maradna az egyház életében akkor, ha kiesne belőle a teológiai tudományosság, most elég annyit megállapítanunk, hogy a teológia mindenesetre az egyházi életnek egyik funkciója. Még ha az egyházi élet, bár megcsonkultan, elképzelhető is teológia nélkül, a teológia semmiesetre sem képzelhető az egyházi élet nélkül. Csak annak a talaján sarjadhat ki, és csak annak az életerői táplálhatják fennmaradását és fejlődését. Hiszen annak az Isten-ismeretnek a tudománya, amelyet az egyház vall és hirdet. Ezért a saját gyökereit vágja el, és magamagát ítéli elsorvadásra, ha az egyházi élettel való eleven kapcsolatokat elhanyagolva valamilyen különálló elméleti fellegvárba zárkózik. Az egyház részéről a teológiai tudomány számára elvárható megbecsülés feltételezi azt, hogy a teológia ne hagyjon fent semmi kétséget a tekintetben, hogy ügye valóban az egyház ügye, nem pedig valamilyen öncélú külön ügy az egyház ügye mellett, talán hozzákapcsoltan, de mégsem szerves egységben vele.

III. A teológia tárgya: Isten Igéje.

Azt a megállapításunkat, hogy a teológiának a tárgya, mint magának az egyszerű hitbeli ismeretnek is: Isten, pontosabban így kell körülírnunk: a teológia tárgya Isten az Ő kijelentésében. Magának a keresztyén hitnek minden bizonyosságával együtt jár az a bizonyosság is, hogy Isten ismeretét annak köszönheti, hogy Istennek tetszett magát velünk emberekkel megismertetni, vagyis Istennek van számunkra „kijelentése” (revelatio), „Igéje”, amely által megajándékoz bennünket az Ő ismeretével. Ez az ajándék nem csak az értelmünknek szól. Istennek olyan önközlése, amely által életközösségbe von magával. De az értelmünket is megvilágosítja ezzel kapcsolatban az Ő ismeretével.

> Az „Igének”, vagyis Isten szavának, beszédének ez a fogalma természetesen az emberi életből vett kép, amely magát a valóságot nem tükrözteti a maga hű teljességében. Isten velünk, emberekkel, másképpen „beszél”, mint mi emberek egymással. De lényegében véve jól kifejezi ez a kép azt a valóságot, hogy Isten felénk, emberek felé, úgy nyilatkozik meg, hogy ezzel ledönti azt a különben fennálló válaszfalat, amely mögött különben elrejtve maradna, mint számunkra megismerhetetlen Isten.

A teológiának ezzel az Isten Igéjének a feltétele alá való helyezésével eldőlt számára az Isten megismerhetőségének az a kérdése, amellyel közelebbről a dogmatikának kell foglalkoznia (a „de cognoscibilitate Dei” szokásos cím alatt). Egyben elhatároltuk ezzel a teológiát mindattól a pesszimizmustól, amelyet ebben a kérdésben az „agnoszticizmus” tanúsít, mind attól a felületes optimizmustól, amely ebben a kérdésben a „racionalizmusnak” (észelvűség) a sajátossága. Amaz tagadja a lehetőségét annak, hogy Isten felől bármilyen igazság-érvényű ismeretre is eljuthasson az ember. Emez pedig egészen természetesnek veszi, hogy az ember, ha jól felhasználja értelmi képességeit, szükségképpen eljut az Istenre vonatkozó – legalább legfontosabb – ismeretek elsajátítására. Az előbbinek negatív tanításában az az igazságmozzanat rejlik, hogy ha nem volna Istennek kijelentése számunkra, akkor csakugyan reménytelen volna a helyzetünk az Ő megismerését illetőleg. De Isten kijelentésének a valósága éppen azt jelenti, hogy ez a helyzet nem áll fent. Viszont a racionalizmus bizakodásában éppen az a pozitívum a részigazság, hogy Isten megismerésére csakugyan eljuthatunk. Azonban nem olyan útja van ennek, amely az emberi észből kiindulva és annak a képességeit megfeszítve

érkezne el az óhajtott célhoz, hanem éppen az ellenkező irányban halad: Istenből kiindulva és az emberhez elérkezve jut az embernek osztályrészéül az Isten ismeretének ajándéka.

Az agnoszticizmus, a dolog természeténél fogva, nyíltan sohasem léphetett fel a keresztyén egyházban. Vele tehát a teológiának csak úgy lehetett dolga, mint olyan ellenféllel, amely kívülről támadva akarta megbontani a keresztyén hit alapjait. Legfeljebb bizonyos leplezett formájában ütötte fel a fejét egyszer-másszor a teológia világán belül. Erre az a körülmény szolgáltatott alkalmat, hogy – amint ezt a keresztyén hit és vele együtt a teológia is mindig világosan tudta és vallotta, – Isten az Ő kijelentésében nem vetkőzik ki az Ő megfoghatatlanságából. (Más a „cognoscibilitas Dei", amelyet biztosít számunkra az Ő Igéje, és más a „comprehensibilitas Dei", amely csak abban a képtelen esetben volna biztosítva számunkra, ha nekünk Istennek olyan ismerete juthatna osztályrészünkül, amilyennel Ő maga ismeri Önmagát). Nem volna Isten valóságos Isten, ha nem volna számunkra végeredményben megfoghatatlan titkokkal teljes a valósága. A magát nekünk kijelentő Isten („Deus revelatus") ugyanakkor sok vonatkozásban megmarad előlünk elrejtett Istennek („Deus absconditus"), és nekünk adott kijelentésében is éppen azért jelenti ki magát valósága szerint, mert ebben a kijelentésében állandóan szembetalálkozunk az Ő titokteljességével is. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy amit magából megismertet velünk, azt teljes bizonyossággal ne fogjuk fel, és ne valljuk úgy, mint igaz ismeretet.

Ezt a hamis következtetést vonták le nem egyszer. Így pl. azok, akik – mint a középkori teológusok közül egyesek – „negatív teológiával" akartak megelégedni, amely szerint Istenről szóló bizonyosságaink csak addig járnak biztos talajon, amíg tagadó jellegűek, de mihelyt nem arról van már szó, hogy milyennek nem tarthatjuk Istent, hanem arról, hogy pozitive milyen Istennek ismerhetjük Őt, már értéktelenné válik minden állításunk. Vagy – amint ennek példáival újabb időkben találkozunk – egyes teológusok, akik maguk is sok pozitiv állításban fejtegették a keresztyén hit bizonyosságait, ezeknek a bizonyosságoknak az igazságértékét mégis olyan filozófiai igazság-elméletek tanítása szerint értelmezték, amelyek alapjukban véve a szkepticizmusnak, tehát az igazság megismerése lehetetlenségét valló felfogásnak az újabbkeletű formái („illuzionizmus", „pragmatizmus", stb.). Eszerint a keresztyén hit bizonyosságainak abban van az értékük, hogy érzelmileg kielégítik az ember kedélyvilágát, vagy gyakorlatilag áldásos hatásaikat látja az ember erkölcsi küzdelmeiben. De azt a kérdést, hogy igazak-e a szó komoly értelmében, nem szabad felvetni velük szemben.

Hogy mi tesz igazzá valamit, ami az emberi tudatban valamilyen forma gondolatban megjelenik, az a filozófia ismeretelméleti vizsgálódásának eléggé bonyolult kérdése. Nyilvánvaló, hogy más értelemben „igaz" valamely művészi elgondolás, amely azután alkotásban is megjelenik (pl. valamely arckép-festményben vagy költői ábrázolásban), és másképp „igaz" valamely tudományos tétel vagy fejtegetés. Még a tudományos ismereteink világában is az igazságnak más-más mértékével mérünk aszerint pl. hogy matematikai vagy történettudományi ismerettel van dolgunk. Ezért nem ütközhetünk meg azon, ha kitűnik, hogy a hitbeli ismeretek és velük együtt a teológiai ismeretek is szintén valamilyen sajátos, éppen csak rájuk vonatkozó értelemben „igazak". De ha az „igazság" sokféle értelme között az a közös vonás, amely valamennyinek a lényegét teszi ki, hogy t.i. szubjektíve (a tudatunkban megjelenő gondolatok terén) az nevezhető igaznak, ami „megfelel" (correspondeál) a tárgyában meglevő és a mi tudatunktól függetlenül is fennálló valamilyen valóságnak vagy rendnek, akkor a hitbeli ismeretekre és a teológia tanításaira is a szónak ugyanolyan komoly értelmében alkalmazható az igazság kritériuma, mint bármilyen más tudattartalomra. A teológia ezért joggal vallotta

a keresztyén hittel együtt, hogy „igaz beszéd ez és teljes elfogadásra méltó”, amit elő akar adni, és éppen azért „teljes elfogadásra méltó”, mert „igaz beszéd” (I. Tim, 1,15.).

A racionalizmussal másképpen áll a dolog, mint az agnoszticizmussal. Mivel szintén bizakodva vallotta Isten megismerésének a lehetőségét, sokkal nyíltabban léphetett fel a keresztyén egyházban, és sokkal nagyobb szerepet játszhatott a teológia történetében. Sokáig nem is helyezkedett ellentétbe azzal az állítással, hogy Isten ismeretét az Ő Igéjéből nyerhetjük el, hanem csak ennek kiegészítését akarta adni: az Ige ajándékán kívül elnyerheti az ember Isten ismeretét tulajdon eszének a képességei által is. Eszerint Isten kijelentése voltaképpen azt a pedagógiai szerepet töltötte be, hogy a még gyermeteg fejletlenségben lévő emberi ész napjaiban megajándékozta az embert olyan ismeretek kivilágosodásával, amelyeknek igaz voltát későbbi fejlődése során az ember a maga eszével is felismerhette. Ezen a címen lehetett Isten kijelentését, mint nagyon becses ajándékot, hálás tiszteletben tartani. De ez nem változtat azon, hogy alapjában véve a kijelentés-hit és a racionalizmus olyan kiengesztelhetetlen ellentétben állnak egymással, hogy az érvényesülésük csak fordított arányban lehetséges. Hiszen ez az összeegyeztetési kísérlet is azt jelenti, hogy mennél magasabb fejlettségre jut el az emberi ész, annál feleslegesebb mankóvá válik számára Isten kijelentése, amelyet végül egészen félre is tehet. Legfeljebb úgy tarthatja meg kegyeletes tiszteletben Isten kijelentését a racionalizmus, mint amely a múltban nagy szolgálatokat tett, és amely továbbra is úgy tekinthető, mint klasszikus, hagyományok által megszentelt foglalata olyan igazságoknak, amelyek elvileg nélküle is elsajátíthatók lettek volna.

Hogy a racionalizmus ennek ellenére mégis komoly szerepet játszhatott a teológia történetében, annak egyik oka az, hogy a jó nyomokon járó teológia maga is mindig el kellett, hogy ismerje az emberi észnek – az Isten megismerésének a kérdésén kívül – más területeken csakugyan megmutatkozó nagy képességeit, amelyek az embert, mint „eszes lényt” egyéb teremtményeknek fölébe emelik, és hozzátartoznak az embernek ahhoz a méltóságához, amelyet mint „Isten képére és hasonlatosságára teremtett” valóság visel. Csak eltorzult keresztyén hit és elferdült teológia maradhat közömbös, vagy tanúsíthat éppen megvetést az iránt a kiváltságos ajándék iránt, amelynek az ember teremtetésénél fogva részese, mint ésszel megáldott lény. És ha az ember bűnös volta révén eltért is teremtetésében nyert rendeltetésétől, sőt egyenesen szembe fordult is azzal, és így elvesztette is Isten megismerésének a lehetőségét, azért a „természetéhez tartozó világosság” („lumen naturale”), amely emberré teszi, megmaradt olyan képességének, amely más területeken sok csodálatraméltó eredményt tudott elérni.

Másfelől pedig, az ember bűnössége lévén az oka annak, hogy Isten megismerésére már nem képes a benne lévő „lumen naturale”, mihelyt a bűn komoly valósága iránt meggyengült az érzék, természetszerűleg elhomályosodott az az éles határvonal is, amely az ember eredeti rendeltetése szerint való mivoltát („status integritatis”) elválasztja jelenbeli valóságos állapotától („status lapsus”), és így megnőtt az emberi ész képességeiben való bizakodás az Isten megismerésének lehetőségeit illetőleg is. Eredeti mivolta szerint az embernek valóban képesnek kellene lennie arra, hogy „különös kijelentés” („revelatio specialis”) nélkül is eljusson Isten ismeretére, mert hiszen Isten minden művéből feléje sugárzik Istennek „általános kijelentése” („revelatio generalis”), csak használnia kellene hozzá eszének képességeit, hogy felismerje azt. Ebből a gondolatból könnyű volt átcsúszni abba a másikba, hogy ez az „általános kijelentés” elégséges az emberi ész számára.

Először csak részleges hódításokat tett az így kialakuló racionalizmus a teológia világában. Megelégedett azzal, hogy megosztozott a teológia tárgykörén az Isten kijelentésére támaszkodó hittel. Ennek a kölcsönös kompromisszumnak legnagyobbszabású

példája a középkori skolasztika (virágkorában), amely úgy építette fel tanrendszerét, hogy annak volt egy alapépítménye: a „theologia naturalis”, és azt tetőzte be a „theologia revelata”. Az előbbi tárgyalta azokat a teológiai kérdéseket, amelyeknek a megoldására elégségesnek tartották az emberi észnek „természeti” képességeit, az utóbbi foglalkozott azokkal a kérdésekkel, amelyek az ilyen képességeket meghaladják, és csak Isten kijelentéséből nyerik el megoldásukat. Ez a dualizmus voltaképpen a teológiának és a filozófiának tagadhatatlanul impozáns összedolgozását jelentette. „Theologia naturalis” címén ugyanis a középkori teológia azt a gondolatanyagot vonta be a maga körébe, amely az ókori nagy filozófiai iskolák örökségeképpen származott át a középkorra elsősorban az aristotelizmus, de amellett a platonizmus és a stoa hagyatékából. Ezek a filozófiai iskolák is foglalkoztak olyan témákkal, amelyek a teológia körébe tartoznak, így mindenek felett valamilyen istenfogalom is szerepelt gondolatvilágukban. Ezen a címen befogadást nyert és jelentőségre emelkedett nem egy tanításuk a skolasztika rendszerében.

A reformáció erőteljesen elfordult mindenféle filozofálástól, és határozottan és kizárólagosan Isten Igéjére alapozta teológiai gondolkozását. De az utána következő XVI. században kialakult protestáns „orthodoxia”, amely egyébként a reformátorok tanításának akart hű megőrzője lenni, ezen a ponton mégis visszakanyarodott tőlük a középkori skolasztika útjára, és ismét jelentős teret engedett tanításában a „theologia naturalisnak”. Ennek a következménye lett azután az, hogy a protestáns teológia széles köreiben a „theologia revelata” felépítménye egyszer csak összeomlott, és nem maradt meg egyéb, mint a „theologia naturalis” alépítménye, és így (a XVIII. században) a teológia teljesen racionalista irányt vett.

Nagyban hozzájárult ehhez az is, hogy ugyanaz a kor volt a filozófiai „racionalizmus” virágzásának a kora, amely nem tévesztendő össze a teológia hasonnevű irányzatával. Teológiailag „racionalista” lehetett az is, aki filozófiailag nem volt az így nevezett iránynak a híve, hanem annak ugyanakkor virágzó ellentáborához, az „empirizmus” neve alatt ismerthez tartozott. Amaz az emberi észben benneszunnyadó „velünkszületett eszmék” tudatosításából, emez a „főként érzékeink útján szerzett” tapasztalásból vezette le az ismeretet. Mindkét úton lehetett teológiai témákról filozofálni, és, mivel az empiristák is az ész képességeinek a felhasználásával építették fel a tapasztalásra alapozott következtetéseiket, teológiai értelemben ők is odafoglalhatók voltak a „racionalizmus”, mint teológiai irányzat körébe. A két filozófiai irányzat ellentéte Kant Immánuel gondolatrendszerében oldódott fel. ( ). De a teológiai racionalizmus uralmának ő sem vetett véget, hanem csak újabb táplálékot adott neki. Az ő új filozófiai korszakot nyitó munkásságának csak az a mindenesetre jelentős következménye volt a teológia számára, hogy a racionalista teológia az addigi metafizikai spekulációk alapjáról, amelyet Kant kirántott a lába alól, áttolódott – magának Kantnak az útmutatása szerint – etikai alapokra, vagyis nem a létezők végső titkait boncolva, hanem az ember erkölcsi öntudatát elemezve igyekezett eljutni teológiai eredményekre.

A végeredményben így is csődbejutott teológia számára Schleiermacher Frigyes, a legnagyobb hatású múltszázadbeli protestáns teológus (élt 1768-1834) vágott új csapást azzal, hogy a racionalizmussal szakítva az ész helyett a hitre (pontosabban a „vallásra”), mint az emberi lélek különálló és sajátos megnyilvánulására építette fel teológiáját. Így beállt a teológiában az az akkor „kopernikusi fordulatnak” tartott eltolódás, hogy tárgya már nem Isten volt, akinek ismeretét lett volna hivatva kifejteni, hanem a vallásos ember, akinek vallásos tudatát igyekezett megérteni. Schleiermacher után a protestáns teológia tarka egymásutánban vetett fel különböző irányzatokat, amelyek ebben az „antropocentrizmusban” azonban mind megegyeztek egymással. Eltekintve azoktól az

egyre jobban elszigetelődő köröktől, amelyek a reformátorok örökségét „konzervatív teológiájukkal" megőrizni igyekeztek, a „modern protestáns" teológia így egyre jobban „vallástudománnyá", vagyis végeredményben vallástörténeti és valláslélektani vizsgálódássá vált. (A historizmus" és a „pszichologizmus" lett úrrá felette.)

Ebből az újabb csődöt jelentő elsekélyesedésből az a főként két svájci teológusnak: Barth Károlynak és Brunner Emilnek a nevéhez fűződő mozgalom ragadta ki a teológiát, amely az első világháború (1914-1918) által felidézett általános lelki válságnak a hatása alatt (ezért nevezték a „krízis teológiájának" is), de – egyéb közreható hatásokról nem szólva – a reformátorok tanításába való komoly elmélyedés hatása alatt (ezért nevezték „új-reformátori teológiának" is) visszatért az Igéhez, a teológia tárgyául megint a magát kijelentő Istent jelölte meg (tehát megint „theocentrikussá" vált), és ezzel egyúttal mindenféle „theologia naturalist", mint tévelygést, a teológiából kitisztítandó idegen kovásznak bélyegzett meg.

Így ez a napjainkban egyre szélesebb körökben nemcsak megtermékenyítő, hanem irányító hatást is kifejtő fordulat végső csapást mért a racionalizmusnak a múltból még megmaradt maradványaira. Felülkerekedett a teológiában az a felismerés, hogy Isten kijelentése nélkül az emberi ész teljességgel képtelen eljutni az Ő ismeretére. Még ha elérkezhetünk is okoskodásunkkal valamilyen – filozófiailag talán jelentős – istenfogalomhoz, az nem téveszthető össze magával a valóságos, élő Istennel. Ha Isten Igéje valóság, vagyis ha Isten olyan Isten, aki magát nekünk kijelenti, akkor minden Isten felől való spekuláció, amely az Ő kijelentésének a megkerülésével akar eljutni az Ő ismeretére, Őt magát kerüli meg, és önmagát ítéli meddőségre. Istennek igaz ismerete akkor csak az lehet, amely éppen az ő kijelentéséből merít, és semmilyen más forráshoz nem folyamodik.

IV. A teológia tárgya: Isten Igéje a Szentírásban.

A teológia tárgyáról elmondottakat még pontosabban körül kell írnunk azzal, hogy nyomatékosan kiemelünk valamit, ami már beleértődött az eddigiekbe is. Isten az Ő kijelentésének ajándékát, amelynek az Ő ismeretét köszönhetjük, nem olyan formában közölte velünk, hogy az minden időkben minden ember számára közvetlenül hozzáférhető volna, hanem az emberiség történetébe úgy helyezte bele bizonyos keretek közé, hogy csak onnan válhat az emberiség közkincsévé. Ezt értjük az alatt, hogy az Ő kijelentése „történeti kijelentés". Minden nép között egy népnek: a zsidó népnek a körében, annak életében is bizonyos korszakokban ment végbe a kijelentés folyamata. Szerves egységgé az teszi ennek a folyamatnak a történetét, hogy megvan a középpontja vagy csúcspontja Jézus Krisztusban, aki a „testté lett Ige" (Ján. 1,14.). Minden egyéb, ami a kijelentés története folyamán történt, Őérette történt; vagy azért, hogy Őreá előremutatva az Ő megjelenését előkészítse, vagy azért, hogy Őreá visszamutatva, a benne megjelent Igét kibontakoztassa. Ennek az egész történetnek, amely Jézus Krisztus körül végbement és Őbenne kiteljesedését bírja, megörökítő okmányai a Szentírás ó- és újtestamentumi iratai, egyszóval nevezve: a Biblia. Benne található meg Isten kijelentése. És így a teológia tárgyává a Biblia válik, de nem egyszerűen mint régi írások gyűjteménye, hanem mint Isten kijelentésének a hordozója, amelyen kívül az másutt nem található meg.

Hogy Isten az Ő kijelentésének munkájában miért követte azt a módszert, hogy így összpontosította azt az emberiség történetében bizonyos körülhatárolt kicsiny részre, és miért éppen oda, ahova, erre a kérdésre végeredményben éppúgy nincs felelet, mint azokra a kérdésekre, amelyek Isten szuverén „kiválasztásával" kapcsolatban minden más munkájának a terén is olyan sokszor felmerülnek bennünk. Ilyenkor az a dolgunk,

hogy alázatosan tudomásul vegyük, hogy Isten „az Ő jótetszése szerint" úgy döntött, ahogy döntött, és nem tartozik magát előttünk igazolni érte. Ezért a kijelentés „történeti" voltának nem is indokoló magyarázataképpen, csak jelentőségének méltatásaképpen mutathatunk rá arra, hogy ez az a tény, amelynek a szikláján megtörik a racionalizmus magabízó „hybris"-e. A történet a valóságnak az a mezeje, amelyen az emberi ész a legnyilvánvalóbban állandóan beleütközik olyan adottságokba, amelyeket semmiféle észszerű szükségképpeniség szerint sem lehet levezetni okoskodásainkkal, hanem egyszerűen tudomásul kell venni. Azzal tehát, hogy Istennek úgy tetszett, hogy „történeti kijelentés" által ismertesse meg magát velünk, végképpen elzárta előlünk annak a lehetőségét, hogy mi az Ő ismeretével úgy dicsekedjünk, mintha az ész képességeivel magunk vívtuk volna ki magunknak, és arra kényszerített minket, hogy engedelmes hittel úgy fogadjuk el ezt az ajándékot, ahogy Ő azt adja nekünk.

A kijelentés „történeti" voltának a vallásával a teológia nemcsak a racionalizmusnak fordít véglegesen hátat, hanem szembefordul minden olyan felfogással is, amelyet a „miszticizmus" gyűjtőneve alá lehet foglalni. Ezeket az egymás között különben sokféle árnyalatban eltérő felfogásokat az jellemzi – és egyúttal az különbözteti meg a racionalizmustól, – hogy szerintük Isten megismerése nem az Isten felől való okoskodások útján, hanem magával az Isten valóságával való valamilyen élményszerű találkozás által nyerhető el. A racionalizmusnak csak az ember értelmét foglalkoztató, száraz elméleti okfejtései helyett itt az ember egész belső világát igénybevevő, érzelmileg is bensőségessé átfűtött lelki élményekkel találkozunk, amelyek rendszerint az ember és Isten eggyé válásának az átélésében csúcsosodnak ki. Megegyezik azonban ennek ellenére is a két irányzat abban, hogy egyik sem akar tudni Istennek az emberiség történetébe való olyan egyszeri és mindenkorra szóló belépéséről, amelyben az Ő kijelentése rejlenék, hanem Isten megismerése alatt mindkettő valamilyen időtlen érvényességű igazságok elnyerését érti, amelyek aztán bizonyos feltételek mellett kivilágosodhatnak az ember lelkében. Mivel ezeket a feltételeket a miszticizmus szerint is az embernek magának kell biztosítania – ha nem is eszének használatával, hanem saját lelkivilágába való visszavonulásával és elmélyedésével, valamint az ehhez szükséges koncentrációval és gyakran az aszkézisig elmenő önfegyelmezéssel – nyilvánvaló, hogy abban is megegyezik mindkét irányzat, hogy Isten megismerésének az útja az ember felől vezet Isten felé, és nem abban az ellentétes irányban, amelyet Isten kijelentése jelent.

Van a miszticizmusnak is olyan burkolt formája, amelyben nem árulja el azonnal alapjában véve Ige-ellenes voltát. Ezért éppúgy, mint a racionalizmus, jelentős szerephez juthatott a keresztyén egyház életében csakúgy, mint a teológia világában a történet bizonyos korszakaiban. Azonkívül, hogy olyan formában is fellépett a középkorban, hogy magára vonta az egyház határozott eretnekítő ítéletét (az ókori „Areopagita Dionysos" görög műveiben foglalt tanításokat latin nyelven a nyugaton terjesztő Scotus Eriugena esetében), nem egy nagy tekintélynek örvendő középkori teológus gondolatvilágát átszőtték hatásai. (Egyes középkorvégi misztikusoknak az írásai Luthernek a lelki fejlődésére is nagy hatással voltak, amelyet azonban további fejlődése során túlhaladott). A XIX. századbeli protestáns teológiai irányzatok is, a racionalizmusból való kibontakozás igyekezetében magától Schleiermachertől kezdve nem egyszer képviseltek olyan álláspontot, amely közelebbi vizsgálatra hamarosan elárulja a miszticizmus félreismerhetetlen jellegét – amint erre, ha nem is kifejezetten, már utaltunk, amikor ezeknek az irányzatoknak az „antropocentrikus beállítottságáról szóltunk.

Valahányszor szerephez jutott az egyház életében és a teológiai gondolkozásban a miszticizmus, az mindig idegen, pogány eredetű vallási és filozófiai hatások beszüremlésének az eredménye volt, amelyek ellen nem őrizte elég öntudatos éberséggel a maga határait a teológia. Rá kell azonban mutatnunk arra is, hogy magának a keresztyén

hitnek is van egy olyan oldala, amely szomszédos a miszticizmus területével, amiért – a kettő közötti határ elmosódásával – könnyen támadhatott a kettő összezavarásának a félreértése.

Az eddigiekből úgy tűnhetne fel, mintha az igazi teológia és a miszticizmus között úgy állna fent ellentét, hogy míg a miszticizmus Isten megismerése végett az emberben magában – kellő feltételek mellett – felragyogó „belső világosságra" figyelne, addig az igazi teológia, mint maga a keresztyén hit is, a „történeti kijelentésnek" az emberhez „kívülről" jövő világosságát keresi. Ez a szembeállítás azonban helyesbítésre szorul. Isten „történeti kijelentése" ugyanis, amint az a Szentírásban meg van örökítve, nem elmúlt időknek az élettelen ereklyéje, amelyet csak épségében őriznünk kellene, hanem Istennek olyan élő Igéje, amely a jelenben szól hozzánk és győz meg bennünket igaz voltáról. Vele kapcsolatban tehát csakugyan van az embernek bensőleg átélni valója. A „történeti kijelentést", ezt a felénk hangzó „externa vocatio"-t, kíséri, és bennünk foganatossá teszi Istennek „interna vocatio"-ja. Szent Lelkének bizonyságtétele („testimonium Spiritus Sancti internum"), amely bennünk megpecsételi, számunkra bizonyossá teszi Igéjének igazságát. A lényeges különbség, amely a miszticizmustól elválaszt bennünket, az, hogy szerinte az ember belső élménye elsődleges instancia, holott igazában csak az a másodlagos – bár lényeges – szerep jut neki, hogy ráfelel, rezonál az Ige „külső", objektív szavára.

> A miszticizmus is nagy tiszteletben tarthatja a Szentírást, de csak úgy, mint olyan emberek történeteinek és megnyilatkozásainak a gyűjteményét, akik olyan erőteljesen élték át a maguk életében Isten valóságát, hogy példájuk máig is serkentőleg hathat ránk ugyanannak az élménynek az átélésére. Közöttük is elsősorban Jézus Krisztus az a „vallásos zseni", akinek e tekintetben a legtöbbet köszönhetünk, s aki ezért (legalább ezideig) felülmúlhatatlanul gazdag erőforrásként táplálja az egyház életét. Az embernek Istennel való ügye azonban alapjában véve olyan belső emberi ügy, amelyben lehetnek ugyan segítségére más emberek is kisebb vagy nagyobb mértékben, de az ember nem áll benne szemben magával Istennel, aki az Ő kijelentésében objektívan megszólítaná.

A Szent Lélek „belső bizonyságtételének" szem előtt tartása határolhatja el a teológiát mindenféle olyan külső tekintélynek a szolgálatától, amely különben a „történeti kijelentés" álláspontján levőket megkísérti. Ennek a kísértésnek lett áldozatává a római egyház teológiája, amely az egyház tekintélyét teszi minden tanításának alapjává, valamint a reformációt követő korszak protestáns ortodoxiája, amely a Biblia emberi szavát ruházta fel annak a csalatkozhatatlanságával, amely pedig csak a teremtő Istent illeti meg.

> Hogy a Bibliában Istennek feltétlen tekintélyű kijelentése szól hozzánk, az sokáig magától értődő alapmeggyőződése volt az egyháznak. Hogy mi biztosít bennünket afelől, hogy a Biblia valóban Isten kijelentését örökíti meg és közvetíti számunkra, az a kérdés csak későbbi idők folyamán merült fel. A helyes megoldását a reformátorok mutatták fel a Szentírás „önhitelességű" (autopistis) voltáról szóló tanításukban, amely szerint ugyanaz az Isten, akinek a múltban adott kijelentését őrzi a Biblia, maga tesz bizonyságot bennünk munkálkodó Szent Lelke által arról, hogy valóban Ő szól hozzánk a Bibliában. Erre az igazságra az eszméltette rá a reformátorokat, hogy előzőleg a római egyházban már kialakult a kérdésnek az a téves és sok káros következményt maga után vonó megoldása, amely szerint a Biblia isteni tekintélyét az egyház tanítása garantálja: azért kell benne Isten kijelentését felismerni és elfogadni, mert ezt így tanítja az egyház, mint Isten által rendelt tanító tekintély. Így nyilvánvalóan emberek szavától lett függővé Isten Igéjének mint olyannak a tekintélye, – annál is inkább, mert „egyház" alatt voltaképpen a papság értődött élén a pápával, mint legfőbb tanító-tekintéllyel.

Hogy az egyháznak milyen komolyan veendő tekintélye van Isten ismeretével kapcsolatos kérdésekben, arról még lesz okunk külön is szólni. Itt elég rámutatnunk, hogy magának a Bibliának a kialakulása, a benne foglalt szentiratoknak más, rokontartalmú iratok közül való kiválogatódása és „kánon"-ba foglalása csakugyan az egyház műve. (A „kánon" eredetileg „mérővesszőt" jelentett. Átvitt értelemben jelenti azt, amihez igazodni kell, tehát az egyházi szóhasználatban azoknak az iratoknak a gyűjteményét, amelyek feltétlen tekintéllyel kell, hogy érvényesüljenek az egyház gondolkozásában és életében.) Azonban nyilvánvaló, hogy a kánonképzés nagyjelentőségű műveletében az egyház nem tett mást, csak regisztrálta azt, hogy mely iratokban szól, és melyekben nem szól hozzá Isten Igéje. Nem az egyház ruházta fel a kanonikus iratokat isteni tekintéllyel, csak elismerte ezt a tekintélyt bennük. És bármily nagy jelentőséget tulajdonítsunk is az egyház tekintélyének, az mindig csak szolgai függésben állhat magának az Ő kijelentésében megszólaló Istennek a tekintélyétől, de semmiképpen nem válhat annak megalapozó előfeltételévé. Az egyház tekintélye nem lehet más, mint relatív tekintély, amelynek magának is igazodnia kell Isten kijelentésének az abszolút tekintélyéhez, és sohasem emelkedhet azzal egyenlő rangra vagy éppen még fölébe is.

Azt az alapvető jelentőségű reformátori felfedezést, hogy Isten „történeti kijelentése" egyben az Ő élő, a jelenben is az Ő tulajdon tekintélyével megszólaló és a Szent Lélek által ilyenként felfogható Igéje, a következő nemzedékek, bár elméletileg nem felejtették el, valójában mégsem méltatták arra a figyelemre, amely megillette volna. Így alakult ki a XVII. században már általában uralkodó az az értékelése a Bibliának, amely benne egyoldalúan csak a múltban lezáródott isteni kijelentést látta, és végeredményben úgy kezelte a Bibliát, mint szent szövegbe foglalt isteni tekintélyű tételek gyűjteményét. A Biblia betűje vált így azzá a tekintéllyé, amely előtt a hívőnek meg kell hajolnia, és nem alap nélkül rótták fel a protestáns ortodoxiának, hogy „papiros-pápával" cserélte fel a római egyház legfőbb tanítóját, a pápát. Ha nem maga az élő Isten szólja a Biblia által a maga élő Igéjét, akkor a Biblia a legjobb esetben is csak az Ő annakidején végbement kijelentéséről beszámoló emberi beszéd, és így a Biblia előtt, mint feltétlen tekintély előtt meghajolni, valóban ugyanolyan eltévelyedés, amilyen a római egyházban a pápa tekintélye előtt való meghajlás: emberi szót helyez arra a legmagasabb rangra, amely csak Istennek a tulajdon beszédét illeti meg.

Azzal, hogy Isten kijelentését a Szentírásban foglalt Igével azonosítjuk, elhatároljuk a teológiát, amelynek éppen ez a tárgya, a római katolikus egyháznak, vele együtt a keleti ortodox egyházaknak és más, az ókori egyháztörténet napjaiban kialakult kisebb egyházaknak attól az álláspontjától is, amely szerint a Szentírás mellett a „tradíció", az egyház múltjából származó, Biblián kívüli hagyomány is úgy tekintendő, mint isteni tekintéllyel bíró. E szerint a felfogás szerint is „történeti kijelentés" az, amelyet Isten nekünk adott, azonban ez az ajándék nem foglaltatott írásba a maga teljességében annak idején, amikor – az apostoli korban – a kijelentés történeti folyamata lezárult. Maradtak íratlan, egyelőre csak szájhagyomány útján továbbélő és irodalmi formában legfeljebb csak később megrögzített elemei is, Ezek, mivel ugyanabból a forrásból erednek, ugyanolyan érvényességgel is bírnak az egyház számára és így a teológia számára is, mint a Szentírásba foglalt Ige. Nyilvánvaló azonban, hogy az íratlan szájhagyomány tanúsága nem megbízható. A Szentírás mellé tehát nem helyezhető oda, mint az egyházi életnek és a teológiának a fundamentuma. Ezért is kerül sor a római egyházban is, meg a vele e tekintetben egyetértő más egyházakban arra, hogy az egyház tanító tekintélye emelkedjék mindenek fölé. Az egyháznak kell kezeskednie azért, hogy a hagyományban is valóban Isten kijelentése szólal meg. Az egyház tekintélyének ilyen felmagasztalása pedig – mondtuk már, – alapvető hiba.

Az magából a Szentírásból kitűnő egyszerű történeti igazság, hogy Isten kijelentésének a folyamata sokkal gazdagabb volt, mint amennyit belőle a Szentírás maradandó formában megőrzött. Azt tehát nem lehet, és nem is kell kétségbe vonni, hogy pl. a próféták működésében, vagy Jézus és az Ő apostolainak nyilatkozataiban és tetteiben sok olyan mozzanat volt, amelynek az emléke írásban nem öröködött meg, hanem csak szájhagyomány útján szállt tovább. Azonban lehetetlennek kell tartanunk azt, hogy lett volna a kijelentés történeti folyamatában bármilyen fontos mozzanat, amely ne tükröződne híven a Szentírásban. Le kell számolnunk azzal, hogy ami nem nyert írásbeli megrögzítést, az legfeljebb csak a közvetlen utókor nemzedéke számára maradt fenn szájhagyomány útján, későbbi nemzedékek számára azonban elveszett. És biztosak lehetünk afelől, hogy lényeges veszteség ennek a révén nem érte az utókort. Úgy, ahogy a Szentírás megőrizte számunkra Isten „történeti kijelentését", az elégséges kell, hogy legyen számunkra.

A reformáció nagyon helyesen ismerte fel azt, hogy a „hagyományra" való hivatkozás arra való csak a római katolikus egyházban és teológiájában, hogy ezen az alapon igazolni lehessen sok mindent, ami nem kiegészítése a Szentírásban foglalt Igének, hanem idegen annak tartalmától, sőt össze sem egyeztethető azzal. Hogy a „hagyománytól" való elfordulás azért nem jelenti az egyház múltjával való közösség megtagadását, arról az alábbiakban lesz szó.

V. A teológia tárgyában rejlő nehézségek.

Ha a Szentírásban Istennek az az Igéje foglaltatik, amelyben Ő történetileg kijelentette magát, és amely által azóta is kijelenti magát a mindenkori ember számára, a teológiának pedig az a feladata, hogy tudományos módon ezt az Igét vizsgálja, akkor tudatában kell lennünk annak, hogy ez a feladat olyan belső ellentmondást rejt magában, amely semmiképpen fel nem oldható. Egyfelől ugyanis Isten az Ő Igéjében Önmagát jelenti ki, Őmaga pedig felette áll a tudományos vizsgálatnak, és annak semmiképpen alá nem vethető.

Másfelől Isten Igéjének az ajándéka mégis azt jelenti, hogy Ő úgy ismertette meg, és úgy ismerteti meg magát, hogy az Ő mindenek felett álló valósága belevetül az emberi lélekbe, és így ebből emberi gondolatok születnek, amelyek emberi szavakban kifejezhetők. Akikhez Isten szól, azok a maguk emberi bizonyságtételével tovább is adhatják ezért azt, amit az Ő Igéjeként felfogtak. Így szólal meg a Bibliában is a próféták és az apostolok bizonyságtétele. De viszont ezt az emberi bizonyságtételt használja fel Isten megint arra, hogy általa Ő szólja a maga Igéjét az emberek szélesebb köreihez. Isten tehát az Ő nekünk kijelentett valóságát úgy beleöltözteti emberi gondolatok és szavak köntösébe, hogy azon keresztül megismerhetjük Őt, de abból az ő valóságát semmiképpen ki nem vetkőztethetjük, hogy azután mezítelenségében álljon előttünk. Így adódik számunkra a Bibliának az a kettősségében, és mégis egységes mivoltában való szemlélete, amely szerint van isteni és emberi oldala, de úgy, hogy ezek, ha elméletileg megkülönböztethetők is, egymástól mégsem választhatók el.

Apológia áll fent e tekintetben a Biblia, mint Isten Igéje között egyfelől, és a „testté lett Ige", Jézus Krisztus között másfelől. Őróla is azt vallja a keresztyén egyház, hogy egyszemélyben valóságos Isten és valóságos ember. Nézhetjük ugyan az Ő személyét is vagy csak az emberi, vagy csak az isteni oldaláról, de akkor absztrakciókban gondolkozunk. A valóságos Jézus Krisztus, akit a keresztyén hit ismer, sem nem csak ember, sem nem csak Isten, hanem az az ember, akiben maga Isten jelent meg közöttünk, és az az Isten, aki magunkfajta ember életében jelent meg közöttünk. S ahogy az Ő személyében a „két természet" nem válik egymásnak rovására, mintha Isten-volta miatt kevésbé volna valósággal ember, vagy ember-volta miatt kevésbé volna valósággal Isten, úgy a

> Bibliában is, egymástól való elválaszthatatlanságának ellenére, egészen emberi marad az, ami az emberi oldala, és egészen isteni marad az, ami az isteni oldala.

Emberi oldalát tekintve így a Biblia éppúgy alá van vetve a mi vizsgálódásunknak, tudományos vizsgálódásunknak is, mint bármely régi írásgyűjtemény. Erről az oldaláról tehát megközelíthetné a teológiai vizsgálódás minden különösebb nehézség nélkül. Azonban a teológia tárgyáról már elmondottak értelmében nyilvánvaló, hogy a teológia nem volna teológia, ha beérné a Bibliának ezzel az emberi oldaláról való vizsgálatával. Teológiává az teszi, ha, miközben a Bibliának tudományos vizsgálattal megközelíthető oldalát tanulmányozza, azon keresztül állandóan figyel arra, ami voltaképpen annál is fontosabb számára, mert hiszen a Bibliának ez az emberi oldala is csak eszközéül és közegéül szolgál neki: Istennek a Biblia által felfogható önkijelentésére. Az persze már nem esik tudományos vizsgálat alá, hanem csak a hitnek a tárgya lehet.

> Ezzel nem mondtunk mást, csak azt ismételtük meg, amit már fentebb megállapítottunk, hogy t.i. a teológia olyan tudomány, amely tárgyánál fogva megkívánja, és állandóan feltételezi a hitet. Áttetszően tiszta vizű folyó fölé hajolva úgy is beállíthatjuk a szemünket, hogy a víz színét lássuk fodrosodásaival és tükörképeivel, és a víz felszínén áthatoló tekintetünket az alatta elénk táruló tárgyakra is összpontosíthatjuk. De a kettő között választanunk kell, mert legfeljebb egymást váltogatja látásunkban ez a két mód, de egyszerre nem lehetséges. A teológusnak mégis azzal a nehéz feladattal kell birkóznia, hogy egyszerre nézze a Bibliának felszínét, az emberi oldalát, és azon keresztül a mögötte lévő valóságot is, azt az isteni oldalát, amely Isten Igéjévé teszi.

Tárgyának ez a kétoldalúsága további nehézségeket rejt magában a teológia számára. Ha csak a Biblia emberi oldalával volna dolga, aránylag könnyű helyzetben volna. Emberi megnyilatkozásokban is lehet ugyan sok minden, amit tudományos ismeretekkel nem lehet teljesen felfogni. Ezért játszanak olyan nagy szerepet a művészetek is – gondoljunk pl. a zenére – az emberi élet tolmácsolásában. Tudományos fogalmaink és megállapításaink csak utalhatnak ilyenkor valamire, amit kifejezni már nem képesek. Aki ismeri azt a valóságot, amelyre utalnak, eleget ért belőlük így is. De amikor magának Istennek valóságáról van szó, akkor éppenséggel le kell mondanunk arról, hogy a mi tudományos, vagy akármilyen emberi szavainkkal célba találjunk. Beszédünk csak arra szolgálhat, hogy a figyelő tekintetét a kellő irányba terelje, amelyből aztán vagy megjelenik előtte maga előtt is, vagy nem jelenik meg előtte az a valóság, amelyről beszélünk. Magának a Bibliának emberi beszéde is csak ebben az értelemben szolgálja Istennek tulajdon megjelenését az Ő ismeretére vágyakozó ember számára. Annál alázatosabban tudatában kell lennie a teológiának, amikor a Biblia emberi beszédét a maga tudományos beszédével igyekszik értelmezni. Isten ismerete, amelynek szolgálatában áll a teológia, megmarad semmiféle tudományos igyekezettel el nem érhető, csak ajándékképpen elnyerhető ismeretnek, amelyet Isten maga ad meg az embernek hite által.

> Mivel így a teológiai, és bármely emberi nyelven kifejezhető tudás még nem maga az istenismeret, elmondható róla, hogy csak „rész szerint van bennünk az ismeret”, és csak „tükör által homályosan látunk” (I. Kor. 13,12.). Emberi gondolatainkkal mintegy csak körültapogatjuk Isten valóságát, de azt meg nem ragadhatjuk. Mintegy csak vetületeit foghatjuk fel, amelyekben mindig csak bizonyos szempontból, „rész szerint” tükröződik, és amelyek, hogy félre ne vezessenek bennünket, rászorulnak arra, hogy kiegészítést nyerjenek más szempontokból elnyerhető, magukban ugyanilyen részleges és töredékes vetületeivel ugyanannak a valóságnak. Részigazságok adódnak számunkra így, amelyeknek mindegyike magában véve éppen nem az igazság, és annak teljességéhez mégis hozzátartozik. Ebből következik az a „dialektikus” jelleg, amelyet minden igazi teológia magán kell, hogy viseljen. Semmilyen megállapítás nem lehet a teológia számára nyugvópont. Minden megállapításából át kell lendülnie valamilyen másikba, talán

az előbbivel egyenesen ellentétben állóba. Maga az igazság bizonyára nem tűr önellentmondást. Azonban éppen ezt az önellentmondástól mentes igazságot Istenre vonatkozólag mi nem gondolhatjuk el. Hálásaknak kell lennünk azért, ha egymásnak ellentmondó gondolatainkkal innen is, onnan is úgy meg tudjuk közelíteni azt a pontot, amelyen már nem a gondolataink, hanem a hitünk számára felragyog az Ő valósága, és így elnyerjük az Ő ismeretét.

A teológia is, mint más tudományok és általában a helyes úton járni akaró minden emberi gondolkozás, természetesen a logika törvényeire támaszkodik. De éppen a legkritikusabb pontokon azok mégis cserbenhagyják. Tudományos jellege csak azt követeli a teológiától, hogy mindaddig ne vétsen a logika szabályai ellen, amíg oda nem érkezik annak a pontnak a közelébe, ahol minden emberi gondolkozásnak el kell ismernie a maga tehetetlenségét, és át kell adnia a szerepet a hitnek. Itt már nemcsak joga van ahhoz, hanem egyenesen kötelessége is az, hogy lerakja a logikus gondolkozás fegyvereit, és paradoxonokban fejezze ki magát, mert csak így maradhat hű a maga tárgyának természetéhez, ami minden tudománynak kötelessége.

Végül magának a Biblia emberi oldalának vizsgálata magába foglal egy sajátos nehézséget, amellyel állandóan küzdenie kell a teológiának. Ez a nehézség abból adódik, hogy a Bibliának ez az emberi oldala természetesen magán viseli a maga rég letűnt korának a bélyegét. Az Ige „történeti" jellegével együtt jár az, hogy azok a régiek, akiknek napjaiban Isten az Ő kijelentésének munkáját elvégezte, ezt az ajándékot csak úgy foghatták fel a maguk számára is, és írásaikban is csak úgy adhatták tovább mások számára, mint a maguk korának emberei. Ha Isten a maga kijelentését belehelyezte emberek gondolatvilágába, akkor ez azt jelenti, hogy éppen abba az emberi gondolatvilágba helyezte bele, amelyben az illető emberek akkor éltek. Ez a gondolatvilág pedig, még ha tekintetbe vesszük is azt, hogy lényegükben véve az „örök emberi" kérdések és azoknak megoldásai (még a téves megoldások is) változatlanul elkísérik az emberiséget történetének az egész útján minden változás ellenére is, mégsem a mi gondolatvilágunk már. Mások az ízléseink és mások az erkölcsi ítéleteink is. Ennek ellenére Isten Igéje most is ugyanazt az Istent ismerteti meg velünk, aki benne kijelentette magát, és „Jézus Krisztus tegnap és ma és örökké ugyanaz" (Zsid. 13,8.).

Ebből a tényállásból kettős feladat származik a teológia számára. A Biblia emberi oldala arra kötelezi egyfelől, hogy vizsgálódásaival visszavezesse a mai embert abba a régmúlt időbe, amelyben a Biblia könyvei létrejöttek, és az akkor élt emberek gondolatvilágába belehelyezkedve igyekezzék megérteni: mit jelentett számukra az az Ige, amelyről beszéltek? Másfelől pedig, tekintettel a Biblia isteni oldalára, arra kell törekednie, hogy a Biblia messze múltból felénk hangzó bizonyságtételét mintegy úgy lefordítsa a mai ember gondolatvilágának a nyelvére, hogy az a maga mai álláspontjáról ugyanabba az irányba fordulhasson figyelmével, amelybe a maguk korában a Biblia emberei is mutattak, és így részesévé válhassék az Ige ajándékának, amely neki is szól, még ha egészen más világban él is. A Biblia kora és a jelen közötti nagy időbeli távolságot csak úgy hidalhatja át a teológia, ha állandóan ebben a kétirányú mozgásban van: a jelenből vissza a múltba, és a múltból megint a jelenbe. Egészen nem hiányozhat belőle ez a kettős mozgás sohasem, mert hiszen ahhoz vagy az kellene, hogy ne is a Bibliában foglalt „történeti kijelentéssel" foglalkozzék, vagy az, hogy egészen szakadjon el attól a jelentől, amelyben él, ami lehetetlenség. Megtörténhet azonban, hogy vagy az egyik, vagy a másik irányú mozgás túlsúlyba jut benne, holott a kettőnek egyensúlyban kellene egymást tartania. Ha elhanyagolja a bibliai múltba való alapos elmélyedést, akkor az „ahistorizmus", a történetietlenség egyoldalúságába esik, ha pedig elhanyagolja a bibliai múltnak a mindenkori jelen számára való aktualizálását, akkor a „biblicizmus" egyoldalúságában merevedik meg.

Történetietlenné válik a teológia olyankor, amikor közömbössé válik számára az a kérdés, hogy milyen történeti viszonyok között és milyen történeti folyamat során adatott annak-idején Isten kijelentése, és e felett a kérdés felett átsikló figyelemmel elhamarkodva tér rá arra a másik kérdésre, hogy akármint adatott is ez a kijelentés, mit adott benne Isten? A mi egymás közötti emberi beszédünkben sem csak arra figyelünk: mit mond valaki? hanem arra is: hogyan mondja? Beszédének a tartalma lehet ugyanaz így is, úgy is, de a szerint a mód szerint, ahogy elmondja a dolgot, a jelentése lehet nagyon különböző. Hiába akarnánk az Ige tartalmát is úgy összegezni, hogy ezt a tartalmat elvonatkoztatjuk attól a történettől, amelynek rendjén Isten annakidején kivilágosította régi emberek előtt. Az Igének ilyen, a történeti talajáról leszakított megformulázása már nem volna az Ige. Hozzátartozik ugyan a teológus feladatához az is, amint meg fogjuk látni, hogy megpróbálja összegezni és áttekinthető rendbe foglalni azt, ami a kijelentés folyamatából végeredményben leszűrődik, mint az Ige tartalma. De az ilyen ú.n. „rendszeres teológia" („systematica theologia") egészen eltéveszti feladatát, ha nem épül fel a Biblia nagyon alapos történeti vizsgálatán, és állandóan nem támaszkodik annak segítségére.

A „biblicizmus" egyoldalúságába viszont akkor jut a teológia, ha nagyon komolyan veszi ugyan a Biblia mondanivalóját úgy, ahogy azt annakidején a régiek elmondták a maguk módján, de ennél a hajdani megfogalmazásnál elakadva megelégszik azzal, hogy az Igét ebben az eredeti köntösében mutassa fel az emberek előtt és fogadtassa el velük. Nyilvánvaló, hogy ezzel az eljárással a teológia elszigeteli magát a jelenkori ember szellemi világától. Így szolgálataival csak azoknak a körére szorítkozhat, akik nem élnek benne igazán a jelenben. Ilyen, a maguk korának kérdései iránt érzéketlen, a jelen szellemi életével igazi kapcsolatban nem lévő emberek mindig voltak és lesznek is – az egyházon kívül és az egyházon belül egyaránt. Öntudatlanul azért természetesen az ilyenek is magukon viselik a maguk korának a bélyegét, és az bármikor úgy ki is ütközhet rajtuk, hogy uralkodó bélyeggé válik. A teológia, ha mindenkinek a legjobb szolgálatot akarja tenni, mindenesetre arra kell, hogy törekedjen, hogy Isten Igéjét úgy értse meg, és úgy értelmezze, ahogy az a mai emberhez szól. Annak is, aki nem öntudatosan mai ember, segítségére válhat így abban, hogy azzá legyen.

A bibliai múlt és a mindenkori jelen közötti feszültség elől akkor tér ki a teológia a legelhibázottabb módon, ha sem az egyiknek, sem a másiknak irányában nem fejti ki igyekezetét, hanem valahol a két pólus között feleúton telepszik meg, vagyis megelégszik valamelyik egyháztörténeti korszak teológiájának a konzerválásával. A „dogmatizmusnak" ebben a betegségében sínylődött valamikor a protestáns „ortodoxia" teológiája, amely beérte a reformáció-korabeli teológiának az állandó – bár egyes részleteiben kidolgozott – elismételgetésével.

Ilyen esetekben az jellemzi a teológiát, hogy a Biblia felől van ugyan valamilyen, de ma már elavult történeti szemlélete. Az jó, sőt a lehető legjobb lehetett a maga korában, de az azóta nagyot haladt tudományosság módszereivel már sokkal közelebb férkőzhet a teológia a Biblia történeti valóságához, ha azt igazán komolyan veszi. Viszont nem is „biblicista" ilyenkor a teológia, mert a Biblia mondanivalóját már nem bibliai fogalmazásban adja elő, mert kifejező eszközei – amelyek a maguk korában nagyon jó szolgálatot tettek – a mai ember számára már idegenekké váltak és magyarázatra szorulnak.

Mindezekben a teológiának olyan nehézségeire mutattunk rá, amelyekkel a legjobb igyekezete mellett is csak többé-kevésbé képes megküzdeni. Nincs olyan teológia, amely a felmutatott kísértéseknek többé-kevésbé ne esne áldozatul, és a felmutatott hibák valamelyikében vagy valamennyiben is ne szenvedne valamennyire. Ezért az igazi teológia mindig „theologia viatorum": „úton levő", és mind előbbre törekvő embereknek a teológiája, de sohasem a célhoz érkezetteké.

Az ortodoxia teológiája is igyekezett ébren tartani magában korlátainak alázatos tudatát azzal, hogy magát, mint „theologia ectypa”-t, megkülönböztette a „theologia archetypa”-tól. Az utóbbi alatt Istennek azt az ismeretét értette, amellyel Isten maga ismeri önmagát, amelynek persze Istennek az Ő Igéjéből meríthető emberi ismerete a legjobb esetben is csak halovány és hiányos mása lehet. De ennél messzebbmenő alázatosságra van szüksége a teológiának. Ez a megkülönböztetés azonkívül, hogy az emberi Isten-ismeretet és Istennek önismeretét egyaránt a „teológia” neve alá foglalja, és így az előbbit veszedelmes közelségbe hozza az utóbbihoz, holott a kettő között olyan távolság tátong, amely eltilt bennünket a közös nevezőre hozásuktól, nyitva hagyja még azt a lehetőséget is, hogy a teológia legalább az emberi korlátolt lehetőségek között elérkezzék bizonyos befejezettséghez, amelynél nyugvópontra juthat. Ilyen nyugvópontra jutottságnak az illuziójában élt csakugyan az ortodoxia teológiája. A teológiának azóta lefolyt története erre az illuzióra alaposan rácáfolt. Az átélt válságok után megint rátalálva helyes útjára, azokból levont tanulságként magával viheti már most azt a mélyebb értelemben kötelező alázatosságot, hogy még ha bizonyos is afelől, hogy helyes úton jár, ezen az úton nincs számára megállás, csak állandó újra-nekiindulás és továbbhaladás.

VI. A teológia és az egyház élete.

Az eddigiekből már kivilágosodott, hogy a teológia az egyház életéből sarjad ki. A keresztyén hit istenismeretének tudománya feltételezi magát a keresztyén hitet, amely az egyház körében él. Külön ki kell azonban még emelnünk azt, hogy a keresztyén hitnek éppen az a közössége, amelyet az egyház jelent, nem pedig az egyéni keresztyén hit az, ami a teológia tápláló és fenntartó talajául szolgál. És pedig értendő ez a közösség nemcsak úgy, mint az egy időben élőknek közössége, hanem úgy is, mint amely egybefoglalja a jelenben élőket a múltban élőkkel. Jó teológiai munkát csak az végezhet, aki az „egy, közönséges keresztyén anyaszentegyház” egyetemes közösségébe igyekszik beleilleszkedni munkájával. Közelebbről eleven kapcsolatban kell lennie a teológusnak az egyetemes egyház általános életnyilvánulásaival, és sem a maga nemzedékbeli teológiai munkásságtól nem szabad egyénileg elszigetelődnie, sem a múltnak teológiai munkásságától nem szabad elszakadnia.

A keresztyén hit bizonyosságai ugyan, amelyeknek tudományos szinten való kifejtése a teológus feladata, egyéni bizonyosságok. A Szent Léleknek az Ige mellett szóló „belső bizonyságtételét” vagy egyéni életében éli át valaki, vagy sehogyan sem. Emellett azonban nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a Szent Lélek a maga munkáját nem egymástól elszigetelt egyének lelkében, hanem úgy végzi el, hogy az egyéneket egyben egymással közös életbe: az egyház életébe szerkeszti egybe, hogy egymás által segítse őket előbbre a maguk útján. Így használja fel az egyház közösségében arra is az egyik embert a másik javára, hogy egymásra gyakorolt hatásaiknak áttekinthetetlen és ellenőrizhetetlen hálózata révén világosodjék ki bennük egyenként az ő „belső bizonyságtétele”. Ez azt is jelenti, hogy ebben az ajándékban egyénileg senki sem részesül úgy, hogy elnyerné annak teljességét, és ne volna szüksége kiegészítésre mások részéről. Isten Igéje így az egyház egyetemes együtteséhez szól, és csak ebben az együttesben fogható fel. Mivel az egyház maga is még épülőfélben van, és a maga teljességét csak az idők végén fogja elérni, ezért Isten Igéjének a teljes megértése is csak olyan ígérete a jövendőnek, amely felé úton vagyunk, de amelyet még nem nyertünk el. Világos azonban, hogy amennyit eddig elnyerhettünk belőle, azt csak az eddig már kialakult egyház közösségében nyerhettük el, és a továbbhaladás lehetősége is csak az egyháznak ezután még teljesebben kialakulandó közösségében van biztosítva számunkra.

Mivel a történeti valóságban, a múltban csakúgy, mint a jelenben, az „egy, közönséges, keresztyén anyaszentegyház” többféle elágazásban, felekezeti tagoltságban éli a maga életét, az egyház közösségében való bennegyökerezés a teológia számára olyan követelmény, amelynek a teljesítésében vannak fokozatok. Elsősorban az egyetemes egyháznak azzal az ágával kell közösségben lennie a teológusnak, amellyel ő maga is egyértelműleg vallja a keresztyén hitet. Más ágaival azután a szerint lesz szorosabb vagy lazább ez a közössége, amint azok közelebbi vagy csak távolabbi rokonságban állnak a keresztyén hitnek ezzel a sajátmaga által vallott értelmezésével. De még a legnagyobb eltérések esetén sincs felmentve attól, hogy a kapcsolatokat valamilyen módon, még ha csak a szembehelyezkedés módján is, fenntartsa.

Ebből megint két egymással feszültségben lévő irányelv adódik a teológia számára, amelyet nem könnyű egymással összhangban érvényesíteni.

Az egyik irányban fenyegeti a teológiát a „konfesszionalizmus” kísértése. „Konfessziók”, vagyis „hitvallások” alatt értjük az egyetemes keresztyén egyháznak vagy egyes felekezeti ágainak olyan megnyilatkozásait, amelyekben testületileg és illetékes szerveik által kifejezésre juttatták a történelem folyamán a maguk hitbeli meggyőződéseit. Ha közelebbről nincs körülírva valamely „hitvallás”, mint „egyetemes hitvallás”, akkor rendszerint valamely felekezetét értjük alatta. A teológus számára bennegyökerezni az egyháznak abban az ágában, amelyhez ő maga is hozzátartozik, azt jelenti, hogy vállalja a maga felekezeti egyházának a „hitvallását”, vagy, ha egynél több van, „hitvallásait”, és azoknak tartalmával igyekszik összhangban maradni a maga teológiájában. Így jutnak „normatív” szerephez az egyházi hitvallások a teológiában, a mi esetünkben a magyar református egyház „hitvallásai”: a Heidelbergi Káté és a II. Helvét Hitvallás (Confessio Helvetica posterior). Maguknak a református hitvallásoknak az álláspontja szerint az ő normatív jelentőségük sohasem lehet feltétlen és végérvényes, mert ők maguk is a Szentírás mértéke alá helyezik magukat. Abszolút értelemben csak Isten kijelentése lehet norma („norma normans”). Csak ehhez viszonyítva, maga is elismerve ezt a maga felett álló tekintélynek, érvényesülhet a „hitvallás”, mint norma („norma normata”). Klasszikus kifejezést nyert ez a felfogás a II. Helvét Hitvallás előszavának következő zárószavaiban: „Azoknak, akik az Isten beszédéből jobbakra tanítanak, köszönet kifejezésével engedünk az Úrban”.

Ebben a viszonylagos értelemben azonban teljes súllyal kell érvényesülnie a „hitvallások tekintélyének a teológiában, mint amelyekben az egyház a maga együttesében tesz bizonyságot arról: mit értett meg Isten Igéjéből. A teológusnak nemcsak joga, hanem kötelessége is ezt a bizonyságtételt felülvizsgálni. Az tehát nem jelenti számára azt az utolsó szót, amely minden kérdést megfellebbezhetetlenül eldönt. De ha úgy találja, hogy Isten Igéjéből ő egyénileg mást kénytelen kiolvasni, mint amiről az egyház együttes bizonyságtétele szól, akkor eleve fel kell tételeznie, hogy a hiba az ő egyéni Ige-értelmezésében rejlik és nem az egyházában, és csak nagyon alázatos és alapos vizsgálódás után juthat arra az eredményre, hogy valamiben ő mégis helyesebben fogta fel az Ige értelmét, mint egyházának „hitvallása”. Ilyenkor is attól kell függővé tennie végső döntését: vajon teológiai tanítása megerősítést nyer-e azáltal, hogy az egyház a maga együttesében igazat ad-e neki, ha ma nem, akkor holnap, az Igének ilyen eltérő értelmezésében.

Eszerint minden igazi teológia „hitvallásos teológia”. „Konfesszionalizmusnak” nevezzük, és mint ilyet elítéljük a teológiában azt az irányzatot, amely olyan túlzott tiszteletben tartja a „hitvallásokat”, mintha azok feltétlen érvénnyel eldöntenének minden kérdést a teológia számára úgy, hogy náluk elakadva a teológiai vizsgálódás már nem is igyekszik mögéjük hatolni és magát az Isten Igéjét közvetlenül tanulmányozni. A „hitvallások” történeti korokhoz kötöttségénél fogva érthető, hogy az ilyen „konfesszio-

nalizmussal" voltaképpen ugyanabba a hibába esik a teológia, amelyről fentebb úgy volt szó, mint a bibliai múlt és a jelen között félúton való megtelepedésről, vagyis a „dogmatizmus" hibájába. Míg a „konfesszionalizmus" útján járva a teológia szoros kapcsolatban áll a maga felekezeti egyházának együttesével, nyilván abba a hibába is beleesik, hogy elveszti a kapcsolatait az egyetemes egyház nagyobb együttesének más ágaival és azoknak teológiájával. Viszont, ha a teológia nyitva akarja tartani a figyelmét az egyetemes keresztyén egyház más tájai felé is, hogy munkáját az egész egyház közösségében végezze, beleeshet az „akonfesszionalizmus", a hitvallási színtelenség hibájába. Ezzel végeredményben elsorvasztja a maga közösségi gyökereit, és önkényes egyéni teológiává válik. Aki mindenkivel egyformán szoros közösségben akar élni, az végeredményben senkivel sem fog szoros közösségben élni. Ezért, ha nem szabad is a teológiának bezárkóznia a maga hitvallási jellege címén semmilyen elfogultság zárkájába, hanem szabad vándorként be kell járnia a keresztyén egyház teológiai megnyilvánulásainak egész birodalmát, mégsem válhat olyan világpolgárává annak, aki mindenütt egyformán otthon érzi magát, és ezért igazában sehol sincs otthona, hanem széleskörű szemlélődései által megtermékenyülve mindig vissza kell térnie a maga hitvallásos otthonába.

Viszont, amint a teológiát az egyház élete tartja fent, úgy a teológiának is fontos szerepe van az egyház életének a fennmaradásában és továbbfejlődésében. Ebből tűnik ki végleg, milyen szerves az összefüggés az egyház élete és a teológia, mint annak egyik sajátos funkciója között: sem az utóbbi nem gondolható el az előbbivel való élő kapcsolat nélkül, sem az előbbi nem gondolható el az utóbbinak szolgálatai nélkül, legfeljebb csonka és senyvedő formában. Az egyházban élő hittel együttjárván mindig bizonyos hitbeli ismeretek is, az egyház élete nem képzelhető el bizonyos tanító szolgálat nélkül. Ennek a tanító szolgálatnak a tartalmi tisztaságától és teljességétől függ – emberileg szólva – az egyház életének a színvonala. A teológia, mivel nem más, mint a hitbeli ismereteknek tudományos, tehát a lehető legmagasabb fokon való kifejtése, ennélfogva olyan szolgálatokat tehet az egyházban folyó tanítás szolgálatának és annak révén általában az egyház életének, amelyeket csak nagy kárvallások árán nélkülözhetne az egyház. /Ha nem is „ad esse ecclesiae", de „ad bene esse ecclesiae" mindenesetre nélkülözhetetlen a teológia./

A teológia nélkülözhetetlenségének annál inkább tudatában is van az egyház, mennél központibb helyet biztosít életében a tanító szolgálatnak. A reformációban megtisztult és megújult egyházi élet alapelvévé tette azt az igazságot, hogy az egyház egyetlen igazi éltető ereje Isten Igéjében van. Ezért egész életének, kultuszában csakúgy, mint azon kívül, középpontjába helyezte Isten Igéjének a hirdetését, az Igének ismeretére tanító szolgálatot. Elsőrendű gondja volt tehát, hogy ebben a szolgálatban csak az taníttassék, és semmi egyéb, amit Isten Igéje foglal magában, de abból el se maradjon semmi. Ehhez a lehető legpontosabb mértéket éppen a teológia szolgáltathatja. Az egyházban folyó igehirdetésnek tehát tanításának tartalmát illetőleg teológiailag ellenőrzöttnek kell lennie. Ezért érvényesül a mi egyházunkban is az a reformációtól örökölt rendtartás, hogy aki az egyház életében tanítói szolgálatot tölt be, annak teológiailag képzett embernek kell lennie.

Az egyház életében beteljesedik ugyan – előbb-utóbb mindig – Jézus Krisztusnak az az ígérete: „az Ő juhai ismerik az Ő hangját, idegent pedig nem követnek, mert nem ismerik az idegenek hangját". (Ján. 10, 4-5.) A Szent Lélek „belső bizonyságtétele" is érzékennyé teszi az egyház tagjait arra, hogy különbséget tudjon tenni: mikor szólal meg a feléjük hangzó tanításban valóban Isten Igéje, és mikor szólalnak meg abban „idegen" hangok. Azonban az ilyen ígéretek sohasem arra valók, hogy rólunk emberekről levegyék a felelősséget. A teológiát mindenesetre alázatossá teheti az a tudat, hogy nem éppen csak az ő emberi szolgálataitól függ az Ige igazságának az igehirdetésben

való érvényesülése. De mennél világosabban tudatában van annak, hogy maga a Szent Lélek is őrködik az egyháznak e fölött az elevenébe vágó érdeke fölött, annál nagyobb felelősségérzettel fogja betölteni azt az emberi szolgálatot, mint szintén a Szent Léleknek eszközül szolgálót, amelyet betöltenie neki módjában áll.

Az egyház története sok világos példáját mutatja annak, mennyit köszönhet e tekintetben az egyház a teológiának. Sok téves, az Isten Igéjétől idegen gondolatnak a beszűrődése és elhatalmasodása ellen a teológia fegyverzetével vívta meg harcait az egyház, hogy megőrizze, vagy ha veszendőbe ment, helyreállítsa a benne elhangzó tanításnak igeszerű tisztaságát. És az Igében kijelentett sok fontos igazság, amikor áldozatul esett ideig-óráig az egyház hanyag és érzéketlen feledékenységének, teológiai vizsgálódások révén fényesedett ki újra az egyházban elhangzó tanításban.

VII. A teológiával kapcsolatos nem-teológiai tudományok.

A teológia nem végezheti el a maga munkáját úgy, hogy más tudományoknak hátat fordítva bezárkózik a maga külön világába. Voltaképpen nincs a tudományok között egyetlenegy sem, amellyel büntetlenül elhanyagolhatná a maga kapcsolatait. Mivel hozzátartozik a feladatához az, hogy Isten kijelentését ne csak történeti valóságában vizsgálja, hanem ezt a vizsgálódást is a mai ember szempontjából végezze, és így Isten kijelentését a mai ember számára értelmezze, a mai ember gondolatvilágának és szellemi alkatának a meghatározásába pedig belejátszanak a legkülönbözőbb tudományok is, azoknak mindegyike kell, hogy érdekelje a teológust. Természetesen lehetetlenséget követelnénk tőle, ha ezt a követelményt úgy értenénk, hogy valamennyinek legyen szakembere. A tudományok mai fejlettsége mellett ilyen értelemben vett „enciklopédikus" tudás már nem képzelhető el. Komolyan ez a követelmény csak abban az értelemben vehető, hogy a teológusnak rendelkeznie kell korának azzal az „általános műveltségével", amelyben bennefoglaltatik mindenféle szaktudományban való legalább valamelyes elemi tájékozottság.

De vannak tudományok, amelyek közelebbről is kell, hogy érdekeljék a teológust annál a körülménynél fogva, hogy tárgya: Isten kijelentése, amint hangsúlyoztuk, történeti folyamatban és annak történeti dokumentumaiban van számára adva. Mondtuk, hogy a Bibliának azért van olyan emberi oldala is, amelynek vizsgálatára nyitva áll az útja nemcsak a hitet is feltételező teológiának, hanem a hit nélküli tudománynak is. Az ki is terjeszti rá a maga vizsgálódásait, és így kialakul bizonyos nem-teológiai jellegű ismereteknek a világa, amelyben a teológusnak is otthon kell lennie, mert kapcsolatosak az ő sajátos teológiai munkájának a tárgyával: a Bibliával.

Vannak olyan nem-teológiai tudományok, amelyeknek elsajátítása nélkül a teológus hozzá sem kezdhet az ő sajátos teológiai munkájához. Nevezzük ezeket a teológia „előtudományainak". És vannak olyanok, amelyekben való jártasságának állandóan hasznát veszi, miközben már a maga sajátos teológiai munkáját végzi. Nevezzük ezeket a teológia „segédtudományainak". Az előbbiekkel külön-külön fogunk foglalkozni, az utóbbiakra csak mellékesen fogunk utalni ott, ahol ennek meglesz a helye.

Az utóbbiak közül csak egy csoport kíván itt különösebb megemlítést és megvilágítást, hogy a helyzetet bizonyos félreértések elhárításával tisztázzuk. Ez az ú.n. „vallástudományok" csoportja. Idetartozik a „vallástörténet" tudománya, amely – mint neve is mutatja – voltaképpen a történettudománynak egyik specializált ága. És idetartozik a „valláslélektan" tudománya, amely – mint szintén a nevéből kitűnik – a lélektan tudományának egyik specializált ága. Ugyancsak mindkettőnek neve elárulja azt is, hogy tárgykörükbe beletartozik az a terület is, amely a teológiának sajátos területe. Sem a vallástörténet, sem a valláslélektan tudománya nem kerülheti el vizsgálódásaiban a Bibliában tükröződő vallási életnek a jelenségeit. Azon-

ban, mivel mindkettő ezekkel a jelenségekkel, mint a Biblián kívül található rokon jelenségekkel is, csak úgy foglalkozik, mint az emberi élet tényeivel – a vallástörténet közülük a kollektív jellegűekkel, mint történeti tényekkel, a valláslélektan pedig az egyéni jellegűekkel, mint a lelki élet tényeivel – egyik sem teológiai tudomány. Mindkettőből hiányzik az, ami a teológiát teológiává teszi: az Isten kijelentésére való figyelés. Ezek a tudományok hit nélkül is művelhetők, mert hiszen a vallási életnek a tényei, mind a kollektív, mind az egyéni jellegűek, a Biblia körén belül csakúgy, mint azon kívül, a nem-bibliai vallások területén mutatkozók – a hitetlen ember számára is tények, amelyek tudományos vizsgálat alá vehetők.

(A teológiának abban a korszakában, amelynek hanyatlott állapotából újabb korban kiemelkedett, már-már teljesen elmosódott az a határvonal, amely az említett tudományoktól elválasztja a teológiát. Mondottuk: ebben a korban „antropocentrikussá" vált a teológia: az ember, a hívő alany állt érdeklődésének a középpontjában, kiszorítva onnan a teológia tulajdonképpeni tárgyát: azt, amire a hívő embernek a hite irányul és vonatkozik: magát Istent, amint kijelenti magát az Ő Igéjében. A hitnek ez a szubjektív emberi oldala, az egyénnek vallási élményei és a vallási közösségekben mutatkozó emberi jelenségek, éppen azt a tárgykört képezik, amelynek vizsgálatára a valláslélektan, illetve a vallástörténet van hivatva. Így született meg a teológiában a „vallástörténeti irány", amely a Bibliát mindenekfelett úgy fogta fel, mint a vallástörténeti tények összefüggésében megértendőt. És így jutott a valláslélektan, ez a szinte csak félévszázados múltra visszatekintő fiatal tudomány is meg nem érdemelt szerephez a teológiában.

Mindkét tudománynak természetesen megvan a jogosultsága, és a teológus is mindkettőben való jártasságának sokszor nagy hasznát veheti. De sohasem szabad elfelejtenie, hogy csak segédtudományai lehetnek, és az ő sajátos feladata túlesik ezeknek körén. Olyasféle viszonyban vannak ezek a segédtudományok a teológiával, mint a csillagász esetében az emberi szemre vagy a teleszkópra vonatkozó tudományos ismeretek az ő saját tudományos feladataival. Tudnia kell azt is, hogy mi játszódik le az ő műszereiben és az ő saját szemében, amikor a csillagos eget vizsgálja. De csillagásszá az teszi őt, amit nem az égi testek látásáról, hanem magukról az égi testekről tud.)

A „vallástudományok" csoportjához sorolható a „vallásfilozófia" is, amely – nevéből látszik – nem más, mint a filozófiának egyik ága. Tárgyköre nehezen határolható el. Azonban nyilvánvaló, hogy miközben a filozófia azokat a végső kérdéseket vizsgálja, amelyekre vonatkozólag az egyes tudományok már előfeltételeznek bizonyos állásfoglalást, amikor a maguk tárgyának a vizsgálatához hozzáfognak, vagy amelyekhez az egyes tudományok végül is elérkeznek, de a maguk körében már nem illetékesek az eldöntésükre – lépten-nyomon szembekerül olyan kérdésekkel is, amelyekre a hitnek is megvan a maga Isten kijelentéséből nyert felelete, amelyek tehát nem csak filozófiai, hanem vallási kérdések is. Vannak ezek között ismeretelméleti kérdések, amelyek arra vonatkoznak: megismerhető-e, és ha igen, akkor mennyiben, az önmagában való valóság, tehát nemcsak annak az ember öntudatában tükröződő képe? Vannak metafizikai kérdések is, amelyek arra vonatkoznak: milyen ez a végső valóság? Vannak antropológiai, etikai, stb. kérdések, és vannak mindenekfelett a vallástörténet és a valláslélektan által feltárt tények végső értelmezésével kapcsolatban felmerülő kérdések. A teológust természetszerűleg kell, hogy érdekelje az: milyen megoldására jut, vagy nem jut el ezeknek a kérdéseknek a filozófiai gondolkozás, de sohasem szabad összetévesztenie annak munkáját a sajátmagáéval.

> Pozitív segítséget csak formális tekintetben fogadhat el a teológia a vallásfilozófiától és általában a filozófiától: a közös kérdések felől való vizsgálódásban kialakít a filozófiai gondolkozás bizonyos fogalmi készletet, amelyet a teológia is, ha valóban a maga korának a nyelvén akar beszélni, fel kell, hogy használjon a maga kifejező eszközéül. Tartalmilag azonban olyan éles határvonal választja el a teológiát a vallásfilozófia

területétől, hogy sajátos mondanivalója ott kezdődik, ahol amazé tehetetlenül véget ér. A hit, amelynek nevében Isten kijelentése alapján a teológia kifejti a maga tanításait, éppen mint hit nyeri el Isten kijelentéséből azoknak a kérdéseknek a megoldását, amelyekkel a filozófia nem tud megbirkózni, ha csak nem siklik át a bennük rejlő nehézségeken, és így nem válik rossz filozófiává. A teológiát tartalmilag tehát éppen az a negatívum érdekelheti e tekintetben, hogy a filozófia, ha komoly filozófia, beleütközik bizonyos kérdésekbe, amelyekre már nem tud felelni, hanem feleletért a hitre kell, hogy utalja az embert. Így a teológia azt a hasznot merítheti a vallásfilozófiából, hogy annak áthághatatlan korlátai annál öntudatosabban megbecsültetik vele a sajátmaga területét, amely ezeken a korlátokon nyílik meg az ember számára Isten kijelentésében. Viszont annak révén, hogy Isten kijelentésében megkapja a szóban forgó kérdések megoldását, a teológia jó szolgálatokat tehet a vallásfilozófiának: visszatartja azt attól, hogy mindenáron maga akarja megoldani ezeket a kérdéseket, és így vagy álmegoldásokkal próbálkozzék, vagy reménytelenül megoldhatatlanoknak tüntesse fel azokat.

A fentebb tárgyalt „theologia naturalis", és általában a racionalizmus minden, részleges vagy teljes térfoglalása a teológiában nem volt egyéb, mint a most hangsúlyozott elhatárolásnak az elhanyagolása. És ugyanez a súlyos hiba forgott fent mindig, amikor akár a középkori római katolikus teológiában, akár a XIX. században kialakult protestáns „modern teológiában" filozófiai gondolatok döntő befolyást gyakoroltak a teológusokra.

(a gépiratnak vége)

***

SZÓL AZ IGE

(Lelkészek csendesnapján tartott, mindenkinek szóló három előadás)

1. A kijelentett Ige
2. A hirdetett Ige
3. A látható Ige

A KIJELENTETT IGE

Három egymásután következő beszélgetésben, alapjában véve ugyanazzal a tárggyal: az Igével fogunk foglalkozni, de mégis három különböző megjelenési formájában véve szemügyre, éspedig először „a kijelentett Igével", tehát úgy, amint a Szentírásban szólal meg; másodszor „a hirdetett Igével", tehát úgy, amint a mindenkori jelennek emberi bizonyságtétele által szól; és végül „a látható Igével", tehát úgy, amint a sákramentumokban is megzendül szava. Lelkészi találkozó alkalmával foglalkoztat minket ez a tárgy, tehát olyan körben, amelyben mindenkinek egészen különös köze is van hozzá. „Elhívott szolgái" vagyunk az Igének, és az Ige hirdetésének tisztségét viseljük éppen az egyházban. Próbáljuk meg mégis lehetőleg félretenni a mi ebből adódó különleges szempontjainkat. Hiszen ha az Isten népének pásztorolásában különösen kiváltságos és felelősségteljes szerep jutott is osztályrészünkül, elsősorban mégiscsak az a legnagyobb ajándék, hogy mi is egyáltalán hozzátartozhatunk az Isten népéhez. Mindenekelőtt magunk is juhok vagyunk ebben a nyájban, és csak azután pásztorok is „a lelkünk Pásztora" (I. Pét. 2,25.), a „Főpásztor" (I. Pét. 5,4.) alatt. Mi is csak azért szólhatjuk az Igét, mert az Ige hozzánk is szól úgy, mint minden más hívőhöz. Foglalkozzunk hát tárgyunkkal úgy, ahogy bármely más hívő társaság körében is lehetne vele foglalkozni.

Csak egy-egy vizsgálódásunk végén engedjük majd mégis legalább néhány percre szóhoz jutni a mi különleges szempontunkat. Annak igényeit – ilyen együttlét alkalmával – egészen elfojtani annyi volna, mint nagy lelki erőszaktételt elkövetni magunkon.

I.

Abba bele kell nyugodnunk, hogy a megszabott keretek korlátai között nem foglalkozhatunk mindennel, amit – az Igéről szólván – fontos is, érdemes is volna szemügyre vennünk. De akármilyen fájdalmas hiányosságok támadjanak is így szemlélődésünkben, az világos, hogy első tárgyunk, „a kijelentett Ige", semmiképpen sem hiányozhat belőle. Sőt ez kell, hogy legyen az egésznek a kiinduló pontja. Ez az eredtető forrása, ez a hordozó alapja az Ige bármely más formában való megszólaltatásának is. Nem lehetne szó a mindenkori jelenben megszólaló Igéről, sem az emberi beszéd bizonyságtétele, sem a sákramentum jelbeszéde által, ha nem lett volna az Igének egyszer valamikor a múltban megtörtént megszólalása, amely aztán onnan befejezett és lezárt adottságként reánk szállt örökségül.

Az első kérdés, amely felötlik előttünk, éppen az, hogy miért kell ennek így lennie? Miért kell az embernek megjárnia azt a kerülő utat, hogy a Szentírás évezredes, régi lapjait felnyitva, így a távoli múlton keresztül jusson hozzá az Igéhez, Isten szavához? Ha van Ige, vagyis ha Isten ki akar lépni elérhetetlenségéből, és közölni akarja magát velünk, miért nem történhet ez meg egyenes úton, közvetlenül? Miért nem szól Isten mindnyájunkhoz – minden további nélkül – itt és most? Erre a kérdésre azonban nincs felelet. Jobban mondva: ennek a kérdésnek már a

felvetése is, ha valaki komoly nehézséget lát benne, súlyos hiba. Mi nem állíthatunk fel igényeket és szabályokat arra nézve: hol és miként jelentse ki Isten magát. Csak hódolattal és hálával fogadhatjuk az Ő kijelentését ott, ahol és úgy, ahogy az tényleg megszólal számunkra. Ha Isten szóba áll velünk, akkor Ő ad nekünk találkozót, szabad tetszése szerint választott helyen és módon, és nekünk saruinkat levetve ahhoz a csipkebokorhoz kell odajárulnunk, amelyből az Ő kijelentésének fénye lángol, és szava kizendül. Az Ige, ha valóság, csak csoda lehet. Hogy ez a csoda csakugyan valóság, hogy tényleg van számunkra Istennek kijelentése, ez éppen abban is bizonyságát nyeri, hogy nem előzetesen felállított emberi feltételek szerint, hanem a saját szuverén módján, adottságként jelentkezik, és nekünk a „miért így és nem másként?" kérdéseit, mint balgatag és bűnös felfuvalkodásból származókat, el kell hallgattatnunk előtte, hogy úgy fogadjuk, ahogyan kapjuk.

Valamit mégis felelhetünk a felvetett kérdésre, – de ez a felelet sem lesz alkalmas arra, hogy a magát Isten fölé bíróul feltoló és Őt számadásra vonni akaró ember gőgjét hizlalja. Ellenkezőleg, amit valamelyes magyarázatként elmondhatunk arról, hogy miért szólalt meg az Ige a múltban egyszer úgy, hogy az egyszer s mindenkorra való megszólalása volt, – az is csak arra lesz jó, hogy az embert leszállítsa hazug képzelődéseinek a fellegeiből. Rámutathatunk ugyanis arra, hogy az az igény, hogy az Isten mindnyájunk számára közvetlenül felfogható módon nyilatkozzék meg előttünk, az olyan emberi szívből támad, amely minden megkötöttséget lerázva magáról, független egyedülvalóságában elégségesnek képzeli magát. Azt várná el az ember, hogy ebben az ő különálló voltában szóljon hozzá Isten. De ilyen, sajátmagában független világot alkotó ember a valóságban nincs, csak az ő sajátmaga felől való hiú álmodozásában él. Isten mindnyájunkat, ezerféle szállal belekötözött az emberi nemzetségnek egy, összefüggő egészébe. Valóságos létünk csak úgy van, mint ebbe a hálózatba befogott teremtményeknek. Minden más elgondolás csak beteg lelkek lázálma. S ezért, amikor Isten magát megismerteti, ebben sem elszigetelt egyénenként vesz elő bennünket, hanem mindnyájunk életét úgy veszi munkája alá, ahogy azt a valóságban éljük: organikus összefüggésünkben. Vendéglőben ki-ki teríttethet magának külön asztalt, és felszolgáltathat magának tetszése szerinti időben és módon. Hiszen ott idegen az idegenek között. De a családi otthonban más a rend. Ott egy asztal terül meg, éspedig egyszerre mindenki számára. Aki jól akar lakni, annak oda kell telepednie. Itt nem egymás számára idegen emberekről, hanem egy családi kör tagjairól történik gondoskodás. Ez az értelme annak, hogy a föld színének egy bizonyos darabján élő emberek közt s az emberi történelem folyamán egy bizonyos korszakban ajándékozta meg Isten az egész embervilágot az ő kijelentésének ajándékával, s aki az Ő szavát hallani akarja, annak – akár tetszik, akár nem tetszik – oda kell figyelnie abba a távoli múltba, mert az Ő szava ott hallható.

Világos, hogy ezzel egy árnyalatnyival sem tettük észszerűbbé a kijelentett Igének csodáját. Mert hiszen továbbra is megfoghatatlan titok, és az Isten szuverén jótetszéséből folyó adottság marad számunkra, hogy Isten éppen ott és akkor, annak a népnek a körében, és történetének abban a szakaszában ragyogtatta fel az Ő ismeretének a fényét. Csak annyit állapíthatunk meg, hogy az Igének ez a múltnak egy bizonyos pontján való kiszámíthatatlan és indokolhatatlan megjelenése, egyszóval az Igének ez a kontingens, eset-szerű megszólalása az emberi történelemben, a hit alázatos szemlélete szerint éppen az Ige valóságát, tényleges bekövetkezését domborítja ki csak annál világosabban.

Hangsúlyozzuk tehát, hogy amikor „kijelentett Igéről" beszélünk, ezt másképpen értjük, mint amikor „hirdetett Igéről" beszélünk. A „hirdetett Ige" megszólalhat a múltban, a jelenben, a jövőben bármikor. A „verbum praedicatum" kifejezésben a „praedicatum" jelző múltbeli alakja nem jelent semmit. Ellenben a „verbum revelatum" kifejezésben a „revelatum" jelző múltbeli alakja sarkalatosan jelentős. Kifejezetten és nyomatékosan a múltra értjük, amikor

„kijelentett”-nek mondjuk az Igét: egyszer, valamikor kijelentette Isten úgy, hogy az azóta megismétlésre vagy folytatásra nem szoruló módon „kijelentett Ige”.

Persze ez a jelző voltaképpen tautológia. „Kijelent” – e mellett az ige és ennek származékai mellett csak „belső tárgyként” szerepelhet az „Ige”. „Kijelentés” és „Ige” egyugyanaz a valóság. Amit Isten „kijelent”, az éppen ezért az Ő „Igéje” – és viszont. Mégis jó az „Ige” főneve mellett szerepeltetnünk ezt az igei származású jelzőt: „kijelentetett” – mert ez eszméltet rá a dolognak két oldalára, amelyet jó egymástól megkülönböztetnünk. A múltra vonatkoztatva ugyanis ez a jelző: „kijelentett”, két dolgot fejezhet ki. Egyfelől jelentheti azt (amit jelenthetne akár a jelenre, akár a jövőre vonatkoztatva is,) – hogy tanúi lehetünk egy folyamatnak, (amely, most nyomatékosan a múltról lévén szó, természetesen lezárult folyamat). Másfelől jelentheti (de csak akkor, ha a múltra vonatkozik) azt is, hogy a lejátszódott folyamatból bizonyos eredmények születtek meg. A „kijelentés” szónak, mint minden hasonló, igéből így képzett más szónak is (aratás, írás, döntés, stb.), szintén megvan ez a kettős jelentése. Jelenti Istennek kijelentő munkáját, tehát azt, hogy Isten szólt. És jelenti azt is, hogy Isten kijelentő munkájából leszűrődött az az eredmény, amelyért történt – tehát jelenti azt, amit Isten kijelentett.

Amikor „kijelentett Igéről” beszélünk, akkor ebbe mindkettőt beleértjük: amazt a dinamikus jelentést is, hogy tehát lejátszódott egyszer Istennek egy csodálatos tevékenysége a maga kijelentése céljából, és emezt a sztatikus jelentést is, t.i. Istennek azt az emberiség számára immár készen álló, hozzáférhető, elnyerhető és továbbadható ismeretét, amely az Ő evégből véghezvitt munkájának az eredménye. Azt is hangsúlyoznunk kell majd, hogy ez a kettő nem választható el egymástól. De a további vizsgálódás érdekében jó ezt a kettőt mégis megkülönböztetnünk a „kijelentett Ige” fogalmában. Annál tisztábban állhat előttünk, hogy a „kijelentett Ige” mindkét tekintetben a múltnak lezárt ajándéka. A kijelentésnek folyamata is lezárult. „Minekutána az Isten sok rendben és sokféleképpen szólt hajdan az atyáknak a próféták által, az utolsó időkben szólt nekünk Fia által”. (Zsid. 1,1.) További „idők”, amelyekben Isten ugyanezt a „szólást” folytatná, nem következnek már. És ezért lezárult a „kijelentett Igének” a tartalma is. „A hit, amely egyszer a szenteknek adatott”, olyan „depositum”, amelyhez többé sem hozzátenni, sem elvenni valója nincs Istennek. Csak „tusakodniuk” lehet érte az embereknek, hogy elnyerjék és megőrizzék. (Jud. 3.)

II.

Vegyük a „kijelentett Igét” először az előbbi értelemben, és vessünk néhány pillantást Isten „kijelentésére”, mint folyamatra, történésre, munkára, amelyet Isten véghezvitt. Rendkívül gazdag és bonyolult tényállás tárul ebben elénk! Olyan isteni műhelybe pillantunk itt bele, amely a látnivalók sokaságával szinte elszédít. Egy egész életen át járhatunk benne, és valószínű, hogy akkor sem vettünk még mindent észre, amit pedig érdemes volna. Valójában azt sem figyelhetjük meg: hogy kezdődik meg Istennek ez a munkája. Mire odafigyelhetünk, már javában folyik. Csak az előbbre haladását, annak is inkább csak a legszembeszökőbb mozzanatait állapíthatjuk aztán meg. Csodálva szemlélhetjük: amint múlnak az évszázadok, mint követi egymást az egyik fontos fordulat a másik után, előbb az Ótestamentum nemzedékein végig, hogy aztán Jézus Krisztus megjelenésével bekövetkezzék a döntő fordulat, majd az Újtestamentum idejében, már csak egy vagy két emberöltő alatt, az egész munka elnyerje a végső kidolgozását és ezzel befejezését.

Próbáljunk meg mégis valamelyes áttekintést nyerni a kijelentésnek erről a folyamatáról. Mindenekelőtt észrevehetjük, hogy két mozzanatsor fonalára bontható szét. Ezek folytonosan egybefonódnak ugyan, sőt át is hatolnak egymáson, de a színezetük más, és ezért – hol jobban, hol kevésbé – megkülönböztethetők egymástól.

Egyfelől történnek bizonyos események, amelyek által Isten „szól”. Kiválaszt embereket arra, hogy az életükbe úgy belenyúljon, hogy ebből kivilágoljék: ki Ő, és mit akar? Ezért képezik Bibliánknak jelentős részét a „történeti könyvek”, amelyek a „szent történetnek” ezeket az Igével terhes eseményeit elmondják. Néha olyan meglepőek, váratlanok, megfoghatatlanok Istennek ezek az emberéletbe belenyúló tettei, hogy szembeszökően magukon viselik az isteni manifestatio jellegét. Csodák, amelyek azonnal Őreá utalnak, mint szerzőjükre. „Az Úrtól lett ez, csodálatos ez a mi szemeink előtt!” – mondták azok, akik átélték. (118. Zsolt. 23.) Máskor viszont az emberi sorsnak csak olyan fel- és aláhullámzásáról van szó, amiben első tekintetre nincs semmi különös. Áldásokban részesíti, vagy csapásokkal veri Isten az Ő választottait; szorult helyzetekbe juttatja, majd ismét a szabadulás örömeiben részesíti őket; válságokba dönti az életüket, majd megadja megérniük ezeknek a megoldását – úgy, amint általában szokta igazgatni az emberek életét. Azonban ezekben az eseményekben is valami titokzatos teleologia dolgozik: „Íme, megismertetem velük az én kezemet és hatalmamat, és megtudják, hogy az Úr az én nevem”. (Jer. 16, 21.) Az Isten ismeretének az iskolájává válnak ezek az események, s az Ő megítélő igazságáról és megváltó irgalmasságáról kapnak leckéket, akik átélik őket.

Néha egyes emberek életében játszódnak le ezek az események. Máskor meg egész közösségek kollektív életében, az Ótestamentumban Izráel népe sorsában, az Újtestamentumban az első idők keresztyén egyházának kialakulása során. De ez nem lényeges különbség, csak a színek gazdagsága gyarapszik általa. Egyének sorsában is a közösség életét formálja Isten: ami Ábrahámmal, Józseffel, Dáviddal történik, az mind szervesen beletartozik Izráel egészének a történetébe, és ami Péterrel vagy Pállal történik, abban az egész egyház életének az alakulása csírázik, vagy példázódik. Viszont minden olyan fordulat is, amely az egész közösség sorsát érinti, nem az egyének feje felett játszódik le, hanem bennük, az egyénekben, válik átélt eseménnyé. Ott pedig, ahol teljes erejét munkába állítja Isten az Ő kijelentésének véghezvitelére, Jézus Krisztus történeteiben, egészen meg is szűnik ez a különbség. „Egy embernek az engedelmessége” az (Róm. 5, 18-19.), amely itt végigjárja a neki rendelt páratlan utat. De egyetlen lépésénél sem „privata persona”. AmiŐvele történik, azt Isten az Ő személyében voltaképpen minden Ő választottaival cselekszi.

De ezzel máris áttértünk egy másik vonalra: az Isten tettei értelmezésének a vonalára. Mivel ezek az Ő tettei beszédes tettek, nem elég, hogy megtörténjenek, hanem ki is kell világosodnia az értelmüknek. És Istennek az Ő kijelentésének a véghezvitele során erre is gondja van. Erre is megvannak az Ő kiválasztott eszközei, akiknek a lelkében öntudatosodik: mit is jelentenek Istennek a cselekedetei?

A mód, ahogyan ez végbemegy, nagyon sokféle. Itt is találkozunk rendkívüli jelenségekkel. Sokszor az emberi öntudatot megrohanó és köznapi, normális működése egyensúlyából kibillenő látomásokban, elragadtatásokban, vagy álmokban „jön az Úr szava” a kiválasztottakhoz. Máskor ilyesmiről nincs szó, és nincs is okunk ilyesmit feltételezni. A lélek mindennapi működésének csendes folyamata során világosodnak ki az illetőkben a meglátások, amelyekről azért nem kevésbé bizonyosan tudják, hogy „kijelentés útján ismertetett meg” velük Isten addig elrejtett „titkokat” (Ef. 3,3.). Vallástlélektani szempontból nagyon érdekesek lehetnek ezek a különbségek, de minket most nem érdekelnek. Akármilyen élmény formájában játszódik is le ez a kivilágosodás, a lényeg mindig az, hogy emberek Isten ajándékából megértik: mit mondott Ő, mit adott tudtul nekik, minden velük való cselekedeteiben?

Érdekesebb arra a különbségre figyelnünk, amely Isten kijelentő munkájának ezen a vonalán is abban mutatkozik, hogy néha egyeseket, néha pedig egész közösségeket választ ki közegeiül és eszközeiül. Vannak Isten kivilágosodó gondolatai között olyanok, amelyek egy-egy kimagasló ó- vagy újtestamentumi személyiséghez fűződnek. Neki és általa „jelentetett meg” Istennek az a gondolata. Mózes előtt világosodik ki Izráelnek Isten-parancsolta istentiszteleti és polgári életrendje. Ézsaiás eszmél rá arra, hogy Isten a szertartások pontos megtartásában

magában „nem gyönyörködik”, sőt azt egyenesen „nem szenvedheti”, ha bűnök palástolására használják fel. (Ézs. 1, 11-15.) És így tovább. Vagy az Újtestamentumban Pál nevéhez fűződik a „hit által való megigazulás” ígéretének egészen tiszta felismerése. A negyedik evangélium írója előtt tárult ki Krisztus személyiségének az a titka, amelyet prológusának az „Igéről” szóló mondatai tolmácsolnak. S így folytathatnánk. Vannak Isten ismerete világában ilyen nevezetes úttörők és felfedezők, akiknek először adatott meg megpillantani annak addig ismeretlen tájait.

De máskor nem fűződik Istennek ez a megvilágosító munkája ilyen szemünkbe tűnő egyes emberekhez. Akiket kijelentésének eszközeiül felhasznált, eltűnhetnek előlünk a névtelen sokaság soraiban. Mi csak azt látjuk, hogy a közösség életében – az Ótestamentum idejében Izráel népében, az Újtestamentum idejében a keresztyén gyülekezetek életében – honnan, honnan nem, jelentkezik egy bizonyos köztudat az Isten tetteinek az értelme felől, s ezzel megint előbbre jutott az Isten kijelentésének munkája. Azok, akiknek szava vagy írása számunkra ezt megörökíti a Szentírás lapjain, néha csak továbbadói, visszhangoztatói olyasminek, ami nem őnekik jelentetett meg, hanem a közösség lelki életében ismeretlen útonmódon világosodott ki. Gondoljunk a Zsoltárok íróira, amikor énekeikben egész népük lelkét szólaltatják meg Istentől kapott látásaival és reménységeivel; vagy gondoljunk a prófétákra, akik sokszor szemben állnak ugyan népükkel, de szavuknak éppen abban van az ereje, hogy nem akarnak újat mondani Isten felől, hanem csak emlékeztetni akarják a népet olyan dolgokra, amelyeket az már régtől fogva tudott, csak bűnös hanyagsággal megfeledkezett róla. Az Újtestamentumban pl. Pál apostol a harcos bajnoka ugyan annak a gondolatnak, hogy Krisztusban ledőlt a „válaszfal”, amely régebben zsidók és pogányok között emelkedett. De nem ő volt az első, akinek ez „kijelentetett”. Már az ő működésének kezdetekor is voltak gyülekezetek, amelyek ezt az igazságot ismerték és követték is. Ki tudja, hány egyszerű névtelen hívőnek a lelkében világosította azt ki Isten, talán fokról-fokra, míg egyszer csak itt is, ott is általánosan elfogadott igazsággá vált?

De ha az eddigiekben felbontottuk is Isten kijelentésének munkáját két összetevőjére, hangsúlyoznunk kell, hogy egyugyanazon folyamatot szemléltünk ezekben, csak két különböző szempontból. Isten tetteiben mindig már benne volt az, aminek a kiolvasásához aztán külön világosságot is gyújtott az emberek lelkében. Akik Istennek ezekről a tetteiről elmondják nekünk történeteiket a Szentírás lapjain, maguk is mindig azzal a célzattal számolnak be róluk, hogy olvasóik előtt azok jelentése is kidomborodjék. Nem „tárgyilagos”, semleges tudósításokat írnak, hanem Igét hirdetnek már elbeszéléseikkel is. Viszont azok, akik részesei lehettek az Isten mondanivalója egyre világosabb és egyre mélyebb megértésének, ezt is mindig úgy foghatták fel, mint Istennek megannyi csodálatos cselekedetét, amely által belenyúlt életükbe. Istennek erőmegnyilvánulásai és gondolatnyilvánításai tehát valójában együttjárva teszik ki az Ő kijelentése munkájának a folyamatát. Cselekedeteivel éppúgy szól Isten, mint ahogy szavaival is cselekszik.

A kijelentés munkájának ez az egysége ott áll előttünk a legvilágosabban, ahol csúcspontjára emelkedik: Jézus Krisztusban. Ő abban összegezhette szolgálatát, hogy „megjelentette az Atya nevét az embereknek” (Ján. 17,6.), mert az Ő egész élete volt Istennek legnagyobb cselekedete, amelyben kifejezte magát. De életének a kibontakozása azért volt ilyen isteni kijelentés, mert – nem alkalmi megvilágosodásokban, hanem állandó, teljes életközösség révén – nyitva álltak előtte az Atya titkai. „Arról tett bizonyságot, amit látott és hallott”. (Ján. 3,32.) Ezért, amint általa tovább sugárzik mások felé Isten kijelentése, egyaránt emlegetheti „a cselekedeteket, amelyeket cselekszik”, és „a beszédeket, amelyeket szól.” A János evangéliuma váltogatva is használja ezeket az utalásokat, mint egymással egyenértékűeket. Isten beszéde cselekvő valóság Őnála, mert „az Ige testté lett” benne. És Isten úgy cselekszik Őáltala, hogy az félreérthetetlenül világos beszéd, mert „az Ige lett testté” Őbenne.

III.

De most vegyük a „kijelentés” szót a másik értelemben. Milyen eredmény szűrődött le Isten kijelentésének ebből a lejátszódott folyamatából? Mit mondott Isten? Mi maradt ránk a múltból, mint „kijelentett” Ige, annak tartalma szerint?

Ezen a ponton egy nagyon alattomos veszedelemtől kell óvakodnunk. Az Igében hívő embernek elkerülhetetlen feladata számot adnia magának arról: mit fogott fel az Igéből, mint annak mondanivalóját. Már csak azért is, mert „késznek” kell lennie „megfelelni mindenkinek, aki számot kér tőle a benne levő reménység felől.” (I. Pét. 3,15.). De ettől a kifelé fennálló kötelezettségtől eltekintve is, belső szükség is hajtja arra, hogy világos meggyőződésekben összegezze az Igéből megértetteket. Ez az öntudatos számadás sokféle színvonalon történhet az emberek különböző igényei, különböző mértékű felelőssége, különböző fokú képességei szerint. Egyeseknek az a feladat juthat, hogy ne csak a maguk nevében, hanem egész nemzedékük nevében, sőt, azon túlmenőleg is: a múlt és jövendő minden hívőinek nevében is szólva adjanak számot róla: mit mondott Isten az Igében. Ilyenkor születnek meg a konfessziók. Másoknak az a feladat jut osztályrészül, hogy koruk legmagasabb színvonalú gondolkozásának a fegyverzetével felvértezve küzdjenek meg lényegében véve ugyanezzel a feladattal: adjanak számot az Ige tartalmáról, végiggondolva azt minden vonatkozásában, és összefüggő rendbe foglalva annak egyes mozzanatait. Így születik meg a systematica theologia munkája.

Azonban akár ilyen kimagasló eseteit vesszük az Igéről való emberi számadásnak, akár az egyszerű hívő ember ad számot a maga gondolataival arról, mit mondott neki az Ige, – ez mindig csak emberi számadás marad, és sohasem tévesztendő össze magával a „kijelentett Igével”. Mindez lehet nagyon értékes a maga nemében. Lehet nagyon szükséges és nagyon megbecsülendő. Lehetnek olyan előnyei, amilyenekkel maga a „kijelentett Ige” sem dicsekedhet, – pl. lehet nagyon áttekinthető, könnyen kezelhető (könnyen emlékezetbe véshető, könnyen előadható), és így tovább. De nem a „kijelentett Ige” maga. Ha az volna, akkor feleslegessé válna valaha is elővennünk újra a Szentírást, – hiszen amit benne kereshetnénk, az egyszerűbben vagy rendszeresebben megtalálható volna már valamilyen kátéban vagy teológiai műben.

Ha attól a végzetes tévedéstől óvakodva, amely ide vezetne, komolyan magára a „kijelentett Igére” értjük a felvetett kérdést, bele kell nyugodnunk abba, hogy erre nem adhatunk egykönnyen rövid feleletet. Amikor a kijelentés folyamatát vettük szemügyre, akkor is bele kellett nyugodnunk abba, hogy Istennek nagyon bonyolult munkásságába pillantunk bele, amelyből éppen csakhogy egy-két legfontosabb szálat emelhettünk ki. Most is, amikor ennek az isteni munkásságnak a készen ránk szálló eredményét tudakozzuk, le kell számolnunk azzal, hogy beláthatatlanul dús rengeteg tárul elénk. Elég, ha egy-két nagy csapást nyithatunk benne a nagyvonalú tájékozódás végett.

Már csak azért is így van ez, mert a kijelentés folyamata és eredménye úgy összefüggenek egymással, hogy nem választhatók el egymástól. A kijelentés folyamata nem olyan fának a növekedése, amely róla leszakítható gyümölcsként teremné meg a kijelentés eredményeit. Nem elcsomagolható és elszállítható gyümölcs ez, hogy olyanok is élvezhetnék, akik termő helyétől messze élvén, azt sem tudják: „mi fán terem”. Csak ott a hely színén, magának a termő fának a lombkoronájában megbújva élvezhetjük. A kijelentés eredményei, azt mondhatnánk, csak kijelentésük folyamának a sodrában találhatók meg. Onnan kiemelve legfeljebb töredékesen és töredékeikben is csak csökkent értékű formában ragadhatók meg. Folyamat és eredmény alapjában véve ugyanaz. Az eredmény kialakulása volt a folyamat, és a folyamat lezárulása volt az eredmény.

Világosabbá válik ez mindjárt, hogyha megállapítjuk, elsősorban is, hogy amint a folyamat Istennek a tetteiben játszódott le – egyik oldaláról véve a dolgot, – úgy az eredménye is éppen ezeknek a tetteknek a megtörténtében keresendő. Ami kész örökségként ránk maradt, az már abban is áll, hogy tudhatunk ezekről a megtörtént dolgokról. Azoknak ránk szállott emléke már „kijelentett Ige". Ha Isten kijelentette magát az ótestamentumi pátriárkák élete eseményeiben, hálásak lehetünk azért, hogy ezek az események azóta is ismeretesek, és Isten, aki „az Ábrahámnak, Jákóbnak és Izsáknak Istene" változatlanul máig is, ezekben az eseményekben ma is nagyon sok kérdésünkre megfelel. Ha Isten Izráelnek Egyiptomból való kiszabadulásában, pusztai vándorlása közben való megtartatásában, és története annyi más fordulatában világosan beszélt az Ő szabadon rendelkező kegyelméről, csodálatos hatalmáról, ítélettartó igazságáról és szövetségtartó hűségéről, – akkor az ezekről szóló történetek maguk is már áldott örökség a mi számunkra, akik Isten ismeretére éhezünk és szomjúhozunk. Az Újtestamentum egyházának a történeti képe is, úgy, amint ránk maradt, mindenestől fogva nélkülözhetetlen ajándék számunkra, mert benne Isten tetteit látva, azok által mi is Őt magát ismerhetjük meg.

Mindenekfelett pedig ott van a kijelentés történeti folyamatának a középpontjában maga a Krisztus-tény, Istennek legfőbb belenyúlása az embervilág életébe. Most még nem is szólva ennek a ténynek a kijelentésben kivilágosodó értelmezéséről, – maga a tény, amint az evangéliumi elbeszélésekből elénk áll itt, a legcsodálatosabb maradandó ajándéka a kijelentés munkájának. Van az emberiségnek Jézus Krisztusa, akinek élete felé odafordíthatja másutt mindenütt elfáradó és kiábránduló tekintetét. Láthatja alakjának tisztaságát. Szemlélheti irgalmasságának csodatételeit. Megállhat keresztjének tövében. Belenézhet megnyílt sírjába. És utána repeshet lelke, amint tanítványainak szeme elől eltűnik a mennyek magasságába. Az, hogy ezek az események lejátszódtak, minden időkre maga meghálálhatatlan és kimeríthetetlen kincs. Aki emlékezetében felújítja őket, arra fényözönként árad a bennük, mint valami gyújtópontban összesűrűsödött Igének a fénye.

Mit mond hát az Ige? Bizonyságot tesz „az Istennek nagyságos dolgairól", amelyeket cselekedett. (Csel. 2,11.). Mi a kijelentés folyamatának az eredménye? Egy végére járhatatlanul dús és változatos történeti képeskönyv, amelynek minden lapja szemlélteti: hogyan cselekszik Isten az emberekkel. Nem lehet ennek a „lényegét" néhány, akármilyen súlyos és pontosan megfogalmazott tételben lepárolni. Ezt úgy kell látni és felfogni, amint a múltnak távolságából a maga áradó gazdagságában felénk tekint!

De mondtuk: Isten kijelentő munkájának van egy másik alkotó eleme is. Nem éri be tetteivel, hanem azokat áttetszőkké is teszi, hogy értelmük kivilágosodjon az emberek előtt. Mi az eredmény ezen a vonalon? Nem más, mint éppen azok a gondolatok, amelyekben annak idején az erre kiválasztott egyéneknek és közösségeknek a lelkében kivilágosodott Istennek a mondanivalója. Emberi gondolatok ezek, emberi szavakban kifejezhetők, és éppen az a csoda történt meg, hogy a megfoghatatlan titok, Isten maga, ilyen emberi gondolatokban tette magát megfoghatóvá; az emberi szóval ki nem mondható Ige, emberi szavakban szólalt meg. Így megszületett, mondhatnánk, egy bizonyos szókincs, vagy hogy a szavak ruhája mögött a fontosabbat mutassuk fel: egy bizonyos szent gondolatvilág. S ez a ránk maradt eredmény a „kijelentett Ige", a másik oldalról nézve.

Megint bejárhatatlan, nagy birodalom tárul itt elénk. Csak néhány általános megállapítást tehetünk róla. Így megállapíthatjuk, hogy emberi gondolatokról lévén szó, természetesen az ember világából vannak véve, és mivel mégis Istenre vonatkozó gondolatok, természetszerűleg csak képei az Ő valóságának. Metaforák, szimbólumok, parabolák, allegóriák. „Tükör által, homályosan" szemléltetik Istent, de Őt szemléltetik mégis. (I. Kor. 13,12.). Néha a természet világából vannak véve. „Világosság" az Isten, vagy „megemésztő tűz", „kőszikla", amely biztonságot nyújt, vagy „életnek vize", amely eloltja a szomjúságot s így tovább. Más-

kor az ember saját életéből vett képek, – antropomorfizmusok. „Közelget” vagy „elfordul” az Isten; „nem alszik” és „nem szunnyad”; „kezét felemeli”, „búsul gerjedezésében”, „öröme van” és „békessége”, stb. Sokszor az embernek a természethez való sokféle viszonya szolgáltatja a képeket. „Tulajdonos”, „gazda” az Isten, aki „bír mindenekkel”, „épít házat”, „plántál szőlőt”, „vet és arat”, stb. Végül az emberek egymás közti viszonyulásai is rengeteg képet adnak mindezekhez. „Haragszik” és „megbocsát”, „hívogat” és „küld”, „parancsol” és „ajándékoz” az Isten; „Atya” Ő és „Király”, „hadakozik” és „szövetséget köt”, és ki tudná felsorolni mind a többi viszonyt, amelyben teremtményeivel és köztük különösen az emberrel áll.

Itt mindjárt jegyezzük meg: mivel a kijelentés maga is viszonyba lépés, benne nemcsak Isten ismerete világlik ki, hanem fény hull a viszony másik irányába: az emberre is. Az emberről is kapunk tehát egy sereg képet, amilyet éppen csak itt kapunk. Van szó „elveszett” emberről, „megtartott” emberről; az ember „nyomorult” voltáról és „szabadulásáról”; „megfáradt és megterhelt” emberről, és „megnyugosztalt” emberről. És sok-sok más, hasonló ember-képről. Gazdag tárháza van azoknak a képeknek is, amelyekben Isten és ember együtt jelenik meg éppen a köztük levő viszony fényében. Van szó pl. „Isten országáról”, „foglyok szabadításáról”, „kérések meghallgattatásáról”, „örömhír hirdetéséről”, „kegyelemről”, „ítéletről”.

Mindez csupa szemléletes gondolat. Nem találkozunk-e a szemlélettől elvonatkozó, tisztán absztrakt módon az igazságra utaló gondolatokkal is (már amennyire a szemléleteken felépülő emberi nyelvhez tapadt emberi gondolkozás egyáltalán mentes lehet a legalább is kíséretként velejáró szemléletektől)? Aligha! Nem filozófusokat választott ki Isten az Ő kijelentésének eszközeiül, hogy absztrakciókban beszéljenek Őróla! S ha van is köztük erős gondolkozó, mint pl. Pál apostol, annál is csak elvétve mutathatunk rá egy-egy helyen: íme itt elvont fogalmak magasságaiban járnak gondolatai, és szemléletes kifejezéseket csak azért használ, mert az emberi nyelv csak ilyenekkel rendelkezik. De ilyenkor is kétes, hogy igazunk van-e?

Legfeljebb csak arról lehet szó, hogy amint halad a kijelentés munkája egyre előbbre, a képek mindig áttetszőbbekké válnak. Az Ótestamentum gondolatvilágában még nyersebb „ábrázolatokban” vannak öltöztetve Isten gondolatai. Az Újtestamentum ezeket lehántja róluk. Itt már más értelme van „az Isten városának, Jeruzsálemnek”; „lelki Izráel” az Isten „népe”, „áldozat” és „papság” már kimondottan csak „árnyékai” a „valóságnak”. De a „valóságot”, ha e vastagabb burokból kihántja is a kijelentés kiteljesedése, azért még mindig képek hártyája borítja!

Jobb is így! Mert amit e képekből kivonhatnánk, mint azok fogalmi jelentését, milyen száraz és hideg volna ahhoz képest, ahogy maguk a képek jelennek meg előttünk! Megtehetjük, és a tudományos teológiai gondolkozásnak talán ebben is jelölhető meg a végső feladata. Rendet teremtve a képeknek ebben az őserdejében, együvé hordhatjuk az együvé tartozókat. Azt mondhatjuk pl., hogy „Úr – szolga”, „Király – alattvalók”, „Gazda – tulajdona”, „Atya – gyermekei” stb. más-más színezettel ugyanazt jelentik, és ez a közös jelentés: a mi abszolút függésünk Istentől, vagy létünknek az Ő akaratától való abszolút meghatározottsága. És ugyanilyen elvont fogalmakat kielemezve máshonnan is, csinálhatunk belőlük egy olyan-amilyen összefüggő rendszert. S ez lehet többé-kevésbé igaz, vagyis a „kijelentett Igének” tényleg híven megfelelő rendszer. De ha a „kijelentett Ige” csakugyan rejt is magában ilyen fogalmi úton megragadható rendszer-vázt, amelyet annyira, amennyire képesek vagyunk rá, kinyomozni dicséretes feladat lehet, legyen hála érte az Istennek: maga a „kijelentett Ige” nem ilyen csontvázként adja elénk ajándékát, hanem a szemléletes képek szövedékében, mintegy eleven, lüktető húsba öltözötten. Ebben a képes beszédében van az az ereje, amellyel nemcsak az értelmünkhöz szól, hanem a képzeletünket is felrebbentve, az érzelmeinket is életrekeltve, elhat egészen az akaratunkig, hogy azt foglyul ejtse. Elméleteket lehet közölni absztrakciók nyelvén. De olyan „beszédek”, amelyek „lélek és élet” (Ján. 6, 63.), csak így szólalhatnak meg, ahogy azt a „kijelentett Igében” látjuk!

Ami veszedelem ebben rejlik, az ellen is maga a „kijelentett Ige” véd meg bennünket! Éppen képeinek rendszertelen bőségben való áradásával érezteti, hogy ezek csak képek, s a valóság még túl van rajtuk. Egyik kép sem egészen jó, azért kell olyan sok belőlük! Már az Ótestamentumban felhangzik a kérdés: „Kihez hasonlítjátok az Istent, és milyen képet készítetek róla?” (Ézs. 40, 18.), és az Újtestamentum is kifejezetten csak a jövendő élet számára tartja fent a „színről színre való látás” reménységét. (I. Kor. 13, 12.).

A kijelentés munkájának folyamán kitermelte Isten a képes gondolatoknak ezt a színes szövedékét, amelybe – bár mögötte rejtve maradt, – mégis úgy beleöltöztette Igéjét, hogy az számunkra érthető. És ez az örök frissességében minden időkre fennmaradó ajándék: a „kijelentett Ige” – a másik oldaláról nézve.

IV.

De a kép teljességéhez hiányzik még két vonás. Két, egymásnak merőben ellentmondó megállapítást kell még tennünk.

Az egyik az, hogy a „kijelentett Ige” olyan lezárt ajándék, hogy egyenesen testi tartályba van foglalva. Ahogy hajdan a frigyládában őrizték a tíz parancsolatot, úgy őrzi a „kijelentett Igét” a Bibliánk, „két fekete táblája közé” bekötve, papíroson, és nyomdafestékben megrögzítve. A „kijelentett Ige”, csakúgy, mint az örök Ige, a szó szoros értelmében „testet öltött”: Szentírássá lett.

Nem tévesztjük össze a kettőt. Más a „kijelentett Ige” története, és más a Szentírás története. Más intézkedése volt Istennek az, amikor egyeseket kiválasztott arra, hogy az Ő tetteit átéljék és az Ő igazságait átlássák, és más intézkedése volt megint az, amikor egyeseket arra választott ki, hogy tetteinek emlékezetét és igazságainak bizonyságát írásban megörökítsék. Néha egy-egy embernél összeeshet ez a kettő. Ilyenkor így hangzik a parancs: „Írd meg, amiket láttál!” (Jel. 1, 19.). Sőt elvétve az is előfordulhatott, hogy időben is egybeesett a kettő: írásközben nyílhattak meg valamelyik szentírónak a szemei új látásokra. Ezek azonban különleges és kivételes esetek. Általában véve az a helyzet, hogy elől jár a „kijelentett Ige”, és azután a nyomában következik a szentírók megrögzítő szolgálata. Előbb volt már prófétálás, és azután keletkeztek prófétai iratok. Előbb hirdettetett már az Evangélium, és később írattak meg az evangéliumok. Előbb volt már apostoli bizonyságtétel, és aztán születtek meg az apostoli levelek. Tehát a szentíróknak, mint íróknak, az Istentől való „ihletettsége”, melynek alapján „Istentől ihletett írásokról” beszélhetünk (II. Tim. 3, 10.), semmilyen szerepet nem játszik a „kijelentett Ige” megszületésében. Annál nagyobb a szerepe a „kijelentett Ige” fennmaradásában. Ha Isten véghezvitte a kijelentés csodálatos művét és megajándékozta annak eredményével embervilágunkat, akkor az nem válhatott az egymást hamar váltogató nemzedékek feledékenységének prédájává. Hű megőrzéséről is gondoskodni kellett, hogy eredeti tisztaságában ás frisseségében szállhasson tovább térben és időben egyaránt. És erre is rendelt Isten eszközöket, akik „ihletése” alatt alkalmasakká váltak feladatuk jó betöltésére: olyan jól megőrizték számunkra Isten tetteinek az emlékeit s az azokból kivilágító ismeretnek kincseit, hogy évezredek múltán is átvehetjük azokat, és hasznukat láthatjuk, akárcsak az egykorú emberek.

De csak az ő írásaik révén férhetünk hozzá ehhez a szent örökséghez! Sehol egyebütt! Az egyház egy ideig habozhatott annak pontos megállapításában, hogy melyek azok a szentiratok, amelyek magukban foglalják a „kijelentett Ige” kincsét. De a bizonytalankodás csak némely, az egészhez viszonyítva csekély részekre vonatkozhatott, és csak átmeneti lehetett. Aztán, ahogy rövid ideig tartó valamelyes ide-oda lengés után megállapodik az iránytű, mert az északi sark iránya nem bizonytalan, az egyház is hamarosan túljutott minden nézetelté-

résen, és megállapította a Szentírás „kánonát”. Benne lezártan őrzi és bírja a „kijelentett Igét”, amelynek folytatásra, kiegészítésre, tökéletesítésre soha többé nincs szüksége.

S ezzel éles ellentétben mégis meg kell állapítanunk, hogy ez a kezünkbe fogható tárgy, a Biblia, de még a benne őrzött szellemi örökség is, az Isten hajdani tetteinek az emléke, és az azokból kisugárzó jelentéseknek egész szövedéke, így magában véve nem a „kijelentett Ige”. Istennek azok a tettei, amelyekről a Szentírás szól, és azok a gondolatok, amelyeket belőlük a Szentírás bizonysága szerint annakidején megértettek, magukban véve nem voltak „kijelentett Ige” akkor sem, amikor az a múlt még élő jelen volt. Akkor is csak azért voltak „kijelentett Ige”, mert maga az élő Isten ott volt mögöttük, és Ő szólt általuk. Az Ő élő valóságának megszólalása nélkül csak üres ruhák lettek volna, és azóta is csak üres ruhákként őrizhetné őket a kegyelet, ha akarná. „Kijelentett Ige”, ha Isten Igéje, nem lehet valamilyen petrefactum, múmia, vagy egyéb múzeumba való régiség, hanem csak éppen olyan élő és ható valami, amilyen élő és ható maga az Isten.

Ezért az, hogy a Bibliában a „kijelentett Igét” bírjuk, nem olyan tény, amely egyszerűen megállapítható volna, ahogy könyvekről egyébként megállapítható ez, vagy amaz. Ennek a megállapításnak csak akkor van értelme, ha Istennek magának méltóztatik ma is beleöltözni ugyanabba az öltözetbe, amelyet annakidején azért készített, hogy benne emberek előtt megjelenjék, – vagyis ha Isten leereszkedik hozzánk kegyelmében, hogy a Biblia által csakugyan szóljon hozzánk. „A Szent Léleknek belső bizonyságtétele” az, ami a Bibliát „kijelentett Igévé” teszi számunkra. És mert a Szent Lélek Isten szuverén ura a maga munkájának, és sem nem siettethető, sem nem késleltethető, semmiképpen emberi akarat alá nem vethető, – az Ő titkai előtt áhítattal megalázkodva, azt kell mondanunk, hogy a Biblia a „kijelentett Ige” – „ubi et quando visum est Spiritui sancto” – ahol, és amikor a Szent Léleknek úgy tetszik.

Tudjuk, hogy hol vár minket találkozóra. Máshova nem fordulhatunk, csak ahol a „kijelentett Ige” el van számunkra készítve: a Bibliához. Annak történetein és gondolatain át akar hozzánk szólni. De csak azzal az alázatos könyörgéssel hajolhatunk a szent könyv lapjai fölé, hogy annak tényeit és igazságait számunkra Ő tegye valóban „kijelentett Igévé”, imádságunkra felelve csakugyan szólaljon meg nekünk általa.

V.

Az elmondottak alapján, amelyeket minden hívőnek általában jó tisztán látnia, hadd emeljek ki egyet-mást, ami már most minket, az Ige szolgálatára elhívott embereket különösen illet.

Láttuk, milyen csodálatosan gazdag világ a „kijelentett Ige”, úgy is, mint Istennek véghez vitt munkája, úgy is, mint annak ránk maradt eredménye. A mi sajátos helyzetünket az különbözteti meg másokétól az egyházban, hogy nekünk megadatott ebbe a gazdagságba sokkal jobban belehatolni, és benne sokkal alaposabban szétnézni, mint másoknak. Más hívők közt, és miközöttünk olyan különbség van, mint egyfelől a turista között, aki többször is bejárt már egy hegyvidéket, és elmondhatja, hogy ismeri azt, mert hiszen a legszebb kilátópontjain csakugyan állt már, és a legnevezetesebb útjait nem is egyszer végigjárta már, és a hivatásos vezető között másfelől, aki ott nőtt fel, ott öregedett meg, s ezért a vidék minden zegét-zugát ismeri úgy, hogy a turistának még sok olyan szépséget tud feltárni, amelyről annak sejtelme sem volna különben. Éveken át kötelező stúdiumunk tárgya volt a Biblia, s „a jó pap holtig tanul” törvénye szerint az életünk végéig is állandó stúdiumunk tárgyául van feladva számunkra. „A teljes Szentírást szorgalmasan tanulmányozom” – így fogadjuk meg lelkészi eskünkben egész életünkre szóló elkötelezésképpen.

Hadd vessem fel a kérdést: hogy állunk ennek az eskünek a megtartásával, és ennek révén hogyan érvényesül munkánkban a „kijelentett Igének” az a gazdagsága, amelyről szó volt?

Nem kell-e megvallanunk, hogy – még ha a Bibliánk nem porosodik is a polcunkon az egyik prédikációtól a másikig, hanem naponként tápláljuk is belőle a lelki életünket, – mégis sokszor csak műkedvelő turistái vagyunk tájainak, mindig csak a már jól ismert utakat járva bennük újra meg újra? Ennek az a következménye, hogy igehirdetésünk és egész szolgálatunk tartalma néhány (talán csakugyan nagyon fontos) téma köré szűkül le, egyébként pedig a „kijelentett Igének" többi mondanivalója holt tőke marad számunkra. Sem magunk nem gazdagszunk meg vele, sem másokat nem tudunk gazdagságának bűvkörébe vonni. S ez még a jobbik eset. Mert történhet még ennél rosszabb is – az, hogy a Bibliának már sokszor bejárt útjai unottakká válnak számunkra. Hiszen már jól ismerjük őket, minek újra végigjárni? Ahelyett, hogy kimeríthetetlen szépségei egyre beljebb csalogatnának, s mi a ránk bízottakat is úgy tudnánk vezetni, hogy egyik meglepetés a másik után vonzza őket egyre beljebb a „kijelentett Ige" világába, lassanként hátat fordítunk az egésznek. Aztán folytatjuk ugyan a prédikálást kötelességszerűen, de már nem azért, mert van Istentől kapott mondanivalónk, hanem csak azért, mert utóvégre megfizetett kötelességünk, és botrányt okoznánk azzal, ha nem tennénk meg. Üres formasággá válik az igehirdető szolgálatunk, s a szószékről lejőve, a palásttal együtt levetjük magunkról a gondját. Elképzelhető volna-e másként, hogy igehirdetéssel foglalkozó emberek – amint olyan sokszor megtörténik, – egymással baráti körben vagy népesebb összejöveteleken találkozva, sok mindenről el tudnak beszélgetni: gazdasági ügyekről, napi eseményekről, politikai problémákról, irodalmi jelenségekről, egyházkormányzati gondokról, stb., de olyan ritka, szinte feltűnést keltő kivétel az, amikor arról váltanak egymással szót, hogy az Ige gazdagsága hogyan termékenyíti meg az igehirdetői munkájukat? Ha ilyen unott tárggyá válik a „kijelentett Ige", hogy már nincs róla mit mondaniuk egymásnak „az Ige szolgái" címet viselőknek, akkor aztán nem csoda, ha az egyházi élet elesetté válik, ügyei összekuszálódnak, életkérdéseinek legjobb akaratú megoldási kísérletei kínlódásba és kudarcba fulladnak! Isten nem engedi megcsúfoltatni azt az Ő rendelését, hogy egyháza csak az Ő Igéje által virulhat és boldogulhat. S ha kátyúba jutott szekérnek látjuk néha az egyházi életet, az okát ne keressük máshol: nem teszünk eleget „a teljes Szentírás szorgalmas tanulmányozására" esküvel vállalt kötelezettségünknek! Esküszegő emberek ne várják, hogy munkájukon Istennek áldása lesz! Nem is csak a Biblia buzgó olvasásáról van szó. Az másoknak lehet elég, de nekünk nem. A mi kötelességünk a Biblia állandó, alapos stúdiuma!

Azután láttuk, hogy a „kijelentett Ige" képeknek a csodálatosan gazdag tárháza – történeti képeké és gondolati képeké. Most már mi, akik nemcsak élvezői, hanem sáfárai is vagyunk ennek a kincsnek, olyan áttekintéssel kell, hogy bírjunk felette, hogy ne ötlet szerint „hozzunk elő ót és újat" belőle, hanem úgy, hogy igehirdetésünkben arányosan jusson szóhoz a „kijelentett Ige" minden mondanivalója. Ehhez az kell, hogy az értelmünk polcain jól el legyen rendezve a „kijelentett Ige" tartalma. Ezért tanultunk annak idején – és ezért kellene az életünk végéig tovább is tanulnunk – rendszeres teológiát: dogmatikát és etikát. Felhasználva az előttünk járt nemzedékek munkáját úgy, amint annak eredménye ránk maradt konfesszióinkban, és ráépítve azoknak áttekinthető, világos alapvonalaira a magunk Ige-ismeretét, meg kell, hogy adjuk az igehirdető szolgálatunknak azt a vasvázat, amely jellegzetes formára alakítja az egésznek épületét. De itt jusson eszünkbe, amit a „kijelentett Igének" ilyen fogalmi elrendezéséről mondtunk! Akármilyen szükséges munka legyen is az Ige tartalmának elméleti fogalmakban való lepárolása, maga a „kijelentett Ige" szemléletes elevenségében szól hozzánk, és ebben van a hatékonysága. Nekünk pedig az Igét magát kell hirdetnünk, nem teológiát, még nem is az Ige teológiáját! Jó a „predestinációról" beszélnünk, de mit ér róla úgy beszélnünk, hogy közben szétfoszlik a szemek elől a „magas és felemeltetett királyi székben ülő" hatalmas és fenséges Úrnak a látomása (Ézs. 6, 1.), aki előtt „a népek, mint egy csepp víz a vederben, és mint egy porszem a mérleg serpenyőjében"? (Ézs. 40, 15.) Fontos, hogy tisztában legyünk az „incarnatio" értelmével, de mit ér ez magában, ha szavunkból nem csendül ki, hogy „láttuk az Ő dicsőségét, mint az Atya Egyszülöttjének dicsőségét"? (Ján. 1, 14.) Jó, ha világosan tudunk

beszélni „a helyettes elégtétel” igazságáról, de mi haszna, ha nem tudjuk hallgatóink „szeme előtt a Jézus Krisztust úgy leírni, mintha közöttünk feszíttetett volna meg”? (Gal. 3, 1.), mert magunk előtt is nagyon elhalványodott a kereszten függő töviskoszorús alak látománya? Jó, ha tudjuk: mi az „eschatologia”, és milyen lényeges tartozéka a keresztyén hitnek, de mit változtat ez alapjában véve életünkön és munkánkon, ha szemeinket nem irányítjuk „az Embernek Fiára”, amint „eljön az ég felhőiben nagy hatalomban és dicsőségben” (Máté 24, 30), „riadóval és arkangyal szavával, és isteni harsonával leszállva az égből”? (I. Thess. 4, 16.)

„Látni” kívánja az emberi lélek Isten dolgait. „Látni akarjuk Jézust!” (Ján. 12, 21.) Ez a mi magunk legmélyebb sóvárgása is, ezt éhezik és szomjúhozzák a ránk bízottak is, hogy aztán elmondhassuk és elmondhassák: „Aki Őt látta, látta az Atyát”. Ez az, ami valóban „elég nekünk”! (Ján. 14, 8 – 9.) És Isten éppen olyan formában adta nekünk a „kijelentett Igét”, hogy ennek a szükségletnek megfelelhessen. Becsüljük meg a „kijelentett Ige” szemléletességét! Igehirdetésünk által kapjon az egybegyülekezett hallgatóság ezerszerte több „látnivalót”, mintha tele volna templomunk festett képekkel és szobrászati ábrázolásokkal! Nincs szánalmasabb jelenség, mint amikor valaki – érezvén, hogy mégsem lehet jó az igehirdetése, ha csupa elvont fejtegetésből áll, – erőszakoltan keresi hozzá az „illusztrációkat”. Hiszen maga a „kijelentett Ige” mindenestől fogva csupa „illusztráció”. Csak úgy kell adnunk, amint Isten maga is adta nekünk!

A HIRDETETT IGE

Ennél a tárgynál különösen nehéz a magunk különleges szempontjait félretennünk, akik „a hirdetett Ige” hivatalos szolgálatában állunk. De próbáljunk meg kitartani kitűzött szándékunknál: foglalkozzunk ezzel a tárggyal is úgy, ahogy bármely más hívő kör is foglalkozhatna vele. Hiszen ha talán régóta nem volt is részünk benne és nagyon ritkán van is részünk benne, azért mégsem felejthetjük el, hogy nekünk is hirdettetett és hirdettetik az Ige. Jó felfrissítenünk a magunk hálatartozását mindenért, amit nem a Szentírás forrásából közvetlenül, hanem mások bizonyságtételének közvetítésével kaptunk Isten Igéjéből. Hiszen bizonyára mindnyájan arról számolhatunk be, hogy először velünk egy időben élő emberek útmutatása nyomán indultunk el a messze múltba, a Biblia világába, hogy ott magunk is tanúivá váljunk a „kijelentett Igének”. Ha a végén elmondhattuk is, amit a samáriai asszonynak mondtak valamikor a társai: „Nem a te beszédedért hiszünk immár, mert magunk hallottuk és tudjuk, hogy bizonnyal ez a világ Idvezítője, a Krisztus” (Ján. 4, 42.), mégis azzal kezdődött a dolog, hogy előbb „az ő beszédüket” hallottuk, és ez késztetett arra, hogy keressük a Szentírás lapjain a közvetlen találkozást is azzal, akiről ők szóltak. Amikor tehát most a „hirdetett Igéről” elmélkedünk, ne képzeljük magunkat megszokott helyünkre, a szószékbe, hanem onnan leszállva, legyünk megint egyszerűen gyülekezeti tagok, „auditores”, ahogy régente gyakran nevezték a híveket.

Elsősorban onnan, a „hallgatók” szempontjából kell szemügyre vennünk azt a tényt, hogy van „hirdetett Ige”. Sokkal többet jelent ez, mint azt, hogy folyik a mindenkori jelenben is beszéd a „kijelentett Igéről”. Ez lehetne esetleg puszta „homilia”, vagy társalkodás, amelyet az Igéről folytatnak egymással emberek. De nem volna maga is Ige. Pedig „hirdetett Ige” alatt azt értjük, hogy az valóban Ige, Istennek szava. Emberi szó ugyan az ilyen „kérygma”, de a benne szereplő ember „kéryx”, hírnök, akire magára voltaképpen nem vagyunk kíváncsiak, mert számunkra az a fontos, akinek nevében jön hozzánk, és ezért azt is, amit mond, nem úgy fogadjuk, mint a saját megnyilatkozását, hanem csak mint tolmácsolását egy rábízott üzenetnek, amelyben a küldője szól hozzánk. Arról tehetünk éppen bizonyságot, hogy mi is ismerjük ezt a csodát: velünk is megtörtént, hogy emberek beszéde által Isten közölte magát velünk. S ha erről meg találnánk feledkezni, azonnal képtelenséggé válna minden igényünk arra, hogy a mi beszédünk is „hirdetett Igének” tekintessék.

I.

De vizsgáljuk meg kissé a „hirdetett Igének” ezt a valóságát. Aláírhatjuk-e csakugyan a Helvét Hitvallásnak ezt a tételét: „Praedicatio verbi Dei est verbum Dei”? Nem nagyobb dolog-e maga a „verbum Dei”, mint annak hirdettetése, és nem vakmerőség-e az igehirdetésnek ezt az emberi szolgálatát egy sorba emelni amazzal, ezt magát is „verbum Dei”-nek nevezve? Hiszen amaz, az Ige maga, vagy ahogy neveztük: „a kijelentett Ige”, Istennek egy páratlanul álló, sajátos belenyúlása az emberi életbe. Olyan novum, amelyet az emberi élet magától soha sem termelhetett volna ki, csak csoda ajándékaképpen kaphatta. Az „igehirdetés” ellenben valójában nem mond semmi újat. Általa nem száll le az égből a földre olyan ajándék, amely addig elérhetetlen volt. Csak a már a múltban „kijelentett Igét” adja tovább a jelenben. Nem gyarapítja teremtő módon az Ige állományát, csak forgalomba hozza a már készen, lezártan ránk szállott kincset.

Ebben az ellenvetésben nagy igazság az, hogy a „hirdetett Ige” csak a „kijelentett Ige” függvénye lehet. Ahhoz képest csak másodlagos jellegű lehet. Ha „hirdetett Ige” akar lenni, csakugyan nem tehet egyebet, minthogy abból vesz, ami a „kijelentett Igében” megadatott, és azt adja tovább. De ez nem mond ellene annak, hogy az Igének e mögött a továbbadása mögött is ne rejtőzne ugyanaz a titok, amely az Igének a megadatása mögött rejtőzött, és Isten a reprodukált Igét bármikor ne avathatná ugyanolyan csodálatosan a maga élő beszédévé, valóságos Igévé, ahogy az Ő csodatétele volt annakidején az Ige produktív megszólaltatása. Hogy ez nem pusztán elgondolható lehetőség, hanem valóság, arról maga a „kijelentett Ige” tesz bizonyságot. Szó van benne olyan tényekről, amelyekben Isten kijelentette magát. De ezek közé a tények közé az is odasorakozik, hogy az ő kijelentésének emberi továbbhirdetését is olyan erővel ruházza fel, és olyan áldásokkal kíséri, hogy ebből az újabb tényből is csak annál teljesebben kiviláglik az ő ismerete. Szó van másfelől, amint láttuk, olyan gondolatokról, amelyekben lecsapódott az Isten tetteiből kivilágló kijelentés. Nos, ezek között a gondolatok között is ott található az a meggyőződés, hogy amikor Istennek már közölt kijelentése forgalomba kerül, akkor is „Isten beszéde” az, s ugyanolyan tekintéllyel is, ugyanolyan hatással is léphet fel, mint amikor először szólalt meg. Egyszóval maga a „kijelentett Ige” emeli fel magával egyazon méltóságra a „hirdetett Igét”.

Van ugyan egy fontos különbség a Szentírásból elénk táruló helyzetek közt, és a mi helyzetünk között. Mögöttünk készen és lezártan áll a „kijelentett Ige”, amelynek üzeneteit a „hirdetett Igének” tovább kell adnia. A Szentírásban szereplő igehirdetők még nem támaszkodhattak a befejezett kijelentésre. Ők maguk is benne álltak annak kibontakozási folyamatában. Számukra „in statu nascendi” volt csak ismeretes a kijelentés. Ezért nem volt még „teljes Szentírásuk” sem. Pál apostolnak azt a megállapítását is – a közismert fordítás szerint – hogy „a teljes Írás Istentől ihletett és hasznos” (bizonyos fontos célokra), jobb úgy fordítanunk: „Minden Istentől ihletett írás hasznos is” (a felsorolt célokra). (II. Tim. 3, 16.) De ha amúgy fordítja is valaki, legfeljebb az Ótestamentumot értheti „teljes írás” alatt. Az Újtestamentum gyűjteménye akkor még a jövő nemzedékek méhében szunnyadt. És így semmiesetre sem használható fel ez a mondás locus classicus-ként az egész Szentírásra vonatkozó tétel támogatására, mintha itt világosan szólna „a Szentírásnak önmagáról szóló bizonysága.” (Szól az persze világosan, de nem itt, és nem ilyen egyszerűen idézhető formában.) a Biblia lapjain nem találkozunk más igehirdetéssel, mint csak olyan részlegessel, amely mindig csak azt hirdeti, amit az addig végbement kijelentés alapján hirdethet. Ezért más Jézus Krisztusnak az igehirdetése, aki közben még járta a maga küldetésének útját, és más az apostolok igehirdetése, akik már az Ő befejezett pályafutására, kereszthalálára, feltámadására és mennybemenetelére is visszatekintve beszélhettek. (Amiből egyszerűen kiviláglik, milyen képtelenség volt egy-két nemzedékkel ezelőtt kiadni a jelszót: „Vissza az apostoli kérygmától a Jézusé-

hoz!” – mintha az apostoloké amannak az eredeti tisztaságát megrontotta volna azzal, hogy más volt.)

De ha tartalmilag a mai igehirdetés többet ölelhet is fel, mint bármelyik bibliai igehirdetőé, mert a kijelentésnek nemcsak kisebb-nagyobb szakaszai vannak már a háta mögött, hanem az egész „kijelentett Ige”, – minőségbeli viszonylatok szempontjából ez nem jelent semmit.

Ezért fontos számunkra megfigyelnünk, hogy a próféták nemcsak akkor használják ezt a kifejezést: „Így szól az Úr – amikor a szó tulajdonképpeni értelmében a kijelentés szerveiként szólalnak meg, tehát úgy, mint akik által Isten valamely addig hozzá nem férhető ajándékot közölne az Ő ismeretének gyarapítása végett. Olyankor is igénylik, hogy szavukban az Úr szavát hallja mindenki, amikor csak reprodukálói a kijelentésnek, amikor tehát olyasmit hirdetnek, amit már máskor is hirdettek, vagy más is hirdetett már (talán ugyanazokkal a szavakkal is). Ha Jézus a saját tanítását „Igének” nevezi (pl. a magvetőről szóló példázatban (Máté 13, 19 stb.), akkor jó, ha arra gondolunk, milyen elválaszthatatlan szövedéke volt az Ő tanítása is „ónak és újnak” (Máté 13, 52.). Néha nyomatékosan kiemelte az „újat”, és szembehelyezte az „óval”. „Hallottátok, hogy megmondatott a régieknek...én pedig azt mondom nektek...”(Máté 5,21–22. stb.) De máskor meg csak régen megzendült isteni üzeneteket zendített meg újra: „Nem olvastátok-e az írást?” (Márk 12, 10.). Ilyenkor a mindenkori igehirdetőnek a reproduktív munkáját végezte, és ez is „Ige” volt azért a szónak legsúlyosabb értelmében. Hogy csak még egy példát hozzunk fel: Pál apostol kifejezetten „az ő prédikálásáról”, tehát igehirdető szolgálatáról mondja egy helyen, hogy az által Isten „megjelentette az Ő beszédét”. (Tit. 1, 3.) Más is éppúgy hirdethette volna, és tényleg hirdette is ugyanazokat, amióta egyszer Isten „megjelentette” már az Ő titkait az embereknek. De azoknak minden újabb hirdetésében is megint csak maga „jelentette meg az Ő beszédét”.

Annak a tanúi vagyunk mindezekben és a sok-sok hasonló esetben, hogy míg a kijelentés járja a maga kifényesedő útját, ebből közben máris szétsugárzik erre is, arra is, a „bizonyságtétel”, és maga az egyre jobban kiteljesedő Ige ezt az ő hirdettetését is annyira magához tartozónak vallja, hogy minőségileg magával egynek, szintén „Igének” nyilvánítja. Hogyne állna az Igének ez a bizonyságtétele arra a szétsugárzására, amely csak abban különbözik a felhozott példáktól, hogy benne már a teljességre jutott Ige fénye terjed tovább? A kiteljesedett „kijelentett Ige” továbbhirdetése sem kevesebb, hanem valósággal Istennek beszéde. Joggal szólhatunk tehát „hirdetett Igéről”.

II.

De most hárítsunk el egy félreértést, amely gyakran elborítja ezt a fontos igazságot, és elhomályosítja annak tiszta képét. „Igehirdetésről” beszéltünk, és ennek a szónak megvan a sajátlagos értelme. Azoknak a szolgálatát szoktuk érteni alatta, akiknek tisztségük és hivatásuk az egyházban (vagy esetleg az egyház megbízásából az egyházon kívül is) hirdetni az Igét. Sőt, még szűkebbre vonva a kört: az ilyen „igehirdetőknek” is azt a szolgálatát szoktuk érteni „igehirdetés” alatt, amelyet bizonyos ünnepélyes alkalmakkor, azoknak bevett és állandó formaságai között szoktak végezni. Magyarul – miért ne volna ez annyi idő után már jó magyar szó? – a „prédikálást” szoktuk érteni „igehirdetés” alatt. Akik manapság azt az igazságot hangsúlyozottan figyelmünkbe ajánlják, hogy „Isten Igéjének hirdetése maga is Isten Igéje”, a prédikációt akarják ezzel igazi értelmébe, kiváltságainak és kötelezettségeinek kellő helyére visszaállítani. És ezzel nemcsak jó ügyet, hanem életbevágóan fontos ügyet is szolgálnak, amiért nem lehetünk elég hálásak. Nekünk sem lesz lehetséges ezt az elmélkedésünket sokáig folytatnunk anélkül, hogy magunk is ne nézzünk szemébe ennek az őáltaluk felragyogtatott igazságnak.

Mégis azt kell mondanunk, nem okvetlenül és nem éppen csak a prédikációról van szó. A „hirdetett Igének" a köre sokkal tágasabb, semhogy a prédikációnak monopóliuma lehetne rá. Nem korlátozódik semmilyen egyházi tisztségre ez a szolgálat. Minden hívőnek egyetemes tiszte. Nem az „egyetemes papságra" kell itt gondolnunk, mert az más valami. „Miért hívnak téged keresztyénnek (azaz az Isten Felkentjéről, a Krisztusról nevezettnek)?" – kérdi a Heidelbergi Káté (32. kérdés.). „Azért" – feleli, – „mert hit által Krisztusnak tagja, és így az Ő felkenetésének is részese vagyok", s aztán a Krisztus „hármas tisztével" párhuzamba állítva a keresztyén ember feladatait, így folytatja: „...hogy nevéről én is vallást tegyek" (erről a prófétai szolgálatról beszélünk mi most „igehirdetés" címen; s csak azután következik): „magamat élő hálaáldozatul neki adjam" (ez az áldozatbemutató szolgálat az „egyetemes papság" tartalma!), „s a bűn és ördög ellen...harcoljak, és aztán Övele együtt...uralkodjam" (így az Ő királyi tisztségében is részesedvén). Mondhatnánk tehát: „egyetemes prófétai" tisztsége minden hívőnek a „vallástétel", az Igének tovább adása. És ez nem szorítkozhat természetesen ünnepélyes alkalmakra sem, hanem folytatódnia kell a kultusz körén belül is, azon kívül is; ünnepnapon is, hétköznapon is; végig az egész életen. „Alkalmas, alkalmatlan időben" egyaránt hirdetendő az Ige (II. Tim. 4,2.). (Ami alatt természetesen nem az értendő, hogy minden helyzet egyformán „alkalmas" volna erre a célra, és az Ige saját szempontjából ne volnának egészen „alkalmatlan" idők is. Csak ne a magunk kényelme vagy egyéb önző szempontja szerint válogassunk benne!) Maga a keresztyén élet szakadatlan törekvés kell, hogy legyen arra, hogy másokkal szóba állva tovább adja az Ige üzenetét. És közben tudnunk kell, hogy Isten az ilyen emberi szót valósággal az Ő Igéjévé szenteli: általa Ő maga szól a megszólítottakhoz.

Sokatmondó tény az pl. az egyház első napjainak történetében, hogy noha a jeruzsálemi gyülekezet azért választott hét diakónust, hogy egyéb fontos teendők miatt az apostoloknak ne kelljen „az Igét elhagyniuk" (Csel. 6, 2.), ezek közül a kifejezetten nem igehirdetői szolgálattal megbízott emberek közül az egyik, István, nemsokára úgy jelenik meg előttünk, mint hatalmas igehirdető (Csel. 7.), és egy másikat, Fülöpöt is kevéssel ezután a „prédikálás" foglalatosságában figyelhetünk meg (Csel. 8, 5.). Tehát még a nyilvános igehirdetés sem okvetlenül igehirdető tisztséghez kötött szolgálat!

Azokról, akik a nagytanács elé hurcolt, de aztán szabadon bocsátott Péterrel és Jánossal együtt buzgó könyörgésben vitték Isten elé ügyüknek szorongatott helyzetét, azt olvassuk (Csel. 4, 31.), hogy ettől fogva „mindnyájan" csak annál inkább „bátorsággal szólják vala Isten beszédét". Ki érthetné ezt úgy, hogy a „mindnyájan" csak az apostolokra, vagyis a tisztségük szerint az igehirdetésre elhívottakra vonatkozna? Az egész gyülekezetnek minden tagja részt vett ebben a semmilyen fenyegetéssel el nem fojtható missziói tevékenységben. És figyeljük meg: „Isten beszédét szólják vala", szavuk tehát szoros értelemben véve „hirdetett Ige" volt. Az üldözés első viharaitól szétszórt jeruzsálemi gyülekezet sokfelé elmenekült tagjairól is azt olvassuk, hogy amerre csak eljutottak, „prédikálták az Igét" (Csel. 11, 19). Ki tudná ezt megint csak a tisztségük szerint erre hivatott igehirdetőkre érteni, és ki ne látná ebben újra csak a minden hívőnek kiváltságul és kötelességül kijutó bizonyságtevő beszédet példázva, amely azért kétségtelenül magának az Igének a hirdetése? „Kizendült tőletek az Úr beszéde" – így állítja ki a jó bizonyítványt Pál apostol egy egész gyülekezetről (I. Thess. 1, 8.). S amit erről még mond, abból világosan kitűnik, hogy nem megbízott igehirdetőknek a munkáját emlegeti, hanem azt az önkéntelenül adódó szolgálatot, amelyet a gyülekezet tagjai másokkal való érintkezésük közben állandóan végeztek. De azért „az Úr beszéde" hangzott mindnyájuknak a szava által! Egy másik gyülekezetről, amellyel fogsága idején volt az apostol kapcsolatban, azt a beszámolót írja, hogy „többen az atyafiak közül" az ő fogsága által arra buzdultak fel, hogy most még „nagyobb bátorsággal merik szólni az Igét" (Fil. 1, 16.). Egyszerűen

„atyafiaknak” nevezi őket, ami arra vall, hogy megint nemcsak éppen a gyülekezet élén forgolódó igehirdetőkről van szó. De mindnyájan „az Igét szólták”!

„Az Isten beszéde” hozzátartozik ahhoz a fegyverzethez, amelyet minden hívőnek fel kell öltöznie, és használnia kell Pál apostol szerint. És amikor erről beszél, akkor nem úgy érti „az Isten beszédét”, amint az minden hívőhöz szól, hanem amint azt minden hívőnek is szólnia kell másokhoz. Világosan kitűnik ez abból, hogy amikor felsorolja, milyen fegyvereket kell „felvennie” a hívőnek, hogy megvívja harcait a Sátán sötét hatalmai ellen, előbb egy sereg védőfegyvert említ: vértet, pajzsot, sisakot stb., és aztán utoljára, mint támadó fegyvert említi „a Léleknek kardját, amely az Isten beszéde.” (Ef. 6, 17.). Használhatatlanná válik az Isten seregében az, legyen bár a legegyszerűbb közvitézi sorban, aki nem forgatja ezt a fegyvert. De nemcsak arról van szó, hogy legyen bátorsága és készsége mások előtt is megvallani, amit „Isten beszédéből” ő maga kapott. „Isten beszéde”, „hirdetett Ige” lesz az is, amit ő mond!

Nem is csak az Ige hódító terjeszkedésében van ilyen jelentősége a hívők egyetemes bizonyságtételének. Az egyház belső életében is, a hívők között maguk között is ugyanígy válik az emberi szó Isten Igéjévé. „A Krisztusnak beszéde lakozzék tibennetek gazdagon” – írja Pál apostol az egyik gyülekezetnek. S hogy mit ért ez alatt, az kitűnik a továbbiakból: „tanítván és intvén egymást zsoltárokkal, dicséretekkel, lelki énekekkel...” (Kol. 3, 16.). S ha máskor is vannak ilyesféle felszólításai: „Beszélgetvén egymás között zsoltárokban, dicséretekben és lelki énekekben...”(Ef. 5, 19.), „Intsétek a rendetleneket, bátorítsátok a félelmes szívűeket...”(I. Thess. 5, 14.) stb., akkor a hívőknek minden effajta egymás előtt való, vagy egymáshoz intézett megnyilatkozásait – akár énekszóban, akár az egyszerű beszédben történik – mindig „a Krisztus beszédének” nevezhetné. Onnan felülről való szó érkezik benne a szívekhez. „Hirdetett Ige” az. A hívők közösségét az élteti éppen, hogy benne egyik tagtól a másikhoz, az ő egymással való érintkezésük során, állandóan áramlik az Ige. Különös szerep vár ennek az erő-áramlásnak a fenntartásában azokra, akiket Isten kat’exochén igehirdetőkül rendelt a gyülekezet élére. De az ő szolgálatuk éppen arra való, hogy ne csak ők hirdessék az Igét, hanem az a maga zengő szavával keresztül-kasul járja az egész gyülekezetet. Azzal, hogy tőlük elvitatjuk az igehirdetésnek bármilyen monopóliumát, nem csökkentettük az ő jelentőségüket, hanem éppen óriási mértékben megnövesztettük!

Vegye csak számon ki-ki közülünk: hogyan is érkezett el hozzá Istennek élő és ható Igéje azokban a pillanatokban, amelyek mint legáldottabbak, legjelentősebbek emelkednek ki emlékei közül. Bizonyára jutnak eszünkbe prédikátorok is, akiknek hallgatói között ültünk valamikor. Legyenek áldottak haló porukban is azért, hogy hűségesen és tisztán szólták nekünk az Igét! De valószínű, hogy elsősorban nem prédikációk újulnak ki az emlékezetünkben, hanem vagy gyermekségünk családi körében elhangzott szavak, vagy meghitt baráti beszélgetés folyamán hallottak, vagy talán már lelkészi munkásságunk idejében egy-egy egyszerű hívőnek lelki megnyilatkozásai, amelyek hozzánk voltak intézve, vagy amelyeknek csak tanúi lehettünk. És így tovább. Egyszóval: az egyetemes igehirdetői tisztségből sarjadzott emberi beszédek emlékei újulnak fel bennünk. És mégis megvallhatjuk: megtörtént a csoda, Isten maga szólított meg az ilyen beszédek által, és szavának ereje elvégezte bennünk azt a munkát, amely az Ő munkája. Ez a „hirdetett Igének” a csodája, amely mégis valóság!

III.

Ha ilyen szerepe van általában az emberi szónak az Ige munkájában, ez nem zárja ki, sőt egyenesen megköveteli, hogy ezt a szerepet az emberi szó szembeszökően is, külön erre a célra rendezett alkalmakkor is, az egész gyülekezet látható együttlétének körében is betöltse. Csak azt tagadtuk fentebb, hogy kizárólagosan az ilyen alkalmakra lehetne korlátozni a „hirdetett Ige” érvényesülését. Áthatja az a hívők közösségének az egész életét. De mennél

inkább áthatja, annál inkább ki akar csattanni belőle mindenki előtt szinte tüntető, demonstratív formában is. Ez szabja meg a keresztyén kultusznak értelmét és tartalmát. Amikor Isten színe előtt megmutatjuk magunkat, mint az Ő népe, egybegyűlten, láthatóan, és amikor nála azt keressük, amit Ő adni akar, az Igét, amelyben magát adja, és ezzel együtt mindent, – akkor az Ő szava megszólal ugyan, de nem az égből hallhatóan, nem is úgy, hogy elragadtatott állapotban hallanánk megzendülését, hanem egyszerűen emberi szavak által történő tolmácsolásban. S azért az mégis az Ő szava, „hirdetett Ige", amelyben megkapjuk azt, amit kerestünk.

Még mindig nem a prédikációról van szó, ne értsük félre! Mert mindjárt azt kell hangsúlyoznunk, hogy a kultuszi egybegyülekezés körén belül sincs okvetlenül arra a szolgálatra korlátozva a „hirdetett Ige", amelyet az igehirdetői tisztség viselője végez. Hiszen ismerjük a keresztyén kultusznak olyan formáját is, amelyben tisztsége szerint kiemelkedő igehirdető nem is szerepel. Legalább abban a képben, amelyet Pál apostol a korinthusi gyülekezet kultuszi életéről megrajzol (s az bizonyára ugyanúgy megrajzolható lett volna más gyülekezetekéről is), bajos felfedezni az igehirdetői tisztség szerepét. Ezzel nem emeltük fel ezt a képet az eszménykép polcára, és nem mondtuk: ilyen az igazi kultusz, és az ettől való eltérés romlást jelent. Nyilvánvaló, hogy ennek a képnek a kezdeti idők eruptív erői adják meg a jellegzetességét. Az idő múlása magával kellett hogy hozza az eleinte néha veszedelmesen is kavargó erőknek leülepedését. A bőven áradó „charismák", amelyek eleinte szinte harsogó hangzavarban zúgtak a hívek egybegyülekezéseikor, lassanként megállapított mederbe kellett, hogy terelődjenek. S így a kezdetekhez nem vált hűtlenné, csak túlhaladt rajtuk az a fejlődés, amely egy-egy, erre charismával megáldott igehirdetőt állított az egybegyűlt hívek építésének a szolgálatába. Azonban – és ennyiben örök norma az említett apostoli korabeli kép – semmilyen továbbfejlődés sem kárhoztathatja némaságra és pusztán passzív szerepre az egybegyűlt hívek sokaságát.

Még máig is, bár a prédikátor, mint központi tényező körül, eléggé megmerevedett a mi kultuszi formánk, az egész gyülekezet hallatja a szavát éneklésében is, olykor fennhangon együtt elmondott hitvallástételében, vagy esetleg még az ugyanígy felhangzó imádságában is (amikor az Úri imádságot így mondja el). Nem feledkezünk meg arról, hogy az imádság és általában az ének is (mint az imádságnak egy különös formája) Istenhez intézett szó, nem pedig a hívőknek egymásközti szava. De ha Pál apostol az idézett helyeken a híveket arra buzdítja, hogy „egymás közt beszélgessenek", „egymást tanítsák és intsék" az énekléssel (Ef. 5, 19; Kol. 3, 16.), akkor ez nyilván arra mutat, hogy az éneklésnek azért nagyon fontos jelentősége van az emberek egymás közti viszonylatában is. Meglátszik ez már abból is, hogy nem egy éneknek a szövege is kifejezetten emberekhez intézi szavait („Énekeljetek új éneket..." és sok más zsoltár; „Alleluja, dicsérjétek – istenfélő keresztyének..." és sok más dicséret.) És az ilyen énekek éppen olyan jogosultak az istentisztelet körében elhangzani, mint az egyenesen Istenhez szólók, vagyis a kifejezetten imádság-jellegűek. A gyülekezetnek (vagy egyeseknek) hallhatóan elhangzó hitvallása pedig legalább olyan mértékben egymás színe előtt való vallástétel, mint az Isten színe előtt való. Sőt még a közös imádságban való hallgatólagos részvételnek, valamint az igehirdetésre való passzív figyelésnek, de a sákramentumokban való részvételnek meg éppen megvan ez az emberek felé irányuló bizonyságtevő oldala is, hiszen az úrvacsoráról már szereztetésekor elhangzott az az értelmező kijelentés, hogy akik ezt a szent vendégséget gyakorolják, ezzel „az Úrnak halálát hirdetik". Egyszóval a mi mai istentiszteleti rendünkből is kitűnik, hogy a benne résztvevő hívek nemcsak együtt épülnek a nekik összességükben „hirdetett Ige" által, amelyet hirdetni a tisztsége szerint úgy is nevezett „igehirdetőnek" dolga, hanem ugyanakkor épülnek a kölcsönösen egymáshoz szóló szavaik (vagy beszédes cselekményeik) által is, s így voltaképpen mind tevékenyen részt vesznek az „igehirdetésben". Csak így valósul meg az a felszólítás, hogy „a Krisztusnak beszéde lakozzék bennünk gazdagon". (Kol. 3, 16.)

Amellett, hogy ez csakugyan a „hirdetett Igének", tehát valóban Isten beszédének egyik nevezetes formája, szintén felhozhatjuk bizonyságul a tapasztalatot is. Ki ne számolhatna be arról, hogy valóban Isten szólt hozzá egy-egy gyülekezeti istentiszteleten sokszor a prédikátor szavainál is hathatósabban egy-egy éneklő testvére által, akit talán soha máskor észre sem vett, nem is ismert, de az éneke valahogyan, miközben Istenhez szállt, egyúttal „szívéhez szólt" őneki is; vagy egy-egy testvérének a közös hitvallásba belevegyülő hangja által, akit nagyon is jól ismert, és ezért megragadó volt tőle hallania: „Hiszem... bűneinknek bocsánatát, testünknek feltámadását és az örök életet"? Csodálatosan tud Isten szólni az ilyen emberi szavak által!

Mégis fel kell vetnünk a kérdést: nem veszett-e kárba valami abból a kölcsönösen egymásnak „hirdetett Igéből", amely az első időben olyan gazdaggá tette a keresztyén gyülekezetek egybegyülekezéseit? Megvan istentiszteleteinkben a „hirdetett Ige" a tisztség szerint való „igehirdető" szolgálatában, és megvan abban a szolgálatban, amelyet minden résztvevő hívő együttesen ró le mind a többivel szemben. De nincs-e e között a kettő között egy bizonyos betöltésre váró űr? Nem lehetnek-e a hívők közösségében olyan charismák, amelyeknek a birtokában egyesek úgy szolgálhatnák a „hirdetett Igét" az egész gyülekezetnek hathatós épülésére, hogy azért egyfelől mégsem volnának tisztségük szerint is igehirdetők, másfelől mégis kiemelkednének szolgálatukkal a gyülekezet többi tagjai közül? Lényegében ezt látjuk az apostoli kor már említett istentiszteleti képében is, ahol így emelkedtek ki egyesek a „nyelveken szólás", azok „magyarázása", „prófétálás", „tanítás" stb. charismái által, anélkül, hogy okvetlenül az egész gyülekezetnek föléje emelkedtek volna, mint tisztségszerű igehirdetők. Ezek a bizonyos „kegyelmi ajándékok", vagyis a „hirdetett Igének" ezek a bizonyos megszólalási módjai, visszavonhatatlanul a rég letűnt múltéi. Ma nem az Úrnak első, hanem a huszadik századában élünk. De nem lehetnek-e a mi korunknak megfelelő olyan más charismák, amelyek ugyanolyan helyet foglalhatnának el a mi istentiszteleteink rendjében, s amelyeknek onnan való kiszorulása érzékenyen megkárosítja istentiszteleti életünket és csökkenti annak építő jelentőségét a gyülekezet számára?

Csak elméleti kérdésként vethetjük fel ezt ma, mert ilyen irányú liturgiai reformjavaslatot felvetni sem ma, sem valószínűleg belátható időn belül senkinek sem lehet komoly szándékában. Mai egyházi életünknek teljesen megfelel, s az azutáninak is még jó sokáig meg fog felelni a jelenlegi liturgiai rend. Senki jobbat nem javasolhatna ennél. Az egyházi élet megelevenedésének parancsa e tekintetben jó ideig csak egy lesz: ezt a rendet megtölteni valóságos tartalommal, hogy az az igehirdetés, amely keretei között biztosított helyet talál, valóban igehirdetés legyen!

De bizonyos jelek máris jósolnak egy olyan távolabbi jövendőt, amelyben a „hirdetett Igének" megduzzadó árja meg fogja bontani a mai istentiszteleti rendet, s annak átrendezését fogja követelni. Az a jelenség-csomó, amelyet belmissziói munkának nevezünk, legalább egyik oldaláról nézve, nem azt jelenti-e, hogy vannak „kegyelmi ajándékok", amelyek az istentisztelet keretei között nem juthatnak szóhoz s amelyek, mivel a gyülekezet lelki építésére mégis szóhoz kell jutniuk, másutt kell, hogy megkapják érvényesülési lehetőségüket? Nem igaz-e, hogy elhangzik néha egy-egy bibliaórán olyan megragadó megnyilatkozás valamelyik hívő ajkáról, amelyről azt kell mondanunk: ha a templomi gyülekezet előtt hangzott volna el, felért volna jó néhány prédikációval? Elképzelhető egy olyan jövendő fejlődési állapot, amelyben a „hirdetett Ige" életteljesebben lüktet és munkálkodik a kultusz keretein kívül, mint azokon belül. A kultusz központi jelentőségének és egyedülálló méltóságának a megvédése érdekében az ilyen megáradt charismatikus igehirdetést elnémítani akarni annyi lenne majd, mint „a Lelket megoltani" az egyházban. A kultusz primátusát ugyan minden időkben meg kell védeni az egyház életében. De ha előáll az említett helyzet, csak egyetlen Isten akarata szerint való megvédése lesz lehetséges: a kultusz keretei közé bevonni azokat a charismatikus megnyilat-

kozásokat, amelyekről szó van, és ott biztosítani számukra rendezett helyet egy megváltozott liturgiai rendtartás keretei között.

De ez a távolabbi jövő zenéje. Talán a közelebbi jövőben időszerűvé váló feladat lesz egy olyan részletkérdésnek tisztázása, hogy milyen helyet foglalhat el a református istentisztelet körén belül az énekkarok vagy magánénekesek éneke? Azt mondani, hogy az elvileg ki van onnan zárva, mert a mi istentiszteleteinken az egész gyülekezetnek kell aktíve részt vennie, annyi volna, mint a prédikáció és a liturgus imádságai alól is kirántani az alapot. Ugyanilyen szerepe a karénekkel és a magánénekkel kapcsolatban is van. Viszont azt mondani, hogy azért van az ilyesmi kizárva, mert a mi istentiszteleteink az igehirdetés körül forognak, petitio principii volna. Eleve feltételeznénk vele azt, amit éppen tisztázni kellene, hogy t.i. az ilyen éneklés nem lehet-e igehirdetés? Ha, amint láttuk, az egész gyülekezet éneke lehet „hirdetett Ige", és kell is, hogy az legyen, miért ne végezhetnék az egész gyülekezet épülésére a „hirdetett Igének" ezt a szolgálatát még külön is egyesek, akiknek erre különös adományuk van? Két dolog világos. Először is: a gyülekezeti ének mellett semmilyen más ének nem engedhető meg annak rovására. De annak kiegészítéseképpen, vagy esetleg egyenesen meggazdagítására? – ez más kérdés. Másodszor: semmilyen más ének nem engedhető meg, amely ne szolgálná a „hirdetett Igét" legalább annyira, mint maga a gyülekezeti ének. De ha ugyanannyira szolgálja, vagy esetleg még közvetlenebbül és teljesebben is szolgálja? (Mert hiszen karének vagy magánének lehetne sok esetben magának a bibliai szövegnek művészi megszólaltatása is, ami a gyülekezeti éneknél csak a zsoltárének korlátai között lehetséges.) Ez megint más kérdés.

De foglaljuk össze a lényeget: annak a gyülekezetnek, amelyet az Ige ereje teremtett meg és csak az tarthat fent, valahányszor egybegyülekezve manifesztálja a maga életét, egy lehet csak a dolga: a maga emberi szavával ilyenkor különös erővel „hirdetni Annak hatalmas dolgait, aki a sötétségből az ő csodálatos világosságára elhívta" népét. Ezért lett „választott nemzetséggé, királyi papsággá, szent nemzetté, megtartás népévé". (I. Pét. 2, 9.). És meglehet az a bizodalma, hogy amikor kultuszában így megszólal az emberi bizonyságtétel, az „hirdetett Ige", magának Istennek a beszéde lesz, amely kifelé hódító, befelé építő munkát végez a maga csodálatos módján.

IV.

De ha az eddigiekben igyekeztünk szóhoz juttatni azt az elhanyagolt igazságot, hogy a „hirdetett Igének" szolgálata a kultuszon kívül is, azon belül is, minden hívőnek egyetemes tisztéhez tartozik, végre mégis rá kell térnünk annak hangsúlyozására, hogy ugyanakkor van a „hirdetett Igének" olyan szolgálata is, amely nem tartozik minden hívőre. Az egyház Ura, azt olvassuk, már a legelső időkben „adott némelyeket apostolokul, némelyeket prófétákul, némelyeket evangélistákul, némelyeket pásztorokul és tanítókul" – éspedig adta őket „a szentek tökéletesbítése céljából szolgálat munkájára, a Krisztus testének építésére". Ugyanabban a szakaszban olvassuk ezt, amelyben arról is szó van, hogy „az egész test...minden egyes tagnak mértéke szerint való munkássággal teljesíti" a maga „növekedését". (Ef. 4, 11 – 12, 16.). Egyeseknek a különleges szolgálata tehát nem mond ellene a „minden tagra" az ő „mértéke szerint" elvégzendő „munkásságának", sem az utóbbi nem zárja ki az előbbit. Sőt mindkettő egyaránt pótolhatatlan a maga nemében. Az egyikről már eleget szóltunk. Szóljunk most a másikról.

Mondjunk le most arról, hogy elemzés alá vegyük azt a felsorolást, amelyet az idézett helyen olvasunk: „apostolok, próféták, evangélisták, pásztorok, tanítók". Másutt is találunk ilyen felsorolásokat, s az egyik eltér a másiktól. Nehéz eldönteni: van-e ezekben a felsorolásokban valamilyen rendszer, s ha van, akkor miben áll az? Nyugodtan félretehetjük most ezeket a kér-

déseket, mert a jelenben sem vizsgálhatjuk közelebbről: milyen „specializált” elágazásai lehetnek a különleges értelemben vett igehirdetői szolgálatnak, hanem csak általános megfigyeléseket tehetünk, amelyek valamennyiükre egyaránt vonatkoznak. Annyi mindenesetre kitűnik ezekből a felsorolásokból, hogy az első időkben elég színdús differenciálódás volt ebben a szolgálatban. Különböző fajta charismákkal megáldott emberek emelkedtek ki a hívek soraiból azzal a közös rendeltetéssel, hogy általuk az Ige megszólaljon úgy, ahogy nem szólalhat meg minden hívő által. Ha az idők múltával egy bizonyos irányban stereotipizálódott az igehirdetés szolgálata, s ha a mi egyházi életünkben is sokáig csak egy bizonyos fajta igehirdetői szolgálat örvendett általános elismertetésnek és intézményes biztosítottságnak (t. i. a gyülekezeti igehirdetőé, mert hiszen mellette még olyan fontos másik fajtája is, mint a vallásoktató lelkészé, csak néhány évtizedes múlttal dicsekedhet), akkor az aligha indokolható azzal, hogy a Szent Lélek charismát osztogató gazdagsága fogyatkozott meg. Az sem valószínű, hogy az egyház életszükségletei egyszerűsödtek volna egy bizonyos irányban. A Szent Lélek gazdagságából mindig telnék sokféle ajándék. És az egyház mindig jó hasznát is látná annak. Valami elferdülésnek kellett lennie a fejlődés említett vonalában, amely ilyen egyoldalúságra vezetett. És ennek is nyilván nagy része kellett, hogy legyen abban, hogy az egyház élete erőtlenségbe hanyatlott. Kell erre bizonyíték? Mai egyházi életünkben világosan láthatjuk ennek az összefüggésnek az ellenpróbáját: alighogy elindultunk az egyházi megújulás útján, máris bekövetkezett az igehirdetési szolgálatnak bizonyos differenciálódása. Nemcsak gyülekezeti igehirdetőink vannak már, hanem vannak evangelizátoraink, ifjúsági prédikátoraink, a sajtó útján való igehirdetés szolgái stb., stb. Nem az apostoli kor érdekes charisma-sorozata újul fel. Az azé a koré volt, és vele együtt végleg el is tűnt. De az egyház minden időben számíthat arra, hogy a koronként változó szükségleteknek megfelelően sokféle ajándéka van számára az Ő Urának. És ezért intézményes berendezkedésének is minden merevségtől mentesen olyan rugalmasnak kell lennie, hogy benne a koronként változó és egymástól is sokban különböző charismák szolgálata mindenkor megfelelő, biztosított teret találhasson.

Hogy a múltban, már az őskeresztyénség idejében is s azután a reformációban is, a gyülekezeti igehirdetésre korlátozódott az igehirdetői szolgálat, annak megvan a maga magyarázata. Már az apostoli kor vége felé nyilvánvaló, hogy az egy-egy gyülekezethez kötött állandó igehirdetői szolgálat úgy előtérbe nyomul másfajta igehirdetői szolgálatok elhomályosulásával, hogy innen egyenes út vezetett ez utóbbiaknak teljes elsorvadásához. Minden gyülekezet állandó vezetőségében voltak már olyanok, akiknek állandó feladatuk volt az igehirdetés. Már egyszerűen „elöljáróknak” neveztetnek azok, „akik szólják az Isten beszédét” (Zsid. 13, 6.). A „jól forgolódó presbitereknek” kijáró „kettős tisztesség” még különösebb mértékben megkívántatik azoknak az ő soraikban, „akik a beszédben és a tanításban fáradoznak” egy-egy gyülekezet körében. (I. Tim. 5, 17.) És így tovább. És ha már a többféle igehirdetői szolgálat helyett csak egyre akart berendezkedni az egyház élete, akkor nyilvánvaló, hogy az az egy csak ez lehetett: a minden gyülekezet számára külön biztosított rendszeres igehirdetés. Ezen kívül más fajtákat nélkülözni: lehet sajnálatos károsodás, de ezt nélkülözni: halál volna az egyház számára.

Ezért elég, ha mi is csak ezt tartjuk most szem előtt. Csak azt kérdezzük meg: hogy viszonylik ez az idézett apostoli felsoroláshoz? Erre először is azt felelhetjük, hogy említtetnek abban is olyan szolgálatok, amelyek nyilván egy-egy gyülekezethez kötöttek. Az „apostoloké” és az „evangélistáké” nem volt ilyen, de a „prófétáké”, „pásztoroké” „tanítóké” nyilván az. Azután, ha ezek közül is a „pásztorok” szolgálatában nem éppen csak a jellegzetes igehirdetői tevékenységet látjuk, hanem sokféle egyebet is, és ezért, mint minket most kevésbé érdeklőt mellőzzük, a megmaradó „prófétai” és „tanítói” szolgálatban két olyan tevékenységet figyelhetünk meg, amely – ha nem is ugyanolyan formában, de a lényegét illetőleg – egyaránt

nélkülözhetetlen bármely igazi igehirdetésben is. Minden gyülekezeti igehirdetőnek tehát egyesítenie kell magában valahogy ezt a kettőt: „prófétának" is, „tanítónak" is kell lennie.

A „prófétának" szolgálata abban különbözik a „tanítóétól" hogy őáltala friss „kijelentés" szólal meg. A gyülekezetnek helyi és idői szükségletei szerint éppen ott és éppen akkor fontos isteni üzenet szólal meg általa. Ha nagyon különbözik is fellépési módja az első idők charismatikus „próféciáitól", valahogy mindig meg kell látszania rajta, hogy ihletés alatt beszél: nem emberi szorgalommal elsajátítható dolgokat közöl, hanem az Istennel való találkozásban onnan felülről kapta mondanivalóját, és Istentől jőve mondja azt el az Ő nevében. A „tanító" ellenben olyan dolgokról beszél, amelyekről máskor is ugyanúgy beszélt már és fog is még beszélni, vagy amelyekről máshol egy másik „tanító" is ugyanúgy beszélhet. Szinte úgy tűnik fel, hogy bizonyos emberileg elsajátított és bárki által elsajátítható ismereteket közöl csupán „tanításában". Ez a különbség nem abszolút, hanem csak relatív. A „prófétálás" is azzal bizonyul valóban Istentől ihletettnek, hogy – bármennyire eredeti és alkalomszerű is a mondanivalója, – nem tér el mégsem az Isten „kijelentett Igéjétől", hanem csak azt visszhangozza, ami abból bárki által tudható és tanítható. „Aki Istennek Lelke által szól, nem mondja Jézust átkozottnak". És viszont a „tanító" által közölt ismeretek igaz voltáért is csak egy lehet a kezesség: nem a maguk vagy más emberek véleményét adják elő, hanem a „kijelentett Igén" alapszik tanításuk, s ezért általuk is Isten üzenete szól. „Senki sem mondhatja Úrnak Jézust" (hacsak nem szajkó módjára ismételgeti ezt a hitvallást hallgatói előtt, és senki nem tanulhatja ezt el „tanítóitól", hacsak ő is nem akarja szajkó módjára utánuk mondani), – „hanem csak a Szent Lélek által". (I. Kor. 12, 3.). Csak abban különbözik a két szolgálat egymástól, hogy az egyikben, a „tanításban" uralkodó elem a „kijelentett Igéből" megismerhető mindig azonos tények és igazságok közlése, a másikban, a „prófétálásban" pedig – feltételezhető lévén már ezeknek ismert volta – uralkodó elem a rajtuk átsütő élő Igének egy-egy életes vonatkozásban felragyogó sugara.

A gyülekezeti igehirdetésben voltaképpen ennek a két szolgálatnak az egybeolvadásával van dolgunk – mondtuk. A prédikátornak mindig „lelki tanítónak" is kell lennie, aki ébren tartja az egyház tudatában a kijelentésnek nemzedékről nemzedékre tovaszálló változhatatlan kincseit. És mindig „prófétának" is kell lennie, aki által Isten éppen ott és akkor úgy szól az egyház tagjaihoz, ahogy nekik arra szükségük van megítéltetésük és megtartatásuk végett. Mert magának az Igének megvan az a kettős természete, hogy egyfelől egyszer s mindenkorra kijelentetett és lezárt, csak továbbadásra és megismerésre váró ajándék, de másfelől mindig új is, mert élő, kimeríthetetlen és mindig hathatósan aktuális, mint maga Isten, akinek az Igéje. Hogy az igehirdetés charismája még a mai stereotip igehirdetés mellett sem szürkül bele az egyformaságba, az kitűnik abból is, hogy az igehirdetésnek erre a lényeges két alkotóelemére is különbözőképpen hangolja fel Isten azokat a szolgáit, akiket az igehirdetéssel megbíz. Vannak köztük, akik inkább „tanítók", mint „próféták", és vannak, akik inkább „próféták", mint „tanítók".

De akárhogy árnyalódjék is egyéni esetekben az egyik vagy a másik színezet, lényegében ugyanaz a szolgálat megy végbe, és vele kapcsolatban ugyanaz a csoda történik meg: emberek szólnak a gyülekezethez, és Isten közben bizonyságot tesz a hallgatók szívében arról, hogy ez az emberi szó az Ő szava. A „kijelentett Ige" tovább zeng a mi napjainkban is, a mi fülünk hallatára is, mint „meghirdetett Ige". És így is Ige, ugyanaz az Ige, mint amely valamikor megszólalt. Ugyanaz az Isten szólal meg benne, ugyanazokat mondja. Ugyanaz elé a döntés elé állítja az embereket, és ugyanazzal a hatalommal ejti foglyul őket.

V.

Hogy ezt a csodát mégse csupán a hívők általános szempontjából nézzük, hanem, – mivel az ilyen „hirdetett Igének” a különös szolgálatára vagyunk magunk is elhívatva, – a magunk szempontjából is, emeljük ki a belőle ránk háruló sajátos felelősséget. Ha Isten rendeléséből és ígéretei szerint az olyan emberi bizonyságtétel, amilyen a miénk is, számíthat arra a csodára, hogy Isten a maga beszédévé teszi, akkor ebből az a súlyos elkötelezés származik, hogy mi nem mondhatunk mást, mint amit Isten akar mondani, vagyis: amit Isten már minden időkre mondott. A „hirdetett Ige” csak egyszerű tolmácsa a „kijelentett Igének”. A prédikáció „írásszerűségéről” és „textusszerűségéről” beszélni igazában tautológia, mert ami nem „írásszerű” és „textusszerű”, az nem is prédikáció, csak annak képzeli, vagy hazudja magát. „Táblák leolvasásához” hasonlítja napjaink egyik írója a prédikálást. Ha egy király kifüggeszti rendeleteit a hirdető táblákon, adhat még küldönceinek arra is megbízást, hogy a nép között szétjárva, élő szóval is hirdessék ki akaratát. De az ő dolguk csak arra szorítkozik, hogy ami a táblákon már mindeneknek tudtul adatott, azt élő szóval is értessék meg a köréjük gyülekező sokasággal. Onnan kell leolvasniuk azt, amit hirdetnek. Akkor áll szavuk mögött a királynak teljes tekintélye. Ez adhat csak szavuknak királyi érvényességet.

Legfeljebb egyet tehetnénk még hozzá ehhez a sokszor emlegetett hasonlathoz. Azt t.i., hogy az igehirdetés esetében a hírnök nem lehet a hirdetmény tartalmát illetőleg érdektelen személy, mint ahogy a királyi megbízottak maguk esetleg egészen kívül állhatnak azon a király és az alattvalók között fennforgó ügyön, amelyről a táblákon szó van. Az igehirdető saját maga is célba vett címzettje annak, amit ő a „kijelentett Ige” tábláiról leolvas. Szavában ezért benne kell rezegnie személyes hite alázatosságának és háládatosságának. Ő is bűnös, akinek Isten az Igében kegyelmet hirdet. S ezért ennek a kegyelemnek a valóságáról ő személyes tanúbizonyságot is tehet. Nem úgy értendő ez, mintha neki arról kellene beszélnie, hogy ő maga mit mondhat az Isten tudtul adott akaratáról, hogy az ő életében is hogyan igazolódott az, és mennyit köszönhet ő maga is annak. A „tanúskodásnak” ez az alanyi vallomásszerű hangja csak mellékzöngéje vagy színező felhangja lehet szavának. A lényeget nem szoríthatja ki helyéből, és nem válhat maga lényeggé az igehirdetésben. Azonban szerény járulékként megvan a szerepe, és egészen nem hiányozhat.

A lényeg az objektív valóságról való „tanúskodás” lehet csak: „így szól az Úr” azokban, amelyek megírattak, és olvashatók az Ő „kijelentett Igéjében”. „Úgy tekintsen minket az ember, mint.... Isten titkainak sáfárait. Ami egyébiránt a sáfárokban megkívántatik, az, hogy mindegyik hívnek találtassék”. (I. Kor. 4, 1-2.). Vannak „sokan, akik meghamisítják az Isten Igéjét” – mondja Pál apostol. (II. Kor. 2, 17.) És intése a szívünkbe talál. És eszünkbe jut egy másik komoly intés: inkább „ne legyetek sokan tanítók, tudván azt, hogy súlyosabb ítéletünk lesz” (Jak. 3, 1.) Hogy lehetnénk igehirdetők, ha nem volna benne hitvallásunkban: „hiszem... bűneinknek bocsánatát!” Jó, hogy ezt kell tudtul adnunk Isten nevében mindenkinek! Bizonyára vonatkozik ránk is, és éppen igehirdetői szolgálatunkra is!

De még a legkínosabb hűség mellett is érthetetlen csoda volna az, hogy Isten, leereszkedve hozzánk, ilyen nagy tisztességre méltóztat: tulajdon beszédét a mi beszédünkbe öltözteti bele! Ez a mi szolgálatunknak előfeltétele, amely nélkül semmi értelme nem volna. De valóban nem magától értődő előfeltétel, amely megszokottá válhatna számunkra! Pál apostol megvallja, hogy számára állandó álmélkodással szemlélt ajándék volt, és „hálát adott az Istennek szüntelenül” azért, hogy az emberek „befogadván az Istennek általa hirdetett beszédét, nem úgy fogadták, mint emberek beszédét, hanem mint Istennek beszédét, aminthogy valósággal az is, amely munkálkodik is bennük, akik hisznek.” (I. Thess. 2, 13.) És jaj, ha ez az áhítatos, csodálkozó hálaadás kialszik a mi lelkünkben! Jaj, ha az igehirdető címet kezdjük úgy viselni, mint amelyet egyszer mi megszereztünk magunknak, s azóta joggal megillet bennünket!

Nincs sem emberek előtt visszataszítóbb látvány, sem Isten előtt nagyobb utálatosság, mint ha valaki – ha nem is mondja, de kiérzik szavából, – valahogy a maga jogán, a maga tudása vagy szentsége, vagy állása jogán elvárja embertársaitól, hogy az ő szavát Isten szavaként fogadják! Szánalmas figura az olyan prédikátor, akinek a szószék olyasmi, mint a szobornak a talapzat, és talán észre sem veszi, amikor lelép róla, hogy most már senki sem néz rá alulról felfelé! Jobb, ha annak a kétségnek az örök lámpalázával megy fel mindig újra oda: lehetséges-e csakugyan? Meg fog-e történni valóban? Isten fog-e igazán szólni az ő beszéde által a hallgatókhoz?

Csak egybe vetheti bizalmát: Isten ígéreteibe, – de ez elég lehet neki. Megmondatott: „Amint leszáll az eső és a hó az égből és oda vissza nem tér...így lesz az én beszédem, amely számból kimegy; nem tér hozzám üresen, hanem megcselekszi, amit akarok, és szerencsés lesz ott, ahová küldtem." (Ézs. 40, 10-11.). Isten elkíséri az Ő Igéjét egész útján úgy, hogy az az Ő Igéje marad akkor is, ha közben emberek lelkén átszűrődve, emberek ajkán szólal is meg. Ezért, bármily csodálatos, mégis valóság lehet az, amit „hirdetett Igének" nevezünk.

A LÁTHATÓ IGE

Augustinus pompásan találó meghatározása szerint a sákramentum nevezhető „látható Igének". Amikor az Igéről való vizsgálódásainkat most ezzel a tárggyal egészítjük ki, megállapíthatjuk, hogy itt már nem lesz nehéz magunkat a kitűzött irányhoz tartanunk: félretéve a magunk különleges lelkészi szempontjait, csak úgy foglalkozunk tárgyunkkal, ahogy általában hívő emberek foglalkozhatnak vele. A sákramentumoknak mi is éppen olyan részesei vagyunk, mint bármely más egyháztag. A keresztségben is úgy részesültünk, s az úrvacsoránál is mindig beállunk a szent asztal vendégeinek a sorába. Erre a körülményre majd lesz okunk később visszatérni, hogy kiemeljük jelentőségét. De addig is nyilvánvaló, hogy míg a „hirdetett Igéről" szólva különös erőfeszítésünkbe kerülhetett magunkat egyszerűen a hallgatók álláspontjára helyeznünk, és megfeledkeznünk arról, hogy mi magunk szoktunk a hirdetői lenni, – addig a sákramentumokkal szemben önként adódik a mi számunkra is az egyszerű hívőnek a szempontja: mi is részesei vagyunk a „látható Igének", mint bárki más.

I.

De mindenekelőtt álljunk meg kissé annál a kérdésnél: csakugyan találó-e a „látható Ige" elnevezése a sákramentumokra? Nem csorbítjuk-e meg ezzel a jelentőségüket? Nincs-e bennük valami többlet az Igével szemben? A jobbik esetben is nemcsak részlegesen emeltük-e ki a jelentőségüket, vagyis nem azt kellene-e csak mondanunk, hogy a sákramentum „látható Ige" is, de ezenfelül van benne még valami egyéb titok is?

Még az utóbbi esetben is jó volna hangsúlyoznunk a sákramentum „látható Ige" voltát. Mert még ha ezzel nem merítenénk is ki teljes mivoltát, világosan kidomborodnék belőle egy fontos vonása. Az t. i., hogy ugyanazon a vonalon mozog a hatása, mint az Igéé. Amint az Ige hatástalanul pereg le arról, aki nem érti meg (ha pl. idegen nyelven hirdettetik neki, vagy ha testileg hallja ugyan, de a figyelme egészen másfelé kalandoz), ugyanúgy a sákramentum is üres formaság az olyan ember számára, aki testileg részt vesz benne, de a lelkébe nem hatol be semmi belőle. A sákramentum nem úgy hat, mint magában véve hathatós cselekmény, mint végrehajtott művelet (opus operatum). Beszél a sákramentum is, Ige van benne is, és aki benne részesedik, annak fel kell fognia: miről is van szó benne, mit is mond? Sőt még ez sem elég. Ahogy az Igét is, ha megértette valaki, de lelke mélyén ellentmond neki, inkább ne is hallgatta volna, mert nemhogy nincs haszna belőle, hanem ellenkezőleg: csak kárát látja az ilyen elzárkózó hallgatásnak, ugyanúgy a sákramentum is áldás helyett átokká válhat, ha valaki megérti ugyan a szavát, de azzal szívében szembehelyezkedik. Sokan vannak, akiknek

„nem használt a hallott beszéd, mivel nem párosították hittel...” (Zsid. 4, 2.). Csak „szívük megkeményedése” származhat a hallásból. S ugyanígy sokan vannak, akik „ítéletet esznek és isznak” az Úr asztaláról, mert „nem becsülik meg” annak ajándékait. (I. Kor. 11, 29.) – Pozitív oldaláról nézve ugyanezt, azt kell mondanunk: amint az Ige hitet feltételez ahhoz, hogy ígéretei megvalósuljanak hallgatóiban, ugyanúgy a sákramentum is hitet feltételez a benne résztvevőknél ahhoz, hogy belőle elnyerhessék azt az áldást, amely el van készítve számukra. Nem mond ennek ellene a gyermekkeresztség gyakorlata sem. Az is a megkeresztelt gyermek jövendő hite által válhat csak igazi jótéteménnyé számára. Ha majd megérti, hogy mit jelent az ő megkereszteltetésének ténye, vagyis mit mondott abban Isten őróla és őneki, amikor ő még nem is tudott erről; s ha majd hálás hittel igent mond a keresztségben már jókor felőle és hozzá elhangzott Igére: akkor termi csak meg benne ez a szent sákramentum a maga gyümölcseit.

Van a dolognak persze egy másik oldala is. A sákramentum nemcsak feltételezi a hitet, hanem ébreszti és táplálja is. A keresztség is olyan szent pecsét rajtunk, amelyre gondolatban rátekintve, mindig megújulhat el-elaléló hitünk bizodalma. S az úrvacsora jelképes beszéde is eledelről és italról szól, amely által megerősítést nyerhet a kétségeskedő, tántorgó lélek, hitének bizonyosságában. De ebben sem különbözik a sákramentum az Igétől általában: ez is vele jár tehát egyszerűen azzal, hogy „látható Ige”. Mert akárhányszor és akárhogy szól is Isten mihozzánk, az Ő jótetszése szerint teremtő erejűvé teheti szavát úgy, hogy az maga kelti fel bennünk azt a hitet, amely utat nyit neki életünkbe. A „hirdetett Igére” is azért hallgatunk, mert „hathatós hívása” által mindig újra megkapjuk azt a bíztatást, amelyet keresztségünkben is elnyertünk; és mert éhező és szomjazó lelkünk számára mindig megterül benne az erőt adó kegyelem asztala csakúgy, mint az úrvacsorában.

Az Igében rejlő erre a titokzatos hatalomra gondolva, megnyugszunk aztán a tekintetben is, hogy csakugyan nincs a sákramentumokban sem több, mint az Igében magában. A sákramentumban történik is valami, nemcsak mondatik valami? A sákramentumban valósággal cselekszik Isten, míg az Igében csak szól? Az ilyen szembeállítás csak az Ige igazi mivoltának a lefokozását jelentené. Amikor Isten szól, az nemcsak szó, hanem hatalmas és csodálatos cselekedet is az Ő részéről. Az Ige sohasem érkezhet hozzánk úgy, hogy az ne volna egyúttal a legfelségesebb történés Isten között és miközöttünk. Emberi szó lehet pusztán elhangzó szó, amelytől független kérdés maradhat az: jön-e nyomában tett is? Emberi ígéret „szép szó”, de magában még „csak szó”, és még hátra van a beváltása, az ajándék, amellyel megbízatott. De ne rántsuk le Isten szavát az emberi szónak erre az alacsony színvonalára! Amikor a sákramentumot is Igének nevezzük, olyan magas polcra helyeztük, amelynél feljebb már nem lehet. Igéjében Isten önmagát adja. Mit adhatna ennél nagyobbat a sákramentumban? Istennek ez a hozzánk aláhajlása, hogy magát közölje velünk, égen és földön a legcsodálatosabb történés. Mi történhetne még a sákramentumban, ami ennél titokzatosabb és felségesebb?

Maradjunk hát meg emellett: a sákramentum: „látható Ige”. Abban különbözik csak az Igének egyéb megszólalási módjaitól, hogy benne nem a nyelvnek szavaiba öltöztetve érkezik hozzánk az Ige, hanem látható tárgyakban, illetőleg azokkal végbemenő látható cselekményekbe foglaltan. Beszéde tehát jelbeszéd. Ahogy mi emberek is nemcsak szavakkal tudunk kifejezést adni annak, ami bennünk van, hanem kézmozdulatokkal, arcjátékkal, meleg kézszorítással, csókkal és öleléssel és sok egyéb jellel, úgy vannak Istennek is rendelt jelei, amelyek által világosan szól hozzánk, és ezek a sákramentumok. Ebben a „látható” voltukban, a szavak sokkal szellemibb közege helyett érzékibb, testibb, földibb közegen át való megszólalásukban rejlik a megkülönböztető sajátosságuk. Ebben rejlik sok hátrányuk és korlátozottságuk is a „hirdetett Igével” szemben, amiért is azt sohasem pótolhatják. De ebben rejlenek nagy előnyeik is, amelyek miatt drága ajándékok a „hirdetett Igén” felül is. El sem tudjuk képzelni, mennyivel szegényebbek volnánk nélkülük! A kegyelemnek áldott gondoskodása volt az,

hogy adta nekünk a „látható Igének” ezt a kincsét! Ennek birtokában, valahányszor élünk vele, sőt valamennyiszer visszagondolunk a vele való élésre, mindig különös gyarapodásban van része hitünknek, és hitünk által különösen megteljesedünk a kegyelem javaival – még inkább, mintha csak a „hirdetett Ige” szava kínálná azokat nekünk.

De ismételjük: ha a hatás intenzitásának a tekintetében így kiemelkedik is a „látható Ige”, ugyanazt a hatást gyakorolja, mint a „hirdetett Ige”, és minőség tekintetében semmi mást nem nyújt, mint amit az is nyújt, valahányszor szól hozzánk. Vannak ugyan a Szentírásnak itt-ott olyan helyei – mindössze nem sok, – amelyek látszólag ennél nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a sákramentumoknak. Mintha éppen általuk olyasmiben részesülhetnénk, ami nélkülük nem nyerhető el. Van szó pl. a „víztől és Lélektől való újjászületésről” (Ján. 3,5), vagy ha valaki vitatná, hogy vajon a „víz” itt a keresztség vizét jelenti-e, van szó másutt az „újjászületésnek fürdőjéről és a Szentlélek megújításáról” (Tit. 3,5), ami már félreérthetetlenül a keresztségre céloz. De ennek alapján azt állítani, hogy az újjászületés ajándékában csak a keresztség alkalmával és a keresztség által lehet részesülni, annyi volna, mint a Szentírásban egyébként uralkodó egész gondolatvilággal ellenkezésbe jutni. „Az Ő akarata szült minket az igazságnak Igéje által” – ezt olvassuk egy más helyen (Jak. 1,18), és ebben tükröződik a Szentírásnak uralkodó tanítása erről a kérdésről. És ugyanígy hozhatnánk fel példákat az úrvacsorával kapcsolatban is. Az Ige által végzi el Isten munkáját bennünk, s a sákramentum is azért szerepelhet az Ő eszközeként, mert az is Ige a maga módján –: „látható Ige”. Ahol valamelyik szentíró úgy beszél a sákramentumról, hogy látszólag ettől eltérő jelentőséget tulajdonít neki, az csak sajátos kifejezési mód – „locutio sacramentalis”-nak nevezték ezt a régiek, – és nem szó szerint veendő, hanem a Szentírás egyebütt általában uralkodó tanításával egybehangzóan értelmezendő.

II.

Ha mármost azt keressük: mi az, amivel a sákramentumban megszólaló Ige „látható” formájánál fogva kiemelkedik az Ige másfajta megszólalásai közül, akkor mindenekelőtt nézzük meg: ki szól általa hozzánk? Természetesen ugyanaz, aki a „hirdetett Igében” is, maga az élő Isten. Mégis van itt egy fontos különbség. A „hirdetett Igében” nemcsak Ő szól hozzánk, hanem szól az Ő emberi követe is, akit eszközül használ fel, és annak a szavai által érkezik hozzánk az Ő tulajdon szava. És az emberi eszköz soha le nem kicsinyelhető szerepet játszik ebben az egész történésben. Szolgálata különleges „kegyelmi ajándékot” feltételez, amely által Isten őt kijelölte, rendelte és képesítette a „hirdetett Ige” szolgálatára. Az Igéért hálás hívőnek azért is külön hálásnak kell még lennie, hogy vannak Istennek ilyen követei, akik által szól. Ezzel ellentétben a sákramentumokról megállapíthatjuk, hogy velük kapcsolatban semmilyen ehhez fogható emberi szolgálatra nincsen szükség. Hogy magunkról beszéljünk: azt kell mondanunk, hogy a sákramentumok körül nincsen semmilyen teendőnk, amit bárki más is ne végezhetne el éppen olyan jól.

Ezt természetesen nem a sákramentumi istentiszteletről, hanem egészen szorosan véve csak magukról a sákramentumokról mondhatjuk így el. A sákramentumok (hogy úgy mondjuk) nem mezítelenül jelennek meg, hanem egy istentisztelet foglalatába beleöltözötten. S ebben az istentiszteletben rajtuk kívül van egyéb is: igehirdetés, imádság, stb. S mindezekben ugyanolyan fontos szerepet töltünk be, mint bármely más istentisztelet alkalmával. De amikor rákerül a sor a tulajdonképpeni sákramentumra: a megkeresztelendőnek a megkeresztelésére, az úrvacsora jegyeinek a kiosztására, akkor már pusztán manuális, technikai jelentőségre száll alá a tennivalónk. „Ki szolgáltatjuk”, vagy ahogy a régiek ezzel a mi fülünkben is eléggé közhangú csengésű szóval mondták: „adminisztráljuk” a sákramentumokat. Ha ezt, a bárki által ugyanolyan jól ellátható szolgálatot egyházi rendtartásunk szerint mégis mi végezhetjük el és más nem, akkor ez csak a jó rend kedvéért van így, de nem a sákramentum mivoltából

folyó szükségszerűség parancsából. Valaki kell, hogy állandó, megbízott gazdája legyen ennek a teendőnek, és ha már úgyis ott van az igehirdető, hogy a sákramentumi istentisztelet során elvégezze egyéb szolgálatait, akkor természetesen őrá hárul a szoros értelemben vett sákramentumi szolgálat is. Így legalább kidomborodik az a szoros összefüggés is, amely a sákramentumok és a „hirdetett Ige" között fennáll, s amelyre mindjárt rá is kell térnünk. De míg az igehirdetést csak Istentől erre kapott elhivatásunk és megbízatásunk alapján végezhetjük, addig a keresztelés végrehajtásához és az úrvacsora kiosztásához sem különleges karizma nem szükséges, sem más megbízatás, mint az egyház emberi törvényei szerint fennálló jó rend illetékes őreitől származó emberi felhatalmazás. Elgondolhatók olyan mostoha viszonyok, amelyek közt valamelyik gyülekezet kénytelen nélkülözni az Istentől erre küldött és megáldott igehirdetőt (pl. üldözések korában, vagy idegen ország hadifogoly-táboraiban, stb.). Ha az ilyen gyülekezet valamilyen pótlékról tud is gondoskodni, mégis nagy fájdalommal fogja érezni, hogy az csak pótlék, nem pedig egyenértékű valami azzal, amit nélkülöznie kell. De ha ugyanakkor az ilyen gyülekezet szükségből valamelyik alkalmilag megbízott, egyszerű tagját állítja oda az úrasztalához s az osztja ki annak szent jegyeit, az minden hiány nélkül ugyanolyan úrvacsora lesz, mintha hivatalosan erre rendelt „egyházi szolga" szolgáltatná ki.

Az úrasztalánál, magában a sákramentumban, az igehirdető maga is vendég, mondtuk. Most úgy mondhatjuk: csak vendég ő is. Semmivel nem emelkedik ki a többi vendég közül. Ezért is jó, ha – amint a mi szép szokásunk is tartja – utolsónak veszi magához a szent jegyeket, amikor az ő aktusától függetlenül a többiekre nézve már be is fejeződött a dolog. Jó volna, ha egészen kiveszne már az a nyilván a mise gondolatvilágából eredő és csökevényként még sok helyen fennmaradt szokás, hogy a gyülekezet egy külön erre az alkalomra fenntartott énekverssel kíséri lelkipásztorának úrvacsorázását:

„Belső tisztaságban És ártatlanságban...
Áldozván felségednek Oltárodnál forgolódom."
(26. Zsolt. 4. v.)

(Nem olyan régen még olyan javaslat is elhangozhatott, hogy ezt a zsoltárverset mindig fennállva énekelje a gyülekezet ilyenkor!) Mintha ez a mozzanat külön kiemelendő volna, talán az egész sákramentumot megalapozó jelentőségénél fogva! A „papnak" az „oltár" előtt való „áldozása"!) És mintha nem egyszerűen a többiekkel egy sorban álló bűnös és hívő embernek ugyanolyan ügye volna, mint akárki másé"!

A sákramentumnak az adja meg sajátos jellegét, hogy ilyenkor az emberi szolga félre áll, és mindenki – most már nem az ő szolgálatán át, hanem közvetlenül, – az Úrra magára figyel. Máskor hálásak lehetünk a követért magáért is, ő is ajándék az Ige hallgatóinak. De a sákramentum mellett eltűnik alakja a jelentéktelenség homályába, s a hívő egyenesen az Úrtól veszi át, amit ő közölni akar. Az Igének ez a „közvetlen" és „egyenes" útja persze csak relatíve értendő. Csak azt értjük alatta, hogy nem ma élő embernek a bizonyságtétele által érkezik hozzánk. De ettől eltekintve itt is csak közvetett módon, és tört vonalú úton jut el hozzánk. Nem titkos elragadtatások vagy másfajta közvetlen élmények közben szól hozzánk szava. Csakhogy közbeiktatott tolmácsok nélkül, olyan jelek írásába foglalva, amelyeket maga a testté lett Ige, Jézus Krisztus hagyott hátra számunkra. Mintha az Ő saját keze írását olvashatnánk a keresztségben és az úrvacsorában. Hiszen Ő rendelte ezeket a sákramentumokat hívei számára. Valahányszor azokat gyakoroljuk, Ővele magával van dolgunk. Mindannyiszor az Ő keze mozdulatai, az Ő jeladásai újulnak ki a szemünk láttára. Egyszóval a „látható Igében" Ő maga szól hozzánk úgy, hogy szavának nem kell előbb senki másnak a lelkén átszűrődnie.

Nem is lehet a sákramentummal helyesen élnie senkinek, csak aki tudatában van a sákramentumok Szerzőjével való ilyen – csak a jelek által közvetített, de egyébként közvetlen – szembenállásának. Ezért fontos, hogy minden egyes alkalommal világosan álljon előttünk a sákramentumok eredete: szereztetésüknek a története. Amikor átvesszük a sákramentum ajándékait, magunk előtt kell látnunk: ki adta és ki adja azt nekünk át. Ezért szükséges rendtartás az, hogy minden sákramentumi istentisztelet alkalmával hangozzanak el a „szereztetési igék". Nem valami bűvös varázsigék azok, mintha a sákramentumi jegyekre való ráolvastatásuk által válna a sákramentum sákramentummá. Utóvégre elképzelhető volna az is, hogy a „szereztetési igék" ott és akkor nem olvastatnának fel, hanem valamilyen más módon történne gondoskodás a sákramentum eredetének a tudatosításáról. (Pl. a sákramentumi istentisztelet előtt egy külön erre a célra tartott előkészítő istentiszteleten.) Akkor is igazi sákramentum lehetne a sákramentum a benne így szintén tudatos lélekkel résztvevők számára. Az a régi tétel (ez is Augustinustól ered), hogy „accedit verbum elemento et fit sacramentum", vagyis hogy a sákramentumi jeleket a hozzájuk járuló Ige teszi sákramentummá, alapvető nagy igazságot fejez ki, de sokkal többről van benne szó, semhogy „ige" alatt itt éppen csak a „szereztetési ige" volna értendő, vagy az Ige „hozzájárulása" alatt éppen csak a szertartás során való megszólalása volna értendő. Azt jelenti ez a tétel, hogy aki előtt ismeretlen az Ige, annak számára nincs „látható Ige" sem. Semmitmondó és néma marad számára a sákramentum jelbeszéde. Hiszen csak az Igéből tudhatná meg: miről is van „szó" a sákramentumban? S az ilyen értetlenül élvezett sákramentum nem sákramentum, hanem csak vagy egészen üres, vagy pedig babonás szertartás. A sákramentum tehát, hogy sákramentum legyen, feltételezi már az Ige munkáját. Úgy is mondhatnánk ezért – megfordítva e tételt, – hogy az Igéhez járulnak az „elemek" is (hogy a maguk módján ők is megismételjék annak bizonyságtételeit), és ez teszi őket sákramentummá. De az Igének ezen az általános feltételezettségén kívül még azt is hangsúlyoztuk az imént, hogy közelebbről éppen a sákramentumokra vonatkozó Igét is feltételezi a sákramentumokkal való helyes élés. Tehát közelebbről annak is élénk tudatában kell lennünk, amit az Ige a sákramentumok eredetéről mond – hogy t.i. nem akárki által kitalált jelbeszéd szólal meg bennük, hanem maga az egyház Ura öltöztette be látható jeleikbe a maga személyes üzenetét mindenkori híveihez. Ennek tudatában lehet csak meg (de így meg is van) a „látható Ige" által az a közvetlen „communio", az a szívtől szívhez való társalkodás és közösség, amelyet a „hirdetett Ige" esetében csak akkor nyerünk el, ha emberi „hirdetőjéről" meg tudunk feledkezni.

A „látható Igében" tehát mindarra, amit követei által már hirdettetett nekünk az egyház Ura, végső megerősítésként rányomja az Ő sajátkezű jóváhagyását. Miután a hívő már hallotta a „hirdetett Igét", a sákramentum segítségével Övele magával állhat szemtől szemben, és Őtőle magától várhatja a döntő szót: csakugyan jól értette-e üzenetét, és teljes hittel rábízhatja-e magát arra? És a felelet, íme itt van, az Ő tulajdon jelbeszédében! Ettől el kell oszlania minden kétségnek, és teljessé válhat a hit bizonyossága!

Eddig az a kérdés foglalkoztatott bennünket: ki szól hozzánk a „látható Igében"? Most vessünk fel egy másikat: „Mit mond nekünk a „látható Ige"? Ezen a ponton is megállapíthatjuk: van a „látható Igének" olyan sajátossága, amely miatt hálásak lehetünk érte, mint a „hirdetett Ige" fontos kiegészítéséért. Siessünk mindjárt megjegyezni: nem olyan kiegészítésről van szó, amely hiányokat pótolna. Ilyen kiegészítésre a „hirdetett Igének", ha jól hirdettetik, nem lehet szüksége. És a sákramentum nem is lehetne „látható Ige", ha mást mondana, mint amit az Ige egyébként is mond nekünk. Annak számára tehát, aki ismeri az Igét, a sákramentum jelentésében tartalmilag nem lehet semmi újdonság. Csak azt ismételheti meg, amit az Igéből egyébként is hallunk.

És mégis van egy nagy különbség. Hogy ezt megértsük, gondoljunk csak vissza arra, amit a „kijelentett Igéről" szólva többször is meg kellett állapítanunk: milyen csodálatos változatos-

ság és áradó bőség tárul elénk benne. Ezért a „hirdetett Ige” is ezerféle hangon szólalhat meg. Az igehirdetőnek a „bőség zavarával” kell állandóan küzdenie: a „kijelentett Ige” mérhetetlenül gazdag kincstárából mit is hozzon elő, és mit is mutasson fel egy-egy alkalommal? Nem egy egész emberélet, de száz sem volna elegendő ahhoz, hogy a végére érjen feladatának! Be kell érnie azzal, hogy egy-egy alkalommal csak egy-egy kicsinyke töredéket elevenítsen meg az Ige teljességéből: s a többit aztán máskorra, vagy végül is másoknak kell hagynia. De azokban a rövid pillanatokban, amelyekben a sákramentumok jegyeire vésett saját szavaival az Úr maga szól hozzánk, nem foroghat a társalkodás az Igének egyik vagy másik részlete körül. Ilyenkor az egész Ige kell, hogy megszólaljon. És csakugyan, a sákramentumok egyik sajátossága abban mutatkozik, hogy sűrítve, koncentráltan az egész Igét, annak sommába foglalt velejét szólaltatják meg előttünk. Úgy, hogy aki a „látható Igét” jól megértette, és hittel fogadja, annál az Ige elérte célját, még ha sok részlete homályban maradt is az illető előtt. És viszont: aki idegenül áll szemben a „látható Igével”, arra nézve az Ige – legalább egyelőre – kárba veszett, még ha sok részletén nagy gyönyörűséggel csüng is a szíve, és sok lelki meggazdagodásról tud is beszámolni, amit belőle merített.

Miben foglalható össze ilyen sűrített lényege mindannak, amit az Ige mond? Amikor a „kijelentett Igéről” beszéltünk, sok egyéb fontos dolog mellett, aminek megvilágításáról le kellett mondanunk, azt sem emelhettük ki, éppen csak utalhattunk rá itt-ott, hogy a „kijelentett Ige”, beláthatatlan gazdagságának ellenére is, világosan áttekinthető alkatot mutat. Most pótlólag jó lesz ezt hangsúlyoznunk: az Igének világában van szerves összefüggés, van rend. És így van benne olyasvalami is, amit ez a rend ural. Van központja, amely körül egész alkata kialakul. A benne elmondott események között van olyan, amelyben minden előző esemény vonalai kiágaznak. A benne megörökített gondolatok közt is van ezért olyan, – éppen ennek a legkiemelkedőbb eseménynek az értelmét megvilágosító gondolat, – amelyben minden előbb meglátott igazság egybecsomódzik, s amelyből a további meglátások elnyerik igazolásukat. Az Igének van tehát olyan gyújtópontja, amelyben egyesítve találhatjuk meg minden sugarát.

Miben található ez meg? Félreérthetetlenül megmondja Pál apostol: „Nem végeztem, hogy egyébről tudjak...mint a Jézus Krisztusról, mégpedig mint megfeszítettről.” (I. Kor. 2, 2.) Istennek minden tettei, amelyekkel belelépett az emberi életbe, ebben csúcsosodnak ki és tetőződnek be: „Az Ő tulajdon Fiának nem kedvezett, hanem Őt mindnyájunkért odaadta.” Valóban: mit tehetne még ezen felül? Ebben benne van minden egyébnek az értéke is. „Mimódon ne ajándékozna vele együtt mindent minekünk?” (Róm. 8, 32.) A mindenkori „zsidók”, akiknek isteni tettek kellenek – a „jelt kívánók” – „megbotránkoznak” ezen, mert hiszen a kereszten végbement áldozat mindennek inkább mondható látszat szerint, mint isteni erőmegnyilatkozásnak. De a „hivatalosaknak” mégis „Istennek hatalma” ez a megfeszített Krisztus. Istennek valamennyi gondolata közt is, amely emberi tekintet előtt valaha kivilágosodott, a kereszt titka a legcsodálatosabb meglepetés: „Azt, aki bűnt nem ismert, bűnné tette értünk, hogy mi Isten igazsága legyünk Őbenne.” (II. Kor. 5, 21.) A „bölcsességet kereső” örök „görög” előtt ez nevetséges „bolondságnak” tűnhet ugyan fel. Csakugyan, az emberiség gondolkozói sok mélységet és magasságot bejártak, de soha egyiknek se ötlött eszébe még távolról sem, hogy ilyenféle megoldásban lássa a feleletet az ember végső kérdéseire. S a „hivatalosaknak” mégis itt tárul szem elé az „Istennek bölcsessége”, amely előtt imádattal borulnak le. (I. Kor. 1, 22 – 24.)

Mivel a kereszt ténye és értelme áll a „kijelentett Ige” középpontjában, és minden egyebet ez fog össze benne egységbe, a „hirdetett Igének” is ez szabja meg a mondanivalóját. Az „igehirdetés” csak akkor érdemli meg ezt a nevet, ha egyetlen törekvés vezeti: „Mi pedig Krisztust prédikáljuk, mint megfeszítettet.” (I. Kor. 1, 23.) Ezerféle témája lehet, de valójában mindig csak egy témát variálhat közben. Isten kegyelmét kell hirdetnie, amellyel bűnös embereknek váltságot szerzett a Krisztusnak halálba áldoztatása árán. Akármikről beszél is, és a „kijelen-

tett Ige" gazdagsága alapján rengeteg mondanivalója kell, hogy legyen, beszédéből mindig a Keresztelő János mutatóujjának kell kilátszania: „Íme, az Istennek ama báránya, aki elveszi a világnak bűneit." (Ján. 1, 29.)

Az Igének ebben a gyújtópontjában világol a „látható Ige" is. Olyan jelbeszédet szerkesztett és hagyott hátra az egyház Ura, amely által Ő maga állíthatja oda mindenkori hívei elé értünk hozott áldozatát, és ennek jelentőségét. A keresztség vize és a vele való megmosattatás is arról beszél, hogy „Krisztusnak vére megtisztít minket minden bűntől." (I. Ján. 1, 7.) Az úrvacsora megtört kenyere és kiontott bora is arra való, hogy „az Úrnak halála" hirdettessék általa (I. Kor. 11, 26.), s aki magához veszi, azt értheti meg belőle, hogy „aki eszi az Ő testét és issza az Ő vérét, örök élete van annak." (Ján. 6, 54.) A sákramentumokban az Igének az a szíve lüktet, amely sokfelé elágazó egész organizmusát élettel élteti.

Kell-e hangsúlyoznunk: milyen nagy áldás az, hogy amikor sákramentumaiban az Úr a legközvetlenebbül szól híveihez, Ő mindig ilyen rekapitulációját adja az egész Ige lényegének. Azt mondhatjuk: a „látható Ige" biztosítja számunkra a „kijelentett Igének" helyes felfogását. Eltévedhetnénk annak rengetegében. Sok részletében elmerülve eltéveszthetnénk az egésznek lényegét. A sákramentumokból mindig újra megtudjuk: a kereszt tövébe kell állnunk, és onnan kell tájékozódnunk az Ige világában. Ott van a kulcsa az egész Ige értelmének. S ugyanígy a „látható Ige" biztosítja a „hirdetett Igének" a tisztaságát is. Megtörténhet, hogy a „zsidók" és „görögök" szelleme, amannak „jelkívánása" és emennek „bölcsességkeresése" megkísérti az igehirdetőket. A kísértésnek engedve időnként megeshet, hogy beszélnek „Istennek hatalmáról", amint az sokféle tettében és művében megtetszik, csak éppen a keresztnek csodájában nem mutatják azt fel, mert ott a természetes emberi tekintet előtt csakugyan teljesen elburkoltan nyilvánul az meg. És ugyanakkor talán magasztalják „Istennek bölcsességét", amint az sokféle emberi gondolat előtt felragyoghat, – csak éppen a keresztnek térdre kényszerítő titkát nem mutatják fel, – mert az csakugyan „bolondságnak" számít az emberi értelem ítélőszéke előtt. És így „igehirdetés" neve alatt voltaképpen „meghamisítják az Isten Igéjét." (II. Kor. 2, 17.) Ha látszat szerint az Igét hirdetik is, éppen a velejét sikkasztják el belőle! De ha a sákramentumok megmaradnak, akkor nem sokáig állhat fent ez az abúzus. A „látható Ige" mégiscsak ébren tartja valahogy az egyházban mindannak az emlékezetét, amit „jobb időkben" elhangzott, igazi igehirdetésből nyert, és átsegíti az egyház életét olyan újabb „jobb időkbe", amelyekben megint tisztán és híven fog zengeni a „hirdetett Ige". A „látható Ige" szakadatlan tüntető bizonyság amellett, hogy az egyházban csak a Krisztus keresztje körül forgó beszéd viselheti joggal az „igehirdetés" nevét. Amíg az egyház tudatos lélekkel gyakorolja a sákramentumokat, addig azok odakötik lelkét a megfeszített Krisztushoz, és ha az igehirdetés nem forog ugyancsak e körül a központi lényeg körül, az egyház azt azonnal észreveheti, és idejében védekezhet ez ellen a veszedelem ellen. Ha a sákramentumok gyakorlata is lélektelen szokássá vált, akkor az természetesen csak az igehirdetés elhanyatlásában gyökerezhet, vagy ami ugyanazt jelenti, csak az egész egyházi élet halódását jelentheti. De a sákramentumok még ilyenkor is a legnagyobb segítséget nyújthatják: nincs jobb mód az egyház megelevenítésére, még az igazi feladatára újra ráeszmélt és igazi szolgálatát megint betöltő igehirdetésnek sem lehet hathatósabb módszere, mint újra tudatosítani az emberekben a sákramentumok értelmét. Mihelyt ráeszmélnek arra: mit is jelent az, hogy részesültek a szent keresztségben, és mit jelent az úrvacsora és a vele való élés, máris szemben állnak újra az értük megfeszített Krisztussal, vagyis máris szól hozzájuk az Igének szava, éppen az élével fordulva szívüknek. Amíg a névleges igehirdetést megsínylő egyház kint bolyong a névleges egyházi élet úttalan éjszakájában, a sákramentum, mint valami az ablakban ottfelejtett lámpás, egyre csak világít, ha senki sem fogja is fel fényét. S ha a tévelygők felfigyelnek rá, máris tudhatják: hova kell visszatérniük, ahol megtalálhatják elvesztett otthonukat.

Mi lenne, ha az egymást váltogató nemzedékek során feltámadó sok-sok kísértés hullámverése közepette az egyházat nem tartanák a sákramentumok így lekötve az Igének bennük kiábrázolt lényegéhez, a Krisztus halála árán lett váltság ajándékához?

IV.

Vessünk fel még egy harmadik kérdést is: hogyan szól hozzánk a „látható Ige”? Természetesen úgy, mint általában az Ige: a lelkünket veszi célba, az öntudatunkra akar hatni, a belső emberünkhöz szól. Ha szava nem hatolna be ebbe a célpontba, merő külsőség maradna, és nem is volna „látható Ige”, nem is volna sákramentum. És mégis van e tekintetben egy fontos különbség közte és a „hirdetett Ige” között: az a jellegzetes testi út, amelyet megjár, míg célpontjába, a lélekbe megérkezik szava. Testi közvetítés nélkül a „hirdetett Ige” sem járhatja ugyan meg útját. Testi fülünkkel hallanunk kell az emberi hangot, amely azt nekünk hirdeti. De ez a testi vezeték, amelyen át a „hirdetett Ige” jelentései tudatunkba érkeznek, vajmi vékonyka fonál csak. Alig ötlik szemünkbe. Igehirdetésre figyelve ki volna tudatában annak a szerepnek, amelyet ebben az élményében a testi közvetítés játszik? Már nem a „hirdetett Igére” figyel az, aki az igehirdető „szép orgánumát” észreveszi, és ráér a fülét átengedni a hangszínezetek élvezetének! A sákramentumok ellenben hangsúlyozottan testi úton közvetítik a bennük megszólaló Igét. Látható tárgyakhoz tapad bennük a figyelmünk. És azt nem kell róluk elfordítanunk, mert éppen ezek a látható tárgyak akarnak nekünk mondani valami nagyon fontosat. És nemcsak látjuk ezeket a tárgyakat. A velük végrehajtott látható cselekmény még egyéb testi érzékeinket is foglalkoztatja. A keresztség arra való, hogy egész életünkben szinte a bőrünkön érezzük vizének eláradását. Az úrvacsora jegyeit is kezünkbe fogjuk, szánkba vesszük, és egész testünk életébe áthasonítjuk. Egyszóval: bár a „látható Ige” is a lelkünkhöz szól, mégis abban különbözik a „hirdetett Igétől”, hogy szavába – hogy úgy mondjuk, – jellegzetesen belerezeg egész testi mivoltunk is.

Mi ennek a jelentősége? Nem kell a lélek és a test viszonyát illetőleg kétes értékű filozófiai fejtegetésekbe bocsátkoznunk. Köznapi, paraszti bölcsességünk előtt is nyilvánvaló, hogy a testünk által vagyunk kapcsolatban minden más valósággal, még magunkfajta más szellemi lényekkel, vagyis más emberekkel is. Testünk révén vagyunk beleiktatva a valóság összefüggés-hálózatába, amelyben hatásokat kapunk, hatásokat gyakorlunk, egyszóval: létezünk. El sem tudjuk képzelni másképp a létezésünket, mint testben létezést. És nem fölös megterhelést, hanem ellenkezőleg, megkönnyebbülést jelent hívő értelmünk számára az, hogy Isten Igéje a jövendő tökéletességet, a teljes megdicsőülést, „testünk feltámadásában” ígéri nekünk. Nagyon titokzatos az a „szellemi test”, amelyről az ígéretei szólnak. Nem ajánlatos még csak megkísérelni sem ezt a titkot valahogyan megfejteni. De még megfoghatatlanabb volna a titok e nélkül! Isten, lélek és test szervesen összefüggő egységévé teremtett bennünket. Így, testünkkel együtt vagyunk valóságok. És minden valóságos ügyünk – ha még annyira lelki természetű is, – mert valósággal érint bennünket, azért a testünket is igénybe veszi. Legszellemibb örömeinktől is meggyorsul vérkeringésünk, legszellemibb vágyaink is végigrezegnek idegrendszerünkön.

A „látható Ige” az által, hogy testünket jobban igénybe veszi, az Ige valós voltát domborítja ki. Nem a valóságos világtól távol eső, eszmei régiókban ad Isten nekünk találkozót sohasem. Mindig ott szólít meg, ahol vagyunk, valóságos létünk szintjén. „Egzisztenciális” szava van hozzánk. S amikor utolér és megragad bennünket, az sohasem csupán csak lelki ügyünk, amelyhez a testünknek semmi köze sem volna. Ezért az Igére adandó válaszunk egyenesen így is szövegezhető: „Szánjátok oda a ti testeteket élő, szent, és Istennek kedves áldozatul.” (Róm. 12, 1.) Csak a „testünknek” ilyen „odaszánásával” lehet komoly valóság a magunk odaszánása. De ha ez általában is áll az Igére, milyen jó, hogy a sákramentumban meg egyenesen kidomborodik ez! Hogy az Ige így testestől-lelkestől, tehát valónk egész komolysá-

gában foglal le magának, – erről máskor talán megfeledkezhetünk, de a „látható Ige” feltűnő módon emlékeztet rá!

Hogy ezt még jobban kiélezzük, utaljunk arra, hogy testi mivoltunk annyiban is szolgálja valóságos létezésünket, hogy kidomborítja egyéni voltunkat. Nem azt mondjuk ezzel, hogy csak éppen testi létezésünk viseli magán az egyéni létezés bélyegét, csak annyit mondunk: testi oldalunk felől válik szembeszökővé, hogy mindannyian külön-külön egyéniségek vagyunk. Lelki életünk felől nézve magunkat, az egyéniség törvénye nem annyira feltűnő. Lelkileg beleolvadhat az egyik ember élete a másikéba, áthathatja az egyik a másikat. „Közös lélekről” szoktunk beszélni, sőt néha úgy tűnik fel, hogy annál magasabb rendű az életünk, mennél inkább valamilyen egyetemes szellemi életnek a hordozói vagyunk csupán. Azonban, hála Istennek, van testünk is, és az visszaránt a valóság talajára: eszünkbe juttatja, hogy mégiscsak megannyi egyéniség vagyunk. Még ha lelkiségünknek nem volna is semmilyen egyéni vonása, akkor is egyénivé tenné létezésünket a testiségünk. Palackozva van bennünk testünk révén az életnek az a bora, amely különben – mondjuk – szétfolyna az egyetemességbe, és ezzel talán elpárologna a semmibe. „Az én házam az én váram” – mondhatjuk el testünkről is. Külön tanyánk van, amelyen nem más a gazda, hanem én, te, ő, mind más-más ember.

Valósággal szól hozzám az Ige – ez azt jelenti, hogy tényleg énhozzám szól. „Nevemen szólít”. Egyéni valómban érint meg és ragad meg. És mégis, amikor mint „hirdetett Ige” hangzik felém, ez az egyéni célba-állítottsága sokszor homályban maradhat. Még ha a prédikátor egyes második személyben beszél is – „neked mondom, testvérem!” – és még ha közben egyenesen rám mutat is az ujjával, ez a megszólítás nem okvetlenül meggyőző. Kivonhatom magam a hatása alól. „Nem veszem magamra” – mondhatom a szívemben – „nem vonatkozik rám”. Úgy jön a „hirdetett Ige”, mint a zápor áldása: egyszerre sok embert öntöz, de fedél alá húzódva szárazon is maradhat tőle az ember. Vagy úgy jön, mint a régi fejedelmi ünnepségek alkalmával a néptömeg közé szórt aranypénz, – aki elég fürge és kap utána, annak jut belőle, de el is mehet az ember ugyanolyan üres zsebbel, amilyennel jött. Amikor „hirdettetik az Isten országa”, akkor mindig „az erőszakoskodók ragadják el azt”. (Mt. 11, 22.) Bizonyára mindig vannak a „hirdetett Igének” olyan hallgatói – sőt elmondhatjuk: egyszer-másszor, hála Istennek, mindnyájan olyan hallgatói vagyunk, – akik ilyen „erőszakoskodó” módon kapnak utána: érzik, hogy éppen az ő sorsuk fordul meg rajta, és – most, vagy soha! – meg kell ragadnunk hittel a nagyszerű alkalmat, amelyet az Ige felkínál. De hányszor van úgy, hogy a hit elgyengült, elalélt, csüggedező és kétségeskedő. Hangzik az Ige szava felé, de olyan bátortalan az ajándék után kinyújtani a kezét! Ezért csodálatos segítség a „látható Ige”. Testi vonatkozásainál fogva egészen egyéni módon szól mindnyájunkhoz. A keresztségben is, az úrvacsorában is, egészen világos, hogy én magam kaphatom meg a benne kínált ajándékot, nem lehet kétséges, hogy az nekem szól, – hiszen a keresztség vize éppen engem mos meg, az úrvacsora kenyerét és borát nekem adják kezembe, és az én számba jut! A „látható Ige” valóban „nevemen szólít”!

Van ennek egy másik, nem kevésbé fontos oldala is. Ahogy egészen egyéni célba-irányítottsága van a „látható Igének”, ugyanúgy egészen egyéni módon megkívánja az elébe-állásunkat is. A „hirdetett Igét” hallgathatom a sokaságban elvegyülve, szinte meglapulva, minden felelősség nélkül. Ha számon kéri valaki tőlem: te is hallgatod a „hirdetett Igét”? – azt mondhatom rá: igen, kíváncsiságból én is meghallgattam. Ez nem jelent okvetlenül állásfoglalást az Igével szemben. De a sákramentumnál más a helyzet. Ott ki kell állnom, és ezzel már eleve tanúsítok egy bizonyos magatartást – azt a vágyakozó és engedelmes lelkületet, amelyet az Ige megkíván. A keresztségért oda kell mennem mindenek szeme láttára, s annak felvétele színvallást jelent. Ha csecsemőkoromban mások vittek oda, akkor is az ő részükről jelentett ez olyan állásfoglalást, amelynek kötelező volta rám is áthárul, hacsak meg nem akarom tagadni

azt a közösséget, amelybe Isten ővelük egybeszerkesztett. Az úrvacsorában is nekem magamnak kell a szent asztalhoz odajárulnom és kezemet kinyújtanom a szent jegyek felé, amiben színvallás és állásfoglalás van. A „hirdetett Ige" alkalmával lehetek tehát a többiek között meghúzódó, észrevétlen szemlélő, de vitatható kérdés maradhat: mennyiben tartozik rám ez az ügy, de a „látható Ige" nyilvánvalóan az én személyes ügyem. Ami benne történik, annak magam is szereplője és részese vagyok. Ahogy egyenesen az én Uramtól jön a sákramentum szava, úgy egyenesen hozzám is ér, megragad, megmozdít, és nekem válaszolnom kell rá.

Így szolgálja a sákramentum a maga „látható" voltával az Ige konkrét módon érvényesülő valóságát. És ebből fakad mindjárt még egy áldása. Körülötte és általa domborodik ki sokkal jobban, mint a pusztán „hirdetett Ige" körül a hívők közössége. Ahogy a magam ügye a sákramentumban válik szinte kézzelfoghatóan komoly valósággá, úgy a másik hívőnek ügye is, úgyhogy a sákramentum által ismerhetünk rá egymásra, mint együvé tartozó testvérekre. A „hirdetett Igét" is együtt hallgatjuk; de hogy az csakugyan nekünk szólt, és mi annak hívő hallgatói vagyunk, az szembeszökően akkor válik „láthatóvá", amikor ugyanazt az Igét, mint „látható Igét" is keressük és elfogadjuk. A sákramentumok így a „látható egyháznak" a tömörülési gócpontjává válnak. S ez azt jelenti: az egyház konkrét valóságban való megjelenését szolgálják a maguk „látható" voltával. Mert ha valóság az egyház, akkor mindig „látható" is, mégpedig a legjobban, mint a sákramentumait gyakorló hívő gyülekezetben.

V.

Lemondva most is arról, hogy gondolatainkat még sok más kínálkozó irányba továbbfűzzük, fejezzük be elmélkedéseinket egy-két olyan megjegyzéssel, amely ránk, mint az Ige hivatásos szolgáira vonatkozik.

Az elmondottak alapján mindenekelőtt arra kell rámutatnunk, milyen nagy hálával kell állandóan számon tartanunk azt, hogy van „látható Ige" is. Annak a szolgálatnak, amelyet mi a „hirdetett Ige" körül végzünk, milyen áldott kiegészítése ez, és nélküle milyen csonka maradna a mi szolgálatunk! Mi is szeretnénk bizonyságtételünkkel közel vinni hallgatóinkhoz az ő élő Urukat, Megváltójukat és Királyukat, és bizonyára megáldja Isten a mi igyekezetünket úgy, hogy hallgatóink sokszor szemtől szemben érzik magukat Ővele. De milyen jó, hogy a sákramentumokban mi félreállhatunk, és Ő maga áll eléjük, a maga-választotta és rendelte jegyek beszédével! Amikor mi olyan nagyon gyarló tolmácsai vagyunk az Ő üzeneteinek, hogy sok beszédünk közben talán éppen a lényeg nem domborodik ki elég világosan, milyen jó, hogy ő maga kipótolja minden hiányosságunkat, amikor a „látható Igében" megszólal! Ő ilyenkor csakugyan a lényegről beszél: az ő mindhalálig hű, övéiért életét is odaadó szeretetéről, amelyből bűnbocsánat, megtartatás, és örök élet fakad számunkra. Erre van szükségük hallgatóinknak. Csak ez segíthet rajtuk. Mi sokszor adósaik maradunk ezzel. De a sákramentumban mégiscsak megkapják! És ha a mi szavunk úgy elszáll a hallgatóság feje felett, hogy sohasem tudhatjuk: ki mit vett ki belőle magára, milyen jó tudnunk, hogy a „látható Ige" mindnyájukat személy szerint szólítja meg, és ezért lehetetlen, hogy kivonják hatása alól magukat! Legyen a „hirdetett Ige" minden szolgája mint olyan, mélységesen hálás a „látható Igéért", és bízzon annak munkájában még sokkal jobban, mint a maga szolgálatának eredményességében!

És még egyet. A sákramentumok helyes kiszolgáltatása felett őrködni mindenkinek tiszte, aki felelős helyet foglal el az egyház vezetői közt. De a „vének" minden tanácsában nekünk, az Ige szolgáinak jutván az első hely, e tekintetben is kettős a felelősségünk. Mi még inkább felelős őrei vagyunk a sákramentumok gyakorlatának, mint bárki más. Ha a sákramentumok jó rendjét veszélyek fenyegetik, nekünk kell az elsőknek lennünk, akik azok ellen harcba szállnak. S ha a romlás csakugyan bekövetkezett, elsősorban a mi szívünknek kell fájdalomtól

égnie e miatt. Külön hosszas megbeszélést kívánna, de meg is érdemelné az a kérdés, hogy hogyan áll a sákramentumok ügye a mi egyházi életünkben? Most csak röviden ennyit állapíthatunk meg: tagadhatatlanul nagy bajok vannak. Van miért fájdalommal elszorulnia a szívünknek. És számon fog kéretni egyszer tőlünk: hogyan töltöttük be őrállói tisztünket ebben a vonatkozásban.

A formák, amelyek szerint a sákramentumokat kiszolgáltatjuk, jók. Az érvényben levő istentiszteleti rendtartásunk ellen e tekintetben aligha lehet panaszunk. Ezért legyünk hálásak! De ezzel nincs még minden rendben! Hogy csak egy kérdést vessünk fel: hogyan lehetséges, és hogyan tűrhető az, hogy egyházunk tagjainak egy jelentős része, sok helyen a határozott többsége, hátat fordít az Úr asztalának, és eltávozik, amikor elhangzik a meghívás, amely felajánlja az úrvacsora áldásait? A sákramentumot ilyen fölösleges és könnyen nélkülözhető dolognak tartani, vagyis magyarán mondva: megvetni, lehet-e az egyház tagjainak, még az egyébként istentiszteleteinken résztvevő egyháztagoknak is, anélkül, hogy ez ellen az őrállók állandóan ne fújják meg a harci kürtöt? Vagy ha azt mondja valaki: örüljünk, hogy így megrostálódik a látszólag népes gyülekezet, és magukra maradnak az Úr asztala körül azok, akik valójában az élő gyülekezetet alkotják, akkor felmerül egy másik kérdés. Hogy van az, hogy tömegestől elnyerték a keresztség sákramentumát olyanok, akik nem tartoznak aztán az úrvacsorával tényleg élő gyülekezethez? Hiszen az Úr asztalának sákramentumát is megvetik! Az ilyesmi természetesen mindig előfordulhat, és mindig elő is fordult a „látható egyház” életében. Már az első időkben uralkodó felnőtt-keresztség mellett is megvolt, az azóta kifejlődött gyermek-keresztségi rend mellett is megvan az a természetes kockázat, hogy aki a keresztség sákramentumát elnyerte, később nem becsüli azt meg; hűtlenné válik hozzá, csalódást okoz azoknak, akik közösségüknek igaz taggal való gyarapodását remélték, amikor őt a keresztség által beiktatták az egyház tagjai közé. De egészen más az, ha az ilyen – egyelőre legalábbis – kárba veszettnek látszó keresztség ritka (vagy akár néha elég sűrű) kivételképpen szomorítja meg az egyházat. És egészen más az, amikor az egyháztagok többségénél forog fent ez a helyzet, s a többséggel együtt a kisebbség sem szomorkodik felette, hanem egyszerűen tudomásul veszi. Ez már a keresztség sákramentumának az egyházi köztudatban bekövetkezett rettentő devalvációját jelenti. Annak a jele, hogy a közfelfogás szemében már nem szent és komoly dolog a keresztség. Olcsó portékává lett, és következményekre való tekintet nélkül lehet osztogatni!

Ne folytassuk. Csak tegyük el magunknak ezt a kérdést sok komoly vizsgálódásunk, sok mély tusakodásunk számára: mit szól az Ige Ura ahhoz, ahogy a „látható Ige”, ez az Ő drága ajándéka a mi mai egyházi életünkben megbecsültetik és érvényesül? Nemcsak a mi kérdésünk ez. De elsősorban mégis a miénk.

***

A LELKÉSZ, MINT EXEGETA.

(Különös tekintettel az Új testamentumra)

Legyen szabad – a szerkesztőség szíves engedelmével – a fenti címben elém szabott kereteket ruganyos értelemben vennem. Egyfelől a „lelkész" fogalomkörét szeretném szűkebbre vonni, és inkább az „igehirdetőt" akarnám szem előtt tartani. Hiszen az a lelkész, aki ebben a centrális munkakörében jó exegeta, magától értetődőleg hasznát fogja annak látni más munkaköreiben is, a katechesisről nem is szólva, a cura pastoralisban is, sőt még a szeretetmunkában és az egyházkormányzat közben is. Másfelől a „különös tekintet" körét ki szeretném tágítani. Hiszen, amit Czeglédy Sándor és Kállay Kálmán a legutóbbi számban „különös tekintettel az Ótestamentumra" írtak erről a tárgyról, az vajmi kevés változtatással éppúgy áll az Újtestamentumra is. Megismételni az általuk elmondottakat – azzal a különbséggel, hogy újtestamentumi példákkal igazolom, – nem volna elég termékeny munka. Inkább továbbfejteni szeretném hát a megkezdett gondolatmenetet, vagy – mondjuk – elmélyíteni még egy-két tekintetben, és ebben természetesen nem állhat az utunkban túlmagas kerítés gyanánt a két testamentumot elválasztó határvonal.

Kezdjük azzal, hogy az exegézis, mint minden történettudomány, – halottak feltámasztásával foglalkozik. A múltat eleveníti fel számunkra. Régi dolgokat (mindegy, hogy milyen régiek, hogy egy-két év vagy egy-két évezred múlt-e el felettük) megjelenít előttünk. Közelebbről a múltban lejátszódott lelki történések feltámasztásáról, ma élő emberek lelkében való újralejátszódtatásáról van szó, – természetesen csak a gyarló lehetőség határain belül, vagyis a legjobb esetben is csak nagyon töredékesen, csak valamennyire megközelítően. A múlt úgy van előttünk a ránk maradt emlékekben, mint ahogy a gramofon-lemezekben az egyszer valahol elhangzott zenemű. Újra megszólaltatni: ez minden történettudomány feladata.

Az exegézisnek az a kiváltsága, hogy a legbeszédesebb anyaggal: szövegekkel végezheti el ezt a munkát. Mert azt, hogy valamikor élt emberek lelkében mi ment végbe, legjobban mégis abból lehet megállapítani, hogy az írásaikban mit és hogyan mondanak el?

Az előző cikkek után nem kell arról hosszasabban szólni, hogy ez a munka komoly felkészültséget kíván tárgyi ismeretek tekintetében. Hadd domborítsam ki inkább azt, hogy ebben a munkában elkerülhetetlen nagy adag szubjektivitás is, mint minden történettudományi munkában. Aki meg akarja szólaltatni a múlt lelkét, kellőképpen felhangolt lélekkel kell, hogy munkájához lásson. Ha az exegetának főkérdése egy-egy szöveggel szemben az, hogy „mit értett az író ez alatt?", „mit akart vele mondani?", „mi töltötte el a lelkét úgy, hogy kikívánkozott belőle?" – akkor az exegetának valamennyire kongeniálisnak kell lennie a szöveg írójával. Csak rokonlelkek tudnak behatolni egymásba.

A jó exegézis tárgyi feltételei, a nyelvkészség, a grammatikai tudás, a kortörténeti, a régiségtani jártasság, stb. ehhez képest csak előzmény. Ezeken túl kezdődik az igazi munka. A szavak megértésén át a lelket kell megérteni.

A Bibliának „történet-kritikai" exegézise körül azért támadt sok nehézség, mert ezt a fontos dolgot vagy elhanyagolta sokszor, vagy ha fordított is rá gondot, nem vitt munkájába elég kongenialitást. Nem is csoda. Az az egész mögöttünk lévő kor, amelyben a Biblia „történet-kritikai" szemlélete kialakult, vajmi messze esett a próféták és az apostolok lelkivilágától; nem égett abban a tűzben, amelytől ők izzottak, nem szorongatták az ő fájdalmaik, és nem boldogították az ő látásaik. Nem az volt a baj, hogy ez az exegézis a hagyományoktól függetlenül, sokszor azokkal szembehelyezkedve kereste az Írás értelmét, hanem az, hogy

megállt a küszöbön. Mások, akik elavult tradícióknak sokszor helytelen útján érkeztek oda, mégis többre vitték: behatoltak a Biblia belsejébe.

Ezen a ponton sokszor busásan visszaadhatja a lelkész az exegetának azt, amit tőle kapott. Ahogy a jó exegetából jobb lelkész válhatik, viszont a jó lelkészből is jobb exegeta. Hiszen ő is „őrállóul" állíttatott, mint a régi próféták, és benne áll szolgálatával az „apostoli utódlásban". A bizonyságtételnek és az építésnek ugyanazt a munkáját végzi ő is, mint az Újtestamentum írói. Jézust, a Krisztust, az emberek előtt kiábrázolni, hogy higgyenek benne, a hívőknek gondját viselni tanítással, intéssel, feddéssel, vigasztalással, – ezért íródtak az Evangéliumok és az apostoli levelek. Ki tudna jobban behatolni a megértésükbe, mint akinek ugyanez az elhivatása? A hívő lélekhez, amely nélkül csak különös régi ákombákomot láthat az ember a Szentírásban, még egy nevezetes többlet is hozzájárul az igazi lelkészben, amely segítségére van a Szentírás megértésében: az írókéval lényegében rokonszolgálat ajándéka.

A fenti kiinduló pontunkból az is következik, hogy az exegézisre, a bibliaira is, áll az a circulus vitiosus, amellyel minden történettudomány küzd: a részeknek és az egésznek kölcsönösen egymást kell megvilágítaniuk. A történet élet, az élet mindig organikus valami, és az organizmust az jellemzi mindig, hogy a részek és az egész kölcsönös összefüggésben vannak egymással szemben. „Rész" és „egész" itt természetesen relatív megjelölések. Jézusnak egy-egy példázata egész, és a benne foglalt mozzanatok csak ebben az összefüggésben érthetők meg helyesen, abból kiszakítva nem. De viszont az egész példázat is csak rész Jézus gondolatvilágának, „tanításának" a nagyobb egészében, és csak azzal való összefüggésében világítható meg helyesen. Pál leveleinek egy-egy helye, egy-egy „textus", láncszeme valamelyik hosszabb szakasz gondolatmenetének, az viszont nemes része az egész levélnek. Továbbmenve: az illető levél talán csak egyik megnyilatkozása Pál lelkivilágának, valamelyik kialakulási fázisában, – amely a maga részéről Pál egész küldetésébe és szolgálatába illeszkedik bele részként. És Pál a maga egészében csak kiszökkenő rész-tényező az apostoli kor lelkivilágának az összefüggő egészéből. Végső fokon minden textus mögött ott van annak az összefüggő processzusnak az „egésze", amelynek emléke a teljes Szentírás, Ó- és Újtestamentum együttvéve. Minden „textus" a szűkebb és tágabb körű „kontextus" összefüggésében árulja el igazi értelmét.

Olyan fontos dolog ezekbe az összefüggésekbe való belehelyezkedésünk s annak megértő utánaélése, hogy ez sokszor még a tárgyi ismerethiány hátrányát is ellensúlyozhatja. Csak egy példát. Aki jártas az eredeti szövegben, az tudja, hogy a Ján. 10:16-ban nem „egy akolról" van szó, amely „lészen", hanem „egy nyájról". De aki ezt nem tudja is, sohasem fog beleesni abba a hibába, hogy az egyház külső, szervezeti egységét erőszakoló római felfogás értelmében vegye ezt a helyet, – ha a János evangéliumának alapgondolataival összefüggésben tudja azt szemügyre venni.

Ez persze nem jelenti azt, hogy alapos tudás nélkül rábízhatnánk magunkat valamilyen szimatszerű intuícióra. Mert az „egészet", amelynek világánál meg akarjuk érteni az egyes részlet-mozzanatokat, csakis a részletekbe elmerülő akríbiával építhetjük fel. Ha csak nem akarunk valamilyen „biblica theologia" segítségével a mások fáradságos munkájából ingyenélők lenni. Ez is jobb a semminél. De nem méltó azokhoz, akik esküt tettek az Írások szorgalmas tanulmányozására.

Az eddigiek után azonban egy nagy lépéssel tovább kell mennünk. Az az exegézis, amelyről eddig szó volt, még senkit sem tesz „igehirdetővé". Hadd emeljek itt ki valamit, ami a múltkori cikkekben is benne foglaltatott, de különösebb kiélezést kíván. Az eddig elmondottak alapján képesítve lehetünk annak tolmácsolására, hogy mi élt Jánosnak vagy Pálnak, az Ó- és Újtestamentum különböző korbeli embereinek, vagy akár magának Jézusnak a lelkében. De végeredményben nem ez a mi dolgunk, hanem az, hogy Istent tolmácsoljuk. Ami a Szentírást

Igévé teszi, az nem a szavak mögött rejlő lelkivilág, hanem valami, ami még annak is mögötte rejlik, ami a Biblia íróinak a lelkében is kiváltotta az írásaikban kifejezésre jutó élményeket. Azt jól megérteni, ami bennük áll, csak annyi, mint a mágneses hatás alatt elrendeződött vaspor-részecskék erővonalait nyomon követni. Mi magát a rejtett mágnest keressük, jobban mondva annak titokzatos kisugárzását akarjuk magunk is felfogni, hogy továbbadhassuk. Csak ezáltal lesz a Biblia Ige a mi számunkra, és mi az Ige hirdetői mások számára.

Hogy mit mond Ézsaiás vagy Pál, az csak bevezető kérdés, – még az is, amit Ézsaiás vagy Pál Istenről mond, csak ugródeszka, amelyről a mély vízbe vethetjük magunkat. Mit mond Isten önmagáról? Ez a főkérdés. Vajon exegézis-e még az is, amikor ezzel a kérdéssel a lelkünkben vallatjuk meg a textust? Nem a szisztematika teológia feladata-e már ez? Hiszen mire való annak munkája, ha nem éppen erre: számonvenni, mit jelentett ki nekünk Isten maga felől az Ő Igéjében? Valóban ezt végzi a dogmatika – tudományos végiggondoltsággal és rendszerességgel. De a nyersanyagot, amelyet a dogmatika felépít, az exegeta szolgáltatja. Éspedig úgy, hogy az egyik sohasem mondhat búcsút a másiknak. A dogmatikus mindig újra kénytelen visszatérni az exegetához, vagyis az exegeta révén a Szentíráshoz. Különben nem látszik meg rajta, hogy valóban az Isten kijelentését tolmácsolja, hanem emberi nézetek fejtegetőjévé válik, és nem tudni, mi rosszabb: az-e, ha a maga véleményeiről filozofál-e, vagy mások nézeteit rakosgatja elénk talmudista módra? Tehát igenis exegetikai feladat a Szentírás egy-egy részébe úgy elmerülni, hogy belőle Istennek hozzánk ma is szóló szavát értsük meg. „Pneümatikus exegezisnek" nevezik ezt manapság a barthianusok, de ez csak új név, nem új dolog. Az igazi írásmagyarázat végső kérdése mindig az volt: „Mit mond a Pneüma, a Lélek a gyülekezetnek?" Éspedig azért a „gyülekezetnek" és nemcsak nekem (bár elsősorban nekem), hogy ki legyen zárva az egyéni önkény szeszélye. Mert ezen az ajtón természetesen akármilyen csodabogarat be lehetne csempészni azon a címen, hogy az az isteni Lélek üzenete, ha az egyén volna a végső instancia, és nem volna „eklesia", amely ellenőrzi és fegyelmezi őt legbenső élményeiben is.

Ezen a ponton megtörténhet aztán az is, hogy az Ige értelmezője túl is lépi a történet-kritikai exegézis határait. Vagyis megtörténhet, hogy valamelyik szentíró szavai által a Lélek többet mond, mint amennyit maga a szentíró akart mondani.

Ezt nem az olyan esetekre értem, amikor a Lélek nagy és szent tanításokat közöl egy-egy rosszul értelmezett textus által is, ami gyakran megtörténhet egyszerűbb műveltségű bibliaolvasóknál. Náluk el is kell néznünk. Ha maga a Lélek nem lát ebben akadályt, miért akadnánk fenn mi rajta? De igehirdetőnél ennek nem szabad megtörténnie. Nem vigasztalhatja magát azzal, hogy igaz ugyan, hogy a textusának a tulajdonképpeni értelme más, de amit ő „kihozott belőle", az üdvösséges igazság volt a hallgatói számára. Miért nem „hozta ki" egy olyan textusból, amelyben csakugyan „benne volt"? Azért áll ő tanítóként a hívek között, hogy ez ne legyen számára megoldhatatlan feladat. Különben kontár, akinek jobb volna más mesterség után néznie.

Ellenben igenis jogában áll, sőt kötelessége is az Ige magyarázójának sokszor <u>többet</u> kiolvasnia a textusból, mint amennyi az író tudomása vagy szándéka szerint benne volt. Nem mást, de többet, vagyis ugyanazt, de szélesebbkörű vonatkozásban, mélyebb összefüggésekben, főképpen pedig: aktuális értelemben. Ha az ablaktábla résén át besüt a nap, akkor szélesebb fénysávot látunk rajta, mint amilyen maga a rés. És ha a bibliai írók szaván át Isten szól, akkor az Ő szava többet mond, mint az íróké maguké. Legyen szabad ezen a ponton eltérnem Kállay Kálmán álláspontjától. Igaza van abban, hogy pl. a 23. zsoltárban nem „magasabb lelki ajándékokról" van szó. Ha ezt a zsoltárt beleállítjuk, amint kell is, a maga korának lelkivilágába, kétségtelenül megállapítható, hogy „Istennek földi áldásairól" zengi el a maga háláját és boldog biztonságérzetét. A szavak mögött rejlő lelki történés nem más, mint az Isten evilági gondviselésének örvendő lélek megáradása. De ha továbbmenve azt kérdem: mit mond itt

Isten nekünk maga felől, akkor azt kell hálásan átéreznem, hogy az Ő hűségét hirdeti, s azt mutatja fel: milyen jó dolguk van azoknak, akik az Ő hatalmában vannak. Mivel pedig az Újtestamentum előttünk feltárta az örökkévalóság távlatait és csodálatos lehetőségeit: nyilvánvaló, hogy számunkra ebből a régi énekből olyan üzenet csendül ki, amely erre a nagyobb ügyre is vonatkozik. A búzaszemet a teljesen kifejlett kalászból értjük meg igazán, s az isteni kijelentés kezdetlegesebb ajándékai is teljesebb értelmet nyernek a későbbi teljesebb kijelentés fényénél. Ugyanez áll pl. a messiási zsoltárokra is – a 2.-ra csakúgy, mint a többiekre. A történet-kritikai exegézis sokszor jogosan mutatja ki, hogy nem is jövendölni akart a költő, csak dicsőítő király-himnuszokat zengett. De amit ő korának theokratikus királyában látott, ugyanazt látjuk mi magasabb értelemben az Isten Felkentjében, akinek valóban alája is vetett Ő mindeneket. És ezért nekünk Isten ezekben a zsoltárokban az Ő Krisztusa uralmának az örök szilárdságát és gazdag áldásait hirdeti. Így járunk meggyőződésem szerint az Újtestamentum nyomdokain, nem is szólva a múlt századok nagy írásmagyarázó igehirdetőiről.

De ugyanígy vagyunk magával az Újtestamentummal is. Ha sokkal közelebb áll is hozzánk – nemcsak időileg, hanem tartalmilag is, – mégis elég messze áll már tőlünk. A történet-kritikai exegézis lépten-nyomon eszünkbe juttatja, hogy azok az írók is, akiknek a lelkivilágát itt felidézhetjük, időhöz kötött emberek voltak. Az ő gondolatvilágukban mi már nem élhetünk úgy, mint a magunkéban. De élhetünk az Isten gondolatainak a világában. Ezek az ő gondolatvilágukból a régi szövegen át évezredek távolságán keresztül is időfeletti s ezért mai érvényességben felénk ragyognak. Nemcsak lehet, de egyenesen kell is Pálnak vagy Péternek a szavaiból sokszor olyan isteni szózatot kiolvasnunk, amin ők maguk is elcsodálkoznának, ha tanúi lennének. Csak egy példát: amikor Pál az Efézusiakhoz írt levélben az egyház egységéről ír, esze ágában sincs a felekezetek viszonyáról szólni, mert ez a kérdés az ő korában még meg sem jelent a látóhatáron. De nem szól-e szavaiból világos isteni parancs a mai keresztyén egyházhoz éppen ezzel a kérdéssel kapcsolatban?

Félreértés ne legyen! Az első és át nem ugorható kérdés a történeti, a kritikai vizsgálódással és mély beleéléssel tisztázandó: mi volt az író lelkében az előttünk fekvő szavak írásakor? De a második kérdés – és ez a dolog csattanója: – mit mond Isten nekünk? A Biblia csodája éppen abban rejlik, hogy több, mint ami, – és ez a több mégis abban található meg, ami. Egykori emberek lelkét kifejező emberi szó, s ugyanakkor éppen ez által minden idők szívébe találó isteni szó. Tükör, amely által látunk színről-színre, nem látható dolgokat. Tükör, amelyre végeredményben nem vagyunk felettébb kíváncsiak sem mi, sem a hallgatóink. Istenre van szükségünk mindnyájunknak, s Ő magát közölni is akarja velünk. De ezt a tükröt kell a szemünk elé tartanunk, ha meg akarjuk Őt ismerni s ezt a tükröt kell helyesen beállítanunk, hogy orcájának fénye visszaverődjék a hívők szemébe is. Így bánni a Bibliával – ez az igehirdető igazi exegetikai feladata.

***

VÁZLATOK NAGY KÉRDÉSEKRŐL.

AZ EGYHÁZ MUNKÁJA.

Az efézusi levél alapján.

(A Bethánia-Egyesület 1918. évi konferenciáján tartott beszéd.)

Ha meg akarjuk tudni, mint vélekedik a Biblia arról az „egy közönséges keresztyén anyaszentegyházról”, amiről hitet szoktunk vallani, akkor Pál apostol levelei nyújtanak legbővebb felvilágosítást. Nagyon becses utalásokat találunk ugyan a Szentírás minden más részében is, de Pál apostol a „specialistája” ennek a tárgynak. Elmondhatjuk, hogy voltaképpen ő a felfedezője az „egyháznak”, vagy hogy másképp fejezzük ki: ő volt az isteni kijelentésnek az az eszköze, akinek először s aki által minekünk is a Lélek megmutatta igaz valójában, hogy mi is az „egyház” az Isten világtervében. Ő nagy boldogan dicsekszik el „Isten kegyelmének ezzel a rendelkezésével”, hogy ővele „kijelentés útján megismertette a titkot”, „amely egyéb időkben meg nem ismertettetett az emberek fiaival” (Ef. 3, 3-5.). És ha elképzeljük Pál apostolnak életét és munkáját, meg is értjük, hogy éppen neki jutott osztályrészül az „egyház” meglátása és feltárása. Utazó ember volt. Bejárva úgyszólván az egész akkor ismert világot, érintkezésbe jutott messze kelettől nyugatig és déltől északig a római birodalom mindenféle lakosával. S amint vitte szerte a megfeszített és megdicsőült Krisztus Evangéliumát s amint ápolta, gondozta a megszületett keresztyén gyülekezetek életét: szükségképpen meg kellett, hogy ragadja két hatalmas tény. Először is az, hogy a keresztyén élet ezernyi egyéni változatossága mellett is alapjában véve mégis mindig azonos. Az emberi lélek mindenütt egyformán reagál az Evangéliumra, és ugyanaz az élet indul meg, ugyanazokkal a küzdelmekkel és eredményekkel, ahol csak befogadják Krisztust az emberek. A másik mélységes tapasztalat pedig az volt, hogy amennyire azonos alapjában véve a keresztyén élet szerte az egész világon, ugyanannyira össze is tartozik, egy összefüggő egészet képez. Minden egyes keresztyén lélek sorsa hatással van a többiekre. Ha itt hatalmasan virágzik a hívek gyülekezete, annak híre eljut és gyümölcsöt terem amott is, és ha itt gondok sújtják a tanítványokat, az önkéntes, aggódó segítséget vált ki amott is. Ezekből az állandó tapasztalatokból ki kellett bontakoznia Pál apostol szemei előtt az „egyház” képének, annak a látomásnak, hogy a Krisztusban hívő emberek nemcsak különálló egyének, élve ki-ki a maga életét, hanem voltaképpen mindnyájukban egy nagy közös élet él, melynek ők csak hordozói, s amely őket egységes szervezetbe forrasztja egybe.

Ebből önként következik, hogy aki ma meg akarja érteni Pál apostol gondolatait az „egyházról”, annak is bírnia kell valamennyire ezzel a széles látókörrel. Vagy valóban sokat kell utaznia, hogy messze vidékek keresztyéneivel érintkezésbe juthatott légyen, vagy más úton-módon kellett valamilyen tájékozódást szereznie a világ különböző részeiben élő keresztyénekről, hogy legalább a képzelete tudjon elszállni hozzájuk. Emelkedjünk csak fel a magasba, ahonnan már csak kis pontnak látszik a hívőknek az a társasága, melynek közösségébe magunk is tartozunk, s aztán szálljuk körül képzeletben ezt a földet. Micsoda látvány tárul elénk! Nyugati művelt népek között csakúgy, mint sötét földrészek lakói között mindenütt megakad a szemünk kicsiny és nagy csoportokon, melyek ugyanabban a névben, a Jézusében gyülekeznek össze, ugyanazért a megtapasztalt váltságért énekelnek hálaéneket, ugyanannak a szorongó reménységnek, a Krisztus diadalának a beteljesüléséért imádkoznak és dolgoznak. És ha képzeletünk szemét megerőltetjük, minden zűrzavar, szakadozottság közepette is észrevesszük, hogy a világnak e mindenütt azonos keresztyéneit, Európa országaitól le az afrikai szerecsen gyülekezetekig és Amerika keresztyéneitől el egészen India missziói gócpontjaiig, mennyi megszámlálhatatlan kötelék kapcsolja egybe: az egymás iránti érdeklődés, szeretet,

áldozatkészség kötelékei – úgy, hogy valóban minden helynek fájdalma végignyilallik az egész organizmuson, és minden csoportnak erőtől duzzadó virágzása felfrissíti és előbbre viszi a többieket is. Ma is itt él a szemeink előtt, ha egyszer nyitott szemünk van a számára, ez a csodálatos valóság: a Krisztus egyháza, – nem ez vagy az a felekezet, nem ez vagy az a körülhatárolt csoport, hanem minden Isten Lelkétől újjászült emberi léleknek ez a világraszóló bensőséges közössége.

Ennek az „egyháznak" a *munkájával* akarunk foglalkozni. Mit mond róla Pál apostol? Hogy valamennyire is szűkebbre fogjuk ezt a kérdést: korlátozzuk vizsgálódásunkat Pál levelei közül is csak egyre, arra, amelyben legtöbbet mond az „egyházról", amelynek úgyszólván ez a vezérlő gondolata: az efézusi levélre. Mit mond ez a levél az „egyház" munkájáról?

I.

Mindenekelőtt hatalmasan kidomborodik az efézusi levélben az a gondolat, hogy az „egyháznak" tényleg *van munkája.* Az „egyház" nem azért van ebben a világban, csak, hogy legyen. Nem öncél. Hanem mindenestől fogva valamilyen célnak az eszköze, rendeltetésnek a betöltője. Mindjárt a levélnek az elején szárnyaló zsoltárra fakad az apostolnak lelke, amint feltárul előtte az idők végtelensége s abban az „egyháznak" kibontakozó élete. A beláthatatlan messze múltban, „a világ teremtése előtt", Isten örök végzéseiben van leágyazva az „egyház" munkája. Az „Ő akaratának jó tetszése" szabta meg, amikor még nem volt semmi, azokat a világkorszakokra szóló terveket, amelyeknek szolgálatára létre hívta az „egyházat" is. Semmiféle emberi okoskodás nem kontárkodhat bele ezekbe a célkitűzésekbe. Itt mindenkinek alázatos hódolattal meg kell hajolnia Az előtt, aki a „maga jó kedve szerint" „magában elrendelte" és „az idők teljességének rendje szerint" sorban hozza elő a megvalósulásra az Ő szándékait. (1, 1-14.)

Ha pedig valaki megborzong e szuverén akarat láttára, amely senkinek beleszólást nem engedve, „a maga tanácsa szerint" intézkedik évezredeknek és embermilliónak a „háztartása" (ökonómiája) felett, az jól értse meg, hogy „szeretet által" történik itt minden. A cél és egyúttal az indok, mely Isten terveit vezérli mindenben s így az „egyházban" is, mint valami soha ki nem meríthető refrén tér vissza e levél megnyitó himnuszában; „kegyelme dicsőségének magasztalására..." „magasztalására az Ő dicsőségének..." A múlt homályából előresiklik az apostol szeme a jövő fényességébe s ott ezt látja megvalósulva: végre Isten kegyelme teljes dicsőségében ragyog, végre eloszlott minden, ami elfedte, elhomályosította ezt a kegyelmet; nincs már kétely, nincs már lázadás, csak hódoló magasztalás, mert Isten mindenek előtt leplezetlen valójában világlik. Hogy ennek a napja eljöhessen: azért van szükség az „egyházra".

Van ugyan már Istennek elégséges orgánuma a maga megdicsőítésére: Jézus Krisztus. Ő is azért jött, hogy általa eloszoljon bűnnek és halálnak minden hatalma, ami csak árnyékot vethet Isten kegyelmére. És nem jött hiába: ha majd egyszer megvalósul a cél, az az Ő győzelme lesz. „A Krisztusban fog minden egybeszerkesztetni" mennyen és földön.(1,10.). Hiszen Őbenne az a világelőtti, örök Ige öltött e földön testet, aki által „mindeneket teremtett" Isten. Nincs tehát másra szüksége ennek a bűntől megrontott és fájdalmaktól felsebzett világnak, mint arra, hogy minden visszarendeződjék benne az eredeti isteni gondolatok képére: minden Krisztus „fősége" alá szerkesztessék. Akkor beteljesül Isten kegyelmének dicsősége.

Ha Isten akarata hívta létre az „egyházat" is a maga megdicsőítésére, az nem is Jézus Krisztus szerepének a rovására történt, hanem ellenkezőleg. Jézus Krisztus munkája ebben a világban az Isten megdicsőülése végett hatalmas kiegészítésre szorult, de nem azért, mintha elégtelen és hiányos lett volna, hanem éppen azért, mert olyan elégséges és teljes volt, hogy az ő véges földi léte, az Ő rövid pályafutása szűk keret volt számára. Köztünk járta alatt lehetetlen volt,

hogy a maga egészében megnyilvánuljon és diadalmaskodhassék e világban. Neki, mint nagy erők és igazságok minden más megtestesítőjének is, szüksége volt utána jövő nemzedékekre, emberek ezreire, hogy azoknak életében beteljesedhessék. Ha meg akarjuk látni, hogy mit jelent az emberi szellem történetében Platon, a nagy görög bölcselő, nem elég őt magát tanulmányoznunk, hanem végig kell kísérnünk hatását évezredek nagy gondolkodóin, akikben azóta tovább éltek és dolgoztak az ő eszméi. Vagy ha meg akarjuk ismerni egy-egy nagy államférfiúnak igazi nagyságát: nem szabad halálánál megállnunk, hanem nemzedékekkel alább kell elfoglalnunk nézőpontunkat az idők folyamánál. Hogy ki volt Széchenyi a magyar történelemben, azt még máig sem tudjuk, csak majd ha törekvései mind beteljesedtek, álmai mind testet öltöttek abban a boldog és erős Magyarországban, amely még mindig csak „lesz". Vagy például milyen hatalmas új fényben állott mindnyájunk előtt Bismarck alakja, amikor egy támadó világ ellen tudott acélkeményen védekezni az ő német-tudatán felnevelkedett mai Németország. A jövendőnek ugyanerre a kiegészítésére volt szüksége Jézusnak is, azzal a különbséggel, hogy minden más nagyság csak részleges és múlandó. Vagy csak egy töredékét igényelheti az embereknek. (Hány ezreléke az embereknek az a gondolkozó tábor, amelyikben tovább él Platon?) Vagy pedig előbb-utóbb „kiélik" magukat. (Minden nagysága mellett is csak idő kérdése, hogy minden Széchenyi és Bismarck is a múltévá váljék mindenestől fogva). Jézus Krisztus ellenben a maga teljességének a kifejtésére különbség nélkül minden rendű és rangú emberi életet igényel, mert nem az életnek ezt vagy amazt az igazságát vagy erejét testesítette meg magában, hanem magát az Életet, amit Isten Lelke hordoz minden élő emberszívhez, hogy befogadtassék. És ugyanezért nem is merülhet ki Jézus Krisztus: amíg csak emberek születnek erre a világra, azoknak életében Ő még mindig új csodákkal fog tovább hatni tudni. Ő mindig élő hatalmassága lesz a mindenkori jelennek, minden lankadás és elhalványulás nélkül.

Fontos itt megjegyeznünk, hogy nemcsak egyéni lelkekre van szüksége Jézusnak, hogy megmutassa igaz valóját e világnak. Nincs az az egyén, nem is volt, nem is lehet, aki elég nagy volna ahhoz, hogy benne Jézus Krisztus egészen kibontakozhassék. Amikor az apostol kifejezi azt az óhaját, hogy olvasói előtt ismeretessé váljék az az egész „mélység, magasság, szélesség és hosszúság", ami a Krisztusban rejlik, gondosan hangsúlyozza: „hogy megérthessék *minden szentekkel* egyben..."(3,18.). Vannak mélységes tapasztalatok, amelyekre az elszigetelt egyén sohasem juthat el, csak sokaknak egybefonódó társasélete. És ilyen mindenekfelett a Krisztus ismerete is. Egymással együtt élő, egymást ismerő és egymásra ható emberek egész hálózatára van neki szüksége, hogy mindegyiküknek más-más oldaláról jelentve meg magát, közöttük valamennyire is igaz képe kialakuljon. Az embereknek kezet fogva körül kell Őt állniuk és amint mindegyiküknek feltekintő arcán és szemén egy-egy más sugara tükröződik az Ő dicsőségének: csak úgy tanulják meg, együtt, egymásról és egymás által Őt megismerni. Evégre rendelte Isten a „szentek közösségét".

Ebben a millió és millió lélekből álló nagy kapcsolódásban, melyet keresztül-kasul járnak a kölcsönhatások, s amelyben minden egyes tag közvetlenül is kapcsolódik Őhozzá: találja meg Krisztus az Ő „testét", amint Pál apostol kedvenc kifejezése mondja (1,23.). Csak egy ilyen, lelkek beláthatatlan sokaságából álló szövedékben érvényesülhet Ő, mint megelevenítő Lélek. Ez a test „az ő teljessége" (1,23.). Mint ahogy a lélekben felvillanó szándék csak csíra, amely a cselekvő kar izmainak mozdulása által érlelődik ki beteljesült ténnyé, úgy mindaz a csodás gondolat és akarat, ami benne feszengett egykor a Názáretinek szerény hüvelyében, az „egyház" mozgó, szolgáló szervei által válik valósággá e földön. A mesebeli selyemkárpit benne volt a dióhéj zárkájában, senki hozzá nem tehetett, senki hiányt benne nem találhatott, de színes hímzésének pompája csak akkor „teljesedett be", amikor a diónyi csomagot felnyitották, és tartalmát kiteregették a bámuló szemek előtt, míg beborította az egész palota padozatát.

Ugyanez a gondolat szülte Pál apostolnak egy másik kedvenc hasonlatát, amellyel az „egyház” jelentőségét jellemzi: Krisztus a vőlegény s az „egyház” a menyasszony. Mint ahogy a férfi keresi és óhajtja a maga párját, akinek életében a magáé beteljesedik, úgy kereste magának vére árán Krisztus a benne hívőknek eljövendő seregeit, s úgy várja, hogy ez a titokzatos mátka megtisztuljon minden folttól és hibától, hogy egykor teljes örömmel „állíthassa önmaga elé”, mint tükörképét a maga dicsőségének (5, 25-27.).

Ezek után megértjük azokat a csodálatos, megdöbbentő állításokat, amelyekben Pál az „egyház” rendeltetését megjelöli. Amint Krisztus felmagasztaltatása és uralma hozza el az Isten dicsőségének nagy napját, úgy elmondhatjuk ugyanazt az „egyház”-ról is, hiszen az „egyház” nem más, mint az emberiség életében megtestesült Krisztus. Az „egyház”, ha majd eljön beteljesedésének ideje, amikor hiánytalanul megvalósult benne mindaz, ami Krisztusban volt, vakítóan fényes tükre lesz az Isten dicsőségének, és fénye eloszlat minden sötétséget. Ezért hívta létre Isten: „hogy megmutassa a következő időkben az Ő kegyelmének felséges gazdagságát hozzánk való jóságából...” (2,7.). Az „egyházban” remekművét készíti az Isten az Ő gazdag kegyelmének és biztos, hogy mikor „megmutatja” majd befejezett alkotásában az Ő igazi természetét, lényegét: végtelen szeretetét, igazolva lesz az Ő dicsősége, és többé árnyék nem eshet reá.

De már útközben is, mialatt e beteljesedés felé halad, ugyanezt a rendeltetést tölti be az „egyház”. Kialakulása közben is, amint ezernyi válságon, tökéletlenségen és zűrzavaron át mégis biztosan közeledik a végső dicsőség felé, – így is már csodálatos remekmunkája a maga dicsőségét készítő Istennek. Szűklátókörű földi szemek talán kevésbé veszik észre, de a figyelő mindenség titokzatos hatalmai ámulva szemlélik, hogy mi megy végbe e földön, és imádva sejtik a végső nagy diadalt. Éppen ezt akarta Isten: hogy „megismertessék most a mennybeli fejedelemségekkel és hatalmasságokkal az egyház által az Istennek sokféle bölcsessége...”(3,10.).

Az az „egyház” hivatása, hogy addig is, amíg majd Isten „mindeneket betölt”, nyújtson Istennek ebben a világban szabad és teljes érvényesülésre teret. Legyen „Istennek hajléka”; „szent templom”, amelyben otthon érezheti magát és kifejtheti akaratát az Úr, míg egyebütt még lázadva szegül ellene a bűn hatalma.(2, 21-22.). Az „egyházban” akarja Isten megmutatni, itt akar módot találni rá, hogy megmutassa, hogy neki joga van mindeneket uralma alá hajtani. Az „egyháznak” kell igazolnia e világban az Isten igényeit.

II.

Ha már most ezekről a szédítő magasságokról, ahonnan az „egyháznak” az isteni világtervben elfoglalt szerepét szemlélhetjük, leszállva a gyakorlati élet területére, azt kérdezzük, hogy mi tehát az „egyház” teendője, hogy ezt a rendeltetést betöltse, nagyon egyszerű, szinte kiábrándítóan igénytelen feleletet kapunk Pál apostoltól. Az „egyháznak” arra kell törekednie, hogy önmagát kifejlessze. Minden munkának erre kell irányulnia: „a Krisztus testének építésére” (4,12.) – hogy „nevekedjünk abban, aki a fej, a Krisztusban, akiből az egész test – (és itt olyan jellemzését adja Pál az „egyház” munkás életének, amelyre még vissza kell térnünk) – *teljesíti a testnek nevekedését a maga felépítésére szeretetben”.* (4,15-16.)

Amilyen igaz volt az, hogy az egyház nem öncél, hanem csodálatos rendeltetéssel bíró eszköze Istennek, épp oly igaz az is, hogy éppen e rendeltetés betöltése érdekében az egyháznak bizonyos szempontból mégis öncéllá kell válnia. Egész figyelmével és odaadásával önmagát kell munkálnia: mennél tökéletesebb eszközzé kell válnia Isten dicsősége számára. Isten majd azután felhasználja, amire akarja.

Nem vádolhatjuk azért az „egyházat” szűk, önző elzárkózással, ha közelebbről szemügyre vesszük: miben is áll ez az „önmaga felépítése”? Kettős irányban kell haladnia a munkának. Az egyikbe is, másikba is mély betekintést nyújt Pál. (2, 1-22.). Az „egyháznak” először is kifelé kell tekintenie, mert ott találja meg az anyagot, amiből tovább épülhet: az emberi lelkeket. Úgy, amint vannak, szomorúan alkalmatlanok arra, hogy az „Isten templomának” alkotó részei legyenek. „Holtak az ő bűneik és vétkeik miatt....e világ folyása szerint járnak....az engedetlenség fiai....a test kívánságaiban forgolódnak....haragnak fiai...” (2,1-3.). Hogyan tükröződhetne bennük Isten dicsősége? De éppen abban mutatkozik Istennek „irgalomban gazdag volta”, melynek ragyogtatása végett megteremtette az egyházat, hogy Ő ebből a halálos állapotból kiemeli az embereket, – „megeleveníti együtt a Krisztussal, együtt feltámasztja, és együtt ülteti a mennyekben” Ővele, vagyis részt ad nekik abban az új, magasabb világbeli életben, amelynek teljessége a feltámadott és megdicsőült Krisztus.(2, 5-6.). Ezek az emberek, akik így életközösségre jutottak Krisztussal, már „Istennek alkotásai”, és már ezzel alkotó részeivé is váltak az Isten épülő hajlékának.

Minden egyes megváltott, újjáteremtett emberi szív máris egy parányi csodája, remeke a kegyelemnek, akármilyen szerény magában véve, mégis egy ragyogó drágakő, amely beleilleszkedik az Isten dicsőségének készülő fényes koronájába.

Ez tehát az egyház egyik feladata: építeni önmagát úgy, hogy mind több és több emberi lelket von be Isten kegyelme által a maga körébe. Ez nemcsak mennyiségbeli gyarapodása az egyháznak. Nemcsak nagyobb lesz ez által. Minőségben, tartalomban is gyarapszik ugyanakkor, mert minden emberi lélek valami más, valami új. Az újjászületés és az új élet csodája sohasem egyformán jelenik meg. Minden egyes emberi élettel a kegyelemnek valami új színével, árnyalatával gazdagszik az egyház szépsége. Ezért csonka és hiányos marad az egyház, ha abbahagyja az új lelkek meghódításának ezt a munkáját. Istennek a Krisztusban megjelent dicsősége szorongva várja az „egyháznak” mind teljesebb kiépülését, mert vannak benne gazdagságok, amiket még csak ezután beléje épülő lelkeken s azok közösségi életében fog megmutathatni.

Emellett a terjeszkedő munkásság mellett éppoly fontos a másik is: az „egyháznak” azáltal is épülnie kell, hogy a beléje került egyének mind szorosabb egységbe jussanak egymással. Le kell győzni mindent, ami összeütközést vagy akárcsak súrlódást okoz az egyik tag és a másik között. Le kell omolnia mindennek, ami választófalként emelkedik egyes Krisztusban élők közé és a többiek közé. Olyan egységbe és összhangba kell belenőniük az egyeseknek, hogy ami kegyelmet az egyik kap, az közkincse lehessen a többinek is. Szabadon kell áradniuk az „egyház” testében a tápláló erőknek egyik tagból a másikba, és útjukat nem szabad, hogy bizalmatlanság, versengés, egymás iránti közöny vagy akármilyen egyenetlenség elzárja. Pál apostol szemében a keresztyénségnek ez a harmóniát teremtő hatalma éppoly csodálatos volt, mint az egyént újjászülő ereje.(2, 11-22.). És valóban volt is alkalma megfigyelni az „egyháznak” ezt az összerendező, egységbefoglaló erejét egy olyan példán, ahol igazán csak emberfeletti erők érvényesülhettek: a zsidóság és pogányság példáján. Soha nagyobb, áthághatatlanabb válaszfal nem választott még el embereket e világon, mint amilyet a zsidóság vont önmaga és a pogányok közé. És mégis, ahova Krisztus eljutott: „ama kettőt egy új emberré teremtette Ő magában, békességet szerezvén”. „Az ellenségeskedést” Ő „eltörölte”, valósággal „megölte”, amikor „mind a kettőt megbékéltette Istennel, egy testben a keresztfán...” (2,15-17.). Abban a világban, ahová a megfeszített felemeli a bűnös embert, el van feledve minden faji, társadalmi, nyelvi, vérmérsékletbeli vagy akármilyen különbség, itt mindenki egy új közös világban „polgártárs”, az Isten családjának tagja.(2,19.). „Ő a mi békességünk, aki eggyé tett, és lerontotta a közbevetett választófalat”. (2,14.). Ezt az egybekapcsolódást előmozdítani: ez az „egyház” másik feladata az önmaga kiépítésében. Mennél előbbre halad ebben, annál alkalmasabb eszköze lesz az Isten megdicsőülésének.

Vajon alapjában véve nem egy- és ugyanaz-e ez a kétfajta munkásság? Vajon az a romlott állapot, amelyikből az újonnan megnyert lelkeket kimenti az „egyház", nem éppen azért volt-e romlott, mert zűrzavaros, diszharmonikus világ, egymással örök, átkos ellentétben levő „kívánságok" világa volt? Amikor tehát ebből a gyógyíthatatlanul békétlen, testvérietlen állapotból Isten kegyelme kiragadja az egyéneket, az új élet nemde már természeténél fogva, mint a réginek ellentéte: kapcsolódó, másokkal közösségre vágyó, testvéries élet lesz? És viszont: amikor a mind tökéletesebb összhang felé akarnak haladni az egyének, akkor is nemde nincs más teendőjük, mint mind teljesebben levetkezni régi énjüknek bűnös, zavaró maradványait, hogy az új élet egészen érvényesüljön? A két munkásság voltaképpen egy, az előbbi csak megkezdi, amit az utóbbi folytat, – és mindkettőnek egyszerűen az a lényege, a titka, hogy Krisztus és az egyén között mind jobban mélyülő közösség jön létre. *„Hogy lakozzék a Krisztus...a ti szívetekben".* (3,17.). Ez az egyház feladata: ezzel építi önmagát. Ahol emberi szívekben Krisztus lakik: ott az egyház. Mert ott megvannak a kellő alkotórészek, és megvan közöttük fokozódó mértékben a helyes viszony is. Vagy gyakorlati megnyilvánulását tekintve, más szóval, ahol *szeretet* van, ott van, és ott épül az „egyház". „Az egész test.....teljesíti a testnek növekedését a maga felépítésére *szeretetben*."

Ugyebár nem valami önző, szűk feladat jutott osztályrészéül az egyháznak, amikor minden erejével *önmagát* kell fejlesztenie? Mert ez azt jelenti, hogy az emberiség nyersanyagát, úgy amint találja: a szeretetlen önzés állapotából át kell gyúrnia a legbensőbb egységnek szeretetteljes közösségére a benne lakozó Krisztus Lelke által! Ez az „önépítés" voltaképpen a legszélesebbkörű hódítás és egyben mentés, diadalmas, áldott, áthasonító misszió.

De egy fontos kijózanító korlátozás mégis szemünkbe ötlik, amikor az „egyház" feladatát úgy fogalmazza Pál apostol, mint önépítést. Az t.i., hogy az „egyház" csak a maga körén belül hatalmas, azonkívül tehetetlen. Az „egyház" képtelen s azért nem is hivatott arra, hogy az önmagán kívül eső egész világ minden nyomorúságát és baját megoldja. Alkalmi enyhítést vihet olyanoknak is, akik messze vannak tőle. A benne uralkodó fény és öröm sugarai kiszóródhatnak ablakain át a külső hidegben és sötétben levők szemébe is. De igazán segíteni csak azokon tud az „egyház", akik belekerültek, akik befogadták magukba az „egyház" életének lényegét: Krisztust. Az „egyház" sok kiáltó bajt orvosolt már az emberiség életében, de csak azon a réven, hogy a bajok hordozói előbb tagjaivá lettek s így magukat a bajokat előbb felszívta önmagába. Az „egyház" nem nyúlt addig a rabszolgaság irtózatos kelevényéhez, amíg a rabszolgáknak és rabszolgatartóknak seregei nem lettek keresztyénekké. S amikor ez a tarthatatlan társadalmi viszony belül volt már az „egyház" testében, ott könnyen, simán ment a gyógyulása. Akármilyen kulturális, társadalmi, politikai visszásságok és botránkozások súlya alatt nyög is a világ, az „egyház" feladata ma sem, sohasem az elsősorban, hogy önmagát feltolja azok rendezőjévé, hanem az, hogy bevonja a maga Krisztus-életébe azokat az egyéneket, akikből kinőnek ezek a problémák és mizériák. Minden baj csírafészke egyének szívében, gondolkozásában, érzésében és viselkedésében rejtőzik. Az egyháznak természetéből folyó elve tehát az a radikalizmus kell, hogy legyen, mely eddig a gyökérig akar menni az orvoslással. Az „egyháznak" a maga isteni életével a szíveket kell meggyógyítania, – s aztán nyugodt lehet, hogy azok között az emberek között, akik ebben az új, magasabbrendű életben részesültek, meg fog oldódni minden feszültség és minden összeütközés, mert hiszen az ő magasabbrendű életük éppen abban áll, hogy *szeretik egymást* a Krisztusban.

III.

Ha az iránt érdeklődünk már most, hogy *milyen módon végzi az „egyház"* ezt a kettős irányú magaépítését, erre a kérdésre is világos és teljes feleletet ad Pál apostol az efézusi levélben.

Mindenekelőtt kidomborodik erősen az az igazság, hogy az „egyház” *a maga egészében* munkás egyház. Nem úgy áll a dolog, hogy van az „egyháznak” egy bizonyos alkotórésze vagy rendje, melyre a többi rész átháríthatná a felelősséget az „egyház” feladataiért: „Az egész test... *minden egyes tagnak* mértéke szerint való munkássággal teljesíti a testnek növekedését”. (4, 16.) Más-más mérték szerint, természetesen, – ezt is józanul kiemeli az apostol, – de a maga mértéke szerint minden egyes tag, a legszerényebb és a leggyengébb is, hozzájárulhat és kell, hogy hozzájáruljon a nagy egésznek, a Krisztus testének kiépítéséhez.

Az előzmények után ez természetes is. Ha, amint másodsorban láttuk, az „egyház” növekedése úgy megy végbe, hogy tagjaiban mindjobban megvalósul Krisztus szeretet-élete, s így ők egymással mind tökéletesebb összhangba jutnak: akkor ezt a munkát senki más nem végezheti el, mint végeredményben éppen maguk a tagok, ki-ki a maga egyéni életének a gondozásával. Ez az egyéni keresztyénnek a nagyszerű „hivatása”, amit olyan gyakran hangoztat az apostol: Isten arra méltóztat bennünket, hogy a mi egyéni életünket teszi színterévé az Ő nagy világmunkájának, a mi egyéni szívünket rendeli arra, hogy benne eldőljön az Ő „egyházának” ügye. Ezért az a sürgető felhívás, hogy a keresztyének járjanak „elhivatásukhoz *illő*” módon.(4,1.). Mindennap megújuló és fokozódó folyamatnak kell lennie az egyéni keresztyén életében annak a titkos, és mégis oly gyakorlati átalakulásnak, hogy „levetkezze az ó embert”, és „felöltözze az új embert”. Amaz „meg van romolva a csalárdság kívánságai által”, – egészen alkalmatlan arra, hogy valami összhangzatos közösség épüljön belőle. Emez „Isten szerint teremtetett igazságban és valóságos szentségben”, – más szóval: „leveti a hazugságot”, mert „egymás tagjai vagyunk”, – féken tartja haragját, szorgalmas munkával gyűjti azt, amiből „adhat a szűkölködőnek”, vigyáz rá, hogy még a beszéde is „hasznos legyen az építésre”, stb., stb. (4, 22-32.). Milyen felvillanyozó felelősségérzetet ad ez küzdelmeinkben a bűnnel szemben! Valahányszor előfog az „ó-embernek” valamilyen kísértése, arra kell gondolnom, hogy én a csodálatos épületnek egy köve vagyok, és nemcsak engem károsít meg a bűn, ha sikerül megejtenie, nemcsak valamelyik egyéni testvérem ellen vétkezem vele, hanem egyúttal megakasztom az egész „egyház” épülését is, mert nem nagyobb összhangot, tökéletesebb szeretetet viszek bele, hanem éppen az ellenkezőjét. Minden tagnak tehát állandó közreműködése az, hogy „megújuljon az ő elméjének lelke szerint”. (4, 23.)

És ezzel voltaképpen lerótta legsúlyosabb hozzájárulását az „egyház” másik irányú „épüléséhez” is, ahhoz t.i., hogy újabb lelkek kapcsolódjanak bele életébe. Nincs oly hatalmas vonzóerő, amely a Krisztuson kívülieket meggyőzné, mint az Őbenne élőknek szeretetközössége, amelyben az összhang kedvéért mindenki legyőzi a maga régi, rossz „én”-jét. Az Apostolok Cselekedetei óta az egyháztörténelem minden korszaka, melyben nagy hódításokat tett az „egyház”, ezt hirdeti. „Hogy szeretik egymást!” A nagyvilág önző élvezetvadászatában és érdekharcában elfáradt emberek szemébe, mint valami magasabb világ látomása, úgy világít be a Krisztus híveinek testvéri, boldog, békés élete. Így ébrednek csak igazán tudatára a maguk élete nyomorúságának és bűnösségének, amikor egyszer a valóságban látják maguk előtt az őket megítélő tényt, – azt, hogy lehet és van is az ember számára más élet, mint az övék. Ha a keresztyéneknek „nincs közösségük a sötétség cselekedeteivel”, – akkor életük egyenesen „megfeddő” hatalommal van azokra. „Megfeddetvén, a világosság által napvilágra jönnek...” Pusztán e világban való jelenlétükkel, Krisztus hívei úgy kell, hogy hassanak, mint sötétséget oszlató fény, amelynek sugaraitól „felserken, aki alszik és feltámad a halálból”, – melyben addig dermedt. (5,11-14.)

Az, aki az „egyház” bármily egyszerű, de hűséges tagjainak élete által így „megfeddve” ébredezni kezd, mire kidörzsöli szeméből a halálos álmot, bizonyára eljut odáig is, hogy „felragyogjon neki a Krisztus” (5,14.). Maga a „megfeddés”, az emberek bűntudatra ébresztése persze csak az egyik fele a munkának. Új tagokkal csak akkor gyarapszik az „egyház” teste, ha a régi élettől már elkívánkozó és az „egyházhoz” vonzódó ilyen emberek megismerik az új

életnek lényegét és titkát: a Krisztussal való közösséget. Ezért az „egyház” tagjai életüknek ezt a „megfeddő”, ébresztő hatását magyarázattal kell, hogy kísérjék. Nem feladatuk a prédikálás mindnyájuknak, még az sem, hogy unos-untalan az ajkukon legyen életük legbensőbb, legszentebb titka. De ahol sugárzik az élet Krisztus világosságától, ott lépten-nyomon adódni fog az illő alkalom arra, hogy a száj is bizonyságot tegyen róla. Minden tagnak feladata az „egyház” munkájában, hogy „áron is megvegye az alkalmat”, amikor elébe kerül. Ez az a kard, amelyet Pál apostol ott akar látni minden keresztyén ember kezében. A felsorolt sok védelmi eszköz mellett az egyetlen támadó fegyver, amit megemlít: „az Isten beszéde”. Istennek *beszélnie* is kell általunk az emberekhez, csak úgy nyerhetjük meg őket az életnek, amit Ő él általunk.

Az „egyház” munkáját egészen eltéveszti az, aki nem úgy fogja fel, mint az összes tagok által végzett munkát. Az „egyház” munkájához szükségesek szembeötlő szervek is (mindjárt reátérünk), nyilvánvaló, ünnepélyes alkalmak is, amikor a tagok együtt vannak és együttesen lépnek Isten és az emberek elé. De nem ez az alapvető, a lényeges. Az „egyház” igazi munkáját csak úgy láthatjuk meg, ha magunk elé képzeljük tagjainak rengeteg seregét, szerteszét e világban, családi körben, műhelyben, szántóföldeken, irodákban, tanácstermekben, mindenütt, ahol hétköznapi valóságos életüket élik az emberek között. Zajtalanul, titkon, de percnyi szünet nélkül így „épül” minden egyes tag hozzájárulásával e földön Isten csodás hajléka.

Ehhez az igazsághoz azonban hozzá kell fűznünk egy másikat, amit éppoly nyomatékkal hangsúlyoz Pál apostol. Azon a tevékenységen kívül, amit az „egyház” tagjai (ki-ki a maga mértéke szerint) végeznek egymás mellett, folyik még egy különleges munkásság is, mely nem rendelődik így melléje az egyes tagok munkájának, hanem fölötte áll annak, amely nemcsak mennyiség („mérték”) dolgában különbözik az egyes tagok munkájától, hanem sajátlagos minőséggel is bír. Azoknak a tagoknak a munkája ez, akikben mint az egész közösséget képviselő szervekben testesül meg az „egyház” valamilyen érdeke, igazsága vagy törekvése. Az a lélek, aki ott él és hat egyenként az „egyház” minden tagjában, bizonyos kijelentéseit csak úgy valósíthatja meg, hogy kiválaszt egyeseket, mintegy a többiek képviseletében s az illetőkre bízza ajándékait és megbízásait, hogy ők adják tovább az egész „testnek”. Krisztus ki akarja például terjeszteni „egyházának” munkáját a pogányokra: nem közli ezt a gondolatot minden hívével egyenként, hanem Pálnak adja ezt a „kegyelmet”, és Pál munkássága lesz aztán, hogy az egész „egyházat” meggyőzze róla, hogy a pogányok „örököstársak”; és nem indulhat neki az egész „egyház” valami népvándorlásnak, hogy szerte vigye a pogányok közé az Evangéliumot, hanem előállnak az Istentől képesített szervek, akik által elvégezteti a maga nevében az „egyház” ezt a szolgálatot.

Pál apostol az „egyház” munkásságát szemlélve, mint valami isteni csodát, úgy tekinti ezeknek a képviseleti szerveknek az előállását. És méltán, mert hiszen – emberileg szólva – ezen fordul meg az egész „egyház” élete, mint minden közösségé, és ha Isten él az „egyházban”, akkor az Ő élete elsősorban abban kell, hogy mutatkozzék, hogy titokzatos egyéniség-teremtő hatalmával mindig ellátja „egyházát” megfelelő ilyen munkásokkal. Egyenesen az „egyház” megdicsőült Urának az ajándékai az ilyen egyének. Kiváltságos megbízatással jönnek elő az isteni akarat titkos mélységeiből, kiváltságuknak megfelelő felelősség tüzét viselve. „Ő adott némelyeket apostolokul, némelyeket prófétákul, némelyeket evangélistákul, némelyeket pásztorokul és tanítókul...” (4,11.). Ahol nincsenek ilyen *istenadta* képviselői az „egyház” ügyének, ott nem épülhet az „egyház”. Semmi és senki nem pótolhatja őket, a legnagyszerűbb képzettséggel sem, a leglázasabb tevékenységgel sem, a leghivatalosabb tekintéllyel sem. De ott, ahol felbukkannak és megkezdik munkájukat, megindul az „egyház” növekedése, sokszor tudós képzettség, hivatalos tekintély nélkül is, sőt akárhányszor keresztül is gázolva annak ellenállásán.

Az „egyház” kötelessége, hogy az Úrnak ezeket az „ajándékait” hálásan fogadja és munkásságuk érvényesülése előtt teret nyisson, ugyanakkor természetesen vigyázva arra, hogy senki ne tolhassa fel magát avatatlanul olyan polcra, mely őt nem illeti meg. Ahol megvan az állandó kapcsolat az „egyház” tagjai és Fejük között, ott a közösségnek ebben a tiszta és életteljes levegőjében biztosítva lesz mind a két érdek: csakhamar letűnnek azok, akik csak önmagukat nevezték ki a többiek fölé emelkedő munkára, és viszont érvényesülni fognak elfogultságtól, nehézkes maradiságtól, mesterséges akadályoktól nem gátolva azok a friss erők, amiket valóban Isten állít bele az Ő „egyházának” életébe. Az „egyház” ezzel a bírálni is tudó érzékenységgel kell, hogy figyelje tagjainak, a kicsinyeknek és egyszerűeknek is, lelki életét, hogy mindig kész legyen felismerni az istenadta képességeket és értékesíteni is azokat a többiek javára s az egész test épülésére.

Micsoda kép tárul elénk, ha elgondoljuk az „egyháznak” azt a munkásságát, amit ilyen szervei által végez! Itt az egyik, akit „evangélistának” adott az Úr, az örömhír hirdetésével százakat kapcsol be az „egyház” életébe, akiket egyébként a tagok nem tudtak megnyerni. Amott egy másik a „tanítás” adományával egyszerre egész közösségeket elvezet hivatásuknak olyan öntudatosságára s ez által munkásságuknak olyan céltudatosságára, amire egymás segítségével sem juthattak volna el nélküle. Megint másutt a „pásztor” feddése és útmutatása alatt olyan belátás és olyan tisztulás támad, aminek szükségét érezték talán nélküle is, de senki sem tudta nevén nevezni a bajt, amitől a közösség életét meg kellett tisztítani. És amint végzi szerény munkáját ez a kiválasztott szolgáló had, az „egyház” tagjai készségesen fogadják a vezetést, a kiegészítést, amit tőle nyernek. Nem úgy érzik, hogy uralkodnának a fejük felett vezetőik, – jaj ott az „egyház”-nak, ahol ilyen érzés támadhat! – hanem hálásak azért, hogy Isten adott számukra embereket, akik meglátják Isten akaratát úgy, amint talán ők is sejtették, de biztosan nem tudták; akik szólják is Isten üzenetét, amint az ott szorong az ő lelkükben is, de ki nem tudják fejezni, és akik végre is hajtják Isten terveit úgy, amint azt ők is óhajtják, de el nem végezhetik. Ettől a bizalomtól környezve, maguk mögött érezve mindenkor testvéreik hozzájárulását és támogatását, dolgoznak az Isten „egyházának” különösebb értelemben vett „munkásai” „a szentek tökéletesbítésén... a Krisztus testének építésén, míg mindnyájan eljutunk az Isten Fiában való hitnek és az Ő megismerésének egységére, érett férfiúságra...” (4,12-13.)

Ezzel voltaképpen már rámutattunk még egy fontos, talán a legfontosabb igazságra az „egyház” munkálkodásának a módját illetőleg, arra t.i., hogy az „egyház” munkájában a legnagyobb súlya annak van, amit nem is szoktunk „munkának” nevezni: az imádságnak. Nagyon rövidlátók volnánk, ha a felszínen megállapítható tetteken akadna fenn a szemünk. Az „egyház” nemcsak annyi munkát végez, amennyit cselekedetekben, tevékeny szolgálatban tudnak felmutatni akár egyes tagjai, akár kiemelkedő vezetői. Ami a cselekvés mögött van: a lelkek mélyén forrongó vágyakozás, a sóvárgás, az akarat, – ez a legszámottevőbb hatalom, amit az „egyház” magában hordoz, s amit érvényesíthet. És ha a külső gátlások megakadályozzák is a lélek titkos feszítőerőinek a megnyilvánulását: azok nem vesztek kárba, hanem élnek és hatnak, a szellemi világ csodás összefüggései szerint. Ami nem tud tetté válni, ami „csak” imádság maradt, valahol valamikor mégis testet fog ölteni. Ezért az imádság az „egyház” legbiztosabb munkálkodási módja. Pál apostol úgy érezte, hogy az ő fáradsága és küzdelme, mellyel egész földrészeket hálóz be az „egyház” érdekében, vérszegény erőlködés volna csak, ha nem volna mögötte az érette imádkozó „egyháznak” a lelki hajtóereje; tudni akarta, hogy minden szava és minden lépése azoknak az ezreknek a nevében történik, akik maguk ugyan nem indulhattak missziói útra, de akiknek azért nem kevésbé személyes ügyük az ő missziói útja; a maga munkásságát kapocsnak akarta érezni az „egyház” vágyai és a beteljesedést adó kegyelem között...Ezért a sürgető kérés: „imádkozzatok érettem is, hogy adassék nekem szó számnak megnyitásakor, hogy bátorsággal ismertessem meg az evangé-

liumnak titkát”. (6,19.). És amit magának kívánt, ugyanabban a segítségben akarta részesíteni minden egyes testvérét, aki munkás tagtársa volt a Krisztus épülő testében: „minden állhatatossággal és könyörgéssel *minden szentekért*”. (6,18.)

Mint ahogy a tenger színén csendesen haladó hajó nyugodalma csak látszólagos, s aki rajta van, az érzi, hogyan reszket az egész óriási alkotmány a keblében rejtve dolgozó irtózatos erőktől –, így az „egyház” is, amikor a felületes szemlélő számára a nyugodt béke képét nyújtja, talán ugyanakkor a leghatalmasabb munkát végzi, lent, a felszín alatt, rejtve: tagjainak lelkében imádságban tör ki az Isten dicsőségének sóvárgó akarása. Az imádkozó „egyház” az igazán dolgozó „egyház”. A külső munka voltaképpen csak a kerekek forgása, az imádság a gőz feszülő ereje.

IV.

Még egy rövid pillantást arra a helyzetre, amelyben az „egyháznak” teljesítenie kell hivatását. Pálnak a gondolkozásában egyaránt kidomborodnak azok az emberfeletti nehézségek, amelyek útját állják az „egyháznak”, s azok a még nagyobb segítő erők, amelyekkel az „egyház” ügye mégis biztos diadalnak néz elébe.

Mindenkinek, aki mint igazi tag, részt akar venni az „egyház” munkájában, fel kell készülnie a legnagyobb ellenállásra. Minden tekintetben „gonoszok a napok”, s ezért kell „áron is megvásárolni az alkalmat”, mihelyt némi rés mutatkozik, amin be lehet nyomulni az „egyház” munkájával. Nem könnyű feladat sem az, hogy a Krisztussal való közösségbe beleemeljük az embereket, sem az, hogy mi, akik benne vagyunk már az Ő élete-keringésében, napról-napra teljesebb szeretetre tisztítsuk meg magunkat. Az az „ó-ember”, akinek halálát jelenti az „egyház” munkája, irtózatos szívóssággal ragaszkodik életéhez. Valami titokzatos, démoni nehézkedéssel áll ellene az ember Isten fölfelé emelő erejének.

Részben megértjük ezeket a nehézségeket már az egyén természetéből. Minden egyes ember, akivel dolga van az „egyháznak”, testi valóság is, magában hordozva az állati rokonságnak, a földiségnek minden vonását. És az az állapot, amiből az „egyház” ki akarja ragadni az embereket, éppen azért átkos, mert benne azé a természeti, alsóbbrendű valóságé az uralom. Az emberek „testük kívánságaiban forgolódnak” (2,3.). Egész életük tartalmát az teszi ki, hogy kielégítsék testük fenntartásának, kényelmének, élvezeteinek igényeit. Embervoltuk csak azt jelenti, hogy mindebben sokkalta rafináltabbak az állatnál, – csak fokozati különbséggel állnak fölötte. És ez az állapot, a magasabb rendeltetésnek ez a teljes elfelejtése, beleidegződik az emberekbe. Testük minden idegszálával berendezkedik erre az uralomra. Valóban: nem egyezkedhet az emberi természettel az „egyház” a maga munkájában, – ennek a régi, testi állapotnak könyörtelenül hadat kell üzennie, hogy az embereket Isten befogadására alkalmas lelki valóságokká formálja. Csakhogy a testet nem lehet elvetni magunktól. Átkos zsarnokunkká tolta fel magát, de ettől a visszaéléstől eltekintve, eredetileg Isten-rendelte szolgánk és eszközünk lelki mivoltunk kibontakozásában. Nem nélkülözhetjük, amíg e földön élünk. Folynia kell tehát ellene az állandó harcnak. Minden tapodtatnyi tökéletesedést az új életben úgy kell elviaskodnunk az önző, türelmetlen, élvezni akaró, ideges test hatalma alól. Gondoljuk csak el: ahány egyénnel csak dolga van az „egyháznak”, mindegyikben szembekerül ugyanezzel a makacs, ellenszegülő hatalmassággal.

S ez még csak az egyik oldala a dolognak. Az egyének nem különálló valóságok, hanem egy összefüggő emberi társasvilágnak a tagjai. És mindaz a testiség, ami bennük egyenként is oly félelmetes hatalom, még sokszorozott erőt nyer tömeges együttélésükben. Az emberek egymásnak cinkostársaivá lesznek magasabb rendeltetésük elhanyagolásában, a közös életirányban találkozva erősítik egymást abban, a régi nemzedékek a hagyomány és a szokás hatalmával hajtják ugyanabba az igába az utánuk jövőket, intézmények és társadalmi berendezke-

dések nőnek ki a tömegek testiségéből, az egész világra ráteríti a maga hálózatát, mindent beborítva, az ember alsóbbrendűsége, – és jaj annak az egyénnek, aki megpróbálja kivonni magát ebből a hálózatból. Az emberek kénytelenek „a világ folyása szerint járni", – beleilleszkedni abba a kultúrába, társadalmi környezetbe, melynek szülöttei (2,2.). Irtózatos küzdelemmé válik az, amikor valaki, megragadva az isteni élettől, amit az „egyház" munkája eljuttatott hozzá, el akar szakadni a világtól, mely addig oly minden egyéni szabadságot letipró hatalommal uralkodott fölötte! És a harc nem intézhető el egyszersmindenkorra, – mert ha elszakad is valaki a világ folyásától, nem szökhet ki belőle. Az „egyház" tagjai is kénytelenek, továbbra is, benne maradni ebben a megmételyezett környezetben, és mindennap megújuló kísértés számukra az, hogy ússzanak az árral, megalkudjanak a közfelfogással valamiben, alkalmazkodjanak a pogány társadalmi rend igényeihez. Milyen erők kellenek ide, hogy az „egyház" az egyes emberek lelkében legyűrje ezt a nagy ellenséget, ezt az óriást: a „világot"!

Aki ezeket az ellenszegülő hatalmakat tapasztalásból ismeri, az megérti Pál apostolnak sötét, borzalmas leírását az „egyházzal" szemben álló ellenséges hadról: nem emberi tényezők, „test és vér", ellen kell felvenni a harcot, mondja, hanem rejtelmes ördögi szellemseregek ellen. „Fejedelemségek ellen, hatalmasságok ellen, az élet sötétségének világbírói ellen, a gonoszság lelkei ellen, melyek a magasságban vannak" (6,12.). Az egyéni testiség hatalmán és a tömeglélek lenyűgöző uralmán keresztül megcsapja az arcunkat egy sötét misztérium szele: ez a világ tele van Isten-ellenes erőkkel, amelyek uralkodnak az ember fölött. Mintha vitássá akarná tenni Isten jogát fölöttünk, úgy országol e földön átkos hatalmak egész hierarchiájával a Sátán. Nevetnek rajta azok, akiket úgy tart fogva, hogy nem tudnak hátrafordulni és szembekerülni vele, – de rettegve, gyűlölve ismerik valóságát azok, akik valaha komolyan harcba kezdtek ellene. Ez az a „lélek, mely az engedetlenség fiaiban munkálkodik", „a levegőbeli hatalmasság fejedelme" (2,2.). Ahol csak romlás van az emberi életben, mindenütt rábukkanunk, mint valami mindent átható vezérlő-elvre. Ahol az egyénben elfullad a lélek a testiség túlhatalmaskodása alatt: ott ő végzi alattomos rombolását. S ahol az egyéni testiség megnő egész tömegek közszellemének lavinájává, mely mindent elsöpörve visz a mélység felé, ott is az ő törekvése érvényesül. Nagy és rettenetes hatalmasság az, akit Isten ellenség gyanánt megtűr világában. Az ő hadaival kell szembeszállnia az „egyháznak", azért is, hogy minden egyes emberi lelket kicsavarjon keze hatalmából, azért is, hogy a megmentettek életét megvédje ellene, hogy „helyet ne adjanak az ördögnek" újra (4,27.).

Az „egyház" munkája nem szórakozás, hanem háború. Nem parádés sétára vonulnak fel Krisztus hívei ebben a világban, hanem „tusakodásra". „Gonosz nap" az életük, és a védekezés minden fegyverét fel kell ölteniük, hogy maguk is „megállhassanak", hát még, hogy *„mindent elvégezve"* állhassanak meg.(6,13.)

De az „egyház" helyzete még sem aggasztó, még sem kétséges, akármilyen sötét harcokban kell is célját munkálnia. Állhatnak vele szemben irtózatos hatalmak, amelyek nevetve morzsolják szét az egyes embert, sőt még a közösségbe összefogó embert is, ha fel akar lázadni ellenük, – az „egyház" mellett, sőt éppen magában az „egyházban" az a Hatalom küzd, akivel szemben eltörpül minden más: – az élő Isten, ég és föld teremtő Ura. Az *„egyház" így voltaképpen Isten hatalmának a próbája.* Mennél nehezebb helyzetben van az „egyház" a világban levő romlás miatt, annál inkább kell és lehet kitűnnie annak, hogy mire képes Isten. Az „egyház" nem dicsőíthetné meg Istent, ha nem állnának útjában emberfeletti nehézségek. De éppen így!

Az „egyház" öntudatos tagjainak mindenekfelett éppen ezzel kell tisztában lenniük, és erről kell napról-napra mind felségesebb tapasztalatot szerezniük, hogy *„mi az Isten hatalmának felséges nagysága* irántunk, akik hiszünk". Egyszer megmutatta Isten *„az Ő hatalma erejének energiáját"* (az eredeti szöveg szerint; figyeljük meg az apostol mint halmozza ezeket a

szavakat), amikor Krisztust a sír mélyéből a mennyei uralom trónjára emelte. Akkor ég és föld előtt kitűnt, hogy hiába a világ minden bűnének összeesküvése, hiába a halál hatalma, hiába a Sátán tombolása az Isten Felkentjével szemben. De az „egyháznak" és minden tagjának megadatott, hogy a maga harcaiban napról-napra csodálva szemlélhesse ugyanennek az isteni csodahatalomnak a megnyilvánulását (1,19-20.). Ugyanaz a hatalom, amely feltörte a sír száját harmadnapon, pattantja le a testiség és a világ halálos zsibbadásába hanyatlott emberekről is az enyészet bilincseit, és hozza elő őket a Krisztus dicsőségében osztozó új életre, mint az Ő testének tagjait. És ugyanez a hatalom tartja is fent az „egyház" minden tagjában az új élet növekedését a testvéri szeretet közösségében, az ó-ember, a világ, az ördög soha nem szűnő ravaszkodásai és ostromlásai közepett.

A keresztyénnek nincs mitől félnie. Van erő, – csak élni kell vele, és biztos a diadal. Tehát: *„legyetek erősek az Úrban és az ő hatalmas erejében!"* (6,10.)

Szinte azt mondhatnánk, hogy az egész levél, éppen azért, mert az „egyház" hivatásának gondolata uralkodik felette, az isteni erő himnusza. Az apostol kiejti kezéből a prózai tollat és szárnyaló lelke zsoltárra fakad, amikor az „egyháznak" azt a csodás rendeltetését szemléli, hogy az isteni erő dicsősége zengjen és ragyogjon ki belőle az időtlen időkön át: „Annak pedig, aki véghetetlen bőséggel *mindeneket megcselekedhet...* a mi bennünk *munkálkodó erő szerint,* annak legyen dicsőség az egyházban, a Krisztus Jézusban nemzetségről nemzetségre örökkön örökké! Ámen". (3,20-21.)

Isten a maga dicsőségét most el engedi homályosíttatni a sötétség hatalmai által, – de már most is érezteti és egykor mindenestől fogva bebizonyítja, hogy ez a világ az Ő vitathatatlan birodalma, és akarata előtt tűnnie kell az ördög uralmának. Ezt az Ő fenségi igényét az „egyház" kezébe tette le, az „egyház" sorsához kötötte. Az „egyház" tehát győz és győzni fog.

Mustármag, 1918. okt. – 1919. jan.

***

A Biblia tanítása az Egyházról*

(* A fenti dolgozat lényegében véve azonos egy előadással, amelyet a Sopronban 1947 májusában tartott „ökumenikus konferencián" tartottam ugyanezen a címen. Már akkor arra igyekeztem, hogy ha a református színezet óhatatlanul kiütközik is előadásomon, mégis lehetőleg kerüljem annak olyan kidomborítását, amely a konferencia nem-református résztvevőinek megnehezítené az előadottakkal való egyetértést. Ugyanennek a tárgynak a köréből elhangzott ott azután több evangélikus teológus előadása is. Csak a következőket említem meg: Dr. Nagy Gyula és Zulauf Henrik szintén *„A Biblia tanítása az Egyházról"* címen, Scholz László pedig *„Az Egyház dicsősége és gyalázata"* címen folytatták az eszmecserét. Ezeknek az előadásoknak a világánál kitűnt, hogy az én előadásom egynémely ponton kiegészítésre szorul, ha azt akarom, hogy benne, ha nem is tökéletesen, de csak megközelítőleg is, az egész magyar evangéliumi keresztyénség meggyőződései tükröződjenek. Fenti dolgozatomat ennek szem előtt tartásával öntöttem végleges formájába. Továbbá elláttam néhány jegyzettel is, amelyben az említett evangélikus teológusok egy-egy fontosabb megállapítására még külön is ráirányítom a figyelmet.)

Ezt a tárgyat történeti hosszmetszetében a Biblica Theologica, rendszeres keresztmetszetében a Dogmatica munkásai számtalan dolgozatban feldolgozták már, összefoglaló műveikben csakúgy, mint monografikus tanulmányokban. A helyett tehát, hogy megkísérelnénk valamilyen vázlatos formában feldolgozni, szorítkozzunk inkább csak arra, hogy néhány olyan részlet-kérdésével foglalkozunk, amely számunkra manapság különösebb jelentőséggel bír. Azt a nemzetközi ökumenikus eszmecserét is, amelybe dolgozatunkkal belekapcsolódunk, így szolgálhatjuk legjobban a magunk szerény, de azért bizonyára mégis sajátos hozzájárulásával.

I. A Biblia és az Egyház viszonya

Így eleven kérdéssé vált számunkra elsősorban az, hogy mi köze van egymáshoz az Egyháznak és a Bibliának?

Ha a kérdést ebben a megfogalmazásában vetjük fel, akkor természetesen hiába keresünk reá választ magában a Bibliában. A Biblia íróinak a látóhatárán nem szerepel még olyan kánoni iratgyűjtemény, amelybe majd az ő írásaik egybe fognak foglaltatni. Ezért a mi Szentírásunkról és annak az Egyházhoz való viszonyáról ők nem is beszélhetnek. Ellenben nagyon határozott tudatában vannak annak, hogy amit ők hirdetnek, az – bár emberi szavuk által hangzik el akár az élő, akár az írott beszéd formájában, – Istentől kapott kijelentés, és hogy Istentől kapták annak hirdetésére is a parancsot, tehát általuk Isten akarja az Ő kijelentését közölni az emberekkel. Az Egyház is éppen ezért foglalta egybe a Kánonba az ő reánk maradt írásaikat: elismerte, hogy azokban valóban Isten Igéje szólal meg, és ezt az Igét akarta magának megőrizni eredeti tisztaságában és erőteljességében. Ezzel megállapítottuk azt az egyszerű történeti igazságot, hogy először volt Egyház, és azután jött létre a Biblia, az Igének ez a kanonikus irodalmi formája. Részleteiben is, egészében is az Egyház termelte ki a Bibliát. De ha nem az irodalmi formára, hanem a lényegre, magára az Igére nézünk, amely már írásművekben való megörökítése előtt hirdettetett, akkor megfordul a viszony: előbb volt az Ige, és annak függvényeként bontakozott ki az Egyház élete. Nem férhet hozzá kétség: a Biblia íróinak is ez a nyomatékos tanítása.

Nem is más szerintük az Egyház, mint az Igének visszhangja, foganatja és eredménye az emberi életben. Vagy pontosabban szólva, – mert hiszen beszél a Biblia arról is, milyen eredményeket szül az Ige a nem csak külön-külön szemlélt egyén életén túl is, – az Egyház az az eredmény, amely az emberek közösségi életében terem az Ige nyomán.

Érthető tehát, hogy az egyház történeti kialakulása a Biblia lapjain együtt halad magának az Igének a történeti kiteljesedésével. Amint megvan magának az Igének „az idők teljességét"

előkészítő, előremutató formája az Ótestamentumban, ugyanúgy megvan az Ótestamentum korszakában magának az Egyháznak is embrionális, ígéretszerű életformája az Isten „választott népének" burkában. Amikor Jézus Krisztusban megjelenik a „testté lett Ige", ezzel új stádiumba lép az Egyház élete is az Ő tanítványainak körében. Végül, amikor az Ő elvégezett váltságművére feltámadása és mennybemenetele rányomja az isteni pecsétet, és ennek alapján az apostolok bizonyságtételében már teljes zengésével szólalhat meg az Ige, az Egyház is elérkezik – a pünkösdi eseménnyel – a maga végleges, újtestamentumi életformájára. (Zulauf tétele: „Pünkösd óta van keresztyén anyaszentegyház" – összhangban áll a fenti szemlélettel.)

Az Isten Lelkének munkáját jellemző kontinuitásból folyik, hogy az Ige által életre hívott Egyház egyben hordozója is az Igének. Azt a forrást, amelyből léte fakadt, tisztán kell tartania, hogy onnan nyerje további létezését, megmaradását, sőt növekedését és fejlődését is. Ezért őrzője az Egyház az Igének, mint emlékezetben tartandó történeti kijelentésnek. Nem képzelhető tehát el az Egyház történeti élete az Ige irodalmi formában való megrögzítése nélkül, a Kánon elhatárolása és tekintélyének tiszteletben tartása nélkül. Ugyanígy nem nélkülözheti az Egyház, létének kockáztatása nélkül az Igének élőszóval való szakadatlan továbbhirdetését sem. Nem is kell nélkülöznie, mert az Isten, aki a történelmi kijelentésben szólott, mindig gondoskodik róla, hogy ez az egyszer s mindenkorra megszólalt szava nemzedékről-nemzedékre továbbzengjen az Egyházban erre kiválasztott és elhívott bizonyságtevői által. Az Egyház legfőbb életparancsa tehát az, hogy egész élete az így hirdetett Ige körül, mint középpont körül, alakuljon ki és rendeződjék el. *„Ecclesia Verbo nascitur, crescit et viget."* (A fenti bekezdés lényege azonos azzal, amit Scholz ebben a fejezetcímben foglal össze: „Az Egyház, mint az Ige műhelye." „Nincs az Egyháznak nagyobb dicsősége, mint az, hogy az Isten Igéje működik benne..." Amit ezzel kapcsolatban az Ágostai Hitvallás V. cikkelye alapján „az egyházi hivatal" méltóságáról mond, amelyet Isten rendelt az Evangélium hirdetésére és a szentségek kiszolgáltatására", arról lásd az „egyházszervezeti kérdésekről" alább a VI. fejezetben elmondandókat.)

Azzal a megállapítással, hogy az Ige ilyen Egyházat szülő és éltető hatalom, voltaképpen analitikus ítéletet mondunk ki. A belőle megszülető és élő Egyház nélkül az Ige nem is volna az, amit Ige alatt értenünk kell: Isten élő és ható beszéde. Ha Isten úgy jelentette ki magát, hogy Jézus Krisztusban „Jó Pásztorunkká" lett akkor ebben az is benne foglaltatik már, hogy „nyájat" is gyűjt, s ha Őt „Úrrá és Fejedelemmé" tette, akkor ebben az is benne foglaltatik már, hogy neki „népet" is szerzett ezen a világon. Isten nem beszélhet tehát az Igében magáról úgy, hogy ne beszélne egyúttal az Ő Egyházáról is, amelynek Ő Istene.

Eszerint az Egyház nem csak eredménye és hordozója az Igének, hanem az Ige tartalmának magának is lényeges mozzanata, és mint ilyen az Ige egész tartalmával együtt az Igére hittel válaszoló ember számára hitének tárgya. De ha ez így van, akkor ez azt is jelenti, hogy az Igében az Egyház megkapja a maga életének egyedül érvényes és megfellebbezhetetlen normáját. Az világlik ki előtte itt, hogy mi az Egyház, milyen az Egyháznak a lét-alkata és életrendje magának Istennek a gondolatai szerint, amitől való minden eltérés természetesen engedetlenség, és csak romlást vonhat maga után. Ez nem annyit jelent, hogy az Igében olyan minta tárul az Egyház elé, amelyet egyszerűen csak le kell másolnia. Az Egyház kezdeteinek az a korszaka, amely a Bibliában elénk tárul, régen elmúlt már, s azt az életet, amelyet az Egyház abban az egyszeri korszakában élt, soha többé nem ismételheti meg és nem utánozhatja. Nem is olyan eszmény-féle tárul elénk a bibliai egyházban, amelyről tudhatnánk ugyan, hogy soha egészen el nem érhetjük, de amelynek megközelítésére való törekvés állandó irányt szabhatna az Egyház életének. A Bibliában megjelenő Egyház is telve van hibákkal és fogyatkozásokkal, még olyanokkal is, amelyektől talán a magunk egyházi életét mentesnek mondhatjuk. De mindezek ellenére úgy jelenik meg itt előttünk az Egyház, annak mivolta, életfunkciói, rendeltetése, hogy – mivel mindez az Igében foglaltatik, – ebből felénk Istennek parancsa és ígérete hangzik.

Gyakorlati egyházi életünk egész problematikája abba a kérdésbe sűríthető össze: mennyiben éljük ezt az Isten akarta egyházi életet? Az Igében kapott normától való minden hanyag és engedetlen eltérésünkért bűnbánatot tartva megújult igyekezettel kell rajta lennünk, hogy Isten parancsoló szava valóban uralkodó hatalommá váljék egyházi életünk minden vonalán. S ugyanakkor megújult hittel kell erőt merítenünk erre az igyekezetre abból, ami Isten ígéreteként hangzik felénk a Bibliából az Egyházra vonatkozólag. Hiszen semmi reménységünk nem lehetne a tekintetben, hogy az Igében foglalt normának valaha is meg tudna felelni egyházi életünk, ha nem hangzanék felénk az Igéből egyúttal az a biztatás is, hogy maga Isten akarja és munkálja azt, amit az Egyház élete számára normaként elénk adott.

II. „Láthatatlan" és „látható" Egyház

Az elmondottakban benne foglaltatott már az, hogy az Egyháznak a Bibliában elénk táruló képe sajátos kettősséget mutat fel: egyfelől Istennek műve, másfelől mégis emberi szolgálat közreműködésével alakul ki; Istennek műve, mert tulajdon Igéje által szüli, táplálja és fejleszti az Egyház életét, amibe beleértendő a szóban megszólaló Ige mellől el nem maradható „látható Ige:" a sákramentum is. Hathatóssá az Ige hirdetését és a sákramentumban való megpecsételését mindig maga Isten teszi Szent Lelke által, – *„ubi et quando visum est Deo."* Istennek ez az Egyházat létesítő és építő munkája emberi tekintet elől elrejtetten és emberileg nem ellenőrizhető, titokzatos módon megy végbe. Másfelől azonban hozzá van kötve a Jézus Krisztusban adott történeti kijelentéshez, és eszközei, az Igének hirdetése és a sákramentumok kiszolgáltatása ezt a történeti kijelentést idézik emlékezetbe és teszik gyümölcsözővé. Ezek az eszközök pedig emberi szolgálatokra vannak bízva, és ezért nyilván emberileg megfigyelhető módon töltik be szerepüket. Ezért az igehirdetés és a sákramentumok központja körül éppúgy él és munkálkodik az általuk egybetömörített emberek közössége, ahogy emberi közösségek általában szoktak megjelenni megfigyelő tekintetünk előtt.

Az Egyháznak ebből a kettős, isteni és mégis emberi, emberi és mégis isteni mivoltából adódik az Egyház kétféle értékelésének a lehetősége. Mivel mindaz az emberi szolgálat, amit az igehirdetés és a sákramentumok kiszolgálása körül Istennek méltóztatik felhasználni az Egyház javára, bűnös emberek által megy végbe, s ezért állandóan telve van sok hibával és fogyatkozással, az Egyház élete – erről az oldaláról nézve – tele van tökéletlenséggel. Alája van vetve sok bizonytalanságnak és megszégyenülésnek. Életének vonala föl és alá hullámzik. Vannak történetében olyan siralmas elhanyatlások, amikor már egészen elrontott és vesztett ügynek látszik. De legvirágzóbb korszakaiban is bűnbánattal kell elismernie, hogy csak bűnbocsánatból, Isten ingyen megigazító kegyelméből él. A másik oldaláról nézve azonban egészen más képet mutat. Isten tökéletes munkát végez benne és rajta. Nem maga a mű tökéletes, legalábbis addig, míg befejezve nincs. Ebben a jelenvaló világban, az épülőfélben levő Egyház korszakában, Isten munkájának a szálai úgy egybeszövődnek a bűnös emberi életnek a szövedékével, hogy a maguk tiszta tökéletességében nem tűnhetnek elő. De maga a munka, – az, *ahogy* Isten ebben a zavaros helyzetben a maga szálait szövögeti, hogy művét majd egyszer „maga elé állítsa dicsőségben", – hibátlanul tökéletes. (Különösen ezen a ponton nehéz hallgatással elsiklania református teológusnak olyan dolgok felett, amelyeknek az Igéből való felismerését és ennek alapján való hangoztatását sajátos adományának és feladatának érzi. Istennek minden munkáját az Ő öröktől fogva elvégezett terveiben látja megalapozottnak s ezért az Egyházban folyó munkája mögött is ott látja az örök kiválasztás és eleveelrendelés félelmes titkainak a hátterét. Az Egyház kérdése körül jelenleg folyó ökumenikus eszmecsere azonban nem kívánja, hogy fejtegetéseinket ebbe az irányba is kiterjesszük. Ezért az V. fejezetben alább az egyháztagság kérdésénél is elég lesz majd egyszerűen csak utalnunk a dolgoknak erre az előlünk elrejtett hátterére.)

Az Egyháznak ez a két, egymástól annyira elütő nézete azonban sohasem felejtetheti el velünk azt, hogy mindkettőben egyugyanazon valóság jelenik meg előttünk: maga az Egyház, amelyben az emberi szolgálatok sok tökéletlenségének bonyodalmain keresztül mégis Isten

végzi a maga tökéletes munkáját céljainak dicsőséges megvalósulásáért. A Bibliának az Egyházról szóló ezen tanítása volt az, amit a reformáció korszaka a „láthatatlan" és a „látható" egyház megkülönböztetésével fejezett ki, s ezért ezt a teológiai gondolatot maradandó értékűnek kell tartanunk.

Ha újabb időkben ez a gondolat sokfelől támadások tüzébe került, annak csak az a magyarázata, hogy a vele űzött visszaélések diszkreditálták. Az idők folyamán sokan már más értelmet tulajdonítottak a „láthatatlan" és a „látható" egyház fogalmainak, mint amit a reformátori korszak értett alattuk az Ige tanítása nyomán. Világosan megfigyelhető, hogy a támadások ez ellen a más értelem ellen irányulnak (rendszerint teljes joggal), nem pedig az eredeti reformátori értelem ellen. A téves eltolódás főképpen abban állapítható meg, hogy a „látható egyház" alatt hovatovább a történetileg kialakult különböző intézményes egyházi szervezeteket értették az emberek, tehát olyasvalamit, amiről nem is lehet egyes számban, mint „látható egyházról", hanem többes számban, mint „látható egyházakról" kell beszélni. Mivel ezekben az „egyházakban" az egység attribútuma, amely lényegesen hozzátartozik az Egyház mivoltához, már eleve hiányzott, nem is lehetett tőlük szigorúan megkövetelni azokat az egyéb attribútumokat sem, amelyek az Ige szerint jellemzik az Egyházat. Az ebből fakadó hiányérzetnek a kielégítésére látszott azután alkalmasnak a „láthatatlan egyház" gondolata. Azt lehetett vallani, hogy ha a „látható egyházban" nem is, de valamilyen eszményi vagy misztikus síkon – a „láthatatlan egyházban" mégis megvan mindaz, amit az Ige az Egyházról tanít. Így végül is olyan alibifélévé vált a „láthatatlan egyház" gondolata, amelynek címén a „látható egyházak" sok minden alól mentesíthették magukat, ami az Igében, mint az Egyházra vonatkozó parancs és ígéret szólal meg.

Az Egyház valóságának ilyen kettészakítása a Biblia tanításától természetesen egészen idegen elgondolás. Ilyesmi ellen maguk a reformátorok is állandóan óvást emeltek, amikor elég sűrűn hangoztatták azt, hogy az Egyház egyáltalában nem valami *„Platonica civitas,"* hanem – még akkor is, amikor úgy beszélünk róla, mint „láthatatlan egyházról" – ebben a valóságos világban élő valóságos emberekből álló társaság. „Láthatatlannak" csak azért nevezhető, mert élete benső lényege szerint „a Krisztussal az Istenben elrejtett" élet, Istennek olyan „titka", amely nem esik emberi számonvétel alá, és majd csak az idők végén fog „megjelenni", „nyilvánvalóvá lenni" igaz valóságában. Ugyanakkor azonban ez nem azt jelenti, hogy ebben a jelenbeli világban semmi sem jelenik meg belőle. Egy remekbe készülő hímzésnek a színe el lehet előlünk rejtve, hogy majd csak akkor táruljon a szemünk elé, amikor egészen elkészült. De a visszájáról addig is – bár sok tekintetben homályosan, zavarosan, sőt eltorzultan, – kirajzolódnak elénk mintájának a körvonalai. Az Egyház valóságának ez a felénk fordított visszája az, amit „látható egyháznak" nevezünk. Ugyanaz a valóság ez, mint a „láthatatlan egyház", csak a mi látásunk homályán át megtört és összekuszálódott megjelenésében. Úgy is mondhatjuk: a „látható egyház" nem más, mint a „láthatatlan egyház" elrejtett valóságából az a néha több, néha kevesebb, *annyi, amennyi,* – ami mégis megfigyelhető és számonvehető emberileg is.

Tegyük hozzá: a „látható egyház" a „láthatatlan egyház" valóságában az, ami – emberi megfigyelés és számonvétel alá esvén – ezért emberi felelősségünk és szolgálatunk tárgyává is válik. És mennél engedelmesebben és hűségesebben végezzük el ezt a reánk tartozó részt az Egyház építésének munkájából, annál inkább remélhetjük, hogy nagyobb tisztaságban tükrözi vissza a „látható egyház" az Egyháznak azt a valóságát, amely teljes valójában csak Isten szeme elé tárul oda.

III. Az Egyház, mint Isten műve

Le kell mondanunk most arról, hogy akár csak legfőbb vonásaiban is számon vegyük, mit tanít a Biblia Istennek az Egyházért, az Egyházban és az Egyház által végzett munkájáról. Ehelyett csak arra szorítkozhatunk, hogy megnézzük: Istennek ez a munkája milyen magatartást feltételez az Egyház részéről.

Ha az Egyház Istennek a műve, akkor ez azt jelenti, hogy bármilyen egyéb emberi felelősségről és szolgálatról lehet is még szó az Egyház életében, alapjában véve egyetlen emberi magatartásnak kell uralkodnia az Egyházban: a hit magatartásának, amellyel az ember bizalommal kitárulkozik Isten előtt, és engedelmesen átengedi magát neki, hogy Ő végezze el a maga munkáját. S ennek a magatartásnak nemcsak egyénenként kell meglennie az Egyház tagjaiban, hanem uralkodó vonásnak kell lennie az Egyház közösségi életében is. Így lesz az Egyház életében a legfontosabb, a központi jelentőségű funkcióvá a kultusz. Hiszen a Biblia tanítása szerint nincs más „okos istentisztelet" és „szent és Istennek kedves áldozat", mint ez az Isten elé való készséges odaállás és neki való felajánlkozás. Azzal, hogy az Egyház az így értelmezett kultuszt gyakorolja, mint legfőbb funkcióját, vallja meg azt, hogy Isten műve akar lenni.

Hogy ez a közösségi kultusz milyen formákat öltsön, arra nézve nincs a Bibliának mondanivalója. Formai kérdésekben az Ige azzal a nagyszerű szabadsággal ruházza fel az Egyházat, hogy az időkhöz és helyzetekhez mérten mindig lelkiismerete szerint találja meg a legjobb megoldásokat. Annál inkább felragyogtatja előttünk az Ige a dolog belső lényegét. Vannak korok, amikor éppen ennek a lényegnek a fontosságától megragadva az Egyház megújult komolysággal keresi a legméltóbb és legalkalmasabb formákat, amelyeknek edényébe belefoglalhatja a kultusznak drága nárdus-olaját. Ilyenkor születnek meg az Egyházban a liturgikus mozgalmak. Más nemzedékek idejében viszont a lényegnek ugyanez a kiragyogása arra vezethet, hogy ők elfordulnak az addig talán túlbecsült formáktól. Ilyenkor jelentkezik a liturgiai közönyösség és hanyagság. Akárhogy hullámzik is azonban a formák kérdése körül az Egyház változó élete, maga a kultusz lényegében változatlanul kell, hogy továbbfolyjék. És folyik is, mert olyan életfeltétele az Egyháznak, mint testünknek a lélegzetvétel és a táplálkozás.

A dolog lényegére vonatkozólag pedig világosan tanítja a Biblia, hogy mivel Isten Jézus Krisztusban lép velünk közösségre, az Egyház is csak úgy tárhatja ki a lelkét előtte, ha Jézus Krisztusra szegezi a figyelmét, és Őt akarja mindig újra befogadni. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy mivel Jézus Krisztus a róla bizonyságot tevő Igében és az általa erre rendelt sákramentumok által található meg, az Egyház kultuszának a középpontjában ezeknek a „kegyelmi eszközöknek" kell állaniuk. Emeljük ki, hogy a dolog természete szerint mindebben elsősorban és főképpen receptív szerepe van az Egyháznak: befogadja Istennek az igehirdetés és a sákramentumok által munkálkodó erőit. Megvan természetesen a jogosultsága annak is, hogy az Egyházról úgy beszéljünk ezzel kapcsolatban, mint alanyról, azt mondván, hogy az Egyház végzi az igehirdetést és szolgáltatja ki a sákramentumokat. Annyiban jogosult ez a szemlélet, amennyiben a maga életének a berendezésében tényleg maga az Egyház biztosítja az igehirdetés állandó rendjét és gondoskodik a sákramentumok rendes kiszolgáltatásáról. Hiszen ezzel a saját életének a forrásait őrzi. De alapjában véve nem tesz többet, mert nem is tehet többet, mint hogy megteremti az alkalmak kereteit. Azoknak valóságos tartalommal való kitöltése Isten dolga. Az igazi igehirdetés és a hathatós sákramentum Istentől jövő ajándék. A Biblia tanítása egészen erre helyezi a súlyt. Az pedig már a Bibliában uralkodó szemlélettel egészen ellentétes elgondolás, amely azért tulajdonítja a igehirdetést és a sákramentumok kiszolgáltatását az Egyháznak, mint cselekvő alanynak, mert ezek a

szolgálatok külön erre elhívott emberek által mennek végbe. Ők nem az Egyház, hanem annak szolgálatára rendelt eszközei Istennek. Ebben a szolgálatukban nem is képviselik a Egyházat, mintha annak a nevében funkcionálnának, hanem Isten nevében szólnak és cselekesznek, aki általuk a maga munkáját végzi az Egyház épülésére. A Biblia nagyon magas polcra helyezi az „egyházi szolgáknak" ezt az eszközi szerepét, de semmi kétséget nem hagy fent a felől, hogy szerepüket akkor töltik be jól, ha az emberek nem övelük érzik szemben magukat, hanem az őket eszközeiül felhasználó Istennel. Csak ezen az alapon képezheti az ő szolgálatuk a kultusznak, az Isten előtt való kitárulkozásnak és a vele való találkozásnak a tengelyét.

Vannak az Egyháznak más életmegnyilvánulásai is, amelyekben már inkább az emberi aktivitás és spontaneitás lép előtérbe. De alapjában véve ezekre is áll az, hogy minden emberi tevékenység csak eszközi jelentőséggel bír az Egyház életében, és csak annyi haszon származhat belőle, amennyire Istennek méltóztatik felhasználni a maga munkájának folytatására. Ezért az Egyház körül végbemenő minden emberi munkát is annak a léleknek kell áthatnia, amely alázatosan felkínálkozik Istennek, bízva abban, hogy Ő ezt az emberi munkát „kedves áldozatul" elfogadja, és kegyelmesen felhasználja a maga céljaira. Ebben az értelemben tehát az Egyháznak nincs is más funkciója, mint a kultusz, mert akármi megy is végbe benne, annak mindig kultusznak kell lennie.

IV. Az Egyház és az egyéni hívők

Azoknak alapján, amiket az Igének és az Egyháznak viszonyáról megállapítottunk, világos, hogy az a kérdés: „legyen-e Egyház?" – vagy: „szüksége van-e a hívőnek az Egyházra?" – nem lehet emberi megfontolás és döntés tárgya. Aki Istennek a Jézus Krisztusban való kijelentését hittel elfogadja, az azzal együtt már elfogadta az Egyház valóságát is, és számára elintézett ügy az, hogy Jézus Krisztushoz tartozván, egyúttal az Ő Egyházához is tartozik. A hitben való olyan egyéni életről, amely ne volna egyben az Egyház közösségében való élet is, a Biblia nem tud semmit. Eszerint az Egyház léte független a hívők elhatározásától; nem azért van, mert ők egy akarattal megegyeztek afelől, hogy legyen; mindnyájuk számára Isten akaratából való adottság, amelyet ők csak felismerhetnek, és hálásan a magukévá tehetnek. Úgy is mondhatnánk: nem az Egyház függ a hívőktől, hanem fordítva: a hívők függenek az Egyháztól, mert hiszen az Egyház nélkül nem is volnának hívők. Minden hívő csak más hívőknek a bizonyságtétele és szolgálata által juthatott el a hitre; a hitben való megmaradása, helytállása és előbbrehaladása szempontjából is állandóan rá van utalva arra a segítségre, amelyet a többi hívővel való közössége nyújt neki; és az egyéni hívők életének ez az egybefonódása, amely nélkül nincs hívő élet, az Egyház valósága.

Jól figyeljük azonban meg, az egyéni hívőknek az Egyháztól való ez a függése a Biblia lapjain nem úgy tűnik elénk, mintha a hívők az Egyháznak valamilyen, a fejük felett lebegő misztikus valóságától függenének. Az Egyház nem valami emberfeletti forrás, amelynek áldásaiból élnének a hívők, hanem emberi viszonylatoknak vezetékhálózata, amelyen át az egyetlen Forrás: a Jézus Krisztusban magát kijelentő Isten árasztja szét jótéteményeit. Bármennyire kidomborodik is a Bibliában annak jelentősége, amit röviden az Egyház „anyai" szerepének lehet nevezni, még sincsen nyoma sem olyan tendenciának – amilyent a későbbi évszázadok folyamán mindmáig sokszor látunk megnyilvánulni –, amely az Egyházat „anyai" mivoltában odamagasztalná Isten és a hívők közé valamilyen félig emberi, félig isteni hypostasisként. Az Egyház léte misztérium, de a „Krisztus tibennetek" misztériuma, és nem valami egyéb. Emberek közössége, amelyet Krisztus a maga „testévé" avat azáltal, hogy titokzatos módon benne lakozik, és általa munkálkodik. Az egyes hívő számára, mint mondottuk, olyan adottság az Egyház, amellyel szemben találja magát. De a hívők összessége már nem találhatja így szemben magát az Egyházzal, mert az Egyház ő maga. (Azt a gazdag jelentésű bibliai gondolatot, hogy „az Egyház Krisztus teste", Nagy Gyula a következőképpen élezi ki: „Krisztus

Urunk az Ő első, önmagát megüresítő, és második, dicsőséges eljövetele között az egyházban, az ekklesiában „test": azaz általa van jelen valósággal, elrejtetten és mégis láthatóan-hallhatóan itt a világban!" – Nem két olyan gondolat fonódik-e itt egybe, amelyet, bármilyen szorosan összefügg is, a világosság kedvéért mégis jobb külön szemügyre venni? Az egyikben helyhatározói jelentősége van (persze átvitt értelemben) ennek a szónak: „az egyházban". E szerint az Egyház az a kör, amelyen belül az Egyház megdicsőült Ura itt ebben a földi valóságban megbizonyítja magát „elrejtetten és mégis láthatóan-hallhatóan". Eszközei, amelyek által ezt cselekszi: az Ige és a sákramentumok. Nagy Gyula is mindjárt ezeknek ilyen értelemben való méltatására tér át: „Jelen van (Krisztus Urunk) először is az Igében" – úgymond – s aztán ugyanezen a vonalon tárgyalja a keresztséget és az úrvacsorát is. De érthető Krisztusnak „az Egyházban" való jelenléte úgy is, hogy maga az Egyház szolgál eszközéül az Ő titokzatos és mégis megnyilvánuló jelenlétének: éppen az által, hogy az Egyház körében hat az Ige és a sákramentumok által jelenlévő mennyei Úr, az Egyház állandóan közösséggé szentelődik meg, amely minden másféle közösségtől különbözik; tagjait a mennyei Krisztus fogadja a maga tagjaivá és szervezi egybe olyan organizmussá, amely által „elrejtett" életét és hatalmát itt ebben a világban is „láthatóan-hallhatóan" kifejtheti. Amaz a gondolat, hogy az Egyház az a kör, amelyben az Ige és a sákramentumok által megbizonyul az Ő jelenléte ebben a világban, az elsődleges és alapvető a kettő közül. Rajta épül fel az a másik gondolat is, hogy maga az Egyház is olyan szerve, vagy jobban mondva: szervrendszere, egyszóval „teste" Krisztusnak, amelynek révén nyilvánvalóvá teszi mennyei valóságát. A „Krisztus testéről" szóló bibliai allegóriában azonban nyilvánvalóan ez az utóbbi gondolat jut kifejezésre elsősorban.)

Ezért a fentebbi tétellel szemben fel lehet állítani ezt a látszólag vele ellentéteset is, amely voltaképpen csak kiegészítéséül szolgál: hogy az Egyház is függ az egyéni hívőktől. Ahogy nincsenek hívők Egyház nélkül, úgy nincs Egyház sem a hívők nélkül. És ahogy az Egyházat nem a hívők hívják létre, úgy a hívőket sem az Egyház szüli (eltekintve ennek a kifejezésnek költői képként elfogadható, de szigorúan sohasem értelmezhető használatától), hanem Isten az, aki Igéje és azt foganatossá tevő Szent Lelke által a hívő egyént is, a hívők közösségét is *uno ictu* életrehívja és életben tartja. (Nagy Gyula egy helyen azt hangsúlyozza: *„Nem a hívők alkotják az egyházat, mint ahogyan nem a levelek hordozzák a fát."* Ezzel mintha a fentiekben kifejtett szemlélettel ellentétben azt vallaná, hogy az egyes hívők és az Egyház között az egymástól való függésnek viszonya csak olyan egyoldalú értelemben áll fent, hogy az egyes hívők függenek az Egyháztól, de az Egyház viszont nem függ a hívőktől. Azonban már maga a hasonlat is, amelyet használ, mást mutat, mert hiszen a „fa" sem élhet meg a „levelek" nélkül, és biológiailag bizony a „levelek" is „hordozzák" az egész „fának" az életét, mint annak részei. Az összefüggésből aztán egészen világosan kitűnik, hogy voltaképen hova céloz. A hangsúly azon van fejtegetéseiben, hogy az Egyház által *„őrzött ige és szentségek, még közelebbről a bennük jelenlévő Krisztus"* az, aki *„alkotja és hordozza a hívők közösségét."* Eszerint tehát a helyzetet az érti meg, aki a „levelektől" nem is csak a „fához," az egyes hívőktől nem is csak az Egyházhoz, a hívők közösségéhez fordul a magyarázatért, mert onnan vissza is fordulhatna a figyelme oda, ahonnan elindult – hanem arra a láthatatlan erőre figyelmez, amely az egészben és annak részeiben egyaránt megnyilvánul, az egészet és annak részeit egyaránt élteti, egyberendezi, növeszti és fejleszti. Ez pedig pontosan ugyanaz a szemlélet, amelyet a fentiekben is kifejtettünk. Az a tétel egyébként, amely ezzel kapcsolatban el szokott hangzani (Nagy Gyulánál is megtalálható), hogy „nem a hívők alkotják az Egyházat," pontosabb körülírásra szorulna, mert így ugyanolyan kétes értelmű, bizonyos értelemben alapvető igazság, más értelemben meg téves, mintha azt mondaná valaki: „nem a testrészek alkotják a testet." Genetikailag természetesen igaz ez, mert nem úgy áll a dolog, hogy előbb voltak testrészek, azután az ő – akár megfontolt elhatározásukból eredő, akár öntudatlanul végbemenő – ténykedésükből állott elő a test. Ellenben morfológiailag nézve a dolgot, nincs miért tagadni, hogy a testet a testrészek alkotják. Ha ebben az értelemben tehát az is áll, hogy igenis „a hívők alkotják az Egyházat," akkor természetesen nagyon komolyan kell ebben vennünk azt, hogy „hívőkről" van szó. Nem egyszerűen emberekről, hanem olyan emberekről, akik hitük által Krisztusban élnek, és akik hitük által a Krisztus életében részesednek, akikben tehát az a legfontosabb, ami nem is bennük, hanem felettük, Krisztusban magában van. Ez az „egyénfeletti" valóság, maga Krisztus az, ami, jobban mondva: aki, az ő közösségi életüket, az Egyház életét is fundálja és fenntartja. De amint ők ezért sohasem nyerhetik el életüknek ezt a „többletét" az Egyház közösségétől függetlenül, viszont az Egyház közösségében is csak annak révén van ez meg, hogy megvan tagjaiban egyenként is.)

Az a tényállás, hogy az Egyház is függ a hívőtől, szabja meg azt az emberi felelősséget, amelyet az Egyház életéért a hívők viselnek. Ennek a felelősségnek a mértéke lehet nagyon különböző aszerint, hogy milyen „kegyelmi ajándék" birtokában milyen szerepre rendeltetett valaki a hívők közösségében. De hogy az Egyház, „az egész test", jól „végezhesse a testnek növekedését a maga felépítésére", ahhoz az szükséges, hogy ez „minden egyes tagnak mértéke szerinti munkássággal," vagyis minden hívőnek a tőle telhető közreműködésével menjen végbe. Az Isten felé forduló kultuszból, amelyben az Egyház az Isten munkája szá-

mára tárul ki és ajánlkozik fel, ki kell nőniük az Egyház mindazon életmegnyilvánulásainak, amelyeket egy szóval a *koinonia* neve alá foglalhatunk, s amelyekben az Ige és a sákramentumok által elnyert javakat ki-ki igyekszik a maga módján megosztani a többiekkel, hogy gyümölcsözőkké váljanak azoknak a javára is egyenként, és gyarapodjék ezáltal az Egyház összessége is. Hogy az Egyház közössége milyen nélkülözhetetlen minden egyes hívő számára, az legvilágosabban éppen itt tűnik ki: ebben a közösségben megy végbe egymás kölcsönös „intése", „vigasztalása" és mindennemű serkentése és gyámolítása által a szeretetnek az a sokféle kölcsönös szolgálata, amelyből bárkinek kivonnia magát annyi, mint Krisztustól elszakadnia.

Noha a Bibliában az Egyház történetének csak egy-két nemzedéknyi időre terjedő szakasza tükröződik, ez is elég ahhoz, hogy kitűnjék: az egymás által való épülésnek ez a koinoniája az időbeli távolságokon át is érvényesül az Egyház életében. Egyik nemzedék segíti a maga szolgálataival a másikat, az utána következőt is. Ezért emennek „emlékeznie" és „figyelmeznie" kell az előtte jártakra. Mennél tovább folytatódik azután az Egyház élete, természetesen annál gazdagabb lelki örökség halmozódik fel benne minden újabb nemzedék számára. S így általánosságban szólva – minden újabb nemzedékbeli egyéni hívő csak annál parányibbnak érezheti azt a hozzájárulást, amelyet ő róhat le az Egyház életében, ahhoz képest, amivé az Egyház már előbb kifejlődött egyre nagyobb időbeli távolságokat átfogó közösségével. Az Egyház, amely eleitől fogva elvi adottság volt az egyéni hívő számára, egyre nagyobb mértékben történeti adottsággá is válik. De ez nem változtat azon, amit a Biblia az egyes hívőnek a felelősségéről tanít: akármilyen kicsiny mértékben is, de ki kell vennie a részét az Egyház „épüléséből."

V. Az Egyház tagságának kérdése

Azok között a kérdések között, amelyek az Egyház életét illetőleg a felelős emberi gondosság körébe tartoznak, előkelő helyen áll az egyháztagság kérdése, vagyis az a kérdés: kivel és milyen alapon vállalhatnak a hívők közösséget, mint velük együtt az Egyházhoz tartozókkal?

A „láthatatlan egyház" oldalán ez a kérdés természetesen nem merül fel, mert az ebből a szempontból is magának Istennek a műve és „ismeri az Úr az övéit." De mivel ebben a világban az Egyház emberi szolgálat által is épül, kell, hogy legyen valamilyen emberileg kezelhető elv, amely szerint eldöntheti az Egyház: kik tartoznak hozzá?

A Bibliának tanítása nagyon egyszerű és világos ebben a tekintetben és mindabban, amit fentebb az Ige és az Egyház viszonyáról már elmondottunk, voltaképpen már benne foglaltatott: az Egyház olyanoknak közössége, akiket az Ige gyűjtött maga és a sákramentumok köré. Vagy, ahogy a reformátorok szövegezték meg röviden a Biblia tanítását: az Egyház a hívők közössége, *coetus fidelium,* vagy ami ugyanazt jelenti: a szentek gyülekezete, *congregatio sanctorum.* Igaz ugyan, hogy az Igére felelő „hit" is a szívnek titkos belső ügye, és ezért csak a szívek titkait látó Isten veheti számon. Az emberi ítélet csak a megnyilatkozásait figyelheti meg, s mivel ezek lehetnek nagyon kétes értékűek, az emberi ítélet is mindig csak kétes értékű. Meglehet, hogy a látszatok a hit meglétére vallanak, holott az valójában nincs meg mögöttük, viszont más esetekben meglehet, hogy megvan a hit, de olyan fejletlen és erőtelen, hogy nem tud mások által megfigyelhető módon megnyilatkozni. Ezért az emberi ítélet arra kell, hogy törekedjék, hogy *judicium charitatis* legyen, vagyis annak a szeretetnek a szellemében, amely „mindent elfedez, mindent hiszen, mindent remél, mindent eltűr", bizalommal kell fogadnia a legszerényebb megnyilatkozást is, amely a hitnek meglétére vall. Ezt a bizalmat érheti sok csalódás már ebben az életben is. Az élet próbáinak a hevében sok embernél elsülhet az Ige magvetése nyomán reményteljesen sarjadó vetés is, és akkor kitűnik, hogy „csak egy ideig hittek." Mások felől pedig majd csak az örökkévalóságban fog kiderülni a

lesújtó igazság, hogy hiába sorakoztak látszólag joggal a hívők közé az ő „Uram! Uram!” vallástételükkel, valójában „sohasem ismerte őket” az Egyház Ura. Ezért ez a nagyon tévedhető emberi ítélet, amely a „látható egyház” tagságának kapuját nyitja és zárja, sohasem felejtheti el, hacsak nem akar az Isten jogaiba belekontárkodó felfuvalkodottságba esni, hogy nem vonatkozhat egyúttal a „láthatatlan egyházhoz” való hozzátartozás kérdésére is, mert annak eldöntését magának tartotta fent Isten.

A hitnek az a legelemibb megnyilatkozása, amelyre ez az emberi ítélet támaszkodhat, a hitnek megvallása. Aki maga sem vallja magát Jézus Krisztusban hívő embernek, az természetesen nem sorolható a benne hívők közé. Ezenkívül megkövetelheti a „látható egyház” a hozzá tartozni akaróktól természetesen azt is, hogy ne szájukkal vallják meg hitüket, hanem gyakorlati magatartásukkal is erősítsék meg ezt a hitvallásukat. Aki távol tartja magát az Egyház életmegnyilvánulásaitól, aki nem vesz részt az Egyház kultuszában, amely által hitét az Ige és a sákramentumok erejével táplálhatná, és aki kivonja magát az Egyházban érvényesülő koinonia életfegyelmező és előbbre segítő szolgálatai alól, az természetesen maga rontja le ezzel hitvallásának az értékét.

Abban a történeti helyzetben, amelyben a Biblia mutatja fel előttünk az Egyházat, ezek az elvek szinte maguktól érvényesültek az Egyház gyakorlatában. Amikor az Egyház, először a zsidóság, majd a pogány világ körében is, mint újdonság lépett fel, természetszerűleg csak olyanok csatlakoztak hozzá, akik magukévá tették hitét, és részt akartak venni életében. Ez a helyzet azonban alaposan megváltozott azóta. Amióta az Egyház hatása egész népek életére kiterjedt, milliók éltek benne, akiknek nem valamilyen idegen vagy éppen ellenséges más világból kiszakadva kellett hozzá csatlakozniuk, hanem már születésüktől fogva benne nevelkedhettek az Egyházban. A Bibliának szóban forgó tanítása azonban nyilván nem csak egy rég letűnt történeti helyzetre bírt érvénnyel, hogy az azóta kialakult más helyzet közepette már túltehetné magát rajta az Egyház. Az Egyház lényegi mivoltából folyó parancsról van szó. Ha az Egyház, mint „látható egyház,” meg akar maradni annak, aminek Isten szánta, akkor sohasem mondhat le arról a jellegéről, hogy a Jézus Krisztusban hívők közössége, és sohasem válhat egyszerűen a leszármazáson és népi hovatartozáson alapuló közösséggé.

Hogy a hitbeli közösségen kívül ilyen természeti kapcsolatok is belejátszhatnak az Egyház kialakulásába, annak nyomaival szintén találkozunk a Bibliában. Egyes esetekben már a legelső időkben is megtörtént, hogy a Jézus Krisztusban való hitre eljutottak „házuk népével együtt” nyerték el a keresztséget és ezzel az Egyházba való felvételüket. De ha ezek a családtagok – feltételezhető zsenge koruk esetében – nem is a saját hitvallásuk alapján, hanem a családi közösségbe való beletartozásuk címén vétettek fel az Egyházba, ez mégis nyilván abban a reménységben történt, hogy a hívők közösségének az ölén nevekedve fel, ők is el fognak jutni a hitnek megvallására. Ennek értelmében a Biblia alapján igenis igazolható az, amit a Biblia utáni korszak Egyházában már intézményes formában is megtalálunk a katechumenátus rendjében, hogy ti. az egyház közösségének van egy olyan udvara, amely azokat öleli fel, akik nem jutottak ugyan még el a hitnek megvallására, de már az Egyház lélekformáló hatásai alatt élnek, s ennyiben részesei az Egyház közösségének. Azonban az Egyház állagának a „magva”, amely – emberileg szólva – hordozója az Egyház életének, mégis csak azokból állhat, akik hitvalló egyháztagok. A Bibliának az Egyházról szóló tanításával semmi esetre sem egyeztethető össze az olyan rossz értelemben vett „népegyházi” állapot, amelyben a hitvalló elem csak a vegyes tömegben eltűnő és számot alig tevő kisebbséggé vált, amelyben tehát az Egyház fenntartó ereje nem az Ige által munkált hitben rejlik, hanem népszokásokban és egyéb evilági támasztékokban. Természetesen ellenkezik a Biblia tanításával ennek a beteg állapotnak a betegségnél is rosszabb azon orvoslási módja, amelyet a történelemből jól ismerünk, amely ti. úgy akarja megvédeni és biztosítani az Egyház ügyét az ilyen elegyes helyzetből adódó veszedelmek ellen, hogy az Egyházért való felelősséget

valamilyen klérusszerű vezetőségre összpontosítja, az egyháztagoktól pedig főképpen csak azt kívánja meg, hogy ennek a vezetőségnek magukat engedelmesen vessék alá. (Hogy mire utal a fentiekben a „rossz értelemben vett" „népegyházi" jelző, és milyen volna az a jó értelemben vett „népegyházi" állapot, amely megfelelne a bibliai egyházfogalomnak, az az összefüggésből remélhetőleg eléggé kiviláglik. Ezen a ponton válik nagyon komoly s egyben nehéz kérdéssé a keresztség sákramentumának a kérdése. Az Ágostai Hitvallást követő pregnánsabb sákramentum-felfogásuk értelmében különösen az evangélikus teológusok elé mered ez a kérdés, de e tekintetben csak fokozati különbség van köztük és református társaik között. Az olyan megállapításokat, hogy *„keresztség által van az egyház"* (Zulauf), meg hogy az Egyházra ugyanígy áll a *„coetus baptizatorum,"* [megkereszteltek társasága] mint a *„congregatio fidelium"* [hívők társasága] meghatározás, és a két jelleg közötti feszültség kiküszöbölhetetlenül hozzátartozik az Egyháznak evilági életéhez (Nagy Gyula), – református teológusok is aláírhatják, mint a Bibliából kiolvasott igazságokat. Hiszen evangélikus teológusoknál sem hiányzik, nem is hiányozhat sohasem a keresztség jelentőségének bármilyen kiemelése mellől sem a hit követelményének a hangsúlyozása (Nagy Gyula: *„Hit és keresztség: ez a kettő a Krisztushoz tartozás ismertetőjegye"*). Viszont abban sincsen nézeteltérés, hogy amikor „a hívők kicsiny serege" és a „megkereszteltek nagy tömege" között úgy eltolódik az arány, hogy „súlyos kérdéssé" válik: „kik alkotják az egyházat," csak amazok, vagy emezek is? (Nagy Gyula) – és amikor *„óriási hitetlen, legalábbis közönyös tömegek jege borítja a gyülekezeteket"* (Scholz), – akkor ez az egyházi életnek olyan megromlott állapota, amelyből meg kell találni a kivezető utat, – éspedig az egyháztagság bibliai fogalmának a világánál. A megoldást természetesen semmiféle egyháztagsági reform nem hozhatja meg. Az egyházi életnek a maga egészében kell megújhodnia abból a forrásból, amelyből kapta és mindig újra megtisztultan és meggyógyultan visszakaphatja az életét. Legkevésbé keresendő a kibontakozás annak révén, hogy a keresztséget leszállítjuk az őt megillető méltóságról. Ellenkezőleg: vissza kell emelnünk a gyakorlatban is annak az ünnepélyes, ígéretekkel is, de elkötelezettségekkel is telített aktusnak igazán sákramentális méltóságába, amelynek az Ige mutatja be.)

Egyébként annak az elvnek, hogy az Egyház a hívők közössége, nem csak kizáró, hanem *bezáró* jelentősége is van, és ezt is jó nyomatékosan kiemelni a Biblia tanításából. Az, hogy az Egyházhoz való hozzátartozáshoz a hit kívántatik meg, azt is jelenti, hogy semmi más nem kívántatik meg, minden egyéb kívánalom pedig már csak az Egyházon belül juthat szóhoz, mint az Egyházhoz már hozzátartozó emberre vonatkozó. Nem lehet tehát az egyháztagság kritériuma az, hogy valaki mennyire jutott el hitének öntudatosságában, bizonyosságában vagy erőteljességében. A Biblia természetesnek tartja azt, hogy az Egyházban vannak „erőtelenek," „testi" emberek", „tévelygők" és sok másféle fogyatkozásban leledzők. Az Egyház közösségi életének éppen az a próbája, hogy mennyire tud segítségére lenni az ilyeneknek. A Biblia szerint tehát az Egyház éppen nem minta-hívők válogatott társasága, akik egymás kiválóságát élvezik közösségükben, hanem szeretetközösség, amelyben az emberek egymásnak sokféle „terhét hordozzák." Csak az olyannak nincs helye az Egyházban, aki a közösség serkentései és intései elől elzárkózva megmakacsolja magát bűneiben és fogyatkozásaiban, s ahelyett, hogy a közösség segítségét igénybe véve küzdene azok ellen, ragaszkodik hozzájuk. Az ilyen ember ezzel a magatartásával voltaképpen magamagát zárta már ki az Egyházból, s ezt a valóságot az Egyháznak nem szabad azzal a hazug látszattal ellepleznie, hogy az illetőt mégis megtartja tagjai között.

VI. Egyházszervezeti kérdések

Bármennyire Isten munkája az Egyház, ha egyszer emberek életében, sőt emberek öntudatos közremunkálása által is alakul ki ebben a világban, akkor természetesen éppúgy alá van vetve az intézményesülés törvényének, mint minden emberi közösség. Vagyis óhatatlan, hogy előbb-utóbb bizonyos állandó, szabályokba foglalható és ezért jogi jelleggel is bíró formákat ne öltsön az élete. A felületes szemlélő az Egyház történetében nem is lát egyebet, mint az ebből adódó intézményes egyházi szervezeteknek a történetét. Ha azonban a Bibliának az Egyházról szóló tanítását vizsgáljuk, akkor talán minden egyébnél jobban megragadhatja a figyelmünket az a körülmény, hogy az ilyen intézményes formáknak a dolgában a Biblia nem nyilatkozik. Ennek kézenfekvő a történeti magyarázata: a Bibliában az egyháznak az a legelső korszaka tükröződik, amelyben élete még egészen plasztikus volt, és a szilárd formákat még

nem alakította ki. Elvileg az a nagy jelentősége van ennek, hogy a Biblia ebben a kérdésben is ugyanolyan szabadságot enged az Egyháznak, hogy a történeti fejlődés során maga alakítsa ki mindenkor a legmegfelelőbb formákat, mint ezt a kultuszi formák kérdésénél is láttuk. Ebből a szabadságból ered az Egyháznak jogosult történeti „pluriformitása", amelynél fogva különböző részei eltérő szervezeti formákat is éppúgy ölthetnek magukra, ahogy egymástól eltérő kultuszi formákban is gyakorolhatják a lényegében véve mindig egy és azonos kultuszt.

Ellenben igenis ad a Biblia az Egyház intézményes kialakulására vonatkozólag lényeges útbaigazítást bizonyos általános elvek erejéig, amennyiben felmutatja az Egyház életének szükségképpeni funkcióit és az Egyház lényegében rejlő bizonyos szerkezeti vonásokat. Minden intézményes forma jó lehet, amely ezeknek a funkcióknak a működését egy adott történeti helyzetben biztosítja, és ezekkel a szerkezeti alapvonásokkal összhangban áll.

Az Egyház életfunkciói között a fentebb elmondottak értelmében első helyen a kultusz, vagyis az Igével és a sákramentumokkal való élés áll. Csak az olyan intézményes rend lehet tehát jó az Egyház számára, amely elsősorban ennek a szükségletnek a személyi és dologi feltételeit biztosítja. (Ez gyakorlatilag annak az intézményes biztosítását jelenti, amit evangélikus teológusok – a kifejezés *kat'exochén* [tulajdonképpeni] értelmében – „az egyházi hivatalnak" szoktak nevezni. Zulauf nemcsak azt állapítja meg, – a Scholztól már fentebb idézettekkel egybehangzóan, – hogy *„az egyházi hivatal, amely az Egyház ige- és szeretetközösségének a hordozója, hozzátartozik az Egyházhoz,"* hanem tovább is megy: *„Lényegileg egyetlenegy egyházi hivatal (szolgálat, diakónia) van: az igehirdetés hivatala."* Ez utóbbihoz református részről az a megjegyzés kívánkozik, hogy a „lényegileg" szó értelmezésén fordul meg a dolog. Az igehirdetés nyilván olyan életfunkcióját szolgálja az Egyháznak, – a fentiekben „kultusznak" neveztük –, amely nélkül nem volna Egyház. Azok az egyéb funkciók, amelyeket a fentiekben a „koinonia" neve alá foglaltunk, ennek csak folyományai és függvényei. Azok a szolgálatok, amelyek itt érvényesülnek, nem állíthatók tehát egyenrangúakként az igehirdetés mellé. Az csakugyan egyetlen a maga elsődleges mivoltában, és hozzá képest minden egyéb csak másodlagos jellegű. De azért ezek az egyéb szolgálatok is nélkülözhetetlenek a maguk helyén, – ami felől nincs nézeteltérés. – És hogy az „egyházi hivatal" címével felruházzuk-e őket vagy sem, az – a dolgok érdeme felől való egyetértés mellett – már csak szóhasználatbeli különbség.) Ugyanígy elengedhetetlen, hogy gondoskodás történjék annak a koinoniának az intézményes biztosításáról is, amely az Egyház másik lényeges élet-funkciója; vagyis kell olyan felelős tényezőnek lennie, amely felügyel arra, hogy ne legyenek az Egyház életében elhanyagoltan sínylődő és sorvadó részek, amikor más részeiben volna elegendő erő a bajok orvoslására. Sőt hozzátartozik az Egyház intézményes rendjének teljességéhez még az is, hogy állandó gondoskodás történjék ennek a koinoniának még a testi javak területén való érvényesítéséről is, hogy „ne legyen szűkölködő" az Egyházban. Végül, – ha erről eddig nem volt is szó –, elmaradhatatlan életműködése az Egyháznak a terjeszkedés is, és ezért csak az olyan intézményes forma felelhet meg a lényegének, amelyben nem csak az Egyház életébe befelé, hanem a rajta kívül állók felé, kifelé szolgáló, tehát missziói szervek is működnek.

Azok között az Egyház lényegében rejlő szerkezeti vonások között, amelyeket büntetlenül nem hanyagolhat el semmilyen szervezeti forma, először is kiemelendő az egyéni hívőknek az a jelentősége, amelyről a fentebbiekben szólottunk. A Szent Léleknek az Egyházban való jelenléte és munkálkodása csak annak révén valóság, hogy a maga „templomaivá" szenteli az egyes egyháztagokat, még hitük fejletlensége és erőtelensége eseteiben is. Az egyéni hívőnek ez ellen a méltósága ellen vét az Egyháznak minden olyan intézményes berendezkedése, amely az Egyház ügyeinek felelős hordozását valamilyen kiváltságos, az egyháztagok feje felett működő és tőlük független vezetőségre korlátozza, mintha a Szent Lélek ajándéka is csak annak jutott volna osztályrészül. Kiemelendő vonás továbbá a hívők egyes helyi gyülekezeteinek a jelentősége, mint amelyekben első renden jelenik meg gyakorlati valóságként a „látható egyház" közössége. Róluk, a helyi „ekklesiákról", ugyanolyan hangon beszél a Biblia, mint magáról „az Ekklesiáról," mert a dolog természeténél fogva ők hordozzák magukban – ha nem is mennyiségi, hanem csak minőségi tekintetben – az Egyház valóságát. Minden föléjük épülő, átfogóbb jellegű egyházi alakulat is onnan nyeri egyházi jellegét, hogy

ilyen helyi „egyházakat” egyesít magában, és nem úgy áll a dolog, mintha ezt a jelleget ők kapnák valamilyen felettük álló egyházi hatóságtól.

Ugyanúgy azonban, ahogy az egyéni hívő sem gondolható el valamilyen gyülekezeti közösség kapcsolatai nélkül, ezek az „ekklesiák” sem nélkülözhetik, ha nem akarnak véteni az Egyház lényeges természete ellen, az egymással való közösség kapcsolatait. Hiszen egyenként mind csak apró részecskéi az Egyház egészének. Amilyen fontos tehát, hogy az intézményes egyházi forma ne fojtogassa, hanem ellenkezőleg, fejlessze az ő önálló életüket, ugyanolyan fontos az is, hogy ki legyen építve egymással való kölcsönös közösségük, amelyben úgy viszonyulhatnak egymással, mint egyazon testnek tagjai. Miközben ez az intézményes közösség kiépül, természetesen szóhoz jutnak olyan szempontok, amelyek ezt a közösséget egyes esetekben szorosabbra fűzik, más esetekben pedig lazábbra engedik. Bensőbb viszonyok szövődnek földrajzilag egymáshoz közel élő gyülekezetek között, mint egymástól távolabb élők között. Népi és nyelvi adottságok, továbbá történeti hagyományok és emlékek is természetesen belejátszanak ebbe a kérdésbe. Az ilyen differenciálódásnak a kezdeti nyomai megfigyelhetők már az Egyháznak a Bibliában elénk tűnő képén is. Azonban nem szenvedhet kétséget, hogy ez a differenciálódás a Biblia értelmében csak egyazon élő testnek, az Egyháznak az életén belül mehet végbe, és nem lehet más a célja, mint az Egyház életének a maga egységében való annál hathatósabb szolgálata.

Az olyan – akár egyes nemzetek körére kiterjedő, akár nemzetközi jellegű – egyházi szervezetek kialakulásának, amilyeneket a mai szóhasználat „egyházaknak” nevez, a Bibliának a tanítása tehát nem áll tiltólag az útjába. Még annak a lehetőségét is nyitva hagyja, hogy az ilyen „egyházak” egymástól egyben-másban eltérő hitvallások alapján alakuljanak ki. Hiszen, ha az Igét a mi „rész szerint való ismeretünk” miatt nem tudjuk minden tekintetben egyetértően felfogni, nyilván megvan a jogosultsága annak, hogy az egy értelmen levők egymással szorosabb közösségbe fogva együttesen képviseljék ezt vagy amazt az Igéből merített hitvallásukat. Ellenben megköveteli a Biblia tanítása az ilyen „egyházaktól” egyfelől azt, hogy ne akarjanak a bibliai értelemben vett „egyházak,” a helyi gyülekezetek felett uralkodni, hanem azoknak, mint a „látható egyház” elsődleges megjelenéseinek, csak szolgálni igyekezzenek, másfelől pedig ne akarjanak a Biblia értelmében vett egyháznak, a Krisztus „testének” méltóságában tetszelegni, hanem megmaradva annak alázatos tudatában, hogy az egésznek csak egy részét ölelik fel, illeszkedjenek bele az egésznek életközösségébe. Attól, hogy ezeknek a követelményeknek mennyire felelnek meg, függ az, hogy mennyiben viselhetik ezek a szervezetek joggal az „egyház” nevezetet.

VII. Az Egyház rendeltetése

Az Egyházban végbemenő minden emberi szolgálatnak attól függ az értelme, hogy mi az Egyházzal magának Istennek a célja. Arra a kérdésre, hogy mi végett munkálja Isten az Egyházat ebben a világban, a Biblia feleletét abban foglalhatjuk össze: Isten meg akarja dicsőíteni magát az Ő egyházában. Eszerint tehát az Egyház öncélú életet él abban a viszonylagos értelemben, amelyben Isten világában öncélúságról lehet szó, vagyis végső célját, Isten dicsőségét, önmagában, a saját élete kifejtésében szolgálhatja, nem pedig azzal, hogy bármilyen más, evilági cél szolgálatában akarna jó eszköz lenni.

Azt a vaskos félreértést talán felesleges is elhárítanunk, mintha ez a történetileg kialakult felekezeti „egyházak” öncélúságát jelentené. Az imént elmondottak alapján azt már tisztázottnak tekinthetjük, hogy ezeknek az intézményes szervezeteknek egyetlen létjogosultságuk abban van, hogy eszközeiül szolgáljanak a bibliai értelemben vett Egyház mennél teljesebb kifejlésének. Komolyabban szemébe kell azonban néznünk annak a másik felmerülhető félreértésnek, mintha az Egyház öncélúságának ezzel a Bibliából kiolvasott gondolatával azt

mondanánk, hogy eszerint tehát az Egyháznak csak a maga életébe befelé néző, a környező világnak pedig hátat fordító beállítottsága lehet a helyes. Hogy ez egészen téves következtetés volna, az már abból is kitűnik, hogy az Egyháznak az a mennél teljesebb kifejlése, amelyre öncélúságánál fogva törekednie kell, magában foglalja növekedését, terjeszkedését is, ami pedig éppen ellentéte a magába zárkózásnak. Végső kiteljesedése felé csak úgy haladhat az Egyház, ha állandó érdeklődéssel fordul az őt körülvevő világ felé is, hogy abból egyre több új elemet gyűjtsön és építsen bele a maga életébe. Megjegyezhetjük: ezzel nem is csak mennyiségi gyarapodását munkálja, hanem egyúttal minőségbeli meggazdagodásában is előbbre halad, hiszen egyre újabb elemek bevonásával egyre több színezettel is gyarapszik.

De még ettől a missziói beállítottságtól eltekintve is, mellyel az Egyház saját életérdekeinek tartozik, megállapíthatjuk, hogy súlyos kárát vallaná annak, ha ablakain lebocsátaná a függönyt, és nem törődne azzal, hogy mi megy végbe körülötte. Az ilyen közönyös bezárkózás azt jelentené, hogy az Egyház abbahagyja azt a „vigyázást", amely pedig elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy jól megharcolhassa harcait a maga életének fenntartása és épsége érdekében. Az „új embernek" azt az „új életét", amelyet Isten az Egyházban munkál, állandóan fenyegetik az „ó ember" hatalmai, amelyek magában az Egyházban is fel-feltörnek, de uralmukat igazában az Egyház körén kívül fejtik ki. Ott, a világ életében ütközik ki a legszemléletesebben az a romlás, amely ellen az Egyháznak állandóan védekeznie kell, már csak azért is, mert annak fertőzete nem csak onnan kívülről fenyegeti az életét, hanem – amíg ebben a világban él benne maga is –, saját magában is mindig ott lappang. „Ne szabjátok magatokat a világhoz!" – élete kifejlésének ezt a parancsát hogyan követhetné az Egyház, ha nem figyelné állandó éberséggel a körülötte zajló életet, hogy azzal szembefordulva fejtse ki a maga és más életét. Ez az éber szembefordulás a világgal negatív viszonyulás ugyan, de mindenesetre olyan viszonyulás, amely szöges ellentéte a világgal nem törődő magába zárkózásnak.

Adódnak ebből a negatív viszonyulásból pozitív szolgálatok is, amelyeket az Egyház a világ életében leró. Hiszen mennél erőteljesebben és tisztábban kifejti az Egyház a világ ellenében a maga sajátosan más életét, annál inkább megváltozik a helyzet magában a világban is, annak javára. Amikor az Egyház a saját kebelében leküzdi az „ó ember" bűneit és felerősíti az „új ember" életét, ezzel nem csak a maga számára ér el eredményeket, hanem általában a világ számára is, amelyben benne él. Tagjai olyan más lélekkel fogják betölteni evilágbeli hivatásaikat, egyenként is, alkalomadtán csoportosan is, hogy az Egyháztól általuk szétsugárzó hatások által megoldódhat a világ életében sok olyan kérdés, amelynek megoldatlansága különben senyvesztené és bénítaná a világ életét.

Azonban a világ életébe kiáradó ilyen tisztító, gyógyító és előbbre segítő hatások csak mellékterméke az Egyház életének, és annál bőségesebben fognak áradni az Egyházból, mennél kevésbé összpontosítja rájuk a maga igyekezetét. Amikor az egyház ilyen evilági, bármennyire kívánatos és hasznos szolgálatok után fut ahelyett, hogy egyszerűen a maga életének mennél teljesebb kifejtésében látná egyetlen rendeltetését, éppen azt a hatóerőt gyengíti meg magában, amelyet érvényesíteni akarna. Azokat az eredményeket is, amelyeket életének a melléktermékeiként mutathat fel a világ életében annak javára, voltaképpen úgy kell értékelnie, mint eszközöket, amelyek által annál jobban megvalósulhat egyetlen igazi célja: a saját életének egyre teljesebb kifejlése. A világ életében teljesített minden jó szolgálatában is bizonyságtételre kell törekednie, amely odafordítja a világ figyelmét, ahova magának az Egyháznak a figyelme fordul, vagyis úgy kell felfognia az ilyen szolgálatokat, mint cselekedetekkel való megerősítését és példázatát az Ige szavának, amely a világ felé is elhangzik. S az egyetlen eredmény, amelyre az Egyháznak vágyakoznia és törekednie kell az ilyen világbeli jó szolgálatai révén, csak az lehet, hogy ezek által is mennél többen vonassanak be a saját közösségébe. Tudnia kell az Egyháznak, hogy amennyiben ez az eredmény nem következik be, minden más eredmény csak kétes értékű lehet, a világ életének csak a felszínét érinti, de

romlásának és nyomorúságának a lényegén mit sem változtat, sőt előbb-utóbb visszájára is fordul: a világ még azokat az előnyöket is, amelyeket az Egyház szolgálatainak köszönhet, csak a maga romlásának és nyomorúságának a fokozására fogja felhasználni.

VIII. Az Egyház és a világ

Az Egyház rendeltetéséről elmondottakban már érintettük az Egyház és a körülötte élő embervilág közötti viszonynak a kérdését, de hogy ez a kérdés teljes megvilágításban álljon előttünk, kiegészítésül még egy-két megállapításra van szükség.

Láttuk, hogy az Egyház a világnak természeti erőkből kifejlő életével ellentétben kell, hogy kifejtse a maga Isten Igéjéből és Szent Lelke erejéből táplálkozó életét. Vagyis az Egyház ebben a világban csak úgy élhet, mint *ecclesia militans*. Ezzel szemben azonban fennáll az Egyház és a világ között az a pozitív viszony is, hogy a világ élete szolgáltatja azt a keretet, amelyben az Egyház élete kibontakozik. Legelső napjaiban, amelyekről a Biblia szól, adva volt az Egyház számára a világnak egy bizonyos állapota, amely lehetővé tette, hogy elinduljon pályafutására: volt olyan nyelv, amelyen minden nép számára érthetően lehetett megszólalnia az Igének, voltak olyan gazdasági, társadalmi, művelődési viszonyok, amelyek lehetővé tették a hívők gyülekezeteinek megalakulását és növekedését, volt olyan politikai és jogi rend, amely az Egyház kibontakozását elősegítette. Hogy csak az utóbbinál maradjunk példa kedvéért: az a tény, hogy az Egyház a jogi és politikai hatalmasságokért való könyörgést is – éspedig azok pogány voltának ellenére is – belefoglalta a maga kultuszába, világosan mutatja, mennyire tudatában volt annak, hogy ezeknek a „felsőségeknek" köszönheti azt a „csendes és nyugodalmas életet," amelyre a maga életműködéseinek a kifejtéséhez szüksége van.

Ha az Egyháznak eleitől fogva ilyen pozitív módon is lehetett és kellett is értékelnie a világ életét, akkor későbbi történeti helyzeteire vonatkozólag nyilván folyik ebből az az útmutatás, hogy még inkább lehet és kell is hálás megbecsüléssel számon tartania azokat a világ életében kínálkozó és a maga kifejlésére felhasználható előnyöket, amelynek a kialakulásában neki magának is része vagy talán éppen döntő szerepe volt. Természetes, hogy mennél jobban rányomja az Egyház a világ életére azoknak a hatásoknak a bélyegét, amelyeket magából kisugároz, a világ annál alkalmasabb keretül szolgál az Egyház életének még teljesebb kifejlése számára. Néha már egyenesen úgy látszhat, mintha az Egyház és a világ között eredetileg fennállott ellentét egészen el is oszlott volna: a világ nem hogy nem támadja és üldözi az Egyházat, hanem tiszteletadásaival halmozza el, elfogadja irányítását, és mindenben a rendelkezésére áll, hogy kiszolgálja. Azonban az Egyháznak ilyenkor is tudnia kell a Biblia tanításából, hogy ez csak felszínes látszat, amelynek leple alatt az ősi ellentét változatlanul fennáll. Fel kell ugyan használnia a maga életének a kifejtésére minden előnyt, amelyet a világ felkínál, de állandóan résen kell lennie az ellen a veszedelem ellen, hogy a világ a látszólagos meghódolás színe alatt voltaképpen a maga szolgálatába akarja hajlítani, hogy ne azt az öncélú életet élje, amelyre rendeltetve van, hanem eszközül legyen felhasználható a világ céljaira. Nem szabad meglepődnie az Egyháznak, ha – talán hosszú békés korszakok után – az ellenségeskedés újra nyílt támadásokban is kitör. Ilyenkor csak az elleplezett igazság jut megint napfényre: az Egyház ebben a világban nem élvezheti az *ecclesia triumphans* biztonságát és zavartalan boldogságát. Efelé, mint a jövendő világ ígérete felé, csak zarándokúton jár, és közben mindig késznek kell lennie arra, hogy a keresztet terhét és gyalázatát viselje.

Ennek a maradandóan ellenséges és másfelől mégis pozitíve is értékelendő viszonynak az ellentéte abban oldódik fel, hogy az Egyházon kívül, a világban is ugyanaz az Isten uralkodik, aki magában az Egyházban munkálkodik. Ugyanakkor, amikor az Ő Krisztusát megtette „az anyaszentegyház Fejévé", egyúttal „mindeneket vetett az Ő lábai alá." Ennek köszönhet az

Egyház minden könnyebbséget, amit a világ életének az alakulása nyújthat az ő tulajdon élete kifejlése számára. De ugyanennek a mindeneket igazgató Úrnak a kezéből kell fogadnia azt is, ha ezek a könnyebbségek megszűnnek, és helyettük szorongattatásban és üldöztetésben van része a világ részéről. Az ilyen helyzetbeli változásokat igazgatni nem áll az Egyháznak hatalmában, nem is feladata hát neki. Az ő dolga az, hogy akármilyen helyzetben találja is magát, fejtse ki a maga életét mennél teljesebben. Olyankor, amikor a világ barátságosabb magatartást tanúsít iránta, ne bizakodjék el, mintha ez a saját sikereként volna elkönyvelhető, amelynek párnáin most már megpihenhet, hanem lássa benne hálás alázattal Isten ajándékát, aki nyugalmas időkkel is megajándékozza Egyházát, s a „nyitott kapukat" használja fel annál nagyobb munkásságra. Viszont amikor csak heves harcok közepette tudja fenntartani életét, mert a világ kimutatja iránta a foga fehérjét, ne panaszkodjék, és ne csüggedezzen, mert csak az történik vele, amire eleitől fogva el kellett készülnie: Isten fájdalmak nehéz iskolájában neveli Egyházát azzá, amivé lennie kell.

Hogy az Egyház sorsa független a világnak akár kegyes, akár kegyetlen szeszélyeitől, mert benne Isten viszi véghez a maga munkáját, ez olyan igazság, amely lényegesen hozzátartozik az Ige tartalmához, és ennek állandóan hirdettetnie kell az Egyházon belül is, az Egyházból a világ felé is. Befelé hangozva ez az igazság teheti az Egyházat éberré a jószerencse napjainak kísértései között, és állhatatossá, nyugodttá a viharos napokban. Kifelé hirdetve pedig „megfeddheti" ez az igazság a világot azért a hazug önistenítésért, amelyben azt hiszi, hogy szabad jótetszése szerint cselekedhet, mintha felette is nem az Egyház Ura uralkodna, aki égen és földön mindent hatalma alatt tart és számadásra von.

Ennek a kifelé elhangzó bizonyságtételnek sok esetben az lehet a gyümölcse, hogy az emberek meghajolnak Istennek és az Ő Krisztusának az uralma alatt, és az Egyház így velük is gyarapodva halad előbbre a maga növekedésének az útján. Más esetekben azonban a világ megkeményedik, és marad az, ami volt. Így az Egyház mindvégig olyan világban kénytelen élni, amelyben tovább folyik az Isten ellen való lázongás is. Azt a feszültséget, amely az Egyház és a világ között ebből adódik, semmilyen történeti fejlődés egészen nem oldhatja fel sohasem. A megoldást csak az a Vég hozza majd meg, amely majd lezárja az Egyháznak és egyben az egész világnak is a történetét. A „menyegzőnek" a napja lesz az, amelyre az Egyháznak, mint a Krisztus „menyasszonyának" eljegyzettnek kell éreznie magát, és állandó előkészületben kell élnie. Amikor Krisztus megjelenik az Ő „dicsőségében," véget vet a világ jelenbeli elegyes állapotának, elválasztja a konkolytól az Ő maga vetette „tiszta búzát," és betakarítja azt az örökkévaló világ csűreibe. Erről a jövendőről sohasem szabad az Egyháznak levennie a tekintetét még akkor sem, amikor a legkedvezőbben alakul evilágbeli helyzete. Ellenkezőleg, minden részleges győzelem, amelynek örvendenie olykor megadatik neki már ebben a világban, csak annál fájóbb sóvárgást kell, hogy ébresszen benne az igazi, a végső és teljes győzelem napja felé. Viszont a legsötétebb napokban is, a látszólagos tehetetlenség és vereség napjaiban is, elégséges erőforrás lehet az Egyház számára az, hogy ez a végső reménység fényesen világol előtte.

***

E G Y H Á Z
É S E G Y H Á Z A L K O T M Á N Y

ÍRTA:
DR. VICTOR JÁNOS

Tiszáninneni egyházkerületi lelkészi konferencián 1946. őszén Sárospatakon tartott két előadás.

(Nyomtatta: Csehi Lajos, a református főiskola betűivel, Sárospatakon.)
(Felelős kiadó: Dr. Nagy Barna főiskolai közigazgató, Sárospatak.)

Az Ige az egyházról.

Most az a dolgunk, hogy elvonatkoztassuk gondolatainkat az egyháztól, amint az adva van a valóságban és azt igyekezzünk tisztázni: mit mond az egyházról Isten az Ő Igéjében. Méltán foglalkozhatnánk az egyházzal úgy is, mint a múlt örökségeként reánkszállott jelenbeli valósággal. Hiszen így is drága nekünk. Felelősek vagyunk érte. Sorsának kérdései súlyosan ránehezednek a szívünkre. De mindettől most nyugodtan eltekinthetünk, mert az előttünk levő kérdés mindennél előbbre való. Az egyház gyakorlati életében felmerülő minden baj és nehézség is abban gyökerezik alapjában véve, hogy gondolatainkat – és ennek nyomán cselekedeteinket – nem igazítjuk hozzá az Igéhez, közelebbről éppen ahhoz, amit az Igében az egyházról mond Isten. Minden rossz gyakorlat mögött, amely útvesztőkbe viszi az egyházat, – vagy ha ilyenekbe jutott, onnan nem tudja kivezetni – valamilyen rossz elméleti látás rejlik, valamilyen önmagunk csinálta teológiai gondolkozás az egyházra vonatkozólag a helyett az egyetlen igaz gondolkozás helyett, amelyre az Ige taníthatott volna meg bennünket.

Amikor mi helytelenül gondolkozunk az egyházról, két hibába eshetünk bele. Lehet a hiba a gondolatainkban rejlő ítélet állítmányában és lehet az alanyában.

Az állítmányban akkor van hiba, ha mi olyasmit mondunk az egyházról, amit az Ige nem mond róla. Az Ige nagyon gazdag azokban az attribútumokban, amellyel az egyházat fölruházza. De mi ezeken túlmenőleg olyanokkal is gyakran fölruházzuk, amelyekről az Igében nincs szó. Az szokott ilyenkor megtörténni, hogy az egyház a kelleténél nagyobbra nő meg a szemünkben, sokszor olyan nagyra, hogy szinte magát Istent takarja el előlünk. Oda magasodik Isten közé és miközénk és ennek kárát vallja az a közösség, amelyben magával Istennel kellene állnunk. Milyen könnyen hajlandók vagyunk például az egyház „vigasztaló szolgálatáról" szólva ezt az „édesanyai" szolgálatát az Ésaiásból idézett próféta szavaival megvilágítani: „Mint férfit, akit anyja vigasztal, akként..." És közben megfelejtkezünk arról, hogy ez a prófécia így folytatódik és végződik: „akként vigasztallak titeket én", mondja az Úr Isten! Olyan méltóság székébe ültetjük be ilyenkor az egyházat, amelyet maga Isten akar elfoglalni. Persze, jól tudjuk hogy minden áldás, amelyben az egyház bennünket részesíthet, Istentől ered. De az Ő valósága olyan távolinak tűnik fel előttünk, hogy a közbeeső űrt ki kell töltenünk valamivel, ami közelebb van hozzánk. Nem nehéz észrevennünk, hogy ezzel ugyanazt az utat járjuk, amely a mariolatria kialakulására is elvezetett.

De lehet hibás gondolkozásunk forrása egyebütt is. Maga az alany, az egyházról bennünk élő fogalom is, amelyhez állítmányainkat kapcsoljuk, hibás lehet. Nem figyelünk eléggé arra: minek mondja az egyházat az Ige, hanem annak alapján alkotjuk meg az egyházról vallott fogalmunkat, hogy mivé fejlődött a történelem folyamán és hogyan áll most előttünk intézményes valóságában. Amikor aztán mindazt, amit az Ige mond az egyházról, erre az általunk így elgondolt egyházra vonatkoztatjuk, voltaképpen abba a hibába esünk bele, amely a római katolicizmusnak az őshibája. A reformátoroknak mindenesetre ezzel a hibával kellett megvívniuk egyik legsúlyosabb harcukat, magukban befelé csakúgy, mint ellenfeleikkel kifelé. A szemébe kellett nézniük annak a kérdésnek: mennyiben igényelheti a történelmi valóságként jelentkező egyház a maga számára mindazokat a prerogatívákat, amelyekkel az Ige fölruházza az egyházat? Mindmáig ez elől a kérdés elől tér ki a római katolicizmus. Mi csak a másik utat járhatjuk: kritikailag alávetni a történelmi valóság egyházát az Ige egyházának, mint mértéknek. Eszerint az egyház, mint földi valóság csak annyiban egyház, amennyiben állja az Ige szerinti egyházzal való összehasonlítást.

Ezen a ponton egytől nagyon kell óvakodnunk. Ne szövegezzük meg a dolgot úgy, hogy a valóságos egyházat ezzel hozzá mérjük az eszményi egyházhoz. Nem arról van szó, hogy a valóságos egyházban nem valósult meg az eszményi egyház. Ezzel nem mondanánk semmi érdemlegeset. Hiszen hol van ezen a földön bármi is, amiben megvalósult volna az eszmény? És amíg „eszményről" és „valóságról" beszélünk, addig voltaképpen csak monologizálunk: a saját magunk gondolatainak a körében mozgunk. Pedig mi dialógusba vagyunk beállítva: Isten szól hozzánk Igéjében és nekünk az Ő szavát felfogva, arra kell válaszolnunk. Nem eszménnyel, hanem paranccsal van dolgunk. És az az egyház, amelyet az Igéből ilyen parancsként felfoghatunk, egyáltalán nem is valami eszményi egyház. Tud az Ige igenis eszményi egyházról is, de ez eszkatológikus ígéret, nem pedig parancs. Ez az ígéret arra vonatkozik: mivé teszi majd egyszer Isten az Ő egyházát az idők végén. Amikor arról van szó: mihez kell nekünk tartanunk magunkat, az egyház az Igében is sok mindenféle „folttal, szeplővel, sömörgözéssel" elrútítva jelenik meg előttünk, de mégis úgy, hogy megérthetjük belőle, mit ért Isten az Ő egyháza alatt? S ez számunkra a kötelező norma.

Amikor most kissé elmélyedünk abba a kérdésbe, hogy mi az egyház Isten gondolata szerint, legyen segítségünkre az Ige idevonatkozó tanításának az a pompás összefoglalása, amelyet Heidelbergi Káténkban olvasunk feleletképpen arra a kérdésre: „Mit hiszel az egyetemes keresztyén anyaszentegyházról?" Nem teljes ez az összefoglalás, mert hiszen rövid néhány mondatban nem lehet mindent elmondani. De az alapvető fontosságú igazságok benne vannak.

Az első dolog, ami meglephet bennünket, az, hogy a Káté nem adja az egyháznak definícióját, hanem e helyett történésről számol be. Elmondja, hogy Isten fia mit csinál „világ kezdetétől annak végezetéig". Az egyház mivoltát tehát azzal világítja meg, hogy a benne és rajta végbemenő folyamatot írja le. Folyamatos funkció természetesen nincs benne szereplő állandó mozzanatok nélkül. S majd meglátjuk, hogy a Káté szavaiból kiviláglik az is, hogy eleitől mindvégig mi hát az egyház, amely körül a szóban forgó folyamat lejátszódik. De a hangsúlyt a Káté magára a folyamatra helyezi: „Isten Fia az egész emberi nemzetségből gyűjt" és szakadatlanul „oltalmaz és megtart" egy sajátlagos embertársaságot – és ez adja meg az egyház igazi mivoltát.

Ez teljesen híven tükrözi az egyháznak azt a dinamikus képét, amely az Igében jelenik meg előttünk s amelytől, valljuk meg, a mi szokásos egyházfogalmunk jellegzetesen elüt. A mi számunkra az egyház rendszerint valami készen meglevőt, álló valóságot jelent, amelynek csak a megtartására, a konzerválására kell gondot fordítani. A mi gondolataink e tekintetben azon a nyomon járnak, amelyen az emberi gondolatok járni szoktak, amikor az ember kiépíti a maga uralmát a világ fölött. A természet fölött is úgy tud uralkodni az ember, hogy felismeri és megragadja annak állandó áramlásában azt, ami állandó és ezért törvényben fejezhető ki. Ennek módjára a maga társas életében is keresi vagy egyenesen megteremti a szilárd kereteket, az állandó vázat. Statutumokba foglalja az életet és institucióakat létesít. Egyszóval – amennyire és ameddig lehet, mert hiszen mindig csak bizonyos határig és csak bizonyos ideig sikerülhet ez, – jogi sztatikát visz az életbe. Mi is hozzászoktunk ahhoz, hogy egyház alatt azt a jogi vázat, azt az intézményt értsük, amely az egyház életében kialakul.

Van ebben is bizonyos igazság, de csak addig, amíg nem válik fődologgá, vagyis amíg nem felejteti el velünk azt az alapvető tényt, hogy az egyház igazában folyamatban levő történés, terjedőben és kibontakozóban levő mozgalom és minden, ami benne intézményként állandósul, csak addig jogosult, amíg ennek a terjedésnek és kibontakozásnak a szolgálatában áll. Az Ige is beszél az egyházról úgy, mint „épületről", de nem befejezetten előttünk álló épület képét idézi a szemünk elé, hanem olyanét, amely állandóan épülés alatt áll. Hasonlítja az egyházat „testhez" is, amelynek természetesen szintén meg van az állandó alkata. De ez a „test"

az Ige szerint „növekedésben” van! Nem kész valóság az egyház, hanem készülőfélben levő és az idők végéig tart kialakulásának a folyamata.

Kidomborítja azután Káténk, hogy ennek a folyamatos történésnek Jézus Krisztus az alanya. Ami az egyház körül történik, azt Ő műveli. Az egyház tehát az Ő műve. Sokkal többet jelent ez a megállapítás, mint azt a szokásos tételt, hogy az egyházat Ő „alapította”. Azon a történeti szerepen kívül, amellyel Ő megalapozta az egyházat, történetfeletti szerepe van benne: „a világ kezdetétől annak végezetéig” azért van egyház, mert Ő munkálja annak létezését. Jézus Krisztus és az egyház korrelatívumai egymásnak. Nélküle az egyház nem volna semmi. Ezért súlyos jelentőségű kifejezés az, amikor akár Ő maga nevezi az egyházat „az én egyházamnak”, akár mások beszélnek róla úgy, mint „az Ő egyházáról”. Magában véve az „egyház” szónak megfelelő bibliai szó, az „ekklesia” egészen semleges fogalmat takar. Jelenthet akármilyen – nem éppen alkalmilag összeverődő, hanem valamilyen összetartozandóság által egybetartott – emberi gyülekezetet. Szakrális jelleget akkor nyer, amikor nem akármilyen „gyülekezetet”, hanem azt a bizonyosat jelenti, amelyet Jézus Krisztus hív létre és tart fenn maga körül, mint központ körül, amely tehát „az övé”.

Ő „gyűjti” ezt a közösséget, vagyis emberek azáltal válnak annak tagjaivá, hogy először Őhozzá kapcsolódik oda az életük, és ez által kapcsolódik együvé is. Azután Ő „oltalmazza” is, vagy ahogy talán a kátéírók szándékának jobban megfelelő módon fordítható: „gondozza” is *(tuetur)*. Szemmel tartja és megelégíti minden szükségét. Gondját viseli, mint Jó Pásztor nyájának, hogy semmiben hiányt ne lásson. E nélkül az állandó gondoskodás nélkül egyetlen napig sem lehetne e világon egyház az Ige szerinti értelemben. És ugyanakkor Ő „tartja meg” *(servat)* minden veszedelem ellen, amely állandóan a megsemmisülésbe döntené, vagy szórná szét. A szüntelenül munkálkodó, élő Krisztus a biztosítéka annak, hogy az egyház, amíg ez a világ áll, mindig élni fog benne.

Nem véletlen dolog, hogy a Káté mindezt kifejezetten „Isten Fiának” tulajdonítja. Az egyház nem általában Istennek, hanem közelebbről a magát Fiában kijelentő Istennek a műve. Az egyház tagjaivá nem az tesz bennünket, hogy az Atya az Ő örök terveiben általában rendelkezett sorsunk felől, hanem az, hogy örök végzésében a „Fiúnak adott” minket, amint azt Krisztus az Ő „főpapi imájában” emlegeti. S ha valaki a Káté szavait végig mondva szívből visszhangozhatja azt a boldog bizonyosságot, amellyel ez a felelet zárul: „Hiszem, hogy annak (t. i. az egyháznak, amelyről szó van) én is élő tagja vagyok, és az is maradok örökké,” – akkor ezt csak annak köszönheti, hogy szívébe maga az Isten Fia sugallta ezt, vagy Kálvin szavaival élve: „kiválasztottsága a Jézus Krisztus arcán világosodott ki előtte.”

Nem kell sok szó hozzá, elég egyszerűen fölvetni a kérdést, hogy a magunk elferdült és eltévelyedett gondolatai miatt mélyen elszégyelljük magunkat: úgy szoktunk-e mi az egyházról gondolkozni, ahogy ezek szerint az Ige megkívánná tőlünk, hogy tudniillik előbb mindig Jézus Krisztusra gondolnánk, az egyházra pedig úgy, mint teljességgel az Ő függvényére?

A harmadik mozzanat, amelyet ki kell emelnünk a Káté feleletéből, az, hogy az Isten Fia „Igéje és Szent Lelke által” munkálja azt a folyamatot, amelyből az egyház kialakul. Az Igének ezzel a lényeges jelentőségével elméletileg tisztában vagyunk. Nem egyszer emlegetjük is nagy nyomatékkal, hogy „a mi egyházunk az Ige egyháza.” Önvizsgálatra csak az a kérdés késztethetne bennünket, hogy gyakorlatilag valóban „az Ige egyházának” az életét éljük-e vagy megelégszünk-e sokszor azzal, hogy ünnepélyes formaságokban annak mutatjuk magunkat? Ez az a pont, ahol az egyház körül kiéleződik a mi emberi felelősségünk. Az egyház az Isten Fiának műve, de mivel Igéje által végzi munkáját, és ez az Ige emberi bizonyságtétel által újul ki és terjed tovább, ezért eléggé ki nem emelhető annak az emberi szolgálatnak a fontossága és felelőssége, amely által él, növekszik és fent marad az egyház ebben a világban. Az Ige fogalmába itt nyilván beleértendők a sákramentumok is. Ige mindaz,

ami által az Isten Fia magára vonja az emberek figyelmét, és magát megjelenti nekik. Az az emberi szó és az az emberi cselekmény, amely által ez megtörténik, természetesen mit sem érne magában véve. „Kegyelmi eszközzé", amely által az egyházba éltető és fejlesztő erők áradnak, csak ott és akkor válik, *ubi et quando Deo visum est*, „ahol, és amikor Istennek úgy tetszik." Ezért mondja a Káté: „Igéje és Szent Lelke által". A Szent Lélek behatása nélkül az Ige hirdetése hatástalan marad s a sákramentum csak üres hüvely. Ezért az emberi tényező az egyház életében, amennyire meg kell, hogy feleljen munkás szerepének, és pedig olyan odaadással, mintha minden az ő munkáján fordulna meg, mindig meg kell, hogy őrizze azt az alázatos tudatot, hogy a maga erejével semmire sem képes. Szolgálat és imádság együtt kell, hogy járjon. Csak így lehetünk mi emberek „gyümölcsöt termő szőlővesszők", amelyek által „az igazi Szőlőtő" kifejtheti a maga életerejét.

Az már most eleve benne foglaltatik a Káté megállapításában, hiszen a fölvetett kérdés is ezt tűzte ki azok tárgyául, hogy Isten Fiának ebből a munkájából „gyülekezet" – *coetus* – alakul ki. Az Ige a Szent Lélek behatása alatt egyes embereket ragad ugyan meg és tart a maga nevelése alatt, de nem külön-külön, mintha egymáshoz nem volna semmi közük. Isten Fia „gyülekezetet gyűjt egybe" és azt „oltalmazza és tartja meg". A közösség és az egyén viszonyának az a súlyos problémája, amelynek megoldásáért folyik a világ mai vívódása is, itt eleve megoldott probléma. Az az egyén, akit Jézus Krisztus „Igéje és Szent Lelke által" hatalma alá von, ezzel máris közösségi egyénné vált. Nem úgy leszünk az Ő híveivé, hogy aztán még külön elhatározásra volna szükség ahhoz, hogy egymással összefogjunk. Egyház nélküli keresztyénség fából való vaskarika. Aki úgy véli Jézus Krisztust követhetni, hogy magányos utakat jár, az igazában nem Őt követi, mert Ő nem magányos utakon, hanem a bensőséges közösség utjain vezeti követőit. Olyan Pásztor Ő, akinek nyája van és azon kívül nem lehet senki mintegy privátim az Ő juha. Minden igazi megtérés egyben már a közösségbe való beleépülést is jelent.

Két dolgot mond a Káté erről a közösségről: egyfelől azt, hogy az „örök életre kiválasztott gyülekezet", másfelől azt, hogy „az igaz hitnek egyessége" jellemzi. Ebben áll előttünk az egyház valóságának az a két oldala, amelyet egyetlen tekintettel nem tudunk átfogni. Az egyik az, amit „láthatatlan egyháznak" szoktunk nevezni. Erről az oldaláról tekintve az egyház egyébként is elrejtett dolog a mi számunkra. Hitünk számára csak az világosodik ki az Igéből, hogy ez az „örök életre kiválasztott gyülekezet" valóság, és pedig ennek a világnak az életében az a központi jelentőségű valóság, amely körül Istennek egész világkormányzó munkássága folyik. Továbbá a Szent Lélek bizonyságtétele által minden hívő előtt kivilágosodhat az is, amivel a Káté szavai zárulnak: „én is élő tagja vagyok és örökké az is maradok". Egyébként azonban nem a mi mostani látásunk előtt kitáruló valóság ez. Csak Isten látja most, amint öröktől fogva is látta ezt a „kiválasztott gyülekezetet". A végső dolgokról szóló ígéretek alapján reméljük és várjuk, hogy egyszer majd teljes valóságában és dicsőségében előttünk is nyilvánvalóvá lesz. Addig is nagy ajándék tudhatnunk, hogy van az egyháznak egy ilyen titkos háttere, ahol Istennek örök végzései feltétlen bizonyossággal érvényesülnek, s ahol ezért nincsen semmi ingadozás és bizonytalanság. Mert, ahogy az egyház valósága ebben a világban elénk tárul, ezt kell mondanunk: tele van az élete hullámzással, emelkedéssel és hanyatlással, apály és dagály váltakozásával. És pedig azért van tele mindezzel, mert mi az egyháznak azt az oldalát látjuk, ahol az emberi tényező működik, – a „látható egyház" ez. Nem másik egyház amellett a „láthatatlan" mellett, hanem ugyanaz a valóság, amint az Isten titkainak a ködéből a mi tekintetünk elé lép ebben a világban. Erre utal a Káté, amikor az egyházat „az igaz hit egyességében" élő „gyülekezetnek" mondja. Mert a „látható egyház" elsősorban és főképpen ez és nem egyéb. Ezen felül, járulékosan, ölthet az egyház sok másféle „látható" jelenségben is alakot. Annyira „láthatóvá" válhat, hogy a népek életében nagyon komolyan számottevő, szervezett, intézményes táborként jelenhet meg. De ez a „láthatósága"

és minden egyéb ilyenfajta megjelenése feltételezi azt a leglényegesebb „látható” jelenséget, hogy ebben a világban emberek találkoznak egymással és összetartoznak egymással „az igaz hitnek egyességében.” Enélkül nincs egyház, csak az egyház nevével és jellegével űzött bitorló visszaélés. Alapjában véve ott válik „láthatóvá” az egyház, ahol emberek észreveszik és elismerik, hogy „Igéje és Szent Lelke által” ugyanarra a hitre, az Őbenne való hitre, az „igaz hitre” vezette el őket az Isten Fia. Ez a hit az, amelynek virágzása vagy sorvadása, elmélyülése vagy elsekélyesedése, valamint a belőle fakadó bizonyságtételnek és szolgálatnak hol erőteljesebb, hol meggyengülő volta okozza a „látható egyháznak” evilági életében a győzelmek és kudarcok, az olykor kiragyogó dicsőség és a gyakran bekövetkező megszégyenülés váltakozását.

Milyen gyakran visszaélünk az egyház e két oldalának azzal a megkülönböztetésével, amelyet a reformátoroktól tanultunk! A „láthatatlan egyház” emlegetése milyen sokszor hangzik fel úgy közöttünk, mintha annak címén mentesülhetnénk a „látható egyház” dolgainak a rendben tartása alól! Pedig éppen azért, mert az egyház az Isten kiválasztottainak a társasága, úgy, amint csak „az Úr ismeri az övéit,” nem lehet alkudnunk, hanem csak annál komolyabban kell hangsúlyoznunk azt az igazságot, hogy „látható” oldaláról nézve az egyház: *coetus fidelium* – olyanok közössége, akik „az igaz hit egyességében” élnek.

Milyen nagyszerű távlatokat nyit meg előttünk a Káté, amikor azt mondja, hogy Isten Fia ezt a „gyülekezetet” „a világ kezdetétől annak végezetéig” toborozza, formálja és kiteljesíti. Legfőképpen az az apostoli és reformátori látás jut ebben kifejezésre, hogy az ótestamentumi és az újtestamentumi egyház ugyanazon valóság. Igazi formájában az egyház nem jelent meg, csak az Újtestamentum napjaiban, közelebbről a Szent Lélek pünkösdi kitöltése után. Maga az Ige, amely által az egyház él és növekszik, nem teljesedett ki mindaddig, amíg be nem következett mindhalálig való megaláztatása után az Isten Fiának megdicsőíttetése. Ezért ezt megelőző időkben az egyház is csak burkolt életet élhetett. De már élt, mint a napvilágra még meg nem született magzat az anyaméhben. Már Ábrahám a hívők ősatyja volt és már Izráel azokat a zsoltárokat énekelte, amelyektől az idők végéig zengeni fog az egyház. Az egyház életének ez a Krisztus előtti burkolt volta különösen azon a ponton szemlélhető, amelyre a Káté azzal mutat rá, hogy – úgymond – Isten Fia „az egész emberi nemzetségből” hívja létre egyházát. Amíg az egyház igaz valója szerinti élete ki nem feslett, minden nép közül egyetlen egynek, az erre kiválasztott Izráelnek a burkába volt bezárva. Az idők teljességében ez a burok szétfoszlott és levált az egyházról. Ez volt az a „titok”, az Isten egyházának ez az egyetemessége, amelyről Pál apostol olyan nagy álmélkodással beszél, mint addig elrejtettről, de neki és általa „megjelentetettről”.

Ehhez az időben és térben kitáruló határtalan látomáshoz képest, amelynek az Ige szerint mindig ott kellene ragyognia előttünk, amikor az egyházról van szó, milyen szűkre zsugorodott gondolataink szoktak nekünk lenni az egyházról, amikor róla beszélünk!

Sok más fontos mondanivalója is van az Igének az egyházról, ami a Káténak ebben a feleletében nincs kidomborítva, mert más címeken egyebütt esik róla szó. Így arra a kérdésre: miért van egyház, milyen okokból van szükség arra, hogy ebben a világban végbemenjen az az isteni munka, amelyből az egyház megszületik, – éppen csak utal a Káténak ez a felelete, amikor az „örök életre kiválasztott gyülekezetről” beszél. Ebben benne van mindaz, amit a Káté az ember „bűnéről és nyomorúságáról”, valamint arról a „szabadításról” tanít, amelyet Isten Jézus Krisztus által szerzett. E nélkül a szoteriológiai háttér nélkül természetesen nincs értelme az egyháznak. Arról sem beszél itt a Káté, hogy mi az egyház rendeltetése és az eljövendő világban azon túl is, hogy létrejön, megvan és meg is marad. De mindaz, amit a Káté másutt a Krisztus hármas tisztéről és annak nyomán minden hívőnek is prófétai, papi és királyi „felkenetéséről” tanít, nyilván vonatkozik a hívők közösségére, az egyházra is és

világos és bőséges feleletet ad erre a kérdésre. Ezekkel most mi sem foglalkozunk, hanem beérjük az elmondottakkal, és még egyszer emlékezetünkbe idézzük azokat a záró szavakat, amelyekben a Káté-tanította egyházfogalom kicsattan. „Hiszem, hogy annak" – az örök életre kiválasztott és az Isten Fia által gyűjtött, oltalmazott és megtartott, az igaz hitnek egyességében élő „gyülekezetnek" – „én is élő tagja vagyok és örökké az is maradok." Ha az Ige világosságánál revideálni akarjuk az egyházról való gondolatainkat, akkor mindenekfelett ebből a szempontból kell megtartanunk a komoly önvizsgálatot: vajon az exisztenciális, személyes érdekeltségnek, és a hívő üdvbizonyosságnak erről az álláspontjáról nézzük-e az egyházat? Mert csak az látja jól, aki így: belülről nézi. A külső szemlélő előtt, ha még olyan nagy tudása van is az egyház felől, rejtve marad a lényege.

Befejezésül néhány szót még valamiről, amit a Káté itt nem érint. Azt mondhatná valaki: felséges látomás az, ami az Ige alapján így kitárul előttünk, de hol van mindennek a gyakorlati fogantyúja? Ennek a kérdésnek már a közelében jártunk akkor, amikor az egyház „láthatóságáról" beszéltünk. Ha kifejezetten akkor nem szóltunk is róla, de implicite utaltunk arra, hogy az az *egy* egyház, amelyben az Isten Fiának műve kibontakozik, – az *ecclesia universalis* – sok-sok *ecclesia particularis* életében válik „láthatóvá". Az Újtestamentum nem csak a Krisztus egyetemes „testét" nevezi *ecclesiának*, hanem a benne hívők minden helyi gyülekezetét is ezzel a névvel jelöli. Aki eleven valóságában akar megismerkedni az egyházzal, annak nem szükséges a képzeletnek vagy a tudásnak valamilyen hegyormára felmennie, ahonnan tekintete földrészeket és történelmi korszakokat átfoghat. Elég elmennie egy kicsiny faluba és megvárnia, amíg alkalma lesz arra, hogy találkozhasson a Krisztus híveivel, amint vallást tesznek az Őbenne való hitükről és abban való együvétartozásukról. Ott van az az *ecclesia*, amelyről az Ige beszél, ha nem is a maga egészében, de élő valóságában. Mennyiségileg persze minden helyi gyülekezet csak kicsinyke része az egyház valóságának, de minőségileg magában hordja annak minden lényeges tulajdonságait. Magára vonatkoztathatja mindazokat az ígéreteket és igényelheti mindazt a méltóságot, amelyet az Ige az egyház felől hirdet. Benne ragadható meg mindaz az áldás, amely az egyház valóságán át kiárad az emberi életbe és benne róható le mindaz a szolgálat, amellyel mi emberek az egyház életéhez hozzájárulhatunk. A helyi gyülekezeteket átugorva, vagy megkerülve, csak képzelődés lehet az egyházzal való közösségünk, de gyakorlati valóság nem lehet.

Csak ne felejtse el a helyi gyülekezet azt, ami az egyháznak a lényegét teszi ki: hogy az Isten Fiának a műve, Jézus Krisztusnak a tulajdona. Éljen benne annak tudata, hogy annak a kiváltságos „menyasszonyi" elhivatásnak és eljegyzettségnek a részese, amely az egyházat egyházzá teszi. És ne felejtse el soha, milyen szánalmas jelenségek azok a „képzelt menyasszonyok", akikkel az életben néha találkozunk, akiket állítólagos vőlegényük sohasem jegyzett el s talán nem is ismer! „Menyasszonyi" méltóságát csak a Vőlegénytől nyerheti el. Egyetlen jogcíme arra, hogy más emberi közösségeknél különbnek tartsa magát, az, hogy állandóan hangzik feléje az Isten Fiának szava, amellyel a magáénak elfogadja és elkötelezi.

*

Egyházalkotmány és egyházszervezet.

I. Egyházalkotmányi és egyházszervezeti reformjavaslatok.

Azokról a reformkívánságokról szólva, amelyek egyházunk alkotmányát és szervezetét illetőleg mostanában szóhoz jutottak, mindenekelőtt jó újra hangsúlyoznunk, hogy ha nem is lekicsinylendő, de mindenesetre másodrendű kérdésekkel van dolgunk. Egyházunk sorsa nem azon fordul meg, hogy paragrafusokba foglalható reformok tekintetében milyen újításokat visz, vagy nem visz keresztül. Ma érvényben lévő alkotmányunk és szervezetünk változatlan fenntartása mellett is jól elképzelhető egyházunk lelki megújhodása, hatalmas megerősödése és felvirágzása. Ezt az Isten kegyelméből folyamatban levő megújhodást meggyorsíthatja az, ha mai alkotmányunk és szervezetünk hibáit sikerül kiküszöbölnünk, de azok az erők, amelyektől a megújhodásnak teljes kibontakozását várhatjuk, máshonnan fakadnak és efajta reformok nélkül is elvégezhetik munkájukat a maguk módján. Emberileg szólva elsősorban azon fordul meg a dolog, hogy bármilyenek is az egyházjogi keretek, milyenek az emberek, akik ezek közt a keretek között dolgoznak az egyházban: vajon olyanok-e, akiknek hívő, engedelmes, odaszentelt élete által Isten Lelke kifejtheti a maga erejét? Mai törvénykönyvünkben sincsen semmi akadálya annak, hogy igehirdetőink igazi igehirdetők legyenek, akik által az Ige győzelmesen alakítja az emberek életét, presbitereink is igazi presbiterek legyenek, akik hűséges gondozással járnak utána a rájuk bízott nyáj minden szükségének és minden egyházkormányzati tényező igazi „őrálló” legyen az Isten ügyének szolgálatában. De azért vegyük számon: milyen kívánságok hangzottak el atekintetben, hogy a benne gyarapodó új élet folyama számára hogyan lehetne szabadabb és nyíltabb mederré szabályozni egyházunk jogi rendjét is.

Nem foglalkozunk itt azzal a kérdéssel, amely körül a reformkívánságoknak egy jó része forog: az egyháztagság kérdésével, mert azzal külön fogunk foglalkozni és bár gyökeresen beletartozik egyházunk alkotmányának és szervezetének összefüggéseibe is, azoknak szinte az alapkérdésének tekinthető, mégis elsősorban nem egyházjogi kérdés, hanem az igehirdetés és a pásztori gondozás körébe vágó kérdés.

Többfelől elhangzott az az összefoglaló megállapítás, hogy bár egyházi törvénykönyvünk szerint a református egyházkormányzati hagyományoknak megfelelően egyházunk „a zsinat-presbiteri elvek szerint” kormányozza magát, a valóságban ez nincsen egészen így. Miben mutatkozik a zsinat-presbiteri elvek keresztülvitelének hiányossága?

A legszembeszökőbben abban mutatkozik, hogy más zsinat-presbiteri egyházakban ismeretlen dolog mindenféle püspöki tisztség, nálunk ellenben van ilyesmi. Ez a református püspökség csakugyan egyedülálló magyar különlegesség. Ez utóvégre nem volna baj. A reformjavaslatok képviselői sem azért kívánják a megszüntetését, jobban mondva mai formájának olyan megváltoztatását, hogy megszabott időközönként (hogy hány évenként, atekintetben eltérők a javaslatok) bocsáttassék ez a tisztség is tisztújítás alá. Örömmel üdvözölnének ők is minden olyan eredeti magyar sajátosságot egyházjogi rendünkben, amely a zsinat-presbiteri elveknek magyar viszonyok között jobb érvényesülését biztosítaná. Azonban azt állítják, hogy püspöki intézményünk ezekkel az elvekkel ellentétes irányú, episzkopális jellegű „beütés” egyházunk szervezetében. Hogyan áll ez a dolog valójában?

„Episzkopálizmusról” a szó komoly értelmében nem beszélhetünk egyházunk szervezetében. Ellenben igenis beszélhetünk episzkopálizmusra való hajlandóságról egyházunk tömegeinek és néha még vezető köreinek is a közszellemében. Ez egyrészt nagyon érthető abból, hogy a római katolikus többségi egyház árnyékában élünk, ezért önkéntelenül is annak hatásai alatt

alakul sorainkban sokaknak gondolkozása, néha meg egyenesen abban látjuk egyházunk érdekeit, hogy tudatosan is utánozzuk azt, amiben csak lehet és így biztosítsuk „egyenrangúságunkat", különösen a kifelé való súlyban és tekintélyben. Széles körök ezért a római katolikus püspökség analógiájára gondolkoznak a mi püspökeink tisztségéről. A másik magyarázó ok pedig, amelyik természetesen az előbbi mögött is ott rejlik, egyházunk nagy tömegeinek hitbeli és hittudati elesettsége. Ez az előbbi analógiás hatás nélkül, pusztán belülről is kifejlesztené az episzkopálizmusra való hajlandóságot. Hiszen eredetileg is ez az ok szülte ezt a jelenséget az egyház történetében. Az ókori egyházban azért alakult ki a monarchikus egyházkormányzat szervezete, az episzkopálizmus, mert a gyülekezetek élete, a beözönlő és lelkileg eléggé át nem alakult tömegek súlya alatt lesüllyedt eredeti színvonaláról. Hanyatlás korszakaiban az erős központi vezetés biztosíthatja közösségeknek boldogulását. Ma is azért tekint református egyháztagoknak nagy sokasága püspökeink felé olyan igényekkel és váradalmakkal, amilyenekkel igazi református egyházi élet mellett senki emberfia felé nem volna szabad tekinteni, mert önkéntelenül érzi, hogy ő és a hozzá hasonlók nem alkalmasak az egyház sorsának felelős hordozására, de meg azért is, mert kényelmesebb is a felelősséget ráhárítani egy-egy felsőbb vezető tisztségére, mint alkalmassá válni annak személyes hordozására. Nem is kell arról külön beszélnünk, hogy a jelenkor általános irányzata sem kedvez az ilyen egyénenként vállalandó felelősség gondolatának. A mai embert – a legellentétesebb táborokban is – általában az az igény jellemzi: „Vezessen valaki bennünket!"

Hogy csak egy példát hozzunk fel, amelynél talán a legvilágosabban kitűnik a vázolt helyzet valósága, – gondoljunk a lelkészválasztás kérdésére. A lelkészi állások betöltése az episzkopálizmus próbakérdése. Nálunk teljes mértékben megvan a gyülekezetek lelkészválasztói joga. Ebből látható, hogy nálunk nincs episzkopálizmus. De igenis vannak újra és újra felhangzó hangok, amelyek a lelkészi állások betöltését vagy egyenesen püspöki kinevezés formájában javasolják, vagy legalább valamilyen központi egyházkerületi szervnek a kezébe akarnák letenni. Hogy miért, azt a lelkészválasztások körül kavargó visszataszító és aggasztó jelenségek nyilván mutatják.

De ez a példa is bizonyítja, hogy a hanyatló állapotban levő egyházi életnek központosított kormányzata nem orvosolja az igazi bajokat, hanem szinte tudomásul véve őket, mint adottságokat, csak következményeikben való kiütközésüket előzheti meg. Kedvezőbb külszínnel leplezheti csak el az egyháznak igazi állapotát. Ezért veszélyes az episzkopálizmusra való hajlandóság, amelyről szólunk. És főképpen azért volna kívánatos a mi püspöki tisztségünknek mai formájában való megszüntetése, hogy ennek a veszélyes hajlandóságnak ne is legyen mibe belefogóznia.

A püspöki tisztségnek e tekintetben egyébként inkább szimbolikus jelentősége van. Nem is róla magáról van szó alapjában véve, hanem általában az egyházkormányzati centralizációról, amely felé a jelenlegi hanyatlott állapotban egyre jobban tolódik egyházi életünk. De mielőtt erre rátérnénk, állapítsuk meg azt is, hogy jelenlegi formájában püspöki tisztségünknek a fenntartása a legrosszabb embergazdálkodás, amit egyházunk Istentől kapott legkiválóbb munkásaival folytathat. Szinte kegyetlen emberáldozati intézmény. A mai bonyolult és nehéz élet mellett és az egyházkerületek központi vezetőségének kezére összehalmozódó rengeteg ügy mellett püspökeink annyiféle gonddal és felelősséggel vannak megterhelve, hogy annak a kérdésnek a tüzében kénytelenek emésztődni: a sok fontos feladat közül melyiket tegyék félre, melyiknek a kedvéért? És még emésztőbb lehet számukra az a tudat, hogy az életnek „hivatali" kényszere alatt éppen olyan dolgokra nem marad már sem idejük, sem erejük, még ha nappallá teszik az éjjeleiket is, amelyekre az egyházi életnek is a legnagyobb szüksége volna, s amelyekkel éppen ők személy szerint is a legjobbat tudnák nyújtani az egyháznak. Egy életen keresztül, vagy legalább is a munkabírás határáig, ilyen tűzben égetni az egyház legjobbjait, semmiképpen sem lehet Isten akarata szerint való dolog.

De amint mondottuk: általában az egyházkerületi és az országos központosításnak jelenleg mutatkozó jelenségei ellen irányul a panaszok jó része. A zsinat-presbiteri elvek szerint az egyházkormányzat súlypontja – nem szólva magukról a presbitériumokról – a presbitériumokat vidékenként (képviseleti úton) összefogó egyházmegyei szerveken és a presbitériumokat országosan (ugyancsak képviseleti úton) összefogó zsinaton nyugszik. A cél világos: nagyobb közületekben is maguk a presbitériumok, tehát általuk maguk az eklézsiák kormányozzák magukat. Ehelyett a mi egyházalkotmányunk jelenleg olyan egyházkerületi tényezőket épít az egyházmegyék fölé, amelyek már nem csak arra valók, hogy olyan feladatokat oldjanak meg, amelyekkel külön-külön az egyházmegyék nem tudnak megbirkózni, hanem valóságos „felsőbb hatóságokként" nehezednek rá az egyházmegyékre. Pedig a gyülekezetekkel – a dolog természeténél fogva – jóval lazább és távolibb kapcsolatban vannak, mint azok. Országos viszonylatban pedig, a nagyjában csak törvényhozási funkciókra korlátozódó zsinat mellett egyházkormányzatunk egy olyan testületnek, az egyetemes konventnek a kezében összpontosul, amely egészen távoli magaslatban lebeg a gyülekezetek fölött, velük eleven kapcsolata nincsen és ezért az a gondolat, hogy a gyülekezetek presbitériumai kormányozzák a gyülekezeteket, egészen illuzórikussá válik. De maga a zsinatunk is, amelynek tagjait a gyülekezetek presbitériumai választják, szűkre szabott keretei között nem alkalmas arra, hogy benne az országos egyház presbitériumainak közakarata tükröződjék. A közé a meglehetősen alacsonyan megszabott számú egyén közé, aki zsinati tagnak megválasztható, természetszerűleg kívánatos jelentős számban megválasztani olyanokat, akik az egyházkormányzatban amúgy is viselnek valamilyen tisztséget. Mások számára aztán már alig marad hely. S így végül is a zsinat túlnyomó részében olyanok gyülekezete, akik végrehajtó tényezői az egyházi közéletnek. Holott a zsinat arra való lenne, hogy a presbitériumok nevében ezeknek a végrehajtó tényezőknek szabjon irányt. Nyersen kifejezve a dolgot – sit venia verbo – az egyház hivatalnoki karának a szerve alakul így ki az egyház egészének a kormányzásában, ami egészen más, mint a gyülekezetek összességének zsinat-presbiteri módon való önkormányzata.

Ami az egyházkerületi szerveket illeti, azoknak túltengő szerepe nem olyan régi dolog a magyar református egyházi életben. Most éppen olyan egyházkerületnek a kebelében vagyunk együtt, amely mint ilyen, nemzedékeken át nem is volt megszervezve. És a felsőtiszavidéki eklézsiák egészen jól megvoltak a maguk traktuális közösségi életükben egyházkerületi összefogó kötelék nélkül is. Jól álltak ki nehéz viharokat is, életük gazdagon gyümölcsözött az egész magyar reformátusság javára és még azt sem lehet mondani, hogy szétesőt életet éltek volna, mert külön-külön egyházmegyéikben élve tudták azért a léleknek olyan egységét ápolni, amely a magyar református léleknek egy külön becses színeként öröklődött tovább nemzedékről-nemzedékre. De az ország más tájain is, ahol a superintendenciák már a XVI. Századtól fogva megvoltak, általában az jellemezte egyházunkat a „régi jobb időkben", hogy az eklézsiák közötti közösség igazi tűzhelyeiként az egyházmegyék nagyobb szerepet játszottak, mint ma, és viszont az egyházkerületeknek a jelentősége sokkal véznább volt, mint ma. Jogosult kívánság az, hogy a súlypontnak ez a hajdani elhelyezkedése állíttassék megint vissza s az eklézsiák közös jó rendjének és virágzásának a gondja egészen ráháríttatván az egyházmegyei tényezőkre, az egyházkerületi kormányzat korlátozódjék az egyházmegyék erejét külön-külön meghaladó s ezért összefogott erejükkel közösen megoldandó feladatokra.

Az országos egyházkormányzat tekintetében a már elmondottakból levonhatók a konzekvenciák. A zsinat sokkal elevenebb és tartalmasabb élettel telítendő meg. Terjedelmében is lényegesen kibővítendő. Olyan évenként összeülő „nagygyűléssé" alakítandó, amilyenekben más zsinat-presbiteri kormányzatú egyházaknak az élete is évről-évre lobbot vet. Minden eklézsiának a szíve meg kell, hogy dobbanhasson, amikor a zsinat összeül: most tanácskoznak azok a kiküldöttek, akik között ott vannak az ő képviselői is és most döntenek azokban a kérdésekben, amelyek az ő kérdései is! A zsinati gyűlések közti időközben felmerülő ügyek

vitelére pedig, más egyházakban jól bevált módokon nagyszerűen lehet gondoskodni anélkül, hogy a mai konventnek megfelelő szervvel rontsuk továbbra is a zsinat-presbiteri kormányzás tiszta stílusát. Lehetnek magának a zsinatnak állandó szervei, amelyek annak nevében, tehát egyenesen az eklézsiáktól származó mandátumra támaszkodva végeznek el minden szükséges permanens szolgálatot.

Sokfelől hangzik fel már régóta lelkészválasztási törvényünk reformjának a követelése is. A leginkább meggyőző javaslatok szerint a presbitériumra kellene bízni a lelkészválasztást. Ha a gyülekezet a maga ügyeinek intézésére megtalálta és megválasztotta a maga vezetőségét, akkor annak kezében jó helyen kell, hogy legyen ez a fontos ügy is. Emellett lehetne arról gondoskodni, hogy a presbitérium e tárgyban hozott döntései az egész gyülekezet színe elé is odavitessenek, és annak alkalma legyen ahhoz megadni vagy attól megtagadni hozzájárulását. Ilyen választásra mostani törvénykönyvünk is nem csak módot ad, hanem egyenesen ösztönzéssel is szolgál. Ami azonban ezen túlmenő rendelkezés van benne (már jóval kisebb mértékben, mint előző törvénykönyvünkben), az nem a református egyházkormányzati elvekből nőtt ki, hanem az egyházon kívüli forrásból, az annakidején uralkodott politikai liberalizmus sugallata alatt került bele törvénykönyvünkbe. Tekintettel azonban arra, hogy a lelkészválasztások körüli bajok igazi forrása, amint már utaltunk rá, egyháztagjaink jórészének hitbeli elesettsége és a felelősségérzetnek ebből származó hiánya, az igazi gyógyulást és tisztulást gyülekezeteink lelki átalakulásától kell várnunk. És ezért kérdés, tanácsos-e az egyébként helyeselhető reformot, amely az ügyet a presbitériumra bízva tagadhatatlanul jogfosztást jelentene a gyülekezetek választóközönsége számára, olyan időkben szorgalmazni, mint a jelenlegiek, amikor ez súlyos félreértésre adna okot.

Ezzel alighanem számot adtunk a legfontosabb reformkívánságokról. Elaprőznánk figyelmünket, ha folytatnánk szemlélődésünket és minden más reformkívánságot is szemügyre vennénk, amely kevésbé jelentős kérdésekben mostanában megszólal. Egyébként is megállapítható, hogy az egyházi közvélemény elé terjesztett ilyentárgyú munkálatok tartalmában nagy részt tesznek ki az olyan javaslatok, amelyek a szó szoros értelmében nem az egyházi alkotmány és szervezet megváltoztatását kívánják, hanem vagy az egyházi nevelésügy, vagy az istentiszteleti rendtartás, vagy a lelkigondozás stb. terén tűznek ki nagyon megfontolandó célokat. Sok minden megváltozhat egyházunk életében és munkásságában ezeknek a javaslatoknak az értelmében anélkül, hogy ehhez reformhatározatok volnának szükségesek. Akinek valamilyen újítás ügye nehezedik a szívére, próbálja ki azt s ha beválik, terjedni fog az magától is. Sőt azt kell mondanunk: még szervezeti kérdésekben is hangzik el nem egy olyan követelmény, amely megvalósítható a jelenlegi törvényes keretek között is, sőt – amikor pl. a tömeggyülekezeteknek a komoly lelkigondozásra és közösségi élet ápolására alkalmas kisebb alakulatokra való felbontását követelik, néha egyenesen azt kérdezhetnénk a követelőzőktől: miért nem csináljátok meg magatok, hiszen jelenlegi törvényünk is már jó ideje kötelességetekké tette volna?

II. Egyházkormányzat és egyházszervezet az Igében.

Állapítsuk meg mindenekelőtt, hogy az egyház szervezetének és kormányzati formájának a kérdéseire az Ige nem ad nekünk olyan feleletet, amilyet mi ott szeretnénk találni. A Biblia nem egyházjogi kézikönyv, amelyből egyszerűen ki lehetne keresni a minket eligazító paragrafusokat. A mi emberi gondolkozásunk szerint ez nagy kárnak tűnhet fel. De jó volna, – úgy véljük, – ha ezekben a kérdésekben pontos útbaigazítást adna nekünk az Ige! Mennyi vita folyt és mennyi ellentét támadt az egyház életében ezek körül a kérdések körül! Mindennek elejét vetette volna az, ha az Úr Jézus Krisztus az Ő egyházának ilyen kérdései felől is

rendelkezett volna s arról nekünk az Újtestamentum lapjain volnának feljegyzéseink! De abból, hogy ez nem történt meg, kiviláglik egy nagyon fontos dolog: az, hogy Isten az egyházat nem a betű erejével, hanem az Ő Szent Lelkével akarja átvezérelni a történelem évszázadain. Vagy más szóval: Isten Jézus Krisztusban olyan élő Urat adott az egyháznak, akire az egyháznak állandóan éber és engedelmes figyelemmel kell hallgatnia. Az egyházban csak egyetlen legitim rend van: az, amelyet ennek az élő Úrnak az akarata parancsol. Ezt mi elméletileg is így valljuk, csak az a baj, hogy ez az igazság nagymértékben kegyes szólammá vált. Az újtestamentumi szentiratok azt szemléltetik, hogy ez lehet eleven realitás is. Az első idők egyháza nagyszerűen élt kidolgozott szervezeti formák nélkül is. Nem volt sem alkotmánya, sem törvénykönyve. De volt láthatatlan Feje, akinek kormányzó hatalmát és bölcsességét élvezte. Valamikor ugyanez volt a helyzet az Isten ótestamentumi népénél is. De aztán belefáradtak abba, hogy magának Istennek az uralma alatt éljenek és látható királyt kívántak maguknak. A Lélek pünkösdi kitöltésével eljött az a lehetőség, hogy az egyházban megvalósuljon ez a láthatatlan Fő alatt folytatott közösségi élet és azóta az egyháznak éppen az a rendeltetése, hogy „Krisztus királysága" legyen a szónak legkomolyabb értelmében. Ennek alapján az egyház, ha igazán egyház, a feltétlen autokrácia jegyében él, de a Krisztus autokráciájának a jegyében, amely alatt nincs megalázó elnyomatás, csak szabad és boldog önkéntesség. Ez az a totalitárius uralom, amelynek jogait néha emberek is megkísérlik magukhoz ragadni felfuvalkodott gőgjükben és vakságukban, csak azért, hogy megutáltassanak, és csúfos megszégyenülésbe bukjanak alá.

Ezt a feltétlen uralmát az egyház láthatatlan Feje természetesen emberek felhasználása útján gyakorolja, akiket eszközeiül választ, s akiket ilyenekül az egyháznak el kell ismernie. Az Igében világosan kirajzolódnak azok a funkciók, amelyeket az egyházban, hogy úgy mondjuk, állandóan „üzemben akar tartani" Krisztus, hogy általuk végbemenjen az Ő uralma. És ennek függvényeképpen kirajzolódnak bizonyos funkcionáriusok „tisztségei" is, amelyeknek meg kell lenniük az egyházban, ha nem is az *esse ecclesiae*, de mindenesetre a *bene esse ecclesiae* érdekében. Ha nagy szükség idején nélkülük is megmaradhat az egyház ideig-óráig, virágzása attól függ, milyen hathatósan működnek benne ezek a „tisztségek". Így, mivel Krisztus az Ő Igéje által fejti ki uralmát, mindenek előtt olyan eszközöket használ fel, akik által állandóan hirdettetik az egyházban az Ő Igéje. De mivel nemcsak közölni akarja akaratát, hanem érvényesíteni is, – különben nem volna az egyháznak Királya, – kellenek olyan eszközök is, amelyek által az egyház jó rendje fenntartatik, minden szükségről szeretetteljes gondoskodás történik és az egyház életében felmerülő kérdések bölcsen elintéztetnek. Nincs most időnk kitérni arra, milyen rendszerbe próbálták foglalni az ebből adódó „tisztségeket" az Ige alapján, különösen Krisztus „hármas tisztségével" egybehangzóan. Ez a rendszerezés lehet vitatható. A lényeg, akármilyen rendszerbe foglaljuk is, nagyjában vitán felül áll. Elég, ha emlékezetünkbe idézzük, hogy Kálvin Négy tisztség szükségességét olvasta ki az Igéből: a pásztorokét, a tanítókét (persze mást értve ez alatt, mint amit mi értünk ma a tanítók, mint egyházi tisztségviselők alatt), a kormányzó vénekét, és a szeretetszolgálatot ellátó diakónusokét.

Mindezek a funkcionáriusok azonban csak eszközök, nem pedig autonóm tényezők. Már abból is kiderül ez, hogy a Szentírás szerint maga Krisztus állítja őket munkába. Ő „ad némelyeket" az egyháznak ilyen vagy olyan szolgálat ellátására. Nincsen tehát jogosultsága az egyház életében semmilyen szerepre annak, aki magától tolakszik fel arra, vagy akit egyszerűen emberi közbizalom emel fel abba. Az egyház Fejétől kell erednie a tisztségviselő mandátumának. Ahhoz az *interna vocatio*-hoz, amelyben ezt az egyedüli jogosítványt elnyeri, természetesen hozzá kell járulnia annak az *externa vocatio*-nak is, amellyel az egyház elismeri az illetőnek elhívottságát, mert ha ilyen elismertetést nem tud kivívni, akkor indokolt a gyanú, hogy az ő „belső elhivatása" nem valóságos, hanem csak képzelt dolog.

Arról azonban, hogy ezek a tisztségek hogyan szervezendők meg, intézményes formában miként szabályozandó a fenntartásuk, a betöltésük, a működésük, stb., az Ige nem ad felvilágosítást. Ad ugyan olyan általános elveket, mint pl. azt, hogy akik az Igével szolgálnak, azok „Igéből élhetnek is", tehát feljogosítja az egyházat arra, hogy élethivatásként és ezzel egyúttal megélhetést biztosító foglalkozásként bízza rá az egyházi szolgálatot az arra elhivatottakra. De milyen hosszú út van még innen odáig, hogy az ezzel összefüggő kérdések úgy szabályoztassanak, mint például a mi egyházi törvényünknek a lelkészi állásokra és a lelkészválasztásra vonatkozó paragrafusaiban. Ennek az útnak a megjárását Isten az egyházra bízta: alakítsa a maga intézményes életét mindenkor a helyi és az idői szükségek szerint. Nem mintha ebben magára akarná hagyni az egyházat. Hiszen erre is áll az: „Íme, én tiveletek vagyok minden napon..." S az imádságban és engedelmességben alázatos egyház mindig meg is kapja onnan felülről azt a segítséget az ilyen kérdések eligazítására, amellyel jól el tudja azokat igazítani.

Egy másik alapvető igazság, amely az egyházi alkotmány és szervezet kérdéseiben kiviláglik az Igéből, az, hogy Istennek „egy, közönséges keresztyén egyháza" a helyi gyülekezetekben éli a maga életét. Az Újtestamentum lapjain a thessalonikai, a korinthusi stb. eklézsiák mindazokkal az attribútumukkal felruházva ékeskednek, amelyek általában a „Krisztus eklézsiáját" megilletik. Ebből adódik a helyi gyülekezetek autonóm méltóságának az elve. Amikor itt autonómiáról beszélünk, természetesen a Krisztus feltétlen szuverenitásának az előfeltétele alatt tesszük ezt. Hiszen a helyi gyülekezetnek éppen az adja meg a méltóságát, hogy elsősorban és főképpen az ő körében fejti ki Krisztus az Ő uralmát. „Ahol ketten vagy hárman egybegyülekeznek az én nevemben, ott jelen vagyok köztük."

Ennek az autonómiának az Újtestamentumban ellentmondani látszik az apostolok szerepe és erre támaszkodik minden olyan egyházalkotmányi elgondolás, amely a helyi gyülekezeteket valamilyen magasabb jogforrástól teszi függővé. Az apostoli iratokból csakugyan az tűnik ki, hogy pl. Pál apostol maga választ ki és állít vezetőket a gyülekezetek élére. Azonban azok, akik ebből azt a következtetést vonják le, hogy tehát ugyanígy az apostolok mindenkori utódai illetékesek arra, hogy a gyülekezeteket kormányozzák s azoknak helyi vezetőit kirendeljék, egyről felejtkeznek meg. Arról t. i., hogy ez az apostoli tekintély sajátlagosan apostoli különlegesség és annak valamilyen jogutódokra való továbbszállásáról nem tud a Szentírás semmit. Az apostoli korszak viszonyaival természetesen együtt járt az, hogy amikor a gyülekezetek még éppen csak, hogy megszülettek és kezdő, kiskorú állapotukat élték, bizonyos gyámság alatt álltak. Ez átmeneti idő volt a gyülekezeteknek önállóságra való kifejlődése felé és ennek az önállósulásnak is világos nyomait láthatjuk már ugyanazokban az apostoli iratokban. Ha már az apostoloknak azokat az „utódait" keressük, akik hasonló tekintéllyel kormányozhatnak gyülekezeteket, akkor a külmisszió mezején működő úttörőkben találhatjuk meg őket, akiknek a szolgálata alól szintén új gyülekezetek fiatal plántái sarjadnak ki s akik az ilyen új gyülekezeteket szintén rá kell, hogy neveljék előbb az önálló életre.

Krisztusnak az a jelenléte, amely által Ő maga kormányozza egyházát, természetesen nem korlátozódik a helyi gyülekezetre. De elsősorban és főképpen ott érvényesül. Amikor a gyülekezetek kiküldöttei közös tanácskozásra jönnek össze, akkor is bízhatnak abban az ígéretben, hogy „ahol ketten vagy hárman egybegyülekeznek az én nevemben..." Azonban az ilyen zsinati egybegyűlésekre a Krisztus jelenlétét már szinte úgy viszik magukkal onnan hazulról, ki-ki a maga gyülekezetéből. A tanácskozás zöld asztalánál azok élvezhetik ennek a jelenlétnek a bizonyosságát, akik a gyülekezetek körében az Úr asztalánál nyerték el azt. Ezért az Ige szerinti egyházkormányzati forma az, amelyben minden gyülekezet maga intézi ügyeit a maga által választott vezetőség alatt és minden „felsőbb egyházhatóság" nem egyéb, mint ezeknek a gyülekezeti vezetőségeknek a közös szerve a közös ügyek intézésére.

Mert az is világosan kitűnik az Igéből, hogy a helyi eklézsiáknak vannak közös ügyeik és ezért nem élhetnek egymástól elkülönülten úgy, mintha az egyiknek semmi köze nem volna a

másikhoz. A „gyülekezeti elv” nem jelenti az egyházi életnek „kongregacionalizmusba” való szétesését. Arra, hogy a benne jelenlévő Krisztus által ő maga is autonóm egyház, nem hivatkozhat egyetlen gyülekezet sem akkor, amikor ezen a címen be akar zárkózni a maga ügyeibe. Mennél jobban uralkodik benne Krisztus, annál inkább egynek fogja érezni magát testvérgyülekezeteivel és meg fogja osztani azokkal örömeit és bajait, ugyanígy osztozva velük is az örömeikben és bajaikban. Szükségét fogja érezni annak, hogy különösen felelősségteljes döntéseinél kikérje azoknak tanácsát és jóváhagyását is. Kívánni fogja, hogy ellenőrző és serkentő tekintetüket azok is tartsák munkálkodásán. És igyekezni fog arra, hogy valahányszor olyan feladatok elé kerül, amelyeknek megoldása meghaladja az ő erejét, a többiekkel összefogjon a közös munkára, amely által azok megoldhatók. Elég, ha annak a segélyakciónak a példájára gondolunk, amelyet a makedóniai és achájabeli gyülekezetek egységes terv és közös szervek által a palesztinai inségsújtotta gyülekezetek javára azoknak a vezetőségéhez irányítva lefolytattak, hogy azonnal tisztán lássuk: az Ige szerint eleitől fogva egybeszövődött a helyi gyülekezeteknek az élete, éspedig aszerint, hogy egyes területeken, azonos körülmények között élő gyülekezetek milyen közös szükségek vagy feladatok elé voltak állítva. Az már aztán a történelmi fejlődés számára fenntartott kérdés maradt, hogy milyen intézményes alakot öltsön a gyülekezeteknek ez az egymással való *communió*-ja, először az egymás szomszédságában élőké, majd a nagyobb területeken, egy-egy országban élőké, és így tovább.

Az ellenben teljesen ellenkezik az Ige szellemével, ha az ilyen nagyobb gyülekezetközi közösségek élén szolgáló vezetők olyasféle lelki hatalmassággá válnak, amely azt igényli magának, hogy Krisztusnak az uralma rajtuk keresztül érvényesülhet a gyülekezetek felé. „Gyülekezetfeletti” tisztségek sohasem állhatnak oda a gyülekezetek és Krisztus közé. Az Ige szerinti „gyülekezeti elvvel” semmiképpen nem egyeztethető össze az az episzkopátus, amely legteljesebb formájában a római egyház szervezetében szemlélhető.

Ez az episzkopátus nem csak azért ellenkezik az Ige minden útmutatásával, mert a gyülekezetek fölé olyan kormányzatot épít, amely elhomályosítja azt a méltóságukat, amellyel a bennük jelenlévő és kormányzatát kifejtő Krisztus ruházza fel őket, hanem már azért is, mert általában egy-egy személyben összpontosítja a kormányzó hatalmat. Az Igéből semmiféle monarchikus kormányzat nem igazolható. Krisztusnak az uralma az által érvényesülhet a legjobban, ha egyetlen embernek a kiemelkedő szerepe sem homályosítja el azt. Ezért van az, hogy az újtestamentumi eklézsiák élén is testületeket látunk forgolódni. Maguk a gyülekezeti vezetőségek is több emberből álló közösségek, amelyeknek a munkássága arra az ígéretre támaszkodhat, hogy „ahol ketten vagy hárman egybegyülekeznek az én nevemben...” Ha egyházalkotmányi paragrafusokat nem szabad is keresnünk a Szentírásban, mégis azt kell mondanunk, hogy a Szentíráshoz való hűséget talán abban mutatta meg legjobban a kálvini reformáció, hogy megtanította a hatása alatt kifejlődő egyházakat kollegiális kormányzó szervek kialakítására, éspedig mennél erőteljesebb életet éltek ezek az egyházak, annál féltékenyebben őrködtek afelett, hogy minden egyházi ügyet vezérlő testületek intézzenek, amelyekben egyetlen ember se válhassék a Krisztus királyságának rovására domináló hatalmassággá. (L. a skót reformátusoknak alkuvást nem ismerő harcait az Angliából újra meg újra beszűrődő episzkopális rendszer ellen.) Nagyon jól elgondolható ugyan, hogy egy-egy ember által is Krisztus uralma érvényesülhet az egyház életében. Lehet a monarchikus kormányzat is olyan alázatos szolga kezében, aki mindenben teljes hűséggel csak Urának akaratát keresi. De az egyház kormányzati formája nem rendezhető be az ilyen optimális lehetőségekre, amikor az Ige nem hagy kétséget bennünk a felől, hogy Krisztus az Ő uralmát ebben a világban olyan bűnös emberek felett gyakorolja, akikben mindvégig ott él a naponként megöldökölendő ó-ember is. A monarchikus egyházkormányzati forma mögött mindig ott settenkedik az a veszedelem, amelyet eleve ki kell zárni, hogy emberi uralom alá kerül az egyház. Ha manapság reformkívánságok hangzanak el a mi „püspöki” tisztségünk megszüntetése érdekében,

amely pedig nem is a szó igazi értelmében vett monarchikus egyházkormányzatot jelent, csak bizonyos közeledést afelé, akkor ennek főként abban van a magyarázata, hogy mi is ismerünk a tapasztalatból olyan „személyi rezsimeket", amelyek az egyház életében ismeretlenek kellene, hogy legyenek. Az elmúlt nemzedékek alatt is volt már nem egy példa arra, hogy az egyház életének nagyon az elevenébe vágó fontos ügyek elakadtak egyszerűen azon, hogy mindenki tudta: „amíg az öreg püspök le nem hunyja a szemét, addig erről nem lehet szó."

Ez nem jelenti azt, hogy ha áttérünk a klasszikus református egyházkormányzati formák tiszta megvalósítására, akkor minden jó lesz. Igazi bajainkon nem a formák megváltoztatása segít. Ha formáknak ilyen döntő jelentőségük volna, akkor Isten az Ő Igéjében sokkal világosabban és tüzetesen rendelkezett volna felőlük. Egyetlen egy a döntő jelentőségű, és ez hangosan harsog felénk az Igéből: az egyháznak Krisztus az Ura, a Kyriosa, előtte kell alázatosan meghajolnia, elismerve, hogy „nála nélkül semmit nem cselekedhet", minden ügyét elébe kell tárnia, hogy Ő jelentse meg akaratát és közölje parancsait. Bármiféle egyházszervezeti reformnak is csak az adhatja meg a jogosultságát, hogy általa ez a lelkület akar még jobban érvényesülni, de e nélkül a lelkület nélkül elveszti minden értelmét.

Az egyház Urára való ilyen alázatos és engedelmes figyelmezés mellett még egy pápa kormányzása is áldás lehet, de nélküle átok az egyház életében a presbitériumok és a küldötteikből összeülő zsinatok kormányzása is. Ha egyházkormányzó testületeink gyűlései nem különböznek lényegesen bármilyen más, mondjuk vállalati vagy közigazgatási testület gyűléseitől, ahol emberek igazgatnak el emberi ügyeket, akkor elsősorban arra van szükség, hogy megtanulják mesterségüknek ábécéjét, mert az egyházban Krisztus akarja intézni a maga ügyét s az embereknek, akik ebben neki szolgálnak, az a dolguk, hogy az Ő színe előtt állva azt kérdezzék: „Mit akarsz Urunk, hogy cselekedjünk?"

***

„ECCLESIA – QUID?”

(1941. szeptemberében a budapesti lelkészi „csendes-napon” felolvasott előadás,
amely aztán 1942-ben megjelent a Theologiai Szemlé-ben is.)

Az „egyház” manapság kétségtelenül a legidőszerűbb teológiai téma. Vajon csak az általános korszellem tette azzá? Mert a világ általában és alaposan megtagadta a mögöttünk lévő idők individualizmusát, azért igyekszik a teológiai gondolkozás is, lépést tartva a világgal, előtérbe tolni azt, ami az ő tárgykörében nem egyéni, hanem kollektív természetű? – A „korszellemhez” való igazodás nem volt valami nagy hasznára a teológiának a múltban sem, most is csak a legnagyobb aggodalommal figyelhetők. (L. ezt az aggodalmat Brunner Emil „Kirche und Offenbarung” c. dolgozatának bevezetésében („Gott und Mensch” 47. sk.)

De van egy másik, jobbik lehetőség is. Hátha csak közvetett szerepe van a korszellemnek ebben az új „egyházi” orientációban, és hátha alapjában véve csak arról van szó, hogy jobban figyeljünk arra, amire egyedül kell figyelnie minden teológiának: az Ige szavára? Nem volna abban semmi veszedelem, ha mai emberek közt élve, akik „közösségekben gondolkoznak”, a mai teológus hallása is érzékenyebbé válna annak felfogására, amit az Ige a „hívők közösségéről” mond. Csak egyik példája volna ez is annak, hogy a regnum naturae és a regnum gratiae kormányzása mennyire összefut egyazon Kézbe, és a világ eseményei és szellemi alakulása által is hogyan neveli Isten az Ő híveit Igéjének mind tisztább és teljesebb felfogására!

Ez utóbbi, megnyugtató magyarázat felé az hajlíthatja el a mérleg nyelvét, ha napjainknak az egyházról való gondolkozásában mennél több kritika mutatkozik, az igének kritikája a köztünk és bennünk uralkodó gondolatok felett. Ettől oszolhat csak el az a (nem is mindig alaptalan) látszat, hogy csak „az árral úszunk”, amikor sokat beszélünk az egyházról.

Ezt az érdeket kívánják szolgálni az alábbi fejtegetések, amelyek lépten-nyomon megfigyelhető másfajta gondolatokkal szemben az Ige alapján azt akarják hangsúlyozni, hogy **az egyház semmi egyéb, mint tagjainak az összessége.**

Semmi újat nem akarunk ezzel mondani. Régi kérdés az, hogy „vajon üdvintézmény-e az egyház, vagy üdvközösség”, és közhelynek mondható az a megállapítás, hogy amennyire jellegzetesen hajlik a római katolikus gondolkozás az előbbi alternatíva felé, ugyanannyira jellegzetes a protestáns gondolkozásnak az utóbbi melletti állásfoglalása.

Mégis meg kell állapítanunk: nem lesz felesleges munka ennek a régi igazságnak újrahangsúlyozása. Nemcsak egyházunk tagjainak körében, hanem a vezetőinek gondolkozását tükröző irodalomban is, sőt az egyházunk gondolkozását formáló teológusaink dolgozataiban is állandóan találkozunk megnyilatkozásokkal, amelyekben az egyház úgy szerepel, mint valahogyan a tagjai fölött lebegő vagy velük szemben álló valóság, és nem úgy, mint éppen őbennük, magukban megtalálható. (Ezzel a megállapítással e sorok írója senki felett nem akar ítéletet mondani, mert – ha szabad a fenti helyzetképet személyes vallomással is megvilágítania – saját maga számára is nevezetes meglepetés volt, amikor a közelmúlt időkben ezzel a kérdéssel foglalkozva rájött: milyen egyértelmű mind a Szentírásnak, mind a reformátori gondolkozásnak a szava ebben a kérdésben. Noha ezt elemi teológiai tanulmányaiból már régtől fogva jól tudhatta volna, az Igétől és a hitvallási iratoktól elhajlott közgondolkozás hatása alatt úgy elferdült a látása, hogy az igazságot úgy kellett újra felfedeznie a maga számára. Azóta sok megfigyelése nyugtalanítóan megnyugtatta a felől, hogy nem ő az egyetlen, aki helytelen útra tévedt!) Rendkívül tanulságos volna ebből a szempontból pontos statisztikai vizsgálat tárgyává tenni (mondjuk, csak az utolsó tíz vagy öt évre visszamenőleg) egyházi irodalmunkat, teológiai tanulmányoktól kezdve nyomtatásban megjelent prédikációkon át az építő irodalom termékein át egészen az egyházi újságok cikkeiig. Az eredmény feltétlenül igazolná megállapításunkat: az esetek

túlnyomó részében arról van szó, hogy az egyház mit cselekszik híveivel, vagy mit kell cselekednie velük (hogyan gondozza őket, hogyan vegye igénybe szolgálataikat, áldozatkészségüket stb, stb.),...de hogy igazában **ők maguk az egyház,** ez a gondolat a feledés hátterében marad.

Pedig az egyháznak ez a hívek fölé és velük szembe állítása, bármennyire ízig-vérig római katolikus gondolat, még a római egyházban sem temette el egészen az eredeti igazságot. Elég egy olyan klasszikus szószólójára hivatkoznunk, mint Bellarminus. Az ő ismert meghatározása szerint az egyház „ugyanazon keresztyén hit vallása és ugyanazon sákramentumok közössége által egybefűzött emberek gyülekezete..." „Coetus hominum." Az, amit aztán ehhez még pontosabb körülírás végett hozzáfűz, hogy t.i. ez a „coetus hominum", amely az egyház, „törvényes pásztorainak és különösképpen Krisztus egyetlen földi helytartójának, a római főpapnak uralma alatt" értendő („Coetus hominum ejusdem Christianae fidei professione et eorundem sacramentorum communione, sub regimine legitimorum pastorum ac praecipue Cristi in terris vicarii, Romani pontificis."), az ő számára és általában a római katolikus felfogás számára persze a legfőbb lényegadó vonássá válik. S így végeredményben a „törvényes pásztorok" rendjében, a klérusban rejlik az egyház mivolta. Sőt, minden egyházi potestasnak az egyház evilági monarchikus fejében, „Krisztus egyetlen földi helytartójának" a tisztségében való összpontosulása folytán, a jól indult definíció ellenére is, valójában a pápa az, aki elmondhatja magáról. „L'église c'est moi".

Ha ettől a végállomástól sokezer mérföld választ is el bennünket, nem ugyanabba az irányba teszünk-e egy-egy lépést, valahányszor az egyházra gondolva vagy róla beszélve nem az „emberek gyülekezetét" tartjuk szem előtt, hanem valami mást?

I.

Nézzük hát meg, miként tanít az Ige az egyház mivoltáról?

Az evangéliumok lapjain Jézusnak két olyan allegorikus képével találkozunk, amelyben – noha kifejezetten nem említtetik velük kapcsolatban az „egyház", – minden idők megegyező véleménye szerint mégis az egyház valósága van kiábrázolva. Az egyik a „jó pásztor" **„nyájáról"** szól (Ján. 10.). Ez a „nyáj" az egyház – más szóval: „az Ő juhai", az Ő szavára hallgató és az Ő gondoskodó vezérlete és oltalma alatt álló emberek együttvéve. Szó van „akolról" is, ami – most ezt ne vitassuk – érthető talán bizonyos intézményes keretekre, amelyekre a „nyájnak" szüksége van, de nyilvánvaló, hogy nem az az egyház, hanem a benne (vagy mivel több „akol" is szerepel: a bennük) élő nyáj az. – A másik kép a **„szőlőtő"**-é (Ján. 15.), ami alatt nem a „vesszőktől" megkülönböztetendő „tő", hanem az egész plánta értendő (hé ampelosz). Ugyanaz az élő valóság, belső misztériumát tekintve, maga Krisztus („Én vagyok az igaz szőlőtő..."), az emberi életben való kibontakozását tekintve: az egyház. Az utóbbi oldaláról nézve nem más, mint a „szőlővesszők" összessége. Azok pedig az Ő hívei – „ti vagytok a szőlővesszők". Bennük található meg az egyház. És pedig a „látható egyházról" van szó, mert együttesükben találtatnak elszáradó és elégetésre ítélt „szőlővesszők" is: csak látszat szerint az egyházhoz tartozó tagok, akiket az eljövendő ítélet el fog távolítani belőle.

A pünkösd utáni egyházról szólva a Cselekedetek Könyve használja ugyan elvétve az „ekklészia" szót is, de hogy mit ért alatta, az azokból a szinonimákból tűnik ki, amelyekkel a legtöbbször helyettesíti. Beszél „a hívők sokaságáról" (4, 32), „a tanítványok sokaságáról" (6, 5 stb.), „az atyafiakról" (11, 1 stb.) „a tanítványokról" (6, 1 stb.) „a hívőkről" (2, 44 stb.). Ilyenkor mindig az „egyház" kifejezést is használhatná, s akkor is az egyháztagokat magukat értené alatta.

Pál leveleiben kettéválik az „egyház” szónak az a két jelentése, amelyek közül az egyik az ecclesia universalist, a másik az ecclesia localist jelenti. Néha amaz lebeg a szeme előtt: az „egy közönséges”, vagy ha valamelyik helyi egyházról van is szó, abban is amazt, az egyetemeset és egyetlent látja kiábrázolva. Megvannak a vissza-visszatérő kedvelt képei, amelyekkel ezt „az egyházat” szemlélteti. Az egyik a „ház”, amely Isten szent templomává épül (Ef. 2, 20-22 stb.). De kicsoda, micsoda ez a szent épület? „Ti építtettek együtt Isten hajlékává a lélek által...” (Ef. 2, 22.) „Nem tudjátok-e hogy ti Isten temploma vagytok?” (I. Kor. 3, 16). A másik kép, amelyet valamennyi közt a legjobban kiaknáz az apostol, „a Krisztus teste” (Ef. 4, 16 stb.) Megint azt kérdjük: hol, miben található meg ez a titokzatos, élő „test”? Egy helyen azt olvassuk, hogy „a Krisztus testének épülése” nem más, mint „a szentek tökéletesbítése” (Ef. 4, 12.) Egy másik helyen pedig még világosabban: „Ti a Krisztus teste vagytok és tagjai rész szerint” (I. Kor. 12, 27). Megint másutt: „Sokan egy test vagyunk a Krisztusban” (Róm. 12, 5.), tehát megint csak maguk a hívők a „test”. – A harmadik kép (mivel a személyes viszonylatok világából van véve, ez valamennyi közt a legtöbbet mondó): a **„menyasszony”** képe (Ef. 5, 25 stb.), amely aztán a Jelenések könyvében is nevezetes szerepet játszik. Ha ennek a képnek a fantáziánkra ható szépsége mögött az egyszerű valóságot keressük, vagyis lefordítjuk költészetét a próza nyelvére, mit kapunk? „Eljegyeztelek titeket” – írja egy helyt az apostol, – „egy férfiúnak, hogy mint szeplőtlen szüzet állítsalak a Krisztus elé” (II. Kor. 11, 2.). Az egyháznak ezen a leginkább szimbolizált, mert valósággal perszonifikált felmutatásán is áttetszik a tiszta valóság: az egyház semmi más, mint tagjainak az összessége. (A Jelenések könyvében is világosan meglátható, hogy „a Bárány menyasszonya”, aki „a mennyegzőre elkészítette magát”, nem más, mint a „szentek”, akik „igazságos cselekedeteiknek” a „fehér gyolcsába” öltöznek fel. L. 19, 7 -9.)

Amikor pedig csak valamelyik helyi gyülekezet, mint olyan, lebeg Pál apostol szeme előtt, akkor is ugyanez a helyzet. Az egyik levelét így címezi: „a thessalonikabeliek ekklesiájának” (I. Thess. 1, 1.), a másikat meg így: „a Kolosséban levő szenteknek és hívő atyafiaknak” (Kol. 1, 2), s az egyik kifejezésmód egy hajszálnyival sem jelent sem többet, sem kevesebbet, mint a másik. A valamely helyen élő ekklésia éppen az ottani „szenteket”, vagy „atyafiakat” jelenti, vagy bármiként neveztessenek is az egyház tagjai, úgy hogy ezek a kifejezések néha appozicióként csatlakoznak az „ekklésia”-hoz egy-egy címzésben, s így adják világos értelmezését mivoltának (lásd pl. I. Kor. 1, 2).

Visszájára fordítva a dolgot azt mondhatjuk: Pál apostol gondolatvilágát híven tolmácsoljuk azzal is, ha odaértjük vagy oda is mondjuk az ekklésiát, valahányszor egyszerűen csak azt mondja: „ti”, vagy (magát is odafoglalva olvasói mellé): „mi”. Krisztus szerelmének a tárgya ugyanaz, akár arról van szó, hogy semmi attól „minket el nem szakaszthat” (Róm. 8, 35), akár arról, hogy: „szerette az egyházat és adta magát érette” (Ef. 5, 25). Mert az ekklésia éppen ez a „mi”, az Ótestamentumból átöröklött szép kifejezéssel: „Istennek népe” (Tit. 2, 14; Zsid. 4, 9 stb.), vagy hogy egyéb apostoli levelekre is utaljunk: az a „választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, megtartásra való nép”, amely különben „nem-nép” volna, de kegyelemből, Krisztus által, az egyházban „Isten népévé” lett (I. Pét. 2, 9. 10.).

Visszatérve még egyszer az evangéliumok körébe Jézushoz, állapítsuk meg, hogy Ő sem akkor beszél az egyházról, amikor szavaiban előfordul az „ekklésia” kifejezés, hanem valójában mindig arról beszél, amikor tanítványairól, követőiről általánosságban beszél. „Ti vagytok a föld sava” (Mt. 5, 13) – ez éppúgy az egyházra vonatkozó megállapítás, mint ahogy az egyháznak szóló utasítás ez: „Ne úgy legyen közöttetek” (mint a pogányok között) (Mt. 20, 26). És ez áll minden hasonló ígéretre és parancsra egyaránt. Mert – és ezt is állapítsuk meg végül – akkor is, amikor az evangéliumok két helyén maga az „ekklésia” szó is előfordul Jézus ajkán, akkor sem jelent az egyebet, mint az Ő híveinek (egyetemes, Mt. 16, 18, vagy egy-egy helyen együtt élő, Mt. 18, 17) közösségét. Sok vita folyhatott és folyhat még ezeknek

a helyeknek az értelmezése körül, de magának az „ekklésia” szónak az értelme világos. Akár az ótestamentumi qáhál-nak és szinonimáinak (amelyek Izráel „gyülekezetét” jelentették) a Septuaginta révén átszármazott fordítását látjuk benne, akár közvetlenül a görög városok politikai életéből átvett kifejezésnek fogjuk fel (ahol „népgyűlést” jelentett), mindenképpen (bizonyos meghatározottságú) emberek együttesét jelenti az Újtestamentumban, itt is meg minden más helyen is. (Akkor sem jelent mást, ha a lépten-nyomon előforduló helytelen etimológiával a teológiai értelemben vett „ekkalein”-ból származtatjuk, vagyis az Isten által (a világból üdvösségre) „kihívottakat” értjük alatta. – (Ez természetesen nagyon találó leírása az egyháznak, és homiletikai célokra jól felhasználható szemléltetés is lehet az ilyen szómagyarázat. Nyelvészetileg azonban semmi alapja nincs. Csak utólag a szóba belemagyarázott keresztyén értelmezés ez.)

Ha nemrégen még komoly tudományos problémát csináltak abból: „Akart-e Jézus egyáltalán egyházat?” – ez csak annak a szomorú bizonysága, hogy milyen messzire el lehetett sodródni (protestáns teológusoknak is!) az „egyház” szó eredeti bibliai értelmétől. Mert hiszen, megmaradva a szónak ennél az eredeti értelménél, a probléma voltaképpen ezt jelentené: „Akarta-e Jézus, hogy küldetésének legyen eredménye; hogy legyen neki, mint Pásztornak, nyája; legyen neki, mint Messiásnak, hívő és engedelmes népe? Hiszen az egyház ez, és nem más!

II.

A reformáció kora is ilyen „fructus laboris atque mortis Christi” értelmében fogta fel az egyházat, – akikről szólt az ígéret, hogy „lelke szenvedése folytán látni fogja” az Úr szenvedő Szolgája, a „sokak”, akiket „ismeretével megigazít”, mert „vétkeiket viselte” – ők az egyház (És. 53, 11).

Luther az ő Nagy Kátéjában az una sancta catholica ecclesia értelméhez a következő (és appozícióként felfogott) communio sanctorum-ban találja meg a kulcsot. Ez a „glossza” – mondja – jelzi, hogy „mit kell érteni a keresztyén egyház alatt”: nem más az, mint „ein heiliges Häuflein und Gemeinde auf Erden aller Heiligen...” („Also auch das Wort „communio”, das daran gehänget ist...ist nichts anders, denn die Glosse oder Auslegung, da imand hat wöllen deuten, was die christliche Kirche heisse...” (Die Bekenntnissschriften der ev. – luth. Kirche 1930. II. 657.) – Az egyháznak ezt az értelmezését polemikusan szembehelyezi azzal, amelyet az avatatlanok a német Hiszekegyben használt „Kirche” szóból olvashatnának ki. Az egyház nem valami „szent ház vagy épület”, amelyben a hívők összegyülekeznek, hanem maga a gyülekezet: „wir, die zusammenkommen” (u.ott 656 1.).

Akárhogy alakult is a lutheri reformáció egyháza a gyakorlati életben s ennek aztán akármilyen visszahatásai mutatkoztak is egyházfogalmának további alakulásában, elvben az eredeti lutheri gondolat érvényben maradt. Az Augustana Confessio is ezt tükrözi egyházdefiníciójában: „Est autem ecclesia congregatio sanctorum...” (Die Bekenntnissschr. Der ev.-luth. Kirche I. 6-61.) Az ehhez fűződő jelzői mellékmondat: „in qua evangelium recte docetur et recte administrantur sacramenta”, csak analitikus, nem szintétikus jellegű. Csak kiemeli azt, ami a „congregatio sanctorum” fogalmában, mint lényeges „signum” úgy is benne van, de nem tesz hozzá semmi újat. Evangélium és sákramentumok nélkül semmilyen gyülekezet nem is lehetne „congregatio sanctorum”. Az egyháznak ez a „perszonalisztikus” felfogása lett úrrá aztán az egész reformációban: nem „valami” az egyház, hanem „valakik”.

Ennek ellene mondani látszik ugyan az első pillanatra Kálvinnak az egyházról szóló institúcióbeli tanítása. Már az a cím is, amely alatt az egyház kérdését tárgyalja: „Azokról a külső gyámolító eszközökről, amelyekkel Isten minket Krisztus társaságába hív és abban megtart” (Inst. IV.). Ilyen „externum medium vel adminiculum” az egyház is! Ennek meg is felel aztán az, ahogyan az első szakaszokban beszél az egyházról: mintha nem magukból az egyháztagokból állna az, hanem valami föléjük rendelt, vagy legalább is melléjük adott tényező volna, amely őket sok gyengeségükben nevelő segítségében részesíti; mintha nem a kegyesek összessége volna, hanem életadó, tápláló, gondozó édesanyjuk, „piorum omnium

mater". De ha gondosan odafigyelünk, mindjárt észrevehetjük: az „egyház" címén itt egyrészt valami másról van szó, t. i. az egyházban működő igehirdetői, „tanítói" tisztről, másrészt pedig – amennyiben csakugyan az egyházról van szó, Kálvin is ugyanazt érti alatta, mint Luther. Mert amikor arra kerül a sor, hogy kifejezetten azt magyarázza meg: mit ért a Szentírás „egyház" alatt (és lényegében az igemagyarázatnak ezen a pontján kell tetten érnünk Kálvint az egyház mivoltáról való gondolkozása dolgában), kitűnik, hogy Kálvin sem az egyháztagokhoz még külön hozzáadódó valóságnak fogja fel az egyházat, hanem bennük, magukban megtalálhatónak. A „láthatatlan egyház" nem más szerinte, mint azoknak összessége, „akik az örökbefogadtatás kegyelménél fogva (gratia adoptionis) Istennek fiai s a Szent Lélek megszentelésénél fogva Krisztusnak az igaz tagjai". A „látható egyház" sem más, mint „a földön szétszórt embereknek az a sokasága (universa hominum multitudo), amely az egy Istennek és a Krisztusnak tiszteletét vallja" stb. Az itt felsorolt jellemző vonások külsőképpen megállapíthatók, de éppen ezért meg is téveszthetik az emberi tekintetet: lehetnek csak látszatosak. Ezért kell különbséget tenni az „Isten előtt való egyház", a számunkra „láthatatlan", és ama másik, a „látható egyház" között. De egyébként mindkét esetben „multitudo hominum" az egyház mivolta (A mi kérdésünk szempontjából most nem fontos az az egyébként nagyjelentőségű különbség, hogy Kálvin azt, amit Luthernél sub specie hujus vitae, antropocentrikus módon találunk megvilágítva, a maga jellegzetes módján rendszerint sub specie aeternitatis, teocentrikus módon tárgyalja, s ezért az ő számára az egyház, bár természetesen „coetus fidelium" és „congregatio sanctorum" is, alapjában véve és legelsősorban az öröktől fogva „kiválasztottak" összessége, „numerus electorum". Ez ugyanaz a „perszonalizmus" az egyház felfogásában, csak beleállítva az Isten örök végzéseinek a távlatába.)

A református hitvallásokban is ez az egyházfogalom tükröződik. A Heidelbergi Káté (54. kérdés) „egy örökéletre kiválasztott gyülekezetnek" mondja az egyházat (coetus ad vitam aeternam electus), kiemelve jellemző vonásaként „az igaz hitben egyezését" (in vera fide consentiens). (K. Müller Bekenntnisschriften der ref. Kirche. 696.) Idézzük a II. Helvét Hitvallást is. „Mivel Isten eleitől fogva azt akarta, hogy az emberek üdvözüljenek és az igazság ismeretére eljussanak: ebből szükségképpen következik, hogy mindig volt, van és lesz egyház, azaz (a zárójelben közbeiktatott, marginalis jellegű tartalomjelző kérdésre: „Ecclesia Quid?", vagyis éppen a mi kérdésünkre, felelve így folytatja): a hívőknek e világból elhívott és egybegyűjtött gyülekezete (e mundo evocatus vel collectus coetus), vagyis minden szenteknek egyessége (itt is appozicióként értelmezi a communio sanctorum az ecclesiát!), akik...s aztán folytatódik ezeknek a „szenteknek" a jellemző körülírásával. „Rájuk" – így fejeződik be a szakasz – értendő az Apostoli Hitvallás eme tétele: „Hiszem a Közönséges Keresztyén Anyaszentegyházat..." (K. Müller: Bekenntnisschr. Der ref. Kirche 195.)

Fölösleges volna végigkísérnünk ugyanezt az egyházfogalmat a kálvini hatás alatt keletkezett nyugateurópai hitvallási iratokban. Híven visszhangozzák mind ugyanazt az igazságot. Csak röviden két magyar bizonyságot a reformáció évszázadából! Az Egervölgyi Hitvallás „a választottak, elhívottak (convocati), újjászülöttek, hívők és megigazultak látható gyülekezetének (coetus visibilis)", a Tarcal-Tordai Hitvallás pedig „Istentől kiválasztott emberek gyülekezetének és sokaságának (coetus et multitudo hominum a Deo selectorum)" nevezi az egyházat. (Ugyanott 289. és 426. II.)

Tisztábban és határozottabban nem lehet tolmácsolni az Igének az egyházról szóló igazságát, mint ahogy a reformáció tette. Egybehangzó szava megerősítheti bennünk azt a meggyőződést, hogy ma is az érti jól az Igének az egyházról szóló tanítását, aki úgy érti, hogy az egyház mivoltát az Ige magukban az egyház tagjaiban mutatja fel.

III.

Mi a magyarázata annak, hogy az Igének ilyen világos, és a reformációban ilyen világosan meg is látott, igazságától olyan messze el lehetett távolodni? Mindenekelőtt jó lesz szemébe néznünk bizonyos aggodalmaknak és kifogásoknak, amelyek a fentiekben vázolt egyházfogalom ellenében felmerülhetnek. Hátha bennük nemcsak magyarázatot, hanem bizonyos fokú igazolását is megtalálhatjuk az egyházfogalom más irányba való eltolódásának?

1. Ha mi maguk – az egyház tagjai – vagyunk az egyház, akkor – így szólalhat meg az első ellenvetés –, ezzel menten visszasüllyedünk abba az emberi szubjektivizmusba, amelynek ingoványából éppen, hogy kilábolt korunk teológiai gondolkozása. Hiszen a teológia csak addig igazán **teo**lógia, amíg nem bárki által megközelíthető emberi dolgokról beszél, hanem Istenről és az Ő dolgairól úgy, amint erre csak az Ő tulajdon beszéde, az Ige képesít és jogosít bennünket! Ha elveszítjük a figyelemnek ezt az objektív, élő kijelentésre beállított irányát és nem arról beszélünk „egyház" címen, amit Isten maga árul el nekünk örök dekrétumaiból, Krisztusnak titokzatosan épülő „testéről", a Szent Léleknek egyházépítő munkájáról, amiről mind csak azért tudhatunk, mert ebbe az Ő Igéje nyújt bepillantást, – vajon akkor az egyházról való minden beszédünk nem lesz-e puszta históriai és szociológiai beszéddé, amilyet másfajta emberi közösségről is folytathatnánk?

Megnyugtatásul mutassunk rá arra, hogy nem másképpen jutottunk el tételünk igazságához, mint annak megvizsgálásával: mit mond róla az Ige, és mit olvastak ki az Igéből eleink is? Nem az Igétől elfordult, hanem éppen az Ige szavára figyelő tekintettel láttuk meg, hogy az egyház nem más, mint azok az emberek, akikből áll.

De tegyük hozzá ehhez még azt is – amit egy percre sem tévesztettünk szem elől a fentiekben sem, de amit jó lesz most hangsúlyozottan kiemelnünk, – hogy amikor az Ige emberekről beszél, akikből az egyház áll, nem akármilyen emberekről, hanem éppen az Ige által megszólított és meghatározott emberekről beszél. Mögéjük és föléjük tehát mindig odaértendő a magát kijelentő és közlő Isten. Mivoltukat az szabja meg, hogy életük az Igére adott feleletnek, a **hitnek és engedelmességnek** az élete. „Hívők", „szentek", „elhívottak", „kiválasztottak", „tanítványok", „Krisztusban atyafiak" ezek az emberek. Ami bennük emberi alanyiság, az nem felejtetheti el velünk az objektív Igét, hanem egyenesen utal rá, mint előfeltételre, amelynek ők függvényei, s amely nélkül nem volnának azok, amik.

De amint látjuk: magában az Igében van az objektív előzmény, semmi egyébben. Nincs valamilyen az Ige körül annak udvaraként támadó objektív bűvkör, amelyet „egyház"-nak lehetne nevezni, amely mintegy magában is megvolna már az Ige valóságából kiáradtan, hogy azután úgy kerülnének bele az emberek, mint valami objektív isteni adottságba. Az egyháznak ilyetén való elgondolása objektivizmus, de hamis objektivizmus.

Protestáns talajon Barthnak és követőinek az írásaiban találkozunk ezzel a jelenséggel, legalább a szavuk járását illetőleg. (Egyház-tanuk komoly vizsgálatának az lenne az egyik legfontosabb teendője – ami most nem lehet feladatunk –, hogy tisztázza: vajon igazságos dolog volna őket ezen a ponton szavukon fogni, vagy pedig olyan modus loquendi-ről van csak szó, amely nem fejezi ki híven igazi gondolataikat?) Nem is kell idézetekkel illusztrálnunk, mindenki ráismer jellegzetes dialektusukra az ilyen kifejezésekben, amelyekkel az egyházat meg szokták jelölni: az Ige „helye" („Ort"), „tere" („Raum"), „szférája" stb. (Néha az egyház egyben „tere és ideje" is az Igének.) Mindez azt a benyomást kelti, mintha az egyház az Igének olyan objektíve meglévő hatóköre volna, amely be is népesedik ugyan aztán emberekkel, de már ettől függetlenül, ezt megelőzően is megvan.

Ezek a kifejezések nyilván a fizika gondolatvilágából kölcsönvett képek. (Általában megfigyelhető – és érdekes tanulmány tárgyául kínálkoznék –, mint színezik a „dialektika teológia" gondolatvilágát matematikai (geometriai) és fizikai képek – nyilván az előző évtizedek teológusainak (különösen pszichologizmu-

sukkal összefüggő) biológiai gondolatformáival éles ellentétben.) Ott szokás ilyen értelemben vett „erőtér"-ről beszélni. De ott sem szabad soha megfeledkezni arról, hogy ilyenkor merő absztrakcióról van szó, nem valóságról. A mágnes „erőtere" nem valóságot jelent, hanem csak azt a lehetségesítő feltételt, amely egyéb feltételek hozzájárulásával válik azután valóságos történések meghatározójává: **ha** a mágnes hatására fogékony test kerül bele abba az „erőtérbe", akkor bekövetkeznek bizonyos általa meghatározott jelenségek. A nap kisugárzásának „köre" sem jelent magában véve még semmit a valóságban. A világűr sötét és hideg marad tőle. Csak a sugárzás útjába kerülő tárgyak világosodnak meg és melegszenek fel általa. Ha valaki akar, beszélhet természetesen az Ige hatásáról és erejéről is ilyen absztrakt módon. De akkor **nem az egyházról** beszél. Az egyház – legalább az Ige szerint – nem elvont lehetőség, hanem élő valóság. Az egyház nem „mágneses tere" a kegyelemnek, hanem az a vasreszelék, amely ebbe a „térbe" jutva, benne új elrendezést nyer: a Krisztus által „gyűjtött, oltalmazott és megtartott" valóságos emberekből álló „közösség". Nem az üdvösség napjának, Krisztusnak a „sugárzási köre", hanem az Ő sugárzásától valósággal kivilágosodó és életre melegített emberek összessége.

Az említett „térszerű" egyházfogalomnak látszólag van bizonyos alapja a reformátori gondolkozásban: ott is sokszor esik szó arról – amit szintén felesleges idézetekkel igazolnunk, annyira általános jelenség –, hogy „**ahol"** az Ige hirdettetik, és a sákramentumok kiszolgáltatnak, **„ott"** van egyház. Ez a reformáció korabeli „ubi-ibi" azonban egészen mást jelent. Mögötte egyáltalán nem az az egyházfogalom rejlik, amely szerint az Ige és a sákramentumok hatóköre, mint olyan, volna az egyház, hanem mindig az Ige hallgatóival és a sákramentumok élvezőivel benépesített térről van szó, és mert ők is „ott vannak", azért „van ott", éppen bennük, az egyház. A reformáció kora e gyakran használt kifejezésmódjának megvolt a komoly oka: történeti helyzetük nem engedte meg a reformátoroknak az egyháznak azt a gyakorlati elhatárolását, amely elvileg megkívántatott volna, s ezért annál fontosabbá vált az Igében és a sákramentumokban rejlő „notae ecclesiae" annál erőteljesebb kidomborítása. Bele lehetett nyugodni szükségből a perifériák elmosódottságába, csak a középpont, amely körül az egyház élete kialakul, legyen világosan megjelölve. Ha le kell is mondani az emberek éles elhatárolásáról: melyikük tartozik még az egyházhoz s melyikük már nem, az Ige hirdettetése és a sákramentumok szolgálata – mivel sohasem lehet egészen hiábavaló – biztosítékok afelől, hogy hatásuk körében vannak általuk megragadott és meghatározott emberek is, tehát – ami ugyanazt jelenti – van egyház.

Aki nem éri be azzal, hogy az embereket az Igében magát kijelentő és közlő Istennel szembesítse, hanem az egyházat is ki akarja emelni az emberi életből, hogy aztán az emberekkel szembeállíthassa az objektivizmus érdekében, – a római egyház irányában halad. Ott lehet misét mondani – üres templomokban is. A miseáldozatból szétáradó malaszt megteremti az egyház természetfeletti szféráját akkor is, ha nincsenek jelen emberek, akikben áldásai aktualizálódjanak. Az Ige azonban mindig aktuális kegyelemről: valóságos emberekhez személy szerint szóló és hozzájuk lehajló Istenről beszél. És az egyház szerinte éppen azokból az emberekből áll, akik Istennek erről az objektív közelgetéséről tudnak és abból élnek.

2. Egy másik ellenvetés a (fentebb Kálvintól idézett) omnium piorum mater gondolatát szegezhetné nekünk. Ha mi, az egyház tagjai, magunk vagyunk az egyház, hova lesz akkor mindaz, amit az egyháznak köszönhetünk: ápoló és gyámolító gondoskodása, tanító és fegyelmező szolgálatai, egész édesanyai fölénk rendeltsége és azzal együtt tekintélye is? Mindebben kétségtelenül az Igéből kivilágló és onnan a reformátorok (elsősorban Kálvin) által is erőteljesen kiemelt igazságok foglaltatnak, amelyeknek nem szabad elhomályosulniuk.

De ha tételünket jól értelmezzük, nem is forog fent ilyen veszély! Megint csak arra van szükség, hogy valamit, amit egyébként sem tévesztettünk szem elől, csak érdeme szerinti külön hangsúllyal is kiemeljünk. Az egyház mivolta – azt mondtuk – az ő tagjaiban

keresendő, de ezt nem érthettük úgy, hogy: ebben vagy abban az egyénben, vagy akár ebben vagy abban a csoportban, hanem a tagok **összességében.** Ez az összesség pedig, minden egyes tagjával, sőt a tagok kisebb-nagyobb csoportjaival szemben is természetszerűleg lép fel mindazzal a fölényes funkcióval és tekintéllyel, amit az „anyaszentegyház" szép magyar kifejezése jelent – anélkül, hogy azért az egyház más valamivé válnék, mint tagjainak az összessége.

Pál apostolnak az egyházról, mint élő, szerves „testről" szóló allegóriája egy szempillantás alatt megvilágítja a helyzetet. Az élő test nem a tagjaihoz még hozzájáruló valamilyen többlet, hanem éppen azoknak összessége. S azért a testnek minden egyes része – a legapróbb sejtektől kezdve bonyolultabb szöveteken át egészen a magukban véve is összetett, külön szerkezettel bíró fontosabb szervekig – ennek az összességnek az uralma alatt áll, és épen, egészségesen, csak az összesség összhangjában működhet. Minden tag élete az egész test életéből sarjad, vagyis minden tagé az összes többiekéből, és csak addig normális az élete, amíg ebben az összességben foglalja el és tölti be a maga helyét. (Ugyanez a páli allegória természetesen utal még valami egyébre is. A test tagjainak a rendje eleve preformáltan benne rejlik valamilyen rejtelmes élő valóságban, amely azt a testet a maga élete organumául kifejleszti, élteti és felhasználja. Ugyanígy megvan az egyháznak is a maga „titka" Krisztusban, akinek a „teste". De ez nem a „test" többlete a „tagokkal" szemben, hanem magának a „testnek" fölébeboruló és az egészet uralma alatt tartó többlet. Az egyház esetében ez éppen az az objektív valóság, amelyről az imént szóltunk: az egyház Ura, aki Igéjében él és szól.)

Félretéve a képet, arról van szó, hogy Istennek méltóztatik az Ő munkájában emberi eszközöket felhasználni: embereket emberek hitének és életének bizonyságtétele által „a Krisztus társaságába hívni és abban megtartani". Az egyik hívőnek azért lehet hite, mert előtte már másoknak is volt és rajta kívül másoknak is van hitük. Az egyház pedig, mint tagjainak összessége, felmérhetetlenül gazdag akkumulátora ennek az emberi bizonyságtételnek: egyesíti magában a valaha élt és ma élő tagjai megszámlálhatatlan sokaságának ható szavát és életét. Aki ettől elszakadva függetleníteni akarná magát, az lelki öngyilkosságra vetemednék. „Extra ecclesiam nulla salus." Ezért **mater** az egyház.

De a dolognak nyilván két oldala van. Egyfelől igaz az, hogy a hívőknek (múlt- és jelenbelieknek) közösségére rá vagyok utalva. Az ő tanításukra nem figyelve az eltévelyedés sorsára jutnék; az ő példaadásuk serkentése és vigasztalása nélkül elsorvadásra volnék ítélve; a velük való élő kapcsolatot elveszítve sehol ezen a világon nem találhatnám meg keresztyéni rendeltetésem helyét. De másfelől: amikor a magam élete így belesimul a közösség életébe, az most már az én hozzájárulásommal is gyarapodva fogja betölteni szerepét ismét mások életében. Az egyház „édesanya" az én számomra, de rajtam is áll, hogy legalább ugyanannyira „édesanya" legyen mások számára is. Alá vagyok vetve tekintélyének, de valamelyes parányi részben fenntartója és hordozója is vagyok ennek a tekintélynek.

Ha az a részecske, amellyel én járulhatok hozzá az egyház életéhez, még oly elenyészően csekély is mindahhoz képest, amit belőle én magam kaphatok, elvben mégis elegendő ahhoz, hogy az egyháztól való függésemet relatívvá tegye. Nagyon komolyan veendő tekintély az egyház tekintélye és büntetlenül nem vethető meg, de, mivel az egyház sem más, mint tagjainak, embereknek az összessége, nem lehet abszolút tekintély. Az egyház szava csak Isten szavának emberi hatásokban való tovarezgése. Megvan az az ígérete, hogy isteni érvénye lehet, de ez esetről-esetre attól függ: tisztán adja-e vissza és híven adja-e tovább azt, amit ő is mindig újra onnan felülről kaphat. (Bibliai gondolat az egyház „anyai" szerepe és tekintélye, de csak addig, amíg el nem szakad a férfi és a nő, az apa és az anya viszonyának a bibliai korban uralkodó gondolatától, mint hátterétől, amely szerint „az asszonynak feje a férfiú" (I. Kor. 11, 3). A nemek mai egyenrangúságának a gondolata (nem a tudományos teológiában, de a gyakorlati vallásos gondolkozásban) odavezethet, hogy Isten és az egyház is egymás mellé kerülnek. Sőt bizonyos romantikus indítékok, amelyeknek lélektani háttere könnyen feltárható a megszemélyesítésében rejlő feminiumnál fogva – egyenesen olyan dominává magasztosíthatják az egyházat (lásd ennek kezdeteit a Hermas Pastor-ában), hogy az már sokkal inkább emlékeztet bizonyos közismert pogány vallástörténeti jelenségekre, mint a Szentírás egyház-fogalmára. Nem véletlen dolog, hogy míg

amaz, amit az „anya” képe az egyházra vonatkozólag kifejez, átszövi a Szentírásnak az egyházról való egész tanítását, maga ez a kép csak egyetlenegyszer fordul elő a Szentírásban, és akkor is vitatható vonatkozásban (Gal. 4, 26.).

Kell-e emlékeztetnünk bárkit is arra, hogy a szóbanforgó kérdésben ugyanez volt a reformációnak is a színtiszta látása, sőt éppen a nagy ajándéka? Az, amit a reformáció hálásan és engedelmesen elfogadott az egyház másfélévezredes múltjából, s az, amit az egyetemes egyház hiteként és életparancsaként maga is megvallott a maga korához és az utókorhoz szóló konfesszióiban, **norma** volt az ő szemében, de csak norma normata. Norma normans csak „az Istennek tulajdon beszéde” lehet, amelynek mértéke alá az egyház szava is mindenkor odahelyezendő.

Ezt a relatív tekintélyt az egyház, mint tagjainak összessége gyakorolja egyéni tagjai és egyes részei felett. Aki ezzel be nem érve kiemeli az egyházat tagjainak összessége fölé, hogy abszolút tekintélyként állhasson szemben magával ezzel az összességgel, az a hívők és Isten közé valamilyen misztikus és mitikus, legalább is félisteni hypostasist iktat be. És mivel az ilyen apotheosisba emelt egyház mégis csak a teremtettség rendjébe tartozik: kézenfekvő a bálványozás bűnének a veszedelme. Vestigia terrent. Semmi nem óvhat meg ettől a veszedelemtől, csak az, ha bármily nagyra tartjuk is az egyházat s mindazt, amit Isten után neki köszönhetünk, s amivel neki tartozunk, mégis meghagyjuk annak, aminek az Ige mutatja: emberek összességének. Éppen, **mint ilyen** szerepelhet legelső helyen azok között a „gyámolító eszközök” között, amelyeket Isten, jól ismerve rájuk utaltságunkat, felhasznál a mi javunkra.

3. Egy harmadik ellenvetés azt szegezhetné szembe tételünkkel, hogy ha az egyház semmi egyéb, csak tagjainak az összessége, akkor e mellett elsikkad az egyház „intézményes” volta, ami pedig szintén az Igéből kivilágló isteni rendelés. Ha nem írjuk is alá „az egyház üdvintézmény” római katolikus tételét, mondják, mégis nyilvánvaló, hogy az Ige úgy mutatja be az egyházat, mint amelynek megvan az „institutionalis” oldala is, vagyis benne a Szent Lélek nem csak a tagoknak beláthatatlan változatosságban osztogatott „kegyelmi ajándékok” által munkálkodik, hanem bizonyos állandó „tisztségek” által is, amelyek nélkülözhetetlenek az egyház létéhez és működéséhez.

Két dologra kell felhívnunk a figyelmet ezzel kapcsolatban. Az egyik az, hogy ha „intézményes egyházról” beszélünk, akkor ezzel azt fejezzük ki, hogy az egyháznak van intézményes rendje, de nem azt mondjuk meg, hogy maga az egyház – amelynek ilyen rendje van – mi? Azt a megállapításunkat tehát, hogy az egyház mivolta a tagjaiban keresendő, nem érinti az a tény, hogy az Ige tanítása szerint ezek a tagok istenrendelte tisztségek vezetése alatt élnek, vagyis van intézményes rendjük. (Sajátságos, hogy az egyházról szóló fejtegetésekben, ahol az „intézmény”, „institúció” fogalma lépten-nyomon nagy szerepet játszik, rendszerint hiába keressük ennek a fogalomnak tisztázását. Örvendetes kivétel ez alól Makkai Sándor: „Az egyház missziói munkája” című műve. Itt is elsősorban az egyházi tevékenységek egyes speciális „intézményeiről” (iskolák, szeretetintézmények, stb.) szóló összefüggésben merül fel a kérdés, de mellékesen arra is történik utalás, hogy „az Egyház egészét is intézménynek tekinthetjük, ha nem üdvintézményt értünk alatta...” (79-80. l.) „Általános értelemben intézménynek nevezünk valamely állandósított és szabályozott módot bizonyos cél elérésére” – így hangzik az itt olvasható meghatározás, amely – mint a továbbiakból fent látható – lényegében megegyezik felfogásunkkal.)

A másik észrevételünk pedig az, hogy gondosan ügyelnünk kell arra, mit értünk „intézmény”, „institúció” alatt, mert annak fogalmában két olyan dolog keveredhet össze, ami pedig elválasztandó egymástól. Egyfelől ugyanis arról van szó, hogy isteni rendelésből az egyházban, lényegéből kifolyólag kell, hogy legyenek bizonyos funkciók, amelyek által tetszett Istennek az egyházat létében fenntartani és működésében kormányozni. Ezért világos az Igéből az az isteni **ígéret**, hogy az egyház Ura mindenkor „ad némelyeket”, akik ezeknek a szolgálatoknak végzésére különleges „kegyelmi ajándékkal” fel vannak ruházva. És ugyanilyen világos az Igéből az az isteni **parancs** is, hogy az ilyen különleges karizmák és meg-

bízatások birtokában lévő tagok számára az egyháznak biztosítania kell életében a megfelelő teret, hogy szolgálatukat az egyház javára betölthessék. Ez más szóval azt jelenti, hogy az egyház, vagyis az egyháztagok összessége, nem amorf társaság, amelyben egészen kiszámíthatatlan: vajon egyes tagok milyen karizmával tűnnek ki és gazdagítják meg szolgálatukkal az összességet, hanem olyan együttes, amelynek megvan az istenszabta struktúrája. Bizonyos fajta kiemelkedő karizmák és azok által bizonyos fajta, az egész közösségre kiterjedő szolgálatok eleve bele vannak szerkesztve az egyháznak ebbe az alkatába, még ha aztán egyebekben tág tere marad is a Szent Lélek szabad tetszése szerint való ajándékosztogatásnak és szerepkijelölésnek is, amely által az egyház életét fejleszti és irányítja. (Annak a szokásos szembeállításnak, amely szerint az egyház egyfelől „organikus" életet él (a Szent Léleknek korlátokat nem ismerő szabad munkája folytán), másfelől pedig „institutionális" életet él (a Szent Lélek soha nem hiányozható, állandóan felhasznált eszközei révén), már abból is kitűnik a tisztázatlansága, hogy „organizmus" és „institució" (Pál apostol hasonlatai szerint: a növekedő pálanta, vagy más élő „test", és az épülő „ház") nem úgy viszonylanak egymáshoz, hogy az utóbbinak van megállapítható struktúrája, az előbbinek pedig nincs. Az élő „szervezet" is szilárd alkattal bír. A különbség az, hogy az élő szervezetben nem **csak** ez a szilárd alkat van meg, hanem benne az élet a maga szilárd vázának a megteremtésén kívül más, kiszámíthatatlan megnyilvánulásokat is termel. „Institúció" az egyházban tehát nem ellenoldala az „organizmusnak", hanem része annak. (Pál apostol „épülő háza" nem a „növekvő testtel" szemben egy másik oldalát szemlélteti az egyház életének, hanem csak egy jellegzetes alkotó elemét emeli ki az egész összefüggésnek.)

Ettől, az Igéből határozottan kizengő isteni rendeléstől megkülönböztetendő azonban a másik mozzanat, amelyet az „intézmény", „institúció" fogalmába bele szoktunk érteni: mindaz a koronként és helyenként változó emberi „intézkedés", amely az egyházban a végre történik, hogy az egyház istenszabta alkatának megfelelő funkciók zavartalanul és megszakítás nélkül végbemehessenek, vagyis a „tisztségek" fenntartassanak. Ilyen emberi rendelkezésekről az Ige nem szól. Azt megmondja pl., hogy az egyház nem lehet el olyanok szolgálata nélkül, akik „Isten beszédét szólják". De, hogy az „Ige szolgálatának tisztsége" számára milyen állások létesítendők az egyházban, milyen előképzettség adja meg azokhoz a jogosítást, milyen módon biztosítandó ez állások anyagi fenntartása, mimódon történjék az állások betöltése stb. – ezekre és hasonló természetű kérdésekre nem is jut eszébe senkinek se az Igében egyebet keresni, mint legfeljebb egészen általános irányelveket. Ilyen kérdéseknek a valóságos, konkrét szabályozása az egyháznak mindenkori helyzetéből adódó feladat. Nyilvánvaló, hogy történeti élete során az egyház nem is térhet ki ilyen feladatok elől. Ha a Szentírásban elénk táruló helyzetben, mivel annak napjai a kezdet napjai voltak, nincs is még szó róla, az egyháznak a világba való beleépülése idővel óhatatlanul magával hozta azt, hogy életét a szükség parancsai szerint (hogy nevén nevezzük a dolgot): **jogilag** is szabályozza.

Az egyház életműködéseinek eme – az állandóságukat és rendjüket biztosító – jogi szabályozottságára illik rá voltaképpen az „intézmény", „institúció" elnevezés. S ezért jobb ettől a de jure humano fennálló (és mindig megváltoztatható) egyházi rendtől megkülönböztetve ama másikat, az egyháznak de jure divino meglévő (semmilyen emberi intézkedéstől nem függő és az által soha büntetlenül meg nem bolygatható) életrendjét, alkatát, nem „intézménynek", „institúciónak" nevezni, hanem e helyett más névvel megjelölni. Használjuk megjelölésére talán inkább az egyház „**formája**" (forma ecclesiae) nevet, amelyre joggal vonatkoztathatjuk aztán az egyház „deformációja" és „reformációja" kifejezéseket is. (Talán elég világosan kitűnik a fentiekből, hogy az egyházi „forma" és „intézmény" megkülönböztetésével a világért sem akartuk az utóbbit mellékesnek, vagy éppen – Sohm tanítása értelmében – az egyházra nézve idegen, lényegével ellentétes természetű valaminek minősíteni. Az egyháznak és a benne folyó tevékenységnek „intézményesülése", vagyis jogi szabályozása történeti szükségesség, éspedig nem is a „szükséges rossz" értelmében. A de jure humano fennálló „intézmények" kitűnő és szükséges szolgálatokat tehetnek az egyház de jure divino megkövetelt életrendjének. Veszedelemmé csak akkor válik az egyházban a jogi rend, ha nem szolgálni, hanem uralkodni akar, vagyis ha feledésbe megy az, hogy az egyház életének csak egyik (bár elsőrendűen fontos) részét ölelheti fel s a Szent Lélek rajta kívül is tudja és akarja is végezni egyházépítő munkáját: továbbá, ha öncélúvá válik és magát megmerevedettségében fenntartani igyekezvén éppen azokat a funkciókat is fojtogatja, amelyeknek a biztosítására hívták létre valamikor s amelyeknek az érdekében mindenkor rugalmasan kellene alkalmazkodnia a változó

körülményekhez. A Sohm-féle egyházjog-ellenes álláspontnak nyilván az adja meg (ha nem is elvi, de) gyakorlati jogosultságát, hogy ilyen túlhatalmasodott és öncélúvá vált egyházjogi rend lebeg a szeme előtt, amikor azt állítja, hogy egyházjog és egyház egymást kizáró ellentétek.)

Visszatérve a minket érdeklő kérdésre, meg kell állapítanunk, hogy az a tény, hogy az egyház tagjai istenszabta rendben, „tisztségek" vezetése alatt, vagy éppen jogilag szabályozott „intézményes" kormányzat alatt élnek, mit sem változtat azon az igazságon, hogy az egyház mivolta őbennük, az egyház tagjaiban keresendő. Nem a vezetőség, amely a vezetettek fölé emelkedik, az egyház, hanem a vezetők és vezetettek együttvéve az egyház, tekintet nélkül arra, hogy milyen szolgálatot és szerepet töltenek be az összesség életében. Lehet, hogy kifelé is a vezetőség képviseli a tagok összességét és befelé is egy-egy gyámoltalan vagy eltévelyedő taggal szemben a vezetőség érvényesíti az összesség gondozó és fegyelmező erejét. Ezért beszéltek a régiek is „ecclesia repraesentativa"-ról. (Hogy eredetileg így értendő-e a Mt. 18, 17-beli „mondd meg az ekklésiának" is, tehát voltaképpen annyi, mint „mondd meg a gyülekezeti elöljáróságnak" – ezt a kérdést most nem szükséges eldöntenünk.) De ha ilyenkor az egyházi vezetőség azt mondja: „Így szól az egyház", mindig tudnia kell, hogy csak szócsöve a mögötte lévő egyháztagok összességének, és nem saját magában, hanem őbennük van az az egyház, amelynek a szavát hallatja. Olyankor ellenben – és ez is természetesen hozzá tartozik feladataihoz, – amikor a vezetőség tisztségénél fogva nem a mögötte lévő, általa képviselt egyháztagok nevében szólal meg, hanem éppen az egyháztagok összessége felé fordul szavával s velük szemben hirdet vagy érvényesít valamit, nem lehet szavának ez a tenorja: „Így szól az egyház", hanem Isten nevében szólva, akitől megbízását vette, így kell hangzania szavának: „Ezt mondja a Lélek a gyülekezetnek (az ekklesiának)". Ilyenkor is a megszólított emberek az egyház!

Mivel a jogi gondolkozás természetszerűleg mindig a vezetőségükben ragadja meg elsősorban azokat az emberi közösségeket, amelyekkel dolga van, mi sem érthetőbb, mint az, hogy a jogászi szellem elhatalmasodása maga után vonja az ecclesia repraesentativa gondolatának az eltorzulását. A „repraesentativa" jelző feledésbe megy, az egyház intézményes életének az élén állók beleélik magukat abba a tudatba, hogy ők az „ecclesia", s a vezetésük alatt álló egyháztagok is készségesen rájuk hagyják ezt a bitorolt méltóságot. Az ókori római jogi szellem átöröklődése is így vonta maga után nemsokára azt a hatalmaskodó emberi uralmat az egyház életében, amely szöges ellentétben állt az egyházban egyedül jogosult regnum Christivel. (Az a tény, hogy a magyar genius is a jogi élet terén bizonyult ezeréves története folyamán kiváltképpen jelesnek, más tekintetben lehet tehát indokolt dicsekvésünk tárgya, de az egyházi élettel kapcsolatban csak annál nagyobb éberségre és önvizsgálatra int!)

Foglaljuk össze az elmondottakat! Az ellenvetések, amelyeket meghallgattunk, annyiban jó szolgálatot tettek, hogy alkalmat adtak bizonyos igazságok számon vételére, amelyeknek az elhanyagolása valóban teljesen meghamisítaná az egyháznak az Igében tükröződő képét. De arra nem szolgáltattak okot, hogy eltántorodjunk attól, hogy az egyház mivoltát a tagjaiban kell keresnünk, és sehol egyebütt. Igaz, és mindig emlékezetben tartandó, hogy azok az emberek, akik az egyházat alkotják, feltételezik az Igét, amely nem belőlük ered, hanem objektív módon jön feléjük, – ennek az Igének hatalma nélkül nem volnának azok, amik. Azt is nagyon fontos szem előtt tartani, hogy ezek az emberek egymással olyan összefüggésben élnek, amelynek döntő jelentősége van mindnyájukra nézve. És az is alapvető igazság, hogy ezek az emberek olyan (az idők folyamán különböző emberi szabályozást, tehát „intézményes" jelleget is öltő) istenszabta struktúra szerint rendeződnek el, amelyen kívül nincsen számukra életlehetőség. De ez mind nem változtat azért azon, hogy ők, ezek az emberek, maguk az egyház, nem pedig valami más. (Abban foglalhatnánk ezt össze más szavakkal, hogy: ha **logikai** érdek vezetett volna bennünket az „ecclesia quid?" kérdésének felvetésénél, akkor a felsorolt ellenvetések világánál csakugyan hiányosnak, tehát rossznak bizonyult volna tételünk. Az egyház **fogalmát**, lényeges jegyeinek teljességével, csakugyan nem fejezi az ki, hogy: „az egyház nem más, mint tagjainak az összessége", hanem bármilyen elfogadható definíciójába beledolgozandók volnának a fenti ellenvetésekben foglalt igazságmozzanatok is, sőt egyebek is. Mi azonban nem az egyházra vonatkozó igazság világában általában akartunk tájékozódni,

hanem azt kerestük: hol jelentkezik ez az igazság a valóság világában? Ez a (mondjuk: nem logikai, hanem **ontológiai**) kérdés nem vezethet sohasem máshová, mint az egyház tagjaihoz: bennük találjuk meg az egyház valóságát.)

Sőt kitűnt az is, hogy mindaz a fontos igazság, amely az ellenvetésekben elismerhető volt, nemcsak hogy nem döntötte meg tételünket, hanem egyenesen rá van utalva annak igazságára, mert a nélkül maga is eltorzulna. Azt figyelhetjük meg itt is, amit minden más kérdésnél is: Istennek az Igében megszólaló gondolatai szétágaznak ugyan, de sohasem feledkezhetünk meg az egyikről azért, hogy a másikat megragadjuk, mert akkor azt is elvétjük.

*

Ha tehát a meghallgatott aggodalmak és kifogások adhatják is lélektani és történeti magyarázatát annak, hogyan lehetett feledésbe mennie az egyházra vonatkozó olyan alapvető igazságnak, amilyenre ráirányítottuk figyelmünket, – semmi esetre sem adhatják annak igazolását, vagy mentségét. Végső magyarázata csak az egyház alapbűnében található meg: az Igétől való figyelmetlen és engedetlen elfordulásban. Vagy, ha fölülről is nézzük ezt a jelenséget: abban, hogy tetszett az Isten bölcsességének megengednie, hogy az egyházban egyéb erők ideig-óráig feljebb hatalmaskodjanak az Ő Igéjénél.

Nem feladatunk most ezt a rejtelmes isteni ökonómiát a történeti menetben nyomon kísérni. Annyi bizonyos, hogy az egyház mivoltának az egyháztagok fölé helyezése már az „ubi episcopus – ibi ecclesia” első napjaiban is azért következett be, mert az egyház tagjai maguk egyre nagyobb arányokban nem az Ige által megragadott és vezérelt emberek voltak. Ezt a folyamatot a népvándorlás korában kialakuló népegyházi állapotok aztán teljességre vitték. S a reformációnak is csak egyes területeken és bizonyos ideig adatott meg az Igét úgy győzelemre vinnie az emberek életében, hogy rájuk illett az igazság: ők az egyház. Nálunk és mostanában meg szintén az a helyzet, hogy „nem volna tanácsos” egyházpolitikai alapelvvé tenni azt, hogy maguk az egyháztagok az egyház, mert jelentős tömegeik életében úgy megfogyatkozott az Ige ereje, hogy nagyon kérdéses: milyen joggal nevezhetők „egyháztagoknak”, és milyen lenne az egyház sorsa, ha az bennük és általuk alakulna? Az ilyen egyháztagokban rejlő veszedelmek ellen védekezik az egyházi gondolkozás, amikor az egyházat fölébük emelve biztosabb szintre igyekszik helyezni, ahová a veszedelmek nem érhetnek fel egykönnyen. S így megy feledésbe az igazság, hogy az egyház nem más, mint tagjainak az összessége.

Mivel, amint láttuk, ez maga is csak az Igétől való újabb eltávolodás, azt kell mondanunk: medicina pejor morbo. Igazi védekezés és orvosság csak az Igéhez való engedelmes visszatérésben van. Annak világos felismerése és erőteljes hirdetése, hogy Isten akarata szerint az egyház nem más, mint maguk a tagjai, alakítja csak át olyanokká az egyház tagjait, amilyenekről nyugodtan elmondható majd: ők az egyház!

***

Maradjon egyházunk népegyház?

Dr. Victor János előadása 1941. október 29-én a missziói előadók értekezletén, Budapesten. Megjelent az „Igazság és Élet” c. folyóiratban is.

Egyházunknak olyan munkásai részéről, akik különösen az ú.n. „missziói munkát” viselik szívükön, nem egyszer elhangzik a panasz: mindaddig, amíg egyházunk népegyház marad, a missziói munkának rengeteg nehézség áll az útjában. A népegyházi helyzettel szemben, mint valami felettébb kívánatos, sőt olykor, mint valami parancsolóan szükséges állapotot emlegetik az ilyenek a „szabadegyházi” vagy „hitvalló egyházi” berendezkedést. Az arra való áttérés – mondják – megszabadítaná egyházunkat sok olyan nyűgtől, amely ma gátolja a benne lévő missziói erők kibontakozását, mindenesetre tisztább helyzetet teremtene, és nagyobb lehetőségeket nyitna meg a missziói munka számára. Bizonyára nem lesz felesleges ennek a komoly lélekkel fel-felvetett kérdésnek egyszer komolyan a szemébe nézni.

I. Hogy a kérdés tisztán álljon előttünk, mindenekelőtt a terminusainkat, vagyis a mögöttük rejlő fogalmakat kell tisztáznunk. Mert meg kell állapítanunk: e tekintetben homály és zavar észlelhető, amely megnehezíti a tisztánlátást. (Erre mutat az a körülmény is, hogy Dr. Barth Károlynak a mi köreinkben elhangzott, és „Az egyház jelene és jövője” címen azután megjelent előadásai egyikében, amellyel kapcsolatban utoljára foglalkoztatta egyházi közvéleményünket ez a kérdés, az „államegyház”, a „szabadegyház” és a „hitvalló egyház” hármas lehetősége tárul elénk, úgy azonban, hogy az „államegyház” fogalma közben fel-felcserélődik a „népegyház” és a „nemzeti egyház” fogalmával. Ha ebben tisztázásra váró homályt látunk is, ezzel még egyáltalán nem akarjuk senkinek szemében sem csökkenteni az említett előadások nagy jelentőségét. Fejtegetéseink végső következtetéseiből mindenki láthatja: körülbelül ugyanoda érkezünk el, ahol Barth Károly is megjelölte a helyes álláspontot, és hálásan elismerhetjük: ebben az ő gondolatainak nagyon sokat köszönhetünk.) Nevén nevezve, a princípium divisonis bizonytalanságának a logikai hibája forog fent. Mert, ha jól meggondoljuk, kitűnik, hogy „népegyház” és „szabad egyház”, vagy „népegyház” és „hitvalló egyház” nem okvetlenül egymást kizáró ellentétek, hogy a vagy-vagy választása elé állítanának bennünket, hanem különböző szempontok szerint felállított kategóriák.

Ellentétbe állíthatók egymással az „államegyház” és a „szabadegyház” fogalmai – mert mindkettő *jogi* kategória. Arról van bennük szó: van-e vagy nincs az egyház és az állam között intézményesen szabályozott kapcsolat? Nyilvánvaló, hogy itt is lehetnek fokozati különbségek: lehet, hogy az állam és az egyház között van intézményes kapcsolat bizonyos kérdéseket illetőleg, de más kérdéseket illetőleg nincs. Lehet tehát valamely egyház bizonyos vonatkozásokban „államegyház”, de más vonatkozásokban ugyanakkor „szabadegyház”. A szó teljes értelmében vett „államegyház” és „szabadegyház” e szerint csak két szélső eset, amely között sokféle átmeneti eset is lehetséges. Mindjárt megállapíthatjuk: a mi egyházunk is ilyen közbülső helyet foglal el a két szélső lehetőség között.

Az is változatosabbá teszi a helyzetet, hogy az állam a szóban forgó intézményes kapcsolatot fenntarthatja egyetlen egyházzal is, de fenntarthatja (esetleg némi eltéréssel) egyszerre több egyházzal is. Igazán csak az előbbi esetben beszélhetünk „államegyházról”, az utóbbi esetben ellenben jobb a „közjogi egyház” elnevezést használnunk.

Egészen más térre visz át bennünket a „hitvalló egyház” fogalma. Ez már nem jogi, hanem *teológiai* szempontból felállított osztályfogalom. Nem kell sok szó ahhoz, hogy a Szentírás alapján – és éppen ezt jelenti az, amit úgy fejeztünk ki, hogy: „teológiai szempontból” nézve – keresztyén egyház nem lehet más, csak hitvalló egyház. Ha mégis különbséget teszünk a keresztyén egyházi élet körén belül „hitvalló egyházak” és mások között, amelyekre nem illik

ez a név, annak két oka lehet. Az egyik ok a keresztyén életnek – közelebbről a keresztyén közösségi életnek – fejlődési zavaraiból adódhat. Megeshet, hogy valamely egyházi közösség hitének megvallása dolgában vagy olyan fennakadást szenvedett fejlődésében átmenetileg, vagy aztán úgy meg is rögződött ebben a fejletlenségében, hogy nem került és talán még sokáig nem is kerülhetett sor arra, hogy megformulázza mindenki számára világosan: mit képvisel és mit hirdet? Az ilyen esetek azonban olyan kicsi foltok a keresztyénség egyetemes életének térképén, hogy elhanyagolhatjuk őket, és általában megállapíthatjuk, hogy minden egyháznak megvan a hitvallási bázisa, amelyen egész élete felépül. Van azonban egy másik ok is: az egyházi élet megromlásában rejlő. Lehetséges ugyanis, hogy valamely egyháznak megvan ugyan a hitvallása, de csak papíron. A valamikor talán nagy kockázatok vállalása árán is vallott hit egy későbbi nemzedék számára csak kegyelettel őrzött ereklyévé vált, amelyet nem vet ugyan el, de nem is tekinti többé a maga komoly ügyének. Az ilyen egyháznak valamely részében élhet még a hitvallás (még jó, ha ez a rész felöleli a vezetőréteget is), de hogy mennyiben él az egyház egészében, azt a kérdést nem jó bolygatni! Ha tehát valamely egyház magát nyomatékosan „hitvalló egyháznak" nevezi másoktól való megkülönböztetés okából, ezzel voltaképpen azt akarja kifejezni, hogy azt a hitvallást, amely valahogyan amazoknál is megvan, ő sokkal komolyabban akarja venni. Magától értődik, hogy csak az ilyen komoly értelemben vett „hitvalló egyháznak" lehet létjogosultsága és életképessége, míg a hitvallást elhanyagolt egyház csak átmeneti jelenség, amely vagy elérkezik a hitvallás komolyan vétele által a megújhodás útjára, vagy feltartóztathatatlanul sodródik a megsemmisülés lejtőjén lefelé. Ennek a válságnak az éveit éli ma a mi egyházunk is. Mert egyfelől világos, hogy történeti hitvallásaink birtokában a mi egyházunk is „hitvalló egyház" a szó tágabb értelmében, másfelől az is nyilvánvaló, hogy egészen és komolyan „hitvalló egyházzá" válnia olyan parancsa az Igének, amelynek megvalósulásáért még sokat kell imádkoznia és dolgoznia. A szájjal elmondott sok hitvallástól – gondoljunk csak a konfirmációra és az úrvacsorai alkalmakkor mindig elmondott „hiszem és vallom"-ra, – bizony messze-messze elmarad a valóság egyházunk tagjainak nagy tömegében!

Megint más területre visz át a „népegyház" fogalma. Ez *szociológiai* fogalom. Arról van benne szó: milyen helyet foglal el az egyház a társadalmi életrendben. Két lehetőség adódik itt: az egyház vagy külön test a társadalom testében, vagy egyazon test azzal, csak más szempontból nézve. Ha az egyház élete – az utóbbi eset szerint – eggyé vált az általános élettel, a népélettel, akkor beszélhetünk „népegyházról". Ha az egyház élete – az előbbi eset szerint – különválik az általános népélettől, akkor – jobb kifejezés híján – mondjuk: „szektaegyházról" beszélhetünk. (Látható, hogy ezt a kifejezést itt minden teológiai értékeléstől mentesen használjuk: nem állítjuk ellentétbe a „szektát" az „egyházzal", mint valami alacsonyabb rendűt a magasabb rendűvel (Troeltsch és az egyházi köznyelv nyomán), hanem egybekapcsoljuk a két nevet a tisztán szociológiai szempontból meghatározott fenti jelenség megjelölésére. Alább majd lesz alkalmunk rámutatni: mi teszi a teológiailag elítélendő „szekta" lényegét, amelytől tisztán kell tartani magát az „egyháznak".) A kétféle képlet közötti különbség annál a kérdésnél ütközik ki egészen világosan, hogy: miként lesz valaki az egyház tagjává? Ha valamely népbe beleszületni egyúttal – legalább érdemileg és általában véve – azt is jelenti: valamely egyházhoz hozzátartozni, akkor „népegyházzal" van dolgunk. Ha ellenben valamely egyház csak olyan tagokból toborzódik, akik egyénenkénti elhatározásból csatlakoznak hozzá, akkor „szektaegyház" áll előttünk. Világos, hogy az első időkben a zsidók és pogányok között terjedő keresztyén egyháznak is ilyen „szektaegyházi" jellege volt. De az is világos, hogy a mi egyházunknak ma nem ez a szociológiai alkata.

Hogy vajon e helyett megállapíthatjuk-e benne a „népegyházi" jelleget, annak eldöntéséhez meg kell világítanunk még egy további dolgot. Az, hogy az egyház élete eggyé vált az általános népélettel, nem kell, hogy okvetlenül valamely nép egészére vonatkozzék. Vonatkozhat valamely nép kisebb-nagyobb részére is. Lehet, hogy valamely egyház élete eggyé vált egyes vidékek, vagy egy-egy község vagy város népének általános életével. Ez azt jelenti, hogy aki

igazán „odavalósinak” született, az már eleve az illető egyház tagjának is számítható. Sőt az is meglehet, hogy nem ilyen földrajzi módon határolódik el az a néprész, amely valamely egyház körével egybeesik, hanem másképpen, pl. a leszármazás útján. Ősi települési helyeitől már elszakadva és aztán szétszóródva más népelemek közé, egy bizonyos néprész, mégis mint olyan, átörökítheti a maga egyházi közösségét nemzedékről-nemzedékre. Beszélhetünk tehát „részleges népegyházról” is, és azonnal láthatjuk: ez az elnevezés illik rá a mi egyházunkra is.

Az ily módon szétválasztott jogi, teológiai és szociológiai egyházfogalmak természetesen sokszor össze is kapcsolódhatnak egymással, annyira, hogy a nekik megfelelő valóság egy és ugyanaz. Az állam az olyan egyházakkal lép intézményes kapcsolatba, amelyek egész népét, vagy legalábbis annak jelentős részét, mint népelemet, ölelik fel. Így rendszerint a „népegyházak” szoktak „államegyházi” vagy „közjogi egyházi” jogviszonylatokban élni, míg a „szekta-egyház” rendszerint ilyenektől mentes „szabadegyház”. De hogy elvileg azért ez két különböző osztályozás, és a „népegyház” is lehet „szabadegyház”, valamint a „szektaegyház” is lehet „közjogi egyház”, azt nem egy – mindenesetre kivételszámba menő – gyakorlati példával is bizonyítani lehetne. Ugyanilyen összefüggés van a „népegyház-szektaegyház” alternatívája és az egyház „hitvalló” jellege között is. Általában szólva könnyebb kidomborodnia a „hitvalló” jellegnek a „szektaegyház” esetében, és könnyebb annak elhomályosulnia a „népegyház” esetében. De az a tény, hogy – ha kivételesen is – ismerünk hitvallás nélküli (vagy hitvallását elhanyagoló) „szektaegyházat” is, valamint erőteljesen „hitvalló” „népegyházat” is, – megint azt mutatja, hogy a jelzett összefüggés nem szükségképpeni.

A különböző szempontú osztályozásoknak a gyakorlati valóságban gyakran bekövetkező egybeesése mindenesetre lehetővé teszi, hogy gondolatainkban is sokszor összefolynak azok, s így sokan úgy beszélnek a „népegyházról”, mint aminek ellentéte a „szabadegyház”, vagy a „hitvalló egyház”. A továbbiak szempontjából fontos volt ennek a téves látásnak a tisztázása.

II. A mi kérdésünk mármost így alakul: csakugyan ártalmára válik-e egyházunknak (részleges) népegyházi jellege, vagyis az a körülmény, hogy magyar népünk (egy része) életébe úgy beleépült, hogy aki annak a népéletnek részese, az egyúttal egyházunkhoz is tartozik? Komplikálja ugyan ezt a kérdést az, hogy jogi dolgok is belejátszanak, mert hiszen – egyházunk egyúttal „közjogi egyház” is lévén – állami törvények is szabályozzák a kérdéses néprésznek egyházunkhoz való tartozását. De ezek a jogszabályok mégsem játszanak olyan nagy szerepet, amilyet sokszor tulajdonítanánk nekik. Amikor még nem voltak érvényben, akkor is – hosszú időkön át – ugyanaz volt egyházunk népegyházi helyzete. És ma is, körülbelül ugyanaz volna ez a népegyházi helyzet e jogszabályok nélkül is. Ezért – anélkül, hogy ezzel jelentőségüket le akarnánk kicsinyelni – most mégis eltekinthetünk tőlük, mint a kérdés lényegét nem érintőktől.

Marad a kérdés lényege, élesebben formulázva: *összeegyeztethető-e a népegyházi jelleg a Krisztus egyházának a természetével?*

Akik erre tagadó választ hajlandók adni, azok mindenesetre felhozhatnak érvül néhány olyan teológiai igazságot, vagyis az egyházra vonatkozólag az Igéből kivilágló olyan isteni rendelést, amelyet csakugyan nem lehet eléggé komolyan venni. Teljesen igazuk van abban, hogy a nép és az egyház két külön életrendbe tartozó valóság. A nép valósága a teremtettség rendjébe tartozik, s azzal együtt bűnös, megromlott, és ítélet alá vetett. Az egyház a kegyelem rendjében gyökerezik, az újjáteremtés isteni művéből nő ki, és a teljes váltság ígérete alatt él. Valamely néphez az Ádámtól való leszármazásunk révén tartozunk, vagyis természeti, bűnnel terhelt születésünk által van kijelölve a helyünk benne; az egyházhoz ellenben a Krisztusban való kiválasztatásunk, a Krisztusba való beleoltatásunk, a Krisztus Lelke által való újjászületésünk révén tartozunk. Vagy, megint más szavakkal kifejezve: a nép abból épül fel, hogy

Isten embereket hív életre és őket abban – bűnös voltukat elszenvedve – megtartja; az egyház ellenben abból épül fel, hogy Isten ilyen életre hívott és abban megtartott emberek közül egyeseket elvezet az Ő Fiában való hitre, hogy ezzel az örök életre is megmentse őket, és üdvösségükben dicsőítse meg magát.

Ebből könnyen adódhat az a következtetés, hogy tehát akkor az egyháznak köre, ha igazán az Ige értelmében vett egyház akar maradni, sohasem terjedhet ki valamely nép egészének (vagy valamely nép evilági szempontok szerint elhatárolt ilyen vagy amolyan részének) az életére. De mielőtt valaki elhamarkodottan levonná ezt a következtetést, tekintetbe kell vennie egy másik, szintén az Igéből kivilágló fontos igazságot, amely nélkül csak féligazság marad mindaz, amit az imént megállapítottunk.

Más a kegyelemnek rendje és más a teremtettségé, a természeté. Ez igaz. De nem úgy más az egyik és a másik, hogy egymáshoz semmi közük ne volna. Mert a kegyelem rendje nem egyéb, mint a teremtettség megbomlott rendjének a helyreállása Isten újjáteremtő munkája által. Krisztus éppen ezt az Isten által teremtett és bűnös volta ellenére fenntartott világot hajtja az Ő uralma alá, hogy azt romlásából meggyógyítsa, és bűnétől megtisztítsa – már annyira, amennyire Istennek tetszett magát ebben a halálon-inneni világban, a „rész szerint való" dolgoknak ebben a földi világában is megdicsőíteni, az eljövendő „új ég és új föld" számára tartván fent az Ő dicsőségének teljes megnyilatkozását. Ebből pedig az következik, hogy a megváltás műve a teremtettség keretei közé illeszkedik be, a Szent Lélek a teremtettségben adott viszonylatok hálózatán át végzi munkáját, és Krisztus a természeti életkapcsolatok megszentelésében mutatja fel győzelmeit.

Ezért beszélhetünk pl. „keresztyén családról", vagyis ezért bízhatunk abban, hogy akiket Isten teremtő és gondviselő keze ebben a legszorosabb földi közösségben egybeszerkesztett egymással, azokat megváltó kegyelméből a Krisztusban is egyekké akarja tenni az örök életre. Sőt nemcsak jogosult ez a bizalom, hanem kötelező is ránk nézve. E nélkül ugyanis rútul megszegényítenénk Isten kegyelmének a gazdagságát: csak azt tartanánk szem előtt, amit Isten egy-egy újjászült egyén életében visz véghez. Nagy és felséges dolog az! De több és nagyobb ennél az, amit Isten egy egész család körében végez el, amelynek tagjait a Krisztusban való közösség is egybefűzi egymással. A keresztyén életnek olyan kibontakozási lehetőségei rejlenek a család természet-adta viszonylataiban, a hitves és hitvestárs, a szülők és gyermekek, a testvér és testvér egymásközti viszonyaiban, amilyenek sehol máshol nem kínálkoznak, csak éppen itt.

A nép közössége pedig, mi egyéb, – kérdezhetjük – mint sokkal tágabb körű családi közösség? Igaz ugyan, hogy míg a keresztyén család jelentőségére az Ige kifejezetten felhívja a figyelmünket, addig a keresztyén népélet lehetőségeire nem találunk benne ilyen világos utalásokat. De ez szinte magától értődő, mert az újtestamentumi egyház történeti szituációja az lévén, ami volt, keresztyén népéletről akkor nem is eshetett szó. Viszont az ótestamentumi korban az a helyzet tűnik a szemünkbe, hogy az Isten akkori egyháza egykiterjedésű volt egy evilági néppel. Igaz, hogy erről csak óvatosan lehet beszélni a mi mostani tárgyunkkal kapcsolatban. Az ótestamentumi „választott nép" esete egyszeri és többé nem ismételhető eset volt: az „árnyékos kiábrázolás" idején ez a nép is jelképes kiábrázolása volt az Isten majdan igaz formájára kiteljesedő Eklézsiájának, az újtestamentuminak. Az „árnyék" és a „valóság" közötti különbséget eltévesztve szem elől, az előbbiről mindent vagy akármit átvinni az utóbbira súlyos eltévelyedésbe vezethetne bennünket. De mindenesetre sokatmondó tény marad az, hogy íme, itt az Isten egyháza egykiterjedésű volt egy néppel!

Ha a felmerülő nehézségek miatt valaki ezt a tényt nem akarná is latba vetni kérdésünk eldöntésénél, akkor is megmarad, mint elegendő útbaigazítás, az Újtestamentumban felmutatott keresztyén család analógiája. Ha valamely családba beleszületni annyit jelenthet, mint

annak a családnak hitbeli és üdvösségbeli közössége számára is eljegyzettnek lenni, akkor miért ne volna lehetséges az, hogy valamely népbe (illetve néprészbe) beleszületéssel is már eleve el van jegyezve az ember az illető népben (vagy néprészben) élő egyház közössége számára? A nép közös élete is milliófféle életkapcsolatból szövődik, az azonos nyelvtől és a benne megtestesülő történetileg kialakult közös szellem hatásaitól elkezdve, az azonos szokások és hagyományok lélekformáló munkáján át, egészen a mindennapi életfeladatokban adódó kapcsolatok vezetékhálózatáig. Mindezt éppúgy felhasználhatja és fel is akarja használni Istennek kegyelme az Ő egyházának építésére, ahogy a családi kapcsolatokat is felhasználja az egyik emberről a másikra tovaható munkásságában. Sőt itt is azt kell mondanunk: a keresztyén népélet is olyan lehetőségeket rejt magában, amelyek csak benne találhatók meg. És ezért az egyháznak csonkának kell éreznie a maga életét, amíg csak szektaegyházként élheti életét egy tőle idegen népélet körében. Az egyház nem tudja úgy kifejteni a benne élő Krisztus erejét, amint azt az Ő dicsőségére akarnia és vágyakoznia kell kifejteni, amíg be nem vonta hatása körébe és meg nem szentelte a népéletet, mint olyat, egész népi gondolkozásában, népdalaiban és népszokásaiban, munkás napjainak és ünnepségeinek teljes népi életformájában. (A szó rosszalló értelmében véve akkor válik „szektává" az egyháznak valamely része, ha erről az igényről lemond, és jól érzi magát a népélettől elkülönülő saját kis körében.) (Ha a „kegyelmi szövetség" régi református teológiai tanítása egész gazdag jelentésével benne élne egyházi tudományunkban, akkor a fenti fejtegetések helyett elég lett volna egyszerűen rá utalnunk és hivatkoznunk. Mert ez az igeszerű régi tanítás éppen a kegyelmi és a természeti rendnek fent vázolt összefüggéseire mutat rá.)

Így nézve a dolgot, azt kell mondanunk, hogy a Krisztus egyháza számára nemcsak lényegével összeegyeztethető, hanem egyenesen az Isten parancsa szerinti, kötelező dolog a népegyházi helyzet, illetve az arra való igény és törekvés.

Ezzel mindjárt két további dolgot is megállapítottunk. Az egyik az, hogy mivel Isten parancsai mindig töredékesen és bűnnel elegyesen valósulnak meg ebben az életben, a népegyházi állapot sem jelent „eszményi" állapotot. A legjobb esetben is, amikor az egyház a legerőteljesebben áthatja a népéletet a Krisztus uralkodó szellemével, mindig meg kell maradnia az ecclesia militans alázatosságában, szakadatlanul érezve és megvallva a maga bűnösségét, amellyel harcban áll, éspedig gyakorta szomorú vereségekkel járó harcban. Az is meg fog történni gyakorta, hogy a nép körében, amelynek egyháza az egyház, akadnak elemek, amelyek nem részesei, hanem ellenségei az egyház életének. Az ilyeneket az egyház természetesen nem számíthatja a maga táborabelieknek, és így a néppel egykiterjedésű volta nem lesz tökéletes. De a feltételezett virágzó népegyházi állapot esetében az ilyen „feketebárányok" és „falurosszai" magának a népi közösségnek sem lesznek igazán tagjai. Csak fájdalmas kivételek tehát az ilyenek, amelyek megerősítik azt a szabályt, hogy a népközösség egybeesik ilyenkor az egyház közösségével. Hiszen a keresztyén család közösségét sem dönti az meg, csak fájdalmas rést üt rajta, ha – amint gyakran megesik – van egy-egy lelkileg elfajzott gyermeke, aki elszakad a család közös hitétől, s egyúttal magának a családi életnek a körén is kívül helyezi magát.

De Isten parancsának állítván a népegyházi állapotot, ezzel azt is megállapítottuk, hogy megvalósulása mindenestől fogva kegyelem dolga, mert hiszen amit Isten akaratából bármily töredékesen is sikerül megvalósítanunk, azért minden dicsőség egyedül Őt illeti meg. Ha sikerült, azért sikerült, mert Őtőle kértük, és Ő „kérésünkön és értelmünkön felül" megajándékozott vele. A mi dolgunk az, hogy „félelemmel és rettegéssel vigyük véghez üdvösségünket", de már az „akarást" is Ő keltette fel bennünk, a „véghezvitelt" meg éppen Ő munkálja szuverén kegyelme szerint. Ez áll a népegyházra vonatkozó parancsra is. Emberi feladat ezt a parancsot szem előtt tartani, és minden igyekezetet megfeszíteni a megvalósítására. De közben az emberi tehetetlenség érzésével teljes bizalommal Isten kegyelmi ígéreteire kell apellálnia az alázatos és kitartó imádságnak, hogy Ő adja meg az egyháznak népegyházzá

válását, akkor és úgy, amikor és ahogy az Őneki jótetszése szerint való. A népegyházat nem lehet programszerűen megcsinálni. Ezt az ajándékot az egyháznak a könyörgéseire válaszul adja Isten az Ő titokzatos módjain, mint az Ő Igéjének és Szentlelkének a győzelmét egy egész nép lelke felett.

III. Az elmondottakra mármost a következőket felelhetnék az egyházunk népegyházi jellegével elégedetlenkedők: ha elismerjük is, hogy a Krisztus egyházának nem lehet kevesebbel nyugodtan beérnie, mint azzal, hogy az egész népéletet bevonja a maga életébe, és így az elmondottak értelmében népegyházzá legyen, akkor is meg kell állapítanunk, hogy a mi egyházunk nem ilyen értelemben népegyház. Nem azáltal lett népegyházzá, hogy az Evangélium ereje Isten kegyelméből addig hódított és hatott, amíg át nem formálta a népet is egyházzá. Egyházunk külső történeti okoknak köszönheti népegyházi jellegét. Az egész népeket erőszakosan krisztianizáló középkori egyházpolitikán át legalább is Nagy Konstantinnak szintén politikai természetű intézkedéséig, az ókorba nyúlnak vissza ezek az okok. Nem az egyház természetéből, belülről kialakult, hanem lényegétől idegen, kívülről rászabott népegyházi rendszer az, ami örökségül ránk szállt a múltból! Ezzel a rossz örökséggel kellene felszámolnunk az egyház érdekében!

Feleljük erre mindenekelőtt ezt: Íme, tehát nem a népegyházi formában, magában van a baj! A baj abban rejlik, hogy ez az életforma nem felel meg egyházunk valóságos életének! A „népegyház" fogalom-összetételében panaszaink hangsúlyát tehát nem a „nép"-re kell helyeznünk, hanem az „egyház"-ra: ott van a baj, hogy népegyházi mivoltában egyházunk a maga népének nem igazán egyháza az egyháznak az Ige szerinti értelmében. Úgy is mondhatjuk tehát: nem az a baj, hogy népegyház vagyunk, hanem ellenkezőleg: éppen az a baj, hogy *nem vagyunk népegyház*, csak annak látszunk, annak géráljuk magunkat, annak formáját viseljük külsőleg a nélkül, hogy ez a forma meg volna töltve élő tartalommal! A probléma e szerint nem az, hogy miképpen szabadulhat meg egyházunk a népegyházi formától, hanem az, hogy miként szabadulhat meg ennek a formának mai hazugságaitól!

Ami a felhozott történeti magyarázatot illeti, arra azt kell mondanunk, hogy nem tartozik most tárgyunkhoz. Nem az a fontos: milyen történeti folyamat során alakult ki valami, hanem az, hogy végül is mi lett belőle? Ha az egyház lényegétől idegen tényezők nem játszottak volna is közre, hanem tisztán és kifogástalanul az egyház belső erői alakították volna is ki a népegyházi rendszert, az sem volna még biztosítéka annak, hogy ma ez a rendszer megnyugtató lenne, mert hiszen közbejött romlások miatt akkor is hazuggá válhatott volna. Viszont, ha közrejátszottak is az egyház igazi érdekei szempontjából nem kívánatos tényezők, az sem jelenti még azt, hogy az ebből származó károkat az egyház élete a benne munkálkodó Szent Lélek ereje által esetleg ki ne heverhette, és jóvá ne tehette volna. A világ politikai hatalmasságai ráhúzhattak a Krisztus egyházára valamilyen akkor rá nem illő, hazug formát, de az egyház belenőhetett abba, és megtölthette azt élő tartalommal. A középkorban tűzzel-vassal rákényszeríthették valamely népre a keresztyénséget, ami így csak felületes mázzá lett annak pogányságán, de ettől még válhatott az a nép idők múltával igazán keresztyén néppé is. Mit érdekel most minket is az, hogy valamikor a mi népünk is hogy öltötte magára ezt a felületes látszat-keresztyénséget, ha egyszer tudjuk, hogy később aztán volt idő, amikor egyházunk igazán népegyház tudott lenni? Mert hiszen az kétségtelen, hogy az a mai hazug népegyházi állapot, amelyben népünkhöz és látszólag egyházunkhoz is tartozó nagy tömegek élnek templomkerülő, Igéből nem táplálkozó, Krisztustól messze szakadt, hitetlenségben és pusztító bűnökben leledző életet, nem is nyúlik vissza olyan messze múltba! Nem kell az ókorig visszamenni, hogy magyarázatát adjuk! Csak néhány nemzedék óta kifejlődött válsága ez egyházunknak! És ha itt, a nem távoli múltban keressük meg az okát, akkor már az orvoslás útját is megtaláltuk.

Hogy ez az ok mi volt, azt egyébként előre is tudhatjuk már, ha meggondoljuk: mi az egyház, mi az az éltető erő, amely fenntartja, s amelynek hiányában hanyatlásnak indul. Isten Igéjéből, amely az egyházat életre szülte, az is félreérthetetlenül kitetszik, hogy tőle, az Igétől függ az egyház sorsa is mindenestől fogva. Az Ő Igéje által táplálja, kormányozza, védelmezi, gyarapítja és virágoztatja Isten az Ő egyházát. És ettől az Igétől való elhanyatlásában rejlik az egyház minden nyomorúságának az oka. A mi mai népegyházi válságunkba belejátszhatnak, és azt színezhetik egyéb okok is. Gondolhatunk gazdasági és művelődési, társadalmi és politikai földcsuszamlások és földrengések egész sorozatára, amelyek megrendíthették népünk hagyományos lelki világát, és rengésben tartják még ma is. Döntő jelentőségük azonban a mi kérdésünk szempontjából mindezeknek nincsenek. Ha egyházunkban úgy uralkodna az Ige hatalma, ahogy azt az egyház mivolta megkívánná, akkor érhették volna népünk lelkét akármilyen megrendítő lökések, nem vált volna a névleges egyházhoz tartozás külszíne alatt az egyháztól messze elsodródóvá a valóságban, hanem éppen az egyházban bírta volna és élvezné azt a szilárd alapot, amelyről megharcolhatná az új néplélek kialakulásának harcait. Nagy tömegeknek a mai forrongásban és kavargásban az egyháztól való elidegenedése csak napfényre hozza a fájdalmas valóságot: már akkor sem voltak igazán az egyházéi, amikor a mai átalakulásnak a kohójába belekerültek, mert nem álltak az Ige uralma alatt!

Az Ige életbevágó jelentőségének ettől az alapvető igazságától tereli el a figyelmünket az, ha magában a népegyházi rendszerben keressük a hibát, s ennek a rendszernek a megszűnésétől várjuk a javulást. A rendszernek a megváltoztatása magában véve nyilván semmit sem érne! Ha merész képzelődéssel elgondoljuk, hogy egyházunk máról holnapra áttérne a szektaegyházi rendszerre, vagyis csak azok tartoznának hozzá, akik önkéntes csatlakozással lépnének be tagjai közé, a többiek pedig kívül maradnának, vajon ki biztosíthat a felől, hogy az így csatlakozók inkább az Ige népe volnának, mint a mai nagyobb tábor? Hol van a kezesség arra, hogy csakugyan az Ige kapcsolná őket egyházunkhoz, és annak ereje tartaná őket össze abban, nem pedig ezerféle más, sokszor Istennek éppen nem tetsző rejtett vagy nyílt okok, érdekek, pártos indulatok? Ha pedig az Igével való telítettség szempontjából nem volna jobb az új állapot a réginél, akkor bizonnyal semmiben sem lehetne jobb, legfeljebb csak rosszabb!

Egyetlen feladatunk lehet csak a mai hazug népegyházi állapot láttára: az Ige erejével szószékről és szószéken kívül harcba szállni a sok névleges református keresztyénség megszűnéséért, és helyébe élő, valóságos református keresztyénség megsokasodásáért. Ebben, igaz, sokszor megnehezíti a dolgunkat egyházunk népegyházi berendezkedése. Nem egyszer csakugyan úgy érezhetjük, hogy könnyebb volna az Ige üzenetét nekiszegeznünk az emberek szívének, ha nem az egyházon belül, hanem azon kívül állnának. Az a körülmény, hogy beleszületettségük révén már úgyis hozzátartoznak egyházunkhoz, sokszor mintha immunisakká tenné már őket az Igével szemben, hiszen az ő szénájuk már úgyis rendben van, mit akarnának hát velük? De ezekkel a hátrányokkal szemben ott vannak a népegyházi berendezkedésnek éppen az Ige diadalútja szempontjából kivilágló óriási előnyei! Megbecsülhetetlen és meghálálhatatlan alkalmakat, lehetőségeket rejt magában az, hogy az emberek ajtaján és szívén nem idegenekként kell bezörgetnünk, hanem az Ige üzenetének átadásához megvan az a jogcímünk, hogy az ő egyházuk nevében szólunk hozzájuk, mint az egyházhoz tartozókhoz. És ami a jövendő szempontjából a legfontosabb: a népegyházi berendezkedés biztosítja számunkra az iskoláskorban lévő új nemzedék felé a nyitott lehetőségeket az Ige szolgálatára! Akármilyen fájdalmas tapasztalataink legyenek is egyházunk népegyházi berendezkedésével kapcsolatban, azokat ezerszer túl kell, hogy sugározza az örömünk és a hálánk, hogy ebben a népegyházi berendezkedésben emberi szívek százezrei felé olyan beláthatatlanul gazdag kapcsolatszövedék van készen adva számunkra, amelyet felhasználhatunk az Igének hirdetésére és terjesztésére. Ha egy szép napon, ne adja Isten, elveszítenénk ezeket az előnyöket, akkor látnánk csak meg: milyen nagyon meg kellett volna becsülnünk őket!

Mivel, amint láttuk, mindenképpen az kellene, hogy legyen a cél, hogy egyházunk népegyházzá váljék, már maga az is felbecsülhetetlen előny, hogy ehhez legalább a külső keretek máris adva vannak. Egyházunknak nem ezután kell még „kiszélesítenie sátorát", nem ezután kell még kivívnia helyét népünk életében egyéb intézményes tényezők mellett; nem ezután kell még kiépítenie az egész népet átfogó szervezetét. Mindezt már a múlt örökségeképpen bírja, és csak arról van szó, hogy töltse meg – újra – élettel, s így váljék igazán népegyházzá megint. Meg nem becsülni ezt az előnyt, igaz nagysága szerint, annyi volna, mint hálátlanul elfeledkezni arról: mennyi áldozatba és küzdelembe került elmúlt nemzedékeknek az, hogy ezt az örökséget számunkra is biztosították!

Az orvoslás módjáról lévén szó, idekívánkozik két dolognak a megemlítése, aminek tárgyunk szempontjából való nagy fontossága részletesebb megtárgyalásukra is kötelezne bennünket, ha terünk volna rá. Az egyik a konfirmáció, a másik az egyházfegyelem ügye.

A kegyelem rendjének a természet rendjébe való ez a beleilleszkedése, amelyben megtaláltuk a népegyház elvi igazolását, nem felejtetheti el velünk a két rend közötti lényeges különbséget. Ha az egyházba népegyházi állapota esetén beleszületnek is emberek, azért az egyháznak mégis *a hívők közösségének* kell maradnia. Ha egybeesik is köre a népközösségével, akkor is az egyház csak a népnek, mint hívő népnek a közössége lehet. Ezért a szónak teljes értelmében csak az lehet az egyház tagja, aki – az egyházba való beleszületése után elérvén bizonyos érettség fokára, – vallást tesz az ő keresztyéni hitéről. Erre szolgáló alkalom a konfirmáció. Semmi sem nyit olyan tág kaput a népegyház megromlásának, mint a konfirmáció elhanyagolása. Ha megszűnik a komoly hitvallás alkalmának lenni és puszta népszokássá lesz, mindenesetre hozzájárul az egyház népi jellegének kidomborításához, de óhatatlanul megrontja az egyháznak egyházi mivoltát. És viszont: a konfirmációnak emberi lehetőségek szerint leglelkiismeretesebb gyakorlása a leghatásosabb emeltyű, amely által a hazug népegyházi állapotból megint az igazi népegyházi állapot irányában felemelhetjük egyházunkat.

Az egyházfegyelemről csak annyit, hogy keresztyén egyház általában sem nélkülözheti sohasem súlyos következmények nélkül a fegyelmező szolgálat áldásait, de a népegyházi állapot esetében meg éppen megnő azoknak jelentősége. Ha az egyház tagjainak a felvétele nem már eleve szelektáló egyénenkénti elhatározás alapján történik, akkor a konfirmáció mellett ezt a másik utólagos kontrollt is annál komolyabban kell alkalmazni. Ha valaki a népi közösséghez való tartozása révén úgy jutott is be az egyház tagjai közé, hogy gondolkozásmódja vagy élete folyása azután mégis az egyházéval ellentétesnek bizonyul, az ilyen egyháztag ne ronthassa meg a szent közösség életét, és ne vessen árnyékot az Isten ügyének tisztességére.

Mindkettőről, a konfirmációról is, az egyházfegyelemről is, jegyezzük meg még csak azt, hogy nélkülözhetetlen jó hatásaik nem az Ige orvosló ereje *mellett* jöhetnek szóba, mint további orvosságok, hanem bennük is csak az Ige ereje érvényesül. Annak példája és bizonysága ez, hogy az Igét nemcsak hirdetni kell az egyházban, hanem alkalmazni és érvényesíteni is, mert különben a hirdetése is csak emberi beszéd marad, s nem lesz Isten erejének a megbizonyítása.

IV. Végül felvethető még az a kérdés is, hogy vajon éppen az Ige egyre erőteljesebb elhatalmasodása, és vele együtt járva, a konfirmáció és az egyházfegyelem Istennek tetsző gyakorlása, maga nem fog-e odavezetni, hogy egyházunk népegyházi keretei szétrepedeznek, és nem az-e a mi dolgunk, hogy ennek, mint előrelátható fejleménynek, elébe dolgozzunk?

Feleljük erre először is azt, hogy az egyház Urától azt tanultuk, hogy minden eshetőségre felkészülten kell a jövőnek szemébe néznünk. Ha az Ő egyháza a népek életében nem megbecsült, életük rendjébe beleépített tényező is, sőt még csak nem is megtűrt tényező, hanem

eltaposásra ítélt, halálra hajszolt, üldözött „kicsiny nyáj” volna is, meglepetést és zavart ez sem okozhatna. Hiszen a kereszt felvételéről és hordozásáról mindjárt az első elindulásnál elég világosan volt szó! De az ilyen eshetőségekre sem lehet másképpen felkészülnie az egyháznak, mint az Ige ereje által. Tehát ugyanaz a szolgálat, amelytől egyházunknak igazi népegyházzá válása várható, az egyetlen biztos védekezés arra az esetre is, ha az ellenkező sors, a népegyházi helyzetből való kiesés, várna egyházunkra.

Továbbmenőleg még azt is elismerhetjük, hogy komoly lehetőségként kell szem előtt tartanunk a szóban forgót: csakugyan megtörténhet, hogy mennél komolyabban igyekszik egyházunk igazán népegyház lenni, annál inkább kockáztatja, és el is veszti népegyházi jellegét. Kitűnhet, hogy a nép, amelynek egyháza akar lenni, csak addig hajlandó a maga egyházaként elfogadni, amíg *ilyen* népegyház, de mihelyt igazán a Krisztus uralmát akarja érvényre juttatni a nép életében, annak nagy része elfordul tőle, vagy egyenesen ellene fordul. Aki látja népünk életében, annak forrongó mai állapotában, ható erőknek sötét démoniáját, az könnyen el tudja képzelni, hogy komoly vagy-vagy kérdése elé kerülvén, sokan határozottan nemet mondhatnak az egyház szavára és ügyére.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ha ez a lehetőség csakugyan bekövetkezne, az Istennek sújtó ítélete volna egyházunkon a benne felszaporodott bűnök és mulasztások miatt. Előre is csak bűnbánatra késztető szorongásokkal lehet rá gondolni, és bekövetkezése tragédia volna, amelynek csapása alatt megint csak a bűnbánat töredelmét kellene átélnünk. Visszavettetés volna ez abból az előnyös helyzetből, amelyben sokáig élt egyházunk, és csak az a reménység élhetne bennünk, hogy bűnbánatunkban megtisztulva Istennek kegyelméből egyszer majd, sok küzdelem és türelmes várakozás árán, ismét visszanyerhetjük azt, amit elvesztettünk. Nem valami megünneplendő nyereségnek, hanem fájdalmas gyásznak napja volna az! Ha tudjuk is, hogy „mindenek a javukra válnak” azoknak, akik Isten népéhez és ügyéhez tartoznak, mégis csak az lehet a mindennapi imádságunk, hogy távoztassa el Isten ezt az ítéletet egyházunk felől, és nyújtsa meg a kegyelmi időt, hogy azt jól felhasználva egyházunk ilyen megrázkódtatások nélkül válhasson ismét igazán népegyházzá!

Egyébként pedig azt kell mondanunk: nem vagyunk a jövendő titkainak tudói, amelyeket Isten magának tartott fenn, hanem csak a jelen feladatainak a sáfárai, amelyek ránk bízattak. A népegyházi helyzet előnyeit Isten adhatja csak meg, mondtuk. Most tegyük hozzá: Ő az, aki meg is hagyhatja, amíg jónak látja, még akkor is, ha méltókká tettük magunkat arra, hogy szabados akarata szerint elvegye tőlünk ítéletében. Ma még a miénk ez a nagy ajándék, legalább külső formájában, és azzal a benne rejlő nagyszerű lehetőséggel, hogy megint megteljesedhet élettel is. És Istennek hatalma elégséges arra, hogy ez a lehetőség valóra is váljék. Ezért kell nekünk imádkoznunk, és erre kell magunkat eszközökül felajánlanunk. Ne essék hát szó egyházunk népegyházi rendszerének a megváltoztatásáról, hanem annál inkább „változzunk el” mi magunk, „a mi elménknek megújulása által”.

***

A mának vallási problémái

Írta:
Dr. Victor János
ref. lelkész, Budapest

Forrás:
Magyar Protestáns Almanach
az 1933. évre

Nem szorul indokolásra, ha az alábbiakban a protestantizmusra szorítjuk figyelmünk körét. Rajta kívül is bőven kínálkozna persze anyag a szemlélődésünk számára. Napjainkat éppen az jellemzi, hogy az egész vonalon emelkedőben vannak a vallásos élet áradásai, és ezért minden téren sűrűn vetődnek fel aktuális vallási kérdések. A római katholicizmusnak, a görögkeleti keresztyénségnek, a zsidóságnak, az európai és amerikai kultúrvilágon kívül uralkodó nagy vallásoknak is, mint az iszlámnak és a buddhizmusnak egy sereg mélyreható kérdés élénkíti meg jelenleg az életét. A nyugati emberiségnek ezenkívül megvannak a történeti egyházak medreitől külön utakon haladó vallási áramlatai is, mint amilyenek a Nyugat és Kelet vallásainak keveredési kísérleteiből előálló mozgalmak, vagy az ősi nemzeti pogányság feltámasztására irányuló próbálkozások; és – ami szintén idesorolható – a felületes szemlélő előtt egészen vallástalan színben feltűnő jelenségek, amelyekben a „modern pogányság" kiéli magát s amelyek a mélyebbre ható lélektani elemzés előtt elárulják rejtett vallásos jellegüket (mint amilyenek „a testkultusz", a „természetimádat," sőt maga a bolsevizmus antikrisztiánus fanatizmusa is). A térszűke miatt azonban tartózkodnunk kell mindazoknak az időszerű vallási kérdéseknek a számonvételétől, amelyek elénk rajzanának, ha tárgyunk mezejét egész kiterjedésében át akarnánk fogni. Megmaradunk egyszerűen azoknál a kérdéseknél, amelyek a protestantizmus lelkét foglalkoztatják manapság.

Amikor egy ilyen szemlére kísérjük a nagyvilág protestantizmusának áramlataitól eléggé távol álló laikus olvasót, természetes, hogy nem csak a szakember igényeire nem lehetünk tekintettel, – neki semmi újat nem mondva, sőt még szak-körökben közismert dolgokban is a felületen maradva, – hanem még az átlagolvasó behatóbb érdeklődését sem elégíthetjük ki. Az anyag még a megvont határok között is olyan bőséges, hogy egészen vázlatosan kell vele elbánnunk, – bizonyára nem egy hiányossággal terhelve meg közben munkánkat.

Hogy valamilyen áttekinthető rendet vigyünk bele a dologba, vegyük alapul a szokásos lélektani felosztást, amely szerint a vallási életnek értelmi, érzelmi és akarati megnyilatkozásai vannak. Eszerint vegyük számon először a mai protestantizmus theológiai és világnézeti kérdéseit, azután a kultusz és kegyesség terén előtérben álló kérdéseit, és végül gyakorlati problémáit.

I.

Ha azokra a kérdésekre fordítjuk vizsgálódásunk lámpafényét, amelyek értelmi téren foglalkoztatják a mai protestantizmus lelkét, az első tekintetre is megragad már az a nagy különbség, amely a jelent a közelmúlttól, mondjuk: a háború előtti évektől elválasztja. Olyan

kérdések, amelyek akkor az érdeklődés homlokterében álltak, eltűntek, és helyükbe egészen új kérdések nyomultak. Akkor úgyszólván az egész gondolati munka, amelyet a protestáns vallási élet kifejtett, a körül a kérdés körül forgott, hogy hatalmassá nőtt ellenséges, vagy legalábbis rivális szellemi hatalmak között hogyan védheti meg a maga pozícióját. A védekező harcnak és ezzel kapcsolatban az alkalmazkodás taktikájának a kora volt ez. Ma ellenben az a helyzet lényege, hogy visszanyert biztonságérzetének birtokában a protestantizmus lelke, nem nézve se jobbra, se balra, ismét offenzívában van: tudja, hogy megvan a mondanivalója, a sajátos megbízatása, és kétes értékű szövetségekbe nem elegyedve, semmilyen ellenféltől meg nem ijedve, a maga lábán igyekszik előnyomulni küldetésének útján. Persze, a tegnap nem tűnt el egy csapásra, és még sok helyt tovább él. De a mai helyzet jellegzetességét nem az adja meg, ami még nem múlt el egészen, hanem az az új, ami egyre erőteljesebben bontakozik ki.

Ahhoz, hogy ezt az újat megértsük, jó lesz felidéznünk röviden az előző korszak jellemző vonásait. Két nagy szellemi hatalommal találta szemben magát a protestántizmus evangéliumi keresztyénsége a közelmúltban. Az egyik a „természettudományos világnézet" volt. Már túlhaladt ugyan a delelőjén akkor is, de még mindig föntragyogott a szellemi élet égboltozatán, – a művelt emberek nagy része még lelkesen hódolt neki. A természeti törvények fétise állott a középpontjában. Bennük vélte föltalálni a kulcsát az ember egész világának. Rejtély szerinte csak az lehet, aminek a törvényeibe még nem hatolt be az emberi tudás. Minden titokzatosság csak ideiglenes, – majd eloszlatja az ész fáklyafénye. Nincs más, csak egyetemes törvények szerinti történés, és ezért rábízhatjuk magunkat az értelem vezetésére, amely egymás után földeríti ezeket a törvényeket. Alapjában véve, elvileg, minden megmagyarázható és megérthető. A világ s benne az emberi élet is, minden megnyilatkozásával úgy jár, mint valami bonyolult nagy gépezet, amelynek csak rá kell jönni a nyitjára. Akkor aztán hatalmunk is van fölötte: szolgálatunkba hajthatjuk a természet erőit, tetszésünk szerint formálhatjuk az élők világát, sőt kezünkbe kaparinthatjuk az emberi sors kormányzását is.

Egyrészt, természetszerűleg, materializmusra hajlott ez a világszemlélet, – mert hiszen az anyagi világban tudta legbiztosabban keresztülvinni mechanisztikus elveit. S ezzel egyúttal lealacsonyította az embert is, – elsikkasztva az anyaginál magasabbrendű lényegét: lelkiségét. Másfelől ebben a degradált emberben mégis bizonyos mindenhatósági önérzetet szított föl: elhitette vele, hogy úr lehet mindenek felett, csak fejtse ki tudásának az erejét.

Ez a világszemlélet természetesen úgy viszonylik a keresztyénséghez, mint tűz és víz. Benne semmi helye nem marad a világot kormányzó személyes Istennek, sem az Isten személyes uralma alatt élő emberi személyiségnek. Bűn és megváltás, hit és imádság, megszentelődés és üdvösség mind tárgytalan fogalmakká válnak.

A másik szellemi hatalom, amellyel számolni kellett, egy szóval megjelölve: az idealizmus világnézete volt, amely a múlt század második felében egyre erőteljesebben nyomult szembe a „természettudományos" mechanizmussal és materializmussal. Táplálékát abból merítette, hogy az emberi gondolat újra erőteljesebben fordult befelé: a külső természet helyett magába az ember szellemi világába. Azt vallotta, hogy még sem a természet adja kezünkbe a mindent megoldó kulcsot, még az ember megértéséhez is, hanem fordítva: az ember hordja önmagában a kulcsát még a természet világának is. Az egész világ azoknak a szellemi hatalmaknak a kivetítődése, amelyek az emberben jutnak igazán diadalra és kibontakozásra. És ezért az ember legfőbb dolga, hogy önmagát értse meg. A saját történelmében láthatja meg azoknak az erőknek az előretörését és egyre tisztább jelentkezését, amelyeknek a szolgálatában értelmet és értéket nyerhet az élete. Olvassa ki feladatait a múltnak nagy vívódásaiból és győzelmeiből, és az útmutató nagy hősök nyomába szegődve szolgálja azoknak az eszményeknek az uralmát, amelyek bennük testet öltöttek.

Érthető, hogy a „természettudományos” hitetlenség lelki sivárságával szemben, a szorongattatásában megriadt protestáns keresztyénség bizonyos rokonszenves melegséget érzett kisugározni ebből a szellemiségből, és szövetségestársat látott benne a közös ellenséggel szemben. Nem vette észre azokat a nagy ellentéteket, amelyek ettől az irányzattól is elválasztották, hanem igyekezett hozzádörzsölődzni és közösséget találni vele. Megpróbálta lefordítani a maga mondanivalóját az idealizmusnak a nyelvére. Igyekezett kimutatni, hogy az ember szellemisége nem csak tudományban, művészetben, erkölcsiségben virágzik ki, hanem vallásban is, sőt ebben találja meg legtömörebb formáját, minden egyéb megnyilatkozásának is egységgé jegecesedését. És szót kért az emberiség szellemi életében magának is azon a címen, hogy birtokában van a múlt legnagyobb vallási értékeinek, amelyekből ihletést meríthet a további fejlődés. Kínálta a világnak Jézust, mint a vallásnak – eddigelé legalább legtisztább és legteremtőbb erejű, és talán ezután is soha fölül nem múlható – hősét, és kínálta a Krisztus előtti és utáni történetnek mindazokat a példaadó és nevelőhatású vallásos géniuszait, akiknek lelke ott tüzel a Biblia és a keresztyén egyháztörténet lapjain.

Elősegítette ezt az idealizmushoz való hozzásimulást az is, hogy ugyanakkor a protestántizmus vallási gondolkozásában nagy krízis játszódott le a Biblia körül. Régebbi nemzedékek Biblia-szemléletével éles ellentétben, amelyek minden más irodalmi okmánytól élesen elkülönítve és messze azok fölé helyezve őrizték a Bibliát, mint az Isten kijelentésének csalhatatlan tekintélyű szent könyvét, – a múlt század megtanulta a Bibliát is belevonni ugyanabba az irodalomtörténeti és történeti-kritikai vizsgálódásba, amelyet filológusok és históriku sok általában kiterjesztenek a múltnak irodalmi hagyatékára. És – bár eltérő és ellentétes nézetek nagy vitája támadt sok nehéz kritikai kérdés körül, – mégis kitűnt, hogy rendkívül érdekes és érdemes dolog volt a Bibliát így beleállítani a történelem összefüggésébe, vizsgálni a tudományos vizsgálat minden eszközével és módszerével, hogy kik írták a könyveit, mikor és miért írták, és milyen küzdelmek és fejlemények játszódtak le azoknak a nemzedékeknek az életében; amelyeknek a lelki lecsapódása tükröződik ezekben az iratokban. Egy egész új, éspedig lebilincselően gazdag világ tárult így fel a Bibliában megörökített emberi történésekben, és úgy látszott, hogy ha odavész is a Bibliának az az isteni tekintélye, amelynek fényében addig ragyogott, ezért elégséges kárpótlást nyújt az az emberi melegség, színgazdagság és ösztönző erő, melyet az új vizsgálat fölfedezett benne.

Ezzel az értékkel, gondolták, föltétlenül előkelő helyet biztosíthat magának a protestántizmus a modern szellemi életben. Hiszen, ha a jövő útját a múlt nagy fároszainak a fénye világítja meg, akkor nem nélkülözhető ebben azoknak az útmutatása, akik az Isten felé való emberi viaskodásban voltak a legmesszebb fénylő útjelzők. Igaz ugyan, hogy az emberiség vallási életén, a Biblián, tehát a keresztyénségen kívül megtalálható nagy géniuszok is mélységes nyomokat hagytak – és talán nem is helyes őket egészen kívül hagyni a vallásos látókörünkön. De utóvégre az európai szellem jellegzetes vallásos alkatát annak a történelmi folyamatnak köszönheti, amely a Biblia lapjain tükröződik. Ami ezen kívül van, ahhoz sohasem lehet olyan szoros köze, mint éppen ehhez, és elfogultság nélkül megállapíthatja azt is, hogy nincs oka elcserélni a maga vallási örökségét semmilyen mással, mert az fölötte áll minden egyébnek.

Nem is lehet panaszkodni amiatt, hogy az idealizmus elzárkózott volna a protestántizmusnak ezzel a felkínálkozásával szemben. Gazdagodott általa a szemlélete és a programmja. Helyet engedett hát neki a maga házánál és úgy látszott: ez a módja a protestántizmus biztosításának a kor veszedelmes, hit-ellenes viharaival szemben.

Azonban mindig voltak jelentős elemek, amelyek tartózkodtak a protestántizmusnak ilyen elszállásolásától. Világosan látták, hogy túl nagy árat kell érte fizetni. Észrevették, hogy ez a „modern”, vagy „liberális” átszövegezése a protestántizmusnak elalkudja és elejti a protestántizmusnak olyan javait, amelyek a lényegéhez tartoznak. Felelősnek érezve magukat ezekért a

javakért, megmaradtak tehát a konzervativizmus álláspontján, és ha már mást nem tehettek, – védekeztek. A szellemi világ élte a maga életét körülöttük függetlenül tőlük, – ők, bezárkózva a maguk körébe, legalább arra vigyáztak, hogy az atyáik vallásos élete épen szálljon a fiaikra. A protestántizmus testén pedig egyre aggasztóbban mutatkozott a szakadás e között a két szellem között, amelyeknek egyike kompromisszumokban élt, hogy széles pozícióit biztosítsa, a másik viszont visszahúzódott a védelem hátsóbb sáncai mögé, hogy ne kelljen kompromisszumokat kötnie, – de mindkettőt az jellemezte, hogy egyiknek sem volt olyan vezéri szava, amellyel az élet élére állhatott volna.

Ez az a helyzet, amely mára lényegesen megváltozott már. Elősegítette a fordulatot az is, hogy a „természettudományos világnézet" időközben csődöt mondott. Napjaink műveltségében már fölülkerekedett az a belátás, hogy borzasztó egyoldalúság volt mindent csak egyetemes törvények hálózatában befogva látni. Maga a természettudomány is egyre több figyelmet szentel annak, ami a természetben a mechanizmuson túlesik, az élet csodálatosan gazdag világának, amelyben lépten-nyomon sajátos adottságokba ütközünk, és félretéve az egyetemes törvényekkel való magyarázati kísérleteket, egyszerűen tudomásul kell vennünk dolgokat, anélkül, hogy megértenők őket. Így aztán annál inkább szóhoz juthat az egyszeri és vissza nem térő tényeknek az a gazdag világa: az emberi történelem is, és általában az ember saját világa, amelynek tényeiből az idealizmus táplálkozik. S ha az idealizmus győztesen marad a porondon a naturalizmussal szemben, – a protestántizmus nincs többé abban a kísértésben, hogy mindenáron kiegyezkedjék vele a közös ellenfél elleni harcban, hanem revízió alá veheti azt a kérdést, hogy mi köze is van neki voltaképpen ehhez a bármennyire is rokonszenves szellemi hatalomhoz?

Ehhez a szellemtörténeti eltolódáshoz hozzájárult azoknak a megrendítő válságoknak a hatása, amelyekbe szerencsétlen külső sorsa döntötte a mi nemzedékünket. A lendületes fejlődés büszke magasságaiból egyszerre a nyomorúságoknak olyan mélységeibe zuhant az élet, amelyeket senki nem mert volna megjövendölni csak néhány évvel azelőtt is.

És a „de profundis" fölszálló vívódó kérdésekre sokan újult erővel kapták meg az onnan felülről jövő, megmentő választ: az Evengélium szavát. Az Evangéliumnak ez az erőteljesebb, szükség szülte megragadása magával hozta azután az idealizmussal való szövetkezés teljes fölmondását. Nem is látszott már szükségesnek, mert az Evangélium igazsága megint olyan világosan kiragyogott, hogy szentségtörésnek látszott idegen segítséggel megtámogatni és biztosítani. De, ami még fontosabb: veszedelmesnek látszott most már az addig keresett szövetség, mert nyilvánvaló lett, hogy benne éppen az tompult le, sőt veszett el, ami az Evangélium sava és borsa.

Fájdalmasan érezhetővé vált, hogy az idealizmussal való frigyben mennyire elhumanizálódott a keresztyénség. Úgy szerepelt mindig, mint az emberi léleknek egyik – bár legmagasabbrendű – megnyilatkozása. Voltaképpen mindig az emberi élet körében és határai között mozgott. Most pedig éppen „a humánum krízise" következett be, – nyomorultnak és tehetetlennek bizonyult az ember mindenestől fogva, még vallásában is. És újra kivilágosodott, hogy az Evangéliumnak éppen az a lényege, hogy benne nem az ember törekszik föl, hanem az Isten száll alá őhozzá, hogy tehát éppen a végszükségbe jutott emberhez a saját életköre határain túlról jövő szabadító üzenet. Az emberi lélek összetörten állott újra Isten előtt, és döntő jelentőséget nyert az, hogy Isten jelenti meg magát neki lesújtó ítéletben is, de megbocsátó kegyelemben is. A jelszó tehát ez lett: „el a pszichologizmustól!", – vagyis attól az egész beállítottságtól, amely az emberi lélekben lejátszódó vallásos életre szegezte a figyelmét és nem az emberhez szóló Istenre. A vallás helyett az Ige került a figyelem középpontjába; az ember szubjektív élményeiről teljesen átlendült a súlypont arra az objektív hatalomra, amely az élményeket kiváltja az emberben.

Ezzel együtt felhangzott egy másik jelszó is: „el a historizmustól!” – Vagyis hadat üzent az új szellem annak a fölfogásnak is, amely a vallást, mint történelmi fejlődési folyamatot tartotta olyan nagyra, és Jézus Krisztust is, meg a Biblia egész tartalmát is abból a szempontból értékelte, hogy milyen történelemformáló erők duzzadtak meg benne és áradtak ki belőle. Ez az egész szemléleti mód is megmarad a humánum körén belül. Megvan természetesen a maga helyén a jogosultsága. Érdekes és tanulságos dolog utánajárni, hogy mint szövődtek a Biblia történeti szálai, és mint szövődnek bele azóta is a történet szövedékébe. De a nyomorúságaiból szabadulást kereső embert nem ez érdekli, hanem az, hogy a Biblia történetileg lett és történetileg ható könyvein át történetfeletti, örök érvényességgel és tekintéllyel szól az Isten. A fődolog a Bibliában az, ami kiemelkedik a múltból, és egyidejűvé válik a mindenkori emberrel, – az Ige, az Istennek élő önmegnyilatkozása, amelyben szentsége ítéletet mond felettünk, és kegyelme feloldoz bennünket. Jézus megint nem csak Jézusként, hanem Krisztusként áll így előttünk; sokkal több, mint páratlan intenzitású és mélységű képviselője a vallásos életnek, – maga „a testet öltött Ige”, az a tárgy, amelyre a mi vallásos életünknek irányulnia kell, ha nem akar magának csinálni koholt isteneket, hanem el akarja fogadni azt, amit Isten maga jelent ki önmagáról. És a próféták és apostolok is nem csak és elsősorban nem lelkesítő és fölemelő vezéralakok, akik magasra tartott fáklyával az élén járnak vallási fejlődésünk karaványmenetének, hanem egyszerű eszközök, közegek, akiken át az Ige szólott, és szól ma is, és szólani fog mindenkor, mert tetszett az Istennek, hogy őket szemelje ki kijelentésének szócsöveiül.

A nagy átalakulás, amelynek alapgondolatait ezekben elmondottuk, egy svájci eredetű, német theologusnak, Barth Károly azelőtt münsteri, majd bonni professzornak és néhány munkatársának az irodalmi és igehirdetői működéséhez fűződik. A „barthi iskola” megszületésében, mint valami magas feszültségű áram hirtelen kisülése, nagy csattanással és heves hullámvetések kíséretében jelentkezett a fordulat. De a dolog lényege sokkal mélyebben gyökeredzik, semhogy egyetlen iskolára volna visszavezethető. És maga az a példátlan hatás, amellyel a „barthianizmus” futótűzként bejárta az egész protestántizmus világát, nyilván mutatja, hogy a fordulatot nem egynéhány neves és súlyos vezetőember idézte elő, hanem sokkal egyetemesebb okok érlelték ki. Válságba jutott az idealizmussal elegyített protestántizmus; sekélyesnek és elégtelennek bizonyult a legsúlyosabb vívódások óráiban, és segítség megint csak onnan kínálkozott, ahonnan a protestántizmus eleitől fogva vette a maga igazságát és erejét: az Igéből. Az ember megint elhallgatott a maga beszédével, mert rájött, hogy mellékes az, hogy ő mit mond Istenről; és megint szóhoz jutott Isten maga, mert egyedül az fontos, hogy Ő mit mond.

Mindazok a kérdések, amelyeket a „természettudományos világnézettel” való küzdelem vetett föl annakidején, elvesztették az aktualitásukat. Hogy hogyan egyeztethető össze Isten teremtő munkája a világ előállásairól szóló modern elméletekkel, geológiai és evolúciós hipotézisekkel; hogy lehet-e még hinni Isten világkormányzásában, gondviselésben és az imádság meghallgatásában, amikor természeti törvények „uralkodnak” minden történés felett; hogy hogyan tartható fent mindaz, amit az ember istenképűségéről, a bűnért való felelősségéről, lelkének halhatatlanságáról vall a keresztyénség – szemben mindazzal, amit az ember fiziológiai, átöröklési és pszichológiai determináltságáról tudunk; és egy csomó más hasonló kérdés – a tegnap kérdései már, és nem a máéi.

A mai kérdések azon a fronton találhatók meg, amely az idealizmus, és a protestáns keresztyénség között húzódik el. A hajdani szövetséget az tette lehetővé a két fél között, hogy a protestántizmus tudatában volt bizonyos értékeknek, amelyek közös kincsének látszottak az idealizmussal. Most az a kérdés, hogy nem tagadja-e meg, és nem veti-e el ezeket az értékeket, csak azért, hogy az idealizmussal megtagadja a közösséget?

Ilyen értéke volt: a Bibliának, mint emberi, történeti okmánynak, és a benne szereplő személyiségeknek, beleértve magát Jézust is, – mint emberi, történeti személyiségnek a sokkal világosabb, megragadóbb ismerete, mint amilyennel előző korok rendelkeztek. Most a Biblia megint úgy ragyog előttünk, mint emberfeletti tekintély, mint történetfeletti reveláció; és Jézus Krisztus is megint úgy áll előttünk, mint nem ebből a világból kimagasló alak, hanem mint aki ebbe a világba „jött", mint az örök isteni Szó emberrélétele. A hitnek az a feltétlen hódolata, amellyel az embernek meg kell hajolnia, ha Isten szól hozzá, mármost hogy viszonylik ahhoz a közvetlen emberi melegséghez, amellyel megszoktuk a Biblia íróit és személyiségeit megközelíteni? A Bibliára vonatkozó tudományos kutatások szabadságát nem érinti az a kérdés, mert hiszen az nyilvánvaló, hogy a Biblia emberi írók emberi írása *is*, tehát nem vonható ki semmilyen kritikai vizsgálódás alól, amelyet az irodalomtudomány általában ki szokott fejteni. Csak az a kérdés, hogy amikor már nem az érdekel bennünket, hogy mikor, ki, miért írta ezt vagy azt a könyvet a Bibliában, hanem az a sokkal életbevágóbb dolog, hogy mit mond benne nekem vagy nekünk Isten, – ebben a hívő, alázatos figyelmezésben el kell-e hessegetnünk magunk elől a Bibliából felénk tekintő, meghitt és ismerős emberi arcokat, hogy az Isten szavát fölfoghassuk? Vagy pedig megmarad-e azoknak az értéke is éppen a hit igényeinek a kielégülése szempontjából?

Azután: az Ige tekintélyének a helyreállítása nyilván megbecsülhetetlen nyereség, sőt életmentő fordulat a protestántizmus számára. Hiszen vagy van Istentől kapott üzenete a világ számára, és akkor az előtt az embernek össze kell törnie és meg kell alázkodnia, – vagy nincs egyéb mondanivalója, csak tapogatódzó emberi szó, amellyel szemben különvéleményt is lehet bejelenteni, de akkor meg is van pecsételve a sorsa. Azonban itt fölmerül a kérdés: mi választja el az Ige abszolút és jogos tekintélyét azoktól az egyéb tekintélyektől, amelyek után ma kapkodnak az emberek? Mert az bizonyos, hogy a mai ember, belefáradva harcaiba, vezettetni akarja magát, tekintélyre éhezik és szomjazik, amely levegye róla a felelősséget. És nem lehet kétség afelől, hogy a mai embernek ez a vonása a gyávaság és gyöngeség szomorú szimptómája. A protestántizmus mindig arra volt büszke, hogy a maguk lábán megálló, felelős egyéneket nevelt, nem pedig dogmatizmus szálain vezetett nyájembereket. Mármost, amikor az Ige hirdetője azzal az igénnyel megy föl a szószékre, hogy Isten nevében beszél, és Isten előtti engedelmes meghajlást követel, – hol van az a határ, amelyen innen csakugyan azt az Igét szólja, amely előtt meghódolni a legünnepélyesebb felelősség aktusa, – és hol fenyegeti már az a veszély, hogy olyan területre lép át, amelyen már emberi dogmatizmus előtt meghunyászkodó, felelőtlen megbúvás volna szavának a megfogadása?

Ugyanezt a kérdést még jobban kiélezi egy további körülmény. Az idealizmustól való elválás, és az Igében bírt elégséges erőre való ráeszmélés azzal a következménnyel járt, hogy a protestántizmus megújult hangsúllyal domborított ki olyan mozzanatokat, amelyeket azelőtt vagy bátortalanul háttérben hagyott, vagy egyenesen tehertételek gyanánt törölni igyekezett leltárából. A bűn és a kegyelem fogalmai, a hit és a megigazulás igazságai, a Krisztus isteni természetéről és váltsághaláláról szóló tanítások, – legjobban talán úgy mondhatnók, hogy mindaz, ami az evangéliumi történeteken túl inkább az apostoli iratokból hangzik felénk az Újtestamentumban, újra megragadó értelmet és teljes zengést nyert. Míg azelőtt a figyelem elsősorban a három szinoptikus evangélium felé fordult, amelyekben aránylag a legkevesebb a Jézus Krisztusról szóló hitbeli bizonyságtétel, és aránylag a legtöbb a róla való történeti beszámolás, addig most megint előtérbe nyomult a Pál leveleiben és a János írásaiban foglalt tanúságtétel a Jézus Krisztusban adott váltságról és üdvösségről. Más szóval ez azt jelenti, hogy a protestántizmus újra teljesebben visszhangozza a XVI. századbeli nagy reformátorok szavát, amely az előző korszakban meglehetősen elhalkult. Luther és Kálvin, akik szimbólumokká és történelmi hősökké váltak időközben, megint tanítómestereivé lettek késői ivadékaiknak. Es általában visszahajlik a mai protestántizmus lelke a XVI. század gazdag és

határozott szavú hitvallásaihoz, a történelmi konfessziókhoz. És ez eléggé meg nem becsülhető fordulat, mert hiszen hogyan lehetne egyház a protestáns egyház, ha nem épül föl nemzedékről nemzedékre tovább zengő, egyéneket közös hitbe összefogó vallástételen, amelyet tekintéllyel ruház fel az, hogy magának az Isten kijelentésének a sommázását adja?

Azonban az ősi egyházi konfessziók, és dogmák felújuló tisztelete mégsem jelentheti az idők kerekének a visszafordítását! A reformáció óta eltelt évszázadok alatt a protestántizmus éppen abban találta hálás büszkeségét, hogy semmilyen kegyeletes tekintet a múlt iránt nem volt megkötő béklyója a továbbhaladásban, és megmerevedés nélkül, életteljes szabadságban fejlődhetett és fejlődött. Az idealizmussal való ezen rokonsága mármost hogyan viszonylik a reformátori örökséghez való kiújult ragaszkodáshoz? Van egy bizonyos határ, amelynél a múlt elhanyagolt kincseinek ez a visszahódítása már átcsap a reakció, a jövő elől a múltba visszaszökés veszedelmébe, – de hol van ez a határ?

Egy további súlyos kérdés abból adódik, hogy az idealizmussal karöltve a protestántizmus úgy szerepelt, mint az emberi művelődésnek, szellemi és társadalmi emelkedésnek egyik legértékesebb emeltyűje, viszont az Igére való ráeszmélést éppen az váltotta ki belőle, hogy ebben a kultúrmissziójában keserves kiábrándulások érték. Az a bizakodás és az a hivatásérzet, amellyel kivette a részét az embervilág neveléséből és fejlesztéséből, megrendítő válságba jutott. Az ember arca, minden XX. századbeli kifinomultság ellenére is, olyan démoni torzképben meredt elébe az átélt világtörténeti eseményekben, hogy éppen ettől való iszonyata szorongásaiban kellett menekülést keresnie. Meg is találta abban az Igében, amely a bűn ítélete alá rekeszti az embert minden fölfelé törekvő igyekezetével együtt, és csak a kegyelem ingyen való ajándékával állítja helyre az ember istenfiúságát. Bánni és szégyenleni való dolog, hogy az Igének ez a kemény beszéde feledésbe merült, és magukat protestánsoknak nevező nemzedékek átadhatták magukat olyan kultúroptimizmusnak, amely előbb vagy utóbb össze kellett, hogy omoljon. De ha most már az Ige fényében tisztán látjuk, hogy az emberi élet, legnemesebb megnyilatkozásaiban is, telve van a bűn fertőző anyagával, – azt jelenti-e ez, hogy a pesszimizmus sanyarúságával hátat fordítsunk neki? A protestántizmusnak óriási nyeresége, hogy újra élesen látja: mi választja el az ő sajátos küldetését minden kulturális, társadalmi, politikai szolgálattól. Mindez emberi tevékenység és legnagyszerűbb gyümölcsei is emberiek. A protestántizmus dolga pedig, Istent képviselni az Ő Igéje által. Úgy viszonylik egymáshoz ez a két dolog, mint a sötétség és a napfény, – össze nem zavarható. De másfelől mégis csak meg kell találni ennek a negációnak a sértetlen fenntartása mellett is a pozitív kapcsolatot a világ életével: valamilyen új, félreértésektől mentes formában mégiscsak meg kell szövegezni azt a programmot, amelyik szerint éppen az Ige parancsai alapján formálni és irányítani akarja a protestántizmus az embervilág életét.

Ugyanez a kérdés még mélyebb gyökerében is megragadható: új feladatként áll a protestántizmus előtt általában az egész ethikai programmjának a megfogalmazása. Az előző korszakban majdnem oda jutott az idealizmus hatása alatt, hogy mindenestől fogva ethikában élte ki magát. Most megint megtanulta, hogy a legtisztultabb emberi élet is szennyes az Isten ítélő szeme előtt, és nem állhat meg másképpen, mint a Krisztus vére által tisztára mosottan, kegyelemből nyert bocsánat, megigazulás által. És szinte fél, hogy miközben erkölcsi magaslatok felé akarna törekedni, meg találna felejtkezni arról, hogy Isten előtt helytálló eredményeket úgysem vívhat ki sohasem. Pedig vissza kell nyernie valahogy ethikai bátorságát, – mert ha nem, akkor ki lesz vajon a „föld sava” helyette?

Még általánosabban fogva meg, lényegében ugyanezen kérdést, új tisztázásra vár az egész földi élettel szemben elfoglalandó pozitív álláspont. A régebbi hamis pozitív álláspont, amelyre az idealizmus csábított, megdőlt. Nem lehet egyhamar megint beleesni abba a hibába, hogy ez a földi világ egyszerűen a jó erők győzelmes harcainak a színtere gyanánt mosolyogjon ránk, amelyről fokozatosan leszorulnak és eltűnnek a rossznak hatalmai. Az Igének

visszanyert teljesebb értelme „eschatológikussá” teszi a látóhatárunkat. Vagyis világos előttünk, hogy ebben a világban, a halál korlátai által berekesztett területen, minden, ami emberi, bűnös – és az is marad. Minden ígéret, amely harcainkban föntarthat és éltethet, igazában a jelen világ határain túlra veti a fényét. Az időben való élet nyomorúságaival szemben újra megtanultuk az Isten örökkévaló világára szegezni a reménységeinket, és nem egykönnyen függesztjük rá újra a lelkünket bármilyen evilági célkitűzésre úgy, mint ami abszolút értelmet és kielégülést adhatna harcainknak. De ez a zarándoklásra beállított élet még sem válhatik megfutamodássá. Mégis úgy akarunk átvonulni ezen a világon, hogy Istent dicsőítő nyomokat hagyjunk hátra benne nemzedékről-nemzedékre.

Ezek a mai vallási kérdések. Egy dolog világosan kitűnik belőlük: ezek nem a biztonságában megtámadott protestáns lélek védekezési és önigazolási kísérleteiből merülnek föl, hanem a megújult erővel és biztonságérzettel föllépő protestántizmus tájékozódásából születnek meg. Eltelve attól a tudattól, hogy Istentől kapott üzenete van a világ számára, senki előtt nem mentegetődzve, sem tanácsért nem tudakozódva, indul el újra a maga küldetése útján, és csak arról van szó, hogy éppen ebben az erőteljes új lendületében mire kell vigyáznia, hogy egyoldalúságokba ne essék, és kárt ne tegyen önmagában.

Kérdés, hogy végül is nem kell-e majd valamilyen új viszonyra lépnie az idealizmus erőivel? A világért sem úgy, hogy megint bekéredzkedjék annak házába, alkalmazkodni köteles lakó gyanánt, a védekezés kedvéért, – hanem úgy, hogy a maga házához fogadja be azt, szolgának, akit ő használ fel a maga céljaira. Az Ige valóban nem az emberi szellem terméke, hanem úgy hasít bele annak vízszintesen haladó életvonalába, mint a fölülről jövő merőleges metsző vonal. De az Ige legnagyobb győzelme mindig az volt eddig, hogy az emberi szellem munkáját a saját edényévé tudta formálni, amikor az Ige tartalma a legjobb és legtisztultabb emberi gondolatokat gyúrva át a maga kifejezési eszközeivé. És erre a mai ember világában mégis az idealizmus kínálkozik fölhasználható anyagul. Jó hangsúlyozni azt, hogy amikor Isten megjelenti magát, akkor mindig észfölötti, megoldhatatlan ellentmondásokat magukban rejtő, paradox ismeretek birtokába jutunk. De az Igének magát ezt az irracionális voltát is legélesebb megvilágításba a ráció helyezheti; és kérdés, hogy az új irányzat előharcosai maguk is, miközben az Isten kijelentése „egészen más” voltáért harcolnak minden emberi gondolattal szemben, vajon nem használnak-e máris olyan fegyvereket, amelyek „egészen olyanok”, mint éppen az idealizmus műhelyében kovácsolt szellemi pengék, – vagyis nem köszönhetnek-e sokkal többet az ellenfélnek, mint amennyit hajlandók volnának elismerni? Hátha öntudatosan, szolgálatba fogva, parancs alá vetve egészen hasznos segítségnek bizonyulna?

II.

Ha az értelmi téren ma aktuális vallási kérdések mind a körül forognak, hogy hogyan lehet az emberi gondolatoktól elhatárolni, és mégis az emberi gondolatok közé beállítani azt, ami az emberi gondolat számára megfoghatatlan, paradox, isteni igazság, – akkor ebben a fordulatban gondviselésszerű ajándékot kell látnunk. Mert ha a protestántizmus vallási gondolkodása, ahelyett, hogy az Igében bírt titkok gazdagságát hittel megragadná, továbbra is abban látná a maga érdekét és feladatát, hogy az idealizmushoz hozzásimulva mennél elfogadhatóbbá tegye magát az emberi gondolkozás számára, ebből jóvátehetetlen bajok származnának. Rövidre fogva a dolgot: az történnék meg, hogy a kornak a lelke, belefáradva az emberi gondolatok sekélyes beszédébe, azon a másik úton menekülne mégiscsak az isteni titkokhoz, amely még hátra van számára: az érzelmek útján. Ezzel pedig vagy szétfolynék a protestántizmus vallási élete, vagy ha mégis össze akarná fogni önmagát, olyan eszközökhöz kellene fordulnia, amelyek teljesen idegenek a lényegétől.

Már az előző korszak racionalizáló törekvéseit nyomon kísérte az jelenség, hogy a vallást nem védeni és igazolni, hanem élni akaró lelkek az érzelmek világában kerestek kárpótlást azért, amit az ellaposodott és meghűvösödött vallású gondolkodás megtagadott tőlük. Mert nem mutattak nekik utat arra, hogy hogyan lehet Istent az Ő teljes titokzatosságában megismerni az Igében, legalább az érzéseikkel akarták átélni a titkot. Es azok a viszonyok, amelyek az elmúlt években ostorcsapásokkal hajtották vissza az embereket az Isten-távolból az Isten-keresés útjaira, még inkább közkeletűvé tették az érzelmi élményeknek ezt a nagyrabecsülését. A fődolog, mondották sokan, a léleknek áhítatos megrendülése és boldog fölujjongása a Szentséges lehelletének megérzésére. *„Numen adest"* – ez az érzés suhanjon át a lelken, ebben csendesedjék el és találja újra meg magát.

Ez az érzelmi megilletődés és fölvillanyozódás természetesen nélkülözhetetlen velejárója a komoly és eleven vallási életnek. De ha fődologgá válik, ha nincs alárendelve valami határozottan megismert és megvallott tárgynak, amely kiváltja, vagyis ha nem pusztán kísérőjelensége az Isten megszólalásának az Ő Igéjében, mi hozza akkor egymással közös nevezőre az egyénileg egymástól annyira különböző egyéneket, mi teremthet akkor közöttünk egyházi közösséget? Az érzelmek játéka más-más módon játszódik le minden léleknek külön, zárt világában, és nyugodtan járhatja mindenki a maga útját anélkül, hogy mélyebb köze volna a többiekhez, legfeljebb a vele rokon, hasonló rezonanciájú lelkek társaságát keresheti, ha éppen szükségét érzi ennek.

Csak egy mód van az ilyen érzelmileg hangsúlyozott vallási élet mellett arra, hogy az egyház kollektív és intézményes élete szét ne hulljon: az, ha az egyház maga válik olyan meleg kohójává a vallásos érzelmi élményeknek, amilyen máshol nem található. Ezt a célt pedig, istentiszteletével, kultuszával érheti el az egyház, ha azt úgy rendezi be, hogy mennél hatásosabb, meghatóbb, megragadóbb legyen. Megvannak a hangulatkeltésnek és az érzelmi megrezegtetésnek a lélektan sugallta technikai módozatai, – ezeket kell gondosan alkalmazni. Az az út nyílik meg itt előttünk, amelyet ösztönös, finom pszichológiai érzéktől vezettetve már évszázadok óta jár a római egyház, istentiszteleteinek formákban, szimbólumokban, művészi eszközökben fölülmúlhatatlan gazdagságával. Az érzelmi elem fölülkerekedése nem hagyna más megoldást hátra protestántizmus számára sem, mint szégyenszemre visszakanyarodni arra az útra, amelytől a reformációban határozottan elvált.

Ha nem is a római egyház példájára hivatkozással, de a vele való félreismerhetetlen rokonság jeleit nyilván elárulva – itt is, ott is jelentkeznek a protestáns egyházi életben az érdekes törekvések az istentisztelet megreformálására. A lényeges mindig ugyanaz: elégedetlenség az igehirdetésnek az eddigi központi szerepével. Az istentiszteletek – mondják – nem felnőttek iskolája, hogy hosszú oktató beszédek hangozzanak el benne, hanem az, amit a neve mond: Istennek tisztelete, a gyülekezetnek imádatteljes megjelenése az Örökkévaló színe előtt. Az emberi beszéd, – mondják, – annál jobb ilyenkor, mennél kevesebb hangzik el belőle, hagyjanak a léleknek békét, csendet, szabadságot az önként való kitárulásra a Láthatatlan Úr előtt.

Így születnek meg az olyan javaslatok, hogy hagyni kell az istentisztelet alatt sok időt az abszolut csöndre, amelyben reátelepedhetik a hívekre az Isten fenségének és mégis aláhajló közelségének az érzése; hogy sokkal nagyobb szerephez kell juttatni megint az olyan egyházi zenét és éneket, amelynek fölemelő, más világba ragadó hatását passzíve élvezhesse a templomi gyülekezet; hogy a templom építészeti formáiban, berendezésében és díszítésében sokkal több eszközt kell megragadni az áhítatkeltésre; hogy a fülön keresztül ható prédikáció mellett prédikálni kell a szemen keresztül is – drámai jelenetezésekkel, kultikus ruházatokkal, jelképes cselekményekkel – és így tovább. Mindebben lehet sok megszívlelendő és hasznos gondolat, ami fölött nagy hiba volna napirendre térni. A háttérben ott settenkedő nagy veszedelem az Ige lebecsülésében rejlik. Mintha az Isten bármi más által olyan közel férkőzhetne hozzánk és mi Őhozzá, mint az Ő kijelentésének a szavában! Mintha az az emberi szó, amely ezt az

Igét hirdeti, nem lehetne és nem volna tényleg is, sokkal több puszta emberi szónál! És mintha lehetne akárhogyan is jobban leborulnia a léleknek imádatteljes és boldog hódolatban, mint éppen erre az Igére való alázatos és engedelmes figyelmezésben!

A reformáció idejében a protestántizmus nem szakított a maga egészében egyforma gyökerességgel a római egyház istentiszteleti formaságaival. Az anglikán egyház a római hierarchikus egyházi szervezettel megtartotta úgyszólván az egész római kultikus berendezkedést is, – a templomi oltártól kezdve a színdús liturgián át (természetesen más hittartalommal töltve azt meg) egészen olyan részletekig, mint a papi ruházat. A lutheri reformáció is úgy ment végbe, hogy többet-kevesebbet meghagyott az előző évszázadok hagyományos külsőségeiből. Többet ott, ahol a reformáció kevesebb harc árán, simábban ment végbe, mint pl. a skandináv államokban; kevesebbet ott, ahol jobban kiéleződtek a római egyházzal való ellentétek, mint a közép-európai nemzetek körében. Gyökeres nagytakarítást az istentisztelet körében a svájci reformáció hajtott végre: azok az egyházak, amelyek a kálvinizmus szétágazó életéből sarjadtak, különösen az angolszász világban. Ebből érthető, hogy legtermékenyebb talajra az istentisztelet Rómára emlékeztető reformjavaslatai ott találnak – elsősorban az anglikán egyházban, másodsorban az északi lutheránus egyházakban, még Németországot is ideértve, – ahol úgy is megmaradt a hajdani középkori formaságokkal való történelmi kapcsolat. Viszont leggroteszkebbül ott hatnak a dúsabb, színesebb rítust meghonosító kísérletek, ahol a reformáció óta már ősi hagyománnyá vált a puritán egyszerűség és az igehirdetésnek félreérthetetlen központi jelentősége.

Komolyabb veszedelmet csak azért nem rejtenek magukban ezek a „ritualisztikus" jelenségek, mert amint láttuk, a protestántizmus lelke máris ráeszmélt arra, hogy ereje nem a vallási érzelmek hevében, hanem az Ige nyujtotta Isten-ismeretben van. Ennek a birtokában nyugodtan meg lehet hallgatni minden reformjavaslatot, és ki lehet rostálni azt, ami értékesíthető belőle.

Teljesen egyet lehet érteni azzal, hogy az istentisztelet valóban az Isten tisztelete kell, hogy legyen. Es ebből le kell vonni a komoly konzekvenciákat a prédikálásra vonatkozólag. A prédikáció csakugyan nem felnőttek oktatása, nem előadás, még nem is csak lelkesítő, építő, fölemelő szónoklat, hanem egyszerűen (vagy talán minden inkább ez, csak éppen nem egyszerű dolog?) – az Isten kijelentésében adott üzenet tolmácsolása.

Az is igaz, hogy ebből az alapgondolatból, hogy az istentisztelet nem más, mint a gyülekezetnek Isten imádására való elébejárulás, – sok szükséges reform folyik templomépítési stílusra, a liturgia rendjére, az éneklésre stb. vonatkozólag. Üdvös dolog a liturgiának olyan meggazdagítása és kiképzése, hogy benne az Ige mennél bővebben áradjon, s a gyülekezet mennél frissebb lélekkel reagálhasson reá tevőleges részvételével; vagyis jó az istentiszteletet bibliásabbá és változatosabbá tenni, – mint ahogy erre igyekszik manapság az egész protestántizmus. Jó dolog az éneklést is méltóbbá tenni az Isten színe előtt való jelenlét tudatához, vagyis – ott, ahol ez szükséges, mint sok helyt a protestáns külföldön, – zenében és szövegben visszatérni régebbi korok ünnepélyesebb, méltóságteljesebb és művészileg sokkal maradandóbb értékű termékeihez.

Nyeresége a „romanizáló" szélsőségekbe kilengő irányzatnak az is, hogy újra nagyobb megbecsüléshez juttatta általában a sakramentumokat. A protestántizmus túlnyomó nagy zöme részéről természetesen csak tiltakozás lehet a válasz minden olyan kísérlet ellen, amely a sakramentumi szertartás túlbecsülésével azt akarná a vallási élet középpontjába állítani. Az a gondolat, hogy az Istennel való találkozás és a kegyelemmel való tápláltatás elsősorban és főképpen látható jegyek és külső cselekmények által mehet végbe, nyilván a miséhez való visszatérést és ezzel az egész reformáció megtagadását jelentené. De hogy még ilyen gondolatok is szóhoz juthatnak manapság itt-ott (különösen az anglikán egyházban), az arra

vall, hogy a sakramentumokban több értéknek kell lennie, mint amennyit a protestántizmus a közelmúltban általában kiaknázott. S ezért a miseáldozat fölújításáért szót emelő képtelen következetlenség is hasznos ösztönzésül szolgálhat arra, hogy sokkal komolyabban vétessék az egyházi életben az a minimális külső szent cselekmény, amelyen túlmenni tiltja ugyan az Ige szellemi volta, de amelyet mellőzni, vagy elhanyagolni szintén tiltja az Ige realizmusa és világos parancsa.

Az egész áramlatnak, amely az érzelmek kultiválásában keresi a vallási élet kiteljesedését, el kell ismerni nagy értékét és hasznát. Egyház nem épülhet ezen az alapon, legalább protestáns egyház nem, – mert ehhez az kellene, hogy beleöltözzék megint a vallási külsőségek és szertartások középkori ruházatába. De ha egyházba csak az Ige ereje foghatja is össze az egyéneket, az egyéni életükben az Ige által megindított és táplált lelkiség érzelmi színei adhatják meg a bensőséget és elevenséget. Nem az érzelmi élmény a gyökér, hanem az Isten élő és ható beszéde. De a lombozat, amely belőle kihajt, az érzelmi élmények által nyeri nedvdús életképességét és élénk színeit. S az egyház egészségéhez az is hozzátartozik, hogy ne csak egyek legyenek benne a hívek, hanem ebbe az egységbe hozzák magukkal egész valójukat, magas feszültségű odaadásukat, minden álmatagságtól, fásultságtól mentes, lüktető szívüket. Megvan a jogosultsága tehát annak, hogy az egyéni kegyességet – és tegyük hozzá: a családi kegyességet mindig újra fölfrissítsék erősebb érzelmi színezetű hullámok is. És a megoldandó, aktuális kérdés éppen az, hogy az Ige erőteljes zengése által összetartott egyház masszív épületében hogyan tehetők meleggé, lakályossá, virágdíszessé az egyéni élet kamrácskái és a családi lakások szobái, – hogyan ápolható a vallási élet érzelmi oldala úgy, hogy mégse ez legyen benne a fődolog, hanem csak *interieur*-je az Ige örök fundamentumán fölépülő erős falazatú háznak, – az egyháznak.

III.

Áttérve végül a vallási élet akarati megnyilatkozására, amelyeket a jelen napok kiváltanak vagy megkövetelnek, elsősorban is arra mutathatunk reá, hogy ma úgyszólván az egész vonalon aktív odaadást kíván a protestántizmus a maga híveitől az egyháznak megszilárdításáért. A közelmúltban e tekintetben nagy különbség állott fenn kétféle egyházi helyzet között. Voltak országok, amelyekben az egyházi élet annyira biztosítva volt az állam részéről, hogy a híveknek úgyszólván semmilyen erőfeszítésbe nem került az egyházuk fenntartása. Legfeljebb passzív adóalanyok voltak, de talán még azt az anyagi áldozatot is, amit reájuk rótt az, hogy van egyházuk, az állam vette be rajtuk egyéb adókkal egybefoglaltan, s ugyancsak az állam gondoskodott azután az egyházi költségek fedezéséről, az így megtöltött közpénztárból. Viszont voltak más országok, ahol az egyházak, vagy legalább egyes egyházak a maguk lábán járva, csak annyiban tudták fönntartani szervezetüket, intézményeiket, egész működésüket, amennyiben a híveik öntudatos anyagi és szellemi összműködése erre alapot adott. Még ma sem mondható távolról sem, hogy ez az utóbbi helyzet általánossá vált volna, és az előbbi mindenütt megszűnt volna. De – az eltolódás az önálló életet élő egyház típusa felé nagyon jelentős lökéseket kapott. Részben az utóbbi évek nagy politikai átalakulása miatt (mint Németország sok államában) nagyon meglazultak az állam és az egyház kötelékei, részben az egyház és az állam szoros kapcsolataiból a mai modern viszonyok mellett megszülető fonák helyzetek (mint amilyen az anglikán egyház és az angol parlament között nemrégen kiélező-dött viszony) terhessé válik az egyházra a teljes önállóság hiánya; részben a bekövetkezhető szakítás esélyeire való felkészülés végett válik tanácsossá az egyház önálló életre való berendezkedése még ott is, ahol egyelőre megvannak még az állam nyújtotta támaszok: részben a közélet mai súlyos bajaival az egyházra háruló lelkiismereti kötelességek (amelyekre mindjárt vissza kell térnünk) teszik kívánatossá azt, hogy az egyház minden lekötelezettség feszélyezettsége nélkül emelhesse fel szavát a reábízott Ige értelmében, ha kell, még az állammal

szemben is. Sok indíték játszik tehát közre a tekintetben, hogy minden egyház, azok is, amelyek eddig nem szoktak még hozzá, az önnön élete aktív hordozóivá nevelje a tagjait. Az „egyetemes papság" elve jut ebben a folyamatban nagyobb érvényességre, mint amilyenre a múltban emelkedett, és egyre világosabbá lesz, hogy protestáns egyház nem lehet olyasvalami, amit a hívek egyszerűen tudomásul vesznek, mint meglévő dolgot s aztán ráhagyják azokra, akiknek az a hivatala, hogy intézzék az ügyeit, – hanem olyasmi lehet csak, aminek a meglétéért, fejlődéséért, virulásáért élni és dolgozni kell mindenkinek, aki hozzátartozik.

Ennek egyik fontos konzekvenciája az, hogy nagy lépéssel előbbre lendül a laikus vallási tevékenységnek az egyház közvetlen szolgálatába állítása. Hogy a közelmúltban ennek a laikus tevékenységnek jó nagy része, itt-ott a túlnyomóan nagyobb része az egyházon kívül, jobban mondva az egyházzal csak közvetett kapcsolatban találta meg a munkamezejét, annak persze több oka volt. Az egyik ok abban rejlett, hogy az egyháznak nem volt biztos zengésű a bizonyságtétele, védekezésbe szorult, ahelyett, hogy prófétai erővel lépett volna fel az Ige szavával. Az ilyen vegetáló egyházi életben nemigen helyezkedhettek el a munkára feszülő vallási erők. Ez az ok, mint fentebb láttuk, múlóban van. Egy másik ok az egyházi élet sokhelyt káros méreteket öltött szétforgácsoltságában rejlik. Jobbnak látszott mellőzni azt a sok – és sokszor egyenesen jelentéktelen – felekezeti különbséget, amely az egyházakat egymástól elkülöníti, és az egyházi kereteken kívül összefogni a közös célok szolgálatára feszülő erőket. Ez az ok – ott, ahol – még mindig fönnáll, és a továbbiakban foglalkoznunk is kell vele. De a legkomolyabb okot mégis abban kell keresnünk, hogy az egyház maga nem érezte szükségét a laikus munkaerők értékesítésének, – mert nélkülük is biztosítva látta sorsát a külső támogatás által, amelyet élvezett. Amily mértékben függetleníti az életét minden külső gyámkodás alól, olyan mértékben kénytelen munkára mozgósítani minden fölhasználható erőt, illetve bekapcsolni a maga közvetlen szolgálatába azokat az erőket is, amelyek eddig az egyházon kívüli szervezetekben és mozgalmakban találták meg a medrüket.

Az egyházi élet függetlenségi törekvésének egy másik konzekvenciája az, hogy a helyi gyülekezet autonómiája és az egyházi szervezetnek erre való felépítése ott is utat tör magának, ahol eddig fölülről lefelé kormányozták az egyházat. Vagyis az az egyházkormányzati forma, amelyet presbiteriálisnak nevezünk, áttöri a konzisztoriális, sőt még az episzkopális egyházkormányzati formákat is. Nem államkormányok által kinevezett tanácsok, még csak nem is püspöki rend által felhatalmazott lelkészi kar vezetése alatt, hanem a gyülekezetek által megválasztott „vének" kormányzata alatt érezheti csak biztonságban magát az olyan egyház, amely meg akar állani a maga lábán. Az episzkopalizmus továbbra is érvényben van a protestántizmusnak nagy részében, sőt, amint meg fogjuk látni, újabb táplálékot is nyert bizonyos okokból, de átalakulóban van olyan alkotmányos jellegű, „reprezentatív episzkopalizmussá", amely végeredményben a gyülekezetek közbizalmán épül fel.

Ezeket a folyamatokat rohamosan érleli az a stratégiai helyzet, amely egyre határozottabban rajzolódik ki az egyház körül, s amelynek a lényegét abban fejezhetjük ki, hogy ma már csak nagyon habozva beszélhetünk „keresztyén népekről". Ahol az egyház szervezete egészen független minden állami kapcsolattól, ott eddig is a lakosságnak csak egy részét, talán csak a kisebbik felét számlálhatta a tagjai közé. Most olyan országokban is, ahol az állami támogatás révén vagy az egész lakosság beletartozik az egyház kötelékébe, vagy legalább is csak egy töredéke szakad el nyíltan az egyháztól, – egyre érezhetőbbé válik, hogy emögött a rendszer mögött is, elleplezve bár, de ugyanaz a valóság: az egyház igazán a magáénak nem tekintheti mindazokat, akik a nevét viselik, csak egy kisebb vagy nagyobb részüket, – a többit elvesztette. Csak két lehetőség van: vagy napirendre térni efelett a helyzet felett és tovább zsugorodni, vagy tudomásul venni a valóságot, és fölvenni a harcot az elvesztett területek visszahódítására. Természetesen csak az utóbbira eshetik az egyház választása, ha egyszer biztos a maga dolgában: az Igével való megbízatásában. Ezért mindenfelé megélénkül a „belmisszió",

vagy a „népmisszió” neve alá foglalható tevékenység, ami nem tévesztendő össze a gyülekezet önmagát építő munkásságában felhasznált különböző munkaágakkal és módszerekkel. A szó szoros értelmében vett „missziórol” van szó, mintha pogányokat akarna megtéríteni és megnyerni az egyház, csak nem kell értük elmenni Ázsiába és Afrikába, hanem megtalálhatók Európa és Amerika nagyvárosainak előkelő köreiben és proletárnegyedeiben. És van még egy különbség: az, hogy könnyebb a keresztyénség számára meghódítani fétisimádókat és sokistenhívő pogányokat, mint olyanokat, akik úgynevezett keresztyén népek körében élnek, talán maguk is keresztyén nevezetet viselve, – de úgy, hogy semmi közük sincsen a keresztyénséghez.

A valóságban nem-keresztyén tömegekért érzett missziói felelősségen kívül még egy nagy gond hárul az egyházra abból a helyzetből kifolyólag, hogy nem tekintheti már magát olyan viruló hatalomnak a népek lelke felett, mint amilyen volt a múltban. A gyermekei neveltetésének gondja ez. Ott, ahol az egyház saját iskolarendszer birtokában van, nem aktuális ez a gond. Ott csak az a kérdés, hogy kihasználja-e az egyház valóban az iskoláiban rejlő lehetőségeket, és csakugyan a reábízott ügy számára nevelődnek-e az ilyen iskolákban az új nemzedékek, vagy pedig csak a múltból átöröklődött, és hogyan – hogyan nem megüresedett keretek-e az egyházi iskolák. De az általános rend világszerte az állami iskolarendszer. És mennél aggasztóbban érezhető az a tény, hogy az államban megszervezett nemzettestnek csak egy megfogyatkozott része azonos az egyházzal, annál kétségesebb, hogy reábízhatja-e az egyház a maga zsenge jövendőjét ilyen bizonytalan színezetű és szellemű nevelés kezére? Érthető, ha mindenütt élénk tárgyalás és viták középpontjába kerül az állami iskolák kérdése az egyház szempontjából, és újabban egyházi iskolák szükségességét hangoztatják olyan országokban is, ahol néhány évvel ezelőtt mint egészen tárgytalan gondolatot utasították volna el ezt. Természetesen megvan az egyháznak az útja-módja arra, hogy akármilyen az iskola, az iskolán kívül ő maga is foglalkozzék gyermekeivel, s a családi nevelés révén, a gyermekek pásztori gondozása révén, sőt intézményes tanítás révén is, amint az a vasárnapi iskolákban folyik, nevelje az új nemzedéket a maga jövendője számára. De az iskola, a maga nap nap utáni nevelő hatásaival olyan hatalom, hogy sem nem nélkülözhető az egyház szempontjából, sem nem ellensúlyozható egyéb hatásokkal. Még a vasárnapi iskola munkája is, bármilyen becses és szükséges, – magában véve, a mindennapi iskola más szellemű határaival szemben – elégtelennek bizonyult, legalább is növendékeinek nagy részét tekintve, akik kinőve belőle, nem nőttek bele az egyházi életbe. Ugyanez áll természetesen a serdültebb ifjúság lelki gondozása érdekében működő különböző egyesületi és egyéb szervekre is. Nagyrabecsülendők a szolgálataik. De nem elegendők ahhoz, hogy az egyház félvállról vegye az iskolakérdést ebben a mai világban, amelyben egyháziatlan, rivális szellemi hatalmak járják át a közéletet, és azzal együtt, ha nem ma, akkor talán holnap, az iskolát is.

Az úgynevezett keresztyén népeknek a keresztyénségből való nagymérvű kivetkőzöttsége maga után vonván az emberi természetben rejlő nyers erőknek fölszabadulását, olyan súlyos bajokat és válságokat idézett föl – erkölcsileg, gazdaságilag, szociális és politikai tekintetben, – hogy ennek révén is egyre komolyabb gond és felelősség nehezedik az egyházra. Nem csak abban a tekintetben, hogy ki kell terjesztenie a maga samaritánusi szolgálatait az élet kíméletlenül dúló harcaiban elesettekre. Ez már nem a mának kérdése. Legfeljebb csak továbbfejleszteni lehet, itt-ott mutatkozó elmaradottság helyrehozásával, azt a sokfelé elágazó karitatív munkát, amelyet az egyház vagy maga kiépített már, vagy amelynek kiépítésére legalábbis ösztönözte a híveit, ha aztán más címeken megszervezkedve hívták is létre. A protestántizmus intézményes szeretetmunkája lényegében véve már jó ideje nagyszerű üzemben van (kivéve a kivételes elmaradottság eseteit). Aktuális mai kérdést ezen a ponton csak az a körülmény vet fel, hogy ugyanakkor üzemben van már mindenütt az általános társadalmi és a közhatósági karitatív és szociális gondozó munkának kiterjedt intézmény-hálózata is – és kívülről, de néha

belülről is kétségbevonják annak jogosultságát, hogy ilyen körülmények között mégis fönntartsa az egyház a saját, nagy erőfeszítésekbe kerülő szeretetintézményeit. Az a szellem azonban, amelyet az egyház vihet bele az Igéből vett indíttatásokból ebbe a munkába, mindig biztosítani fogja szeretetintézményeink olyan értéktöbbletét, amely igazolni fogja fönntartásukat az állami, községi és egyéb rokonintézmények mellett. Ezenkívül mindig megmarad a gyülekezeti szeretetmunkának az az egyénenkénti és családonkénti bensőséges, testvéries segítő és mentő szolgálata, amely utánozhatatlan művészete az Igében összeforrott közösségnek.

De a tulajdonképpeni mai kérdés más területen vetődik föl. Mindenfelé elégedetlenné vált már az érettebbé fejlődő köztudat a pusztán csak samaritánusi szolgálatot végző segítséggel. Jó dolog a harcban megsebesülteket ápolni és a megrokkantakat istápolni, – de még jobb volna megelőzni a bajt: véget vetni a kíméletlen harcnak, amely szakadatlanul és bőven termeli a megsegítésre szorulókat. Általános nagy reformokat sürget a belátás, amelyekkel betömhetők volnának a teméntelen nyomorúság, testi és lelki leromlás forrásai. A protestántizrnus már most, bármilyen elidegenedett tömegekkel áll is szemben az egyes nemzetekben, még mindig sokkal számottevőbb táborra tekinthet, semhogy a közjónak ilyen életbevágó érdekeivel szemben akár tehetetlennek, akár a felelősség alól felmentettnek érezhetné magát. Sőt, mennél nagyobb tömegeket vesztett el, annál inkább meg kell mutatni, hogy olyan erők birtokában van, amelyeknek az áldásai nélkülözhetetlenek a népek életében. Éppen az adott stratégiai helyzet követeli meg, hogy vállalkozzék a közélet nagy bajainak az orvoslásában az útmutató és a serkentő szerepére: váljék a nemzetek élő lelkiismeretévé, amely nem hagy nyugtot addig, amíg a közélet tátongó sebei orvoslást nem nyernek.

Fölmerül ugyan itt az a nehéz kérdés, amelyre már föntebb utaltunk: beleelegyedhetik-e a protestáns lélek a világ ügyeibe, amikor az ő megbízatása nem a jelen „ad hoc" ügyeinek a megoldása, hanem a minden időkhöz egyaránt szóló, örök Ige képviselete? Azonban végeredményben csupán elméleti nehézségekről van szó. Az Ige világfölötti kincsének a birtoklása csak attól tilt el teljes határozottsággal, hogy a protestántizmus egynek tartsa magát valamilyen reformprogram szolgálatával, bármilyen bölcs és nemes is legyen az. Reformprogramok mindig ideig-óráig érvényesek csak, – aztán elévülnek. Az a protestántizmus, amely kimerülne valamilyen reformprogram szolgálatában, rövidéletűségre ítélné magát ezzel. Az az Ige, amelynek birtokában van, nem ad ilyen pontokba és tételekbe foglalható utasításokat a világ bajainak orvoslására. De igenis ad az egyes embernek és ad az egyháznak napról napra megújuló parancsokat, – mást ma, mint tegnap és holnap is megint mást, mint ma, – az élő Isten parancsait az élő ember számára. És most éppen arról van szó, hogy vajon van-e és ha van, akkor miben áll az Ige parancsa a mai egyház számára a mai világ nyomorúságai közepette?

A közelmúlt években elméleti beállítás dolgában két nagyon különböző színezetű tábor állott szemben egymással a protestántizmusban. Az egyiket egészen átjárta az idealizmus kovásza, – a jobb emberi jövőért való küzdelemben látta a maga egész feladatát, és naív lelkesedéssel álmodott az embervilágnak arról az újjáformálásáról, amelyért élt és dolgozott. A másik tábor világosabban látta, hogy ha minden mai nyomorúság megoldódik is, az utána következő holnap sem lesz azért még földi mennyország, hanem továbbra is csak bűnös emberek fogják élni a maguk sok átokverte életét ezen a sárgolyón. A két tábor közötti viták elcsendesedtek azóta. Az optimisták is kaptak időközben néhány kijózanító, kemény leckét (más szóval: az amerikai protestántizmus is közelebbről megérezte a legutóbbi években a mának igazi keservei); általában tisztázottabb lett a protestántizmus sajátos és semmilyen emberi üggyel össze nem téveszthető küldetése. De főképpen az tompította le a vitát, hogy kitűnt: milyen kevés gyakorlati különbség választja el egymástól a feleket, a közvetlen teendőket illetőleg. Abban nem volt eltérés, hogy a protestántizmus lelkének magára kell vennie a nagy köznyomorúságok terhét, és azok súlya alatt föl kell jajdulnia úgy, hogy senki ne törődhessen bele az álla-

potokba úgy, mintha másképpen nem is lehetne, s még kevésbé merülhessen el bárki azoknak az élvezetébe azért, mert ő maga hasznot húz a mások bajaiból. Világos volt az Ige parancsa – még ha nemzetenként, a különböző viszonyok szerint más-más tartalommal telítődött is meg: hirdetni kell az Isten ítéleteit, hogy megtérjenek az emberek azokból a bűnökből is, amelyek közbűnök, s ezért közromlást vonnak maguk után.

Az egyház ezzel a prófétai szolgálattal nyújtja a legjobb segítséget. Az ebből fakadó ösztönzések aztán továbbhatnak a sajtóban, közgondolkozásban, társadalmi szervezkedésben, el egészen a politikai intézkedésig. Egyes részletkérdésekben már kipróbálta az egyház a maga erejét. Így az amerikai egyházi élet síkraszállott teljes erejével az alkoholkérdésnek a megoldásáért, – úgy, amint az a legbiztosabbnak látszott. Hogy a törvényerőre emelt reform, a prohibíció, csakugyan a legjobb módszer-e, az külön kérdés természetesen. Tény az, hogy az amerikai protestántizmus lelkiismereti kényszer alatt támogatta és sürgette ezt a reformot, mivel ez látszott legjobbnak egy tűrhetetlenné vált közerkölcsi kór meggyógyítására – és a reform keresztülment.

Hasonló részletkérdések felsorolása helyett hadd utaljunk arra a két legsúlyosabb kérdésre, amelytől ma az egész világ betegszik, s amely éppen ezért a protestáns lelkiismeretnek is egyre szorongatóbb kérdése. Az egyik a szociális kérdés: a mai gazdasági rend válsága. Világszerte foglalkoztatja a protestántizmust az, hogy mi az ő küldetése ennek a lázas betegségnek a meggyógyításában. Nincsen pápája, aki világgá elhangzó enciklikák szavában szólhatna hozzá ébresztő és irányító módon problémák bonyolult szövedékéhez. De ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a protestántizmus alszik ezekkel a problémákkal szemben. Egyházi gyűlésein, szószékein, sajtójában az egész vonalon napirenden tartja őket.

Komoly hangok jelentkeznek a világ nagyon különböző helyein, amelyek a mai társadalmi rend gyökeres átalakulásában, éspedig a szociálizmus értelmében vett átalakulásában látva a megoldást, egyenesen ebbe az irányba szeretnék mozgósítani a protestántizmus erőit. Ezek a tiszteletreméltó egyének és csoportok sokszor két malomkő között őrlődnek: a szociálizmus táborában éppúgy támadják őket az egyházzal való összeforrottságuk miatt, mint ahogy az egyházban támadják őket szocialisztikus célkitűzéseik és reménységeik miatt. Bárhogy vélekedjék is róluk az ember, az bizonyos, hogy szembeszökő szimptómái a protestáns léleknek a szociális problémával való komoly viaskodásának. Nem is szorítkozik ez a viaskodás őreájuk. Sokkal többen vannak azok, akik nem a kapitalizmusnak egy más gazdasági rend által való fölváltásában, hanem a mélyreható megtisztításában és korrektúráiban látják a megoldást, és ezek is legalább olyan lelkiismereti kényszer alatt állva, legalább olyan emésztő odaadással igyekeznek mozgósítani a protestántizmus erkölcsi erőit, mint amazok.

A másik súlyos kérdés, amelynek forrásaiból beláthatatlanul sok szenvedés ered a világra, – a háború, véres és vértelen formájában egyaránt. Érthető tehát, ha a nemzetközi életnek mai, ellentétekkel és gyűlölségekkel telített, tarthatatlanná vált állapota is súlyos lelkiismereti teherként nehezedik rá a protestáns lélekre – éspedig világszerte. Aszerint, hogy egyes nemzetek körében mennyire érett és széleskörű a politikai közérdeklődés – éppen nemzetközi kérdések tekintetében, – természetesen, hol inkább, hol meg kevésbé áll az egyházi életnek is előterében az igazi nemzetközi béke ügye. De valamennyire ott található minden nemzetbeli protestántizmus tevékenységében és egyes nemzetek körében szinte a legfontosabb tételként, – a nemzetek egymás elleni kollektív bűnének ostorozása és a kölcsönös becsületes megértés és jóakarat követelményének a sürgetése. Az egyháznak természetesen ebben a kérdésben is, csakúgy, mint a szociális válság kérdésében is, az az egyetlen feladata, hogy élő lelkiismeret legyen az egyes népekben, napirenden tartsa a kérdést az Isten parancsának kényszere alatt, és szétlövellje tagjai által az életbe az ösztönző hatásokat. A többi már nem az ő dolga, – de nem is fog elmaradni, ha az egyház ezt a maga dolgát elszántan és állhatatosan végzi.

Fölmerül ugyan az a kérdés is, hogy ha nem maga az egyház, mint olyan, de legalább a tagjai, mint a közélet részesei, mint állampolgárok, ne menjenek-e tovább is egy lépéssel, és az egyháztól nyert indíttatások szolgálatában ne szervezkedjenek-e meg, mint olyan gazdasági alakulatok, sajtóvállalatok és politikai pártok, amelyekben az egyház szava ölt gyakorlatilag testet, és igyekszik érvényt szerezni a maga igazságainak? Pro és kontra sok érv hozható föl az ilyen külön közéleti szervezkedés kérdésében, – és az érvek súlya nagyon változó az egyes nemzetekben meglévő közéleti adottságuk szerint. Ami célravezető itt, teljesen eltévesztett dolog volna amott. De az kétségtelenül az egész világon égető kérdése a protestáns léleknek, hogy azt a felelősségérzetet, amelyet közéleti bajok gyógyítása tekintetében fölkeltett benne az Ige, – hogyan tehetné gyakorlatilag mennél hatékonyabbá és gyümölcsözővé a körülötte élő világban?

Egy dolog egészen világossá vált, amióta ez a felelősségérzet erősebben jelentkezett a protestáns egyházakban. – az ti., hogy ez teljességgel közös ügyük, amelyet csak együtt végezhetnek el jól. A bajok, amelyekre rá kell fordítani az Ige megítélő fényét, s amelyek ellen segítő harcba kell szólítani a segíteni akarókat, – annyira átfogják az emberek kollektív életét, hogy velük szemben az egyház is csak a maga kollektív egészében léphet föl. Egyes felekezeti egyházak hiába szállanak ki gerillaharcokra, ha a többiek tétlenül maradnak, vagy éppen kereszteznék a törekvéseiket. Sőt annyira nemzetközi elágazású a szociális kérdés sok vonatkozása, a háború és béke kérdése pedig, mindenestől fogva olyan világosan nemzetközi kérdés, hogy még nem is elég a felekezetközi egységfront kiépítése, ha az egyház, hatással akar lenni az életnek ezekre az óriási kérdéseire, – hanem nemzetközi munkaközösségre kell egymással összefogniok az egyházaknak. Talán semmi sem bizonyítja jobban a helyzet komolyságát, mint az, hogy a sokfelé szétszakadozott protestántizmus, elégedetlenné válva a partikularizmusban rejlő óriási erőfecsérléssel, komolyan elindult az összefogás útján, az egyes nemzeteken belül is és világviszonylatokban is. És talán egyetlen más kérdése sem olyan terhes egyháztörténelmi következményekkel, mint éppen az összeműködésre és egységesítésre irányuló igyekezeté. Országonként egyházközi szövetségek alakulnak, amelyek közéleti kérdésekben az egységes protestántizmus szavát hallathatják, és egyházközi mozgalmak működnek, amelyek a nemzetközi jóbarátság útjait egyengetik. A közéleti (erkölcsi, társadalmi, gazdasági stb.) kérdésekben való protestáns világfront kiépítésére az emlékezetes stockholmi világgyűlés (1925.) tette meg az első nyilvános és sikeres lépést, és azóta is folytatódik ez a törekvés az „Élet és Munka” nevű mozgalomban. A világbékének egyházi erőkkel való megalapozására pedig szintén nemzetközi szervezet fogja egybe az egyes országokban működő mozgalmakat. Megjegyzendő, hogy mindkét munkaközösség nem is csak az egész protestántizmust igyekszik átfogni, hanem az egész keresztyénséget. Rajtuk kívül álló okokból a római egyházat nem sikerült bevonniok a közös harcvonal együttműködésébe, – de a görögkeleti egyházak tőlük telhető módon részt vesznek benne.

Ha, amint látjuk, a névleges keresztyén népeknek a keresztyénségről való tömeges elhanyatlása eléggé sürgeti is az egyházaknak ezt az összezárkózását és elválasztó különbségeik háttérbe szorításával a közös feladatok hangsúlyozását, – még hozzájárul ehhez egy további szorongató érdek is: a keresztyénségnek a nem keresztyén népek előtti hitele és tekintélye. A megosztottságban élő protestáns keresztyénség nem tudván megbirkózni odahaza a maga nagy feladataival, már ez által is alkalmatlanná vált a nem keresztyén népek missziói meghódítására. S ha méghozzá a nem keresztyén népek közé is át akarja plántálni a maga felekezeti széttagoltságát, teljesen lehetetlenné válik számára annak a világmisszionak a betöltése, amely pedig reá van bízva. Pedig a világmisszió kérdése egyre szorongatóbb, mert az önálló hatalmakká fejlődő nem-keresztyén népek egyre nehezebben megközelíthetőkké válnak a nyugati keresztyénség számára, viszont, ha nem épül ki világszerte az a lelki közösség, amelybe az Ige hatalma foghatja egybe minden nép fiait, ennek beláthatatlan következményei

lehetnek. Természetesen előbb ott kell megmutatnia a keresztyénségnek egyesítő hatalmát, ahol már hiszik és vallják, – különben hiába kínálja föl áldásait a rajta kívül állóknak.

Így vált aktuális kérdésévé napjaink vallási életének még az egyházi összeműködésen túlmenőleg is az egyházak egyesülése. Természetes, hogy nem szerepelhet úgy a jelenben, mint gyakorlati aktualitás, hanem csak úgy, mint távoli cél és eszmény. De azért nem meddő álmodozás a napirenden tartása. Vannak felekezeti válaszfalak, – nem is csak a protestántizmus és a római, meg a görögkeleti egyház között, – a protestántizmuson belül is, amelyek semmilyen emberi elgondolással vagy igyekezettel nem bonthatók le. De viszont vannak olyanok is, amelyeknek a fenntartása bűn volna. Valamikor fontos szolgálatokat tettek, de ma már elavultak és fölöslegesen erőtlenítik az egyház életét. Az egyház egységének a végső eszménye már a jelenben is megköveteli az ilyen válaszfalak eltávolítását. És ez folyamatban is van. Máris történtek nagyszabású egyházi egyesülések, pl. Kanadában, Skóciában, stb. További jelentős uniók tárgyalás alatt állanak az Egyesült Államok, Anglia, stb. tekintélyes egyházai között. Ott pedig, ahol ilyen gyakorlati eredmények nem várhatók, az is nagy eredmény, ha a különböző egyházaknak egyáltalán fájni kezd az elkülönülésük, és – mint ahogy ez az 1927-ben tartott lausanne-i egyházi világgyűlésen történt és általában az ezzel kapcsolatos „Hit és Szervezet" című mozgalomban folyamatosan történik – testvéries szellemben összegyűlnek annak megbeszélésére, hogy mi is választja hát el egymástól őket.

Különös, de valóban úgy van: a vallási életnek ma így megint aktuális kérdései a felekezeti elválasztó különbségek, megint feléjük fordul a figyelem. Csakhogy egészen más értelemben, mint a múlt századok folyamán. Ma nem a polémia lármája hangzik körülöttük, – nem kitagadni akarja az egyik felekezet a másikat a testvéri közösségből, hanem irénikus célzatú eszmecserék folynak: megérteni akarja az egyik felekezet a másik álláspontját, mert elismeri a vele való testvéri közösségét.

Az így napirendre került kérdések közül csak egyet hadd említsünk meg, amely sajnos, ütközőpontja az eszmecseréknek. Azért sajnálatosan, mert jobb volna, ha az ütközőpont nem ez, hanem mélyebben fekvő kérdés volna. A püspöki rend kérdése áll ugyanis a megbeszélések előterében, mint ahogy általában a „Hit és szervezet"-beli kérdések közül az utóbbiak érdemetlenül sok figyelemben részesülnek az előbbiek mellett most szóban forgó tanácskozások során. A püspöki rendet kínálják egyesek – anglikánusok – mint olyan formát, amelynek keretei között helyreállítható az egyház egysége. „Püspök" alatt természetesen az apostoli kézrátétel (folytonosságban máig tovaszálló) áldásával felavatott egyházfő értendő, akitől viszont mint egyedül illetékestől nyerné a maga felavatását minden pap. Semmi kilátás nincs arra, hogy az anglikán egyházon kívül egyetlen protestáns egyház is magáévá tegye ezt az elgondolást, és hozzáidomuljon így a római, görög és anglikán egyház episzkopátusához. De sok helyt mutatkozik hajlandóság arra, hogy amennyire lehet, menjenek elébe az egyházak ennek az elgondolásnak, – bizonyos centralizáltabb, monarchikusabb kormányzatnak az elfogadásával, vagyis bizonyos fajta „püspöki" tiszt fölállításával még ott is, ahol ilyen tiszt nem volt eddig, de még gondolni sem lehetett az említésére sem. A kérdés kicsinyesnek tűnik fel a kor óriási és szorongató nagy problémáival szemben. De éppen azért érdekes, mert azt mutatja, hogy milyen komolyan és mennyi jóakaratú készséggel keresi a protestantizmus lelke az egységnek az útját éppen azért, mert érzi a kor félelmetes feladatainak a súlyát.

Nem fejezhetjük be szemlélődésünket anélkül, hogy még egy pillantást ne vessünk a nagy világ-mezőre, a külmisszionak a munkaterére. Onnan támad, amint láttuk, az az aktuális kérdés is jórészben, hogy nem nagyobb kár és szégyen-e az egyházi megosztottság, mint amekkora szükségesség? De egy sereg más aktuális kérdés is útra kel a missziói területekről, hogy a protestáns egyházak lelkére rátelepedjék, és élénken foglalkoztasson sokakat. Csak röviden érintve a legfontosabbakat: mi az a nyugati egyházak hitében és életében, ami csakugyan az Igéből való, és amit tovább is kell adniok más népeknek a hűtlenség terhe alatt, de

másfelől mi az, ami hitükben és életükben egyszerűen történelmi fejlemény vagy faji sajátosság, és amit más népek lelkébe továbbplántálni annyi, mint erőszakot elkövetni azoknak különleges géniuszán? Azután: a nemkeresztyének felé való missziói közeledésben hol van az a határ, amely elválasztja az Igében való abszolút bizonyosságot, vagyis a keresztyénség abszolút igazában való hitet – attól, ami egyszerűen gőgös lenézése, meg nem értő lekicsinylése a mások vallásos világának a magunkéval szemben? A másik oldalról nézve ugyanezt: ha azt a megértést és megbecsülést tanusítja a keresztyén ember a nem-keresztyének vallásával szemben, amit az elvárhat, s ami nélkül nem is lehet hozzáférni a lelkéhez, akkor hogyan képviselheti előtte mégis a keresztyénségnek minden más vallás fölött álló értékeit? Vagy még egy nagy horderejű kérdés: fönntartható-e még az a helyzet, hogy a nyugati egyházak mintegy a maguk gazdagságából adnak a missziói területek szegénységének a megszüntetésére, vagy pedig úgy áll ma már a dolog, hogy a távoli népek között kifejlődött új keresztyén egyházak, ha számban sokkal kisebbek is, lelki értékek dolgában már egyenrangú testvérei a nyugati egyházaknak, és ha kapnak is azoktól, de vissza is adják az ajándékot a maguk friss, lendületes életéből termett sok becses visszahatással és viszontszolgálattal? Mindezek a protestántizmus világmissziói munkáját gyakorlati célkitűzéseiben, módszereiben, mondhatjuk: missziói egyházpolitikájában súlyosan érintő kérdések, s ezért érthető, ha a misszióval foglalkozó egyházak vallási élete szinte minden gyűlésen, minden folyóiratban fölfölveti ezeket a kérdéseket.

Ha pedig úgy látszanék, hogy nagyon messze vidékekre kalandoztunk el, amelyekhez vajmi kevés közünk van, megmutathatjuk, hogy igazában nagyon közeli szomszédságban jártunk; egy ugrással itthon teremhetünk megint. Csak arra kell utalnunk, hogy a külmissziói munka legaktuálisabb kérdése, amely egyre nagyobb gondot okoz a munkásainak, a „szekularizmus" térhódítása. Vagyis hovatovább nem az ősi idegen vallások uralmán kell rést törni, hogy a keresztyénség kiterjedhessen az ő területükre is. Az idegen vallások uralma amúgy is megrendült, és sok helyt összeomlásban van. Helyébe a minden vallás nélkül való, anyagias, világias életfelfogás telepszik, és a keresztyénség, ha terjeszkedni akar, most már ennek az uralmát kell, hogy megdöntse. Vagyis ugyanaz a harc vár rá Kína bankárjai és kereskedői között, mint az amerikaiak között, s ugyanazok a nehézségek állják az útját az afrikai szerecsen bányamunkások között, mint az európaiak között. Mintha egy nagy front húzódnék végig névleg keresztyén és névleg nem-keresztyén népek életében, és ugyanaz a nehéz harc várna a protestáns keresztyénségre a jövendőért minden nemzet körében.

A *kívülálló* szemlélő mérlegelheti az eshetőségeket és felállíthat optimistább vagy pesszimistább jóslatokat arra nézve, hogy ebben a küzdelemben milyen sors vár a protestántizmusra, és milyen szerepet tart fent számára a jövendő. Aki *benne* él a protestántizmusnak újra ébredő, világosan magára eszmélő vallási életében, az az aktuális kérdések sűrű rajában sokszor elveszítheti a világos tájékozódást, – de egyet biztosan tud: azt, hogy Isten szól ma is az Igében a világhoz. És ezért – nem kíváncsi a jóslatokra.

***

A lelkipásztor, mint hívő ember.

(A budapesti teológiai akadémia tanéveleji konferenciáján tartott előadás 1931. szept. 24-én.)
Elmondta: Dr. Victor János

Hogy a lelkipásztor, akármilyen más vonásokban bővelkedjék vagy szűkölködjék is, mindenekelőtt és feltétlenül hívő ember kell, hogy legyen, az manapság magától értetődő dolog. Szinte megdöbbentő elgondolni, hogy lehettek idők, amikor akár csak vitatkozni is lehetett vagy kellett erről. Azonban szomorú tény, hogy jönnek az egyház történetében korszakok, amikor nehéz harcok után nyugalmat élvezve, babérain elpihenve és a múltak hősiességének tőkéjéből élve, az egyház beéri azzal, ha intézményeinek és szertartásainak a gépezete zavartalanul forog tovább és ilyenkor a lelkipásztortól sem kívántatik meg több, mint hogy a maga tisztségének a funkcióit betöltse, jó kormányzója legyen az egyház intézményes rendjének, és jó liturgusa legyen az egyház istentiszteleti szertartásainak. Megfizetett közszolgáknak tekintik ilyenkor a lelkipásztorokat. Amíg előírt kötelességeiket elvégzik, addig mindenki meg lehet velük elégedve. A többi aztán az ő magánügyük, amit firtatni senkinek sem áll jogában. Hogy hívő ember-e a lelkipásztor, az is csak őreá magára tartozik, és illetlenség volna bárkinek is számon kérni tőle. A lelkipásztor hitéletének az ilyen felfogása – lelkipásztorok és hívek között egyaránt – még ma is kísért itt-ott, mint egy mögöttünk levő, külsőségekben kihűlt vallási korszaknak kései maradványa. Általában véve azonban szomorú kuriózumnál nem több ma már.

Mert a tespedésnek és elernyedésnek az ilyen korszakai után előbb vagy utóbb szükségképpen eljön a harcok ideje. Az egyháznak egyszer csak arra kell ébrednie, hogy bomlanak a kerítései, széled a nyája, és ha meg akarja tartani örökségét, állandó erőfeszítéssel kell érte újra és mindig újra megküzdenie. Így állunk ma is a korunkat keresztül-kasul járó szellemi irányzatok viharzásában, – mint „ecclesia militans”, újra megértve, hogy diadalmasan nyugodni térő „ecclesia triumphans” ebben a világban soha sem lehet az egyház, – csak egy eljövendő másikban. Ebben a válságos helyzetben szétfoszlanak a hazug illúziók, tarthatatlanná válik az ámítás és az önámítás, nyilvánvalóvá lesz minden rejtett ellentmondás képtelensége. És így az is világos mindenki előtt, hogy lelkipásztor hit nélkül – fából vaskarika. Az egyház élén köztisztségben forgolódni és belsőleg idegenül állni szemben azzal, amit az egyház képvisel: annyi, mint árulás. És egy harcban álló sereg nem bízhatja rá a csapatok vezetését olyan tisztekre, akik árulók. Ma könnyebb azt elgondolni, – hogy hiperbolában fejezzem ki magamat, – hogy mindenki más hitetlen az egyházban, és csak a lelkipásztor hívő, mint azt, hogy mások hívők, és éppen ő nem az.

De, hogy ez az igazság világosan álljon előttünk, óvakodjunk az egyoldalú túlhajtásától, aminek mindig kárát látja éppen a féltett és védett igazság. Óvakodjunk attól a kilengéstől, amelyet a keresztyénség múltjából a „donatizmus” nevén ismerünk. Az ősegyháznak ez az érdekes eretnek-mozgalma is azt a követelményt tolta előtérbe – hogy a háttérben mi minden rejtőzött, az más kérdés, – hogy az egyház szolgái személyükben és életükben is legyenek méltók a maguk nagy tisztségére. Az egyházi atyák fejedelme, Augustinus, mégis harcos erejének nagy részét a donatisták elleni vitára fordította. És a reformáció-korabeli eleink sem mulasztottak el egy alkalmat sem, hogy megbélyegezzék a donatista „tévelygést”. Mi volt a hibájuk? Az, hogy az egyházi tisztségek viselőivel szemben támasztott ezt a teljesen jogosult követelményt az egyháznak, mint olyannak kritériumává tették meg. És mivel úgy látták, hogy az egyház az ő korukban nem felel meg ennek a feltételnek, a szolgái nem olyan példaadói a hívő életnek, mint amilyeneknek lenniük kellene: ebből jogcímet kovácsoltak maguknak a kiválásra és elszakadásra. Ezzel szemben mindenkor az volt és az marad az

igazság, hogy az egyház mégsem azonos az élén járó hivatalosokkal, és ha az utóbbiak még oly méltatlan és hűtlen sáfárai is tisztségüknek, – az egyház ennek ellenére is az egyház. Más volt ennek a tételnek az indokolása Augustinusnál és más volt a reformátoroknál. Amaz a sakramentumokban látta az egyház lényegi megnyilvánulását – ez az Augustinus római katolikus arca azzal a másikkal, az evangéliumival szemben, amelyet a szuverén kegyelemről szóló tanításában mutat – és a sakramentumok hatályát szerinte nem befolyásolja az, hogy milyen lelkületű ember szolgáltatja ki, csak hivatalos szolgája legyen az egyháznak. A reformátorok viszont az Igében ismerve fel az egyház éltető princípiumát, azt hangoztatták, hogy amíg az Ige hirdettetik, addig az egyház egyház marad, még ha bűnös életű és gonosz szolgák ajkán szólal is meg az Ige üzenete. Mindkét esetben azt a közös elvet képviselték, hogy a hívőnek az egyházban Istennel kell találkoznia, ez pedig végeredményben azon fordul meg, hogy Isten maga jelen van-e és megnyilatkozik-e az egyházban (akár a sákramentumban, akár az Igében), és ehhez képest alárendelt kérdés az emberi szereplők méltó, vagy nem méltó volta. A hitnek az Istenre irányuló objektivitását kellett megvédeni, még esetleg annak a félreértésnek árán is, hogy akkor talán nincs is szükség az egyházi szolgák felett gyakorlandó kritikára. Le kellett küzdeni ezt a kritikát, mert túlhangossá vált, döntő jelentőséget igényelt magának. A fődologgá dagadó kritika pedig, sohasem építő erő, sem az egyházban, sem egyebütt, hanem mindig bomlasztó. Így volt a donatizmus pártharcaiban is, és azóta is nem egyszer. Ezért ma is megvannak a korlátok, amelyeken túl nem szabad mennie senkinek a lelkipásztor hívő ember voltának a feszegetésével. Nem ez a fődolog az egyházban, – hanem az élő Isten, aki megjelentette magát, és maga elé hívja az embereket, hogy mindig újra megjelentse magát nekik, sokszor még hitetlen lelkipásztor ajkán felhangzó Igéje által is.

De hogy azért a lelkipásztor hívő személyisége mégsem közömbös dolog, a tekintetben sem Augustinus, sem a reformátorok nem hagytak fennforogni semmilyen félreértést. És amint mondtuk: ez a félreértés manapság nem is fenyeget. Ha az egyházban Isten elé kell is járulniuk, ezen az úton a lelkipásztor személyiségét nem kerülhetik el a hívek. Ha hitetlen, akkor akadály az útjukban. Nekik nem mentségük, ha az akadályban megbotlanak, és nem tudnak még annak ellenére is tovább haladni. De mégis jaj annak a lelkipásztornak, aki ilyen „skandalon” az emberek útjában, holott útmutatónak és segítségnek kellene lennie! Míg ha hívő ember, – persze, hogy megtörténhet a hit kiskorúságában élő egyháztagokkal az, hogy gyenge lelki karjaikkal őbenne fogóznak meg, és nem az élő Istenben; az őiránta való tisztelet, vonzódás, bizalom, vagy tán éppen rajongás köti őket az egyházhoz és tartja bennük a lelki életet, nem pedig a minden emberi felett álló Ige, és ha őbenne csalódnának, összeomlanék az egész „hitéletük”, mert nem a minden próbát kiálló kőszikla-fundamentumra volt építve. De ilyen kiskorú lelkek mindig vannak az egyházban, nem is csak az éveik száma szerint gyermekek és fiatalok soraiban. Nekik szükségük van ilyen gyámolításra, nevelő emberi személyiségre, amely mellett, mint a gyenge fácska a karó mellett, kivárhatják megerősödésük és önállósulásuk idejét. Akkor majd elmondhatják, mint a samáriabeliek a Messiásról hírt vivő asszonynak: „Nem a te beszédedért hiszünk immár”. Addig pedig, más nevelő személyiségek között elsősorban a lelkipásztorra, mint hívő emberre vár a felelősségteljes feladat: nem visszataszítani őket a megbotránkoztatással, hanem a beszédnél is hangosabban szóló egész valójával elősegíteni, építeni, fölnevelni őket a hit nagykorúságára.

Úgy áll tehát a dolog, hogy az egyház, hívő lelkipásztor nélkül is egyház marad, és tényleg túl is élte nem egyszer nemzedékeken át hitetlen lelkipásztorait, de másfelől a hitetlen lelkipásztor, sőt még a gyenge hitű lelkipásztor is nyitott seb az egyház testén, amelyen át elfolyik az élete, és amelybe idővel bele is pusztulhat. Nem az egyház létéhez – ad esse ecclesiae –, hanem az egyház egészségéhez, boldogulásához, győzelméhez – ad bene esse ecclesiae – nélkülözhetetlen, hogy a lelkipásztor hívő ember, sőt példaadóan hívő ember legyen.

Egy sorban az egyház tagjaival.

Ezzel elsősorban is csak annyit mondtunk, hogy a lelkipásztornak is éppúgy hozzá kell tartoznia az egyházhoz, mint akármelyik hívének. Hiszen nem az anyakönyvbe való bejegyzettség tesz valakit az egyház tagjává, hanem – a megkeresztelt kisdedek reménybeli egyháztagságától most eltekintve és csak emberi oldaláról nézve a dolgot – az öntudatosan elfogadott és megvallott hit. Ha nem hívő ember a lelkipásztor, akkor nemcsak, hogy tisztségében nincs mit keresnie, hanem az egyházban magában sem volna igazában semmi helye. Ha nem hívő ember, mit jelentett akkor annak idején a konfirmációja, amelynek hitvallása alapján felvétetett az egyház teljes tagságába? És ha megdől a konfirmációjának az értelme, mi marad akkor a keresztségéből, amelyben éppen erre a később leteendő hitvallására előlegezett bizalommal és reménységgel részesítették kisdedkorában?

Az igazi lelkipásztorságnak előfeltétele az igazi egyháztagság. Pásztor a Krisztus nyájában nem lehet más, csak aki maga is juha az egyetlen Főpásztornak, és ismeri azt az oltalmat, amellyel Ő még élete letevése árán is megvédi és megtartja az övéit a jelenvaló és eljövendő világ veszedelmeinek minden farkasával szemben, s azt a gondoskodást, amellyel legelteti az övéit a kegyelem kies mezőin és csendes vizei mellett. A lelkipásztor számára sem írhatunk elő semmilyen sablont – mint ahogy senki más számára sem – a tekintetben, hogy hogyan és miként kell ide eljutnia. Lehet, hogy gyermekkorában hívő nevelők keze alatt úgy nőtt bele észrevétlenül ebbe a hitbe, és megrázkódtatások nélkül meg is maradt benne úgy, hogy semmilyen különösebben emlékezetes élményhez nem fűződik megtérésének tudata. Lehet, hogy ifjúkorának válságos küzdelmeiben, vagy esetleg még későbbi tekervényes tévelygések után talált rá a Jó Pásztorra, vagy inkább Az őreá, úgy, hogy jól emlékszik arra az akár hosszabb időn át, akár hirtelenül végbement átalakulásra, amely eljuttatta az élő hitre. Istennek szabados útjai vannak minden emberrel egyénenként. De akármilyen legyen is ez a lelki „curriculum vitae”, célhoz kellett érkeznie valahogyan, – már t. i. abban az értelemben, hogy rákanyarodott az örök célhoz szabott és Istentől megjelölt útra, amelyen továbbhaladni már nem hiábavaló kószálás, hanem hazafelé zarándoklás megállás nélkül.

Amikor erről beszélünk, nyilvánvalóan eltekintünk a lelkipásztor speciális vonásaitól, és egy sorba helyezzük őt minden más hívővel. A tárgyunk megkívánja majd, hogy innen tovább is haladjunk. De jó itt még kissé elidőznünk. Az alapvető tényállás ugyanis, amelyen minden egyéb felépül, az, hogy a lelkipásztor is olyan ember, mint akárki más, és a hit az ő életében is ugyanazt a szerepet kell, hogy játssza, mint akárki másében. Ő is Istennek teremtménye, azzal a rendeltetéssel, hogy Urát és Teremtőjét dicsőítse. Ő is a bűnbeesett emberiség tagja, aki képtelen betölteni az Isten akaratát, és magára hagyatva egyre távolabb sodródik attól. És ő is örököse az Isten ígéreteinek, amelyek Krisztusban bűnbocsánatot és újjászületést hirdetnek. Ezért egyetlen megtartatása neki is abban van, hogy hittel megragadva a feléje nyúló kegyelmet, annak ereje által szálljon szembe minden akadállyal, és úgy vívja meg győzelmesen élete harcát az Isten dicsőségére.

Nyilvánvaló, hogy ő is ugyanazok közé az akadályok közé van beállítva, mint bárki más. Bűnnel, szenvedéssel és halállal kell viaskodnia az ő hitének is, csakúgy, mintha nem is lelkipásztor volna.

A magánember harcai.

Neki is megvan a magánélete, telve a test és a világ kísértéseivel. Magánosságában, családja körében, fölötteseivel és alantasaival való érintkezésében, a pénzzel, étellel-itallal, pihenéssel és munkával való foglalatosságában, emberekkel és dolgokkal való találkozásában naponként ezerszer megkörnyékezik őt is ugyanazok a bűnök, amelyek másokat ostromolnak. Ingerült-

ség és harag, hiúság és gőg, mértékletlenség és testiség, önzés és irigység, kényelemszeretet és hivalkodás, hízelkedés és képmutatás és a bűnnek minden más fajtája éppúgy bekopogtat a paróchia ajtaján, mint egyebütt. Itt kell mindenekelőtt meglátszania, hogy a lelkipásztor hívő ember, aki Istennel járva élete útját, Őbenne bírja az állandó megtisztulásnak és megszentelődésnek titkát. Nem bűntelen ember, de nem is foglya és rabszolgája a bűnnek. Magában hordja a rosszra hajló bukott embert, mint akárki más. De magában hordja a megszentelő Léleknek erejét is, amely által egyre növekszik a Krisztusnak hasonlatosságában. Ezt persze nem annyira őneki magának kell megállapítania, – ő annál inkább az árnyékos oldalát kell, hogy érezze a saját életének, mennél előbbre halad a hit életében. De mások, meg kell, hogy lássák rajta a bűnös ember törékeny cserépedényén is átvilágító belső embert, aki hit által él.

Azután: a szenvedés is éppen olyan sorsa, mint másoknak. Ő is virraszt szeretteinek betegágyánál. Ő is ismeri a gondok őrlő hatalmát. Ő is megízleli a csalódások, meghiúsult jószándékok, kényszerű lemondások keserű fájdalmait. Napfényes esztendők derűjét néha hirtelen lecsapó megpróbáltatások viharai váltják fel. Máskor hosszú esztendőket kell eltöltenie úgy, hogy az útja állandó borulat felhői alatt visz. Megint ki kell tűnnie, hogy hívő ember, és ezekkel az akadályokkal éppúgy megbirkózik a hite, mint ahogy másoké is. Neki is igazolnia kell azt a tételt, hogy minden a javukra szolgál azoknak, akik az Istent szeretik. Nőnie kell a terhek alatt, ahelyett, hogy leroskadna. Az ellenségek szorongatásából nem a meghátrálásra való ürügyet, hanem annál elszántabb kitartásra való ösztönzést kell merítenie.

És végül: a halál, az utolsó ellenség őreá is éppúgy leskelődik, mint bárki másra. Be-belátogat szeretve féltett házatájára és el-elragadoz onnan egy-egy drága életet. Sorban megfosztja barátoktól és nélkülözhetetleneknek tartott munkatársaktól. Közben pedig, állandóan előre veti fenyegető árnyékát az ő saját élete útjára. És mennél tovább tart az út, annál jobban érezhető az elkerülhetetlen találkozás hideg szele. A lelkipásztornak is a halállal leszámolt embernek kell lennie, mint minden hívő embernek, aki tudja, hogy nincs itt maradandó városunk, hanem örökkévalót keresünk. Neki is úgy kell élnie ezzel a világgal, mintha nem élne vele, bármikor készen a búcsúzásra, akár mások távoznak mellőle, akár neki kell útra kelnie.

Hogyan állhatna meg ő is, mint akárki más, úgy, hogy ebben a bűnnel, bajjal, halállal teljes világban el ne vesszen, hanem Istent dicsőítse győzelmével, ha – nem hívő ember?

Ez a lelkipásztor hitéletének a magánjellegű oldala. De már ez is, magában véve, milyen óriási jelentőséggel bír hivatalos szolgálata szempontjából. Az élet akadályaival való belső, hívő viaskodása a legjobb iskola, amelyben hivatása számára is állandóan nevelkedik.

Két nagy tudományban kell a lelkipásztornak szüntelenül előhaladnia: az Ige ismeretében és az emberek ismeretében. Hiszen az a hivatása, hogy e között a kettő között tartsa fönt a kapcsolatot. Nos, az Ige igaz ismeretébe semmi sem visz úgy bele, mint a magunk hitéletének a küzdelmei. Minden egyéb tudás, amit iskolában, könyvekből, a magunk kutatása útján szerezhetünk, csak segédeszköz ehhez. Az igazi tanítómester, aki az Írás értelmét feltárja: a Szent Lélek, aki bűnnel, szenvedéssel, halállal való harcainkban erejével, vigasztalásával, reménységet tápláló ígéreteivel „vezérel". Egyre mélyülő személyes hitélete tárja fel a lelkipásztor előtt az Írásnak azt a gazdagságát, amelyből mindig bőségesen meríthet prédikációihoz anyagot. Sok mondanivalója lesz, mert neki is egyre többet mond az Ige. Nincs is szánandóbb alak az olyan lelkipásztornál, aki nem tud miről prédikálni, ha nem jön meg idejében a prédikációs folyóirat, vagy nincsenek kéznél a prédikációs könyvei, – holott ott van a Bibliája, és ha van baj, hát az csak az „embarrassement de richess" lehet; az, hogy a Bibliában feszengő és kínálkozó temérdek üzenet közül, amely neki már kimondhatatlanul sok erőt, vigasztalást és reménységet adott, nehéz kiválasztania éppen csak egyet a többinek a mellőzésével!

És az emberek ismeretébe sem visz bele semmi úgy, mint a saját lelki életünknek egyre mélyebb élése. Ha nem maradunk a felületen, hanem járjuk a mélységeket önmagunkban:

sorra rábukkanunk saját bensőnkben a többiekre is, akik körülöttünk élnek. Mennél jobban előhalad valaki a hívő ember életében, annál több életrejtély kulcsát fedezi fel önmagában; annál jobban megért másokat, bele tudja helyezni magát az ő helyzetükbe, át tudja élni az ő szükségleteiket, és bele tud látni az ő lehetőségeikbe. Az a lelkipásztor jön zavarba, hogy ilyen vagy olyan helyzetben mit mondjon, vagy mit ne mondjon ennek vagy annak az embernek, – aki elhanyagolta a maga hitéletét. Természetesen van különbség lelkipásztorok között rátermettség, ösztönös ügyesség, velük született tapintat és bölcsesség szempontjából is, de „caeteris paribus" a saját hitéletének a mértéke szerint lesz a lelkipásztor megértő gondozója, sőt még bölcs szervezője és kormányzója is a maga híveinek.

A tisztség áldásai.

De most már vegyük tekintetbe azt is, hogy a lelkipásztor számára, mint hívő ember számára is különleges helyzetet teremt az ő tisztsége.* (* Hogy a lelkipásztor hitéletének sajátos kérdései merülnek fel abból kifolyólag is, hogy – híveinek egy részével együtt – ő tudományosan művelt ember, és hogy – ami egészen sajátos helyzete neki – éppen a teológiai tudományokban képzett ember: ezeket a szempontokat szándékosan mellőzöm, mert egy másik előadásban külön ezekről lesz szó.) Az üdvössége szempontjából egy sorban áll mindenki mással. De az anyaszentegyház életének az ökonómiájában különálló szerepre hivatott és választatott el. Az Ige szolgálatával, a pásztori gondoskodással és a kormányzatban való előljárással, amely rábízatott, ő fölvigyázója, őrállója az egész gyülekezetnek. Ehhez hozzá kell idomulnia hitéletének is, és önkéntelenül hozzá is idomul és sajátos vonásokat nyer.

Ebből a nagy tárgyból csak néhány fontos mozzanatot emelhetünk most ki.

Mindenekelőtt jó lesz rámutatni arra, hogy az a hívő ember, aki lelkipásztori szolgálatra emeltetett ki, ezáltal bizonyos előnyökhöz jutott hozzá, amelyekért nem lehet eléggé hálás.

Mindenekelőtt: milyen védelmet nyújt neki a tisztsége, üdvbizonyosságának a megerősítésében. Ha csak nem érik különös lelki válságok, amelyekben meghasonlik önmagával, milyen nehéz őneki kételkednie abban, hogy mindaz, amit az Isten mond az Ő Igéjében, őhozzá is szól, őreá is vonatkozik és őrajta is beigazolódik. Mások talán úgy hallgathatják a kegyelemnek az örömhírét, mint a hideg sötétségben kint fagyoskodó hajléktalanok, akikhez a kivilágosított ablakokon át szűrődik ki a házban levők vigasságának a zaja. Lehetnek százával emberek, akik az egyházi élet perifériáján hánykódnak, tűnődve és csodálkozva azon, hogy mi közük lehet vajon nekik az egyház üzenetéhez és annak őhozzájuk. De a lelkipásztor odabent áll a középpontban, ahonnan az Ige szétsugárzik. Micsoda démoni feltételezés volna azt gondolnia Istenről, hogy őt felhasználja ugyan mások javára, de aztán kopott szerszámként elhajítja kezéből! A lelkipásztor nem csak a keresztségben nyerte el az Isten kegyelmi szövetségének pecsétjét, nem is csak a konfirmációja alkalmával nyugodott meg fején a gyülekezet elöljárójának keze, hanem ezeken kívül még tisztségére való felavattatásakor is megbíztatták kézrátételükkel az egyház vénei a mindenkor vele levő hűséges Isten áldásai felől. Hogy kétségeskedhetnék a felől, hogy éppen őt, aki a bizonyságtétel szolgálatára rendeltetett, el fogja kerülni a Szent Lélek?

Azután: már sajátos szolgálatánál fogva meg van védve a lelkipásztor a hívő embernek attól a gyakori kísértésétől is, hogy hitéletét csak a saját maga számára élje. Mással megtörténhet az, hogy a kegyelemből csak azt ragadja meg, amit ő maga kaphat, és elhanyagolja azt, amire mások érdekében elhivatik. Más emberen erőt vehet a kvietizmus csábítása, és elmerülhet az elnyert lelki javak csendes szemlélésében és élvezetében, míg a bizonyságtétel szava elhal az ajkán, és a szolgálat cselekedeteivel adósak maradnak a kezei. De a lelkipásztor már tisztségénél fogva rá van kényszerítve a hitélet aktivitására. Hívő élet az ő számára csak produktív, gyümölcstermő élet alakjában lehetséges. Ő hivatalosan azért van, hogy másokért legyen.

Azzal foglalkozik, hogy továbbadja mindazt, amit maga kapott. Még ha nem akarná is, bizonyságot kellene tennie, és ha mégúgy húzódnék is tőle a lelke, kénytelen volna szolgálatot végezni a többiek hitének érdekében.

Ezzel szoros kapcsolatban van az a másik jótétemény is, amelyért szintén nem kell küzdenie a lelkipásztornak, – hogy meg van óva a hitélet egyoldalú individualizmusától. Neki úgyszólván az ölébe hull az az ajándék, hogy mindig maga előtt láthassa a „szentek közösségét", és annak kollektív egészével mély összetartozásban élje a maga hitéletét. Másokat fenyegethet az a veszedelem, hogy a Szent Lélek munkájából csak az aprópénzt lássák, amivel egyes embereket elégít ki, és elfelejtkezzenek a nagy tőke gazdagságáról, amely az egyházra bízatott; csak az egyes épületkövek csodálatos kifaragását vegyék észre, amelyet Isten mindnyájunkban egyenként végez el, de ne táruljon ki előttük az egész épületnek még csodálatosabb terve, amely Istennek szent templomául emelkedik ebben a bukott világban; csak az egyes katonák vitézkedése iránt legyen érzékük, akiket Isten besorozott és felfegyverzett, – de alig sejtsenek ugyanakkor valamit az Isten hadainak egységes frontjáról és nagy stratégiai mozdulatairól, amelyek által előkészíti dicsőségének a győzelmét. A lelkipásztornak valósággal vaknak kell lennie, hogy ebbe a szűklátókörűségbe beleeshessék. Hiszen arról az emelkedett őrhelyről, amelyet elfoglal, szembeszökően tárulnak elébe a nagy összefüggések, – a gyülekezeten belül csakúgy, mint a gyülekezetek között, egymást felváltó öregek és ifjak nemzedékei között csakúgy, mint a jelen napjai és az elmúlt évszázadok között. A jövendőnek céljait is, ha csak egészen el nem tompult képzeletű ember, a közösség kategóriáiban látja kibontakozni. És szolgálatának éppen az a tudat adja a varázsát, a romantikáját, a heroikus színét, hogy ő, aki tegnap jött és holnap eltűnik megint, minden nyomorúságával és kicsinységével egy olyan isteni ügynek a hordozója lehet a nagy hálózatnak térben és időben egy pontján, amely az örökkévalóságtól kezdve végighúzódik az egész emberi történelmen, amíg újra bele nem torkollik az örökkévalóságba. A lelkipásztornak könnyű a Krisztust megismernie és boldogan szolgálnia, aki nem csak „engem szeretett és adta magát érettem", hanem „szerette az egyházat és adta magát érette".

Csak még egyet – sok egyébnek mellőzésével. Már helyzeténél fogva biztosítva van a lelkipásztor, mint hívő ember az ő hitéletének szétfolyása, hangulatok és szeszélyes alkalmak szerint való szétforgácsolódása ellen. Az ő hivatása az egyháznak megállapított rendjéhez, az egyház institucionális oldalához tartozik. Előírt kötelességek fűzik megszabott időkhöz, helyekhez, alkalmakhoz, – és neki azokat be *kell* töltenie. Ennek az egyéni hitélet számára kínálkozó nagy áldását mindenki megérti, aki csak egyszer is elgondolkozott azon, milyen óriási jelentősége van a lélek háztartásában a megszabott rendnek. Aki valamivel csak akkor foglalkozik, ha megvan hozzá a kedve, a megfelelő lelkiállapota, az sohasem fogja vinni semmire sem, – akár tudományban, akár művészetben, akár kézügyességben. Ez alól a hívő ember belső lelki élete sem kivétel. Az érzelmi állapotok játéka felettébb megbízhatatlan fundamentum. Tőlük függetlenül kell berendezkednie a hívő embernek. Akár ízlik éppen az Ige tápláléka, akár nem, – élni *kell* vele. Akár könnyedén fakad fel az imádság, akár vontatottan, – Isten elvárja, hogy dicsőítsük Őt és könyörögjünk hozzá. Akár a szív teljességéből csordul ki ellenállhatatlanul a bizonyságtevő szó, akár úgy kell rákényszerítenünk magunkat, mint ahogy kötelekkel vonszolják az áldozatot az oltárra, – a kötelesség szava dönt, nem a pillanatnyi hajlandóságé. Ezért létfeltétele a hitnek mindenki életében bizonyos megállapított rendje a kegyessége ápolásának és gyakorlásának. És ennek a rendnek a következetes megtartása megér sok küzdelmet és erőfeszítést. De a lelkipásztor ettől nagymértékben meg van kímélve.

Neki ott *kell* lennie az Isten házában, ha elhangzott a harangszó. Neki nem probléma, hogy egy érdekes regény helyett elővegye a Bibliát, – kénytelen vele, éppúgy, mint ahogy más a kalapács vagy az akták után nyúl. Az imádság odaviszi őt Isten színe elé, minden alkalommal,

amikor liturgusi szolgálatában sor kerül rá. És így tovább. Szerencsétlen, meghasonlott és megkeményedett embernek kell lennie, ha ebbe a számára önként adódó rendbe egészen idegen lélekkel kénytelen beleállni. Ha csak valamennyire is hívő ember, – hitének rendszeres ápolása és gyakorlata úgyszólván ingyen, erőfeszítés nélkül biztosítva van részére.

Jó persze meggondolnunk itt azt, hogy ezek és hasonló más előnyök, amelyeket helyzeténél fogva élvez a lelkipásztor, mint hívő ember, nem szolgálhatnak okul arra, hogy többnek képzelje magát másoknál. Sőt ellenkezőleg: meggondolandó az, hogy az Isten keze alatt rendszerint nem az előnyök jelentik a kitüntetést, hanem a hátrányok, nem a könnyebbségek, hanem a nehéz próbatételek. Azok, akik a lelkipásztor helyzetének az előnyei nélkül kénytelenek megvívni küzdelmeiket, az Isten előtt talán sokkal előbbre valók, mint ő. Jó, ha eszébe veszi, hogy az ő egyházi tisztsége itt a földön elsőséget jelenthet, de más kérdés az, hogy az örökkévalóságban az elsők közül nem lesznek-e sokan utolsókká? Ezért legyen rajta, hogy hívei között a legkisebbnél is hátrább tudja tenni magát önbecsülésben, és alázatosan tudjon tanulni, példát és ösztönzést venni a legegyszerűbbektől is, akikhez talán sokkal közelebb van az Isten, mint őhozzá.

A tisztség veszélyei.

Ha mégis úgy érzi, hogy őt éppen kiváltságos helyzete is különösen közel emeli Istenhez, akkor ezt ne olyan előnyökkel indokolja, mint amilyenekre rámutattunk, hanem inkább azzal, hogy ezeknek az előnyöknek is van másik oldaluk: mindegyikük súlyos kísértésekkel és félelmetes felelősséggel jár együtt. Igazában úgy áll a dolog, hogy a lelkipásztor, mint hívő ember, jár a legkomorabb veszedelmek szakadékai mellett.

Védelmet talál a lelkipásztor már tisztségében is a maga üdvbizonyossága számára? Igen, – de könnyen megeshetik, hogy ez a védelem túlságosan megvédi. Odajuthat, hogy magától értetődővé válik már számára az, hogy, ha valaki, akkor ő az Isten kiválasztottai közé tartozik, és elveszti az érzékét az iránt, hogy milyen naponként megújuló, hihetetlen csoda az, hogy az Isten elszenvedi őt, megbocsát neki, és részesíti őt is mindabban a kiváltságban, amit igehirdetésében másoknak kell felkínálnia. Olyanná válhat idővel a lelkipásztor, mint azok a sok éven, talán évtizedeken át ugyanannál az előkelő háznál szolgáló komornyikok, akik úgy viselkednek már mindenkivel szemben, mintha a ház urai volnának: gazdának kezdi már érezni magát az Isten házában, aki természetes jogon otthon van ott. Holott egyetlen Úr és Gazda, ott csak az örökkévaló és kimondhatatlanul fenséges Isten, akinek szolgálatában állani naponként ezerszer eljátszott és soha meg nem hálálható kegyelmi ajándék!

Megvédi a lelkipásztort tisztsége a kvietizmus kísértéseitől? Igaz, de milyen borzasztó az egyoldalú aktivizmus veszedelme is! Mindig másokért buzgólkodni és közben elmulasztani a saját belső emberünkkel való foglalkozást; szakadatlanul adni és ugyanakkor nem kapni is, tanítani és közben nem tanulni is, vezetni a világtalanokat és lassanként megvakulni a vezérlő fény iránt! Bizony résen kell lennie a lelkipásztornak, hogy a Márta szorgalmatossága mellett el ne veszítse a Mária „jobb részét”, sok sürgés-forgása közepette tudjon időt és nyugalmat szakítani a csöndes koncentrációra, magábaszállásra, önvizsgálatra, lelki táplálkozásra, erőgyűjtésre, fölkészülésre, még a testi felfrissülésre is. Elromlik az íj, ha a húrja mindig feszes. És önmagát hiúsítja meg végül is az a munkásság, amelyik mindig csak munkásság.

Megvédi a lelkipásztort az állása az individualizmus szegényessége ellen? Igaz, de mit érnek a kollektív arányokban megragadott látások, ha elvész bennük az egyes ember, a konkrét ember, az egyetlen valóságos ember? Mi lesz a gyülekezetből a maga egészében, akármilyen felséges álmokat szőtt is róla a lelkipásztor, ha közben nem vette észre Kis Pált és Nagy Pétert, Fekete Julist és Fejér Zsuzsannát, akikért felelős, s akik az ő működése alatt mégis ugyanazok maradtak, akik voltak? Egyének megváltozásán át, változhat meg a közösség.

Egyes emberek szívén át, jár ki és be Isten Lelke a gyülekezet templomában. Hány lelkipásztor ébredt fel későn arra, hogy nagyszerű látásai illúziókká lettek, maga a nagyobb távlatokba szálló hite fordult veszedelmére, – mert kisiklott a kezéből az egyes ember!

És megvédi a lelkipásztort a lelki életének széthullásától a megszabott vallási rend, amelyben mozognia kell? Igaz, de jó, ha átborzong lelkünkön az a gondolat, hogy az ilyen megszabott vallási rend lett nem egyszer a melegágya a farizeizmusnak, – nem okvetlenül a tudatos képmutatás értelmében, hanem abban a még veszedelmesebb fajtájában, amelyik elvakult jóhiszeműséggel űzi a hipokrízist, a színjátékot, mert el is vesztette már az érzékét az iránt, hogy a külső cselekmények, szokások és formák mögött milyen belső életnek is kellene lennie! Senkivel sem volt annyi baja Krisztusnak, mint ezekkel a meggyőződéses farizeusokkal, és ma sem képzelhető el nagyobb távolság az élő Istentől, mint lelkiismeretes komolysággal megtartani vallási megnyilatkozásokat, amelyek már semminek se megnyilatkozásai, csak éppen önmagukban álló rítusok. Az ilyen ember szinte immúnis az élő Isten érintésére. Ez az otthonmaradt fiú, aki külsőleg kifogástalanul élte a fiúság életét, de mennél jobban emlegette, annál inkább elárulta, hogy egészen kihalt belőle a fiúság lelke és lényege. Ezerszer inkább akkor – legalább a Jézus tanítása szerint – a tékozló fiú kicsapongó élete, amelyik mégis az atya keblére való odaborulással végződik. Az evangéliumoknak ez a központi tanulsága, a bűnösöknek az igazak fölé emeltetése, megdöbbenthet mindenkit, akinek megadatott, hogy távolban csapongás és tékozlás helyett a rendben tartott vallási keretek otthonában élhetett, – de senkinek sincs több oka megdöbbenni és „félelemmel és rettegéssel munkálnia az üdvösséget", mint a lelkipásztornak, aki már foglalkozása szerint is mindig otthon időző tagja az Isten családjának.

Ezekben a kiváltságos veszedelmekben keresse a lelkipásztor a maga nemesi levelét: azt szereti az Úr, akit nagyon próbára tesz.

Aki sokak életét éli.

Vegyük ehhez még hozzá azt is, hogy a más emberekkel közösen átélt küzdelmek is, amelyekkel foglalkoztunk, bőségesebb mértékben zúdulnak a lelkipásztorra, mint másokra, – azért, mert a maga egyéni életén kívül, vagy azon keresztül neki az egész gyülekezet életét is élnie kell.

Ő is találkozik a maga életében, mint bárki más is, a bűn realitásával. De ő szembekerül ugyanazzal a sötét hatalommal valamennyi hívének az életében is. Akár bizalmas gyónásban tárják fel előtte rejtegetett titkaikat, egyéni és családi vergődéseiket, – akár tudtukon kívül lát bele magasabb őrhelyéről a házak udvaraiba és szobáiba, senkinek sem mered úgy szemébe a bűn szétterpeszkedett uralma, mint őneki. És ami a legförtelmesebb látvány: az ő szeme előtt megy végbe a bűnnek betolakodása az Isten szentélyébe. Az orvos, a kereskedő vagy a politikus talán többet lát meg a bűnnek ilyen vagy amolyan fajta garázdálkodásából, de legigazabb arcát mégis csak ott leplezi le, amikor Istennel szemtől-szembe kerül. Erről a lelkipásztor tud legtöbbet. Ő a megmondhatója: milyen szemérmetlenül tud a bűn hivalkodni az ájtatosság köntösében a templom padjain; milyen undok kicsinyességek rejtőznek sokszor a nagylelkű adakozás kulisszái mögött; mennyi borzasztó hiúság, pártos szenvedély, önző ambíció fűti az egyházi közügyek körül buzgólkodókat. És így tovább. Rossz nyelvek azt mondják: a legelőkelőbb étteremben sem tanácsos a vendégnek kimenni a konyhára. Nos, a lelkipásztor ott él a konyhán. A gyomra sokszor végső próbákra van téve. Ami mások számára, kívülről, messziről nézve, ünnepi szépségben és méltóságban tűnik fel, annak ő jól ismeri a keserves valóságát. Mások hitét az Isten megkíméli a kiábrándító igazlátás megrázkódtatásaitól, legalább nagy mértékben. De a lelkipásztornak ki kell ürítenie a keserű poharat. És mégis hívő ember-

nek kell maradnia, aki hisz az Istennek a bűnös ember iránti szeretetében, és a bűn minden kusza kavargásán át is, a kegyelemnek feltartóztathatatlan diadalmas munkájában.

Ugyanígy áll a dolog az élet szenvedéseivel is. Azon a magán-podgyászon kívül, amely az ő vállaira van kimérve, neki hordoznia kell a híveire ránehezedő terhek összességét is. Még ha ő maga bajoktól mentes éveket él is át, körülötte a Bethesda-tavi kórház sínylődői és nyomorultjai nyüzsögnek. Mások becsukhatják a szemüket és elzárhatják a szívüket. Ő nem. Hiszen tőle kell megtanulniuk a többieknek is a szenvedők iránti testvéri fogékonyságot. Ismeri jól azt a „naponkénti zaklattatást", amellyel Pál apostol dicsekszik: „Ki beteg, hogy én is beteg ne volnék? Ki botránkozik meg, hogy én is ne égnék?" És bírnia kell ezt az erőpróbát, békés és derűs lélekkel, – mint hívő embernek, hogy a szívébe mindenünnen összegyülemlő keserű könny benne édes megvigasztalódássá változzék, s úgy sugározzék vissza minden szenvedőre. „Kicsoda alkalmatos ezekre?"

És ha a maga életében meg kell öntudatosan vívnia a halállal való leszámolás harcát, ehhez hozzájárul az, hogy a híveinek életében is napfényre kell rántania a rejtőzködő, de mindig közel leskődő rémet, hogy megtörje annak igézetes hatalmát a szívek felett. Nem csak, amikor koporsók és sírok mellett áll, sőt éppen nem csak akkor, hanem egész működésében a halállal kell viaskodnia. Az örökkévaló világ üzenetét hirdeti, ezért hirdetnie kell ennek a világnak a halál ítélete alá rekesztettségét. Őrhelyéről látnia kell a mulandóságnak elszabadult sötét árvizeit, és kongatnia kell a vészharangot az alvók ébresztésére, az ébredezők sürgetésére, a menekülők biztatására. Az egész szolgálata voltaképpen egy nagy verseny a halállal: ki éri el előbb a célját, és ki érkezik későn? Rövid az élet, nem csak az övé, hanem a híveié is. És tőle minden lélek számon fog kéretni! Kinek a lelke feszül olyan kínosan a jelenvaló világ és az örökkévalóság között, keresztül a halál szakadékán, – mint a lelkipásztoré? És neki hívő embernek kell lennie, aki nem fél, hanem nyugodt biztonsággal, mert az élet Urának szolgálatában veszi fel a harcot a félelmek királyával.

Ezek az óriási tehertöbbletek, amelyeket másnak nem kell így viselnie, – ezek a lelkipásztor hitéletének azok a különleges próbái, amelyeknek súlya alatt úgy érezheti, hogy igen közel van Istenhez. Ezek elveszik a kedvét minden fennhéjázástól, és a súlyuk alatt meggörnyedve érzi a maga erőtlenségét. Éppen ilyenkor és éppen ezért tudhatja, hogy az Isten kiváltságos mértékben beavatta őt a maga titkaiba, jobban megosztotta vele a szívét, mint másokkal, és nagyobb részt helyezett vállaira a Krisztus keresztjéből, mint a legtöbbeknek. Így fogja fel egyre világosabban a szót: „Elég neked az én kegyelmem. Mert az én erőm erőtlenség által végeztetik el."

Mit jelent hinni?

Ezeknek a próbáknak önök most még csak az elősejtelmeit érezhetik át. A jövőben fogja majd az Isten mindezek valóságos súlyát megéreztetni a lelkükkel, hogy összetörhessenek a teher alatt, s aztán Ő dicsőíthesse meg majd erőtlenségükben a maga erejét. De jó, ha már most erre készülnek fel, és ebben az értelemben gyakorolják magukat a hívő ember életében, – elébe sietve az úton jövendő feladataiknak. Mert mit jelent hívő embernek lenni? Állandó „mortificatiot", az önelégültség irtását, az öntetszelgés tükreinek az összetörését, az önerőben való minden bizakodás elvetését, az önigazság minden érdemeinek Isten előtt porbaejtését, – és aztán egész lelkünknek reáfüggesztését Arra, akiben kiárad felénk – Kálvinnak a hitről adott szép definíciója szerint – „Dei erga nos benevolentia", az Istennek hozzánk való jóvolta, olyan teljesen és elégségesen, hogy mi azt rendíthetetlen bizonyossággal és határozottsággal – „certa firmaque cognitio"-ban megragadhatjuk. Ez a hívő ember titka. „Mi illik jobban és találóbban a hithez" – kérdi ugyancsak Kálvin mindjárt nagy művének az első kiadásához írott előszavában – vagyis mi fejezné ki hívebben a hit lényegét, „mint elismerni önmagunkat

minden erénytől mezíteleneknek, hogy az Isten öltöztessen fel, minden jótól üreseknek, hogy Ő töltsön meg, a bűn rabszolgáinak, hogy Ő szabadítson fel, vakoknak, hogy Ő világosítson meg, bénáknak, hogy Ő vezessen, gyöngéknek, hogy Ő tartson fent, vagyis önmagunkat mindentől megfosztani, amivel dicsekedhetnénk, hogy egyedül csak Ő dicsőíttessék meg és mi Őbenne dicsekedhessünk?" Ezt kell megtennie a lelkipásztornak is, mint hívő embernek. És ebben gyakorolhatja magát az is, aki még csak készül a lelkipásztori munkára.

***

MIÉRT LESZNEK BAPTISTÁKKÁ?

(Budapest, Egyházi Értesítő, 1923.
Megjelent a „Térj magadhoz drága Sion” c. kötetben is, Budapest, 1930.)

Akármilyen sajnálatos dolog is, hogy Krisztus követői irányzatokra és pártokra oszolva élnek, amelyek mindegyike előbb-utóbb külön egyházi szervezetet is hoz létre, – valami jó mégis van benne. Ha csupa rossz volna, és csak kár származnék belőle, nem is tűrné meg Isten egy napig sem. De Ő fel tudja használni gyermekeinek ezt az egyenetlenségét is, és áldást hoz ki belőle. Az egyik csoport által neveli a másikat. Mindegyik meg van győződve a maga igazáról és a többiek a tévedéseiről. Ezért aztán mindegyik kénytelen védekezni a másiknak a kifogásai ellen. És miközben ezt teszi, sokkal jobban átgondolja, és tudatosabbá teszi azt az igazságot, amit különben mint egészen magától értetődő, senkitől kétségbe nem vont dolgot el is felejtene komolyan venni.

Ha manapság Magyarországon elterjed és megerősödik a „baptistának” nevezett keresztyén felekezet – és ha éppen a református egyház tagjai közül is nagy számmal hódítja híveit, ezzel is bizonyára megvan éppen velünk, református keresztyénekkel szemben Istennek jóságos szándéka. Eszméltetni és tanítani akar, nem új dolgokra, hanem régi, elfelejtett, vagy meg nem becsült igazságokra.

Vizsgáljuk csak meg, mit keresnek, és mit találnak a baptisták között azok a reformátusok, akik ősi egyházuktól elpártolnak. Azután vizsgáljuk csak meg, miért nem követjük mi is őket, miért tartjuk helytelennek az eljárásukat és a vélekedésüket. S közben rá fogunk jönni olyan igazságainkra, amelyeknek különben talán még sokáig nem néztünk volna a szemébe. Könnyű lesz megfelelnünk azokra az indokokra, amikkel ők baptistaságukat támogatják. Nézeteltéréseinkben hamarosan kitűnik, hogy nem nekik van igazuk, hanem a református keresztyénségnek. Lépten-nyomon hiányosnak, vagy egyenesen tévesnek bizonyul az ő gondolkozásuk és gazdagabbnak, tisztábbnak a mienk, úgy, hogy könnyen bele is eshetnénk a fölényben levő embert megkísértő csúnya bűnbe: a gőgbe velük szemben. Szem előtt tartjuk ezért Pál apostol ősi intését: „Az ismeret felfuvalkodottá tesz, a szeretet épít”. (I. Kor. 8,1.) Jól tudjuk, hogy magában véve a nagyobb tudás nem tesz senkit sem nagyobbá az ismeretben alatta állóval szemben. Ez csak olyan nagyság, mint a felfújt hólyagé, – egy tűszúrás nyomorultul véget vethet neki. Az igazi, a szolíd, az Isten előtt egyedül számba jövő nagyság mértéke a szeretet. Isten lesz a bírája annak, hogy egy-egy baptista az ő keresztyénségének szűkebb látóköre ellenére is nem áll-e fölötte egy-egy református keresztyénnek, ha az utóbbinak még oly kifogástalanul helyesek is a felfogásai. Nem akarunk tehát beleesni abba a szeretetlen lelkületbe, mely csak azért mutatja ki a mások vélekedésének hibáit, hogy büszkélkedjék a maga igazával. Azért akarjuk kimutatni a magunk igazát, hogy annál hálásabbak legyünk azután Istennek az elnyert ismeretért és annál alázatosabban szolgáljuk Őt öntudatos meggyőződéseink birtokában.

I. *Keresztség és üdvbizonyosság.*

Ha számon vesszük, hogy milyen indító okok vezetnek el közülünk egyeseket a baptistákhoz, mindjárt meg kell állapítanunk, hogy sokaknál a keresztség jelentőségének egy, a mienktől eltérő felfogása a döntő. Úgy gondolkoznak, hogy üdvösségük felől nem lehetnek addig bizonyosak, amíg fel nem veszik – persze a baptisták módjára, – a keresztséget. Hisznek, éppúgy, mint ahogy a mi református keresztyénségünk tanítja, Istennek a bűnös ember iránt Jézus Krisztusban megnyilvánult nagy kegyelmében és hiszik, éppúgy, mint mi, hogy ez a kegye-

lem a Jézus Krisztus érdeméért bűnbocsánatot osztogat és a Jézus Krisztus Lelke által új életet támaszt, – ahol csak hívő szívek nyílnak meg előtte. Hiszik, csakúgy, mint mi, hogy ezért az embernek elfordulva a bűntől, oda kell fordulnia az Isten Fiához, és szívébe kell Őt zárnia. De – és itt jön az, ami elviszi őket mitőlünk, – úgy gondolják, hogy az embernek ez a „megtérése" nem teljes, és azért az Isten kegyelmét sem bírhatja igazán és bizonyosan mindaddig, amíg alá nem veti magát a keresztségnek is. Lehet az önmagaddal való elégedetlenséged még oly őszinte és fájdalmas, és lehet a Jézus Krisztus iránt való bizalmad még oly ujjongó, – ez nekik is nagyon fontos és örvendetes, de nem elég. Azt mondják, hogy ők is csak akkor jutottak el az Istennel való békességükre, az istenfiúság bizonyos tudatára, amikor „bemerítkeztek". És ezért állítják, hogy te sem lehetsz addig Istennek gyermeke, újjászületett ember, amíg példájukat nem követed. A „bemerítettek" – és csak ők – az Istennek népe.

Jegyezzük meg mindjárt, hogy ez a gondolkozásmód nem a baptista felekezet hivatalos felfogása. Maguk a baptista vezetőemberek is helytelennek bélyegeznék ezt a gondolkozásmódot, ha megkérdeznénk őket. Hivatalos nyilatkozataikból világosan kitűnik, hogy ők a megtérést, újjászületést s az abban elnyert üdvösséget nem kötik a keresztséghez, sem semmiféle más külsőséghez, – hanem csak a hithez. Hiszen éppen az jellemzi az ő felfogásukat a keresztségről, hogy ők csak olyanoknak tartják kiszolgáltathatónak a keresztséget, akik már előbb bizonyságot tudnak tenni arról, hogy Jézus Krisztusban megtalálták Megváltójukat és neki adták életüket. A keresztség tehát szerintük is csak megpecsételése olyan valaminek, amit nem maga a keresztség hozott létre.

Mégis úgy áll a dolog, hogy ez a baptista szempontból is helytelen gondolkozásmód nagyon elterjedt a baptisták között és nagy szerepet játszik terjeszkedésükben is. Akárhogy véleked-jenek is róla a baptisták vezetői, tény, hogy sok embert az visz hozzájuk, hogy a keresztség szertartásában keres lelki nyugalmat és bizonyosságot, mert sok egyszerű, tudatlan baptista embertől azt hallotta, hogy azt a keresztségben lehet megtalálni.

Az ilyesféle gondolkozásmóddal nem a baptistáknál találkozunk először. Jól ismerjük azt már máshonnan, és a mi református keresztyénségünk állást is foglalt már ellene réges-régen a Biblia alapján. Hol és mikor? Nem is gondolná az ember: a római katolikus egyházzal való tisztázódásban. Mert az ilyen baptisták, akárhogy tiltakoznának is ez ellen a megállapítás ellen, voltaképpen egy húron pendülnek a római katolikus egyház tanításával. Az is olyan jelentőséget tulajdonít a keresztségnek, mint ők. Az is külső szertartásokhoz utasítja az újjászületésre és megtisztulásra vágyakozó emberi lelket. Az is úgy képzeli, hogy Isten a sákramentumok cselekményeiben helyezte el az Ő kegyelmének erejét, és azok nélkül nincs igazi bűnbocsánat és békesség számunkra.

Hogy mennyire egy húron pendül itt sok baptistának és a római egyháznak felfogása, az abból is kitűnik, hogy mindkét részről ugyanazokat a bibliai helyeket szokták idézgetni a keresztség jelentőségének megvilágítására. Nikodémusnak Jézus úgy beszélt az újjászületésről, hogy az „víztől és Szent Lélektől való születés" (Ján. 3,5.). Tehát nem születhetünk újjá, amíg a „víz" – értsd alatta a keresztvizet – nem mos meg bennünket, – mondják a szóban forgó baptisták és mondja a római egyház is. „Aki hisz és megkeresztelkedik, üdvözül" (Márk 16,16.) – mondta Jézus tanítványainak. Tehát, hangoztatják ezek a baptisták, a keresztség az üdvösségnek feltételéül van kitűzve, és szakasztott úgy hivatkoznak erre a helyre a római egyház mesterei. És így tovább.

Ezzel szemben őseink nyomán mi már régóta észrevettük, hogy vannak ugyan a Szentírásnak egyes helyei, amelyek felszínesen nézve arra látszanak vallani, hogy Isten sákramentumok által közli az Ő Szent Lelkének erejét, de ha az egész Bibliát és főképpen az egész Újtestamentumot tartjuk szem előtt, akkor nyilvánvaló, hogy Isten Lelke *lelki úton* működik, nem pedig külsőségek által. A római egyház egész rendszerré építette ki azt a felfogást, hogy szent

cselekmények által nyerhető el Istennek kegyelme. De ezt a rendszert nem is támaszthatja rá a Bibliára, hanem a Biblián kívül támaszkodnia kell arra is, amit keresztyén hagyománynak nevez, s ami nem más, mint a Biblia utáni korszakok elhanyatló, megromlott gondolkozásmódja. Ha Isten csakugyan sakramentárius vallást adott volna nekünk Jézus Krisztus által, vagyis az üdvösséget szent szertartások külsőségeibe rekesztette volna számunkra, akkor egészen más Újtestamentumunk volna, mint amilyen van. Akkor abban minden lapon ezekről a szertartásokról volna szó, és nem győzne elég pontos tanítást adni arról, hogy miképpen kell gyakorolnunk e szent külsőségeket, hogy el ne szalajtsuk a bennük elraktározott áldásokat. Ehelyett azonban minden lapon *lelki, szívbeli, belső* követelményeket kapunk, – útmutatásokat arra, hogy Istennek, a láthatatlannak, aki közelget hozzánk, hogyan feleljünk, és hogyan nyissunk utat odabent, láthatatlan, titkos bensőnkben. És csodálatos ígéreteket kapunk, hogy aki bízva feltárja lelkét Ő előtte, ahhoz Ő beköltözik, és azt megajándékozza jelenlétével s annak minden ajándékával, bűnbocsánattal, erővel, vigasztalással és örömmel. Az Istennel való viszony tehát valami közvetlen, lélek és lélek között való dolog, és nem külső tárgyak és ceremóniák által közvetített. Nem sákramentumok kerülő útján, hanem egyenesen, a legrövidebb úton találkozhat a mi szívünk Ővele.

Ezért a Szentírás alapján mi is valljuk, mint ahogy hivatalosan a baptista keresztyénség is vallja a régi reformátorok meggyőződését: *hit által* van az üdvösség Isten kegyelméből, tehát egy bizonyos benső magatartás, bízó odafordulás által, amellyel Istennek felkínált kegyelmét elfogadjuk. Ha megvan ez a Krisztusban megfogódzó élő hit, – megvan a bűnbocsánat, az újjászületés. Azok – éspedig mindazok – Istennek megváltott népe, akik ilyen értelemben „hívők". Mi is tudjuk, hogy milyen ünnepélyes dolgok a sákramentumok, és mennyi áldás származik azok gyakorlásából. De akármilyen szent dolognak tartsuk is a keresztséget, mint sákramentumot, nem engedjük, hogy csorbítsa a keresztyénségünk lelkiségét. Nem várunk tőle semmiféle olyan újjászülő, vagy bizonyosságot adó erőt, amit csak magától az élő, láthatatlanul uralkodó Jézus Krisztustól *személyesen* lehet és kell megkapnunk az Evangélium szerint.

Az Ő dicsőségét csökkentik azok a baptisták, akik a Hozzá alázatosan megtért és benne boldogan bízó embernek azt mondják: még ezenkívül be is kell merítkezned. Nem ismerik Őt lelki valóságában elégségesnek és hatalmasnak a mi üdvösségünk elvégzésére.

II. *A keresztség – „bemerítés"?*

Sok komoly keresztyén embert a keresztség *módjára* vonatkozó felfogása tesz baptistává. Ezeknek talán kifogástalan vélekedésük van a keresztség jelentőségét illetőleg. Nem becsülik azt túl, és nem teszik semmiképpen függővé tőle az üdvösség elnyerését. Teljesen tisztában vannak azzal, amiben a baptisták hivatalos felfogása meg is egyezik a mi református felfogásunkkal, hogy Istennek Lelke szellemi módon viszi véghez bennünk megmentő és átalakító munkáját, nem pedig külső cselekmények által. De hozzáteszik – s ebben még mindig egyetértünk velük, – hogy azért Jézus Krisztusnak mégis az volt a kívánsága, sőt parancsolata, hogy az Ő követői között hitüknek erősítésére és közösségüknek megbizonyítására gyakoroltassanak bizonyos ünnepélyes, külső cselekmények is. Ha pedig hozzátartoznak a keresztyénséghez ezek a sákramentumoknak nevezett szertartások is, – mondják, – kötelességünk azokat lehetőleg a mi Urunknak parancsa és szándéka szerint gyakorolnunk. Természetes, hogy ebben is egy véleményen vagyunk még velük. Az utaink ott válnak el, amikor azt kell megállapítani, hogy milyen hát a keresztségnek az a módja, amely megfelel az egyház Ura eredeti intenciójának? Egyetlen egy, – felelik a baptisták, – t.i. az egész testnek vízbe való bemerítése. Mivel pedig a református keresztyénség nem így gyakorolja a keresztséget, hanem a vízzel való leöntés, vagy meghintés által, azért ők a Krisztus akarata iránti hűségből, amint ők azt értik és vélik, elfordulnak a mi egyházunktól és csatlakoznak a Krisztus iránt – szerintük – mindenben, még az ilyen külsőségben is engedelmes „bemerítkezőkhöz".

1. *A keresztség szimbolikus értelme.*

Vajon nem merülünk-e nagyon szőrszálhasogató kicsinyeskedésbe, ha ezzel a kérdéssel foglalkozunk? Nem volna-e méltóbb hozzánk egyszerűen ráhagyni: ám legyenek boldogok, ha nekik olyan fontosnak látszik az, hogy a víz így, vagy amúgy szerepel-e a keresztségben? – Nem. Meg kell állnunk ennél a kérdésnél, mert nem csupán külsőségek kicsinyes különbségéről van szó, hanem a keresztségi aktus egész szimbolikus értelméről. Ha ugyanis megkérdezzük a baptistákat: miért kell a keresztségnek bemerítkezésnek lennie, azt felelik: azért, mert csak így jut kifejezésre az a nagy gondolat, amit kiábrázolni hivatva van a keresztség, t.i. az újjászületésnek, amit Isten Lelke bennünk munkál, a kettős oldala, – az „ó-ember" halála és az „új-ember" megszületése. Amint alábukik a megkeresztelt ember a vízbe, úgy merül el az isteni kegyelem mélységeibe az embernek addigi bűnös természete, hogy többé szóba ne jusson Isten előtt és hatalma ne lehessen. És amint újra előbukkan a vízből a megkeresztelt, úgy jön elő a Szent Lélek csodás munkája által bennünk a Krisztus által megigazult és Őbelőle élő új teremtés.

Bizonyos, hogy az újjászületésnek ezt a kettős, negatív és pozitív oldalát nem ábrázolja ki a keresztségnek az a módja, ahogy mi gyakoroljuk. De hát, nézzük csak meg, csakugyan ezt *kell* kiábrázolnia a keresztségnek? Kétségtelen, hogy az újjászületést kell kiábrázolnia, – azt a titkos lelki élményt, amely által Krisztuséivá válunk, amely által tehát belejutunk az Ő élő testébe, az anyaszentegyházba. Az újjászületésnek ezt a titkát, melyet értelmünkkel úgy sem foghatunk fel és nem elemezhetünk, csak hasonlatokban, képekben szemléltethetjük, ha beszélünk róla. Egy ilyen képnek cselekedetben is végrehajtása a keresztség. Csakhogy ilyen kép és hasonlat nem egy van csupán. A Szentírás is sokféle módon szemlélteti az újjászületést. Hasonlítja a halálhoz és születéshez, amint azt állandóan emlegetik a baptisták. De hasonlítja új ruha felvevéséhez is, amikor beszél „a Krisztus felöltözéséről"; hasonlítja számtalanszor a piszkos ember megmosakodásához, amikor emleget „megmosódást", „fürdőt", „tisztulást"; hasonlítja a világosság kigyulladásához a sötétség közepette; hasonlítja a szerteheverő köveknek az épülő templomba való beillesztéséhez stb. stb. Mindez ugyanannak a nagy valóságnak, a bűnös ember Krisztus által való megújulásának a szemléltetése más-más képben. Mármost nyilvánvaló, hogy mindezt a képet nem lehet egy-ugyanazon szertartásban kiábrázolni. Vagy az egyiket, vagy a másikat. Melyiket kell hát a keresztségben kiábrázolnunk, hogy eltaláljuk annak eredeti jelentését? Minek a szimbolikus feltüntetése ez a sákramentum?

Csakugyan a meghalásnak és a halálból új életre kelésnek?

A baptisták Pál apostolra hivatkozva ezt állítják. Egy helyt ugyanis ezt írja az apostol: „Akik megkeresztelkedtünk Krisztus Jézusba, az ő halálába keresztelkedtünk meg; eltemettettünk azért ő vele együtt a keresztség által a halálba, hogy amiképpen feltámasztatott Krisztus a halálból az Atyának dicsősége által, azonképpen mi is új életben járjunk." (Róm. 6, 3-4.). És ugyanez a gondolata visszatér még egyszer más helyen. (Kol. 2,12.). Nem vállalkozhatunk most arra, hogy minden részletében megvitassuk ezt a nyilatkozatot, arra sem, hogy eloszlassunk néhány félreértést, ami az idézett fordítás gyarlóságából fakadhat. Az eredetiben, minden tömörsége mellett, világosabb az apostol beszéde. Most csak a dolog lényegére tekinthetünk, – az pedig elég világosan kitűnik ebből a fordításból is. S az a következő. Itt igenis szó van az újjászületésről, és pedig abban a kettős képben, hogy az egyrészt meghalás, másrészt új életre kelés. És szó van Jézus Krisztus haláláról és feltámadásáról. És szó van a keresztségről. De figyeljük meg: párhuzamba van itt állítva az újjászületés kettőssége a Jézus Krisztus megváltó munkájának kettősségével: az Ő halála és eltemettetése által van a mi régi emberünknek elmúlása egyrészt, és az Ő dicsőséges feltámadása által van a mi új életre való elindulásunk másrészt. Azonban nincs itt párhuzam – pedig a baptisták felfogását csakis ez

igazolná, – az újjászületés kettős oldala és a keresztségnek valamilyen kettős szimbolizmusa között: nincs halvány célzás sem arra, hogy ez a halál és feltámadás alámerülésben és felbukkanásban jutna kiábrázolásra. Csak belemagyarázni lehetne ezt a gondolatot Pál apostol szavaiba, – ha egyebünnen biztosan tudnánk, hogy a keresztségnek ilyen felfogása élt őbenne. De máshonnan nem lehet bizonyítani. Ebből az egyetlen – ha kétszer is előforduló – gondolatából akarják bizonyítani. De kissé közelebbről megnézve szavait, azok éppen ezt nem bizonyítják. Az apostol hirdeti itt azt, hogy aki megkeresztelkedett, az egy megfeszített és feltámadott Krisztussal vállalt és kapott közösséget, tehát annak életében meg kell látszania a teljes megváltásnak, a régi élet megszűnésének s egy új élet kibontakozásának; tehát Isten megváltó kegyelméből nem csinálhat magának a keresztyén ember ürügyet a továbbvétkezésre. De hogy ez a nagy lelki átalakulás hogyan jelképeztessék a keresztségben, arról itt egyáltalán nincs szó. Sehol sincs szó az egész Szentírásban a keresztség két külön mozzanatáról, a keresztségnek alámerülésre és előbukkanásra való szételemzéséről, – ami olyan fennen hangsúlyozott gondolata a baptistáknak. Szép gondolat; kifejező gondolat. A keresztség nagyon sokat-mondó, megkapó szertartás, ha ezzel a gondolattal hajtják végre – bemerítkezés formájában. De nem bibliai gondolat. Nem ennek a gondolatnak kiábrázolására rendeltetett a keresztség eredetileg.

Mi hát az a képes szemléltetése az újjászületésnek, amelyet jelképeznie kell a keresztségnek? – A sokféle kép és hasonlat közül, amivel szemléltethető volna ez a hívő emberben végbemenő csoda, a legegyszerűbb és legősibb: a megtisztulás. A bűnös ember tisztátalan. A bűn szenny az ő lelkén. Krisztus által tisztává lesz. Éspedig kettős értelemben. Tisztává lesz mindenekelőtt Isten színe előtt. Isten az Ő nagy megbocsátó szeretetében eltörli az ember sok tisztátalanságát, nem tekinti az ő bűneit, és úgy fogadja, mint mocsoktalan gyermekét. S ugyanakkor tisztává lesz az ember annyiban is, hogy az ő tisztátalan természetét újjáteremtő Isten új szívet, tisztát ad neki. A tisztulásnak még folytatódnia kell. Az új természetnek sok nehéz harcot kell megvívnia a régivel. De már megvan. Egy nagy megújító tisztuláson átesett az ember s a bűn, amelyet eddig szolgált, ellensége már ezentúl.

Ennek a lelki tisztulásnak, amit az újjászületésben elnyerünk, egyszerűségében is hatalmasan beszélő jelképe a vízzel való megmosatás. Így érthették meg a keresztség szertartását az első tanítványok minden magyarázat nélkül, – mert hiszen ismerték ők már jól az Ótestamentumból a szent mosakodások, tisztálkodások szertartásait. Sőt még a pogány vallásokban is ősidők óta ismeretes gondolat volt az, hogy amint mosakodás által megtisztulunk az emberek előtt való piszoktól, hasonló tisztuláson kell átmennie annak, aki isteneivel akar társalkodni. Aki előítélet nélkül végigolvassa az Újtestamentumot, lépten-nyomon megfigyelheti, hogy a kereszstséggel az első keresztyének ezt az isteni kegyelemben való megfürösztetést és megmosatást akarták jelképezni – és semmi mást.

Ez a gondolat pedig kifejezésre jut akkor is, ha a megkereszteltnek teste nem merül el a vízbe, hanem csak végig ömlik rajta, vagy reá hull a tisztulást jelentő keresztvíz. Az Ótestamentumban is ismeretes volt már a „meghintés” által való tisztulási szertartás, akár az áldozati vérrel, akár vízzel. Nincs tehát semmi okunk, hogy a bemerítés formáját akár szükségesnek, akár egyedül helyesnek, akár eredetileg rendeltnek tartsuk. Az ilyen felfogás, ha a Bibliára hivatkozik, – egyszerűen tévedésben van és felvilágosításra szorul.

2. *A keresztség eredeti neve.*

A keresztségnek bemerítési módja mellett felhozzák a baptisták azt az érvet is, hogy az a szó, amellyel az újtestamentumi nyelv, a görög, megjelöli a keresztséget, bemerítést jelent. Görögül: keresztelni – „baptizejn”; keresztség – „baptizmosz”. Innen maga a baptista elnevezés is. Ebben az állításban van igazság, – de az egész állítás – csak fél igazság. Hogy áll a dolog?

Ezek a szavak eredetileg csakugyan bemerítést jelentettek és ezt a jelentést meg is tartották, de megtörtént velük az, ami minden nyelvben meg szokott történni a szavakkal, hogy az eredeti jelentésükhöz még hozzájárult egy másik jelentés is, hogy ne mondjuk: több más jelentés. Arról nem is szólva, hogy a fizikai cselekvést, vagy történést kifejező szavaknak ki szokott alakulni egy „átvitt" értelme is, úgy hogy lelki dolgokat fejeznek már ki képlegesen, – az is meg szokott történni, hogy még magában a testi világban is kitágul az értelmük. Például jól tudjuk, hogy mit jelent eredetileg az a szó: „átugrani". Mégis, ha azt mondom: „átugrottam egy szóra a szomszédba" – már nem az első szoros értelemben vesszük ezt a szót. Általánosabban: fürge mozgást értünk alatta. Jól tudjuk, mit jelent „gyújtani". És ma már a villanylámpáról is azt mondjuk, hogy „felgyújtjuk", pedig a szó eredeti értelmében itt nem lehetne a „gyújtásról" beszélni. Hogy tehát a keresztséget jelző görög szó eredetileg bemerítést jelentett, az magában még nem bizonyít semmit. Az a kérdés: mit jelentett ez a szó az újtestamentumi használatban?

Erre feleletül csak egy sokatmondó példát. A Márk evangéliuma (7, 3-4.) elmondja, hogy milyen tisztálkodási szertartásai voltak a farizeusoknak. Megmosták – és pedig akkor is, ha testileg nem voltak bepiszkolva – *vallási okokból* a kezüket, az edényeiket – még a nyoszolyáikat is. Nos, – a „megmosás" szó az az eredetiben a „baptizejn". Úgy képzeljük-e hát, hogy a heverő ágyaikat, a Napkeleten szokásos díványokat „bemerítették" a vízbe? Nyilvánvaló, hogy „baptizejn" itt már nem azt az eredeti, szoros értelemben vett alámerítést, hanem általában a vízzel való érintkezésbe hozást jelenti, akármilyen formában, még ha az Ótestamentumban már régen gyakorolt „meghintés" formájában is.

Vagy tekintsük meg ennek a szónak átvitt értelmét. Az Újtestamentum beszél „Szent Lélekkel való megkereszteltetésről". A Szent Lélekbe való „bemerítést" akarná ez jelenteni? A baptista „bemerítkezés" értelmében akkor az embernek lelkileg egészen bele kellene merülnie a Szent Lélek áradatába, – de aztán megint ki is kellene jönnie belőle! Nyilvánvaló, hogy más kép lebeg ilyenkor az újtestamentumi írók képzelete előtt. Az, amit úgy neveznek Jóel próféta nyomán, hogy a „Szent Lélek kitöltetik". S amint a mennyekből alááradó Szent Lélek „megkereszteli" azokat, akikre kiöntetik, – úgy a keresztség külsőségében is a „baptizmosz" jelentheti a víznek az emberi testre való reáöntését, a szó eredeti, szoros jelentésétől eltérően.

3. *Az újtestamentumi gyakorlat.*

De – mondják a baptisták – akármi legyen is a görög szónak az értelme, tény mégis az, hogy a Bibliában feljegyzett keresztségek bemerítkezés által történtek. Nos hát ez érdekes példája annak, hogy az ember, ha sokszor hall valamit határozottan állítani, milyen könnyen elhiszi azt kétségbevonhatatlan igazságnak. Voltaképpen ez az állítás teljesen a levegőben lóg. Egyetlen bizonyítékkal lehetne megtámasztani, – de az sem helytálló; azzal a ténnyel t.i, hogy Keresztelő János a Jordán vizében keresztelt. Először is: nemcsak ott keresztelt, hanem másutt is. A János evangéliuma (3,23.) kifejezetten megemlíti „Énont, Sálemhez közel", mint olyan helyet, ahol János keresztelt. Ez a hely pedig, ha nem tudjuk is megállapítani, hogy hol volt, bizonyos, hogy nem a Jordán partján volt. Az evangélista megemlíti, hogy azért volt alkalmas hely a tömeges keresztelésre, „mert ott sok víz volt". Ilyesmit pedig nem szoktak folyóvíz melletti helyekről mondani, mert azokról úgy is tudja mindenki, hogy nem szenvednek vízhiányban. „Énon" neve is, a szó zsidó jelentése szerint arra vall, hogy forrásvízben gazdag vidék volt. Ott tehát sokakat lehetett a természet szabad ölén – mert hiszen János az Isten ege alatt végezte működését – megkeresztelni. De nehéz elképzelni, hogy ez a keresztelés – „bemerítkezés" volt. Az pedig, hogy egyébként János a „Jordán vizében" keresztelte meg a megtérőket, szintén nem jelenti még, hogy mindenestől alámerítette őket. Olvassuk, hogy megkeresztelése után Jézus „feljött a vízből". Azt jelenti ez, hogy egészen benne volt előbb? A szerecsenországbeli komornyikról is azt olvassuk (Ap. Csel. 8, 38-39.), hogy Fileppel,

akitől megkeresztelését kérte, a szekérről „leszállának mind a ketten a vízbe” és azután „feljöttek a vízből”. Ha ez azt jelenti, hogy a szerecsenországbeli új tanítvány egészen lemerítkezett a vízbe, akkor ugyanúgy jelenti azt is, hogy Filep, aki végrehajtotta őrajta a szertartást, szintén alámerült vele együtt a vízbe, mert hiszen együtt van itt szó mindkettőjükről. Nyilvánvaló, hogy itt nem szabad a szavakon és a ragokon lovagolni. A magyar ember is beszél arról, hogy ő lemegy a Tiszára és feljön a Tiszáról, és ez alatt nem érti senki sem azt, hogy ő rajta járt volna a vízen, – a Tisza „hátán”, mint ahogy a nyelvünk kifejezi. Ugyanígy a bibliai nyelvben sem szabad ezt a vízben való megkereszteltetést és a vízből való kijövetelt szélsőségesen értenünk, mintha okvetlenül teljes bemerülés történt volna ott.

A Jordánban utóvégre még megtörténhetett volna ez, de a Jeruzsálem és Gáza közötti úton, amerre Fileppel kocsizott a komornyik, ugyan hogyan történhetett volna meg? Nincs ott tó, nincs ott folyóvíz, sem forrás. „Jutának egy vízhez” – olvassuk. Nem lehetett más, mint útszéli mélyedésben megmaradt esővíz. Hát pünkösd napján a megtért 3000 embert ugyan hogyan „merítették” be – Jeruzsálem városában az apostolok? El lehet képzelni ezt a tömeges keresztséget rövid idő alatt („azon a napon”) másként, mint meghintés által? (Ap.Csel. 2,41.) Hát Kornéliust és a házanépét (Ap.Csel. 10,44-48.), vagy a filippibeli börtönőrt és házanépét (Ap.Csel. 16,33.) hogyan merítette volna be Péter, illetve Pál apostol? Kivitték őket a tengerpartra? Az utóbbi esetben „azonnal” – éjnek idején? Vagy volt a házuknál valamilyen fürdőmedence?

Sohasem gondolták végig ezt a dolgot azok, akik olyan nyugodt bizonyossággal állítják, hogy a Bibliában feljegyzett keresztségek mind „bemerítés” által történtek.

A mi református keresztyénségünk semmiben sem távolodott el az eredeti keresztelés külsőségétől, amikor a vízzel való leöntést gyakorolja és ezzel híven és egyszerűségében is hangosan szóló bizonyságot tesz arról, – hogy Krisztusban bűntől való *tisztulást* készített nekünk Isten.

III. *A gyermekek megkeresztelése.*

Sokak számára az egyháztagság kérdésében rejlik az a pont, amelynél útjuk elválik a mienktől és a baptisták felé kanyarodik. Közkeletűbb módon úgy is mondhatnánk, hogy a gyermekkeresztség dolgában vallanak a mienktől eltérő felfogást, és ezért lesznek baptistákká. De világosabban áll előttünk az egész kérdés, ha nem úgy vetjük fel, mint rendesen szokás, hogy: helyes-e megkeresztelni kisdedeket is, hanem úgy, hogy: hozzátartozhatnak-e Krisztus egyházához kisdedek is? Nyilvánvaló, hogy ez az alapvető kérdés. Ettől függ az is, hogy hogyan dől el amaz a másik kérdés. Mert bizonyos, hogy a keresztség az egyház tagjai közé, a Krisztus nyájába való felvételnek a sákramentuma. Akiknek a Krisztus gyülekezete kiszolgáltatja a keresztséget, azokról elismeri ezáltal, hogy őhozzá tartoznak. Helyes dolog tehát megkeresztelni bárkit is, aki keresztyén gyülekezetek tagjául tekinthető és tekintendő. Csak az olyan egyéntől van joguk a keresztyéneknek megtagadni a keresztséget, akit nem tartanak maguk közé valónak. Ezért kérdezzük hát: tartozhatnak-e kisdedek is a Krisztus egyházához?

A baptisták, amikor a kisdedek keresztségét elvetik, voltaképpen erre a kérdésre adnak tagadó feleletet. Ők úgy vonják meg a keresztyén gyülekezet körül a kerítéseket és a sorompókat, hogy azokon, ha nem is csak felnőttek, de mégis csak bizonyos érettségre eljutott lelkek juthatnak belül, azonban a kicsinyek kívül rekednek. Még ha az eddig megvilágított kérdésekben egyetértenének is velünk, vagyis, ha éppúgy vallanák is, mint mi, hogy a keresztség nem szerzi, vagy nem közvetíti az üdvösséget, csak megpecsételi azt, mert azt nem külsőség által, hanem hit által nyerjük el, és ha egy véleményen volnának velünk a keresztség külsőségeinek szimbolikus jelentését illetőleg is és nem akarnák bemerítkezés által a meghalást és feltámadást, hanem egyszerűen a vízzel való érintkezés által a megtisztulást jelképezni:

hátramaradna egy nagyon fontos ellenvetésük a mi felfogásunk ellen. Azt mondanák ugyanis, hogy a megtisztulásnak ezt a külső megbizonyosító jelét csak azoknak szabad kiszolgáltatni, akiknél biztosítékunk van rá, hogy a külső jel megfelel a belső valóságnak, az újjászületésben elnyert szívbeli megtisztulásnak. Ez a biztosíték pedig abban keresendő, hogy vajon bizonyságot tud-e tenni a megkeresztelendő az újjászületéséről, Jézus Krisztus által elnyert bűnbocsánatáról és belső megváltozásáról?

Ez az álláspont két mozzanatból áll és csak az egyik, az utóbbi választ el bennünket egymástól. Az első mozzanat benne az, hogy a keresztség külső sákramentumát nem szabad akárkinek kiszolgáltatni, mert hiszen ha megkülönböztetés nélkül akárkit felvesz tagjai közé így az egyház, hogy maradhat meg a tisztasága? A Krisztus egyházában csak azoknak van helyük, akik valóban az Ő tanítványai és az Ő vezetése alatt állnak. Természetes, hogy mi emberek nem látunk bele egymásnak a szívébe. És ezért a földi látható egyház tagsági határai soha nem esnek pontosan egybe az Isten láthatatlan egyházának határaival, amelyek majd az örökkévalóságban tűnnek ki. Mi sokszor a Krisztus tanítványai közé tartozóknak ismerünk el valakit, amikor pedig csak valamilyen csalóka látszat áldozatai vagyunk. És viszont nem egyszer nem ismerjük fel az Ő kegyelmének munkáját olyan emberek életében, akikben pedig az megvan. Ezért a földi egyháztagság és vele együtt a keresztség is, mely emberi kezekre van bízva, soha nem igazodhat abszolute bizonyos ítélet szerint. Történhetnek tévedések, és mindig számolni kell azok kockázatával. Ebből nem az következik, hogy mivel úgysem végleges a mi emberi megkülönböztetésünk, tehát ne is gyakoroljuk azt, hanem ellenkezőleg: annál óvatosabban és lelkiismeretesebben gyakoroljuk, hogy legalább mennél jobban megközelítsük vele Istennek a gondolatait. Csak komoly biztosítékok alapján avathatunk embereket a keresztyén egyház tagjaivá. Ebben nincs különbség a baptista és a református felfogás között.

A másik mozzanatnál van az eltérés, amikor a baptisták azt is megállapítják, hogy szerintük az öntudatos bizonyságtétel az egyetlen megnyugtató biztosíték. Mi ezenkívül ismerünk egy másikat is: a keresztyén nevelést. Az öntudatra ébredt embertől, felnőttől és a felserdült ifjútól mi is elvárjuk az öntudatos bizonyságtételt. Mert ezen a fejlődési fokon, ha valaki öntudatosan nem tud beszámolni arról, hogy Krisztusban elnyerte bűnös emberi mivoltának az újjászületését, az meglehetősen biztos jele annak, hogy még nem is nyerte el azt. Ha felnőtt korban keresztelnek meg valakit, aki azelőtt zsidó, mohamedán, pogány, vagy akármi volt is, a mi meggyőződésünk is az, hogy számon kell kérni tőle, megismerte-e és pedig a maga életében az Istennek szabadító kegyelmét. Sőt a kiskorukban megkereszteltektől is, mihelyt öntudatos emberekké nőnek meg, számon kérjük ezt – és erre való a konfirmáció ünnepélyes alkalma. De amíg eljut az emberi lélek erre a fejlettségi fokra, addig – az a meggyőződésünk, – nagyon sok minden végbemehet benne, amiről még ő maga sem tud számot adni sem magának, sem másoknak. Az tehát, hogy egy fejletlen gyermek még nem tud öntudatosan vallást tenni a benne végbement újjászületésről, távolról sem jelenti azt, hogy az újjászületés nem ment végbe benne. Ha az öntudatos hitvallást állítjuk fel az egyetlen mértéknek és garanciának, akkor kirekesztünk az egyház tagságából megszámlálhatatlan sok emberi lelket, aki pedig éppúgy részesült Isten kegyelmében és éppúgy tagja Isten akaratából a Krisztus testének, mint akármilyen hitvalló. Várnunk kell még talán hosszú évekig, míg ők maguk is tudni fogják ezt és be is tudnak róla számolni, – de a valóságban ők már újjászületett emberek és ezért jogunk és kötelességünk őket a keresztséggel is megpecsételni, mint a keresztyén egyház tagjait.

Ez az eset forog fenn a mi meggyőződésünk szerint mindig, amikor neveltetésénél fogva az emberi lélek eleitől kezdve ki van téve az Evangélium hatásának. Ahol egy zsenge, fogékony gyermeki lélek szüleinek és tágabb környezetének a szavából s a keresztyén egyház nevelő munkájából úgyszólván az első lélegzetétől kezdve és az anyatejjel együtt magába szívhatja Krisztus ismeretét: ott mi biztosítva látjuk azt, hogy Isten Lelke elvégzi a maga munkáját –

éspedig eredményesen. Az egyházhoz tartozó családok kicsiny gyermekeit ezért tekintjük mi szintén az egyházhoz tartozóknak, kiszolgáltatva nekik a keresztség sákramentumát is.

S ebben a meggyőződésünkben és eljárásunkban nemcsak a magunk belátására támaszkodunk, hanem összhangban vagyunk a mi Urunknak Jézus Krisztusnak szándékaival és az egész Szentírás szellemével is.

Megfontoltan hivatkozunk Jézus szándékaira és a Szentírás szellemére, nem pedig kifejezett utasításaira, – mert ilyenek nincsenek. Vége-hossza nincs a vitatkozásnak, ha az ember a gyermekkeresztség helyességét és helytelenségét bibliai idézetekkel akarja eldönteni, – mert nincsenek a Bibliának olyan betű szerint idézhető nyilatkozatai, amelyek ezt a kérdést eldöntenék. Amikor Jézus a keresztségről beszél, sohasem érinti távolról sem ezt a kérdést. Ha elfogadjuk is azt a véleményt, hogy Ő ilyenkor mindig felnőttek megkeresztelésére gondol, abból nem lehet még semmi következtetést sem levonni, mint ahogy abból sem – ha elfogadjuk ténynek, – hogy az apostolokról szóló történetekben is mindig felnőttek megkereszteléséről van szó. Ez egészen természetes. A keresztyénség, amikor elindul útján, hogy egyházzá fejlődjék és meggyőzze a népeket, – először természetesen a felnőttekhez fordul, s azokat nyeri meg. Csak egy későbbi lépésnél válik aktuálissá az a kérdés, hogy mi a helyzetük azoknak a gyermekeknek, akikkel Isten megáldja Krisztushoz megtért felnőttek házasságát. Olvasunk ugyan arról, hogy Péter Kornéliussal együtt megkeresztelte mindazokat, akik „az ő házánál” voltak (Ap.csel. 10.), Pál is a filippibeli börtönőrt az „övéivel” együtt (Ap.csel. 16, 33.). De arról nem szól a történet, hogy milyen korúak voltak ezeknek a családoknak a tagjai. És mindenki a szerint képzelheti el a dolgot, hogy már eleve lehetségesnek tartja-e, vagy nem, a gyermekkeresztség előfordulását az apostoli korban.

Van azonban két bibliai érv, amelyre hivatkozhatunk. Egyik sem vitatható. Mind a kettő beleszövődik az Isten kijelentésének egész szövedékébe úgy, hogy nélkülük az Evangélium nem is volna az, ami.

Az egyik fontos bibliai igazság az, hogy amivel az értelem járul hozzá a keresztyén élethez, az nem lényeges ahhoz. Lehet az nagyon fontos, úgy, hogy értelmesség nélkül nem fejlődhet sokra a keresztyén ember, de nem az értelmesség teszi keresztyén emberré. Pál apostol is szüntelen azt kívánja az olvasóinak, hogy bővölködjék az ő keresztyénségük „értelemben”, „ismeretben”, „bölcsességben”; és János levelei is állandóan hangsúlyozzák, hogy „tudni” is kell a hívő embernek, hogy mi az, amit hite által kapott. De ezt az öntudatosodást mindkét szentíró olyan embereknél sürgeti, akik már a nélkül is, vagy legalább is, annak akármilyen csekély mértéke mellett is Krisztuséi voltak. Krisztuséivá nem az értelmünk által leszünk, hanem valami más által: a szívünk bizodalma, a hit által. Sokszor úgy áll a dolog – távolról sem mindig! – hogy fordított arányban van az ember értelmi fejlettsége és hívő képessége. A „bölcsek és értelmesek elől”, a nagyon öntudatos emberek elől, sokszor „elrejtetik” az, ami „megjelentetik” a „kisdedeknek és csecsszopóknak”, a naiv, egyszerű, gyermeteg lelkeknek.

Ha az értelmi öntudatosság volna az az ajtó, amelyen át belépünk Isten országába, akkor a kicsiny gyermekek oda még nem juthatnának be; meg kellene várniuk, míg kivetkőznek gyermetegségükből. Az Evangélium azonban éppen ellenkezőleg azt hangsúlyozza léptennyomon, hogy a felnőtteknek is éppen gyermekekké kell lenniük, vissza kell szerezniük a szívüknek üde, fogékony, bízni tudó egyszerűségét, csak akkor lesz az övék a mennyeknek országa. A gyermek tehát azért, mert gyermek, nem hogy nincsen még diszkvalifikálva arra, hogy Jézus tanítványa és a kegyelem részese legyen, hanem jobban van rá kvalifikálva, mint bármikor később lesz egész életében. A gyermeknek nem a sorompón kívül van a helye a keresztyének gyülekezetében, hanem annak kellős közepében, az Úr Jézus Krisztus ölében, mert Ő tud legjobban odasimulni Őhozzá! Nem mondhatjuk neki mi felnőttek: „megvárjuk,

amíg úgy tudsz hinni, mint mi". Ellenkezőleg, azt kell mondanunk neki: „bárcsak mi is úgy tudnánk hinni, mint te!"

A másik nagy bibliai igazság pedig az, hogy Isten az Ő országa építésében, akármennyire természetfeletti erőket áraszt is ki és használ is fel, nem mellőzi azokat a természetes utakat és módokat, amelyeket Ő maga szerkesztett bele az emberi életbe, hanem ezeket állítja éppen az Ő csodás, titkos erőinek a szolgálatába. Ezek között pedig utolérhetetlenül fontos az az összefüggés, amelyben a család körében van egymással a szülők és a gyermekek nemzedéke. A család az a láncszem, amely a múltat szakadatlanul tovább fűzi a jövőhöz és viszont. Minden, ami csak van az emberi életben, addig áll fenn, amíg szolgálatában áll a család, – így a nyelv, a szokások, az erkölcsök, a nemzeti érzés, stb., stb. Mihelyt a család cserbenhagy egy elvet vagy eszmét, annak sorsa meg van pecsételve. Az nem rakódik már bele az új generáció alapjaiba. De amíg a család hódol valaminek, addig az él és uralkodik, mert azokban az években véződik bele az életnek újonnan nekiindult gyermekekbe, amikor alapformáját kapja meg a lényük, és onnan soha többé ki nem törölhető.

Ezért van az, hogy az Ótestamentumban százszor, meg ezerszer van szó arról, hogy az apákról a fiakra szállnak Istennek ígéretei és áldásai, és az Újtestamentum is határozottan állítja, hogy nem „tisztátalanok", hanem „megszenteltek", vagyis az Isten számára különválasztottak azok a gyermekek, akiket hívő szülők, vagy akár csak egy hívő szülő gondjára bízott az élő Isten (I. Kor. 7,14.). A család összefüggő egység az Isten szemében is. Az Ő gondolatainak egyik legfelségesebbikét mellőznénk és ígéreteinek egyik legdrágábbikát vetnénk el hálátlanul, ha nem értenénk meg azt, hogy ő nemcsak egyéni lelkeknek adja kegyelmét, hanem egész „házak népét" is kiválasztja az Ő szolgálatára.

Az Ószövetség idején tudták, hogy az Isten népéhez tartozó apák fiai is részesei a szövetségnek. Nem a testi leszármazás miatt, hiszen hiába volt a testi leszármazás, kivettetett Izráelből az, aki alkalmatlannak bizonyult a közös szent hivatás szolgálatára, és viszont idegen testi származás mellett is felvétetett a szövetségbe az, aki az egy igaz Istenhez tért az ő bálványaitól. Hanem részesei voltak a fiak a szövetségnek azért, mert eleitől fogva bele voltak állítva már legzsengébb ifjúságukban az Isten népének nevelő környezetébe. Mert tudták, hogy ez Isten akarata szerint mit jelent: azért szolgáltatták ki az ótestamentumi hívek a szövetség külső jegyét, a körülmetélkedést is már a kisdedeknek.

Az Újszövetség napjaiban sincs másként. Azt a gyermeket, akit Isten hívő szülők kertjébe plántált, magának akarja felnevelni eleitől fogva. Pál apostol, amikor párhuzamba állítja egymással a régi körülmetélkedést az Újszövetséghez való tartozás külső jelével, a keresztséggel (Kol. 2, 11-12.), nem beszél ugyan arról, hogy helyes-e az utóbbit is kiszolgáltatni kisdedeknek, mint ahogy az előbbivel történt annakidején. De ha Isten ma is úgy felhasználja céljaira és beleiktatja terveibe a családot, mint annakidején, akkor ebből világosan következik, hogy a keresztség kijár az Őbenne hívők gyermekeinek is, mert azok is az Ő népe.

Nem azt jelenti ez, hogy a gyermeki lélek felnyílása előtt már szendergő állapotban talán éppen a keresztségnek valamilyen varázslata által végbemenne a Szent Lélek újjászülő munkája. Az lelki úton megy végbe, – az emberi léleknek meg kell ismernie Istennek szeretetét és be kell azt fogadnia. Ehhez pedig már a gyermeki léleknek valamelyes kifejlődése szükséges. De milyen mértékű kifejlődése? Ki tudná megvonni a határt? Ki tudna belátni abba a titokzatos műhelybe: az ébredező gyermeki lélek világába, hogy ellenőrizze, mikor hull bele az Evangélium magja és mikor kel ki benne annak élő csírája? Ki tudná meglepni a hajnal idején az első világosság sugarát? Aki vállalkoznék rá, az ám tartsa vissza a keresztséget a kisdedtől, és amikor napról-napra figyelte, állapítsa meg majd, hogy: most mozdult meg kicsiny lelkében először a hit az iránt a szerető Isten iránt, az iránt a csodálatos Jézus Krisztus

iránt, akinek jelenlétét nem kerülhette ki szülei hajlékában. És majd szolgáltassa ki akkor neki a keresztséget, mint Krisztusban már hívő léleknek.

Erre a képtelenségre azonban még senki nem vállalkozott. Nincs más választás: vagy a baptista álláspont, vagy a mienk. A baptisták azt mondják: majd, ha fönn ragyog a lelked egén a Megváltó napja, teljes öntudatossággal, elismerjük, hogy az Övé vagy, és megkeresztelünk. Mi azt mondjuk: még soká lesz, amíg ezt eléred, még addig is eltelik néhány év, amíg csak derengeni kezd lelkedben a kegyelem napja; még éjszakában szunnyad a lelked; de tudjuk, hogy útban van már számodra a felkelő nap, s azért nem várakozunk; nem is lessük: jön-e már, hanem előre elismerünk a világosság gyermekének, és a keresztséggel is megpecsételjük, hogy hozzánk tartozol, a Krisztus népéhez.

Hogy ez az előlegezett bizodalom sokszor megcsal? Hogy a keresztyén nevelés nem elég garancia az egyháztagságra, mert sokszor szomorú romlásba hanyatlik a legjobban indult lélek is? Erre csak azt feleljük, amit már fennebb mondtunk: az egyháztagság tisztaságára nincs abszolút garancia. Az öntudatos hitvallás alapján kiszolgáltatott felnőtt-keresztségre is rácáfolhat a megkereszteltnek későbbi élete. Az, hogy később nagyon messze elkalandoznak pásztoruktól, szakadékokba zuhannak, sivatagokba tévednek, a bárányok csakúgy, mint a juhok: nem változtat annak igazságán, hogy bárányok is vannak a nyájban, nemcsak juhok.

IV. *Az egyház kritikusai.*

Az eddig felsorolt magyarázatokon kívül van még egy, – és a gyakorlatban a legtöbb esetben ez a döntő. Egyéb magyarázatok is, amivel egyesek indokolják, hogy baptistákká lettek, sokszor csak látszólagos magyarázatok, amelyek mögött voltaképpen az lappang, amiről most befejezésül szólnunk kell. Sokan azért lesznek baptistákká, mert eltérnek tőlünk a keresztyén ember közösségi kötelességeiről való felfogásban.

Legtöbbször ilyen gondolkozásmódban mutatkozik ez: Nem is nagyon vitatkozunk azon – mondják magukban, – hogy a keresztségnek bemerítkezésnek kell lennie, nem pedig leöntésnek, mint ahogy a református egyházban szokás; arról sem, hogy csak felnőtteket szabad megkeresztelni, nem pedig kisdedeket is, mint a református felfogás szerint; mert hiszen ezeknél még sokkal nagyobb bajok vannak a református egyházban, amelyek miatt nekünk azt el kell hagynunk. Mert hiszen – folytatják – ha a keresztség a leöntésben csakugyan az újjászületésben való megtisztulást van hivatva kiábrázolni, ezrével vannak megkeresztelt emberek, akik ezen a lelki megtisztuláson sohasem mentek át a református egyházban. És még hogyha igaza van is a református egyháznak – mondják – és csakugyan hívő szülőknek a kisdedeit is meg kell keresztelni, mert bízni lehet abban, hogy Isten kegyelméből felserdülvén, öntudatos hitvallást is fognak tenni: vajon számon tartja-e a református egyház, hogy azok a szülők, akiknek gyermekét keresztség alá bocsátja, csakugyan istenfélő emberek, akiknek nevelése keresztyén nevelés lesz, és a konfirmáció alkalmával csakugyan komoly hitvallást kíván-e a felserdült gyermektől? A református egyházban – ebbe foglalható össze röviden a panaszuk – nincsen egyházfegyelem, amely gondoskodnék az egyház tisztaságáról, vigyázva arra, hogy valóban Krisztusban hívő emberek és csak ilyenek gyermekei jussanak az egyháztagság kötelékébe, ha pedig nem odavalóknak bizonyulnának, akkor onnan kirekesztessenek. Mivel pedig a Krisztus híveinek nem szabad elkeveredniük a hitetlenekkel, hanem egymással külön közösséget kell alkotniuk, hogy úgy harcolhassanak azután a világ ellen, védekezve és hódítva egyaránt, – így következtetnek – ezért ebből a hitetlenekkel telekeveredett egyházból ki kell vonulni, és komoly fegyelmet tartó tiszta közösségbe kell átlépni, mint amilyenek a baptisták gyülekezetei. Sűrűn hivatkoznak Pál apostol szavaira: „Ne legyetek hitetlenekkel felemás igába....Annakokáért menjetek ki közülük és szakadjatok el...” (II. Kor. 6,14, 17.)

Nyilvánvaló, hogy a ténymegállapításaikban nagyon sok igazság van. Be kell vallanunk: az egyházfegyelem, amely valamikor éppen a mi egyházunknak volt az erőssége, siralmasan elhanyatlott. Ma csakugyan az a rend, vagyis az a rendellenesség uralkodik egyházunkban szerte-széjjel, hogy akit az állami törvény paragrafusai szerint reformátusnak jelez az anyakönyv, a szüleinek vallása, vagy egyezsége alapján, az már ennél fogva református egyháztag számba megy. A legtöbbször bizony nem néz utána egyházunk annak, hogy nem istentagadó-e, vagy nem él-e cégéres bűnökben az illető. Ez ellen a mi lelkiismeretünk is, éppen azért, mert református lelkiismeret, tiltakozik.

A baj ott következik: amikor ebből a helyes megállapításból a kiválás kötelességét vonják le. Éspedig azért vonják le, mert azt hiszik, hogy a keresztyén embernek kötelessége megszakítani összeköttetését az olyan egyházzal, mely tagságában megromlott, és kötelessége okvetlenül és azonnal tiszta tagságú egyházi közösséget formálni.

Két hibás indítóok dolgozik itt bennük. Az egyik az egyház egysége iránti érzéketlenség. A látható, földi egyház egységéről van itt szó. Igaz, hogy Jézus Krisztus nem azt ígérte meg, hogy „lészen egy *akol* és egy pásztor", hanem azt, hogy „lészen egy *nyáj* és egy pásztor". Amaz, a külső egységet jelentő kifejezés hibás fordítása Jézus szavainak, és egészen érthető, hogy a római egyház hatása alatt terjedt úgy el a köztudatban, – mert hiszen ez az egyház csakugyan úgy fogja fel, hogy Jézus maga szervezte meg a földön az egyház intézményét, s azért az csak egyetlen egy lehet s ez éppen a római katolikus egyház, minden egyéb egyházi szervezet pedig jogosulatlan. Jézus nyilván arra helyezi a hangsúlyt, hogy – ha nem egy akol keretei között van is, – de a *nyáj* legyen egy; mind az Övéi legyenek a juhok és a bárányok. S amikor utolsó imádságában azért könyörgött: „hogy mindnyájan egyek legyenek,...hogy elhiggye a világ, hogy Te küldtél engem" (Ján. 17,21.), akkor sem arra gondolt, hogy szervezetben, hanem szeretetben legyenek egyek az Ő tanítványai. Jól tudjuk, hogy felekezeti válaszfalakon át is, lehet lelki egység a keresztyének között, és ugyanazon felekezeti falakon belül is hiányozhat ez a lelki egység. Ez az utóbbi tehát a lényeges.

De bizonyos, hogy az a másik, a külső sem mellékes. A lelki egység mégis maga után vonja a külső együvé tartozást is, és ha azt mégsem sikerül megteremtenie, fájdalmas hiányt érez. A Krisztus híveinek külső szétszakadozottsága kétségtelenül hiánya és szégyene a keresztyénségnek, és nagy akadálya annak, „hogy elhiggye a világ", hogy Krisztus az Isten-küldötte Úr.

Hogy ma megvan ez a szomorú felekezetekre oszlás, annak hosszú története van, és megint csak hosszú, nehéz küzdelmek gyógyíthatják be az évszázadokon át szakadt hasadékokat. De ha ezen ma egyhamar nem változtathatunk is, nyilvánvaló kötelességünk az, hogy legalább ne rontsuk a helyzetet, ne szaporítsuk a szakadásokat. Súlyos felelősség nyugszik mindenkin, aki elősegíti az eddigi felekezetek mellett még újabbak keletkezését! Nem az Isten akaratával egy irányban, hanem azzal ellenkező irányban munkálkodik. Kivételes esetekben előfordulhat, hogy Isten rendelése az Ő egyházának testén egy újabb repedés következése. Így volt a reformáció idejében is. De a reformátorok nem akartak új egyházi szervezetet alakítani. Őket *kényszerítették* reá, mert nem tűrték meg őket az Evangélium tiszta és világos hirdetésével az akkori római egyházban. Nem volt más választásuk.

De akármilyen kétségbeejtőnek lássa is valaki ma a református egyház romlását; ebből az egyházból még senkit sem zavartak ki azért, mert hűséges és engedelmes akart lenni az Evangéliumhoz! Aki ebből kivonul, hogy új felekezetet alakítson, vagy annak kialakításában részt vegyen, az a maga jószántából teszi!

Nyilván nincsenek ennek tudatában a legtöbben, különben nem vállalnák érte olyan könnyen a felelősséget, hanem visszarettennének tőle! Amíg nem ad reá Isten kényszerítő parancsot, addig az Ő híveinek a meglevő egyház kebelében, amelyben szabadságuk van az Evangé-

liumot vallani és szolgálni, kötelességük elfoglalni helyüket, és ott kitartani bizonyságtételükkel, akármilyen nehéz feladat legyen is.

A másik helytelen lelki rugó, amely egyházunk tagadhatatlan romlásai miatt kiválásra készteti a baptistákat, az, amit a „szektárius szellemnek" nevezhetünk. Nemcsak baptistáknál, nem is csak más „szektáknál" található meg, – megvan sokszor olyanoknál is, akik sohasem gondolnak a református egyházból való kiválásra. De azoknál, akik kiválnak, mindenesetre nagy szerepet játszik.

Arra a bírálgató szellemre gondolok, amely mindig szereti sötétebbnek látni a más hibáit, és mindig szereti ragyogóbbnak látni velük szemben a maga állapotát. Az emberi gyengeségnek jellegzetes módszere ez: hogy magát feljebb érezhesse, másokat mélyebben állóknak tekint. Örömmel ragad meg minden alkalmat, amikor más valakit hibán kaphat rajta, és eltöltheti szívét az az érzés: „Hálát adok neked Istenem, hogy nem vagyok olyan, mint ez, vagy amaz..." Szigorú mértéket állít fel az ilyen ember, – ez magában véve helyes; de azután nem abban gyakorolja magát, hogy ezt a szigorú mértéket kíméletlenül reáhúzza a maga életére, és könyörtelenül nevelje és fegyelmezze magát hozzá, másoknál pedig annál kíméletesebben, óvatosabban és megbocsátóbban alkalmazza azt; hanem fordítva: valóságos élvezettel vizsgálgatja mások gondolkozását, cselekedeteit, szavait, és különös elégtétellel mondja ki az ítéletet, ha az áldozat könnyűnek találtatik. Hogy ebben az ítélkezésben még messzebb mehessen, az ember nemcsak szigorú mértéket szokott felállítani, hanem egészen *különleges* mértékeket is. Szabályt szabályra állít fel, részletes hitvallási követelményektől kezdve, bizonyos kegyességi gyakorlatokon folytatva, el egészen az öltözködés és más mindennapi ügyek bizonyos modorú elrendezéséig. Kidolgoz magának a szektárius lelkű ember, vagy ha másoktól kidolgozva készen kap, különös örömmel fogad el, a keresztyén élet mivoltáról egy mennél körülhatároltabb, szinte paragrafusokba foglalható képet. Az abban foglalt kívánalmak rendszerint olyanok, hogy bizonyos külső dresszurával eleget lehet tenni nekik. Így azután könnyen kiállíthatja magáról az ember a bizonyítványt, hogy ő „előírásos" keresztyén, míg másokról, akik talán sohasem hallottak arról, hogy keresztyénnek lenni ilyen szabályok betartását jelenti, annál könnyebben kimondhatja az „elégtelen" ítéletet. Az a tendenciája ennek a lelkületnek, hogy mennél szűkebbre vonja maga körül a kört, és mennél többekkel helyezkedhessék szembe. Amikor azután kevesedmagával együtt maradt egy olyan kis közösségben, amely megfelel az ő igényeinek, nagyon könnyen megtörténhet, hogy a szektárius kovász tovább dolgozik, és abban a kis körben sem lesz mindenki jó már: újabb különválásokat idéz elő az ítélkező szellem.

Nyilvánvaló, hogy ebben a földi világban az egyes keresztyén ember élete is, a keresztyének gyülekezete is nagyon messze esik a tökéletes eszménytől. Mi itt nem kész emberek, hanem készülő emberek vagyunk. Mi sem nyújtjuk másoknak mindazt, amit kellene; másokban sem találjuk meg mindazt, amit elvárhatnánk tőlük. Isten mégis úgy rendelte, hogy egymásra vagyunk utalva, és egymással közösségben kell élnünk. Ez csak úgy lehetséges, ha mennél kevésbé figyelünk arra, ami a másikban ki nem elégítő és bántó, de annál nagyobb örömmel tekintünk arra, ami benne jó. A hibákat és fogyatékosságokat nagy türelemmel és megbocsátással viselni, s az örvendetes dolgokat nagy vágyakozással megkeresni, és nagy készséggel elismerni: – a szeretetnek ez a parancsa tarthatja csak össze ebben a világban az Isten egyházát. Szívünket tehát nem szűkre szabva mennél többet kirekeszteni, hanem tágra nyitva mennél többeket magunkhoz tartozónak érezni; testvért látni mindenkiben, aki akármennyi hiány mellett is csak valamit felmutat a keresztyén élet tapasztalataiból és törekvéseiből; ez a kötelességünk.

Ha ezt a lelkületet ápoljuk magunkban, akkor tisztában vagyunk azzal, hogy minden romlása és betegsége ellenére is a mi egyházunk nem „hitetlenek” tömege, nem a „Sátán zsinagógája”, amelynek hátat kellene fordítanunk. Vannak benne hitetlenek is, fájdalom! De sokkal több benne a hívő lélek, mint amennyit a szektárius ítélkezés találna.

Csak lássák meg ezek a baptisták, akikről most szó van, hogy azok is lehetnek hívők, akik nem az ő mintájuk szerint hívők, és lássák meg azt is, hogy az ő mintájuk követelményei mögött mennyi szeretetlenség fér meg, ami pedig nem Krisztusnak műve! Ne fessék feketébbre régi egyházukat a valóságnál, és ne fessék fehérebbre a valóságnál azt az új közösséget, amelybe kívánkoznak, vagy amelybe már beléptek! S akkor rá fognak jönni, hogy akármilyen helyes eszmény volt a „tiszta gyülekezet”, mégis nagyon hibás útra léptek, amikor ennek a célnak az érdekében szükségesnek ítélték a kiválást.

„Menjetek ki közülük és szakadjatok el...” Ezt mondotta Pál apostol, igaz. De vajon azt értette-e alatta, hogy akik látják a hitetlenséget és a bűnt maguk körül, alakuljanak külön közösséggé? Hiszen ezt már régen megtették a korinthusbeliek, amikor létrejött közöttük a keresztyén gyülekezet! Amikor azután a hitetlenség és a bűn utánuk osont és befészkelte magát a gyülekezetbe is, mit értett az apostol az alatt, hogy „menjetek ki és szakadjatok el...”? Arra szólította-e fel olvasóit, hogy lépjenek ki a korinthusi gyülekezetből, és alakítsanak a mellé egy másikat, jobbat? Furcsa eredményre jut el az, aki szavakat idéz csak, és nem gondol arra, hogy mi volt azoknak a szavaknak az értelme. Nem, Pál apostolra nem hivatkozhat az, aki a Krisztus egyházában is megjelenő romlás elől kiszökik egy másik táborba abban a balga hiszemben, hogy oda majd nem fog utána menni a romlás. Pál apostoltól csak egyet lehet tanulni: a romlást kiűzni a keresztyén egyházból. Akinek a szemét bántja a mi egyházunkban meglevő sok baj, az arra vigyázzon, hogy ne legyen maga is részese és bűnöse annak. *Lelkileg* „vonuljon ki” abból a bűnből, mely az egyházi életet megfertőzi és *bensőleg* „szakadjon el” mindenkitől, aki a Krisztus egyházában zavaró és ártó idegen test. S akkor felveheti a harcot, imádkozva és tűrve, az egyház megújhodásáért és megtisztulásáért. A többit pedig majd elvégzi Isten a maga idejében.

*

Vizsgálva azokat az okokat, amelyek miatt ma olyan sokan lesznek baptistákká, jobban megismertük a mi hitünknek tiszta szellemiségét, a keresztségnek felséges szimbolizmusát, a megkeresztelt gyermekek kiváltságos helyét a Krisztus családjában, és a mi alázatosan teljesítendő, súlyos feladatainkat egyházunk megújhodása érdekében. Ha ezeket mind jól értettük és tudtuk volna eddig, talán soha nem lett volna senki közöttünk baptistává. Talán azért engedi meg Isten egyházunknak ezt a vérveszteséget, hogy megtanítson általa sok mindenre, amit soha sem lett volna szabad elfelejtenünk!

Egyházi Értesítő, 1923. júl. 8., 29., aug. 12., 26., szept. 2., 30., okt. 7.

***

Dr. Victor János:

A keresztség szimbolizmusa

(Barth Károly egy dolgozatának kapcsán)

(Megjegyzés: Ezt a dolgozatot 1944. nyarán írtam azok alatt a szaggatott és gyér pihenőnapok alatt, amelyekre az akkori eseményektől felkavart fővárosi életből, és – éppen a keresztség körüli szolgálatok dolgában – lázasan feldagadt lelkipásztori szolgálat mellől mégis sikerült egy kis falusi csöndességbe visszavonulnom. Mivel magán is viseli keletkezése e mostoha körülményeinek nyomait, nem is bántam, hogy a Theologiai Szemlének az az őszi száma, amelynek szánva volt, a háborús eseményeknek Debrecenhez közelgő vihara miatt már nem jelenhetett meg, sőt az illetékesektől vett értesülésem szerint a nyomdát ért pusztulásnak áldozatul is esett. Másfél év múlva azonban mégis előkerült valahogyan, és visszaérkezett hozzám a kézirata. Ebben annak jelét látom, hogy mégis megvan a rendeltetése. Alig változtatva tehát valamit rajta, közreadom a Theologia címen most meginduló kiadványsorozat első füzeteként.)

Az az általános érdeklődés, amely Barth Károlynak minden megnyilatkozását – méltán – kíséri, a szokásos mértéket is jóval meghaladó módon nyilvánul meg abban a visszhangban, amelyet egy, a keresztséggel kapcsolatos kérdésekről 1943 tavaszán a svájci teológus ifjúság számára tartott konferenciai előadása keltett. „A keresztségről szóló egyházi tan" címen nyomtatásban is megjelent ez az előadása úgy állítja őt elénk, ahogy általában ismerjük: a keresztségről szólva sem elméleti tudományt fejteget, mintha csak az volna a dolga, hogy tájékoztasson és magyarázzon, hanem az Ige „terhe" alatt élve – minden tiszteletünkre méltó tudományos megalapozottsággal persze – olyan mondanivalóval áll elő, amely egzisztenciálisan érinti az egyház gyakorlati életét. Közben azonban olyan mélyen meggyökerezett hagyományokat is bírálat tárgyává tesz, hogy nem csoda, ha ennek nyomán élénk ellentmondások is felhangzottak sokfelől. Őszintén fájlaljuk, hogy a jelenlegi nehéz viszonyok miatt nem kísérhetjük figyelemmel az így támadt érdekes vitát, és nem fordíthatjuk hasznunkra annak tanulságait. A szakmabeli tereferének az az állítása, hogy „Barth Károly baptistává lett", mindenesetre téves leegyszerűsítése a valóságos helyzetnek. A kritikus ponton, az újrakeresztelés szükségességének és megengedhetőségének kérdésében ugyanis Barth Károly olyan határozottsággal és olyan erőteljesen fordul mindenféle „anabaptizmus" ellen, hogy ennél többet kívánni sem lehet már. Egyébként is kár volna, ha az egyes részletek körül folyó vita hevében feledésbe menne az egész dolgozatnak a lényege, ami nem más, mint elszánt kísérlet a keresztyénség sákramentumának az újra-öntudatosítás fényébe való odaállítására, és riasztó felhívás, hogy az egyház a keresztségben bírt alapvető jelentőségű, de nagymértékben elhanyagolt kincsét becsülje meg szentségének és gazdagságának kijáró módon.

Azt a hálánkat, amellyel ezért a nagyon érdemes és időszerű szolgálatért tartozunk Barth Károlynak, ne csökkentse most se az, ha az alábbiakban mi is szembehelyezkedünk vele, jobban mondva: nem is vele, hanem egy olyan általános felfogással, amelyet ő is a magáévá tesz dolgozatában. Előadásának néhány egyéb, szintén megtámadható vagy legalábbis kétségbevonható tanítása mellett ugyanis mindjárt az első fejezetben, amely a keresztség „lényegét" fejti ki, ott található az a tétel, hogy a keresztség „az embernek Jézus Krisztus halálában és feltámadásában való részesedését", illetve az ez által végbemenő „megújulását" ábrázolja, mint annak „képe" („Abbild"). Ez az ábrázolás persze csak akkor szemlélhető a keresztségben, ha „immersio" formájában, „bemerítéssel" hajtják végre. A vízbe való alámerítés jelképes „életveszély" („Lebensbedrohung"), s a vízből való újrakikelés jelképes „életmentés" és „megtartás" jelentőségével bír. A Krisztussal való „együtt-meghalásnak" és „együtt-feltámadásnak" a titkát szemléltető ez a forma volt Barth szerint is a keresztség eredeti formája, aminthogy az

újtestamentumi „baptizein” szó is azt jelenti eredetileg: „bemeríteni”. Ezt a sokatmondó, mély értelmű formáját azután a történet folyamán elveszítette a keresztség, és nem csoda, ha mai formája mellett, amely legáltalánosabban „infusio”, „leöntés”, az emberek érzéke eltompult a keresztségben kifejezett „kritikus” történés iránt. „Ártalmatlan” („verharmlost”) dologgá vált így a keresztség.

Amikor Barth Károly így értelmezi a keresztség jelbeszédét, ezzel természetesen nem mond újat. Ugyanezt vallották és tanították már régtől fogva a keresztyén egyház általános életétől különvált egyes töredékek, és ebben igazat adtak nekik a teológiai tudományosságnak bizonyos – az általános egyházi élettől szintén meglehetősen elkülönült – körei is. Az új dolog, ami Barth Károly fejtegetéseit ezen a ponton jellemzi, abban rejlik, hogy a keresztségnek ilyen felfogását ő most az egyházi köztudat széles mezejére viszi ki, és általánosságban akarja elfogadtatni. Az utóbbi tekintetben mi sem áll ugyan távolabb tőle, mint valami forradalmi türelmetlenség. Nincs szüksége arra, hogy mások figyelmeztessék őt rá, hogy nem formákon múlnak az egyház életbevágó érdekei. De mégis kívánatosnak tartja, hogy jöjjön el az egyház életében olyan „erőteljesebb fantáziával” is megáldott nemzedék, amely elégedetlen lesz a keresztségnek mai „ártalmatlan” formájával is (a mai keresztyénségnek sok egyéb „ártalmatlansága” mellett), és „annak a tökéletes és telített dolognak”, amelyről a keresztség beszél, megint meg fogja adni az őt megillető „tökéletes és telített” jelt is. (Mellesleg: nem kell-e némi csodálkozással csóválgatnunk a fejünket az itt mutatkozó lapsusnak, a „jelek tökéletessége és telítettsége” ilyen nagyrabecsülésének a láttára? Hiszen a svájci reformáció, amelynek klasszikus szelleme éppen Barth Károlynak a munkássága révén érte meg újabbkori reneszánszát, éppen abban tudta megmutatni a maga „erőteljesebb fantáziáját”, hogy elegendők voltak számára a legpuritánabb, éppen csak vázlatos külső „jelek” is ahhoz, hogy általuk „fölemelhesse lelkét” a láthatatlan valóságok világába!?)

Maga az, hogy valaki síkra száll egy olyan felfogásnak, amely a keresztséget illetően a teológiai tudomány körében meglehetősen nagy tábort vallhat magáénak, az egyházi életben való érvényesítéséért, mindenesetre tiszteletre méltó példája a következetességnek és egyenességnek. Azonban éppen ez szolgáltat jó alkalmat arra, hogy felvessük és megvizsgáljuk a kérdést: vajon igaza van-e ennek a felfogásnak: csakugyan az-e a keresztség jelképes értelme, ami egyedül a bemerítési formában jut kifejezésre? Amikor most – mellőzve egyéb ellenvetéseimet, amelyek bennem Barth Károlynak dolgozatával szemben még egy-két ponton is felébrednek, – erre az egyetlen kérdésre szorítkozom, könnyen belenyugodhatom abba, hogy e sorok írásakor nem áll rendelkezésemre a tudományos vitatkozáshoz megkívánható semmilyen apparátus. Jó volna az alábbiakban elmondandókat egybevetni a szóban forgó kérdéssel foglalkozó irodalomban elhangzott különböző véleményekkel. De utóvégre elég annyit tudnunk most, hogy a tudományos irodalom – miért, miért nem, – nagy általánosságban egyetért a Barth Károly által is hangoztatott felfogással. Ezzel szemben pillanatnyilag csak egyetlen forrás áll a rendelkezésemre: az Újtestamentum. De ez viszont elegendő ahhoz, hogy az ember akármilyen nagy elterjedtségnek örvendő felfogással is szembe tudjon fordulni, ha erre benne alapot és okot talál.

*

Barth Károly, mint „fő-locusra”, a Róm. 6,1. skk. szakaszára hivatkozik. A szóbanforgó felfogásnak csakugyan ez a „fő-locusa”. De majdnem azt mondhatjuk: egyúttal az egyetlen locusa is. Az Újtestamentumnak a keresztségre vonatkozó sok-sok helye közül ezen az egyen kívül legfeljebb még egy másikat, a Kol. 2,12-t lehet felhozni ennek a felfogásnak a támogatására. Revideált Károli-fordításunk a Róm. 6,1 skk. szavait így tolmácsolja: „Avagy nem tudjátok-e, hogy akik megkeresztelkedtünk a Jézus Krisztusba, az ő halálába keresztelkedtünk meg? Eltemettettünk azért övele együtt a keresztség által a halálba, hogy amiképpen feltámasztatott Krisztus a halálból az Atyának dicsősége által, azonképpen mi is új életben

járjunk...” (2-3.v.) Ez csakugyan úgy hangzik, mintha a keresztség arra való volna, hogy „a Krisztussal együtt-meghalást és együtt-feltámadást” szemléltesse, és ezért nem is volna jól végrehajtható másképpen, csak úgy, hogy a keresztvízbe való bemerítés által jelképesen „eltemettetik”, és belőle kiemelve jelképesen „feltámasztatik” a megkeresztelt ember. Ha ez a hely így értendő, akkor természetesen ugyanez áll a Kol. 2,12-ben olvasható szavakra is: „eltemettetvén ővele együtt a keresztségben.”

Az az exegézis azonban, amelyen a fent idézett fordítás alapszik, kimutathatóan téves. Nem úgy áll a dolog, hogy a keresztségre vonatkozó szóbanforgó felfogás támaszkodik erre a helyre, hanem úgy, hogy ennek a helynek ez az értelmezése és ez a fordítása támaszkodik arra a bizonyos felfogásra. Ha nem él bennünk már eleve az a gondolat, hogy a keresztségnek igazi és eredeti formája a bemerítés, akkor gondos vizsgálat nem fog ennek a helynek a szavaiban semmit sem találni, ami bárkit is ennek a gondolatnak a helyességéről meggyőzne, vagy akár csak mellette szólna annak. Előítélettel van tehát dolgunk, és annak téves voltát kell mindenekelőtt kimutatnunk, hogy aztán megadhassuk az idézett helyeknek elfogulatlan exegézisét, és végül megállapíthassuk a keresztségnek igazi jelképes értelmét.

*

Két összetevője van az említett előítéletnek. Az egyik az a vélemény, hogy „baptizein” (keresztelni), az Újtestamentum nyelvén annyit jelent, mint „bemeríteni”, tehát vagy fizikai értelemben vízbe, általában folyadékba belemártani valamely testet, vagy – átvitt értelemben véve a szót – olyan műveletet hajtani végre, amely az ilyen bemerítéshez hasonlítható. (Ugyanez vonatkozik természetesen a „baptizein” szó származékaira is.) A másik összetevő pedig, az a vélemény, hogy „baptizein” (és származékszavai) ilyen jelentéssel bírván, az „eis” prepozicióval hozzá kapcsolódó határozó mindig azt a fizikai, vagy átvitt értelemben vett közeget jelenti, amelybe való belemerítésről van éppen szó, tehát mindig térbeli belehatolást fejez ki, akár valóságosan, akár metaforikusan értendő azt. Mit szól már most ezekhez a tényleges adatok bizonyságtétele?

Azt persze senki sem vonhatja kétségbe, hogy a „baptizein” igének eredeti jelentése csakugyan annyi, mint „bemeríteni”. Azonban, ha nem tévedek, ebben az eredeti, közönséges, profán értelmében ez az ige egyetlen egyszer sem fordul elő az Újtestamentumban, sem származékszavai. Itt mindig már szakrális értelemben vett „baptizein”-ről van szó, akár a zsidóság körében gyakorolt vallási szertartás, akár a keresztyének (és a keresztyénség előfutára, Keresztelő János) által gyakorolt szent cselekmény jelöltetik meg vele. A szó eredeti jelentéséből arra a következtetésre ugrani, hogy tehát az ilyen rituális „baptismos”-ok alatt is bemerítési szertartás értendő, egyszerű és átlátszó petitio principii (bizonyítás olyasmivel, ami maga is bizonyításra szorul), mert hiszen odaértődik hozzá az a premissza is, amelyet éppen tisztázni kellene, hogy t. i. a szónak a jelentése akkor is változatlan maradt, amikor a profán használatból átvéve, a szakrális nyelv terminus technikusává vált. Az adatok pedig, erőteljesen ellene mondanak ennek a téves következtetésnek.

Maga Barth Károly is elárulja némi zavarát ezen a ponton. „Az Újtestamentumban leírt keresztelések némelyikénél” – úgymond – „(pl. mindjárt a pünkösdi háromezernek a megkeresztelésénél) legalább is felmerül a kérdés: a keresztelésnek milyen külső formájáról lehet itt szó?” Ennél sokkal határozottabban is megállapíthatjuk: a szóbanforgó történet színhelyén, Jeruzsálem városának a belsejében, az ehhez megkívánható technikai berendezés híján nem is csak kérdéses, hanem egészen elképzelhetetlen a pünkösdi megtértek megkeresztelésének bemerítés formájában való végrehajtása. És hozzátehetjük: voltaképpen úgy áll a dolog, hogy az Újtestamentumban feljegyzett összes keresztelések sorában éppen csak egy-két példát találunk, amelynél lehetségesnek mondható a bemerítés formája.

Keresztelő Jánosról azt olvassuk, hogy ő a „Jordán vizében” (en tó Iordané potamó) keresztelt. (Mk. 1,5. Mt. 3,6.). Olvasunk ugyan olyan helymegjelölést is, amely szerint „a pusztában keresztelt” (Mk. 1,4.). Mivel azonban ez a „puszta” (erémos) Judeának a Jordán felé eső sziklás, lakatlan vidékét jelenti, voltaképpen ez a meghatározás is a Jordán vidékére helyezi működését. Jól elgondolható tehát, hogy Keresztelő János – legalább általánosságban – a folyó vizébe való bemerítéssel végezte a keresztelést. Azért mondjuk: általánosságban véve, mert Ján. 3,23-ban kifejezetten megemlíttetik egy, bár jordán-vidéki, de nem szorosan vett jordán-parti hely is, mint János működési színtere. Az a megjegyzés, amelyet az evangélista hozzáfűz ehhez a helymegjelöléshez, hogy t. i. „ott sok víz volt”, fölösleges volna különben. Kérdés tehát: vajon az ott található források és patakok vize elegendő volt-e a bemerítés formájában való kereszteléshez? Azzal, hogy egyébként a Jordán vize természetesen elég bőséges volt hozzá, természetesen még azt sem döntöttük el, hogy benne is tényleg bemerítés formájában keresztelte meg János az embereket, csak ennek a lehetőségét állapítottuk meg. – Azután az Ap. Csel. 16,15-ben olvasunk egy keresztelésről, a Filippiben megtért Lidiáéról, amely valószínűleg folyóparton történt, s ezért szintén elgondolható a bemerítés formájában is. Az a prozelita-közösség, amelyben ott volt Lidia is, amikor Pál prédikálására megtért, a „folyóvíz partján” szokott egybegyülekezni, amint fel van jegyezve. Valószínűleg ugyanott történt tehát Lidia megkeresztelése is, bár erről már határozottan nem szól a feljegyzés.

Ezekkel az esetekkel szemben áll azonban a negatív eseteknek egész sora. Már volt szó a pünkösdi „háromezerről” (Act. 2,38.) Ott van az etiópiai főember esete, akit Filep diakónus a szabad ég alatt keresztelt meg, de azon a jeruzsálem-gázai úton, amelyen sem tó, sem folyóvíz nem kínálkozott, csak éppen „valami víz” (ti hydór), – elegendő a keresztelés végrehajtására, de nem annak bemerítés formájában való végrehajtására (8,35.). Ott van azután a megtért Saulus megkeresztelése, amelyet Anániás a damaskusbeli „egyenes utcában” lakó Simon házánál hajtott végre (9,18 – ld. 11. és 17. v.); Kornéliusz századosnak és a vele levőknek megkeresztelése, amelyet Péter ott helyben, a Kornéliusz házánál hajtott végre (10, 47-48.), valamint a filippibeli börtönőrnek és „övéinek” megkeresztelése, amely szintén magánlakás falai között játszódott le. (16, 33.). Mindezekben az esetekben csak kétségbeesett erőlködéssel lehet elképzelni a bemerítés által való keresztelésnek technikai lehetőségeit.

Vannak végül semleges esetek is. Olvasunk samáriabelieknek (Act. 8,12), korintusiaknak (18,8), és efézusiaknak (19,5) a megkereszteléséről. Elgondolható ugyan, hogy ezekben az esetekben az emberek kivonultak valamely közeli vízpartra és ott nyerték el a keresztséget, éspedig bemerítés formájában; de elgondolható a dolog e nélkül is. Sőt, mivel semmi jel nem mutat arra, hogy az az igehirdetés, amely a keresztségükhöz elvezetett, a szabad ég alatt történt (mint a Keresztelő Jánosé a „pusztában”, és Pálé a filippi-melletti parti gyülekező helyen), azt kell mondanunk, hogy természetesebb dolog feltételezni: a keresztség is zárt helyen, falak között ment végbe, de akkor természetesen nem bemerítés formájában.

Hogy a „baptizein” szó, ha szent cselekmény értendő alatta, nem „bemerítést” jelent, az kitűnik a zsidóság körében uralkodó szertartások terminológiájából is, amint az az Újtestamentum nyelvében tükröződik. Lk. 11,38-ban azt olvassuk, hogy a farizeusok megütköztek azon, hogy Jézus étkezés előtt „ú próton ebaptisthé”. Fordításunk ezt egészen természetesen így adja vissza: „ebéd előtt előbb nem mosdott meg.” Senki sem gondolhat arra, hogy azt a szertartást, amelynek az elmulasztását itt felróják Jézusnak, neki bemerítkezés formájában kellett volna végrehajtania. Ugyanez a helyzet a Mk. 7,1. skk. szakaszában is. Hasonló kifogások elhangzásával kapcsolatban itt az evangélista részletesen szól a zsidók rituális tisztálkodási szokásairól. Ennek során kétségtelenné válik előttünk, hogy „baptizein” itt is egyszerűen szinonímája a (rituális értelemben vett) „niptein” = „megmosni” igének. Az egyik szövegvariáns a 4. v.-ben szereplő „rhantizein” = „meghinteni” igét is „baptizein”-nel cseréli fel, ami ugyancsak arra vall, hogy ez az utóbbi, bármilyen formában végrehajtott rituális „megmosás-

sal" egyértelműnek vehető. Az említett versben felsorolt „baptismos"-ok az egyik szövegváltozat szerint nemcsak „poharakra, korsókra, rézedényekre", hanem még „nyoszolyákra" (klinai) is kiterjednek!

Nyilvánvaló tehát, hogy a „baptizein" eredeti jelentése a szakrális szóhasználatban egészen lekopott róla és származékairól, és már nem „bemerítést" jelent, hanem bármiféle olyan szent szertartást, amelyet valakin vagy valamin vízzel hajtanak végre, és pedig valamilyen értelemben vett (erre még vissza kell térnünk) „katharismos" – „megtisztulás" céljából, vagy jelképezéséül. (Barth Károly is elismeri: „baptizein" csakugyan jelentheti azt is: „aspergere" – „megöntözni, megnedvesíteni". De sem nem néz szemébe a teljes tényállásnak, sem nem vonja le annak konzekvenciáit.) Így Heb. 9, 10. fordítása is egészen helyesen beszél „mindenféle mosakodásról", amikor az eredetiben „baptismos"-ok címén van szó a zsidóság bizonyos szertartásairól.

Ilyen „megtisztulási" szertartás, szent „megmosatás" („lutron") értelmében ment át a „baptismos" a keresztyénség gyakorlatába is Jézus rendelése szerint (Mk. 16,16.; Mt. 28,19.). Hogy a keresztyén „baptismá-t milyen különbségek választották el a zsidóságban gyakorolt „baptismos"-októl, arról nem kell bővebben beszélnünk. Ezek – eltekintve a pogányok közül felvett konvertitáknál is alkalmazott megtisztulási szertartástól – gyakran megismételt, mindennapos „mosakodások" voltak, amaz egyszeri, és az egész életre szóló ünnepélyes szertartás. Ezeknek a jelentősége a rituális értelemben vett „tisztátalanság" és „tisztaság" kérdése körül forgott, és általuk ez a kérdés automatikusan megoldódott: maga a szertartás „ex opere operato" biztosította a kívánt tisztaságot; a keresztség ellenben egészen más értelemben vett „tisztaságnak", a bűnnek az eltávolítását jelentette, és pedig nem úgy jelentette, hogy mindjárt eszközölte is azt, – hacsak nem a római katolikus egyház sakramentalizmusa értelmében fogjuk fel a dolgot, – hanem lényeges lelki feltételektől, egy szóba foglalva ezeket: a *hittől* függően szolgálta a „megtisztulást" azzal, hogy biztosítékot nyújtott felőle. Ezek a különbségek azonban nem változtatnak azon, hogy „baptizein" mindkétfajta szertartásban olyan cselekményt jelentett, amelyhez már nem fűződött hozzá a szó eredeti jelentésű „bemerítés" formája.

Van azután a „baptizein" szónak és származékainak átvitt értelemben való használata is az Újtestamentumban, amikor is már nem a vízzel végrehajtott szertartást jelenti, hanem valamilyen más, annak analógiájára elképzelt történést jelez. A „vízzel való keresztséggel" pl. egyenesen szembeállíttatik a „Szent Lélekkel való keresztség" („en Pneumati Hagió", „en Pneumati": Mk. 1,8; Act. 1,5; 11,16), vagy „a Szent Lélekkel és tűzzel való keresztség" („en Pneumati Hagió kai pyri", Mt. 13,11; Lk. 3,16). És szó van a kínszenvedésről és halálról is, amelyet Jézus Krisztusnak és a vértanúságra kiválasztott híveinek kell elszenvedniük, mint „keresztségről", amelyet elnyernek (Mk. 10,38, stb.). Azonban, ha az ilyen képekben rejlő „tertium comparationis"-t (az összehasonlítás alapja, amiben az összehasonlított két dolog egyezik) keressük, megint csak arra a meggyőződésre jutunk, hogy a „baptizein" fogalmából az eredeti jelentés, a „bemerítés", már egészen eltűnt. A „Szent Lélekkel való keresztség" egyáltalán nem jelent a „Szent Lélekbe való bemerítés"-t, mert ilyen gondolat sehol nem tűnik fel az újtestamentumi látóhatáron.

Ha már valamilyen szemléletes párhuzamot akarunk találni a keresztség és a Szent Lélek ajándéka között, akkor azt sokkal inkább az „infusio" formájában végrehajtott keresztség alapján találjuk meg: a Szent Lélek is „kitöltetik" az emberekre (Act. 2, 17-18.), „eljön rájuk" (Act. 2,8), „leszáll rájuk" (Ján. 1, 32-33, stb.). A „tűzzel való keresztség" is, bármi legyen is a jelentése, csak hasonló szemléletes képben jelenhet meg képzeletünk előtt, és kb. ugyanez mondható el a mártíromság „keresztségéről" is. Leghelyesebb azonban, ha nem is helyezünk nagy súlyt arra, hogy az ilyen átvitt értelemben vett „keresztségeket" valamilyen keresztelési formával próbáljuk párhuzamba állítani, hanem magának a keresztségnek a jelentőségében keressük a metaforikus átvitel alapját. A János keresztsége is bizonyos felavattatást jelentett:

aki elnyerte, az ezzel életének új korszakába lépett át, új jelleget nyert. Ezért nevezheti Keresztelő János „keresztségnek" azt az ajándékot, amelyet „Szent Lélek és tűz" nevezete alatt a Krisztus eljövetelétől vár: általa az emberek az Isten országának részeseivé fognak avattatni; és ezért nevezheti „keresztségnek" Jézus a rá, és egyes híveire váró szenvedéseket is: azok által válik majd Ő maga a világ Megváltójává, és emeltetnek az ő így kitüntetett hívei különös tisztességre. (Ezen a réven a „baptisma" jelentése közeli rokonságba jut a „chrismá"-éval („kenet"), és mellesleg megjegyezhetjük: ez a rokonság is az infusio formájára utal. Arra is rámutathatunk mellesleg, hogy a „chriein" ige és származékai egészen hasonló jelentésváltozáson mentek át, mint amilyet a „baptizein" mutat. Eredeti, profán használata szerint szigorú értelemben vett „kenés"-t, „megkenés"-t jelentett. Szakrális értelemben azonban már odavész a művelet eredeti formájára való utalás. A „felkenés" szertartása rendszerint a „kenet"-nek az illető személyre való ráöntése által történik.) Annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy a „baptizein" és származékszavai metaforikus használatából is hiányzik minden utalás a szónak eredeti jelentésére, a „bemerítés"-re.

*

Ha pedig „baptizein" már nem „bemerítés"-t jelent, akkor természetesen a vonzása körében fellépő „eis" sem bír többé a „-ba", „-be" jelentésével. Az eredeti, profán értelemben vett „baptizein" természetesen okvetlenül megkívánja, hogy – legalább gondolatban – kiegészíttessék annak a közegnek a megjelölésével, amelybe a belemerítés történik. A szakrális értelemben vett „baptizein" már minden kiegészítés nélkül is megálló, abszolút módon használható ige. Ugyanis magától értődik, hogy vízzel hajtják végre az általa jelzett szertartást. Ezt külön megemlíteni csak akkor szükséges, ha valamilyen okból hangsúlyozni akarjuk, pl. a szó szoros értelmében vett keresztségnek valamilyen átvitt értelemben vett keresztséggel való szembeállításánál. Így áll szemben egymással a „vízzel való keresztség", és a „Szent Lélekkel való". De akkor sem ebben a formában kapja meg a „baptizein" a maga kiegészítését: „eis hydór" = „vízbe", amint elvárható volna, ha még csak valamennyire is közrejátszanék a „bemerítés" képzete, hanem az eszközhatározói szerepet játszó „en" prepozicióval: „en hydati" (Mt. 3,11; Jn. 1,26.), vagy egyszerűen dativus instrumentalis alakjában: „hydati" (Lk. 3,16; Act. 1,5.). Ugyanilyen vonzatok kísérik az igét metaforikus használata eseteiben is. (Lásd a fentebb idézett helyeket.) Az „eis"-nek ilyen vonatkozásban megszűnt szerepe visszahatólag maga is újabb, megerősítő bizonyság amellett, hogy a szakrális értelemben vett „baptizein" már nem jelent „bemerítés"-t.

Szerepel az „eis" a „baptizein" mellett elég gyakran, de más értelemben. Tárgytalanná válván az a funkciója, hogy azt jelöli meg: milyen közegbe történik a bemerítés, mivel már nem is bemerítésről van szó, felszabadult egyébfajta szolgálatok betöltésére. Így szó van Keresztelő János működésével kapcsolatban „eis aphesin tón hamartión" = „a bűnök bocsánatára" való keresztelésről (Mk. 1,4.), valamint „eis metanoian" = „megtérésre" való keresztelésről (Mt. 3, 11.). Itt az „eis" azt a rendeltetést vagy azt az eredményt jelöli meg, amelynek szolgálatában áll a keresztség. Az egyházi keresztségről szólva azt mondja Pál, hogy „mi mindnyájan egy testté – eis hen sóma – kereszteltettünk meg." (I. Kor. 12,13.). Fordításunk nyilván helyes nyomon jár, amikor itt eredményhatározói értelemben veszi az „eis"-t, mert hiszen nem a keresztségtől, ill. a Lélek keresztségétől, amelyről itt szó van, függetlenül volt meg az az „egy test", amelybe aztán az egyes hívők „belekereszteltettek", hanem az éppen belőlük, és az ő „egy Lélek által való megkereszteltetésük" által állt elő.

Leggyakrabban pedig, úgy szerepel az „eis" a keresztséggel kapcsolatban, hogy annak a hitnek a tárgyát jelöli meg, amely hitben a keresztség történik, tehát arra mutat rá: mire vonatkozik ez a szertartás, mi adja meg az egésznek az értelmét? A keresztyén hitnek ez a tárgya személyes tárgy: maga Jézus Krisztus. Ezért a keresztyén „baptisma" nem más, mint „eis Christon" = „Krisztusra" való megkeresztelés, vagy – ami, tekintettel a „névnek" az ismert vallástörténeti névmisztikai jelenségekkel összhangzásban, a bibliai nyelvben is kialakult

sajátos használata szerint ugyanazt jelenti – „eis onoma tú Kyriú Iésu" = az Ő „nevére" való megkeresztelés. (Act. 8,16; 19, 5.). Olyan keresztséget jelent tehát ez, amelynél az emberek Jézus Krisztusra gondolnak, abba vetik a hitüket, amit Őbenne nyerhetnek el, s erről a hitükről tesznek bizonyságot is megkereszteltetésük által. Pál egy helyen felveti a gondolatát – persze csak azért, hogy annak képtelenségét szemléltesse, – egy olyan keresztségnek, amely az ő saját „nevére" – „eis to onoma Paulú" – történnék. Ennek csak akkor volna értelme, ha „Pál feszíttetett volna meg" a bűnösökért az ő megváltásukra, s ha ezért az emberek az őhozzá való tartozásukban kereshetnék üdvösségüket. De mert ilyen bizalommal senkihez sem lehet kapcsolódni, csak Krisztushoz, ezért a keresztség „a Krisztus nevére" való cselekmény. (I. Kor. 1,13, 15). Az I. Kor. 10,1 skk. szakaszában Pál az izráelbeli „atyákról" szól, akik „felhő alatt voltak", és a „tengeren mentek át", s az ő Egyiptomból való kivonulásukat párhuzamba állítja azzal a szabadulással, amely a keresztség alkalmával lebeg Krisztus híveinek a szeme előtt. „Keresztségnek" nevezi a párhuzam kedvéért a hajdani exodus élményeit is, és úgy beszél róluk, mint amelyek által a régiek „eis ton Moysén" – „Mózesre kereszteltettek meg". Nyilván semmi értelme nem volna itt olyasféle gondolatnak, amely szerint ezek a szavak „Mózesbe bele" való keresztelést jelentenének. Egyszerűen csak azt fejezik ki, hogy amit Isten azokban az eseményekben az „atyáknak" adott, azt Mózes által adta nekik, és Mózes által adta tudtul azt is, hogy mihez tartsák magukat. Mivel tehát azok az események, minden áldásukkal és minden belőlük folyó követelménnyel együtt Mózesben összpontosultak, azért nevezheti őket az apostol, ha már „megkereszteltetésnek" akarja nevezni, „Mózesre való megkereszteltetésnek". Ugyanígy az „eis Christon", vagy az „eis to onoma Christu" kifejezés is, ha a kereszteléssel kapcsolatban fordul elő, a térbeli behatolás minden képzete nélkül a szertartásnak Krisztusra való értelmi reávonatkozását domborítja ki. (Ugyanezt fejezik ki a „baptizein" mellett szintén használatos „en tó onomati Christu" és „epi tó onomati Christu" határozók is. Az előbbihez ugyan hozzátapad az az árnyalati többlet is, hogy a Pálnál oly sűrűn előforduló „en Christó" = „Krisztusban" kifejezéshez tagadhatatlanul jellegzetes térbeli képzetek is fűződvén, ezeknek a színezete ide is átszármazik. Krisztus az a titokzatos életszféra, amely a hívőt körülveszi, s amelyben a hívő benne él. A keresztség aktusa is „Krisztusban" megy tehát végbe: az Ő ereje fogja át és hatja át az egész cselekményt. De hogy ez a térbeli színezetű gondolat, amely egyébként is csak mellékzöngéje a „Krisztus nevében" való keresztelés kifejezésnek, egészen más valami, mint a belemerítés elgondolása, – azt mindenki láthatja.)

Ugyanez az „eis" jelentése a Mt. 28, 19-beli trinitárius formulában is. Mivel Jézus Krisztus által tárult fel hívei előtt a teljes Szentháromság valósága, a Fiúban jelentvén ki magát az Atya s a Fiú által részesülvén hívei a Szent Lélekben is, Krisztust ismerni annyi, mint ismerni az Atyát, a Fiút, és a Szent Lelket. Ezért „Krisztus nevére keresztelni", és „az Atya, Fiú, Szent Lélek nevére keresztelni" ugyanazt jelenti. Az utóbbi kifejezésben csupán explicitusabb teljességgel szólal meg ugyanaz a jelentés, amely implicite benne foglaltatik az előbbiben. Olyan keresztelés értendő tehát ez utóbbi alatt is, amely a Krisztus által kivilágosodott kijelentés fényében, a Benne való hálás örvendezéssel, és a Róla való vallástétel értelmében történik. Hogy a trinitárius formulának ezzel az explicitusabb szövegével az Újtestamentumnak csak ezen az egy helyén találkozunk, azon csak az akadhat fent, aki elfelejti, hogy ez nem egyike annak a számos helynek, ahol az Újtestamentumban szó van a keresztségről, hanem éppen az a hely, amely Jézus Krisztusnak a keresztséget instituáló parancsát foglalja magába, éspedig még a másik idevonatkozó helynél, a Mk. 16,15-nél is ünnepélyesebb formában.

Ha közkézen forgó fordításunk a szöveget úgy fordítja itt: „az Atyának, a Fiúnak és a Szent Léleknek nevében", akkor ebben nyilván az a szándék vezeti, hogy el akarja kerülni azt a félreértést, amely a „nevére" hallására támadhatna. Hiszen valamilyen „névre" keresztelni azt jelenti a magyar köznyelv szerint: nevet adni, elnevezni. De hát csakugyan komolyan fenyeget ennek a félreértésnek a veszedelme? Gondolhat-e valaha bárki is arra, hogy amikor „az Atyának, a Fiúnak, és a Szent Léleknek nevére keresztelünk" valakit, akkor neki – és rajta kívül minden más ugyanígy megkeresztelt egyénnek is – ezt a nevet adjuk, Az a veszély, hogy a fordítás mást fejez ki, mint amit az eredeti szöveg alapján ki akarunk fejezni, sokkal inkább

fentforog a másik esetben. A Szentháromság „nevében” keresztelni – ez a kifejezés egészen bizonyosan azt a benyomást kelti mindenkiben, mintha azt akarnánk vele mondani: a Szentháromság megbízásából és felhatalmazásából. Ezzel igazat is mondanánk, de a Mt. 28,19. szavaiban nem erről van szó. Ott azon van a hangsúly, hogy a keresztségben szereplő emberek lelke hogyan forduljon a keresztség alkalmával Isten felé, nem azon, hogy milyen ajándékot hoz Isten megbízásából a keresztség az emberek felé. Erről az utóbbiról világosan beszél maga a keresztség szertartása, a maga jelbeszédében tömören rekapitulálva mindazt, amit Isten egyébként is hirdetett nekünk a mi üdvösségünk felől. Csak az a kérdés: mi, emberek, megértettük-e ezt az Isten felől hozzánk érkező szavát, és ráfelelünk-e arra hitünkkel? „Az Atyának, a Fiúnak, és a Szent Léleknek nevére keresztelni” azt jelenti tehát: a keresztség szertartását úgy gyakorolni, hogy az is ilyen válaszadás legyen Istennek felfogott és elfogadott Kijelentésére.

Ugyanez az értelme az „eis”-nek Mt. 18,20-ban is: „Ahol ketten vagy hárman egybegyűlnek az én nevemre” – „eis to onoma emu” – vagyis úgy, hogy rám gondolnak, egybegyülekezésük nekem szól, találkozásuk az én kedvemért történik. Ha szokatlanul érinti is fülünket a valakinek „nevére” való egybegyülekezés kifejezése, semmivel sem idegenebb nyelvünktől, mint az, amelyet fordításunk ezen a helyen használ. Valakinek a „nevében” összegyülekezni. Egyébként pedig ismeri a mi nyelvünk is a „-ra, -re” vonzást olyan cselekmények mellett, amelyeknek az adja meg az értelmét, hogy az ember ünnepélyes érzésekkel gondol valakire vagy valamire. Beszélünk pl. arról, hogy esküszünk valakire vagy valamire, poharat emelünk valakire, ünnepet ülünk valamire, stb. Ugyanez az értelme, és nem más, az „eis” használatának a keresztséggel kapcsolatban. (Gal. 3,27-ben azokról, „akik Krisztusra – eis Christon – kereszteltettek meg”, azt mondja Pál, hogy ők „Krisztust öltözték fel”. Első tekintetre úgy látszik, mintha ez igazat adna azoknak, akik az „eis”-nek a térbeli behatolás mintájára elgondolt jelentést tulajdonítanak a keresztséggel kapcsolatos használata eseteiben, s akik ezért ezt a helyet is így fordítják: „akik Krisztusban kereszteltettek meg.” Hiszen Krisztusnak az a „felöltözése”, amelyről itt mindjárt a keresztség említése után szó van, nyilván olyasféle térbeli módon elgondolt viszonyt jelent a hívő és Ura között, hogy Krisztus, mint védő és megtartó burok veszi körül a hívőt. A keresztség nem ebbe való belejutást jelent-e Pál szerint, és ezért nem a Krisztusba belekeresztelést fejez-e ki az „eis” itt is, más hasonló helyeken is? Végeredményben tehát mégis nem a bemerítés formája szemlélteti-e a legvilágosabban a keresztség értelmét?

Ezekre a kérdésekre mindenekelőtt azt kell válaszolnunk, hogy az a térbeli szemlélet, amely a „Krisztus felöltözésének” gondolata révén a második mondatban kétségtelenül uralkodik, nem viendő át szükségképpen az előző mondatra, és a benne említett keresztséggel kapcsolatos „eis”-re is. A gondolatmenet e nélkül is egészen világos: azokban, akik „Krisztusra megkereszteltettek”, tehát hozzá tartoznak, tudatosítja Pál, hogy mit jelent Őhozzá tartozni, és evégre kapcsol bele gondolatmenetébe egy olyan új képet, a „Krisztus felöltözésének” képét, amely éppen azzal tölti be szerepét, hogy valami újat mond; más oldalról világítja meg a tárgyalt dolgot. Egyenesen megerőtleníti ezt a gondolatmenetét az, ha a második mondatból visszakövetkeztetve, már az elsőben is fel akarjuk fedezni azt a többletet, amelynek a kedvéért ez a második mondat íródott.

Másodszor pedig rá kell mutatnunk arra a képtelen képzavarra, amelyet felidéznénk, ha a felvetett kérdésekre igennel válaszolnánk. A Krisztusba való belehatolást csak akkor jelképezhetné a keresztség, és a bemerítési forma csak akkor volna igazán szemléletes, ha a vízbe való belemerülés után a megkeresztelt benne is maradna abban! De éppen azok, akik ezt a felfogást vallják, a Róm. 6,1 skk. divatos értelmezése alapján, a keresztvízből való kiemeltetésnek ugyanolyan fontos jelképes jelentőséget tulajdonítanak, mint a bele való alámerítésnek, sőt még fontosabbat, mert hiszen az alámerítés csak negatívumot: a Krisztussal „együtt-meghalást” fejezi ki, míg az igazi pozitívum: a Krisztussal új életre való „együtt-feltámadás” voltaképpen a vízből való újrakikelésben jut szerintük kifejezésre! Még akkor is, ha Gal. 3,27-ben a második mondatban érvényesülő térbeli elgondolást átvinnénk az első mondatbeli „eis”-

re, és Pál szavait úgy értenénk, hogy a „Krisztusba" való keresztelésről beszél itt, megmaradna az a zavaró inkongruencia, hogy itt a „behatolás" képzete már olyan pozitív tartalommal telített valami volna, aminek nincs szüksége egy ellentétes irányú másik mozdulattal való kiegészítésre, sőt nem is tűr el olyat, mert hiszen az csak a „felöltözött" Krisztusnak valamilyen „levetkőzése" lehetne, ami képtelenség ebben az összefüggésben.)

Ha a fentiekben tisztázódott két téves felfogás bűvölete megtört, akkor nem nehéz megtalálni a Róm. 6,1 skk. szakaszának helyes értelmezését.

Az egész szakasz arról a kérdésről szól, amelyet Pál mindjárt az 1. versben így vet fel: „Megmaradjunk-e a bűnben", amikor a kegyelem olyan bőséges, hogy a bűn megsokasodása által is talán csak „annál nagyobbá" válik? Azonnal és erőteljesen felhangzik erre a válasz: „Távol legyen!" Ennek indoklása pedig abban következik, hogy az apostol emlékezteti olvasóit arra, hogy „ők meghaltak a bűnnek". Akkor hát „mimódon élnénk még abban?" (2.v.) Ezt a már megtörtént „meghalást" világítja meg és tudatosítja azután a következő mondatokban. Olvasóinak szeme elé idézi Krisztus kereszthalálát. Krisztus hívei sohasem feledkezhetnek meg arról, hogy az ő Krisztusuk a kereszten halált szenvedett Krisztus, és pedig nem úgy, hogy az is, hanem éppen mint ilyen, mint értük meghalt Krisztus, az ő Megváltójuk.

Éppen az Ő kereszthalálának köszönhetik azt, hogy valóság számukra az a nagy kegyelem, a bűnbocsánatnak az a bősége, amelynek a félremagyarázása ellen, mintha jogcímül szolgálhatna a további bűnre, küzdeni akar az apostol. Bűnös embereket annak árán fogadhat Isten az Ő kegyelmébe, hogy Krisztus halálát elfogadja bűneinkért bemutatott engesztelő áldozatul, vagyis úgy tekinti, mintha az Ő halálában a bűnösök haltak volna meg, és ezért ítélete rajtuk így már beteljesedett. Istennek így megalapozott kegyelmét azonban csak az élvezi, aki maga is annak alapjára áll: Krisztus halálában maga is elismeri a bűnös életére kimondott és végrehajtott halálos ítéletet. Az értünk meghalt Krisztusra hittel feltekinteni tehát annyi, mint azonosítani magunkat Ővele halálában; vele együtt „meghalni a bűnnek".

Ezzel megadta a választ az apostol arra a kérdésre: miért nem vezethet a „kegyelem nagysága" a bűnben való „megmaradásra". De a még nagyobb nyomaték kedvéért azzal folytatja gondolatmenetét, hogy felmutatja a Krisztussal való közösség másik oldalát is: eggyé válni Ővele az Ő halálában, lehetetlenné teszi a bűnben való élet folytatását, de teljessé az által válik a benne hívők életének átalakulása, hogy viszont az Ő feltámadásában is eggyé válva Ővele, elnyerik az „új életben" (en kainotéti zóés) való „járás" addig elzárt lehetőségét. Ez a Krisztussal való „együtt-feltámadás", teljes értelmében csak cél és reménység marad ugyan az Őbenne hívők számára, amíg e jelenbeli világban élnek, de mégis olyan cél és reménység, amelynek iránya és lendítő ereje már most is a bűnnel ellentétes útra vezeti és segíti őket. (3–5.v.) Ezzel most már teljessé kerekedett ki az apostol válasza a felvetett kérdésre, s a továbbiakban csak ezt a már megadott választ fejtegeti tovább.

Abban nincsen semmi feltűnő, hogy amikor a Krisztussal való „együtt-feltámadásról" beszél, azt pontosan véve nem a Krisztussal való „együtt-meghalással" állítja szembe, hanem a vele való „együtt-eltemetéssel". Ezzel az utóbbival is ugyanazt fejezi ki, csak még kiélezettebben: az „eltemettetés" a végső bizonysága annak, hogy a „meghalás" csakugyan megtörtént. „Eltemettettünk ővele együtt", ugyanazt jelenti tehát, mint: „meghaltunk a bűnnek".

Az egész szakasznak ez a gondolatmenete teljesen világos, és Pál gondolatvilágába jellegzetesen beleillő volna akkor is, ha a keresztség egy szóval sem említtetnék benne. Hiszen másutt is ugyanígy beszél az apostol a hívőknek a Krisztus halálában való részesedéséről is (II. Kor. 5,15., II. Tim. 2,1.), a Krisztus feltámadásában való részesedéséről is (Ef. 2, 5-6.) anélkül, hogy szó esnék a keresztségről, vagy annak hallgatólagos odaértését megkívánná szavainak értelme. Hogyan kerül hát bele ebbe a szakaszba a keresztség megemlítése? Egyszerűen annak révén, hogy a keresztség az ünnepélyes, nyomatékos, egész életre szóló dokumentálása

a Krisztushoz tartozásnak. Ezért azt a gondolatot, hogy akinek köze van Krisztushoz, annak elsősorban az Ő halálához van köze, éspedig olyan értelemben, hogy abban a saját halálát kell számon tartania, úgy adja elő az apostol, hogy emlékezteti olvasóit: ők megkeresztelt, mégpedig „Krisztusra megkeresztelt" emberek. Az egész szakasz célja érdekében azt kellett ebből kiemelni, hogy ez közelebbről és lényegét tekintve, „a Krisztus halálára" való megkereszteltséget jelent, hogy ebből kivilágoljék a bűnnel szemben tanúsítandó magatartás konzekvenciája. A helyes fordítás tehát ez: „Nem tudjátok-e, hogy akik megkereszteltettünk a Krisztusra, az Ő halálára kereszteltettünk meg?"

Miután így belekerült az egyik mondatba a keresztség megemlítése, szó van róla abban a következő mondatban is, amelyben a Krisztussal való „együtt-feltámadást" is kidomborítja az apostol, és ennek céljából még egyszer visszanyúl a vele való „meghalás" gondolatára, de azt most a vele való „együtt-eltemettetés" formájában fejezi ki. Ez az „együtt-eltemettetés" – úgymond – „a keresztség által" (dia tu baptismatos) történt, és pedig pontosabban szólva, amint az imént is pontosabban körülhatároltatott a keresztség értelme, éppen a Krisztus „halálára való keresztség által" (dia tu baptismatos eis ton thanaton – amihez hozzáértendő: „autu"). Ez a mondat tehát így fordítandó: „Eltemettettünk tehát ővele együtt az ő halálára való keresztség által, hogy amiképpen Krisztus feltámadt," stb. (A szokásos értelmezés az „eis ton thanaton" határozót nem a közvetlenül előtte lévő „dia tu baptismatos" kiegészítésének fogja fel, hanem a jóval előbb, a mondat elején álló állítmány: „synetaphémen" kiegészítését látja benne. Ezért így fordítja a mondatot: „Eltemettettünk ővele együtt....a halálba." Azonban éppen az előző mondatban ott szerepelvén az „eis ton thanaton autu ebaptisthémen" (az ő halálára kereszteltettünk meg) gondolata, egészen természetesen adódik, hogy együvé értsük itt is a „dia tu baptismatos eis thanaton" szavakat (az ő halálára való keresztség által). Így látszik meg egészen világosan az a láncszem, amely a két mondatot egymáshoz kapcsolja. Igaz, hogy ehhez az értelmezéshez az szükséges, hogy a „thanaton" mellé odaértsük a ki nem mondott „autu"-t. E nélkül természetesen nem a Krisztus „halálára", hanem csak általában „halálra" vonatkozhatna az apostol gondolata, és nem maradna más hátra, mint tényleg így fordítani szavait: „Eltemettettünk...a halálba." De hogy az előbbi mondatban szereplő birtokosjelzőt, az „autu"-t, itt mindjárt nem ismétli meg az apostol, amikor már senki nem érthette félre: kinek miféle haláláról beszél, az olyan mindennapos stiláris jelenség, hogy elfogulatlan exegézis nem akadhat fenn rajta. (Mindjárt a következő versben, az 5.-ben található rá világos példa: fordításunk itt nyilvánvaló helyességgel „feltámadásáról" beszél a főmondatban, holott az „autu", amely erre feljogosítja, az eredetiben itt nem szerepel, hanem az előző mellékmondatból értődik ide, ahol „az ő halálá"-ról volt szó.)

Azonban a keresztség formájának kérdését még az sem érintené, ha valaki meggyőzne bennünket arról, hogy ennek a mondatnak a szerkezetét a szokásos értelmezés fogja fel helyesen. Ha Pál itt csakugyan azt mondaná, hogy „a keresztség által" „a halálba való eltemettetésünk" történik meg, ez sem jelentené még azt, hogy a keresztség formájában nyer kiábrázolást ez az „eltemettetés". Egyébként is nyitva marad még ebben az esetben is az a kérdés, vajon az „eis thanaton" így fordítandó-e csakugyan: „a halálba", tehát képesen értett helyhatározónak tekintendő-e, vagy pedig célhatározónak veendő, és ezért így fordítandó: „a halálra", ahogy pl. ugyanennek a fejezetnek egy későbbi helyén ugyanezt a kifejezést a mi bibliafordításunk is fordítja: „a bűnnek (szolgái vagytok) halálra".

Az előbbi ellen szól már az is, hogy „eltemettetni a halálba", nyilván pleonazmus. De ellene szól még inkább az a körülmény, hogy Krisztussal együtt „eltemettetni a halálba" csak költői kép lehetne, pedig ennél az „együtt-eltemettetésnél" éppen az a fontos, hogy Krisztus „eltemettetése" nem képletes valami, hanem vaskos valóság volt. Amikor Pál másutt a Krisztussal való „együtt-megfeszíttetésünkről" beszél, akkor is nyilván úgy érti ezt, hogy ez a valóságos keresztfán történt. S ezért itt is, ha már meg akarnánk mondani, hogy hova történt a Krisztussal való „együtt-eltemettetésünk", Pál gondolatai szerint alighanem azt kellene mondanunk: abba a sírba, amelybe az Ő tetemeit helyezték el, temettettünk el mi is Ővele együtt. Ezért – bár nyelvtanilag kifogástalan volna a „halálba" fordítás is, mégis a másik fordítás mellett kellene döntenünk – a szóban forgó szerkesztés helyessége esetén, – és a mondatnak akkor ez volna az értelme: „Eltemettettünk ővele együtt úgy, hogy a vele való

együtt-meghalásunk teljes és végleges legyen.") Nem más ez, mint még erőteljesebb megismétlése a Krisztussal való „halál-közösség" gondolatának, hogy aztán erről már át lehessen térni a vele való „feltámadás-közösség" gondolatára.

Hogy a keresztség ténye közelebbről milyen jelentőséggel bír abban az összefüggésben, vagyis az apostol mit ért az alatt, hogy olvasóinak a Krisztussal való „együtt-meghalása", illetve „együtt-eltemettetése" „a keresztség által" történt, ez a Dogmatikában a „Locus De Baptismo" körében nagyfontosságú kérdés. Pál apostolnak megvolt a maga jellegzetes sákramentum misztikája. Annak világos feltárása alapján tisztázható: vajon csakugyan kauzatív jelentőséget kell-e tulajdonítanunk nekünk is a sákramentumoknak, s így a keresztségnek is, amilyet az ő szavai egyes esetekben, többek között éppen ezen a helyen is, feltételezni látszanak, vagy pedig az apostol egész gondolatvilágának az összefüggésében szemlélve ilyen nyilatkozatait, azoknak mégis más értelmezést kell-e adnunk?

Ezen a ponton aztán elválnak az utak egyfelől a római egyház sákramentum-felfogása felé, másfelől a reformáció tanításának az irányában, amely locutio sacramentalis címén elismerte ugyan, hogy a szóban forgó helyeken Pál látszólag támogatja a sákramentumoknak ex opere operato hatékonyságának gondolatát, de ugyanakkor állást foglalt az ellen, hogy belőlük ilyen következtetést lehessen levonni. Minket most a keresztség formája és a benne kifejezett jelképes jelentés érdekel csupán, és ezért ennek a kérdésnek a vitájától távol tarthatjuk magunkat. Így hát eldöntetlenül hagyhatjuk: mi a „dia tu baptismatos" = „a keresztség által" kifejezésnek a pontos értelme ezen a helyen.

Annál inkább érdekelhet most bennünket az a körülmény, hogy ezt a kifejezést Pál nemcsak a Krisztussal való „együtt-meghalás" gondolata kapcsán használja itt, de nem beszél arról, hogy a Krisztussal való „együtt-feltámadás" is ugyanúgy „a keresztség által" történik. Nem is beszélhet róla, mert bár egyébként is jól beleillene gondolatvilágába ez a gondolat is, itteni szavainak az összefüggésében pozitív oldaláról mutatja fel a Krisztussal való „együtt-meghalást". A Krisztussal való „együtt-feltámadásról" nem úgy van szó, mint másutt, pl. Kol. 2, 12-ben, vagy Ef. 2, 5-6-ban: mint már megtörtént dologról, ami pozitív oldaláról mutatja fel a Krisztussal való együtt-meghalás tényét, – hanem csak úgy, mint aminek céljából történt amaz. „Eltemettettünk ....ővele együtt..., hogy miképpen Krisztus feltámasztatott..., azonképpen mi is új életben járjunk." Akármilyen nagy jelentősége van is tehát, a keresztségnek az apostol szerint az „új életre" vonatkozólag, itt egyetlen szóval sem beszél arról, hogy az „új életre" való feltámadás bizonyos értelemben – a keresztség által akár csak jelképezve is – már megtörtént.

Hogy itt ilyen gondolat egyáltalán távol van tőle, az még világosabban kitűnik a következő versből, amelyet fordításunk így ad vissza: „Mert ha az ő halálának hasonlatossága szerint vele eggyé lettünk, bizonyára az ő feltámadásáé szerint is azzá leszünk" (5. v.). Akár tisztára eszkatológikus értelemben vesszük ezt az utóbbi „eggyé-lételt", vagyis arra vonatkoztatjuk, hogy Krisztus hívei majd a feltámadás napján nyerik el a feltámadott Krisztus dicsőségében való részesedésüket, akár beleértjük az apostol szavaiba ennek a reménységnek a jelenbeli vetületét is, tehát azt, amiről az előző mondatban volt szó, hogy t.i. Krisztus feltámadása által hívei már ebben a világban is elnyerik az „új élet" lehetőségét, a mondat mindenképpen előre-, és nem visszatekintő megállapítást fejez ki. Állítmánya futurumban áll: „eggyé leszünk" (esometha). Ebbe a gondolatmenetbe tehát nem illene bele a keresztségnek olyan említése, amely szerint vele valamilyen kapcsolatban már megtörtént a Krisztussal való „együtt-feltámadás".

De tovább menve, azt is megállapíthatjuk, hogy itt már egyáltalán nincs is szó a keresztségről. Szó van itt a Krisztus halálának és az Ő feltámadásának a „hasonlatosságáról" (homoióma), és szó van arról, hogy ennek a „hasonlatosságnak" a tekintetében (dativus respectivus) „lettünk

egyek (symphytoi gegonamen) Ővele". (Ez az „Ővele" = „autó", természetesen odaértendő kiegészítése az állítmánynak, ha nincs is kitéve). De egyáltalán nincs szó arról, hogy a keresztségnek – bármily fontos is a Krisztussal való „eggyé-létel" szempontjából – éppen a szóban forgó „homoióma" abban áll, hogy Krisztus halálának megvan az analógiája a benne hívők életében, amikor ők is „meghalnak a bűnnek", s az Ő feltámadásának is megvan az analógiája az ő „új életükben", és majdani feltámadásukban. Ebben áll az ő „symphytoi" voltuk, Krisztussal való „összenőttségük", „eggyé-lételük". Mi van ebben, amiből bármilyen következtetést lehetne levonni a keresztség formáját illetőleg, ha csak nem vagyunk már eleve beállítva annak bizonyos fajta elgondolására?

Összefoglalhatjuk az elmondottakból leszűrődő eredményt. Róm. 6, 1-5-ben Pál igenis felmutatja azt a párhuzamot, amely a Jézus Krisztus értünk történt halálának és feltámadásának tényei, és ezeknek mibennünk érvényesülő következményei között fennáll, s ezeket az utóbbiakat kapcsolatba is hozza a keresztséggel, de egyáltalán nem úgy, mintha a felmutatott párhuzam erre is kiterjedne, vagyis a keresztségben is valamilyen meghalás és feltámadás volna kifejezve. Aki tehát azon a felfogáson van, hogy a keresztség igazi formája az immersio, mivel az szemlélteti a Krisztussal való „együtt-meghalásnak" és „együtt-feltámadásnak" ezt a duális valóságát, az nem hivatkozhat Róm. 6, 1-5-re, felfogásának erre a „főlocusára".

Ezek után a másik felhozható locussal, a Kol. 2, 12-belivel már rövidebben végezhetünk. „Eltemettetvén ővele együtt a keresztségben (en tó baptismati), akiben (en hó) egyetemben fel is támasztattatok..." Ezt olvassuk ezen a helyen bibliafordításunkban. Tehát itt is a Krisztussal való „együtt-meghalásról" van szó, éspedig az „együtt-eltemettetésnek" ugyanabban a kiélezett formájában, mint Róm. 6,4-ben, és a vele való „együtt-feltámadásról", de az utóbbiról – ellentétben Róm. 6, 4-5-tel – nem úgy, mint a hívők reménységéről és rendeltetéséről, hanem mint életüknek már megtörtént tényéről. És itt is kapcsolatba hozza Pál ezeket a történéseket a keresztséggel. Sőt, ha a második mondatban szereplő vonatkozó névmást (en hó) – amint ajánlatos – nem Krisztusra vonatkoztatjuk, hanem az előző mondatban szerepelt „baptisma"-ra, és ezért a fordítást így igazítjuk ki: „...amelyben egyetemben (vagyis ővele együtt) fel is támasztattatok...", akkor itt megkapjuk azt, ami Róm. 6-ból hiányzott, s ami az ottani gondolatmenetbe nem is illett volna bele: a keresztség ugyanabba a viszonyba jut itt a Krisztussal való „együtt-feltámadás" ügyével is, amelyben a vele való „együtt-eltemettetéssel" van: mindkettőről egyaránt azt mondja itt Pál, hogy a „keresztségben", vagyis „a keresztség által" ment végbe. (Hogy ezt itt „en tó baptismati" kifejezéssel mondja, Róm. 6, 4-ben pedig a „dia tu baptismatos" kifejezést használja, az nem jelent különbséget.) Minket már most az a kérdés érdekel: milyen kapcsolat van e között a duális történés, és a keresztség között, vajon olyan-e, hogy ez a történés kiábrázolást nyer a keresztségben?

A valóság az, hogy erre a kérdésre az apostolnak ezek a szavai semminemű választ sem adnak. Nem is csoda, hiszen ő itt csak per tangentem említi meg a keresztséget, voltaképpeni témája ebben a szakaszban más. Azok ellen a Kolossében zavart keltő tévtanítók ellen küzd, akik a pogányságból is felszívott misztikus-spekulaty-aszkétikus elemekkel keverve zsidóskodó keresztyénségüket, szigorú rituális szabályok megtartását, egyebek között a körülmetélkedés felvételét is követelték a hívőktől. Velük szemben azt hirdeti az apostol, hogy Krisztusban mindent megkaptak a benne hívők, amire szükségük van, s aki ehhez bármit is hozzá akar még tenni, mint pl. a körülmetélkedés többletét, az voltaképpen nem ismeri a Krisztusban „lakozó" „plérómát" = „teljességet". Annak révén a benne hívők is „beteljesedtek" már. (10.v.) Elnyerték már az igazi körülmetélkedést is, azt a „kéz nélkül valót", a „Krisztusét", amely persze egészen más valami, mint a közönségesen annak nevezett szertartás. Ha ez a szertartás a közönséges emberi élettől való különválasztást, valamilyen szent közösségbe való beavattatást jelent, akkor ez sokkal valóságosabban megtalálható

Krisztusban. Az „Ő körülmetélkedése” ugyanis nem más, mint (fordításunk szerint) „az érzéki bűnök testének”, a „sarx” értelmében vett, megromlott „sómának” a „levetése”. (11.v.) Nem más ez, mint a Krisztussal való „együtt-meghalás”, illetve „együtt-eltemettetés” a bűn számára, és vele való „együtt-feltámadás” az „új életre”, csak más szavakban kifejezve.

Érthető, ha erről szólva az apostol úgy beszél róla, mint a „keresztségben” elnyert ajándékról. Hangsúlyozta, hogy az, amit ő a körülmetélkedéssel szembe állít, nem „kézzel való” dolog, tehát nem támadhatott az a félreértés, mintha ő egy másik, külsőleg végrehajtható szertartással akarná csupán elcseréltetni amazt, amely ellen szót emel. Így önként adódott, hogy amikor a Krisztusban elnyerhető egészen másfajta beavattatást hirdeti, ennek során beleszője szavaiba annak a beavattatási szertartásnak a megemlítését is, amely által Krisztus híveinek Ővele való közössége ünnepélyes megpecsételést nyer. Hogy aztán közelebbről mit jelent ezen a helyen ez a kifejezés: „a keresztség által”, az ugyanaz a dogmatikai kérdés, amellyel Róm. 6,3-nál is találkoztunk, de amelyet mostani vizsgálódásunk köréből kirekeszthettünk. Akármi volt is Pálnak erre vonatkozólag a gondolata, annyi bizonyos, hogy itteni szavaiból egyáltalán nem olvasható ki az, hogy ő a keresztségben, a szóban forgó „együtt-eltemettetés” és „együtt-feltámadás” kiábrázolását látta volna. Éppúgy használhatta volna ezt a fordulatot is: „a keresztségben elnyertétek a Krisztusnak kéz nélkül való körülmetélkedését”, vagy: „a keresztségben levetkeztétek az érzéki bűnök testét”, és az ilyen kifejezések sem jelentették volna azt, hogy a keresztséget formája szerint ő valamilyen jelképes levetkőzésnek, vagy jelképes körülmetélkedésnek ismerte volna.

*

Megdőlvén így az a két textuális támasz, amelyen kívül másra nem is lehet hivatkozni a szóban forgó felfogás érdekében, annál zavartalanabbul érvényesülhet az az igazság, amely különben a keresztség jelképes értelmét s így formáját is illetőleg, lépten-nyomon kiolvasható az újtestamentumi írók szavaiból, hogy t.i. a keresztség nem más, mint jelképes „lutron” = „megmosatás”.

Azt, amit Isten Krisztusban adott és ad nekünk, sokféle képben szemlélteti az Újtestamentum. Igaz valósága szerint fel nem fogható misztérium, mint Istennek minden dolga, s ezért csak „tükör által”, képekben és hasonlatokban lehet szemlélni a valóságát. Beszélni is csak ilyen képekben és hasonlatokban lehet róla. És ha valamilyen cselekményben akarjuk kiábrázolni, az is csak úgy történhet, hogy a gondolataink világából az ilyen képek közül viszünk át egyet a cselekvés világába. De csak egyet a sok közül. Ez történik meg a keresztség cselekményében is. Hálásak lehetünk azért, hogy az Újtestamentum olyan sokféle képben szemlélteti, és mindegyikben más-más oldaláról mutatja fel: milyen nagy ajándék számunkra Jézus Krisztus. Így bomlik ki előttünk valamennyire ennek az ajándéknak mérhetetlen gazdagsága. De hálásak lehetünk azért is, hogy ezek közül a képek közül a keresztségben éppen a „megtisztulás” képe nyer cselekedeti kiábrázolást. Helyette alig lehetne a többiek közül mást kiválasztani, amely többet mondana.

Nemcsak egyszerűségével és közérthető voltával tűnik ki ez a kép, és nemcsak ősi, mély, ösztönös rugókat megmozgató erejénél fogva vetélkedik más képekkel, hanem különösen az az elő-történet teszi jelentőssé, amely az Ótestamentumban fűződik hozzá. Az egész ótestamentumi ceremóniális rend arra való iskola volt, hogy a „tiszta” és „tisztátalan” ellentétét vésse be az emberek tudatába, és különböző szertartásaival a „megtisztulás” reménységét tartsa ébren bennük. Ebben az iskolában meg kellett tanulniuk azt, hogy Istennek megvannak a lealkudhatatlan igényei az emberrel szemben, s az ember ezekkel ellentétbe jutva „tisztátalanná” vált Isten előtt; de megtanulhatták azt is, hogy az ebből adódó, és az ember által meg nem oldható súlyos kérdésnek van Istentől eredő megoldása: Isten maga rendelt módot a „megtisztulásra”, amely ezért érvényes Őelőtte, s amelynek alapján fennállhat az Ő

szövetsége, amelyet magukat mindig újra beszennyező emberekkel kötött. Az Újtestamentumnak nem kellett egyebet tennie, mint ezt a gondolatvilágot felemelnie a külső szertartások „árnyékainak" szintjéről a Krisztusban megjelent „valóság" lelki szintjére, és máris ugyanazoknak a képzeteknek a nyelvén, amely készen adódott számára, hirdethette Istennek a Krisztusban megjelent kegyelmét. „Jézus Krisztusnak, az Ő Fiának vére megtisztít minket minden bűntől" (I. Ján. 1,7.) „Megmosattatok, megszenteltettetek, megigazíttattatok az Úr Jézusnak nevében." (I. Kor. 6,11). És így tovább.

Ezt a képet jeleníti meg a keresztség, és pedig az egész életre szóló, egyszer s mindenkorra érvényes mivoltában. Ezért nem ismételhető meg, ha már egyszer megtörtént. Megismétlése, vagyis akármilyen indoklás alapján történő „újrakeresztelés", lerontaná az egész értelmét. Van a Jézus Krisztus által elnyerhető megtisztulásnak olyan értelme is, amely szerint naponként meg kell ismétlődnie. Ezt ábrázolta ki Jézus akkor, amikor a „lábmosás" jelképes szolgálatát végezte el tanítványai körül. (Ján. 13.) De ez a „megtisztulás" csak folyománya, részletekre váltása amannak az „egyszer és örökre megtörtént megtisztulásnak". „Aki megfürdött – (ho lelúmenos) –, nincs másra szüksége, mint a lábait megmosni, különben egészen tiszta. Ti is tiszták vagytok (katharoi este)". (Ján. 13,16.).

Pál apostol is, amikor feleleveníti a maga keresztségének emlékét, így idézi Anániásnak annak idején hozzá elhangzott szavait: „Kelj fel, és keresztelkedjél meg, és mosd le (apolusai) a te bűneidet!" (Act. 22,16.) Ha nem említi is kifejezetten a keresztséget, de nyilván az lebeg a szeme előtt, amikor arról beszél, hogy Krisztus „víznek feredőjével (lutró)" „szenteli meg" az Ő egyházát, „megtisztítván" (katharisas) azt (Ef. 5,26.), és amikor „az újjászületés fürdőjét" (lutron) emlegeti (Tit. 3,5.). A Zsidókhoz írt levél szerzője is úgy idézi olvasóinak emlékezetébe keresztségüket, mint amelyben „a testük megmosatott tiszta vízzel" (lelúsmenoi). (Heb. 10,23). Péter levele szerint a keresztség „nem a test szennyének lemosása" (apothesis rhypu) ugyan, de ebből is az tűnik ki, hogy mégis valamilyen „megtisztulást" szolgál, t.i. „a jó lelkiismeret keresését", vagyis a „szenny" képében elgondolt bűntől való megszabadulást (I. Pét. 3,21.).

Hiszen mindaz, amit a „baptizein" szó jelentésének a tisztázása végett a zsidó „mosakodási" szertartásokról elmondtunk, voltaképpen eldönti már a keresztyén keresztség szimbolizmusának a kérdését is. A „farizeusok és írástudók" „baptismos"-ai és az egyház „baptismá"-ja között nagy különbségek vannak, amint ezekre fentebb rá is mutattunk, de ezek nem homályosíthatják el azt a tényt, hogy az ugyanazon szóból származó csaknem azonos elnevezés alatt csakugyan közös jelentés is rejtőzik. Itt is, ott is – valamilyen értelemben vett – „megtisztulási" szertartással van dolgunk. A János keresztsége is, amely közbül esik a kétféle „megtisztulási" gondolatvilág között, szintén „megtisztulási" cselekmény volt. Ján. 3, 25-ben olvasunk egy „vetélkedésről", amely a „János tanítványai" és a „júdeaiak" között támadt – amint a kontextusból kitűnik – a keresztség ügye körül. Az, hogy a szöveg ezt úgy fejezi ki, hogy a „mosakodás (katharismos) felől" folyt a szóváltás, világosan megmutatja: hogyan fogták fel a keresztségnek jelképes értelmét a János környezetebeliek is.

Ugyanez a jelképes jelentés kíséri tehát a keresztséget végig az egész vonalon. Nyilván akkor is ez fűződik hozzá, amikor – magától értetődő volta miatt – nem történik róla kifejezetten említés. Sőt, akkor is ez marad a keresztség jelképe értelme, amikor a kereszstséggel kapcsolatban egyéb képek is szóhoz jutnak, amelyek valamilyen más oldaláról szemléltetik ugyanazt a valóságot, amelyet a keresztség a maga módján, mint „megtisztulást" szemléltet. Szó van pl. „víztől és lélektől való születésről" (Ján. 3,5.), vagy „az újjászületés fürdőjéről" (Tit. 3, 5.), de ez nem változtat azon, hogy a keresztség nem „születést", hanem „megtisztulást" ábrázol. Foglalkoztunk azzal a hellyel, ahol Pál szerint a keresztségben „Krisztus felöltözéséről" van szó, de ez a kép sem érinti azt, amit magának a keresztségnek a jelképes értelméről megállapítottunk, mert hiszen jelképes öltözetváltás nem történik a keresztségben

(Gal. 3, 27). S ugyanígy, amikor a fentiekben részletesen megtárgyalt helyen Pál szavai a keresztséget említve a Krisztussal való „együtt-meghalás", illetve „együtt-eltemettetés", és másfelől a vele való „együtt-feltámadás" képeiben fejezi ki azt, amit a hívő Krisztusban elnyer, ezzel sem mondja azt, hogy ezt az ajándékot éppen ilyen képben ábrázolja ki a keresztség, hanem magától értetődőleg meghagyja a keresztségnek jelképes „megtisztulási" jellegét. (Róm. 6, 4. Kol. 2, 12.).

Aki tehát a keresztségnek azt az értelmet tulajdonítja, hogy az ilyen „eltemettetést" és „feltámadást" van hivatva jelképezni, és aki ennek alapján a bemerítési forma mellett emel szót, mint egyetlen igazában megfelelő mellett, az nem az Újtestamentum nyomdokain jár, hanem az Újtestamentum gondolatvilágától határozottan idegen útra tévedve, csak a maga előítéletét követi ezzel.

*

„Ki gondolna még arra" a keresztség mai általános, „ártalmatlan" formája mellett – kérdi Barth Károly, – „hogy I. Kor. 10, 1 skk. bizonysága szerint Pál a keresztség előképét egy olyan kritikus történésben látta, amilyen Izráelnek a Vörös Tengeren való átvonulása volt?" Ami ebben a kérdő mondatban fájdalmas feljajdulás, azzal szívből egyetértünk. A keresztség csakugyan széltében elvesztette „kritikus" jelentését az emberek szemében, és „ártalmatlan" konvencióvá süllyedt alá. Barth Károly nagyon szükséges és jó szolgálatot tett azzal, hogy ráeszméltette hallgatóit és olvasóit a keresztség sákramentumának erre a szégyenletes, és büntetlenül nem folytatható lealázására. De ha a keresztségnek az őt megillető jelentőségbe és méltóságba való restituálását úgy képzeli el, hogy meg kell változnia a formájának, hogy a Krisztus halálában és feltámadásában való részesedésünket ábrázolhassa ki, mert eredetileg is ez volt az értelme, akkor ebben határozottan téved, és tévedését ki kellett mutatnunk.

Hiszen akármilyen formával, a legkörülményesebb módon végrehajtott immersio keresztelési formájával is megeshet, hogy „ártalmatlansággá" válik. Sőt, ha egyszer megüresedik a forma – mivel azok, akik gyakorolják, már nem állnak az Ige uralma alatt, – akkor üressége csak annál bántóbban kong, minél nagyobbra méretezettek keretei. Míg ellenben, ha az Ige szava erőteljesen betölti és áthatja az egyház életét, akkor úgy benne rezeg a keresztség szertartásában is, hogy az a legegyszerűbb formában végrehajtva is „kritikus" történéssé válik. Hiszen az, amiről a keresztség az ő igazi jelbeszéde szerint szól – a Jézus Krisztus által való „megtisztulásunk", – van olyan életbevágó és olyan feszültséggel telített ügy, mint Izráel „exodus"-a a rabság földjéről az ígéret földje felé! A „tisztátalanság" világából a „tisztaság" világába Jézus Krisztus által való átmentetésünket hirdeti és pecsételi el! Ki gondolna ilyen súlyos, nagy dologra, a keresztség mai formája mellett? Azt kell felelnünk Barth Károly kérdésére: mindenki, aki az Igéből megismerte Krisztust, s aki ezért tudja: mit jelent „Krisztusra megkereszteltetni".

Mivel a mai helyzetben is bizonyára ennek az újra való megértésére készíti elő és kényszeríti rá Isten az Ő egyházát, azért nyugodtan nézhetünk szemébe annak a kérdésnek: vajon időszerű volt-e ilyen zivataros napokban ilyen – látszólag aprólékos – kérdéssel foglalkoznunk? Nincs annál időszerűbb dolog, mint hogy a mai névlegesen keresztyén világ elborzadjon a maga sok „tisztátalanságának" fertelmességétől! Illetve csak egy még ennél is időszerűbb kérdés van: hogyan oldódhat fel ez az önmagunktól való elengedhetetlen megutálkozás valamilyen reményteljes „megtisztulásnak" a bizonyosságában? A keresztség éppen erről beszél, ha „van fülünk a hallásra". Csak rá kellene eszmélnie ennek a túlnyomó nagy részében voltaképpen megkeresztelt világnak, hogy mit is jelent az ő megkeresztelt volta!

***

Ámde Krisztus feltámadott a halottak közül, zsengéjük lőn azoknak, kik elaludtak.

I. Kor. 15, 20.

Dr. Victor János és neje, sz. **Tildy Erzsébet,** szeretteik nevében is, fájó szomorúsággal, de a lelkükben még frissen visszhangzó husvéti Ige vigasztaló bizonyosságával tudatják, hogy tetszett Istennek leánykájukat

LIDIA ÁGNEST

életének 8. évében, súlyos betegség után, f. hó 13-án e földi életből elszólítani.

Romlandó tetemeit kedden, f. hó 16-án d. u. ½ 4 órakor kísérjük ki nyugovóhelyükre a rákosi új köztemető halottasházából.

Budapest, 1929. április havában.

***

A REFORMÁTUS „EUCHARISTIA”.

(Másoló megjegyzése: Az írás megjelent Debrecenben, 1938-ban, a 34. Eucharisztikus világkongresszus Budapesten tartott összejövetele idején, Dr. Vasady Béla lapjában, az „Igazság és Élet”-ben, folytatásokban.)

1.

A fentírt cím sokak szemében fából vaskarikának tűnhet fel. Lehet olyasmiről szó, mint református eucharistia? Az bizonyos, hogy manapság a mi nyelvünkben előfordulva ez az idegen szó: „eucharistia”, olyan határozottan és lényegesen római katolikus dolgot jelent – elméletben csakúgy, mint gyakorlatban, – hogy semmi értelme sincs előtte a „református” jelzőnek. De nem minden nyelv körében áll a dolog ugyanígy. És főképpen nem állt a dolog így eredetileg, a keresztyén egyháznak abban az ősi korszakában, amelyben az egyháznak a görög volt a legáltalánosabban használt nyelve. Akkor ugyanis egyszerűen azt értették „eucharistia” alatt, – és lehetne példákat hozni arra, hogy egyes más nyelveken ma is azt értik alatta, – amit mi az Úri Szent Vacsorában szoktunk nevezni. Ez a református „eucharistia”.

Egyáltalán nem szándékunk azt javasolni, hogy ezentúl ezt a görög elnevezést használjuk a jó magyar „úrvacsorája” helyett. De jó rámutatnunk arra, hogy – ha akarnánk – használhatnánk utóvégre mi is ezt a manapság a római egyháznak átengedett kifejezést. Éspedig azért érdemes néhány pillanatra felújítanunk ezt a jogunkat az „eucharistia” elnevezéshez, hogy annál világosabban kitűnjék: milyen különbségek vannak a mi „eucharistiánk” és a római egyházé között (amellett, hogy természetesen közös vonások is vannak, hiszen ez is, az is ugyanazt a nevet viselhetné a fentiek szerint, ami máris elárulja, hogy a különbségek mögött kapcsolatoknak is kell lennie.)

Amikor mostanában római katolikus környezetünk a figyelem középpontjába állította az ő hite és szertartása szerint való eucharistiát, s amikor ezzel kapcsolatban öntudatosan vallást tesz sajátmaga is és a nagyvilág előtt arról: milyen nagy értéket lát abban, – jó nekünk is újra számot vetnünk azzal: mit jelent nekünk az úrvacsora? Nekik megvan az ő eucharistiájuk, de nekünk is megvan a magunké. Nem követjük el azt az illetlenséget, hogy vitatkozó hangon beleszóljunk az ő eucharisztikus ünneplésükbe. De viszont éppen annak komoly megbecsülése azt követeli tőlünk, hogy indítást és alkalmat vegyünk abból a magunk hitének öntudatosítására.

Közös vonás az ő eucharistiájukban is, a mienkben is, hogy mindkettő az Isten egyszülött Fiának, az Úr Jézus Krisztusnak a haláláról beszél éspedig úgy, mint amely engesztelő erejével eltörli az ember bűnét Isten előtt, s ezért az Istenhez való viszonyunk középponti kérdését oldja meg.

Mi a különbség? Az, hogy a mi „eucharistiánk” a szó szoros értelmében az, míg a római egyházé, bár sokkal inkább megtartotta ezt a nevet, csak hagyományos megszokásból viseli azt, de tartalmánál fogva egészen más valami, mint amit ez a név kifejez. Mert ez a név, amint minden görög szótárból megállapítható, „háládatosságot”, vagy „hálaadást” jelent. Amikor az őskeresztyénség ezt a nevet alkalmazta a Jézus-rendelte vendégség-szertartásra, abban több ok játszhatott közre. Egy az, hogy az úrvacsora szereztetésének történetében is azt olvassuk, hogy Jézus „hálákat adván” kezdte meg a kenyér megtörésével az egész szent cselekményt (I. Kor. 1, 24.), és később tanítványai is követték ezt a példát, nem mulasztván el a szertartást hálaadó imádsággal megkezdeni minden alkalommal. De ez magában véve nem magyarázná meg azt, hogy erről a „hálaadásról” nevezték el az egész szertartást, ha nem lett volna erre egy

másik, sokkal nyomósabb ok is: az t. i., hogy ez a „hálaadás” fejezte ki az egész szertartásnak az értelmét és hangulatát. Hálaünnep volt számukra minden egyes alkalommal ez a sákramentum, amely mindannyiszor eléjük állította a Krisztus engesztelő megáldoztatását.

A római egyházban máig uralmon maradt az „eucharistia” neve, de az, amit így neveznek, már nem hálaszertartás, hanem engesztelő áldozat, amelyet a misében mutat be a pap Isten előtt. A két dolog között nyilvánvaló a különbség. A hálaadásban arról van szó, amit az ember megkapott már, az engesztelő áldozatban arról, amit az ember most, vagy ezután szeretne és igyekszik elnyerni. A hálaadás visszanéz a múltra, az engesztelő áldozat előretekint vágyaival és reménykedésével.

A mi „eucharistiánk”, az úrvacsora, ugyanolyan, a régi névnek valóban megfelelő hálaszertartás, amilyen az első keresztyéneké volt. A Megváltó halálát idézzük benne lelkünk elé úgy, amint az egykor lejátszódott. A szereztetési történet parancsa szerint „ezt cselekesszük az ő emlékezetére... az Úrnak halálát hirdetjük.” Lélekben odajárulunk a golgotai kereszt oltára elé, amelyen valamikor az Isten Fia megáldozta magát érettünk, örök engesztelésül a mi bűneinkért, és megújítjuk hálaadásunkat azért a kimondhatatlan ajándékért, amelyet Őneki köszönhetünk. Nemcsak emlékünnepély az úrvacsora, természetesen. Azoknál a tanítómestereknél, akik kizárólag ilyesmit láttak benne (Zwingli és követői), nem állhatott meg az a reformáció, amelynek nyomdokaiban a mi egyházunk halad. A lélek visszatekintő hálájához hozzájárul még valami: a jelenben élő Krisztusra való feltekintés, akivel az úrvacsorában találkozunk, s erről még külön is szólnunk kell majd, hogy a mi „eucharistiánk” gazdagságát egészében számonvehessük. De ez a jelenbeli feltekintés nem a Krisztus megáldoztatására vonatkozik, (mert nem most áldoztatik meg, hanem régen megáldoztatott egyszersmindenkorra), – hanem a Krisztus dicsőségére, amelybe megáldoztatása árán felmagasztaltatott, s amelyben híveinek javára él és uralkodik.

Viszont a római egyház eucharistiájában a dolog természeténél fogva Krisztus engesztelő áldozatáról úgy van szó, mint ami egykor megtörtént ugyan a kereszten, de aztán folytatódott az egyház miseáldozatában és mindannyiszor megismétlődik és megújul, amikor ezt a szertartást végrehajtják. Azáltal szerez engesztelést Isten előtt, hogy most történik meg a pap keze által.

Ezekkel függ össze a szertartásban szereplő kenyér és bor különböző felfogása is. Az egyszerű, közönséges kenyér és bor elég ahhoz, hogy a mi úrvacsoránkban felújítsa emlékezetünk előtt Krisztus „teste megtöretésének” és „vére kiontatásának” képét. Nem is látunk, nem is keresünk ezekben a földi eszközökben semmilyen csodát. Csak szürke szolgák, ha királyi üzenetet hoznak is. De a római egyház szertartásában csodának kell történnie velük. Hogy a Krisztus engesztelő áldozata újra bemutatható legyen, Őneki újra testet kell öltenie, és a kenyérnek és a bornak lényegében át kell változnia a pap keze alatt az Úr testévé és vérévé.

Hogy az eredeti hálaszertartásból miként lett engesztelő áldozat, annak megvan a maga története és magyarázata, amellyel most nem foglalkozhatunk. Az ókori egyházi írók műveiben megvannak ennek az elváltozásnak a nyomai. Már Cyprianus karthágói püspökre, aki valamivel több, mint 200 évvel Krisztus után működött, úgy hivatkozhat a római egyház, mint aki az úrvacsorát engesztelő áldozatként fogja fel. De az alatt a 200 esztendő alatt sok minden történt! S ha még ennél is ősibb nyomokra volna visszavezethető az eucharistiának ez a neve eredeti jelentésétől elhajlott felfogása, az is csak azt jelentené, hogy az elhajlás elég hamar bekövetkezett. De nem változtatna azon, hogy eredetileg mégsem engesztelőáldozat volt az úrvacsora, hanem – amint ez a régi neve is mutatja, – hálaszertartás.

A döntő kérdés az marad: mit mond a Szentírás, közelebbről az Újtestamentum? Itt sem kiszakított mondások és idézetek igazítanak el, hanem az egész isteni üzenet, amely a szent könyvben megszólal. Az pedig éppen arra helyezi a súlyt, hogy Isten a Krisztusnak egyszeri

megjelenésében, egy bizonyos helyen és időben testben lejátszódott életében és művében örökre elmondta és elvégezte azt, amit üdvösségünkre szükségesnek és elégségesnek tartott. Ha van a bűnös világ számára Örömhír, akkor az Újtestamentum szerint azért van, mert az egyház beszélhet Valakiről, aki egyszer itt járt, és valamiről, amit Ő egyszer itt járva elvégezett. Azóta csak arról lehet szó, hogy éljünk az Ő általa kivívott és hozzáférhetővé tett áldásokkal, szerintünk hálaadással a forrásból, amelyet Ő megnyitott.

Hogy Isten megszentelésében és az abból fakadó áldások élvezetéhez szükséges volna a Krisztus halálának a folytonos megújulása az idők végéig, – ez a gondolat egészen idegen az Újtestamentumtól. Egyetlen hely van, ahol Pál apostol arról beszél, hogy ő a maga szenvedéseivel folytatja a krisztus szenvedéseit, „a maga részéről betöltve, ami hija van (azoknak).” (Kol. 1:24.). De az is világos, hogy ennek semmi köze sincs valamilyen engesztelő áldozati szertartáshoz, és az is nyilvánvaló, hogy Pál apostolnak a Krisztus nyomdokain való szenvedését a Krisztus engesztelő áldozata folytatásának az értelmében venni csak akkor lehetne, ha ez az egy kijelentése elfelejteti velünk mindazt, amit Pál apostol egyébként hirdetett, és amiért élt: a Krisztus egyszer történt megáldoztatása alapján örökre biztosított engesztelés Evangéliumát. „*Isten volt az, aki Krisztusban megbékéltette* magával a világot” – hirdette ő, mint megtörtént és befejezett tényt, ami után már csak arra van szükség, hogy ennek a ténynek a hírnökei „Krisztusért járván követségben” unszolva hívogassák az embereket: „Béküljetek meg az Istennel.” (II. Kor. 5. 19-20.)

Sőt, nemcsak hogy hiányzik az Újtestamentumból a Krisztus engesztelő áldozata megismétlődésének a gondolata, hanem egyenesen szó van annak a meg-nemismétlődéséről. A Zsidókhoz írt levél, amikor szembe állítja az ótestamentumi áldozatokkal az Újtestamentumnak ezt az egyetlen, a Krisztus által a kereszten bemutatott áldozatát, nyomatékosan kiemeli: éppen abban van ez utóbbinak az értéke, hogy *egyszer* történt. Amazok nem is voltak igazi áldozatok, csak árnyékos képei ennek az eljövendő igazinak. Mert a bűn kérdését nem intézhették el Isten előtt, és a bűntudat terhétől való szabadulást nem adhatták meg az embereknek, azért kellett szakadatlanul megismételtetniük. Nem így a Krisztus áldozata. „Ő egy áldozattal áldozván a bűnökért”, – „egyetlen áldozattal tökéletessé tette a szenteket”, vagyis teljesen biztosította számukra az Isten megengeszteltetését. Ahelyett, hogy még többször és mindig újra megáldoztatna, csak egy teendője volt már: „mindörökre ül az Istennek jobbján, várván immár, míg lábainak zsámolyául vettetnek az ő ellenségei.” (Zsid. 10, 12-14.)

Erről beszél nekünk Isten az Ő Igéjében. Mi hálásak vagyunk ezért az üzenetért. Az a hír, hogy Krisztus örök szerelmében odaáldozván magát értünk, örökre engesztelést szerzett nekünk, bűnösöknek, biztos és dicsőséges alapja a mi üdvösségünknek. S ezt a hálát átérezni, és a drága áron megvásároltatásunkról hálaadással vallást tenni, vagyis „eucharistiát” gyakorolni járulunk mi az Úr asztalához.

2.

Az, amit eddig az úrvacsoráról, mint „eucharistiáról” elmondtunk, jogos elégedetlenséget kellett, hogy hátrahagyjon mindenkiben, aki igazán református értelemben veszi és gyakorolja az úrvacsorát. Nem azokra gondolunk, akik a református külszín alatt voltaképpen római katolikus módra élnek az úrvacsorával: valamilyen szent tartozást akarván leróni Isten előtt, hogy ezzel biztosítsanak a maguk számára valamit, pl. egy bizonyos idő óta felgyűlt bűneiknek az eltörlését. Az ilyenek természetesen nem értik meg, miként helyezhettük szembe a mi „hálaadási” szertartásunkat a római egyház „engesztelő áldozatával”. De azokra gondolunk, akik szívből egyetértenek az elmondottakkal, csak keveslik. Csakugyan, mondják ők, az úrvacsora a hálás megemlékezés alkalma a Krisztus érettünk egyszer és örökre bemutatott engesztelő áldozatáról, de nemcsak ez. Nemcsak hálát adni akarunk ezért, amikor az

Úr asztalához járulunk, hanem kapni is akarunk valamit. Az „eucharistia” neve jól illik reá, de nem fejez ki mindent.

Teljesen igazuk van. Nem is tehetünk pontot oda, ahova a mi „eucharistiánkról” elmondottakkal eddig eljutottunk. Hiszen máris utalnunk kellett közben arra, hogy az úrvacsorában nemcsak a hálás visszatekintésre van beállítva lelkünk, hanem egyúttal egy másik irányba is: fölfelé is tekintünk a jelenben élő Krisztusra. Azonban mindjárt jegyezzük meg: más dolog az, ha valaki kapni akar valamit, és más az, ha ki akar eszközölni valamit. Amit az úrvacsorában mi kapni akarunk, az számunkra már elkészített ingyen ajándék. Ahogy a szertartás jelbeszéde is hirdeti: megterített asztal vár ránk, s a királyi lakodalomra maga Isten hívogat: „kész minden, jertek el a mennyegzőre!” (Máté 22 : 4.)

Nem kell tehát változtatnunk azon, amit mondtunk: hálaadás alkalma az úrvacsora. De hozzá kell tennünk: a Krisztus engesztelő áldozatáért éppen azzal mutatjuk meg hálánkat, hogy mindig újra kinyújtjuk kezünket az Ő általa biztosított áldások után.

Mi az tehát, amit az úrvacsorától várunk, és amit benne kapunk? Az áldások egész gazdagságát össze lehet foglalni egyetlen szóban. És itt megint olyan ponthoz érkeztünk, amelynél találkozik a római egyház „eucharistiájával” a mienk, ha aztán a közös ponttól ismét másfelé ágaznak is el az utak. Ott is, itt is ugyanaz a felelet a kérdésre: Krisztust magát kapjuk, Krisztus adja Önmagát híveinek. Ezért neveztetik közös régi néven a római egyházban gyakorolt „áldozás” is, a mi úrvacsorázásunk is „communio”-nak, vagyis a Krisztus és hívei közötti „közösség” szent alkalmának.

Ha a római egyházban nagy magasztalással beszélnek arról: mint hajol alá irgalmában az élő Krisztus a bűnbánatban és reménykedésben eléje járuló hívőhöz, hogy vele egyesüljön, arra azt kell mondanunk: semmilyen hátrányban nem vagyunk az „eucharistikus kegyességnek” ezzel a nagy kincsével szemben, mert a mi úrvacsoránkban ugyanaz a mi boldog osztályrészünk is. Nem végződik azzal ez a mi szertartásunk sem, hogy láttuk a megtöretett kenyeret és a kiöntött bort, s ezzel lelkünk elé idéztük hálás megemlékezésben: miként töretett meg egykor teste, és miként ontatott ki egykor vére érettünk a mi Megváltónknak. Folytatódik a szertartás azzal, hogy a kenyeret és bort magunkhoz vesszük. S ez nyilván azt hirdeti, hogy a miérettünk meghalt Krisztus ugyanígy táplál most bennünket, és eggyé válik velünk. Ész fel nem foghatja, olyan mély és titokzatos ez az eggyé-válás. De valóság. És nélküle nem úrvacsora az úrvacsora.

De vegyük szemügyre a különbségeket is, és akkor még inkább kitűnik, mennyire nem marad mögötte a mi „eucharistiánk” a római egyházénak. Hogy történik ez a „communio” ott? Úgy, hogy Krisztus testileg is jelen van, újra testet öltött a megáldott „elemekben”, mert szó szerint kell venni, amit mondott: „Ez az én testem, ez az én vérem”. Ezt a kenyérben, illetve ostyában újra megtestesült Krisztust testileg veszi magához a hívő, s a lenyelt titokzatos ostya révén járja át testét-lelkét a vele eggyé váló Krisztus.

Nálunk pedig? Krisztus nincs jelen testileg. Sem a kenyérbe-borba beöltözötten; a kenyér és a bor miben sem különbözik más kenyértől és bortól. Sem a kenyérhez és borhoz valamilyen más rejtélyes módon hozzákapcsoltan, amint Luthernek ezen a ponton habozóvá lett felfogása tanította. Krisztus testileg a mennyben van az Ő mennybemenetele óta, vagyis el van rejtve előlünk az Isten titkainak abban a megközelíthetetlen másik világában, amely ugyan utunk célja, de amelytől földi életünk végéig mi távol, idegen tájakon zarándokolunk.

Ellenben jelen van Krisztus másképpen. Úgy, amint jelen akart lenni mennybemenetele után is egyházában, az Ő hívei között: a Szent Lélek munkája által. Amikor megígérte: „Nem hagylak titeket árvákul, eljövök tihozzátok” (Ján. 14 : 18.), ez szoros összefüggésben volt azzal a másik ígéretével, hogy „más Vígasztalót” küld az Atyától, aki „velünk maradjon mind

örökké" (Ján. 14 : 16.). És amikor eltávozásakor kijelentette: „Ímé, én tiveletek vagyok minden napon" (Máté 28 : 20.), ez a magukra maradt tanítványok életében csakugyan a Szent Lélek pünkösdi kitöltetése által vált valósággá. A Szent Lélek munkássága éppen abban áll, hogy Krisztusban részelteti, vele eggyé teszi híveit. Annak alapján, hogy Krisztus egyszer magáévá tette az ember életét, s felvette annak minden nyomorúságát és átkát mind a keresztnek haláláig, most a Szent Lélek által az Ő híveire hárul át minden, ami az Övé. Az Ő igaz-voltában állhatnak meg Isten előtt, mert annak tisztasága elfedezi tisztátalanságukat. Az Ő győzelmének erejével állhatnak meg a kísértés, a világ, a halál minden rettentésével szemben, mert annak védőpajzsával borítva máris örülhetnek végső győzelmüknek. A Szent Lélek így osztogatja a Krisztus hívei között a bűnbocsánatnak, az erőnek, a reménységnek ajándékait, – magát Krisztust, mert mindezeket Ő foglalja magában. Testileg nincs jelen, de jelen van teljes hathatósságában, értünk elszenvedett halálának minden hasznával, hogy tápláljon és éltessen. Kiket? Akik Őbenne hisznek. Amikor hitünkkel hozzá menekedünk, mint egyetlen, de elégséges Megmentőnkhöz, éppen ez jelenti „enni az örök élet eledelét" és „inni az örök élet italát".

De mintha ezzel elhagytuk volna az úrvacsora talaját, mert hiszen Krisztusban hinni és így vele lelkileg tápláltatni nemcsak akkor lehet, amikor kenyér és bor van a kezünkben, hogy a szánkhoz emeljük! Nem hagytuk el az úrvacsora talaját, csak arra mutattunk rá, hogy az nem külön tartomány, hanem csak magaslati pontja egy sokkal szélesebb területnek; a hívő ember egész életének. Valóban, a Krisztussal való egyesülés nem a kenyérhez és borhoz kötött dolog. Minden nap és minden órában ezt akarja bennünk munkálni a Szent Lélek, és munkálja is. Szakadatlanul ezt ajánlja fel az Ige ígéreteiben, és aki hittel fogadja, akármikor és akárhol részese lehet ennek. Ez a legnagyobb ajándék mindig és mindenütt ki van nyújtva felénk; mást, ennél nagyobbat az úrvacsorában sem adhat Isten. Abban is ugyanazt adja, de úgy, hogy az Ige szavához hozzájárulnak a sákramentum látható és kézzelfogható jegyei, és azoknak megragadó, meggyőző beszéde által még bizonyosabbakká tesz bennünket a nagy ajándék valósága felől. A kenyér és a bor ezért nemcsak emlékeztető képek, amelyek a múltba viszik vissza lelkünket a kereszt tövébe, hanem „pecsétek" is, amelyek a Krisztus megígért jelenlétét és ajándékaival való tápláltatásunk bizonyosságát hitelesítik számunkra.

Ez azt jelenti, hogy az úrvacsora nem egy-egy ünnepélyes pillanatban, bizonyos helyhez, időhöz, alkalomhoz kötött fénynek a felvillanása, amely kialszik aztán, hogy várnunk kelljen, amíg újra kigyullad, hanem a kegyelem fényének, amely mindennapi életünket állandóan besugározza, egy-egy erőteljesebb ünnepi lobogása.

Azzal tehát, hogy számunkra Krisztus, akivel eggyé válni óhajtunk, nem néhány helyen gondosan őrzött szent tárgyakban van jelen, ahonnan egy-egy ünnepi percben vennénk elő, hanem az úrvacsorában is ugyanúgy van jelen, mint bárhol másutt, és akkor is úgy vesszük magunkhoz, mint bármikor máskor, – a mi „communiónk" kimondhatatlanul gazdagabb és teljesebb.

De ami ennél fontosabb: az a meggyőződésünk, hogy igazabb is, mert ez az, amit Isten akart az Ő Igéjében nyilvánvaló akarata szerint. Hogy az úrvacsorai kenyér és bor azonos a Krisztus testével és vérével, és általuk egyesülhetünk éppen Krisztussal, a római egyháznak ez a gondolata nagyon régi, még régebbi, mint az a másik, amely szerint Krisztus újra megáldoztatik a sákramentumban. Már a Krisztus utáni második században találhatók nyomai annak, hogy az őskeresztyének között megvolt ez a felfogás. De akármilyen hamar bekövetkezett is ez az elhajlás az úrvacsorának a Bibliában tükröződő eredeti értelmétől, mégis csak elhajlás. S aki ismeri az akkori görög-római világ vallási irányzatait, az nem is csodálkozik azon, hogy azoknak hatása alatt a keresztyén egyház is néhány nemzedék alatt már ilyen irányban hajolt el az úrvacsoráról való felfogásban. Ez így illett bele abba a korba, és csoda lett volna, ha nem következik be.

A mi szemünkben azonban bármilyen ősi egyházi „hagyomány” is azonnal elveszti tekintélyét, mihelyt Isten az Ő Igéjében mást mond. S úgy, amint mi olvassuk és értjük a Szentírást, közelebbről a mi Urunk Jézus Krisztus Újszövetségének könyvét, csak annyit mondhatunk, hogy ha Istennek az lett volna az akarata, hogy a Krisztussal való egyesülésnek ezt a legnagyobb ajándékát egy testileg végrehajtandó szertartásban ajánlja fel a hívőknek, akkor egészen másképpen volna megírva az Újtestamentum eleitől végéig. Mert így, ahogy van, mindenestől fogva a Krisztussal hit által való egyesülést hirdeti.

Alig egy-két helyet idézhet csak belőle bárki is, aki testileg jelenlévő Krisztussal testi befogadás útján való egyesülés gondolatát akarná a Szentírásban kimutatni. S aki megértette az egész szent könyv egybehangzó, hangsúlyozottan lelki jellegű ígéreteit és útmutatásait, az az ilyen idézeteknél sem jön zavarba.

„Aki eszi az én testemet és issza az én véremet, az énbennem lakozik és én is abban”, – mondta Jézus egyszer, még jóval az Ő halála előtt (Ján. 6:56.). Mi lett volna, ha azok, akik hallgatták, ott mindjárt szószerinti értelemben akarták volna felfogni kijelentését? Nem mondott Ő ezzel mást, mint amit ugyanakkor más szavakban így fejezett ki: „Aki hisz énbennem, örök élete van annak.” (Ján. 6:47.) „Aki hozzám jön, semmiképpen meg nem éhezik, és aki hisz énbennem, meg nem szomjazik soha.” (Ján. 6:35.) Az egész beszélgetésnek a csattanó vége pedig ez volt: „A lélek az, ami megelevenít, a test nem használ semmit.” (Ján. 6:63.)

Halálának előestéjén pedig, az úrvacsora szereztetésekor azt mondta a kenyérről: „Ez az én testem”, s a borról: „Ez az én vérem” (Márk 14: 22, 24.). Ha szó szerint veendő tételt akart volna felállítani, akkor is azt kellett volna mondania az „átlényegülés” tana értelmében: „Ez is...” Mert hiszen ugyanakkor ott volt még az asztalnál az Ő földi természet szerinti teste és vére. De éppen a kezében tartott kenyérről és borról mondta: „Ez az én testem, amely tiérettetek megtöretik.” (I. Kor. 11:24.). „Ez az én vérem, amely sokakért kiontatik.” (Márk 14:24.). És nyilvánvaló, hogy a kereszten való másnapi megáldoztatásáról szólt. Nos, másnap a kereszten nem az a kenyér töretett meg s nem az a bor ontatott ki, amelyről Jézus, ha szavait szó szerint vesszük, ezt megmondotta.

Akkor sem a kenyérben és borban volt Ő jelen, ma sem abban jelenik meg. Akkor jelen volt emberi testében, mert még nem teltek le „az Ő testének napjai” (Zsid. 5:7.). Ma pedig jelen van az Ő Szent Lelke által, különös közelségbe jőve hozzánk az úrvacsorában. S mi máskor is, de ilyenkor különös hálaadással fordulunk hozzá, hogy hit által egyesüljünk vele és elnyerjük újra mindazt, amit halálával hívei számára szerzett.

3.

Két irányban követtük eddig az úrvacsora ujjmutatását: visszafelé a múltba, mert valóban „eucharistia”, azaz „hálaadás” valamiért, ami egykor a kereszten történt, és fölfelé, a jelenben élő Krisztus felé, aki táplálékul adja magát híveinek. De van még egy harmadik irány is, amelybe ki kell terjesztenünk a figyelmünket, ha az úrvacsora jelentésének legalább a legfontosabb mozzanatait számon akarjuk venni. Miután hálásan megemlékezünk a szent asztalnál az egykor értünk megtörtént és örökre elégséges engesztelő áldozatról, s miután újra elnyerjük a vendégség Urával való „közösségünk” bizonyosságát, egyúttal átérezzük a szent vacsora többi vendégével való „közösségünket” is. Lélekben magunk körül is széttekintünk, és egy nagy öleléssel magunkkal egyeknek érezzük mindazokat (s magunkat ővelük), akik ugyanannak az egyetlen áldozatnak az érdeméért ugyanúgy részesülnek Krisztusban, mint mi magunk. Az úrvacsora tehát a hívők egységének szent megpecsételése is.

Hangsúlyoztuk, hogy az Újtestamentum számára idegen gondolat a Krisztusnak e világban való testi jelenléte az Ő mennybemenetele után. Most tegyük hozzá ehhez azt, hogy mégis

van szó a Szentírásban – persze más értelemben – Krisztusnak e világban élő „testéről”. Az a földi anyagból szőtt köntös, amelyben végigjárta földi életének útját, eltűnt, és hasonlóan földi anyagból való testbe nem öltözik Ő bele, hogy itt vagy amott újra láthatóvá és megfoghatóvá váljék. Szent lelke által van jelen közöttünk és bennünk. De éppen ez által belőlünk, híveiből, alkot magának titokzatos „testet”, amely által itt él és hat: az Ő anyaszentegyházát. Amikor Pál apostol arról a „közösségről” beszél, amelyben a kenyér és a bor vételekor Krisztussal magával vagyunk (szemléletes kifejezéssel „a Krisztus testével, vérével való közösségnek” nevezi), erről mindjárt átsiklanak gondolatai ennek a „testnek”, az egyháznak a közösségére, amely szintén elénk tárul az úrvacsorában. „Egy test vagyunk sokan; mert mindnyájan egy kenyérben részesedünk” (I. Kor. 10:16-17.). Természetesen nem maga a kenyér és a bor teremti meg ezt az egységet, hanem az a láthatatlan „étel” és „ital”, amelyet kiábrázolnak: maga az egykor értünk megáldoztatott, és most minket halála javaival tápláló Krisztus. De ennek a lelki egységnek szent megpecsételése és megerősítése a látható közös asztalnál való közös vendégség ünnepélyes szertartása.

Egyszóval: az úrvacsora egyházi cselekmény. Nem élhet vele helyesen senki úgy, mintha az ő Urán és sajátmagán kívül senki más nem volna a világon. Én csak egy vagyok a vendégek beláthatatlan nagy seregéből, – néhányat látok magam körül, de láthatatlanul, mint valami nagy felleg, körülvesznek mind a többiek is – akik mind ugyanabban a jótéteményben részesülnek, mint magam.

Ezen a ponton is találkozunk a római egyház „eucharistiájával”. Az is nyomatékosan egyházi cselekmény, és erőteljesen éreztetni akarja a hívővel, hogy az egyént ugyanaz a titokzatos erő táplálja, amely az egyházat a maga egészében is élteti. A Krisztussal való egyesülés – hirdetik és hangsúlyozzák, – egyben „a szeretet köteléke” is a többiekkel, akik ugyanabban az áldásban részesülnek.

De megint nem elég rámutatnunk, amint már meg is tettük, hogy a mi „eucharistiánkban” ez ugyanolyan erőteljesen kidomborodik, hanem tovább menve és a különbségeket is szemügyre véve, arra is rámutathatunk: milyen előnyök birtokában vagyunk a mi „eucharistiánk” révén.

Amikor a római egyház híve úgy gondol az ő „eucharistiájára”, mint egyházi kincsre, két dologra kell, hogy gondoljon. Az egyik az, amiről már volt szó, hogy t. i. rajta kívül társainak milliói is ugyanúgy részesülnek az évszázadok során a Krisztussal való egyesülésben, mint ő. Ebben az értelemben, mint a hívők közössége, jelenik meg az egyház a mi szemünk előtt is az úrvacsora alkalmával. De ott van a másik gondolat is, amely már idegen tőlünk: a római egyház híve előtt megjelenik az ő egyháza az ő „eucharistiájában” úgy is, mint papi szervezet. Az egyház papi rendje által van jelen Krisztus az ő felfogása szerint. A papoknak adatott a hatalom, vallja ő, hogy az oltáron testileg jelenlévővé és így hozzáférhetővé tegyék Krisztust. S így az ő szemében az „eucharistia” áldásaiban részesedő egyházzal, a hívek közösségével szemben felmagasodik az „eucharistia” áldásait osztogató egyház, a papi rend intézményes szervezete.

Az egyház gondolatának ez a kettéhasadása szembeszökően kitetszik a szertartás külsőségeiből is: másként játszódik le a papnak és másként az egyszerű hívőnek az „áldozása”. Csak a pap kiváltsága a Krisztus rendelte mindkét „elemmel” való élés, a hívőtől a kehely meg van vonva, és csak „egy szín alatt” élhet a szent vendégséggel.

A mi „eucharistiánk” már külsőleg is mutatja a „két szín alatt” való általános megvendégeltetésünkkel, hogy itt az egyház gondolatában ilyen kettéhasadás nincs. A jó rend kedvéért mi is szükségesnek tartjuk, hogy legyen az úrvacsorának, mint minden istentiszteleti szertartásnak, megbízott vezetője, az egyháznak erre kijelölt hivatalos szolgája. De amit a szent asztalnál kapnak a hívők, azt nem őneki köszönhetik. Ő maga sem egyéb ott, mint vendég, éppúgy, mint a többiek, és valamennyiüket közvetlenül a jelenlévő Krisztus táplálja, hogy

megelégítse lelki éhségüket és szomjúságukat. Krisztus akkor is jelen van, s az úrvacsora akkor is úrvacsora, ha valami okból ilyen hivatalos egyházi szolga nem vezetheti a szertartást. Amint nem egyszer megtörtént már elüldözött vezetőik után árván maradt gyülekezetekben; tengeren vagy hadifogságban sokáig hivatalos egyházi tisztviselő nélkül élő hívek között. Maguk közül valakit megbíztak a szent asztal körül való szolgálat elvégzésével, és semmi sem hiányzott ahhoz, hogy Krisztus jelen legyen és adja magát nekik ajándékainak teljes gazdagságával.

A római egyház papságának kiváltságos méltósága nemcsak hogy kifejezésre jut az „eucharistiában" játszott szerepében, hanem itt emelkedik éppen csúcspontjára. Hiszen nem is lehet embernek szédítőbb öntudata, mint az, hogy az ő keze alatt alakul át az egyszerű anyagi tárgy a testileg jelenlévő Úrrá, akire a hívők lelke vágyakozik! Érthető, ha a római egyház papsága éppen az ő „eucharistiájában" érzi át a hívek felett való uralomnak páratlan fölényét, és éppen ez az „eucharistia" válik a papi egyház igényeinek a fennen lengetett lobogójává. Ezért természetes, hogy az „eucharistia" zászlója alatt történik az utcák nyílt színén való felvonulás és más olyan demonstratív tömegmozgósítások, amelyekben a papi egyház meg akarja mutatni, és éreztetni akarja erejét.

A mi „eucharistiánk", az úrvacsora, hála Istennek, ilyen célokra nem alkalmas. Az örökre megmarad a hívek körében lefolyó, halk, bensőséges, minden látványosságtól mentes szertartásnak. Mert itt nincs a hívek fölé emelkedő, kivételes hatalomban tündöklő papság, amely más földi erőkkel szemben is imponáló módon léphetne a nyilvánosság elé. Itt csak bűnös emberek vannak, akik Krisztust óhajtják, hogy megelégíttessenek vele. Az az egyház, amelynek közösségét itt megpecsételjük, minden dísz és ékesség nélkül való sereg, amelynek minden gazdagsága és ereje Krisztusban van, nem mutogatható, hanem csak hit által bírható módon. Ez az egyház, addig, amíg Krisztus nyilván meg nem jelenik egykor az Ő dicsőségében, a kereszt árnyékában alázatosan meghajló egyház. Amint az úrvacsora szereztetésekor maga Krisztus mondotta: „Valamennyiszer eszitek e kenyeret és isszátok e pohárt, az Úrnak halálát hirdessétek, amíg eljövend." (I. Kor. 11:26.).

Összefügg ezzel egy másik következmény is. A római egyház „eucharistiája" szükségképpen kizárólagos jellegű. Hiszen csak ott van szerinte „eucharistia", csak ott van hiteles módon Krisztussal való egyesülés, ahol ezt a római egyház papi rendje biztosítja. Ez által óhatatlanul válaszfalak emelkednek. Aki nem ezzel a papi közvetítéssel keresi a Krisztussal való egyesülést, az kívül marad annak áldásain, kívül marad tehát az azok által megteremtett közösségen, az egyház „testén" is. Ez pedig azt jelenti, hogy ez az „eucharistia" nem képes a Krisztus egyetemes (=„katolikus") egyházát kifejezésre juttatni, és résztvevőivel a „szentek egyességébe" – annak korlátlan egészét értve ez alatt, – belekapcsolni.

A mi „eucharistiánknak", az úrvacsorának ezzel szemben korlátlan és teljes a „katolicitása". A Szent asztalnál mi egynek tudjuk és érezzük magunkat mindenkivel, akit Krisztus az Ő engesztelő áldozata erőivel táplál, tartozzék bármilyen egyházi vezetőség alá, és kövesse külső formájában a szent vacsora bármilyen szertartását. Ha közelebb is állnak hozzánk azok, akik velünk egy felfogást vallanak és egy külső szertartást gyakorolnak, vagyis református módon élnek a kenyérrel és borral, ez mitsem von le abból a meggyőződésünkből, hogy „ismeri az Úr az övéit" (II. Tim. 2:19.), bármilyen „aklokra" oszolva él is az Ő nyája. Közölheti Ő magát velük bárhol és bármilyen körülmények között, nincs ez az ajándék hozzákötve semmilyen szertartáshoz, de kizárva sincs semmilyen szertartásból sem, még az olyanból sem, amelyet sok tévedés borít el a mi meggyőződésünk szerint. Mindazokkal, akiket Krisztus az Ő halála árán szerzett élettel éltet és táplál, mi egyek vagyunk, amikor az Ő asztalához lépünk. Ami kifogásunk van közülük sokaknak a vélekedése vagy a szokásai ellen, és éppen az úrvacsora tekintetében is, az ilyenkor nem választ el bennünket tőlük. Mert ilyenkor nem érünk rá másokat bírálgatni. Magunkkal vagyunk elfoglalva, ki-ki magával. Éppen

elég bírálgatni valót találunk magunkban. Mint bűnösök nyújtjuk ki kezünket a vendégség ajándékai felé. S miközben azokat a kegyelem gazdagságából elnyerjük, jól tudjuk, hogy ugyanaz a kegyelem mások fogyatkozását és tévelygéseit is el tudja fedezni.

Ugyanoda jutunk vissza, ahonnan elindultunk: az úrvacsorában mi nem az Isten színe előtt felmutatandó cselekményt látunk, amellyel őtőle valamit ki akarnánk eszközölni. Ha az volna, akkor helye lenne az osztályozásnak: az egyik fajta szertartás megüti a mértéket, a másik fajta nem. De mivel alapjában véve „eucharistiáról", vagyis „hálaadásról" van szó (és minden egyéb az úrvacsorában ezen épül fel), mi háládatos koldusokként járulunk Isten elé, aki Krisztus halála által megterítette az áldások bőséges asztalát, és ezért nem is juthat eszünkbe a vendégség Urának dolgaiba beleszólni: kit tartson még jól rajtunk kívül és kit ne? Egyetlen Krisztus által élteti Ő azt, akit akar, és Őbenne „egy test" vagyunk mind az Övéivel.

***

LUTHER ÉS AZ ÚRVACSORA.

I.

Főtiszteletű Szerkesztőség!

Kitűnően szerkesztett s nálunk is közkedvelt lapjuk több egyházmegyénkben köröztetéssel jár sorra. Egyik ilyen egyházmegyénk lelkészei hívták fel figyelmünket arra a kellemetlen elírásra, melyet különben magunk is észrevettünk, amely a 13. szám 123. oldalán „A református eucharistia" c. cikk középső hasábjának 4. bekezdésében olvasható: „..amint Luthernek ezen a ponton habozóvá lett felfogása tanította."

Tudjuk, hogy ez csupán elírás és nem rossz szándékból esett, bántó voltára legyen szabad mégis szíves figyelmét felhívnunk. Az lehet, hogy a cikkíró nem tudja elfogadni Luther úrvacsorai tanát, az is lehet, hogy nem tudja azt megérteni (amint hogy hiszen itt misztériumról van szó), de ha ismeri a marburgi kollokvium történetét, nincs joga Luther úrvacsorai tanítását habozónak nevezni. Sőt, Luther sehol sem volt olyan mozdíthatatlanul határozott, mint éppen e ponton. Ebben a kérdésben nem engedett sem ellenfeleinek, sem barátainak, sem a tulajdon eszének.

Tisztelettel kérjük az elírás valamiképpen való helyreigazítását.

Tisztelettel, kész híve:
Szabó József evangélikus lelkész,
a Harangszó szerkesztője.

II.

Őszintén sajnálom, hogy – amint Szabó József lelkésztársamnak fenti leveléből kitűnik, – az idézett kitétellel alkalmat adtam evangélikus testvéreink körében arra, hogy lapunk hasábjain a maguk szempontjából „bántó" dologba ütközzenek bele.

Ennek szerencsére két magyarázata lehetséges – szerencsére, mert az egyik esetben, amely éppen fentforogni látszik, könnyű a bajon segíteni. Megeshetett ugyanis az, hogy szavaimat félreértették – erre vall a fenti levél, – mintha én arról szóltam volna, hogy Luther habozó módon képviselte az úrvacsoráról vallott felfogását. Ezzel szemben természetesen teljesen aláírom azt, hogy hajlíthatatlanul, vagy amint a levélíró mondja: „mozdíthatatlanul" határozott volt fellépésében. Református egyháztörténeti szemléletünk ezen a ponton legfeljebb a kelleténél nagyobb keménységet és merevséget hányhat a nagy reformátornak szemére, de semmiesetre sem habozást.

Én magának a Luther úrvacsorai felfogásának, nem pedig, e felfogás érdekében való síkraszállásnak a „habozó" voltáról szóltam. Félreértések ellen jobban biztosítottam volna szavaimat, ha nem „habozó", hanem „megtorpanó" felfogásról beszéltem volna. Azt akartam mindenképpen mondani, hogy ezen a ponton Luther nem járta végig az utat: elszakadt a római egyház transzszubsztanciáció tanától, de nem tudott elszakadni az azzal összefüggő „ubiquitás"-tantól, amely szerint Krisztus testére is áthárul a mindenüttjelenvalóság isteni tulajdonsága.

Református meggyőződésünk szerint ennek a gondolatnak elejtésével tisztul ki egészen a helyzet az úrvacsora kérdésében. Nem azért, mert így kevesebb lesz egy misztériummal. Hiszen a Krisztus mindenütt jelenvaló testénél nem kevésbé nagy misztérium a Krisztus mennyekbe felmagasztaltatott, és ott elrejtett teste sem. Hanem azért, mert – ahogy mi látjuk –

Isten Igéje erről a misztériumról beszél, nem pedig arról a másikról, amelyet Luther olvasott ki belőle.

A „bántó” hatás másik magyarázata az lehetne, ha éppen ennek a református meggyőződésbeli különbségnek a kidomborítása eshetett rosszul, amelynek szempontjából Luther, ismétlem, nem járta végig az egész utat. De ezt szinte kizártnak tarthatom. Hiszen ebben a kérdésben a viták mellőzésével már régen (ahogy az angolok mondják) „megegyeztünk abban, hogy nem egyezünk meg”. S hogy melyik fél látja és érti jól az Ige gondolatát, annak eldöntését nyugodtan hagyhatjuk addigra, amíg elérkezünk a titkok megoldásának világába.

Dr. Victor János

***

Keresztyén egyetemesség és református sajátosság.

(Református Figyelő, 1928. I. évf. 5. sz. 50-51. o.)

Kettős mozgása van a szellemi élet vérkeringésének is, és benne a vallási életnek is. A szív szétlövelli a vért az egész testbe, mert ő nem test, hanem annak csak egy tagja „a többi tag" szolgálatában, és a szív megduzzasztja magát a magába gyűjtött vérrel, mert nem volna szíve a testnek, ha nem töltekeznék meg azzal, amit éppen ő adhat a többi tagnak. Egyetemesség és sajátosság, közösség és egyéniség – ez az örök lüktetése minden életnek. És egyik sem lehet el a másik nélkül.

A Protestantizmust Védő Nemzetközi Szövetség gyűlésén megkapó ízelítőt kaptunk abból, hogyan érvényesül ez a törvény a mi esztendeink egyháztörténetében. A háború utáni nagy elesettségben a világ protestantizmusa zászlót bontott az egyetemes keresztyén összetartás ügyéért. Úgy érezte, hogy a keresztyénség csak akkor felelhet meg ebben a sorsdöntő órában isteni küldetésének, ha együttesen lép fel. De alig egy-két évre az után, hogy a stockholmi „Élet és Munka", meg a lausannei „Hit és Szervezet" kongresszusain beleolvasztotta magát az „ökumenikus" világkeresztyénség átélésébe, megjött a természetes reakció. Erősen zörgetett a protestantizmus ajtaján az a gondolat, hogy csak akkor róhatja le igazi szolgálatait a nem-protestáns, anglikán és görög keleti egyházi közületekkel szemben, ha alaposan és határozottan kiépíti önnön sajátos öntudatát. És így született meg a közöttünk gyűlésező szövetség.

Ugyanezen a példán kitűnik azonban mindjárt az a törvény is, hogy az egyetemességnek és az egyéni sajátosságnak ez a kölcsönös egymásra utaltsága fokozottabban épül fel. Mert hiszen ugyanaz a protestantizmus, amely egyéni sajátosságát akarja kidomborítani az ökumenikus egyetemességben, maga is összefoglaló kategória. Egészen bizonyos, hogy mennél mélyebben hatolunk annak a feltárásában, hogy mik a protestantizmus féltve őrzendő értékei és szorgosan gyümölcsöztetendő erői, amelyekért parancsoló kötelesség a protestáns szolidaritás kiépítése: annál inkább ki fog domborodni az is, hogy milyen *sajátos egyénisége van a protestantizmuson belül is az egyes típusoknak, közöttük különösképpen a kálvinizmusnak.* És még tovább menve, ugyanígy a kálvinizmus szent örökségének az öntudatosítása, ha komoly alapossággal történik, megint csak annál erőteljesebben rá fog vezetni azoknak az egyéni vonásoknak a kiemelésére, amelyek ezen a hatalmas családon belül is megkülönböztetik az egyes tagokat, legközelebbről *a magyar kálvinizmust is minden egyéb, külföldi testvérével szemben.*

Ezek valójában maguktól értődő banalitások, – ha egyszer valaki elgondolkozik a dologról, azonnal tisztában lehet vele. Érdekessége inkább annak a kérdésnek van, hogy a két irányzat közül, – az egyetemes közösségre való törekvés és az egyéni sajátosság hangsúlyozása közül – melyik bír ma aktualitással a magyar reformátusság számára? Erre a kérdésre nem lehet egy mondattal felelni.

Ami az ökumenikus áramlatot illeti, az minket nem fenyeget még azzal a veszedelemmel, hogy benne elmosódik magyar református karakterünk. Ez az egész áramlat vajmi kevéssé érintette még egyházunk közéletét. Ha meg nem történt volna az, hogy a Mortalium Animos pápai bulla vitába száll ellene, akkor még annyira sem karoltuk volna fel érdeklődésünkkel, mint amennyire megtettük. Ezen a ponton tehát bátran hangozhatik még az egyetemes látókört nyitó, egyházunkat a világkeresztyénség öntudatába kapcsoló ösztönzés és tanítás.

Van azután egy másik, kevésbé modern, már meglehetősen korát haladott áramlat, amely szintén érezhető egyházunkban az univerzalizmus irányában: az a racionalista szellem, amely jó félszázaddal ezelőtt a protestáns unió programjával dolgozott azon az alapon, hogy amit

még „felvilágosodott” ember hihet az egyik vagy a másik egyházban, az úgyis azonos. Akkor egyházaink legjobbjai is ezeken a vizeken eveztek. Az azóta lejátszódott theológiai fejlődés megláttatta velünk, hogy nem észszerűen desztillált általános tételekben dobog az egyház szíve, hanem leginkább éppen azokban az irracionális lelki mélységekben, amelyek egyéni sajátosságok színeiben gazdagok. De még mindig nagy tömegeink vannak, amelyek nagyapáink divatja szerint öltözködnek lelkiekben, és ezekre való tekintettel most és még jó ideig aktuális lesz annak a hangsúlyozása, hogy van ugyan protestantizmusunk is, másokkal közös szent örökségünk, de még ennél is gazdagabbak vagyunk azáltal, hogy *van református keresztyénségünk, amelynek talentumai éppen mireánk bízattak, hogy öntudatosan őrizzük és hűségesen sáfároljuk.*

Végül szemébe kell néznünk egy harmadik áramlatnak is. Egyházunk belső megújhodásával együtt jár, hogy sok lélekbe, mint újonnan felfedezett érték villan bele a keresztyénség központi nagy ajándékának a fénye, a Jézus Krisztusban talált újjászületésnek a ragyogása, – az, ami nem különképpen református, hanem egyetemesen keresztyén ajándéka a kegyelemnek. Az ilyen elemi élménnyel éppen azért együtt jár az is, hogy mellette másodrangúvá válhat a sajátlagosan református öntudat. Megszületik az, amit sokan „általános keresztyénségnek” szoktak nevezni. Mi a teendőnk ezzel szemben? Az a kérdés, hogy milyen irányt vesz ez a jelenség. Mert lehet kétféle: átmeneti és megrögződő. Az előbbi esetben hasonlít a kamaszok csavargásához, akik jobban érzik magukat a szabad határ erdőségeiben és patakpartjain, és nem tudják talán, hogy miért kell haza is menni a szülői hajlékba. Ez az állapot magától elmúlik, ha a szülői ház megteszi a maga nevelő kötelességét. Eljön az idő, amikor az életben gyökeret eresztő ember mosolyogva gondol vissza hajdani robinsoniádjaira. Az ilyen erőteljes lelki megmozdulásoktól megáldott emberekkel szemben egy dolgunk lehet: irányítani őket, és előre örülni annak, hogy milyen termékenyítő hatása lesz életüknek, ha *egészen megtalálta elhelyezkedését a református élet és munka sajátos medreiben.*

A megrögzöttek viszont hasonlók a professzionista csavargókhoz, akiknek azért otthonuk a nagyvilág, mert sehol sincs otthonuk. Egyszerűen napirendre lehet térni felettük mindaddig, amíg nem nyüzsögnek tőlük az országutak. Egy-két ilyen torzon-borz, bohém, a rendes életbe beilleszkedni nem tudó alak színesebbé tarkítja ugyan a tájat, de ha elszaporodnak, akkor erélyes intézkedésekre van szükség. Talán egyet lehetne értenünk abban, hogy ilyen megrögzött „általános keresztyén”, aki *nem akar megtelepedni a református keresztyénség rendezett portáin,* mégis csak olyan szórványos jelenség, hogy békén hagyhatjuk őket különc vándorlásaikban, és tőlük mi is nyugodtan mehetünk a dolgunk után.

Minket a szülőfalunkhoz köt a dolgunk: annak földjét szántjuk-vetjük, és annak ölében fogunk egyszer elpihenni. Reformátusok vagyunk, és ezt az örökséget adjuk majd át az utánunk jövőknek. De azért nem maradunk ki a vármegyének, a protestantizmusnak az életéből sem. És valahányszor elmondjuk az úri imádságot, egyek vagyunk az egész lelki hazának, az ökumenikus keresztyénség országának minden polgárával is.

Victor János.

***

A teológiai tudomány és a lelki ébredés.

A teológiai tudomány munkásainak a lelki ébredés mozgalmaihoz való viszonyát abból a szempontból szeretném szemügyre venni, hogy az előbbiek mivel tartoznak az utóbbiaknak, vagyis milyen különösebb feladatok adódnak a számunkra abból, hogy egyházunkban megújuló lelki életnek a hullámverései járnak napjainkban. Elöljáróban azonban jó egy pillantást vetnünk arra is, hogy van a dolognak egy másik oldala is. Arról is érdemes volna hosszasabban elbeszélgetnünk, hogy mit várhatnak a teológiai tudomány munkásai a lelki ébredési mozgalmaktól, és egyre nagyobb mértékben mit köszönhetnek is nekik.

Rövidre fogva a dolgot, azt mondhatjuk: a lelki ébredési mozgalmak révén válik a teológiai munkásság megint olyan élő valamivé, ami az embereket igazán érdekli. Hogy egyházi életünkre alaposan ráfért az „ébredés", az abból is kitűnt – már jó idő óta –, hogy a teológiai tudományosság szakembereknek szűk és zárt körére szorítkozott, amelyen kívül senki nem hederített rá, és ezért természetesen sínylődött és senyvedett. Némi túlzással azt lehetne megállapítani, hogy a teológiai főiskolák kapusainak a kezében volt ennek a tudománynak a kulcsa. Ha valaki teológus éveit elvégezve kilépett egy ilyen főiskolából a gyakorlati életbe, akkor a portás becsukta mögötte a teológiai tudományosság világát. Többé már nem érezte a szükségét annak, hogy foglalkozzék vele. Csak azoknál volt ez másképpen, akikben élt a vágy és hivatásérzet, hogy egyszer még, mint tanárok térjenek vissza az elhagyott főiskolára. De ha az ősi kapu, amikor evégre újra bezörgettek rajta, nem nyílt meg előttük, akkor végleg búcsút mondtak ők is a teológiai tudománynak. Miért foglalkoztak volna vele még tovább? Sőt – tisztelet a kivételeknek –, még ott a bezárt kapuk mögött sem folyt valami lendületes és serény munka. Csak annyi, amennyire feltétlenül szükség volt. És ne is vádoljunk érte senkit, csak általában egyházi életünk elesettségét, és mély álomba merültségét. Mert csodálható-e, ha a teológiai tudomány hivatalos munkásai, teológiai főiskoláink tanárai maguk is elernyedtek tudományuk ápolásában, fejlesztésében és terjesztésében? Kit érdekelt az, amiről ők beszélhettek és írhattak volna?

A teológiai tudomány a Bibliának tudománya. Ha a Biblia megszűnik az Élet Könyve lenni, ha az egyháztagok elsodródnak mellőle, és minden más hangra inkább hallgatnak, amely ebben a világban felhangzik, csak a Biblia irányítását nem követik életükben, ha a Biblia megszűnik az a forrás lenni, amelyhez legmélyebb vágyaik és szükségeik kielégítése végett állandóan odafordulnak, – akkor a Bibliával együtt természetesen a teológiai tudományosság is sutba kerül. A lelki ébredés azt jelenti, hogy mindez megváltozik. Emberek egyre nagyobb számban újra meghallják a Bibliából feléjük hangzó ígéreteket és parancsokat, Istennek hozzájuk megszólaló élő beszédét, felfigyelnek rá, és átadják az életüket neki. Bibliával és Bibliából élő emberekké válnak, és felébred bennük a vágy mindjobban megismerni és megérteni ezt a csodálatos Könyvet, Istennek ezt a drága ajándékát. És akkor kezdik megbecsülni azt a segítséget, amelyet a teológiai tudományosság nyújthat nekik ebben. Hálásan hallgatnak meg előadásokat és olvasnak el könyveket, amelyekben valaki kalauzul csatlakozik hozzájuk a Biblia világában, hogy megmutasson benne olyan tájakat és szépségeket, amelyeket magukban járva nem, vagy legalább is csak nagy idő és fáradság elvesztegetésével fedezhetnének fel. Szívesen szegődnek tanítványokul tanítómesterek mellé, s azoknak munkája megkapja az ő érdeklődésükben azt az éltető levegőt, amely nélkül csak bágyatag és kényszeredett lehetett az élete.

Ebből mindjárt következik az első tartozás, amelyet a teológiai tudománynak át kell éreznie az ébredési mozgalmakkal szemben: fel kell ismernie a számára itt kínálkozó új érvényesülési mezőt, és alkalmazkodnia kell hozzá. Ki kell lépnie a szakszerűségnek abból a zárt világából,

amelyben a teológusok csak egymás számára írták más halandók számára nem is érthető műveiket, és nem is foglalkoztak más problémákkal, csak olyanokkal, amelyek szaktársaikat érdekelhették. Azt a tételt, amely legújabbkori teológiánkban már amúgy is kivívta elismertetését – és pedig a teológiai tudomány nagy előnyére –, hogy a teológia sajátságosan különbözik minden más tudománytól, mivel feltételezi az egyház valóságát, és csak annak körében, annak alapján van létjogosultsága, tehát **egyházi ügy**, meg kell tanulnia a teológiának a szó legszorosabb értelmében vennie. Egyház alatt magukat a híveket kell értenie ebben a vonatkozásban is, és az egyházat azáltal kell szolgálnia, hogy a híveket szolgálja. Mondhatnánk úgy is: „demokratizálódnia" kell a teológiai tudományosságnak. Olyan közérthető nyelven és modorban kell megszólalnia, hogy annak mindenki hasznát vehesse, aki a Bibliát szereti, és benne el akar mélyedni.

A teológiai tudományosságnak ez a népszerűsítése természetesen nem zárja ki a legszigorúbban szakszerű műhelymunkát. Nem a tudományos színvonal lejjebbszállítását jelenti. Csak annyit követel meg, hogy a műhely ne magának dolgozzék, hanem a közönségnek, amelyet ki kell szolgálnia. Szerszámok és gépek javítása, anyag-finomítás, és sok egyéb munka is szükséges valamilyen ipari üzemben, és mindennek közvetlenül természetesen még nem veheti hasznát a nagyközönség. De nem életrevaló az az üzem, amely belefelejtkezik az ilyen teendőkbe. Ezeken túl, és elsősorban mégis csak az a kérdés: mit produkál a közszükségletek kielégítésére? A teológiai tudományosságnak is ez alá a mérték alá kell állnia: mit nyújt az egyház közönségének? Az ébredési mozgalmakban észre kell vennie a figyelmeztetést: van közönsége, és annak vannak igényei vele szemben.

Miközben a teológiai tudományosság e felé a szélesebb mező felé fordítja tekintetét, észreveheti, hogy maguknak az ébredési mozgalmaknak természetüknél fogva vannak olyan szükségleteik, amelyek a teológia munkásainak a szolgálatát várják, végeredményben nem is maguknak az ébredési mozgalmaknak az érdekében, hanem az egyháznak az érdekében, amelynek szolgálata a teológia feladata. Az ébredési mozgalmakat mindig fenyegetik bizonyos kísértések és egyoldalúságok, amelyek ellen küzdeniük kell, hogy az egyháznak igazán a legnagyobb hasznára lehessenek. Ezek ellen csak a Bibliával magával lehet küzdeni, vagyis az által, hogy az ébredési mozgalmak embereit arra ösztönözzük, hogy a Bibliára, amelynek indíttatásaiból és erőiből élnek, még jobban figyeljenek oda, és még tisztábban, teljesebben értsék meg: mit mond nekünk benne Isten. Mi ez, ha nem teológiai feladat?

Így nagy szükségük van az ébredési mozgalmaknak arra, hogy a teológiai tudományosság megtanítsa őket a Bibliának magának a helyes használatára. Hogy a Biblia nem olyan írásmű, mint akármely más, mert Istennek örökre szóló és mindig élő kijelentése szólal meg benne, ezt a fontos teológiai témát nem igen kell fejtegetni számukra. Ezzel tisztában vannak. Hiszen abból születtek és táplálkoztak, hogy Isten a Biblia régi írásait, történeteit és tanításait megelevenítette számukra; azok által a maga hívó szavát hallatta, és vezérlő erejét megbizonyította sokaknak életében. De a teológiának az is feladata, hogy vizsgálja és felmutassa azt az emberi köntöst, amelybe Istennek tetszett az Ő Igéjét öltöztetni. És ezen a ponton nagyon üdvös és szükséges segítséget nyújthat az ébredési mozgalmaknak. Mert éppen azért, hogy olyan világosan tündöklik előttük a Bibliának isteni tekintélye és hatalma, nem egyszer hajlandók megfeledkezni a Bibliának erről az emberi oldaláról. Ahogy valamikor a doketizmus eretnekségében Jézus Krisztus istenségének a fényében eltűnt az Ő emberségének konkrét valósága, és ezzel voltaképpen odaveszett az emberek előtt az Istennek az a csodálatos ajándéka, hogy Ő úgy aláereszkedett hozzánk, hogy valósággal magára vette a mi emberi természetünket, ugyanúgy kísérti az ébredési mozgalmakat is a Bibliának egy olyan egyoldalú szemlélete és ennek megfelelő használata is, amely attól fél, hogy leszállítaná a Bibliát isteni méltóságának polcáról, ha komolyan venné úgy is, mint emberi írásművet, amelynek megvan a maga emberi története és értelme.

A Biblia emberi oldalával foglalkozó tudományosság persze sokat vétett, amivel hozzájárult ahhoz, hogy a Biblia révén üdvösséget talált emberek idegenkedjenek tőle. De a hiba ilyenkor mindig abban rejlett, hogy ez a tudományosság a másik egyoldalúságban leledzett, **csak** emberi írásműként kezelte a Bibliát. Ezzel le is vetette magáról a teológiai jelleget. Teológiai tudományosság csak az lehet, amely a Biblia emberi oldalával is csak azért foglalkozik, nyelvészeti, történeti, irodalomtörténeti vizsgálódásait is csak azért folytatja, hogy ez által hozzáférhessen a Bibliában megörökített és benne megszólaló isteni kijelentésnek mennél tisztább és teljesebb megértéséhez. Hogy az Isten nem véletlenül burkolta bele az Ő Igéjét abba az emberi köntösbe, amelyben az számunkra megjelenik, hanem csakugyan ennek a köntösnek a mennél alaposabb megismerése révén juthatunk el az ő Igéjének igazi megismeréséhez is, és ezért az erre fordított igyekezetünk nem von el bennünket az Igétől, hanem ellenkezőleg, éppen ez vezet el az Igének az életteljes és gazdag valóságához, amelyet keresünk, – ezt megmutatni feladata a teológiai tudományosságnak. Nem annyira magyaráznia és bizonyítgatnia kell ezt, mint inkább megmutatnia. A Bibliával kapcsolatos minden feltárható emberi tudásnak a fényét rá kell árasztania a Biblia lapjaira, hogy azoknak még sok, különben az érthetetlenség szürkeségében megmaradó szakasza is isteni mondanivalójától kezdjen csillogni. Ha a teológiai tudomány ennek a nyereségnek az ízét tudja éreztetni azokkal, akik az ébredési mozgalmak révén bibliaolvasó emberekké váltak, olyan étvágyat fog ébreszteni bennük, amelyet aztán nem győz majd kielégíteni.

Nem kell túlzásba esnünk. Az Ige a teológiai tudományosságnak e nélkül a szolgálata nélkül is tud hatni, újjászülni és megszentelni. Nagy baj volna, ha minden lelki ébredéssel várnunk kellene addig, amíg a teológiai tudományosság is munkába áll. Az az emberi köntös, amelybe Isten az Ő kijelentését beöltöztette – hála legyen neki érte! –, sok helyt olyan áttetsző, hogy nem kell hozzá különösebb vizsgálódás: az emberi lélek megérti az onnan felülről jövő szót. Másfelől azonban mindenki, aki csak így, különösebb emberi kalauzolás nélkül járja be a Biblia világát, ha őszintén beszél, be kell, hogy vallja: a Bibliának jó része idegen világ marad a számára. Sokszor csak a mazsolákat tudja kiszedegetni a kalácsból, a többi felhasználatlanul ott marad. Pedig hát Isten az egész kalácsot nekünk szánta!

Áttérve már most egyes kérdésekre, amelyeket a teológiai tudományosságnak különösebben meg kellene világítania, hogy ezzel az ébredési mozgalmaknak és általuk az egyházi életnek lerója a maga szolgálatát, említsük meg mindenekelőtt **az egyház kérdését.** A jelenkori teológiai vizsgálódásnak különben is egyik legelevenebb, sőt mondhatni, minden másnál elevenebb kérdése ez. Más irányból ható okok is a figyelem középpontjába tolták. Most nem foglalkozunk ezekkel az okokkal. Állapítsuk meg csupán azt, hogy ha más okok nem volnának is, amelyek úgyszólván világszerte arra késztették a teológusokat, hogy újra belemerüljenek annak megvizsgálásába: mit mond Isten az Igében az Ő egyházáról, akkor is napirendre kellene tűzniük ezt a kérdést a mi teológusainknak azért, mert Isten kegyelméből ébredési mozgalmak vannak a mi egyházunkban.

Az ébredési mozgalmak által érintett egyének és a belőlük kialakuló közösségek előbb-utóbb szembekerülnek az egyház problémájával. Egy ideig beérhetik azzal az individualisztikus szemlélettel, amely csak az egyes emberekkel törődik, annak lelki felébresztésével foglalkozik, és annak megmentésével elvégzettnek látja a feladatot. De az ilyen egyénekből az elnyert új lelki élet alapján óhatatlanul kialakul egy bizonyos közösség, azért is, mert egymásra vannak utalva ennek a lelki életnek továbbápolása végett, de azért is, mert egymással összefogva tudják legjobban tovább terjeszteni azt, amit elnyertek. Az ilyen közösség is járhatja a maga útját egy ideig az egyházi élettel párhuzamosan, szinte tudomást sem véve róla. De aztán felmerül a kérdés: milyen viszony van közte, és a között?

Legyünk hálásak azért, hogy a mi ébredési mozgalmainkban eddig erre a kérdésre – legalábbis számottevő formában – még nem hangzott el az a válasz, hogy a kettő egymással

ellentétben áll. Ébredési mozgalmaink gyakoroltak ugyan sok bírálatot egyházi életünkkel szemben, néha szeretetteljesen, néha szeretetlenül, néha nagyon találóan és jogosultan, néha hozzá nem értéssel és melléfogva a dolognak, – de általánosságban mindig megtartották egyházukkal szemben a hűséget. Évtizedekre nyúlik vissza ébredési mozgalmaink története, de egyházellenes színezettel nem találkozunk ebben az egyébként változatos színű történetben.

Ezzel azonban a dolog még nincs elintézve. Még mindig fentforog az a kísértés, hogy az ébredési mozgalmak közösségei egyházpótlékokká válnak a hozzájuk tartozók számára. Mélyebb közösségi tudatuk csak azokat öleli fel, akik velük ezekben a közösségekben tartoznak együvé. És ezért végül is a „szentek egyességének" felséges horizontja helyett, amelyekben élniük kellene, voltaképpen igazi egyházuk csak **ecclesiola**, amelynek története csak néhány évtizedre nyúlik vissza a legjobb esetben is, a köre pedig talán csak néhány száz embert fog át. Ebben a szűklátókörűségben, ha ki nem nő belőle, meg kell fulladnia a legnagyobb lendülettel elinduló ébredési mozgalomnak is. Látóköréhez óhatatlanul hozzázsugorodik az Istene is, és az ilyen kicsiny Istenről szóló bizonyságtétel elveszti az ébresztő hatását a még felébresztendő nagy sokaságra. Így nem teljesedhetnek be azok a szép remények, amelyek különben egyházunk és népünk nagy tömegeinek lelki megújhodását illetőleg az ébredési mozgalmakhoz fűződnének.

Nincs másra szükség e tekintetben, mint az ébredési mozgalmak elé odatárni azokat a felséges távlatokat, amelyeket Isten az Ő Igéjében egyháza előtt megnyitott, s amelyeket az évszázadok minden zűrzavara között szakadatlan és célbiztos munkájával örök rendeléseinek értelmében meg is valósít. Ezekbe a megvilágosított távlatokba belehelyezkedve az ébredési mozgalmak megérthetik, hogy az ő szerepük csak átmeneti, mert átmenetiek az Isten egyházának azok a bajai is, amelyek az ő megszületésüket és munkálkodásukat szükségessé tették. Kitágul a látókörük, és beleilleszkednek az egyház életének múltat és jövőt átölelő egyetemes összefüggéseibe.

Az az egyházszemlélet, amelyet az Ige alapján a teológiai vizsgálódás így öntudatosíthat bennünk, természetesen magával hozza azt is, hogy annak világánál megélénkül a kritikájuk az egyházi életnek azzal a jelenbeli állapotával szemben, amelytől különben fájdalmas vagy duzzogó kielégületlenségükben csöndesen félrehúzódnának. De ezzel az Ige alapján gyakorolt kritikával sokkal jobb szolgálatot tehetnek az egyházi életnek, mintha lemondólag a sorsára hagyják. Ez termékenyítő és sarkalló kritika lesz, mert az Ige nevében emeli fel a szavát.

Hogy az ébredési mozgalmak saját magukat is meg tudják bírálni az Ige világánál, – Isten szolgálatában minden kifelé gyakorolt bírálatnak előfeltétele a legkomolyabb önbírálat –, ahhoz azzal nyújthat a teológiai tudomány nagy segítséget, hogy nagyon gondosan feltárja az Igéből mindazt, ami – így fejezhetjük ki legrövidebben –, a „szubjektív szotériológia" tárgykörébe tartozik. Mindaz, amit Isten Jézus Krisztus által biztosított számunkra, hogyan lesz a mi személyes tulajdonunkká? Hogyan válhatunk részeseivé a számunkra szerzett váltságnak és üdvösségnek? Az „ordo salutis" címen is szokta a teológia emlegetni az idetartozó témákat. Sokszor elméleti szőrszálhasogatás tárgyaivá váltak ezek a témák a teológiai tudományosságban. De az ébredési mozgalmak megint eleven valóságokként vetik fel őket. Az ébredési mozgalmak éppen azt jelentik, hogy az üdvösségre való eljutás az emberek életében megint kezd izgalmas, megrendítően átélt tapasztalattá válni.

Ezen az úton azonban szintén veszedelmes kísértések leselkednek. Ha már nem tudja visszatartani az embereket az a Gonosz, aki mindenben rontani igyekszik az Isten munkáját, attól, hogy az üdvösség útját járják, legalább azzal iparkodik hátráltatni bennük és általuk az Isten munkáját, hogy úgy járatja velük ezt az utat, hogy mennél kevesebb embert vonzhassanak maguk után. Keresztyén életüket elferdíti valamilyen különlegességgé, ami nagyon kevés

ember számára teszi elfogadhatóvá, vagy a rosszabbik esetben olyan visszataszítóvá torzítja el, hogy egyenesen érveket szolgáltatnak másoknak arra, hogy ne járjanak velük egy utat.

Ez úgy szokott megtörténni az ébredési mozgalmakban, hogy pl. „megtérés" és „újjászületés" életbevágó állomásait – most ne kérdezzük: miért? – egy bizonyos módon és formában élik át az emberek. És mennél többet jelentett ez számukra, annál hajlandóbbak úgy vélni, hogy ez a mód és forma az egyetlen lehetséges, tehát mindenkinek ugyanazon mód és forma szerint kell átélnie, ha egyáltalán részese akar lenni az üdvösségnek. Találnak is erre igazolást a Szentírásban, mert ott csakugyan akadnak példák az olyan formára és módra, amilyet ők a maguk életében átéltek, és másokkal is át akarnak éltetni. De nem veszik észre, hogy ezzel távolról sincs kimerítve az, amit Isten a „megtérésről" és „újjászületésről" mond nekünk az Igében, tehát gondolkozásmódjukkal és magatartásukkal megszegényítik az Igét. Ugyanez vonatkozik a „megszentelődés" dolgaira is. A teológiai utánajárás segítségével levetkőzhetők volnának ezek az egyoldalúságok, és az ébredési mozgalmak felől elhárítható volna az a veszély, hogy bizonyos fajta emberekre tudjanak ugyan hatni, másfajta emberekről azonban leperegjen a hatásuk, mert azok joggal úgy érzik, hogy számukra erőltetett, nem természetes és nem őszinte dolog volna ennek a hatásnak engedni.

Nem is nagy lépés kell már a vázolt helyzettől oda, hogy az ébredési mozgalmak az egyedül célravezetőnek vélt mód és forma birtokában már magukat állítsák oda követendő példaképekké, és, ha ki nem mondottan is, de meglehetősen érezhetően, magukra vonatkoztatva hangoztassák a hívást: „Kövess engem!" Olyan lelki gőgnek a kísértése rejlik ebben, amely, ha lábra kap, visszájára fordítja a legeredményesebb ébredési mozgalom törekvéseit is. Az emberek csak annál mélyebb álomba merülnek tőle, mert ilyen magával eltelt életre nem akarnak felébredni. Szükségtelen bővebben beszélni arról, hogy ilyenkor a hiba gyökere abban van, hogy hangosabban beszél az emberi „Én", semhogy a szóban forgó kérdésekben igazán szóhoz jutna az Isten szava. Annak mondanivalóját félreérthetetlenül megszólaltatni ezekben a kérdésekben olyan teológiai feladat tehát, amely nem hanyagolható el.

Sok egyéb megtárgyalásra kínálkozó téma mellőzésével kettőt, ha rövidebben is, még is meg kell még említenünk. Mindkettő a „világhoz" való viszonyból adódik, és egymásnak ellenpólusa. Az egyik az „eschatológia" témaköre, a másik pedig a „szociáletikáé". Az előbbi magától is foglalkoztatja az ébredési mozgalmakat, az utóbbit hajlandók volnának elkerülni, és éppen ezért szükséges a figyelmük elé odaállítani.

A megújult lelki életet élő emberben kiújul annak a nagy idegenségnek az érzése is, amelyben a hívő szemben áll a világgal. A „gonosz világból kimentve", annak hazug bűvöletéből kijózanodva, rontó és zavaró hatásaival állandó harcban állva, újra fogékonnyá válik annak a megértésére, amit az Ige a világra váró és közelgő ítéletről, Krisztus dicsőséges visszajöveteléről, az Isten országának eljöveteléről mond. Az érdeklődése középpontjába nyomulnak az addig talán egészen elfelejtett, vagy talán egyáltalán nem is ismert ígéretek, amelyek a „Végről" szólnak. S ebből a várakozó, reménykedő, a jövőnek elébe siető lélekből nem lehet elég. De mennyi hiábavaló töprengésbe és találgatásba bonyolódik bele az a hívő ember, aki az Igének erre vonatkozó ígéreteiben úgy akar eligazodni, hogy egymagában vág neki! Még egész mozgalmak is milyen könnyen beletévednek az ilyen kérdésekben egyoldalúságokba és félreértésekbe. A teológiai tudományosság feladata annyi világosságot deríteni az eschatológiának ebben a kérdéshalmazában, amennyit emberileg lehetséges, és pedig mindannak a látásnak és ismeretnek a felhasználásával, amelyet az évszázadok folyamán az Igére figyelő egyesek és egész korok onnan nyertek.

Ugyanakkor azonban szintén a teológiai vizsgálódásnak feladata az is, hogy egyáltalán óvást emeljen az olyan végváradalmak ellen, amelyek a hívőket közönyösekké tennék annak a világnak az ügyes-bajos dolgai, keservei és nyomorúságai iránt, amelyben benne élnek, és

pedig nem véletlenül, hanem nyilván Isten akaratából belehelyezve. S mivel a jelenkori világot az jellemzi, hogy tudatára jutott annak, aminek régebbi nemzedékek – legalábbis olyan élesen – nem voltak tudatában, hogy t. i. milyen óriási szerepet játszanak az emberi életben a közösségi összefüggések, nyilván nem töltheti be Isten népe a maga rendeltetését ebben a mai világban, ha nincs szava a mai világ égető kérdéseihez. Istennek bizonyára van hozzájuk szava. S ha az övéit ebbe a mai világba is belehelyezte, bizonyára elvárja tőlük, hogy azt is felfogják az Ő igéjéből, és azt is elfogadják és hirdessék zsinórmértékül, amit Ő a mai világ sajátos kérdéseire vonatkozólag, mint a maga akaratát, kinyilvánít.

Ez az a feladat, amelyet szem előtt tartottunk, amikor a „szociáletikát" is úgy említettük, mint a teológiai vizsgálódás egyik időszerű, fontos témakörét. Az ébredési mozgalmaknak a figyelmét ébren kell tartani az iránt, hogy az Ige nemcsak kihív a világból, annak rabsága és átka alól, hanem bele is küld a világba, ott elvégzendő segítő, tisztító és gyógyító szolgálatra.

Mindezeket és egyebeket is, amikről még lehetne beszélni, persze nem csak éppen az ébredési mozgalmak érdekében és azoknak javára kell a teológiai tudományosságnak munkába vennie. De az ébredési mozgalmakban különös sürgetés rejlik: végezze el a teológiai tudományosság azt a munkáját, amelyre rendeltetett! Ezért a sürgetéséért a teológiai tudományosság csak hálás lehet. S így odaérkeztünk vissza, ahonnan kiindultunk: a teológiai tudományosság valóban nem csak feladatokat, hanem a maga szempontjából is ajándékot kell, hogy lásson az ébredési mozgalmakban. Ezt az ajándékot hálálja meg az által, hogy annál komolyabb odaadással szenteli oda magát feladatainak.

***

Lelki ébredésünk mérlege

(Református Figyelő, 1932.)

Dr. Victor János

Minden nemzedék hajlamos arra, hogy valamilyen különös szerepet és jelentőséget tulajdonítson magának. Haboznunk kellene tehát kissé azzal a megállapítással, hogy a magyar református egyház ma élő nemzedéke Istennek különös feladatokra és kiváltságokra kiválasztott „edénye". De eloszlatja kétségeinket az, hogy nem csak olyanok állítják ezt, akik önmagukról állítják, hanem egyetértenek velük azok is, akik az előző nemzedékhez tartoznak, és annak pátriárkai korban élő utócsapataként járnak még közöttünk. Ők az illetékes megmondhatói, hogy milyen óriási változások mentek végbe, vagy legalább is: vannak folyamatban a mi Sionunk falai között. Nem áltatjuk hát illúzióval magunkat, ha arról beszélünk, hogy az utolsó harminc-negyven esztendő a Szentlélek Isten különös kiáradásának a korszaka volt, amelyre a jövendő is úgy fog visszatekinteni, mint az egyházi életben hatalmasra duzzadt sok folyamnak a forrásvidékére.

Ez a jövendő lesz – emberileg szólva – illetékes bírálatot is tartani a mi nemzedékünkről: milyen jól sáfárkodtunk a reánk hárult megbízatással, mennyire használtuk ki, és mennyire szalasztottuk el a nekünk adatott lehetőségeket. De azért eléggé előre haladt már az újabbkori hazai református lelki ébredés ahhoz, hogy minket, magunkat is érdekelhessen a mérleg felállítása: mennyiben kielégítő az előhaladásunk, mennyiben tekinthető talán megfeneklettnek, vagy legalább is meglankultnak...

Lehetnek optimisták közöttünk, – sok jel igazat ad nekik. Az, ami örvendezésre hangolja őket, körülbelül abban foglalható össze, hogy „az evangélizáció ügye elegyháziasodott". Azt, amiért az egyház van, – az Istennek az emberekhez szóló élő üzenetét, – komolyan venni: ma már nem egy magánjellegű kis csoportnak a különcködésszámba menő igyekezete, amelyet az egyház hivatalos emberei furcsa szemmel néznének, talán elzárkózó bosszúsággal fogadnának, de a legjobb esetben is csak fölényes közönnyel eltűrnének; hanem az egyház hivatalosai között a legjobbaknak, és egyre többeknek az öntudatos programja. Az egyház tömegeiben is egyre szélesebb körben ébred annak a tudata, hogy az egyház éppen arra való, hogy általa Isten szava zengjen és meghallgattassék. És egyre furcsább helyzetbe jutnak azok, akik az egyházat úgy akarják képviselni és szolgálni, hogy nem ez a fődolog előttük. Ezzel a lelki ébredés ügye számára biztosítva van a helyes meder, amely megóvja a vadvizek módjára való szertecsapongástól, és lehetővé teszi számára, hogy a legszélesebb mezőket megöntözze áldásaival. Legfeljebb a tekintetben lehet türelmetlen az ember, hogy ha számon vesszük gyülekezeteink nagy tömegét, még mindig csak a kisebb feléről lehet elmondani, hogy felfrissült bennük az élet, – és még bennük is az egyháztagoknak csak egy része az, amely a maga életében megismerte az új erők áradását. De hát -– így nézve a dolgot – csak idő kérdése, hogy mikor jutnak bele a Lélek megáradt sodrába a többiek is, akik eddig még érintetlenek maradtak tőle...

Lehetnek azonban közöttünk pesszimisták is. És ők is kétségtelen tényekre hivatkozhatnak. Rámutathatnak arra, hogy az evangéliumi ébredés, amily mértékben kiszélesedett a hatásköre, olyan mértékben el is sekélyesedett. Panaszkodhatnak amiatt, hogy az az átütő erő, amellyel a vallási megújhodás évtizedekkel ezelőtt elindult, hiányzik a mai folytatásából. Felsorakoztathatnak sok szimptómát, amiből a lagymatagság, megalkuvás, a felszínesség vádja kovácsolható, és utalhatnak arra, hogy ha csak annyi határozottság és lendület lett volna ebben a lelki mozgalomban harminc-negyven évvel ezelőtt, mint amennyi ma van, akkor sohase indult

volna meg. Szinte idegenkedve hallgatják az optimisták számadását a bekövetkezett jelentős előhaladásáról, és inkább kívánnák, hogy bárcsak lenne a lelki ébredés szűkebb mederben, de nagyobb sodró erővel rohanó patak, mint ilyen kiszélesedett partú, de meglassult menetű folyam. A „kevesebb" szerintük „több" volna...

Ne hallgattassuk el az egyik felet sem. Mindkettőre érdemes figyelnünk. Az egyiktől megtanulhatjuk a háládatosságot azért, ami már van. A másik viszont alázatosságra indíthat azért, aminek lennie kellene, de nincs meg. Miért kellene választanunk olyan dolgok között, amelyek nem okvetlenül egymást kizáró ellentétek? Miért ne lehetne széles, sőt egyre szélesedő is, és ugyanakkor sodrában is erős, sőt az eddiginél is még erősebb a Lélek áramlása közöttünk? Nem mérték alá vetett mennyiség a Lélek hatalma, hogy az egyik dimenziója csak a másiknak a rovására érvényesülhetne! Kifogyhatatlan a gazdagsága. Csak többet kell belőle felfognunk, és az életünk vezetékeibe áteresztenünk.

Hiszen világos, hogy csak sokkal intenzívebb bizonyságtevő erővel lehet biztosítani az egyházi megújhodás extenzitásának továbbgyűrűzését a még érintetlen tömegek felé. És az is bizonyos, hogy az extenzív hódítás komoly akarása nélkül beteges jelenséggé válnék a csak magának élő fokozott intenzitású lelkiség.

***